

I. ULUSLARARASI BOZOK SEMPOZYUMU
05-07 MAYIS 2016
BİLDİRİ KİTABI

III. CİLT

- YOZGAT'IN SİYASÎ, İÇTİMAÎ VE İKTİSADÎ TARİHİ
- YOZGAT KÜLTÜRÜ VE FOLKLORU

İÇİNDEKİLER

<i>Okul Başarısızlığını Değerlendirme: Sorgun Örneği</i> Yrd. Doç. Dr. Kasım Tatlılıoğlu	6
<i>Risk Altındaki Çocuklar: Yozgat Örneği</i> Yrd. Doç. Dr. Aygül Nalbant, Doç. Dr. Emine Babaoğlu	24
<i>1960'lar Yozgat Lisesi Mezunları: Okulumuz Hakkındaki Duygu, Düşünce ve Anılarımız</i> Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sağlam	46
<i>Yozgat İL Merkezindeki İlkokulların Okul ve Sınıf Kütüphanelerinin İncelenmesi</i> Arş. Gör. Gül Şebnem Altuner, Doç. Dr. Mustafa Başaran	59
<i>Bozok Üniversitesi Mimarlık Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Stres Kaynakları ve Başa Çıkma Stratejileri</i> Ayşe Kazazoğlu	67
<i>Cumhuriyet Döneminde Yozgat'ta Meydana Gelen Meteorolojik Kökenli Afetlere Dair Bir Değerlendirme (1930-1950)</i> Prof. Dr. Eren Yürüdü	83
<i>Hakikat Gazetesi: Yayın Çizgisi, Haberleri ve Köşe Yazıları (1955-1977)</i> Yrd. Doç. Dr. Hatice Mumyalmaz	99
<i>Yeni Yozgat Gazetesine Göre Cumhuriyet Dönemi Yozgat Ekonomisi</i> Arş. Gör. Z. Buket Kalaycı	118
<i>Milli Mücadelede Yeni Yozgat Gazetesi</i> Prof. Dr. Haluk SELVİ	127
<i>Yozgat'ta Sosyal ve Dini Hayatın Şekillenmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü</i> Doç. Dr. Muammer Cengil	134
<i>Ergenlerde İnternet ve Sosyal Medya Kullanım Özellikleri ve İnternet Kullanım Amaçlarının Çeşitli Değişkenlerce İncelenmesi (Yozgat İli Örneği)</i> Yrd. Doç. Dr. Filiz Akar	147
<i>Alternatif Bir Katılım Örneği Olarak Radyo Yayıncılığının Önemi: Bozok Üniversitesi Radyo Yayıncılığı Modeli/Önerisi</i> Arş. Gör. Sefer Kalaman	166
III. YOZGAT KÜLTÜRÜ VE FOLKLORU	
<i>Büyükkışla Kasabasında Lâkaplar</i> Prof. Dr. Nevzat Özkan	180
<i>Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu ve Yozgat İli Ağızları</i> Prof. Dr. Ebulfez Amanoğlu, Dr. Esmer Memmedova	190
<i>Mustafa Çiftçi'nin Öykülerinde Yozgat</i> Doç. Dr. Murat Kacıroğlu	199
<i>Tarihsel Kaynaklarda Bozok Onomastik (Adbilim) Biriminin Azerbaycan Bölgesinde İzleri</i> Doç. Dr. Nazile Abdullazade	204
<i>Yozgat / Boğazlıyan / Gürden (Yazıkışla) Köyü Yer Adları Üzerine Bir Deneme</i> Yrd. Doç. Dr. Namık Aslan	207

<i>Yozgat Etnografya Müzesi Örneği İle Yaşayan Kültürün Aktarımı</i> Yrd. Doç. Dr. Handan Bülbül	216
<i>Abbas Sayar'ın Romanlarında Tabiat Algısı</i> Arş. Gör. Aybige Başeğmez Çetin	229
<i>Yozgat'ta Sağlık/Hastalıkla İlgili Bazı Geleneksel Uygulamalar, Değerlendirmeler ve Deyişler</i> Alpaslan Santur	236
<i>Yozgat Yöresi Türkülerinde İrfânî Derinlik</i> Prof. Dr. Kadir Özköse	247
<i>Yozgat Müzik Kültürü Ve Geleneksel Dînî Mûsikî Kültürümüz</i> Prof. Dr. Ahmet Hakkı Turabi	258
<i>Yozgat Yöresi Türküleri Ukrayna Türküleri: Estetik - Sanat Modelleri</i> Prof. Dr. Kateryna Serajym	271
<i>Yozgat Ağız Kültürü Üzerine İnceleme: "Yozgat Sürmelisi" Silsilesinde Hasretin Terennüm Renkleri ve İfade Yaratımları</i> Doç. Dr. Ebulfez Ezimli	283
<i>"Hastane Önünde İncir Ağacı" Adlı Türküyü Fenomenolojik Açıdan Bir Çözümleme Denemesi</i> Yrd. Doç. Dr. Nilüfer İlhan	301
<i>Dersini Almış Da Ediyor Ezber: Yozgat Sürmelisi</i> Arş. Gör. Gülşah Halıcı	308
<i>Yozgat'ın İlçesi Akdağmadeni'ne Bağlı Üç Ağaçlar Köyü Mani Derlemesi</i> Arş. Gör. Ömer Faruk Kırmıt	316
<i>Yozgatta Halk Kültürü Ve Onda Eski Türk Folklorunun İzleri</i> Doç. Dr. Fidan Kasımova	323
<i>Anadolu Halk Kültüründe Seyirlik Köy Oyunları (Yozgat İli Örneği)</i> Yrd. Doç. Dr. Elif Mamur Yılmaz	330
<i>Yapısal Ve İşlevsel Bağlamda Yozgat Kutlamaları</i> Yrd. Doç. Dr. Tuğçe Erdal	341
<i>Yozgat'ta Bir Bahadın</i> Yrd. Doç. Dr. Güneş Salı	361
<i>Yozgat Efsanelerinin Anadolu Türk Efsaneleri İçindeki Yeri</i> Prof. Dr. Zekeriya Karadavut	385
<i>Efsanelerde Sosyal Normlar: Yozgat Efsaneleri Örneği</i> Yrd. Doç. Dr. Berna Ayaz, Arş. Gör. Nurdan Gümüštepe	410
<i>Türk Kültürünü İfade Eden Manevi Değer Normları: Yozgat'ta Ve Nahçıvan'da İnanç-Sınama Örnekleri (Karşılaştırmalı Araştırma)</i> Arş. Gör. Ayten Caferova	414
<i>Yozgat ve Eski Türklerde Mitolojik Karakter – Alkarısı Şebnem Hüseynova</i>	419

<i>Yozgat Menkıbeleri</i>	427
Yrd. Doç. Dr. Ünsal Yılmaz Yeşildal	
<i>Kadışehir Yöresinde Mevcut Ziyaretlerin Bölge Halkının Dini, Kültürel ve Psiko- Sosyal Hayatına Etkisi</i>	438
Prof. Dr. Ömer Yılmaz	
<i>Yozgat Doküma Atlası</i>	454
Prof. Dr. Aysen Soysaldı	
<i>Yozgat İli Geleneksel Giyim - Kuşam Atlası</i>	479
Yrd. Doç. Dr. Lale Özder	
<i>Yozgat İli Örgü Atlası Çorap ve Patik Örnekleri</i>	497
Yrd. Doç. Dr. Gülten Kurt	
<i>Yozgat İli Örgü Atlası: Oya Kataloğu</i>	507
Yrd. Doç. Dr. N. Tomris Yalçınkaya	
<i>Bozokun Takıları</i>	522
Yrd. Doç. Dr. İsmail Cansız	
<i>Yozgat İli Nizamoğlu Konağı Müzesi Etnografik Takıları</i>	529
Dr. Emel Erkaplan	
<i>Yozgat İli Nizamoğlu Müzesi ve Karaman Müzesi Giyim-Kuşam Örneklerinin Karşılaştırmalı Analizi</i>	544
Öğr. Gör. Nuray Demirel Akgül	
<i>Yozgat İlinde Tespit Edilen Sancak Örnekleri</i>	556
Arş. Gör. Ebru Çatalkaya Gök, Prof. Dr. Ayşen Soysaldı	
<i>Yozgat Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi İşlemeleri</i>	572
Öğr. Gör. Süheyla Bilki Kale	
<i>Yozgat'ta Yaşayan Kündekari Ustası Yakup Kılıç</i>	692
Öğr. Gör. Hamide Soysal Demirci	

YOZGAT'IN SİYASÎ, İÇTİMÂÎ VE İKTİSADÎ TARİHİ

OKUL BAŞARISIZLIĞININ NEDENLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: SORGUN ÖRNEĞİ

Kasım TATLILIOĞLU¹, SORGUN RAM²

Özet

Eğitim ve öğretim etkinliklerinin temel amacı; öğrencilerde istendik yönde davranış değişikliklerini sağlamaktır. Eğitim amaçları yönündeki davranış değişikliklerinin öğrencide ne ölçüde gerçekleştiği ve öğrenci başarısına (başarısızlığına) etki eden temel unsurların ne olduğunun ortaya konulması önem arz etmektedir. Akademik başarı genellikle, öğrencinin psiko-motor ve duyuşsal gelişiminin dışında kalan, bütün program alanlarındaki davranış değişimlerini ifade eder. Akademik başarısızlık ise öğrencinin gözlemlenen performansı ile tahmin edilen performansı arasındaki farklılık olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte okulda okutulan derslerle öğrencilerde sağlanması öngörülen davranış değişiklikleri bilişsel davranışlarla sınırlı değildir. Bu dönemde aile ve öğretmen tutumları çocuğun okul döneminde başarılı olması açısından önem taşımaktadır. Okul başarısı ise öğrencinin bulunduğu okul, sınıf ve derse göre belirlenmiş sonuçlara ulaşmada göstermiş olduğu ilerlemedir. Ancak başarı sadece akademik başarı ile sınıflandırılmaz, bilgi ve beceri gibi bilişsel davranışlar kadar, ilgiler, kişilik özellikleri ve tutumlar gibi bilişsel olmayan davranışları da içerir. Başarısızlık kavramı ise daha çok çocuğun ya da gencin uzun süreli (bir eğitim öğretim döneminden daha uzun süre) hemen her dersten, gelişim düzeyinin ve yeteneklerinin altında başarı göstermesi ve bu başarısızlığı bir türlü telafi edememesi durumu olarak kabul edilmektedir. Okul başarısı için zihinsel olgunluk tek başına yeterli değildir. Duygusal olarak henüz olgunlaşmamış çocuklar, kendilerine bir hedef koymada güçlük çekerler ya da okul ortamının gerektirdiği sosyal becerileri edinemedikleri için okulda bulunmaktan zevk almazlar. Etkili okul, birey ve toplumun eğitim-öğretim isteklerini en üst düzeyde gerçekleştiren öğrenci merkezli çağdaş bir eğitim-öğretim kurumudur. Eğitim-öğretim süreci ve ortamı boyutları etkili okulun önemli boyutlarındandır. Bu bildiride, Sorgun ilçe merkezinde MEB okullarında öğrenim gören ilköğretim ve orta öğretim öğrencilerinin, okul başarısızlıklarının nedenleri araştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Akademik başarı, başarısızlık, istendik davranış, yetenek, rehberlik, bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor davranış.

Çalışmanın Türü: Survey araştırma.

Abstract

An Appraisal On The Reasons Of School Failure: Sorgun Sample

The main objective of education training and activities is to make the students change their terminal behaviour. It is very important to reveal that what kind of behaviors of students are changed in the field of educational purposes and what are the basic elements which effect students' success (failure). Usually, academic success refers to the behavior change in all program fields, except the student's psycho-motor and affective development. On the other hand, academic failure is defined as the difference between the observed performance of students and predicted performance. However, the envisaged behavioral changes which are provided for students with courses at the school, are not limited with cognitive behavior. During this period,

¹Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, kasimtatlili@hotmail.com.

²Sorgun Rehberlik ve Araştırma Merkezi. sorgunram.meb.k12.tr., sorgunram@hotmail.com.

Not: Bu çalışma, 2006-2007 Eğitim-öğretim yılında Sorgun Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü'nün koordinatörlüğünde Sorgun merkez MEB'e bağlı İlköğretim ve Ortaöğretim okullarında yapılmıştır.

parents 'and teachers' attitudes are important for the child to be successful in the school. The school success is the progress to reach to results which are determined by the school where the student goes, class and courses. Nevertheless, success cannot be classified only with academic achievement; it includes not only cognitive behavior such as knowledge and skills, but also non-cognitive behaviors such as interests, personal characteristics and attitudes. Failure concept is accepted as an underachieving of the child or youth during long-term (longer than one academic period) in almost every courses and it is the situation that student does never make up this failure. Mental maturity is not enough alone for school success. The children, who are emotionally immature, have difficulties to set a goal for themselves or these students do not get pleasure being in the school because of not having the social skills in the school environment. Effective school is a contemporary and student centered education organization which has realized the education demands of individual and society in the highest level. Educational process and medium are important dimensions of effective school. In this handout, the reasons of the school failure are researched on the students who are in the primary and secondary school, in Sorgun county town.

Key words: Academic success, failure, desired behavior, ability, cognitive, guidance, effective and psycho-motor behavior.

Research type: Survey research.

1. Giriş

Eğitim ve öğretim etkinliklerinin temel amacı; öğrencilerde istenen yönde davranış değişikliklerini sağlamak olduğuna göre, bu etkinliklerin odak noktasını öğrenciler teşkil ediyor demektir. Böylece eğitim amaçları yönündeki davranış değişikliklerinin öğrencide ne ölçüde gerçekleştiği ve öğrenci başarısına ya da başarısızlığına etki eden temel unsurların ne olduğunun ortaya konulması önem arz etmektedir. Eğitim sevgi temeli üzerine kurulabilmeli, sevgi ile sürdürülebilmelidir. Sevgi gereksinmesi, çocuğun doğuşu ile başlar. Onun yeteneklerinin gelişmesine olanak hazırlar. Sevildiğini, istendiğini, benimsendiğini anlayan, buna inanan çocuk güvenlik içinde daha özgürce yaşar. Çekinmeden kişiliğini, yeteneklerini ortaya koyar, sevilmede, benimsenmede kuşkusu olan çocuk etkin olamaz, yeteneklerini ortaya koymada çekingen davranır ve sonuçta başarısız ve mutsuz olur (Kocasinan RAM, 2014:9).

Başarı, "istenilen bir sonuca ulaşma yönünde bir ilerlemedir". Başarı bu kadar geniş kapsamlı tanımlanmakla birlikte eğitimde başarı denildiğinde genellikle okulda okutulan derslerde geliştirilen ve öğretmenlerce takdir edilen notlarla, test puanlarıyla ya da her ikisi ile belirlenen beceriler veya kazanılan bilgilerin ifadesi olan "Akademik Başarı" kastedilmektedir. Okul döneminde çocuk yepyeni bir yaşama başlar ve farklı tavırlar geliştirme ihtiyacındadır. Bu dönemde aile ve öğretmen tutumları çocuğun okul döneminde başarılı olması açısından oldukça önem taşımaktadır. Okul başarısı, öğrencinin bulunduğu okul, sınıf ve derse göre belirlenmiş sonuçlara ulaşmada göstermiş olduğu ilerlemedir. Ancak başarı kavramının akademik başarı ile sınıflandırılmayacağı, bilgi ve beceri gibi bilişsel davranışlar kadar, ilgiler kişilik özellikleri ve tutumlar gibi bilişsel olmayan davranışları da içerdiği görülmektedir. Bu açıdan "başarısız birey yoktur", "az ya da çok başarılı birey vardır" denilebilir. Çünkü, her insanın başarabileceği ya da başardığı bir şey mutlaka vardır. Başarısızlık kavramı ise daha çok, çocuğun ya da gencin uzun süreli, (bir eğitim öğretim döneminden daha uzun süre) hemen her dersten, gelişim düzeyinin ve yeteneklerinin altında başarı göstermesi ve bu başarısızlığı bir türlü telafi edememesi durumu olarak kabul edilmektedir. Akademik başarısızlık öğrencinin gözlemlenen performansı ile tahmin edilen performansı arasındaki farklılık olarak tanımlanabilir (Şemin,1975; Oğuzkan, 1981; Yavuzer, 1983; Başaran, 1993; Kocasinan RAM, 2014:11; Sorgun, RAM, 2006:1-2). Bilişsel, fiziksel ve duygusal olgunluk açısından yetersizlik başarısızlıkta önemli bir etkidir. Anlayamadığı konularda

soru sormaktan çekinen, kendine güveni düşük ve sınavlarda çok heyecanlandığı için bildiği soruları dahi yapamayan güvensiz kişilik yapısı düşük başarıyla ilişkili bulunmuştur. Güven eksikliğinin temel sebepleri arasında bebeklikten gelen olumsuz aile ve çevre tutumları etkilidir.

MEB'in 17.04.2001 tarih ve 24376 sayılı Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği'nin 12. maddesinde, gelişimsel önleyici ve korucu hizmetlerin önemine vurgu yapmaktadır. Rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri kapsamında yürütülen faaliyetler içinde "bireyi tanıma" önemli yer tutmaktadır. Bireyi tanımak bilindiği üzere bireyi tüm yönleriyle ele almakla mümkündür. Okul başarısızlığının giderilmesinde ya da azaltılmasında okul rehberlik servislerinin kuşkusuz çok büyük fonksiyonu vardır. Okulda sunulan rehberlik hizmetleri bir bütün olup birbirini tamamlamaktadır. Nihai amaç "*bireyin kendini gerçekleştirme*"dir (Harmarta, 2010; Yeşilyaprak, 2003).

2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma, öğrencilerin "*gelişim düzeylerinin ve yeteneklerinin altında başarı göstermesi ve bu başarısızlığı bir türlü telafi edememesi*" durumunun nedenlerini okul-aile-öğrenci bakış açılarıyla ortaya koymayı, "başarısızlık" nedenlerinin en aza indirilmesi yönünde yapılan çalışmaların etkililiği açısından sadece aile, sadece okul ya da sadece öğrenci yerine bunların etkileşimine dikkat çekmeyi, etkili olmayan öğretmen ve ana-baba davranışlarının ve gelişimi engelleyen faktörlerin neler olduğu konusunda bir farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır.

Problem Cümlesi

Anne-babalara, öğretmenlere, yöneticilere ve öğrencilere göre "başarısızlık nedenleri" nelerdir? Aile-okul-öğrenci bileşenlerinin birbirlerini ve kendilerini algılama biçimleri, farkındalıkları ne düzeydedir?

Alt Amaçlar

1. Sağlık problemlerinden kaynaklanan başarısızlık nedenleri neler olabilir?
2. Öğrenciye bağlı başarısızlık nedenleri neler olabilir?
3. Aileye bağlı başarısızlık nedenleri neler olabilir?
4. Okul ve öğretmene bağlı başarısızlık nedenleri neler olabilir?

3. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi

3.1. Öğrencinin Okul Başarısını Etkileyen Faktörler

3.1.1. Aile Ortamı (Sağlıklı ortam, sağlıklı insan)

Ailedeki bireyler arasında özellikle anne-baba arasında sağlıklı iletişimin, huzursuzluk ve kaygı verici bir ortamın başarı üzerinde olumsuz etkileri vardır. Çocukların okul başarıları huzurlu aile ortamlarında artmaktadır. Büyük anlaşmazlıkların yaşandığı çatışmalı ve huzursuz aile ortamlarında yetişen çocukların hem kişilik gelişimlerinde hem de sosyal uyumlarında sorun olduğu görülmektedir. Anne baba geçimsizliğinin olduğu ailelerde çocuk ihmali yüksek olmaktadır. Çocuğun ya da gencin elbette ders çalışmaktan başka sorumlulukları da vardır. Aileler ders çalışmak dışındaki faaliyetlere de izin vermelidirler (Sorgun, RAM, 2006).

Öğrencinin verimli ders çalışabilmesi için uygun ortamın sağlanması önemlidir. Ailelerin imkânlar ölçüsünde çocuklarının da görüşlerini alarak ev ortamında gerekli düzenlemeleri yapmaları yararlı olacaktır. Ayrı oda olmasa da, aile üyelerinin de zaman programları yapılarak bu konudaki güçlük aşılabılır (Şemin, 1975; Yavuzer, 1983; Binbaşıoğlu, 1992).

Okul başarısızlığının aileden kaynaklı bir nedeni de gerçek dışı aşırı istekleri olan anne babadır. Çocuk, büyüklerin beklentisine cevap veremeyince ümitsizliğe kapılır. Başarıya şartlandırılmak yerine "elinden gelenin en iyisini yapmaya" " şartlandırılmış çocuklar, başarı korkusu, sınav stresi, kolay pes etme gibi hayal kırıklıkları yaşamazlar. Anne-babanın eğitim durumu, sosyo-ekonomik durumu, aile içi ilişkiler, boşanma, aile üyelerinden birinin ölümü, anne-babanın çocuğa karşı tutumları, anne-babanın okula karşı tutumları ve okul başarısı beklentileri, bireyin ders çalışma ortamı gibi hususlar okul başarısını etkilemektedir. Başarısızlık nedenleri üzerine yapılan bir başka araştırmada da öğrencilerin %42 gibi büyük bir çoğunluğu başarısızlıklarını aileden kaynaklanan nedenlere bağlamışlardır (Nazlı, 2009:18; Yavuzer, 2010; Erden, 2001; Kasatura, 1991; Elmacıoğlu, 1998; Artuksu, 2009; Cüceoğlu, 2006; Dam, 2008).

Aşağıdaki tablodan başarısız öğrencilerin ailelerine karşı tutumlarını çıkarabildiğimiz gibi ailenin de tutumuyla öğrencinin başarısını etkilediğini görebiliriz. Başarısızlık Nedenleri Veli Anketinden (19. madde) çıkan sonuçta da velilerin çoğu (ilköğretimde %50, ortaöğretimde %61) çocuklarının fiziksel ve sosyal gelişimi ilgili konularda yeterli bilgi sahibi olmadıkları görülmektedir.

Aileye göre başarılı öğrenci	Aileye göre başarısız öğrenci	Başarılı öğrenciye göre aile	Başarısız öğrenciye göre aile
Neşeli	Durgun	Neşeli	Huysuz
Kolay uyar	Uysal	Sosyal	Sosyal olmayan
Hırçın	Öfkeli	Koruyucu	Koruyucu
Sosyal, girişken	Uyumsuz, .Çekingen	Arkadaşça	Arkadaşça olmayan
Mantıklı	Duygusal	İyimser	Kötümser
İyimser	Kötümser	İşbirlikçi	Anlayışsız

3.1.2. Bireysel Faktörler

Başarısızlıkta bireysel farklılıklar öğrencinin zekâ düzeyi, kişilik özellikleri, ilgileri, beklentileri, ihtiyaçları, istekleri, ön bilgileri, duygusal durumu, güdülenmesi, bedensel engeller, dikkat eksikliği, hiperaktivite bozukluğu, psikolojik durumu gibi kişisel özellikleri okul başarı veya başarısızlığının en önemli nedenleri arasında yer almaktadır. Öğrenciler arasındaki bireysel farklılıkların bir sonucu olarak okul yaşamında bazı öğrenciler istenilen seviyeye ulaşamazlar. Öğrenme etkinliklerinde ve bazı el becerilerinde geri kalırlar (www.mucahitozturk.com/okul-basarisizligi).

3.1.3. Sınıf ve Okul Ortamı (İklim)

Sınıf ve okul ortamı sadece fiziki bir ortam olarak düşünülmemeli; sınıfı oluşturan fiziksel düzenlemeler, oturma düzeni, psikolojik durumlar ve öğrencilerin duyuş ve değerlendirmelerini etkileyen sosyal ve kültürel öğelerinin etkileşiminin bir ürünü olarak düşünülmalıdır. Başarısız öğrenciyi, sınıf içinde aşağılamak ve dışlamak onu hiçbir şekilde başarıya yöneltmez. Tam tersine başarısızlık kaygısının pekişmesini sağlar (Özden, 2004). Okullarda başarıyı artırmak için diğer önemli etken ise teknoloji kullanımınıdır. Monoton ders anlatımları öğrencilerin dikkatini çekmekten çok uzaktır. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki öğrenme ortamına öğrenmeyle ilgili ne kadar çok ve etkili uyarıcı girerse dersi anlama ve ders başarısı o kadar artmaktadır. Okul, öğretmenlerle öğrencilerin bir araya geldikleri bir öğrenme ve öğretme ortamıdır (Burs & Howens, 1988; Ostroff ve Schimit, 1999; Purke, 1985; akt: Baştepe, 2009). Fromm'a göre, yaşam sevgisinin

içinde yaratıcılık vardır. Bu yüzden okullar yaşam merkezi haline getirilmelidir.

Ayrıca, okul sağlığı hizmetleri de önemli bir faktördür. Okul sağlığı hizmetleri; okul içinde, okul çevresinde, okulla ilgili faaliyetlerin yapıldığı yerlerde ve öğrencilerin okula ulaşmaları esnasında olabilecek her türlü risk ve tehlikeden, yaralanmalardan öğrencilerin korunması ve güvenliklerinin sağlanmasını içerir. Fakat ülkemizde, okul sağlığına yönelik planlı ve sürekli sağlık hizmetin bulunmaması, okuldaki öğrencilerin şiddet riskleri ile karşılaşmasına ve sağlıklarının olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır (Coşkun ve Bebiş, 2014:16).

3.1.4. Eğitim Yöneticisi (Öğrenim lideri)

Eğitim yöneticisi, okulun varlık nedeninin “öğrencilerin yetişmesini sağlamak” olduğu bilincinde olmalıdır. Günümüzde artık, “öğretim lideri” anlayışı popüler hale gelmiştir. Son yılların yetiştirme programlarında, eğitim yöneticisi yetiştirme yerine, eğitim liderinin yetiştirilmesi anlayışı ön plana çıkmıştır. Buna göre, okul yöneticisinin asıl görevi, öğretim sürecine liderlik etmektir. Eğitim yönetiminde iyi örnekler sergilenmesi, okul içi ve dışı dengelerin gözetilmesini ve çoklu bakış açısına sahip olmayı gerektirmektedir (Özden, 2005; Şişman, 2006; Gümüşeli, 2001; Aslanargun ve Bozkurt, 2012).

3.1.5. Öğretmen Faktörü

Öğretmenin, öğrencinin başarı ya da başarısızlığının, çalışma planının ve uygulamasının, ulaşılmak istenen amacın standardına uygunluğu ile ilgili olduğuna dikkat çekebilir. Öğretmen daha sonra öğrencini amacını ve içinde bulunduğu çalışma koşullarını analiz ederek gerçekçi bir çalışma planı hazırlamasına imkân sağlarsa öğrencinin başarı beklentisi ile erişim düzeyi arasındaki fark en aza inebilir. Unutulmamalı ki zekâ, başarıyı etkileyen tek faktör değildir. Öğretmenin öğrencileri tüm yönleriyle tanıyarak, onları birbirinden ayırt etmeksizin başarılı olabilmeleri için gerekli olanakları sağlaması yararlı olabilir. Bu da onların kendi kendilerine saygı duymalarını sağlayabilir. Gerçekçi hedef ve beklenti belirlemek için öğrenciye yardımcı olunmalıdır. Ulaşılabilecek hedefler yakın-orta-uzak hedefler olarak belirlenmelidir. Hedef belirlenirken öğretmen, öğrenci, aile işbirliği içinde olmaya özen gösterilmelidir. Öğrencilerimizin başarılı olabilmeleri için etkili ve verimli ders çalışma yöntem ve tekniklerini bilmeleri gerekmektedir (abidinpasaanadolulisesi.meb.k12.tr).

Öğretmen, öğrencinin ilerleyebileceğine ve yeteneklerini kullanabileceğine inanırsa, çocuk kendine olan güvenini kazanır ve sonuçta başarılı olabilir. Bu nedenle okul başarısızlığı gösteren çocuklar, sorumluluk almaya yönlendirilmeli, teşvik edilmeli ve çabaları takdir edilmelidir (Yavuzer 2001:167). Nasıl daha iyi öğrendiğini bilmek, en iyi öğrenme zamanının ve ortamının farkında olmak, ihtiyaçlarına uygun gelecek değişik öğrenme faaliyetlerini uygulamak, öğrenmede uygun materyallerden yararlanmak, öğrenirken tüm duyulardan yararlanmak, öğrenme tarzını her yeni duruma uygulamak öğretmenin sahip olması gereken beceridir (www.aktuelpsikoloji.com; www.mucahitozturk.com).

3.2. Sağlık Faktörü

Görme, işitme kaybı, bulaşıcı hastalıklar gibi nedenler ders çalışmayı engellediği ve dikkat dağılmasına neden olduğu için başarısızlığa zemin oluşturur. İlköğretimde toplam 80 öğrenci ortaöğretimde ise 109 öğrenci görme ve işitme kaybı olduğunu ifade etmiştir. Okullarda rehberlik ve psikolojik danışma servislerinin koordinasyonunda eğitim öğretim yılı başında Snellen Göz Kusurları Tarama çalışması yapılmasının ve sonuçların sağlık kuruluşlarıyla işbirliği içinde değerlendirilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Velilerin sürece aktif katılımları sağlanmak suretiyle sağlık kuruluşlarıyla işbirliği sağlanmalı ve sağlık taramaları yapılmalıdır. Öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeyleri göz önünde bulundurulmalı sağlık konusunda gereken destek sağlanmalıdır. Beslenme özellikle kahvaltı öğrenme açısından son derece önem-

lidir. Beyin enerji ihtiyacını glikozdan sağlamaktadır, eğer bu sağlanamazsa beynin enerji kaynağı sınırlanır. Bu durumda derse başladığı takdirde öğrencinin anlatılan bilgileri öğrenerek daha sonra hatırlaması güçleşir. Beslenme konusunda okullarımızda konunun uzmanları tarafından gerekli bilgilendirmeler yapılmalıdır. Sağlıklı ve iyi beslenme olmadan öğrenmenin istenilen düzeyde olması zordur. Okullarda yürütülen rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri “önleyici, koruyucu gelişimsel rehberlik” anlayışı ile yürütülmelidir. Burada temel olan öğrencileri bir bütünlük içinde tanımak ve risklerden korunması için gerekli önlemleri alarak her yönden sağlıklı gelişimine yardımcı olmaktır. Bu bakımdan bireyi bütün yönleriyle (sağlık durumu, psikolojik durumu, sosyo-ekonomik düzeyi, ilgileri, yetenekleri, değerleri, kişilik özellikleri vb.) tanımak çok önemlidir.

4. Yöntem

Bu kısımda, araştırma modeli, evren ve örneklem, veri toplama araçları, verilerin toplanması, verilerin değerlendirilmesi gerçekleştirilecektir.

4.1. Araştırma Modeli

Araştırma ile ilköğretim ve ortaöğretim öğrencilerinin başarısızlık nedenleri, aile-okul- bireysel özellikler ve çevre faktörlerine bağlı olarak tarama modeli kullanılmak suretiyle belirlenmeye çalışılmıştır.

4.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Sorgun ilçe merkezinde bulunan ilköğretim ve ortaöğretim kurumları öğrencileri, yöneticileri ve öğretmenleri, öğrencilerin anne babaları oluşturmaktadır. *Örneklem*, 8 ilköğretim okulunda 381 kız, 440 erkek olmak üzere toplam 821 öğrenci, 12 okul yöneticisi 147 öğretmen ve 353 veli; 5 ortaöğretim okulunda 338 kız, 369 erkek olmak üzere toplam 707 öğrenci, 7 okul yöneticisi, 105 öğretmen ve 293 veliden oluşmaktadır..

4.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada psikolojik danışma ve rehberlik alanında kullanılan “başarısızlık nedenleri anketlerinin” ve bu konuyla ilgili daha önce yapılan araştırmalarda kullanılan araçların, araştırmacı tarafından araştırmanın amacına uygun hale getirilmesi ile geliştirilen “ilköğretim öğrenci anketi”, “ortaöğretim öğrenci anketi”, “okul yöneticisi ve öğretmen anketi” ve “veli anketi” kullanılmıştır.

4.4. Verilerin Toplanması

İlköğretim öğrencilerine, ortaöğretim öğrencilerine, öğretmen ve idareciler ile velilere yönelik olarak hazırlanan anketler, Sorgun Rehberlik ve Araştırma Merkezi Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Bölümünün koordinasyonunda okul yöneticilerinin ve sınıf rehber öğretmenlerinin desteğiyle Sorgun merkez İlköğretim ve Ortaöğretim kurumlarında Okul Rehberlik uzmanları tarafından uygulanmıştır.

4.5. Verilerin Değerlendirilmesi

Maddelerin analiz edilmesinde frekans (f), yüzde (%) kullanılmıştır. Anket maddelerinin sınıflandırılması: İlköğretim öğrenci anketi, Ortaöğretim öğrenci anketi, öğretmen-okul yöneticisi anketi ve veli anketinde yer alan sorular aşağıdaki bölüm başlıklarına göre değerlendirilmiştir.

I.BÖLÜM: Sağlık- Beslenme

II.BÖLÜM: Aile: a) İmkân – Ortam. b) Tutum – Davranış

III. BÖLÜM: Okul: a) İmkân – Ortam. b) Tutum – Davranış

IV. BÖLÜM: Benlik Algısı -Yaşam Becerileri

Anket Maddelerinin Dağılımı

	İlköğretim öğrenci anketi	Ortaöğretim öğrenci anketi	Öğretmen ve okul yöneticisi anketi	Veli anketi
1.SAĞLIK BESLENME	5,6, 25. maddeler	20. 40 maddeler	29.Madde	
2.AİLE	1,2,3,13,22,23,29,34. maddeler	11,13,16,17. maddeler	10. Madde	1,4,18 Maddeler
a)Ortam				
b) Tutum	4,21,26,30. maddeler	7,15,18,37. maddeler	1,5,7,15,19,35. maddeler	3,12,13,15,16,17, 19. maddeler
3. OKUL				
a)Ortam	10,20,33. maddeler	6,21,22,23,25, 26,29,30. maddeler	8,9,13,16,18,20,25, 26,30,32,34. maddeler	1,2,4,5,6,8,10. maddeler
b) Tutum	9,16,19,24,27,30. Maddeler	10,14,24,28,37. maddeler	17,21,22,23,24,28, 33. maddeler	7,9,11. maddeler
4.BENLİK ALGISI-YAŞAM BECERİLERİ	7,8,10,12,14, 15,17,18,20, 24,27,28,31, 32,35,37,38. maddeler	1,2,3,4,5,6,8,9, 12,19,27,29,31, 32,33,34,35,36, 37,38,39 maddeler	2,3,4,6,11,12,14,31. maddeler	

5. Bulgular Ve Yorumlar

Yapılan araştırmanın sonucuna göre, ilköğretim ve ortaöğretimde başarısızlık nedenleri aşağıdaki nedenlere bağlı olarak tespit edilmiştir (Sorgun, 2006).

5.1. İlköğretim Öğrencilerinde Başarısızlık Nedenleri

5.1.1. Sağlık ve Beslenmeye Bağlı Başarısızlık Nedenleri

31 kız 27erkek olmak üzere toplam 58 öğrenci gözlerinin iyi görmediğini,

13 kız 9 erkek olmak üzere toplam 22 öğrenci kulaklarından rahatsız olduğunu,

17 kız 35 erkek olmak üzere toplam 52 öğrenci yeterince beslenemediğini belirtmiştir.

5.1.2. Öğrenciye Bağlı Başarısızlık Nedenleri

- Öğrencilerin önemli bir kısmında “kendine güvenin” (özgüven) düşük olduğu, ancak kız ve erkek

öğrenciler arasında belirgin bir fark olmadığı görülmektedir.

- Erkek öğrencilerin daha fazla televizyon seyrettikleri, arkadaşlarıyla daha çok vakit geçirdikleri ve arkadaşlarının düşüncelerini daha çok önemsedikleri görülmektedir.

- OKS (yeni adıyla TEOG) konusunda kız öğrenciler erkek öğrencilere göre daha fazla kaygılanmaktadır.

- Kız ve erkek öğrencilerin büyük bir kısmı verimli ders çalışma yollarını bilmemektedir.

- Okullarda az da olsa arkadaşlarının şiddetine maruz kalan ve bundan etkilenen kız ve erkek öğrenciler vardır.

5.1.3. Öğretmen ve Okul Yöneticilerine Göre *Başarısızlık Nedenleri*

- Öğrenciler derse hazırlıksız katılmakta, disiplinli ve düzenli ders çalışmamaktadır.

- Öğretmenlerin %94'ü verimli ders çalışma için uygun ortam sağlanmamasını başarısızlık nedenleri olarak göstermektedir.

- Öğrenciler amaç koyma, karar verme, yönelme konularında yetersizdir.

- Öğrenciler kolay sınıf geçeceklerine inanmaktadır.

- Arkadaş grubunu sağlıklı biçimde seçememektedir.

5.1.4. Aile Ortamı ve Çevreye Bağlı Başarısızlık Nedenleri

- Kız ve erkek öğrenciler çalışacakları mekândan etkilendiklerini aynı oranda belirtmişlerdir.

- Ev işlerine yardım etmek kardeşlerinin sorumluluğunu üstlenmek başarısızlığa neden olmaktadır.

- Aile içindeki geçimsizlik çocukları olumsuz yönde etkilemektedir.

- Veliler yüksek oranda çocuklarına nasıl yardımcı olacaklarını bilemediklerini belirtmişlerdir.

- Velilerin %71'i internet kafe, kahvehane gibi mekânların çocuğun başarısını olumsuz etkilediğini belirtmektedir.

- Veliler çocuğun / gencin fiziksel ve sosyal gelişimi ile ilgili konularda yeterli bilgi sahibi değildir.

- Veliler arkadaş ortamında çocuklarını yeterince takip etmemektedir.

- Kuşak çatışması görülmektedir.

- Velilerin önemli bir bölümü çocuğunun eğitim sonucunda bir meslek elde edeceğine inanmamaktadır.

5.1.5. Aile Tutumlarına Bağlı Başarısızlık Nedenleri

- Ailelerin sürekli "ders çalış" demesi öğrencilerde bıkkınlığa neden olmaktadır.

- Ailenin eğitime karşı olumsuz tutum ve bakışı öğrencileri olumsuz etkilemektedir.

- Ailelerin çocuklarıyla yeterince ilgilenmemeleri başarısızlığa davetiye çıkarmaktadır.

- Okul yöneticileri ve öğretmenler %97 oranında ailelerin ilgisizliğini belirtmektedir.

- Aileler öğrencinin başarı durumunu takip etmemektedir.
- Aileler çocuk eğitimi konusunda yeterli bilgiye sahip değildir.

5.1.6. Okul Ortamına Bağlı Başarısızlık Nedenleri

- Öğrencilerin %19'u problemleriyle ilgilenilmediğini düşünüyor.
- %10'u okulunu sevmiyor.
- Okul yöneticileri ve öğretmenlerin %48 i rehberlik servisinin çalışmalarının yeterli düzeyde olmadığını düşünüyor.
- Okullarda çocuğun gelişimine yardımcı olacak sosyal ve kültürel etkinliklerin yetersizliği çocukların akademik başarısını düşürmektedir.
- Okul yöneticisi ve öğretmenler ders araç gereç ve laboratuvar yetersizliğini başarılı öğrencilerin sınıflara dengeli dağılmamasını başarıyı düşüren bir neden olarak görmektedir.

5.1.7. Eğitici Tutumlarına Bağlı Başarısızlık Nedenleri

- Öğrencilerin %50 i öğretmenine soru sormaya çekinmektedir.
- Sınıf ortamında şiddet başarısızlığa neden olmaktadır.
- Konunun ilgi çekici hale getirilmesi başarıyı olumlu yönde etkilemektedir.
- Öğrencilerin %14 ü bazı öğretmenlerin haksız not verdiğini düşünmektedir.
- Okul yöneticisi ve öğretmenlerin %43'ü öğretmenin derse hazırlıksız geldiğini belirtmektedir.
- Okul yöneticisi ve öğretmenlerin %42'si verimli ders çalışma konusunda yeteri kadar bilgi verilmediğini belirtmektedir.
- Öğretmen ve idareciler öğretmenlerin öğrencileri oldukları gibi kabul etmemelerini, öğretmenler arasında işbirliği olmamasını, öğretmenin konuları derste yeterince kavratamamasını belli oranda belli oranda başarısızlık nedeni olarak görmektedir.

- Velilerin %46'sı öğretmenlerin öğrencilerle yeterince ilgilenmemesini başarıyı olumsuz etkilediğini düşünmektedir.
- Velilerin %41'i okul idaresi ve öğretmenlerle rahat iletişim kuramadığını belirtmektedir.
- Velilerin %11'i öğretmenlerimizi bilgi bakımından yetersiz bulmaktadır.

5.2. Ortaöğretim Öğrencilerinde Başarısızlık Nedenleri

5.2.1. Sağlık ve Beslenmeye Bağlı Başarısızlık Nedenleri

- 58 kız 51 erkek öğrenci olmak üzere toplam 109 öğrenci gözlerinden rahatsız olduğunu belirtmiştir.
- 21 erkek 13 kız öğrenci olmak üzere toplam 34 öğrenci sağlıklı beslenemediğini ifade etmiştir.

5.2.2. Öğrenciye Bağlı Başarısızlık Nedenleri

- Öğrencilerin önemli bir kısmında kendine güvenin (özgüven) düşük olduğu, kız öğrencilerde erkek öğrencilere göre kendine güven duygusunun daha düşük olduğu görülmüştür.
- Erkek öğrencilerin ev dışında daha çok vakit geçirdikleri daha fazla internet kafe bilardo salonları gibi mekânlarda zaman geçirdikleri görülmektedir.
- Kız öğrenciler ÖSS konusunda erkek öğrencilere karşın belirgin oranda endişe duymaktadır.
- Kız ve erkek öğrencilerin büyük bir kısmı zamanı planlama, verimli ders çalışma yollarını bilmemektedir.
- Erkek öğrencilerin %18'i karşı cinsle ilgili problemler nedeniyle kendini derse veremediğini ifade etmektedir.

5.2.3. Öğretmen ve Okul Yöneticilerine Göre Başarısızlık Nedenleri

- Öğrenciler derse hazırlıksız katılmakta, disiplinli ve düzenli ders çalışmamaktadırlar.
- Öğrenciler amaç koyma, karar verme, yönelme konularında yetersizdir.
- Öğrenciler kolay sınıf geçeceklerine inanmaktadır.
- Arkadaş grubunu sağlıklı biçimde seçememektedir.

5.2.4. Aile Ortamı ve Çevreye Bağlı Nedenler

- Öğretmenlerin %69'u verimli ders çalışma için uygun ortam sağlanmamasını başarısızlık nedenleri olarak göstermektedir.
- Öğrencilerin %6'sı ailelerinde geçimsizlik ve huzursuzluk ortamından etkilendiklerini ifade ederken, öğretmen ve idareciler %49, veliler ise %24 oranında ailedeki problemlerden gençlerin etkilendiklerini belirtmektedir.
- Veliler yüksek oranda çocuklarına nasıl yardımcı olacaklarını bilemediklerini belirtmişlerdir.
- Velilerin %70'i internet kafe kahvehane gibi mekânların çocuğun başarısını olumsuz etkilediğini belirtmektedir.
- Veliler çocuğun / gencin fiziksel ve sosyal gelişimi ile ilgili konularda yeterli bilgi sahibi değildir.
- Veliler arkadaş ortamında çocuklarını yeterince takip etmemektedir.
- Kuşak çatışması.

5.2.5. Aile Tutumlarına Bağlı Nedenler

- Ailelerin sürekli "ders çalış" demesi öğrencilerde bıkkınlığa neden olmaktadır.
- Ailenin eğitime karşı olumsuz tutum ve bakışı öğrencileri olumsuz etkilemektedir.
- Ailelerin çocuklarıyla yeterince ilgilenmemeleri başarıyı etkilemektedir..
- Okul yöneticileri ve öğretmenler %99 oranında ailelerin ilgisizliğini belirtmektedir.

- Aileler öğrencinin başarı durumunu takip etmemektedir.
- Aileler çocuk eğitimi konusunda yeterli bilgiye sahip değildir.
- Velilerin %41'i eğitim sonucunda çocuğunun bir meslek edinebileceğine inanmıyor.

5.2.6. Okul Ortamına Bağlı Başarısızlık Nedenleri

- Öğrencilerin %19'u problemleriyle ilgilenilmediğini düşünüyor, %20'si okulda problemlerini anlatacak kimse olmadığını belirtiyor.
- Okulu sevmeyenlerin oranı ilköğretime göre daha yüksektir..
- Okul yöneticileri ve öğretmenlerin %19'u rehberlik servisinin çalışmalarının yeterli düzeyde olmadığını düşünüyor.
- Okullarda çocuğun gelişimine yardımcı olacak sosyal ve kültürel etkinliklerin yetersizliği çocukların akademik başarısını düşürmektedir.
- Okul yöneticisi ve öğretmenler ders araç gereç ve laboratuvar yetersizliğini başarıyı düşüren bir neden olarak görmektedir.
- Velilerin % 50'si sınav sisteminin sürekli değişmesini problem olarak görüyor.

5.2.7. Eğitimci Tutumuna Bağlı Başarısızlık Nedenleri

- Sınıf ortamında onur kırıcı hareketler başarısızlığa neden olmaktadır.
- Konunun ilgi çekici hale getirilmesi başarıyı olumlu yönde etkilemektedir.
- Okul yöneticisi ve öğretmenlerin %33'ü öğretmenin derse hazırlıksız geldiğini belirtmektedir.
- Okul yöneticisi ve öğretmenlerin %23'ü verimli ders çalışma konusunda yeteri kadar bilgi verilmediğini belirtmektedir.
- Öğretmen ve idareciler öğretmenlerin öğrencileri oldukları gibi kabul etmemelerini, öğretmenler arasında işbirliği olmamasını, öğretmenin konuları derste yeterince kavratamamasını belli oranda belli oranda başarısızlık nedeni olarak görmektedir.
- Velilerin %58'i öğretmenlerin öğrencilerle yeterince ilgilenmemesini başarıyı olumsuz etkilediğini düşünmektedir.
- Velilerin %25'i okul idaresi ve öğretmenlerle rahat iletişim kuramadığını belirtmektedir.
- Velilerin %13'ü öğretmenlerimizi bilgi bakımından yetersiz bulmaktadır.

6. Sonuç

Başarısızlığın her çocuk için ayrı bir nedeni vardır. Çocuğun başarısızlığının nedenini iyi analiz

etmek gerekir. Çocuk veya genç belki öğretmenlerden öç almak için çalışmıyordu. Yahut anne babanın kendisini azarlamasından, aşağılanmasından, aşırı eleştirmesinden, bilinç dışı bir tepki ile ders çalışmaya-
rak tepki vermekte böylece intikam almaktadır. Aile geçimsizlikleri, yoksulluk, kardeş, arkadaş ilişkileri ve geçimsizlikleri gibi kişisel ve duygusal problemler karşısında çocuğa rehberlik ve psikolojik danışma yardımı sağlamak ve gerekirse ailesi ile işbirliği yapmak öğrencilerin hem okula olan ilgisini artıracak hem de başarısızlığını azaltacaktır. Yavaş öğrenen bir çocukta sadece psikolojik nedenleri aramamak gerekir. Zihinsel nedenlerde olabilir. İnsan beyninde okuma, yazma, hesaplama ayrı ayrı çalışmaktadır. Bazı özel öğrenme güçlüklerinde çocuk zeki olduğu halde bilgileri beynine işleyemez. Böyle durumlarda uzmanlardan profesyonel yardım isteyerek sorunun üzerine gidilmelidir. Tek sorun erken yaşlarda fark edilmesidir. Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) olan çocukların bazıları zeki olduğu halde ders çalışamaz kitap başında oturamaz, kafa yoran işlerden çabuk sıkılır, aceleci ve sabırsızdır, sınıfta kıpır kıpırdır dersi kaynatır. İlköğretime başladığında fark edilip yardım alınırsa zekâsına uygun başarı elde edilebilir. Ailenin, çocuğun sosyal uyum ve kişilik gelişiminde olduğu kadar, okul başarısı üzerinde de çok büyük rolü olduğu artık yadsınamaz bir gerçektir. Ailenin eğitsel ortamı, öğrencinin okulda öğrendiklerini pekiştirebilir ya da köreltebilir (Şemin,1975; Binbaşıoğlu, 1992; Başaran, 1996; Deniz, 2002; Deniz, 2007; Deniz, 2010).

Öğrencilerin kendine güven duygularını artırmak için öğretmen-öğrenci-aile işbirliği içinde olmalıdır. Gerek sınıf içinde gerekse sınıf dışındaki etkinlikler öğrencinin kendine olan güven duygusunu artırmak yönünde olmalıdır. Öğrencinin başarısızlığını etkileyen bir faktör de sorumluluk alma gücünü kazanmamış olmasıdır. Ders çalışma alışkanlıkları ile akademik başarı karşılaştırıldığında, öğrencilerin ders çalışma alışkanlıklarının akademik başarıyı olumlu etkilediği görülmektedir. Ders çalışma süresi uzun olan öğrenciler diğerine oranla daha başarılı olmaktadır. Sadece ders başında geçirilen süre değil ders başında geçirilen sürenin niteliği de çok önemlidir. Okulda sessiz ve edilgen bir sınıf topluluğu, aktif ve gürültülü bir sınıfa yeğlenmektedir.

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki; öğrencilerin başarı nedenleri ile başarı beklentileri arasında yakın ilişkiler vardır. Öğrencilerin başarı beklentileri ile başarı düzeyleri arasındaki ilişki şu şekildedir. Öğrencilerin %30'nun, başarı beklentisi ve erişim düzeylerinin aynı yerde, %57'sinin başarı beklentisinin erişim düzeyinin üstünde, %13'nün ise başarı beklentisinin erişim düzeyinin altında olduğu görülmüştür. Beklentilerin olumlu anlamda geliştirilebilmesi için, öğrenilenlerin yaşamlarında şu anda ya da daha sonra nasıl kullanılabileceğinin gösterilmesidir. Öğretmen, bunu yapabilen öğrencilerin gerçekten bir şeyler öğrendiğini bilecektir. Okul başarısızlığı gösteren bireyler, sorumluluk almaya yönlendirilmeli, teşvik edilmeli ve çabaları takdir edilmelidir" (Yeşilyaprak, 2003; Yavuzer, 2001). Bozkurt'un (1998) "Lise öğrencilerinin okul başarısızlıklarının altında yatan, depresyonla ilişkili otomatik düşünce kalıpları" konusunda yapmış olduğu araştırma bulgularına göre, lise öğrencilerinde, akademik başarı ile olumsuz otomatik düşünme, depresyon ve kaygı ile anlamlı ilişkiler ortaya çıkmıştır. Güney (1990), Özben (1990) ve Aydın'ın (1998) yapmış olduğu araştırmaların sonuçlarına göre de, başarı ile depresif olmaları arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Başarısız öğrencilerin başarılı öğrencilere göre daha fazla depresif belirtiler, daha yüksek kaygı gösterdiği ve daha düşük benlik algısına sahip oldukları saptanmıştır.

Başarısızlıkların bir bölümünün sağlık ve beslenme ile ilgili problemlerden kaynaklandığı görülmektedir. Aileler çocuklarına yardımcı olmak konusunda yeteri kadar bilgi sahibi olmadıklarını belirtmişlerdir. Yapılan başka araştırmalarda başarısız çocuklarının yarıdan çoğunun babalarının kendilerine zaman ayırmayacak kadar meşgul oldukları, yarıya yakının ailesinde anne baba ilişkisinin iyi olmadığı görülmektedir. Ailedeki bu ilgisiz ve sorunlu ortam sadece çocuğun okul başarısını etkilememekte, duygusal gelişiminde de sorunlar yaratmaktadır. Başarısız çocukların yarıya yakınında dikkatsizlik ve dalgınlık, üçte birinde arkadaşlık ilişkilerinde sorunlar, otoriteyle çatışma, yalan söyleme ve tırnak yeme gibi belli davranış problemleri gözlenmektedir.

Eğitim süreci içerisinde rehberlik hizmetlerinden beklenen en önemli işlev, öğrencilerin ilgi, eğilim ve yetenekleri doğrultusunda, aynı zamanda ülkenin ihtiyaç ve koşulları da dikkate alınarak, üst öğrenime ve iş alanlarına yönlendirilmesi doğrultusunda yardımcı olmaktır. Günümüzün modern eğitim anlayışı öğrencilerin yalnızca bilişsel gelişimine yönelik olmayıp, onların bedensel, duygusal, sosyal ve kişilik gelişimini de hedeflemektedir. Bir insanın toplum yaşamında işlevlerini gereğince yerine getirebilmesi, başarılı ve mutlu bir yaşam sürdürebilmesi ancak sağlıklı bir kişilik gelişimi ile olanaklıdır. Bu temelin en önemli yapı taşları ise “*sevgi, ilgi ve güven*”dir. Bunların var olduğu bir ortamda yetişen bir çocuğun başarılı ve yetişkin bir birey olarak toplumda yer alma olasılığı yüksektir (Kuzgun, 1991; Kuzgun, 2006; Bakırcıoğlu, 1994; Kepçeoğlu, 1997; Düzgün, 2006). Milli Eğitim Bakanlığının, yeni güncelleştirilen Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliğinin 12. maddesinde rehberlik hizmetlerinde gelişimsel ve koruyucu (önleyici) yaklaşımın esas olduğu belirtilmiştir (TC Resmi Gazete, 2001).

Diğer taraftan okul-aile işbirliğinin etkili bir biçimde sürdürülmesi bireyin okul başarısı ve kişilik gelişimi açısından pozitif sonuçlar doğuracaktır. Çocukların ayrılık veya boşanmaya bağlı doğal tepkileri saldırganlık ve okul başarısızlığı olduğundan, çocukların bu duyguları ile başa çıkmak için ebeveynler düzenli olarak öğretmenlerle iletişim halinde olmalıdır (Debgici & Ekmekçi, 2012). Gümüş & Kurt & Ermurat & Örbay’ın (2011) “*Ana-baba tutumu ve okul başarısına etkisi*” konusunda yaptıkları araştırmanın bulgularına göre, öğrencilerin yüzde 80’inin ailenin eğitim üzerine etkisi olduğunu, geriye kalan yüzde 20’sinin ise ailelerin eğitim üzerine etkisiz olduklarını belirtmişlerdir. Demokratik aile yapısının ve demokratik ebeveyn tutumunun bireyin özerklik duygularının gelişmesinde olumlu sonuçlar doğurduğu değişik araştırmalarla ortaya konmuştur. Özerkliğin gelişimi ile yakından ilişkili bir diğer etmen de ebeveynlerin ergen çocuklarına karşı uyguladıkları sıkı kontrolün ve denetimin düzeyidir. Bu alanda yapılan araştırma sonuçlarına göre, ergenler üzerinde uygulanan sıkı kontrol ve sert disiplinin ergenlerin davranışsal ve duygusal özerkliğinin gelişmesine engel teşkil ettiği sonuçları elde edilmiştir (Quintana, Lapsley; 1990; akt: Musaağaoğlu, Güre, 2005).

Araştırmalar, sağlıklı tutumlar içeren bir yaşam tarzının, birçok sağlık problemini önlediğini, buna karşın sağlıksız yaşam tarzının benlik saygısının azalması, depresyon, kalp, kanser hastalıkları, anksiyetenin artması gibi bir çok fiziksel ve ruhsal bozukluklara yol açtığı görülmektedir (Clark ve Hovanitz, 1989; Jampol, 1989; Cheng ve Lam, 1997; akt: Doğan, 2008). Ayrıca, bu durum aile içi sorunların olduğunu göstermektedir. Demokratik ana-baba, birbirine saygı duyan ve çocuklarını seven ve benimseyen çağdaş ailedir. Sorunlar anlaşarak, konuşarak çözümlenir (Köknel, 1981).

7. Öneriler

7.1. Aile İle İlgili Öneriler

• Bireyin çeşitli sebeplerle anne babasından ayrı kalması sonucunda çocuklarda ruhsal bozukluklar, çevreye uyumda, öğrenmede ve kurallara riayet etmede zorluk çektikleri görülmektedir. Araştırma sonuçlarına göre, ana babası boşanmış bir çocuğun, ileriki yıllarda içe kapanık olma ihtimali daha yüksektir (Rousseau, 1961; Morgan, 1989). Ayrı veya boşanmış aileler, çocuklarını bir koz olarak asla kullanmamalıdır.

• **Özgüveni artırmalıdır.** Ders başarısızlığı olan çocukların yaşlıları ile kıyaslanmadan ve özgüvenleri zedelenmeden, ders başarısı için yönlendirilmeleri önemlidir. Öğrenmeden keyif alıp haz duymak büyük ölçüde çocuğun özgüvenine bağlıdır.

• Otonomi (kendi kendini yönetme) sağlanmalıdır. Anne baba çocuğun dış dünyayı keşfetme ve tanımak için yaptığı girişimleri desteklediği, bağımsız olması konusunda çocuğu teşvik ettiğinde, çocuk

kendi kendine yetmenin hazzını yaşar.

- Bireyin motivasyonunu destekleyici davranılmalıdır. Genellikle başarısız çocuk, motivasyonu eksik olan çocuktur (Kim, 1998).

7.2. Okul ve Öğretmenlere Yönelik Öneriler

- Sorgun genelinde yaptığımız başarısızlık nedenleri anketi sonuçlarına göre başarısızlık nedenlerinden biri de öğretmenlerin öğrencilere karşı aşağılama, onur kırıcı davranış ve dayak gibi olumsuz tutumlarıdır. Oysa okulda dayak ve aşağılama gibi davranışlara maruz kalmış çocuklarda uyum problemlerinin yanı sıra akademik başarısızlık da yüksek oranda görülebilmektedir.

- Okuldaki eğitim ve öğretim programının çocukların gelişim seviyelerine uygun zenginleştirilmiş programlar tercih edilmelidir.

- Öğretmenin bilgi aktarımı, disiplini sağlayabilen, araştırmacı etkili öğretmenlik yetilerine sahip olması gerekmektedir.

- Genellikle ders programlarının kısa zamanda çok fazla ünite sığdırılacak şekilde planlanması, ders sürelerini zaman bakımından öğrenci ilgilerine cevap veremeyecek şekilde düzenlenmelidir.

- Öğretmenler sınıflarda daha çok başarılı öğrencilerle ilgilenme eğilimindedirler. Öğretmenin beklentisinin düşük olması, öğrenciye daha az övgü ve dikkatle yaklaşarak öğrencinin başarı konusundaki beklentisini düşürmesine ve daha az çaba harcayarak kötü notlar almasına neden olur.

- Öğretmenler çoğu zaman öğrencilerin yeteneklerini ortaya çıkarmak için ders ve ders dışı etkinliklere zaman ayıramamakta ya da sadece akademik çalışmalarla ilgilenmektedir. Öğrencilerin tüm gelişimsel alanlarını dikkate almaları daha sağlıklı olacaktır.

- Okullarda çoğu zaman öğrencilerin ders dışı faaliyetlere katılmaları ihmal edilmekte ya da yeterli kadar önemsenmemektedir.

- Diğer taraftan öğrencinin kendisini tanımasına engel bir durumda okulun katı ve kuralcı olan, yaratıcı ve özgür düşünceye imkân tanımayan disiplin anlayışıdır.

- Öğretmenlerin anlatacağı derse hazırlıklı gelmesi başarıyı artıracaktır.

- Okullarımızda, maalesef bazı öğrenciler okuldaki diğer öğrencilerin şiddetine maruz kalmaktadır. Bu durum, öğrencilerin devamsızlığını artırdığı gibi okula ve derslere karşı ilgisini de azaltıcı bir rol oynamaktadır (Fidan, 1996).

- Okullarda öğretmenler gözetiminde bilgi teknolojisi sınıfları açık tutularak sağlıklı ortamlardan uzaklaşmaları sağlanmalıdır.

- Evde bilgisayar varsa aileler öğrencilerin ders çalışmalarından sonra ya da dinlenme saatlerinde bilgisayarı açmalarına izin vermelidir.

- **Öğrenciler, ulaşmak istedikleri amaca erişilerinin, yaptıkları çalışma planının gerçekçiliğine bağlı olduğunu anlamalıdır.**

- **Öğretmen, öğrencinin başarı yada başarısızlıkları konusunda önyargılı olmamalıdır.**

- **Öğrenci başarı ya da başarısızlığını değerlendirirken kendini merkeze almalıdır (Fidan, 1996).**

• Okul temelli önleme çalışmalarının yapılması daha anlamlı ve etkili görünmektedir. Ülkemizde psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin özellikle okullarda yaygın olması da bu etkinlikleri daha anlamlı hale getirmektedir (Yıldırım ve Ergene, 2001).

7.3. Sağlık-Beslenme İle İlgili Öneriler

• Sağlık konusu ön plana alınarak, çocuğun kendi sağlık durumu hakkında bilinçli bilgi edinmesine yardım etmek, çoğun sağlığını geliştirecek yardımlarda bulunmak, bu konularda aile, sağlık personeli ve sınıf öğretmenleri ile işbirliği yapmak.

• Çocuğun kişisel dosyasındaki bilgiler izlenerek sınıf öğretmeni ile işbirliği halinde, sağlık durumu ile ilgilenmek, çocuğun ailesi ve okul doktoru ile işbirliği yapmak.

• Çocuğa ve ailesine sağlık kurumlarını tanıtmak, başvuru ve işlem yollarını ve bunlardan faydalanmalarını sağlamak.

• Ortaya çıkan salgın hastalıklar hakkında, velilere bilgi vermek, doktorlarla işbirliği yaparak çocukları hastalıklardan koruyucu ve önleyici önlemler almak.

7.4. Çocukların Yetenek ve Başarılarını Geliştirmelerine Yönelik Öneriler

• Herhangi bir dersi yetiştiremeyen ve geri kalan çocuğa özel hazırlık, destek tamamlama yardımı sağlanmalıdır.

• Çocukları gözlemek, incelemek, özel yetenekleri olan çocuklara bu yeteneklerini sezdirmek, ailesine tanıtmak ve olanaklar yaratarak bu yeteneklerinin gelişimine yardım etmek.

• Çocuğun yeteneğini görmek ve çocuğun kendine olan güvenini arttırmak için kendisine taşıyabileceği oranda sorumluluk vermek ve bu amaçla uygun eğitici kol (sosyal kulüp) ve okul faaliyetlerinde çalışmasını sağlamak, ders dışı ve okul dışı faaliyetlerine katılmalarına yardım edilmelidir.

• Öğretmenler, öğrencileri ayrı ayrı tanımaya çalışmalıdır. Onları farklı sosyo-ekonomik ve kültürel dünyalardan gelen, farklı potansiyele sahip bağımsız bireyler olarak kabul etmeleri ve değerlendirmeleri bu ölçülere göre yapmaları “kıyaslama” yanılgılarına düşmelerini engellediği için öğrencilerin yetenek ve başarılarını artırmada önemli rol oynar.

8. Kaynakça

Aslanargun, E. & Bozkurt, S. (2012). Okul Müdürlerinin Okul Yönetiminde Karşılaştığı Sorunlar. *Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (2), 349-368.

Aydın, G. (1998). Üniversite Öğrencilerinde Depresyon, Açıklama Biçimi ve Akademik Başarı İlişkisi. *Psikoloji Dergisi*, 6 (22), 6-13.

Bakırcıoğlu, R. (1994). *Temel Eğitim ve Ortaöğretimde Rehberlik*. Ankara: Bakırcıoğlu Yayınları.

Başaran, İ. E. (1996). *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Yargıcı Matbabası.

Başaran, İ.E. (1993). *Türk Eğitim Sistemi*. Ankara: Kadioğlu Matbaası.

Baştepe, İ. (2009). Etkili Okulun Eğitim-Öğretim Süreci ve Ortamı Boyutlarının Nitelikleri. *Elektronik*

Sosyal Bilimler Dergisi. 8 (29), 76-83.

- Binbaşıoğlu, C. (1992). *Eğitim Psikolojisi*. (8. Baskı). Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi.
- Bozkurt, N. (1998). Lise Öğrencilerinin Okul Başarısızlıklarının Altında Yatan, Depresyonla İlişkili Otomatik Düşünce Kalıpları. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Carneige, D. (2004). İşten Ve Yaşamdan Zevk Almanın Yolları. (Çev., Gülsen Şensoy). Epsilon Yayıncılık Hizmetleri Tic. San. Ltd. Şti.
- Cüceoğlu, D. (2006). *Başarıya Götüren Aile*. Sınav Döneminde Ana Babalık. (1. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Coşkun, S. ve Bebiş, H. (2014). Şiddetin Okul Sağlığına Etkisi ve Hemşirelik. *Cumhuriyet Hemşirelik Dergisi*, 3 (1), 15-23.
- Dam, H. (2008). Öğrencinin Okul Başarısında Aile Faktörü. *Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (14), 75-99.
- Debdebeci, A. & Ekmekçi, S. (2012). *Boşanma ve Çocuk*. Boşanmanın Okul Başarısına Etkileri. Ankara: Hermes Ofset Basım Tanıtım Ltd. Şti.
- Deniz, M. E. (2002). Ergenlik Çağı Sosyal İlişkileri. (Ed., A. Murat Sünbül). *Eğitime Yeni Bakışlar* 1. (1.Baskı). Ankara: Mikro Yayıncılık, 291-300.
- Deniz, M. E. (2007). Eğitim Psikolojisinin İçeriği. (Ed., M. Engin Deniz). *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Maya Akademi Yayın Dağıtım Eğitim Danışmanlık, 2-22.
- Deniz, M. E. (2010). Kişisel Rehberlik. (Ed., M. Engin Deniz). *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*. Ankara: Maya Akademi Yayın Dağıtım Eğitim Danışmanlık, 117-137.
- Doğan, T. (2008). Psikolojik Belirtilerin Yordayıcısı Olarak Sosyal Destek ve İyilik Hali. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2, 30.
- Düzgün, Ş. (2006). Eğitim Sürecinde Ana Babaların Çocuklarına Olan Etkileri. *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (2), 225-238.
- Elmacıoğlu, T. (1998). *Başarıda Aile Faktörü*. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Erden, M. (2001). *Sınıf Yönetimi*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Fidan, N. (1996). *Okulda Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: Alkım Kitapçılık Yayıncılık.
- Glasser, W. (1999). *Başarısızlığın Olmadığı Okul*. (Çev., K. Teksöz). İstanbul: Beyaz Yayınları.
- Göcen, G. ve Kaya, Z. (2014). İmam-Hatip Liselerinde Çalışan Öğretmen ve Yöneticilerin Okul İklim Algısı ve Bu Algıya Etki Eden Faktörler (İstanbul Örneği). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 36, ss. 67-102
- Gümüş, İ. & Kurt, M. & Ermurat, D. G. & Örbay, E. F. (2011). Anne-Baba Tutumu ve Okul Başarısına Etkisi. *Ekev Akademi Dergisi*, sayı: 47.
- Gümüşeli, İ. A (2001). Çağdaş Okul Müdürlerinin Liderlik Alanları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, sayı, 28, ss. 531-548.

- Güney, M. (1990). Üniversite Öğrencileri Arasında Depresyon ve Problem Alanlarının Akademik Başarı İle İlişkileri. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Hamarta, E. (2010). Psikolojik Danışma ve Rehberlik. (Ed., M. Engin Deniz). *Eğitsel Rehberlik*. Ankara: Maya Akademi Yayın Dağıtım Eğitim Danışmanlık, ss. 157-180.
- Kasatura, İ. (1991). *Okul Başarısından Hayat Başarisına*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kepçeoğlu, M. (1997). *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*. İstanbul: Başak Ofset Matbaacılık.
- Kim, S. H. (1998). *Kendinizi ve Başkalarını Motive Etmenin 1001 Yolu*. (Çev., H. Aydın. (2. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kocasinan Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü. *Okul Başarısızlığı ve Nedenleri*. (Ed., M. Işıkgöz). Yayın no, 4, Ağustos 2014.
- Kuzgun, Y. (1991). *Rehberlik ve Psikolojik Danışma*. Ankara: ÖSYM Yayınları.
- Kuzgun, Y. (2006). *Meslek Gelişimi ve Danışmanlığı*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kuzucu, Y.Ö. (2003). Elif, Küçükler İçin Büyüklere. Ankara: MAMAK RAM Yayınları.
- Köknel, Ö. (1981). *Aile ve Toplumda Ruh Sağlığı*. İstanbul: Hür Yayın.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı). (2006). Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü. İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumları Sınıf Rehberlik Programı. Ankara.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı). İlköğretimde Yönelme Yönergesi. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. 2552 Sayılı Tebliğler Dergisi, Eylül-2003.
- Morgan, T.C. (1989). *Psikolojiye Giriş Ders Kitabı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Psikoloji Bölümü Yayınları.
- Musaoğlu, C. & Güre, A. (2005). Ergenlerde Davranışsal Özerklik İle Algılanan Ana-Baba Tutumları Arasındaki İlişkiler. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20 (55), 79-94.
- Nazlı, S. (2009). *Aile Danışmanlığı*. (5. Baskı). Ankara: Anı yayıncılık.
- Oğuzkan, A. F. (1981). *Eğitim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Özben, Ş. (1990). Yurt Dışından Dönen İşçi Çocuklarının Uyum Problemlerinin Okul Başarılarına Etkisi ve Türkiye’de Yetişen Öğrencilerle Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Özden, Y. (2004). *Sınıf Yönetimi*. (4. Baskı). (Ed., Emin Karip). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Özden, Y. (2005). *Eğitimde Yeni Değerler: Eğitimde Dönüşüm*. (6. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Özgüven, İ. E. (2001). *Çağdaş Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik*. Ankara PDREM Yayınları.
- Rousseau, J. J. (1961). *Emile*. (Çev., H. Z. Ülken). İstanbul: Türkiye Basım Evi.
- Sekman, M. (2008). *Başarı Üniversitesi*. (4. Baskı). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Sorgun RAM (Rehberlik ve Araştırma Merkezi). *Başarısızlık Nedenleri Anketi Sonuç Değerlendirme*.

(Haz., E. Soydaş ve Z. Bayraker). Sorgun, 2006.

Şemin, R. (1975). *Okulda Başarısızlık, Sosyo-Kültürel Açından Şanssız Çocuklar*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Şişman, M. (2006). Okul Yönetimi ve Öğretim Liderliği. *Eğitime Bakış: Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, 3 (8), 3-14.

T.C. Resmi Gazete, 17.04. 2001 Tarih ve 24376 sayılı.

Ülgen, G.. (1994). *Eğitim Psikolojisi*. Ankara.

Yavuzer, H. (2010). *Ana- Baba ve Çocuk. (21. Basım)*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Yavuzer, H. (2001). *Çocuk Eğitimi El Kitabı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, H. (1983). Okulda Başarısızlık. *Aile ve Çocuk Dergisi*, sayı, 3, İstanbul: Ak Yayınları.

Yeşilyaprak, B. (2003). *Eğitimde Rehberlik Hizmetleri*. (6. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yıldırım, I. Ve Ergene, T. (2001). *Psikolojik Danışmanlara Yeterlik Kazandırmaları Açısından Türkiye'deki Psikolojik Danışma ve Rehberlik Lisans Programları*. VI. Türk PDR Kongresinde sunulan bildiri, 3-5 Eylül 2001. ODT, Ankara.

Yılmaz, H. (2003). *Öğretmenim Lütfen Bu Kitabı Okur musun?* Konya: Çizgi Kitapevi.

İnternet Kaynakları:

<http://www.egitirim.gen.tr/site/arsiv/37-4/123-okul-basarisizligi.html>., Artuksi, E. (15.10.2009). *Okul Başarısızlığı*, Erişim Tarihi: 10.04.2016.

<http://www.mucahitozturk.com/okul-basarisizligi/>, Öztürk, M., (2014) *Okul Başarısızlığı*, Erişim Tarihi: 10.04.2016.

<http://www.aktuelpsikoloji.com/zekasi-normal-cocuklarda-okul-basarisizliginin-nedenleri-4610h.htm>, *Zekası Normal Çocuklarda Okul Başarısızlığının Nedenleri*, (19.05.2009), Erişim Tarihi: 10.04.2016.

http://abidinpasaanadolulisesi.meb.k12.tr/tema/icerikler/basarisizlik-ve-nedenleri_47628.html, (01.02.2013), *Başarısızlık ve Nedenleri*, 13.04.2016.

<http://www.mucahitozturk.com/okul-basarisizligi/>, Erişim Tarihi: 29.05.2016.

RİSK ALTINDAKİ ÇOCUKLAR: YOZGAT ÖRNEĞİ

Aygül NALBANT¹, Emine BABAÖĞLAN²

Özet

Bu araştırmanın amacı risk altındaki öğrencilerin durumlarını ortaya çıkararak bu çocuklara yönelik yapılacak destek ve müdahale hizmetlerini geliştirmek ve riskli davranışların önlenmesine katkı sağlamaktır. Bu çalışma nitel ve betimleyici türde bir araştırmadır. Çalışmada risk altındaki öğrenciler beş temada incelenmiştir. Bunlar; kişisel bilgiler ve aile durumu, öğrenim yaşamı, anne - baba - çocuk ilişkisi, serbest zamanlarını değerlendirme biçimi ve öğrencilerin yaşadığı ciddi sorunlar temalarıdır. Araştırmada risk altında bulunan 10 kız, 10 erkek 20 öğrenciyle yüz yüze görüşme yapılmıştır. Görüşmeler yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan görüşme formu çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme yoluyla toplanan veri içerik analiziyle çözümlenmiştir. Bulgular literatür ışığında yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Risk altındaki ergenler, riskli davranışlar, aile içi sorunlar, sorunlu öğrenciler, sorunlu ergenler.

Abstract

Children At Risk: Yozgat Example

The purpose of this research is to reveal the situation of high school students at risk and to contribute to intervention and support services for these students. This study is qualitative and descriptive research. In the students who are at risk were examined five themes. These themes are, personnel information and family situation, education life, the relationship of student - mother - father, free time spend, students' serious problems. In the research, face to face interviews were made with 20 students (10 girls and 10 boys). In the interview proses open ended questions were used. The data were analyzed with content analysis. The research conclusions were discussed in the light of literature.

Key words: Adolescents at risk, risky behaviors, family problems, students at risk, young children at risk.

1. Giriş

Toplumdaki hızlı sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel gelişmeler arttıkça çocukların maruz kaldığı riskler de karmaşıklaşmaktadır. Çocuğun içinde bulunduğu ekonomik koşullar, anne-babanın eğitim düzeyi, çocuk yetiştirme biçimleri, çocuğun doğuştan getirdiği özellikler, sunulan psiko-sosyal ve eğitimsel fırsatlar, toplumun geçirdiği değişimler gibi faktörler çocukların ve gençlerin kendilerine ve çevrelerine zarar verme davranışlarına yönelmelerine yol açabilmektedir (Nalbant, 2010). Ayrıca, çocukların içinde bulunduğu yaş ve gelişim döneminin özellikleri de yaşadıkları sorunları etkilemekte ve risk altında olmalarına yol açabilmektedir.

Risk altındaki çocuk ve genç kavramı yıllardan beri kullanılmasına karşın eğitim literatürüne 1970'lerden itibaren girmiştir (Capuzzi ve Gross, 1996). Değişik alanlardaki uzmanlar riskleri farklı şekillerde tanımlamaktadırlar. Psikolog, sosyal çalışmacılar ve psikolojik danışmanlar, riskleri duygusal ve uyum problemleri olarak tanımlarken, eğitimciler okul başarısızlığı, öğrenme güçlükleri, devamsızlık, uyum sorunları, okul

¹Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi, e-posta: aygul.nalbant@bozok.edu.tr

²Doç. Dr., Bozok Üniversitesi, e-posta: ebabaoglan@yahoo.com.tr

terki veya eğitim geleceğinin risk altında olması olarak tanımlamaktadırlar (McWhirter ve ark. 2004). Ögel (2007), riskli davranışları, çocukların ve gençlerin iyilik hallerini tehdit eden ve sorumlu bir yetişkin olma potansiyellerini sınırlayan istemli davranışlar olarak tanımlamaktadır. Machamer ve Gruber (1998) ise riskli davranışları, ergenlikte ve sonraki yaşam dönemlerinde sağlığı, eğitimi ve yaşamı tehdit edebilecek davranışlar olarak tanımlanmaktadır.

Çocukları maruz kaldığı risklerden koruyabilmek için yasal metinlerde de çocuk adaleti çerçevesinde tanımlamalara yer verilmiştir. Türk Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK) risk altında bulunan çocukları iki başlık altında ele almaktadır. Kanunda *korunma ihtiyacı olan çocuk*, bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru olan çocuk olarak tanımlanmaktadır. *Suçta sürüklenen çocuk* ise, kanunen suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan veya işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk olarak açıklanmaktadır (ÇKK, m.3).

Risk altında bulunan çocukların genel özelliklerine yönelik araştırmalar incelendiğinde; bu çocukların zor şartlarda yaşadıkları, okul başarısının düşük olduğu, sık devamsızlık yaptıkları, okul içinde disiplin olaylarına karıştıkları, davranış bozukluklarının bulunduğu, dikkat eksikliği yaşadıkları, zor bir mizaca sahip oldukları, çok erken dönemlerde örgün eğitim sisteminin dışına çıktıkları, aile - okul - çocuk iş birliğinin gerçekleştirilemediği, tutarsız ana-baba otoritesine maruz kaldıkları, denetim eksikliği yaşadıkları, aile içi sorunlarının olduğu, ekonomik yoksunluklar içinde oldukları ve olumlu akran grupları tarafından reddedildikleri için riskli akran gruplarına dahil oldukları görülmektedir (Eisenberg ve Patterson, 1979; Kaplan, Johnson ve Bailey, 1987; Korkut, 2004; McWhirter ve ark. 2004; Nalbant, 2010; Patterson, DeBaryshe ve Ramsey, 1989; Warr, 1993).

Bilindiği üzere çocuğun yaşadığı ailenin özellikleri, çocuğun korunması ve risk altında olması açısından temel bir belirleyicidir. Aile içindeki çatışmalar, kavgalar, yoksunluklar, anne babanın ebeveyn kapasitesinin düşük olması, baskı ve şiddet gibi birçok etmen özellikle çocukları olumsuz etkilemektedir. Ebeveynler arasındaki çatışmalı ve şiddet içeren ilişkiler çocuklar için ciddi bir stres ortamı yaratmaktadır (Dönmez, 2007). Yapılan araştırmalarda sorunlu ailelerde yaşayan çocukların endişe, huzursuzluk, kaygı, düşmanlık ve suçluluk gibi duyguları yoğun yaşadığı, çocuklarda evden kaçma, eğitim hayatında başarısızlıklar, okuldan kaçma, şiddet davranışları, çevreye ve kendine zarar verme gibi riskli davranışlar gözlenebilmektedir (Farrington, 1989; 2004; Loeber ve ark. 1998; Pezzot-Pearce ve Pearce, 2004; Sternberg ve ark. 1993). Ebeveynlerin evlilik ilişkileri, yaşadıkları çatışmalar ve çatışmalarını çözümüleme biçimi, çocukların psikososyal gelişimi için çok önemlidir. Ailede yaşanan sorunların sağlıklı bir şekilde çözümlenmesi, çocukların gelişimini olumlu etkileyebileceği gibi kendi problemleriyle nasıl baş edeceklerini öğrenmeleri açısından iyi bir model ortamı sağlayacaktır (Davies ve Cummings, 1994; Grych ve Fincham, 1990; Grych, Seid ve Fincham, 1992). Anne babanın çözüm üretmeyen çatışmaları ise çocukların uyum ve davranış sorunlarına yol açmaktadır (McCoy, Cummings ve Davies, 2009; McWhirter ve ark. 2004; Shelton ve Harold, 2008).

Aile içindeki iletişim problemleri artıkça ergenin riskli davranışları artmaktadır (Machamer ve Gruber, 1998; Vickers, 1994; Wang, 1994). Ailelerin çocuklarını takip etmekte güçlük çekmeleri, yetersiz ve tutarsız yönlendirme yapmaları, çocukların duygusal ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmaları (Patterson, 1986), parçalanmış ailelerden gelmesi gibi durumlar çocuğun riskli davranışa yönelmesini etkilemektedir (Farrel ve White, 1998; Vickers, 1994; Zimiles ve Lee, 1991). Ayrıca, aile içinde yaşanan çatışmalarda şiddetin çözüm yolu olarak kullanılması, ailedeki bireylerin alkol ya da madde kullanması ve ailede suç işleyen bireylerin yer alması da ergenlerin riskli davranışlara yönelmesine sebep olmaktadır (Farrington ve ark. 2001; Loeber ve ark. 1998; Sternberg ve ark. 1993).

Aile çocuğun yaşatılması, bakımı ve gözetimi açısından ilk ve en önemli kurumdur. Steinberg, El-

men ve Mounts, (1989) çocuğu kabul eden, denetleyen ve sorumluluk almasını destekleyen çocuk yetiştirme biçiminin çocuğun kimlik gelişimine ve kendine güvenine önemli etkisi olduğunu ifade etmektedirler. Du Bois, Eitel ve Felner (1994) de birlikte zaman geçirme, duygusal ifade ve çatışma azlığı gibi yakın aile ilişkileri, düzen ve kontrol, aileden gelen destek, ana baba kabul ve ret düzeyi ile çocukların benlik kavramı ve okula devamı arasında büyük ilişki olduğunu vurgulamışlardır.

Kepekçi ve Özcan (2001), yaptıkları araştırmalarda aile ortamına ilişkin en büyük risk faktörlerinin, ailelerin çocuklarına karşı eleştirici olmaları, çocuklarına yeterince zaman ayırmamaları ve çocukların ihmal ve istismar edici bir aile ortamında yaşamaları olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Aynı araştırmacılar etkili koruyucu aile faktörlerinin, çocuğun ana babadan en az birisiyle yakınlık kurması, evdeki kuralların tutarlı olması ve çocuğa önemli ve işe yarar duygusunun aşılması olduğunu vurgulamaktadırlar. Glasser (1969), sevilmediğini ve değerli olmadığını hisseden çocuğun, ailede oluşturamadığı kimliğini toplumda kendine özgü zayıf kimlikleri olan başkalarına katılarak oluşturmaya çalışacaklarını ifade etmektedir. Ailelerin çocuklarını eğitme biçimleri çocuğun akran ilişkilerini etkilemektedir. İlgisiz, aşırı hoşgörülü ailelerin, çocukları üzerindeki denetimleri yetersizdir. Bu tür çocuklar zamanlarının çoğunu akranları ile geçirirler. Diğer yandan aşırı cezalandıran, çabuk öfkelenen ve şiddete dayalı eğitim veren ailelerin çocukları suç işleyen ve saldırgan akran gruplarına yönelmektedirler (Ekşi, 1990). Araştırma sonuçlarında da görüldüğü üzere aile içi sorunlar, çocuğun evden uzaklaşmasına; eğitimde yaşanan zorluklar ise çocukların risk altında olma durumlarına yol açmaktadır.

Çocukların içinde buldukları gelişim dönemleri de risk altında olmalarını etkileyen bir faktördür. Risk altında olan çocuklarla ilgili yapılan çalışmalarda riskli davranışların ortaya çıkış sürecinde gelişim dönemlerinin önemli olduğu görülmektedir. Araştırmacılar erken çocuklukta başlayan riskli davranış ile ergenlikte görülen davranışlar arasında farklılıklar olduğunu belirterek, ergenlik öncesi ve ergenlikte ortaya çıkan davranışları ayrı ayrı incelemek gerektiğini vurgulamaktadırlar (Cote ve ark. 2001; Farrington, 1989; McCabe ve ark. 2001). Moffitt (1993), çocuğun küçüklüğünden itibaren devam eden ve ergenlikte ortaya çıkan olmak üzere, iki tip riskli davranışından söz etmektedir. Araştırmacılar, ergenlik döneminde görülen dışa yönelim sorunları konusunda farklı yaklaşımlar getirmekle birlikte; ergenlerin ve genç yetişkinlerin diğer yaş gruplarına göre daha çok riskli davranışlara yöneldikleri, saldırgan davranış gösterdikleri ve davranım sorunları yaşadıkları konusunda fikir birliğine varmaktadırlar (Scott ve Woolard, 2004).

Ergenlik döneminin kendine has gelişimsel sorunları ile kişisel, ailesel ve çevresel etmenlerin bir arada bulunması çocukların riskli davranışlara yönelme olasılıklarını arttırmaktadır. Arnett (1999) ergenlik döneminde; yaşanan mizaç değişiklikleri, ebeveynle çatışma ve risk alma davranışları olmak üzere üç alanda sorunlar yaşandığını ileri sürmektedir. Ergenlik döneminde olan çocukların en önemli özelliklerinden birisi ben her şey ile başa çıkabilirim, bana bir şey olmaz, yetişkinler beni anlamıyor, yalnızım gibi duygularla kendini gösteren ergen benmerkezciliğidir. Ergenlik döneminde çocuğun kendini ailesinden uzaklaşarak akran gruplarına adanması ya da yalnızlaştırması görülebilmektedir.

Ergenler arasında sık görülen yalnızlık; kaygı, öfke, üzüntü ve kendini diğerlerinden farklı hissetme duygularının bir arada bulunduğu, istenmeyen bir durumdur (DiTommaso ve Spinner, 1997). Kendisini diğer insanlardan izole etmesi ayrıca kişilik, aile ve çevreyle yaşadığı sorunların bu duruma eşlik etmesi, ergenin yalnızlaşmasına ve bunun getirdiği sorunlarla başa çıkmak zorunda kalmasına yol açmaktadır.

Çocukları risklerden koruyacak en önemli faktör çocuğa ihtiyacı olan sahiplenmeyi ve desteği veren ailedir. Çocukların aile içinde yaşadıkları sorunlar onların psikososyal gelişimlerini, okul başarılarını, arkadaşlıklarını, uyumlarını etkilemektedir. Ancak çocuğun içinde bulunduğu sorunlar onları daha da yalnızlaştırmakta, kalabalık akran grupları içinde ihtiyacı olan yetişkin sevgi ve desteğinin olmaması uyum, davranım, kaygı bozuklukları, depresyon gibi psikolojik sağlıklarını bozmaktadır. Öztürk (1997) yalnızlı-

ğın umutsuzluk, intihar etme eğilimi gösterme, depresyon, suç işleme, uyuşturucu madde ve ilaç kullanma, içe dönüklük, negatif dışa dönüklük, sosyal ilişkilerde doyumsuzluk, huzursuzluk, mutsuzluk, düşük başarı, okuldan ayrılma ve atılma, utangaçlık gibi değişkenlerle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Jones, Freemon ve Goswick'e göre (1981) kişi, kendisini çevreden soyutlayarak yalnızlaşabileceği gibi kalabalık bir sosyal çevreye sahip olmasına rağmen yalnızlık duygusuna kapılabilir. Yalnızlık, mevcut ilişkilerdeki doyum ve memnuniyetle ilişkili olup (Demir, 1990) sadece arkadaş sayısına bağlı bir durum değildir.

Aile içi sorunları olan, sosyal becerileri, benlik saygısı düşük olan öğrencilerin kendilerini çevreden soyutlamaları ve yalnızlaşmaları kaçınılmazdır. Bu alanlarda sorun yaşayan çocukların kendilerini ifade edebilecekleri en rahat alan internet olmaktadır (Ceyhan, Ceyhan ve Gürcan, 2007). Yıldız ve Bölükbaş (2005) bireyin internet kullanma süresi arttıkça, sosyal hayattaki insanlarla daha az ilişkiye girdiğini ve kendisini diğerlerinden izole ettiğini belirtmektedir.

Ergenlik döneminin en önemli özelliklerinden birisi de akran gruplarının çocuk üzerindeki etkisidir. Salı (2014) akran şiddetine maruz kalan çocukların akranlarına karşı saldırgan, asosyal ve korkulu-kaygılı davrandıkları, aynı zamanda akranları tarafından dışlandıkları, aşırı hareketli olduklarını, diğer yandan akranlarına karşı yardım amaçlı sosyal davranışları daha az gösterdikleri sonucuna ulaşmıştır. Başka bir araştırmada ise empatik becerisi zayıf çocukların benlik algısının da olumsuz olduğu belirlenmiştir (Salı, 2013).

Akranlarla geçirilen zamanların artışı, birlikte zaman geçirmek için bir arada olmanın zorunluluktan çıkması, internet ortamında arkadaş edinmek gibi birçok olanak çocukların akran ilişkilerinin boyutunu da değiştirmiştir. Bilgisayar ve internet kullanımı ile bilgisayar oyunları çocuklar için popüler bir aktivite haline almıştır. Avrupa Çevrimiçi Çocuklar (EU Kids Online) projesi çerçevesinde Orta Doğu Teknik Üniversitesi tarafından 9-16 yaş arasındaki 1018 çocuk ve ebeveynleri üzerinde yürütülen araştırmada bilgisayar ya da interneti hiç kullanmamış çocuğa rastlanmamıştır (Eu Kids Online, 2010). Lise öğrencileri ile yapılan araştırmada internet bağımlılığı ve yalnızlık arasında olumlu, internet bağımlılığı ile aileden algılanan sosyal destek arasında olumsuz yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Esen ve Siyez, 2011). Ayrıca ergenlerde internet bağımlılığı ile cinsiyet, akademik başarı, yalnızlık ve aileden algılanan sosyal destek arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Gençlerle yapılan bir çalışmada ise Facebook kullanımı ve depresyon arasında ilişki bulunamamıştır (Jelenchick, Eickhoff ve Moreno, 2012). Ergenler üzerinde yapılan başka bir çalışmada da internet kullanımı ile depresyon arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı saptanmıştır (Gross, 2004).

Ergenlerin internete ulaşımının kolay olması, aileler tarafından kontrol edilmemesi, internetteki etkinliklerin aileden gizlenebilmesi, günün her saatinde ulaşılabilmesi, boş zamanı değerlendirme veya ders çalışma yolu olarak kullanılması, gerçek hayattaki korku, takıntı ve kusurların internette gizlenip farklı bir kimliğe bürünebilme imkânı gibi birçok faktör çocukların internette daha fazla zaman geçirmelerine yol açmaktadır (Bayraktutan, 2005; Greenfield, 1999; Young, Clopton ve Bleckley 2004). Yıldız (2005) internetin, bireylerin arkadaşlık edinme, iletişim kurma, bilgi alış-verişinde bulunma, eş arama ve ayrıca günlük yaşamda cinsellik vb. gibi elde edilemeyen isteklerini giderme fırsatları sunması ve çevresindekilerle ilişki kuramayan bireylerin hem kişilik hem de fiziksel kusurlarını gizleyebileceği bir ortam olması nedeniyle tercih edildiğini belirtmektedir.

Ergenlerin kişiliği, anne babayla yaşadığı sorunlar, anne baba arasındaki çatışmalar, anne babanın ebeveynlik kapasitesindeki yetersizlikler, çocuğun ihtiyacı olan olumlu denetim ve sahiplenmedeki sorunlar ve akran ilişkilerindeki problemler çocukları riskli davranışlara yöneltebilmektedir. Riskli davranışlara yönelen çocukların kendini gösterme eğilimi diğer çocuklara göre daha fazla olmakta, akademik başarı göstermediğinde bu ihtiyacını okuldan uzaklaşarak farklı gruplarda karşılama çabasına girmektedir (Farrington, 1989; Loeber ve ark. 1998; McWhirter ve ark. 2004).

Çocuğun tanıdığı ilk örgün eğitim kurumu olan okul, sosyoekonomik ve kültürel yoksunlukların belirlenmesi için uygun ortamlar sağlamaktadır. Nalbant'a (2010) göre çocuğun aileden ve toplumdaki risk faktörleriyle okulda karşılaştığı güçlükler, okul başarısızlığı ve davranış problemleri olarak kendini göstermektedir. Bu duruma zamanında müdahale edilemez ise süreç, çocuğun okuldan ayrılması ile sonuçlanabilmektedir.

Nalbant (2010) okulların, gerek öğretmenler, gerekse diğer yetişkinler tarafından çocukların düzenli olarak gözlenmesi, risk davranışlarının belirlenmesi ve önlenmesi için uygun ortamlar olduğunu vurgulamaktadır. McWhirter ve arkadaşları (2004), öğretmenlerin veya psikolojik danışmanların, riskli davranışlara yönelen çocuklara erken dönemde uygulayacakları destek ve müdahale ile onları daha ciddi risklerden koruyabilecekleri görüşündedirler. Bunlara ilaveten çatışma çözme becerileri, iletişim becerileri ve problem çözme becerilerinin uygulandığı birçok çalışmada bu eğitimlerin çocukların riskli davranışlara yönelmesini engellediğini göstermektedir (Beşer, 2008; Bry, 1982; Maskin, 1976; Serna ve ark. 1986; Şevkin, 2008). Ayrıca birçok çalışmada toplum, aile ve okulu kapsayan destek ve müdahale programlarının çocuğun risk davranışlarına yönelmesinin önlenmesinde etkili olduğunu göstermektedir (Calhoun, Glaser ve Bartolomucci, 2001; Dishion ve ark. 1991).

Risk altında bulunan öğrenciler üzerine Türkiye'de yapılan çalışmaların sınırlı olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmada da Yozgat ilinde lisede eğitim gören ergenlerin risk altında olma durumları araştırılarak çocukların aile, eğitim, başarı, devam, okulda disiplin suçlarına karışma ve serbest zamanı değerlendirme durumları incelenmiştir. Araştırma bulgularının çocukların içinde buldukları risklerin belirlenmesine ve alınacak önlemlere katkı getirmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca bu çalışmanın Türkiye'de risk altında bulunan çocuklar üzerine yapılacak araştırma ve tartışmalara veri sağlaması hedeflenmektedir.

2. Yöntem

Araştırma betimsel bir çalışmadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

2.1 Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, Türkiye'nin Yozgat ilinde üç lisede okuyan 10 kız 10 erkek olmak üzere 20 öğrencidir. Bu öğrenciler belirlenirken risk altındaki öğrenci olması ölçütü temele alınmıştır. Bu risk altındaki öğrenciler belirlenirken okul rehber öğretmenin görüşü alınmıştır. Çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden (purposeful sampling) ölçüt örnekleme (Yıldırım ve Şimşek, 2000) yoluyla belirlenmiştir. Araştırmada risk altında bulunan öğrencilerle görüşme yapılmıştır. Aile bütünlüğü bozulmuş olan, okulda arkadaşlarıyla, öğretmenleriyle, okul yönetimiyle ve dersleriyle sorun yaşayan öğrenciler risk altındaki öğrenciler olarak kabul edilmiş ve çalışma grubuna bunlar seçilmiştir.

2.2. Veri Toplanması

Araştırmanın verileri lise öğrencilerinden yüz yüze görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Katılımcılarla görüşmeler yaklaşık 15-25 dakika sürmüştür. Veri toplama sürecinde, öğrencilere dört alanda sorular sorulmuştur. Bu alanlar kendilerine ilişkin kişisel bilgiler, aile durumu, öğrenim yaşamı, anne-baba çocuk ilişkisi ve serbest zamanı değerlendirme biçimi başlıklarından oluşmaktadır.

Araştırma sorularında öncelikle öğrencilerin *kişisel bilgilerinden* cinsiyetine, yaşına ve öğrenim gördüğü sınıfına yer verilmiştir. *Aile durumuyla* ilgili olarak öğrencilere anne ve babanın, sağ olup olmadığı, anne babanın akraba olup olmadığı, çocuğun kiminle yaşadığı sorulmuştur. Ayrıca anne babanın birlikte yaşayıp yaşamadığı, ikinci bir evlilik olup olmadığı, annenin ve babanın çalışma ve sigortalılık durumu, evlerinin kendi evi olup olmadığı, düzenli gelir durumu, yardım alıp almadığı ve kardeş sayısı gibi konularda

sorular sorulmuştur. Öğrencilere öğrenim hayatlarıyla ilgili olarak velisinin kim olduğu, ne sıklıkla okula geldiği, toplantıları takip edip etmediği, okulda bir sorun yaşandığında kimin ilgilendiği, sınıf tekrar durumu, bir önceki yarıyıl başarı ve devamsızlık durumu, kendini nasıl bir öğrenci olarak tanımladığı, okul değişikliği yaşayıp yaşamadığı, olmuşsa nedeni, ilkokul ve ortaokuldaki başarı durumu, devam durumu, okulda yaşadığı sorunlar (arkadaş, öğretmen, idare, ders), bugüne kadar herhangi bir davranış nedeniyle idareden uyarı ya da ceza alıp almadığı sorulmuştur.

Anne baba çocuk ilişkisi ile ilgili olarak, anne babasıyla ilişkisini nasıl tanımladığı, küçükken bir sorun olduğunda sorunları kiminle paylaştığı, neden o kişiyi seçtiği, şu anda bir sorunu olduğunda kiminle paylaştığı, neden onunla paylaştığı, ailesini nasıl bir aile olarak tanımladığı, aileyle birlikte vakit geçirip geçirmediği, geçiriyorlarsa ne yaptıkları, okulda ya da dışarda bir sorun yaşadığında ailesinin nasıl tepki verdiği sorulmuştur. *Serbest zamanlarını değerlendirme biçimleriyle* ilgili olarak ailesinin arkadaşlarını tanıyıp tanımadığı, eve en geç kaçta girdiği, dışardayken kiminle ve nasıl vakit geçirdiği, gün içinde en çok neye vakit ayırdığı, okul çıkışı ne yaptığı, tatillerini nasıl geçirdiği, telefonla ne kadar zaman geçirdiği, internette ne kadar zaman geçirdiği, herhangi bir nedenle karakolluk olup olmadığı ve ailesinden karakolluk olan olup olmadığı sorulmuştur.

2.3. Veri Analizi

Öğrencilerin sorulara verdikleri cevaplar, içeriklerine göre analiz edilmiştir. Leedy ve Ormrod'a (2005, s. 142) göre içerik analizi (content analysis), bir konudaki metnin detaylı ve sistematik olarak incelenmesidir. Cinsiyet farklılığını vurgulamaya olanak tanıyabilmek için tabloda verilen öğrenci görüşleri kız ve erkek ayrı ayrı maddeler halinde ve frekanslarıyla gösterilmiştir. Araştırma soruları hazırlanırken birbirine yakın alanlar art arda soru olarak yazılmıştır. Her bir grubun içeriğine göre sorulara alt başlıklar konulmuştur. Bu alt başlıklar temaları oluşturmuştur.

2.4. Geçerlik-Güvenirlik

İçerik analizinin geçerliliği ve güvenilirliği birkaç yolla sağlanmaya çalışılmıştır. Görüşme formundaki sorular literatür taraması sonucunda, bu çalışmanın amacına uygun olarak, araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Soruların ön uygulaması yapılarak aynı şekilde anlaşılabilirliği, araştırma amacına uygunluğu ve işlerliği sağlanmaya çalışılmıştır. Ön uygulamadan sonra görüşme formuna son şekli verilmiştir. Sorular görüşme formuna yazıldığı haliyle katılımcılara sorularak tüm katılımcılara aynı sorular yöneltilmeye ve araştırmanın geçerliği (Yıldırım ve Şimşek, 2000) sağlanmaya çalışılmıştır.

Ayrıca içerik analizi sürecinde Cohen, Manion ve Morrison (2005, s. 113) ve Creswell'in (1994, s. 158, 167) görüşleri doğrultusunda, analiz sürecinde araştırmacı çeşitlenmesine gidilerek iki farklı araştırmacının görüşleri arasında tutarlık sağlanarak araştırma yürütülmüştür, böylece geçerlik ve güvenilirlik sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, içerik analizini farklı zamanlarda yeniden yapmak suretiyle zaman çeşitlenmesi (time triangulation) (Cohen, Manion ve Morrison, 2005, s. 113) yapılarak analizin geçerliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmada toplanan verinin inanılabilirliğini sağlamak için veri kaynağı grupta çeşitlenmeye (data triangulation) gidilmiştir. Bu amaçla araştırmada çalışma grubu belirlenirken farklı okullarda okuyan risk altındaki öğrenciler çalışma grubuna alınarak yer örnekleme yapılmıştır (Gray ve ark. 2007). Patton (1987). Rubin ve Rubin'in (2005) vurguladığı gibi, böylece sorun yaşayan ve risk altında olan öğrenciler ve sorun yaşamış olması nedeniyle araştırma amacına uygun, faydalı ve güvenilir bilgi verebileceğine inanılan çalışma grubu belirlenmeye çalışılmıştır.

Katılımcılardan birebir görüşme yoluyla ayrıntılı ve derinlemesine bilgi toplanmış, veriler yorum yapılmadan maddeleştirilmiş, katılımcı ifadelerine yer verilerek okuyucuya sunulmuştur. Böylece

araştırmanın güvenilirliği (Rubin ve Rubin, 2005; Yıldırım ve Şimşek, 2000) sağlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmada katılımcıların özellikleri açıkça belirtilerek ve veriler gereksinim duyulduğunda daha sonra incelenmek üzere saklanarak araştırmanın dış güvenilirliği (Yıldırım ve Şimşek, 2000) sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca hem araştırmayı aynı şekilde tekrar etmeye imkân tanımak (Yıldırım ve Şimşek, 2000), hem de şeffaflık yoluyla güvenilirliği ortaya koyabilmek için (Rubin ve Rubin, 2005) araştırma aşamaları ayrıntılı bir şekilde verilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada verilerinin analizi önceden var olan kuramsal çerçeveye uygun olarak yapılmıştır. Araştırma sonucunun var olan kuramsal çerçeve ile tutarlı olduğu görülmüştür. Bu durum çalışmanın güvenilir olduğuna işaret etmektedir (Rubin ve Rubin, 2005).

2.5. Temalar ve Yorumlanması

Araştırmada öğrencilere sorulan sorulara göre dört ana tema ortaya çıkmıştır. Bu temalar (1) Öğrencilerin *kişisel bilgileri ve aile durumu*, (2) Öğrenim yaşamı, (3) *Anne-baba çocuk ilişkisi* ve (4) *Serbest zamanlarını değerlendirme biçimidir*.

3. Bulgular

Bu bölümde öğrencilerin kişisel bilgileri ve aile durumu, öğrenim yaşamı, anne-baba çocuk ilişkisi ve serbest zamanlarını değerlendirme biçimlerine ilişkin bulgular sırayla tablolar halinde yer almaktadır. Öğrencilerin *kişisel bilgilerine ve aile durumuna ilişkin bilgiler* Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1’de de izlenebileceği gibi katılımcıların 3’ü 15 yaş, 4’ü 16, 8’i 17, 4’ü 18 ve 1’i 19 yaşındadır. Öğrencilerin yaş ortalaması 17’dir. Öğrencilerin 3’ü 9, 4’ü 10, 12’si 11 ve 1’inin 12’nci sınıf öğrencisi olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin 2’sinin annesinin, 2’sinin babasının vefat ettiği; 11 öğrencinin ailesiyle, 4 öğrencinin annesiyle, 3 öğrencinin okul pansiyonunda, 2 öğrencinin dedesiyle yaşadığı görülmüştür.

Tablo 1. Kişisel Bilgiler ve Aile Durumu

Lise Öğrencileri	Yaş	Kız (f)	Erkek (f)	Toplam (f)
Yaş	15	1	2	3
	16	3	1	4
	17	5	3	8
	18	1	3	4
	19	-	1	1
Öğrenim Durumu	9	1	2	3
	10	4	-	4
	11	5	7	12
	12	-	1	1
Anne	Sağ	9	9	18
Baba	Sağ	10	8	18
Anne Babanın Akrabalık Durumu	Var	1	2	3
Çocuk kiminle kalıyor	Aile	5	6	11
	Anne	3	1	4
	Pansiyon	1	2	3
	Dede	1	1	2
Anne Babanın Evlilik Durumu	Birlikte	6	5	11
	Boşanmış	1	2	3
	Ayrı	2	-	2
	Vefat	1	3	4

İkinci evlilik	Anne	-	2	2
	Baba	2	1	3
Annenin Çalışma Durumu	Çalışmıyor	7	5	12
	Çalışıyor	2	4	6
	Vefat	1	1	2
Annenin Sigortası	Sigortalı	4	5	9
Babanın Çalışma Durumu	Çalışıyor	8	6	14
	Bilmiyor	2	1	3
	Vefat	-	2	2
	Emekli	-	1	1
Babanın Sigortası	Sigortalı	6	8	14
Düzenli Gelir	Var	10	10	20
Ekonomik Yardım Alma Durumu	Almıyor	7	4	11
	Alıyor	2(Akraba)	6	8
	Nafaka	1	-	1
Ev Durumu	Kendilerinin	7	9	16
	Kira	3	1	4
Kardeş Sayısı	Öz 1	2	-	2
	Öz 2	5	2	7
	Öz 3	1	5	6
	Öz 4	1	2	3
	Üvey 1	-	1	1
	Üvey 2	2	-	2
	Üvey 7	-	1	1

Tablo 1’de görüldüğü gibi, öğrencilerin 11’inin anne-baba evliliklerinin devam ettiği, 3 öğrencinin anne-babasının boşandığı, 2 öğrencinin anne babasının ayrı yaşadığı, 4’ünün anne ya da babasının vefat ettiği belirlenmiştir. 5 öğrencinin anne ya da babasının başka bir eşle ikinci bir evlilik yaptığı, 12 öğrencinin annesinin çalışmazken, 6 öğrencinin annesinin çalıştığı, 14’ünün ise babasının çalıştığı, 9’unun annesinin ve 14’ünün babasının sigortalı olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin tamamının ailesinin düzenli geliri olduğu, öğrencilerin yarıdan çoğunun ekonomik yardım almadığı, yaklaşık yarısının yardım aldığı, 16 öğrencinin kendi evlerinde oturduğu, her öğrencinin öz veya üvey kardeşlerinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Öğrenim Hayatı

Lise Öğrencileri		Kız	Erkek	Toplam
Öğrenci Velisi	Anne	6	2	8
	Baba	3	5	8
	Dede	1	1	2
	Amca-Ağabey	-	2	2
Velinin Okula Gelme Sıklığı	Gerektiğinde gelir	3	3	6
	Gelemez	2	4	6
	Nadiren	3	-	3
	Dönemde 1-2 kez	1	1	2
	Gelir	1	1	2
	2/3 haftada bir	-	1	1
Velinin Toplantılara Gelme Durumu	Gelir	6	8	14
	Gelmez	4	1	5
	Söylemez	-	1	1

Okulda Sorun Yaşasa Kim İlgilenir	Anne	6	3	9
	Baba	2	3	5
	Abi-Abla	2	1	3
	Öğretmenler	2	1	3
	Amca-Dayı-Dede	-	3	3
	Söylemiyor	1	1	2
Sınıf Tekrarı	Hayır	8	8	16
	Evet	2	2	4
Yarıyıl Başarı Durumu	Başarılı-iyi	7	4	11
	3-4 Zayıf	1	4	5
	Orta	1	1	2
	5-6 Zayıf	1	1	2
Yarıyıl Devamsızlık Durumu	Yok	5	6	11
	Var	5	4	9
Kendisini Nasıl bir Öğrenci Olarak tanımlıyor?	Başarılı	5	3	8
	Orta	3	2	5
	Sorunlu	1	3	4
	İsterse başarılı olabilir	-	2	2
	İsteksiz	1	-	1
Okul Değişikliği Olmuş mu?	Evet	7	6	13
	Hayır	3	4	7
Neden?	Kötü Arkadaş Ortamı	2	1	3
	Anne Baba Ayrılığı	2	-	2
	Kavga	-	1	1
	Babanın İşi	-	1	1
	Sınıf Ortamı	1	-	1
	Okul Kurallarının Katılığı	1	-	1
	Okulun kapanması	2	-	2
	Diğer	-	1	1
İlkokul ve Ortaokulda Başarı Durumu?	İyi-Başarılı	7	6	13
	Orta	2	3	5
	Başarısız	1	1	2
Devam Durumu	Devamlı	10	10	20
Okulda Yaşadığı Sorunlar	Arkadaşlarıyla	8	7	15
	Öğretmenleriyle	4	3	7
	Okul İdaresiyle	3	4	7
	Dersleriyle	3	4	7
Bugüne kadar idareden uyarı ya da ceza aldın mı?	Sözlü Uyarı	5	4	9
	Uzaklaştırma	3	-	3

Öğrencilerin öğrenim hayatı ile ilgili bulgular Tablo 2’de verilmiştir. Öğrencilerin veli durumuna bakıldığında 8’inin velisinin annesi, 8’inin babası, 2’nin dedesi ve 2’sinin amcası-ağabeyi olduğu tespit edilmiştir. Çocukların okullarda aileleri tarafından kontrolünün nasıl gerçekleştiği incelendiğinde velilerin 6’sının gerektiğinde gelirken, 6’sının gelmediği, 3’ünün nadiren, 2’sinin dönem içinde 1-2 kere geldiği ve 2 öğrencinin velisinin düzenli geldiği görülmüştür.

Velinin toplantılara gelme sıklığı (Tablo 2) incelendiğinde ise 14 öğrencinin velisinin geldiği, 5’inin gelmediği ve 1 öğrencinin ise ailesine toplantıları söylemediği saptanmıştır. Çocukların okulda

sorun yaşamaları durumunda bu sorunlarını annesiyle paylaşanların 9, babasıyla paylaşanların 5, abi abla, öğretmen veya yakın akrabayı diyenlerin 3'er öğrenci olduğu belirlenirken, 2 öğrenci sorunlarını kimseyle paylaşmadığını belirtmiştir.

Sınıf tekrar durumları incelendiğinde (Tablo 2) öğrencilerin 4'ünün sınıf tekrarına kaldığı, bir önceki yarıyıldaki başarı durumları incelendiğinde, 11 öğrencinin başarılı durumda olduğu, 5 öğrencinin 3-4 zayıfı bulunduğu, 2 öğrencinin 5-6 zayıfı bulunduğu tespit edilmiştir. Bir önceki dönemdeki derslere devamsızlık durumlarına bakıldığında 11'inin devamsızlığının olmadığı, 9'unun devamsızlığı olduğu, 8'inin kendini *başarılı* olarak tanımlarken, 5 öğrencinin *orta* ifadesiyle tanımladığı, 4 öğrencinin başarı durumunu *sorunlu* olarak tanımladığı, 2 öğrencinin *istersem derslerde başarılı olabilirim*, 1 öğrencinin kendini *isteksiz* olarak tanımladığı gözlenmiştir.

Okul değişikliği durumu ele alındığında (Tablo 2) 13'ünün birtakım nedenlerle okul değişikliği yaptığı, 13'ünün ilkökul ve ortaokulda kendilerini başarılı veya iyi olarak tanımladığı, 15'inin okulda arkadaşlarıyla sorun yaşadığı, 7 öğrencinin öğretmeniyle, 7 öğrencinin okul yönetimiyle ve 7 öğrencinin de dersleriyle sorun yaşadığı saptanmıştır. Okul yönetiminden uyarı veya ceza alma durumları incelendiğinde, 9'unun sözlü uyarı alırken, 3 öğrencinin uzaklaştırma cezası aldığı belirlenmiştir.

Öğrencilerin aile ilişkilerinin niteliği ile ilgili bilgiler Tablo 3'te yer almaktadır. Tabloda da görüleceği üzere 15 öğrenci annesiyle, 5 öğrenci babasıyla ilişkilerini iyi olarak tanımlarken, 12 öğrenci babasıyla ve 2 öğrenci annesiyle ilişkilerini kötü olarak tanımlamış ayrıca babasının yaşadığını belirten 1 erkek öğrenci ise *babasını tanımadığını* belirtmiştir.

Öğrencilere küçükken bir sorun yaşamaları durumunda sorunlarını kiminle paylaştıkları sorulduğunda (Tablo 3) 8 öğrenci annesiyle paylaştığını belirtirken, 3 öğrenci arkadaşıyla, 2 öğrenci babasıyla paylaştığını, 4 öğrenci hiç kimseyle paylaşmadığını ifade etmiştir. Sorunları belirttikleri kişilerle paylaşma nedeni olarak o kişinin sorunlarıyla ilgilenmesini gerekçe göstermişlerdir. Şu anda yaşadığı sorunları kiminle paylaştıkları sorulduğunda 9 öğrenci sorununu annesiyle paylaştığını, 4'ü ağabey, 3'ü arkadaş, 3'ü öğretmen ve 3'ü ablayı tercih ettiğini, 3'ü ise kimseyle paylaşmadığını belirtmiştir.

Nasıl bir aile oldukları sorusuna (Tablo 3) 10 öğrenci iyi, birbirine bağlı bir aile oldukları cevabını verirken, 5 öğrenci paylaşım yok, 2 öğrenci beni istemiyorlar, 1 öğrenci baba olmasa iyi, 1 öğrenci anneye iyi, 1 öğrenci bir araya gelemiyoruz, 1 öğrenci ise ailem yok cevabını vermiştir. Aileyle nasıl vakit geçirdikleri sorusuna 6 öğrenci sohbet ettikleri, 5 öğrenci televizyon izledikleri, 4 öğrenci hafta sonları birlikte gezdikleri yönünde cevaplar verirken, bir öğrenci *odamdan çıkmam*, 1 öğrenci de *ailem yok* cevabını vermiştir.

Tablo 3. Anne Baba Çocuk İlişkisi

Lise Öğrencileri		Kız	Erkek	Toplam
Anne Baba Çocuk İlişkisini Nasıl Tanımlar	Anneyle İlişkisi İyi	7	8	15
	Kötü	1	1	2
	Vefat etti	1	1	2
	Orta	1	-	1
	Babayla İlişkisi Kötü	9	3	12
	İyi	1	4	5
	Vefat etti	-	2	2
	Tanıymıyor	-	1	1
Küçükken Bir Sorun Yaşadığında Kiminle Paylaşır	Anne	4	4	8
	Kimseyle Paylaşmam	3	1	4
	Arkadaş	2	1	3
	Baba	-	2	2
	Dede	1	1	2
	Ağabey	-	1	1
O Kişiyi Seçme Nedeni	İlgilenir	6	9	15
	Kimseyle Paylaşmam	3	1	4
	Güvenirim	1	-	1
Şuanda Bir Sorun Olduğunda Kiminle Paylaşırsın?	Anne	5	4	9
	Ağabey	2	2	4
	Arkadaş	2	1	3
	Öğretmenler	1	2	3
	Abla-Dede	1 (Abla)	2(1Abla, 1 Dede)	3
	Paylaşmam	2	1	3
Okulda ya da dışarıda bir sorun yaşadığında ailen nasıl tepki verir	Ne olduğunu sorar	5	5	10
	Kızar	2	4	6
	Suçlar	3	-	3
	Uyarır	-	2	2
	Aileyle Paylaşmam	-	1	1
Nasıl Bir Ailesiniz	İyi-bağlı-mutlu	4	6	10
	Paylaşım yok	3	2	5
	Beni istemiyorlar	1	1	2
	Baba olmasa iyi	1	-	1
	Anneyle iyi	1	-	1
	Bir araya gelemiyoruz	-	1	1
	Ailem yok	-	1	1
Aileyle nasıl vakit geçirirsiniz?	Sohbet etme	4	2	6
	Televizyon izleme	2	3	5
	Hafta sonları gezme	2	2	4
	Hiçbir şey yapılmaz	2	-	2
	Odamdan çıkmam	-	1	1
	Bağ-bahçe işleri	-	1	1
	Ailem yok	-	1	1

Öğrencilerin ders dışında serbest zamanlarını nasıl geçirdikleri ile ilgili bulgulara Tablo 4'te yer verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi tüm öğrencilerin ailesi öğrencinin arkadaşlarını tanımaktadır. Öğrencilerin yarısının okul sonrasında eve giriş saatinin saat altıdan önce, yarısının ise saat altıdan sonra olduğu, dışarıdayken daha çok arkadaşlarla vakit geçirdikleri, yaptıkları etkinliği *gezme* ve *kafede oturma*

olarak aktardıkları belirlenmiştir.

Öğrencilerin gün içinde en çok bilgisayar ve telefonla vakit geçirdikleri, okul çıkışı çoğunluğunun eve gittiği; tatillerini nasıl geçirdikleri sorusuna çalışarak, gezerek ve köye, memlekete, akrabalara giderek şeklinde yanıtlar vermişlerdir. Öğrencilerin 7'si telefonda az zaman geçirdiğini, 2 öğrenci, 1-2 saat, 7 öğrenci 3-4 saat, 2 öğrenci ise çok uzun saatler geçirdiğini belirtmiştir. İnternete ise 4 öğrenci az, 7 öğrenci 3-4 saat, 2 öğrenci çok uzun saatler zaman ayırdığını ifade etmiştir. 4 öğrenci herhangi bir nedenle güvenlik birimleriyle sorun yaşadığını belirtmiştir. Bu 4 öğrenci kavga, evden kaçma, internetteki paylaşımları nedeniyle sorun yaşama sonucu karakolluk olduklarını ifade etmişlerdir. 10 öğrenci baba, ağabey ve yakın akrabalarının güvenlik birimleriyle sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 4. Öğrencilerin Serbest Zamanlarını Değerlendirme Biçimleri

Lise Öğrencileri		Kız	Erkek	Toplam
Ailen arkadaşlarını tanır mı	Tanır	10	10	20
Eve en geç kaçta girersin	15-16.00	1	3	4
	17.00	3	1	4
	18-19.00	5	1	5
	21-22:00	-	3	3
	Pansiyonda kalıyor	1	2	3
Dışarıdayken kiminle vakit geçiriyor	Arkadaşlar	7	9	16
	Dışarı çıkmam	3	1	4
	Kuzenler	-	1	1
Nasıl vakit geçirirler	Kafe	5	4	9
	Gezme	3	6	9
	İnternet kafe	-	1	1
	Sohbete gider	-	1	1
Gün içinde en çok neye vakit ayırırsın	Bilgisayar	2	4	6
	Telefon	3	1	4
	Ders çalışır	-	3	3
	Kuran okur	-	1	1
	Kitap okur	1	-	1
	Filim izler	1	-	1
	Uyku	1	-	1
	Aileyile sohbet	1	-	1
	Arkadaş	-	1	1
Dini sohbet	-	1	1	
Okul çıkışı ne yapar	Eve gider	8	5	13
	Ödev yapar	2	2	4
	Gezmeye gider	-	3	3
Tatillerde ne yapar	Çalışır	2	4	6
	Gezer	1	4	5
	Köye-memlekete gider	2	1	3
	Akrabaya gider	3	-	3
	Evde geçer	2	-	2
	Arkadaşlarla geçirir	-	1	1
Telefonda ne kadar zaman geçirirsin	Az	2	5	7
	1-2 saat	2	-	2
	3-4 saat	4	3	7
	Çok uzun saatler	2	-	2
	Telefonum yok	-	2	2
İnternette ne kadar zaman geçirirsin	Az	1	3	4
	1-2saat	1	2	3
	3- 4 saat	3	4	7
	Çok uzun saatler	2	-	2
	İnternet yok	3	1	4

Hiç karakolluk oldun mu	Evet	2	2	4
Ailende karakolluk olan var mı	Evet	7(baba,akraba)	3(ağabey,baba)	10

Ailesinde ciddi sorunlar yaşayan veya yaşadığı sorunlar nedeniyle psikiyatrik tedavi gören çocuklarla ilgili bilgiler ise Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5’te görülebileceği gibi 3 öğrencinin anne baba ilişkisinde ciddi sorunlar bulunmaktadır. Bu çocuklardan birinin anne ve babası boşanma aşamasına gelmiş, yaşanan sorunlar nedeniyle anne çocuklarıyla birlikte bir yıl sığınma evinde yaşamıştır. Diğer öğrenci ise anne babası arasında yaşanan kavgalar, babanın sık sık cezaevine girip çıkması nedeniyle aile birliğinde sorun yaşamaktadır. Öğrencilerin anne babaları arasında yaşanan sorunlarda kendilerini sorumlu hissettikleri gözlenmiştir. Öğrencilerden birisi annesinin babalarına katlanma durumunu “*annem babama bizim için katlanıyor*” sözleriyle ifade ederken diğeri “*ben babamı daha çok sevsem, babamla az kavga etsem evde huzur olacak*” diye aktarmaktadır. Bu öğrencilerden ilkinde depresyon tanısı bulunurken, diğer öğrencinin aşırı öfkeli ve kaygılı olduğu gözlenmiştir. Anne babası kendisi çok küçükken ayrılan erkek öğrenci ise yaşadıklarını “*babaannem öldükten sonra benim evim olmadı. Ben her iki evde de yabancıyım ve anneme gittiğimde kapıyı neden geldin diyen bir yüzle açıyor*” şeklinde aktarmıştır. Bu öğrencinin de psikiyatrik tanısı bulunmakta olup, bir hafta hastanede psikiyatrik tedavi gördüğü öğrenilmiştir. Pansiyonda kalan bir kız öğrencinin ise yaygın anksiyete bozukluğu tanısı ile tedavi gördüğü ve öğrencinin yaşadıklarını ailesi üzülmessin diye paylaşmadığı belirlenmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin yaşadıkları ciddi sorunlar

Lise Öğrencileri	Kız	Erkek	Toplam
Anne-baba ilişkisinde ciddi çatışma yaşanan çocuklar	2	1	3
Anne babası arasında sorunlar olan çocuk	2	-	2
Anne baba arasında sorun yaşanması nedeniyle sığınma evinde kalmak zorunda olan çocuk	-	1	1
İstenmeyen çocuk	1	-	1
Eve kabul edilmediği için pansiyonda kalan çocuk	-	1	1
Evden kaçan çocuk	1	-	1
ASPB’nin kurumlarına yerleştirilen çocuk	1	-	1
*Psikiyatrik yardım alan çocuk	1	1	2
**Sosyal paylaşım sitelerinde riskli davranım eğilimi olan çocuk	2	-	2

Öğrencilerden birisi ailede anne baba ile yaşadığı çatışmalar nedeniyle evden kaçtığını ve bir ay kadar Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın yurdunda kaldığı görülmüştür. Bu öğrencide de yoğun kızgınlık ve saldırganlık eğilimleri gözlenmiştir. Bir kız öğrencinin de sosyal paylaşım sitelerinde yayınladığı resimleri nedeniyle sorun yaşadığı ve olayın adli mercilere intikal ettiği tespit edilmiştir.

4. Tartışma

Günümüzde yaşanan sorunlar aileleri ve özellikle de çocukları zorlamakta ve gelişimlerini sekteye uğratabilmektedir. Araştırmada elde edilen bulgular da risk altında bulunan çocukların birçok alanda sorun yaşadıklarını göstermektedir. Araştırmada aile bütünlüğü bozulmuş olan, okulda arkadaşlarıyla, öğretmenleriyle, okul yönetimiyle ve dersleriyle sorun yaşayan öğrenciler risk altındaki öğrenciler olarak kabul edilmiş ve bunlar seçilmiştir. Araştırma bulgularına göre ailelerin çocuklarını okulda kontrol ve desteklerinin yetersiz olduğu söylenebilir. Ailelerin çocuğun eğitim hayatını takip etme davranışlarına bakıldığında okula gerektiğinde geldikleri ya da hiç gelmedikleri görülmektedir. Veli toplantılarını ise çoğunlukla takip

ettikleri tespit edilmiştir. Çocukların yaşadıkları sorunları paylaşım durumlarına bakıldığında küçükken de şu anda da yaşadıkları sorunları paylaşmak için çoğunlukla annenin, annenin dışında ise kardeş, arkadaş ve öğretmenlerin tercih edildiği saptanmıştır. Bu durum çocukların içinde bulunduğu ergenlik döneminde ailenin dışında özellikle akran gruplarının etkili olmasıyla açıklanabilir. Ancak öğrencilerin bazılarının sorunlarını kimseyle paylaşmadığı da tespit edilmiştir. DiTommaso ve Spinner (1997) yalnızlığın ergenler arasında sık görüldüğünü, buna kaygı, öfke, üzüntü ve diğerlerinden kendini farklı hissetme duygularının eşlik ettiğini belirtmektedir. Ergenin içinde bulunduğu psikososyal gelişim döneminin bir sonucu olarak kendini yalnızlaştırması beklenebilecek bir durumdur ancak kişilik, aile ve çevreyle yaşadığı sorunlar yalnızlaşmayı arttırmakta ve risk alma davranışlarını desteklemektedir.

Bu bulgular ışığında ailelerin çocuğu okulda denetlemekte yetersiz kaldıkları, çocukların yaşadıkları sorunları aileleri ile paylaşmadıkları, başarı durumuyla ilgili sorun olduğu, okulda arkadaş, öğretmen ve idare ile sorun yaşadıkları görülmektedir. Öğrencilerin bu tür sorunları kendi başlarına çözmeye çalıştıkları, aileden gerekli olan desteği bulmakta zorlandıkları, yalnızlaştıkları ve riskli davranışlara yöneldikleri görülmektedir. Bu araştırmada elde edilen bulgular daha önceki araştırmalarda ailelerin çocuklarını takip etmekte güçlük çektiklerini (Vickers, 1994; Wang, 1994; Machamer ve Gruber, 1998), yetersiz ve tutarsız yönlendirme yaptıklarını, çocukların duygusal ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldıklarını vurgulayan (Patterson, DeBaryshe ve Ramsey, 1989) çalışmalarla benzerlik göstermektedir.

Öğrencilerin ailelerini nasıl algıladıklarına bakıldığında ise çocuklarla aile arasında çatışma olduğu, bir kısım çocukların kendilerinin aileleri tarafından istenmediklerini düşündükleri, yine bir kısmının sorunlarını onlarla paylaşmadığını belirttiği, bir öğrencinin ise *“babam olmasa iyi”* cevabını verdiği görülmektedir. Aile ile vakit geçirme biçimleri olarak ise televizyon seyretme, gezme, sohbet etme, bağ-bahçe işleri gibi cevaplar alınırken, bir öğrencinin *odamdan çıkmam* ifadesinin kullandığı belirlenmiştir. Ergenlik döneminin kendine has gelişim özellikleri çerçevesinde öğrencilerin kendilerini yalnızlaştırma, aileleriyle paylaşmama gibi davranışları görülebilmekle birlikte (DiTommaso ve Spinner, 1997) ailelerin yetersiz denetim ve yönlendirme davranışları nedeniyle çocukların yalnızlaştıkları görülmektedir. Ailede yaşanan sorunlar da çocukların yalnızlaşmasına ve duygusal sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır (Machamer ve Gruber, 1998; Wang, 1994) Araştırmaya katılan çocuklarda okul başarısızlığı ve uyum sorunları ile birlikte, depresyon, kaygı, evden kaçma, internetin zarar verici kullanımı gibi davranışlar olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın bu bulgularının literatürdeki çalışma sonuçlarını destekler nitelikte olduğu görülmüştür.

Araştırmanın önemli bulgularından birisi ise ailede yaşanan çatışmalarda çocukların durumudur. Öğrencilerle yapılan görüşmelerde anne baba arasında yaşanan sorunların nedeni olarak kendilerini görmeleri, *“annem bizim için katlanıyor, ben babamı daha çok sevsem, babamla az kavga etsem evde huzur olacak”* ve *“babaannem öldükten sonra benim evim olmadı. Ben her iki evde de yabancıyım ve anneme gittiğimde kapıyı neden geldin diyen bir yüzle açıyor”* ifadeleri çocukların içinde bulunduğu zedeleyici ve zorlayıcı duygu durumları hakkında çarpıcı bilgiler sunmaktadır.

Öğrencilerin serbest zamanlarını geçirme biçimleri de önemli bulgular içermektedir. Öğrencilerden okul sonrasında eve giriş saatleri saat altıdan sonra olan azımsanmayacak sayıda öğrenci olduğu, daha çok arkadaşlarla vakit geçirildiği, yapılan etkinliği gezme ve kafede oturma olarak aktardıkları bulunmuştur. Öğrencilerin yarısının gün içinde en çok bilgisayar ve telefonla vakit geçirdikleri, önemli bir kısmının iki üç saatten fazla internet ve telefonla ilgilendiği görülmektedir. Telefonda internete girilebildiği de göz önünde bulundurulduğunda sosyal ağlarda geçirilen vakitler çok daha yüksek olduğunu düşündürmektedir. Bu bulgular literatürde internet ve telefon kullanma ile ilgili bulgularla örtüşmektedir. Depresyon tedavisi gören öğrencinin 4000 arkadaşı bulunduğu bir Facebook sitesinin olduğu, yine bir öğrencinin internette yayınladığı resimleri nedeniyle sorun yaşadığı ve bu sorunun adli mercilere yansıdığı öğrenilmiştir. Bu bulgular sorun yaşayan çocukların kendilerini ifade edebilecekleri en rahat alanın internet olduğunu ve internet kullanma

süresi arttıkça kullananların, sosyal hayattaki insanlarla daha az ilişkiye girdiğini kendisini diğerlerinden izole ettiğini belirten araştırma bulguları ile desteklenmektedir (Bayraktutan, 2005; Ceyhan, Ceyhan ve Gürcan, 2007; Greenfield, 1999; Yıldız ve Bölükbaş, 2005; Young, Clopton ve Bleckley, 2004). Çelik'e (2016) göre iletişim teknolojisinin yanlış kullanımının yol açtığı sonuçlar öncelikle günlük yaşantının gerçeklik içindeki fonksiyonel sosyal ilişkilerinden gençleri koparmakta; ikinci olarak gerçek yaşam uzamlarında gerçekleşen zihinsel çözümleyici süreçlerden kişiyi uzaklaştırmaktadır. Üçüncü olarak konuşma yoluyla iletişim kurma sürecinde genci yetersiz duruma getirmekte; dördüncü olumsuz sonuç olarak bilgi kirliliğine yol açarak, seçilmiş, ayıklanmış insanlık bilgi birikiminden genci uzaklaştırarak çoğunlukla bireyler arası psiko-sosyal süreçlere hapsetmekte ve genel kültür eksikliğine yol açmaktadır. Yine Çelik'e (2013) göre kitle iletişim araçları gençlerin olayları doğru ya da yanlış olarak değerlendirmesini, doğru ya da yanlış bir kültürü edinmesini ve değer yargılarını etkileyebilmektedir.

Ailede yaşanan sorunlar, ebeveyn desteğinin yetersizliği, okul ve arkadaş sorunları öğrencileri farklı alanlarda doyum sağlamaya itmektedir. Öğrenciler aileden ve okuldan almadığı desteği başka ilişkilerde bulmaya çabalamaktadırlar. Bu durum çocukların kontrolsüz ortamlarda kendilerine zarar verici ilişkilere girmesine yol açmaktadır. Ayrıca çocuklarda kavga, ebeveynlerle yaşanan çatışma nedeniyle evden kaçma ve internetteki paylaşımları nedeniyle sorun yaşama sonucu karakolluk olma durumları ile babanın, ağabeyin ve yakın akrabalarının adli olaylara karışması da çocukların içinde buldukları riskler hakkında bize önemli bilgiler sağlamaktadır. Bu bulgular da literatürdeki araştırma sonuçlarını desteklemektedir (Dönmez, 2007; Loeber ve ark. 1998; Pezzot-Pearce ve Pearce, 2004; Sternberg ve ark. 1993).

Çocuğun tanıştığı ilk örgün kurum olan okul, sosyoekonomik ve kültürel yoksunlukların belirlenmesi için uygun ortamlar sağlamaktadır. Nalbant'a (2010) göre çocuğun aileden ve toplumdan gelen risk faktörleri ile okulda karşılaştığı güçlükler, okul başarısızlığı ve davranış problemleri olarak kendini göstermektedir. Bu duruma zamanında müdahale edilemez ise süreç, çocuğun okuldan ayrılması ile sonuçlanabilmektedir.

Literatürde de vurgulandığı üzere okullar sorunların belirlenmesi ve önlenmesi açısından önemli kurumlardır. McWhirter ve arkadaşları (2004), okulda uygulanacak destek ve müdahale programlarının öğrencileri daha ciddi risklerden koruyabileceğini belirtmektedirler. Araştırmaya katılan öğrencilerden birinin *10. Sınıfta okurken olumsuz akran gruplarının etkisinde okulda kavgaya karıştığı, sık sık idare tarafından uyarıldığı, kendi ifadesiyle "sayısını ben bile bilmiyorum, idareden yirminin üzerinde uyarı aldım. Ancak rehber öğretmenle çalışmaya başladığımdan beri onlar artık geride kaldı"* sözü araştırmacıların görüşlerini desteklemektedir. Literatürde birçok çalışma çatışma çözme becerilerinin, iletişim becerilerinin ve problem çözme becerilerinin çocukların riskli davranışlara yönelmesini engellediğini göstermektedir (Beşer, 2008; Bry, 1982; Maskin, 1976; Serna ve ark. 1986; Şevkin, 2008). Bu doğrultuda çocukların karşılaştıkları risklerden korunabilmeleri amacıyla ailelere, öğretmenlere, akran gruplarına ve okul yönetimine yönelik müdahale ve destek çalışmalarının yapılması önem kazanmaktadır. Ayrıca bu araştırmanın yalnızca öğrencilerle yapılması nedeniyle aile, okul, arkadaş ve öğretmen ilişkileri ve yaşanan sorunların ayrıntılı olarak saptanması açısından yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu nedenle araştırmanın daha yüksek sayılarda öğrenciler, anne babalar, arkadaş, idare ve öğretmenler gibi çalışma grupları ile yapılması çocukların içinde buldukları durumların ayrıntılı olarak ortaya çıkarılması açısından önemli olabilir.

5. Müzakere

Katılımcı: Risk altındaki çocuklar boşanmış ailelerin çocukları oluyor ya ailenin boşanması gerekiyorsa birlikte durduklarında daha çok sorun çıkıyorsa bu durum nasıl olmalıdır?

Yrd. Doç. Dr. Aygül NALBANT: Risk altındaki çocuklar boşanmış aile çocukları diye genelleme yapılamaz. Her yaş grubundan çocuklarla yapılan araştırmalara bakarsak önemli bir kısmı boşanmış aile çocuklarıdır. Boşanma açısından bakarsanız boşandıktan sonra ana- babalık devam etmektedir. Eğer ana-babalıkta sorun varsa bu evlilikte de evlilik sonrası da problem devam eder. Ebebeyn kapasitesi düşük ise evlilik birliği 30 yılda 40 yılda sürebilir ama iyi çocuklar yetişmez. Risk altındaki çocuklara boşanmış aile çocuğu ya da suç işleyen çocuklar olarak bakılmaz. Zaten boşandıktan sonra da anne ve babaları devam ediyor.

Katılımcı: Öğretmenler buradaki bulguları sergileyen öğrencileri gördüklerinde ne yapmaları gerekiyor.

Yrd. Doç. Dr. Aygül NALBANT: Bizde sosyal hizmetler çocukluktan itibaren yerleşmemiş bir kavram olduğundan dolayı sorunlu çocuklar ilk önce okulda fark ediliyor. Fark edildiği zaman çocuğu anlamaya çalışmalıyızdır. Biz çocukları etiketliyoruz, yaramaz çocuk ve başarısız çocuk diye. Ama o çocukla ilgili sorunun kaynağını belirlenmelidir. Çocuğu okula bağlamalıyız. Çocuğun hayatındaki olumlu unsur yetişkin öğretmenidir. Burada biz öğretmenlere çok iş düşüyor. Sorunlara siz çözüm bulacaksınız değil, öncelikle okul ile bağı kuvvetlendirilmesi ve çocuğun okula gelmesi sağlanmalıdır. Bu tür risk altındaki çocukların araştırmalarına bakarsak ilkokuldan itibaren okulu bırakmalar başlıyor. İşte o arada çocuğu okulda tutmamız gerekiyor. Sizinle işbirliği sağlanmalı ve sorunlarıyla ilgili rehberlikten ve psikologlardan yardım alınmalıdır. Çocuklar ailelerinden çok öğretmenlerini görüyorlar Öğretmenin “ne yapıyorsun yarın seni göreceğim” demesi bile öğrencinin bağlanmasını artırıyor. Çocuklardaki davranışları düzeltmek için kapı açıyor, her şey bu demek değil, bundan sonraki işbirliği aile ile yapılır. Ama bazen çalışılacak aile bulunamıyor, aileler o kadar bozuk ki hangisi ile uğraşacağını bilemiyorsunuz. Başarıyı adım adım artıracamız çocuğun başarı hazinesi ve başarı kaynağını artıracamız. Çocuk kendini tanımlarken “sorunlu başarısız” diye algılar oluşturmuş çocuğun kendine ait kaynaklarını artırması gerekiyor. Çocuk yapabildiklerini gördükçe okula ve size yapışır.

Katılımcı: Yükseköğretim için de bu geçerli mi?

Yrd. Doç. Dr. Aygül NALBANT: Mutlaka, orada karşınıza bir yetişkin olmakla birlikte, bazen yaşadığımız sorunlar bizi ergen olarak bırakıyor, ergen gibi davranıyoruz, ergenliği bırakamıyoruz.

Katılımcı: Yaptığımız çalışma Yozgat çapında bir çalışmadır. Risk altındaki çocukların bölgeden bölgeye, ilden ile sosyoekonomik düzeyi değişebiliyor mu?

Yrd. Doç. Dr. Aygül NALBANT: Çocuklar açısından çok da değişmiyor, faktörler değişiyor. Çocukların riskli davranışlara yönelmesi belli bir negatif şablon takip ediyor. Sorunların nedeni de değişebilir. Anne baba ile olmasa bölgedeki göç ya da değişik sorunlar da genellikle çocukların davranışlarındaki sorunların ortaya çıkışı benzerlik gösteriyor. Süreç olarak benzerlik gösterir. Nitelik olarak o sorun değil de başka sorun ortaya çıkıyor. Bireysel farklılıklarda sorunları değiştirebiliyor ama genellikle süreç farklıdır.

Katılımcı: Sizin bir akademiysen gözüyle risk grubu altındaki çocukların dağılımını gösteriyorsunuz peki aileler açısından böyle bir şablon var mı? Bölgeye göre bakış açısı değişir mi? Yani Yozgat'ta bir aile ile İstanbul'da ki bir ailenin bakış açısı farklılık gösterir mi?

Yrd. Doç. Dr. Aygül NALBANT: Algısal olarak farklılık olabilir, ama temelde aynıdır. Eğitimle ilgili olarak Ankara'da da var İstanbul'da da var. Birinde on çocuğa karşı ilgisizlik var, diğerinde bir çocuğa karşı ilgisizlik var. Sosyoekonomik farklılığa baktığımızda diyelim ki eğitimsel olarak yüksek, ekonomik

olarak da yüksek, orada da var benzer durumlar. Anne babalık ile ilgili ebeveynde olması gereken özellikler zayıfsa bu çocuğa karşı sorun var ama zengin ailenin çocuğu bunu nasıl gösterir? Mesela kontrolsüz para harcama, gece hayatı, gezip tozma olabilir. Öbür taraftaki çocuk para yok ama sokağa düşer uyuşturucuya başlar. Niye zengininin çocuğu alıcı, fakirin çocuğu satıcıdır. Çünkü fakirin çocuğunun pataya ihtiyacı vardır. Tabi farklılık mutlaka var ama benzer davranış kalıpları gösteriyor. Sadece ortaya çıkma durumları yerine ve yöresine göre farklılık gösteriyor. Koruyucu faktörler de benzerlik gösterir aslında psikolojik etmenlerde düşüklük varsa en kötüsü o aileden suçlu çıkıyor, çünkü o ailenin koruyucu faktörü yok. Bu faktörler evrenseldir, olaylar kişilere göre değişir.

Katılımcı: Slaytınızda babam olmasa iyiydi demiş bir öğrenci, babasını aşırı kısıtlamadan dolayı mı yoksa ilgisizlikten dolayı mı istemiyor?

Yrd. Doç. Dr. Aygül NALBANT: Baba sürekli evde kavga çıkarıyor, cezaevine girip çıkıyor, anne adamdan ilişkisini kesmiyor annenin burada algısı çok önemli aslında. Eve anne bakıyor ve burada anne ile çalışmamız gerekiyor. Sonuçta ekonomiyi sürdüren zaten sensin, ihtiyacın yok, psikolojik açıdan baskılar yaşadığı için evlilik varmış gibi devam ediyor. Bunun sonucunu da çocuk çekiyor ve babam olmasaydı iyi olur diyor. Sorunu çıkaran baba gibi duruyor, aslında annede de sorun var, anne çözüm üretmiyor, baba olmasa bitecek gibi düşünüyor ama buna izin veren annedir.

6. Kaynaklar

- Arnett, J. J. (1999). Adolescent storm and stress, reconsidered. *American Psychologist*, 54(5), 317-326.
- Bayraktutan, F. (2005). *Aile içi ilişkiler açısından internet kullanımı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Beşer, N. G. (2008). *Suçta yatkın ergenlerde olumlu kişiler arası ilişkiler geliştirme programının etkililiğinin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Bry, B. H. (1982). Reducing the incidence of adolescent problems through preventive intervention: One and five year follow-up. *American Journal of Community Psychology*, 10, 265-276.
- Calhoun, G. B., Glaser, B. A. and Bartolomucci C. L. (2001). The juvenile counseling and assessment model and program: A conceptualization and intervention for juvenile delinquency. *Journal of Counseling and Development*, 79, 131-141.
- Capuzzi, D. and Gross, D. R. (1996). Prevention: An overview. İçinde D. Capuzzi ve R.B. Gross (Eds.). *Youth Risk: A Prevention Resource for Counselor: Teachers and Parents*, 21-33, Alexandria: VA, APA Press.
- Ceyhan, E., Ceyhan, A. A. ve Gürcan, A. (2007). Problemlerli İnternet Kullanımı Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 7(1), 387-416.
- Cohen, L., Manion, L. and Morrison, K. (2005). *Research methods in education*, (5th Edition). Routledge Falmer, London and New York: Taylor & Francis eLibrary.
- Cote, S., Zoccolillo, M., Tremblay, R., Nagin, D. and Vitaro, F. (2001). Predicting girls' conduct disorder in adolescence from childhood trajectories of disruptive behaviors. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 40(6), 678-684.
- Creswell, J. W. (1994). *Research design: Qualitative and quantitative approaches*. California: Thousand

Oaks, Sage Publications.

- Çelik, E. (2016). Youth communication technology addiction and leisure time education. ICLEL, 2015, 1st. International Conference on Lifelong Learning and Leadership for All, Palacky University and Moravian University College Olomouc, Czech Republic. *Proceedings Book*, 1, 423-426.
- Çelik, E. (2013). Kitle haberleşme araçlarının gençlerin dil ve anlam algısına etkisi. *Yeni Türkiye Dergisi*, 55, 1243-1256.
- ÇKK, Çocuk Koruma Kanunu. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf> 10.04.2016
- Davies, P. T and Cummings, E. M. (1994). Marital conflict and child adjustment: An emotional security hypothesis. *Psychological Bulletin*, 116(3), 387- 411.
- Demir, A. (1990). **Üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeylerini etkileyen bazı etmenler**. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Dishion, T. J., Patterson, M. S., Stoolmiller, M. and Skinner M. L. (1991). Family, school and behavioral antecedents to early adolescent involvement with antisocial peers. *Developmental Psychology*, 27(1), 172-180.
- DiTommaso, E. and Spinner, B. (1997). Social and emotional loneliness: A reexamination of Weiss' typology of loneliness. *Personality and Individual Differences*, 22(3), 417-427.
- Dönmez, E. (2007). Ailelerin özellikleri. İçinde K. Ögel (Ed.), *Riskli Davranışlar Gösteren Çocuk ve Ergenler Alanda Çalışanlar İçin Bilgiler*, ss. 13-25. İstanbul: Yeniden.
- DuBois, D. L., Eitel, S. K. and Felner, R. D. (1994). Effects of family environment and parent-child relationships on school adjustment during the transition to early adolescence. *Journal of Marriage and Family*, 56(2), 405-414.
- Ekşi, A. (1990). *Çocuk genç ve anne-babalar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Esen, E. ve Siyez, D. M. (2011). Ergenlerde internet bağımlılığını yordayan psiko-sosyal değişkenlerin incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(36), 127-138.
- Eisenberg, S. and Patterson, L. E. (1979). *Helping client with special concern*. Chicago: Rand Me Nally College publishing Company.
- Eu Kids Online. (2010). *Avrupa çevrimiçi çocuklar araştırma projesi Türkiye bulguları ön özeti*. <http://eukidsonline.metu.edu.tr/> (21 Mayıs 2013).
- Farrell, A. and White, K. (1998). Peer influences and drug use among urban adolescents: Family structure and parent-adolescent relationship as protective factors. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66(2), 248-258.
- Farrington, D. (1989). Early predictors of adolescent aggression and adult violence. *Violence and Victims*, 4(2), 79-100.
- Farrington, D. (2004). Conduct disorder, aggression, and delinquency. İçinde R. Lerner ve I. Steinberg (Ed.), *Handbook of Adolescent Psychology*, New York: Wiley.
- Farrington, D., Jolliffe, D., Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M. and Kalb, L. (2001). The concentration

- of offenders in families, and family criminality in the prediction of boys' delinquency. *Journal of Adolescence*, 24(5), 579-596.
- Glasser, W. (1969). *School without failure*. New York: Harper and Row Publishers.
- Greenfield, D. N. (1999). Psychological characteristics of compulsive internet use: a preliminary analysis. *Cyber Psychology and Behavior*, 2(5), 403-412.
- Gray, P. S., Williamson, J. B., Karp, D. A. and Dalphin, J. R. (2007). *The research imagination: An introduction to qualitative and quantitative methods*. New York: Cambridge University Press.
- Gross, E. F. (2004). Adolescent internet use: What we expect, what teens report. *Applied Developmental Psychology*, 25(6), 633-649.
- Grych, J. H., and Fincham, F. D. (1990). Marital conflict and children adjustment: A cognitive-contextual frame work. *Psychological Bulletin*, 108, 267-290.
- Grych, J. H., Seid, M. and Fincham, F. D. (1992). Assessing marital conflict from the child's perspective: The Children's Perception of Interparental Conflict Scale. *Child Development*, 63, 558-572.
- Jones, W. H., Freemon, J. E. and Goswick, R. A. (1981). The persistence of loneliness: Self and other determinants. *Journal of Personality*, 49(1), 27-48.
- Jelenchick L. A., Eickhoff J. C. and Moreno M. A. (2012). "Facebook depression?" social networking site use and depression in older adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 52, 128-130.
- Kaplan, H. B., Johnson, R. J., and Bailey, C. A. (1987). Deviant peers and deviant behavior: Further elaboration of a model. *Social Psychology Quarterly*, 50(3), 277-284.
- Kepekçi, Y. ve Özcan, A. Y. (2002). Okullarda çocuk suçluluğunun önlenmesi. *I. Ulusal Çocuk ve Suç: Nedenler ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu*, 255-277, Ankara: UNICEF.
- Korkut, F. (2004). *Okul temelli önleyici rehberlik ve psikolojik danışma*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Leedy, P. D., and Ormrod, J. E. (2005). *Practical research: Planning and design* (8th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Loeber, R., Farrington, D., Loeber, M. S. and Kammen, W. B. V. (1998). Multiple risk factors for multi problem boys: Co-occurrence of delinquency, substance use, attention deficit, conduct problems, physical aggression, covert behavior, depressed mood, and shy/withdrawn behavior. İçinde R. Jessor (Ed), *New Perspectives on Adolescent Risk Behavior*, pp. 90-148. Cambridge: Cambridge University pres.
- Machamer, A. M. and Gruber, E. (1998). Secondary school, family and educational risk: Comparing American Indian adolescents and their peers. *Journal of Educational Research*, 91(6), 357-369.
- Maskin, M. B. (1976). The differential impact of work-oriented vs. communication-oriented juvenile correction programs upon recidivism rates in delinquent males. *Journal of Clinical Psychology*, 32(2), 432-433.
- McCabe, K., Hough, R., Wood, P. and Yeh, M. (2001). Childhood and adolescent onset conduct disorder: A test of the developmental taxonomy. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 29(4), 305-316.

- McCoy, K., Cummings, E. M. and Davies, P. T. (2009). Constructive and destructive marital conflict, parenting, and children's school and social adjustment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50(3), 270-279.
- McWhirter, J. J., McWhirter, B. T., McWhirter, E. H. and McWhirter, R. J. (2004). *At risk youth: A comprehensive response*. Belmont, CA: Thomson Brooks/Cole.
- Moffitt, T. (1993). Adolescence-limited and life-course persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100(4), 674-701.
- Nalbant, A. (2010). Çocuklarla çalışan infaz ve koruma memurlarına yönelik hazırlanan kişilerarası ilişkiler psikoeğitim programının etkililiği. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ögel, K. (2007). "Risk" kavramının tanımı. İçinde K. Ögel (Ed.), *Riskli Davranışlar Gösteren Çocuk ve Ergenler Alanda Çalışanlar İçin Bilgiler*, ss. 13-25, İstanbul: Yeniden.
- Öztürk, M. (1997). 10-13 yaşları arasındaki çocuklarda umutsuzluk ve yalnızlığın bazı değişkenlerle ilişkisinin incelenmesi. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Patton, M. Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation, program evaluation kit*. California: Sage Publications.
- Patterson, G. (1986). Performance models for antisocial boys. *American Psychologist*, 41(4), 432-444.
- Patterson, G. R., DeBaryshe, B. D. and Ramsey, E. (1989). A developmental perspective on antisocial behavior. *American Psychologist*, 2, 329-335.
- Pezzot-Pearce, T. D. and Pearce, J. (2004). *Parenting assessments in child welfare cases: A practical guide*. Toronto: University of Toronto press Incorporated.
- Rubin, H. J. and Rubin, I. S. (2005). *Qualitative interviewing: The art of hearing data*. California: Thousand Oaks, Sage Publication.
- Salı G. (2013). İlköğretim ikinci kademe çocukların empatik eğilimlerinin ve benlik kavramlarının incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 6(4), 496-519.
- Salı, G. (2014). Okulöncesi dönem çocuklarında akran ilişkilerinin ve akran şiddetine maruz kalmanın çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43(2), 195-216.
- Scott, E. and Woolard, J. (2004). The legal regulation of adolescence. İçinde R. Lerner and I. Steinberg (Eds.), *Handbook of Adolescent Psychology*, New York: Wiley.
- Serna, L. A., Schumaker, J. B., Hazel, J. S. and Sheldon, J. B. (1986). Teaching reciprocal social skills to parents and their delinquent adolescents. *Journal of Clinical Child Psychology*, 15(1), 64-77.
- Shelton, K. H. and Harold, G. T. (2008). Interparental conflict, negative parenting, and children's adjustment: Bridging links between parents' depression and children's psychological distress. *Journal of Family Psychology*, 22(5), 712-724.
- Steinberg, L., Elmen, J. D. and Mounts, N. S. (1989). Authoritative parenting, psychosocial maturity, and academic success among adolescents. *Child Development*, 60(6), 1424-1436.

Sternberg, K. J., Lamb, M. E. Greenbaum, C., Cicchetti, D., Dawud, S., Cortes, R. M., Krispin, O. and Lorey, F. (1993). Effects of domestic violence on children's behavior problems and depression. *Developmental Psychology*, 29(1), 44-52.

Şevkin, B. (2008). *Müzakere (problem çözme) ve arabuluculuk" eğitim programının ilköğretim 4.- 5. sınıf öğrencilerinin çatışma çözüm stilleri ve saldırganlık eğilimleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Vickers, H. S. (1994). Young children at risk: Differences in family functioning. *Journal of Educational Research*, 87(5), 262-270.

Wang, A. Y. (1994). Pride and prejudice in high school gang members. *Adolescence*, 29, 279-291.

Warr, M. (1993). Parents/peers, and delinquency. *Social Forces*, 72(1), 247-264.

Yıldız, M. C. ve Bölükbaş, K. (2005). İnternet kafeler, gençlik ve sosyal sapma. İçinde A. Tarcan Ed. İnternet ve Toplum, ss. 38-549. Ankara: Anı Yayıncılık.

Yıldız, C. (2005). Chat (sanal sohbet). İçinde A. Tarcan Ed., İnternet ve Toplum, ss. 55- 88. Ankara: Anı Yayıncılık.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2000). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Young, E. A., Clopton, J. R. and Bleckley, M. K. (2004). Perfectionism, low self-esteem and family factors as predictors of bulimic behavior. *Eating Behaviors*, 5(4), 273- 283.

Zimiles, H. and Lee, V. E. (1991). Adolescent family structure and educational progress. *Developmental Psychology*, 27(2), 314-320.

Görüşme Formu

Cinsiyeti: Yaş: Öğrenim durumu (sınıfı):

Aile Durumu

Anne Sağ () Ölü () **Baba** Sağ () Ölü () Akrabalık var mı: Çocuk kiminle yaşıyor?

Evlilik durumu Birlikte () Ayrı () Boşanmış ()

Ayrı ya da boşanmış ise çocuk kiminle yaşıyor. İkinci bir evlilik var mı?

Anne Çalışıyor() Çalışmıyor () **Baba** çalışıyor () çalışmıyor ()

sigorta var () yok () **sigorta** var () yok ()

Evleri kira mı: Düzenli gelir var mı: Nereden: Yardım alıyor mu:

Kardeş Sayısı Öz _____ Üvey_____

Öğrenim Hayatı

Velin kim? Velin okula ne sıklıkla gelir. Veli toplantılarını takip eder mi? Okulda bir sorun yaşasa kim ilgilenir? Sınıf tekrar durumu: Yarı yıl başarı durumu: Yarı yıl Devamsızlık durumu: Kendini nasıl bir öğrenci olarak tanımlıyor? Okul değişikliği olmuş mu? Neden? İlkokul ve ortaokuldaki başarı durumu:

Devam durumu Okulda yaşadığı sorunlar: Arkadaş: Öğretmen: İdare: Ders: Yaşanan sorunlara ailenin tepkisi nasıl oldu? Bugüne kadar herhangi bir davranış nedeniyle idareden uyarı ya da ceza aldı mı?

Anne Baba Çocuk İlişkisi

Anne baba ilişkisini nasıl tanımlıyor? Anne: Baba: Küçükken bir sorun olduğunda sorunları kiminle paylaşırdın? Neden o kişiyi seçerdin: Şu anda bir sorunun olduğunda kiminle paylaşırsın? Neden onunla paylaşıyorsun?

Nasıl bir ailesiniz? Aileyle birlikte vakit geçiriyor musunuz? Ne yapıyorsunuz?

Okulda ya da dışarda bir sorun yaşadığında ailen nasıl tepki veriyor?

Serbest Zamanlarını Değerlendirme Biçimi

Ailen arkadaşlarını tanır mı? Eve en geç kaçta girersin? Dışardayken kiminle vakit geçiriyorsun?

Onlarla nasıl vakit geçiriyorsun? Gün içinde en çok neye vakit ayırırsın? Okul çıkışı ne yaparsın:

Tatillerde ne yaparsın: Telefonla ne kadar zaman geçirirsin? İnternette ne kadar zaman geçirirsin?

Herhangi bir nedenle karakolluk oldun mu? Ailenden karakolluk olan oldu mu?

1960'LAR YOZGAT LİSESİ MEZUNLARI: OKULUMUZ HAKKINDAKİ DUYGU, DÜŞÜNCE VE ANILARIMIZ

Mehmet SAĞLAM¹

Özet

Bu çalışmanın amacı 1960'lar Yozgat Lisesi mezunlarının okulları ile ilgi o dönemdeki duygu, düşünce ve anıları ortaya çıkarmaktır. Eğitimin ana unsurlarından biri olan öğrenciler kendi özgün ifadeleriyle okullarına özgün duygu, düşünce ve anılarını paylaşmaktadırlar. Bu paylaşımlar hem Yozgat Lisesi'nin o dönemde eğitimdeki yerini ve önemini hem de eğitim pratikleri ile de iç içe geçen anıları detaylandırmaktadır. Dönemin mezunları; liseli olmalarının kendileri için gurur verici olduğunu, okullarının diğer okullardan farklı olduğunu ve bunu da Yozgat kamuoyunun okula bakış açısından gözlemlenebildiği ifade etmektedirler. Ayrıca mezunların okulları ile ilgili anıları da çoğunlukla okuldaki eğitim uygulamalarının detayları ile zenginleşmektedir. Çalışmanın yöntemi sözlü tarih yöntemidir. Sözlü tarih yöntemi, toplumun önemli kesimlerinin belgelerde ulaşamayacağımız eğitim deneyimlerini ortaya çıkarmada önemli bir işlev görmektedir. Disiplinler arası çalışmalarda önemli bir yöntem olarak başvuru sözlü tarih; sosyoloji, antropoloji, tarih ve eğitim gibi pek çok sosyal bilim araştırmalarında yer edinmektedir. Sözlü tarih yöntemiyle eğitimin temel bileşeni olan öğrencilerin yazılı belgelerde neredeyse karşılaşmamız mümkün olmayan eğitime özgü önemli ve zengin detaylara ulaşılabilir bilinmektedir. Bu çalışma için ikisi deneme amaçlı dönemin Yozgat Lisesi öğrencisi olan toplam yirmi iki kişiyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kişilere kartopu yöntemi dediğimiz yöntemle ulaşıldı. Bu kişilerle görüşmeler gerçekleştirebilmek için kendilerinden randevu alındı. Görüşmeler gerçekleştirilmeden önce 'sözlü tarih veri belgesi' olarak adlandırılan, görüşülen kişilerle ilgili birtakım bilgileri içeren belgeler dolduruldu. Görüşmeler esnasında dönemin mezunlarına liseli olmanın onlar için ne anlama geldiği, Yozgat halkının Yozgat Lisesi'ne bakışının, okullarının dengi olan diğer okullardan farklı taraflarının ve okulları ilgili en önemli hatıralarının neler olduğu soruldu. Daha sonra da görüşmeler ses kayıt cihazına kaydedilerek gerçekleştirildi. Her görüşmeden sonra görüşmelerin nasıl gerçekleştiğini içeren 'görüşme hikayesi' denilen hikayeler yazıldı. Daha sonra da bu görüşmelerin özgün halleri korunarak deşifre edildi.

Anahtar Sözcükler: Yozgat Lisesi, Mezunlar, Anılar, Eğitim, Anlatılar

Abstract

The 1960s' Graduates of Yozgat High School: The Feelings, Thoughts and Memories We Had About Our School

The study aims at unveiling the feelings, thoughts and memories of the graduates of 1960s' Yozgat High School. Students as one of the basic elements of education share their original feelings, thoughts and memories belonging to their school with their own words. These words both detail the place and importance of Yozgat High School and their memories that had intermingled with the educational practices. The graduates of the period reveal that being students of High School was a proud for them also they believe that their school was different from the other equivalent schools and this could be observed from the Yozgat public opinions. Moreover, the graduates' memories about school mostly enrich the details about educational practices at school. The method of the study is oral history which renders the voices of those living the events the cases of the period which they were in. Oral history methodology does have a vital function in bringing out the educational experiences of the important parts of the society about whom we scarcely access in written

¹ Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi Eğitim Fakültesi Okul Öncesi eğitimi Anabilim Dalı, Yozgat. mehmet.saglam@bozok.edu.tr msaglam72@gmail.com

documents. Oral history as a prominent method consulted by numberless interdisciplinary studies takes place in the studies performed in sociology, anthropology, history and education. For this study, including two testing interviews totally 22 interviews with those who used to be students at Yozgat High School were carried out. These people were reached with the method called snowball. To actualize the interviews, appointments were organized with them. Before starting the interviews, the document called as “oral history data document” displaying certain information about the interviewees was filled. During the interviews, the graduates of Yozgat High School were asked about what it was like to be a student at the high school, what the opinions of Yozgat public had been about Yozgat High School, what the different sides of their school from the other equivalent schools had been and what important memories about the school they had. All the interviews were recorded by a recording device. After each interview an “oral history story” exposing how the interview had been effectuated. Then, they were transcribed in their original forms and used in the text.

Key Words: Yozgat High School, Graduates, Memories, Education, Narratives

1. Giriş

Yozgat Lisesi, mimari yapısı ve eğitim faaliyetleriyle Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş sürecine şahitlik etmiş tarihsel geçmişi olan bir okuldur. Okul 1895 yılında kurulmuş ve çeşitli değişikliklere maruz kalarak günümüze kadar eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür. 1924-1933 yılları arasında ortaokul, 1933’ten itibaren de liseye dönüşmüştür (Acun: 1995, 12). Okulun mezunlarının eğitim pratikleri çerçevesinde okullarını hatırlama, diğer dengi okullara göre okullarının konumlanması ve liseli olmalarının ayrıcalığını kendi ifadeleriyle ortaya çıkarmak önemlidir. Bu gerçekleştirilirken bir eğitim kurumu olarak hem Yozgat Lisesi’nin tarihi hem de öğrencilerinin eğitim yaşantılarının önemli bir kesitini oluşturan eğitim pratiklerine ilişkin detaylara ulaşılabileceği düşünülmektedir.

Gerek kurumların tarihi gerekse o kurumların temel unsuru olan öğrencilerin eğitimlerine ilişkin ayrıntıların ortaya çıkarılmasında sözlü tarih önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Bu anlamda sözlü tarihle eğitime yönelik yapılmış çalışmalar bu işlevi ifşa etmede yol gösterici konumdadır. Bu çalışmalardan örneğin, Uygun’un “Sözlü Tanıkların Dilinden Çanakkale’de Öğretmen Yetiştiren Kurumların Tarihi (1955-1992)” adlı çalışması, sözlü tarih yöntemiyle Eğitim Fakültesi’nin dışında Çanakkale’de yakın geçmişte öğretmen yetiştiren “ilk öğretmen okulu”, “eğitim enstitüsü” ve “eğitim yüksekokulu” mezunu öğretmenlerle yapılmış olan görüşmeleri kapsamaktadır. Çalışma, deneyimlerin kurum tarihine bakışı ortaya koymadaki önemini ortaya çıkarmaktadır (Uygun, 2010, 161-162). Ayrıca kurum tarihine yönelik Sağlam’ın “Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nin Kuruluş Süreci Üzerine Bir Sözlü Tarih Denemesi” başlıklı çalışması yazılı belgelerde rastlayamayacağımız Fakülte’nin kuruluş sürecindeki yaşanmışlıkları/deneyimleri kuruluş sürecinde aktif rol almış kişilerin özgün anlatıları ile sunmaktadır (Sağlam, 2012).

Sözlü tarih yöntemiyle eğitim kurumlarının çalışmalarını yanı sıra öğretmen ve öğrencilerin eğitim deneyimlerine yönelik çalışmalardan da söz edilebilir. Bu çalışmalar eğitime özgü eğitim uygulama ve deneyimleri içermektedir. Le Roux’un “Post-graduate Education Students’ Oral History Research: a Review of Retired Teachers’ Experiences and Perspectives of the Former Bantu Education System” adlı çalışması bireysel ve sivil kimlik inşasına katkıda bulunan eğitim ve eğitim tarihi üzerine yapılan çalışmalarda öğrencilerin eğitim deneyimlerinin önemine vurgu yapar (Le Roux, 2012). Aynı zamanda öğretmenlerin deneyim ve anılarını sözlü tarih ekseninde tartışan Gardner’ın “Oral history in education: teacher’s memory and teachers’ history” de sözlü tarih yöntemiyle eğitim ve eğitim tarihi için önem arz etmektedir. (Gardner, 2003). Yine Sağlam’ın “The 4+4+4 in the Educational Experiences of the Teachers Teaching the First Grade Students in Turkey: Yozgat City as an Example başlıklı çalışması öğretmenlerin mesleki deneyimlerini ortaya

çıkarmaktadır. Bu çalışma, kamuoyu tarafından 4+4+4 olarak bilinen ve 2012 yılındaki yasal düzenlemeyle 12 yıllık zorunlu kesintili eğitime ilişkin ilkökul birinci sınıf öğretmenlerinin 2012-2013 eğitim öğretim yılı eğitim pratiklerinden oluşmaktadır. Bu çalışma, bu pratiklerin daha sonra eğitime ilişkin oluşturulacak politikalar ve alınacak kararlarda öğretmenlerin mesleki deneyimlerinin göz önünde bulundurulmasının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. (Sağlam, 2014).

2. Yöntem

Çalışmanın yöntemi toplumun önemli kesimlerinin belgelerde ulaşamayacağımız yaşam deneyimlerini ortaya çıkarmada önemli bir işlev yerine getiren sözlü tarih yöntemidir (Thompson: 1988). Geçmişte yaşanan olayları yaşayanların belleğinden ve onların yaşamöyküleri çerçevesinde toplayarak kaydetmeye dayanan sözlü tarih, insanların söylediklerini dinlemekten ve belleklerini kullanmaktan kaynaklanan bir tarih yapma biçimidir (Tan: 1996, 31-56; Tuncay, 1993). Son dönemlerde disiplinler arası çalışmalarda önemli bir veri toplama aracı olarak ön plana çıkan sözlü tarih yöntemine; sosyoloji, antropoloji, tarih ve eğitim gibi pek çok sosyal bilim araştırmalarında başvurulmaktadır. Özellikle; çocuk tarihi, eğitim tarihi, eğitim sosyolojisi ve öğrencilerin eğitim pratiklerine yönelik çalışmalarda öne çıkmaktadır (Thompson: 2006, 23). İnsanların etrafında inşa edilen, yaşamı tarihin içine iten ve onun kapsamını genişleten sözlü tarih, tarihte yer edinenlerin görüşlerine ulaşmada önemli bir araçtır (G. Hoşgör: 2000, 330, Thompson: 1998, 28). Alessandro Portelli'ye göre (1998, 67) sözlü tarihin yaptığı farklıdır ve bu yüzden o bize olaylardan çok onların anlamlarından söz eder.

Shulamit Reinharz'ın ifadesiyle bir sözlü tarih tekniği de olan “mülakat; araştırmacının kendi ifadelerinden öteye onlara, insanların kendi sözcükleriyle fikir, düşünce ve anılarını sunar (Reinharz: 1992, 19). Allan Redfern “Oral History in Schools: Why Brother” adlı çalışmasında sözlü tarih yönteminin özel olarak tarih eğitimi ve öğretimine katkısını vurgular (Redfern: 2000, 341). Ross (1998, 432) 7-10 yaş aralığındaki çocukların sözlü tarih çalışmalarıyla bazı tarihsel becerileri edinebileceklerini ileri sürer. Bu yöntemin eğitim açısından önemi, öğrencilerin eğitim deneyimlerini ve çocukluklarına ilişkin anlatılarını ortaya çıkarmadaki özgünlüğüdür (Tan vd, 2007). Bu özgünlük eğitim sosyolojisi, kurum ve çocuk tarihi için yaşamsaldır. Bu vesileyle öğrencilerin öğretmenlerine özgü anımsadıklarını, doğasında eleştirel, dönüştürücü ve demokratik özellikleri olan sözlü tarih yöntemiyle gün ışığına çıkarmak eğitim uygulamaları için de önemlidir (Sağlam, 2012).

Bu çalışma için ikisi deneme amaçlı olmak kaydıyla toplam 1960'lerde Yozgat Lisesi'nde öğrenci olan yirmi iki kişiyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kişilere kartopu yöntemi dediğimiz yöntemle ulaşılmıştır. Bu kişilerle görüşmeler gerçekleştirilebilmek için kendilerinden randevu alınarak görüşmelerden hemen önce ‘sözlü tarih veri belgesi’ olarak adlandırılan, görüşülen kişilerle ilgili birtakım bilgileri içeren belgeler doldurulmuştur. Daha sonra da görüşmeler ses kayıt cihazına kaydedilerek gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin sonunda ilgili görüşme verilerinin bilimsel çalışmalarda kullanılabilmesi için görüşülen kişilerden izin alındı. Görüşmelerden sonra görüşmelerin nasıl gerçekleştiğini içeren ‘görüşme hikayesi’ denilen hikayeler yazılmıştır. Çalışmada dönemin mezunlarına liseli olmanın onlar için ne anlama geldiği, Yozgat halkının Yozgat Lisesi'ne bakışının, okullarının dengi olan diğer okullardan farklı taraflarının ve okulları ile ilgili en önemli hatıralarının neler olduğu soruldu. Yapılan görüşmelerin özgün halleri korunarak deşifre edildi ve içerik analizi yapılarak tasnif edildi ve metne dönüştürüldü (Tan vd., 2007, Sağlam, 2015). Metin içerisinde kişilerin gerçek adları yerine ad ve soyadlarının ilk harfleri aynı olacak şekilde onlara verilen takma adlar kullanıldı.

3. Bulgular

Görüşmelere dayalı elde edilen bulgular; liseli olmalarının dönemin mezunları için ne anlam ifade ettiği, okullarının diğer dengi okullardan farkı ve onlara göre bu farkı yansıtan Yozgat halkının okula bakış

açısı ve okullarına özgü anıları kapsamaktadır.

3.1. Liseli Olma

O dönemde Yozgat Lisesi öğrencisi olmalarının onlar için nasıl bir duygu olduğu sorulduğunda, görüşülen kişilerin neredeyse tamamı anlatılarında “gurur verici, ayrıcalıklı, havalı, herkesin saygı gösterdiği” ve benzeri ifadeleri kullanmaktadır. Mustafa Ay İştien, Murat Koçoğlu, Erhan Danışır, Beyhan Arca, Mustafa Gözükara, Ayhan İyibil, Nail Kara, Demir Sadık, Aykut Kar, Mehmet Cihan Yılmaz, Hakan Erciyes, Fırat Zengin’in anlatıları liseli olmanın önemini açıklar niteliktedir.

Bunlardan Erhan Danışır, Murat Koçoğlu, Hakan Erciyes, Fırat Zengin, Mustafa Ay İştien, Hakan Erciyes ve Musa Kök o gün liseli olmanın nasıl bir duygu olduğunu şöyle nakletmektedir. Erhan Danışır: “Çok güzel bir duygu, yani şimdi deseler ki o son sınıfı bir daha aynı hocalarla okur musun? Okurum valla bu yaşımda.” Murat Koçoğlu: “Bir gençlik duygusuydu. Havalıydı. Yolda giderken fark edilirdi. Yani Yozgat, liseliyle ha bu liseli derlerdi. liseli olmakla olmamak. Oysa aynı elbiseyi giyerdik. Aynı şapkayı takardık, de mi? Ama farklıydı yani duruşu, yürüyüşü, yola yakışırdı çocuklar. Kütüphaneye yakışıyordu çocuklar gidince.”

Hakan Erciyes: “O dönemde Yozgat Lisesi’nde öğrenci olmak gurur verici bir duyguydu. Çünkü üniversite kontenjanları son derece sınırlı olmakla birlikte Yozgat Lisesi’nden mezun olan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu genellikle üniversitelere girme şansına sahipti.” Fırat Zengin: “Lisede okuyor derlerdi. Yoksa çocukluktan çıkmazsın. O takım elbiseyi de giyersin, şapkayı da koyarsın sen. Bir orduda apoletli nasılsa, Yozgat’ta da lise talebesi öyleydi yani.” Mustafa Ay İştien liseli olma duygusunu şu şekilde aktarmaktadır. “Çok güzeldi tabi ya, hoştu. (Kahkaha) Yozgat Lisesi’nde okumak hakikaten çok güzel bir olaydı, olsa da şimdi bir daha okusak.” Musa Kök: “Şimdi o zamanlar Yozgat’ta Öğretmen Okulu vardı, Ticaret Lisesi vardı, İmam Hatip Lisesi vardı. Ama onlar da kendi açılarından saygın kurumlardı. Ama dediğim gibi biz herhalde koşullandırıldık yani Yozgat Lisesi sanki bunların hepsinden çok üst düzeymiş gibi belki de gerçek bilmiyorum bir imaj oluştu. Biraz havalıydık açıkçası, öyle söyleyeyim.”

Aynı zamanda eğitim kalitesinden dolayı Beyhan Arca okullarını üniversite gibi gördüğünü ifade etmektedir. “Bize göre çok iyi bir duyguydu, bugünkü üniversiteden bize göre daha iyiydi. Yani üniversite öğrencisi gibi hissediyorduk kendimizi. Çok iyi yerlerde görüyorduk, çok iyi eğitim alacağımız, ileride de çok iyi eğitim alacağımızı düşünüyorduk ve herkes de bize saygı duyuyordu.” Ayrıca Ayhan İyibil lisenin bir tür kolej gibi seçkin bir okul olduğunu ve eğitime önem verenlerin çocuklarını bu okula göndermek istediklerini anlatmaktadır. Ayhan İyibil: “İyi bir duyguydu herhalde. Yani başka bir yerde öğrenim yapmayı düşünmezdi kimse Yozgat Lisesi varken. Lise tercih edilirdi. Tabi o zaman benim hatırladığım kadarıyla İmam Hatip Lisesi de vardı. Endüstri Meslek Liseleri vardı. Gerçekten çok farklı, ayrıcalıklı bir yapı sanki bir kolejde okuyormuş gibi konuşurken öyle anlatırdık kendimizi.”

Buna ek olarak Yozgat Lisesi’nin o dönem ülkenin popüler görülen okulları ile karşılaştırarak liseli olmanın ne kadar önemli olduğunu açıklayanlar da bulunmaktadır. Mehmet Cihan Yılmaz’ın anlatısı bu durumu anlayabilmek için iyi bir örnektir. “Yozgat Lisesi olarak şöyle söyleyeyim. O dönemde de Galatasaray Lisesi meşhurdu. Şöyle konuşmaların olduğunu çok iyi hatırlıyorum bizim sınıfta. Acaba bu sene biz Galatasaray Lisesi’ni geçebilir miyiz? Acaba onu geçmek için ne yapabiliriz gibi? Hatta İstanbul’dan bir öğretmenimiz gelmişti Sehaben (?) diye. O Galatasaray Lisesi’ni sürekli bahsedirdi. Ve bizim de neden onların seviyesine çıkamayacağımızı, mümkün olabilir diye bizi sürekli teşvik ederdi.”

3.2. Lisesi’nin Diğer Dengi Okullardan Farkı

Yozgat Lisesi 1960-1970 yılları arası mezunları okullarının bölgenin tek lisesi olduğunu, kaliteli

kadrosuyla iyi bir eğitim verdiğini, herkesin öncelikle çocuklarını bu okula göndermek istediklerini, eğitim ve öğretimiyle örnek bir okul olduğunu belirtmektedirler. Anlatılarda diğer dengi okullarla ilgili karşılaştırmalarda o okullar için de bazen lise ifadesi kullanılıyor ancak o dönemde lise konumunda olan tek okul Yozgat Lisesi'dir. Diğerleri mesleki okullardır.

Okullarının diğer okullardan zor olduğunu, liseyi bitirenlerin üniversite eğitimini kolay alabilecekleri, orada okuyanların bir misyonlarının olduğunu Aykut Kar, Ali İyibil, Musa Kök, Demir Sadık ve Mehmet Cihan Yılmaz'ın anılarında görebilmekteyiz. Aykut Kar: "O dönemde dört büyük okul vardı. Yozgat Lisesi, İmam Hatip Lisesi, Ticaret Lise ve Sanat Okulu vardı. Bizim farklılığımız işte Yozgat Lisesi'nin adı, kimliği, bir de birçok alanda etkin olması. Bizim o dönemde yarıştığımız tek okul vardı Sanat Okuluydu. O zaman Sanat Okul derdik Meslek Lisesi'ne. Onlarla sürekli her alanda özellikle spor alanlarında onlarla ciddi şekilde yarıştık. İmam Hatip Lisesi o günkü koşullarında çok uzak dururdu bu tür etkinliklerden. Ticaret işte biraz daha şeydi ama Yozgat Lisesi çok farklı bir okuldu. Gerçekten çok farklı bir okuldu."

Ayhan İyibil: "Vardı. Şöyle Yozgat Lisesi eski bir lise, tarihi liselerden. İç Anadolu Bölgesi'nde o zaman en kaliteli bir eğitim veren diyebileceğimiz liselerden birisiydi. Özellikle Osmanlı döneminden kalan bir lise olduğu için o zamana göre gösterişi de son derece iyi bir liseydi. Yani lisenin başarıları çok konuşulurdu, Yozgat Lisesi'nin. Özellikle Kastamonu Lisesi, Yozgat Lisesi bu bölgede önemli liselerdendi ve Yozgat'ın bugünkü ilçelerinin öğrencileri hepsi Yozgat Lisesi'ne gelirlerdi. Yatılı bir kısmı da var. Orda kalırlardı çocuklar. Bir kısmı orada pansiyon dediğimiz pansiyonda kalamayanlar evlerde kiralık ev kiralarlardı. Ve ben bizim dönemlerde mezun olup da açıkta kalan olmazdı. Hepsi yerleşirdi yani Yozgat Lisesi'nin özelliği oydu." Mehmet Cihan Yılmaz: "Yani biz lise olarak hemen hemen kendimize bir misyon yüklemiştik. Farklı olmalıyız, işte bilgimizin biraz daha fazla olması gerek. Diğer liseler gibi değiliz. Onlar işte sadece ihtisas konularında eğitim alıyorlar. Biz her konuda bilgi almamız. Dolayısıyla bilgimizi depolamamız gibi veya arkadaşları yararlandırmamız gibi bir misyonumuz vardı. Öyle düşünürüm hep."

Lisenin diğer okullardan farkını aynı zamanda bu okullarda eğitim alan çocukların sosyo-ekonomik konumlanışlarına bağlı olarak okulun ayrıcalıklı olduğunu ortaya koyan anlatılara da rastlayabilmekteyiz. Yozgat Lisesi'nin ayrıcalık yaratan bir okul olduğunu ve bu anlamda belli gelir ve kültürel birikime sahip ailelerin daha çok çocuklarını bu okula göndermek istediklerini mezunların anlatılarında anlayabilmekteyiz. Aykut Kar ve Salih Uyumaz'ın anlattıkları bu durumu kısmen açıklar niteliktedir. "Tabi şimdi biz o dönemde açık söylemek lazımsa, o dönemde biz Yozgat Lisesi'nin bu kadar saygın bir okul, çok saygın bir isim olduğunun farkında değildik işin doğrusu o yani daha sonra farkına vardık biz bu işin. O dönemde Yozgat Lisesi'nde okumak bir ayrıcalık mıydı, bir şey diyemeyeceğim. Tabi öğrencinin ekonomik yapılarıyla kıyasladığında biraz ayrıcalık bir yanı vardı. Yozgat Lisesi'nde genellikle esnafın, Yozgat halkının, Yozgatlı olan insanların, yani Yozgat'ta büyümüş, şey yapmış ailesinin çocukları okurlardı, Yozgatlı ailelerin çocukları okurlardı. Bürokrasinin çocukları, bürokratların buraya dışarıdan gelen bürokratların çocukları okurdu. O günkü koşullarda Yozgat'ın ekonomik ve sosyal yapısı çok daha farklıydı. Yani Yozgatlı kültürü çok daha farklıydı. Genelde o kültürü özümsemiş ailelerin çocukları Yozgat Lisesi'ni tercih ediyorlardı."

Salih Uyumaz: "Kesinlikle vardı yani o zaman Yozgat Lisesi hakikaten yani şimdi şöyle söyleyeyim. Diğer özellikle İmam Hatip Lisesi'ne köy kökenliler geliyordu. Onların öğrencilerini hep köy kökenliydi. Ticaret Lisesi'nde de daha bir an önce meslek öğreniyim, gideyim diyen ailelerin çocukları vardı, daha az yani imkanları olan vardı ama Yozgat Lisesi'nde imkanı çok olan, daha iyi aileden olanlar vardı. Kaliteli demeyim de daha hali vakti yerinde diyelim. Evet, onu yanlış söylemeyelim. Hali vakti yerinde olanlar vardı ve ondan dolayı da biraz kültür farkı oluyordu diğer okullara göre elit oluyordu. Yani Yozgat'ta da bu bariz bir şekilde belli olurdu. Bariz bir şekilde belli olurdu. Yozgat'ın yerli halkı hiç bir zaman çocuğunu Sanat Okulu'na veya İmam Hatip'e göndermedi. Herkes liseye gönderdi yani hep yerli halkı özellikle o zaman Yozgat'ta, köyden gelenler filan değil de Yozgat'ın yerli halkı hep Yozgat Lisesi'ne gönderdi çocuklarını."

Bugünden geçmişe bakarak geçmişî kurgulama sürecinin de bir ürünü olan bu anlatılardan bazıları o dönemde liseyi okuyanların daha sonraki toplumsal konumlanışlarını resmetmektedirler. Fırat Zengin, Mustafa Gözükara, Nail Kara ve Murat Koçoğlu'nun anlatıları bu toplumsal konumlanış ve bunun yeniden üretimi noktasında lisenin diğer okullardan farkını ortaya koyabilmektedir. Fırat Zengin: “Yani ben Yozgat Lisesi’ni bitiren insanların mutlaka memur olacak gibi bakardık. Bu adam büyük adam olacak, kravat takacak. Bu liseyi bitiren adamlar boş adam değildir. Boş olmaz gibi düşünürdük. Ve nihayetinde benim dönemde diyelim ki 100 kişi mezun olmuşsa atıyorum o yılda 90 tanesi bürokraside yerini almıştır. Belli makamları mevkileri olmuştur. Yani hiç kimse boş kalmıyordu. Tabi ki o dönem ki nüfus yoğunluğu, istihdam alanları da buna cevaz veriyordu tabi. Yani bir kere seni adam yerine koyarlar.” Mustafa Gözükara: “Yozgat Lisesi her bir Yozgatlı için gurur kaynağı olmuştur. Çok sayıda mezunu yurdun her bir köşesinde çok önemli mevkilere gelmiştir.”

Nail Kara anlatısında lise mezunlarının daha sonra edinmiş oldukları mesleki konumları ile avantajlı hale geldiklerini anlamaktayız. “Bugün Yozgat’ta değil Türkiye’deki son on yılın, on beş yılın yönetici kadrosu tamamı bizim arkadaşlarımızla doludur, Yozgat Lisesi’nin mezunlarıyla doludur. İşte Cemil, Haşim Kılıç bizim okul arkadaşımız Anayasa Mahkemesi başkanı. Ondan sonra İstanbul Cumhuriyet Başsavcısı vardı bundan önceki o. Yani bugün bakanlık işte milletvekilliği yapan yani Türkiye’de söz sahibi olan pek çok insan bizim okulun mezunudur. Taha Akyol okulun mezunudur. Yani etkili bir okuldu bizim ora. Yani Türkiye’nin insan yetiştirme bakımından en iyi okullarından biriydi.”

3.3. Halkın Yozgat Lisesi’ne Bakışı

Yozgat halkının Yozgat Lisesi’ne bakışının ne olduğu sorulduğunda dönemin mezunlarının nerdeyse tamamı halkın Yozgat Lisesi’ne karşı olumlu bir bakış sergilendiğini, gençlerin burada okumalarını istediklerini ve onları bu anlamda teşvik ettiklerini anlamaktayız. Aykut Kar, Nail Kara, Fırat Zengin, İsmet Ak, Alper Reşit Kaplan, Mehmet Cihan Yılmaz, Ayhan İyibil, Demir Sadık ve Murat Koçoğlu'nun anlatıları halkın liseye bakış açısını yansıtmaktadır.

Eğitim alma ve bunun Yozgat halkı nezdinde toplumsal bir saygınlığının olduğunu Aykut Kar ve Fırat Zengin’in anlatısında görebilmekteyiz. Nail Kara: “Yozgat halkı her zaman okuyana saygı gösterirdi. Bakın o zamanın insanları okuyan insanlara yardımcı olmayı da severlerdi. Tek eğitim kurumu orası. Adam oğlu hele üniversiteyi kazanmışsa, adamın cakasından geçilmezdi yani Yozgat gibi bir yerde. Adam şurayı kazanmış okuyor, tıbbiye kazanmış okuyor gibi ve bu yüzden de saygı görürlerdi. Ailesi de saygı görürdü oğlu şurada okuyor diye. Yozgatlı o konuda tutucudur, çocuğuna sahip çıkardı.” Fırat Zengin: “Yozgat halkı liseyi çok üst düzey bir okul olarak kabul ederdi. Çok saygı gösterirlerdi liseye giden öğrencilere. Liseye giden öğrenciler de gerçekten son derece terbiyeli, saygılı ve esnafla, halkla iyi geçinen yani iyi terbiye alıyordu. Yani halkla iyi diyalogumuz vardı. Bizim şimdiki belli okullara gidenlerin o şımarıklığı filan yoktu. Daha halka yakın daha o kültüre daha uygun bir hal ve hareketler içerisindeydik demek ki bizi şey yapmıyorlardı. Yani yadırgandığımızı hiç hissetmiyorum. Yani bizi bir resmi geçitte liseliler geçiyor diye, bizim lise geçiyor diye bütün halk kasabı, bakkalı çakalı ortaya çıkar herkes bizi alkışlardı filan Yani sevgiyle bakarlardı.”

Halkın liseye karşı olumlu bir yaklaşımın olduğunu, aynı zamanda lisede okuyan ve mezun olanlara gıpta ile bakıldığını gösteren anlatılar da bulunmaktadır. Örneğin, Mehmet Cihan Yılmaz’ın anlatısı bu durumu doğrular niteliktedir. “Yozgat halkı Yozgat Lisesi’ni çok severdi, çok çok severdi. Hatta şöyle diyeyim. O dönemlerde lise mezunları dışında kimse üniversiteye giremediği için diğer Sanat Okulu, İmam Hatip gibi okullar. Lisenin bir ayrıcalığı vardı hem Yozgatlı için hem de diğer o liseler için, Sanat Okulu veya İmam Hatip için. Sürekli gıptayla bakılan ve değer verilen bir lise diye düşünürüm hep.” Ayrıca Murat Koçoğlu halkın liseyi üniversite gibi gördüğünü şöyle betimlemektedir. “Şimdi halk bu okul, yüksekokul yoktu. Sanki lise üniversite gibiydi. Öyle görüyorlardı onların gözünde. Ve özel kelime lise çıkarken lisede okuyor. Böyle

önemli bir şeydi. Bu okul çok farklı görünüyordu onların gözünde ve bu okuldan çıkınca büyük adam olacak filan diyorlardı ve gerçekten de bizden önceki ağabeylerimiz bu konuda çok başarılı olmuşlar.”

Halkın eğitimin önemini farkında olduğunu ve bu yüzden okumanın halk tarafından teşvik edildiğini Aykut Kar, Ayhan İyibil, İsmet Ak ve Alper Reşit Kaplan’ın ifadelerinde görebilmekteyiz. Aykut Kar: “Halkın da bakışı iyiydi yani liseye bakışı çok iyiydi. Bir defa öğrencilerin özellikle ulusal bayramlarda bu bir göstergeydi. Ben bizim bayramlarımızı, bizim dönemdeki bayramları hatırlıyorum bir 23 Nisan’ı, 19 Mayıs’ı, türbinler dolardı, halk çok ciddi katkı sunardı yani katılırlardı ve öğrencilerini teşvik ederlerdi.” Ayhan İyibil: Valla belki inanmayacaksınız ama çok öğrenime çok önem verirdi Yozgat halkı. Yani şimdiki durumu siz daha iyi gözlemliyorsunuzdur ama benim hatırladığım kadarıyla çok iyiydi. Yani ilişkiler de iyiydi. Öğrencilere karşı olumsuz bir hareket olmazdı, destek olurdu vatandaş.” İsmet Ak: “İyiydi. Çok iyiydi. O aralarda okumuş adam az olduğu için ya da benim yorumum bu öğrencilere iyi davranılırdı, çok iyi destek olunurdu. Herkes canı gönülden destek olurdu.” Alper Reşit Kaplan: “Çok şeydi yani öğrenci Yozgat lise öğrencileri baya saygı görürdü. Öğrencilere karşı ne bileyin yani el üstünde tutulur tabirini kullanmakta yeri var. Yani öğrencilere karşı hoşgörülü ve sevgili, saygılı davranılırdı. Ben onu görürdüm yani.”

Sadece iki anlatının bazı kısımlarında eğitim düzeyi düşük olan kesimlerin okula karşı olumsuz bir yaklaşımının olduğunu görebilmekteyiz. Bu anlamda okula Sarı Kilise benzetmesinin yapıldığını söylemektedirler. Musa Kök: “Şimdi hayal meyal hatırlıyorum. Bir yerde okumuştum Sarı Kilise diye bir deyim, tabir geçiyordu o zamanlar. Yozgat Lisesi’nin o görüntüsü biliyorsunuz sarı taştan. Ben onu da şöyle yorumluyorum şimdiki aklımla. O zamanlar niye böyle dediler diye düşünmezdim ama herhalde okuma karşıtlarının olumsuz bir imaj yaratmak için okulu kiliseye benzetmeleri diye yorumluyorum.” Mehmet Koçoğlu: “Kültür düzeyi, daha doğrusu eğitim düzeyi aşağılara doğru düştükçe. Nedense okula karşı bir düşmanlık duygusu beliriyor alt tabaklarda. İşte bu demin bahsettiğim Sarı Kilise lafi filan oradan geliyor. Çünkü o insanlar çocuklar bir iki yıl okusunlar, kısa yoldan bir işe girsinler bir zanaat sahibi sanat değil zanaat sahibi olsunlar. Gelsin gitsinler.”

3.4. Anılar

Dönemin mezunları okullarındaki eğitim pratiklerini yansıtan ve bu pratiklerin önemli bir kesitini oluşturan anılarını da paylaşmaktadırlar. Anılar daha çok sınavlardaki kopya çekme, öğretmenlerle ilgili iletişim, dayak yeme, ders işleme biçimi, yoksulluk gibi alanlarla ilgilidir. Öğrencilerin belleğinde yer edinen anılar onların geçmiş ile bugün arasında bağ kurmasını ve o anılara has duyguları yeniden yaşamalarını sağlamaktadır. Bazen dönemin mezunları “üzerimde çok etki yapan” gibi kendi ifadeleri ile anılarını ortaya koymaktadırlar. Anlatılarda sınavlarda kopya meselesinin onların belleğinde önemli ölçüde yer edindiğini görebilmekteyiz. Erhan Danışır, Ayhan İyibil, Beyhan Arca, Hasan Başarılı ve Salih Uyumaz’ın anıları kopya ile ilgili o gün yaşadıklarını çok iyi resmetmektedir.

Erhan Danışır: “İşte bir kopya olayı oldu. Aslında ben kopya çekmiyordum. Muhteşem Hanım şiddetli bir şekilde geldi önümden kağıdımı aldı. Ne olduğunu anlamadım. İngilizce yazılısıydı ve hocamla barışmak için neler neler yaptım. Neler yaptım? İngilizce hikayeler ezberledim. İngilizce ufak bir piyes iki perdelik, onu organize ettik. Sonunda barıştık ama içim gitti.” Ayhan İyibil: “Yani çok anı var ama mesela ben bir kopya çekerken yakalandım. Yani unutamadığımız şey olduğu için. Yani hoca evet kağıdımı aldı. O nattan, o sınavdan sıfır aldım ama sınıfımı yine geçtim. O benim için bir ders oldu. Ondan sonra dikkat ettim bir daha o tür şeye tevessül etmemeye.”

Beyhan Arca: “Benim efendi bir insan olduğum söylenirdi. Gerçekten de öyleydim. Bir gün İngilizce dersinde herkes Muhteşem Hanım’ın üzerine atarken ben yazılı kağıdımı götürüp en son verdiğimde kabul etti ve o dönem ben ikmale bırakıldım. Bu bende çok büyük etki yarattı, ağladım, üzüldüm, hocaya iletildi.

Fakat hoca ben onu gördüm, yani gözüme o geldi ben başkasını görmedim dedi ve bizi cezalandırdı. Ben de buna çok üzuldüm sonradan öğretmen de pişman oldu verdiği o ceza üzerinden. Çünkü hiç hak etmemiştim. Sadece efendilik yapayım üzerine atlamadan vereceğim dedim yazılı kağıdımı ki o yazılı kağıdım da çok iyiydi. Benim ikmale kalmamam gerekiyordu fakat ikmale bırakıldım.”

Hasan Başarılı: “Yine Yılmaz Boyunağa tarih öğretmenimiz bir yazılıda benim kopya çektiğimi, birinci yazılıda çok yüksek not almışım. İkinci yazılıda da farklı bir dersten yaptı bizi gene öbürüne göre düşük bir not ama gene iyi bir not ama sınıfa göre iyi. Benim ikinci kağıdı almak için açtığım şeyden kopya gibi algılıyor. Ondan sonra şeyi vereceğim zaman bana gerek yok dedi, tamam dedi. Ondan sonra hocam niye filan dedim. Tamam. Hocam bir şey yok dedim. Geldi baktı, işte normal tarihten yapılıyorsa, Cumhuriyet tarihi. Açtı baktı şey Cumhuriyet tarihi. Yazılıyı aldı gitti. Not tabi yine normal ama bu Perşembe günü oldu bu olay. Cumartesi iki saat ders vardı. Cumartesi günü geldi beni, kalk bakalım dedi. Oradan buradan oradan buradan beni yeniden sözlü yaptı, gördü ve çıkarken dedi ki odama gel dedi müdür yardımcısıydı. Gittim not defterine buraya on yaz dedi. Yok dedim. Ben yazmam dedim, ayrıldım. Yani böyle ben şeyinden dönebilmeyi diye, orada kafasında oluşan bir şeyi var, onu silmiş oldu ve onu da.”

Salih Uyumaz öğretmenin iyi niyetini suiistimal ettiği için yaşadıklarını duygu yüklü bir şekilde aktarmaktadır. Kendisi o anları anlatırken sözcükler boğazında düğümleniyordu ve ağlamaklı oluyordu. “Herkes aynı şeyi söylerde ben daha değişik bir şey söyleyeyim aklıma geldi birden bire çünkü. Biraz önce bahsettim ya öğretmenlerimizden. Sanat Okulu öğretmenimiz vardı Şükriye Hanım, beni çok severdi. Diğer spor müsabakaları, şunlar bunlar hariç onlardan çok olduğu için onlardan herhangi bir şey anlatmayacağım da. Bu olayı hiçbir zaman unutmam. Şükriye Hanım vardı, beni çok severdi hatta evine davet ederdi, bekardı ama yaşlı bir bayandı. Sanat tarihinden imtihan yapacaktı. Ben de o gün çalışmamıştım sanat tarihine. Dedim ki nasıl olsa bana bir şey söylemez. Kitabı açtım yan taraftan yazmaya çalıştım. Geldi beni yakaladı, hemen sıfırı veri verdi. Yani benim hem utandığım hem de hatırladığım olaylardan bir tanesi. Çünkü hocanın suiistimal ettim o sevgisini. Onun için bu olayı hatırlarım ben.”

Dönemin mezunları öğretmenleri ile ilgili de önemli anılarını bizimle paylaşmaktadır. Musa Kök ve İsmet Ak’ın anıları öğretmenlerin değerlendirme kriterlerinin dramatik yönünü ortaya koymada önem arz etmektedir. Musa Kök: “Şimdi bir tarih dersinde anım var. Halil Yavuz, okul müdürümüz ve tarih dersine geliyorlar. Bende açıkçası çok korkak bir öğrenciyim. Yani öğretmen karşısında kopya çekmek, efendim birinden yardım almak falan gibi müthiş korkağım. İstesem de elim ayağım dolaşır. Dediler ki bu öğretmenimizin bir huyu var dediler. İlk yazılıda kaç alırsanız, sezon sonuna kadar aynı notu alırsınız. İnandırıcı gelmedi ama iyi çalıştım. Birinci yazılıdan 9 aldım. İkinci yazılıya şimdi adını şu an hatırlamıyorum yanımdaki arkadaş ve birkaç kişi dediler ki yahu gel Musa dediler bak biz öyle yapıyoruz. İyi not aldın. Otur dediler mesela bir futbol maçı cevabı ver hocanın sorularına. Yahu siz deli misiniz dedim filan? Gel bizi kırma. İşte insan şeytana uyar. Tuttum o zaman da Fenerbahçe-Galatasaray rekabeti aynen devam ediyor. Hocanın tarih sorularına Fenerbahçe-Galatasaray maçı anlattım. Bir kere yaptım. Kağıdı verdim ama bir hafta sonra okuyor genelde. Bir hafta gözüme uyku girmiyor. Yani diyorum ben bunu nasıl yaptım, öğretmen aptal mı? Alacak kağıdı bakacak ondan sonra gelip beni mahvedecek. Bir hafta sonra öğretmen dedi ki yazılıları okuyacağım. Halimi düşünün. Dedi ki Kök ayağa kalk. Düşünebiliyor musunuz? Zaten bir haftadır kurulmuşum, Kök ayağa kalk deyince, inanın abartmıyorum, yani kalkar mıyım, bir de ısladığımı hissettim. Dedim ki şimdi beni sınıfa rezil edecek. Dedi ki seni kutluyorum dedi. Gerçekten çok başarılı bir çalışma. Yine dokuz dedi. İnanır mısınız rengim bir anda değişti. Oturdum ama hala inanmıyorum hoca bize şaka yapıyor sandım.”

İsmet Ak: “Bir de bizim o zaman resim ve müzik seçmeli dersti. Benim her ikisinde de yeteneğim yok. Lise birde seçmeli dedikleri zaman müziği seçtim çünkü müzik hocası yoktu. Yani ders yoktu diye seçtim. Sonra geldi müzik hocası ikideyken filan sınıfta. Oldukça başarılı bir öğrenciydim. Okul birincisi

değildim ama ikincisi ya da üçüncüsüydim. En son sınıftayım müzikte zayıf aldım. Hoca diyor ki oğlum bir gam yap seni geçireceğim. Gamı yapamadım yani bu kadar yeteneğim yok. Sonra öğretmenler baskı yapıyor. Bu çocuk parlak bir çocuk, bunu bırakma filan. Hoca da geçirmek istiyor ama bir şey de istiyor. Dürüst bir adam, sonra öğretmenler kurulu kararıyla geçtim. Yani lisede müzik dersinden öğretmenler kuruluyla geçen belki de tek öğrencisiyim.”

Dönemin Yozgat Lisesi mezunlarından Taha Akyol Milliyet'teki Objektif adlı köşesinde “ki bu yazı daha sonra Yozgat Lisesi Bülteni'nde yayınlanmıştır” Lise öğretmenlerini şöyle anlatmaktadır: Lisedeki edebiyat öğretmenimiz Aygün Korkmaz ile tarih öğretmenimiz Halil Yavuz'da öğretmen denilince hatırladığım ilk isimlerdendir. Aygün Hanım bize “araştırma” öğretti. Tarih öğretmeni Halil Bey'in özelliği de ders kitaplarının dışına çıkması, tarihten canlı tasvirler nakletmesiydi. “Müteferrika matbaası açılınca, İstanbul'daki kitap yazıcılığı ile geçinen esnaf, hokka ve divitlerini tabuta koyup ‘bizim sanat öldü’ diye yürüyüş yaptı! Ardından Patrona İsyanı” (Akyol, 1995, 21).

Bazı mezunların hatıraları okulda maruz kaldıkları ceza biçimleri ile şekillenmektedir. Beyhan Arca, Mustafa Ay İşiten, Beyhan Arca: Okulla ilgili önemli bir hatıram bir hocamızın, çok aklımda kalmıştır. Hocamızın Şükrü Tonoç Hocamızın böyle İstiklal Marşı okunurken bir arkadaşımızın bir hareket yapmasından dolayı ona bayağı kızdığını ve hatta patakladığını gördüm. O bende hala unutulmaz bir anıdır. Mustafa Ay İşiten: Benim hiç unutamadığım bir olay. Dayak yedik tabi müdürümüzden. Müdürümüz çok Nejat Yüzbaşıoğlu Allah rahmet eylesin çok mükemmel bir şeydi disiplinli. Bizim eskiden seminer diye bir ders, bir dersimiz olurdu haftada bir gün, o gün o ders boştu. Önümüzdeki arkadaşım serpme resim yapıyormuş çini mürekkep ile. Millet gelmiş işte elleriyle, yanlarına falan dokununca, nasıl böyle çekti fırçayı yüzüme olduğu gibi geldi. Ben de onu çekince, ne yaptın diye yere düştü kafası yarıldı. Yanda da müdürümüz Fransızca dersi veriyor. Çıktı geldi, benim yüzüm boya, onun kafa kanyor. Böyle bir bakışı vardı tamam zaten sen yerin içine girersin. Gidin dedi ellerinizi yüzlerinizi yıkayın gelin. Son ders ondan sonra da yemeğe gideceğiz. Öyle kaçma maçma yok bizde. Ondan sonra öğleden sonra bir daha var tabi. Gittik aşağıda şimdi dedi ki oğlan yav diyelim ki iyi dayak yiyeceğiz ama birer tokat yedik çıktık tabi aşağı inerken. Böyle böyle ben arkadaşlar şey yaptı, ben de birden fırlatınca yüzüne geldi o da can havliyle çekti beni diyelim dedi. E doğrusu da o zaten. Çıktık oraya müdürümüzün yanına. Haber vermiş zil çaldı öğlen gidiyorlar evlerine. Onlar gelsin demiş yanına. Çok korktuk, gittik yanına anlatın bakayım dedi. Aynen böyle anlattık. Bana böyle dişlerini sıktı, ulan it dedi, aynen hiç şey yok. Ben senin adam olduğumu bilseydim üç yerinden daha kırardım kafasında. Sen dedi boya fırçasını nasıl fırlatırsın? Milletın elbisesi var, üstü var başı var. Bak nereleri düşünüyorlar? Bir daha tekerrür ederse, sizi bu okuldan atarım, haydi gidin. Benim hatırladığım lisede en önemli olaylardan bir tanesi bu.

Mahir Kazancı'nın hatırası disiplin korkusu ile hoşnut olduğu bir görevin verilmesi arasındaki karmaşayı anlatmaktadır. “Okulla ilgili çok önemli hatıralarım var. Halil Yavuz bizim ismimizi anons yapmıştı. Tam böyle sınıfa derse girerken baş muavin odasına gelin diye. Biz tabi çok korktuk acaba bir şey mi yaptık diye. Çok korktuk ve gittik altı yedi kişiydik falan. Böyle isimler de böyle belirli isimlerdi. İşte Tansel vardı ondan sonra işte birkaç iyi, belirli Yozgat'ın herkesin tanıdığı isimler vardı. Hatta bizim o dersi iyi hatırlıyorum. İngilizce Muhteşem Hanım'ın dersi idi. Ben giderken gene bir şeyler yaptın herhalde filan diye. Çok böyle bana şey yapmıştı. Ne oldu niye çağırıyorlar seni falan diye? Gittik Halil Bey'e. Halil Bey gittik odasında yok. Biz böyle korku içerisinde bekliyoruz. Bir de kız arkadaşlarımız vardı. Vehibe ve bazı kız arkadaşlarımız var bu çağrılanlar arasında. Ondan sonra Halil Bey geldi. Biz tabi böyle çok sessiz acaba ne oldu, bir şey mi oldu? Ne yaptık bir şey mi oldu? Sonra dedi ki Halk Eğitime gideceksiniz, orada şiir okuyacaksınız. Halk Eğitimde şiir günü var şu gün için. Oraya gideceksiniz dedi. Biz tabi hepimiz çok rahatlamış bir vaziyette çıktık.”

Şu an hayatta olmayan dönemin mezunlarından M. Bilal Çalatlı'nın okul müdürleri ile ilgili anısı

disiplinin önemli bir örneğidir. “Yıl 1961 Lise birinci sınıfta öğrenciyim. Aylardan Eylül güneşi o fersiz ışıklarını yakıyor. Rahmetli arkadaşım Yücel Taşkınöz’le birlikte top oynadıktan sonra karar verdik Lise Caddesi’nde biraz gezelim diye.

- Yücel bana dedi ki: Birer sigara içelim!

- Ben okulun tuvaletinde içelim dedim.

Tuvalete girdik, birer sigara yaktık. Biraz sonra bir ayak sesi duyduk. Köşelere sindik titreyerek. Derken bir baktık ki Baş Muavin Fikret Bey, bizi yakaladı. Hemen müdür Totem (Nejat Yüzbaşıoğlu’na) götürdü. Totem’in ilk sorduğu soru şu oldu:

- Oğlum adın ne?

Ben Hasan Keven diyeceğim ama bir gün önce Hasan’ı bayrak töreninde iyice dövdüğünü anımsadım ve ona dedim ki benim adım Hasan Keklik. Gözlüklerini başının üstüne kaldırarak, şahin bakışlarıyla bana haykırdı.

- Ben onun tasdiknamesini bugün kestim.

Hiçbir şey diyemedim. Boynumu büktüm. Bana bir dayak attı. Beni ne disiplin kuruluna verdi ne de babama şikayet etti. Ben o hızla Liseyi ve Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’ni bitirdim”(Çalatlı, 1995, 39)

Dönemin lise öğrencileri derslerinde gerçekleşen eğitim pratiklerine özgü de anılarını paylaşmaktadır. Ders işlemede onların görüşüne başvurması ve onların taleplerine kulak vermesi, derse müfettişin gelmesi, öğretmenlerinin rahatlıkla anılara dönüşmektedir. Mehmet Cihan Yılmaz: “Hocalarla olanı ilişkilerimizi hiç unutmam. Yani neden unutmamam? Hocalar derslerin çoğunu bizim arzumıza göre yaparlardı ve bize konuyu tespit ettirirlerdi. Ve biz sanki öğretmen öğrenci ilişkisi değil de beraber bir şeyi kotarmaya uğraşıyor gibi bir hava vardı. Bu beni çok etkilerdi.”

Murat Koçoğlu sınıfta müfettişin sorusuna vermiş olduğu cevabı şöyle aktarmaktadır. “Çok hatıramız olması gayet normal. Ne anlatsam bilmiyorum. Lise üçteydim. Tarih dersindeydim. Tarih hocamız okul müdürüydü aynı zamanda. Lale Devri işleniyordu ve müfettiş geldi sınıfa. Çok hoş sohbet bir adamdı. Biz müfettişten korkuyorduk ama bu öyle bir adam değildi. Yaşlıydı ama babacan bir adamdı, hoş bir adamdı. Ondandır geçti. Dedi ki hocaya: bir de öğrenciye ben sorayım dedi siz bir öğrencinizi tahtaya kaldırın. Benim dersim en iyi olması sebebiyle olsa gerek, hoca da beni tahtaya kaldırdı ve tahtada Lale Devri işleniyordu. Lale Devri ile alakalı sorular hoca sordu. Bana müfettiş bir soru sordu. Dedi ki Lale Devri ile Avrupa’daki bir devir var birbirine benzer derler. Bilir misin dedi? Herkes afalladı, ben de afalladım ama ben kendimi toparladım. Efendim dedim bu benim bildiğim kadarıyla edebiyat derslerinde, o devrin büyük şairi Nedim Bilim ve Sanat Kurulu başkanymış ilk defa oluşturulmuş. Bu dedim devir bir başkalaşmaya, bir yenileşmeye, bir adım atan bir devir olarak biliniyor. Peki isim verebilir misin? Rönesans gibi geliyor bana. Reform gibi geliyor dedim ve soruyu benim bilmediğimi sanıyor herkes ve geldi. Elini uzat delikanlı dedi. Elini uzattım, beni öptü. Bu benim için çok önemli bir hatıra olarak kaldı.” Hasan Başarılı: “Evet, Lisede en önemli hatıra, biraz önce söylediğim Kazım Bey’in söylediği benim için önemli bir olay. Okur yazılıyı, itiraz eden var mı derdi tamam mı? On kişi gelmedi ama onun üzerinde. Bir tek ben gelmişim. O imkanı vermesi bizim için şeydi yani bunun yapılabileceğini gösterirdi.”

Fırat Zengin’in anısı yoksul olmaları, kentli köylü arasındaki sosyo-psikolojik duruma iyi bir örnektir. “Okulda öğlenleri, sabahçı öğlenciydik. Öğle arasındaki bir buçuk iki saatlik bir boşluk vardı hatırladığım kadarıyla. Şehirde oturanlar evlerine giderler öğle yemeğini yiyip tekrar dönerlerdi. Herkes yürüme mesafesinde. Ama gününbirlik köylerden gelenler de vardı. Günlük gelip akşam köylerine dönerler.

Mesela bizim köyün çocukları öyleydi. Mayıs ayında köye giderdik biz, işimiz olurdu köyde. Dolayısıyla öğle arasında yemek yeme zamanımız, evimiz de yok şehirde. Ya parayla dışarıda yiyeceğiz. Onun için de anam bana şey kordu, katı pekmezli çalma deriz, dürüm yapardı ekmekle, tereyağıyla tertemiz bir bezin içine sarar, buraya kolumuzun altına çantayla onu getirir, öğle arasında onu yerdik. Bir gün çok açılmışım aha zil çalacak, öğle arası olacak diye onu kolumun altında tutarken, o pekmez erimiş bütün gömleğimi, elbisemi, her şeyimi yapış yapış yaptı ve bunu kız arkadaşlarım gördüler, bize güldüler, çok güldüler çok utandım. Ondan sonra gittim tuvalete tüm çırılçıplak oldum nerdeyse, komple gömleği mömleğimi o pekmezi yıkadım. Ekmek de yemedim aç kaldım ve bir daha o çalmalı dürümü anama koydurmadım. En büyük hatıram odur.”

4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, 1960-1970 dönemi Yozgat Lisesi'nin mezunlarının okullarına özgü duygu, düşünce ve anılarını kapsamaktadır. Dönemin mezunları liseli olmanın ayrıcalıklı bir durum olduğunu, bunu hem halkın lise öğrencisine bakışında hem de daha sonraki eğitimlerinde kendilerine sağlamış olduğu avantajlarda gördüklerini anlamaktayız. Mezunların lisedeki eğitim uygulamalarının bir parçası olan anıları, bize bu uygulamalar ile ilgili önemli detaylar sunmanın yanı sıra, bu yaşamışlıkların anıya dönüşmesindeki önemi ortaya koymaktadır. Aklımıza eğitim sürecinde neler niçin anıya dönüşür sorusunu getirmekte ve bu soruya verilebilecek cevap ya da cevaplar eğitim ve öğretimin verimliliği açısından yaşamsaldır.

Yozgat Lisesi daha önce de belirtildiği gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun batılılaşma sürecini son dönem kurumlarından sayılır. Müstesna bir okul konumunda ve bölgesinde bulunan nadir liselerdendir. O dönem için okul bu yönü ile önemli misyonlar yüklemiş bulunmaktadır. Lisenin mezunlarından Mahir Kazancı öğretmenlerini, liseyi okuman avantajlarını ve okulun başarılarını sözcüklerine yansıtmaktadır: “Yozgat Lisesi en öndeydi hem müsabakalar olsun hem bilgi ve hocalarımız açısından olsun. Yani hocalar orada çok değerli ve çok kıymetli hocalardı gerçekten. Yozgatlılar daha çok liseye gönderirlerdi, çünkü o zaman Sanat Okulu'ndan, İmam Hatip'ten, Öğretmen Okulu'ndan çıkanlar üniversiteye gidemezlerdi. Yani çocuklarının üniversiteye gitmeleri için mutlaka liseye gönderirdi.”

Ayrıca Yozgat Lisesi'nin bu ayrıcalıklı konumu dönemin öğrencilerinin okula olan aidiyetlerini tariflerinde önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Okulları ile gurur duymaktalar sanki bir kolejde eğitim alıyorlarmış gibi bir duyguya sahipler. Nail Kara: “Şimdi tabi Yozgat Lisesi elit bir yerd. Sanat Okulu'na İmam Hatip Liselerine göre diğer okullara göre bugünkü kolej kabul edeceksiniz artık. Öyleydi yani. Adam Liseli. Sanat Okulu'nu biz amele olarak görürdük. Ötekiler imam. Biz Türkiye'nin geleceğine biz yön vereceğiz diye kendimizi ona göre biraz da kırışıyorduk o konuda.” Demir Sadık: “İyi bir duyguydu. İnsanı küçültmeyen bir duyguydu. Gurunu okşayan bir duyguydu. Kompleks yapmayan duyguydu. Yani gelecek vade eden bir idi lise en iyisiydi var olanlar içinde.”

Bunlara ek olarak okul halk tarafından da önemsenen, oradan yetişenlerin ileride toplumun geleceği için önemli görevler alacaklarına inandıkları bir eğitim kurumu konumundadır. Lisenin mezunlarından Murat Koçoğlu: “Şimdi halk bu okul, yüksekokul yoktu. Sanki lise üniversite gibiydi. Öyle görüyorlardı onların gözünde. Ve özel kelime lise çıkarken lisede okuyor. Böyle önemli bir şeydi. Bu okul çok farklı görünüyordu onların gözünde ve bu okuldan çıkınca büyük adam olacak filan diyorlardı ve gerçekten de bizden önceki ağabeylerimiz bu konuda çok başarılı olmuşlar. Benim bildiğimde bir dönemde Maliye Bakanlığı'nın bir müsteşarı, dört genel müdür, iki müsteşar yardımcısı Yozgat Lisesi mezunuymuş çeşitli yerlere şey etmişler o kadar popüler bir okuldu.”

Kısaca özetlemek gerekirse bu ve buna benzer çalışmalar eğitim ve öğretimin temel unsuru olan öğrencilerin eğitime özgü yaşantılarının/deneyimlerinin neler olduğunu ortaya çıkarmada eğitim araştırmacılarına veriler sunacaktır. Dönemin öğrencilerinin öğretmenlerini hatırlamalarındaki gerekçeleri

analiz etmeleri ve bunları eğitim kalitesinin artırılması noktasında yeniden değerlendirilerek incelemeleri gerektiğini göstermektedir. Bu anlamda tarihsel geçmişi olan Yozgat Lisesi gibi benzer okulların da hem kurumsal tarihi hem de eğitim pratikleri için sözlü tarih yöntemiyle benzer çalışmalara tabi olması bu anlamdaki bilgi birikimimizi ve eğitime bakış biçimimizi hem çeşitlendirecek hem de zenginleştirecektir.

5. Kaynakça

- Acun, H. (1995). Yozgat Lisesi'nin Tarihçesi Hakkında. Yozgat Lisesi 100. Yıl Bülteni, Sayı, 1. 12.
- Akyol, T. (1995). Öğretmenim Canım Benim. Yozgat Lisesi 100. Yıl Bülteni, Sayı, 1. 21.
- Çalathı, M. B. (1995). Sevgili Yozgat Lisesi'ni Bitirenler. Yozgat Lisesi 100. Yıl Bülteni, Sayı, 1. 39.
- Gardner, P. (2003). Oral history in education: teacher's memory and teachers' history, *History of Education: Journal of the History of Education Society*, 32: 2, 175-188.
- G. Hoşgör, A. (2000). Methodological and Ethical Concerns Regarding Application of Oral History Techniques in Sociology. IOHA Confrence, Vol: I, İstanbul: 330-335.
- Le Roux, Cheryl S (2012). Post-graduate Education Students' Oral History Researc: a Review of Retired Teachers' Experiences and Perspectives of the Former Bantu Education System. *Yesterday & Today*. Vol. 8, pp. 87-113.
- Portelli, A. (1998). What makes oral history different. In R. Perks & A. Thomson (Eds.), *The Oral History Reader* (433-447) London & New York: Routledge.
- Redfern, A. (2000). Oral History in Schools: why Brother? IOHA Confrence, Vol: I, İstanbul: 341-345.
- Reinharz, S. (1992). *Feminist methods in social research*. New York: Oxford University Press.
- Sağlam, M. (2015). 1960-1970 Period Yozgat High School Graduates: Our Teachers. *Journal of Education and Future*, Volume: VIII, 103-115.
- Sağlam, M. (2014). The 4+4+4 in the Educational Experiences of the Teachers Teaching the first grade Students in Turkey: Yozgat City as an Example. *Tarih Okulu Dergisi* 7 (28), 377-396.
- Sağlam, M. (2012). Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin Kuruluş Süreci Üzerine Bir Sözlü Tarih Denemesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. Cilt, 45, Sayı, 2. 275-296.
- Tan, M., Şahin, Ö., Sever, M. ve Bora, A. (2007). *Cumhuriyet'te Çocuklar*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Tan, M. (1996). Çocukluğun Tarihi Araştırmalarda Sözlü Tarih Yaklaşımı ve Sözlü Tarihte Bir Çocuk. *Çocuk Kültürü*, I. Birinci Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi'nde sunuldu. Ankara: 31-56.
- Thompson, P. (2006). 21. Yüzyılda sözlü Tarih İçin Potansiyeller ve Meydan Okumalar. Aynur İlyasoğlu ve Gülay Kayacan (Eds.), *Kuşaklar Deneyimler Tanıklıklar*. İstanbul: Tarih Vakfı, ss. 23-48'deki makale.
- Thompson, P. (1998). *The Voice of the Past: Oral History*. In R. Perks & A. Thomson (Eds.), *The Oral History Reader* (21-28) London & New York: Routledge.

Tuncay, N. E. Sözlü Tarih Atölyesi, Tarih Vakfı Yayınları İstanbul, 1993.

Uygun, S. (2010). Sözlü Tanıkların Dilinden Çanakkale’de Öğretmen Yetiştiren Kurumların Tarihi (1955-1992). Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı (95 nci Yıl Özel Sayısı). 161-194.

YOZGAT İL MERKEZİNDEKİ İLKOKULLARIN SINIF KİTAPLIKLARININ İNCELENMESİ

Gül Şebnem ALTUNER¹, Mustafa BAŞARAN²

Özet

Okuma ve okuduğunu anlama, öğrenme sürecinin en önemli basamaklarından biridir. Okumanın alışkanlık haline getirilmesinde kütüphaneler önemli bir işleve sahiptir. Öğrencilere zengin okuma kaynakları sunan kurumlar olan kütüphaneler, bilgi ihtiyacının karşılanmasında kullanılacak temel kaynaklardan biridir. Kütüphaneler içerisinde en çok kullanılanlardan biri de kuşkusuz okul ve sınıf kütüphaneleri olmaktadır. Bu araştırmada Yozgat il merkezinde bulunan ilkokulların sınıf kitaplıklarının öğrenci kullanımına uygunluğu, kitap sayısı ve kitap türleri açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma, tarama modelinin kullanıldığı betimsel bir çalışmadır. Araştırmanın evreni, Yozgat il merkezinde bulunan ilkokullardaki sınıf kitaplıkları olup; örnekleme, Yozgat il merkezinde bulunan 4'ü devlet ve 1'i özel okul olmak üzere toplam 5 okulda yer alan 70 sınıf kitaplığı oluşturmaktadır. Araştırma verileri, araştırmacılar tarafından geliştirilen "Sınıf Kütüphanelerini Değerlendirme Gözlem Formu" ile toplanmıştır. Araştırmada Yozgat il merkezinde bulunan ilkokulların sınıf kitaplıklarının öğrenci kullanımına uygunluğu, kitap sayısı ve kitap türleri açısından yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kütüphane, Okul Kütüphanesi, Sınıf Kitaplığı Okuma Alışkanlığı.

Abstract

An Analysis of the Primary School and Classroom Libraries in the City Center of Yozgat

Reading and reading comprehension are the most salient steps of learning process. Libraries have a salient role in making reading a habit. As the institutes providing students with rich reading resources, libraries are one of the fundamental sources that can be resorted for meeting the need for information. The use of libraries and books in education makes libraries indispensable for students. An analysis of the related literature indicates that the most frequently visited library types include school, public, national and university libraries. One can argue that among these, school libraries are by far the most frequently used type. It is of vital importance to analyze school libraries and classroom libraries which can be considered a sub-group of school libraries in terms of both their frequency of being visited and their potential to foster interest in books. Therefore, this study intends to investigate the school and classroom libraries in the city center of Yozgat in terms of their convenience for student use, number of books and book types in them. The study is a descriptive study employing the survey method. The study population comprises the primary schools located in the city center of Yozgat. The study intends to access all the schools constituting this population. Data for the study will be collected through an observation form and a semi-structured interview form.

Keywords: Reading Habit, School Libraries, Classroom Libraries.

¹Arş. Gör., Bozok Üniversitesi, gulsebnem.altuner@bozok.edu.tr

²Doç. Dr., Bozok Üniversitesi, mbasaran66@yahoo.com

1. Giriş

1.1. Problem durumu

Okuma ve okuduğunu anlama, öğrenme sürecinin en önemli basamaklarından biridir. Akyol'a (2014, s.33) göre okuma, "yazar ve okuyucu arasında aktif ve etkili iletişimi gerekli kılan, dinamik bir anlam kurma sürecidir". Bamberger'e (1990, s.1) göre ise okuma, aklın gelişmesine büyük katkı sağlayan çok düzeyli zihinsel bir süreçtir. Bu süreçte hafıza, dikkat, görsel ve işitsel algılama gibi zihinsel mekanizmalar koordinasyon halinde çalışmaktadır (Smith, 1984, s.3).

Okuryazarlık ise bireyin herhangi bir durumda veya herhangi bir yerde okuma-yazma eyleminde bulunması ve bu eylemlerin bir sosyal bağlamda kullanılması anlamına gelmektedir (Au,2000). Güneş'e (1994) göre okuryazarlık düzeyi yükseldikçe okuma, yazma ve aritmetik bilgilerin yanında günlük yaşamla ilgili işlevsel bilgiler de gelişmektedir. Okuryazarlık, okuma ve okuma alışkanlığı ile doğrudan bağlantılıdır (Yılmaz,1989).

Okuma öğretiminin amaçları dil becerilerini geliştirme, iletişim becerilerin geliştirme, öğrenme ve anlama becerilerini geliştirme, zihinsel becerileri geliştirme, sosyal becerileri geliştirme ve zihinsel bağımsızlık becerilerini geliştirme olarak sıralanmaktadır (Güneş, 2007, s.123). Dolayısıyla bireyler hayatlarının her noktasına okumayı koyarak okumayı bir alışkanlık haline getirmelidirler. Okuma alışkanlığı, bireyin okumayı bir gereksinim ve zevk kaynağı olarak algılayarak yaşam boyu sürekli ve düzenli bir biçimde gerçekleştirmesi süreci şeklinde ifade edilebilir (Doğanay, 2001, s.41). Yılmaz 'a (1989) göre okuma alışkanlığı kazandırılmasında odaklanılması gereken noktalar; geniş bir işbirliği çerçevesinde devletin rolü ve süreklilik politikası, ülkeye özgü koşulların göz önüne alınması, özel okuma materyallerinin gerekliliği ve kütüphanelerin büyük önemi şeklinde belirtilmiştir. Okuma alışkanlığının çocukluk çağlarında kazanılan bir süreç olduğu düşünüldüğünde, bilinçli davranan aileler ve öğretmenler, çocukta bu alışkanlığın temellerinin atılmasında başlıca rolü oynamaktadırlar (Kurulgan ve Çekerol, 2008; Yılmaz,2000, s.281-282).

Eğitimi kütüphaneden, kütüphaneyi okuma eyleminden ayrı düşünmek olanaksızdır (Dengiz ve Yılmaz, 2007). Okul öncesi eğitimden başlayarak üniversite eğitimine kadar devam eden süreçte kitapla tanışan, okumayı alışkanlık haline getiren ve kütüphane kültürü edinen bir nesil ülkenin geleceğe yaptığı kıymetli bir yatırım olacaktır. Soysal 'a (1971) göre okullarımızda varlığından söz edilen kütüphaneler, eğitsel bir ünite olmaktan çok yönetmelik hükmünü yerine getirmek endişesiyle oluşturulan okuldan kopuk bir parçadır. Oysaki yarınlara emanetçileri olan, bilimin ilerlemesine, bilginin artmasına ve toplumların çağdaşlaşmasına katkıda bulunacak çocuk ve gençlerin yetiştirildiği yerler olan okullarda etkin kütüphanelere ihtiyaç vardır. Okumanın alışkanlık haline getirilmesinde kütüphaneler önemli bir işleve sahiptir. Kütüphanelerin ve kitapların eğitim ve öğretimde kullanımı okul kütüphanelerini ve sınıf kitaplıklarını vazgeçilmez kılmıştır (Şahin, İşcan ve Maden,2009).

Saracaloğlu, Bozkurt ve Serin (2003) tarafından üniversite öğrencilerinin okuma ilgileri ve okuma alışkanlıklarını etkileyen etmenler üzerine yapılan araştırmada, öğretmen adaylarının okuma alışkanlığına yeterince sahip olmadıkları ortaya konulmuştur. Esgin ve Karadağ (2000) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bir başka araştırmada ise, öğrencilere "Bos zamanlarınızı çoğunlukla nerede değerlendirirsiniz?" sorusu yöneltilmiş ve bu soruya öğrencilerin %5'i de "kütüphanede" cevabını vermiştir. Serbest zamanlarını kütüphanede geçiren öğrencilerin oranının bu denli düşük çıkmasının toplumumuz açısından önemli bir soruna işaret ettiği belirtilmiştir. Bu çalışmalar ışığında öğrencilere zengin okuma kaynakları sunan kurumlar olan kütüphanelerin, bilgi ihtiyacının karşılanmasında ve okumayı alışkanlık haline getirme noktasında kullanılabilecek temel kaynaklardan biri olmasına rağmen yeterli ilgiyi görmediği söylenebilir. Çocukluk yıllarında tohumları atılan kitap sevgisi ve okuma alışkanlığının kazandırabileceği

ilk basamaklardan birini okul kütüphaneleri ve bir alt kümesi olarak düşünülebiyecek sınıf kitaplıkları oluşturmaktadır. Öğrencilerin öğrenim süreleri boyunca daha süratli ve sürekli etkileşimde bulunabilecekleri sınıf içindeki zengin kitaplıklar okuma motivasyonunu da olumlu yönde etkilemektedir (Gambrell, 1996, s.21). Sınıf kitaplıklarının incelenmesi, hem kullanım sıklığı bakımından hem de okuma alışkanlığı, okuma motivasyonu ve kitap sevgisi kazandırılması bakımından önem arz eden bir konu olmaktadır. Bunlarla birlikte bu araştırma, öğretmenlerin, idarecilerin ve velilerin sınıf kitaplıklarını geliştirmelerine katkı sağlaması, sınıf kütüphanelerinin etkili kullanımında yardımcı olması ve sınıf kitaplığı kullanımına dikkat çekmesi açılarından da önemli görülmektedir.

1.2. Araştırmanın amacı

Bu araştırmada Yozgat il merkezinde bulunan ilkokulların sınıf kitaplıklarının öğrenci kullanımına uygunluğu, kitap sayısı ve kitap türleri açısından incelenmesi amaçlanmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere cevaplar aranmıştır:

1. Yozgat il merkezinde bulunan ilkokulların sınıf kitaplıkları öğrenci kullanımına uygun mudur?
2. Yozgat il merkezinde bulunan ilkokulların sınıf kitaplıklarında bulunan kitap sayısı yeterli midir?
3. Yozgat il merkezinde bulunan ilkokulların sınıf kitaplıklarında bulunan kitap türleri açısından uygun mudur?

2. Yöntem

Bu bölümde, araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma modeli

Bu araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Karasar'a (2014, s.77) göre tarama modeli geçmişte ya da günümüzde var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evreni, Yozgat il merkezinde bulunan ilkokullardaki sınıf kitaplıkları olup; örnekleme, Yozgat il merkezinde bulunan 4'ü devlet 1'i özel olmak üzere toplam 5 okulda yer alan toplam 70 sınıf kitaplığı oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, araştırmacılar tarafından geliştirilen "Sınıf Kitaplıklarını Değerlendirme Gözlem Formu" ile toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Yozgat il merkezinde bulunan ilkokulların okul ve sınıf kütüphanelerinin öğrenci kullanımına uygunluğu, kitap sayısı ve kitap türleri açısından incelendiği bu araştırmada, veriler araştırmacılar tarafından geliştirilen "Sınıf Kütüphanelerini Değerlendirme Gözlem Formu" ile toplanmıştır. Veriler toplandıktan sonra verilerin analizi için SPSS 20.00 paket programı kullanılmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde araştırmacılar tarafından toplanan verilerin işlenmesi sonucu elde edilen bulgular gösterilmektedir.

Tablo 1. Sınıf Kitaplıklarının Öğrenci Kullanımına Uygunluğu

	Evet		Kısmen		Hayır	
	F	%	F	%	F	%
Kitaplık estetik açıdan iyi bir şekilde düzenlenmiştir.	20	28,6	28	40	22	31,4
Kitaplık temizdir.	32	45,7	28	40	10	14,3
Kitaplığın sınıf içindeki yeri uygundur.	58	82,9	6	8,6	6	8,6
Kitaplık amacına uygun şekilde kullanılmaktadır.	21	30	39	55,7	10	14,3
Kitapların basım tarihi yenidir.	28	40	34	48,6	8	11,4
Kitaplar albenilidir.	43	61,4	17	24,3	10	14,3
Kitaplar yıpranmış durumdadır.	10	14,3	32	45,7	28	40

Tablo 1’de görüldüğü üzere çalışmada incelenen 70 sınıf kitaplığının, 20’si (%28,6) estetik açıdan iyi bir şekilde düzenlenmişken 28’i (%40) kısmen iyi bir şekilde düzenlenmiş ve 22’si (%31,4) iyi bir şekilde düzenlenmemiştir; 32’si (%45,7) temiz bir şekildeyken 28’i (%40) kısmen temizdir ve 10’u (%14,3) temiz değildir; 58’inin (%82,9) sınıf içindeki yeri uygunken 6’i (%8,6) kısmen uygundur ve 6 kitaplığın (%8,6) yeri uygun değildir; 21’i (%30) amacına uygun şekilde kullanılırken 39’u (%55,7) kısmen amacına uygun şekilde kullanılmaktadır ve 10’u (%14,3) amacına uygun şekilde kullanılmamaktadır; içinde yer alan kitapların 28’inde (%30) basım tarihi yeniyken 34’ünde (%48,6) yer alan kitapların basım tarihi kısmen yenidir ve 8’inde (%11,4) bulunan kitapların basım tarihi yeni değildir; 43’ünde (%61,4) bulunan kitaplar albeniliyken 17’sinin (%24,3) içinde yer alan kitaplar kısmen albenilidir ve 10’unda (%14,3) bulunan kitaplar albenili değildir; 10’unda (%14,3) bulunan kitaplar yıpranmış durumdayken 32’sinde (%45,7) bulunan kitaplar kısmen yıpranmıştır ve 28’inde (%40) bulunan kitaplar yıpranmış durumda değildir.

Tablo 2. Sınıf Kitaplıklarının Öğrenci Kullanımına Uygunluğu

	Evet		Hayır	
	f	%	f	%
Kitaplık kilitli bir şekildedir.	5	7,1	65	92,9
Kitaplığın öğrencilerce nasıl kullanılacağını gösteren yönerge var mı?	0	0	70	100
Kitaplıktan sorumlu öğrenci var mı?	14	20	56	80
Kitaplık defteri-ödünç alma fişi vb. var mı?	10	14,3	60	85,7
Kitaplar sınıflandırılmış/numaralandırılmış mı?	4	5,7	66	94,3

Tablo 2’de görüldüğü üzere çalışmada incelenen 70 sınıf kitaplığının, 5’inde (%7,1) kitaplık kilitli bir şekildeyken 65’inde (%92,9) kilitli bir şekilde değildir; 70’inde (%100) kitaplığın öğrencilerce nasıl kullanılacağını gösteren yönerge yer almamaktadır; 14’ünde (%20) kitaplıktan sorumlu öğrenci varken 56’sında (%80) kitaplıktan sorumlu öğrenci bulunmamaktadır; 10’unda (%14,3) kitaplık defteri, ödünç alma fişi vb. bulunuyorken 60’ında (%85,7) kitaplık defteri, ödünç alma fişi vb. bulunmamaktadır; 4’ünde (%5,7) kitaplara sınıflandırılma veya numaralandırılma yapılmışken 66’sında (%94,3) kitaplara sınıflandırılma veya numaralandırılma yapılmamıştır.

Tablo 3. Sınıf Kitaplıklarında Bulunan Kitapların Sayısının Yeterliliği

	Evet		Kısmen		Hayır	
	f	%	f	%	f	%
Sınıf kitaplığında bulunan kitap sayısı yeterlidir.	34	48,6	16	22,9	20	28,6
Şiir kitaplarının sayısı yeterlidir.	1	1,4	14	20	55	78,6
Bilgi verici kitap sayısı yeterlidir.	20	28,6	20	28,6	30	42,9
Hikaye edici kitap sayısı yeterlidir.	38	54,3	21	30	11	15,7
Başvuru kitapları sayısı yeterlidir.	22	31,4	23	32,9	25	35,7
Popüler çocuk kitapları sayısı yeterlidir.	18	25,7	14	20	38	54,3
Çocuk klasikleri sayısı yeterlidir.	20	28,6	19	27,1	31	44,3

Tablo 3’de görüldüğü üzere çalışmada incelenen 70 sınıf kitaplığının, 34’ünde (%48,6) sınıf kitaplığında bulunan kitap sayısı yeterliyken 16’sında (%22,9) sınıf kitaplığında bulunan kitap sayısı kısmen yeterlidir ve 20’sinde (%28,6) sınıf kitaplığında bulunan kitap sayısı yeterli değildir; 1’inde (%1,4) şiir kitaplarının sayısı yeterliyken 14’ünde (%20) şiir kitaplarının sayısı kısmen yeterlidir ve 55’inde (%78,6) şiir kitaplarının sayısı yeterli değildir; 20’sinde (%28,6) bilgi verici kitap sayısı yeterliyken 20’sinde (%28,6) bilgi verici kitap sayısı kısmen yeterlidir ve 30’unda (%42,9) bilgi verici kitap sayısı yeterli değildir; 38’inde (%54,3) hikaye edici kitap sayısı yeterliyken 21’inde (%30) bilgi verici kitap sayısı kısmen yeterlidir ve 11’inde (%15,7) bilgi verici kitap sayısı yeterli değildir; 22’sinde (%31,4) başvuru kitapları sayısı yeterliyken 23’ünde (%32,9) başvuru kitapları sayısı kısmen yeterlidir ve 25’inde (%35,7) başvuru kitapları sayısı yeterli değildir; 18’inde (%25,7) popüler çocuk kitapları sayısı yeterliyken 14’ünde (%20) popüler çocuk kitapları sayısı kısmen yeterlidir ve 38’inde (%54,3) popüler çocuk kitapları sayısı yeterli değildir; 20’sinde (%28,6) çocuk klasikleri sayısı yeterliyken 19’unda (%27,1) çocuk klasikleri sayısı kısmen yeterlidir ve 31’inde (%44,3) çocuk klasikleri sayısı yeterli değildir.

Tablo 4. Sınıf kitaplıklarında bulunan kitapların türlerinin uygunluğu

	Evet		Kısmen		Hayır	
	f	%	f	%	f	%
Farklı seviyelerdeki (aynı sınıf içinde) öğrencilere uygun kitaplar yer almaktadır.	23	32,9	22	31,4	25	35,7
Milli değerleri ve kültürümüzü anlatan kitaplar yeterlidir.	11	15,7	20	28,6	39	55,7

Tablo 4’de görüldüğü üzere çalışmada incelenen 70 sınıf kitaplığının, 23’ünde (%32,9) aynı sınıf içinde farklı seviyelerdeki öğrencilere uygun kitaplar yer alırken 22’ünde (%31,4) aynı sınıf içinde farklı seviyelerdeki öğrencilere uygun kitaplar kısmen yer almaktadır ve 25’inde (%35,7) aynı sınıf içinde farklı seviyelerdeki öğrencilere uygun kitaplar yer almamaktadır; 11’inde (%15,7) milli değerleri ve kültürümüzü anlatan kitaplar yeterliyken 20’sinde (28,6) milli değerleri ve kültürümüzü anlatan kitaplar kısmen yeterlidir ve 39’unda (%55,7) milli değerleri ve kültürümüzü anlatan kitaplar yeterli değildir.

Tablo 5. Sınıf kitaplıklarında bulunan kitapların türlerinin uygunluğu

	Evet		Hayır	
	f	%	f	%
Kitaplıkta günlük gazete bulunmaktadır.	0	0	70	100

Kitaplıkta sınavlara yönelik kitaplar yer almaktadır.	36	51,4	34	48,6
Kitaplıkta elektronik kaynaklar bulunmaktadır.	5	7,1	65	92,9
Kitaplıkta ideolojik kitaplar yer almaktadır.	3	4,3	67	95,7
Kitaplıkta çocuk dergisi yer almaktadır.	16	22,9	54	77,1
Kitaplıkta bilim-gezi vb. dergileri yer almaktadır.	12	17,1	58	82,9
Kitaplıkta mizah içeren kitaplar vardır.	35	50	35	50
Kitaplıkta tarihi olayları anlatan kitaplar vardır.	29	41,4	41	58,6
Kitaplıkta doğaüstü olayları anlatan kitaplar vardır.	41	58,6	29	41,4
Kitaplıkta günlük yaşantımızı ve olayları anlatan kitaplar vardır.	35	50	35	50
Kitaplıkta sevgi, aşk, kıskançlık, acıma gibi duyguların işlendiği kitaplar vardır.	42	60	28	40

Tablo 5’de görüldüğü üzere çalışmada incelenen 70 sınıf kitaplığının, 70’inde (%100) günlük gazete bulunmamaktadır; 36’sında (%51,4) sınavlara yönelik kitaplar yer alırken 34’ünde (%48,6) sınavlara yönelik kitaplar yer almamaktadır; 5’inde (%7,1) elektronik kaynaklar bulunurken 65’inde (%92,9) elektronik kaynaklar bulunmamaktadır; 3’ünde (%4,3) ideolojik kitaplar yer alırken 67’sinde (%95,7) ideolojik kitaplar yer almamaktadır; 16’sında (%22,9) çocuk dergisi yer alırken 54’ünde (%77,1) çocuk dergisi yer almamaktadır; 12’sinde (%17,1) bilim, gezi vb. dergiler yer alırken 58’inde (%82,9) bilim, gezi vb. dergiler yer almamaktadır; 35’inde (%50) mizah içeren kitaplar bulunurken 35’inde (%50) mizah içeren kitaplar bulunmamaktadır; 29’unda (%41,4) tarihi olayları anlatan kitaplar bulunurken 41’inde (%58,6) tarihi olayları anlatan kitaplar bulunmamaktadır; 41’inde (%58,6) doğaüstü olayları anlatan kitaplar yer alırken 29’unda (%41,4) doğaüstü olayları anlatan kitaplar yer almamaktadır; 35’inde (%50) günlük yaşantımızı ve olayları anlatan kitaplar bulunurken 35’inde (%50) günlük yaşantımızı ve olayları anlatan kitaplar bulunmamaktadır; 42’sinde (%60) sevgi, aşk, kıskançlık, acıma gibi duyguların işlendiği kitaplar bulunurken; 28’inde (%40) sevgi, aşk, kıskançlık, acıma gibi duyguların işlendiği kitaplar bulunmamaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada elde edilen sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Sınıf kitaplığının öğrenci kullanımına uygunluğu incelendiğinde, sınıf kitaplıklarının fiziki şartlar (estetik, temizlik, kitaplığın yeri vb.) bakımından kullanıma kısmen yeterli olduğu ancak doğrudan kitaplık kullanımı (nasıl kullanılacağını gösteren duyuru bulunması, kitaplık defteri-ödünç alma fişi olması vb.) bakımından yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç doğrultusunda her sınıfta bir sınıf kitaplığı bulunduğu fakat kitaplığın etkili kullanımının sağlanması noktasında sıkıntılar yaşandığı söylenebilir.

2. Sınıf kitaplığı kitap sayısı açısından incelendiğinde, kitaplıkta bulunan kitapların toplam sayısının yeterli olduğu söylenebilir. Ancak kitaplıklarda bulunan şiir, popüler çocuk, başvuru kitaplarının bilgi, verici kitapların ve çocuk klasiklerinin sayıca yetersiz olduğu; kitaplıklarda ağırlıklı olarak hikaye edici kitapların bulunduğu görülmüştür. Bu sonuç doğrultusunda sınıf kitaplığında bulunan kitapların sayısının homojen bir dağılım göstermediği de söylenebilir.

3. Sınıf kitaplığı kitap türleri açısından incelendiğinde, kitaplıkta sınavlara yönelik kitapların, doğaüstü olayları anlatan kitapların ve sevgi, aşk, kıskançlık, acıma gibi duyguların işlendiği türdeki kitapların bulunduğu ancak elektronik kaynakların, aynı sınıf içinde farklı seviyelere uygun kitapların, milli değerleri ve kültürümüzü anlatan kitapların, tarihi olayları anlatan kitapların yeterince bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada hiçbir sınıf kitaplığında günlük gazete veya çocuk dergisinin olmadığı görülmüştür. Bu sonuçlar doğrultusunda sınıf kitaplığında bulunan kitapların tür çeşitliliği bakımından yeterli

olmadığı söylenebilir.

Çalışmada elde edilen sonuçlar ışığında veli, sınıf öğretmeni ve her seviyedeki eğitim idarecilerine şunlar önerilebilir:

1. Okullarda mutlaka çağdaş ve çekici kütüphaneler ile sınıf kitaplıkları oluşturulmalıdır.
2. Öğrencilerin okuma alışkanlığına sahip olmalarında önemli rolleri olan okul kütüphaneleri ile sınıf kitaplıkları işlevsel hale getirilmelidir.
3. Okul kütüphaneleri ve sınıf kitaplıkları daha çekici hale getirilmeli; kitaplıklara öğrencilerin ilgilendiği konularda kitaplar kazandırılmalıdır.
4. Okullarda Türkçe, Matematik gibi derslere ayrılan zaman kadar okumaya ve okul kütüphanesi ile sınıf kitaplığı kullanımına da zaman ayrılmalıdır.
5. Bireysel farklılıklar göz önüne alınarak sınıf kitaplıklarında sınıf içindeki farklı seviyelere uygun ve farklı türlerde kitaplar bulundurulmalıdır.
6. Okul yönetimi, öğretmenler ve aileler okul kütüphanesi ve sınıf kitaplığı kullanımı konusunda teşvik edici olmalı ve işbirliği içinde çalışmalıdır.
7. Üniversitelerin Eğitim Fakülteleri'nde okuyan öğretmen adaylarına kitap okuma alışkanlığı ve kütüphane kültürü kazandıracak uygulamalar yapılmalı ve dolayısıyla yetiştirdikleri öğrencilere de okuma alışkanlığı ve kütüphane kültürü kazandırılması sağlanmalıdır.

5. Kaynakça

- Akyol, H. (2014). *Türkçe öğretim yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Au, K. H. (2000). A multicultural perspective on policies for improving literacy achievement: Equity and excellence. In M. L. Kamil, P. B. Mosenthal, P. D. Pearson, & R. Barr (Eds.), *Handbook of reading research* (Vol. 3, pp. 835- 851). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Bamberger, R. (1990). *Okuma alışkanlığını geliştirme*. (B.Çapar, Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Dengiz, A.Ş., & Yılmaz, B. (2007). 2004 İlköğretim programında okuma ve kütüphane kullanma alışkanlıklarına ilişkin öğretmen görüşleri. *Bilgi Dünyası*, 8(2), 203-229.
- Doğanay, H. (2001). Halk kütüphanelerinin okuma alışkanlığındaki rolü ve önemi. *Türk Kütüphaneciliği*, 15(1), 40-44.
- Esgin, A., & Karadağ, Ö. (2000). Üniversite öğrencilerinin okuma alışkanlığı. *Popüler Bilim*, 19-23.
- Gambrell, L.B. (1996). Creating classroom cultures that foster reading motivation, *The Reading Teacher*, 50(1), 14-25.
- Güneş, F. (1994). Okur-yazarlık kavramı ve düzeyleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 27(2), 499-507.
- Güneş, F. (2007). *Türkçe öğretimi ve zihinsel yapılandırma*. Ankara: Nobel Yayınları.

- Karasar, N.(2014). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara:Nobel Yayınları.
- Kurulgan, M., & Çekerol, G.S. (2008). Öğrencilerin okuma ve kütüphane kullanma alışkanlıkları üzerine bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 237-258.
- Saracaloğlu, A. S., Bozkurt, N., & Serin, O. (2003). Üniversite öğrencilerinin okuma ilgileri ve okuma alışkanlıklarını etkileyen faktörler. *Eğitim Araştırmaları*, 4(12), 148-157.
- Smith, F. (1984). *Reading without nonsense*. New York: Teachers College Press.
- Soysal, Ö. (1971). Kütüphaneciliğimizin ana sorunları ve okul kütüphanesi. *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 20(3), 131-135.
- Şahin, A., İşcan, A., & Maden, S. (2009). İlköğretim öğrencilerinin okul kütüphaneleri ve sınıf kitaplıklarını kullanma durumları (Erzurum ili örneği), *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 183-196.
- Yılmaz, B. (1998). Okuryazarlık ve okuma alışkanlığı üzerine, *Türk Kütüphaneciliği*, 3(1), 46-51.
- Yılmaz, B. (2000). Viyana ilkokullarında okuyan Türk öğrencilerin okuma ve kütüphane kullanma alışkanlıkları üzerine bir araştırma. *Bilgi Dünyası*, 1(2), 280-306.

BOZOK ÜNİVERSİTESİ MÜHENDİSLİK MİMARLIK FAKÜLTESİ MİMARLIK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN STRES KAYNAKLARI VE BAŞ ETME YÖNTEMLERİNİN İNCELENMESİ

Ayşe KAZAZOĞLU¹

Özet

Bireyler günümüzde sahip oldukları yaşam şartları, çevreyle olan uyum problemleri, insan ilişkileri, maddi olanaklar ve benzeri birçok nedenin etkisiyle hayatlarının çeşitli evrelerinde stres yaşamaktadır. Lisans öğrencileri de üniversite eğitimi boyunca çok sayıda stresörle karşılaşmaktadır. Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin stres kaynakları ve stresle baş etme yöntemlerinin belirlenmesi ve öğrencilerin kendi stresörleri ile baş etme yöntemlerine yönelik farkındalıklarını artırmaktır. Bu amaçla, Bozok Üniversitesi Mimarlık Mühendislik Fakültesi Mimarlık Bölümü öğrencilerinin stres kaynakları ve stresle baş etme yöntemleri belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: stres kaynakları, stresle baş etme yöntemleri, Bozok Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi öğrencileri, bireysel stres kaynakları, üniversite gençliği ve stres

Abstract

Stress Sources and Coping Strategies of Students in Bozok University, Faculty of Engineering and Architecture

Persons' life conditions, environmental problems, communication skills, financial possibility and similar a lot of causes can make their life more stressful. Even graduation students have lots of stressors in their university life. The proposed of this research that examines students' stress recourses and their coping styles with stress and improve their conscious raising about personnel stressors. In this research include identifying graduated students' stress recourses and their coping styles with stress of Architecture and Engineering Faculty of Bozok University, Department of Architecture.

Key words: stress recourses, coping styles with stress, personnel stress recourses, university youth and stress, students of Architecture and Engineering Faculty of Bozok University, Department of Architecture.

1. Giriş

Günümüzde, toplumsal ve sosyal yaşam değişiklikleri, teknolojinin getirdiği yeniliklerle ve çağın modern hale gelmesiyle stres kavramı ön plana çıkmış, bireylerin stresle baş etme yöntemleri tartışılmaya başlanmıştır. Stres bireylerde farklı psikolojik ve bedensel değişikliklere ve olumsuz davranışlara sebep olabilir. Bireylerin stresten etkilenme ve stresle başa çıkma yöntemleri de bireyden bireye değişkenlik gösterir. Stres tehdit ve zorlanmalar karşısında bireyin kendini korumaya yönelik bir tepki zincirini harekete geçirme özelliğine sahiptir. Bireyler günümüzde sahip oldukları yaşam koşulları, üniversite çevresine/yaşanılan kente/eğitim aldıkları bölüme uyum problemleri, arkadaş ve hocalarla olan ilişkileri, maddi olanakları ve benzeri birçok stres kaynağı (stresör) ile üniversite eğitim sürecinde sorun yaşamaktadır. Bu araştırmanın amacı üniversite eğitim sürecinde diğer bölümlere kıyasla görece farklı eğitim ve sınav yöntemlerinin kullanıldığı mimarlık bölümü öğrencilerinin stres kaynakları ve stresle baş etme tarzlarını

¹Psikolojik Danışman, Ufuk Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi, ay75ka@hotmail.com

Bozok Üniversitesi Mimarlık Mühendislik Fakültesi Mimarlık Bölümü öğrencileri özelinde belirlemek ve öğrencilerin stres kaynakları ve bunlarla baş etme tarzlarına yönelik farkındalıklarını artırmaktır. Çalışmanın amacı stresle baş etme becerilerini incelemektir. Bu amaçla Bozok Üniversitesi Mimarlık Mühendislik Fakültesi Mimarlık Bölümü öğrencileri ile birebir görüşmeler yapılmış, 136 öğrenciye anket uygulanmış ve anket sonuçları değerlendirilmiştir. Çalışmanın ilk etabında öğrencilerin olası stres kaynakları belirlenmeye çalışılmış, ikinci etabında ise Folkman ve Lazarus'un Başaçıkma Yolları Envanteri'nden (Ways of Coping Inventory) üniversite öğrencilerinin stresle baş etme yöntemleri için kullanılmak üzere hazırlanmış daha kısa bir ölçek olan Stresle Baş Etme Yöntemleri Ölçeği kullanılarak öğrencilerin olası stres kaynakları ile baş etme yöntemleri araştırılmıştır.

2. Stres Kaynakları ve Stresle Baş Etme Yöntemleri

Latince Stringere kelimesinden türeyen ve ilk kez 17. yüzyılda kullanılan ve stres zorlanma, baskı, gerilim anlamına gelmektedir (Yöndem, 2015: 3). Stres günlük yaşamın bir parçasıdır ve bireyler çok çeşitli nedenlerle yoğun stres yükü ile karşı karşıya kalabilmektedir (Güçlü 2001). Stres organizmanın bedensel ve ruhsal sınırlarının tehdit edilmesi ve zorlanması ile ortaya çıkan bir durum olarak tanımlanabilir (Baltaş ve Baltaş 2013: 23). Cüceloğlu'na göre stres, bireyin fizik ve sosyal çevreden gelen uyumsuz koşullar nedeniyle bedensel ve psikolojik sınırlarının ötesinde harcadığı gayrettir (Cüceloğlu 2000: 321). Bir başka tanıma göre stres, bireyin yaşamındaki değişikliklere uyum sağlama çabası olarak tanımlanmakta ve bireyin ortaya çıkan bu yeni duruma uyum sağlayamadığı koşulda fiziksel ve ruhsal dengesinin bozulduğuna vurgu yapmaktadır (Şahin 2007).

Bireyler yaşamları boyunca pek çok sorunla karşı karşıya kalır ve bu sorunları bilgi ve becerileri, önceki deneyimleri çerçevesinde çözmeye gayretinde olur. Bu nedenle stresin bireyin karşılaştıkları güçlükler ve sorunlarla başa çıkmada yetersiz kalması durumunda ortaya çıktığı söylenebilir (Baltaş 2007). Üniversite eğitim sürecinde kaygı ve stres üretecek bir ortam içinde olan üniversite gençliği üniversiteye ve yeni yaşam alanına (üniversitenin bulunduğu kente, yurt ortamına, eğitim alacağı bölüme, verilen eğitim tarzına) uyum sürecinde ekonomik, sosyal ve psikolojik pek çok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Türk toplumunda ailelerin korumacı yaklaşımla gençlerin sorumluluk almalarını geciktirmeleri onların sorunlarla yüzleşmesini engellemektedir. Bu bağlamda üniversite öğrencisi eğitim sürecinde üniversite eğitiminin ortaöğretimden farklı bir eğitim modelinin olması, öğrencilerin üniversite eğitim sürecinde aile ortamından çoğunlukla ilk kez ayrılmaları, yurt yaşamına alışmaları, ekonomik olarak aile ortamından daha kısıtlı bir bütçeyle yaşamlarını sürdürmek zorunda olmaları, farklı sosyal, kültürel ve ekonomik yapıda arkadaşlardan ortak paylaşımlarının olduğu yeni bir arkadaş çevresinin oluşması ve eğitim aldıkları kurumu/bölümü benimseyememeleri/beklentilerinin karşılanmaması, gelecekteki mesleği ve çalışma hayatı ile ilgili kaygı gibi nedenlerle üniversite eğitim sürecine uyum sağlamakta güçlükler yaşamaktadır. (İnanç vd. 2004: 222-230; Temel vd. 2007: 107-118; Özgüven 1992: 5-13, Özkürkçügil vd. 1999, Özdel vd. 2002).

Üniversite öğrencileri stres kaynakları ile karşı karşıya kaldıklarında bireyden bireye değişen şekilde stresle baş etme tarzı geliştirirler. Stresle baş etme tarzı bireyin stres karşısında geliştirdiği dinamik, bilişsel, davranış, duygusal ve davranışsal çabalardır (Baltaş ve Baltaş 2004, Folkman ve Lazarus, 1980). Bireyin problemi çözmek için doğrudan faaliyette bulunma veya çözüm için gerekli bilgiyi elde etme çabasını problem odaklı baş etme tarzı ve bireyin strese karşı olumsuz duyguları azaltma çabasını da duygu odaklı baş etme olarak sınıflandırmaktadır. Billings ve Moos ise bireyin stresle baş etme tarzını problem odaklı başa çıkma olan aktif bilişsel ve aktif davranışsal ve duygu odaklı başa çıkmanın bir şekli olan kaçma olarak üç faktör ile kavramsallaştırmıştır (Folkman ve Moskowitz 2004). Bundan başka stresle baş etme yöntemleri arasında yansıtma, kaçınma gibi psikolojik savunma mekanizmaları, madde bağımlılığına yönelme gibi davranışlar içeren etkisiz yöntemler ve solunum egzersizleri, otojenik eğitim, meditasyon, biyofeedback gibi yollar içeren etkili başa çıkma yöntemleri sayılabilir (Folkman ve Lazarus 1980).

3. Yöntem ve Bulgular

Çalışmanın ilk etabında öğrencilerin olası stres kaynakları belirlenmeye çalışılmış, ikinci etabında ise anketi cevaplayan öğrencilerin stresle baş etme yöntemleri Folkman ve Lazarus'un Başaçıkma Yolları Envanteri'nden (Ways of Coping Inventory) üniversite öğrencilerinin stresle baş etme yöntemleri için kullanılmak üzere hazırlanmış daha kısa bir ölçek olan Stresle Baş Etme Yöntemleri Ölçeği kullanılarak öğrencilerin olası stres kaynakları ile baş etme yöntemleri dördümlü Likert ölçeği ile değerlendirilmiştir. Bu amaçla Bozok Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü öğrencilerinin stres kaynakları ve başa çıkma tarzlarının incelenmesi amacıyla öğrenciler ile birebir görüşmeler yapılmış, 136 öğrenciye anket uygulanmış ve anket sonuçları değerlendirilmiştir. Değerlendirmede SPSS 20 (Statistical Package for the Social Sciences-Sosyal Bilimler için İstatistik Paketi) programı kullanılmıştır. Öğrencilerin sınıflara göre dağılımının homojen olmasına dikkat edilerek 48 1. sınıf, 28 2. sınıf, 23 3. sınıf ve 37 4. ve üzeri sınıf öğrenci ile anket yapılmıştır. Öğrencilerin olası stres kaynaklarının belirlenmesinde ve bu stres kaynakları ile baş edebilme yöntemlerinin öğrencinin eğitim aldığı sınıf düzeyi ile ilişkisinin olup olmadığını belirleyebilmek amacıyla her sınıf için ayrı ayrı ve bölüm genelinde değerlendirme yapılmıştır. Anket yapılan öğrenciler 18-27 yaş aralığındadır ve öğrencilerin 81'i kız ve 55'i erkektir. Mimarlık bölümünde öğrenim gören öğrencilerin çoğunluğu kız olduğu için anketin değerlendirilmesinde yaş ve cinsiyet faktörü göz önüne alınmamıştır (Ek 1).

Mimarlık Bölümü öğrencilerinin stres kaynaklarının tespit edilebilmesi için Mimarlık Bölümü'nde eğitim veren öğretim elemanları ile görüşülmüş, öğrencilerin aldıkları eğitim sürecinde karşılaşacakları olası stres kaynaklarının oluşturulmasına çalışılmıştır. Yapılan görüşmelere göre öğrencilerin olası sorunları; ekonomik sorunlar, aileyle yaşanan problemler, arkadaş ilişkileri, duygusal ilişkiler, gelecek kaygısı, okunan bölüm ile ilgili sorunlar, sınav/jüri kaygısı, (yurtta kalınıyorsa) yurtla ilgili problemler, (bir işte çalışılıyorsa) çalıştığı ortamla ilgili sorunlar ve öğretim elemanları ile ilgili sorunlar olarak sınıflandırılmış, öğrencilerin hangi durumda stres altına girdiklerini hiçbir zaman, bazen, sık sık, her zaman zarfları ile tanımlamaları istenmiştir. Mimarlık bölümünde okuyan öğrencilerin stres kaynakları değerlendirildiğinde, oranları sınıflara göre değişmekle birlikte her zaman veya sık sık sorun yaşadığını ifade eden öğrencilerin oranının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bazen ekonomik sorunlarla karşılaştığını söyleyenlerin ortalaması %55,78 iken, sık sık ekonomik sorunlarla karşılaştığını söyleyenlerin ortalaması %8,475 ve hiç ekonomik sorun yaşamadığını ifade edenlerin ortalaması ise %10,7'dir. Ekonomik nedenlerle bazen sorun yaşadıklarını söyleyenler çoğunlukla (%71,4) 2. sınıf öğrencileridir. Ekonomik sorunların ilerleyen sınıflarda öğrencinin yaşamında daha az yer ettiği veya bu sorunla başa çıkmayı öğrendiği görülmektedir. Öğrenciler ortalama %25 oranında bazen aile ile sorun yaşadıklarını belirtmektedir. Aile nedeniyle her zaman sorun yaşadığını söyleyenler oldukça azdır (ortalama %3,73). Bu nedenle sorun yaşadıklarını söyleyenler yine çoğunlukla (%71,4) 2. sınıf, sık sık sorun yaşadığını söyleyenlerin en düşük olduğu grup (%4,3) 3. sınıf öğrencileri ve her zaman sorun yaşadığını söyleyenlerin en düşük olduğu grup (%2,7) ise 4. ve üzeri sınıf öğrencileridir. Öğrencilerin stres kaynakları arasında ilk sırayı arkadaş ilişkileri almaktadır. Arkadaş ilişkileri nedeniyle bazen sorun yaşadıklarını belirtenlerin oranı ortalama % 68,9 iken, bu sebeple her zaman sorun yaşadıklarını belirtenlerin oranı ise ortalama %1,05'dir. Arkadaş ilişkileri nedeniyle bazen stres yaşadıklarını ifade edenler çoğunlukla (%82,1) 2. sınıf öğrencileridir. Bu nedenle her zaman stres yaşadıklarını ifade edenlerin en yüksek olduğu grup ise %4,2 oranı ile 1. sınıf öğrencileridir. Duygusal ilişkiler nedeniyle bazen sorun yaşadığını söyleyenlerin oranı ortalama %53,25 ve bu nedenle her zaman sorun yaşadığını söyleyenlerin oranı ise ortalama %3,48'dir. Duygusal ilişkiler nedeniyle bazen sorun yaşadığını ifade edenler çoğunlukla (%64,3) 2. sınıf öğrencileridir. Sınıf düzeyi arttıkça duygusal ilişkiler nedeniyle sorun yaşama oranının azaldığı görülmektedir. Gelecek kaygısı nedeniyle bazen stres yaşadıklarını belirtenlerin ortalama oranı %52,025'dir ve gelecek kaygısının en yoğun biçimde hissedildiği düzey 2. sınıf öğrencileridir. 1. sınıf öğrencileri %58,3 oranında bazen gelecek kaygısı taşıdığını söylerken, bu kaygının ilerleyen sınıflarda azaldığı, 4. ve üzeri

sınıflarda bazen gelecek kaygısı duyanların oranının ise en düşük düzeye (%40,5) indiği görülmektedir. Eğitim alınan bölüm kaynaklı bazen stres yaşadıklarını belirtenlerin ortalama oranı %51.83'dir. 4. ve üzeri sınıf öğrencilerinde en düşük olduğu görülmektedir. Bazen sınav kaygısı taşıdığını ifade edenler ortalama %52,625 oranındadır. Bazen sınav kaygısı taşıdığını söyleyenler çoğunlukla (%65,2) 3. sınıf öğrencileri iken, her zaman sınav kaygısı yaşadığını söyleyenlerin en yüksek olduğu grup ise %10,8 oranı ile 4. ve üzeri sınıf öğrencileridir. Bu durum 4+ öğrencilerinin mezun olamama endişesi ile açıklanabilir. Yurt ve kalınan yer ile ilişkili problemler nedeniyle öğrencilerin stres yaşama durumu değerlendirildiğinde bu nedenle bazen sorun yaşadıklarını ifade edenler %45,1 oranındadır. Yurt ve konaklama nedeniyle bazen sorun yaşayanlar %60,4 oranıyla 1. ve hiçbir zaman sorun yaşamadıklarını söyleyenler ise 4. ve üzeri sınıf öğrencileridir. Öğrencilerin çalıştığı ortamla ilgili sorunları değerlendirildiğinde, 4. ve üzeri sınıf öğrencilerinin bazılarının çalışma hayatına atıldığı, ancak zaman zaman yarı zamanlı işlerde çalışmakla birlikte 1., 2. ve 3. sınıf öğrencilerinin henüz düzenli bir iş hayatının olmadığı görülmektedir. Bu nedenle öğrencilerin iş yaşamından kaynaklanan sorunlar değerlendirme dışında tutulmuştur. Öğrencilerin öğretim elemanları ile ilgili olarak stres yaşama durumu sorgulandığında, ortalama %49.775 oranı ile hiçbir zaman sorun yaşamadıklarını söyleyenler çoğunluktadır. Sınıf düzeyi yükseldikçe öğretim elemanı ile sorun yaşama oranının oldukça düştüğü görülmektedir.

Bu değerlendirme sonrasında arkadaş ilişkileri nedeniyle bazen sorun yaşayanlar %68,9 oranı ile çoğunluktadır. Aile ilişkileri nedeniyle bazen yaşanan sorunlar %57,75 oranı ile 2., ekonomik nedenlerle bazen yaşanan sorunlar %54,75 oranı ile 3., duygusal ilişkiler nedeniyle bazen yaşanan sorunlar %53,25 oranı ile 4. ve sınav/jüri kaygısı nedeniyle bazen yaşanan sorunlar %52,625 oranı ile 5. sırayı almaktadır. Yurt/konaklama nedeniyle bazen yaşanan sorunlar ise %44,425 oranı ile sıralamada daha sonra yer almaktadır. Mimarlık öğrencileri okudukları bölüm nedeniyle %43,5 oranında bazen sorun yaşadıklarını ifade etmektedir. Buna karşın bu sorunların sınıf düzeyi arttıkça azalması, öğrencinin sorunla baş etme konusunda giderek daha başarılı olduğunu göstermektedir. Anket çalışmasına katılan öğrenciler ortalama %49,775 oranı ile hiçbir zaman sorun yaşamadıklarını ifade ederken, bazen sorun yaşadıklarını belirtenler ise ortalama %38.85 oranındadır. Tablo 1'de Mimarlık bölümü öğrencilerinin stres kaynakları konusunda verdiği yanıtların oranları görülmektedir.

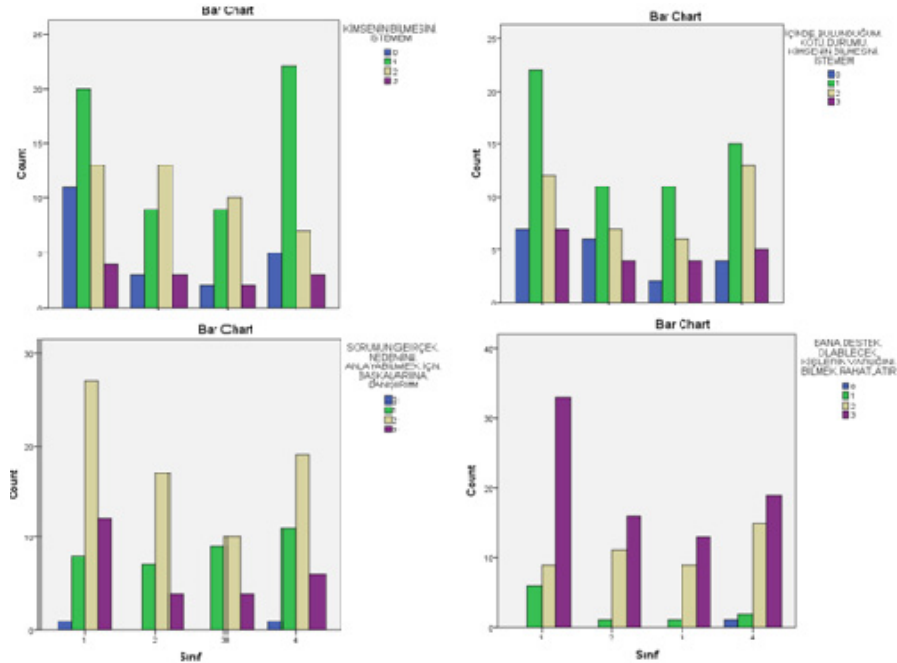
Tablo 1. Mimarlık bölümü öğrencilerinin stres kaynakları

STRES KAYNAKLARI	Hiçbir zaman %				Bazen %				Sık sık %				Her zaman %			
	Sınıflar				Sınıflar				Sınıflar				Sınıflar			
	1	2	3	4+	1	2	3	4+	1	2	3	4+	1	2	3	4+
Ekonomik Sorunlar	52	17,9	39,1	32,4	47,9	71,4	56,5	43,2	0	10,7	4,3	18,9	0	0	0	5,4
Aileyle yaşanan problemler	43,8	28,6	39,1	29,7	47,9	71,4	52,2	59,5	4,2	0	4,3	8,1	4,2	0	4,3	2,7
Arkadaş ilişkileri	22,9	14,3	17,4	18,9	66,7	82,1	56,5	70,3	6,3	3,6	26,1	10,8	4,2	0	0	0
Duygusal ilişkiler	43,8	17,9	30,4	24,3	47,9	64,3	52,2	48,6	4,2	17,9	13	21,6	4,2	0	4,3	5,4
Gelecek kaygısı	31,3	7,1	13	13,5	58,3	57,1	52,2	40,5	8,3	32,1	21,7	35,1	2,1	3,6	13	10,8
Okunan bölüm ile ilgili sorunlar	64,6	10,7	4,3	40,5	31,3	50	52,2	40,5	4,2	35,7	34,8	18,9	0	3,6	8,7	0
Sınav kaygısı	14,6	14,3	21,7	13,5	64,6	32,1	65,2	48,6	14,6	50	8,7	27	6,3	3,6	4,3	10,8
Yurtla ilgili problemler (yurtta kalınıyorsa)	12,5	32,1	39,1	40,5	60,4	46,4	30,4	43,2	22,9	7,1	13	5,4	4,2	14,3	0	2,7

Çalıştığı ortam- la ilgili sorun- lar (bir işte çalışılıyorsa)	18,8	46,4	65,2	*	45,8	50	34,8	*	31,3	3,6	0	*	4,2	0	0	*
Öğretim ele- manları ile ilgili sorunlar	33,3	60,7	56,5	48,6	41,7	35,7	34,8	43,2	18,8	3,6	4,3	5,4	6,3	0	4,3	2,7

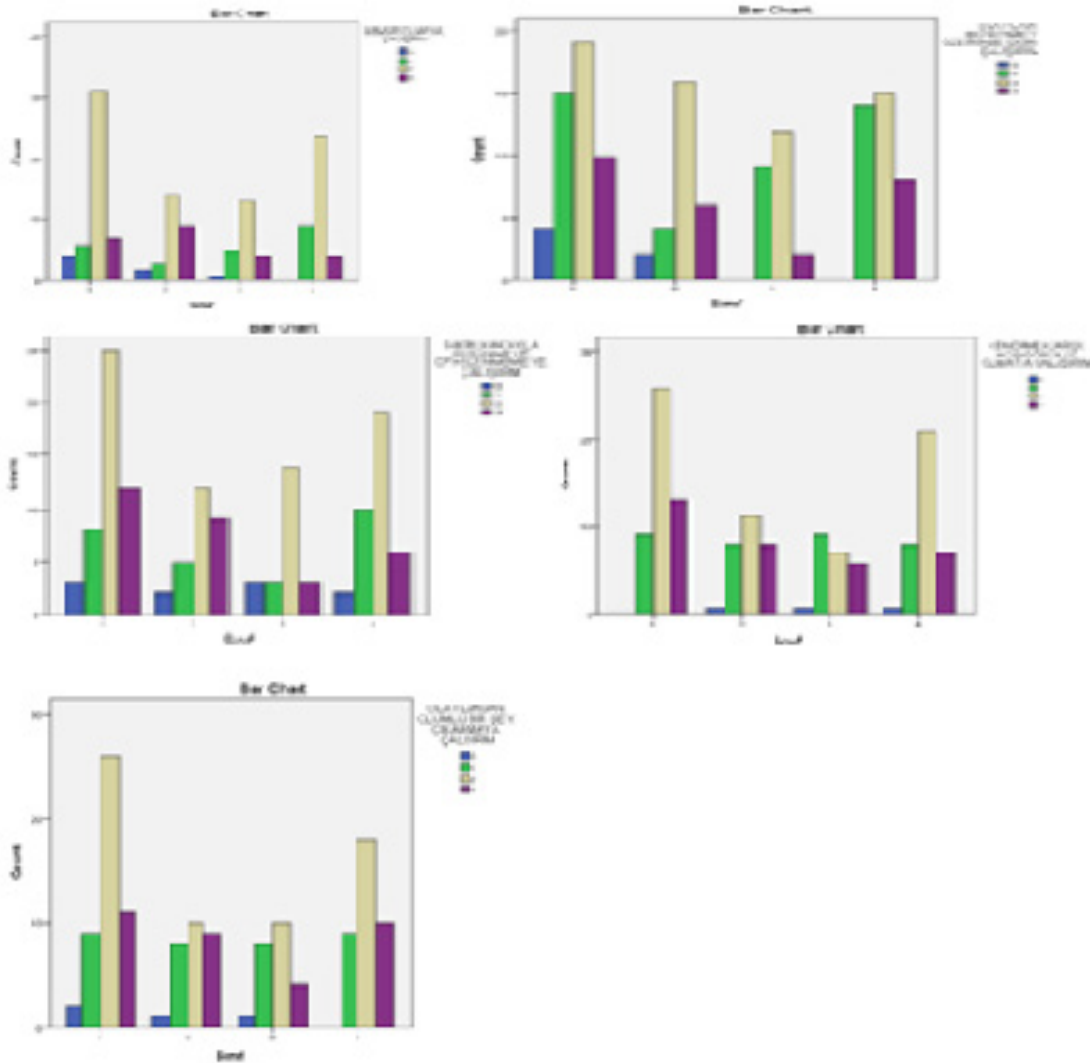
Çalışmanın ikinci etabında ise anketi cevaplayan öğrencilerin stresle baş etme yöntemleri Folkman ve Lazarus'un Başaçıkma Yolları Envanteri'nden (Ways of Coping Inventory) üniversite öğrencilerinin stresle baş etme yöntemleri için kullanılmak üzere hazırlanmış daha kısa bir ölçek olan Stresle Baş Etme Yöntemleri Ölçeği kullanılarak öğrencilerin olası stres kaynakları ile baş etme yöntemleri dördümlük Likert ölçeği ile değerlendirilmiştir (Ek 2). Likert ölçeğinde 0 hiçbir zaman%0, 1 bazen %30, 2 sık sık %70 ve 3 her zaman %100 ile ifade edilmektedir. Bu etapta mimarlık öğrencilerinin stresle baş etme yöntemlerini "bir sıkıntı olduğunda..." kalıbı ile başlayan 30 seçenek arasından hiçbir zaman, bazen, sık sık, her zaman zarfları ile tanımlamaları istenmiştir. Stresle baş etme ölçeğinde verilen 30 seçenektan 1, 9, 29, ve 30 numaralı sorular sosyal destek arama yaklaşımı; 2,4, 6, 12 ve 18 numaralı sorular iyimser yaklaşımı; 3, 7, 11, 19, 22, 25, 27 ve 28 numaralı sorular çaresiz/kendini suçlayıcı yaklaşımı; 5, 13, 15, 17, 21 ve 24 numaralı sorular boyun eğici yaklaşımı ve 8, 10, 14, 16, 20, 23 ve 26 numaralı sorular kendine güvenli yaklaşımı ifade etmektedir.

"Bir sıkıntı olduğunda... kalıbıyla başlayan sosyal destek arama yaklaşımı kapsamındaki sorulara öğrenciler tarafından verilen ... *kimsenin bilmesini istemem, içinde bulunduğum kötü durumu kimsenin bilmesini istemem, sorunun gerçek nedenini anlayabilmek için başkalarına danışırım ve bana destek olabilecek kişilerin varlığını bilmek beni rahatlatır* gibi yanıtlar değerlendirilmiştir. Bir sıkıntısı olduğunda her zaman kimsenin bilmesini istemeyenler %8,1 oranı ile çoğunlukla 4. ve üzeri sınıf öğrencileri olduğu, benzer şekilde aynı grup öğrencilerin %59,5 oranında bazen sıkıntılarını başkalarıyla da paylaştığı görülmektedir. Ortalama %44,1 oranında öğrencinin sıkıntısını bazen ve ortalama %8,8 oranında öğrencinin her zaman bir başkası ile paylaşmak istediği anlaşılmaktadır. Şekil 1'de stresle baş etme yöntemleri arasında sosyal destek arama yaklaşımına yönelik yanıtlar görülmektedir.

Şekil 1. Stresle baş etme yöntemleri sosyal destek arama yaklaşımı

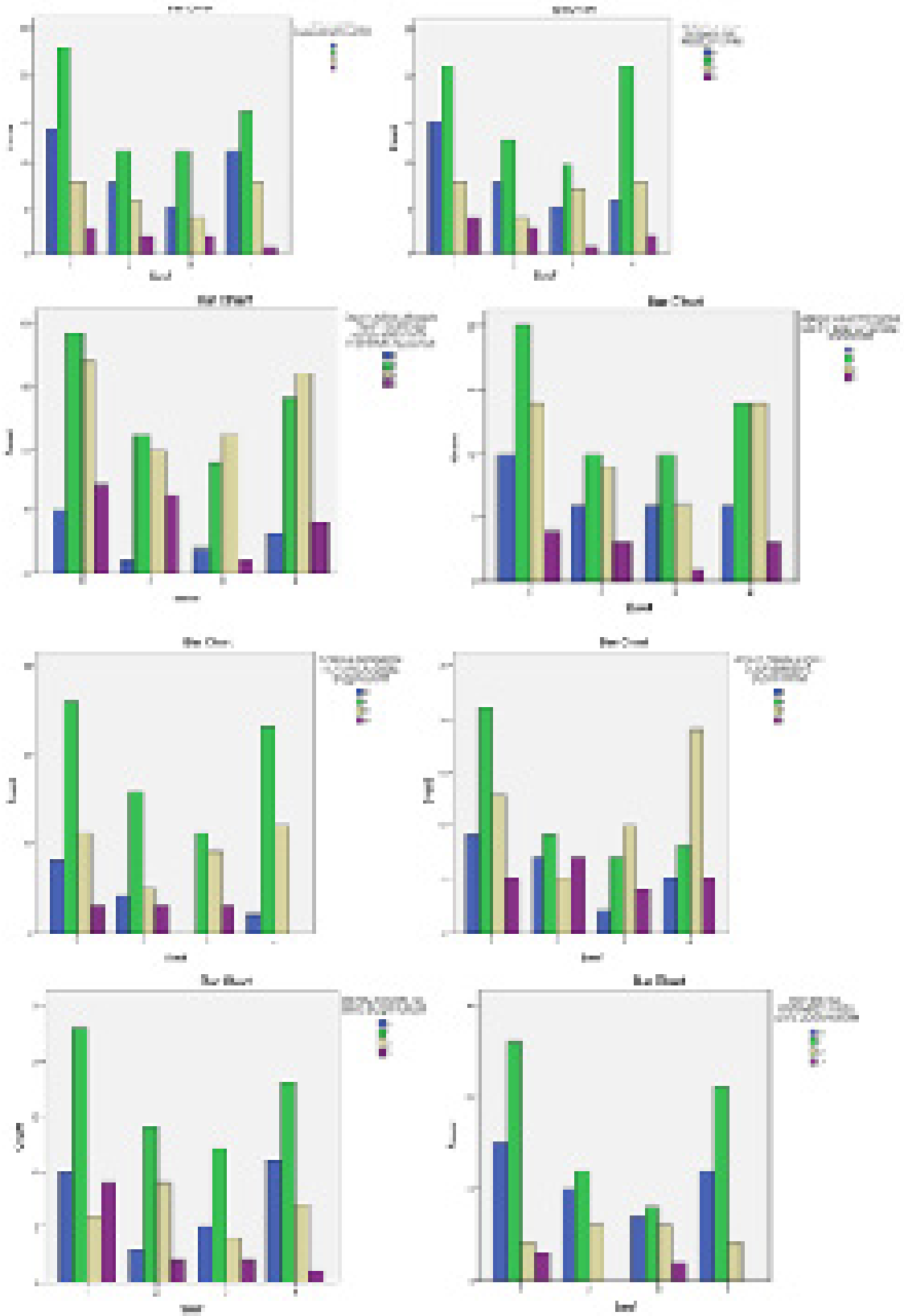
“Bir sıkıntıım olduğunda... kalıbıyla başlayan iyimser yaklaşımı kapsamındaki sorulara öğrenciler tarafından verilen ... iyimser olmaya çalışırım, olayları büyütmeyip üzerinde durmaya çalışırım, sakin kafayla düşünmeye, öfkelenmemeye çalışırım, kendime karşı hoşgörülü olmaya çalışırım ve olaylardan olumlu bir şey çıkarmaya çalışırım gibi yanıtlar değerlendirilmiştir. Bir sıkıntısı olduğunda sık sık iyimser olmaya çalışanlar %60,3 oranındadır. 4. ve üzeri sınıf öğrencilerinin ise %64,9 oranında ve 1. sınıf öğrencilerinin %64,6 oranında sık sık iyimser duygular taşıdıkları görülmektedir. Öğrencilerin okula başlama ve mezun olma periyotlarında iyimser düşünce taşımaları stresle baş etme konusunda başarılı olduklarının kanıtı olarak görülmelidir. Bir sıkıntısı olduğunda sık sık olayların üzerinde durmaya çalışanlar %45,6 oranı ile çoğunluktadır. Bu yaklaşımı en çok benimseyenler %57,1 oranı ile 2. Sınıf öğrencileridir. Öğrenciler %51,5 oranında bir sıkıntıları olduğunda sık sık sakin kafayla düşünmeye ve öfkelenmemeye çalıştıklarını ifade etmektedir. Bu yaklaşımın en çok benimseyen grup %60,9 oranı ile 3. sınıf öğrencileridir. Sorunlar karşısında kendine karşı hoşgörülü olmaya çalışanların ortalama %47,8 oranındadır. Bu yaklaşımı benimseyen öğrenciler %56,8 oranı ile 4. ve üzeri, % 54,2 oranı ile 1. sınıf öğrencileridir. Olaylardan olumlu bir şey çıkarmaya çalışan öğrenciler ortalama %47,1 oranındadır. 1. sınıf öğrencilerinin %54,2 oranı ile bu yaklaşımı en çok benimseyen grup olduğu görülmektedir. Bir sıkıntısı olduğunda bazen ve her zaman olaylardan olumlu bir şey çıkarmaya çalışanların oranları ise %25 oranı ile eşdeğerdir. Şekil 2’de stresle baş etme yöntemleri arasında iyimser yaklaşımına yönelik yanıtlar görülmektedir.

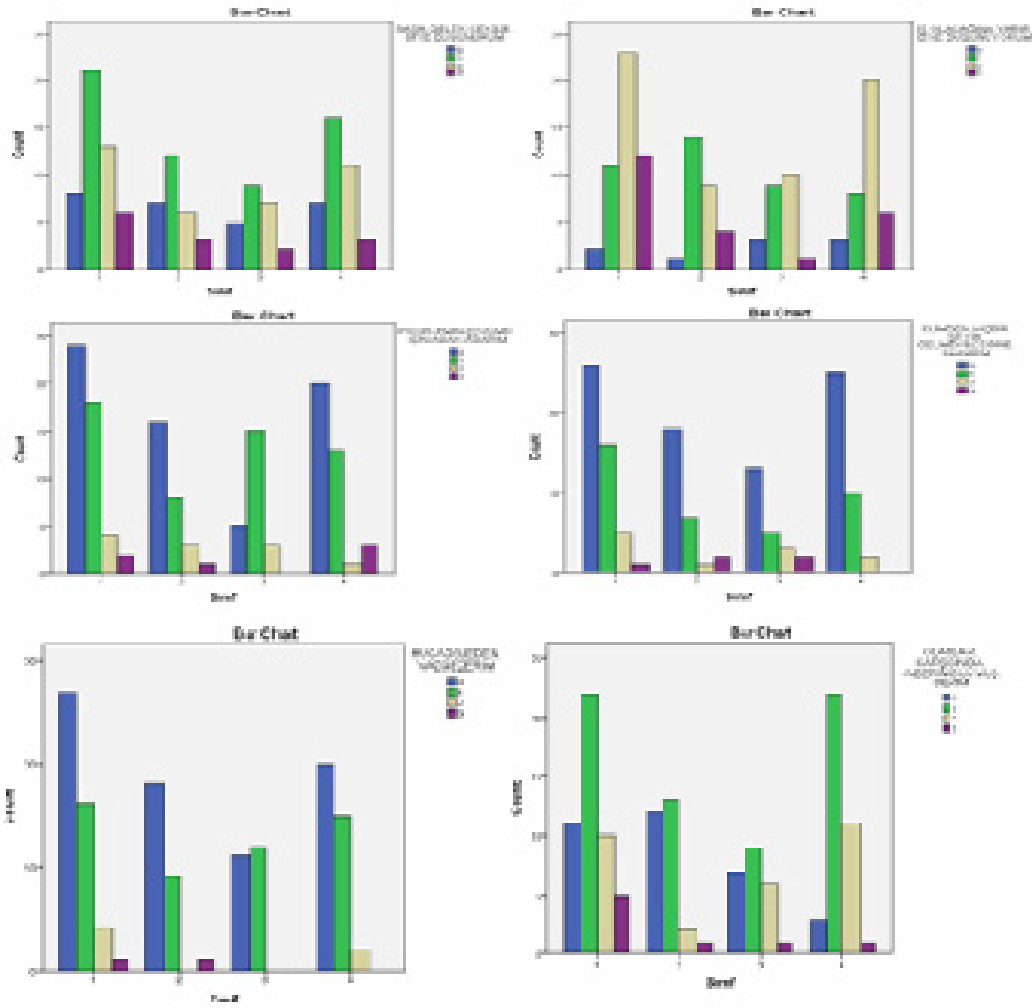
Şekil 2. Stresle baş etme yöntemleri iyimser yaklaşımı

“Bir sıkıntım olduğunda... kalıbıyla başlayan çaresiz/kendini suçlayıcı yaklaşımı kapsamındaki sorulara öğrenciler tarafından verilen ... *bir mucize olmasını beklerim, kendimi kapana sıkışmış gibi hissediyorum, olayları kafama takıp sürekli düşünmekten kendimi alamam, her şeyin istediğim gibi olmayacağına inanırım, sorunun benden kaynaklandığını düşünürüm, keşke daha güçlü olsaydım diye düşünürüm, benim suçum ne diye düşünürüm ve hep benim yüzümden oldu diye düşünürüm* gibi yanıtlar değerlendirilmiştir. Bir sıkıntısı olduğunda bazen bir mucize olmasını bekleyenler ortalama %46,3 oranındadır. Bir sorunla karşılaştığında bazen bir mucize olmasını bekleyenler %52,2 oranıyla 3. sınıf ve hiçbir zaman mucize olmasını beklemeyenler ise %2,7 oranıyla 4. ve üzeri sınıf öğrencileridir. Sorunlar karşısında bazen kendini kapana sıkışmış gibi hissedenler ortalama %47,8 oranındadır, böyle hissedenlerin en yoğun olduğu grup %56,8 oranıyla 4. ve üzeri sınıflardır. Hiçbir zaman kendini kapana sıkışmış gibi hissetmeyenler ise %4,3 oranı ile 3. sınıf öğrencileridir. Sık sık olayları kafasına takıp sürekli düşünmekten kendini alamadığını söyleyenler ortalama %39,7 oranındadır. Böyle hissedenler (%47,8) ile hiçbir zaman böyle hissetmeyenlerin en yoğun olduğu grup (%4,3) 3. sınıf öğrencileridir. Bazen her şeyin istediği olmayacağına inananlar ortalama %39,7 oranındadır ve böyle hissedenler %43,5 oranında 3. sınıf öğrencileridir. Her zaman her şeyin istediği olmayacağına inananlar ise ortalama %8,1 oranındadır. Sorunun bazen kendisinden kaynaklandığını düşünenler (ortalama %55,9) çoğunluktadır. 4. ve üzeri sınıf öğrencilerinin tamamı sorunun kendisinden kaynaklanmadığını düşünmektedir. Sorunlar karşısında sık sık keşke daha güçlü olsaydım diye düşünenler (ortalama %34,6) ve bazen daha güçlü olsaydım diye düşünenler (%33,1) çoğunluktadır. Bir sorunla karşılaştığında benim suçum ne diye düşünenler ortalama %49,3 oranındadır. Yaşadıkları sorunun kendi suçu olmadığını düşünenler %2,7 oranı ile 4. ve üzeri sınıf öğrencileridir. Karşılaştıkları sorunların bazen kendi yüzünden olduğunu düşünenler ortalama %49,3 ve kendi yüzünden olduğunu hiçbir zaman düşünmeyenler ortalama %32,4 oranındadır. Şekil 3’te stresle baş etme yöntemleri arasında çaresiz/kendini suçlayıcı yaklaşımına yönelik yanıtlar görülmektedir.

“Bir sıkıntım olduğunda... kalıbıyla başlayan boyun eğici yaklaşımı kapsamındaki sorulara öğrenciler tarafından verilen ... *başına gelen çekilir diye düşünürüm, iş olacağına varır diye düşünüyorum, problemin çözümü için adak adarım, elimden hiçbir şeyin gelmeyeceğine inanırım, mücadeleden vazgeçerim ve olanlar karşısında kaderim buymuş derim* gibi yanıtlar değerlendirilmiştir. Bir sıkıntısı olduğunda bazen başına gelen çekilir diye düşünenler ortalama %42,6 ve sık sık başına gelen çekilir diye düşünenler ise ortalama %27,2 oranındadır. Bazen iş olacağına varır diye düşünenler %50 oranında 2. sınıf öğrencileridir. Ancak böyle düşünenler ortalama %30,9 oranındadır. Sık sık iş olacağına varır diye düşünenler ise ortalama %45,6 oranındadır. Problemin çözümü için hiçbir zaman adak adamayı düşünmeyenler (ortalama %47,8) ve bazen bu yolu tercih ettiğini ifade edenler (%39,7) çoğunluktadır. Buna karşın elinden hiçbir şey gelmeyeceğine inanmayanların oranı ortalama %60,3 ve her zaman elinden hiçbir şeyin gelmeyeceğine inananların oranı ise ortalama %3,7’dir. Hiçbir zaman mücadeleden vazgeçmediğini ifade edenler (ortalama %55,9) çoğunluktadır. Olanlar karşısında bazen kaderim buymuş diyenler ortalama %48,5 oranında iken, her zaman kaderim buymuş diyenlerin ortalama %5,9 oranındadır. Bu durum mimarlık öğrencilerinin zaman zaman sorunlar karşısında zorlanmalarına karşın, hiçbir zaman mücadeleyi bırakmadıklarını, kaderlerine razı olmadıklarını ve boyun eğici bir yaklaşımı benimsemediklerini göstermektedir. Şekil 4’te stresle baş etme yöntemleri arasında boyun eğici yaklaşımına yönelik yanıtlar görülmektedir.

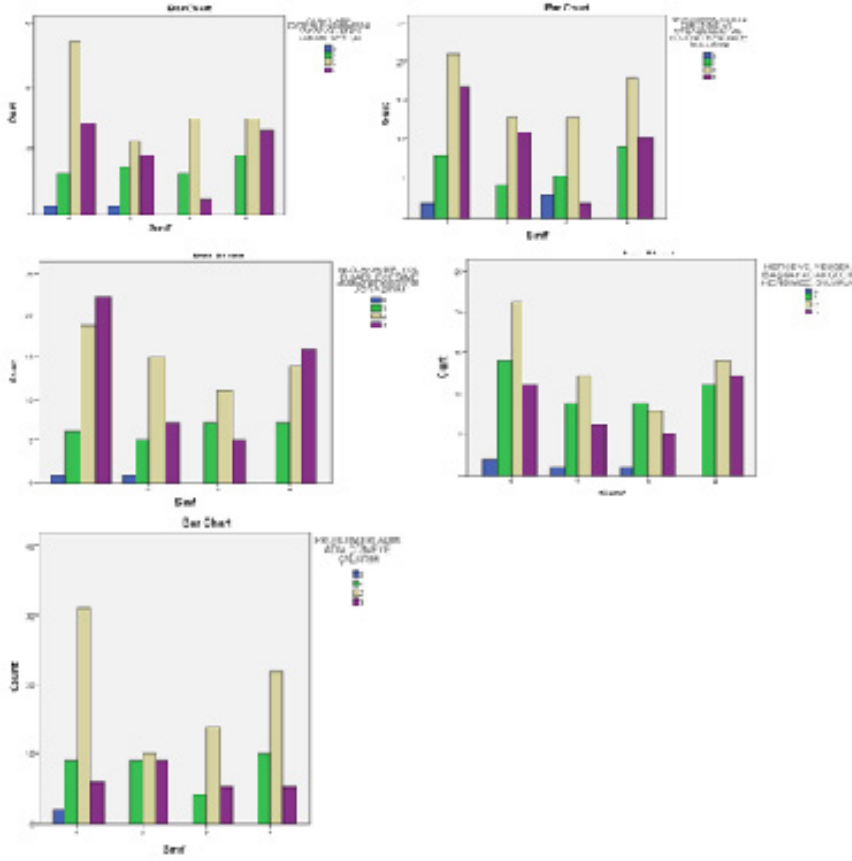

Şekil 3. Stresle baş etme yöntemleri çaresiz/kendini suçlayıcı yaklaşımı

Şekil 4. Stresle baş etme yöntemleri boyun eğici yaklaşımı

“Bir sıkıntım olduğunda... kalıplaşmış kendine güvenli yaklaşımı kapsamındaki sorulara öğrenciler tarafından verilen ... olayların değerlendirmesini yaparak en iyi kararı vermeye çalışırım, ne olursa olsun direnme ve mücadele etme gücünü kendimde bulurum, mutlaka bir yol bulabileceğime inanırım bunun için uğraşırım, her şeye yeniden başlayacak gücü kendimde bulurum, problemleri adım adım çözmeye çalışırım ve hakkımı savunabileceğime inanırım gibi yanıtlar değerlendirilmiştir. Bir sıkıntısı olduğunda sık sık olayların değerlendirmesini yaparak en iyi kararı vermeye çalışanlar ortalama %50 ve her zaman olayların değerlendirmesini yaparak en iyi kararı vermeye çalışanlar ise %27,9 oranındadır. Öğrencilerin %47,8’i sık sık ne olursa olsun direnme ve mücadele gücünü kendinde bulduğunu, %29,4’ü ise her zaman bu gücü kendinde bulduğunu ifade etmektedir. Sık sık mutlaka bir yol bulabileceğine inanan ve bunun için uğraşan öğrencilerin oranı %43,4’tür. %36,8 oranında öğrenci de her zaman bu inanca sahip olduğunu belirtmektedir. Karşılaşılan sorunlara karşın sık sık her şeye yeniden başlayacak gücü kendinde bulanlar %40,4 oranı ile çoğunluktadır. Bu gücü bazen kendinde bulanlar ise %31,6 oranındadır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu (%56,6) sık sık problemleri adım adım çözmeye çalıştığını belirtmektedir. %43,4 oranında öğrenci sık sık hakkını savunabileceğine inanmakta, %30,1 oranında öğrenci ise her zaman hakkını savunabileceğini düşünmektedir. Şekil 5’te stresle baş etme yöntemleri arasında kendine güvenli yaklaşımına yönelik yanıtlar görülmektedir.

Şekil 5. Stresle baş etme yöntemleri kendine güvenli yaklaşımı

Bozok Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü öğrencilerinin stres kaynaklarını ve stresle baş etme yöntemlerinin ölçüldüğü bu çalışmada Ek 3'te sunulan stresle baş etme ölçeği puanlama tablosuna göre (Şahin ve Durak, 2005) öğrencilerin sosyal destek arama yaklaşımı (Tablo 2), iyimser yaklaşımı (Tablo 3), çaresiz/kendini suçlayıcı yaklaşımı (Tablo 4), boyun eğici yaklaşımı (Tablo 5) ve kendine güvenli yaklaşımı (Tablo 6) gösterme dereceleri değerlendirilmiştir.

Tablo 2. Sosyal Destek Arama Yaklaşımı

Statistics				
		Kimsenin bilmesini istemem	İçinde bulunduğum kötü durumu kimsenin bilmesini istemem	Sorumun gerçek nedenini anlamak için başkalarına danışırım
N	Valid	136	136	136
	Missing	0	0	0
Mean		1,34	2,51	1,90
Std. Deviation		,845	,667	,708
Sum		182	341	259
Percentiles	25	1,00	2,00	1,00
	50	1,00	3,00	2,00
	75	2,00	3,00	2,00
	100	3,00	3,00	3,00

Tablo 3. İyimeser Yaldaqımı

Statistics		İyimeser olmaya, çalışırım	Olayları büyütmeyip üz- rinde durmaya çalışırım	Sakin kafayla dışlanmaya öfkelenmemeye çalışırım	Kendime karşı hoşgörülü olmaya çalışırım	Mutlaka bir yol bulabileceğime inanır bunun için uğrassırım
N	Valid	136	136	136	136	136
	Missing	0	0	0	0	0
Mean		1,90	1,79	1,88	1,96	2,15
Std. Deviation		,739	,799	,835	,769	,769
Sum		259	244	256	266	293
Percentiles	25	2,00	1,00	1,00	1,00	2,00
	50	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
	75	2,00	2,00	2,00	2,75	3,00
	100	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00

Tablo 4. Çaremsiz/Kendini Süpürmeye Yatkınlığı

Statistics		Bir mucize olma- sum bekleirim	Kendimi kapana sıkışmış gibi hissediyorum	Olayları kafama takıp sürekli dö- şünmekten ken- dimi alamam	Her şeyin istedi- ğim gibi olmaya- çağına inanırım	Sorunun benden kaynaklandığını dışladırırdım	Keşke daha güçlü olsaydım diye dışladırırdım	Hep benim yütümden oldu diye dışladırırdım
N	Valid	136	136	136	136	136	136	136
	Missing	0	0	0	0	0	0	0
Mean		1,18	1,10	1,58	1,27	1,30	1,49	,90
Std. Deviation		,888	,860	,822	,882	,744	,951	,782
Sum		161	149	215	173	177	202	122
Percentiles	25	1,00	,25	1,00	1,00	1,00	1,00	,00
	50	1,00	1,00	2,00	1,00	1,00	1,50	1,00
	75	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,00
	100	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00

Tablo 5. Boyun Eğici Yaltesanı

Statistics		Başta gelen çekilir diye düşündürdüm	İş olacağına varır diye düşündüyorum	Problemim çözümlü için adak adanım	Mitacıdeleden vazgeçerim	Olanlar karşısında kaderim buymuş derim
N	Valid	136	136	136	136	136
	Missing	0	0	0	0	0
Mean		1,28	,55	,69	,51	1,09
	Std. Deviation	,900	,796	,803	,655	,830
Sum		174	75	94	70	148
	Std. Deviation	1,00	,00	,00	,00	1,00
Percentiles	50	1,00	,00	1,00	,00	1,00
	75	2,00	1,00	1,00	1,00	2,00
100	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00

Tablo 6. Kendine Cümlenli Yaltesanı

Statistics		Olayların değerlendirmesini yaparken en iyi karar vermeye çalışırım	Ne olursa olsun direnme ve mücadele etme gücünü kendimde bulurum	Mutlaka bir yol bulabileceğime inanır bunun için uğraşırım	Her şey yensiden başlayacak gücüm kendimde bulunurum	Problemli adımları çözmeye çalışırım	Hakkımı savunabileceğime inanırım	Bir kişi olarak iyi yönde değiştiğimi algıladığımda hissederim
N	Valid	136	136	136	136	136	136	136
	Missing	0	0	0	0	0	0	0
Mean		2,04	2,03	2,15	1,88	1,92	2,00	2,15
	Std. Deviation	,739	,798	,769	,820	,689	,826	,736
Sum		278	276	293	255	261	272	292
	Std. Deviation	2,00	2,00	2,00	1,00	1,25	1,00	2,00
Percentiles	50	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
	75	3,00	3,00	3,00	2,75	2,00	3,00	3,00
100	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00

4. Sonuçlar ve Tartışma

Bozok Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü öğrencilerinin stres kaynaklarının ve stresle baş etme yöntemlerinin ölçüldüğü bu çalışmada, öncelikle öğrencilerin stres kaynaklarının tespitine çalışılmıştır. Yapılan değerlendirmeye göre öğrenciler sırasıyla arkadaş ilişkileri (%68,9), aile ilişkileri (%57,75), ekonomik (%54,75), duygusal ilişkiler (%53,25), sınav/jüri kaygısı (%52,625), yurt/konaklama (%44,425) ve okudukları bölüm (%43,5) nedenleriyle sorunlar yaşamaktadır (Tablo 1). Mimarlık öğrencilerinin karşılaştıkları sorunları sınıf düzeyi arttıkça daha az stres kaynağı olarak gördüğü ve bu sorunlarla baş etme becerisi kazandığı görülmektedir. Anket çalışmasına katılan öğrenciler ortalama %49,775 oranı ile hiçbir zaman sorun yaşamadıklarını ifade ederken, bazen sorun yaşadıklarını belirtenler ise ortalama %38.85 oranındadır.

Öğrencilerin stresle baş etme yöntemlerini araştırmak üzere gerçekleştirilen anket sonuçları değerlendirilmiş ve Ek 3'te verilen stres ölçęü puanlama formuna göre hesaplanmıştır. Buna göre öğrenciler sorunlarla karşılaştıklarında bazen veya sık sık sosyal destek yaklaşımını benimsemekte, kimi zaman sorunlarını aile bireyleri, arkadaşları, yakınları veya hocaları ile paylaşabilmektedir. Bu çalışmada öğrencilerin sorunlarını bir psikolojik danışmanla paylaşımlarına yönelik bir değerlendirme yapılmamakla birlikte, anket sonuçları böyle bir desteğin varlığının, öğrencilerin sorunlarla baş etmelerinde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anket sonuçlarına göre mimarlık öğrencileri arasında bir sıkıntısı olduğunda iyimser olmaya, sakin kafayla düşünmeye ve öfkelenmemeye, kendine karşı hoşgörülü olmaya çok zaman olaylardan olumlu bir şey çıkarmaya çalışanlar çoğunluktadır. Bu nedenle öğrencilerin büyük oranda iyimser yaklaşımı benimsediği söylenebilir. Öğrencilerin zaman zaman sorunlardan bunaldığı, bazen bir mucize olmasını beklediği, kendini kapana sıkışmış gibi hissettikleri ve çoğunlukla sorunun kendisinden kaynaklandığını düşündükleri görülmektedir. Düşük oranda olmakla birlikte sorunların üzerine gitmek, bir çıkar yol bularak sorunu çözmek yerine, bazen kaderci davranış gösteren ve elinden bir şey gelmeyeceğine inanan öğrenciler de bulunmaktadır. Ancak mimarlık öğrencilerinin çoğunluğunun zaman zaman sorunlar karşısında zorlanmalarına karşın, hiçbir zaman mücadeleyi bırakmadıklarını, kaderlerine razı olmadıklarını ve boyun eğici bir yaklaşımı benimsemediklerini göstermektedir. Bu durum öğrencilerin eğitim sürecinde kazandıkları kendilerine verilen problemleri çözmeye pratiği ve becerisinden kaynaklandığı ve başarılı olmak için mücadele gösterdikleri düşünülmektedir. Mimarlık öğrencilerinin her zaman olayların değerlendirmesini yaparak en iyi kararı vermeye çalıştıkları, ne olursa olsun direnme ve mücadele gücünü kendilerinde buldukları, mutlaka bir çıkış yolu bulabileceğine inandıkları ve sık sık her şeye yeniden başlayacak gücü kendinde buldukları görülmektedir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu karşılaştıkları sorunları adım adım çözmeye çalıştığı ve her zaman hakkını savunabileceğine inandığı söylenebilir.

Bireylerin fiziksel ve sosyal açıdan yaşadığı zorluklardan yola çıkılarak psikiyatri ve psikoloji bilimlerinde kullanılmaya başlanan stres kaynakları bireylerin yaşadıkları çevreye uyumunu, sosyal yaşama katılımını ve başarılarını etkileyebilmektedir. Buna göre üniversitelerde öğrencilerin ailelerinden uzakta yaşamaya başlamaları, yeni bir akademik ortama girmeleri sonucunda gerek bireysel veya kişilerarası, gerek çevre koşullarıyla uyum sağlama ile ilgili karşılaşılabilecekleri olası sorunlara karşı psikolojik yardım almalarına olanak verecek şekilde psikolojik danışma merkezlerinin kurulması ve faaliyetleri gençlerin psikolojik sağlıklarının olumlu yönde gelişmesi için önemlidir. Araştırma sonuçlarının ve sunulan önerilerin mimarlık öğrencilerinin stres kaynaklarını tanıma ve stresle baş etme yöntemleri geliştirmesinde ve uyum sorunlarını minimize etmesinde katkı sağlaması beklenmektedir.

5. Kaynaklar

- Baltaş, Z. ve Baltaş, A. (2015), Stres ve Başa Çıkma Yolları, Remzi Kitabevi, 32. Basım, İstanbul, s. 23,
- Baltaş, Z. (2008), Sağlık Psikolojisi, 4. Basım, İstanbul.
- Cüceloğlu, D. (2000), İnsan ve Davranışı, İstanbul, s.321
- Folkman S., Lazarus R.S. (1980), An analysis of coping in a middle-age community sample. J Health Social Behaviour, 21:219-239
- Folkman S., Moskowitz J.T. (2004), Coping: Pitfalls and Promise. The Annual Review of Psychology, vol:55: 745-777.
- Güçlü, N. (2001), Stres Yönetimi. G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21(1): 91-109.
- İnanç, N, Savaş, H. A, Tutkun, H, Herken, H. ve Savaş, E. (2004), “Gaziantep Üniversitesi Mediko-Sosyal Merkezi’nde Psikiyatrik Açısından İncelenen Öğrencilerin Klinik ve Sosyodemografik Özellikleri”, Anadolu Psikiyatri Dergisi, 5: 222-230.
- Özdel, L., Bostancı, M., Özdel, O. ve Oğuzhanoglu, N.K. (2002), “Üniversite Öğrencilerinde Depresif Belirtiler ve Sosyodemografik Özelliklerle İlişkisi”, Anadolu Psikiyatri Dergisi, 3: 155-161.
- Özguven, E. (1992), Üniversite Öğrencilerinin Sorunları ve Başetme Yolları, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 7 Sayfa: 5- 13
- Özkürkçügil, A. Ç. (1999), “Bir Medikososyal Merkezine Genel Sağlık Sorunları ile Başvuran Öğrencilerden Psikiyatrik Tanı Alanlarda Bazı Sosyodemografik Özellikler”, Türk Psikiyatri Dergisi, 10: 115-122.
- Şahin, N. H. ve Durak A., (1995), Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği: Üniversite Öğrencileri İçin Uyarlanması, Türk Psikoloji Dergisi, 10 (34), s. 56-73
- Şahin, B. (2007), Hemşirelik Öğrencilerinin Kendilerini Anlatma ve Stresle Baş etme İlişkilerinin Belirlenmesi, Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans, İstanbul, (Danışman: Prof. Dr. N Sabuncu).
- Temel E, Bahar A, Çuhadar D. (2007), Öğrenci Hemşirelerin Stresle Baş Etme Tarzları ve Depresyon Düzeylerinin Belirlenmesi. Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 2(5): 107-118.
- Yöndem, Z. D., (2015), Kişilik Dinamikleri ve Stresle Baş etme, 3. Baskı, Ankara

Ek 1, Ek 2 ve Ek 3’de kullanılan Katkılarından Kişisel Bilgi ve Stres Kaynakları Formu, Stresle Baş Etme Yöntemi ve Puanlama Formu için Şahin, N. H. ve Durak A.,’ya, anketin cevaplanmasında ve değerlendirmelerin yapılmasında katkılarından dolayı Mimarlık Bölümü öğretim elemanlarına teşekkür ederim.

6. Ekler

EK 1. Kişisel Bilgi ve Stres Kaynakları Formu

İsim / Soyadı:

Bölüm Adı:

Cinsiyeti:

Yaş:

Sınıfı:

Aşağıda yazan alanlardan hangilerinde stres yaşadığınızı düşünüyorsanız size uygun olanı işaretleyiniz.

STRES KAYNAKLARI	Hiçbir zaman	Bazen	Sık sık	Her zaman
Ekonomik Sorunlar				
Aileyle yaşanan problemler				
Arkadaş ilişkileri				
Duygusal ilişkiler				
Gelecek kaygısı				
Okunan bölüm ile ilgili sorunlar				
Sınav kaygısı				
Yurtla ilgili problemler (yurttan kalınıyorsa)				
Çalıştığı ortamla ilgili sorunlar (bir işte çalışılıyorsa)				
Öğretim elemanları ile ilgili sorunlar				

EK 2. Stresle Baş Etme Yöntemi

SBÖ

Bu ölçek kişilerin yaşamlarındaki sıkıntılar ve stresle başa çıkmak için neler yaptıklarını belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Lütfen sizin için sıkıntı ya da stres oluşturan olayları düşünerek bu sıkıntılarımızla başa çıkmak için genellikle neler yaptığınızı hatırlayınız ve aşağıdaki davranışların sizi tanımlama ya da size uygunluk derecesini işaretleyiniz. Herhangi bir davranış size uygun değilse %0'ın altına, çok uygun ise %100'ün altına işaret koyunuz.

Bir sıkıntım olduğunda...		0	1	2	3
		% 0	% 30	% 70	% 100
1	Kimsenin bilmesini istemem				
2	İyimser olmaya çalışırım				
3	Bir mucize olmasını beklerim				
4	Olayları büyütmeyip üzerinde durmaya çalışırım				
5	Başına gelen çekilir diye düşünürüm				
6	Sakin kafayla düşünmeye, öfkelenmemeye çalışırım				
7	Kendimi kapana sıkışmış gibi hissediyorum				
8	Olayın/olayların değerlendirmesini yaparak en iyi kararı vermeye çalışırım				
9	İçinde bulunduğum kötü durumu kimsenin bilmesini istemem				
10	İçinde bulunduğum kötü durumu kimsenin bilmesini istemem				
11	Olayları kafama takıp, sürekli düşünmekten kendimi alamam				

12	Kendime karşı hoşgörölü olmaya çalışırım				
13	İş olacağına varır diye düşünüyorum				
14	Mutlaka bir yol bulabileceğime inanır, bunu için uğraşırım				
15	Problemin çözümü için adak adarım				
16	Her şeye yeniden başlayacak gücü kendimde bulurum				
17	Elimden hiçbir şeyin gelmeyeceğine inanırım				
18	Olaydan/olaylardan olumlu bir şey çıkarmaya çalışırım				
19	Her şeyin istediğim gibi olmayacağına inanırım				
20	Problemi/Problemleri adım adım çözmeye çalışırım				
21	Mücadeleden vazgeçerim				
22	Sorunun benden kaynaklandığını düşünürüm				
23	Hakkımı savunabileceğime inanırım				
24	Olanlar karşısında “kaderim buymuş” derim				
25	“Keşke daha güçlü olsaydım” diye düşünürüm				
26	Bir kişi olarak iyi yönde değiştiğimi ve olgunlaştığımı hissedirim				
27	“Benim suçum ne” diye düşünürüm				
28	“Hep benim yüzümden oldu” diye düşünürüm				
29	Sorunun gerçek nedenini anlayabilmek için başkalarına danışırım				
30	Bana destek olabilecek kişilerin varlığını bilmek beni rahatlatır				

EK 3. STRESLE BAŞAÇIKMA YÖNTEMLERİ ÖLÇEĞİ PUANLAMA FORMU
(Şahin ve Durak, 1995)

Puanlama Anahtarı			
%0 = 0	%30 = 1	%70 = 2	%100 = 3

Kendine Güvenli Yaklaşım

- 8 ① ② ③
10 ① ② ③
14 ① ② ③
16 ① ② ③
20 ① ② ③
23 ① ② ③
26 ① ② ③

Toplam=

Öğrenci için
x = 14.65 Ss = 4.16

İyimser Yaklaşım

- 2 ① ② ③
4 ① ② ③
6 ① ② ③
12 ① ② ③
18 ① ② ③

Toplam=

Öğrenci için
x = 14.65 Ss = 4.16

Çaresiz Yaklaşım

- 3 ① ② ③
7 ① ② ③
11 ① ② ③
19 ① ② ③
22 ① ② ③
25 ① ② ③
27 ① ② ③
28 ① ② ③

Toplam=

Öğrenci için
x = 8.58 Ss = 3.73

Boyun eğici Yaklaşım

- 5 ① ② ③
13 ① ② ③
15 ① ② ③
17 ① ② ③
21 ① ② ③
24 ① ② ③

Toplam=

Öğrenci için
x = 4.41 Ss = 2.93

Sosyal Destek Arama

- *1 ① ② ③
*9 ① ② ③
29 ① ② ③
30 ① ② ③

Toplam=

* 1. ve 9. sorular için
puanlama anahtarı
%0=3 %30=2
%70=1 %10=0

Öğrenci için
x = 7.08 Ss = 2.16

Boyun eğici yaklaşım +
Çaresiz yaklaşım =
Etkisiz yöntemler

Kendine güvenli +
İyimser + Sosyal destek
arama = Etkili yöntemler

Eğer tek toplam puan
isteniyorsa o durumda
Boyun eğici yaklaşım ve
çaresiz yaklaşımın tüm
maddeleri ve 1. ve 9.
maddeler ters çevrilerek
toplam puan alınabilir.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE YOZGAT'TA MEYDANA GELEN METEOROLOJİK KÖKENLİ AFETLERE DAİR BİR DEĞERLENDİRME (1930-1950)

Eren YÜRÜDÜR¹

Özet

Afetler, aniden oluşan, başladıktan sonra insanlar tarafından engellenmesi zor, can ve mal kaybına neden olan yıkıcı doğal olaylardır. Doğal afetler arasında yer alan sel, su baskınları, dolu, kuraklık gibi olaylar toplumların sosyal, kültürel ve iktisadi yaşamları üzerinde büyük çapta etkilere ve dönüşümlere sebep olabilmektedir. Çalışmamızda, bulunduğu coğrafi konum, doğal bitki örtüsünün özelliği ve antropojen etkilerle tahrip edilmiş olması nedeniyle; bu tür afetlere müsait olduğunu düşündüğümüz, Yozgat ele alınmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada Cumhuriyet Dönemi'nde (1930-1950) Yozgat ve çevresinde yaşanan dolu, kuraklık ve sel felaketleri, halkın yaşadığı sıkıntılar, devletin felaketzedelere yardımları ve seli önlemeye yönelik alınan tedbirler, başta Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve TBMM kayıtları olmak üzere, ulusal basın ve Yozgat'ın yerel basınına dayalı olarak incelenecektir. Bu verilerden hareketle de bu türden felaketlerin bu yöre halkının yaşamına olan etkileri değerlendirilirken bu vakaların sosyo-ekonomik sonuçları coğrafya bilimi prensipleriyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Doğal Afetler, Sel, Dolu, Kuraklık, Yozgat.

Abstract

An Assesment About Meteorological Origin Disasters That Occur In Yozgat In Republic Period (1930-1950)

Disasters are destructive natural events that occur suddenly, is difficult to be stopped by people after its beginning and cause the loss of lives and goods. Events like flood, deluge, hail and drought that appear in natural disasters may cause massive effects and transformations on social, cultural and financial life of societies. In our investigation; Yozgat, where we think that it is convenient to these natural disasters, was had in hand by the reason of its geographic location, natural vegetation cover characteristics and being ravaged with anthropogenic effects. In this study, hail, drought and flood disasters that occurred in Yozgat and its adjacencies, bothers that people lived through, government aids to victims, precautions to prevent flood during Republic Period (1930-1950) were investigated being based on The Republic of Prime Ministry Archive, Turkey Grand National Assembly Records, national media and Yozgat local media. According to these datas, this kind of disasters' effects on locals life were evaluated and their socio-economic results were tried to reveal with principles of geography science.

Key words: Natural Disasters, Flood, Hail, Drought, Yozgat.

1. Giriş

Afet, Arapça kökenli bir kelimedir. Sözlükte bela, musibet, hastalık, kusur, genellikle isabet ettiği şeyi faydalı olmaktan çıkaran durum gibi anlamlara gelir². Afet, Türkçede “*çeşitli doğa olaylarının sebep*

¹ Prof. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Öğretim Üyesi, eren.yurudur@gop.edu.tr

² Mustafa Çağrıncı, 1988, “Afet” Maddesi, İslam Ansiklopedisi, Cilt:1,s.398

olduğu yıkım, kıran, çok kötü” gibi anlamlara gelmektedir³.

En geniş anlamı ile insanlara zarar veren olaylara afet denir. Can ve mal kayıplarına yol açmaları, doğal olmaları, kısa bir zaman diliminde meydana gelmeleri ve başladıktan sonra durdurulamamaları afetlerin başlıca özellikleridir⁴. Ancak insan nüfusu ve faaliyet alanları arttıkça, tarihi süreçte bilimsel araştırmaların çoğalmasına bağlı olarak, afetin tanım ve niteliklerine yeni bakış açıları ortaya çıkmıştır. Günümüzde doğal afetlerin yanı sıra artık beşeri afetlerden de söz edilmektedir⁵. Böylece insan kaynaklı afetler de literatüre girmiş, doğal kökenli afetlerin bir kısmı (erozyon, kuraklık vb.) sonuçlarının yavaşça ve daha geç ortaya çıkmasıyla diğerlerinden ayrılmıştır. Doğal afetler oluşum nedenlerine ve oluştukları ortamlara göre; yer kökenli (jeolojik-jeomorfolojik), Atmosfer kökenli (Klimatolojik-Meteorolojik), biyolojik doğal afetler olarak ayrılmakla ve oluşum hızlarına göre ise yavaş gelişen doğal afetler, hızlı gelişen doğal afetler olarak ayrılmaktadır⁶.

Hava olayları ile az ya da çok ilgili doğal afetlerin tamamı atmosfer kökenli (Klimatolojik-Meteorolojik) bir afettir. Şiddetli rüzgârlar, aşırı yağmur ve kar, don, kuraklık, orman yangını, dolu, çığ, sel vb. olaylar meteorolojik afetler arasında kabul edilmektedir. Bu olayların çoğu birbiriyle yakın ilişki içindedir ve genellikle birlikte görülürler. Mesela sel, kısa zamanda aşırı yağmur veya ani kar erimesi -ya da bir barajın yıkılması- olaylarına bağlı ortaya çıkar.

Meteorolojik olaylar iklim karakterine de bağlı olarak normal doğa olaylarıdır. Bunların afet durumuna gelmesi mal ve cana karşı zarar oluşturacak boyuta ulaşması ile ilgilidir. Bu durum özellikle olayın gerçekleştiği zaman (ekin biçme zamanında yağın yağmur, ya da ağaçlar çiçek açınca gerçekleşen don olayı gibi), ne kadar sürdüğü (on dakika yağıp geçen bir sağanak belki küçük zararlar oluşturur, fakat birkaç saat süren sağanak sel nedenidir), nerede olduğu (akarsuyun doğal yatağında akıp giden, etrafa zarar vermeyen bir sel afet sayılmaz) vb. faktörlere bağlıdır. Sel olayının gerçekleşmesinde akarsu havza yönetiminin iyi yapılamaması da beşeri bir faktör oluşturur (akarsu setleri, yerleşmeler, bitki örtüsü vb.).

Meteorolojik kökenli afetler ne kadar çok çeşitli olsa da ülkemizde bunlar arasında sel ve su baskınları hem gerçekleşme sıklığı, hem de etkilediği alan ve yol açtığı zararlar açısından ilk sırada gelmektedir. Sel ve su baskını dev su kütlelerinin akarsuların normal zamanlardaki yatağını ve setleri aşarak etraftaki düzlüklere yayılması olayıdır. Bu afet dünya genelindeki nehir havzalarında yaygın olarak gerçekleşmektedir⁷. Mekânın yanlış kullanımının bir örneği olarak son yıllarda özellikle kentsel yerleşim alanlarında büyük sel ve su baskını olayları yaşanmakta, can ve mal kayıplarına yol açmaktadır. Medyada küçük bir araştırma yapmak bile bu durumun vahametini gözler önüne sermektedir. 2009 İstanbul, 2012 Samsun, 2015 Bodrum ve Hopa sel felaketleri bir çırpıda akla gelen olaylardır.

Aslında sel ve su baskını felaketleri günümüzde şehirlerin büyük bir sorunu gibi görünse de, kırsal sahalar hem tarihi dönemler içinde hem de günümüzde bu afetlere maruz kalmıştır. Ancak kırsal sahalarda akarsu ıslahının yaygınlaşması, ağaçlandırma ve erozyon kontrol çalışmaları, çok sayıda gölet ve barajın inşa edilmesi son yıllarda nispeten kırsal yerleşmelerde bu afeti arka plana itmiş görünmektedir. Yerleşmelerin kurulmasında su temini ve tarım alanlarının bulunması en önemli iki faktör gibi görünmektedir. Bu durum çoğunlukla akarsu vadilerine, vadi ağzlarına ve taşkın düzlüklerine yerleşmeyi beraberinde getirmiştir. Arzının jeomorfolojik ve bitki örtüsü özellikleriyle beraber ekstrem yağışlar bu duruma eşlik ettiğinde ise yer-

³TDK, Güncel Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr>

⁴<http://www.icisleriafad.gov.tr/dogal-afet-nedir-ve-afetlerin-zellikleri>

⁵Ramazan Özey, 2006, Afetler Coğrafyası, Aktif Yayınevi, İstanbul, s.5

⁶Cemalettin Şahin, - Şengün Sipahioğlu, 2002, Doğal Afetler ve Türkiye, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, s.12

⁷M. Ronald Motsholapheko and Donald L. Kgathi 2014, Flooding, Risk Factors and Responses: An Overview of Concepts, flooding Risk Factors, Environmental Impacts and Management Strategies (Ed. Motsholapheko M. R. and Kgathi D. L.), Published by Nova Science Publishers, Inc., Newyork

leşmelerin sellere ve su baskınlarına maruz kalma ihtimali güçlenmiştir.

Tüm afetler gibi meteorolojik kökenli afetler de etkiledikleri bölgelerde yaşayan insanların hayatlarında derin izler bırakmıştır. Aşırı yağmur, bazen ani kar erimesi, dolu gibi klimatolojik hadiselerin eşlik ettiği sel vakaları ve yol açtıkları zararlar, Anadolu kasaba ve köylerinde insan hayatını ne derece etkiledikleri tarihi belgelere geçmiştir. Son yıllarda tarihi dönemlerde gerçekleşen sel olayları ile ilgili yayınlar artmaya başlamıştır⁸. Bu yayınlar Anadolu yerleşmelerinde sıklıkla yaşanan sel felaketleri ile büyük can ve mal kayıplarına uğradıklarını ortaya koymaktadır.

Cumhuriyetimizin başında, Genç Cumhuriyetin ekonomik, teknolojik yetersizliklerinden nasibini almış küçük bir Anadolu kasabası durumundaki Yozgat ve bağlı yerleşmelerde de meteorolojik afetler yaşanmış, can ve mal kayıpları olmuş, bu olaylar tarihi vesikalara kaydedilmiştir.

Bu çalışmada 1930-1950 döneminde Yozgat ve çevresinde gerçekleşen meteorolojik kökenli afetler, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgeleri bağlamında ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı adı geçen belgelerde kayıt altına alınmış meteorolojik kökenli afetleri coğrafi bir bakış açısıyla değerlendirerek gün ışığına çıkartmaktır.

2. Yöntem

Araştırmada yoğun olarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Bu bağlamda Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde 1930-1950 dönemi Yozgat özeli klasörleri incelenmiş, ilgili klasörler arşivden temin edilmiştir. Konu ile ilgili olarak TBMM Tutanak Dergileri'nde veriye rastlanmamıştır. Belirtilen dönemdeki ulusal basında sınırlı veri temin edilebilmiştir. Yozgat Halkevi yayını Bozok Dergisi düzensiz ve kısa süreli yayımlanmış görünmektedir⁹. Bu bağlamda adı geçen dergide de konu ile ilgili veri temini mümkün olmamıştır. Yozgat Halkevi kayıtlarında da bu afetlerle ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır¹⁰.

Arşiv belgelerinden elde edilen bilgiler coğrafya biliminin ilkeleri çerçevesinde, Yozgat'ın belirtilen dönemdeki ulaşılabilen bilgileriyle ve mevcut doğal özellikleriyle birlikte analiz edilmiş, değerlendirilmiş ve çalışma sonlandırılmıştır.

3. Araştırma Sahasının Konumu ve Genel Coğrafi Özellikleri

Yozgat ili İç Anadolu Bölgesi Orta Kızılırmak Bölümü sınırları içerisinde yer almaktadır. İli arazişi kabaca 38°40'-40°18' Kuzey Enlemleri ile 34°05'-36°10' Doğu Boylamları arasında uzanmaktadır. Yozgat Kuzey'de Çorum, Batı'da Kırıkkale ve Kırşehir, Güney'de Nevşehir ve Kayseri, Doğu'da Sivas ve Kuzeydoğu'da Tokat ve Amasya illeriyle komşudur. Yozgat ili yüzölçümü 14123 km² dir.

Yozgat çevresinde Paleozoik yaşlı metamorfikler, serpantin ve radiolaritli Üst Kretase ve Tersiyer yaşlı kayalar yaygındır¹¹. Yozgat arazisini büyük ölçüde dalgalı düzlükler şeklinde Bozok Platosu kapla-

⁸ Alparslan Demir ve Esat Aktaş, 2008, Gümüşhane Sancağı'nda Doğal Afetler (1888-1910), Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 24, s.21-54; Erdem Çanak, 2015, Cumhuriyet döneminde adana (seyhan)'da meydana gelen seller ve alınan önlemler (1930-1956), CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 13, 1, s.296-341; İsmail Özer, 2013, Cumhuriyet Döneminde Tokat'ta Meydana Gelen Sel Felaketleri(1934-1951), GOÜ Tokat Sempozyumu 01-03 Kasım 2012 Bildirileri, Tokat Valiliği Özel İdaresi Yayını, Tokat, s.169-178; Betül Tekinsoy, 2015, Cumhuriyet Döneminde Amasya'da Meydana Gelen Sel Felaketleri(1938-1950), III. Uluslararası Geçmişten Günümüze Merzifon ve Amasya Yöresi Sempozyumu 08-10 Ekim 2015, Edge Akademi Yayınevi, Ankara, s.315-328; M.Yavuz Erler, 2008: Meşrutiyet İdaresi Altında Erzurum Sel Baskını, 1910, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 1/2 Winter 2008, s.114-140.

⁹M. Bülent Varlık, 1996, Bozok Yozgat Halkevi Dergisi Bibliyografyası, Kebikeç, Sayı:3, s.193-198

¹⁰ İbrahim Erdal, 2013, Halkevlerinin Kuruluşu, Yapısı ve Yozgat Halkevi(1932-1951), Siyasal Kitapevi, Ankara

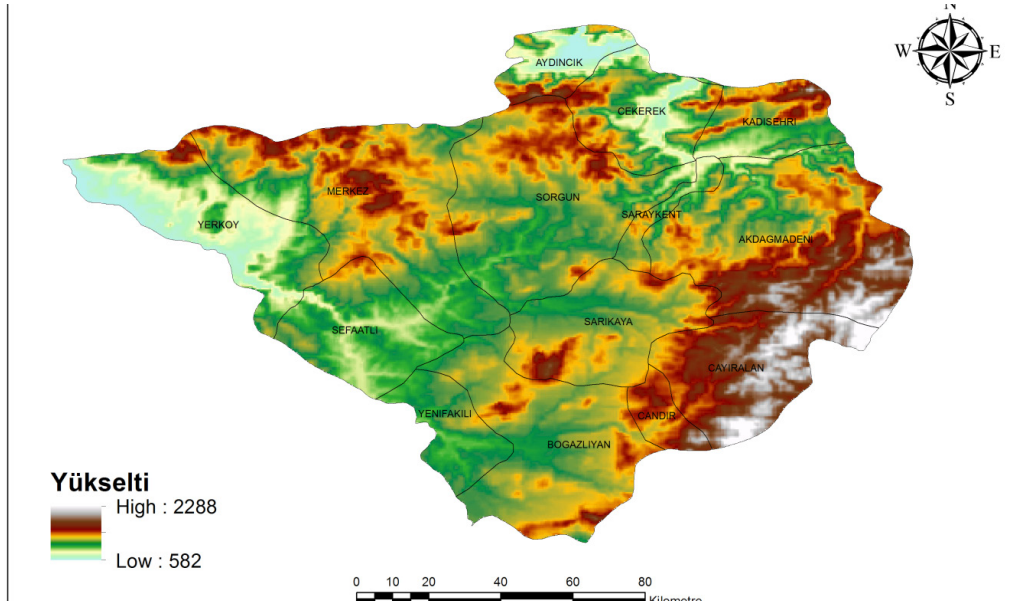
¹¹ İhsan Ketin, 1955, Yozgat Bölgesinin Jeolojisi ve Orta Anadolu Masifinin Tektonik Durumu, Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni, Cilt:6, Sayı:, s.1-40

maktadır. Vadiler tarafından parçalanmış bu plato 1200-1400 m yüksekliktedir¹².

Şekil 1. Konum Haritası

Yozgat'ın en önemli dağlık kütleleri Sivas sınırını oluşturan Akdağlar kütlesi ve Kuzeydoğu'da Tokat sınırında uzanan Deveci Dağlarıdır. Bunun dışında Çorum sınırında yer alan Zinciri ve Akdağ, Kayseri sınırında yer alan Gevencik ve Keklice dağları diğer önemli dağlardır. Plato üzerinde dalgalı görüntüyü oluşturan nispi yükseltileri 250-300 m arasında değişen tepelik araziler yer almaktadır¹³. Yozgat ili dâhilinde ova karakteri gösteren düzlük alanlar son derece azdır. Bu alanlar Yeşilirmak Havzası'nda yer alan Çekerek Vadisi ve Kızılırmak Havzası'nda yer alan Delice Vadisi boyunca gelişmiştir. Yerköy ve Boğazlıyan önemli ovalardır. Sarıkaya şehir merkezi kuzeyinde Konak Çayı Vadisi'nde de dar alanlı olarak alüvyon ova oluşumu gözlenmektedir¹⁴.

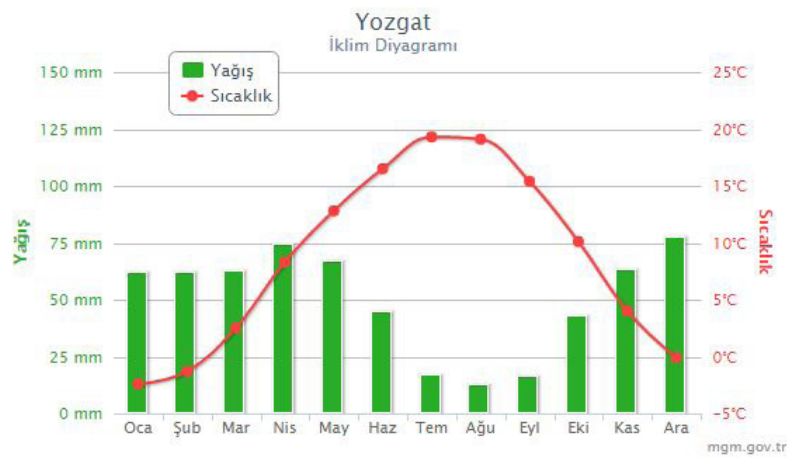
Şekil 2. Yükselti ve Yer şekilleri Haritası

¹²İbrahim Tamer ve Diğ., 2011 Çevre Durum Raporu, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yozgat Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Yozgat, s.1

¹³http://www.yozgatafetacil.gov.tr/default_B0.aspx?content=89

¹⁴İhsan Bulut, 2003, Yozgat ilinin Coğrafyası, Atatürk Ü. Fen Edebiyat Fak. Yay:315 Coğrafya Bölümü Yay:12, Erzurum, s.2

Yapılan tasniflere göre Yozgat iklimi genel olarak yarı nemli iklimler arasında görülmektedir¹⁵. Kışları soğuk ve yazları ılık geçmektedir. Ancak bu tasniflerin Yozgat istasyonu temel alınarak yapıldığı unutulmamalıdır. İl arazisinin geneline bakıldığında nemliden yarı kurağa doğru arazilerin yayıldığı görülür. 1980-2015 dönemindeki 35 yıllık verilere göre Yozgat istasyonunda yıllık ortalama sıcaklık 9.2°C, en yüksek sıcaklıkların ortalaması 14.9°C, en düşük sıcaklıkların ortalaması 4.2°C olarak belirlenmiştir. Ortalama yıllık yağış 609,9 mm, aylık yağış ortalaması ise 50,8 mm.dir. Ortalama yağışın en düşük olduğu ay 10,8 mm ile Ağustostur. En yüksek yağışların aylık ortalaması 68 mm.dir. Yıllık kar yağışlı gün sayısı 46,3, karla örtülü gün sayısı 58,1 gündür. En fazla kar yağışı Ocak ve Şubat aylarında gerçekleşmektedir. Ortalama dolulu gün sayısı 3,5 gündür. En fazla dolulu günler Nisan (0,9) ve Mayıs (1,0) aylarındadır. Ocak ve Kasım hariç tüm aylarda dolu düşmektedir. Yöredeki sel felaketlerine neden olma ihtimali açısından orajlı havalar önem arz etmektedir. Yozgat istasyonundaki toplam orajlı gün sayısı ortalaması 14,4 olarak verilmiştir. Mayıs ve Haziran ayları orajlı gün sayısı açısından büyük değerlere sahip olsa da bütün aylar oraj ihtimali barındırmaktadır¹⁶

Şekil 3. Yozgat İstasyonunda Ortalama Yağış ve Sıcaklığın Yıllık Dağılışı(Kaynak:www.mgm.gov.tr)

Yozgat ilinin akarsu ağını Delice Irmak ve Çekerek Suyu ile bunlara karışan çok sayıda dere oluşturmaktadır. En önemli özellikleri akımlarının düşük, rejimlerinin düzensiz olmasıdır. Delice Irmak aslında yörede Kanak Çayı (Suyu) olarak adlandırılmaktadır. Kanak Suyu kaynaklarını Akdağların batısından alıp batıya doğru akarak ilin doğu kesiminin sularını toplamaktadır. Eğriöz Deresi, Sorgun Deresi, Karacaali Suyu, Boğazlıyan Özü, Yozgat Deresi ve Bişek Deresi önemli kollarıdır. Yeşilirmak'ın en önemli ikinci kolu durumundaki Çekerek Çayı ilin doğu ve kuzey kesimi sularını akıtır. Çakraz, Gündelen, Sarayözü sahadaki önemli kollarıdır. Yozgat ili doğal göl sahibi değildir, ancak çok sayıda soğuk ve sıcak su kaynağı bulunmaktadır¹⁷.

Yozgat ili toprakları çoğunlukla zonal karakterlidir. Azonal topraklar vadi tabanlarında, az sayıda ovada, çeşitli çukurda kalan düz sahalarda, yamaç eteklerinde toplanmıştır. İlde görülen zonal topraklar; kahverengi topraklar, kırmızı kahverengi topraklar, kireçsiz kahverengi topraklar, kestane renkli topraklar, kahverengi orman toprakları ve kireçsiz kahverengi orman topraklarıdır¹⁸.

Yozgat çevresi kuru orman sahalarının doğal yayılım alanıdır. Ancak bu ormanların tarihi dönemler

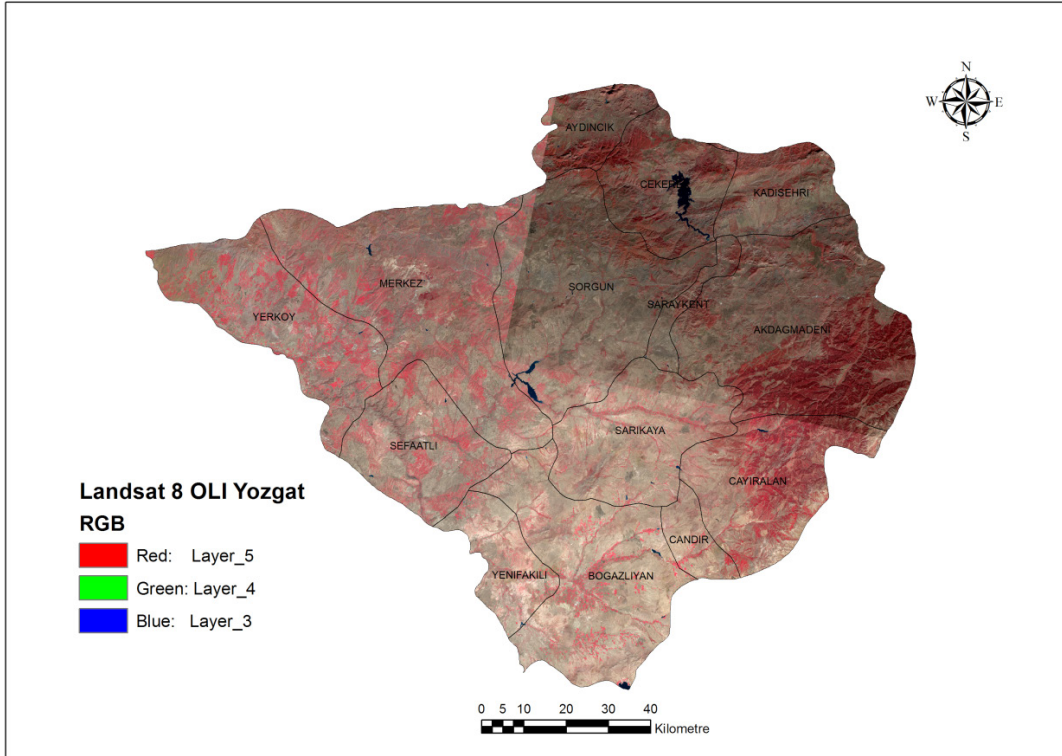
¹⁵<http://www.mgm.gov.tr/iklim/iklim-siniflandirmalari.aspx?m=YOZGAT>

¹⁶Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM), Yozgat istasyonu gözlem verileri.

¹⁷İhsan Bulut, 2003, age, s.26-60

¹⁸Age, s.60-62

içerisinde tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Yozgat civarındaki karaçam (*Pinus nigra*) orman kalıntısı bu görüşü destekleyen bir unsurdur. Bilinenin aksine İç Anadolu’da doğal bozkır sahaları dardır. Geniş alanlar antropojen step alanlarıdır¹⁹. Yozgat ilinde orman alanları Merkez İlçe, Akdağmadeni, Çayıralan, Çekerek ilçelerinde yoğunlaşmaktadır. Orman alanları il topraklarının %18.24’ünü kaplamaktadır. Bunu sadece %44’ü verimli orman olarak nitelendirilmektedir. Sahadaki en zengin orman varlığı Akdağlar kütlesi üzerinde yer alır. Yaygın olarak bulunan sarıçam (*Pinus silvestris*) dışında, meşe türleri, alıç, dağ kavağı, dağ armudu, yabani fin-dıklar bu sahada yer almaktadır. Türkiye’nin ilk milli park alanını oluşturan Yozgat Çamlığı karaçam (*Pinus nigra*) ve yer yer meşeliklerin yer aldığı bir orman sahasıdır. Bunların dışında Çayıralan sahasında sarıçam (*Pinus silvestris*) dışında, karaçam (*Pinus nigra*) yoğunlukla meşelikler, karaçalı (*Palirus sapila*), ladin (*Fagus*), yabani kavak; Çekerek civarındaki seyrek ormanlarda ise çam (*Pinus silvestre*, *Pinus nigra*), palamut meşesi (*Quercus ithaburensis*), mazı meşesi (*Quercus infectoria*) ve tüylü meşeden (*Quercus pubescens*) oluşan meşelikler ve ardıçlar (*Juniperus*) yer almaktadır²⁰. Orman alanı dışındaki alanlar antropojen step formasyonlarından oluşur. Deve dikenini (*Camellarrum alhagi*), geven (*Astragalus*), sığırkuyruğu (*Verbascum*), kekik (*Tymus*), üzerlik (*Peganum harmala L.*) gelincik, papatya, yavşanotu, yabani yonca, çiğdem, düğün çiçeği, çoban yastığı, çobançantası ve yabani buğdaygiller sahada rastlanan bozkır elemanlarıdır. Bozkır alanların büyük çoğunluğu tarla tarımı yapılan sahalardır. Ormansız eğimli yamaç sahaları çoğunlukla çıplak erozyon yüzeyleridir.

Şekil 4. Landsat 8 OLI Uydu Görüntüsü Üzerinde Yozgat Bitki Örtüsü Dağılışı

Yozgat ili arazisinin %93,02 oranında bir bölümü çeşitli derecelerden erozyona maruz kalmaktadır. Bu oranın sadece %32,49’u zayıf erozyonlu alandır. %60,53 oranındaki araziler orta şiddetten çok şiddetli erozyona kadar yayılan erozyon sahalarıdır²¹. Bu durum arazi şartlarının sel oluşumu için ne kadar uygun

¹⁹Yusuf Dönmez ve Duran Aydınöz, 2012, Bitki Örtüsü Özellikleri Açısından Türkiye, İ.Ü.E.F. Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi, Sayı:24, s.11

²⁰Tamer ve Diğ., 2011, age., s.108

²¹Age, s.90

olduğunu göstermektedir. Çalışma sahasının 1930-1950 döneminde daha iyi durumda olacağını düşünmemiz için bir neden yoktur. Zira o zamandan bu güne erozyon tedbirleri, ağaçlandırmalar vb. birçok proje gerçekleştirilmiş olmalıdır.

Yozgat yöresi tarih boyunca önemli yerleşimlere sahip olmuştur²². Alishar Höyüğü bunun en önemli kanıtlarındandır. Yazılı tarih dönemlerinde sahada Hititler, Frigyalılar, Kimmerler, Lidyalılar, Persler, Galatlar, Romalılar, Bizans ve sonrasında Türkler (Kayseri Beyliği, Danişmentliler, Anadolu Selçukluları, Dulkadirli Beyliği, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti)²³.

Cumhuriyet Dönemi'nde saha, Yozgat vilayet olarak yapılandırılmıştır. Merkez kaza ile beraber Yozgat'a bağlı üç kaza bulunuyordu (Akdağmadeni, Boğazlıyan, Sorgun). 1927'de il nüfusu 110558 kadın, 98070 erkek olmak üzere toplam 208628 kişiden oluşuyordu ve il yüzölçümü 13950 km² idi²⁴.

1935 Nüfus Sayımı, iller açısından daha fazla ayrıntıyı içermektedir. Buna göre, Yozgat yine merkez dâhil dört ilçeden meydana geliyordu. Merkez kaza 6 nahiyeden oluşuyordu ve toplam nüfusu 81444 idi. Merkez nahiyesi 20998, Bişek 9507, Haydarbeyli 6993, Kızılkoca 15990, Salmanlı 6865, Yerköy 7430 nüfuslu idi. Merkez kazaya bağlı 200 köy vardı. Yozgat kasabasının nüfusu 13661 olarak verilmişti. Akdağmadeni Kazası merkez dâhil 3 nahiyeden oluşuyordu ve 45433 nüfuslu idi. Merkez 17387, Hasbek 11024 ve Karamağara 14863 nüfusa sahip durumdaydı. Kazaya bağlı 146 köy vardı. Akdağ(madeni) kasabası 2159 nüfuslu idi. Boğazlıyan kazası da merkez dâhil 3 nahiyeden oluşuyordu. Merkez 26674, Çayırşeyhi 25483, Sarıkaya 11174 nüfusa sahipti. Kazaya bağlı 114 köy vardı. Boğazlıyan kasabası 3689 nüfuslu idi ve 66020 nüfuslu idi. Sorgun kazası 4 nahiyeden oluşturulmuştu ve 68924 nüfuslu idi. Merkez 39141, Kadışehri 9966, Hacıköyü 8898, Mamure 8676 nüfusa sahipti. Köy sayısı 187 ve Sorgun kasabası nüfusu 2243 kişiden oluşuyordu. Böylece Yozgat vilayeti nüfusu 127623 erkek, 134198 kadın olmak üzere 261821 kişiden oluşmaktaydı. Vilayet, 1935 itibarıyla dört tanesi merkez nahiye olmak üzere 16 nahiye ve 647 köy idari birimine sahipti²⁵.

İlerleyen dönemlerde Yozgat'ın idari yapısı değişiklikler göstermiştir. 1928'de Sorgun'a bağlı bucağın merkezi yapılan Hacıköy Çekerek adıyla 1944, bucağın merkezi durumundaki Yerköy istasyonu 1945, Çayırşeyhi nahiyesi Çayırşeyhi adıyla 1948, Yerköy'e bağlı bucağın merkezi Şefaattli 1954, Sarıkaya bucağı 1957, Çandır 1990, adı 1975'de Saraykent olarak değiştirilen Karamağara bucağı 1990, Boğazlıyan'a bağlı Yenifakılı bucağı 1990, Cumhuriyet başlarında bir süre ilçe merkezi olan Kadışehri 1991, Sorgun'a bağlı nahiye merkezi Mamure Aydıncık adıyla 1991 yıllarında ilçe merkezi yapılmıştır.

Böylece günümüzde Yozgat ili merkez ilçe hariç 13 ilçeye sahiptir. Yozgat ili 2014 Adrese Dayalı Nüfus Tespit Sistemi kayıtlarına göre 216152 erkek, 216408 kadın olmak üzere toplam 432560 nüfusa sahiptir. Nüfusun 265792'si il ve ilçe merkezinde (%61.45), 166768'i belde ve köylerde (%38.55) yaşamaktadır. Nüfus 1927 yılından 2014'e 87 yılda %207,3 oranında artış göstermiştir. Bu oran böyle bir süre için düşük kabul edilmelidir ve sahanın göç verdiğinin bir işaretidir. Nitekim kaynaklar da bu durumu doğrulamaktadır²⁶.

²²İhsan Bulut, 1998, Şehir Coğrafyası Açısından Sorgun, Atatürk Ü. Kazım Karabekir Eğt. Fak. Yay., 877, 96,36, Erzurum, s.23

²³İhsan Bulut,2003, age,s.72-78

²⁴TUİK(Başvekâlet Merkezi İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi),1928, 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Türkiye Nüfusu,3, Türk Ocakları Merkez Hey'eti Matbaası, Ankara, s.31

²⁵TUİK(Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü),1937, Genel Nüfus Sayımı 1935 Kat'ı ve Mufassal Neticeler Yozgat Vilayeti, Cilt:57, Neşriyat sayısı:75, Ankara, s.6

²⁶İhsan Bulut, 2000, Yozgat'ın Nüfus Coğrafyası Özellikleri, Doğu Coğrafya Dergisi, 6, 4, s.19-20

Tablo 1. Yozgat ili 2014 Nüfusu

İlçelere göre il/ilçe merkezi ve belde/köy nüfusu - 2014

	İl/ilçe merkezi			Belde/Köy			Toplam		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Yozgat									
Merkez	79.611	40.642	38.969	17.220	8.522	8.698	96.831	49.164	47.667
Akdağmadeni	24.395	12.549	11.846	22.914	11.339	11.575	47.309	23.888	23.421
Aydıncık	2.995	1.474	1.521	7.941	3.981	3.960	10.936	5.455	5.481
Boğazlıyan	16.180	8.132	8.048	18.013	8.807	9.206	34.193	16.939	17.254
Çandır	3.816	1.846	1.970	877	405	472	4.693	2.251	2.442
Çayıralan	5.500	2.754	2.746	8.701	4.198	4.503	14.201	6.952	7.249
Çekerek	10.768	5.282	5.486	11.961	5.901	6.060	22.729	11.183	11.546
Kadıışehri	5.177	2.585	2.592	8.220	4.086	4.134	13.397	6.671	6.726
Saraykent	6.421	3.248	3.173	7.771	3.822	3.949	14.192	7.070	7.122
Sarıkaya	18.179	9.156	9.023	17.364	8.640	8.724	35.543	17.796	17.747
Sorgun	50.270	25.309	24.961	29.310	14.549	14.761	79.580	39.858	39.722
Şefaati	10.658	5.335	5.323	5.327	2.544	2.783	15.985	7.879	8.106
Yenifakılı	3.020	1.496	1.524	2.704	1.281	1.423	5.724	2.777	2.947
Yerköy	28.802	14.114	14.688	8.445	4.155	4.290	37.247	18.269	18.978
Toplam	265.792	133.922	131.870	166.768	82.230	84.538	432.560	216.152	216.408

Kaynak: TÜİK ADNKS

Yozgat ili açısından bazı göstergelere baktığımızda nüfus artış hızı %-20.1(2013), yaşlı bağımlılık oranı 47.7(2013), Net göç hızı %-22.0(göç veriyor),%7.1 bebek ölüm hızı(ortalamadan iyi), 17.1 milyon dolar ithalat ve 14 milyon dolar ihracatla sona yakın, %8.6 işsizlik oranı ile ortalamadan iyi, Mutluluk oranı %60.7(50.9), Umutluluk oranı %77.2(77), hane halkı büyüklüğü 3.57 olarak gerçekleşmiştir²⁷.

İlin ekonomisinde tarım ve hayvancılık ön plana çıkmaktadır. Kamu sektörüne ait bir şeker fabrikası, özel sektöre ait çeşitli sanayi yatırımları, maden ocakları bulunmaktadır. Yozgat 1014228000 TL bitkisel üretim değeri ile 32. 889912000 TL canlı hayvan değeri ile 24. 348943000 hayvansal üretim değeri ile 18. Sırada gelmektedir(2013). Yozgat'ta yaşayanların %76,2'si ev sahibidir²⁸.

4. Bulgular ve Değerlendirme

4.1. 23-24 Mayıs 1931 Bişek Nahiyesi Sel Felaketi

Haziran 1931'de(günü belli değil) Dâhiliye Vekâletinin Başbakanlığa yazdığı 441 sayılı yazı ile, Yozgat Vilayetinin 11.06.1931 tarih ve 1098/114 sayılı yazısına atıf yapılarak, 23-24 Mayıs 1931 tarihlerinde meydana gelen aşırı yağmur ve sel olayına bağlı olarak Bişek nahiyesi dâhilindeki 10 köyde ekili alan, bağ ve bahçelerde 80 bin liralık hasar olduğu bildirilmiştir. Evrakın dağıtımından bu durumun Başvekâlet dışında, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti ile Hilaliahmer (Kızılay) Cemiyeti Merkezi Umumisi Reisliğine de bildirildiği anlaşılmaktadır. Yazının devamı ile ilgili evrak bulunmamaktadır. Bu olayla ilgili olarak yerel basına ulaşılamamıştır, ulusal basında haber değeri görmemiştir. Bu nedenle evrakın akıbeti takip edilememiştir. 1935 Nüfus Sayımı neticelerine göre sayım tarihinde Yozgat merkez kazasına bağlı Bişek nahiyesinin 21 köyü bulunmaktadır. Bu 21 köyün 10 tanesi aşırı yağmur ve devamında oluşan sel yüzünden hasar görmüş ve 80 000 Lirayı bulan bir zarar oluşmuştur. Can kaybı ve yaralanma vakası zikredilmeyişi mal hasarlı bir afet olduğunu göstermektedir²⁹.

Şekil 5.'te Bişek köyünün "Google Earth 2013 uydu görüntüsü" yer almaktadır. Görüntüde de belirgin bir şekilde görüldüğü üzere, köy çevresindeki arazi, batıdaki küçük bir arazi dışında çıplak erozyon yüzeylerinden oluşmaktadır. Cumhuriyet Dönemi boyunca yapılan ağaçlandırma ve erozyon kontrol çalış-

²⁷TÜİK,2014, Seçilmiş Göstergelerle 2013 Yozgat, Yayın no:4262, Ankara, s.12-60

²⁸Age, s.12-60

²⁹Dâhiliye Vekâleti'nin Başbakanlığa yazdığı Haziran 1931(Günü belli değil)441 sayılı yazı, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (Bundan sonra BCA şeklinde gösterilecektir.) BCA. 30_10_00_00_117_819_11.

malarını düşününce, durumun 1931’de daha da kötü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ekstrem yağışlar sırasında bu çevreye düşen yağış hemen akışa geçecek büyük miktarda tortul ile birlikte sel oluşturacaktır. Anlaşılmaktadır ki; 23-24 Mayıs 1931’de bu durum gerçekleşmiştir.

Şekil 5. Bişek Köyü Google Earth Görüntüsü

Bişek köyü, Bişek Deresi (Kamışcık) vadisi içinde ve ona katılan bir Cehennem Deresi ağzına/birikinti konisi üzerine kurulmuş görünmektedir. Karşı yamaçtan ise Bayrak Dere Bişek köyü arazisinde Kamışcık Dereye katılmaktadır. Yani Bişek köyü bir büyük vadi içinde iki daha küçük vadi ağzında kurulmuştur. Ekstrem yağışlar gerçekleşmesi durumunda yeni sel ve su baskını vakalarının yaşanma ihtimali söz konusudur. 1931 selinde bu nahiye merkezi ile birlikte 10 köy zarar görmüş 80 000 liralık zarar oluşmuştur.

4.2. 27.08.1938 Yassıağıl (Kızılkoca) Köyü Şiddetli Yağmur ve Dolu Felaketi

Dâhiliye Vekâletinden Başvekâlete gönderilen 15.9.1938 gün ve 3340 sayılı yazıda Yozgat Vilayetinin 5.9.938 gün ve 860 sayılı yazısına dayanarak Kızılkoca Nahiyesi Yassıağıl (Nahiye merkezi olan köy) köyüne yağın şiddetli yağmur ve dolunun yol açtığı zarar hakkında bilgi verilmiştir. “27.8.938 günü saat 18 den 19 a kadar Kızılkoca nahiyesinin Yassıağıl köyüne şiddetli yağmur ve dolu düşerek 3-4 bin şinik kadar hâsılatının ve 25 kadar davarın telef olup köy içindeki bahçelerin kısmen hasara uğradığı” Yozgat vilayetinin yukarıda gün ve sayısı belirtilen yazısına dayalı olarak bildirilmekteydi. “Şinik” tahıl için kullanılan 8 kg.lık bir ölçü birimidir. Buna göre 3-4 bin şinik hâsılatın zarar gördüğü ifade edildiğinden yaklaşık 25-30 tonluk (muhtemelen hububat) zarar söz konusudur. Bunun dışında 25 davar (koyun ve keçi), köy içindeki bahçelerde hasar söz konusudur³⁰.

Şimdiki Kızılkoca köyünün uydu fotoğrafı incelendiğinde bir plato düzlüğü köyü olduğu anlaşılmaktadır. Ağustos ayında böyle bir köy meteorolojik olarak ancak şiddetli yağmur ve özellikle doludan zarar görebilir. Kurak mevsimde bir saat devam eden şiddetli yağışın havzanın daha aşağı kısmında sele de yol açması muhtemeldir. Ancak bu konuda bir bilgi ve kayda ulaşılamamıştır. Arşiv klasöründe sadece tek belge vardır. Gerçekleşen yağışın oldukça dar bir alanda gerçekleşen mevzii bir yağış olması ve doğal sistemin bunu tolere ettiği de düşünülebilir.

³⁰Dâhiliye Vekâletinden Başvekâlete gönderilen 15.9.938 gün ve 3340 sayılı yazı,BCA30-10-0-0_118-825-15

4.3. 13 Eylül 1938 Büyük Sel Felaketi(Şefaatlî Seylâpı)

Başbakanlık arşiv dosyalarındaki belgelere göre sahada yaşanan en önemli meteorolojik kökenli afet 13 Eylül 1938’de meydana gelen ve Yozgat merkez köylerinde, Boğazlıyan, Sorgun, şimdiki Aydıncık civarında gerçekleşen sel ve su baskını vakalarının hepsini kapsayan, ancak en belirgin olarak Şefaatlî nahiyesi ve çevresini etkileyen sel ve su baskını olduğu anlaşılmaktadır.

Dâhiliye Vekâletinden Baş Vekâlete 16.9.938 gün ve 3393 sayılı olarak gönderilen belgeye göre 13.9.938 akşamı yağın şiddetli yağmurların etkisiyle Şefaatlî köyünden geçen Karasu’nun taşarak bu köyün zahirelerini götürüp bağlarını tahrip ettiği, Caferli-Şefaatlî istasyonları arasında demiryolunun 100 metre kadarını suların götürdüğü, umumi hasarı tespit için Vilayetçe mahalline heyet gönderildiği Yozgat Valiliğinin verdiği bilgiye atıf yapılarak belirtilmektedir³¹

Dâhiliye Vekâletinden Baş Vekâlete 19.9.938 gün ve 3396 sayı ile 16.9.938 gün ve 3393 sayılı yazıya ek olarak gönderilen yazıda afetin boyutlarının büyüdüğü anlaşılmaktadır. Bu yazıda “13.9.938 günü vuku bulan seylâptan Yayla köyünde 150 bağın harap olup 6 sığır, 4 merkep, 60 davarın telef olduğu ve iki evin harap olduğu ve Baş bucuklu köyü ile solman ve fikili köylerinin bağ ve bahçelerinin keza hasara uğradığı” belirtilmektedir. Yozgat’ta Yayla, Başbucuklu, Solman ve Fikili isimli köyler tespit edilememiştir. 1927, 1935, 1940 Nüfus Sayımları sonuçlarında da bu isimlere rastlanılamaması isim değişikliği ihtimalini ortadan kaldırmakta ve yanlış yazım ihtimalini güçlendirmektedir. Bugün Yozgat merkez ilçeye bağlı Başınayayla, Salmanfakılı ve Başbüyük köylerinin bunlar olduğu tarafımızca değerlendirilmektedir.

Şekil 6. 2014 Google Earth Görüntüsünden Fakıbeyli Köyü

Yazının devamında Fakıbeyli köyünde 6 evin tamamen yıkıldığı ve Paşaköy’ü ile birlikte harman yerindeki mahsulâtı sellerin götürdüğü, esasen bir kısım köylülerin kuraklık yüzünden mahsulü yanmış iken takip eden bu felakete halkın zarar ve sefalete uğradığı cihetle Kızılay’ın yardımı istenmektedir³². Bunlardan Fakıbeyli köyü halen Yozgat merkez ilçeye bağlı iken, Paşaköy Şefaatlî ilçesi sınırlarındadır. Şekil 6’da Fakıbeyli’nin ekstrem yağışların gerçekleşmesi durumunda sele maruz kalma riskinin ne kadar belirgin olduğu görülmektedir. Köy ve arazisi bir ana vadi içinde ve üç sel yatağının ağız kısmındadır.

Devrin imkânları içerisinde bilgi edinmenin ve ulaştırmanın zorluğuna bağlı olarak yeni bilgiler geldikçe yeni yazılar yazıldığı anlaşılmaktadır. Gün geçtikçe afetin ve zararlarının büyüklüğü daha net bir

³¹Dâhiliye Vekâletinden Baş Vekâlete 16.9.938 gün ve 3393 sayılı yazı, BCA30-10-0-0_118-825-24

³²Dâhiliye Vekâleti’nden Baş Vekâlete 19.9.938 gün ve 3396 sayılı yazı, BCA30-10-0-0_118-825-24.

şekilde ortaya çıkmaktadır.

Dâhiliye Vekâletinin Başvekâlete 21.9.1938 tarih ve 3417 sayılı yazısı ile Şefaati nahiyesindeki seylâp hakkında Yozgat Vilayetinden alınan mütemmim (tamamlayıcı) malumata göre 6 insanın boğulup hayatını kaybettiği anlaşılmaktadır. 66975 kilo buğday, 300 kilo arpa, 110000 kilo saman, 1 samanlık, 2 ahır, 1 dükkân, 7 ev, 2 değirmen, 8 araba, 5 düğen, 1020 dekar bağ, 350 dekar bahçe, 300 meyve ağacı ve tahminen 50000 liralık tüccar eşyasının hasara uğramıştır. 150 tavuk ve horoz, 55 öküz, 5 at, 2 manda, 44 inek, 25 eşek, 973 koyun, 75 koç, 387 keçi telef olmuştur. Mamure nahiyesinde(Şimdiki Aydıncık) 2 kadın ve 1 çocuğun boğularak (öldüğü), Akyazılıtaş (bugünkü Sorgun/Yazılıtaş olmalı) köyünde 240 kilo un, 600 kilo buğday,130 kilo arpanın hasara uğradığı ve bu seylâp dolayısıyla mutazarrır (zarar görmek, zarara uğramak) olan çiftçilerin tohumluk ve yemlik ihtiyaçlarının mahallen tespit edilmekte olduğu bildirilmektedir³³.

Yozgat Vilayetinden alınan haberler güncellendikçe yeni yazılar yazıldığı anlaşılmaktadır. Son yazıdan bir gün sonra Başvekâlete yeniden bilgi verilmiştir. Dâhiliye Vekâletinin Başvekâlete 22.9.1938 gün ve 3396 Sayılı yazısına göre son durum şöyledir:

1. Yağan şiddetli yağmurların 13.9.938 akşamı yaptığı tahribatı tespit için vilayetçe mahalline gönderilen heyetin raporuna nazaran Boğazlıyan Sarsavuş (Sorsavuş) köyünden 2 çocuğa yıldırım isabet etmiş, Fakılı³⁴ köyünden bir evin 2/3 ü ile eşyasının tamamını sular götürmüş ve aynı köyde bin liralık buğday yığnını sele kapılmıştır.
2. En ziyade sel istilasına uğrayan Şefaati'de hükümet binası ile birçok dükkân sular altında kalmıştır. Sellere kapılmış olan 3 şahsın cesetleri bulunmuş ve bu köyden 223 ton buğday, 110 kilo arpa, 40 balya yün, 15000 liralık tüccar eşyası, 13 at, 22 merkep, 10 inek, 14 davar, 10 kağnının, 9600 kilo buğday, 5600 kilo çavdar ve 1200 kilo arpadan başka bağların kâmilen hasara uğramıştır.
3. Karakaya köyünden bir çoban merkebi ve 500 davarı ile sellere kapılmıştır. Keza un yüklü bir araba ile öküzlerinin ve Şükrü isimli sahibinin, Höke³⁵ köyünden bir bostan bekçisiyle, Halaçlı köyünden 1 kadın ve 2 çocuğunun bu meyanda kurban gittiği anlaşılmaktadır.
4. Sorgun kaza merkezinde de bazı evlerin su altında kalarak zahirelerinin zayıata uğradığı haber alınmış, heyetin çalışmalarına devam ettiği Yozgat vilayetinden bildirilmiştir³⁶.

19.9.938 gün ve 3414 sayılı yazıya ek olduğu bildirilen Dâhiliye Vekâletinin Başvekâlete 23.9.1938 tarih ve 3443 Sayılı yazısında da yeni bilgiler bulunmaktadır. Buna göre; “Şefaati nahiyesindeki “Seylâp” hakkında Yozgat vilayetinden alınan mütemmim malumata nazaran mezkûr nahiyenin Paşa, Kızılyar ve Sorgun kazasının Peyniryemez, Çankılı ve Caferli köylerinde ceman 33300 kilo buğday, 8000 kilo arpa, 30000 kilo saman, 75 davar, 22 kuzu, 5 eşek, 7 inek, 4 öküz, 2 at, 31 bağ evi, 350 dekar bağ ve bahçe, 10 kağnı arabası ile 300 adet kesilmiş söğüt ve kavak ağacını” sellerin götürdüğü anlaşılmaktadır³⁷.

Görülüyor ki 13.9.938 tarihinde gerçekleşen sel felaketi Yozgat ili genelinde çok geniş alanları etkilemiş, can kayıpları yanı sıra büyük miktarda mal kayıpları da meydana getirmiştir. Bu hadise ulusal basında da yer bulmuş ve Cumhuriyet Gazetesi'nde haber yapılmıştır³⁸.

³³Dâhiliye Vekâleti'nin Başvekâlete 21.9.1938 tarih ve 3417 sayılı yazısı, BCA30-10-0-0_118-825-24.

³⁴Günümüzde Yozgat ilinde birçok Fakılı, ya da Fakili ile biten isimli yerleşme vardır. Ancak burada kastedilenin eskiden Boğazlıyan'a bağlı Karafakılı olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü hem belirtilen sahada ve hem de vadi tabanıdır. Karafakılı bugün Yenifakılı isimli ilçe merkezidir.

³⁵Günümüzde Höke isimli bir köy yoktur. 1940 Nüfus Sayımı neticelerinde Hökei kebir isimli bir köy mevcuttur. Günümüzde bu köy Şefaati'ye bağlı Koçköy'dür. Köy zikredilen diğer afetzede köylere yakın konumda ve vadi içinde kuruludur.

³⁶Dâhiliye Vekâleti'nin Başvekâlete 22.9.1938 gün ve 3396 Sayılı yazısı, BCA30-10-0-0_118-825-24

³⁷Dâhiliye Vekâleti'nin Başvekâlete 23.9.1938 tarih ve 3443 Sayılı yazısı, BCA30-10-0-0_118-825-24

³⁸Cumhuriyet Gazetesi,17 Eylül 1938, Cumartesi, s.1

Şekil 7. Cumhuriyet Gazetesi, 17 Eylül 1938, Cumartesi

4.4. 26.4.939 Terzili Köyü Dolu ve Sel Felaketi

Dâhiliye Vekâletinin Başbakanlığa 16.5.1939 tarih ve 1916 Sayılı yazısında 26.4.939 günü Merkez Kaza Salmanlı Nahiyesi Terzili Köyüne yağın şiddetli dolu ve yağmurun oluşturduğu selin 23 eve ait 138 davarı götürdüğü, bağ ve bahçelerin hasara uğradığı Yozgat vilayetinin 2.5.939 tarih ve Emniyet A.K.2 429 sayılı yazısına istinaden bildirilmektedir³⁹. Günümüzde Yerköy ilçesine bağlı olan bu köy (Şekil 8) bir vadinin iki yamacına yerleşmiş görünmektedir. Çevre araziler tamamen çıplak erozyon arazileridir. Yeniden sel yaşama riski bulunmaktadır.

Şekil 8. Terzili Köyünün Google Earth Görüntüsü

4.5. 19.6.939 Tarihinde Yağın Şiddetli Yağmur ve Doluya Bağlı Olarak Oluşan Sel

Dâhiliye Vekâletinin Başvekâlet Yüksek makamına 12.7.939 tarih ve 2906 sayılı yazısının belirttiği üzere; “Yozgat Vilayetinin 23.6.939 tarih ve 596 sayılı yazısıyla gelen rapora göre, 19.6.939 tarihinde

³⁹ Dâhiliye Vekâletinin Başbakanlığa 16.5.1939 tarih ve 1916 Sayılı yazısı, BCA.30-10-0-0_118-827-2_

yağan şiddetli yağmur ve doluya bağlı olarak oluşan sel, Sorgun kazası(çevresinde) Aşağı Cumaşaklı ve Boğaz Cumaşaklı köylerinde buğday ve arpa mahsulâtının 3/4'ünü, bağ ve sebze bahçeleri mahsulâtını da kâmilen zarara uğratmıştır. Cumaşaklı köyünden muhtelif cins hayvanı telef ettiği belirtilmektedir. Ayrıca sel, Şahmuratlı köyü buğday mahsulâtını harap etmiş, 10 koyun, 3000 sığır ve kavak ağaçlarını sürükleyip götürmüştür.” Merkez kazasında; Saray köyü bahçeleri cüzi miktarda hasar görünürken, Büyük Abdallar⁴⁰, Cakcak, Karaosmanoğlu köylerinin ekin tarlaları ile bağ ve bahçelerinin, Mahal karakoluna bağlı köylerin sebze, ekin ve kendir tarlalarının, Musabeyli köyünün buğday, arpa mahsulâtı ile bağlarının zarara uğradığı anlaşılmaktadır. Bir merkeple iki buzağının sel tarafından götürüldüğü, Kavurgalı, Recepli, Köçegen⁴¹, Fakıbeyli, Gözler⁴², Çalatl, Divanlı köyleri ekin tarlalarının hasara uğradığı, Deremumlu köyünde 30 koyunun telef olduğu bildirilmektedir⁴³.

4.6. 10.6.940 Musabeyli Nahiyesinde Ceviz Büyüklüğünde Dolu Vakası

Dâhiliye Vekâletinin Başvekâlet Yüksek makamına 15.6.940 tarih ve 5539 sayılı yazısına göre 10.6.940 günü saat 13’de bir çeyrek saat devam eden ceviz büyüklüğünde dolu neticesi Merkeze bağlı Musabeyli nahiyesinde 10000 dekar arazi üzerindeki zahire ile bağ ve bostan mahsulâtını, Kala köyünün bağlarının hasara uğradığı, 200 kuzu ve oğlağın, 80 koyun ve 3 ineğin telef olduğu, tarlalarında çalışan köylülerin bazılarının ve bir kısım hayvanatın yaralandığı ve zarar miktarının tespitine çalışıldığı Yozgat Vilayetinin 11.6.940 gün ve Em. 892/3916 sayılı tel(graf)ı ile bildirilmektedir⁴⁴.

5. Sonuç

Yüksek düzlüklerin geniş yer tuttuğu Yozgat ili arazisi aynı zamanda geniş, çıplak, bitki örtüsünden yoksun sahaları da barındırmaktadır. Yukarıda, sel yaşanan birkaç köye ait Google Earth görüntülerinden de rahat bir şekilde anlaşıldığı üzere; özellikle yüksek düzlüklerden vadilere inen yüksek eğimli yamaç arazilerde ve bunların eteklerinin çoğunlukla çıplak araziler olduğu söylenebilir. Dolayısıyla yıl boyunca görülmesi olası orajlı havalarda ani ve şiddetli, nispeten uzun süreli yağışlarla yere düşen suyun çoğu akışa geçecektir. Özellikle kuru vadi içlerine ve vadi ağızlarına kurulu yerleşmelerin sel afetine maruz kalma ihtimali güçlenecektir. Çalıştığımız dönemde durumun bundan daha iyi olduğunu düşünmemiz için hiçbir neden yoktur. Yozgat ilinin doğal coğrafi yapısının meteorolojik kökenli afetlerin gerçekleşmesine uygun olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim çok kısa bir tarihsel dönem içinde bile fazla sayıda yaşanan afet yaşanan Yozgat’ta, can ve büyük miktarda mal kayıpları gerçekleşmiştir. Kanaatimizce, bir şekilde kayıtlara geçmeyen ya da arşivde tasnif edilmeyen, başka vakaların da bulunması olasıdır. Ele aldığımız dönem sonrasında da meteorolojik kökenli afetlere yönelik kaygının⁴⁵ ya da yaşanan bir afetin yaralarının sarılmasının⁴⁶ Yozgat Vilayetinin gündeminde yer aldığı görülmektedir. Sadece arşiv kayıtlarına geçen olaylar bile bugüne ne zorluklarla gelindiğini anlamamıza yeterlidir. 1970-2012 döneminde Yozgat genelinde 3 tane sel ve su baskını, 2 dolu vakası, 3 afet olarak değerlendirilen miktarda kar yağışı, 4 fırtına, 2 orman yangını, 5 heyelan ve 1 kuraklık yaşanmış olması yakın zamanlarda da afetselliğin devam ettiğini göstermektedir⁴⁷.

Sahada diğer su baskını afetlerine uğrayan yerleşmeler büyük akarsuların vadi düzlüklerinde ve ova-

⁴⁰Yeni adı tespit edilememiştir.

⁴¹Muhtemelen Yozgat Merkez Köçeklioğlu köyü

⁴²Muhtemelen Sorgun’a bağlı Gözbaba köyü

⁴³Dâhiliye Vekâleti’nin Başvekâlete 12.7.939 tarih ve 2906 sayılı yazısı, BCA. 30-10-0-0_118-827-13

⁴⁴Dâhiliye Vekâleti’nin Başvekâlete 15.6.940 tarih ve 5539 sayılı yazısı, BCA.30-10-0-0_118-830-2

⁴⁵Köy işleri Bakanlığının Başbakanlığa 27.07.1966 gün ve 1153 sayılı yazısı, BCA. 030_01_00_00_81_514_7_1

⁴⁶4/3/1967 tarih ve 6/7820 sayılı Başbakanlık Kararnamesi, BCA. 030_18_01_02_217_22_13

⁴⁷Emre Özşahin, 2013, Türkiye’de Yaşanmış Doğal Afetler Üzerine Bir Değerlendirme, 2. Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı, 26-27 Eylül 2013, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay, s.4

da yer alan Şefaati, Yerköy civarındaki yerleşmelerdir. Su akışını dengeleyecek büyük barajlar inşa edilmiş olması büyük akarsuların taşkın seddi çalışmalarının yapılmış olması buralarda riski büyük ölçüde azaltmıştır. Ancak, doğal olaylarda kontrol asla %100 olmaz. Barajların kapasitesini aşacak, taşkın setlerini yıkabilecek ekstrem yağış ihtimali her zaman söz konusudur.

Çalışmamıza esas teşkil eden dönemler arasının, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve II. Dünya Savaşı arası sürecin ağır iktisadi koşullarına denk gelmesi sebebiyle Anadolu'nun diğer illerinde de olduğu üzere kamu yatırım ve harcamalarının yeterince gerçekleştirilememiş olması bir hakikattir⁴⁸. Bu bağlamda Yozgat özelinde yaşanan sel ve su baskınları sonrasında devletin, başta bayındırlık hizmetlerinin sağlanması hususunda zorlanmış olduğu göz ardı edilmemelidir. Cumhuriyetin ilerleyen dönemlerinde gittikçe artan bir şekilde ağaçlandırma, dere ıslahı vb. bu tür afetleri engellemeye yönelik çalışmalar yapılmıştır⁴⁹.

Yozgat'ta benzer vakaların zuhur etmesinin önüne geçilmesi amaçlı, bazı tedbirlerin alınması ya da alınmaya devam etmesi gerekmektedir. Özellikle çıplak yamaç arazilerde sekileme ve ağaçlandırma yapılmalı, kuru dere yataklarında setler kurulmalıdır. Aşırı otlatma, yakma vb. nedenlerle yok edilen bozkır florası canlandırılmalıdır. Yozgat'ın iklimi buna müsait görünmektedir. Her şeyden önce doğal çevre ile ilişkimizi sürdürülebilirlik üzerine yeniden inşa etmemiz gerekmektedir. Aynı zaman değerli tarım alanlarımızı da oluşturan vadi tabanlarına yerleşmek yerine daha uygun alanlara yerleşmeli, planlarımızı yaparken bu gerçekliklere riayet etmeliyiz.

6. Kaynaklar

6.1. Arşiv Belgeleri

BCA. 030_10_00_00_117_819_11.

BCA. 30-10-0-0_118-825-15.

BCA. 30-10-0-0_118-825-24.

BCA.30-10-0-0_118-827-2.

BCA. 30-10-0-0_118-827-13.

BCA.30-10-0-0_118-830-2.

BCA. 030_01_00_00_81_514_7_1.

BCA. 030_18_01_02_217_22_13.

6.2. Resmi Yayınlar ve İstatistikler

TUİK (Başvekâlet Merkezi İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi),1928, 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Türkiye Nüfusu,3, Türk Ocakları Merkez Hey'eti Matbaası

TUİK (Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü),1937, Genel Nüfus Sayımı 1935 Kat'i ve Mufassal Neticeler Yozgat Vilayeti, Cilt:57, Neşriyat sayısı:75, Ankara

⁴⁸ İsmet Türkmen, 2013, Doğu Kalkınması –Doğu İllerine Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar- (1923-1946), Kömen Yay., Konya.

⁴⁹<http://www2.dsi.gov.tr/bolge/dsi12/yozeat.htm>

TUİK, 2014, Seçilmiş Göstergelerle 2013 Yozgat, Yayın no:4262, Ankara

Meteoroloji Genel Müdürlüğü Yozgat istasyonu gözlem verileri.

6.3. Telif ve Tetkik Eserler

Bulut, İ., 1998, Şehir Coğrafyası Açısından Sorgun, Atatürk Ü. Kazım Karabekir Eğt. Fak. Yay., 877, 96,36, Erzurum

Bulut, İ., 2000, Yozgat'ın Nüfus Coğrafyası Özellikleri, Doğu Coğrafya Dergisi, 6, 4, s.1-36

Bulut, İ., 2003, Yozgat İli'nin Coğrafyası, Atatürk Ü. Fen Edebiyat Fak. Yay:315 Coğrafya Bölümü Yay:12, Erzurum

Cumhuriyet Gazetesi,17 Eylül 1938, Cumartesi

Çağrı, M., 1988, "Afet" Maddesi, İslam Ansiklopedisi, Cilt:1,s.398-399

Çanak, E., 2015, Cumhuriyet döneminde adana (seyhan)'da meydana gelen seller ve alınan önlemler (1930-1956), CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 13, 1, s.296-341

Demir,A., ve Aktaş, E.,2008, Gümüşhane Sancağı'nda Doğal Afetler (1888–1910), Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 24, s.21-54

Dönmez, Y.- Aydınöz, D., 2012, Bitki Örtüsü Özellikleri Açısından Türkiye, İ.Ü.E.F. Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi,Sayı:24, s.1-17

Erdal, İ., 2013, Halkevlerinin Kuruluşu, Yapısı ve Yozgat Halkevi(1932-1951), Siyasal Kitapevi, Ankara

Erl, M.Y, 2008, Meşrutiyet İdaresi Altında Erzurum Sel Baskını, 1910, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 1/2 Winter 2008

Ketin, İ., 1955, Yozgat Bölgesinin Jeolojisi ve Orta Anadolu Masifinin Tektonik Durumu, Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni,Cilt:6, Sayı:, s.1-40

Motsholapheko M. R. and Kgathi D. L., 2014, Flooding, Risk Factors and Responses: An Overview of Concepts, flooding Risk Factors, Environmental Impacts and Management Strategies (Ed. Motsholapheko M. R. and Kgathi D. L), Published by Nova Science Publishers, Inc., Newyork

Özer, İ., 2013, Cumhuriyet Döneminde Tokat'ta Meydana Gelen Sel Felaketleri(1934-1951), GOÜ Tokat Sempozyumu 01-03 Kasım 2012 Bildirileri, Tokat Valiliği Özel İdaresi Yayını, Tokat

Özey, R., 2006, Afetler Coğrafyası, Aktif Yayınevi, İstanbul

Özşahin, E., 2013,Türkiye'de Yaşanmış Doğal Afetler Üzerine Bir Değerlendirme, 2. Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı,26-27 Eylül 2013, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay

Şahin, C. - Sipahioğlu,Ş., 2002, Doğal Afetler ve Türkiye, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara

Tamer, İ.-Aslan, H.-Afşar,S-Hayarali,F.-Levent,V.-Karaman,Y., 2011, Yozgat 2011 Çevre Durum Raporu, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yozgat Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Yozgat

Tekinsoy, B., 2015, Cumhuriyet Döneminde Amasya'da Meydana Gelen Sel Felaketleri(1938-1950), III. Uluslararası Geçmişten Günümüze Merzifon ve Amasya Yöresi Sempozyumu 08-10 Ekim 2015,

Edge Akademi Yayınevi, Ankara

Varlık, M.B.,1996, Bozok Yozgat Halkevi Dergisi Bibliyografyası, Kebikeç, Sayı:3, s.193-198

6.4. İnternet Kaynakları

<http://www.icisleriafad.gov.tr/dogal-afet-nedir-ve-afetlerin-zellikleri>(05.04.2016)

<http://www.mgm.gov.tr/iklim/iklim-siniflandirmalari.aspx?m=YOZGAT>(08.04.2016)

http://www.yozgatafetacil.gov.tr/default_B0.aspx?content=89(06.04.2016)

<http://www2.dsi.gov.tr/bolge/dsi12/yozeat.htm>(10.04.2016)

TDK, Güncel Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr> (05.04.2016)

HAKİKAT GAZETESİ: YAYIN ÇİZGİSİ, HABERLERİ VE KÖŞE YAZILARI (1955-1977)

Hatice MUMYAKMAZ'

Özet

Çalışma, Yozgat'ta 29 Ağustos 1955'te yayın hayatına başlayan Hakikat gazetesini, yayın çizgisi, haberleri ve köşe yazıları çerçevesinde, 1955-1977 yılları arasındaki ulaşılabilen sayıları üzerinden yirmi yıllık bir süre içinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ancak çalışmada gazetenin 1960 ve 1965 yılları arasındaki sayılarına ve 1977 sonrası sayılarına ulaşılamamıştır.

Günlük, siyasi, müstakil gazete ilanı ile çıkan gazetenin sahibi ve yayın müdürü Mustafa Neşet Tanrıdağ'dır. Gazete yayın amacını, hadiseleri tamamıyla objektif olarak değerlendirmek, ahlaki endişe ile karanlık hakikatleri çıplaklığı ile ortaya koymak, Yozgat'ın ve Yozgatlıların hizmetinde olmak şeklinde açıklamıştır. Başlangıçta iki sayfa olarak yayımlanan gazete, yazı, haber ve ilanlara göre zaman zaman dört sayfa yayımlanmıştır. 1955-1970 arası dönemde, dünya, ülke gündemi ve Yozgat'ın problemleri (yol, su, okul ihtiyaçları, banka şubesi açılması), ticareti, sanayisi, yerel siyaseti ve siyasetçilerine dair haberler de verilmiştir. Gazetede uzun süreli olmamakla beraber başyazar Mustafa Neşet Tanrıdağ'ın, ya da köşe yazarı olarak Nazım Kafaoğlu, Sefer Eronat, Taha Akyol gibi isimlerin önemli günlere, olaylara, değerlere, demokrasiye ve antikomünizme ait yazıları yayımlanmıştır. Siyasi olay ve haberler de aşırı tarafgirlik görülmemekle beraber, gazetenin siyasi çizgisi, Demokrat Parti, Adalet Partisi çizgisidir. İlgili dönemlerde her iki partinin siyasi faaliyetlerinden övgü ile bahsedilmekte ve kıymetlerinin bilinmesine dönük bir vurgu yapılmaktadır. Gazetede Bozok Gazetesi ile polemikler, az sayıda yer alırken; karikatür, şiir ve ilanlar sürekli olarak yer almıştır. 1970-1977 yılları arasında gazetenin haber ve yazılar açısından daha önceki yıllara göre nitelik olarak gerilediği, Yozgat ve ilçelerindeki olaylara dair sıradan günlük haber ve ilanlara daha çok yer verildiği görülmektedir.

Çalışma çerçevesinde, gazetenin ilgili sayılarından, dönemin Türkiye ve Yozgat tarihi ile ilgili akademik çalışmalardan yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hakikat Gazetesi, Basın, Yozgat, M. Neşet Tanrıdağ, siyaset, sosyal ve kültürel hayat.

Abstract

Hakikat Newspaper: Broadcast Perspective, News And Columnist

This study aims to evaluate broadcast perspective, news and columnist of Hakikat Newspaper which started its publication life on 29th August, 1955. The study fulfills this purpose using the volumes of the newspaper which was published in 1955-1977.

Mustafa Neşet Tanrıdağ is the owner and broadcasting manager of the newspaper whose advertisement is daily, political and autonomous publication. The newspaper clarified its publication purpose as being objective to the events, revealing all the truth of the darkness side of the event with moral concern and being subservient to Yozgat and its folk. In the term of 1955-1970, the news related to agenda of world and country and Yozgat's problems (such as road, water, school, opening of the branch bank), trade, industry, local politics and politicians were also issued. In the newspaper, articles of M. Neşet Tanrıdağ who was editor-in-chief or some columnist such as Nazım Kafaoğlu, Sefer Eronat, Taha Akyol were published related to important days, events, morals, democracy and anti-communism. The publications of these people were

not permanent. With not having extreme prejudice it can be concluded that the political perspective of the newspaper was on the same side with Democrat Part and Justice Party. In the newspaper, during this period it can be seen that there was praise on the activities that had been done and an emphasis that the value of these activities should be realized. Whilst there had been limited argumentation with Bozok newspaper, there had been a considerable amount of poems and advertisements in the newspaper. It can be said that the term of 1970-1976 the quality of the news and articles were decreased when compared to the publications of the previous years. On the other hand, the number of the daily news related to events which happened Yozgat and its districts and advertisements were increased.

In the context of this study, it will be drawn on the related issue of the newspaper, academic studies on Turkey and Yozgat history of that period.

1. Mustafa Neşet Tanrıdağ ve Hakikat Gazetesi

Mustafa Neşet Tanrıdağ, Yozgat'ta 1338 (1922) yılında doğmuş, 21 Ocak 2003'te vefat etmiştir. Tanrıdağ, Hakikat gazetesi, Vurun Abalıya, Çağlayan, Püsküllü Bela mizah gazeteleri ile Şafak Dergisinin sahibi ve Anadolu Gazeteleri Sendikası İdare Heyeti üyesi idi. Ziraat Odaları Yozgat Başkanlığı ve Ziraat Odaları Birliği İdare Heyetinde yer aldı. Adalet Partisi Yozgat İl Başkanlığı, 10 Ekim 1965'te birinci sıradan Yozgat milletvekili seçildi. 1969 seçimlerinde Adalet Partisi'nden yeniden Yozgat milletvekili oldu¹. Milletvekillikleri döneminde, Meclis içerisinde kendisini öne çıkaran, belirleyici bir tavır görülmemiş, Adalet Partisi'nin kararlarına destek olan bir milletvekili olmuştur².

Tanrıdağ, muhtelif yazılarında kendisini ve çalışmalarını şöyle anlatmaktadır; "...1942 yılından bu yana Ankara ve İstanbul'da yayınlamaya muvaffak olduğum Çağlayan, Püsküllü Bela ve Şafak devrinin en çok okunan gazete ve mecmualarından idi. Bugün birçok kuş kaldıranların keseleri için girdikleri DP'ye 1946 ve 1950 yıllarında kelleleri pahasına hizmet edenlerin başında idim. 1951 yılında yedek subaylığımı bitirerek Yozgat'a döndüm. Hemşerimiz Şükrü Öncel'in tavassut ve tekellüf ile 20 bin lira değerinde traktör

¹Yrd. Doç. Dr. Hatice Mumyakmaz, Bozok Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD.; hatice.mumyakmaz@bozok.edu.tr; hatice.guzelmumyakmaz@gmail.com

Millet Meclisi Üyelerine Mahsus Hal Tercümesi Kağıdı Yozgat Milletvekili Neşet Tanrıdağ, HT_3103_4_2, Sicil No:698, s. 1-3.; Seçilmiş Olanlara Verilen Tutanak, 11/10/1965, S_M3103_4_2,1s.; Seçilmiş Olanlara Verilen Tutanak, 13/10/1969, S_M3103_4_2, 1s.

²Tanrıdağ'ın 1965 ve 1969 dönemlerindeki milletvekilliği faaliyetleri için ilgili yıllardaki Zabıt Cerideleri incelenmiştir. Yukarıdaki tespit bu araştırmaya dayalıdır fakat Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın idamına "evet" oyu veren Adalet Partisi milletvekilleri arasında yer alması, internet araştırmalarında adına sık rastlanmasına sebep olmaktadır. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d03/c023/mm__03023058.pdf

ve ekipmanları satın alarak çiftçiliğe başladım. Dört yıl babamın arazisini dahi ekmeden ortakçılık yaparak 50 bin lira kazandım. Bir buçuk sene önce kurduğum Tanrıdağ matbaasında Hakikat ve Vurun Abalya gazetelerini neşretmeye başladım. Kalemimi ve gazetelerimi Yozgat'ın ve Yozgatlıların terakkisine adadım. Kalemimi ammenin dili ve dileği için kullandığım için kırılanlar, üzülenler, hırsız diye yazdıklarımız dışlerini sika sika dışlerine kan oturdu”³.

Tanrıdağ'ın, Tanrıdağ matbaasından önce, 1953'te 100 bin liraya kurduğu matbaası yakılmış, 1955 senesinin 29 Ağustosunda Tanrıdağ ve Hakikat gazetesi faaliyete geçmişti. 1956 senesinin Aralık ayının sonuna kadar 40 bin lirayı aşkın ilan bedeli alan matbaa, 75 bin liralık bir taahhüt işi yapmış. 30 bin liraya yakın da evrak-ı matbua tabetmiştir. Tanrıdağ'ın ifadesine göre, müessese 16 ay zarfında 150 bin liraya yakın olan bir gelir temin etmiş, 13 işçi çalıştırmıştır. Ankara ve İstanbul matbaalarının % 95'i bu geliri elde edemez diyen Tanrıdağ, doğruya doğru eğriye eğri diyenlerin yıkılmayacaklarını belirterek, vazifesinin hakka ve hakikate hizmet edebilmek için amme hizmetinde bulunmak olduğunu açıklamıştır⁴.

Gazetenin kurulduğu zamandan 1970'e kadarki sahibi ve Neşriyat Müdürü M. Neşet Tanrıdağ, basıldığı yer Tanrıdağ Matbaasıdır⁵. 1970'ten itibaren H. Nusret Tanrıdağ, Yazı İşleri Müdürü olmuştur⁶. 1976'dan itibaren Basımevi Kayhan Matbaası⁷ olarak görünen gazetenin Şubat 1977'den itibaren Sahibi Emsal Kayhan, Mesul Müdürü Avukat Ruhi Bacanlı'dır⁸. Gazetenin en son ulaşılabilen sayısı 18 Mayıs 1977 tarihlidir⁹. Gazete Neşet Tanrıdağ'ın yanında çalışan, Nazım Kayhan tarafından satın alınmıştır. Nazım Kayhan, o tarihlerde Yerköy gazetesi gibi başka gazetelerde yayınladığı için gazetesinin sahibini Emsal Kayhan olarak göstermiştir, gazete 1977'den 2004'e kadar Sabah ismiyle yayımlanmıştır¹⁰.

³Bu yayınlar arasında Şafak'ın yalnızca bir sayısına ulaşabilmıştır. Sahibi ve Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden, Mustafa Neşet Tanrıdağ, Şafak (Aylık Siyasi Fikir ve Sanat Dergisi), Sayı: 2, Mayıs 1949, Kanaat Basımevi, Ankara. M. Neşet Tanrıdağ, "Sizlerin Dayıları Varsa Benim de Allahım Vardır", Hakikat, Y: 2 S: 407 6 Şubat 1957 Çarşamba, s.1.

⁴M. Neşet Tanrıdağ, "Karagün Kararıp Kalmaz (Hesaplaşma Günü Gelmiştir)", Hakikat, Y: 2 S: 405, 4 Şubat 1957 Pazartesi, s.1.

⁵Hakikat, Y:1, S:1, 29Ağustos 1955 Pazartesi, s1. (Fiyatı 10 Kuruş).

⁶Hakikat, Y:14, S:6237, 26 Ekim 1970 Pazartesi, s1. (Fiyatı, 25 Kuruş).

⁷Hakikat, Y:20, S:7978, 5 Kasım 1976 Cuma, s1. (Fiyatı 25 Kuruş).

⁸Hakikat, 14 Şubat 1977 Pazartesi, s1. (Fiyatı 25 Kuruş).

⁹Hakikat, Y:21, S:8098, 18 Mayıs 1977 Cuma, s1.

¹⁰Bu bilgiler, Nazım Kayhan'ın oğlu Mükremin Kayhan ve torunu Yasin Nazım Kayhan'dan 01.05.2016'da yapılan görüşmeden alınmıştır. Yasin Nazım Kayhan, babası Rasim Kayhan'ın 1994'ten (Y:1, S:16, 2 Aralık 1994) itibaren Hakikat adıyla 15 günlük aralıklarla Çorum'da basımını yaptırdığı yeni bir gazete yayımlamaya başlamıştır. İlgili gazeteden örnek nüshalar da kendisinde mevcuttur.

2. Gazetenin Yayın Çizgisi

Hakikat gazetesi, Milliyetçi Muhafazakâr çizgide yayın yapmıştır. Milli ve manevi değerlere saygılı haber¹¹ ve yazılar ile komünizm karşıtlığı gazetenin yayın politikasında takip edilebilmektedir.

Gazetede Demokrat Parti (DP) ve sonrasında Adalet Partisi (AP) iktidarı desteklenmektedir. Meclis gündemi ve yasa teklifleri haber olmuştur. Haberlere geleceğe yönelik yorum ya da analizler getiril(e) memiştir.

Ancak yerel politika, belediye seçimleri, belediye başkanının kim olacağı ya da hükümette yer alma ihtimali olan Yozgat milletvekilleri ile ilgili yorum ve fikir yürütmeler yer almaktadır. Ayrıca yerel siyaset yönlendirilmeye, halk siyasi manada terbiye edilmeye de çalışmıştır. Şehre ait kurumların yanlış yönetimi, kaynakların doğru kullanılması, hususlarında uyarıcı olmuştur. Şehrin merkezi ve ilçelerdeki ihtiyaçlar (yol, su, elektrik, okul vs) konu edilmiştir. Bunun yanı sıra merkez ve ilçelerdeki adi vakalar da yer alırken, bir cinayet vakasının mahkeme süreci aylarca gazetede haber olmuş, konuyla ilgili kimi zaman tekzip yayınlamak durumunda kalmışlardır. Bozok gazetesi ile küçük meseleler üzerinden, polemikler¹² de yer bulmuştur.

Gazetede yer alan uluslararası haberler, Türkiye'nin içinde bulunduğu uluslararası teşkilatlarla ilgili haberler, bu kurumların toplantı ve politikaları, Cumhurbaşkanı ve hükümet üyelerinin yurt dışı gezileri, Amerika ve NATO'nun faaliyetlerinden oluşmaktadır. Amerikan Başkan adayları, ordu komutanlığına getirilen isimler de gazetede yer bulmuştur. 6-7 Eylül Olayları, Kıbrıs Meselesi gibi konularda günlük olaylar çerçevesinde Türk tezi desteklenmiş, yazılar milliyetçi bir söylemle yazılmıştır.

2.1. Ulusal ve Uluslararası Haberler

Ulusal haberlerde gün gün ülkedeki gelişmeler, hazırlanmakta olan ve çıkarılan kanunlar aktarılmıştır. “Adnan Menderes Tarafından Mecliste Okunan Hükümet Programı”, başlıklı haberde Menderes'in konuşması; “1950 Hükümet programında vazedilen, zirai ve iktisadi kalkınmamızda büyük hamleler yapmamızı sağlayan esasları, bugün dahi bütün ehemmiyet ve vüsati ile benimsemekteyiz. Bu yeni merhalede bütün içtinabı müşkül ve hatta ekseriya gayri kabil bir takım sıkıntıların ve aksaklıkların izalesi hususunda acele ve azimle tedbirler üzerinde durulacak, diğer taraftan imkânların müsaadesi nispetinde daha ileri hamleler yapacaktır”¹³ şeklinde aktarılmıştır.

“Adnan Menderes Kabinesi Büyük Millet Meclisinin İtimadını Kazandı”¹⁴; “Emekliye Sevk Müddetine Dair Layiha Meclise Veriliyor”; “Seçim Kanunundaki Tadilatın Kaldırılmasını Derpiş Eden Layiha da Meclise Getiriliyor”¹⁵; “Seçim Kanunu Değiştiriliyor”¹⁶; “Hasan Polatkan, Fatin Rüştü Zorlu, Yırcalı İçin Meclis Tahkikatı Açılacak”¹⁷; “İnönü ve Arkadaşlarının Özalp Katliamı Tahkikatı Açılıyor”¹⁸; “Milli

¹¹Hakikat, “Ebedi Atamız Mustafa Kemal Atatürk Bugün Ankara'ya Gelişinin 36. Yıldönümü”, Y:1 S:101 27 Aralık 1955 Salı, s.1. (Görülmemiş ve İştirilmemiş Tezahürat Yapılmıştır Muhakkak ki Atanın Aziz Ruhu Gençliğin Bu Sonsuz Alkışından Haz Duyarak Şad Olmuştur.); Hakikat, “Sakarya Zaferinin 34.Yıldönümü Kutlandı”, Y:1 S:62 10 Kasım 1955 Perşembe, s.1.; Hakikat, “Aziz Atatürk Türk Gençliğine Emanet Ettiğin Mukaddes Vazifeyi, Çizdiğin Yoldan Son Hedefe Götürüyor. Ebedi Metfeninde Müsterih Uyu”, Y:1 S:62 10 Kasım 1955 Perşembe, s.1.

¹²Hakikat, “Abbas Sayar Yalan ve İftira Üzerine Hakikat'e İstinat Etmeyen Yazılar Yazmayalım” Y:1 S:130 31 Ocak 1956 Salı, s.1. Yazımızı esefle okudum, Hakikat gazetesinin Ankara'dan getirip barındıramadığı bir işçisi yoktur. Biz esnaflık, tüccarlık nedir iyi biliriz. Meslektaş baltalamayı sevmeyiz. Bunun en güzel delili Yozgat matbaasının yaşamasını arzu etmemizdir. Benim terbiyem yalan bir söz üzerine bir meslektaşını rencide etmeye müsaade etmez. Beyhude nizaha çanak tutma.

¹³Hakikat, Y:1 S:92 18 Aralık 1955 Cuma, s.1

¹⁴Hakikat, Y:1 S:94 19 Aralık 1955 Pazartesi, s.1.

¹⁵Hakikat, Y:1 S:95 20 Aralık 1955 Salı, s.1.

¹⁶Hakikat, Y:1 S:96 21 Aralık 1955 Çarşamba

¹⁷Hakikat, Y:1 S:97 22 Aralık 1955 Perşembe, s.1. Haberin ayrıntısında Adnan Menderes Meclis Grubunda Üç Eski Vekilini Müdafaa Etmek İstemiş İse de 14'e karşı 360 Oyla Fikri Kabul Edilmemiştir.

¹⁸Hakikat, Y:1 S:298 31 Ağustos 1956 Cuma, s.1.

Korunma Kanunu Tadil Layihası İçin Hazırlık Başladı, Yeni Layiha Üzerinde Çalışacak Komisyon Faaliyete Geçti"¹⁹; "Bütçe Encümenindeki Müzakereler, Basın Yayın İle İstatistik Umum Müdürlüğü Bütçeleri Kabul Edildi". "Meteoroloji Bütçesinin Tümü Üzerinde de Müzakereler Tamamlandı"²⁰ bu haberlerden bazılarıdır.

Menderes'in ülke gündeminde tartışma yaratan konuşmaları da gazetede yayımlanmıştır. "Adnan Menderes, Konya'da Din İşlerinin Dünya İşlerinden Ayrılmayacağını Söyledi" başlıklı haberde, Başbakan Adnan Menderes, bugün hükümet meydanında halka hitaben yaptığı konuşmada en çok laiklik konusunda durarak şu sözleri söylemiştir: "*Türk milleti Müslüman'dır ve Müslüman kalacaktır. Din işleri hiçbir zaman dünya işlerinden ayrılmaz. Biz din derslerini en yakın zamanda bütün orta mekteplerimize teşmil edeceğiz. Orta mekteplerde din derslerini en önemli bir ders olarak kabul ediyoruz. İyi bir din tedrisatı için iyi yetişmiş imam ve hatiplere ihtiyaç vardır. Bunun için imam ve hatip okullarının iki dereceli olması lazımdır. Gelecek sene Konya İmam Hatip Mektebi, lise derecesinde mezunlar verecektir. Bu okulları daha yüksek okullar derecesine çıkarmak en büyük gayemizdir*"²¹.

1960'a kadarki süreçte ülkedeki sanayi, ticaret, sosyal ve kültürel alanda yapılan yatırımlar övgüyle, sevinç ve heyecan ile duyurulmuştur. Kalkınma ve geri kalmışlıktan kurtulma çabası Demokrat Parti İktidarı ile anlamlandırılarak bütünleştirilmiş ve desteklemek gerektiği dile getirilmiştir. "Yaşasın Adnan Menderes, Bunu Biz Değil, Milyonlarca İnsan Haykırıyor. Evet Yaşasın Adnan Menderes ve Milletın Göz Bebeği Demokrat Parti ve Müntesipleri"²² başlıklı haberde; "*Memleket sathına yayılan fabrika bacaları memleket sathına yayılırken, gözü iktidar hırsıyla dönenlerin hıçkırıklarını duyar gibi oluyoruz. Bu yıl inşallah şeker ihraç malzemelerimiz arasına koyacağız. Doğu vilayetlerimizin dördünde dört yeni şeker fabrikası açılıyor*" denilmektedir. "Çimento Sanayiinin Gelişmesi Türkiye'de Sanayii İnkişafına Geniş Yardımda Bulunacaktır"²³; "Türkiye'de Çayırıları İslah ve İnkişaf Ettirme Çareleri"²⁴; "Hayvan Hastalıkları İle Mücadele Edecek Baytar Teşkilatına Modern Malzeme Temin Edildi"²⁵; "Türkiye'de Zirai İnkişafıta Eğitimin Mühim Rolü"²⁶; "Soma Termik Elektrik Santrali de Açılıyor. 131 Milyon Liraya Çıkacak Olan Santral, Şubat 1957'de Hizmete Girecek ve Sınai Bölgelere 40 Bin Kilovat Enerji Verecek; Yurdun Baştan Başa İmarı Ön Planda Bütün Şehirlerimiz İmar Olunacak"²⁷; "Dün Soma Elektrik Santralının Temeli Devlet ve Hükümet Reislerinin Huzuru İle Büyük Bir Merasimle Atıldı"²⁸; "Antalya Kepez Santraline Dair Mukavele İmza Edildi; Petrol Arama Faaliyetleri Süratle İnkişaf Ediyor"²⁹; "İnşai Kalkınmamızda Büyük Bir Eser Meydana Getiren Aral Limited Şirketi Başvekil'in Takdirine Mazhar Oldu"³⁰; "Sümerbank Eskişehir'de Şube Açıyor"³¹; "Yurdumuzda İspirto İstihali Benzine Karıştırmaya Yetebilecek, Bu Takdirde Benzin Sarfiyatında %50 ye Yakın Tasarruf Kabul"³²; "İlk Defa Türkiye'de İmal Edilen Erka Marka Redresör ve Havyalar Alman Sanayiini Yurdumuza Sokmuş Bulunuyor"³³ "İhtiyaç maddelerinin satış fiyatları düşmekte, bütün mağazalar mallarına etiket koymakta ve ayarlı mal satmağa gayret etmektedirler. İhtiyaç maddelerinin muayyen kâr haddine tabi tutularak kara

¹⁹Hakikat, Y:1 S:105 31 Aralık 1955 Cumartesi, s1.

²⁰Hakikat, Y:1 S:109 6 Ocak 1956 Cuma, s1.

²¹Hakikat, Y:1 S:111 9 Ocak Pazartesi 1956, s1. Zürcher, Demokrat Partinin iktidara geldikten sonra halkın dini duygularının ifadesi üzerindeki kısıtlamaları gevşettiğini, Müslüman halkın duygularına ödün verme siyaseti güttüğünü ancak laiklik aleyhtarı eğilimlerle de mücadele ettiğini belirterek, aslında Demokratlar, bu tavırlarıyla İslâm'ın zorunlu olarak kalkınmayla uyumsuz olmadığını zımnen kabul etmişlerdi, demektir. Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, İletişim, 1995, s.340.

²²Hakikat, Y:1 S:329 5 Ekim 1956 Cuma, s1.

²³Hakikat, Y:1 S:102 28 Aralık 1955 Çarşamba, s1.

²⁴Hakikat, Y:1 S:99 24 Aralık 1955 Cumartesi, s1.

²⁵Hakikat, Y:1 S:98 23 Aralık 1955 Cuma, s1.

²⁶Hakikat, Y:1 S:97 22 Aralık 1955 Perşembe, s1.

²⁷Hakikat, Y:1 S:341 19 Ekim 1956 Cuma, s1.

²⁸Hakikat, Y:1, S:336 Ekim 1955 Çarşamba, s1.

²⁹Hakikat, Y:1 S:387 14 Aralık 1956 Cuma, s1.

³⁰Hakikat, Y:1 S:328 27 Eylül 1956 Perşembe, s1.

³¹Hakikat, Y:1 S:387 14 Aralık 1956 Cuma, s1.

³²Hakikat, Y:1 S:198 18 Aralık 1956 Salı, s1.

³³Hakikat, Y:1 S:309 13 Eylül 1956 Perşembe, s1.

borsacılara ağır cezalar tahmin edilmesini istihlaf eden Milli Korunma Kanununun BM’de kabul ve meriyete girmesi piyasada hummalı bir şekilde faaliyet ve fiyatlarda düşüklük göze çarpmaktadır³⁴.

Gelişme ve yatırımlarla ilgili haberler, gazetede 1960 ve 1970 sonrasında heyecanla duyurulmuştur. “Ereğli Çelik Sanayiinde İstihsal Rekoru Kırıldı”. Haber, üretimi Türkiye’de refah kapılarının açılmasına sebep olan faktörlerden biri olarak kabul edilen Ereğli Demir Çelik fabrikalarının yassı madde mamulleri istihsalinde Temmuz 1968’de 35 bin 425 tonla yepyeni bir rekor kırılmıştır, şeklinde duyurmuştur³⁵. Ülkede diğer alanlarda yapılan yatırım rakamlarına da yer verilmiştir. İkinci Beş Yılda Tarım Sektörüne ayrılan yatırım 16,9 Milyar TL’dir³⁶; “Demir Çelik Tesisinin Sivas’ta Kurulması İçin İncelemelere Başlandı”; “Seka Kıbrıs’a Kağıt İhraç Etti”³⁷; “1973 Yılında 32 Bin 805 Traktör İmal Edildi”³⁸. “Konya Ereğli’sine Bir Meyve Suyu Fabrikası Kuruluyor”³⁹ yatırım haberlerinden bazılarıdır.

1965’ten itibaren gazetede, haber ve özellikle köşe yazılarında komünizm ve sosyalizm karşıtlığı görülmektedir. “Seçimler Arifesinde Tip’inde İç Mücadele Gittikçe Kızışıyor”⁴⁰ Seçimler arifesinde Aybarcılar ve Arenciler olmak üzere iç mücadele had safhaya girmiştir. Öte yandan TİP’e kayıtlı üyeler de partinin tutumunu beğenmedikleri ve gerçek yüzünü anlamaya çalıştıkları için istifaya başlamışlardır. “Eskişehir’de Yakalanan Gençlerden İki Tutuklandı”. Habere göre, önceki gün sabaha karşı bir çanta dolusu dinamitle yakalanan Dev Gence mensup öğrenciler tutuklanmıştır. “İstanbul Üniversitesi’ni işgal eden ülkücü öğrencilerin şebeke kontrolü yapısı”⁴¹ ile devlet görevlilerinin ülkedeki atmosferden gördükleri zarar, “Evi Dinamitlenen Almus Savcısının Oğlu Yaralandı”⁴²; “Kırıkhan Hükümet Tabibi Muayenehanesi Gece Dinamitlendi”⁴³ şeklinde duyurulmuştur.

Ülkenin siyasi ortamı, 12 Mart 1971 sonrası haberlerde de takip edilebilmektedir. “Yusuf Arslan’ın Zincire Vurulduğu İddia Ediliyor” başlıklı haberde; Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının avukatlarından Halil Çelenk Adalet Bakanına bir telgraf göndererek yaralı olarak hastanede bulunan Yusuf Arslan’ın zincire vurulduğunu öne sürmüştür. Avukat Çelenk, Arslan’ın zincirden, Gezmiş ve arkadaşlarının hücreden çıkarılmasını istedi⁴⁴; “Anayasa İçin Partiler Bugün Toplanıyor”⁴⁵; “Emekli Subaylar Maaşlarının Artırılmasını İstiyor”⁴⁶; “Atsız’ın Affı İçin Hacettepe ve İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyeleri Korutürk’e Başvurdu”⁴⁷; “Astsubayların Yan Ödemeleri Yükseltildi”⁴⁸; “Savcılık Ecevit İçin Adalet Bakanlığında Müsaade İstedi”⁴⁹; “MNP’nin Kapatılması İle İlgili Duruşma Bugün Başlıyor”⁵⁰ 1971 sonrası ülkedeki ortamın takip edilebileceği

³⁴Hakikat, “Yeni Milli Korunma Kanunu Meriyete Girdi”, Y:1 S:237 13 Haziran 1956 Çarşamba,s1. Zurcher’e göre, DP’nin 10 yıllık iktidarındaki ekonomi politikaları açısından maliye ve devlet gelirlerinin yönetimi temelinden yanlıştı. Muazzam açık, borç, enflasyon ve karaborsaya yol açmışlardı. Türk tarımını bir dereceye kadar modernleştirdiler, ülkenin sanayi tabanını bir hayli genişlettiler. Yeni karayolları ağı ülkeyi ticarete açtı, köylüler ilk kez dış dünyayla bağlantı kurabildi. Bunlar canlılık, etkinlik ve devingenlik bilinci oluşturdu ki tamamıyla yeni şeylerdi diye anlatmıştır. Zurcher, a.g.e., s.333-334.

³⁵Hakikat, Y:13 S:3766 10 Eylül 1968, s1.

³⁶Hakikat, Y:13 S:8724 29 Haziran 1968, s1.

³⁷Hakikat, Y:20 S:7382 13 Kasım 1974 Çarşamba, s1.

³⁸Hakikat, Y:20 S:7440 17 Aralık 1974 Salı, s1.

³⁹Hakikat, Y:18 S:6971 9 Mayıs 1973 Çarşamba, s1.

⁴⁰Hakikat, Y:13 S:4085 28 Ağustos 1969 Perşembe, s1.

⁴¹Hakikat, Y:14 S:6358 24 Mart 1971 Çarşamba, s1.

⁴²Hakikat, Y:14 S:6363 30 Mart 1971 Salı, s1.

⁴³Hakikat, Y:14 S:6370 9 Nisan 1971 Cuma, s1.

⁴⁴Hakikat, Y:14 S:6381 22 Nisan 1971, s1.

⁴⁵Hakikat, Y:14 S:6457 21 Temmuz 1971 Çarşamba, s1.

⁴⁶Hakikat, Y:14 S:6461 26 Temmuz 1971

⁴⁷Hakikat, Y:19 S:7172 18 Ocak 1974 Cuma, s1. Habere göre, cezaevinde bulunan yazar Nihal Atsız’ın Cumhurbaşkanı tarafından affedilmesi için dün de Hacettepe Üniversitesi öğretim üyeleri tarafından iki ayrı dilekçe verilmiştir. Hacettepe Üniversitesinin dilekçesini 58 İstanbul Üniversitesi dilekçesini 55 öğretim üye ve yardımcısı imzalamıştır.

⁴⁸Hakikat, Y:20 S:7472 31 Mart 1975 Pazartesi, s1.

⁴⁹Hakikat, Y:14 S:6368 7 Nisan 1971, s1. Eski CHP Genel Sekreteri Ecevit’in hakkında soruşturma açılabilmesi için Ankara Savcılığı Adalet Bakanlığına müracaat ederek, müsaade istemiştir. Adalet Bakanlığı, Savcılığın isteğini Meclis’e intikal ettirecek dokunulmazlığın kaldırılmasına Meclis karar verecektir.

⁵⁰Hakikat, Y:14 S:6369 8 Nisan 1971, s1. Anayasa Mahkemesi bugün saat 10’dan başlayarak, Milli Nizam Partisinin kapatılması

gazete haberlerinden bazıları idi.

Gazete, 1963'ten 1982'ye kadar Türkiye'nin resmi bayramları arasında kutlanan 27 Mayıs Anayasa ve Hürriyet Bayramı kutlamalarının Türkiye'de ve Yozgat'ta kutlanışına yer verilmiştir⁵¹. 27 Mayıs dolayısıyla Cumhurbaşkanı Sunay'ın, "*Anayasamızın gayet açık olan esasları Türk toplumunu aşırı uçlara çekmeye müsait değildir, hukuk devleti ilkelerine riayet etmek bunların sorumluları için her şeyden üstün tutulması gereken milli bir vazifedir*" içerikli konuşması, *Anayasa Türk Toplumunu Aşırı Uçlara Çekmeye Müsait Değil*, ifadesi ile birinci sayfadan duyurulmuştur.

1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'den Avrupa'ya işçi olmak üzere giden Türklerin göç haberleri ulusal basında yer bulduğu gibi, Hakikat gazetesinde de yer bulmuş ve en çok göçün 1968 yılının ilk beş ayında olduğu aktarılmıştır. Habere göre, 1968 yılında dış ülkelere gönderilen işçi sayısı, 1967 yılının 12 ayında gönderilen rakamı aşmıştır. O tarihe kadar giden işçilerin 5574'ü Almanya'ya, 3000'i Fransa'ya, 1000'i Belçika ve Avusturalya'ya olmak üzere dış ülkelere 9574 işçi gönderilmiştir. 1967 yılında gönderilen işçi sayısı, 8963 kişiden ibaretti⁵².

Ülkede belli dönemlerde yaşanan, bazı maddelerin kıtlık ve kara borsa haberleri ve bunlardan rant elde edenler gazetesinin duyurduğu diğer haberler arasındaydı. "Yağ Kaçakçılığı Yapan Şebekenin Bir Elemanı Yakalandı"; "Pamuk İpliği Tescile Tabi Mallar Listesine Girdi"⁵³.

Gazete dış haberleri, ulusal haberlerden ayırmadan genellikle birinci sayfadan duyurmuştur. Bu haberlerden Türkiye'nin ilgili dönemde başka ülkelerle münasebetleri takip edilebilmektedir. "Reis-i Cumhuriyet Dün İran'a Hareket Etti"⁵⁴; "London Times Gazetesi Pakistan'ın Bağdat Paketi'ne Katılması Münasebetiyle Yayınladığı Baş Makale"⁵⁵; "Türk-Japon Ticari Görüşmeleri Bugün Sona Erdi"⁵⁶; "Reis-i Cumhuriyet Bugün Ürdün'e Hareket Etti"⁵⁷; "Bağdat Paketi Konseyi Pazartesi Toplanıyor"⁵⁸; "Yılmayan Millet Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın ABD Ziyareti (Kronolojik Hikâyesi ve Nutuklar) Yazı Dizisi"⁵⁹; "Eisenhower Adaylığını Koyacak"⁶⁰. Gazetede, Amerika ile münasebetlerin önemi ile birlikte Amerika'nın Türkiye'deki gelişmelerden memnuniyeti ve Türkiye'yi büyüyen bir müttefik olarak gördüğü vurgulanıyordu.

hakkında Cumhuriyet Başsavcılığının yaptığı müracaatı inceleyecektir.

⁵¹**Hakikat**, "27 Mayıs Anayasa ve Hürriyet Bayramı", Y:13 S:3695 27 Mayıs 1968, s1.

⁵²**Hakikat**, "Almanya'ya En Çok İşçi Bu Yıl Gidiyor", Y:13 S:3691 22 Mayıs 1968 Çarşamba, s1.

⁵³**Hakikat**, Y:20 S:7460 14 Mart 1975 Cuma, s1.

⁵⁴**Hakikat**, Y:1 S:18 29 Eylül 1955 Pazartesi, s1. Dost İran'a Şahin nazik daveti üzerine gitmiştir ve 25 Eylül'e kadar Şahin misafiri olarak kalacaktır.

⁵⁵**Hakikat**, Y:1 S:39 13 Ekim 1955 Perşembe, s1. Pakistan'ın Bağdat Paketine resmen katılımı hür dünyanın müdafaa kuvvetlerinin düzene girmesi yolunda ileri bir adımdır. Bundan bir sene önce Türkiye ile Pakistan diğer tarafta da Irakla İngiltere birbirlerine anlaşmalarla bağlı bulunmaktaydılar. Bu iki ayrı antlaşmayı birleştirmek yolunda yapılan ilk teşebbüs geçen Ocak ayında ve içinde bulunduğu ittifaklar takip edilebilmektedir.

⁵⁶**Hakikat**, Y:1 S:41 13 Ekim 1955 Cumartesi, s1. Bir müddetten beri şehrimizde bulunmakta olan Japon ticaret heyeti ile toprak mahsulleri arasındaki görüşmeler müspet bir şekilde sona ermiştir. Japonlar memleketimizden külliyetli miktarda afyon alarak yerine makine, yedek parça, pamuklu mensucat vereceklerdir.

⁵⁷**Hakikat**, Y:1 S:55 2 Kasım 1955 Çarşamba, s1.

⁵⁸**Hakikat**, Y:1 S:70 19 Kasım 1955 Cumartesi, s1.

⁵⁹Söz konusu haber Cumhurbaşkanının ABD ziyaretini aktarırken, 60'ın üstünde yazı dizisi olarak birinci sayfanın sağ sütunundan verilmiştir. Bunlardan biri için bkz. **Hakikat**, Y:1 S:309 13 Eylül 1956 Perşembe, s1. Cumhurbaşkanının Amerika gezisi, aynı dönemde ulusal basında da günlerce yer bulmuştu. Taraflar arasındaki askeri, diplomatik ve ekonomik ilişkilerde uyum probleminin giderilmesi, Türk tarafının askeri yardım miktarının artırılması beklentisi ve Amerikan diplomatlarının ülkelere daha yakınlaşma telkini üzerine Cumhurbaşkanı Bayar'a Amerikan Başkanı Eisenhower'ın daveti iletilmişti. Cumhurbaşkanı 27-29 Ocak'ta üç gün Beyaz Saray'da misafir edilmişti. Ardından New York, Detroit, Chicago, Texas ve West Coast'ı ziyareti bekleniyordu. Konuyla ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Recep Murat Geçikli, **Menderes Hükümetleri Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri(1950-1960)**, İleri, Şubat 2016, İstanbul.

⁶⁰**Hakikat**, Y:1 S:107 4 Ocak Çarşamba 1956, s1.

Gazetede Kıbrıs konusunda, “Yunanistan’ın Rumlar Hesabına İane Topladığı”⁶¹, “Kıbrıslı Rumlarla Türkler Arasındaki Çekişmeler”, “Kıbrıs İçin Ayvalıkta 20 Bin Kişilik Miting”⁶², “Yunan Dostluğu Belli Oldu”⁶³; “TBMM Fevkalade İçtimaya Çağrıldı”⁶⁴; “Londra Konferansı”⁶⁵; “Londra Konferansı ve Dostlarımız”⁶⁶; “6-7 Eylülde İstanbul, İzmir ve Ankara’da Yapılan Nümayişlerde Hepimizi Üzen Birçok Müessif Hadiseler Olmuştur”⁶⁷; “Son Hadiseler Dolayısıyla İstanbul, Ankara ve İzmir’de Örfi İdare İlanı Sebebiyle Sayın Reis- i Cumhurbaşumuzun Anayasamızın 56. maddesine Dayanarak, BMM’yi Fevkalade İçtimaa Davet Ettiği Hatırlardadır. Dâhiliye Vekili Dr. Namık Gedik, Vekâlet Vazifesinden İstifa Etmiştir”⁶⁸; “Türkiye ve Kıbrıs’a Dair Amerikan Basınından Akisler”⁶⁹; “Yunan Kabinesinin İstifa Etmesi İsteniliyor”⁷⁰; “BMM Örfi İdare

⁶¹**Hakikat**, “Patrik Athenagoras’a Bir Kilo Kına Gönderildi”, Y:1 S:6, 5 Eylül 1955 Pazartesi, s1.

⁶²**Hakikat**, “**Kuduran Yunan Tedhişçileri**”, Y:1 S:8 7 Eylül 1955 Çarşamba, s1. Kıbrıs Eşkiyaları Katliamdan Vaz geçmeyeceklerini İsrarla Tekrar Etmektedirler. Kıbrıs Türkleri ise Bire Karşı Dört Nisbetinde Mukabele Edeceklerini İlan Etmektedirler.; Kıbrıs için yapılan mitingde bütün parti başkanları Anavatan davasında eğilmez bir bütünüzd dediler. Bu davada bütünüzd ve Kıbrıs’ı istiyorlarsa biz de 24 saat içinde Atina’da bayrağı dalgalandırırız demişlerdir. Neticeden başbakanımıza tasvip ve Makarios’a telin, Londra Konferansı delegelerine de başarılar temenni eder, telgrafların çekilmesi 20 bin kişi tarafından Cumhuriyet alanında karar altına alınmıştır.

⁶³**Hakikat**, “Milli Kabemize Yeltenen Köpekler! Türk Gençliğinden Layık Oldukları Silleyi İzmir ve İstanbul’da Yemişlerdir”, Y:1 S:9 8 Eylül 1955 Perşembe, s1. Orta Şarkın Müdafaası Bakımından 12 Adanın ve Kıbrıs’ın Türk Ordusu Tarafından İşgal Edilmesi Dünya Güvenliği Yönünden Bugün Bir Mecburiyet Haline Girmiştir.

Gurur ve asaletine yakışır şekilde Türk gençliğinin anayurdun her yerinde göstermiş olduğu içten heyecan ve bunun neticesi olarak İstanbul ve İzmir gençliğinin harekâtı Türk milletinin isteklerine uygundur. Vatanimizin bir parçası olan Kıbrıs ve 12 ada şanlı Türk süvarisinin nal sesleri dinmeden Türk milleti için ihtilaf ve güvensizlik mevzuu olamaz. Gerekirse dün olduğu gibi bugün de bu millet bu topraklar için seve seve kan akıtmaktan çekinmeyecektir. Kudurmuş köpeklerle Atatürk’ün doğduğu evi bombalamak dursun, bastığı her karış toprağı dahi kanyla sulamaya gençlik and içmiştir.

⁶⁴**Hakikat**, “TBMM fevkalade içtimaya çağrıldı”, Y:1 S:9 8 Eylül 1955 Perşembe, s1. Bu toplantının Kıbrıs’la yakından ilgili olduğu düşünülmektedir. Ankara, İstanbul ve İzmir’de örfi idare ilan edilmiştir.

⁶⁵**Hakikat**, Y:1 S:10 9 Eylül 1955 Cuma, s1. Bugün İngiltere Hariciye Vekâletinden yayınlanan bir tebliğde İngiliz hükümetinin teklifi Türk ve Yunan Hariciye Vekillerine verilmiştir. Türk hükümetinin kati kararına Yunan hükümetinin mütalaasını bildirmesi için konferansın gayr-ı muayyen bir zamana bırakıldığı bildirilmiştir.

⁶⁶**Hakikat**, Y:1 S:11 10 Eylül 1955, Cumartesi, s1.Dün güzel İzmir’imizin kurtuluşunun 33.yılıni çok acı hadiseler içinde tesit ettik. Bütün düşmanlıklara rağmen murahhsalarımız Lozan’da 22 Kasım 1922’de, dost elini uzatan murahhaslarımız, hayal kırıklıklarına uğramış ve elini Venizelos’un şahsında boşuna size uzatmıştır. O zaman dost eline sarılan sizler, son yıllarda hükümetimizin dostluğuna ihanet ederek, kızılardan direktif alan bir papazın sürüklemek istediği maceraya sürüklenmiş, ortaya hakkınız olmayacak, olmayan bir dava çıkarmış bulunuyorsunuz. İmir’de, İstanbul’da da Rum vardır, bu sizin tezinize göre, o yerin sizin olmasını icap ettirmektedir. Nerede Balkan Paktı, nerede NATO? Size son nasihati Başvekilimiz ve Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu vermiştir.

⁶⁷**Hakikat**, Y:1 S:12 19 Eylül 1955 Pazartesi, s1. Yunanlıların iki yıldan beri Kıbrıs mevzuunda yaptıkları tahrikler 28/30 Ağustos günlerini Türklerin katliam günü ilan etmeleri, Batı Trakya’daki ırkdaşlarımıza öteden beri yaptıkları tazyik ve mezalim, en son olarak da Aziz Atamızın doğduğu eve ve Türk Konsolosluğuna menfurca tecavüzleri pek haklı ve tabii olarak Türk umumi efkarını galeyana getirmiştir. Bu menfur haber üzerine talebe cemiyetleri samimi şekilde birer beyanname neşriyle harekete geçmişler. Hükümetimizin resmi tebliğinde tebarüz ettirildiği veçhile (bu hareket kısmen maksatlı ve hainane, kısmen idrak ve şuurdan yoksun) tahrikçilerin tesir ve hareketleriyle İstanbul ve İzmir’de ekserisi Rum olan vatandaşlarımıza ait dükkân ve mağazalarda büyük zarar ve tahribata sebep olmuştur. Hakikat, Y:1 S:15 15 Eylül 1955 Perşembe, s1. **Hakikat**, “Hadiseler Karşısında” Remzi Erkürem, 6 Eylül günü Kıbrıs Meselesi ve Selanik’te Aziz Atatürk’ün evi ve Konsoloshanemize yapılan tecavüz dolayısıyla, esasen dolmuş bulunan sabrımızın taşmasını temiz ve asil hislerle takbih etmek ve mütecevizlere Türk’ün asaletine yakışır tarzda protesto da bulunmak için bir araya gelen gençliğin arasına karışan komünist tahrikçilerinin muvaffakiyeti neticesinde bugün elem ve ıstırap içerisinde bulunuyoruz. Meclisin fevkalade yapılan tarihi celsesinde Başbakan ve Başbakan Yardımcısının tarihi konuşmalarında da kati olarak anlaşılmiş olan bu hakikat karşısında üzülmemek imkânsızdır. Şurası hakikattir ki dünyada ABD’den tutun en küçük devletlere kadar mevcut 200 küsur memlekette umumiyetle iyi teşkilatlandırılmış bir komünist beşinci kolun faaliyetinde olduğu muhakkaktır. Her memlekette faaliyette bulunan Sovyet ve peyk ajanları en az çalışma sahasını ülkemizde buldular.

⁶⁸**Hakikat**, “Büyük Millet Meclisi Bugün Toplanıyor, Meclisin Son Hadiselerle İlgili Tedbirler Alması Kuvvetle Muhtemeldir” Y:1 S:12 19 Eylül 1955 Pazartesi, s1. Son hadiseler dolayısıyla İstanbul, Ankara ve İzmir’de örfi idare ilanı sebebiyle Sayın Reiscumhurbaşumuzun Anayasamızın 56.maddesine dayanarak, BMM’yi fevkalade içtima davet ettiği hatırlardadır. Dâhiliye Vekili Dr. Namık Gedik, Vekâlet vazifesinden istifa etmiştir.

⁶⁹**Hakikat**, Y:1 S:12 19 Eylül 1955 Pazartesi, s11. Washington Post’ta dün yayınlanan bir başmakalede, Kıbrıs adasında Türk Yunan hükümetleri arasında bir ihtilaf mevzuu olduğu, Kıbrıs adasının Türkiye’nin garp sahillerine çok yakın olmakla beraber bir kilit noktasında bulunduğu, saldırı halinde stratejik öneme sahip olduğu, Türkiye’nin davasında haklı olduğu ve bir harp vukuunda Amerika’nın Türkiye’yi desteklemeye mecbur olduğu belirtilmiştir.

⁷⁰**Hakikat**, Y:1 S:15 15 Eylül 1955 Perşembe, s1. Yunanistan’da muhalefet Türk Yunan, Yunan-İngiliz dostluğunun bozulmasından korkarak, muhalefetin istifasını istedi ve uygun zemin hazırlanmadan BM’ye müracaatla Londra Konferansına katılmalarını yanlış bulduklarını açıkladı.

Müddetini 6 Ay Olarak Tayin ve Tespit Etti”⁷¹ “Örfi İdare Suçluları Mahkemeye Sevk etti”⁷².

Gazetede 6-7 Eylül Olayları, Yunanlıların iki yıldan beri Kıbrıs mevzuunda yaptıkları tahriklerin, Batı Trakya’daki Türklere öteden beri yaptıkları tazyik ve mezalimin, en son olarak da Atatürk’ün doğduğu eve ve Türk Konsolosluğu’na menfurca tecavüzlerin Türk umumi efkârını galeyana getirdiği, hükümetin resmi tebliğinde tebarüz ettirildiği veçhile (bu hareket kısmen maksatlı ve hainane, kısmen idrak ve şuurdan yoksun) tahrikçilerin tesir ve hareketleriyle İstanbul ve İzmir’de ekserisi Rum olan vatandaşların dükkân ve mağazalarında büyük zarar ve tahribata sebep olunduğu ifade edilerek anlatılmıştır. Kıbrıs Meselesi, Türk Tezine uygun olarak haber yapılmakta ve Kıbrıs adasının paylaşılmasında Yunan tarafının uzlaşmazlığına vurgu yapılmıştır⁷³.

2.2. Yerel Haberler ya da Yozgat ve İlçelerine Dair Haberler

Gazetenin hemen her sayısında ulusal ve yerel haberler bir arada yayımlanmıştır. Bu haberler, Yozgat’a yapılan yatırımlar, Yozgat’ın ihtiyaçları, şehrin yönetimindeki çekişmeler, siyasi partilerin il ve ilçe teşkilatlarına katılanlar, istifa edenler, kutlamalar, anmalar, cemiyetlerin toplantıları, tüzükleri, öldürme, yaralama gibi adi vakalar da yer bulmuştur.

Gazetede, Yozgat, çamurdan yıkılmakta olan yolları, köprüleri, bakımsız evleri; boş ve harap olmaya yüz tutan askeri kışlaları ile tarif edilmiştir. Yozgat’a yatırım için birlik ve beraberlik içinde olunması gerektiği birçok defa ifade edilmekte, bu şehri bu durumdan ne zaman kimler kurtaracak⁷⁴denilmiştir.

Gazetenin hizmetlerine daima destek verdiği ve övgüyle bahsettiği Yozgat Valisi Cenap Aksu’nun, 31 Temmuz 1956 tarihli bir konuşması da o yılların Yozgat’ının eksikleri ve Yozgatlıların yapması gerekenlerle ilgili dönemin aşağıda da bahsedilecek olan yazılarının ortak bir ifadesi gibidir. Konuşmasında Cenap Aksu; 1956’da 400 bin nüfusu ve 16.000 kilometrekare araziye sahip Türkiye’nin üçüncü derecede ziraat vilayeti olan Yozgat’ın geri bir vilayet olmasının sebebini umumi cihazlanmaya ayak uyduramamasına bağlamaktadır. Yozgat halkı birbiri ile çekişmek yerine kaynaklarını iyi kullanmayı planlamakla uğraşmalıdır. Burada dedikodular yüzünden çalışmalarına müebbet istikamet veremeyen bir kitle vardır. Yozgat’ın ihtiyacı olan tesisleri süratle yaparak iktisadi bünyede bir hareket yaratmak zorunluluğu vardır⁷⁵.

Gazete, yanlış ve Yozgat menfaatine olmayacağını düşündüğü meselelerde uyarıcı ve yönlendirici bir vazife üstlenbildiği gibi, kitleleri etkilemek üzere da yayın yapmıştı. Ülke genelinde DP çizgisini desteklemekle beraber, 1955 Yozgat Belediye seçimlerinde bağımsızları desteklemiş, Neşet Tanrıdağ’da bağımsızlar arasında aday olmuş ve DP’yi ve belediyeyi kendi menfaatleri için kullanmayı planlayanlar olduğu iddiasını ileri sürerek, iddiasına yönelik yayın yapmıştır⁷⁶. Gazetede iddia şöyle dile getirilmiştir;

⁷¹Hakikat, “BMM Örfi İdare Müddetini 6 Ay Olarak Tayin ve Tespit Etti”, Y:1 S:13 13 Eylül 1955 Salı, s1. TBMM fevkalade toplantısını dün 15’de yapmıştır. Toplantıda birçok mebuslar söz almış ve 6 Eylül hadiseleri takbih edilmiştir. Hadiselerden zarar gören vatandaşların zararlarının telafisi üzerinde de hassasiyetle durularak ve bunun bir komünist tahriki olduğuna ittifakla karar verilmiştir. Bu şahısların şiddetle aranıp tecziyeleri de karar altına alınmıştır. Meclis, hükümetin almış olduğu örfi idare kararını kabul ile müddetini altı ay olarak tayin etmiştir. Meclis toplantısında Kasım ayında yapmak üzere son vermiştir. BMM fevkalade toplantısında celse açıldıktan sonra foto muhabiri dışarı çıkarıldı. Bir ay müddetle örfi idare ilan eden hükümete daha salahiyet verildiği rivayet edilmektedir. Meclisin etrafi kordon altına alınmıştır. Hoparlör çalıştırılmamış, Meclise Meclis idaresinin izni hamil şahıslar girebilmiştir.

⁷²Hakikat, “Örfi İdare Suçluları Mahkemeye Sevk etti”, Y:1 S:17 17 Eylül 1955 Cumartesi, s1. Kıbrıs’ta EOK Teşkilatı Kanun Dışı Edilmiştir. Kıbrıs Hükümeti bugün tedhişi EOK Teşkilatını kanun dışı ilan etmiştir. Dün gece Limasol Şehri civarında bir İngiliz neferi EOK’çılar tarafından öldürülmüştür. Yapılan tahkikatta birçok evde patlayıcı, silah, dinamit ve levhalar ele geçirilmiştir.

⁷³Türkiye, Kıbrıs adası ile ilgili olarak birinci aşamada adanın Türkiye’den alındığı ve bütünüyle Türkiye’ye devredilmesi gerektiği tezini savunmuştur. İkinci aşamada, 1957’den itibaren adanın taksimine razı olmuş, ancak Yunanistan’ın olumsuz tutumu sebebiyle gerçekleştirilememiştir. Üçüncü aşamada İngiltere’nin zorlamaları Londra ve Zurich Antlaşmaları ile Türkiye ve Yunanistan’ın garantörlüğünde Kıbrıs Federal Cumhuriyeti kurulmuştur.

⁷⁴Hakikat, “Bakımsız Beldemiz”, Y:1 S:107 4 Ocak Çarşamba 1956, s1.

⁷⁵Hakikat, “Sayın Cenap Aksu’nun Konuşmaları”, Y:1 S:272 31 Temmuz 1956 Salı, s1.

⁷⁶Hakikat, “Gazetemizin amacı DP’yi menfaatlerine basamak yapmaya çalışanları uyarmaktır. Biz hakkı ve hakikati olduğu gibi

“DP’ye mensup bazı şahıslar, Belediyeyi DP’nin kazanmadığı takdirde Yozgat’ın akıbetinin de Kırşehir’e döneceğini ve memleketimizin menfaatleri bakımından DP’nin behemhâl kazanmasının şart olduğunu söylemektedir. Bu şekilde konuşan adaylar bilmelidirler ki müstakil adaylar da en az kendileri kadar bu vatan parçasını severler ve hizmet etmek isterler. Müstakil adaylar kendileri gibi belediye reisliği sandalyesini elde edebilmek için birbirlerinin ayaklarına çelme takmazlar. Müstakillerin endişesi şahsi değil çoğunluğun arzusu olacaktır”⁷⁷.

Müteakip yazıda; “Belediye seçimlerinin yaklaştığı şu günlerde demokratlarda büyük bir telaş görülüyor, halkı sürekli tehdit ediyorlar. Belediyeyi Yozgat kazanırsa Yozgat, bir anda kalkınacak. Avrupa’da bile aslına az rastlanır mamur bir belde olacak. Bu propagandayı yapan Yozgat demokratlarına tuttuqları yol yol değil diyeceğim. Demokratların Yozgatlıları ikiye bölmesi, bir kısmını hükümetin himayesine mazhar, diğer kısmını mahrum göstermeleri çok yersiz bir hareket oluyor. Bundan çok zararlı bir netice tevlit edebilir. Vatandaş, reyini kullanmakta tamamıyla serbestsin. Hiç kimse seni istemediğin kimseye reyini kullanmaya icbar edemez. Çok düşün, elini vicdanına koy. Son pişmanlık fayda vermez. Hükümet yardım etmez diye seni aldatacaklardır. Buna zinhar aldanma. Hükümet yalnız demokratların değil hepimizin hükümetidir. Hükümet yardımını vatandaşların hiç birinden esirgememiştir, esirgemez. Bu şehri kalkındırarak imar edecek kimseler, müstakil olarak adaylıklarını koymuşlardır. En iyi hizmeti yapacak onlardır”⁷⁸denilmiştir. Bu seçimde vatandaşın oyuna müdahil olmaya çalışanlara ceza hatırlatması⁷⁹ ve oyun nasıl kullanılacağıın tarifi de gazetenin ilk sayfasında yerini alıyordu⁸⁰.

1956 yılı başından itibaren gazetenin takip ettiği, şehrin gündemindeki mesele, Yozgat Belediye Başkanının kim olacağı ya da değişmesi meselesiydi. Halis Bacanlı, 23 Kasım 1955 tarihinde Belediye reisliğine, 22 azanın 12 ekseriyeti ile seçilmiş fakat 6 Ocak 1956 Çarşamba günü, saat 14:00’te toplanan Belediye Meclisinin 15 azasının ittifakıyla düşürülerek, belediye işlerinin yürütülmesine Veysel Bilecen memur edilmişti. Belediye Meclisi, Reisliğe Seçilen Halis Bacanlı’yı müstafi addederek adem-i kifaye kararı vermişti⁸¹. Gazete, bu meselede Bacanlı’ya karşı tavır alıyordu. Gazeteye göre, efkâr-ı umumiye, Belediye Meclisinin 15 azasının ekseriyeti ile reis vekâletine getirilen Veysel Bilecen’in iş başında kalmasını istiyordu. Dünyada misline rastlanılmamış olan çifte belediye reisliği meselesinin, Yozgat Valisinin riyaset ederek toplayacağı belediye meclisince halledilmesini istemek belde sakinlerinin ve seçmenlerinin haklarıydı. Bu sebepten memleketi seven kimseler, vazife başına davet ediliyor ve yeter artık söz meclisin ve Yozgatlılarındır⁸², deniliyordu.

Yozgat Belediye seçimlerinden kendi namına memnun kalmayanlar, Vilayet idare heyetinden bir kimsenin bir yabancıya yazdırdığı önerge üzerine şehrin bazı güzide DP mensuplarını partiden ihraç etmeye karar vermiş durumdaydılar. Bu hareketin üst kademelerde hüsnü kabul görmeyeceği siyasi çevrelerde konuşulmaktaydı⁸³. Fevkalade içtima ile toplanan belediye meclisi, tarihinde eşine ve gidişatına rastlanmayan

kabul etmekteyiz”; Y:1 S:56 3 Kasım 1955 Perşembe, s.1.

⁷⁷**Hakikat**, “DP’den Bazı Şahıslar Emirlerine Amade Belediye Meclisi ve Bir Belediye Meclisi ve Belediye Reisi Seçebilmek İçin Bazı İndi Mütalaalarla Bir Çok Müracaatları Reddetmiştir”, Y:1 S:50 26 Ekim 1955 Çarşamba, s.1.

⁷⁸**Hakikat**, “Yozgat’ta Belediye Seçiminde Güdülen Yollar ve Propaganda Edilen Manzaralar”, Y:1, S:5, 27 Ekim 1955 Perşembe, s.1.; **Hakikat**, “Müstakil Bozok Gazetesi DP Belediye Seçimini Kazanırsa BMM’nin Hak, Vazife ve Salahiyetlerini Kullanacak Diyor”, Y:1 S:53 31 Ekim 1955 Pazartesi, s.1.

⁷⁹**Hakikat**, Y:1 S:52 28 Ekim 1955 Cuma, s.1. 5545 sayılı Seçim Kanununun 96. Maddesi, Oy pusulası hakkında herhangi bir imada bulunana 3 aydan 1 yıla kadar hapis cezası verilir. 130.Maddesi Bir seçmene bir adaya oy vermesi için para ve menfaat temini üç aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.

⁸⁰**Hakikat**, “Vatandaş Oyunu Nasıl Kullanacak”, Y:1 S:57 4 Kasım 1955 Cuma, s.1.

⁸¹**Hakikat**, “Halis Bacanlı İmtihan Ediliyor”, Y:1 S:108 5 Ocak 1956 Perşembe, s.1.; **Hakikat**, “Belediye Meclisi Seçimleri Vilayetimizde Sükunet İçerisinde Sona Erdi”, Y:1 S:65 14 Kasım 1955 Pazartesi, Vilayetimiz çevresinde dün 13 yerde yapılan belediye seçimleri sükunetle ve hadisesiz geçmiştir. Yozgat, Sorgun, Çayıralan, Çiçekdağ, Şefahtli, Yerköy, Çandır, Uzunlu, Fakılı, Bektaşlı’da DP kazanmış Maden, Boğazlıyan ve Çekerek’ten henüz kati netice alınmamıştır.

⁸²**Hakikat**, “Yozgat’ı İki Belediye Reisi İdare Ediyor” Y:1 S:110 7 Ocak 1956 Cumartesi, s.1.

⁸³**Hakikat**, “DP’den İhraç Edilmek İsteniyor”, Y:1 S:110 7 Ocak 1956 Cumartesi, s.1.

yeni sahneler ve bir kısmı ehliyetli bir kısmı ise körü körüne itiraz eden aktörlerin didişmelerine mekân oluyordu. Halis Bacanlı, Meclis açıldıktan sonra gündemi kendi arzusuna ve lehine değiştirerek düzenlediği için sert münakaşalara sebep olmuştu. Bacanlı, belediye zabıta amirine azadan Veysel Soyer’i “kolundan tut dışarı at” diye emir vermiş, bu durum büyük hadiselerle yol açmak üzere iken bazı müdahalelerle önlenebilmişti⁸⁴. DP, Yozgat’ta Belediye Seçimlerini kazandıktan sonra, bir zümre belediye reisliğine Halis Bacanlı’yı getirmeyi başarmıştı. Bacanlı, Partiye bağlanan ümitleri tamamen yok etme pahasına Belediye sandalyesinde oturmak için ayak diremeye devam ederken mensup oldukları DP’yi ve küçük sızılarını kurtarmak azmiyle didinen 15 belediye meclisi azası keyfiyeti DP Genel Merkezine de müteaddit defa bildirmişler ve bu meyanda bazı yolsuzluklardan da bahsettikleri için Mebuslar Mustafa Zeren ve Yakup Çukuroğlu tetkik için Yozgat’a gelmişlerdi. Diğer yandan suiistimalleri yerinde tetkik etmek üzere Nafia Vekâletinden üç kişilik bir fen heyeti ve bir mülkiye müfettişinin de pek yakın zamanda Yozgat’a gelecekti⁸⁵.

Gazetede konu açıklanırken; mesele Halis Bacanlı’nın Belediyeden uzaklaştırılması değildir, çünkü kanun onu er geç yapacaktır. Buradaki mesele, yol, köprü yapımındaki beceriksizliklerin, Yozgatlıya haksız yere satılan tozlu kömürün, topraksız köylünün toprağını mülk edinenlerin açıklanması ve partiden uzaklaştırılmasıdır, denilmiştir⁸⁶. Mesele, Vali Cenap Aksu ve iki DP Müfettişinin başkanlığında yapılan seçimde, 19 mevcut ittifakıyla Belediye Başkanlığına Hayri İnal’ın getirilmesi ile sükûnet bulmuştur⁸⁷. Bununla beraber gazete, belediye başkanından beklediklerini seçimlerden yaklaşık bir yıl geçtikten sonra, manşetten birkaç yazı ile ifade etmişti⁸⁸. Bu yazılarda, il ve ilçe imar planlarının iyi hazırlanması, uygulanmaması üzerinde durulmuş, bozulması halinde beklenen faydanın sağlanamayacağı söylenmişti⁸⁹. Belediye reisi Hayri İnal, ilk iş olarak Şubat ayı içerisinde elektrik davasını ele almıştı⁹⁰.

Gazetenin manşete taşıdığı, takip ettiği iki mesele daha mevcuttu. Bunlardan birincisi, Yozgat İş Bankası Müdürünün değiştirilmesi, talebiydi. Gazetede, Yozgatlıların, İş Bankası Yozgat Şubesinin açılması için çok çalıştıklarını fakat verilen kredilerin İş Bankası Müdürü Teşrekli’nin kendine yar kabul ettikleri dışında, Teşrekli’nin keyfine bağlandığı yazılmıştı. Gazete, Teşrekli’ye, burada bulunman memleket esnaf ve tüccarına faydalı olmana bağlıdır. Maaşını bu memlekette bankanla iş yapan adamlardan alıyorsun. Hiçbir kanun, hiçbir nizam, hiçbir emir, bir talih eseri oturduğun sandalyede Yozgat iş adamlarının itibarıyla ve ticari şerefleriyle oynamak hakkını sana tanımamıştır⁹¹ diyerek İş Bankası Müdürüne meydan okumuştur. Bir sonraki yazıda ise, hepimizin varlığını hiçe sayan İş Bankası Müdürü İsmail Teşrekli’yi istemiyoruz. Mısır’a Sultan yapsınlar ama Yozgatlılar istemiyorlar, denilerek Yozgat mebuslarını Teşrekli’nin görevden alınması için göreve çağırılmışlardı⁹².

Bir diğer mesele de Vilayet Matbaasının tasfiyesiydi. Bu yola gidilirken hususi muhasebenin küçük hesaba sığmayan muazzam menfaati ve bu matbaada çalışarak ailelerinin geçimini sağlayan sekiz işçinin durumunun vicdan süzgecinden geçirilmesi yönünde yorum yapılmıştır. Tanrıdağ, matbaanın normal satış usulleriyle satılmasıyla Hakikat gazetesi ve Tanrıdağ Matbaası sahibi olarak menfaatinin en az 20 bin lira olacağı ancak burada kamu menfaatinin gözetilmesinin gereğini savunmuştur⁹³. Gazete, Bozok gazetesinin

⁸⁴**Hakikat**, “Yozgat Belediye Meclisi Fırtınalı Bir Gün Daha Yaşadı”, Y:1 S:120 14 Ocak 1956 Perşembe, s.1.

⁸⁵**Hakikat**, “DP’ye İki Müfettiş Geliyor” Y:1 S:134 4 Şubat 1956 Cumartesi, s.1.

⁸⁶**Hakikat**, “Mustafa Zeren ve Yakup Çukuroğlundan Umduklarımız ve Beklediklerimiz”, Y:1 S:135 6 Şubat 1956 Pazartesi, s.1.

⁸⁷**Hakikat**, “Halis Bacanlı Belediye Reisliğinden İstifa Etti”, Y:1 S:137 8 Şubat 1956 Çarşamba, s.1.

⁸⁸**Hakikat**, “Beldemiz Belediyesinden Umduklarımız, Beklediklerimiz ve Bulduklarımız I”, Y:1 S:312 17 Eylül 1956 Pazartesi, s.1.

⁸⁹**Hakikat**, “Beldemiz Belediyesinden Umduklarımız, Beklediklerimiz ve Bulduklarımız II, Y:1 S:313 18 Eylül 1956 Salı, s.1.

⁹⁰**Hakikat**, “Beldemizin Elektrik Derdi Hallediliyor”, Y:1 S:142 15 Şubat 1956 Çarşamba, s.1.

⁹¹**Hakikat**, “İsmail Teşrekli Sağa Bak Hizaya Gell”, Y:1 S:134 12 Ocak 1956 Perşembe, s.1.

⁹²**Hakikat**, “Mebuslarımızı Vazife Başına Davet Ediyoruz”, Y:1 S:117 16 Ocak 1956 Pazartesi, s.1.

⁹³**Hakikat**, “Yozgat Vilayet Matbaasının Tasfiyesi Düşünüyor”, Y:1 S:115 13 Ocak 1956 Cuma, s.1.

kendisine yönelik eleştirilerini reddetmiş, yazınızı esefle okudum, Hakikat gazetesinin Ankara'dan getirip barındıramadığı bir işçisi yoktur. Biz esnaflık, tüccarlık nedir iyi biliriz. Meslektaş baltalamayı sevmeyiz. Bunun en güzel delili Yozgat matbaasının yaşamasını arzu etmemizdir. Benim terbiyem yalan bir söz üzerine bir meslektaşı rencide etmeye müsaade etmez. Beyhude nizaha çanak tutma, diyerek meseleye karşılık vermiştir⁹⁴. Zaman zaman küçük polemikler de yapmış olmalarına rağmen, Abbas Sayar'ın Yılkı Atı'nın sinemaya taşınmasını haber yapmıştır⁹⁵.

Gazetede, kontrolsüz bir şekilde, yanlış yürütülen işlere dikkat çekilmeye çalışılıyordu. Habere göre, Yozgat'ta sinema binasının kapasitesi dikkate alınmaksızın istenildiği kadar, bilet satılmakta ve her türlü kontrolden istisna, idarecilerin keyfince doludizgin yürütülen bu durum asrın anlayışı ile bağdaşmamaktaydı⁹⁶.

Gazete, Tanrıdağ'ın Adalet Partisi Milletvekili olduğu dönemde, 2 Haziran 1968 günü Vilayetimizin dört yıllık kaderini tayin edeceğimiz, neme lazım demeyen kimsenin, iş başına gelecek kimseyi tenkit etme hakkı vardır, diyerek oy kullanmanın önemi üzerinden Yozgat Belediye Başkanlığını AP'nin kazanması için propaganda yapıyordu. Gazete meseleyi şöyle izah ediyordu; “...*Reyini kullanmadan önce umumun menfaati benim menfaatimin üstündedir, diye düşün. Cumhuriyet yeni kurulurken, ileriye göremeyen birkaç kişi yüzünden isyan ediyoruz. Cumhuriyet hükümetlerinden gereken alakayı göremiyoruz. Yıl 1950 DP iktidara geliyor, mahalli seçimlerde belediye başkanlığına muhalif partinin adayı getiriliyor. Komşu vilayetlerden Kayseri ve Çorum'un aldığı yardımlar mukayese edilince onlardan gereken yardımı alamadığımız görülüyor. Yedi yıl sonra durumu anlayıp, iktidar partisine durumu anlayıp belediye başkanlığını veriyor. Bu da uzun sürmüyor. 1960'da ihtilal oluyor. Yozgatlılar, geçmişten ders alalım. İktidar partisinin adaylarına şahsi kırınglıklarımız olabilir. Vilayetimizin menfaati için bunları unutup, muhalif partiler tarafından çıkarılan menfi propagandaların kasten çıkarıldığını düşünerek, iyice tetkik ve araştırmadan karar vermeyelim. Bu vilayette yapılacak bir yardımın evladımızın evladına intikal edeceğini düşünerek, reylerimizi iktidar partisinin Adalet Partisinin adaylarına verelim. 1957'de başlayan işleri tamamlama fırsatı verelim. Karar sizindir, Yozgat sizindir*”⁹⁷.

Ulusal ve yerel hemen her gazetede yer bulan dernek ve cemiyetlerin toplantı ve tüzükleri Yozgat cemiyet ve dernekleri ile ilgili olarak gazetede yayımlanmıştı. Yozgat Yüksek Tahsil Talebe Cemiyetinin Toplantısı⁹⁸; Boğazlıyan Kazasına Bağlı Yenikişla Köyü Camii Yaptırma Derneği'nin Son Nizamnamesi⁹⁹, Yozgat Nalbantlar Derneği Ana Tüzüğü¹⁰⁰, Boğazlıyan Kazasına Bağlı Yenikişla Köyü Camii Yaptırma Derneğinin Son Nizamnamesi¹⁰¹.

Merkez ve ilçelerdeki ihtiyaçların tespit ve temini, kuruluşların açılması da duyurulan haberler arasındaydı. “Cuma İşhanı ve Sinemasının Temeli Atılıyor”¹⁰²; “Şehrimizin Kanalizasyon İş de İhale Edildi”; “İşhanı temeli bugünlerde atılıyor, ihalesi 900 bin liradır. Sorgun Hükümet Konağı ihale edilmiştir, bedeli 232 bin liradır. Yozgat Şehir yollarının asfaltlanması devam edecektir. Yozgat Ziraat Bankası Binası ihale edilmiş ve hafriyata başlanmıştır. Yerköy Kızılay binası ihale edilerek inşaata başlanmıştır. 550 kilovatlık

⁹⁴Hakikat, “Abbas Sayar Yalan ve İftira Üzerine Hakikat'e İstinat Etmeyen Yazılar Yazmayalım”, Y:1 S:130 31 Ocak 1956 Salı, s1.

⁹⁵Hakikat, “Abbas Sayar'ın Yılkı Atı İçin Karacabey Harasında Çekim Yapılıyor”, Y:20 S:7842 22 Nisan 1976 Perşembe, s1.

⁹⁶Hakikat, “Nur Sineması Müşterilerini Rencide Ediyor”, Y:1 S:106 1 Ocak 1956 Salı, s1.

⁹⁷Hakikat, Y:13 S:3690 21 Mayıs 1968,s1. Yazı Siddık Karcıoğlu tarafından kaleme alınmış, tam sayfa yayımlanmıştır.

⁹⁸Hakikat, Y:1 S:105 31 Aralık 1955 Cumartesi, s1. Yozgat Yüksek Tahsil Talebe Cemiyeti Yıllık Toplantısı Ankara'da yapıldı. Geçici Kongre Başkanlığı ve kâtiplerin seçimini müteakip yıllık faaliyet raporu okunmuştur. Cemiyetin geçen yılki faaliyetleri üzerinde konuşmalar ve münakaşalardan sonra seçimlere geçilmiş Süleyman Sırrı İçöz ittifakla daimi fahri başkanlığa, Atif Benderlioğlu Cemiyet Başkanlığına, Ömer Erzurumluoğlu, Müzeyyen Çokdeğerli, İsmail Yeşilyurt vd. idare heyetine seçilmişlerdir.

⁹⁹Hakikat, Y:1 S:309 13 Eylül 1956 Perşembe, s2.

¹⁰⁰Hakikat, Y:1 S:107 4 Ocak Çarşamba 1956, s1.

¹⁰¹Hakikat, Y:1 S:309 13 Eylül 1956 Perşembe, s2.

¹⁰²Hakikat, Y:1 S:10 9 Eylül 1955, s1.

elektrojen grubu satın alınmış, Cumhuriyet Bayramına kadar monte edilecek ve bu suretle daimi elektriğe kavuşmuş olacağız. 150 bin lira bedel ile Boğazlıyan Çayıralan yolu inşaatı devam etmektedir. 100 bin lira bedel ile Çekerek yolu köprüleri (İhalesi ayın 22'sinde yapılacaktır). Yozgat İçme suyunun ikinci kısmı 202 bin liralık fondan yardım temin edilmiş, İller Bankasınca İhaleye konulmak üzeredir. Yozgat, Musabeyli, Çiçekdağı, Kösefakılı, Sorgun, Hamam, Yozgat, Boğazlıyan yollarının stabilize hale getirilmesine devam etmektedir. 350 bin lira değerinde köy içme suları keşifleri ve bütün ihzarat yapılmış, inşaatı devam edilmektedir. Boğazlıyan cezaevi ihale edilmiştir. Bedel-i ihale 157 bin liradır. Şefaati kazasının Saçlı ve Gözelli köylerinde sulama bentleri projeleri yapılmış, bu günlerde faaliyete geçecektir. Bu hizmetlerin bir kısmı geçen seneden müdevverdir¹⁰³; Akbucak Köyü İlkokulu Temeli Törenlerle Atıldı¹⁰⁴; “Şehir İçme Suyunun Tevsii İşİ Son Safhada”¹⁰⁵; “Başvekilimizin Emirleriyle Yozgat’a Şeker, Bira ve Et Kombinesi Sanayii Kuruluyor”¹⁰⁶; “Yeşil Çamlık Milli Park Oldu, Çekerek ve Çayıralan’da Birer Sıhhat Merkezleri Kuruluyor”¹⁰⁷; “Yerköy’deki Gelişmeler”¹⁰⁸; “Yozgat Milletvekili Neşet Tanrıdağ Sorgun’a Lise Açtırdı”¹⁰⁹; “Yozgat Bira Fabrikası”¹¹⁰; “Samsun ve Sivas’tan sonra Yozgat ilinde bir fakülte açılması için temaslara başlanmış ve bu amaçla bir dernek kurulmuştur”¹¹¹; “Sarıkaya’da Demir Cevheri bulundu”¹¹²; “Yozgat Stadı Törenlerle Hizmete Açıldı”¹¹³. “Hazineye Ait Arazilerin Muhtaç Çiftçilere Dağıtıldığı Bazı Köylerde Bu Topraklar Verilen Gayenin Dışında Kullanıldığı İçin Hazine tarafından aleyhlerine dava açılmıştır”. Yozgat Asliye Hukuk Hâkimi Edip Araslı iki gün sürekli çalışarak 35 davayı iki tarafı sürekli dinleyerek karara bağlamıştır. Köylü ayağına kadar getirilen adaletin tevziindeki kaybedilen isabeti minnet hisleriyle duyurtmak için idarehanemize kadar gelmiştir. Yazının kalanında hâkim Araslı’ya övgü ve yol açıklığı duası edilmektedir¹¹⁴.

DP iktidarının çıkardığı kanunlar duyurulurken, kanunların Yozgat’a yansımaları da konu edilmişti, İmar Kanunu Yozgat’ın içi ve çarşının düzenlemeye duyduğu ihtiyaç çevresinde değerlendiriliyor, planlamanın ve planı uygulamanın öneminden bahsediliyordu¹¹⁵, Milli Korunma Kanunu ve Koordinasyon Kararları, Demokrat iktidarın çok isabetli bir şekilde ucuzluğu sağlamak amacıyla gerçekleştirdiği ve yurdun her tarafında iyi neticeler vermiş, halkın yüzünü güldüren bir kanun, olarak değerlendiriliyordu. Ancak Yozgat’ta et fiyatları 275 kuruştan 3 liraya çıkarılmıştı. Gazete burada Belediyeden halkın lehine bir şey beklemiyoruz, Sayın Valimizin usulsüzlük ve yolsuzluklara asla göz yummayacağına inancımız tamdır¹¹⁶ diyerek belediyeyi eleştirip, konuyla ilgili Valiyi destek ve denetime çağırıyordu.

Siyasi partilerin faaliyetleri gazetede yer bulduğu gibi partilerin iç çekişmeleri de haber yapılıyor

¹⁰³Hakikat, Y:1 S:11 10 Eylül 1955 Cumartesi, s1.

¹⁰⁴Hakikat, Y:1 S:284 14 Ağustos 1956 Salı, s1.

¹⁰⁵Hakikat, Y:1 S:9 8 Eylül 1955 Perşembe, s1. Dahiliye Vekaletinden Yozgat vilayetine gelen yazıda, Belediyemiz tarafından yaptırılarak vekaletlerce tasdikı yapılan suyu Kobotaj tevsii projesine göre keşif bedeli bulunan 228.870.19 ya belediyenin bugünkü durumunda istikraz kabiliyeti bulunmadığından %10 bütçe tasarrufundan temin edeceği 26.065 lira düşüldükten sonra arda kalan 202.855.16 liranın fondan tahsisi Dahiliye Vekaleti tarafından uygun görülerek İller Bankası Umum Müdürlüğüne yazılmıştır.

¹⁰⁶Hakikat, Y:1 S:22 23 Eylül 1955 Perşembe, s1.

¹⁰⁷Hakikat, Y:2 S:410 9 Şubat 1957 Cumartesi, s1.

¹⁰⁸Hakikat, Y:2 S:417 18 Şubat 1957 Pazartesi, s1.

¹⁰⁹Hakikat, Y:13 S:5002 19 Eylül 1969 Cuma, s1. M. Neşet Tanrıdağ adına çıkan yazıda, Tanrıdağ’ın 31 Ağustos 1969 milletvekilliği ön seçiminde Sorgun lisesini Akdağmadenine götürdü şeklinde hakkında asılsız propaganda yapılarak Neşet Tanrıdağ’ın reylerinin kesildiği, bu haksızlığa ve iftiraya üzülen Tanrıdağ’ın, ön seçimlerden sonra Ankara’ya giderek, Başbakan Demirel ile görüşerek, Sorgun’a lise açtırma emrini yollattığını ve liseye öğrenci kaydının başladığı açıklanmıştır. Yazı Tanrıdağ’ın Tekmil Sorgunlu Köylü ve Şehirli Hemşehrilerini 1969 yılı Sorgun Lisesi hayırlı ve uğurlu olsun, sözleri ile bitmiştir.

¹¹⁰Hakikat, Y:10 S:2711 26 Şubat 1965 Cuma, s1.

¹¹¹Hakikat, Y:18 S:6971 9 Mayıs 1973 Çarşamba, s1.

¹¹²Hakikat, Y:20 S:7382 13 Kasım 1974 Çarşamba, s1. MTA’nın yaptığı araştırma sonucu Sarıkaya’da zengin demir yatakları bulundu. Bu yatakların Divriği’den zengin olduğu bildirildi.

¹¹³Hakikat, Y:20 S:7676 31 Mayıs 1976 Pazartesi, s1.

¹¹⁴Hakikat, “Köye Giden Adalet” Y:1 S:18 29 Eylül 1955 Pazartesi, s1.

¹¹⁵Hakikat, Y:1 S:384 11 Aralık 1956 Salı, s1.

¹¹⁶Hakikat, “İndirme Olmadı Bindirme”, Y:1 S:281 10 Ağustos 1956 Cuma, s1.

ve bunlara taraf olunabiliyordu. “CMP Yozgat İl Kongresi Toplandı”, Yapılan seçimi müteakiben azalar ve Kırşehir Mebusu Tahir Taşer ve Ahmet Bilgin birer konuşma yaparak, DP iktidarını şiddetli bir lisanla eleştirdiler¹¹⁷. Gazetenin DP teşkilatlarını yönlendirilmek eğilimi, bu iç çekişmelerle ilgili yapılan manşetlerden takip edilebilmektedir. “DP Akdağmadeni Kaza Başkanı İşi Hayli İlerletmiş Köy Muhtarlarına Tamim Yapıp Emir Veriyor! Ulvi Tatlıoğlu ve Arkadaşları DP’den Kovulmamışlar”¹¹⁸; “Akdağmadeni DP Başkanı Tekzip Ediyor Hakikat Gazetesi Yazı İşleri Müdürlüğüne”¹¹⁹; “AP İl Yozgat Gençlik Kolu Kongresi Yapıldı”; “20.10.1968 Kongresinde Sayın Vekilimiz Neşet Tanrıdağ, Senatörümüz İsmail Yeşilyurt İl ve İlçe başkanları da Katılmışlardır”¹²⁰; “Yozgat’ta Cumhuriyetçi Güven Partisi Teşkilatı İstifa Etmek Suretiyle Adalet Partisi Saflarına Katılmışlardır”¹²¹; “Yozgat’ta Partilerin Aday Adayları Tespit Edilerek Belli Oldu”¹²²; “Milletvekillerimiz Tetkik Gezisinden Dönüyorlar”¹²³.

Önemli gün ve bayramların kutlamaları ve anmalarda gazetede yer bulan hususlardandı. Yerköylüler Aziz Atamızın ruhuna 11 Kasım günü Cuma namazını müteakip mevlit okutacaktır. Mevlit Yozgat müftüsü, Hüseyin Avni Bayraktar ve arkadaşları tarafından okunacaktır¹²⁴.

27 Mayıs Anayasa ve Hürriyet Bayramı, yurdun her yerinde olduğu gibi şehrimizde de parlak bir şekilde kutlanmıştır. 26 Mayıs saat 12’den itibaren, resmi ve hususi binalar bayraklarla donatılmış tak-ı zaferler kurulmuştur.

Saat 8.30’da bütün teşekküllerden gelen çelenk Jandarma astsubay bandosu eşliğinde Atatürk büstüne konmuştur. Saat 9’da tebrikler kabul edilmiş, 10’da garnizon komutanı beraberinde vali olduğu halde toplanan askeri kıta okullar ve halkın bayramlarını kutlamışlardır. Törene İstiklal Marşı ile başlanmış, yapılan konuşma ve okunan şiirlerden sonra tören sona ermiştir. Gece garnizonda bir fener alayı tertiplenecek, astsubay garnizonunda aile toplantısı tertip edilecektir¹²⁵.

Yozgat’ta ihtiyaç maddeleri sıkıntısı¹²⁶ ve yangın¹²⁷ gibi durumlarda haberler arasında duyurulmuştur.

¹¹⁷Hakikat, Y:1 S:321 26 Eylül 1956 Çarşamba, s1.

¹¹⁸Hakikat, Y:2 S:427 1 Mart Cuma 1957, s1.

¹¹⁹Hakikat, Y:2 S:433 8 Mart Cuma 1957, s1.

¹²⁰Hakikat, Y:13 S:3821 21 Ekim 1968 Pazartesi, s1.

¹²¹Hakikat, Y:21 S:8072 20 Nisan 1977 Çarşamba, s1.

¹²²Hakikat, Y:14 S:6348 12 Mart 1971, s1.

¹²³Hakikat, S:26 25 Eylül 1955 Çarşamba, s1. Bir haftadan beri tetkik gezisinde bulunan Mebuslarımız mensup oldukları iktidar partisinin 954 seçimlerinden bugüne kadar hükümetin icraatı hakkında vatandaşlarımızı tenvir etmişlerdir. Önümüzdeki çalışma senelerinde güdülecek yolu ve yapılacak işleri izah etmişlerdir. Vilayete ve kazalara ve dükkânlara ve teşekküllere uğrayarak dilekler üzerinde duruşmalar ve hasbihallerde bulunmuşlardır. Danyal Akbel, Talat Akbel ve Mahmut Ataman vaat ettikleri hususlarda temaslarda bulunmak üzere bugün Ankara’ya hareket edeceklerdir. İhsan Aktürel, Ömer Erzurumluoğlu ve Ali Ünlüsoy ilimizde tetkiklere devam edeceklerdir.

¹²⁴Hakikat, Y:1 S:55 2 Kasım 1955 Çarşamba, s1.

¹²⁵Hakikat, “27 Mayıs Anayasa ve Hürriyet Bayramı”, Y:13 S:3695 27 Mayıs 1968, s1.

¹²⁶Hakikat, Y:1 S:384 11 Aralık 1956 Salı, Yozgat Kömür ve Odun Sıkıntısı İçerisinde, s1.

¹²⁷Hakikat, **Yerköy Büyük Bir Yangın Felaketi Daha Atlattı, Y:1, S:26 25 Eylül 1955 Çarşamba**, s1. Belediyelerin ihmali, umursamaması yüzünden ilimiz her gün bu gibi yangın felaketlerinin ıstırabını çekecektir. Yangın söndürme araçları bulunmayan belediyenin mevcudiyetlerini kabul etmek ayıp değil günahtır kanaatindeyim. Bu gece saat 0:30 civarında aşçı Fuat Uysal’a ait lokantanın ocağında iyice söndürülmemiş ateşten çıkan yangın kısa bir süre zarfında büyüme istidadı göstermiştir. 8 dükkân ve İrfan Yerköy’e ait ahşap eski otel, Bedri Aydın’a ait olan oteller tamamen yanmıştır. Yine İhsan Yerköy’e ait betonarme otelin çatısı çökmüştür.Hadise vuku bulur bulmaz Yozgat’tan, Ankara ve Kırıkkale’den yangın söndürme araçları ile yardım istenmiştir. Yozgat’tan gelen ve Yozgat Belediyesine ait olan moto bomp uzun süre faaliyete başlayamamıştır. Kırıkkale’den ise sabah 7’ye doğru yangın söndürüldükten sonra itfaiye gelebilmiştir. Yangın haberi alınır alınmaz Yerköy kaymakamı Selçuk Erdem yangın mahalline koşmuştur. TMO Müdürü Ali Çalık DYY Depo Şefi Hakkı Tongul Bözaş vezir İhsan Kuşen trenleri seferden kaldırarak beş lokomotifin sularını yangın mahallinin emrine tahsis etmişlerdir. Ve bu makinelerden iki yüz ton su sarf ederek yangının önlenmesi temin edilmiştir. Doktor Celal Sungur irtibat temin ederek çalışmaları sistemli ve verimli bir hale koymuştur. Yerköy belediyesi bu konuda üzerine düşen hiçbir işi yapmamıştır. (Bu kısım büyük harflerle yazılmıştır.)Yozgat Belediyesine ait Motopomp hortumlarını su verzerlesine attığı vakit su deposunda su yerine çamur bulmuştur. Belediyenin bu hali ve bu ihmali affedilmez; **Hakikat**, “Yozgat’ın Yeni Hamam Yangını ve Müsebbipleri”.

Bir yıl önce yeniden yaptırılan yeni hamam, birkaç dakika içerisinde gözlerimizin önünde yandı. 1953’te Yozgat Belediyesi Genel Meclisten bir itfaiye arabası alabilmek için yardım istemişti. Halis Bacanlı, bu konuda CHP’li belediyeye itimat etmiyorlarsa şarta

3. Köşe Yazıları

Hakikat gazetesinde, M. Neşet Tanrıdağ'ın Yozgat'ın, Türkiye'nin önemli olaylarına temas ettiği, şehir siyasetini yönlendirmek istediği ve polemik yazılarının yanı sıra, uzun süreli olmamakla beraber, Yozgat eski Belediye Başkanları Nazım Kafaoğlu(1925-1926), Yusuf Karşlıoğlu(1929-1936), Sefer Eronat (1941-1946)'ın yazıları takip edilebilmektedir. Bu yazılarda genellikle Yozgat'ın ihtiyaç ve meseleleri konu edilmiştir. Gazetede Muhsin Köktürk'e ait değer eğitiminden, edebiyata, dört ay düzenli olarak takip edilebilen yazılarla, Taha Akyol'a ait Sosyalizm üzerine birkaç yazı ile Necip Fazıl Kısakürek'in Yozgat'ta¹²⁸ verdiği bir konferansın ardından izlenimlerini anlattığı bir yazı da bulunmaktadır.

Gazetede milliyetçilik, Atatürk inkılâplarının önemi ve DP'nin bu inkılâplar karşısındaki tutumu ile ilgili yazılar da yayımlanmıştır.

3.1. Komünizm ve Sosyalizme Dair Yazılar

Bu yazılarda komünizmin, namert, sinsî, suçsuz işçileri kışkırtan, hayatı felce uğratan bir mezhep olduğu anlatılmaktadır. Demokrasiden haktan hukuktan, hiç sıkılmadan insanlıktan bahseden bu düşünce, fareler gibi ne bulursa kemirir, harap eder. Bir ihtilal ile uygulama safhasına geçtiği ülkeye bile hayrı olmamıştır. Bırakın hayrından bugün dünyanın en acınacak insanları bu ülkede sürünmekte hayvanlara bile reva görülemeyecek bir sefalet içinde perişan olup gitmektedir¹²⁹.

Karl Marks'ın kehanetine göre kapitalizm işçi sınıfını giderek fazla şekilde istismar edecek toplumun bütün kaynakları üç beş sermayedarın eline geçecek, emeği ile geçinenler son derece fakirleşecektir. Böylece kapitalizm kendi kendini kemirecek ve proleter bir ihtilal vasıtaları kollektifleşecektir. Ancak Marks'ın söyledikleri katiben vukua gelmemiş, kapitalist ülkelerde işçinin hayat seviyesi biraz daha yükselmiştir.

Doktriner bakımdan komünizm ile sosyalizm aynı şey değildi. Lakin sosyalizm bir sistem olmayıp, bir doktrin olduğu için herkesin kafasına göre değişiyordu. Sosyalizm ileri kapitalist ülkelere komünist ülkelere kadar bütün ekonomileri kapsardı.

İktisadi ve kültürel bakımdan gelişmiş ülkelere komünizm gelişmeyince gözler az gelişmiş ülkelere çevrilirdi. Bu ülkelere fakirlik, sosyal eşitsizlik, komünizm için müspet bir propaganda mevzuu olmuştu. Komünizm bütün komünist ülkelere milletin desteği ile değil, ihtilal ile gelmişti. Bir sosyalist, tahrikçi mukaddesat düşmanıydı. Komünizm bir gelirse bir daha onu def etmek mümkün değildi. Sosyalist maskeli komünistleri ayırt etmek gerekir. Bir sosyalist komünizm aleyhine bir şey söylemiyor, komünizmle mücadele etmiyorsa komünistti. Mesela İşçi Partisinin lideri Stalin Bıyıklı Mehmet Ali Aybar bir komünistti.

dayalı olacak bu talebin yerine getirilmemesinden doğacak bu talebin Vali ve arkadaşlarına ait olacağını kesin ve şiddetli bir lisanla savunmuştu. Neşet Tanrıdağ, bu olayı tafsilatlı anlattığı halde dinleyen arkadaşın bu olayı DP binasında Halis Bacanlıya tam tersi ile aktarması ahlak kaideleri ile bağdaşmaz. Bu davada Halis Bacanlı tek mil hırs ve ihtiraslarından sıyrılmıştır. Bu sebeple tebrik ederiz. Bir suçtur, bir günahdır. Şehirde su bulunmadığı için lokomotifler Sekili'den ve Kara Osman istikametindeki pompada su taşımışlardır. Yozgat'ta yangın haberi duyulur duyulmaz Vali Cenap Aksu ve beraberinde Emniyet Müdürü, Jandarma Komutanı, Nahiye Müdürü bulunduğu halde Yerköy'e gelmişlerdir. Emniyeti muhafaza edebilmek için Yozgat'tan yeteri kadar polis ve jandarma yangın mahalline sevk edilmiştir. Çiçekdağı kaymakamı, Jandarma Komutanı, Tahrirat kâtibi de hadise mahalline gelerek yardımlarda bulunmuşlardır. Güven sigortası piratileri Hadi Güven yanan binaların birçoklarının sigortalı bulunduğu için yangının başlangıcından sonuna kadar yangının seyrini gösterdiği gelişim ve sıçramaları takip etmiştir.

¹²⁸Necip Fazıl Kısakürek, "Yozgat", **Hakikat**, Y:13 S:3680 9 Mayıs 1968, s.1. Beni Yozgat'ın Din Görevlileri Derneği ile Komünizm İle Mücadele Teşkilatı Başkanları, Ankara Türk Ocağından aldılar. 220 km boyunda yeniliksiz ve kayış gibi bir yoldan Yozgat'a kaydık. Yozgat'a 40 km kaladan başlayarak ne muazzam bir kortej. Korna sesleri ve yaşa nidaları ile Yozgat'a girdik. Saat 21'de başlayacak konferansın saat 20'da beş misli bir kalabalık ile dolduğudur. ...Üç buçuk saat süren ve Sakarya destanı ile sonlanan Konferans boyunca Yozgat'ın gösterdiği anlayış, benimseyiş, kendini veriş, değerlendiriş ve beton duvarları çatlatırcasına alkışlayış ve bu arada civar yerlerden hususiyile Kırkkale'den gelenlerin belirttiği vaat ve heyecan ise mikyasın(ölçülemeyecek) üstünde. İnsan bu Anadolu'yu gördükçe yaşanmaya değer hayat, katlanmaya değer çile nedir anlıyor.

¹²⁹**Hakikat**, "Mert Olmayan Bir Mezhep ve Biz", Y:1 S:6 5 Eylül 1955 Pazartesi, s1, 4.

Esasen Türkiye’de komünist olmayan sosyalistler kendilerine mukaddesatçı sosyalistler, İslami sosyalist, ahlakçı veya muhafazakâr sosyalist demekle komünist olmadıklarını belirtiyorlar ve her zaman komünizm ile mücadele ediyorlar. Komünizmi ezmek milli bir vazife olduğu gibi hayati bir zaruret. Komünizm ezilmedikçe Türkiye mesut olamazdı. Türkiye’nin saadeti uğruna komünizmi ve komünistleri ezmek gerekirdi¹³⁰.

Türkiye’de sosyalizm bir modaydı. Sosyalizm maskeli komünistler, samimi sosyalistlerin gafilce desteği ile Allah korusun Moskova’nın peyki olurdu. 1956’da komünizme karşı duran Macar milliyetçi gençleri, Rus tankları altında ezilmişti. Uğruna başlar koyulan dava Türkiye’yi mamur, Türk milletini mesut etmekte. Bu davanın karşısına çıkan en büyük şeni komünizmdi. Komünizme karşı beraber savaşmak gerekirdi. Ama komünizm telin edilmez, milli ve manevi değerlere saldırmasına izin verilir, komünizanlar alkışlanırsa hakiki hüviyet söylendiği zaman kızmamak, davanın gerçek adını söyleyecek kadar cesur olmak gerekirdi. Milli kurtuluş, tefrikada değil, milli değerlerin ipi ile sınımsız bağlanmakta, birleşmekteydi¹³¹.

Tanrıdağ, gazetesinin önemine vurgu yaparak başladığı yazısında bu gibi memleket millet yararına yayın yapan gazeteler ve dergiler yerine boyalı basın denilen basının itibar gördüğünü söylemektedir. Ancak yazılarında Atatürk’ün Türkiye Cumhuriyeti’ni emanet ettiği milliyetçi gençliği suda damla kabilinden yazılarında anlatacaktı. Bu durum, büyük milletin en küçüğünden en büyüğüne duyurmaya çalıştığı milli bir ödevdi¹³². Ayrıca Atatürk İnkılâpları ve Demokrat Parti konulu bir yazı dizisinde, DP’nin Atatürk inkılâbına karşı bir tavır içinde olmadığı ama karşıymış gibi gösterilip yazıldığı ifade edilmektedir¹³³.

3.2. Yozgat ve Meselelerine Dair Yazılar

Bu yazılarda, Yozgat’ın ihtiyaçları, yapım aşamasındaki ve yapılacak olan yatırımlar ile bu icraatlar sırasındaki tartışma, karalama ve destekler ifade edilmiştir.

Aylarca günün dedikodusu halinde söylenen hususi idareye ait sinema ve iş hanının 12 Eylül 1955 pazartesi günü temelini atılması nihayet tahakkuk etmiş bulunmaktaydı. Yozgat şehrinin mutena bir yerini süsleyecek olan bu bina, gerek şehircilik, gerekse ihtiyaç ve hareket bakımından ehemmiyet ve hassasiyet gösterilmeliydi.

Yozgat gibi emsali arasında oldukça geri kalmış bir şehre böyle milyonluk bir binanın kazandırılmış olmasından dolayı her Yozgatlının sevinç ve memnurluk duyması kadar tabii bir şey yoktu. Bu eseri verenler, şehrin birinci plandaki ihtiyaçları olan otel binasını ve çamlık mevzuunu bir an evvel tahakkuk safhasına intikal ettirmeliydiler. Yozgat Hususi İdaresi hastane ve dükkânlar manzumesinden sonra yeni iş hanı ve projeleri tasdik edilip izhârâtı ve teferruâtı üzerinde çalışılan 40 odalı gazino ve lokantalı ve konforu itibariyle mühim bir yolcu karşılayacak otel binasının inşasıyla vilayet ölçüsündeki vazifesini ifa yolundaydı.

1956 yılının programına ithal ettiği Sorgun Hamamı Oteli ve Çiçekdağı Kaplıca Binası, Çamlık Otel ve dinlenme yeri inşası gibi vilayetin tabii servet ve kaynaklarının kıymetlenmesi ve Yozgat’ın tanınması yolundaki çalışmaları uzun tevakkuf devrinden sonra Yozgat’ın talihinde bir değişikliğin başlangıcıydı. Dört ay gibi kısa bir devre içinde başlamış ve devam etmekte olan işlerin kısaca bilançosu; 10 köyde 350 bin lira tutarında on ilkokul inşa edilmişti. Merkezde Eskipazar ve Çiçekdağı Merkez İlkokulu (inşaat devam ediyor)

¹³⁰Taha Akyol, Hakikat, “Komünizm ve Sosyalizm”, **Hakikat**, Y:10 S:2815, 8 Temmuz 1965 Perşembe, s1.

¹³¹Taha Akyol, “Sosyalistlere Açık Mektup” **Hakikat**, Y: 10 S:2818, 12 Temmuz 1965 Pazartesi, s1.; Sıddık Karcıoğlu, “Yirmi Beş Kuruşluk Sosyalizm”, **Hakikat**, Y:13 S:3692 23 Mayıs 1968 Perşembe, s1. Yazı sosyalizmin adalet, eşitlik diye insanları kandırarak elinde olanı da alabileceği vurgusu yapmaktadır.

¹³²M. Neşet Tanrıdağ, “Dertlerimiz ve İstiraplarımız”, **Hakikat**, S:24 26 Eylül 1955 Pazartesi, s2.

¹³³Sefer Eronat, “Atatürk İnkılâpları ve Demokrat Parti (1)”; **Hakikat**; Hakikat, . Sefer Eronat, Atatürk İnkılâpları ve Demokrat Parti(2); Y:2 S:487 17 Mayıs 1957 Cuma,s1. Sefer Eronat, Atatürk İnkılâpları ve Demokrat Parti(2); Y:2 S:488 18 Mayıs 1957 Cuma; Sefer Eronat, Atatürk İnkılâpları ve Demokrat Parti (3) yazı altı sayıdır.

bedel-i ihale 250 bin liradır. Kapalı Spor Salonu inşaatı devam etmektedir. Sarf edilecek 200 bin liradır¹³⁴.

Ayrıca şehrin kalkınması için Yozgatlıların birlik ve beraberlik içinde hareket edilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Uzun yıllar, şehrin ilerlemesindeki her teşebbüsü, her gidiş ve idare mekanizmasını şahsi kaprislere uydurmak istemek pahasına küçük silya yapılan fenalık yeter. Şehrimizin imar bakımından çehresi, dünle mukayese edilemeyecek şekilde değişti. İş Hanı, Şehir Oteli, Ziraat Bankası gururla yükselirken; diğer yanda Erkek Sanat Enstitüsü, Zirai Donatım, Vakıf İş Hanı eser sahiplerinin isimlerini ebedileştirmektedir. Vali Cenap Aksu, göreve geldiği günden beri elinde bulunan imkân ve şartları sonuna kadar kullanmıştır. Danyal Akbel, Numan Kurban, Talat Alpay ve Mahmut Ataman'ın ihtiyaçların tayin ve tespiti için gösterdikleri çaba, 1959 seçimlerinden pay kapmak isteyenlerce gölgelenmeye çalışılmaktaydı. Hâlbuki küçük silya bir taş dikenin bu belde sakinleri kulu ve kölesi olacaktır¹³⁵.

Yozgatlılar, yapılanlardan memnun olmakla beraber, istemeliydi ve istemesini bilmeliydi. Petrol lambasının, sobanın, hımsız duvarlı evlerin zamanı geçmişti. Çiftçilikte öküzün zamanı geçmişti. Tarla dinlendirerek gübresiz ekin ekmenin zamanı geçmişti. Meyvesiz ve bağısız köyde oturmanın imkânı kalmamıştı. Dağdan yedirip gölden içirerek hayvan beslemenin zamanı kalmamıştı. Yozgatlı yakında Hirfanlı'nın bol elektriğine kavuşacaktı. DP, bundan dolayı seviliyordu. Hükümet bir yardımla Emlak Kredi Bankasını açmış, yeni baştan kurulmak için müracaat ederek, top yekûn bir şehir kurulmalıydı. Çevre illerin evleri damlı iken, Yozgat çatı hayatına atılmış bir memleketti. Civar kalkındı, Yozgat battı. Kazalar kalkındı ama şehir hayatından eser yoktu. Para vardı, malzeme vardı. Hükümetten istemek lazımdı. Eskiden köhne hükümet binalarında çalışanlarla bugün arasında kıyaslanmayacak fark vardı¹³⁶. Yozgatlı sermayesini bir araya getirip, iş alanları oluşturmak için, şirketler kurmalıydı¹³⁷, bir İç Anadolu şehri olarak Yozgat'ta hayvancılık geliştirilmeliydi. Memlekete neler yapılsın, iplik, tuğla, kimya fabrikaları, bu dileklerin peşinde koşmadıkça sahip olunamayacağı gibi, hayvancılıkta ikinci sırada olan bir memlekette yem fabrikası nerede kurulmuştu¹³⁸.

Hazineye ait arazilerin muhtaç çiftçilere dağıtıldığı bazı köylerde bu topraklar verilen gayenin dışında kullanıldığı için hazine tarafından aleyhlerine dava açılmıştı. Yozgat Asliye Hukuk Hâkimi Edip Araslı iki gün sürekli çalışarak 35 davayı iki tarafı sürekli dinleyerek karara bağlamıştı. Köylü ayağına kadar getirilen adaletin tevziindeki kaybedilen isabeti minnet hisleriyle duyurtmak için Hakikat'in idarehanesine kadar gelmişti. Yazının kalanında hâkim Araslı'ya övgü ve yol açıklığı duası edilmektedir¹³⁹.

Yozgatlıların, şehre hizmet edeni takdir etmesini bildiğine dair bir başka yazıda, Yozgatlı hizmeti takdir etmesini bilir, bunu yapılan genel meclis seçimleri de ortaya koymuştur. Yozgatlı ailece sandık başına koşmuştur, kadirşinaslığını, civanmertliğini göstermiştir. Bu büyük kalkınma döneminde dahi en az faydalanan şehir Yozgat'tır. Yozgatlı son iki yıldır kendisine gösterilen güler yüz ve alakayı unutmayarak bunu sandık başında göstermiştir¹⁴⁰, denilmiştir.

3.3. Değerler Üzerine Yazılar

Bu yazıların bazılarında hiciv ve eleştiri yolu ile yanlış gösterme, uyarma, bazılarında doğrudan

¹³⁴M. Neşet Tanrıdağ, "İşhanı ve Sinemasının Temeli Atılıyor", **Hakikat**, Y:1 S:10 9 Eylül 1955 Cuma, s1.

¹³⁵M. Neşet Tanrıdağ, "Çalışanları Başbaşa Vuralım", **Hakikat**, Y:1 S:314 19 Eylül 1956 Çarşamba, s1.; Sefer Eronat, "Yozgat Kazaları", **Hakikat**, Y:2 S:409 8 Şubat 1957, s1. Yozgat'ın kazalarının iktisadi manada Yozgat merkezle alakaları yoktur. Kazalarla münasebet, şahsi dostluklardan ibaret kaldı. Kazaların münevverlerini Yozgat'ta kurulu siyasi ve içtimai teşekküllere almak zorundayız.

¹³⁶Sefer Eronat, "Hemşehrilerim Dertleşelim", **Hakikat**, Y: 2 S:418 19 Şubat Salı 1957, s1.

¹³⁷Sefer Eronat, "Şirket", **Hakikat**, Y:2 S:407, 6 Şubat 1957 Çarşamba, s1.

¹³⁸Sefer Eronat, "Hayvancılık", **Hakikat**, Y:2 S:408 7 Şubat 1957 Perşembe, s1.

¹³⁹M. Neşet Tanrıdağ, "Köye Giden Adalet", **Hakikat**, Y:1 S:18 29 Eylül 1955 Pazartesi, s1.

¹⁴⁰Nazım Kafaoğlu, "Kadirşinas Yozgatlılar", **Hakikat**, Y:1,S:26 25 Eylül 1955 Çarşamba, s1.

toplumun manevi olarak kıymetlendirdiği değerler anlatılarak özendirilme mevcuttur. Bir yazıda dalkavuk şöyle tarif ediliyordu; her zaman siyah bir elbise giyer ve daima iliklenmiş bir vaziyette durması için ceketinin düğmelerini içinden iğnelerdi. Ellerini ceplerine soktuğu yahut arkasına koyduğu hiç görülmemişti. Daima önünde bağlı durur ve insana eskiden beri bu zavallı ellerin yapışık olduğu hissini verirdi. Gurur, izzet-i nefis, şeref, haysiyet, namus santim kadar yoktu. Bütün hareketlere, kötü sözlere, fena muamelelere tahammül eder göz yumardı. Onun yegâne gayesi biraz daha yükselmek, biraz daha para almaktı. Bu uğurda her şeyi kaybetmeye razı ve her ahlaksızlığı yapmaya hazırı. Efendisinin görünmediği zamanlarda dahi hürmette kusur etmezdi. Bazen efendisi kendisine telefon ettiğinde, şayet kazara önü açılmışsa hemen ceketini ilikler ve ondan sonra konuşurdu. O riyanın, yalancılığın, ikiyüzlülüğün sembolü idi¹⁴¹.

Bir başka yazıda kimliğini gizleme, her renk ve her kılığa girme sahtekârlık ve riya olarak değerlendiriliyordu. Bu kişiler, hüviyetsizliğin kendileri için bir muvaffakiyet ve zekâ oyunu olduğunu kabul ederler. Zevahiri kurtarmak için de insanların mukaddeslik attettikleri mefhumların sahibiymiş gibi, her renk ve her kılığa girmeyi gayet güzel becerir ve ihmal etmezlerdi¹⁴².

Gazetede, nemelazımcılık eleştirilirken, bu huyun Yozgatlılara ait kötü bir alışkanlık olduğu eleştirisi yapılıyordu. Yazıda, şehrin sakinlerinin nesilden nesile intikal eden bir kuzu huyu vardır. Susmak niçin? Sebebi Ne? Gelene ağam, gidene paşam der dururuz. Sanki bu memlekette yapılan ve yapılamayan işlerle ilgili bir münasebetimiz yokmuş gibi bir misafir misali. Günlük hadiseler ve geçim kaygısı içinde yaşadığımız şehir ve cemiyetin uzaktan yakından kaderini tayin edecek hadiselerin çarkını kimler ne şekilde çevirecek farkında dahi olamayız. Duyduğumuz dedikoduların hakikatle ne derece münasebeti var veya yok kendi mantık süzgecimizden geçirerek memleket aleyhine işlenen kötülükleri teşhis ettiğimiz halde en yakın dostlarımızın bile kulağına fısıldamak medeni cesaretini gösteremeyiz¹⁴³, deniliyordu.

Güç elde edilen ulvi bir değer olarak tarif edilen, bakım ve budama gerektiren “Fazilet”¹⁴⁴; bilhassa millet idaresinden mesul olan devlet adamlarının takip etmesi gereken “Adalet”¹⁴⁵; “Şehitliğin Yüceliği”¹⁴⁶; “Suç karşısında Mukadderat”¹⁴⁷; “Ey Fani”¹⁴⁸ gibi dini içerikli yazılarla “Nasreddin Hoca Üstüne”¹⁴⁹; “Çocuk Edebiyatı ve Yozgat Atasözleri Üzerine”¹⁵⁰ ve “Mahsumi Şerif”in¹⁵¹ değerlendirildiği edebiyat yazıları, “Basın Özgürlüğü”¹⁵² ve “Ekonomi Olgusu”¹⁵³ gibi yazılar yayımlanmıştı.

4. Sonuç

Hakikat gazetesi, ulusal, yerel meselelerin duyurulduğu, Türkiye’nin başka ülkelerle ilişkilerinin kısmen de olsa görülebildiği Yozgat’ın yerel gazetelerinden biridir. 1955-1970 yılları arasında haberleri ve köşe yazıları ile halkı doğru şekilde bilgilendirme ve yönlendirmeye dönük bir misyonu üstlenmiştir.

¹⁴¹M Selahattin Alhoğlu, “Dalkavuk”, **Hakikat**, Y:1 S:6, 5 Eylül 1955 Pazartesi, s1-2.

¹⁴²Mustafa Tütüncüoğlu, “Gerçek Hüviyetimizin Belirtisi”, **Hakikat**, Y:1 S:14 14 Eylül 1955 Çarşamba, s1.

¹⁴³Mustafa Tütüncüoğlu, “Benliğimizi Kemiren Zihniyet”, **Hakikat**, Y:1 S:13 13 Eylül 1955 Salı, s1.; Yusuf Karşlıoğlu’na ait bir başka yazıda da “Nemelazımcılık”, eleştiriliyordu. S:31 4 Ekim 1955 Salı, **Hakikat**, s2.

¹⁴⁴Nazım Kafaoğlu, Fazilet, **Hakikat**, Y:1 S:9 8 Eylül 1955 Perşembe, s1.

¹⁴⁵Nazım Kafaoğlu, Hak ve Adalet Yolu, **Hakikat**, Y:1 S:19 20 Eylül 1955 Salı, s1.

¹⁴⁶Fuat Uluç, Bu Toprağın Çocukları, **Hakikat**, Y:2 S:408 7 Şubat 1957 Perşembe, s2. Türk vatani baştanbaşa şehitler diyarıdır. Her Türk evi kışladır. Her Türk evinde askerlik, ordu ve muharebe hatıralarını bir arada bulursun. Böyle bir milleti ordusundan ayrı düşünebilir miyiz?

¹⁴⁷Hilmi Gönenç “Suç karşısında Mukadderat”, **Hakikat**, Y:1 S:385, 12 Aralık 1956 Çarşamba, s1.

¹⁴⁸Hilmi Gönenç, “Ey Fani”, **Hakikat**, Y:1 S:386 13 Aralık 1956 Perşembe, s1.

¹⁴⁹Muhsin Köktürk, “Nasreddin Hoca Üstüne”, **Hakikat**, Y:13 S:4049 17 Temmuz 1969 Perşembe, s1.

¹⁵⁰Muhsin Köktürk, **Hakikat**, Y:14 S:4051, 19 Temmuz 1969 Cumartesi, s1.

¹⁵¹Muhsin Köktürk, “Yuh Yuh”, **Hakikat**, Y:13 S:4054 23 Temmuz 1969 Çarşamba, s1. Muhsin Köktürk, Temmuz -Eylül ayları arasında günlük köşe yazıları yazmış, bu yazılar bazen tam sayfa olmuştur.

¹⁵²**Hakikat**, S:1, Y:13 S:4053 21 Temmuz 1969 Pazartesi, s1.

¹⁵³**Hakikat**, Y:13 S:50 18 Temmuz 1969 Cuma, s1.

Gazete 1970 sonrasında daha çok reklam, tüzük yayınlanan baskı kalitesi çok yüksek olmayan bir görüntü arz etmiştir.

Gazete, ilgili yıllarda Yozgat'ın fiziki, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişimini yansıtmaktadır. Yozgat, bu manada çevre illere göre ihmal edilmiş, gelişimi oldukça yavaş, gelişme arzusunda bir Orta Anadolu şehridir. Gazete ise şehrin kalkınması için bilinçlendirme, süreci yönlendirmeye yönelik çaba sarf etmiştir. Ancak, şehrin entelektüel gelişim düzeyini temsil eden bir araç olarak değerlendirilirse, sütunlarının çok sayıda ve derinlikli yazıları içerdiğini söylemek mümkün değildir. Gazetenin birinci sayfasında ulusal, uluslararası, yerel haberler ve köşe yazıları, ikinci sayfasında ise kimi zaman bu haberlerin ve yazıların devamı, reklam, afiş, mani ve şiirler ile tek tük moda haberleri de yer almıştır.

5. Kaynakça

Hakikat (1955-1977)

TBMM Zabıt Cerideleri 1965-1972

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d02/c001/mm__02001001.pdf

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d03/c001/mm__03001006.pdf

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d03/c023/mm__03023058.pdf

Millet Meclisi Üyelerine Mahsus Hal Tercümesi Kağıdı Yozgat Milletvekili Neşet Tanrıdağ, HT_3103_4_2, Sicil No:698, 3s.

Seçilmiş Olanlara Verilen Tutanak, 11/10/1965, S_M3103_4_2, 1s.

Seçilmiş Olanlara Verilen Tutanak, 13/10/1969, S_M3103_4_2,1s.

ÇAVDAR Tevfik, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 2.Baskı, Ankara, İmge, 1999.

FINDLEY V. Carter, Modern Türkiye Tarihi İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007, Çev. Güneş Ayas, İstanbul, Timaş, 2011.

KARPAT Kemal, Türk Demokrasi Tarihi, 3.Baskı, İstanbul, İmge, 2008.

GEÇİKLİ Recep Murat, Menderes Hükümetleri Dönemi Türkiye – ABD İlişkileri, İstanbul, İleri, 2016.

ZURCHER Jan Eric, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İstanbul, İletişim, 1995.

YENİ YOZGAT GAZETESİ YAZILARINDA CUMHURİYET EKONOMİSİ

Zeliha Buket KALAYCI¹

Özet

Yeni Yozgat Gazetesi 7 Temmuz 1921 tarihinde yayın hayatına başlamış; Milli Mücadele dönemi ve sonrası halkı bilinçlendirme misyonu üstlenmiştir. Bulunduğu coğrafi konum, şehri savaşın fiili olarak dışında bırakmıştır. Savaş sonrası ise Yozgat halkı Milli Mücadele'ye ve Cumhuriyet'in ilanı sırasındaki inkılaplar dönemine destek vermiştir. 1923-1939 yılları arasındaki dönem Türkiye ekonomisinin yapılanma devresidir. Atatürk'ün “ Ekonomik bağımsızlık olmadan siyasi bağımsızlığın da olmayacağı” ilkesi çerçevesinde şekillenen bir dönem olmuştur. 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi'nde özel sektör ağırlıklı ve piyasa ekonomisine yönelik bir iktisadi kalkınma modelinde karar kılınmıştır. Bu şartlarda yeni Yozgat gazetesi o günün gelişen koşullarından şehir halkını haberdar etme görevinin yanı sıra makalelerinde tüm yurt genelinde olduğu gibi Yozgat'ta da sermayenin üretimde kullanılmasını ve dolaştırılmasını teşvik eden yazılara yer vermiştir. Ekonominin ulusallaştırılması çabaları halkı bilinçlendirme şeklinde gazete sütunlarına yansımıştır. Cumhuriyet dönemi Yozgat şehrinin ekonomik faaliyetleri oldukça sınırlıdır. Ağırlığı tarıma dayalı bir ekonomik yapı söz konusudur ve çok sınırlı alanda da el sanatları ürünleri mevcuttur. Devlet bu dönemde ülke kalkınmasında öncelikli yapılanmalar dâhilinde yol, su, okul, sağlık kuruluşları gibi altyapı yatırımlarına öncelik vermiştir. Üretime dayalı yatırımları özel teşebbüslere bırakmıştır. Özel teşebbüsler o yıllarda yeterli sermaye birikimine sahip olmadığı için Türkiye genelinde olduğu gibi Yozgat'ta da önemli bir yatırım gerçekleşmemiştir. Ancak bu sürece duyulan hassasiyet ve ulusallaşma çabaları kayda değerdir. Çalışmamızda Cumhuriyet'in ilk yıllarında Yozgat'ın iktisadi durumu, ulusallaşma süreci, halkın ve yönetimin bu süreçte oynadığı roller, Yeni Yozgat Gazetesinde yayınlanan haberler ve makaleler ışığında değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Yeni Yozgat Gazetesi, Basın, Haber, Cumhuriyet, İktisat,

Abstract

New Republic Era Economy According to the Yeni Yozgat Newspaper

Yeni Yozgat Gazetesi has began broad casting life on July 7 1921; it has under taken a mission to public awareness after the war of indepenca. Because of its geographical location, the city is left out of the war. The people of Yozgat gave support to the war of indepenca and republic an period's re forms after the war. Year period between 1923-1939 Turkey's economy is restructuring period. Atatürk's “economic independence will not be without political independence” policy has been shaped in a period frame. In 1923, İzmir Economic Congress decided an economic development model which based on private sector and for market economy. Under the circumstances, in addition to the Yeni Yozgat newspaper's duty to inform the people of Yozgat about that day's changing conditions, that articles as well as through out the country in the Yozgat, which took place in the text encourages the use of capital in production and circulation. Nationalization of the economy was reflected in efforts to raise awareness of the public in the form of newspaper columns. Republican era of economic activities in the city of Yozgat is quite limited. The majority of economic structure depends on agriculture and has very limited space in handicraft products. The government gave priority on the country's development in states structures such as roads, water, schools and health institutions in this period. Investments based on production are left to the private sector. As private enterprises have not sufficient capital

¹Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Araştırma Görevlisi, zbuketk@gmail.com.

accumulation in those years, Turkey as well as in general, has not also realized a significant investment in Yozgat. However, this process required precision and nation-buildin gefforts are not eworthy. In our study, Yozgat’s economic situation in there public’s first era, the process of nation, people and man agement roles to play in this process, news and articles published in newspapers is evaluated in light of Yeni Yozgad.

Keywords : Yeni Yozgad Newspaper, Press, News, Republic, Economy.

1. Giriş

Yozgat Gazetesi Yozgat matbaası tarafından neşredilen bir yerel gazetedir. Milli Mücadele yıllarında Yozgat mutasarrıfı İbrahim Bey’in ilgi ve gayreti sonucunda mutasarrıflık tarafından satın alınarak ismi “Yeni Yozgat” olarak değiştirilmiştir. 7 Temmuz 1921 tarihinden itibaren resmi liva gazetesi olarak yayın hayatına devam eden gazete, her hafta Perşembe günleri neşredilmiştir.²

Yeni Yozgat Gazetesi, Milli Mücadele döneminin önemli yerel yayın organlarından biri olup Misak-ı Milli kararlarını yürekten destekleyen, TBMM hükümetine tam bağlılık gösteren bir gazetedir. Gazete, Yozgat halkı arasında Milli şuurı sağlamaya çalıştığı gibi bağımsızlığı vurgulayarak bu düşünce doğrultusunda halkı Milli Mücadele konusunda destek vermeye çağırmıştır.³

Gazete Cumhuriyet’in ilanından sonraki süreçte inkılapların ve de yeni sistemin sıkı takipçisi olmuş, hükümete desteğini satırlarına taşımış, Yozgat halkını gelişen olaylardan haberdar etme misyonu üstlenmesinin yanı sıra, şehrin ihtiyaç ve gerekliliklerini makalelerine taşıyarak bilinçli bir şekilde hem sosyal hem de ekonomik ilerleme adına çaba sarf etmiştir.

2. Cumhuriyet’in Ekonomi Politikaları

Osmanlı İmparatorluğu’nun ekonomik alt yapısı tarıma dayanmaktadır. Osmanlı ekonomisinin bu özelliği asırlar boyunca değişmemiştir. Devletin geneline baktığımızda; 1800 yılında da, 1900’de de nüfusun beşte dördü tarımla meşguldü ve hayatlarını topraktan kazanıyordu.⁴ XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Batı Avrupa’nın eriştiği ekonomik düzeye kıyasla Osmanlı İmparatorluğu endüstrileşememiş, kaynaklarını kullanamamış ve sorunlarına çözüm bulamamış bir toplum seviyesinde kalmıştır. Osmanlı Devleti ekonomisinin tarıma dayalı bir yapıda olduğu için sanayi sektörü nispi olarak ikinci planda kalmış ve içinde bulunulan şartlarda sanayileşme çabaları başarıya ulaşamamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu XX. yüzyılın başında dahi henüz sanayileşme yolunda ciddi adımlar atamamıştır. Devletin özellikle sarayın ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için kurduğu birkaç fabrikadan ve ülkede yabancı sermayenin hâkim olduğu küçük ölçekli ve az sayıda sanayi tesisinden başka sınıai faaliyeti neredeyse yoktur.

Kurtuluş Savaşı sınırlı olan kaynakları tamamen tüketerek sona erdiğinde; Türk milleti yorgun ve yoksul düşmüştür. Mustafa Kemal; günün savaş sonrası koşullarında devletin ancak mali temeller üzerine kurulabileceği farkındalığıyla, mali bağımsızlığın kazanılması mücadelesini başlatmıştır. Amaç kazanılan zaferin ekonomik bir zafer ile pekiştirilmesidir.

²Celaleddin Şener, 1921- 1922 yıllarında Yayınlanan Yeni Yozgat Gazetesine Göre Yozgat ve Çevresinin İdari-Sosyal –İktisadi ve Adli Yapısı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2002, s. 5.

³Gürbüz Arslan, Milli Mücadele Yıllarında Yozgat, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 52.

⁴Donald Quataert, “19. Yüzyıla Genel Bakış: İslahatlar Devri 1812-1914” Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914, C.II, Ed. Halil İnalçık, Donald Quataert, İstanbul 2006, s.961

Türkiye'nin 1923-1938 döneminde uyguladığı iktisat politikasının temel özelliği; sahip olduğu sosyo-ekonomik koşulların bir gereği olarak, değişen ağırlıklarla da olsa özel girişime sürekli öncelik sağlayan, aynı zamanda ekonomik kalkınmayı planlar doğrultusunda gerçekleştirmek isteyen bir karma ekonomik yapı olmasıdır. 1923-1929 yılları liberal iktisat politikalarının uygulandığı bir dönemi kapsamaktadır. Liberal olarak nitelendirilen 1923-1929 kesitine ekonominin yeniden inşasına yönelik iktisat politikalarında hakim olan felsefe ve piyasa odaklı uygulama ile bu temele dayalı, yani piyasa çözümünü güçlendirecek devlet düzenleyiciliği ile müdahaleciliği damgasını vurmuştur.⁵

Türkiye Cumhuriyeti öncelikli olarak ekonomik hayatta varlık kazanmak adına girişimlerde bulunmuştur. İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda 1923 -1929 yılları arasında kısmi bir liberal dönem yaşanmasına rağmen, 1929 Dünya ekonomik buhranı yüzünden artı sermaye ve girişimcilik yetersizliği nedeniyle 1929-1938 yılları arasında devletçilik politikası izlenilmeye başlanmıştır. İzmir İktisat Kongresinde kabul edilen kararlar; yabancı sermaye, ekonomiye müdahale etme, yerli sermayeyi teşvik ile ilgilidir. Bu nedenlerden dolayı esasları İzmir İktisat Kongresi'nce tespit edilen ve yeni cumhuriyet yönetiminin takip edeceği sistem, milli karma ekonomi sistemi idi. İzlenen bu politikalar yeterli sermaye birikiminin olmaması, Lozan antlaşmasının gümrükler hakkındaki hükmü gibi sebepler ile tarımdaki bazı iyileştirmelere rağmen başarısız olmuş, ülke sanayi geliştirilememiş, devlet desteği ile de olsa yeni bir burjuva sınıfı oluşturulamayıp, istenilen seviyeye ulaşamadı.

Cumhuriyet idaresi miri toprakları toprağı işleyen köylüye mülk olarak verip tapuya tescil edilmesi kararını alarak topraksız köylüleri toprak sahibi yaptı. Buna paralel olarak aşar ve reji sisteminin kaldırılmasını ve tahıl üretiminin hızla ve sürekli olarak artmasını sağladı.

1923-1938 dönemi boyunca Türkiye ekonomisinde dış kaynak kullanımı yolunda güçlü bir eğilim vardır. Atatürk dönemindeki kapitalist gelişme stratejisi dış kaynaklara önemli ölçüde başvurma eğilimine sahip olmuş ve sürdürmüştür.⁶

3. Cumhuriyet Dönemi Yozgat Ekonomisi

Yozgat ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanır. Ziraî faaliyetler küçük ölçekli işletmelerde yapılmaktadır. Şehrin limanlara uzaklığı üretimi de olumsuz etkilemiş ve kâr amaçlı üretimi engellemiştir. Buna bağlı olarak XIX. yüzyılın sonlarında ekilebilir arazinin ancak 1/3'ü ekilmekteydi. XX. yüzyılın başlarında 7100 dönüm ekilen, 10.000 dönümde ekilmeyen arazi vardı. Üretilen hububat arasında buğday, arpa, çavdar, nohut, mercimek ilk sıralardadır. Geniş meraları olan Yozgat'ta ahalinin ikinci uğraş alanı hayvancılıktır. Bölgeden ihracat demiryolunun Ankara'ya gelmesinden sonra 1892 yılından itibaren Ankara üzerinden yapılmaya başlandı. 1927'de Ankara-Kayseri hattının açılmasıyla beraber tarımda pazara yönelik üretim canlandı.⁷

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Yozgat halkının yaşanan bu kötü günleri unutturmak istercesine canla başla Cumhuriyet'i benimsediğini ve inkılâpların uygulanmasına ihtimamla riayet ettiklerini görüyoruz. Türkiye genelinde meydana gelen her yeni oluşumun birebir Yozgat'ta da yaşanmış ve uygulanmış olduğunu, Yozgat halkının Atatürk önderliğinde yapılan ekonomik alandaki yeniliklere yabancı kalmadığını ve gelişme yolundaki istekleri Yeni Yozgat Gazetesi yazılarına da yansımıştır.

Ekonominin güçlenmesi yolundaki ilk adımlardan biri olan Ticaret ve Sanayi Odası Yozgat'ta 1923 yılında kurulmuştur. Savaş sonrası kurulmaya çalışılan yeni düzene şehir halkının itibar göstererek ayak

⁵Türkiye İş Bankası Tarihi, İstanbul, 2001, s.18.

⁶Taha Akyol, Ama Hangi Atatürk, İstanbul, 2008, s.501.

⁷DİA, Yozgat, s.559-564.

uydurmaya çalıştıkları gazete haberlerinden net bir şekilde anlaşılmaktadır. Ticaret odası haberleri genellikle esnaf taifesinin ticaret kanununa binaen odaya kayıt başvurularını içermektedir. Bu süreç içerisinde şehir esnafı peyderpey ticaret siciline kayıt olmuştur.

Yozgat Ticaret ve Sanayi Odası'ndan verilen ilanlarla şehir esnafının kayıtları gazete aracılığı ile kamuoyuna duyurulmuştur. 1926 tarihli gazete nüshasında Tol çarşısında bakkal dükkânı olan Muhammed Ağa'nın ticaret kaydının yapıldığı duyurulmuştur. Aynı sayıda Seyfi Ağa çarşısında terzilik yapan Akif Ustanın da sicil kaydının yapıldığı ilan olunmuştur.⁸

Yeni kurulan Cumhuriyet'te İktisadiyat Meclisinden sonra danışma amaçlı bir diğer oluşum 1927 tarihinde kurulan Âli İktisat Meclisidir. Âli İktisat Meclisi savaş sonrasında, savaş öncesi dönemdeki açık ekonominin yeniden kurulmaya çalışıldığı süreçte, ekonominin önündeki açmazlar karşısında devletin tarihsel olarak sahip olduğu iktisadi sorumluluk anlayışının bir yansıması olarak kurulmuştur.⁹ Âli İktisat Meclisinin kuruluş aşamaları başta iş çevreleri olmak üzere çeşitli kesimler tarafından yakından izlendi.

Yeni Yozgat gazetesi de henüz kuruluş aşamasında İktisâd Meclisi Aliyesi'ni haberleştirmiştir. Verilen haberde ticaret vekâletince hazırlanan İktisat Meclisi Âliyesi layihasının heyet-i vekileye sevk olunması ve layihaya göre başvekâlete bağlı 24 üyeli ve bir de kâtibin bulunacağı haber verilmiştir.¹⁰

“İlmi, fenni, sanayi sahada Türkiyâtın kemal-i noktalarına erişen Avrupalıların, meslekî tekâmüllerde en ziyade sık sık müracaat ettikleri kongre usulünün bizde de tatbiki, bu gün değilse bile yarın müstesna neticelerini gösterecektir.”¹¹ şeklinde sık sık tekrarlanan ve yeni devletin dinamiklerine olan inancı gösteren yazılar olmuştur.

Ekonominin canlılık kazanması biraz da ithalat ve ihracat arasındaki dengededir. İhracatın yetersiz olması dönemin şartları göz önüne alındığında normaldir. Ancak kalkınabilmek adına şehrin ihracatının nasıl artırılabilceğine dair fikirler öne sürülmüştür. Bunlardan biri de 1927 yılına ait makalede şu şekilde ifade edilmiştir:

“Şehrimizin ithalatı daima ihracatından birkaç misli yukarıda bulunuyor. Demek ki Yozgat, daha ziyade müstehlik bir vaziyettedir. Bu vaziyeti tashih edecek çareler her vakit için mevcuttur. İş, ticaret erbabının bunu yakından görerek kendi aralarında yapacakları bir teşkilatla tashihe gayret etmelerindedir.”¹²

Aynı zamanda şehrin dinamik geçim kaynaklarından en önemlisi hayvancılıktır. Hayvancılığın verimli ve sağlıklı yapılabilmesi halk için çok önemlidir. Bu yüzden sık sık Bakanlığa olan talepler gazetede neşredilen makaleler aracılığıyla yapılır. Ve hayvanların yaylaya gönderilmesi gerekliliği şu şekilde ifade edilir:

“Bozok vilayeti ağnam-ı hayvan yetiştiren en mühim bir muhittir. Vilayette altı yüz bin ağnamın mevcudiyeti tedid kaydıyla sabittir. Bu kadar kaliteli ağnamı barındıracak yayla-i karye; ancak Akdağ yayla-i karyesidir. Yaylaya gönderilmeyen ağnam ekseriyetle çeker ağrısına tutulur ve bir kış esnasında hiç kalmamak suretiyle mahvolur.”¹³

“İktisâd Karşısında Ticaret Odası” başlıklı gazete yazısında ise Yerköy ve Yozgat arasına kurulan postanenin ticaretin gelişimi için önemli bir o kadar da yetersiz olduğu üzerinde duruluyor ve eleştirilere

⁸Yozgad Gazetesi nr.232, 24 Mart 1926, s.2.

⁹Murat Koraltürk, Ali İktisat Meclisi, (1927-1935), Ekonomik Yaklaşım, s.47-64, s.49.

¹⁰Yozgad Gazetesi nr .232,24 Mart 1926, s.2.

¹¹Yozgad Gazetesi nr. 275,23 Şubat 1927, s.2.

¹²Yozgad Gazetesi nr. 275,23 Şubat 1927, s.2.

¹³Yozgad Gazetesi nr.283,27 Nisan 1927, s.1.

şiddetle şu şekilde devam ediliyor:

“Ticaret odası Yozgat’ın istihsalât ve iktisâdiyat ihtiyaçlarına medâr olacak, memlekette ticaretin tekâmülüne vasıta olabilecek neler varsa onları araştırıp bulmak memlekette iktisâdi bir hayat bahşetmek çarelerini niçin ihmal ediyor diyoruz. Ve yine diyoruz ki ticaret odası dolayısıyla tüccar ve esnaflarımız, ticaretin asri hazır icabını kavramamış muamelelerini usul-î iktisâdın mütekâmil safhalarına uyduramamıştır. Bugünkü hal, bugünkü şekli ticaret bu iddiamızın canlı bir şahididir. Yozgat’ın istihsalât menbaaları olan kazalarının, hatta nahiyelerinin civar şehirlerle muamele yapıp Yozgat’ın bunları elinden kaçırmadaki esbab karşısında ne yapılmış, ne düşünülmüştür.”¹⁴

Neticede Ticaret Odasının çalışmalarının yetersiz görülmesi ve daha fazla emek sarf edilmeye çağırılması, şehir eşrafının oldukça duyarlı ve hassas olduğunu bizlere göstermektedir. Yozgat halkı kurulan yeni sistemde ekonomik olarak da güçlü ve yeterli olmayı arzulamaktadır.

Osmanlı’da ilk bankanın kurulmasının nedeni ticarete ve para piyasasına hakim olan İstanbul’da yaşayan yabancıların girişimi olmuştur. Osmanlı’da ilk bankacılık girişimleri oluşmadan önce para değişimi, kredi verilmesi işlevleri Galatalı bankalar, sarraflar ve tefeciler tarafından gerçekleştirilmiştir. Osmanlı devletinde ilk banka S. Alleon ve Theodor Baltazzi isimli iki Galata banker tarafından 1847’de kurulan Bank-ı Dersaadet’tir. Bu banka 1852 yılına kadar faaliyet göstermiştir.¹⁵

Yerli sermayeye dayalı ve kalıcı ilk bankacılık girişimi, Mithat Paşa’nın 1883’te kurduğu Tarım Kredi Kooperatiflerinin, Ziraat Bankasına dönüştürülmesidir.¹⁶ Ziraat Bankası tarım sektörüne ucuz kredi sağlamak için örgütlenmiş bir devlet bankasıdır.¹⁷ 1924 yılında Anonim Şirket şekline dönüşen Ziraat Bankası 1927’de de tamamen devletleştirilmiştir.¹⁸

“Şayan-ı teşekkürdür ki Ziraat Bankası bir ticaret bankası hassasiyetiyle hareket ediyor ve bir tüccarın elindeki malını gelecek bir piyasada iyi fiyatla satabilmesi için de her nevi emtia mukâbili ikrazât yapıyor hep bunlar vuslat-i sermayeden mütevellidir.”¹⁹ şeklinde gazetemize yansıyan haber, bu dönem için sermaye açığı olan girişimlerin desteklenmesi açısından Ziraat Bankası’nın ne derece önemli roller üstlendiğini göstermektedir.

İktisadi atılımın sermaye tabanlı olduğunun bilincinde olan yöre halkı bu açığı kapatmak adına bankalardan faydalanılması gerekliliğinin farkında olmuştur. Bu nedenle ülkedeki gündemi de yakından takip eden gazete yazarlarının sık sık Yozgat’a yeni bankalar kurulması yolunda haberler yaptıklarını görüyoruz.

Bu haberlerden biri 1926 yılının 265.sayısında yer alan haberdir. Söz konusu haberde;

“Milli sermayelerini tam bir inkişâfa erdirmek isteyen milletler, bankaların gayelerine vasıta haline gelebilmesi için mutlaka bankaların müsait sermayelerinden istifade etmişlerdir. Bu itibarla bankacılık asrımızda iktisâdinin başlı başına bir şaibesi halinde çok vasatı bir vazifeye hademdir.” derken devamında “Bizim bu satırlarda mevzu bahis etmek istediğimiz banka: Memleket Bankasıdır. Birkaç gün evvel ticaret odasından muhterem bir zat bize; ticaret odasının dalaletiyle Yozgat’ımızda bir Memleket Bankası te’sisinin tesir edildiğini haber verdiler. Bu haber, memleketimizin iktisâdının müsait bir safhada tekâmülüne ait taşınan fikir ve arzularına karşı iyi bir müjde olduğu için hakikaten şehrimizin böyle bir bankaya ihtiyacı vardır.”²⁰

¹⁴Yozgad Gazetesi nr.332,18 Nisan 1928, s.2

¹⁵S. Rıdvan Karluk, Türkiye Ekonomisi, İstanbul 1997, s.36.

¹⁶Yakup Kepenek, Türkiye Ekonomisi, Ankara 1990, s.18.

¹⁷Hüseyin Şahin, Türkiye Ekonomisi, Bursa 2007, s.21.

¹⁸Kıpal – Uyanık, Türkiye Milli İktisat Tarihi, İstanbul 2001, s.64.

¹⁹Yozgad Gazetesi nr.191, 3 Haziran 1925, s.1.

²⁰Yozgad Gazetesi nr.265,17 Teşrin-i Sâni (Kasım)1926, s.2.

sözleriyle kurulması kararlaştırılan yeni banka haberinden duyulan sevinç dile getirilmektedir.

Türkiye İş Bankası Cumhuriyet devrinde özel sermaye ile kurulan ilk büyük bankadır. 26 Ağustos 1924'te siyasi kadrolarla sermaye çevrelerinin bir araya gelmesiyle Atatürk tarafından verilen 250 bin lira sermaye ile kurulmuştur.²¹ Banka bir yandan sanayi ve ticaretin kredi ihtiyacını karşılamak, öte yandan sınai ve ticari teşebbüslere girişerek memleketin iktisadi kalkınmasına önayak olmak görevini yerine getirmek için devlet tarafından geniş ölçüde desteklenmiştir.

Yozgat'ta ise banka şubesine duyulan net bir ihtiyaç söz konusudur. Şehrin ve ülkenin genel yapısına bakıldığı zaman en büyük açığın sermaye konusunda yaşandığı ve sermaye yetersizliği nedeniyle teşebbüslerin yarım kaldığı bir dönem yaşanmaktadır. Bu sorunun çözümüne ve neler yapılması gerektiğine dair dönemin ulusal gazetelerinde olduğu gibi yerel gazetelerde isteklerini yineleyerek halka ve hükümete duyurmuşlardır.

Banka ihtiyacı başlıklı 1926 yılına ait makalede iktisadın temelini bankaların oluşturduğu, uluslararası iktisadi ilişkilerde bankaların önemli vazifeler gördüğü, yerel ekonominin geliştirilmesinde de çok önemli bir güce sahip olduğundan bahsedilir.²²

11 Mayıs 1927 tarihli ve 285. sayısında gazete "Doğan Fırsat" isimli makalesinde bir banka şubesinin Yozgat'a acilen kurulması gerekliliğinden, bu sayede iktisadi zayıflıklardan kurtulacağından²³ bahseder. Buradaki banka ısrarı yinelenen yazılardan da görüldüğü üzere İş Bankasının bir şubesinin Yozgat'a kurulması arzudur.

"İş Bankasıyla İtibar Milli Bankası'nın birleşmesinden mütevellid vaziyet, bize mühim bir fırsat ihzar etmiş oldu. Nitekim resmi bir şekilde şâyia olan haberlere nazaran İş Bankası mevcut şubelerine yedi şube daha ilave edecektir. Bu şubelerden birisini şehrimizde açtırmaya gayret etmek zaruretindeyiz."²⁴ haberi ile İş Bankası şubesinin Yozgat'a kurulması olasılığının artmış olduğu halka duyurulmuştur.

Şehir çapında hüküm süren iktisadi buhranın nedenleri olarak halkın savaş sonrası fakirliği, sermayesi olmayan esnafın halka bir şey satamaması, sattıkları malın parasını tahakkuk edememeleri, nakit azlığı, baharın yağmursuz geçmesi yüzünden üründen beklenen verimin alınmaması, bunun sonucu olarak hayvanlarında açlıkla mücadele etmeleri,²⁵ gazetenin başyazarı Rafet Bey tarafından kaleme alınmıştır.

Memleketin iktisadi sıkıntılardan kurtulabilmesi için öncelikli olarak sermayenin artırılması gerektiği aynı makale içerisinde tekraren vurgulanır. Ancak sermayenin nereden ve nasıl bulunacağı tartışılırken, çözümün kurulacak bankaların dolgun sermayelerinden bulunduğu görülüyor. Ziraat Bankası'nın bu sermayeyi temine yeterli gelmediği düşünülerek Yozgat'a İş Bankası'nın bir şubesinin açılmasının şart olduğu üzerinde duruluyor. İş Bankası ise bankaya bir miktar hisse işe iştirak edilmesini teklif ediyor.

1927 yılına baktığımızda büyük bir kuraklığın kendini hissettirdiğini görüyoruz. Bu durumda temel iktisadi faaliyetleri tarım ve hayvancılık olan şehir halkını ve ekonomisini olumsuz etkiliyor. Halkı zor durumda bırakan bu durum gazete sütunlarına da taşınıyor ve "Mümtaz bir belde olan memleketimizin bugünkü vaziyeti evlatlarını derin düşüncelere sevk eden bir vaziyettir. Keza dün civar vilayetlerin bir iktisâd merkezi vazifesini gören güzel şehrimiz, bugün iktisâdî bir felç içerisinde." ²⁶ denilerek durumun vahameti ortaya konuluyor.

Kuraklığın bir getirisi olarak meralarda sararmaya ve hayvanların besin maddesi olmasından dolayı

²¹Kipal – Uyanık, İktisat Tarihi, s.63.

²²Yozgad Gazetesi nr.265,17 Teşrin-i Sâni (Kasım)1926, s.2.

²³Yozgad Gazetesi nr.285,11 Mayıs 1927, s.1.

²⁴Yozgad Gazetesi nr.287,25 Mayıs 1927, s.2

²⁵Yozgad Gazetesi nr.290,22 Haziran 1927, s.1.

²⁶Yozgad Gazetesi nr.229,23 Mart 1927, s.1.

azalmaya başlıyor. Buna önlem almak isteyen Ziraat bakanı Akdağ ve Boğazlıyan kazalarındaki devlete ait ormanlarda hayvan otlatılmasını gönderdiği bir tebliğ ile men ediyor.²⁷ Ancak temel geçim yollarından biri hayvancılık olan Yozgat halkını bu yasak olumsuz etkiliyor ve gazetede Ziraat Vekili Sabri Bey'e açık bir mektup yazılıyor.

Bu yazıda Bozok vilayetinin 336–338 ağnam yekünü iki yüz bin 339–341 yekünü üç yüz elli bin 1925–1926 yekünü altı yüz küsur bin. Şu basit istatistik bize gösteriyor ki Bozok vilayeti ağnam ve mevaşi yetiştiren en velûd muhitlerden birisidir. Ağnamın etiyle, sütüyle, yapağı ve tiftiğiyle milli servete yaptığı yardım ise; milli servetin dörtte bir buçuğunu teşkil edecek mühim bir mertebedir. Coğrafi vaziyeti kurak iklim olan vilayetimizin iktisâdî istihsal menbâi ancak ağnam ve mevâşi üzerinde iken bu serveti tehlikeye koymak bilmeyiz ne dereceye kadar doğrudur.” denilerek yasaklama karşısında karşı karşıya kalınan olumsuz durum anlatılmaya çalışılıyor.²⁸

Ankara vilayetleri arasında en önemli bölge Yozgat'tır. Şehir meyveler ve bahçeler açısından çok zengin bir bölgededir. Gazete yazılarından anladığımız kadarıyla bölgede elma, armut, ayva, üzüm, muşmula gibi içi tohumlu ağaçlar, zerdali, kayısı, badem, şeftali, erik gibi içi çekirdekli ağaçlar olmak üzere iki ayrı grup ağaç yetişmektedir. Tarımın daha verimli hale getirilmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır. Toprak analizlerinin yapılarak, iklim şartlarına uygun ekimlerin yapılması halka önerilmektedir.²⁹

Kent ekonomisinde tarım ve hayvancılığın ayrı bir yeri vardır. Yozgat'ta Haziran başından Temmuz ayının başına kadar “ köhne panayırı” adıyla açılan pazar, çevreden oldukça fazla rağbet görüyordu. Daha çok at, kısrak, merkep, katır, karasığır ve diğer hayvanlar satılıyordu. Bu panayıra sadece Yozgat değil, Kırşehir, Çorum, Zile ve Kayseri gibi komşu illerden de üreticilerin katılması panayırın çok hareketli olmasını sağlıyordu. Panayırın bölge ekonomisi için önemli bir olay olması nedeni ile gazetede panayır reklamları yapılmaktadır.³⁰

Ancak 1925- 1928 yıllarında yaşanan kuraklıktan Yozgat panayırı da etkilenmiştir. Temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan halkın bu dönemde zor günler yaşaması bölgenin ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. Bu durum ise gazetede yer alan panayır reklamlarının değişmesine neden olur ve panayırın durumunu dile getiren yazılar kaleme alınır. Özellikle 1928 panayırı kuraklıktan fazlaca etkilenmiştir. Diğer senelere kıyaslandığı zaman panayır oldukça sessiz sakin geçmiştir.³¹

Temel geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olması yaşanan kuraklığın çok daha fazla hissedilmesine ve önlem alma arayışlarına sebep olmuştur. Uzun yıllar süren kuraklıktan dolayı şehrin iktisâdî yapısını korumak ve güçlendirmek adına İş Bankasının bir şubesinin Yozgat'a kurulmak istenmesi halkın duyarlılığının neticesidir.

Yozgat'ta baş gösteren kuraklık ve ekonomik sorunlar sebebiyle Hilâl-i Ahmer tarafından 5 bin lira yardım gönderilmiştir. “Memleketimizde hüküm süren içtimai sefaletin elim vaziyeti karşısında memleket muhtaceynini düşükleri sefaletten kurtarmayı mukaddes gayesinin ulvi bir vazifesi telakki eden muhterem Hilâl-i Ahmer Cemiyeti şehrimiz merkezine gönderdiği beş bin lira ile binlerce bedbahtın sefaletine yetişmiş, birçok gözyaşlarını silmiş, aç midelere bir lokma ekmek bırakmaya muvaffak olmuştur.”³²

Genç Cumhuriyetin idarecilerinin iktisadi alandaki en büyük amaçları gelişmiş bir sanayi yaratabilmektir. Fakat yeterli sermaye birikiminin olmaması ve Lozan'a bağlı ticaret antlaşmalarının korumacı önlemlere engel teşkil etmesi gibi sebeplerle sanayileşme düşüncesini 1929 krizine kadar geçen sürede özel

²⁷Yozgad Gazetesi nr.284,4 Mayıs 1927, s.2.

²⁸Yozgad Gazetesi nr.284,4 Mayıs 1927, s.2.

²⁹Yozgad Gazetesi nr.351.29 Ağustos 1928, s.1.

³⁰Yozgad Gazetesi nr.260, 27 Teşrin-i Evvel 1926, s.4.

³¹Yozgad Gazetesi nr.343,4 Temmuz 1928, s.2.

³²Yozgad Gazetesi nr. 340, 13 Haziran 1928, s.2.

teşebbüs eliyle gerçekleştirmeye çalıştılar. Bütçenin yaklaşık üçte biri dış borçların ödenmesine ayrılmıştı. Dışarıya akıp giden paraların çokluğundan ülkede endüstrileşmeyi gerçekleştirecek bir sermaye birikimi oluşmamıştı.³³

Cumhuriyetin ilk yıllarında Yozgat'ta imalat sanayi oldukça geridir. Şehirde yer alan imalathanelerin hemen hemen tümü 10 kişiden az kişi çalıştıran işletmelerdir.

“İktisâdımız Ne Suretle Kurtulacak?” başlıklı 1982 yılına ait makalede Yozgat'ın sahip olduğu olanaklar sayılırken bunlardan ne suretle sanayi alanında faydalanılabileceğine dair önerilerde bulunulmuştur. Burada da sermayenin yetersizliği başlıca sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Makalede “Yozgat'ımızın bir evladı sıfatıyla vâkıf olduğumuz vaziyetlere nazaran sınaî bir şehir olabilmesi imkânı etrafında fikrimizi çalıştırırken hatırlarımıza doğan ilk çareyi hükümet muavenetinde görüyoruz. Bu fikir umumdur, kestirme bir muvaffakiyet yoludur.” denilerek sadece hükümetin desteğinin yetersizliği vurgulanmıştır. Sanayi alanında yeni oluşumlara ihtiyacın farkında olan gazete yazarları halkın ellerindeki sermayeyi bu alanda kullanarak birleşmeleri için çağrıda bulunmuşlardır.

“Yozgat, değil göğsünde yükselecek fabrikaların mihanigi kuvvetinden taşacak servetle halen aynı surette mevcut olan tabii servet menbaalarını işlemek, işletmek suretiyle de zengin olmaya muktedirdir. Bu güzel çamlık bütün bedâyî ve ihtişamıyla şehrimizi süslerken, hava ve suyumuz yaz mevsiminde bu civarda gıpta edilen bir mükemmeliyet izhar ederken, bunlardan istifade ederek Yozgat'ı Genç Cumhuriyetin bir sabıkası yapmak suretiyle memlekete servetler idhal edemez miyiz? Üç kaplıcamız hâriçten akacak servete birer mecra olamaz mı? Pekâlâ olur. Fakat iş, muvaffakiyet bu tabîi sermayelerin toprakta medfûn birer muazzam hazine olduğunu kabul etmek, bu hazineyi kapayan toprak tabakasını kaldıracak ilk sermayeyi bir araya getirmek lazımdır.”³⁴

4. Sonuç

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte değişen ve sürekli gelişen Türkiye'ye tam manası ile ayak uydurmak ve hiçbir şeyden geri kalmamak; Yozgat halkı, vatanseverleri ve medyası önünde her zaman öncelikli konu olmuştur.

Yeni Yozgat gazetesinde halkı bilinçlendirmeye, eğitmeye yönelik yazılar bir hayli fazladır. Yeni Yozgat gazetesi, Yozgat'ın her türlü sorununu ve bu sorunlara üretilebilecek çözüm önerilerini gündeme getiren, şehirle ilgili her türlü faaliyetin içinde yer alan veya öncülük eden, yerel yönetimle merkezi yönetim arasındaki iletişimi kolaylaştıran bir basın organıdır. Bu dönemde şehrin kendi dinamiklerinden kaynaklanan bu sorunlar yaşanırken bir taraftan da çözüm arayışları ve öneriler değerlendirilmiştir. Yozgat Gazetesi, Cumhuriyet yönetimi ile halk arasında bir köprü vazifesi görmesi; Yozgat'ın merkezi idare ile olan bağlantısını halka duyurması açısından etkileyicidir. Gazetenin geneline baktığımızda; iktisadi kalkınma, millî kimlik, modernleşme, hürriyet, eğitim problemleri, kadın hakları gibi konuların öncelikli olduğunu görmekteyiz.

5. Kaynakça

AKYOL, Taha, Ama Hangi Atatürk, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2008.

ARSLAN, Gürbüz, Millî Mücadele Yıllarında Yozgat, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

ÇEÇEN Anıl, Atatürk ve Cumhuriyet, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, No: 223, Ankara, 1981.

Diyanet İslam Ansiklopedisi, Yozgat Maddesi.

³³Anıl Çeçen, Atatürk ve Cumhuriyet, Ankara 1981, s.292.

³⁴Yozgad Gazetesi nr.335 ,9 Mayıs 1928, s.2.

- GÜRSOY, Melih, Dünyadaki Büyük Ekonomik Krizler ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, Metis Yayınları, İstanbul, 1989.
- KARLUK, S. Rıdvan, Türkiye Ekonomisi, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul, 1997.
- KARLUK, S. Rıdvan, Türkiye’de İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası ve İhracatın Yapısal Analizi, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, No: 237/158, Eskişehir, 1981.
- KEPENEK, Yakup, Türkiye Ekonomisi, Versa Yayınları, Ankara, 1990.
- KİPAL, Ulaş, Özgür Uyanık, Türkiye Milli İktisat Tarihi (Devletçilik), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2001.
- KORALTÜRK, Murat, Ali İktisat Meclisi, (1927-1935), Ekonomik Yaklaşım.
- QUATAERT, Donald, “19. Yüzyıla Genel Bakış: İslahatlar Devri 1812-1914” Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914, C.II, Ed. Halil İnalcık, Donald Quataert, Eren Yay., İstanbul 2006.
- ŞAHİN, Hüseyin, Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa, 2007.
- ŞENER, Celaleddin, 1921- 1922 yıllarında Yayınlanan Yeni Yozgat Gazetesine Göre Yozgat ve Çevresinin İdari-Sosyal –İktisadi ve Adli Yapısı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2002.
- Türkiye İş Bankası Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.
- Yozgad Gazetesi nr .232, 24 Mart 1926.
- Yozgad Gazetesi nr.191, 3 Haziran 1925.
- Yozgad Gazetesi nr.260, 27 Teşrin-i Evvel 1926.
- Yozgad Gazetesi nr.265, 17 Teşrin-i Sâni (Kasım) 1926.
- Yozgad Gazetesi nr.229, 23 Mart 1927.
- Yozgad Gazetesi nr. 275, 23 Şubat 1927.
- Yozgad Gazetesi nr .283, 27 Nisan 1927.
- Yozgad Gazetesi nr.284, 4 Mayıs 1927.
- Yozgad Gazetesi nr.285, 11 Mayıs 1927.
- Yozgad Gazetesi nr.287, 25 Mayıs 1927.
- Yozgad Gazetesi nr.290, 22 Haziran 1927.
- Yozgad Gazetesi nr .332, 18 Nisan 1928 .
- Yozgad Gazetesi nr.335 , 9 Mayıs 1928.
- Yozgad Gazetesi nr.340, 13 Haziran 1928.
- Yozgad Gazetesi nr.343, 4 Temmuz 1928.
- Yozgad Gazetesi nr.351. 29 Ağustos 1928.

Özet

Milli Mücadele Tarihimizin en önemli olaylarından birisi şüphesiz TBMM'nin açılmasıdır. Bu meclisin açılmasına karşı Anadolu'dan farklı tepkiler gelmiştir. Yozgat ve çevresinden de meclise karşı bazı olumsuz tepkiler olmuştur. Bu tepkilerin ortadan kaldırılmasından sonra bu şehirde TBMM'ye karşı olumlu bir tutum alınmıştır. Bu tutumun neticesi olarak Yeni Yozgat Gazetesi yayınlanmış halk aydınlatılmaya ve milli mücadele ve cephe hakkında bilgilendirilmeye çalışılmıştır. Bu tebligimizde 1921 yılında yayınlanan Yeni Yozgat Gazetesi'nin nüshaları üzerinden şehre dair çeşitli değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Abstract

Yeni Yozgat Gazetesi In The War Of Independence

One of the significant events in our national struggle history is undoubtedly the foundation of the Turkish Grand Assembly. There were different reactions from Anatolia to the foundation of this assembly. Likewise, there were negative reactions to the assembly from Yozgat and its nearby places, too. After those reactions were abolished in this city, a positive attitude was maintained to the Turkish Grand Assembly. As a result of this attitude, Yeni Yozgat Gazetesi was published, it was aimed to illuminate and inform the people about the national struggle and the fronts. In this paper, different evaluations were made about the city with the help of the copies of Yeni Yozgat Gazetesi which were published in 1926.

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasında en önemli etkenlerden birisi de kamuoyunun iyi bir şekilde kullanılmasıdır. Büyük oranda halk desteğine dayanan bu hareket için hem cepheye askeri güç sağlamak hem de maddi imkânsızlıkların giderilmesinde propaganda önemli bir yer tutmaktaydı. TBMM'nin 23 Nisan 1920 tarihinde toplanmasından sonra bu meclise karşı İstanbul merkezli karşı propaganda önemli bir etki meydana getirmiş çeşitli şehirlerde karışıklıklar yaşanmıştır. Yozgat ve çevresinde de bu propagandalar neticesinde, bu olaylar Ankara'dan sevk edilen kuvvetlerle bastırılmıştır. 1920 yılının Ekim ayına kadar süren bu olaylardan sonra Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde idari değişiklikler yapılmış, yerel gazeteler çıkarılarak İstanbul merkezli propagandaların önüne geçilmek istenmiştir. Yozgat'ta da 1921 yılı Temmuz'unda böyle bir gazete çıkarılmış, halk Ankara'nın yaptığı mücadele hakkında bilgilendirilmiş, Milli Mücadele hareketine kazandırılmıştır.

Yozgat Gazetesi daha önce vilayet gazetesi olarak yayınlanırken Yozgat Mutasarrıfı İbrahim Bey tarafından mutasarrıflık adına satın alınmıştır ve ilk sayısı 7 Temmuz 1921'de Yeni Yozgat Gazetesi adı ile haftada bir gün yayınlanmıştır. Yeni Yozgat Gazetesi'nin Milli Mücadele Dönemi'ne ait olan 1-67 sayıları arasında 43 nüshası Milli Kütüphane'de mevcuttur.² 66. ve 67. sayılarını ihtiva eden iki nüsha ise Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'ndedir. Gazetenin Milli Mücadele Dönemi'ne ait bu nüshalarından başka 1928 yılında başlayan nüshaları da kütüphanelerimizdedir. Gazete bu yönüyle Ankara'nın her yönüyle destekçisi olmuş, hem savaş yıllarında hem de inkılap yıllarında yayınlarıyla halkın aydınlatılmasını hedeflemiştir.

Yeni Yozgat Gazetesi, bölge halkı üzerinde, gerek makaleleriyle gerek haberleriyle çok etkili olmuş-

¹ Prof. Dr. Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

² Bu nüshalar üzerinden bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır: Abdullah Gamsız, Milli Mücadele Döneminde Yeni Yozgat Gazetesi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2002.

tur. Gazete cephelerdeki durumu, yapılan siyasi anlaşmaları İstiklal Mahkemesi kararlarını ve bölge halkını ilgilendiren İcra ve İstinaf Mahkemesi kararlarını halka duyurmuş ve Milli Mücadele Dönemi'nde halkın cephedeki adeta gözü kulağı olmuştur. Köşe yazılarıyla halkın millî, manevi değerlerini güçlendiren gazete yapılan mücadelenin ve verilen savaşın gayesini teferruatlarıyla açıklamıştır. Gazete cephedeki durumu halka duyurmuş, liva halkının hissiyatına tercüman olmuştur. Ordunun ihtiyacı halka duyurulmuş; halk bu konuda bilgilendirilmiş ve çeşitli kampanyaların, yardımların toplanılmasında birinci derecede amil olmuştur. Bu yardımlardan birisi de Yaralılara Yardım Hanımlar Cemiyeti tarafından toplanılan paradır ki gazetenin nüshalarında yardım yapanların isimleri ve yapılan yardım miktarları duyurulmuştur. İstanbul basınından ve yabancı basından yapılan alıntılarla da halk ülkede ve dünyada yaşananlar hakkında bilgilendirilmiştir.

Yeni Yozgat Gazetesi'nin başyazarlığını 12 Teşrinievvel 1338 (12 Ekim 1922) tarihine kadar Nakibzade Fazlı Bey, 19 Teşrinievvel 1338 (19 Ekim 1922) tarihinden sonra da Divanlızade Ahmet Hamdi Bey (Altıok) yapmıştır. Liva Meclis-i Umumi üyesi olan Ahmet Hamdi Bey Yozgat Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti içerisinde de yer alıyordu. Ahmet Hamdi Bey bu çalışmalarıyla bölgede millî teşkilatlanma ve halkı aydınlatma yönünde önemli görevler icra etmiş, yazdığı yazılarında halkı millî teşkilatlanma yönünde bir araya getirmek ve Batı Cephesi'ndeki orduya destek vermek gayesini gütmüştür.

Gazetenin tebliğimize konu olan elimizdeki nüshaları şunlardır: 1, 2, 15, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 28, 29, 30, 31, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66 ve 67. Gazetenin eksik nüshaları çeşitli kütüphanelerden de araştırılmış fakat ne yazık ki elimizdeki nüshalardan başka nüsha bulunamamıştır. Milli Mücadele Dönemi'ne ait elimizdeki son nüsha 67. sayı olup 7 Kanunievvel 1338 (7 Aralık 1922) tarihlidir.

Yeni Yozgat Gazetesi'nin yeni yayın döneminde iki önemli görevi vardı: Gerçekleri halka telkin etmek ve kamuoyunu aydınlatmak. Bu görevin yerine getirilmesi için yeni ve sade bir üslup takip edilecekti. Gazete bundan sonra daha ciddi ve daha millî bir meslek takip edecek ve millete, dine, ilme hizmet etmeye çalışacaktı. Mümkün olduğu kadar ahalinin özellikle köylünün hukukunu muhafazaya gayret edecek ve bu konuda yazacak olan kalem erbabına gazetenin sayfaları daima açık bulundurulacaktı.³

Gazete ilk sayısında "İzah-ı Meslek" başlığı altında takip edeceği yayın politikalarını birlik ve beraberlik vurgusuyla şöyle açıklıyordu: "Cenab-ı Hakk'a hamd ü sena olsun ki ecdadımızın pek yüce ve mukaddes bir yadigârı olan şu mübarek vatanımızın parçalanmasını ve ellerde kalan parçasında da biz Türklerin Avrupalıların esaret ve hizmetine geçmesini ve binnihaye bizlerin ve İslamlığın mahvını hedef tutan (Sevres) muahede-i menhusası milletin azmiyle yırtıldığı ve Büyük Millet Meclisi Hükümeti teşkil ederek Misak-ı Millî'yi ihya ettirdiği günden itibaren mevcudiyet ve kuvveti bir daha tattırmak fırsatını elde eden millette efkârın tevhit ve tekâmülü hissedilmiş vatani kurtarmak, mevcudiyetimizi korumak için Türklere has olan her türlü fedakârlıklarla çarpışmak ve çalışmak, ilerlemek ihtiyacı tezahür etmiştir. Tarih tetkik olunursa görülür ki milletlerin buhranlı zamanlarını edvar-ı sükûn mezalim ve vahşet zamanlarını isar-ı adalet, cehalet devrelerini edvar-ı ilim ve irfan, vahdet ve fedakârlık günlerini reha ve selamet takip etmiştir. Kanun-ı fitrat şu tahavvülatından istidlal ile ve inayet-i Hakk ile selamet ve sükûn anlarına tekarrüb etmekte olduğumuza kani olabiliriz. Lakin o mesut günlerin hululüne kadar daha birçok buhranlı ve tehlikeli zamanlarla karşılaşabiliriz. Onun için fikren, kalben ve amelen birimize ne kadar fazla yaklaşmış ve kuvvetle birleşmiş bulursak o buhranları ve tehlikeleri o nispette sürat ve sühuletle atlatmağa muvaffak oluruz. Amal ve hissiyatımızın ittihadını takviye ve tesviye etmek lazımdır. Bu lüzum-u rücumun ihyasını temin etmek olan vasıtalar ise maarif kadar her sınıf halka karşı icra-i tesir edebilecek ehemmiyete haiz olmasıyla matbuattır. Yozgat Matbuası, Yozgat Gazetesi şu amel ile yokluklar içinde şimdiye kadar çalışmış, efkâr-ı umumiye tenvire sai etmiştir. Ve bu kere muhterem mutasarrıfımız tarafından muhasebe-i hususiye namına satın alınmıştır."

³ Yeni Yozgat Gazetesi, 7 Temmuz 1337 (1921), No: 1.

Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere gazete, Sevr Anlaşması'na karşı durarak Misakımillî etrafında bir yayın politikası takip edecek, TBMM'nin ve Türklerin zaferi için fedakârlıkla çalışacaktı. Yine gazetenin ilk sayısında yayınlanan başyazıdan gazetenin nasıl bir yol takip edeceğini açıkça görmekteyiz. Yozgat Sultanisi tarih öğretmeni Faik Doğan tarafından kaleme alınan “Türk Yine O Muzaffer Türk'tür” başlıklı yazıda, “Ey Milletim sen yalnız Asya'nın değil eski dünyanın ölü bir kavmisin her millet efradı arasında kahramanlar yetiştirir fakat sen onların kahramanısın, senin tarihin şerefler, şanlarla doludur. Başka milletler feziyayı senden öğrenmişlerdir. Bu itibarla sen ezal-i âlemsin” denilerek Türk Milleti'nin tarihin her devrinde bağımsız yaşadığı, dünyaya yön verdiği, Balkanlarda, Mısır'da Hint ve Umman denizlerinde hakim olduğu, ancak son üç asırda felaketlerin kurbanı olduğu ifade ediliyordu. Bu duygusal yazı şu satırlarla sona eriyordu:

“...Vilayetlerinde imparatorluklar, sancaklarında krallıklar, prenslikler teşkil etti. Fakat varlığının düşmanı olan Avrupa senden kopardığı parçalarla doymadı, kanmadı ve hâlâ da aç midelerini doldurmak için saldırıyorlar lakin yenecek, yedirecek Türk kaldı mı? Üzerinde yaşadığın yer son parçandır. Bunu iyi bil ve düşün. Bugün sana saldıran canavarlar evvelce hadlerini bildirdiğin o eski ehli salibdir. Yalnız şekli başka, vaktiyle emrin, kumandan altında dini, milli hürriyetle mesut yaşattığın kölen Yunan onların pişdadır. Efendilik etmek istiyor. Buna katlanmak şanına yakışır mı? Kim ne derse desin asla aldırma. Kalk! Sema-i kalbindeki intikam gümüşünü parlat, Türk olduğunu göster. Bütün cihan idrak etsin ki Türk yine o muzaffer Türk'tür.”⁴

Bu gaye etrafında çalışan gazetenin başyazarı Ahmed Hamdi Bey şu yazılarla gündemi değerlendirmiş, halkı bilgilendirmiştir:

“**Niçin Meyus Değil İdim**”. İttihat ve adalet üzerine yazılan makalede Avrupa'nın 400 milyon Müslüman'a yapmış oldukları ezadan bahsediliyor, ittihat ve adalet üzerine toplanan halk oldukça bütün küre-i arz üzerine saldırıya üzülmeye gerek olmadığı, Müslümanların hep birlik içinde olması gerektiği ifade ediliyordu.⁵

“**Necat İstiyor İsek**”. Zinanın zararlarından bahsedilerek zinanın aile saadetini, sıhhati yok ederek koca bir cemiyeti tam bir zilletle imha ettiği ve zinaya bir İslam hükümetinin hiçbir bahane ile müsaade edemeyeceği, necat ve selama çıkmak isteniyor ise Kanun-u İlahiye'yi tatbik eden TBMM Hükümetine tabi olmak gerektiği vurgulanıyordu.⁶

“**Millet Ne Kadar Fedakârlık Etse Eda-yı Şükredemez**”. Bu yazısında Ahmed Hamdi Bey, Damat Ferit Hükümetinin Anadolu'yu sattığından, İzmir'e çıkan Yunanlıların yurdumuzu yakıp yıktıklarından, dinimizi, namus ve ırzımızı ayaklar altında ezerek çeşit çeşit işkencelerle mevcudiyetimize son verdikleri bir sırada Ankara Hükümetinin vatani, namusu ve hâkimiyeti kurtardığından, bu sebeple hükümet-i meşruaya karşı ne kadar fedakârlık edilse, imkânın haricinde ne kadar çalışılsa yine de şükür edilemeyeceğinden bahsediyordu.⁷

“**Şark Meselesi ve Vaziyet-i Hazıra**”. 200 seneden beri bütün cihanı işgal eden Şark Meselesi'nin aslında Hilal ve Haç meselesi olduğu, Anadolu'da toplanan 400 milyon Müslüman'ı şarka çeken ve 400 milyon Müslüman'ın hukukunu deruhte eyleyen İslam'ı, şarktan ve bütün cihandan kaldırmak ve cihanı haçın idaresine sevk etmek salibin tek emeli ve gayesi olduğu, bu gayeye ulaşmak için Harb-i Umumi ile birlikte Anadolu'ya girdikleri, bu sırada hilalden bir nurun doğarak Anadolu'yu aydınlattığı, Anadolu'ya giren bu salıp orduları, İslam mücahitlerinin manevi bir kuvvet ile mücehhez ve namağlup olduğunu anladıkları ve bu

⁴ Yeni Yozgat Gazetesi, 7 Temmuz 1337 (1921), No: 1.

⁵ Yeni Yozgat Gazetesi, 17 Teşrinisani 1337 (17 Kasım 1921), No: 15.

⁶ Yeni Yozgat Gazetesi, 3 Teşrinisani 1337 (3 Kasım 1921), No: 15.

⁷ Yeni Yozgat Gazetesi, 1 Kânunuevvel 1337 (1 Aralık 1921), No: 17.

emellerinden feragat ettikleri anlatılıyordu.⁸

“Saadet İlimle, Felaket Cehl ile Hasıl Olur”. Şimdiye kadar uğranılan felaketlerin eğitimsizlikten, yoksulluktan, emr-i ilahiye ve dünyeviye riayetsizlikten doğduğu, bunun önüne geçmek için maarifi, vatanı, memleketi imar ve ıslah etmek gerektiği, bunu da yapacak olanın Meclis-i Umumi olduğu bu yazının ana temasıydı. Bu yazı ile mutasarrıflığı idare eden meclise de bir görev yüklenmiş oluyordu.⁹

“Azmin Mucizeleri”. Ahmed Hamdi Bey’e göre, Harb-i Umumi’den sonra esaret altına alınmak ve esaret zinciri takılmak istenen Türk Misakı’ndan aldığı güçle zulüm ordularının karşısına dikilmiş günlerin, ayların, senelerin geçmesi Türk’ün kuvvetini, azmini artırmıştır. Gücünü azminden alan Anadolu diyor ki: Biz hakkın müdafiyiz. Allah bizimledir. Biz haksızlığın hasmıyız. Allah yine bizimledir. Hak daima haklıdır. Bir gün gelecek hukukumuzu bütün cihan tasdik ve teyid edecektir.¹⁰

“Anadolu’da Adalet ve Müsavat”. Anadolu her vakit insanlığı korumuş, Anadolu’nun sahibi olan Türklerin Anadolu’ya sığınan her milleti şekliyle, diniyle, ananesiyle muhafaza ve himaye etmiş, kendisinin nail olduğu bütün hukuktan her sınıf istifade ettirmiştir. Anadolu’daki her Türk’ün fikri böyledir. Bütün beşer ve fikirde bulunsaydı Harb-i Umumi belası cihanı kanlara ateşlere gark etmez, İngilizler hak-ı meşruamıza taarruz eylemez ve hatta Yunanlılar meşru mülkümüze saldırmazdı.¹¹

“Anadolu’da Faaliyet”. Anadolu hakkı teslim edilene kadar bu şiddetli azim, bu kuvvetli iradesiyle çalışacak daima çalışacaktır. Kendisine nöbet gelip de cepheye koşan her seneden fazla bir şevk ve istekle orduya iştirak ediyor. Geride kalanlar ordu için, asker için, askerlik için çalışmayı kendine vecibe biliyor. Bu millet Misak-ı Millî’yi temin uğrunda her türlü faaliyeti, her türlü fedakârlığı yapmaya çalışacaktır.¹²

“Misakımız Temin Edilmedikçe Sulha Düşmanız». Anadolu her şeyden önce misakının temini için çalışıyor ve bütün benliği ile buna inanmış bulunuyordu. Misak-ı Millîye’imiz temin ve teslim edilmedikçe, mücadelede feragat etmeyeceğimize nasıl ahd ve iman etmiş isek hukuk-u meşruamız temin ve teslim edilmedikçe, Misak-ı Millî’imiz masun buldukça bir kavmin bir milletin değil, bir ferdin bile hakkını ihlal ederek ahval ve harekattan suret-i katiyede ihtiraz edecek fitratta bulunduğumuzu göstermeye hazırız. Misak-ı Millî’imiz hasıl olup da taarruzdan masun kaldıkça sulh bizim dostumuzdur. Aksi halde sulh bizim ebedî düşmanımızdır.¹³

“Maksat İslamiyet’i Yeryüzünden Kaldırmaktır”. Bu yazıda İngiliz politikaları üzerinde durularak “Kuran’ı ortadan kaldırmadıkça dünyada istirahat olamaz.” diyen İngilizlerin İslam diyarlarını esaretleri altına alma çalışmaları anlatılmış ve her ne olursa olsun Anadolu’nun istiklalini, hürriyetini muhafaza edeceği vurgulanmıştır.¹⁴

“Tarih Bir Ders-i Belîğdir”. Tarihî olaylardan bahseden bu yazıda, bu olaylardan artık ibret alındığı ve bir daha İngiliz milletine güvenilemeyeceği, itimat edilemeyeceğinden bahsedilmiştir.¹⁵

“Cihanda Sulh Tesis Eder mi?”. Ahmed Hamdi Bey’e göre, Avrupa medeniyeti üç şeyden oluşmuştur: Birincisi fuhuş, ikincisi nefse ve şehvete tabiyet, üçüncüsü riyakârlık ve yalancılıktır. Avrupa medeniyeti, kıtalar yıkmak, kuvvetler mahvetmek, insanlık saadetini esasından felç etmek için icat olunmuş batıl bir

⁸ Yeni Yozgat Gazetesi, 8 Kânunuevvel 1337 (8 Aralık 1921), No: 18.

⁹ Yeni Yozgat Gazetesi, 22 Kânunuevvel 1337 (22 Aralık 1921), No: 20.

¹⁰ Yeni Yozgat Gazetesi, 2 Mart 1338 (1922), No: 28.

¹¹ Yeni Yozgat Gazetesi, 16 Mart 1338 (1922), No: 30.

¹² Yeni Yozgat Gazetesi, 23 Mart 1338 (1922), No: 31.

¹³ Yeni Yozgat Gazetesi, 30 Mart 1338 (1922), No: 31.

¹⁴ Yeni Yozgat Gazetesi, 6 Nisan 1388 (1922), No: 32.

¹⁵ Yeni Yozgat Gazetesi, 20 Nisan 1338 (1922), No: 38.

sihirdir. Şimdi Avrupa medeniyeti Lahey’de bir sulh konferansı toplamıştır. Avrupa’nın üç akidesi kan, altın ve menfaattir Avrupa’nın bu hasletlerinin devam ettiği müddetçe cihanda hiçbir zaman sulh tesis edilemez.¹⁶

“Teavün ve Tenasür”. İngilizlerin oyunu ile Kırım’daki kardeşlerimizi aç, susuz bırakmışlar kos-koca Kırım kıtasını baştanbaşına her şeyden mahrum bırakmışlardı. Açlıkla uğraşan kardeşlerimize muavenetimiz ne kadar süratle yetişirse o kadar fazla hayat kurtaracaktır. Bunun için Yozgat livası genelinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti’ne yardımların yapılması gereklidir.¹⁷

“Türklerin Sebeb-i Felaketi Safiyetidir”. İngilizlerin yaldızlı vaatlerine inanan Türkler devamlı felaketlere maruz kalmışlardır. Bu durum TBMM Hükümeti ile sona ermiştir. Türkler her milleti kendi gibi saf ve mert görmek istemiştir. Fakat İngilizler bütün Müslümanların, bütün Türklerin düşmanlıklar onlara inanmak sebeb-i felaketimiz olur.¹⁸

“Ya Vatan ve İstiklal Yahut Ölüm”. Türkler vatanın namusu olduğunu namusun hayattan daha mu-kaddes olduğunu anlamış bir kavim olduğu için vatandan bir karış toprak feda etmeyecektir. Bu uğurda can bile feda etmekten geri kalmayacaktır.¹⁹

“Vaizlerimiz”. Halkın din konusunda aydınlatılabilmesi için vaizlerin sadece Ramazan aylarında değil her vakit, köy köy, kasaba kasaba dolaşarak vatanın ve dinin selameti için çaba sarf etmeleri gereklidir. Onların yapacağı cihat budur. Halkın din ve vatan konusunda cehaletinin giderilmesi şarttır²⁰

“Ekalliyetler Teranesi ve Mahiyeti”. İngilizlerin bize olan düşmanlığı İslam’ın savunucusu bulunduğumuz içindedir. İngilizlerin maksadı dünyadan İslamiyet’i kaldırmak, hakimi olduğu yüzlerce milyon Müslüman’ı Hıristiyan yapmaktan ibarettir. Bunun için azınlıklara mezalim ettiğimizden bahisle Hıristiyan âlemini üzerimize tahrik ediyor. Bunlar bize düşmandır. Hiç birisinden yardım beklenemez. Bizi kurtaracak bizim azmimizdir bizim kuvvetimizdir.²¹

“Yunanlılar Tebdil-i Fikir Ediyorlar”. Yunan eski kabinesi ve matbuası Anadolu’nun tahliyesinin mümkün olmayacağı hakkında dünyayı velveleye vermişti. Gunaris kabinesi sukut ederek, İstiranos Kabinesi mevkie geldiği günden beri eski fikirler tadilata uğramış ve Ankara Hükümeti arzu ettiği takdirde doğrudan doğruya müzakereye girişebileceklerini bildirmişlerdir.²²

“Kıymetli Bir Dost” Bu yazıda, Piyer Loti’den sonra Türk davasına inanmış Klaud Ferrar’ın Türkiye, ziyareti ve Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesi konu ediliyor.²³

“İkiden Biri”. Anadolu’da Türkler işe başlarken herkes bir noktada hem fikir olmuştu. Ya hukukumuz istirdat ve yahut Anadolu’da bir Türk kalmayınca kadar mücadeleye devam. Şu iki şıktan biri için vakit tayin edilmemiştir. Hukukumuz teslim ve iade edildiği gün mücadeleye hitam verilecektir. Hukukumuz teslimde inat ve ısrar gösterildikçe gayri mahdut seneler hatta asırlarca mücadeleye devam olunacaktır.²⁴

“Yunan Tiyatrosunun 3. Perdesi” Eğer İngilizler harp ve cidalin rengini değiştirmek ve devam ettirmek arzu ediyorlarsa, Yunanlılar İstanbul meselesinde ısrar edecek ve bu ısrar Harb-i Umumiye’ye sebebîyet verecek yine cihan kanlara boyanacaktır. Vebali zalimlere, yakın bir zamanda ya harp hitama erecek

¹⁶ Yeni Yozgat Gazetesi, 27 Nisan 1388 (1922), No: 35.

¹⁷ Yeni Yozgat Gazetesi, 4 Mayıs 1338 (1922), No: 36.

¹⁸ Yeni Yozgat Gazetesi, 11 Mayıs 1338 (1922), No: 37.

¹⁹ Yeni Yozgat Gazetesi, 18 Mayıs 1338 (1922), No: 39.

²⁰ Yeni Yozgat Gazetesi, 15 Mayıs 1338 (1922), No: 49.

²¹ Yeni Yozgat Gazetesi, 1 Haziran 1338 (1922), No: 41.

²² Yeni Yozgat Gazetesi, 8 Haziran 1338 (1922), No: 42.

²³ Yeni Yozgat Gazetesi, 6 Temmuz 1338 (1922), No: 45.

²⁴ Yeni Yozgat Gazetesi, 3 Temmuz 1338 (1922), No: 46.

ve yahut genişleyerek şiddetlenecektir. Her halde bu 3. perde son perdedir. Oyun değişecek ve değişmek üzeredir.²⁵

“Bir Milletın Sebeb-i Saadeti Ahlakı ve Birliğidir” Bir millet müttesif olduğu ahlak ve aralarındaki ittifak ve ittihat derecesinde saadete ulaşır. Ahlakı bozulmuş, aralarında ittihat ve ittifak kalmamış olan millet her zaman felaketslere maruz kalır. Bu esası bozanlar ve bozmak isteyenler bizden değildir...²⁶

“Muzafferiyet Günüleri”. Bütün cephe değmana hücum eden arslan ordumuzun birkaç günden beri muzafferiyeti ve hain değmanın firar etmekte olduğu resmi tebliğlerle millete tebşir olunmaktadır. Fakat biz şimdilik değmanı mağlup ederek yurdumuzdan çıkarmaya başladığımızdan dolayı iş bitmiş, dava hal edilmiş zan etmeyelim. Değmanın her vakit melhut olan tecavüz ve taarruzundan kurtulmak ve milli istiklali daima muhafaza etmek için aramızda hiçbir ihtilaf çıkarmayarak daima vatanın muhafazası için çalışmak lazımdır...²⁷

“Tam Hakikatler”. 150 seneden beri başımıza gelen felaketlerin, buhranların kaynağı millete rehberlik eden medreselilerin, mekteplilerin hatalarıdır. Millet küre-i arzı bir öküzün sırtına yükleyen medreselileri, çare-i necatı Frenkleşmekte gören, İslamiyet’in terakkiye mani olduğu itikadında bulunarak bu zihniyeti evlad-ı vatana aşılayan Cevdetleri, Celal Nurileri, Ali Kemalleri Darülfunun’da, mekteplerde üstlerinden atmalı ve buna harp ilan etmelidir.²⁸

“İlahi Zafer”. Mehmetçik’in süngüsü, yıldırım çocuklarının azim ve iradesi bugün bize zaferin takdisiyle müzeyyen bir taç-ı istiklal takdim ediyor...²⁹

“İslam’a Uzv Edilen Hurafat” İslam’da hurafeler yoktur. Din-i İslam tatbiki bir dindir. Fakat ulema gibi görünen zındıklar, münafıklar uydurma hadis ve rivayetlerle Müslümanları uyutmuşlar. Bunu da İslamiyet’e atfetmişlerdir...³⁰

“Muzafferiyetten Sonra” Unutmamalıyız ki sulh masası etrafında karşı karşıya, yan yana oturacağımız zevat dünkü Sevr ile hâkimiyetimize son vermek isteyen aynı zümre-i düveliyenin erkân ve ricalidir. Üç senedir harim-i ismetimizi çiğneten, merkez-i hilafetimize el koyan anayurdumuza katilleri, haydutları saldırtan yine bu heyet-i düveliyenin ihmalkâr işaretleri, projeleri neticesi idi. Sulh konferansına giderken ilahi hakkımızın, hür ve mukaddes istiklalimizin Misak-ı Milli ahkâmının harfi harfine tatbik ve tasdikini talep etmekle yerimize oturacağız...³¹

Saltanatın kaldırılmasından sonra Ankara’nın aldığı karara göre yazılar yazan Ahmed Hamdi Bey, şu iki yazısıyla saltanatın kaldırılmasını desteklemiş ve halkı bu konudaki değişiklikler hakkında bilgilendirmeye çalışmıştır. **“Halika İsyanda Mahluka İtaat Caiz Değildir”**³² ve **“Kabe-i Muazzama Makam-ı Hilafet”**³³ başlıklı iki köşe yazısıyla durumu ele alan Ahmed Hamdi Bey, hilafet merkezinin Ankara’daki meclis olduğunu da ifade etmiştir.

Bu önemli köşe yazıları dışında halkı her alanda aydımlatan Yeni Yozgat Gazetesi siyasi, iktisadi, içtimai, maarif, ekonomi, haberlerinin yanı sıra halkın sağlığı ile de yakından ilgilenmiş ve halk her fırsatta çeşitli hastalıklara karşıda uyarılmış ve bu hastalıklardan korunma yollarını da bir bir sıralamıştır. Mesela ga-

²⁵ Yeni Yozgat Gazetesi, 10 Ağustos 1338 (1922), No: 50.

²⁶ Yeni Yozgat Gazetesi, 17-24 Ağustos 1338 (1922), No: 51-52.

²⁷ Yeni Yozgat Gazetesi, 30 Ağustos 1338 (1922), No: 53.

²⁸ Yeni Yozgat Gazetesi, 7 Eylül 1338 (1922), No: 54.

²⁹ Yeni Yozgat Gazetesi, 14 Eylül 1338 (1922), No: 55.

³⁰ Yeni Yozgat Gazetesi, 21 Eylül 1338 (1922), No: 56.

³¹ Yeni Yozgat Gazetesi, 2 Teşrinisani 1338 (2 Kasım 1922), No: 62.

³² Yeni Yozgat Gazetesi, 9 Teşrinisani 1338 (9 Kasım 1922), No: 63.

³³ Yeni Yozgat Gazetesi, 19 Teşrinisani 1338 (19 Kasım 1922), No: 64.

zete halkı İspanyol nezlesi hakkında şu şekilde uyarmıştır:

“Hastalık burun ve ağızdan dahil mikroplarla sirayet ederek aksırık ve öksürük ile kendini gösterir. Bu sırada hasta üşüme, baş, bel, bacak ve kollarında az veya çok şiddetli ağrılar ve dermansızlıktan şikâyet eder, iştahsızlık başlar. Derece-i hararet süratle yükselir, dil yaşlanır. Hastalığa tutulmamak için mevad-ı afiyeye riayet lüzumu tezahür eder. Dilleri misvak veya fırça ile diş tuzlarıyla her sabah temizlemeli ve bilahare hafif tuzlu suyla günde birkaç defa ağız ve burun deliklerini yıkayarak temiz tutulmalıdır. Hastalarla temastan çekinmeli, yorgunluk ve fazla uykusuzluktan sakınmalı, herhangi bir hizmet neticesi terlediğinde mümkün ise derhal muhafazalı bir yerde çamaşır değişmeli ve bu mümkün değil ise teri muhafazalı bir yerde kurutuncaya kadar kalmalı, kahvehane ve mahalle odaları gibi kalabalık ve havası bozuk yerlere devam etmemelidir.”³⁴

Bu şekilde eğitici rolü de ön plana çıkmış olan gazete her alanda ahaliyi aydınlatmış ve halkın içine düştüğü cehaletten terakkiye çıkarmak, hakiki İslamiyet’i halka anlatmak ve halkı batıl itikatlardan kurtarmak için büyük gayretler sarf etmiş bunun içinde maarifin gerekliliğine inanmıştır. Bu konuda Yozgat ve havalisinin okuryazar oranının çok düşük olduğunu yine gazeteden öğreniyoruz. Zira Yozgat ve köylerinde biri mekteb-i sultani olmak üzere 22 mekteb-i umumi mevcuttur. Yapılan çalışmalar sonrasında merkezde 3, köylerde 12 kadar mektep tekrar hayata getirilmiştir. Ayrıca memlekette ilk defada çocuk yuvası tesis edilmiştir.³⁵ Bu yönüyle gazetenin eğitim alanında önemli bir görevi, yönlendirme ve takip görevini yerine getirdiğini görüyoruz. Hemen hemen her sayıda eğitim üzerinde durulmuştur.

Gerek gazetenin, gerek Maarif Müdüriyeti’nin ve gerekse mutasarrıfın çalışmaları neticesinde Yozgat’ta maarif alanında önemli gelişmeler olmuş ve bu babda Yozgat’ta çocuk yuvaları, geceli öğretmen okulu açılmış, numune mektepleri bir düzene sokulmuş, bütün liva ahalisinde maarife karşı his olunacak derecede fevkalade bir muhabbet ve heves uyanmıştır. Okullara kaydolan öğrenci sayısı her geçen sene artmıştır. Bunlardan başka Yozgat’ta bir de Darülhilafe Medresesi açılmıştır.³⁶

Yozgat ziraata dayalı bir ekonomik yapıya sahip olduğundan gazete bunula da ilgilenmiş ve “Yozgat Livasının Ahva-i Ziraiyesi Hakkındaki Raporu” okuyucuları ile paylaşmıştır.³⁷

Yozgat Gazetesi, Millî Mücadele Dönemi’nde Yeni Yozgat Gazetesi adıyla yeniden yayın hayatına başlayarak, TBMM’nin en zor dönemlerinde Yozgat ve çevresinde halkı bilgilendirmek, dünyada olan olaylar hakkında aydınlatmak gibi önemli bir görevi ifa etmiştir. Özellikle halkın eğitime çok önem veren gazete Yozgat’ta yeni okulların açılması ve eski okulların yenilenmesi konusunda çok faal bir şekilde çalışmıştır. Misakımillî hakkında halkı yazdığı yazılarla aydınlatan Ahmed Hamdi Bey, Batı Cephesi’ndeki gelişmeleri, İngiliz ve Yunan politikalarını, Avrupa’nın İslamiyet’e ve Türklere bakışını şiddetle eleştirmiş, bu konuda İngilizleri destekleyen İstanbul Hükümetlerini de tasvip etmemiştir. Bölgedeki İstiklal Mahkemeleri’nin çalışmalarından ve kararlarından da haberler veren gazete, halkın askerlik konusundaki düşüncelerini dinî ve millî yazılarla güçlendirmiştir. Bu yönleriyle gazete Yozgat’ta eğitim alanında ve millî konularda bir gelenek oluşturmuştur diyebiliriz.

³⁴ Yeni Yozgat Gazetesi, 6 Nisan 1338 (1922): No:32.

³⁵ Yeni Yozgat Gazetesi, 15 Haziran 1338 (1922): No:42.

³⁶ Yeni Yozgat Gazetesi, 19 Teşrinisani 1338 (19 Kasım 1922): No:64.

³⁷ Yeni Yozgat Gazetesi, 2 Teşrinisani 1338, (2 Kasım 1922), No: 62.

YOZGAT'TA SOSYAL VE DİNİ HAYATIN ŞEKİLLENMESİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI'NIN ROLÜ

Muammer CENGİL¹

Özet

Bütün toplumlarda görülen evrensel bir fenomen olarak din, insanların tutum ve davranışlarını, insanlar arası ilişkileri ve toplumsal hayatı belirleyen bir kurumdur. Bu anlamda din, insanî deneyimin merkezinde yer alan bir fenomendir. Söz konusu bu deneyim, büyük oranda bireyin içinde yaşadığı toplumun sosyo-dini yapısına bağlı olarak tecrübe edilmektedir. Çünkü dinle ilgili bilgiler, genelde soyut olduğundan, dinin toplumsal alanda tezahürü ya da başka bir deyişle dinin sosyalleşmesi, zorunlu olarak bir takım semboller veya imgeler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Kendine özgü semboller veya imgeler vasıtasıyla sosyalleşmemiş bir dinin, hem toplum hem de bireylerin üzerinde sosyal etkisinden bahsedilemez. Bu nedenle, din toplumsal alanda, semboller, değerler, imgeler yoluyla tezahür etmekte ve bireylerin, bu sembollerle etkileşimi ölçüsünde dindarlık eğilimleri ve tipolojileri oluşmaktadır. Dindarlık ise, toplumsal alanda, dini inanç ve uygulamalara yönelik düşünüş, duyuş ve davranış tarzı biçiminde tezahür etmektedir. Toplumda sosyal hayatın pek çok alanında etkili olan sivil toplum kuruluşlarının son yıllarda dini yaşantının şekillenmesinde de etkin bir şekilde rol aldığını görmekteyiz. Vakıf ve dernek tüzel kişiliği altında faaliyet gösteren bu tür kuruluşların Yozgat ilinde sosyal ve dini hayatın şekillenmesinde oynadıkları rol bu bildirinin konusunu teşkil etmektedir.

Abstract

The Role of Nongovernmental Organizations in Shaping Social and Religious Life in Yozgat

Religion as a universal phenomenon seen in all societies is an institution that determines people's attitudes and behaviors , interpersonal relations and social life. In this sense , religion is a phenomenon located in the center of the human experience. This given experience is largely experienced depending on the socio - religious structure of the society where the individual lives . Because information about religion is usually abstract , the manifestation of religion in the social sphere or religious socialization in other words , is necessarily achieved through a number of symbols or images . The social impact of religion on both society and individuals cannot be mentioned unless the religion is not socialized through its distinctive symbols and images. Therefore, religion in the social sphere appears through symbols, values and images , and the tendencies and typologies of piety occur in the extent of individuals' interaction with these symbols. The piety , in the social sphere , appears in the form of thinking , feeling and behavior directed to the religious beliefs and practices. We observe that Nongovernmental Organizations that are effective in many fields of social life in the society also play a role effectively in shaping the religious life in recent years. The subject of this paper consists of the role of such organizations operating under foundation and association legal entity in shaping the social and religious life in Yozgat.

1. Giriş

Sivil toplum kuruluşları günümüzde tüm dünyada etkinliğini gittikçe arttıran bir rol üstlenmektedir. Biz de bildirimizde Yozgat'ta faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının bu ilimizin sosyal ve dini hayatı üzerindeki etkisini ele alacağız.

¹Doç. Dr. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Sivil toplum ile sivil toplum kuruluşu birbiriyle karıştırılan kavramlardır. Sivil toplum batıda bir yandan merkezi otoriteden bağımsız ve özel kurumların çatısı altında gelişme imkanı bulan toplumsal alanı tanımlarken diğer yandan da kent yaşamında orta sınıfa sağlanan birtakım özgürlükleri ifade etmektedir (Tosun, 2006: 10).

Sivil toplumla ilgili olan yaklaşımlar üç grup altında ele alınabilir. Birincisi, sivil toplumu devletten ayrı, vatandaşın özgür iradesiyle oluşturulmuş bir sistem olarak ifade eden Larry Diamon'un yaklaşımıdır. İkincisi sivil toplumu devlet ile aile ya da birey arasındaki var olan boşluğu dolduran bir yapı olarak gören Ernest Gellner'in yaklaşımıdır. Gellner'in bu yaklaşımına göre sivil toplum daha ziyade dinsel örgütlenmeler, sendikalar, siyasi partiler, dernekler ve baskın gruplar gibi ara kurumlardan oluşmaktadır. Son yaklaşım ise John Keane'a aittir. Bu yaklaşıma göre sivil toplum, devlet dışı faaliyetlerle devlet kurumları üzerinde denetleme ve baskı uygulayarak kendi kimliklerini dönüştürebilen ve koruyan örgütlenmeleri ifade etmektedir. (Abay, 2004: 272).

Her ne kadar sivil toplum kavramı askeri olanın zıttı olarak düşünülse de Mardin sivil toplum kavramının şehirli olana denk geldiğini zıddının ise medeni olmamak olduğunu ifade etmektedir (Mardin, 2006: 9).

Sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları kavramı her ne kadar kapitalizm ile birlikte ortaya çıkmış ise de bu gün global bir değer olarak neoliberalizmle tüm dünyada yaygınlaşmış kavramlardır ve özel sektörün ötesinde ve devletin dışında kâr amaçsız, gönüllü birleşmeler şeklinde tanımlanmaktadır (Şahin, 2007: 20). Sivil toplum kuruluşları, ortak amaç ve çıkarlar doğrultusunda kişi ve grupların bir araya geldikleri ve devlet düzenleme ve denetimi dışında kalan kuruluşlardır. (Karabağ, 2002:142-143). Sivil toplumun bir parçası olan sivil toplum kuruluşları, vatandaşları ortak bir amaç için bir araya getiren tüketici dernekleri, çevre ve insan hakları örgütleri, yardım ve eğitim örgütleri gibi örgütlerdir. (Demir ve Sever, 2008:348).

Sivil toplum kuruluşları, resmi kurumlardan bağımsız olarak çalışan, sosyal, politik, hukuki, kültürel, ve çevresel hedefler doğrultusunda lobi ve eylem çalışmaları yürüten, kâr amacı gütmeyen üyelerini ve çalışanlarını gönüllülük usulü ile kabul eden kuruluşlardır (Bostancı, 2005:46).

Sivil toplum örgütleri Amerika ve Avrupa'da farklı şekillerde ifade edilmektedir. Örneğin büyük sivil toplum kuruluşları Amerika'da "*Hükümet Dışı Örgütler*" (NGO) şeklinde tanımlanırken küçük örgütlenmeler ise Community Based Organizations (CBO) ifadesi kullanılmaktadır (Mete, 2003: 5). Yine hükümet karşıtı algılanmamak için "*Özel Gönüllü Kuruluşlar*" (PVO) (Private Volunteer Organizations) ifadesine de rastlanılmaktadır (Bayhan, 2002: 7). Avrupa ülkelerinde ise "*Gönüllü Kuruluş (Voluntary Organisation)*", "*Gönüllü Kalkınma Kuruluşları*" ve "*Yurttaş Örgütleri*" şeklinde tanımlandığı görülmektedir. (Emini, 2013 s. 44)

Sivil toplum kuruluşları demokrasinin işleminde son derece önemli bir role sahiptirler (Gönel, 1998: 20). Türkiye'nin çoğulcu, daha demokratik, bireysel hak ve özgürlüklerin anayasal güvence altına alınmasında sivil toplum kuruluşlarının rolü önemlidir (Keyman, 2004 :9)

2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Özellikleri:

Sivil toplum kuruluşları birtakım özelliklere sahiptir. Bu özellikler şu şekilde ifade edilebilir;

Gönüllülük: Yurttaşların gönüllü katılımı ile oluşan ve kamusal alanda bütün bireylerin katılımına açık birlikteliklerdir.

Hükümetten bağımsız olma: Siyasal iktidardan bağımsızdırlar. Yani bu kuruluşlara devlet tarafından yasak uygulanmaz ve izleyecekleri yol dikta edilemez.

Kâr amacı gütmeme: Sivil toplum kuruluşları her ne kadar faaliyetleri sonucu kâr elde etseler de bu amaçla faaliyetlerde bulunmazlar.

Toplumsal fayda: Sivil toplum kuruluşları faaliyetlerinde üyelerine değil, toplumun geneline fayda sağlarlar.

Yasallık: Sivil toplum kuruluşları ilgili yasalar çerçevesinde faaliyet gösteren yasal kuruluşlardır.

Sivil Davranış Ruhu: Sivil toplum kuruluşlarında sivil davranış ruhu hakimdir. Bu yüzden, sivil toplum kuruluşu üyeleri, dayanışma ve karşılıklı hoşgörü ile çalışırlar ve dıştan gelen bir baskı olmaksızın öz denetimlerini gerçekleştirirler.

Kendiliğindelik: Sivil toplum kuruluşları kendiliğinden kurulup faaliyete geçen kuruluşlardır.

Çeşitlilik: Çok renklilik sivil toplum kuruluşlarını en iyi şekilde tanımlamaktadır ve bu kuruluşlar pek çok açıdan birbirinden farklıdırlar (Şahin, 2007, s. 37-38).

3. Sivil Toplum Kuruluşlarının Amaçları

Sivil toplum kuruluşlarının ana amaçları şu şekilde ifade edilebilir (Keane, 1994: 37-41):

- a. Devletin gerçekleştirdiği bazı uygulamalara ve pazar ekonomisinin dayattığı bazı mekanizmalara karşı tampon olma görevi icra etmek.
- b. Bireylerinin taleplerinin kamuoyu oluşturma yoluyla dile getirilmesine ve dikkate alınmasına katkıda bulunmak.
- c. Toplumun çıkarları doğrultusunda kamuoyu oluşturarak bireylerin taleplerinin ifade edilmesini sağlamak.
- d. Çoğulcu ve katılımcı toplum yapısının oluşmasında aktif rol üstlenmek ve piyasadaki hakim piyasa değerlerine karşı dengeleyici bir unsur olmak.
- e. Hazırladıkları projeleri hayata geçirerek istihdam, sosyal refah ve eğitim alanlarında hükümet politikalarına uygun veya alternatif çözümler sunmak.
- f. Bir takım temel projeler üretmek ve bu projelere kaynak aktarmak.

4. Sivil Toplum Kuruluşlarının Sınıflandırılması

Sosyal bilimlerin pek çok alanında karşımıza çıkan tanımlanma ve sınıflandırılma zorluğu sivil toplum kuruluşlarında da karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar sivil toplum kuruluşlarının sınıflandırılması konusunda bir uzlaşma söz konusu değilse de mevzunun anlaşılabilirliği açısından Akad'ın sınıflandırılması üzerinden konuyu ele alabiliriz. Akad amaçlarına göre politik, ideolojik ve sınıfsal farklılıklara dayalı olmak üzere sivil toplum kuruluşlarını üç kategoride ele almıştır. *Politik nitelikteki sivil toplum kuruluşları* bürokratları ve memurları örgütleyen meslek kuruluşlarını; *ideolojik nitelikteki sivil toplum kuruluşları* üniversiteler, gençlik kuruluşları, dinsel kuruluşlar ve diğer düşünce kuruluşlarını; *sınıfsal farklılıklara dayalı sivil toplum kuruluşları* kırsal alanda tarım alanında çalışan işçileri örgütleyen oluşumlar ve kentsel alanda sanayi alanında faaliyet gösteren işçi ve iş verenleri örgütleyen sendikaları ifade etmektedir. (Akad, 1994: 29)

5. Sivil Toplum Kuruluşlarının Çeşitleri

5.1. Vakıflar

Vakıflar Türk milletinin sosyal hayatında önemli bir yere sahiptir. İslam'dan önce de Türk toplumunda görülen vakıf uygulaması İslamiyet'in kabulü ile daha da gelişmiştir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu zamanında ise günümüzde modern anlamda devletlerin üstlendiği birçok vazifeyi başarıyla ifa etmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra vakıflar Medeni Kanun'un kabulünden önce ve sonra kurulan vakıflar olarak ikiye ayrılmıştır. Vakıfların birden fazla amacı olabilmektedir. (Öztürk, 2014:81)

01.01.2002 tarihinde yürürlüğe giren 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun 101. Maddesine göre vakfın tanımı şu şekildedir: "Gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal toplulukları" (Vakıf Kurmak: T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2011).

5.2. Dernekler

Dernekler ülkemizdeki sivil toplum kuruluşlarının büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Yasalarımıza göre ekonomik ihtiyaçları gidermek amacıyla bağış toplayan okul yaptırma ve yaşatma dernekleri, cami, bazı resmi kurumların hizmetlerini geliştirme dernekleri ile spor kulüpleri sivil toplum kuruluşu olarak ifade edilmektedir. Türk Medeni Kanunu'ndaki tanıma göre ise dernekler, en az yedi gerçek kişinin kazanç paylaşma dışında, belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları, tüzel kişiliğe sahip kişi topluluklarıdır. Hukuka veya ahlâka aykırı amaçlarla dernek kurulamaz. (Ortatepe, 2014: 42-43)

5.3. Sendikalar

Sendikalar *Sanayi Devrimi*'yle birlikte ortaya çıkmıştır. Sosyo-politik ortamda ortaya çıkan sorunlar çözüm arayışlarını ve beraberinde örgütsel bir yapı olan sendikaları doğurmuştur. Sosyal politikanın aktörü olarak ortaya çıkan sendikaların, küreselleşme sürecinde sosyal politika alanındaki rollerini koruyup koruyamayacakları tartışma konusudur. (Uğurlu, 2006: 64)

5.4. Meslekî Kuruluşlar

Ülkemizde meslekî kuruluşlar sahip oldukları yetki ve sorumluluklar, üyelik koşulları, devletle olan ilişkileri, ve gelir kaynaklarındaki farklılıklar açısından dernek ve oda olmak üzere iki şekilde örgütlenmiştir. Odalar kamu hukuku tüzel kişiliğine sahiptir ve ilgili oldukları alanlarda devletin yerine getireceği bazı görevleri yerine getirirler. Ayrıca ilgili oldukları meslek alanında kamu yararını korumak amacıyla gerekli denetleme ve düzenlemeleri yaparlar. Mesleki derneklerden farklı olarak ilgili mesleği icra edebilmek için odalara üyelik zorunludur. Meslek odalarının üyelerini meslekten ihraç etme gibi geniş bir yetkiye sahiptir. Bu sebeple, devletin bu kuruluşlar üzerindeki denetimi bireylerin çıkarlarını koruması açısından önemlidir. Derneklerden bir diğer farkları ise, meslek kuruluşlarının üye aidatlarından başka kayıt ücreti, çeşitli harçlar vb. kamu hukukuna dayalı bazı gelir kaynakları da oluşudur. Birer kamu kurumu gibi kurulup, üyeleri üzerinde bir takım haklara sahip olmalarına karşın, iç işleyişlerinde temsili kuruluşlar gibi hareket ederler (Ergür, 2006: 40).

6. YOZGAT'ta Faaliyet Gösteren Sivili Toplum Kuruluşları ve Faaliyetleri

YOZGAT il genelinde bulunan sivil toplum kuruluşları aşağıda verilmiştir (<http://www.yozgatdernekler.gov.tr/>);

430 Dernek,
39 Dernek Şubesi,
1 Federasyon,

12 Siyasi Parti il-ilçe teşkilatı,

4 Sendika,
16 Sendika Şubesi,
7 Konfederasyon İl Temsilciliği,
78 Sendika temsilciliği faaliyet göstermektedir.

6.1. Vakıflar:

Yozgat İl Çevre Koruma Vakfı
Ahmet Şevki Ergin Kültür ve Hizmet Vakfı
Anadolu Kültür ve Eğitim Vakfı
Çayıralan Kültür ve Eğitim Vakfı
Ensar Vakfı Yozgat Şubesi
Erdoğan Mustafa Akdağ Eğitim ve Kültür Vakfı
Yimpaş Vakfı
Sorgun'a Fakülte Kurma ve Yaşatma Vakfı
Yozgat Eğitim Kültür ve Dayanışma Vakfı (Yekdav)
Yozgat Eğitim Vakfı
Yozgat Hizmet vakfı
Bozok Üniversitesi Vakfı
Yozgat İmam Hatip Liseleri Mezunları Vakfı
Anadolu Eğitim, Kültür ve Bilim Vakfı Yozgat Şubesi
Ehlibeyt Eğitim, Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Çayıralan Şubesi
Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı Yerköy Şubesi
TEMA İl Temsilciliği
Hayrat Vakfı İl Temsilcisi
Muradiye Vakfı Yozgat Şubesi

6.2. Yozgat'ta kurulu Sendikalar

Yurt AY Eğitim Çalışanları Sendikası
Yurt Ay Sağlık ve sosyal Hizmet Çalışanları Sendikası
Yurta Ay Büro Çalışanları Sendikası
Yurt Ay Tarım Çalışanları Sendikası

6.3. Yozgat'ta şubesi bulunan sendikalar

Türk Sağlık-Sen Yozgat Şubesi
Türk Haber-Sen Yozgat Şubesi
Türk Eğitim-Sen Yozgat Şubesi
Türk Büro-Sen Yozgat Şubesi
Türk Yerel Hizmet-Sen Yozgat Şubesi
Türk Diyanet Vakıf Sen Yozgat Şubesi
Eğitim Bir-Sen Yozgat Şubesi
Sağlık Sen Yozgat Şubesi

Diyamet Sen Yozgat Şubesi

Büro Memur Sen Yozgat Şubesi

Tüm Sağlık Sen Yozgat Şubesi

Şeker İş Sendikası Yozgat Sorgun Şubesi

Hizmet İş Sendikası Yozgat Şubesi

Türk Tarım Orman Sen Yozgat Şubesi

DİVA-SEN Türkiye Diyanet ve Vakıf Çalışanları Sen Şb

Tarım Orman Çalışanları Sendikası Şb.

6.4. Konfederasyon İl Temsilcilikleri

Türkiye Kamu-Sen (Türkiye Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu)

Memur Sen (Memur Sendikaları Konfederasyonu)

BASK (Bağımsız Kamu Görevlileri Sendikası Konfederasyonu)

Memur Sendikaları Konfederasyonu

Birleşik Kamu İş Konfederasyonu

DESK (Demokratik Sendikalar Konfederasyonu)

Türk İş Konfederasyonu

2015 Yılı Yozgat Dernek Listesi

SN	DERNEĞİN ADI
	MERKEZ İLÇE (Sadece İl Merkezi)
	Yozgat Verem Savaş Derneği
	Avcılık ve Atıcılık Spor Kulübü Derneği
	Din Görevlileri Yardımlaşma Derneği
	Türkiye Yardım Sevenler Derneği Yozgat Şubesi
	Türk Hava Kurumu Yozgat Şubesi
	Kızılay Derneği Yozgat Şubesi
	Yozgat Kanser Savaşı Derneği
	Asayiş ve Güvenlik Hizmetlerini Destekleme Derneği
	Yozgat Kurs ve Okul Talebelerine Yardım Derneği
	Yozgat İl Özel İdaresi Spor Kulübü Derneği
	Yozgat Gençler Birliği Spor Kulübü Derneği
	Kümes ve Kafes Hayvanları Üretimi ve Eğitimi Derneği
	Türk Ocakları Derneği Yozgat Şubesi
	Yozgat SHÇEK ve Gençlik ve Spor Kulübü Derneği
	Fakıbeylispor Kulübü Derneği
	Bişek Spor Kulübü Derneği
	Yozgat Eğitimine Destek Derneği
	Başınayayla Köyü Cami ve KK YYD
	Binbaşı ONB Hz.'nin Külliyyatını YYD
	Yozgat Sanayicileri ve İşadamları Derneği
	YOŞAD Şehit Aileleri Derneği
	Topçular Eğitim Kültür Dayanışma ve Güzelleştirme Derneği
	YASİAD Yozgat Aktif Sanayici ve İşadamları Derneği

	Abdülhamithan Cami Yap.Güzelleştirme ve Geliştirme Derneği
	Yozgat Amatör Spor Kulüpleri Federasyonu
	Yozgat Gençlik Spor Kulübü Derneği
	Atatürkçü Düşünce Derneği Yozgat Şubesi
	Türkiye Faal Futbol Hakemleri ve Gözlemcileri Derneği Şubesi
	Yozgat Sarraflar Derneği
	YURTAY Yetiştirme Yurdundan Ayrılanlar YDD
	Yozgat Merkez 100.Yıl Sanayi Sitesi Cami YYD
	Yozgat Mali Müşavirler ve Muhasebeciler Derneği
	Polis Eşleri Kaynaşma ve Dayanışma Derneği Yozgat Şubesi
	Saha Komiserleri Derneği Yozgat Şubesi
	UMUT Eğitimi Destekleme ve Sosyal Yardımlaşma Derneği
	Yerköylüler Kültür ve Yardımlaşma Derneği
	Yozgat Çalışanları Yardımlaşma Derneği
	Yozgat Lise Mezunları Derneği
	Bozok Yıldızı Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
	Bozok Eğitim Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
	Yozgat Otobüsçüler ve Yazıhaneciler Derneği
	Gül Eğitim Kültür ve Muhtaçlara Yardım Derneği
	Yozgat Pazarcılar ve Sebzeciler Derneği
	Yozgat Gazeteciler Cemiyeti Derneği
	Yozgat Tahsil Çağındaki Talebelere Yardım Derneği
	YOŞAYBİR – Yozgat Şair ve Yazarlar Birliği Derneği
	Yozgat Üretici Kadınlar Dayanışma Derneği
	Bozok Eğitim ve Kültür Derneği
	Üstünel Karate Gençlik ve Spor Kulübü Derneği
	Yozgat Kevenliburun Yeşil Cami Derneği
	Yozgat Eğitimciler Derneği
	Şuurlu Öğretmenler Derneği Yozgat Şubesi
	Yozgat Doğru Okuma Zemini Derneği
	İÇADER İç Anadolu Ortopedik Engelliler Derneği
	Yozgat Genç Fidanlar Gençlik ve Spor Kulübü Derneği
	Yozgat Tüketici Koruma Derneği
	Yozgat Muhtarlar Derneği
58.	Yozgat Genç İş Adamları Derneği
	Yozgat Deva Derneği
	Özel Yozgat Engelliler ve Aileleri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
	Yozgat Bozok Yıldızları Spor Kulübü Derneği
	Anadolu Gençlik Derneği Yozgat Şubesi
	Alevi Kültür Dernekleri Yozgat Şubesi
	Karatepe Mahallesi Güzelleştirme Ve Yardımlaşma Derneği
	Kale Köyü Kültür ve Yardımlaşma Derneği
	Üniversiteli Yozgatlılar Derneği
	Yozgat Eğitim Sosyal Gelişim Gençlik ve Spor Kulübü Derneği
	Mihmandar Eğitim Kültür ve Medeniyet Derneği
	Merkez Köse Yusufu Köyü Güzelleştirme ve Yardımlaşma Derneği
	Musabeyli Köyü Cami Koruma ve Yaşatma Derneği
	Yozgat Folklor Araştırma ve Kültür Derneği

Yozgat İrfan Eğitim ve Araştırma Derneği
TÜMSİAD Tüm Sanayici ve İşadamları Derneği Yozgat şubesi
Yozgat Sportif Altyapıyı Destekleme Derneği
Yozgat Merkez Yeni Damat Hocasade Cami YY Derneği
Yozgat Toki Cami Yaşatma Derneği
Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği Yozgat Şubesi
Fakirlere Hizmet ve Sosyal Yardımlaşma Derneği
Yemenoğlu Yozgatspor Kulübü Derneği
Yozgat Ticaret Meslek Lisesi Spor Kulübü Derneği
Kavurgalı Köyü Derneği
Eksen İzcilik ve Gençlik Spor Kulübü Derneği
Türk Jinokoloji ve Obstetrik Derneği Yozgat şubesi
Yozgat Belediyesi Spor Kulübü Derneği
İsmailağa Erkoç Cami Yaptırma ve Yaşatma Derneği
Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyeleri Derneği
Yozgat Kültür Sevenler Derneği
Hazreti Bilal Cami Derneği
Cevheri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
Yozgat Mrk. Akyamaç ve K.Çatma Köyleri Yrd.Dyn Der. Yozgat Şubesi
Yozgat Pergel Mühendisler ve Teknik Elemanlar Derneği
Yozgat SPURS Derneği
Yozgat İşçiler Dayanışma Derneği
Yozgat Merkez Karacalar Köyü Derneği
Yozgat Spor Kulübü Derneği
Yozgat Aile Hekimleri Derneği
Güneşli Köyü Cami Yaptırma ve Yaşatma Derneği
Bozok Basket Spor Kulübü Derneği
Yozgat Sürmeli Folklor Kültür ve Sanat Derneği
Yozgat İlim ve Kültüre Hizmet Derneği
Yozgat İnfak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
Genç Psikolojik Danışmanlar Derneği
Yozgat İşitme Engelliler Spor Kulübü Derneği
Yozgat Usta Öğreticiler Derneği
Yozgat 2023 Araştırma Geliştirme Gençlik ve Spor Kulübü Derneği
Türk Kütüphaneciler Derneği Yozgat Şubesi
Yozgat Cadde Taraftar Derneği
Beşinci Mevsim Gençlik Derneği
Ata Sportif Havacılık ve Doğa Sporları Kulübü Derneği
Bozok Spor Kulübü Derneği
Bozok Üniversitesi Öğretim Üyeleri Derneği
Yozgat Akademi ve Gençlik Kulübü Derneği
Yozgat Hamiyet Derneği
Yozgat Şairler ve Yazarlar Derneği
Yozgat Mutlu Yuva Mutlu Yaşam Derneği
Tüm Memurlar Derneği
Uzman Hekimler Derneği
Eğitim Sağlık ve Spor Derneği
Hira Derneği
Yozgat Kültür Turizm ve Kalkınma Derneği

	Yozgat Sürücü Kursları ve Eğitimcileri Derneği
	İlim Yayma Cemiyeti Yozgat Şubesi
	Sosyal Yaşam ve Dayanışma Derneği
	Yozgat Bozok Spor kulübü Derneği
	Hayrünisa İkbal Kız Kuran Kursu Eğt ve Kültür Derneği
	Yozgat Sürmeli Engelliler Derneği
	Yozgat Emniyet Spor Kulübü Derneği
	Galata 3S Sağlık Sanat ve Spor Kulübü Derneği
	Osmanpaşa Cami ve Emirce Sultan Türbesi Derneği
	Kral Kurtlar Spor Kulübü Derneği
	Yozgat Köyler Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
	Yozgat Yeniden Hayat Derneği
	Yozgat Çamlık Spor Kulübü Derneği
	Yozgat Esenli Kültür ve Yardımlaşma Derneği
	Yozgat Offroad Kulübü Derneği
	Çadırardıç Dini Hizmetler derneği
	Çapanoğlu Dini Hizmetler Derneği
	Yozgat Hak Savunucuları Derneği
	Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yozgat Şubesi
	Yozgatsporu Destekleme Derneği
	Yozgat Hentbol Spor Kulübü Derneği
	Gayrimenkul Yatırım Danışmanlık ve Emlakçılar Derneği
	Kanuni Sultan Süleyman Özel Eğitim Okulları Spor Kulübü Derneği
	Yozgat Koruma Amaçlı İmar Planı Mağdurları Derneği
	Bozok İslami Araştırmalar Derneği
	Bir Umut Derneği
	Ergin Kurumları Spor Kulübü Derneği
	Anadolu Akademisyenler Derneği
	Yozgat Köy Muhtarları Derneği
	Bakıcılar Lök Spor Kulübü Derneği
	Yozgat Rehber Hanımlar İlim Yayma ve Yardımlaşma Derneği
	MHE Mah Cami Kuran Kursu yaptırma derneği
	İstanbul Derneği
	Yozgat HEM ve ASO Kültür Sanat ve Spor Kulübü Derneği

7. Uygulama

7.1. Everen

Araştırmamızın evrenini Yozgat'ta ikamet eden lise öğrencileri, memurlar ve öğretmenler oluşturmaktadır.

Örneklem

Araştırmamızın örneklemini Yozgat'ta ikamet eden ve anket formlarını eksiksiz şekilde dolduran 100'ü lise öğrencisi, 100'ü memur ve 100'ü öğretmen olmak üzere toplam 300 kişi oluşturmaktadır.

7.2. Problem ve Hipotez

Araştırmamızın temel problemini “Yozgat il merkezinde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının Yozgat'ın sosyal ve dini hayatına bir katkısı ne düzeydedir” sorusu oluşturmaktadır.

Çalışmamızda bu temel problem ekseninde “Yozgat il merkezinde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının Yozgat’ın sosyal ve dini hayatına olumlu bir katkısı vardır” şeklinde ifadesini bulan bir hipotezimiz bulunmaktadır.

7.3. Sınırlılıklar

Bu çalışma 2016 yılı Mart ayı içerisinde uygulamaya katılan örneklem grubu ve uygulanan anket soruları ile sınırlıdır.

7.4. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları ve Verilerin Analizi

Araştırmamızda kullanılan veri toplama aracı araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ve anketten oluşmaktadır.

Ankete samimi bir şekilde cevap veren kişilerden elde edilen verilerin frekans dağılımları yapılarla elde edilen sonuçlar tablolar halinde sunulmuştur.

7.5. Araştırmaya Katılanların Sosyodemografik Özellikleri

Cinsiyet Durumu: Araştırmaya 300 kişi katılmıştır. Bunların 160’ı kadın, 140’ı ise erkektir.

Meslekî Durum: Araştırmaya katılan 300 kişinin mesleklerine göre dağılımı 100’ü öğrenci, 100’ü memur ve 100’ü öğretmen şeklindedir. Bu meslek gruplarını belirlememizin amacı genelde sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinde hedef kitle olarak belirlenen grupların ağırlıklı olarak bu üç kategoriden oluşmuş olmasıdır. Ayrıca yapılan etkinliklerden haberdar olma açısından da bu üç grubun daha avantajlı olacağı varsayılmıştır.

Tablo 1 – Araştırmaya Katılanların Sosyodemografik Özellikleri İle İlgili Bulgular

Sosyodemografik Özellikler	Seçenekler	Sayı	%
Cinsiyet	Kadın	160	53,3
	Erkek	140	46,7
Mesleki Durum	Öğrenci	100	33,3
	Memur	100	33,3
	Öğretmen	100	33,3

Araştırmaya Katılanların Yozgat’ta Faaliyet Gösteren STK’ların Faaliyetlerinden Haberdar Olma Durumları

Araştırmaya katılanların Yozgat’ta faaliyet gösteren STK’ların faaliyetlerinden haberdar olup olmadıklarıyla ilgili dağılımları şu şekildedir; Lise öğrencilerinin %44’ü, Memurların %42’si, Öğretmenlerin ise %67’si STK’ların faaliyetlerinden haberdar olduklarını ifade etmektedir. Fakat Tablo-3’de haberdar olunan bu STK’ların hangileri olduğuna baktığımızda mevcut durumun aslında STK’lar açısından çok ta olumlu olmadığı görülmektedir. Çünkü kayıtlı olarak yüzlerce STK’nın bulunduğu Yozgat’ta maalesef faaliyette bulunan ya da buldukları faaliyetleri ile halka ulaşan STK sayısı oldukça sınırlı kalmaktadır.

Tablo 2 – Araştırmaya Katılanların Yozgat’ta Faaliyet Gösteren STK’ların Faaliyetlerinden Haberdar Olma Durumlarına Göre Dağılımları

Araştırmaya Katılanlar	Haberdarım	%	Haberdar Değilim	%	Toplam %
Lise Öğrenci	44	44	56	56	100
Memur	42	42	58	58	100
Öğretmen	67	67	33	33	100
Toplam	152	50,6	148	49,4	100

7.6. Araştırmaya Katılanların Yozgat'ta Faaliyetlerinden Haberdar Oldukları STK'ların Dağılımları

Araştırmaya katılanların Yozgat'ta faaliyetlerinden haberdar oldukları ilk sıradaki STK'lar Tablo3'de görülmektedir. Buna göre Yozgat'ta şubesi bulunmayan “Doğal Hayatı Koruma Vakfı” 3 öğretmen, “AKUT” 3 öğretmen, STK olmayan “AFAD” 10 öğrenci ve 3 öğretmen, Belediye ise öğretmen tarafından ifade edilmiştir. Bunlar dışında örneklem grubunun Yozgat'ta faaliyet gösteren STK'lar hangileridir deyince akıllarına gelen ilk sıradaki STK'ların dağılımı ise şu şekildedir; Kızılay 18 öğrenci, 12 memur ve 5 öğretmen tarafından; İHH 8 öğrenci, 14 memur ve 9 öğretmen tarafından; Ülkü Ocakları 5 öğrenci, 6 memur, 5 öğretmen tarafından; Türk Eğitim Sen 3 öğretmen tarafından; Ensar Vakfı 8 öğretmen tarafından; İnfak Derneği 3 öğrenci, 10 memur, 6 öğretmen tarafından; Türk Ocağı 4 öğretmen tarafından, Beşir Derneği 3 öğretmen tarafından, TEMA 3 öğretmen tarafından, Eğitim Gönüllüleri 3 öğretmen tarafından, Eğitim Gönüllüleri 3 öğretmen tarafından, Engelliler Derneği de 3 öğretmen tarafından ifade edilmiştir.

Bu durum aslında Türkiye'nin pek çok yerinde olduğu gibi Yozgat'ta da STK'ların istenilen düzeyde faaliyet gösteremediğini ya da faaliyet gösteriyorsalar bile bunun halka ulaştırılmadığını göstermektedir. Burada ülkemizde sivil toplum ve sivil toplum kuruluşu kavramlarının tam anlamıyla yerine oturmamasının, ülkemizin geçirdiği askeri darbeler ve siyasi alanda yaşanan iniş çıkışların halkın vakıf, dernek vb. kuruluşlara üye olmalarında, faaliyetlerde bulunmalarında ve düzenlenen faaliyetlere katılmalarında ciddi endişeler duymalarına neden olmaktadır denilebilir. Nitekim Tablo-4'e bakıldığında Ülkemizde demokrasinin yerleşmesiyle ve “Yeni Türkiye” vizyonunun yerine oturmasıyla birlikte sivil toplum kuruluşlarının da olması gerektiği düzeyde faaliyetlerde bulunabileceğine ve halkın da sivil toplum kuruluşlarına gerek üye gerekse katılımcı olarak daha aktif bir şekilde iştirak edeceğini düşünmekteyiz.

Tablo 3- Araştırmaya Katılanların Yozgat'ta Faaliyetlerinden Haberdar Oldukları STK'ların Dağılımları

Sivil Toplum Kuruluşu	Öğrenci	Memur	Öğretmen	Toplam
Doğal Hayatı Koruma (Yozgat'ta Şubesi Yok)			3	3
Akut (Yozgat'ta Şubesi Yok)			3	3
Kızılay	18	12	5	35
İHH	8	14	9	31
AFAD (Resmi Kurum)	10		3	13
Ülkü Ocakları	5	6	5	16
Türk Eğitim Sen			3	3
Belediye (STK Değil)			3	3
Ensar Vakfı			8	8
Atatürkçü Düşünce Derneği			3	3
İnfak Derneği	3	10	6	19
Türk Ocağı			4	4
Beşir Derneği			3	3

Tema			3	3
Eğitim Gönüllüleri			3	3
Engelliler Derneği			3	3
Toplam	44	42	67	153

7.7. Araştırmaya Katılanların Yozgat'ta Faaliyet Gösteren STK'ların Faaliyetlerine İştirak Durumları

Tablo 4'e bakıldığında Yozgat'ta faaliyet gösteren STK'lardan haberdar olanların sadece %51,6'sı yapılan faaliyetlere iştirak ederken, %48,4'ü iştirak etmediğini ifade etmektedir. Neden iştirak etmedikleriyle ilgili olarak sorduğumuz soruya "Vaktim olmuyor, ilgimi çeken konular değildi, aynı anda başka işim vardı..." şeklinde cevapların verildiği çoğunlukta olmakla birlikte iştirak durumunun en az öğrencilerde, daha sonra öğretmen dışı memurlarda ve en yüksek katılımın öğretmenlerde olmuş olması, bu tür etkinliklere katılımın eğitim ve sivil toplum bilinç düzeyiyle yakından alakalı olduğu yorumunu yapmamıza imkan sağlamaktadır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi toplumsal hafızamızda sivil toplum kuruluşlarına üyelik ve bu tür kuruluşların faaliyetlerine katılma ile ilgili çok da olumlu şeyler yer almamaktadır. Yakın zamana kadar toplumumuzda aileler çocuklarını özellikle vakıf, dernek vs. yerlere gitmemeleri, okuldan eve evden de okula gitmeleri konusunda uyarmaktaydı. 12 Eylül Askeri Darbesi, akabinde 28 Şubat Postmodern Darbesi en fazla vakıf, dernek, sendika vb. sivil toplum kuruluşlarıyla irtibatlı kişilere zarar vermiştir. Çünkü her iki askeri darbeye de bir günah keçisi aranmış ve maalesef demokrasinin en önemli lokomotiflerinden biri olan sivil toplum kuruluşları aranan günah keçisi için en uygun mekanlar olmuştur.

Tablo 4- Araştırmaya Katılanların Yozgat'ta Faaliyet Gösteren STK'ların Faaliyetlerine Katılma Durumlarına Göre Dağılım

Seçenekler	Evet Katıldım	%	Hayır Katılmadım	%	Toplam	%
Öğrenci	13	29,5	31	70,5	44	100
Memur	19	45,2	23	54,8	42	100
Öğretmen	47	70,1	20	29,8	67	100
Toplam	79	51,6	74	48,4	153	100

8. Sonuç ve Değerlendirme

Bir yerde sivil bilincin istenilen düzeye ulaşabilmesi sosyalleşme, siyasi kültür ve özgürlüğe alışkın bir toplum ve kültürel geleneğe bağlıdır. (Şenlik, 2007: 79) Yozgat Dernekler Müdürlüğü verilerine göre Yozgat'ta 430 Dernek, 39 Dernek Şubesi, 1 Federasyon, 12 Siyasi Parti il-ilçe teşkilatı, 4 Sendika, 16 Sendika Şubesi, 7 Konfederasyon İl Temsilciliği, 78 Sendika temsilciliği faaliyet göstermektedir. Yozgat't yapmış olduğumuz anketten elde ettiğimiz verilere baktığımızda Yozgat'ta faaliyet gösteren bu STK'ların toplumda karşılıklarını tam olarak bulduğunu söylemiyoruz. Bu durumun ortaya çıkmasında bir yandan sivil toplum kuruluşlarının istenilen düzeyde faaliyette bulunmaması ya da yaptıkları faaliyetlerin duyurulması noktasında fazla başarılı olamadıkları söz konusu olmakta, diğer yandan da toplumumuzda sivil toplum anlayışının ve sivil toplum kuruluşlarının istenilen düzeyde kabul görmemesi etkili olmaktadır. Ülkemizde demokratikleşmede istenilen seviyeye gelindiğinde, "Yeni Türkiye Vizyonunun" toplumda geniş kitleler tarafından kabul görmeye başlamasıyla sivil toplum kuruluşlarının etkinliğinin ve kabul edilebilirliğinin de o oranda artacağını düşünmekteyiz.

9. Kaynakça

Abay, Ali Rıza (2004). Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri. 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, 271-281.

- Bayhan, Vehbi (2002). Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri, Patronaj ve Nepotizm. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 26(1), 1-13.
- Bostancı, E. (2005). Kadın Girişimcilik ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler Ana Bilim Dalı İnsan Kaynakları Bölümü.
- Demir, Mehmet, Sever, E. (2008). “amı Ekonomisi İçerisinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri ve Önemi. V.Uluslararası STK’lar Kongresi Kitabı, ÇÖMÜ B.İ.İ.B.F., 146-152.
- Emini, F. T. (2013). Sivil Toplum Kuruluşlarının Politika Belirleme Sürecindeki Rolü: Tüsiad Örneği. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 36, 43-56.
- Ergür, Eyüp Dursun. (2006). Sivil Toplum Kuruluşları ve Kültürel Etkinlikleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı.
- Gönel, Aydın (1998), Önde Gelen STK’lar. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.
- Karabağ, Servet. (2002). Mekânın Siyasallaşması. Nobel Yayınları.
- Keane, J. (1994). Despotizm ve Demokrasi. Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar. Çev. Levent Köker, Yedi Kıta Yayınları.
- Keyman, Faruk (2004). Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye. Yayına Hazırlayan; Arzu Karamani. Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, No:4, 2004, ss, 1-20 (Erişim: 01.04.2016; http://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/keyman_std_4.pdf)
- Mardin, Şerif. (2006). Türkiye’de Toplum ve Siyaset. İletişim Yayınları, 13. Baskı.
- Mete, Tuncay. (2003). Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Kavramlar. Sivil Toplum Dergisi, 1(1), (Erişim: 01.04.20116, <http://www.siviltoplumakademisi.org.tr>).
- Ortatepe, Eyüp. (2014). Terörle Mücadelede Sivil Toplumun Rolü: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Kanaat Önderleri (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Uluslararası Güvenlik Anabilim Dalı.
- Öztürk, Alperen. (2014). Yerel Yönetimlerde Sivil Toplum Kuruluşları ve İlişkileri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Bilim Dalı.
- Şahin, Mehmet. (2007). Kamu Ekonomisi ve Sivil Toplum Kuruluşları, Seçkin Yayıncılık.
- Şenlik, Mehmet. (2007). Kütahya’da Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kurumları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Tosun, Gülgün Erdoğan. (2006). *İzmir’de Sivil Toplum*, Alfa Yayınları.
- Uğurlu, Melih. (2006). Türkiye’de Sivil Toplum-Sosyal Politika İlişkileri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı.

ERGENLERİN İNTERNET VE SOSYAL MEDYA KULLANIM ÖZELLİKLERİ İL İNTERNET KULLANIM AMAÇLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERCE İNCELENMESİ (YOZGAT İLİ ÖRNEĞİ)¹

Dr. Filiz AKAR²

Özet

Bu araştırmanın amacı ortaokul ve lise öğrencisi ergenlerin internet ve sosyal medya kullanım özellikleri, internet kullanım amaçları ve internet kullanım amaçlarına ilişkin görüşlerin *çeşitli değişkenlerce incelenmesi ile* internet kullanımına ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırmanın örneklemini 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Yozgat İli'nde altı kamu ortaokulu ve lisesinde öğrenim gören 419 öğrenci oluşturmuştur. Veriler araştırmacı tarafından geliştirilen İnternet Kullanım Amaçları Ölçeği (İKAÖ) ile toplanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde betimsel istatistikler ile 't-testi' ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi kullanılmıştır. Farkın kaynağını saptarken incelenen değişkenlere göre farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Scheffé ve LSD testi kullanılmıştır. Araştırmada ergenlerin internet kullanım sürelerinin arttığı, en çok evden akşam ve gece internete erişim sağlandığı, her on ergenden birinin internet bağımlılığı risk grubunda olduğu bulunmuştur. Ergenlerin yarıdan fazlasının haftada 10 saate kadar internet kullandığı, Facebook ve Twitter'in en çok kullanılan sosyal ağlar olup, çoklu sosyal ağ kullanımının yaygınlaştığı bulunmuştur. Ergenlerin interneti, büyük ölçüde sosyalleşme amacıyla, en düşük düzeyde eğlence amacıyla kullandıkları saptanmıştır. Ergenlerin internet kullanım amaçlarının; cinsiyet, okul türü, sınıf düzeyi, anne ve babanın eğitim düzeyine farklılık gösterdiği belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Okul Yönetimi, Ergenlik, İnternet, Sosyal medya, Öğrenci

Abstract

Purposes and Characteristics of Internet Use of Adolescents' and A Study of Internet Use Purposes of Adolescents with Various Variables (Example of Yozgat Province)

Technology offers many opportunities for users which can result in some negative and positive aspects. Teens, now more than ever, are using electronic means to communicate with their peers. Many writers indicate that there are two sides of internet use. From one side internet offers many benefits for people in various ways like joining network globally, effective task performance, expressing ideas freely, communication, having academic and professional support. On the other side using internet excessively could have harmful effect on people's psychological, social and academic developments and on one's well being seen as social isolation, depression, relationship problems, anxiety, decrease in performance and health problems. Adolescents use internet for different purposes such as communication with friends, academic support homeworks, web-surfing, gambling, playing online games, entertainment, socialization, time-wasting or sometimes for cyberbullying. Although technology offers many exciting possibilities for students to create, connect, and learn from one another, there also exists the inherent potential for some students to exploit technology in ways that deliberately antagonize and intimidate others (Beale ve Hall, 2007, 9). In school setting sometimes students use internet to communicate with each other in the same class during the course. Or they spent more hours for online internet activities on the computer instead of fulfilling their academic and daily responsibilities. And these attitudes towards internet cause some communication problems.

¹Bu araştırmanın gerçekleşmesinde gerek çalışmanın uygulama izni, gerekse süreçteki destek ve katkılarından dolayı T.C. Yozgat Valiliği ve Yozgat İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne teşekkür ederim.

²Bozok Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik Psikolojik Danışmanlık A.B.D. filiz.akar@bozok.edu.tr

Due to significance of critical role of purposes and characteristics of adolescents' internet usage, this study aimed at determining the purposes of internet usage of Turkish adolescents' and studying of adolescents' purposes in terms of some certain variables (age, gender, grade level, time spent online) and describing the internet usage characteristics. The study was conducted through the qualitative method. The sample consists of 370 high school students in Yozgat, Turkey. Data were collected by the "Purposes of Internet Usage Scale" which was developed by the researcher and "Cyberbullying Survey" within the scope of the study. To analyze the quantitative data mean, standart deviation, frequency, t-test, one way ANOVA will be used.

Keywords: Adolescents, Internet Usage, Social Media, Student, School Management, Adolescents

1. Giriş

İlk ve ortaöğretim öğrencilerinin birbirleri ile internet üzerinden kurdukları iletişimin sayısı, süresi ve yoğunluğu her geçen gün artmaktadır. Teknoloji ve internetin yanlış ya da aşırı kullanımı öğrencilerin kişisel ve akademik hayatlarını, kişilerarası ilişkilerini olumsuz yönde etkileyebilmekte iken internetin doğru ve sağlıklı kullanımı öğrencilere eğitsel, kişisel, sosyal alanlarda yarar sağlamaktadır.

Literatürde birçok görüş, gençlerin genelde bilişim teknolojilerini; özelde internetin yoğun ve yaygın olarak kullanıldıkları ifade edilmektedir (Riva, Teruzzi ve Anolli,2003; Weinstein & Lejoyeux, 2010). Bradford'a (2004,2) göre internet kullanıcılarının büyük çoğunluğu 25 yaş altındakilerdir. Net nesli ya da dijital nesil adıyla da anılan çocuklar günümüzde, teknolojiyi ulusal ve küresel düzeyde arkadaşları ile iletişim kurmakta kullanmaktadır. Araştırmalara göre kızlar, interneti yoğun olarak sohbet ve on-line alışveriş amaçlı kullanırken, erkekler daha çok on-line oyunları oynama, web sitelerinde gezinti amaçlı kullanılmaktadırlar (Gross, 2004, 633). Bir diğer araştırmada (Binark ve Sütçü, 2007,6) internetin 10-15 yaş arasında sohbet, oyun, ödev amaçlıdır. 16-19 yaşlar arasında sohbet ve oyun amaçlıdır. 20-24 ve üzeri yaşlarda e-posta, oyun, sohbet amaçlı kullanıldığı, sohbet ve oyun amaçlı kullanımın tüm yaş gruplarında gerçekleşen temel ortak etkinlik olduğu bulunmuştur. Büyük çoğunluğu öğrenci olan gençler, sanal dünyada kurdukları iletişimin sonuçlarını okullarda, ya da okullarda yürüttükleri iletişimin devamını sanal dünyada sürdürmektedir. Ancak sanal ve gerçek dünyadaki farklılıklar iletişim hatalarını ve çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Teknolojinin sunduğu olanaklar bir zorbalığa dönüşebilmektedir.

Teknoloji olumlu amaçlarla kullanıldığında öğrencilerin, kendini ifade edebilme, iletişimini geliştirme, sosyalleşme gibi kişisel gelişim olanakları sunmakta aynı zamanda ders desteği, kolay ve hızlı bilgiye ulaşabilme, yabancı dil öğrenimini pekiştirme, ödev yapabilme gibi olumlu akademik destek sağlamaktadır. (Bargh ve McKenna, 2004; Balta ve Horzum, 2008; Wanajak, 2011, Balta ve Horzum, 2008). Ancak teknoloji ve internet, özellikle ergenlik dönemindeki gençlerin bilinçli ve sağlıklı kullanımını gerektiren bir iletişim ortamı olma özelliği de taşımaktadır. İnternetin yararlı amaçlar dışında yoğun ve aşırı kullanımı, internet bağımlılığı, depresyon, çeşitli sanal zorbalık vakalarının oluşması, aile ve arkadaş ilişkilerinden uzaklaşma ve bozulma, ders başarısında düşme ve okul devamsızlıklarında artışa da yol açabilmektedir (Brey, 2006; Hazelhurst, Johnson ve Sanders, 2011, Xiong, 2011). Teknolojinin yanlış ve yoğun kullanımı; öğrencilerin birbirleriyle iletişim kurma, öğrenme, yaratıcılıklarını kullanma gibi heyecan verici olanakları sağlamasına rağmen, diğer yandan bazı öğrencilere de diğerlerinin aleyhine bir istismar potansiyelini de sunabilmektedir (Beale ve Hall, 2007, 9). Gençlerin ve onların teknoloji ve interneti hangi amaçlar doğrultusunda kullandıkları, özellikle akademik başarının desteklenmesindeki rolünün anlaşılması, öğrencilerin internet kullanım alışkanlıklarının anlaşılması önem taşımaktadır. Bamford'a (2004, 2) göre gençler ve onların internet kullanım alışkanlıkları henüz anlaşılammış ve ciddiyetle ele alınmamıştır. Bilgi ve iletişim teknolojisinin sonucunda, gençlerin oluşturduğu topluluklar anlamlı ve önemli değişimler yaşamaktadır. Gençler çok boyutlu bir ileti-

şim modeli geliştirmiş, iletişim ve bilişim teknolojisini kendi ihtiyaçlarına uyarlayan bir topluluk olmuşlardır. Basit kullanıcılar değildirler. Kendilerine aktif ve katılımcı bir çevre yaratmışlardır. Teknoloji pazarının eğilimleri gençler tarafından yönlendirilmektedir. Gençlerin yarattıkları bu çevreye karşı aile ve öğretmenler ise oldukça etkisiz ve güçsüz durmaktadır.

Okul politikalarının, aileler ile işbirliğini içermesi gerekmektedir. Ailelerin de evde çocuklarını koruyacak önlemler konusunda bilinçli davranmalarının önemi büyüktür. Büyük çoğunluğu öğrenci olan gençler, yeni nesil teknoloji kullanıcıları olarak özel bir iletişim dili oluşturmuşlardır. Çevreleri, arkadaşları ve dünya ile kurdukları bağ neredeyse sanal iletişim üzerinden yürütülmektedir. Bu dili kullanan gençler, gerçek yaşam dışında sanal dünyada daha çok zaman geçirmekte ya da sanal dünyadaki yaşantılarını önemsemektedirler. Bu anlamda öğrencilerin teknoloji ve internet ortamını, sağlıklı ve yararlı amaçlar için kullanmalarının sağlanması gerekmektedir. Özellikle eğitim ve okul yöneticilerinin, internet ve teknoloji kullanımlarının akademik başarıyı destekleme, kişisel gelişim olanakları sağlamadaki rolünü uygulamalara yansıtacak, internet kullanımında araç-amaç dengesini sağlayacak, bilinçli kullanımı teşvik edecek stratejiler geliştirilebilmesi önem taşımaktadır.

2.Araştırmanın Amacı ve Önemi

2.1 Amaç

Bu çalışma ergenlerin internet ve sosyal medya kullanım özelliklerini, internet kullanım amaçlarını ve internet kullanım amaçlarına ilişkin görüşlerin çeşitli değişkenlerce ilişkisini incelemek, internet kullanımı konusundaki görüşleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

Ergenlerin;

1. İnternete erişim yer ve zamanı, bilgisayar kullanma yaşı ve düzeyi, internet kullanım süresine ilişkin dağılımlar nasıldır?
2. Sosyal medya kullanımına ilişkin görüşleri nasıldır?
3. İnternet kullanım amaçları nasıldır?
4. İnternet kullanım amaçları, cinsiyet, okul türü, sınıf düzeyi, anne-babanın eğitim düzeyi, değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
5. İnternet kullanım süresini azaltma şartları nelerdir?

2.2 Önem

Eğitim ve okul yöneticilerinin, öğrencilerin internet ve sosyal medya kullanım alışkanlıkları ile internet kullanım amaçları konusunda bilgi sahibi olmaları, eğitim öğretimin amaçlarına ulaşması, okula yansıyan iletişim sorunlarının çözümlenmesine dönük düzenlemeler yapabilmeleri bağlamında önem taşımaktadır. Gençlerin bilgi ve iletişim teknolojileri ile kurdukları ilişki; kamu, eğitim, okul yöneticileri, aile ve öğretmenler tarafından çok iyi incelenmesi gereken bir konudur.

Öğrencilerin internet kullanım amaçlarının ne olduğu, interneti hangi sıklıkta ve hangi amaçlar için kullandıkları, kullanım alışkanlıklarının süresi, zamanı, yeri, onlar için taşıdığı anlamların tespit edilmesi, sosyal medya konusundaki görüşleri, internet bağımlılığı riskleri, aşırı internet kullanımı olgusunun ne düzeyde görüldüğü gerek eğitim yöneticilerine, gerekse öğretmen ve ailelere farkındalık sağlama, internetin eğitim-öğretimi destekleyici yönlerinin belirlenebilmesi, strateji ve programların uygulanabilmesinin temeli- ni oluşturabilecek verileri edinme imkanı sağlamaktadır.

3. Yöntem

Ortaokul ve lise öğrencilerinin internet ve sosyal medya kullanım özellikleri, amaçları ile internet kullanım amaçlarının çeşitli değişkenlerle ilişkisini ortaya koyma amacı taşıyan bu araştırma tarama türündedir. Araştırmada nicel veri toplama yöntemi kullanılmıştır. Araştırma mevcut durumda ergenlerin internet kullanım amaçları ve kullanıcı özelliklerinin saptanmasını amaçladığından nicel araştırma yöntemi ile yürütülmüştür.

3.1. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evrenini Yozgat İli merkez ilçede yer alan kamu ortaokul ve liselerinde 2015-2016 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklem büyüklüğünü saptamak için farklı büyüklükteki evrenler için kuramsal örneklem büyüklükleri çizelgesinden yararlanılmıştır. Buna göre; Yozgat İli merkez ilçede 41 ortaokul ve lisede, 9596 ortaokul ve lise öğrencisi evreninde, % 95 güven düzeyi için gerekli büyüklük en az 370 öğrenci olarak belirlenmiştir. Araştırmada olası veri kayıplarını önlemek amacı ile belirlenen sayıdan fazla sayıda ölçek dağıtılarak uygulanmış ve 460 ölçek geri dönmüştür. Veri analizine uygun olmayan (doğru biçimde doldurulmayan, eksik bırakılan) ölçekler ayıklanmıştır. Araştırmanın örneklemine 2015-2016 Eğitim öğretim yılında, Yozgat İli merkez ilçedeki altı ortaokul ve lisede öğrenim gören 419 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın katılımcılarına ait sosyo demografik özelliklere ilişkin bilgiler Tablo 1 de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo Demografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Değişken	Düzy	N	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kız	201	48,2
	Erkek	216	51,8
Okul Türü	Ortaokul	115	27,4
	Lise	304	72,6
Sınıf düzeyi	7. sınıf	65	15,5
	8. sınıf	66	15,8
	9. sınıf	82	19,6
	10. sınıf	71	16,9
	11. sınıf	85	20,3
	12. sınıf	50	11,9
Yaş	12 -13 yaş	60	14,7
	14-15 yaş	152	37,2
	16 yaş	70	17,1
	17 yaş	89	21,8
	18 yaş	38	9,3
Anne Eğitim	İlkokul	154	37,0
	Ortaokul	101	24,3
	Lise	118	28,4
	Üniversite	40	9,6
	Diğer	3	,7

Baba Eğitim	İlkokul	66	15,8
	Ortaokul	62	14,9
	Lise	158	37,9
	Üniversite	126	30,2
	Diğer	5	1,2
Ders başarı durumu	Kaldım	1	2
	Doğrudan geçtim	30	7,3
	1-3 zayıf	29	7,0
	4-üstü zayıf	9	2,2
	Takdir-teşekkür	344	83,3

Tablo 1 de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan ergenlerin 216'sı erkek (%52), 201'i kızdır (%48). Katılımcıların 115 i (%27,4) ortaokul, 304 ü (% 72,6) lise öğrencisidir. Araştırmada en yüksek sayıdaki katılımcıların 9. Sınıf öğrencileri, (n=82, %20,3), 14-15 yaş (n=152, %37,2), takdir-teşekkür alan (n=344, %83,3), anne eğitim düzeyi ilkököl (n=154, %37), baba eğitim düzeyi lise (n=158, %37,9) olan grupta oldukları görülmektedir. En az sayıda katılımcıların bulunduğu gruplar ise 12. sınıf (n=50, %11,9) , 18 yaş (n=38, % 9,3), bir önceki yıl sınıfta kalan (n=1,% 2), anne (n=3, %,7) ve babası (n=5, %1,2) okuma yazma bilmeyen ergenlerin oluşturduğu gruplardır.

3.3 Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Öğrencilere uygulanmak üzere araştırmanın amaçlarına yönelik verileri toplamak üzere ölçme aracı olarak “İnternet Kullanım Amaçları Ölçeği” (Akar,2012) kullanılmıştır. İnternet Kullanım Amaçları Ölçme Aracı'nın geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Aracın basit, kolay anlaşılır olmasına, araştırmanın amaçlarını tam olarak kapsamaya dikkat edilmiştir. Araştırmada kullanılan “İnternet Kullanım Amaçları Ölçeği” Kişisel Bilgiler, İnternet Kullanım Seviyesi, İnternet Kullanım Amaçları, İnternet kullanımına İlişkin Görüşler olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan “**İnternet Kullanım Amaçları (İKA) Ölçeği**” aracılığıyla toplanmıştır. Ölçek geliştirme çalışması 702 lise öğrencisinin katılımı ile yapılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi ile incelenmiştir. AFA sonucunda: öz değeri 1 den büyük beş faktörden oluşan yapının, açıkladığı toplam varyans oranının % 53.72'dir. Bu bulgu açıklanan varyans oranının açıklanamayan varyans oranından fazla olması gerekliliğini karşılamıştır (Seçer, 2013). Beş faktördeki faktör yük değerleri 42. ile 82. arasında, alt ölçeklerin açıkladığı varyans ise %17.18 ile %7.57 arasında değişmektedir. Doğrulayıcı faktör analizi ikinci düzey DFA sonucunda beş boyutlu bu yapının iyi uyum verdiği bulunmuştur (RMSEA = .068, RMR = 13.NFI=88, CFI =92, IFI=92, RFI=86 AGFI =81,GFI =84). Ölçeğin alt boyutlarının Cronbach-Alfa güvenilirlik katsayıları $\alpha=.70$ ile $\alpha=.89$ arasında değişmektedir. Ölçeğin tümünün Cronbach-Alfa güvenilirlik katsayısı $\alpha=.86$ 'dır. İnternet Kullanım Amaçları Ölçeği, Kişisel bilgiler, İnternet kullanım özellikleri, İnternet kullanım amaçları, İnternet kullanımına ilişkin görüşler olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. İKA Ölçeğinin kullanım amaçlarını belirlemeye yönelik üçüncü bölümü Likert tipi bir ölçektir. Ölçek: Eğitim (8 madde), Eğlence (8madde), Psikolojik İhtiyaçlar (5 madde), Sosyalleşme (4madde), Bilgilenme(4 madde) olmak üzere beş alt boyut ve 29 maddeden oluşmaktadır. Öğrencilere ölçek alt boyutlarında ifade edilen internet kullanım amaçlarına katılım düzeyleri sorulmuştur. Ölçek 1 “hiç katılmıyorum” dan” 5- “tamamıyla katılıyorum” şeklinde cevaplanmaktadır.

Veri toplama aşamasından önce Yozgat Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne araştırma ve ölçek uygulama izni için başvurulmuş ve Yozgat merkez ilçedeki ortaokul ve liselerde uygulanmasına dair izin alınmıştır. Ardından Ocak – Şubat 2016 tarihlerinde, eğitim öğretimi aksatmayacak şekilde okul yöneticisi ve öğretmenler ile işbirliği içerisinde veriler toplanmıştır.

3.4 Verilerin Analizi

İKA Ölçeği ile toplanan verilerin analizinde SPSS istatistik paket programı kullanılmıştır. Araştırmanın birinci, ikinci ve üçüncü alt amacı olan, ergenlerin internet ve sosyal medya kullanım özellikleri ve internet kullanım amaçlarına ilişkin veriler, aritmetik ortalama, standart sapma ve yüzde gibi betimsel istatistiklerle analiz edilmiştir. Araştırmanın dördüncü alt amacı olan internet kullanım amacına ilişkin görüşlerin cinsiyete göre karşılaştırmasında t-testi; yaş, sınıf düzeyi, okul türüne göre karşılaştırmasında Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Çözümlenmelerde manidarlık için anlamlılık düzeyi $\alpha = 0.05$ alınmıştır.

4. Bulgular

Bulgular, araştırmanın alt amaçları doğrultusunda 1) Ergenlerin internet kullanım özellikleri (İnternete erişim yer ve zamanı, bilgisayar kullanma yaşı ve düzeyi, internet kullanım süresi) 2) Ergenlerin sosyal medya kullanım özellikleri 3) Ergenlerin internet kullanım amaçları 4) Ergenlerin internet kullanım amaçlarının cinsiyet, okul türü, sınıf düzeyi, anne-babanın eğitim düzeyi değişkenlerine göre karşılaştırılması 5) İnternet kullanım süresini azaltma konusundaki görüşleri olmak üzere beş başlıkta verilmiştir.

Aşağıda tablo 2 de ergenlerin internet kullanım süre, sıklık, internete erişim yeri ve zamanı ile bilgisayar kullanma yaşı ve düzeyine ilişkin dağılımları yer almaktadır.

Tablo 2. Ergenlerin İnternet Kullanım Saat, Yer ve Zamanına İlişkin Dağılım

		Orta Okul		Lise		Toplam	
		N	Yüzde (%)	N	Yüzde (%)	N	Yüzde (%)
İnternete bağlanma saatleri	Gündüz okulda	1	,9	8	2,6	9	2,2
	Gündüz okul dışı	38	33,3	92	30,5	130	31,3
	Akşam	68	59,6	118	39,1	186	44,7
	Gece	3	2,6	26	8,6	29	7,0
	Diğer	4	3,5	58	19,2	62	14,9
İnternete bağlanma yeri	Evden	57	49,6	101	33,3	158	37,9
	Okul-lab	3	2,6	8	2,6	11	2,6
	İnternet Cafe	10	8,7	10	3,3	20	4,8
	Cep telefonu	44	38,3	175	57,8	218	52,3
	Diğer	1	,9	9	3,0	10	2,4
İnternete bağlanma zamanı	Hafta içi	9	8,0	9	3,1	18	4,5
	Hafta sonu	52	46,4	53	18,3	105	26,1
	Her gün	51	45,5	228	78,6	279	69,4

Tablo 2 den izlenebileceği gibi ergenler internete en çok (%44) akşam, cep telefonu ile (%52) evden (%39) ve her gün bağlanmaktadır. Okul türüne göre incelendiğinde ortaokul öğrencileri internete daha çok hafta sonu (%46) lise öğrencileri her gün (%79); ortaokul öğrencileri evde iken (%50) lise öğrencileri cep telefonu (%58) ile ev (%33) ve diğer yerlerden internete bağlanmaktadır. Lise öğrencilerinin %19 u ise diğer seçeneğinde “her zaman” internete bağlı olduklarını belirtmişlerdir.

Aşağıda Tablo 3’de ergenlerin bilgisayar kullanma yaşı ve düzeyi, internet kullanım zamanı, haftalık internet kullanım süresine ilişkin dağılımlar verilmiştir.

Tablo 3. Ergenlerin İnternet Kullanım Yaşı, Düzeyi, İnternet Kullanım Süresine İlişkin Dağılım

		Orta Okul		Lise		Toplam	
		N	Yüzde (%)	N	(%)	N	(%)
Bilgisayar kullanma Yaşı	2-5 yaş	10	9,7	43	15,2	53	13,8
	6-9 yaş	59	57,3	143	50,7	202	52,5
	10-13 yaş	34	33,0	93	33,0	127	33,0
	14-17 yaş	18	3,7	3	1,1	3	,8
Bilgisayar Kullanım düzeyi	Başlangıç düzeyinde	11	9,9	16	5,3	27	6,6
	biraz düzeyinde	6	5,4	40	13,3	46	11,2
	orta düzeyde	35	31,5	112	37,3	147	35,8
	iyi düzeyde	34	30,6	87	29,0	121	29,4
	cok iyi düzeyde	25	22,5	45	15,0	70	17,0
İnternet kullanım Süresi (yıl)	1-2 yıl	17	14,9	16	5,4	33	8,0
	3-4 yıl	38	33,3	60	20,1	98	23,7
	5-6 yıl	39	34,2	91	30,4	130	31,5
	7 ve üstü	13	11,4	131	43,8	144	34,9
	Kullanmıyorum	7	6,1	1	,3	8	1,9
İnternet kullanım süresi (haftalık)	1 – 10 saat	72	63,7	124	41,6	196	47,7
	11-20 saat	23	20,4	80	26,8	103	25,1
	21-30 saat	12	10,6	55	18,5	67	16,3
	31-40 saat	1	,9	23	7,7	24	5,8
	41 ve üstü	5	4,4	16	5,4	21	5,1

Tablo 3'ten izlenebileceği gibi ergenlerin yarısından fazlası bilgisayar kullanmaya 6-9 yaşlarında (%52,5) başlamıştır. 2-5 yaşlarında bilgisayar kullanmaya başlayan ergenlerin oranını ise %14 dür. Buna göre çocukların ve ergenlerin bilgisayar ile tanışma yaşı gittikçe düşmektedir. 6-9 yaşta bilgisayar kullanmaya başlayan ortaokul öğrencilerinin oranı %57, lise öğrencilerinin %51'dir. Bu bulgu bilişim teknolojileri ile daha küçük yaşta tanışanların oranının her yeni nesilde artıyor olduğunu göstermektedir denilebilir. Genel toplamda ise yaklaşık olarak her 6 ergenden biri bilgisayar kullanmaya 2-5 yaş arasında başladığı görülmektedir. Kısaca ergenlerin % 66'sı 2-9 yaş arasında teknoloji ile tanışmaktadır.

Bilgisayar kullanma düzeyi açısından bulgular incelendiğinde, bilgisayar kullanma becerisi "orta" düzeyde olan grup en yüksek katılımcıların yer aldığı gruptur (%35). Diğer yandan bilgisayar kullanma becerisi "iyi" ve "çok iyi" olan lise öğrencilerinin oranı % 44 iken, ortaokul öğrencilerinde bu oran % 53'e yükselmektedir. Bu bulgu da bilgisayarla erken tanışma yaşının artmakta olduğu bulgusuna benzer şekilde, hem küçük yaşta teknoloji ile tanışma oranının, hem de daha yüksek beceri düzeyinde bilişim teknolojilerini kullanımının arttığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Ergenlerin büyük çoğunluğu (%48) haftada 1-10 saat internet kullandığı, bu oranın ortaokulda (%64) lise öğrencilerinde %42 iken, ortaokul öğrencilerinde %64 olduğu ve ortaokul öğrencilerinde daha yüksek olduğu görülmektedir. Ergenlerin % 5,1'inin internet bağımlılığı için risk kabul edilen haftalık 40 saat kullanım ölçütünü karşıladığı, lisede % 5,5, ortaokulda % 4,4 olduğu bulunmuştur. Haftada 30-40 saatlik interneti aşırı kullanan grup (%5,8) ile birlikte düşünüldüğünde ergenlerin % 11'inin yani her 10 öğrenciden birinin internet bağımlılığı ve aşırı kullanım risk grubunda olduğu görülmektedir. Bu bulgu, diğer bulgularla da birlikte değerlendirildiğinde literatürde aşırı kullanım, patolojik internet kullanımı, internet bağımlılığı gibi sorunlu teknoloji kullanımı konusunda dikkatli olmak ve ergenlerde etik ve sağlıklı internet kullanımını teşvik edecek yaklaşımları geliştirmek ya da artırmak gerektiği şeklinde değerlendirilebilir.

3.2 Ergenlerin Sosyal Medya Kullanımına İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt amacı ergenlerin hangi sosyal medya ağlarını hangi süre ile kullandıklarına ilişkin verileri ortaya koymaktır. Ergenlerin sosyal medya kullanımına ilişkin dağılımları aşağıda Tablo 4 de verilmiştir.

Tablo 4. Ergenlerin Kullandıkları Sosyal Ağlar ve Geçirdikleri Sürelere İlişkin Dağılım

	Orta Okul		Lise		Toplam	
	N	Yüzde (%)	N	(%)	N	(%)
Facebook	51	44,7	46	15,4	97	23,5
Twitter	2	1,8	8	2,7	10	2,4
Watsapp	3	2,6	26	8,7	29	7,0
Instagram			2	,7	2	,5
FTW	6	5,3	23	7,7	29	7,0
FTWI	18	15,8	99	33,2	117	28,4
WI			23	7,7	23	5,6
TW	1	,9	9	3,0	10	2,4
FWI	25	21,7	43	14,4	68	16,5
Diger	8	7,0	19	6,4	27	6,6
Facebook T	100	87	211	70	311	73
Twitter T	27	24	139	46	166	40
1 saat	65	56,5	113	37,7	178	42,9
2 saat	24	20,9	88	29,3	112	27,0
3 saat	8	7,0	35	11,7	43	10,4
4 saat ve üstü	5	4,3	27	9,0	32	7,7
Hiç	13	11,3	37	12,3	50	12,0

Ergenlerin sosyal ağ kullanımına ilişkin dağılımları incelendiğinde toplamda ergenler en yüksek katılımı Facebook (%73) ardından (%40) Twitter kullanımına en yüksek katılım göstermiştir. Ortaokul öğrencilerinin Facebook kullanım oranının (%87) lise öğrencilerinden (%70) yüksek olduğu görülmektedir. Ergenlerin birden fazla sosyal ağ kullanımlarında en yüksek katılımı Facebook-Twitter-Instagram (%28) kullanımına göstermektedir. Yaklaşık her üç ergenden biri Facebook-Twitter-Instagram birlikte kullanmaktadır.

Sosyal ağlarda geçirilen süre açısından incelendiğinde, ergenlerin büyük çoğunluğu (%43) günde bir saatini, % 27'si 2 saatini sosyal ağlarda geçirmektedir. Günde dört saat ve daha fazla sürede sosyal ağ kullanan ergenlerin oranı ise % 8'dir. Bu bulgulara göre her 10 ergenden yedisi günde bir - iki saatini sosyal ağları kullanarak geçirmektedir. Bu oran ortaokul öğrencilerinde (%71), lise öğrencilerine göre (%67) daha yüksektir.

4.3 Ergenlerin İnternet Kullanım Amaçlarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt amacı olan ergenlerin internet kullanım amaçlarına ilişkin dağılımı gösteren betimsel istatistikler aşağıda Tablo 5 de verilmiştir.

Tablo 5. Ergenlerin İnternet Kullanım Amaçlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

Boyutlar	Orta Okul			Lise			Toplam		
	\bar{X}	S	Önem	\bar{X}	S	Önem	\bar{X}	S	Önem

1. Eğitim	26,19/3,27	7,03	2	24,26/3,03	7,27	3	24,79/3,09	7,19	2
2. Eğlence	16,26/2,03	5,85	5	18,30/2,28	6,77	5	17,74/2,21	6,54	5
3. Psikolojik İhtiyaçlar	13,96/2,79	5,34	4	13,46/2,69	5,35	4	13,60/2,72	5,31	4
4. Sosyalleşme	13,56/3,39	4,72	1	13,81/3,45	4,38	1	13,74/3,43	4,44	1
5. Bilgilenme	11,26/2,81	4,62	3	12,54/3,13	4,33	2	12,19/3,04	4,41	3

Tablo 5 te görüldüğü gibi ergenlerin internet kullanım amaçlarına ilişkin ortalama puanları **eğitim** boyutunda $\bar{X}=3.09$, eğlence boyutunda $\bar{X}=2.21$, psikolojik ihtiyaçlar boyutunda $\bar{X}=2.72$, sosyalleşme boyutunda $\bar{X}=3.41$ ve silgilenme boyutunda $\bar{X}=3.04$ 'dür. Buna göre ergenler interneti büyük ölçüde "Sosyalleşme" amaçlı, "Biraz" düzeyinde "Psikolojik ihtiyaçlar", "Eğitim" ve "Bilgilenme" amaçlı ve çok az düzeyinde "Eğlence" amacıyla kullanmaktadır. Katılım düzeylerine göre önem sırası gözetildiğinde ergenler en fazla 'sosyalleşme' en az düzeyde 'eğlence' amaçlı interneti kullanmaktadır. Lise ve ortaokulda "sosyalleşme" en yüksek katılım gösterilen birinci sıradaki amaçtır ve lise öğrencileri ortaokullara göre "büyük ölçüde" sosyalleşme amacıyla interneti kullanmaktadır. Eğlence sanılanın aksine ergenler için en son sıradaki internet kullanım amacıdır. Eğitim ise ortaokullarda ikinci sırada ve biraz düzeyinde, liselerde üçüncü sıradaki internet kullanım amacıdır. Bu bulgulara göre öğrencilerin interneti sosyalleşme ve bilgilenme amacı ile kullandıkları görülmektedir.

Ergenlerin internet kullanım amaçlarını belirlemeye yönelik beş alt boyutta en yüksek ve en düşük katılım gösterdikleri maddeler Tablo 6 da verilmiştir.

Tablo 6. Ergenlerin İnternet Kullanım Amaçlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

Alt Boyutlar	Madde	Ortaokul		Lise		Genel		Önem Sırası
		\bar{X}	S	\bar{X}	S	\bar{X}	S	
Eğitim	Odev yapmak	3,71	1,04	3,31	1,04	3,42	1,04	1
	Yeni ders konusuna hazırlanmak	2,72	1,22	2,38	1,27	2,48	1,26	2
Eğlence	Oyun oynamak(interaktif-CD)	3,04	1,40					1
	Film - dizi izlemek			3,24	1,33	3,11	1,33	1
	Şans oyunları oynamak	1,34	,93	1,42	,98	1,39	,96	2
Psikolojik ihtiyaçlar	Sorunlarımdan uzaklaşmak	2,26	1,33					2
	Zaman geçirmek	3,45	1,26	3,45	1,23	3,45	1,23	1
	Yeni arkadaş edinmek			2,00	1,34	2,19	1,42	2
Sosyalleşme	Arkadaşarımla konuşmak	3,71	1,30			3,67	1,23	1
	Sosyalleşmek	3,13	1,47	2,95	1,39	3,00	1,41	2
Bilgilenme	Haberleri ve gündemi takib etmek	2,43	1,38	3,24	1,30	3,01	1,36	1
	Yeni teknolojileri öğrenmek	3,09	1,54	3,07	1,37	3,07	1,41	2
1= en yüksek, 2= en düşük		N = 419						

Tablo 6 da ergenlerin beş alt boyutta en yüksek ve en düşük katılım gösterdikleri maddeler verilmiştir. Ergenler tüm alt boyutlarda en yüksek katılımı genel toplamda "Arkadaşarımla konuşmak" ($\bar{X}=3.67$), "Ödev Yapmak" ($\bar{X}=3.42$), "Zaman geçirmek", "Film ve dizi izlemek" ($\bar{X}=3.11$) maddelerine "Haberleri ve gündemi takip etmek" ($\bar{X}=3.01$) göstermişlerdir. En düşük katılım ise sırasıyla; "Şans oyunları oynamak" ($\bar{X}=1.39$), "Yeni arkadaş edinmek" ($\bar{X}=2.19$), "Yeni ders konusuna hazırlanmak" ($\bar{X}=2.48$) maddelerine göstermişlerdir. Bu bulgulara göre ergenler interneti, büyük ölçüde, "Arkadaşarı ile konuşmak" ve "Zaman geçirmek", "Ödev Yapmak" amacıyla, "biraz" düzeyinde "Film ve dizi izlemek", "Yeni teknolojileri öğrenmek" amacıyla kullanmaktadır. Ergenler, interneti "Şans oyunları oynama" amaçlı "hiç" kullanmamaktadır.

4.4. İnternet Kullanım Amaçlarına İlişkin Görüşlerin Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Ergenlerin internet kullanım amaçlarının okul türü, cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, anne-babanın eğitim düzeyi, okul başarı durumu değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin karşılaştırmalar aşağıda Tablo 7 de verilmiştir.

Tablo 7. İnternet Kullanım Amaçlarına İlişkin Görüşlerin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması (Bağımsız örneklem için t testi)

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	\bar{X}	S	sd	t	p
Eğitim	1.Kız	201	25,89	6,82	415	3.088	.002
	2.Erkek	216	23,72	7,50			
Eğlence	1.Kız	201	16,90	5,91	415	2.592	.010
	2.Erkek	216	18,56	7,08			
Psikolojik İhtiyaçlar	1.Kız	201	13,50	5,37	415	.418	.676
	2.Erkek	216	13,72	5,34			
Sosyalleşme	1.Kız	201	13,81	4,12	415	.330	.742
	2.Erkek	216	13,67	4,80			
Bilgilenme	1.Kız	201	11,61	4,51	415	2.652	.008
	2.Erkek	216	12,76	4,34			

Tablo 7’de sunulan, İnternet kullanım amaçları Ölçeği Alt Ölçek Toplam puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılmasına ilişkin bağımsız örneklem için t-testi sonuçları incelendiğinde; Eğitim [$t(415) = 3.088$; $p < .05$], Eğlence [$t(415) = 2.592$; $p < .05$], Bilgilenme [$t(415) = 2.652$; $p < .05$], boyutlarında kız ve erkeklerin görüşleri arasındaki farkın anlamlı olduğu, ancak Sosyalleşme ve Psikolojik ihtiyaçlar boyutunda cinsiyete göre anlamlı fark olmadığı görülmektedir. Eğitim boyutunda kızların ortalaması ($\bar{X} = 25.84$), erkeklerden ($\bar{X} = 23.72$) yüksektir. Eğlence ($\bar{X} = 18.56$) ve Bilgilenme ($\bar{X} = 12.76$) boyutlarında ise erkeklerin ortalaması kızlardan yüksektir. Bu bulgulara dayalı olarak cinsiyet, internet kullanım amaçlarını etkileyen bir faktör olduğu; ortalamalar incelendiğinde kızların erkeklere göre daha çok eğitim amacıyla interneti kullandığı, erkeklerin ise kızlara göre eğlence ve bilgilenme amacıyla interneti kullandıkları söylenebilir.

Ergenlerin internet kullanım amaçlarının okul türüne göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin karşılaştırmalar Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. İnternet Kullanım Amaçlarına İlişkin Görüşlerin Okul Türüne Göre Karşılaştırılması (Bağımsız örneklem için t testi)

Alt Boyutlar	Okul türü	N	\bar{X}	S	sd	t	p
Eğitim	1.Ortaokul	115	26,19	7,03	417	2.444	.015
	2.Lise	304	24,26	7,27			
Eğlence	1.Ortaokul	115	16,26	5,85	417	2.857	.004
	2.Lise	304	13,96	5,34			
Psikolojik İhtiyaçlar	1.Ortaokul	115	13,50	5,37	417	.852	.395
	2.Lise	304	13,46	5,35			
Sosyalleşme	1.Ortaokul	115	13,56	4,72	192,647	.497	.620
	2.Lise	304	13,81	4,38			
Bilgilenme	1.Ortaokul	115	11,26	4,62	417	2.655	.008
	2.Lise	304	12,54	4,33			

Tablo 8’de verilen internet kullanım amaçlarına ilişkin görüşlerin okul türüne göre karşılaştırılmasına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde; Eğitim [$t(417) = 2.444$; $p < .05$], Eğlence [$t(417) = 2.857$; $p < .05$], Bilgilenme [$t(417) = 2.655$; $p < .05$], boyutlarında orta okul ve lise öğrencilerinin görüşleri arasındaki farkın anlamlı olduğu görülmektedir. Ancak Sosyalleşme ve Psikolojik ihtiyaçlar boyutunda okul türüne göre anlamlı fark yoktur. Eğitim (O: $\bar{X} = 25.84$, L: $\bar{X} = 24.26$) ve eğlence (O: $\bar{X} = 16.26$, L: $\bar{X} = 13.96$) boyutunda ortaokul öğrencilerinin ortalaması lise öğrencilerinden yüksektir. Bu bulgulara göre ortaokul öğrencileri interneti lise öğrencilerine göre daha çok eğitim ve eğlence amaçlı kullanmaktadır. Diğer yandan lise öğrencileri ($\bar{X} = 12.54$) interneti, ortaokul öğrencilerine ($\bar{X} = 11.26$) göre daha çok bilgilenme amacıyla kullanmaktadır.

Tablo 9. İnternet Kullanım Amaçlarına İlişkin Görüşlerin Sınıf düzeyine Göre Karşılaştırılması (Tek yönlü varyans analizi ANOVA)

Alt Boyutlar	Lise Türü	N	\bar{X}	S	sd	F	p	Anlamlı Fark LSD	Anlamlı Fark Dunnett C
Eğitim	1-7. sınıf	82	23,56	7,06	5,413	,216	,265		
	2-8. sınıf	71	24,51	7,02					
	3-9. sınıf	85	25,23	7,06					
	4-10. sınıf	50	24,19	8,53					
	5-11. sınıf	65	24,90	7,57					
	6-12. sınıf	66	26,41	6,44					
Eğlence	1-7. sınıf	82	17,60	5,96	5,413	,174	,022	1-6,7-12 2-5,8-11 2-6,8-12	
	2-8. sınıf	71	17,71	5,66					
	3-9. sınıf	85	18,72	7,91					
	4-10. sınıf	50	19,76	7,53					
	5-11. sınıf	65	17,11	6,62					
	6-12. sınıf	66	15,77	4,96					
Psikolojik İhtiyaçlar	1-7. sınıf	82	13,92	5,17	5,413	,105	,295		
	2-8. sınıf	71	12,85	4,58					
	3-9. sınıf	85	12,74	5,48					
	4-10. sınıf	50	14,48	5,97					
	5-11. sınıf	65	14,03	5,78					
	6-12. sınıf	66	14,04	5,17					
Sosyalleşme	1-7. sınıf	82	14,68	3,84	5,413	,021	,020		3-4, 9-10
	2-8. sınıf	71	12,80	3,95					
	3-9. sınıf	85	13,38	5,04					
	4-10. sınıf	50	14,40	4,23					
	5-11. sınıf	65	12,78	5,10					
	6-12. sınıf	66	14,48	4,19					
Bilgilenme	1-7. sınıf	82	12,83	4,33	5,413	,680	,084		
	2-8. sınıf	71	12,38	4,28					
	3-9. sınıf	85	12,40	4,22					
	4-10. sınıf	50	13,02	4,67					
	6-11. sınıf	65	11,17	4,38					

Tablo 9’da sunulan, İKA Ölçeği alt boyut toplam puanlarının sınıf düzeyine göre karşılaştırılmasına ilişkin tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları incelendiğinde, “Eğlence” [$F_{(5,413)} = ,174$; $p < .05$], ve “Sosyalleşme” [$F_{(5,413)} = ,021$; $p < .05$] boyutlarında sınıf düzeyine göre ergenlerin görüşleri arasındaki farkın anlamlı olduğu görülmektedir. Eğlence boyutunda farkın kaynağını belirlemek üzere yapılan LSD sonuçları

incelendiğinde 7.sınıflar ($\bar{X} = 17.60$) ve 12. sınıflar ($\bar{X} = 15.77$) arasında; 8. sınıfların ($\bar{X} = 17.71$) ise 11. sınıf ($\bar{X} = 17.11$) ve 12. sınıflar ($\bar{X} = 15.77$) ile arasında anlamlı fark olduğu görülmektedir. Bu bulguya göre sınıf düzeyinin ergenlerin internet kullanım amaçlarını etkileyen bir faktör olduğu, anlaşılmaktadır. 7. sınıflar interneti 12. sınıflara göre daha fazla eğlence amacıyla kullanmakta; 8. Sınıflar da interneti; 11. ve 12. Sınıf öğrencilerine göre daha fazla eğlence amaçlı kullanmaktadır. Bu bulgulara dayalı olarak sınıf düzeyi düştükçe internetin eğlence amacıyla kullanımının arttığı şeklinde değerlendirilebilir. Ortaokul öğrencileri lise öğrencilerine göre interneti daha fazla eğlence amaçlı kullanmaktadır. “Sosyalleşme” boyutunda görüşler arasındaki farkın kaynağını belirlemek üzere yapılan Dunnet C sonuçları incelendiğinde 9. sınıflar ($\bar{X} = 13.38$) ile 10. Sınıflar ($\bar{X} = 14.40$) arasında anlamlı fark olduğu bulunmuştur. 10. sınıflar interneti; 9. sınıflara göre daha çok sosyalleşme amaçlı kullanmaktadır. Bu bulgulara dayalı olarak sınıf düzeyi düştükçe “eğlence” amaçlı; yükseldikçe “sosyalleşme” amaçlı kullanımın artmakta olduğu söylenebilir.

Tablo 10. İnternet Kullanım Amaçlarına İlişkin Görüşlerin Annenin Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırılması (Tek yönlü varyans analizi ANOVA)

Alt Boyutlar	Lise Türü	N	\bar{X}	S	sd	F	P	Anlamlı Fark Schaffe	Anlamlı Fark LSD
Eğitim	1-İlkokul	154	24,86	7,42	3,409	,300	,825		
	2-Ortaokul	101	24,26	7,77					
	3-Lise	118	24,91	6,94					
	4-Üniversite	40	25,44	6,33					
Eğlence	1-İlkokul	154	17,16	6,28	3,409	5,638	,001		4-1 4-2 4-3
	2-Ortaokul	101	17,21	5,55					
	3-Lise	118	17,64	5,51					
	4-Üniversite	40	21,71	10,77					
Psikolojik İhtiyaçlar	1-İlkokul	154	13,76	5,45	3,409	,158	,924		
	2-Ortaokul	101	13,43	5,21					
	3-Lise	118	13,78	5,26					
	4-Üniversite	40	13,29	5,77					
Sosyalleşme	1-İlkokul	154	13,44	4,45	3,409	2,436	,064		
	2-Ortaokul	101	13,10	4,02					
	3-Lise	118	14,52	4,81					
	4-Üniversite	40	14,39	4,28					
Bilgilenme	1-İlkokul	154	11,84	4,37	3,409	5,010	,002	4-1 4-2	
	2-Ortaokul	101	11,42	4,23					
	3-Lise	118	12,60	4,50					
	4-Üniversite	40	14,38	4,50					

Tablo 10’ dan izlenebileceği gibi, ergenlerin internet kullanım amaçlarına ilişkin görüşlerinin annenin eğitim düzeyine göre karşılaştırılmasına ilişkin tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları incelendiğinde, “Eğlence” [$F_{(3,409)} = 5,638$; $p < .05$], ve “Bilgilenme” [$F_{(3,409)} = 5,010$; $p < .05$] boyutlarında anlamlı fark olduğu görülmektedir. Eğlence boyutunda farkın kaynağını belirlemek üzere yapılan LSD sonuçları incelendiğinde annesi üniversite mezunu olan ergenler ($\bar{X} = 25,44$) ile annesi ilkokul ($\bar{X} = 24,86$), ortaokul ($\bar{X} = 24,26$), lise ($\bar{X} = 24,91$) mezunu olan ergenler arasında anlamlı fark olduğu görülmektedir. Bilgilenme boyutunda farkın kaynağını belirlemek üzere yapılan Scheffe sonuçları incelendiğinde ise yine annesi üniversite mezunu olan ergenler ($\bar{X} = 14,38$) ile annesi ilkokul ($\bar{X} = 11,84$) ve ortaokul ($\bar{X} = 11,42$) mezunu olan ergenler arasında anlamlı fark olduğu görülmektedir. Bu bulguya göre annenin eğitim düzeyi, ergenlerin internet kullanım amaçlarını etkileyen bir faktördür. Annesi üniversite mezunu olan ergenler, annesi ilkokul, ortaokul ve lise mezunu olan ergenlere

göre interneti daha çok eğlence ve bilgilenme amacıyla kullanmaktadır.

Tablo 11. İnternet Kullanım Amaçlarına İlişkin Görüşlerin Babanın Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırılması (Tek yönlü varyans analizi ANOVA)

Alt Boyutlar	Lise Türü	N	\bar{X}	S	sd	F	p	Anamlı Fark Schaffe	Anamlı Fark LSD
Eğitim	1-İlkokul	66	25,49	7,66	3,408	2,740	,043		3-4
	2-Ortaokul	62	23,83	8,09					
	3-Lise	158	25,84	6,72					
	4-Üniversite	126	23,64	7,18					
Eğlence	1-İlkokul	66	16,09	5,36	3,408	6,543	,000	1-4 3-4	
	2-Ortaokul	62	17,36	6,54					
	3-Lise	158	16,91	5,60					
	4-Üniversite	126	19,79	7,91					
Psikolojik İhtiyaçlar	1-İlkokul	66	14,03	5,60	3,408	1,097	,350		
	2-Ortaokul	62	13,19	5,24					
	3-Lise	158	13,21	5,02					
	4-Üniversite	126	14,22	5,71					
Sosyalleşme	1-İlkokul	66	12,98	4,14	3,408	1,955	,120		
	2-Ortaokul	62	12,89	4,61					
	3-Lise	158	14,12	4,34					
	4-Üniversite	126	14,05	4,79					
Bilgilenme	1-İlkokul	66	11,63	4,39	3,408	1,502	,213		
	2-Ortaokul	62	11,49	4,65					
	3-Lise	158	12,35	4,38					
	4-Üniversite	126	12,71	4,46					

Tablo 11 de görüldüğü gibi, ergenlerin internet kullanım amaçlarına ilişkin görüşlerinin babanın eğitim düzeyine göre karşılaştırmasına ilişkin tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları incelendiğinde; “Eğitim” [$F_{(3,408)} = 2,740$; $p < .05$], ve “Eğlence” [$F_{(3,408)} = 6,543$; $p < .05$] boyutlarında anlamlı fark olduğu görülmektedir. Eğitim boyutunda farkın kaynağını belirlemek üzere yapılan LSD sonuçları incelenmiştir. Babası üniversite mezunu olan ergenler ($\bar{X} = 23,64$) ile babası lise ($\bar{X} = 25,84$) mezunu olan ergenler arasında “Eğlence” boyutunda farkın kaynağını belirlemek üzere yapılan Schaffe sonuçlarına göre babası üniversite mezunu olan ergenler ($\bar{X} = 19,79$) ile babası lise ($\bar{X} = 16,91$) ve ortaokul ($\bar{X} = 17,36$) mezunu olan ergenler arasında anlamlı fark olduğu görülmektedir. Babası lise mezunu olan ergenler interneti babası üniversite mezunu olanlara göre daha çok eğitim amacıyla; babası üniversite mezunu olan ergenler, ortaokul ve lise mezunu olan ergenlere göre interneti daha çok eğlence amacıyla kullanmaktadır. Bu bulguya göre babanın eğitim düzeyi, ergenlerin internet kullanım amaçlarını etkileyen bir faktördür ve babanın eğitim düzeyi görece daha düşük düzeyde olanlar daha çok eğitim amaçlı kullanırken, eğlence amaçlı kullanım babanın eğitim düzeyi yüksek olan ergenlerde daha yüksek düzeydedir.

3.5 Ergenlerin İnternet Kullanım Süresine İlişkin Görüşleri

Ergenlerin internet kullanım sürelerine ilişkin görüşleri aşağıda Tablo 12 de verilmiştir.

Tablo 12 Ergenlerin İnternet Kullanım Sürelerine İlişkin Görüşlerine İlişkin Dağılım

	Orta Okul		Lise		Toplam	
	N	Yüzde (%)	N	(%)	N	(%)
Çok fazla	25	23,4	101	34,4	126	31,4
Gerektiği kadar	74	69,2	184	62,6	258	64,3
Çok az	8	7,5	9	3,1	17	4,2
Toplam	107	100,0	294	100,0	401	100,0

Tablo 12’den görüldüğü gibi ergenlerin büyük çoğunluğu (%64) gerektiği kadar kullandığı, % 31 i çok fazla kullandığı görüşündedir. Gerektiği kadar kullandığını düşünenlerin en yüksek olduğu grup ortaokul öğrencileridir (%69). Çok fazla kullandığını düşünenlerin en yüksek olduğu grup ise lise (%34) öğrencilerinin oluşturduğu gruptur. Öğrencilerin büyük çoğunluğu gerektiği kadar internet kullandığını düşünürken her üç ergenden biri çok fazla kullandığı görüşündedir.

Ergenlerin internet kullanımını azaltma şartlarına ilişkin görüşleri Tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 13. Ergenlerin İnternet Kullanımını Azaltma Şartlarına İlişkin Görüşlerin Dağılımı

Boyutlar	Orta Okul		Önem	Lise		Önem	Toplam		Önem
	\bar{X}	S		\bar{X}	S		\bar{X}	S	
Derslerimde daha başarılı olsaydım	3,17	1,59	1	2,40	1,47	6	2,61	1,53	5
Bir spor dalıyla uğraşıyor olsaydım	2,97	1,54	2	2,98	1,44	1	2,98	1,46	1
Bir sanat etkinliği yapabiliyor olsaydım	2,54	1,36	6	2,74	1,42	2	2,68	1,40	3
Çok iyi bir ya da bir kaç arkadaşım olsaydı	2,60	1,60	5	2,25	1,44	7	2,35	1,48	7
Daha çok kültürel etkinliğe katılabilsedim	2,45	1,47	7	2,58	1,36	5	2,55	1,38	6
Bir hobim olsaydı	2,76	1,61	3	2,71	1,46	3	2,72	1,49	2
Sosyal etkinliklere katılabilsedim	2,73	1,50	4	2,64	1,44	4	2,66	1,45	4

Tablo 13’te görüldüğü gibi ergenlerin internet kullanım sürelerini azaltma şartlarına ilişkin görüşlerin ortalama puanları incelendiğinde, “bir spor dalıyla uğraşmak” genel toplam puan $\bar{X}=2.98$ ve lise öğrencisi $\bar{X}=2.98$ ergenlerin birinci sırada katılım gösterdikleri maddedir. Ortaokul öğrencilerinin

($\bar{X}=3.17$) en çok katılım gösterdikleri madde ise “derslerimde daha başarılı olsaydım” maddesidir. İkinci ve üçüncü sırada en yüksek katılım gösteren maddeler ise “bir hobim olsaydı” “bir sanat etkinliği yapıyor olsaydım” maddeleridir.

5. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmada ergenlerin internet kullanım özellikleri, internet kullanım amaçları, internet kullanım amaçlarını etkileyen değişkenler, sosyal medya kullanımı ve internet kullanımını azaltma şartlarına ilişkin görüşler incelenmiştir.

İnternet kullanım özelliklerine ilişkin araştırma bulguları, ergenlerin internet kullanmanın süre ve sıklığının arttığını, 2-5 yaş arasında internet kullanmaya başlama oranının liselere göre yüksek olduğunu

göstermektedir. Yaklaşık her 10 ergenden beşi internet ile 2-9 yaşları arasında tanışmaktadır. Bu oran ortaokullarda daha yüksektir. Ergenlerin bilgisayar ile tanışma yaşı gittikçe düşmektedir. Buna göre gerek bilişsel; gerekse kişilik gelişimi açısından oldukça kritik olan 2-9 yaş döneminde çok fazla sayıda görsel, işitsel uyarıcıyı barındıran bilişim araçları ile ilişkinin, çocuk üzerindeki öğrenme ve gelişmeye dönük etkilerinin üzerinde durmak gerektiği şeklinde değerlendirilebilir. Aynı zamanda bilişim teknolojilerini kullanma beceri düzeyi “iyi -çok iyi” olan ortaokul öğrencilerinin oranı lise öğrencilerinden oldukça yüksektir. Her beş lise öğrencisinden biri her zaman, her beş lise öğrencisinden dördü ise her gün internete bağlanmaktadır. Cep telefonunun hem ortaokul hem lisedeki ergenler için internete bağlanmakta önemli bir araç olduğu, notebook ya da sabit bilgisayarlardan daha çok kullanıldığı, akşam saatlerinde ve evden bağlanmanın en yüksek düzeyli katılıma sahip olduğu görülmektedir. İnternet erişiminin en yoğun olduğu akşam saatlerinin evde ve aile ile birlikte olunan zaman diliminde gerçekleşiyor olması aile içi iletişim açısından dikkate değer bir bulgu olarak söylenebilir. Ailelerin bu konuda çocukları ile özellikle evde iken kaliteli zaman geçirme, etkili iletişim becerileri geliştirme konusunda daha hassas davranmaları gerektiği söylenebilir. Zira internet kullanım özellikleri açısından ergenlerin en çok evden, akşam ve gece saatlerinde, her gün internete bağlanma oranlarının yüksek olması, aile ile geçirilebilecek zamanın büyük çoğunluğunun aynı zaman ve aynı mekan içindeyken bile cep telefonu ile internette geçirildiğini göstermektedir. Ailenin, gelişimsel sorunlarla baş etmek, sağlıklı kişilik gelişimi ve sosyalleşmeleri açısından çocuklar ve ergenler üzerinde en önemli bireysel ve sosyal destek kaynağı olduğundan hareketle, ebeveynlerin ergenlerle geçirdikleri süreyi, kurdukları iletişimin niteliğini artırmak gereğinden bahsedilebilir.

Ortaokul ve lise öğrencileri internete en çok her gün, akşam-gece saatlerinde, cep telefonu ile evden bağlanmaktadır. İnternetin lise öğrencileri tarafından 10 yıl ve üstü süredir kullanıldığı görülmektedir. Aydın'ın (2011, x) çalışması da öğrencilerin çoğunun, evinde bilgisayar ve internet olduğu, 5-10 yıldır bilgisayar kullanıcısı olduğunu; Tor ve Erden'in (2004) çalışmasında kız ve erkek öğrencilerin yarıdan fazlasının interneti evden kullandığını göstermektedir. Ergenler haftada 1-10 saatini internette geçiren öğrenci oranı belirgin şekilde ortaokullarda, liselere göre daha yüksektir. Ergenler arasında internet kullanım yaygınlığı eğitim yöneticileri tarafından dikkate alınması gereken bir olgudur. Ergenlik dönemi çok sayıda uyarıcıya açık olmak, gelişimsel olarak çeşitli çatışmalarla uğraşmak, kişilik gelişimlerini tamamlamak, gerçek yaşamda sosyal becerilerini geliştirmek açısından kritik bir dönemdir. Bu açıdan ergenlerde yaygın internet kullanımının gerçek yaşamda sağlıklı psikolojik, sosyal, bilişsel gelişimleri ile nasıl dengelendiği konusu önem taşımaktadır. Literatürde de “sanal denge” kavramından bahsedilmekte ve bireylerin sanal yaşam-gerçek yaşam dengesini sağlıklı bir şekilde kurmaları gerektiği belirtilmektedir (Trolley, Hanel, ve Shields, 2009, 5).

Yozgat İli /Merkez İlçesi'nde ortaokul öğrencisi ergenlerin hem internetle tanışma yaşı, hem de internet ve bilişim teknolojileri kullanma beceri düzeyinin yüksekliği, liselerle aralarındaki yaş farkı 3-4 yaş iken dahi arkadan gelen neslin daha yoğun bir teknoloji kullanıcısı olarak eğitim sistemine girdiklerini göstermektedir. Bu durum liseler kadar, yeni gelen nesillerde özellikle ortaokul öğrencilerinin bilişim teknolojileri ve internet kullanma alışkanlıklarının yansımalarının incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Ortaokul ve lise öğrencilerinin yarıdan fazlası interneti haftada 1-10 saat kullanmaktadır. Diğer yandan haftada 40 saat ve üzeri internet kullanımı, aşırı kullanım ve internet bağımlılığı riski olarak kabul edilmektedir (Hinic,2011). Bu çalışma Yozgat'ta her 10 ortaokul ve lise öğrencisi ergenden birinin internet bağımlılığı risk grubunda olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Yozgat merkez ve ilçelerinde internet bağımlılığı risk grubunda olan çocuk ve gençlerin öncelikle tespiti, ardından gerek rehberlik ve psikolojik danışma gerekse okul-aile işbirliği içinde önleyici tedbirlerin alınması ve eğitim verilmesi önerilebilir.

Bu çalışmada ulaşılan ergenlerin sosyal medya kullanımlarına ilişkin sonuçlara göre ergenler birinci sırada Facebook, ikinci sırada Twitter sosyal ağını kullanmaktadır. Ancak tek bir sosyal ağda değil, iki ve

daha fazla sayıda sosyal ağda yer almaktadır. Sosyal ağ kullanımının tek bir ağla sınırlı olmayıp çoklu olarak kullanılmakta ve her üç ergenden biri Facebook-Twitter-Instagram'la birlikte kullanılmaktadır. Her 10 gençten yedisi günde en az 2 saat ve daha fazla sürede zamanını sosyal ağlarda geçirmektedir. Bu oran ortaokul öğrencilerinde daha fazladır. Bu bağlamda gençlerin sosyal ağları takip ve katılım açısından oldukça yüksek bir eğilim gösterdikleri ve sosyal ağlarda zaman harcadıkları söylenebilir. Bu sonuçlar literatürde 15-24 yaş aralığındaki ergenlerin internet ve sosyal ağları kullanma eğilimlerinin yaygınlığına dair sonuçlarla desteklenmektedir (Thomee, 2010). Ortaokul öğrencilerinin interneti evden ve akşam saatlerinde iyi düzeyde teknoloji becerisi ile kullanıyor oldukları sonucu ile birlikte düşünüldüğünde 13-14 yaş ortaokul öğrencilerinin sosyalleşme, bilgilenme, arkadaşlık gibi gelişimsel ihtiyaçlarının ve yükledikleri anlamların, okul, eğitim ve gelecek beklentilerinin eğitim uzmanları ve yöneticileri tarafından daha detaylı incelenmesi gerektiği söylenebilir.

Bu çalışmada elde edilen bulgulara dayalı olarak ergenler interneti en fazla sosyalleşme, en az düzeyde eğlence amacıyla kullanılmaktadır. Umulanın aksine ergenlerin eğitim amaçlı internet kullanımları biraz düzeyinde kalmaktadır. Ergenler interneti “büyük ölçüde” arkadaşları ile konuşmak ve “zaman geçirmek” amacıyla kullanılmaktadır. Ergenler interneti “şans oyunları oynama” amaçlı “hiç” kullanılmamaktadır. Bu sonuçlara göre ergenlerin internet aracılığıyla sosyalleşme ve kişilerarası iletişim ihtiyaçlarını karşılamak eğiliminde oldukları izlenmektedir. Bargh ve McKenna'ya (2004) göre de; çoğu kullanıcı, interneti başkalarıyla iletişim içinde olmak, kişilerarası iletişimlerini mail-mesaj göndererek korumak nedeniyle kullanılmaktadır. İnternetin akademik başarı, dersleri destekleme gibi amaçlarla kullanımı beklenmekte ancak internet çoğunlukla okul ortamı dışında, bilgi edinme, can sıkıntısından kurtulma, cinsel içerikli amaçlar(Griffiths,2000), eğlenme gibi akademik amaçlar dışındaki amaçlarla kullanılmaktadır(Livingstone, 2002; Akt. Donoso ve Roe,2006, 1). Eğitim amacıyla internet kullanımının tüm amaçlar içinde 3 ya da 4. sırada yer alır. Diğer yandan bilgilenme ve genel kültür amacıyla internet kullanımının eğitim amacının önüne geçmesi, gençlerin bilgilenme ihtiyacını, internetin kolay ve hızlı erişilebilir olması, herhangi bir denetim ya da özgün öğrenim içindeki kadar bireysel öğrenme çabası gerektirmemesi gibi nedenlerle tercih edildiği şeklinde değerlendirilebilir. Yurt dışında yapılan bir başka çalışmada da 13-17 yaş arasındaki çocukların ancak % 32'sinin interneti eğitim amaçlı kullandıkları bulunmuştur (Amerikan Ulusal Okul Kurulu Vakfı, 2002 Akt: Orhan ve Akkoyunlu, 2004,109). Ancak internet medya üzerinden verilen bilgilerin doğruluğu da halen tartışmalı bir konudur. Özgün eğitimin bu anlamda doğru, hızlı, planlı ve sistematik bilgileri kazanım elde etmeye dönük hangi yeni yöntemlerle verebileceği, bilişim teknolojileri ile bütünleşmiş programların, ihtiyaca dönük içeriklerle hazırlanması bu bağlamda önerilebilir. Diğer yandan sosyalleşme gibi bireyin beş duyusuna hitap eden, gerçek yaşam becerileri içinde öğrenmenin deneyimlenmesi ve yaşanması için, okullarda sosyal kulüp çalışmalarının artırılması, gençlerin kendilerini gerçekleştirme olanağı bulabilecekleri spor, sanat, sosyal etkinliklerin hem katılımcısı hem yürütücüsü olabilmelerinin yolunun açılması “psikolojik iyi oluşları” açısından önerilebilir. İletişim becerilerinin geliştirilmesine dönük gerçek yaşam etkinlikleri, gençlerin yetenek ve ilgilerini hayata geçirebilecekleri faaliyetlerin içinde yer almaları sosyalleşme ihtiyacının da doğal yaşam içinde karşılanabilmesini sağlayabilecek, internetin amaçları dışında kullanımını azaltabilecek, internet bağımlılığı, sanal zorbalık gibi olumsuz kullanım yerine sağlıklı internet kullanımını teşvik edecektir.

İnternet kullanım amaçları, internetin yararlı mı zararlı mı sonuçlara dönük kullanımı noktasında önem taşımaktadır (Ling, Ramadass, Altaher & Arjuman, 2011). İnternet kullanım amaçlarının etkileyen değişkenler de bu noktada önem taşımaktadır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre cinsiyet, okul türü, sınıf düzeyi, anne ve babanın eğitim düzeyi internet kullanımını etkileyen faktörlerdir. Kızlar erkeklere göre interneti daha çok eğitim amacıyla kullanırken, erkekler interneti daha çok eğlence ve bilgilenme amacıyla kullanılmaktadır. Diğer yandan ortaokul öğrencileri interneti lise öğrencilerine göre daha çok eğitim ve eğlence amaçlı kullanırken, lise öğrencileri ortaokul öğrencilerine göre interneti daha çok bilgilenme amacıyla kullanılmaktadır. Annesi üniversite mezunu olan ergenlerin bilgilenme amaçlı kullanımının yüksek

olması, babası üniversite mezunu olanların lise mezunu olanlara göre daha çok eğitim amaçlı kullanmaları ise dikkate değer bir başka sonuçtur. Buna göre annenin eğitim düzeyi arttıkça görece ergenin internet kullanım amacının da bilgileneceğe dönük olması, annelerin çocuklarının geleceği ile ilgili eğitim ve bilgiye yönelmeleri önemsemelerinde bir etken olarak düşünülebilir.

İnternetin eğlence amaçlı kullanımında sınıf düzeyi etkilidir. 7. sınıflar interneti, 12. sınıflara göre 8. sınıflarda 11. ve 12. sınıf öğrencilerine göre; ortaokul öğrencileri lise öğrencilerine göre interneti daha fazla eğlence amaçlı kullanmaktadır. Diğer yandan 9. sınıflar, 10. sınıf öğrencilerine göre “Sosyalleşme” amacıyla interneti daha fazla kullanmaktadır. Yani sınıf düzeyi düştükçe “eğlence” amaçlı, yükseldikçe “sosyalleşme” amaçlı kullanımın artmakta olduğu söylenebilir. Ortaokul ve lise öğrencileri ile yapılan bir başka çalışmada internet kullanım amaçları ile öğrenim kademelerine göre bir farklılık olmadığı saptanmıştır (Özsevgeç, İpek, Özsevgeç, Cerrah ve Çepni, 2010). Ancak çocuk ve ergenlerin her yıl artan bir hızla internet kullandıkları düşünüldüğünde son yıllarda yeni nesil özelliklerinin sınıf düzeyine yansıyan bir değişim içinde olduğu düşünülebilir. İnternet kullanım amaçlarına yönelik olarak ise özellikle ortaokul öğrencilerinin sosyalleşme süreçleri, aile ilişkileri ve nitelikli iletişim becerileri geliştirmeleri konusunda tedbir alınmalıdır. Buna dönük ortaokul ve lise öğrencilerinin sosyalleşmesine yönelik okul içi ve dışı sosyal etkinliklerin artırılması yetenek ve ilgi alanlarının tespit edilerek bu alanlarda sosyal sorumluluk projelerinde görev almaları önerilebilir.

Yozgat İli, merkez ortaokul ve liselerinde gerçekleştirilen bu araştırmanın, internet kullanım süresi ve internet kullanımının azaltılması şartlarına ilişkin sonuçları ise ergenlerin büyük çoğunluğunun interneti “gerektiği kadar kullandığı” görüşünde olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak diğer yandan her üç ergenden biri interneti “çok fazla” kullandığı görüşündedir. Diğer sonuçlarla da paralel şekilde, ergenler interneti birinci sırada bir spor etkinliği ile uğraştıklarında internet kullanımının azalacağı görüşündedir. Bunu hobilerinin olması ve bir sanat etkinliği ile uğraşıyor olmak izlemektedir. Bu bağlamda ergenlerin internet kullanımının yaygınlaşması, özellikle ortaokul öğrencilerinin bilişim teknolojileri kullanım yaşının daha erken olması ve kullanım yaygınlığının liselere göre daha yüksek olması, sosyalleşme ve bilgilene ihtiyacının internet iletişimi üzerinden karşılanma eğilimi gibi sonuçlarla birlikte ele alındığında sağlıklı ve amaca uygun etik internet kullanımın Yozgat’ta gerek şehir gerekse okullarda öncelikle spor, ardından sanat ve öğrencilerin hobilerini yaşama geçirecekleri düzenleme ve olanakların artırılmasının oldukça yararlı olacağı söylenebilir. Her on öğrenciden birinin “internet bağımlılığı ve aşırı kullanım” risk grubunda yer almaktadır. Özellikle ortaokullarda öğrencilerin internet bağımlılığı, sanal zorbalık gibi riskli alanlarda, sosyalleşme, bilgiye yüklenen anlam, yeni nesil öğrencilerin hangi bilgiyi hangi yöntemlerle edinmesi konusunda hem daha fazla araştırma yapılması ve bu çalışmalara dayalı yönetsel ve eğitsel tedbirlerin alınabilmesini sağlayacaktır. Ailelerin ve ortaokul öğretmenlerinin sağlıklı internet kullanımı, sosyalleşme, çocuk ve ergen iletişimi konusunda bilgilene ve eğitimlerin verilmesi de ergenlerin sanal yaşam yerine gerçek yaşam becerilerini geliştirmeleri açısından ebeveynler, öğretmenler ve okul yöneticilerinin katkısını artırabilecektir.

Gençlerin bilişim teknolojileri ile kurdukları ilişkinin psikolojik, sosyolojik, ekonomik birçok boyutu içermektedir. Ancak ergenlerin teknoloji ile ilişkisini sosyolojik olarak bir “Nesil” özelliği perspektifinden de değerlendirmek gerekmektedir. Şu anda ortaokul ve liselerde eğitim öğretim gören ergenler 2000 yılından sonra doğan ve literatürde ‘‘Z Nesli’’ olarak anılan nesildir. Z Nesli gerçek yaşam becerilerine zarar veremeyecek şekilde sağlıklı ve dengeli teknoloji kullanımına yöneltildiğinde girişimcilik, iş-yaşam dengesinde pratiklik, sonuç odaklı – proje bazlı çalışmalarda teknolojiyi iyi kullanabilme gibi bireysel ve toplumsal katkı değerler üretebilme potansiyelini taşıyan bir nesildir. Ancak sağlıklı ve etik internet kullanımının günlük yaşam gerçek yaşam becerileri içinde dengelenmediğinde psiko-sosyal beceri ve gelişimsel sorunlara da yol açabileceği göz önünde bulundurulması gereken bir olgudur. Bu açıdan çalışmaya ilişkin sonuçların; bilgi, insan ilişkileri, eğlence, eğitim kavram ve olgularına farklı yaklaşan bir yeni neslin özelliklerinin detaylı olarak inceleneceği ilerideki araştırmalara dönük bir zemin hazırlaması umulmaktadır.

6. Kaynakça

- Aydın, Y. (2011). Liselerde Bilgisayar ve İnternet Kullanımının Eğitim Öğretime Olumsuz Etkileri. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*, Marmara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü
- Balta, Ö. & Horzum, M. B. (2008). Web Tabanlı Öğretim Ortamındaki Öğrencilerin İnternet Bağımlılığını Etkileyen Faktörler. *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences*, 41(1), 187-205.
- Bamford, A. (2004). *Cyber-Bullying*. AHISA Pastoral Care National Conference, Melbourne, Australia
- Bargh, J. A. & McKenna, K. Y. A. (2004). The Internet and Social Life. *Annual Review of Psychology*, 55, 1-23.
- Beale, A. V., Hall, K. R. (2007). Cyberbullying: What school administrators (and parents) can do. *The Clearing House*, 81 (1), 8-12.
- Binark, M., Bayraktutan-Sütçü, G. (2007). Ankara mikro ölçeğinde İnternet cafeler kullanım biçimleri, *XII. Türkiye’de İnternet Konferansı*, 8-10 Kasım 2007, Ankara
- Brey, P. (2006). Evaluating the social and cultural implications of the Internet. *SIGCAS Computers and Society*, 36(3), 41-48.
- Donoso, V. ve Roe, K. (2006). Are They Really Learning Online? The Impact of the İnternet on Chilean Adolescents’ Learning Experiences. In E. Pearson & P. Bohman(Edt.), *Proceedings of World Conference on Educational Multimedia, Hypermedia and Telecommunications*, 1679-1686.
- Griffiths, M. (2000) Does İnternet and computer “addiction” exist? some case study evidence. *CyberPsychology & Behavior*, 3(2), 211–218.
- Gross, E.F. (2004). Adolescent İnternet use: What We Expect, What Teens Report. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 25(6), 633-649.
- Hazelhurst, S., Johnson, Y. & Sanders, I. (2011). An empirical analysis of the relationship between web usage and academic performance in undergraduate students. *Proceedings of the Annual Conference of the South African Computer Lecturer’s Association*, Ballito, South Africa, 29-37.
- Hinić, D.(2011). Problems With ‘İnternet Addiction’ Diagnosis and Classification. *Psychiatria Danubina*, 23(2), 145–151.
- Ling, C.S., Ramadass, S., Altaher, A. ve Arjuman, N. C. (2011). Malaysian İnternet surfing addiction (MISA): Factors affecting the İnternet use and its consequences. *International Conference on Computer Applications and Industries Electronics*, 585-590.
- Orhan, F. ve Akkoyunlu, B. (2004). İlköğretim öğrencilerinin İnternet kullanımları üzerine bir çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 26, 107-116.

Özsevgeç, T., İpek, H., Özsevgeç, C. L. ve Çepni, S. (2010). **Öğrencilerin İnterneti Kullanma Amaçları: Kesitsel Bir Çalışma.** *e-Journal of New World Sciences Academy*, 5 (4).

Riva, G., Teruzzi, T. ve Anolli, L. (2003). The Use of The Internet in Psychological Research: Comparison of Online and Offline Questionnaires. *Cyberpsychology & Behavior*. (1), 73-79.

Seçer, İ. (2015). SPSS ve LISREL İle Pratik Veri Analizi: Analiz ve raporlaştırma. Ankara : Anı

Yayıncılık

Thomee, S. (2012). *ICT Use and Mental Health in Young Adults. Effects of Computer and Mobile Phone Use on Stress, Sleep Disturbances, and Symptoms of Depression.* Unpublished thesis. Sweden: Gottenburg University ISBN : 978-91-628-8432-1

Trolley, B., Hanel, C., & Shields, L. (2009, March). Cyberbullying and *Cyberbalance: Cultivating respect for technology.* Paper based on a program presented at the American Counseling Association Annual Conference and Exposition, Charlotte, NC.

Wanajak, K. (2011). Internet Usa and it's impact on secondary school students in Chang Mai Thailand. *Unpublished doctoral thesis*, Edith Cowan University, Austuralia

Weinstein, A., Lejoyeux, M. (2010). Internet addiction or excessive internet use. *The American Journal of Drug & Alcohol Abuse*. 36 (5), 277-283.

Xiong, J. (2011). Excessive Internet use and Major Learning Embarrassment of Undergraduates. 2011 International Conference on Agricultural and Natural Resources Engineering. *Advances in Biomedical Engineering*, 3(5), 280-284.

ALTERNATİF BİR KATILIM ÖRNEĞİ OLARAK RADYO YAYINCILIĞININ ÖNEMİ: BOZOK ÜNİVERSİTESİ RADYO YAYINCILIĞI MODELİ/ÖNERİSİ

Sefer KALAMAN¹

Özet

Çoğulcu demokrasilerde sadece toplumun çoğunluğunun değil azınlıkların ve sosyal farklılıkların temsiliyeti de önemlidir. Hatta onların düşüncelerinin temsil edilerek çoğunluğun eğilimine dönüştürülebilmesine imkan tanınmalıdır. Bu nedenle kamuoyu oluşumunda yerel halkın, öğrencilerin, azınlıkların, sivil toplum örgütlerinin, derneklerin kısacası bütün halkın medyadaki yayınlara katılımının sağlanmasının ve bu kişilerin demokratik bir platformda düşüncelerini söyleyebilmelerinin benimsenmesi gerekmektedir.

Çoğulcu demokrasilerde benimsenen demokratik katılımcı kitle iletişim süreci çerçevesinde yayın yapan alternatif radyolar, devlet ve özel (ticari) radyolar haricinde bağımsız bir konumda yer alan kamusal bir radyo türü olmaktadır. Ticari ve devlet radyolarının yanında halkın sesi olabilecek, halkın katılımı ile şekillenecek ve ticari kaygı gütmeyecek alternatif radyoların var olması, insanların iletişim sürecine aktif olarak dahil olabilmelerine imkan sağlayacak olması hasebiyle önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, katılımcı demokrasilerde kitle iletişiminin önemine vurgu yapılmış ve kitle iletişim kuramlarından demokratik katılımcı kurama yer verilmiştir. Radyonun ve radyo yayıncılığının dünyadaki ve Türkiye’deki tarihsel aşamalarına değinildikten sonra alternatif radyo yayıncılığı ve bu radyo yayıncılığının içeriğinin kapsamı ve ilkeleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada, Bozok Üniversitesi’nde kurulacak olan “Bozok FM” adlı radyonun, Türkiye radyo ve televizyonların kuruluş ve yayın hizmetleri hakkında kanunun ve demokratik katılımcı kitle iletişim kuramının ışığında, yayın akışı ve içeriklerinde bir model önerisi geliştirilmek amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda alternatif radyoculuğun doğduğu ve geliştiği 5 ülke ve bu ülkelerdeki 1975-2015 yılları arasındaki 30 alternatif radyo çalışma kapsamında ele alınmıştır.

Bu noktadan hareketle, Bozok Üniversitesi bünyesinde yayın hayatına başlayacak olan “Bozok FM” adlı radyo istasyonu, eğitimi, bilimi ve sanatı hem öğrencilere hem de Yozgat halkına ulaştırma amacıyla kurulmaktadır. Bozok FM, hiçbir ticari kaygı gütmeyecek ve üniversite bünyesinde özerk bir yapıya sahip olacaktır. Radyonun yayın akışı ve içerikleri ise, katılımcı kitle iletişim kuramı temelinde düzenleneceği için paylaşımcı ve katılımcı yapıya sahip olacak ve bu sayede hem öğrencilerin hem akademik ve idari personelin hem de Yozgat halkının sanata, eğitime ve bilime dair yayınlar yapabilmelerine imkan sağlayacaktır.

Anahtar Sözcükler: Katılımcı Demokrasi, Medya Çoğulculuğu, Alternatif Radyo Yayıncılığı, Demokratik Katılımcı Kitle İletişim Kuramı, Bozok FM.

Abstract

Importance of Radio Broadcasting as an Alternative Participation: Bozok University Radio Broadcasting Model/Proposal

In pluralistic democracies, not only representation of majority but also representation of minorities and social differences are important. Furthermore, opportunities should also be provided for them to turn their ideas into tendencies of the majority. For this reason, it should be admitted to mold a public opinion that all people, including local people, students, non-governmental organizations, associations are allowed to participate in broadcast and express their ideas in a democratic platform.

¹Arş. Gör. Dr., Bozok Üniversitesi, İletişim Fakültesi, sefer.kalaman@bozok.edu.tr

Radios, broadcasting within the framework of democratic participant mass communication process that is admitted in pluralistic democracies, become a type of public radio that appears in an independent position apart from state and private (commercial) radios. In addition to private and state radios, alternative radios that will be shaped by the participation of people, become the voice of them and pursue no commercial concerns, have an important role to provide opportunities for people to get involved in communication process actively.

In this study, importance of mass communication in participant democracies is emphasized and democratic participant mass communication theory is analyzed. Alternative radio broadcast and scope of its content and principals are examined to determine after historical stages of radio and its broadcasting in Turkey and the world are mentioned. “Bozok FM” that will be founded in Bozok University, are aimed to develop a model for its broadcast stream and content in consideration of democratic participant mass communication theory and the law on the foundation and broadcast of Radio and Television in Turkey. Accordingly, 5 countries that alternative radio broadcasting was born and developed and 30 alternative radios between 1975-2015 in this countries are came up within the scope of study.

From this point of view, Bozok FM radio station that will be planned to broadcast in Bozok University has been founded to communicate education, science and art to both students and local people of Yozgat. Bozok FM will pursue no commercial concerns and have an autonomous structure. Its broadcast stream and content that will be prepared for participant mass communication theory have participatory and sharing structure, therefore this will provide opportunities for students, academic and administrative staff and local people of Yozgat to broadcast programs about education, art and science.

Key Words: Participant Democracy, Media Pluralism, Alternative Radio Broadcasting, Democratic Participant Mass Communication Theory, Bozok FM.

1. Giriş

Dünyanın en önemli icatlarından ve en önemli kitle iletişim araçlarından biri olan radyo, neredeyse bir asırdır yayın hayatını sürdürmektedir. Radyonun yayın hayatına başlamasından günümüze kadarki süre içinde, radyoculuk alanında birçok gelişme meydana gelmiştir. Ülkelerdeki siyasal, toplumsal, ekonomik ve teknolojik değişimler de şüphesiz radyonun hem nicelik hem de nitelik bakımından değişmesine zemin hazırlamıştır. Başlangıçta devlet tekelinde olan radyo yayıncılığı zamanla özel radyolar tarafından da yapılmaya başlanmıştır. Önceleri iktidar sahipleri özel radyoların yayın yapmalarını yasaklamış ve yayın yapmak isteyenlerin de radyolarını kapatmıştır. Ancak korsan olarak kurulan ve yayın hayatını sürdüren binlerce radyonun halk tarafından ilgi görmesi, devletin bu radyoların yayın yapmalarına izin vermesi sonucunu doğurmuştur. Devletler bu özel girişimlere destek vermiş ve radyoculuk ile ilgili yasa çıkarıp bu radyolara frekans tahsis etmiştir.

Ancak özellikle 80’li yıllarda yayın hayatına başlayan bu özel (ticari) radyolar, reklam ve reyting gibi kaygılar taşıdıklarından zamanla halkın sesi olma özelliklerinden uzaklaşmışlardır. Bunun üzerine devlet ve ticari radyolardan farklı olarak halkın yayınlara katılımını sağlamak, onların sorunlarını duyurmak, kısacası halkın sesi olmak için farklı ülkelerde ve farklı zaman dilimlerinde alternatif radyolar doğmuştur.

Çalışmanın ilk kısmında, farklı ülkelerin iletişim sistemlerini konu edinen altı kitle iletişim kuramı hakkında bilgi verilecek, ardından da konu kapsamında ele alınan demokratik katılımcı kitle iletişim kuramı üzerinde durulacaktır.

İkinci kısımda ise, radyo yayıncılığının tarihinden ve Türkiye’deki radyo yayıncılığının geçmişinden bahsedildikten sonra alternatif radyo yayıncılığının tarihsel aşamaları, alternatif radyoların amaç ve işlevleri

ve son olarak Türkiye’de alternatif yayıncılığının yapılamama sebepleri incelenecektir.

Çalışmanın üçüncü ve dördüncü kısmında da, demokratik katılımcı kitle iletişim kuramı ışığında ve alternatif radyo yayıncılığının özelliklerine sahip bir radyo istasyonu modeli geliştirmeye çalışılmıştır. Bailey, Cammaerts ve Carpentier tarafından belirlenen alternatif radyoculuk kriterleri temel alınarak oluşturulan model ile Bozok Üniversitesi bünyesinde kurulacak olan “Bozok FM” adlı radyo istasyonunun yayın akışı ve içerikleri dizayn edilmeye çalışılmıştır.

2. Demokratik Katılımcı Kitle İletişim Kuramı

Gazete, dergi, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçları var oldukları ilk zamanlardan bu yana her daim bulunduğu ülkenin toplumsal, ekonomik ve siyasal yapılarının etkisiyle şekillenmiştir. Bu durum beraberinde farklı ülkelerde farklı iletişim sistemlerinin oluşmasına yol açmıştır. Bu iletişim sistemlerini açıklamak için çeşitli kitle iletişim kuramlarından/sistemlerinden söz etmek gerekmektedir.

Siebert ve arkadaşları (1963) farklı ülkelerde ve farklı zaman dilimlerinde oluşmuş olan bu kitle iletişim sistemlerini, “Otoriter Kuram”, “Liberal Kuram”, “Sovyet Kuram” ve “Toplumsal Sorumluluk Kuramı” olmak üzere dört kuram altında toplamışlardır.

Otoriter kuram, basın alanının ilk düzenlemelerine egemen olan, en eski, tarihsel geçmişi yönünden de en çok uygulanmış bir yaklaşım ya da kuramdır. Bu sistem, basının özel girişimcilerin mülkiyetinde olmasına izin vermemiş, sadece siyasal erke ve yönetenlere bağımlı kılındığı monarşik yapılarda geçerliliğini sürdürmüştür. Hükümet ve devlet otoritesi karşısında basının yansız olmasının kural olarak beklendiği düzenleme biçimlerinden, baskıcı siyasal erkin doğrudan aracı olarak görüldüğü düzenlemelere kadar uzanan geniş bir kesitin bu kategori içinde düşünülmesi mümkündür (Kaya, 1985: 39).

Bu kurama göre kitle iletişim araçları, siyasi erkin destekçisi ve onun varlığının korunması için politik çıkarlarını koruyan iktidar yönlü ve güdümlü bir görevi üstlenmektedir. Bu sisteme göre, kitle iletişim aracı hükümetin ağız, toplumun kulağı olmalıdır (Vural, 1994: 12). Nazi Almanya’sında halkı aydınlatma ve propaganda bakanlığı yapmış olan Joseph Goebbels, Hitler hükümetinin propagandasını yapmak, siyasal çıkar sağlamak ve kitlelere yön vermek adına ülkedeki bütün iletişim araçlarını dolayısıyla iletişim sistemini otoriter kuram doğrultusunda kullanmıştır.

Otoriter kuramın tersi olan liberal kuramda, otoriter kuramın temel ideolojisine göre toplumsal yapıda güç merkezi olan yönetim ve bu yüzden yukarıdan aşağı fonksiyonel olan kitle iletişim araçları, on yedi ve on sekizinci yüzyılda çoğu ülkelerde yerini, bu gücü merkezden alıp halka götüren özgürlükçü ideolojiye yavaş yavaş terk etmek zorunda kalmıştır (Vural, 1994: 18). Liberal kuram, baskıcı rejimlerin aksine çoksesliliğe ve ifade özgürlüğüne değer veren bir mahiyete sahip olmuştur. Otoriter kuramda kitle iletişim araçlarının denetimi devlete, Sovyet kuramda devlete ya da rejime, Liberal kuramda ise denetim yayıncıya ya da halka ait olmaktadır.

Sovyet kuram ise, adından da anlaşılacağı gibi Sovyetler Birliğinde var olan kitle iletişim sistemini tanımlayan, açıklayan bir kuramdır. Bu kurama göre ülkedeki bütün kitle iletişim araçları hükümeti elinde bulunduran partinin himayesi altındadır yani ülkedeki kitle iletişim araçları partinin sesi olarak hizmet vermektedir. Ayrıca bu sistem içinde özel ya da alternatif yayıncılığa imkan tanınmamaktadır.

Sovyet basını ve diğer kitle iletişim araçları, 1920’li yılların başında Sovyet iktidarıyla birlikte yeni bir normatif yaklaşımla yeniden örgütlenmiştir. Kurulan yeni tip iletişim sistemi, zaman içerisinde kavuştuğu diğer kurumsal donanımlarla gelişerek diğer sosyalist ülkelerin iletişim alanı düzenlemelerinin de örnek çerçevesini oluşturmuştur (Kaya, 1985: 55). Fakat bu kitle iletişim sistemi de özel ve alternatif yayıncılığa

imkan tanımaması, siyasal erkin/sistemin propagandasını yapmak amacıyla kurulması ve tek sesli bir yapıya sahip olması hasebiyle otoriter kurama benzer yapıya sahip olmaktadır.

Toplumsal sorumluluk kuramı ise, liberal kurama tepki olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmış ve bu kuramın boş bıraktığı alanların doldurulması gerektiğini öne sürmüştür. Toplumsal sorumluluk kuramı, liberal kuramdan farklı olarak kontrollü bir özgürlüğe sahiptir. Bu kitle iletişim kuramında oluşturulan formülde iletişim aracının, yayın alanında doğruluğu, güvenilirliği, eşitliği, adaleti, inanılabilirliği ve halkın görüş dengelerini sağlayacak bir sorumlulukla görev yapması gerektiği savunulmaktadır. (Vural, 1994: 24).

Basının dört kuramına ek olarak Dennis McQuail (2010) "Gelişme Aracı Kuramı" ve "Demokratik Katılımcı Kuram" adı altında iki kuram geliştirmiştir. Oluşturulmuş olan dört kuram, gelişmekte olan ülkelerin özellikle de 1900'lü yıllarda bağımsızlığını kazanan ülkelerin toplumsal, ekonomik ve siyasal yapılarına uygun olmaması, gelişme aracı kuramı ya da kalkınma aracı kuramı adında yeni bir kitle iletişim sisteminin doğmasına neden olmuştur. Bu ülkelerde kitle iletişim araçları kalkınma aracı olarak kullanılmıştır. Yani bu radyo yayıncılığında radyonun temel işlevi, halka birçok alanda (tarım, sağlık, ticaret vb.) eğitim vermek ve bu sayede ülkenin/toplumun gelişimine/kalkınmasına hizmet etmektir.

Demokratik katılımcı kitle iletişim kuramı ise, önceki iletişim kuramlarına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Demokratik katılımcı kuram, yeni kitle iletişim araçlarına yönelimi, kuramsal ve yapısal düzeyde değişimleri, bazı alternatif arayışları ve alternatif yaklaşımları bünyesinde barındıran bir mahiyete sahip olmaktadır. Demokratik katılımcı kitle iletişim kuramında kitle iletişim alanına/araçlarına tüm bireylerin, yerel toplulukların, azınlıkların ve sivil toplum örgütlerinin katılımı amaçlanmaktadır (Budak, 1997: 84). Bu kuramda halka ait alternatif medya platformları oluşturmak ve demokratik katılımcı/çoğulcu bir anlayışı yerleştirmek hedeflenmektedir.

Demokratik katılımcı kitle iletişim kuramı, merkezileştirilmiş, yüksek değerli ve profesyonelleştirilmiş medyanın gerekliliğini reddederek, çoğulculuğu savunmaktadır. Bu bağlamda kuram, özgürlükçülük, ütopyacılık, eşitçilik, çevrecilik ve yerellik gibi öğelerin bir sentezini içermektedir. Kuram'a göre, bir iletişim aracı, kullanıcılarına katılım için fırsatlar vermeli ve sosyal yaşamla iç içe olmalıdır (McQuail, 2010).

Denis McQuail tarafından geliştirilen ikinci kuram olan katılımcı demokratik kuramın temelinde, yayıncılıkta tekel haline gelmiş özel şirketlere karşı oluşan negatif yaklaşım yatmaktadır. Bu anlayışta ön planda tutulan, aynı zamanda kitle iletişim araçlarının hedef kitlesi olma niteliğine sahip toplumun ihtiyaçları ve faydasıdır. Medyanın varlık sebebi olarak toplumu gören bu yaklaşım, esasen bu nedenle kamu yararına hizmet etmeyi yayıncıların asli vesilesi saymaktadır. Yayıncıların bu vazifelerine ulaşmalarının önündeki en büyük engel olan tekelleşme, küçük ölçekli grupların kitle iletişim araçlarına ulaşmasını da engellemektedir. Tüm vatandaşlar, azınlıklar veya alt kültür düzeylerine kendilerini ifade etme hakkı tanınması gerektiğini savunan katılımcı demokratik kuram, katılımcı demokrasinin bir gereği olarak bunlara kendi medya kuruluşlarına sahip olabileme hakkı tanımaktadır (Vural, 1994: 31-32). Kuram temelde, iletişim sürecinde genel olarak pasif konumundaki alıcıyı aktif hale getirmek için gerekli alt yapının ve sistemin bu doğrultuda tasarlanması gerektiğini savunmaktadır.

Kitle iletişim alanında, makro düzeyden mikro düzeye yapısal bir değişim ve geçiş, kuramın bir başka özelliğidir. Kuram, küçük ölçekli kitle iletişim araçlarının, demokratik katılım içinde var olan etkileşim, paylaşım, katılım süreçlerinde büyük ölçekli medyaya göre çok daha işlevsel olduklarını belirtmektedir. Ortak ilgi alanlarına sahip bireyler/gruplar için karşılıklı etkileşime dayalı bir kitle iletişim aracı, hem bu ortak ilgilerin pekiştirilmesine, hem de söz konusu birey/grupların bir medya organizasyonu bağlamında birleşip kamuoyuna mesajlarını aracısız olarak aktarabilmelerine olanak tanımaktadır. Böylece, ilgi alanları farklı gruplar, çeşitli sivil toplum örgütlenmeleri, çeşitliliğe dayalı, çok sesli iletişim yapısının ortaya çıkışında

belirleyici bir rol üstlenmiş olmaktadır. Çok sesli bir kitle iletişim sistemi, yığınsallıktan ve tekdüzelikten uzaklaşmış çoğulcu bir enformasyon toplumunun ortaya çıkışı açısından da son derece önemli olmaktadır (Budak, 1997: 90).

Katılımcı demokratik kuram, kitle iletişim araçlarının denetlenmesinde en önemli role toplumun sahip olması gerektiği düşüncesini savunmaktadır. Bu yaklaşımın uygulamalarında, yayın kurum ve kuruluşları hukuki denetim kapsamında denetlenmektedir. Yayıncılık alanında yaşanan tüm problemlere ağırlıklı olarak tekelleşme odaklı bir şekilde yaklaşıyor olmasının katılımcı demokratik kuramın en zayıf yönünü oluşturduğunu söylemek mümkündür. Nitekim tekelleşmenin önlenmesine dair bir çözüm ortaya koymaması da bu kurama yönelik getirilen eleştiriler arasındadır. Ancak katılımcı demokratik kuramın iletişim araçlarından ziyade izleyiciyi öne çıkaran, halkın katılımını ilke edinen düşünsel yapısının küçük ölçekli, yerelleşmiş ve etkileşimci iletişim araçlarının katılımını daha da artıracak savunulmaktadır (Işık, 2002: 42). Kurama göre yapılandırılan medya kurumları, kontrolcülerden çok kullanıcılar tarafından oluşturulan ifadeler, seçim ve katılım için fırsatlar önermeli, izleyicilerin kontrolü de doğrudan gerçekleştirmeli, sosyal yaşamla şu anda olduğundan daha fazla iç içe olmalıdır. Fakat kuram, bütün özelliklerine rağmen yaşama geçirilmesi kuramdaki kadar kolay olmayan unsurları dolayısıyla daha henüz emekleme aşamasındadır (Demir, 2007: 47).

3. Alternatif Radyo Yayıncılığı

Radyonun, elektromanyetik dalgalar aracılığıyla ses unsurunun bir program şeklinde insanlık yararına sunulmasının 96 yıllık bir geçmişi vardır. Ancak radyo yayıncılığının başlamasının 1920'lerde olmasına karşılık bu konuda yapılan çalışmaların çok eskiden, 1880'lerden önce başladığını belirtmek gerekir. Günlük yaşamımızın bir parçası durumuna gelen radyonun haberleşme aracı olarak ortaya çıkması tek değil, birçok ulusun çalışması sonucu olmuştur. Değişik tarihlerde, değişik ülkelerde, değişik ilim adamları radyonun bugünkü durumuna gelmesini sağlayan teknik buluşları yapmışlardır. James Clerk Maxwell, Heinrich Hertz, Guglielmo Marconi, Lee de Forest başta olmak üzere bu isimlere daha birçokları eklenebilir (Aziz, 1976: 5-6). Radyonun kim tarafından ve hangi ülkede icat edildiğinden bahsederken kesin bir bilgi vermek hem yazarlar hem de tarihçiler tarafından çoğu zaman zor olmuştur. Çünkü radyo aynı zamanda farklı ülkelerde farklı kişiler tarafından icat edilmeye çalışılmıştır.

Amerika'da 1920 yılında gerçekleşen ilk radyo yayınından sonra diğer ülkelerde de düzenli radyo yayınları gecikmemiş 7 yıl içinde İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Almanya, Arjantin, Avustralya, İtalya, Japonya, Norveç, Yeni Zelanda, Hollanda, İsveç, İsviçre, Çekoslovakya, Güney Afrika gibi ülkeler düzenli radyo yayınlarına başlamıştır (Aziz, 1976: 8).

Radyo, yayın hayatına başladığı andan bu yana farklı aşamalardan, farklı dönemlerden, farklı yönetimlerden ve farklı kültürel yapılardan geçmiştir. Her dönemde, her yönetimde ve her toplulukta radyo başka amaçlara hizmet etmiştir.

Radyo yayıncılığının doğuşundan itibaren geçirdiği bu tarihsel gelişimi Bay (2007: 32-33) beş döneme ayırmıştır. 1927 yılına kadar olan birinci dönem, amatör radyo çağı olarak adlandırılmıştır. 1927-1945 yılları arası ikinci dönem de, olgunluk çağı olarak da nitelendirilmiştir. Bu dönemin bir kısmı II. Dünya Savaşı'na denk gelmiştir. Savaş nedeniyle yatırımların sınırlı kaldığı bu dönemde radyo programlarının içeriği değişmiş, radyo giderek siyasi propaganda aracı olarak kullanılmıştır. 1945-1960 yılları arası üçüncü dönem ise, rekabet dönemi olarak da bilinmektedir. Televizyonun icadıyla birlikte onunla rekabet edebilmek için gelişme göstermeye çabalayan radyo, buna rağmen önemli miktarda dinleyici kaybetmiştir. 1960-1990 yılları arası dördüncü dönemde de, Transistorlu radyolarla birlikte ceplere girebilecek kadar küçülen radyo, teknolojinin de ilerlemesiyle televizyon izleyicisinin dışında farklı alanlarda da dinleyici bulmayı hedeflemiştir. 1990 sonrası beşinci dönemde ise, Radyo üzerindeki televizyon gölgesinden kurtulmuştur.

Artan radyo istasyonları sayısı, branş radyolarının (bilgi ve haber ağırlıklı radyolar, müzik ağırlıklı radyolar, meteoroloji radyoları, polis radyoları, turizm radyoları vb.) yayına başlaması farklı bir dinleyici kitlesinin oluşmasını sağlamıştır. 2000 yılından sonra ise artık internetin yaygınlaşmasıyla birlikte radyo yayınları internet üzerinden de yapılmaya başlanmıştır.

Radyo yayıncılığına Türkiye açısından bakıldığında ise, Türkiye'nin diğer büyük ülkelerle aynı dönemde radyo yayınına başladığı görülmektedir. Öyle ki, ilk radyo yayınının Amerika'da 2 Kasım 1920'de yapılmasından sonra birçok Avrupa ülkesiyle birlikte Türkiye de radyo yayını yapmak adına çalışmalar yürütmüş ve 6 Mayıs 1927'de ilk radyo yayını gerçekleştirilmiştir.

Devlet, "Türk Telsiz Telefon Şirketi" adındaki bir şirketle 1927 yılında on yıllık bir ortaklık anlaşması yapmış ve şirket İstanbul ve Ankara radyosunu kurmuştur. Sonrasında 1933 yılında bu istasyonların yetersiz olduğu görülünce "Marconi" firmasıyla anlaşma yapılmış ve üç istasyon kurulmuştur. 1949 yılına kadar Türkiye'de yayınlar ülkenin ancak yüzde 20,5'i yani beşte biri tarafından dinlenebilmiştir. 50-60 yılları arasında ise radyo yayınları teknik açıdan hiçbir ilerleme göstermemiştir. TRT'nin 1964 yılında 359 sayılı yasa ile kurulmasından sonra ise, radyo yayınlarında yeni atılımlar olmuş, gerek yayın gücü, gerek istasyon sayısı ve gerekse yayınların tür ve niteliklerinde değişiklikler ve gelişmeler görülmüştür. 1967 yılı sonuna gelindiğinde yurdun yüzde 62'si radyo yayınlarını dinleyebilme olanağına kavuşmuştur (Aziz, 1976: 90-91).

1980'li yıllarda ise Avrupa'da radyo yayıncılığında devlet tekeli kalkmaya başlamış ve özel/ticari radyoların sayısı artmaya başlamıştır. Bu durum 80'lerin sonu ve 90'ların başında Türkiye'yi de etkilemeye başlamıştır. Türkiye'de 1927 de başlayan radyo yayıncılığı 90'lı yıllara kadar devlet tekelinde olmuş ancak bu dönemden sonra devlet tekeli kırılmış ve ardı ardına özel/ticari radyolar resmi olarak yayın hayatına başlamıştır.

Ülkemizde 80'li yılların sonları ve 90'lı yılların başlarında kar amacı güdülmeden yapılacak özgür, özerk ve yerel kamusal yayıncılığın ortaya çıkmasını engelleyen gelişmeler de yaşanmıştır. Özellikle 20 Nisan 1994 yılında yürürlüğe giren "3984 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkındaki Yasa" çıkarılmadan önce, özel sektör yayıncılık alanına girerek, adeta yayın olanaklarını -frekansları- yağmalamıştır. Bu nedenle kamu kuruluşlarının, sivil toplum örgütlerinin, üniversitelerin, dernek veya vakıfların yayıncılık faaliyetleri yapmalarının önü tıkanmıştır. Radyoculuk alanında bir patlama yaşandığı doğru olmaktadır, ancak bu patlama alternatif oluşturacak girişimleri engelleyici yönde gerçekleşmiştir. Öyle ki yasa çıkarıldıktan sonra da alternatif yayıncılığa olanak tanıyan bir düzenleme mümkün kılınmamış, aksine yayıncılık alanı bir yandan devlet tekelinin bir diğer yanda da özel sektör tekelinin yer aldığı sığ bir çerçeveye oturtulmuştur (Budak, 1997: 423).

Türkiye'nin haricinde Dünyanın diğer ülkelerinde de vuku bulan bu durum azınlıkların, yerel halkın ve üniversitelerin yayın yapmasını ya da yayınlara katılmalarını zorlaştırmıştır. Bu nedenle devlet ve ticari radyoların haricinde yayın yapacak ve gerek üniversitelerin gerek yerel halkın gerekse de azınlıkların (meslek grupları, dernekler vb.) sesi olabilecek Alternatif radyo istasyonları gayri resmi olarak kurulmaya başlanmıştır.

Alternatif radyo yayıncılığı oluşturma noktasında Türkiye'de ilk adım 2002 yılında atılmıştır. Bu tarihte üniversitelerden, öğrencilerden ve toplumun çeşitli katmanlarından gelen talepler doğrultusunda bünyesinde radyo ve televizyon bölümü bulunan üniversitelerin yerel ölçekte yayın yapmasının önü açılmıştır. Avrupa birliği ile müzakere süreci bağlamında 2011 yılında oluşturulan 6112 sayılı radyo ve televizyonların kuruluş ve yayın hizmetleri hakkında kanunda ise "*Kamu kurum ve kuruluşlarının ikaz, duyuru ve eğitim maksadıyla karasal radyo veya televizyon yayını yapma talebinde bulunmaları halinde; bu talepler yapılacak protokol çerçevesinde Türkiye Radyo-Televizyon Kurumundan hizmet alınarak karşılanır.*" denilerek üniversitelerde

resmi olarak radyo yayıncılığı yapılmasının kanuni zemini hazırlanmıştır.

Alternatif radyo, kamusal bir radyo türüdür, demokratik bir anlatım biçimini uygular, devlet ve özel sektör karşısında bağımsız durumdadır, yerel bir yapıya dayanır, özgür ya da özerktir, dinleyicilerin yönetime ve program oluşturulmasına katılımını sağlar (Topuz, 1990: 61).

Alternatif yayın yapan radyoların yayınlarında üzerinde durulan konuları, seslendikleri topluluğu ilgilendiren konular ve sorunlar oluşturmaktadır. Alternatif radyolar, seslerini duyurmakta ve belli konularda kamuoyu oluşturmaktadır. Alternatif radyo yayıncılığı ekonomik, politik, kültürel içeriği, programcılık mantığı ve izleyici ilişkileriyle bir farklılık yaratmayı amaçlamaktadır (Demiroğlu, 2002: 42). Özellikle bu yayıncılığının yapılabilmesi için halkın yayınlara katılımına imkan vermek ve düşüncelerini hür iradeleri ile ifade edebilmelerini sağlamak gerekmektedir.

Globalleşme yolunda hızla ilerleyen dünyada, Amerika’da ve diğer Avrupa Devletleri’nde yaşamını sürdüren ve birçok başarılı örneği olan alternatif radyo yayıncılığı Türkiye’de tam olarak yapılamamaktadır. Kamu hizmeti veren alternatif radyo yayıncılığının Türkiye’de yapılamamasının, yasal engeller, ekonomik engeller ve Sosyo-kültürel engeller olmak üzere üç nedeni vardır (Demiroğlu, 2002: 59).

Alternatif radyo yayıncılığının Türkiye’de gelişmemesinin başlıca nedeni 6112 no’lu radyo ve televizyonlara dair kanundur. Aslında bu kanun bir yandan Üniversitelerin radyo yayını yapmalarına imkan vererek özgür bir iletişim ortamı yaratmaktadır ancak bazı kurum ve kuruluşların radyo yayını yapmalarını yasaklayarak da kısıtlayıcı bir politika yürütmektedir. Kanununun 29. maddesinde “*Siyasi partiler, dernekler, sendikalar, meslek kuruluşları, kooperatifler, vakıflar, mahalli idareler ile bunlar tarafından kurulan veya bunların ortak oldukları şirketler, iş ortakları, birlikler ile üretim, yatırım, ihracat, ithalat, pazarlama ve finans kurum ve kuruluşlarına radyo ve televizyon yayın izni verilmez; bu kuruluşlar radyo ve televizyon yayın izni almış şirketlere ortak olamazlar.*” denilerek farklı görüşlerin radyo kurmasının önüne geçilmiştir.

Türkiye’de radyo yayıncılığı alanında yalnızca devlet yayıncılığı ve özel/ticari yayıncılık hakkında yasal düzenlemeler mevcuttur. Alternatif radyo yayıncılığının yapılması ve çeşitli topluluklara ve yerel halka hem devlet hem de ticari radyolarda yayınlara katılma hakkı verilmesi hususunda bir düzenleme bulunmamaktadır. Alternatif radyo yayıncılığın geliştiği ülkelere bakıldığında ise yerel halkın, azınlıkların, öğrencilerin ve meslek gruplarının alternatif radyo kurmalarına imkan verilmiştir. Bunun yanında özel ve devlet radyo istasyonlarında da haftanın belli günü belli bir zaman diliminde halkın yayın içeriğini hazırlayıp yayın yapması için yasal alt yapı oluşturulmuştur.

Yasal engellerin yanında ekonomik engellerde alternatif radyoculuğun yayılamamasına neden olmaktadır. Gelişen teknolojiler ve büyük özel radyolar karşısında alternatif bir radyo kurmak ve yayın hayatını ticari gelir elde etmeden sürdürmek çok maliyetli bir iş olmaktadır. Devlet desteğinden ya da bağıştan yoksun bir şekilde bireysel çabalarla halkın radyo kurup yayın yapması neredeyse imkansız olmaktadır. Ancak internet üzerinden radyo yayını yapmak yaygınlaştıkça çok seslilik ve katılımcılık da artmıştır. Ayrıca internet radyosu ile yayın yapmak eskisine göre hem daha kolay hem de daha az maliyetli olmaktadır.

Alternatif radyo yayıncılığının Türkiye’de yapılamamasının diğer nedeni ise sosyo-kültürel yapıdır. Toplumda aynı meslek gruplarına mensup kişilerin, aynı yerel coğrafi bölgede yaşayan toplulukların, aynı üniversitede eğitim gören öğrencilerin yahut belli bir bilim veya sanat dalına ilgi duyan kişilerin kendilerini ifade etmek için ve sahip oldukları bilgileri insanlara aktarmak için gerekli çabayı ve isteği göstermediği aşikardır. Toplumun genelinden ziyade azınlıkların, küçük şehirlerin ve yerel toplulukların sesi olabilecek ve gelişmelerine katkı sağlayabilecek olan alternatif radyoların kurulması için her şeyden önce toplum bilincinin oluşması ve bu radyoların kurulmasına sonrasında ise radyoda bilimsel/kültürel ve eğitsel programlar hazırlanmasına ön ayak olunması gerekmektedir.

Yerel radyo işletmeleri alternatif bir kitle iletişim aracı olmasından dolayı önemle üzerinde durulan bir iletişim mecrasıdır. Aktif olduğu coğrafi bölgede, toplulukların sorunlarını dile getirmeleri ve onların çözümlenmesine katkıda bulunan yerel radyo kanalları, yayın yaptıkları coğrafyada hem çok sesliliğe hem de demokrasiye olumlu yönde katkıda bulunmaktadır. Yerel medyanın en aktif ve dinamik mecrası olan yerel radyo işletmeleri sahip oldukları yerel özelliklerle ait oldukları toplulukların sesi olmayı başarmış ve aynı coğrafyada bulunan bireylerin birbirleri ile iletişim kurmalarına katkıda bulunmuşlardır (Kuyucu, 2014: 75). Ulusal medya organlarına ve medya yayınlarına katılma imkanı bulamayan bireyler/topluluklar söz konusu alternatif radyo ile bu amaçlarına ulaşabilmektedir. Ayrıca yayınlara katılmak için oluşturacakları bilimsel, sanatsal ve ya eğitsel programları halka sunarak hem kendilerine hem de halka katkı sağlamış olacaktırlar.

Bu noktada söz konusu amaçlara ulaşmak ve alternatif radyo yayıncılığını yapmak için tek çıkar yolun üniversite radyoları olduğu aşıkardır. Çünkü yasal olarak üniversiteler radyo kurabilmekte ve bulunduğu şehirde yayın yapabilmektedir. Bunun yanında halkın, öğrencilerin, memurların ve akademisyenlerin de radyo yayınının içeriğini hazırlayarak belli kurallar doğrultusunda yayına katılmaları mümkündür. Bu nedenle üniversite radyoları önemli bir olanağa ve ayrıcalığa sahip olmaktadır.

Bundan dolayı Bozok Üniversitesi radyo istasyonunun (Bozok FM) demokratik katılımcı kitle iletişim kuramı ve Türkiye radyo ve televizyonların kuruluş ve yayın hizmetleri hakkında kanun gözetilerek henüz kurulum aşamasındayken yayın akışının ve içeriğin hazırlanması ve bir model oluşturulması, hem diğer üniversite radyolarına örnek olacak olması hem de Yozgat'ın ve Bozok Üniversitesi'nin Türkiye'de örnek bir çalışmaya imza atacak olması hasebiyle önem arz etmektedir.

4. Materyal ve Metot

4.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışma, Bozok Üniversitesi'nde kurulacak olan "Bozok FM" adlı radyonun, Türkiye radyo ve televizyonların kuruluş ve yayın hizmetleri hakkında kanunun ve demokratik katılımcı kitle iletişim kuramının ışığında, yayın akışı ve içeriklerinde bir model önerisi geliştirilmek amacıyla yapılmıştır.

Bir radyonun alternatif radyo olarak tanımlanabilmesi için, radyonun yayın amacının, sermaye kaynaklarının, dağıtımın, örgütsel yapısının, denetlenme biçiminin, mesaj içeriğinin, dinleyici ile ilişkisinin, dinleyicinin yapısının ve dağıtım alanının incelenmesi gerekmektedir. Çalışmada ele alınan "Bozok FM", Bailey, Cammaerts ve Carpentier (2008: 19) tarafından belirlenen alternatif medya kriterleri açısından incelenmekte ve bu doğrultuda bir model oluşturulmaktadır. Bailey, Cammaerts ve Carpentier, alternatif medya kriterlerini şu şekilde sınıflandırmıştır (Birsen, 2011: 25):

Amaç ya da Gerekçe: Kar amacı gütmemek, insani, kültürel, eğitimsel, etnik amaçlarla yayın yapmak ve destek, dayanışma ve network (ağ/şebeke) kurmak amaçlarıdır.

Sermaye Kaynakları: Yerel yönetim ödenekleri ve reklam gelirleri reddedilir.

Düzenleyici Dağıtım: Farklı kurumlar tarafından denetimin yapılması kabul edilir. Denetimin ücretsiz ve bağımsız şekilde yapılması amaçlarıdır.

Örgütsel Yapı: Yatay örgütlenme söz konusudur. Tam katılım amaçlarıdır. Böylece iletişimin demokratikleşmesi hedeflenir.

Profesyonel Uygulamaların Eleştirilmesi: Gönüllük esasına dayanır. Meslekten olmayanların girişi ve katılımı özendirilir.

Mesaj İçeriği: Alternatif vizyonlar geliştirilir.

Dinleyiciler ve/veya Tüketiciler ile İlişki: İletişimin demokratikleştirilmesi için dinleyiciler/tüketiciler tarafından ifade edilen ihtiyaçlara ve amaçlara öncelik verilir.

Dinleyici Yapısı: Çeşitlilik ve çokluk hedeflenir. Genç insanlara, kadınlara ve kırsal kesime/nüfusa ulaşmak amaçlanır.

Dağıtım Alanı: Bölgesel ya da ulusaldan çok yereldir.

Araştırma Metodolojisinin Mahiyeti: Nitel, etnografik ve uzun vadeli araştırma.

Bozok FM'in yayın içeriği ve yayın akışı hazırlanırken, Bailey ve arkadaşlarının (2008: 19) alternatif medya kriterleri, demokratik katılımcı kitle iletişim kuramı, Türkiye radyo ve televizyonların kuruluş ve yayın hizmetleri hakkında kanun ve 30 alternatif radyo incelenmiş ve melez bir alternatif radyo modeli oluşturulmuştur.

4.2. Araştırmanın Önemi

Çoğulcu demokrasi anlayışının hakim olduğu ülkelerde toplumun çoğunluğunun olduğu kadar azınlıkların ve sosyal farklılıkların da temsil edilmesi önemli bir husustur. Bu yapıda sosyal hakların eşit dağıtılması gerektiği gibi medyanın da daha doğrusu medyaya erişimin ve medyayı kullanımın da eşit dağıtılması gerekmektedir. Bu nedenle kamuoyu oluşumunda azınlıklar, yerel halk, öğrenciler, akademisyenler, sivil toplum örgütleri kısacası bütün halkı medyadaki yayınlara katılabilmeli ve bu kişiler demokratik bir platformda düşüncelerini söyleyebilmelidir.

Demokratik katılımcı bir yapıyla Bozok Üniversitesi'nde kurulacak olan "Bozok FM" adlı radyo istasyonunun alternatif bir radyoculuk örneği olması ve Türkiye'deki üniversite radyolarına örnek olacak olması hasebiyle önem arz etmektedir.

4.3. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Dünyanın çeşitli ülkelerinde alternatif yayıncılık yapmış veya yapıyor olan radyolar çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Alternatif radyo yayıncılığının doğduğu ve geliştiği 5 ülke ve bu ülkelerdeki 1975-2016 yılları arasındaki 30 alternatif radyo ise çalışmanın örneklemini temsil etmektedir.

Çalışmada ele alınan alternatif radyolar, yargıya dayalı (kasti/kararsal) örneklem yöntemi kullanılarak seçilmiştir.

5. Bulgular ve Yorumlar

Araştırmada alternatif radyo yayıncılığının doğduğu ve geliştiği ülkelerin 5 tanesi ve bu ülkelerdeki yayın hayatını sürdüren veya yayın hayatını tamamlamış 30 alternatif radyo (Soydan, 2016) incelenmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri: Wimberley Valley Radio, KALW, WZBC, Geneva Community Radio, Montana Public Radio, KTOO, KFSK, KDUR, MAJYCK Radio, WREK.

İtalya: Radio Milano International, Radio Radio, Radio Radicale, Radio emmanuel d'Ancone, Radio Populare, Radio Parma.

Fransa: Radio Verte, Radio Soleil, Radio Gazelle, Dreyeckland Radio, Alligre Radio.

Belçika: Radio Irradie, Radio Actif, Radio Brol, Radio Fouron, Radio Tam Tam, Radio LLN.

İngiltere: Bolton FM, Radio Caroline, Canalside Community Radio.

Dünyadaki alternatif radyo örnekleri incelendikten sonra Türkiye radyo ve televizyonların kuruluş ve yayın hizmetleri hakkında kanun, demokratik katılımcı kitle iletişim kuramı ve Bailey ve arkadaşlarının oluşturmuş oldukları alternatif medya kriterleri gözetilerek Bozok FM'in içeriği ve yayın akışı tasarlanmıştır.

Bozok FM, ticari kaygı ya da kar amacı gütmemekte ve eğitimi, sanatı ve kültürü ön planda tutmayı amaçlamaktadır. Yerel yönetimin ödeneklerinden ve reklam gelirlerinden faydalanmayan radyo, hem üniversite hem de halk tarafından denetlenmesinin önu açık tutulmaktadır. Bozok FM'in yayınlarına hem Yozgat halkının hem üniversite personelinin hem de üniversite öğrencilerinin katılımı hedeflenmekte ve bu sayede demokratik ve katılımcı bir iletişimin oluşması planlanmaktadır. Radyo yayınlarına radyoculuk alanında eğitim almamış kişilerin de katılımı özendirilerek hem çoğulculuk sağlanacak hem de alternatif yayınlara imkan tanınacaktır. Bozok FM sadece yerel ölçekte yayın yapacak ve özellikle genç insanlara, kadınlara ve kırsal kesime hitap edecektir.

Hedeflenen bu içerik ışığında Bozok FM'in yayın akışı, farklı türdeki eğitim, sanat, tarih, bilim, haber, müzik, spor vb. programlar ile tasarlanmıştır. Bu programların adları ve konuları sadece bir modeli görselleştirmek adına belirlenmiştir. Bu nedenle programların adları, saatleri, günleri ve süreleri konusunda uzman kişilerin öncülüğünde ve programa dahil olacak kişilerin görüşleriyle şekillenecektir.

Tablo 1: Bozok FM Yayın Akışı

BOZOK FM HAFTALIK YAYIN AKIŞI							
	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Cumartesi	Pazar
06:00-07:30	Türk Slow Müzik	Klasik Müzik	Tasavvuf Müziği	Dünya Müzikleri	Halk Müziği	Müzik Kutusu	Müzik Kutusu
07:30-09:00	Bozok Uyanıyor	Bozok Uyanıyor	Bozok Uyanıyor	Bozok Uyanıyor	Bozok Uyanıyor	Güne Başlarken	Güne Başlarken
09:00-10:00	Sabah Haberleri	Sabah Haberleri	Sabah Haberleri	Sabah Haberleri	Sabah Haberleri	Dünya Gündemi	Dünya Gündemi
10:00-12:00	"I" Müzik Programı	"I" Müzik Programı	"I" Müzik Programı	"I" Müzik Programı	Din Eğitimi	"G" Pop Müzik Prg.	"H" Pop Müzik Prg.
12:00-13:00	Türk Slow Müzik	Türk Slow Müzik	Türk Slow Müzik	Türk Slow Müzik	Tasavvuf Müziği	Yozgat Spor Gündemi	Yozgat Yerel Hab.
13:00-14:30	Öğrenciler Konuşuyor	Öğrenciler Konuşuyor	Öğrenciler Konuşuyor	Öğrenciler Konuşuyor	Sağlık	Müzik Ekstra	Müzik Ekstra
14:30-16:00	Bir Sohbet Bir Türkü	Bir Sohbet Bir Türkü	Bir Sohbet Bir Türkü	Bir Sohbet Bir Türkü	"J" Pop Müzik Prg.	Slow Müzik	Akustik
16:00-17:00	Bir Sanatçı	Bir Sanatçı	Bir Sanatçı	Bir Sanatçı	Teknoloji	Yozgat Konuşuyor	Yozgat Konuşuyor
17:00-19:00	"A" Müzik Programı	"B" Müzik Programı	"C" Müzik Programı	"D" Müzik Programı	"E" Müzik Programı	Türkülerin Hikayesi	İstek Saati
19:00-20:00	Akşam Haberleri	Akşam Haberleri	Akşam Haberleri	Akşam Haberleri	Akşam Haberleri	Türkiye Gündemi	Türkiye Gündemi
20:00-21:00	Yozgat Halkı	Söyleşi	Üniversite Personeli	Söyleşi	Üniversite Öğrencileri	Anadolu Ozanları	Ortak Yayın
21:00-22:00	"F" Müzik Programı	"F" Müzik Programı	"F" Müzik Programı	"F" Müzik Programı	"F" Müzik Programı	Bir Osmanlı Masalı	İnsan Hikayeleri
22:00-00:00	Tarih	Sinema	Spor	Sanat	Bilim	Radyo Filmi	Dünya Müzikleri
00:00-06:00	Bozok FM Müzikleri	Bozok FM Müzikleri	Bozok FM Müzikleri	Bozok FM Müzikleri	Bozok FM Müzikleri	Bozok FM Müzikleri	Bozok FM Müzikleri

"Bozok Uyanıyor" adlı program yeni uyanan dinleyicilerin güne dinç başlamaları için hazırlanmış bir program olacaktır.

“A,B,C,D,E,F,G,H,I ve J” adlı müzik programları farklı DJ’lerin yapacağı programlar olacaktır.

“Öğrenciler Konuşuyor” adlı program sunucunun Bozok Üniversitesi öğrencileriyle sohbet ettiği bir program olacaktır.

“Bir Sanatçı” adlı programda sadece bir sanatçıya ait şarkı ya da türküler yer alacaktır.

“Yozgat Halkı”, “Üniversite Personeli” ve “Üniversite Öğrencileri” adlı programlar Yozgat halkının, üniversite personelinin ve üniversite öğrencilerinin program hazırlayarak yayınlara katılacağı bir program olacaktır.

“Dünya Gündemi” adlı program dünyada meydana gelen güncel olayların ve haberlerin anlatıldığı bir program olacaktır.

“Yozgat Konuşuyor” adlı program ortaya atılan bir konu hakkında halkın görüşlerinin alındığı bir program olacaktır.

“Anadolu Ozanları” her hafta bir ozanın hayatı ve türkülerinin yer alacağı bir program olacaktır.

“Bir Osmanlı Masalı” adlı program Osmanlıdaki önemli şahsiyetlerin anlatıldığı bir program olacaktır.

“İnsan Hikayeleri” adlı program yaşanmış insan hikayelerinin anlatıldığı bir program olacaktır.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye’de 1992 yılında özel radyoların yayın hayatına başlaması devlet tekelinin kırılmasını sağlamıştır. Ancak radyo sayısının artması radyolardaki yayıncılığın farklılaşması anlamına gelmemiş ticari kaygılar yani reklam gelirleri için özel radyolar, müzik ağırlıklı yayın yapan, eğitim ve bilim yayınlarına ya çok az yer veren ya da hiç yer vermeyen çok sesliliğini yitirmiş bir kitle iletişim aracı haline gelmiştir.

Demokrasinin gereği olarak halkın, kitle iletişim araçlarına katılımı, düşüncesini paylaşabilmesi ve söylemek istediklerini söyleyebilmesi temel hak olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda radyo yayınlarına da halkın katılımcı bir tavırla yaklaşması, yayınların içeriğine dahil olması, söylemek istediklerini söylemesi yada yayınlamak istediklerini yayınlaması kısaca radyonun halkın sesi olmasını istemesi demokrasiyle yönetilen ülkelerde gerçekleştirilebilecek normal bir durum olarak görülmelidir. Bu nedenle ticari ve devlet radyolarının yanında halkın sesi olabilecek, halkın katılımı ile şekillenecek ve ticari kaygı gütmeyecek alternatif radyoların da var olması gerekmektedir.

Alternatif radyo yayıncılığının Türkiye’de gelişmesi için öncelikle yasal engellerin kaldırılması daha doğrusu düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Sonraki aşamada, ekonomik engeller aşılmalı, sponsor ve reklam gerekliliğine ihtiyaç duyulmadan; bağışlar ve vakıf fonlarından elde edilen gelirler ile radyo yayıncılığı yapılabilir. Hiç şüphesiz ki, tüm bunlar için bir toplum bilinci oluşmalı ve sivil düşünceye önem verilmelidir.

Bu noktada mevcut yasal durumun izin verdiği ölçüde alternatif bir radyo yayını yapabilmeyen tek ve en doğru yolu üniversite radyosu kurmaktır. Bozok Üniversitesi bünyesinde kurulum aşamasında olan radyo istasyonu özerk yapıya sahip olması, reklam gelirlerine ihtiyacı olmaması, eğitimi, sanatı ve bilimi ön planda tutacak olması ve ticari bir kaygı gütmeyecek olması hasebiyle alternatif radyo yayıncılığı yapmaya uygun bir mahiyete sahip olmaktadır. Bu özelliklerle yapılacak olunan yayınlara Üniversite personeli ve öğrencilerinin yanında Yozgat halkının da katılabilmesinin önü açılarak çoğulcu demokrasi sağlanmış ve hem üniversitenin hem de halkın sesi olacak bir radyo kurulmuş olacaktır.

Oluşturulan bu radyo modelinin sahip olduğu yapı ve özellik, Türkiye’de tam anlamıyla sadece Açık Radyo ve Radyo ODTÜ tarafından yapılmaktadır. Ancak Bozok FM, bu iki radyo istasyonundan da farklılaşıp kendi çizgisini oluşturarak Türkiye’de hem üniversite radyolarına hem de diğer radyolara örnek olacak bir radyo modeline sahip olacaktır.

6. Müzakere

Katılımcı: Güzel bir sunumdu tebrik ediyorum, yalnız bir şey eklemek istiyorum programlar çok kısa, benim tavsiyem 2-3 saatlik programlar daha uzun soluklu olur ve başlamadan bitmez. Şunu sormak istiyorum frekansı aldınız yok mu yoksa internet üzerinden mi?

Arş. Gör. Sefer KALAMAN: Hayır hocam internet üzerinden değil, frekansı aldık. Rektör hocayla konuştuk ve ne yapmamız lazım diye fikir sordular, biz de ilk aşamasından itibaren herşey kanunen olduğu şekilde başvurumuzu yaptık. Vericiyi koyacağımız yeri belirledik, bir sürü aşamadan geçip başvurumuzu yaptık, her şey kanuna uygun oldu ve şu anda frekansımız tahsis edildi. Yayın yapmaya hazırız. Frekansımız 107.0

Katılımcı: Tebrik ediyorum. Biz de aynı durumu Artuklu Üniversitesinde yapmak istedik ama olmadı, başaramadık, üniversite bünyesinde alamadık. Siz bunu üniversite vakfı üzerinde mi aldınız? Radyo; anonim şirket üzerinde olması gerekiyor. Radyo ve frekans kimin üzerine şu anda?

Arş. Gör. Sefer KALAMAN: Hocam radyo üniversitenin üzerine şu anda, fakülteye mi ait olacak yoksa vakıf üzerinde mi olacak kararlaştırılmadı.

Katılımcı: Üniversite öğrencisi değilim ama öncelikle Yozgat’a böyle bir kazanç sağladığınız için teşekkür ediyorum. Dinlediğim kadarıyla demokratik kuram çerçevesinde bir radyo hedefliyoruz doğru mu hocam? Ama 3 madde halinde engellerden bahsetmişsiniz. Bunları aşp kapalı bir yayın mı yapacaksınız? Onun dışında da en kısa vadede ne zaman gerçekleşecek ben de görev almak istiyorum.

Arş. Gör. Sefer KALAMAN: Tabi ki hocam seve seve, radyomuz katılımcı bir radyo olacak, hem kanunlar çerçevesinde hem de üniversite yönetimi çerçevesinde bir radyo olacak. Rektör hocama durumu arz ettim, o da en kısa zamanda nasıl olacağına bir an önce çıkmak niyetinde.

7. Kaynakça

Aziz, A. (1976). Radyo ve Televizyona Giriş. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Bailey, O., Cammaerts, B., Carpentier, N. (2008). Understanding Alternative Media. New York: Open University Press.

Bay, N. (2007). Radyo ve Televizyon Yayıncılığı. İstanbul: Nüve Kültür Merkezi.

Birsen, Ö. (2011). Türkiye Radyoculuğunda Alternatif Yayıncılık Arayışları: Açık Radyo Örneği. Erciyes İletişim Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, s. 20-30.

Budak, K. L. (1997). Türkiye’de Sosyal Sorumluluk ve Demokratik Katılım Açısından Radyo-Televizyon Yayıncılığı. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.

Demir, V. (2007). Türkiye’de Medya Siyaset İlişkisi. İstanbul: Beta Basım.

Demiroğlu, T. M. (2002). Demokrasi-Radyo Yayıncılığı Etkileşimi Türkiye’de Alternatif Radyoculuk. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

- Işık, M. (2002). Dünya ve Türkiye Bağlamında Kitle İletişim Sistemleri. Konya: Eğitim Yayınları.
- Kaya, A. R. (1985). Kitle İletişim Sistemleri. Ankara: Teori Yayınları.
- Kuyucu, M. (2014). Türkiye’de Faaliyet Gösteren Yerel Radyo İşletmelerinin Sorunları ve Yerel Radyo İşletmelerinde İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı. The Journal of Academic Social Science, Sayı: 5, s. 62-79.
- McQuail, D. (2010). Mass Communication Theory. London: Sage Publication.
- Siebert, S. F., Peterson, T., Wilbur S. (1963). Four Theories of The Press. London: University of İllinois Press.
- Soydan, E. (2016). Dünyada Alternatif Radyoculuk. http://www.ilefarsiv.com/radyo/yazi_41.htm, Erişim Tarihi: 01.04.2016.
- Topuz, H. (1990). Yarının Radyo ve Televizyon Düzeni - Özgür, Özerk ve Çoğulcu Bir Alternatif. İstanbul: İlad/Tüses Yayınevi.
- Vural, S. (1994). Kitle İletişiminde Denetim Stratejileri. Ankara: Öz Işık Matbaacılık.

YOZGAT KÜLTÜRÜ VE FOLKLORU

ADLANDIRMA YÖNTEMİ OLARAK LAKAPLAR VE BÜYÜKKIŞLA'DAKİ ÖRNEKLERİ

Nevzat ÖZKAN

Özet

Eski sözlü ve yazılı kaynaklarda yaygın olarak görülen lakaplar, ayırıcı ve belirleyici bir adlandırma yöntemi olarak yakın zamanlara kadar gelmiştir. Soyadı kanununun çıkması ve şehirleşmenin artması ile kullanım alanı daralmış ancak tümüyle ortadan kalkmamıştır. Belli sosyal çevrelerde mahiyet değiştirerek kullanılmaya devam etmektedir.

Yakın zamana kadar Yozgat'ın Çandır ilçesine bağlı bir kasaba olan ve şehre göç sebebiyle nüfusunun azalmasından dolayı ilçeye bağlı mahalle statüsüne düşen Büyükkışla, bölgenin en önemli Türkmen yerleşim alanlarından biridir. Son 65 yılda göçerlikten yerleşik düzene, ardından da şehir hayatına geçen Büyükkışlalılar, hemşerilik ilişkilerini büyük ölçüde sürdürmekte, hatta yeni nesil gençler bile belli ölçülerde aile lakapları üzerinden birbirini tanımaya ve tanımlamaya devam etmektedir.

Anahtar kelimeler: adbilimi, Büyükkışla, lakap, sözlü kültür

Abstract

Nicknames As A Method Of Denomination And The Examples On Büyükkışla

Nicknames seen commonly in old written and oral sources had endured until recently as a distinctive and determinative method of denomination. The area of usage has shrunk but has not disappeared completely with the enactment of the surname law and increase in urbanization. They remained in use in certain social circles.

Büyükkışla, which was a town subordinate to the Çandır county of Yozgat until recently and has become neighbourhood subordinate to the county due to the decrease of its population as a result of migration, is one of the most important Turcoman settlements in the area. Residents of Büyükkışla, who have transformed first from nomadism to sedentism then to urban life in the last 65 years, maintain citizenship relations to a great extent, moreover even youngsters from the new generation continue to recognise and identify each other over family nicknames.

Keywords: onomastic, Büyükkışla, nickname, oral culture

1. Giriş

Arapçadan dilimize giren ve “takma ad, yakıştırma ad” anlamlarına gelen lakap sözünün yerine İslamiyet öncesi dönem metinlerimizde, *er at* tamlaması kullanılmıştır¹. Günümüzde de belli başlı Türk lehçelerinde ufak tefek ses farklılıklarıyla lakap sözü yaygındır. Bu söz, Azerbaycan Türkçesinde *lâqâp*, Tatar ve Başkurt Türkçesinde *lâkap isim*, Kazak Türkçesinde *lakap*, Özbek Türkçesinde *lakab*, Türkmen Türkçesinde *lakam*, Uygur Türkçesinde *lâkâm* şeklinde görülmektedir². İnsanların ev dışında en çok kullanılan adı olan lakap, Gagavuz Türkçesinde *sokakça* şeklinde ifadelendirilmektedir³. Aynı şekilde, Tatar ve Başkurt Türkçelerinde “kuşama ad” sözünden geldiği anlaşılan *kuşamat* sözüne de rastlanmaktadır. Türk dilinin pek çok alanında yaygın olarak kullanılan lakap sözü Türkçeden Ermenice, Sırpça, Arnavutça, Makedonca gibi

¹İbrahim Şahin, *Adbilim*, Pegem Akademi, Ankara 2015, s.37.

²Ahmet Bican Ercilasun vd., *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, KB Yay., Ankara 1991, s.534-535.

³Petri Çebotar-Ion Dron, *Gagauzca-Rusça-Romınca Sözlük*, Pontus, Chişinau 2002, s.595.

komsu dillere de geçmiştir⁴.

Ad kültürü içinde önemli bir yere sahip olan lakaplar, kişi adlarıyla birlikte kullanılan veya doğrudan adın yerine geçen tamamlayıcı ve tanımlayıcı sözlere dir. Bazen asıl adın sıfatı olarak onunla bütünleşir, bazen de gerçek adın yerine geçerek onu tümüyle unutturur. Lakabın kaynağı, lakap verilen kişidir. Kişiy e ait her türlü olumlu veya olumsuz özellik, yaptığı bir iş veya yaşadığı bir olay lakaba vesile teşkil edebilir.

2. Sözlü kültürde lakaplar

Sözlü kültür eserlerinde kişilerin üstün özellikleri ile anılmasının sadece kahramanlıklarını dile getirmekle veya onları bir tipe dönüştürmekle ilgisi yoktur. Aynı zamanda kahramanı akılda kalıcı özellikleri ile ön plana çıkarma ve bilinir, tanınır hale getirme düşüncesiyle de ilgisi vardır⁵.

Kamil Veliyev'in *bedî hitaplar* terimi ile karşılamaya çalıştığı İngilizce *epithet/epitet* terimi "nitelik, sıfat, lakap" anlamına gelmektedir. Dede Korkut Boyları'nı poetikası bakımından değerlendiren Veliyev, İbrayev, Bayslan gibi bilim adamları metinde yer alan epitetler üzerinde de durmuşlardır. Dede Korkut gibi sözlü kültür abidelerinden olan Manas Destanı'nda görülen epitetler üzerinde de çalışmalar yapılmıştır⁶. Köroğlu Destanı'nda da kişi kadrosunun tümü yiğitliklerini ve kahramanlıklarını ifade eden epitetlerle (sıfatlarla) anılmaktadır⁷.

Tarihî kökleri Oğuz Kağan Destanı'na uzanan Dede Korkut Boyları'nda epitetler iki ayrı düzende kullanılmaktadır. Birincisi *Kara Güne, Deli Dünder, Şir Şemseddin, At ağızlı Aruz* örneklerinde olduğu gibi kısa ve isme doğrudan bağlı olmasıdır. İkincisi ise *Hamid ilin Merdin kalesin depip ykan, demir yaylı Kıpçak Melike kan kusturan, gelüben Kazanın kızın erlik ile alan, Oğuzun ak sakallu kocaları görende ol yigidi tahsinleyen, al mahmuzu şalvarlı, atı bahri hotozlu, Kara Güne oğlu Kara Budak* şeklinde uzun söz kalıpları içinde yer almasıdır.

Kişiler *ak, kara, sarı, konur, boz* gibi renklerle; *deli, alp, dölek, erdemli, namert* gibi insani özellikleriyle; *tülü kuşun yavrusu, ejderhanın ağzından adam alan, bıyığını ensesinde yedi defa düğen, altmış erkek deresinden kürk eylese topuğunu örtmeyen, altı ögeç derisinden külâh etse kulaklarını örtmeyen, acığı tutanda bıyığından kan boşanan, acığı tutanda kara taşı kül eyleyen, kırk cübbe bürünen* insanlar olarak olağanüstü niteliklerle; *at ağızlı, ağ alınlı, uzun baldırları ince, kolu budu hezence, bıyığı kanlı* gibi fiziki görünümleriyle; *aslan, kaplan, ejderha* gibi hayvanlara benzetilerek, *baba, oğul, kardaş, emmi, dayı, güveyi, torun, eş* gibi akrabalık ilişkileriyle; *Bügdüz, Oğuz, Kıpçak* gibi boy mensubiyetleriyle; *han, beğ, beylerbeyi, bin yiğidin başı, ağ ban evin sahibi, ak sancaklı, vezir, kalmış yiğit arkası* gibi sosyal statüleriyle; *peygamberin yüzünü görmek, sahabesi olmak* gibi dinî vasıflarla; *sarı donlu, demir donlu, göğsü kızıl düğmeli, kulağı küpeli, yüzü nikaplı* gibi kılık kıyafetleriyle ve tabii *yiğitlik* ve *kahramanlıklarıyla* nitelendirilmektedir⁸.

3. Yazılı belgelerde lakaplar

Yerleşik ve yazılı bir kültürün etkili olduğu Osmanlı döneminde vezirlere ve padişahlara da lakaplar verilmiştir. Mutlak otoriteyi temsil eden padişahların lakapları karakter özellikleri, yaşadıkları tarihî olay, din, iş, uğraşı veya meslek alanlarından seçilmektedir.

⁴Günay Karaağaç, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 2008, s.566.

⁵Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü'nün Teknolojileşmesi*, Çev. S.P.Banon, Metis Yay., İstanbul 1999, s.88-89.

⁶Mehmet Aça, "Türk Destanlarındaki Epitetler Hakkında Dört Eser ve İlhan Başgöz'ün Bir Yazısına Dair", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.6, Güz 1998, s.693-699.

⁷Salahaddin Bekki, "Türkiye'de Epitetler Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Köroğlu'nun Bir Şiirinin Tahlili", *Milli Folklor*, yıl:24, S.95, 2012, s.202-214.

⁸İlhan Başgöz, "Dede Korkut Destanında Epitetler", *Milli Folklor*, yıl:10, Bahar 1998, C.5, S.37, Ankara, s.23-35.

Dinî kaynaklı olarak Osman Gazi'ye *Fahrüddin* "dinin övücü", Yıldırım Bayezid'e *Celaliüddin* "dinin yüceliği", Çelebi Mehmed'e *Gıyasü'd-dünya ve'd-din* "dinin yayılması ve insanların iyiliği için uğraşan", Orhan Gazi'ye İhtiyarüddin "dinin seçtiği", I. Murad'a *Leysü'l-İslam* "İslam'ın arslanı" ve Şihabüddin "dinin cesuru" Orhan Gazi ve Yıldırım Bayezid'e *Seyfüddin* "dinin kılıcı", Orhan Gazi'ye Şucaüddin "dinin yiğidi" lakapları verilmiştir.

Fiziki özelliklerine göre Osman Gazi'ye *Kara*, II. Osman'a *Genç*, II. Selim'e *Sarı*, karakter özelliklerine göre I. Mustafa ve I. İbrahim'e *Deli*, II. Mustafa'ya *Derviş*, I. Bayezid'e *Yıldırım*, II. Bayezid'e *Veli* sıfatları lakap olarak seçilmiştir.

Uğraşılara ve yapılan işe göre IV. Mehmed'e *Avcı*, I. Mehmed'e *Kirişçi*, II. Murad'a *Ebu'l-Hayrat* "hayırların babası", II. Mehmed'e *Ebu'l-feth* "fethin babası" veya *Fatih*, I. Murad'a *Hudavendigâr* "hükümdar", II. Süleyman'a ise *Kanuni* denmiştir.

Savaş meydanında ölen I. Murad ve Yeniçerilerin katlettiği II. Osman ise şehid olarak anılmıştır⁹.

600 yılı aşan Osmanlı tarihi boyunca vezirler memleketlerine ve etnik mensubiyetlerine göre *Arnavut*, *Boşnak*, *Bozoklu*, *Çandarlı*, *Giritli*, *Karamanlı*, *Kıbrıslı*, *Köprülü*, *Laz*, *Osmancıklı*, *Nevşehirli*, *Pargalı*, *Rum*, *Tekirdağlı*, *Tunuslu*; baba adlarına göre İmamzade, *Muhsinzade*; mesleklerine göre *Hazinedar*, *Kemankeş*, *Yemişçi*; fiziki özelliklerine göre *Bıyıklı*, *Boynueğri*, *Gedik*, *Hadım*, *Kara*, *Kel*, *Küçük*, *Semiz*, *Topal*; kişiliklerine göre *Deli*, *Koca*, *Melek*, *Öküz*; sarayla ilişkilerine göre *Damat* lakabıyla anılmışlardır.

4. Cumhuriyet döneminde lakaplar

2 Ocak 1935 tarihinde yürürlüğe giren 2525 sayılı *soyadı kanunu* ile lakapların yerini soyadlarının alması amaçlanmıştır. Kanunun 3. Maddesiyle lakabı hatırlatan rütbe ve memuriyet, aşiret ve yabancı ırk ve millet isimleriyle umumi edelere uygun olmayan veya iğrenç ve gülünç olan soyadlarının kullanılması yasaklanmıştır. 26 Kasım 1935'te çıkarılan 2590 sayılı kanunun 1. maddesiyle "Ağa, Hacı, Hafız, Hoca, Molla, Efendi Bey, Beyefendi, Paşa, Hanım, Hanımefendi ve Hazretleri gibi lakap ve unvanlar kaldırılmıştır. Erkek ve kadın vatandaşlar, kanunun karşısında ve resmi belgelerde yalnız adlarıyla anılırlar." hükmü getirilmiştir¹⁰.

Bu kanunlarla her aile bir soyadı almış, ancak lakap kullanımı da devam etmiştir. Yakın dönemlerde Anadolu'nun pek çok köy, kasaba ve şehirlerinde kullanılan lakaplar üzerinde yapılan araştırmalar, lakap takma ve lakap kullanma alışkanlığımızın devam ettiğini göstermektedir.

Çünkü lakap kişinin gerçek adı dışında yakınlarının veya bağı bulunduğu sosyal grubun üyeleri tarafından konulmakta ve özellikle köylerde hemen herkesin bir lakabı bulunmaktadır.¹¹ Köyden şehre göçün artmasıyla köylerde kullanılan lakaplar bir ölçüde şehirlere de taşınmıştır. Zaten şehirlerde de sülale unvanları ve meslek adları kişilerin tanıtımında yaygın olarak kullanılmaktaydı. Daha sonra grup kültürlerinin teşekkül etmesi, argoların ve sosyal statüye dayalı özel dillerin gelişmesiyle birlikte özellikle okullarda, asker ocağında, meslek grupları arasında da lakaplar yaygınlaşmaya başlamıştır.

5. Lakapların kaynağı ve işlevi

Asıl ada sonradan eklenen ve kişinin her hangi bir özelliğinden dolayı verilen lakaplar, çok serbest bir ortamda doğup gelişmektedir. Lakap takan kişi ne sosyal, ne siyasi ne de kültürel bir baskının veya kurumun

⁹Esra Keskinkılıç, "Sultanî Lakaplar (veya Devletli ve Saadetli Lakaplar)", *Acta Turcica* Kültürümüzde İsim Özel Sayısı, Yıl: 6, S.1-1, Ocak 2014, .1-22. www.actaturcica.com

¹⁰www.mevzuat.gov.tr

¹¹Sedat Veyis Örnek, *Türk Halkbilimi*, KB Yay., Ankara 2000, s.159-160.

etkisi altındadır. Yöre kültürlerinin, toplumsal veya etnik yapının, inanç ve kabullerin etrafında şekillenen lakaplarda bir espri, mecaz, dokundurma, hatta alay ve küçümseme anlamı bulunabilir. Çoğu kez lakabı takan veya kullanan grupla sınırlı kalan bu tür anlamlar, her zaman herkes tarafından tespit edilemeyebilir. Hatta lakap olarak verilen sözün genel dilde bir karşılığı veya anlamı da bulunmayabilir.

Lakaplar, lakap takılan kişinin belirgin bir özelliğine bağlı olarak, bu özelliği tespit eden bir kişi tarafından takılabilir. Ayırıcı bir adlandırma olduğu için de zamana ve şartlara göre yaygınlık kazanır. Lakapların asli işlevi tanıtmaktır, tanıtmayı yücelterek veya küçük düşürerek yerine getirebilir. Yüceltici lakaplar daha çok başarı odaklı olarak övünç ve özgüven duygusunu teşvik etmek üzere, küçültücü lakaplar ise dar grup ilişkilerine dayalı olarak yergi, alay ve şaka yollu adlandırmalarda ön plana çıkmaktadır¹².

Lakaplar gibi, mahlaslar da yakıştırma adlardır. Ancak veriliş biçimleri farklıdır. Mahlası, kişinin kendi seçer veya beğenerek benimser, lakap ise başkası tarafından verilir ve toplum tarafından benimsenir¹³.

Bir örnek olmak üzere, Manisa'nın Demirci ilçesinde lakaplar kişinin; 1. Geldiği yer adına göre, 2. Ailesinde meşhur olmuş ata (baba veya ana) adına göre, 3. Akrabalık terimlerine göre, 4. İş ve uğraşına göre, 5. Belirgin fiziki özelliğine göre, 6. Etnik kökenine göre, 7. Kişinin sosyokültürel durumuna göre verilebilmektedir¹⁴.

Çoğu bölgede sülale adları, *oğlu*, *kızı* sözüyle, *-lar*, *-li* ekiyle lakap haline getirilmektedir. Kişinin başından geçen bir olay, kişi veya nesnelere benzeme veya benzetme de lakaplara kaynaklık etmektedir¹⁵. Sözelimi Emirdağ'da kişiye çok kullandığı *ben*, *bin şükür* gibi sözler, becerisine veya kişilik özelliklerine bağlı olarak *zehir*, *çingir*, *tazı* gibi kelimeler lakap olarak verilmektedir¹⁶. Aynı şekilde Ardahan'ın Hanak ilçesinde de lakaplar, büyük ölçüde insanların fiziki ve sosyal özelliklerine, huy ve tavırlarına göre belirlenmektedir¹⁷.

6. Büyükkışla'da lakaplar

Bir Türkmen yerleşim alanı olan Büyükkışla'da **sözlü kültür ve aşiret yapısı yakın zamanlara kadar canlı bir şekilde** varlığını sürdürmüştür. Yayla ve kışla arasında geçen bu hayat tarzında, herkes birbirini yakından tanımakta ve gerektiğinde bir diğerine en kısa yoldan tanımlama ihtiyacı duymaktaydı. Bu sebeple her kişinin adının yanında özellikle aynı adı taşıyan diğer toplum üyelerinden ayrılmasını ve tanınmasını sağlayan bir lakabı da bulunmaktaydı. Bazen bir lakap da yeterli olmayıp birden çok lakap kullanılmaktaydı.

Aşağıda verilen lakaplar, sahadan derlemeler ve şahsi tespitler yanında, Büyükkışla ile ilgili olarak hazırlanmış eserlerden taranmıştır¹⁸.

¹² Şeref Boyraz, "Lakaplar Konusunda Bazı Dikkatler ve Bir Yöre Örneği", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S.VII, 1998, s.107-138.

¹³ Orhan Acıpayamalı, "Türk Kültüründe "Ad Koyma Folkloru"nun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi", *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri IV. Cilt Gelenek, Görenek ve İnançlar*, KB Yay., Ankara 1992, s.1-14.

¹⁴ Şükran Oğuz – İsmail Oğuz, "Lakap Verme Geleneğinde Manisa İli Demirci İlçesi Örneği", *38. ICANAS 10-15 Eylül 2007*, Ankara / *Türkiye Bildiriler: Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri, 3. Cilt*, AKDITYK Başkanlığı Yay., Ankara, s.1127-1139.

¹⁵ Turgay Kabak, "Lakaplar ve Uzuncaburç Kasabasında Lakap Verme Geleneği", *Acta Turcica* Kültürümüzde İsim Özel Sayısı, Yıl: 6, S.1-1, Ocak 2014, .1-30. www.actaturcica.com

¹⁶ Ömer Faruk Yıldızkaya, "Emirdağ'da Lakaplar Üzerine Bir Araştırma", *Acta Turcica* Kültürümüzde İsim Özel Sayısı, Yıl: 6, S.1-1, Ocak 2014, .1-16. www.actaturcica.com

¹⁷ Ümit Özgür Demirci, "Ardahan'ın Hanak İlçesinde Lakaplar", *Acta Turcica* Kültürümüzde İsim Özel Sayısı, Yıl: 6, S.1-1, Ocak 2014, .1-12. www.actaturcica.com

¹⁸ Karahan, Ali Rıza, *Bizim Köy Büyükkışla*, Ankara 2011, s.105-109. Fehmi Halıcı, *Büyükkışla Diye Bir Köy*, baskı yeri ve tarihi yok, s.5-6. Mahmut Kelecioğlu, *Akkoyunlular ve Büyükkışla*, Ankara, baskı tarihi yok.

6.1. Kişinin kendinden kaynaklanan lakaplar

Kişiye ait her türlü nitelik ve nicelik, davranış ve özellik lakaba kaynaklık etmektedir. Özellikle lakabın kişiyi tanımlayan bir takma ad olduğu düşünülürse, **lakap takan kişinin**, lakabı benimseyen ve kullanan sosyal çevrenin lakap belirleme ve kullanmada birinci önceliği, kişisel diyebileceğimiz özellikler olmaktadır.

6.1.1 Kişi adının ses ve biçim bakımından değiştirilmesi

Adın söylenişinin kısaltılması, adın kolay söylenmesi ile ilgisi bulunmaktadır. Bunun aksine özellikle dinî adlara +II eki getirilerek Ayşeli, Fatmalı, Ahmetli, Mehmetli şeklinde adı genişleterek kullanma eğilimi de görülmektedir. Hatta bu tür isimlerin resmî ad olarak kullanımı da söz konusudur¹⁹. Büyükkışla'da da Ayşe ve Fatma adının söylenişinde benzer özellikler görülmektedir.

Abdullah > Apoğ, **Akkadın** > Akka, **Akkız** > Akey, **Ali** > Alle, Alôğ, **Ali Gazi** > Alağzi, **Ayşe** > Anşili, **Cuma** > Cümük, **Elif** > Ellik, Elli, **Emine** > Emik, Emiş, **Fadime** Fadik, Fatey, **Fatma** > Fattili, Fittili, Habba, Habbili, **Hacı** > Hacoğ, **Halil** > Halloğ, **Hamit** > Hamoğ, **Hasan** > Hasoğ, **Hatice** > Hacca, Haccık, **Hayriye** > Hayrık, **Hüseyin** > Hüsük, Hüsoğ, Hüsem, İbrahim > İbik, İbili, İbiş, İbo, İsmail > İso, **Kemal** > Kömoğ, **Kezban** > Kezzik, **Mahmut** > Mamo, **Mehmet** > Memo, Memik, Memili, Memmeli, **Mustafa** > Mustuk, Mustulu, **Rukiye** > Urkuya, **Ruziye** > Ürzye, **Süleyman** > Sülemen, Süloğ, **Zennure** > Zennik, **Zübeyde** > Zebey.

6.1.2. Niceliğe dayalı olanlar

Kişinin dış görünüşünden kaynaklanan bu tür lakapların çok önemli bir bölümü bir engele veya kusura bağlı olarak belirlenmektedir. Ayrıca renk, görünüm gibi başka bazı özellikler de lakabın belirlenmesine kaynaklık etmektedir.

a. **Kel**: Kel Ali, Kel Cemal, Kel Cuma, Kel Hacı, Kel Hasan, Kel Hüseyin, Kel İbrahim, Kel Kiraz, Kel Memmet, Keloğlan, Kel Zeynep. Aynı adı taşıyan kelleri birbirinden ayırmak için Arab'ın Kel Hacı, Muculular'ın Kel Memmet, Musa'nın Kel Ali gibi sülale veya aile unvanı da eklenmektedir.

b. **Kör**: Kör Ahmet, Kör Arif, Kör Hacı, Kör Güllü, Kör Oğlan, Kör Osman, Kör Baddal, Kör Derviş, Kör İpraam, Kör Kuş Rifat, Kör Meyrem.

c. **Topal**: Topal Ahmet, Topal Ali Memmet, Topal Bekir, Topal Dede, Topal Gazi, Topal Hacca, Topal Hacı, Topal Hüseyin, Topal Memmet, Topal Mustafa, Kara Salif'in Topal Mustafa.

ç. **Çot, Çolak**: Apoğ'un Çolak, Çolak Hacı, Çot Hasan, Tapı'nın Çolak.

d. **Hastalık**: Gurrük (teslisin şiş olması) Ali, Gurrük Adnan.

e. **Uzuv boyutu**: Beş Duluk, Garnı büyük, Memağ (memesi) Büyük Urkuya.

f. **Kısa boylu ve zayıf olma**: Gedik Gız, Gıdalak Hacı, Güdük Ali, *İncoğlan*, Kiriz, Kötü Memmet, Mımık.

g. **İnce uzun olma**: Dal Fadik, Çiker (<çikel "ince uzun"), Zırık.

h. **Ameliyatlı olma**: Karnıyarık.

¹⁹Leyla Karahan, "Türkçede Dinî Anlamlı Bazı Kişi Adlarını Ekle Değiştirme Geleneği", *Dil Araştırmaları*, S.4, Bahar 2009, s.17-24.

1. **Duyamama:** Sağır Urkuya (Rukiye).

i. **Kıllı olma:** Gıllı Ayşa, Gıllı Şerif.

j. **Sakalsızlık:** Köse.

k. **Elleri iri olma:** Hopan Elif.

l. **Yüzde yara izi:** Cırık, Çapar Gız.

m. **Renk:** Ak Gız, Alloğlan (< Allı oğlan), Garahmet, Gara Elif, Gara Fatma, Gara Gız, Gara Hacca, Gara Medine, Gara Şerife, Gır Ali, Gırmızı Fatey, Göğ Gız, Göğ Meyrem, Güllü, Mor Gız, Sarı Hacca, Saribelik, Yeşil.

n. **Konuşma bozukluğu:** Cakoğ (< cak: konuşmak ses çıkarmak)²⁰, Hımık (genizden konuşan)²¹, Ubulu.

6.1.3. Niteliğe dayalı lakaplar

Kişinin inancı, davranışları, mesleği ve becerileri toplumun dikkatinden kaçmamakta ve özellikle genel toplum yapısı ve tercihleri dışında değerlendirilen bazı davranışlar, belirgin karakter özellikleri, kişiyi toplum hayatında ön plana çıkaran sosyal statüsü, işi ve meşgalesi ayırıcı bir nitelik olarak sıfat veya unvan şeklinde bir lakaba dönüşmektedir.

a. **Sol elini kullanma:** Daşığ'ın Solak.

b. **Ayağını iç tarafa basma:** Çap Derviş.

c. **Karaktere bağlı dinî sıfatlar:** Gâvur, Hacı, Hoca, Mulla (< Molla), Müslüman, Şıh (< Şeyh).

d. **Meslek:** Ali Çoban, Ali Hoca, Ahmet Usta, Aşık (<Âşık), Bekçi Deli Memmet, Danagüden Ali, Demirci Ali, Deveci Kadir, Köşker, Kaşıkçı Mustafa, Hacı Kâ (<kâhya) Galeyci Memet, Öğretmen Ali, Parççı: (<parç: topraktan veya bakırdan yapılmış kap)²², Petrolcü Ali, Savran “deveci”, Sinsor Ahmet, Şoför Ali, Tetik, Usdali (<usta Ali).

e. **Davranış ve tutum:** Atik Gız, Cicili, Cin Ali, Cömbül “oda sahibi, misafirperver”, Hırpoğ (<hırpık “dağınık”), Gemalmaz “inatçı” Hökelâğa (<ukala), Gordanni (<Kordon-lu elbise giyen), Kirli Hasibe, Tozlu Ali.

f. **Sosyal statü:** Göbül (<göbel “yetim”²³) Ali, Nikâhsız Meryem, Toka Ali, Yetim Hacı.

g. **Ruh hali:** Deli Fadime, Deli Memmet, Gözükara.

h. **Askerî rütbe:** İsmal Çavuş, Memmet Çavuş, Osman Onbaşı, Topal Gazi.

1. **Yaş ve sıra:** Batı kültüründe de babanın adı verilen çocukların adının önüne küçük sıfatı getirilmektedir²⁴. Koca Daşık, Büyük Köse, Orta Köse, Küçük Köse.

i. **Eğitim:** Eğitimli kişilere efendi diye hitap edilmektedir. Ali Efendi, Yahya Efendi.

²⁰Yaşar Çağbayır, Ötüken Türkçe Sözlük 1, İstanbul 2007, s.743.

²¹Ahmet Dinç, *Türkçenin Kayıp Kelimeleri*, İstanbul 2013, s.258.

²²DS IX, 3395.

²³DS VI, 2114.

²⁴Betül Yalçınkaya, “Almanca ve Türkçe Ad Verme Gelenekleri”, *Ankara Üniversitesi DTDF Dergisi*, C.55, S.1, 2015, s.336-379.

6.2. Kişinin çevresinden kaynaklanan lakaplar

Kişinin aile ve sülale mensubiyeti, sosyal çevresi onu tanımlayan bir unsur olarak lakap haline gelmektedir. Ayrıca kişinin dış görünümü veya tabiatı bakımından benzediği herhangi bir varlığın adı, lakabı haline getirilmektedir.

6.2.1. Ad aktarmasına dayalı lakaplar

Kişilerin karakteristik özellikleri doğadan seçilmiş bitki, hayvan, eşya gibi farklı türlerden varlıkların özellikleriyle özdeşleştirilerek ad aktarması yoluyla lakaba dönüştürülmektedir.

a. **Hayvan:** Çakal, Geçi, İma “geyik, geyik boynuzu²⁵”, Kurt (Mustafa, Ahmet), Sülük, Sıçan (Elif), Tırtıl.

b. **Bitki:** Gabaasan (Kabak Hasan), Sarıbursa (bir tür buğday).

c. **Eşya:** Gaşıkgoz, Gırmıt (Ar. kırmîd “kiremit”)²⁶, Üllük (<ülük “su akan ince boru veya testinin ağız kısmı, zayıf”)²⁷.

d. **Zaman:** Küzlük “güzlük, güzün doğan”

6.3. Mensubiyete dayalı lakaplar

Kişinin mensup olduğu aile, kabile, sosyal grup veya memleket bir tanımlayıcı olarak lakaba dönüştürülmektedir.

Aile

Soyadı kanunundan önce resmî kayıtlarda kişi adları baba adıyla birlikte Ali oğlu Mehmet şeklinde geçmekteydi. Balkanlar’da hâlen nüfus kayıtlarında kişi adının sonuna baba adı getirilmektedir. Kıbrıs’ta ise 1974 Barış Harekâtı’na kadar aynı uygulama sürdürülmüştür.

Büyükkişla’da da aynı adı taşıyan birçok kişi baba adıyla birbirinden ayrılmaktadır. Özellikle çok yaygın kullanılan Ali adını taşıyanlarda bu yaygın olarak görülür: Alağzi’nin Ali, Adil’in Ali Efendi, Ali Çoban’ın Ali, Alloğlan’ın Ali, Biberoglu’nun Ali, Cömbül’ün Ali, Cuma Çavuşun Ali, Çakal’ın Gır Ali, Çap Derviş’in Seyit Ali, Göbül Ali’nin Ali, Gözügara’nın Ali, Havtoğlu’nun Ali, Hülü’nün Dedeli’nin Ali, Garamulla’nın Ali, Küzlüğ’ün Ali, Osman Onbaşının Ahmet Ali, Sülemen’in Ali, Şahneoğlu’nun Ali, Üllüğ’ün Ali.

Kadınlar Cırığ’ın Dudu, Çiker’in Meryem, Çolağ’ın Fattili, Daşığ’ın Fittili, Sarıbursa’nın Habbili, Şıhın Fattili gibi babalarının adlarıyla tanımlanmaktadır.

Aynı şekilde erkekler de anne adlarıyla tanımlanabilmektedir: Cıngılı’nın Hüseyin, Dudu’nun Hasan, Gül Emine’nin Osman, Gül Kız’ın Mahmut, Güllü’nün Mahmut, Hacca’nın Mustafa, Hacca’nın Rifat, Hava’nın Mahmut, Kezziğ’in Mustafa, Gara Medine’nin Hamis, Gara Şerife’nin Hamis, Mor Kız’ın Mustafa, Sarı Hacca’nın Hüsem, Sultan’ın Hacı Memmet, Sultan’ın Garahmet, Suna’nın Hasan, Suna’nın Memmet, Göğ Meyrem’in Osman, Göğ Meyrem’in Hallôğ.

Senem’in kızı şeklinde sadece anne adıyla anılan kadınlar da bulunmaktadır.

²⁵DS VII, 2533.

²⁶Yaşar Çağbayır, Ötüken Türkçe Sözlük 3, s.2628

²⁷DS XI, 4064.

Küçük yaşta babasını kaybeden bir kişi de Yetim Hacı olarak anılmaktadır.

b. **Yer ve topluluk:** Abdal, Arap, Çandırlı, Yemenkuşu, Yörük.

6.4. Anlamı unutulmuş lakaplar

Dilin ve toplumsal yapının değişmesine bağlı olarak, kullanılmaya devam eden bazı lakapların anlamları unutulmaktadır. Bu tür lakapların anlamlarını kesin olarak belirlemek mümkün olmamakla birlikte hem yöre ağzını hem de Türkçenin söz varlığını dikkate alarak bazı açıklama önerileri yapmak mümkündür. Bu türden anlamını kesin tespit edemediğimiz bazı lakaplar, önerdiğimiz anlamlarla birlikte aşağıda sunulmaktadır:

Çirli: (<çerli) hastalıklı, et ve meyve kurusundan yapılmış bir çeşit yemek²⁸.

Hülü: 1.yağmur. 2. muz fidanlarının ekildiği çukur. 3.bir tür şeftali²⁹

Leko 1.<leke) korkak, ödle. 2. (<lekes < nakes) cimri.

Neney: ezgili söylenen söz, nanay.

Tannik: (<tannık < tan-lık) şaşılacak şey.

Taynız: (<tay “yaşıt”³⁰ +nise “acınacak durumda”³¹) sıkıntılı arkadaş.

Yağınan yumurta: uyumlu.

Zöber: başıboş, iri gövdeli³².

7. Sonuç

Lakaplar, sözlü kültüre dayalı adlandırma yöntemlerinden biridir. Ancak zaman içinde belli ölçülerde yazılı kültürü de aktarımıştır. Günümüzde de şekil ve mahiyet değiştirerek devam ettiği söylenebilir.

Büyükkişla gibi göçebelik, yarı göçebelik ve yerleşik kültürü ardı ardına yaşamış bir yerleşim merkezinde kullanılan lakapların birbirini izleyen farklı sosyal süreçlerin izlerini taşıdığı görülmektedir.

Adların farklı söylenişlerine dayanan lakaplar ağız özelliklerinin, aile ve sülale adına dayalı lakaplar aşiret kültürünün, niceliğe dayalı lakaplar kişisel gözlemlerin, niteliğe dayalı lakaplar önemsenen ve küçümsenen hal ve davranışların, ad aktarmalarına dayanan lakaplar ise çevre-insan ilişkilerinin izlerini taşımaktadır.

Bugün artık neredeyse unutilan bu sosyal süreçlerin bir hatırası olarak günümüze kadar gelen lakaplar, aslında her bir sosyal çevreyi kendine has kılan özgül davranış ve tercihlerin bir yansımasıdır.

8. Müzakere

Katılımcı: Sayın Başkan, katılımcı arkadaşların hepsine çok teşekkür ediyorum. Hakikaten çok güzel şeyler dinledik. Ben Sayın Nevzat Hocamın bildirişiyle ilgili bir noktaya değinmek istiyorum. Lakapların bir de halk inançları ve mitolojik boyutları vardır; buna birkaç tane misal vermek istiyorum: Kül dökən,

²⁸DS III, 1236

²⁹DS VII, 2449

³⁰Yaşar Çağbayır, Ötüken Türkçe Sözlük 5, s.4650.

³¹DS IX, 3252.

³²DS XI, 4398.

kaşık düşmanı, eksik etek, er sahibi, kaynananın oğlu, çocukların babası, el kızı, bizimki gibi. Bunlar daha ziyade halk inançlarında gelin için kullanılan imajlardır. Kara iyelerden korunmak için pasaklı, kirli, fitıklı, sümüklü gibi ifadeler, erkek çocuklarını kız çocuk gibi göstermek veyahut da albenilerini örtülemek için belirli bir yaşa gelene kadar kullanılmış lakaplardır. Ayrıca; ağa verdi, Hak verdi gibi ifadeler de lakaplar olarak sayılabilir. Renk katmak istedim, teşekkürler.

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN: Ben teşekkür ederim. Hocam o konu daha çok örtmece şeklinde değerlendirilebilir. Yani çocuğun birtakım kötülüklerden korunması veya eşlerin birbirinin adını söylemek yerine bir şekilde kaşık düşmanı, bizimki kullanılır hatta köy yerinde amcanın kızı gibi ifadeler söylenir. Yani ben yetiştiğim ortam içinde babamın annemin ismini söylediğini duymadım. Başka bir deyişle, isimleri söylemek yerine böyle örtmeceler üzerinden ifade edilirdi. Bunu lakap yerine örtmece olarak değerlendirmek mümkün. Teşekkür ederim.

9. Kaynakça

- Acıpayamlı, Orhan, “Türk Kültüründe “Ad Koyma Folkloru”nun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi”, *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri IV. Cilt Gelenek, Görenek ve İnançlar*, KB Yay., Ankara 1992, s.1-14.
- Aça, Mehmet, “Türk Destanlarındaki Epitetler Hakkında Dört Eser ve İlhan Başgöz’ün Bir Yazısına Dair”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.6, Güz 1998, s.693-699.
- Başgöz, İlhan, “Dede Korkut Destanında Epitetler”, *Milli Folklor*, yıl:10, Bahar 1998, C.5, S.37, Ankara, s.23-35
- Bekki, Salahaddin “Türkiye’de Epitetler Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Köroğlu’nun Bir Şiirinin Tahlili”, *Milli Folklor*, yıl:24, S.95, 2012, s.202-214.
- Boyraz, Şeref, “Lakaplar Konusunda Bazı Dikkatler ve Bir Yöre Örneği”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S.VII, 1998, s.107-138.
- Çağbayır, Yaşar, *Ötüken Türkçe Sözlük 1-5*, İstanbul 2007.
- Çebotar, Petri - Dron, Ion, *Gagauzca-Rusça-Romınca Sözlük*, Pontus, Chişinau 2002, s.595.
- Demirci, Ümit Özgür, “Ardahan’ın Hanak İlçesinde Lakaplar”, *Acta Turcica* Kültürümüzde İsim Özel Sayısı, Yıl: 6, S.1-1, Ocak 2014, .1-12. www.actaturcica.com
- Dinç, Ahmet, *Türkçenin Kayıp Kelimeleri*, İstanbul 2013.
- DS:** *Derleme Sözlüğü I-XII*, TDK Yay., Ankara 1963-1982.
- Ercilasun, Ahmet Bican vd., *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, KB Yay., Ankara 1991, s.534-535.
- Halıcı, Fehmi, *Büyükkışla Diye Bir Köy*, baskı yeri ve tarihi yok.
- Kabak, Turgay, “Lakaplar ve Uzuncaburç Kasabasında Lakap Verme Geleneği”, *Acta Turcica* Kültürümüzde İsim Özel Sayısı, Yıl: 6, S.1-1, Ocak 2014, .1-30. www.actaturcica.com
- Karaağaç, Günay, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 2008, s.566.
- Karahan, Ali Rıza, *Bizim Köy Büyükkışla*, Ankara 2011.

- Karahan, Leyla, “Türkçede Dinî Anlamalı Bazı Kişi Adlarını Ekle Değiştirme Geleneği”, *Dil Araştırmaları*, S.4, Bahar 2009, s.17-24.
- Kelecioğlu, Mahmut, *Akkoyunlular ve Büyükkışla*, Ankara, baskı tarihi yok.
- Keskinkılıç, Esra, “Sultanî Lakaplar (veya Devletlü ve Saadetlü Lakaplar)”, *Acta Turcica* Kültürümüzde İsim Özel Sayısı, Yıl: 6, S.1-1, Ocak 2014, .1-22. www.actaturcica.com
- Oğuz, Şükran – Oğuz, İsmail, “Lakap Verme Geleneğinde Manisa İli Demirci İlçesi Örneği”, 38. ICANAS 10-15 Eylül 2007, Ankara / *Türkiye Bildiriler: Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri*, 3. Cilt, AKDITYK Başkanlığı Yay., Ankara, s.1127-1139.
- Ong, Walter J., *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözümlenmesi*, Çev. S.P.Banon, Metis Yay., İstanbul 1999, s.88-89.
- Örnek, Sedat Veyis, *Türk Halkbilimi*, KB Yay., Ankara 2000, s.159-160.
- Şahin, İbrahim, *Adbilim*, Pegem Akademi, Ankara 2015, s.37.
- www.mevzuat.gov.tr
- Yalçınkaya, Betül, “Almanca ve Türkçe Ad Verme Gelenekleri”, *Ankara Üniversitesi DTCTF Dergisi*, C.55, S.1, 2015, s.336-379.
- Yaldızkaya, Ömer Faruk, “Emirdağ’da Lakaplar Üzerine Bir Araştırma”, *Acta Turcica* Kültürümüzde İsim Özel Sayısı, Yıl: 6, S.1-1, Ocak 2014, .1-16. www.actaturcica.com

PROF. DR. AHMET CAFEROĞLU, TÜRK DİALEKTOLOJİSİ VE YOZGAT İLİ AĞIZLARI

Ebulfez AMANOĞLU¹, Aliye MUSAYEVA²

Özet

Prof.Dr.Ahmet Caferoğlu(1899-1975) ünlü İstanbul Üniversitesinin önde gelen bilim adamlarından biri olmuştur. Büyük üstat Türkiye Türkolojisinde dialektoloji,ağız araştırmalarının araştırılmasının temelini atmıştır.1937-1938- yıllarından başlayarak ömrünün sonuna kadar Türkiyenin çeşitli illerini karış-karış dolaşmış,ağız ve halk edebiyatı derlemeleri yapmış. 9 cilidi basılmış bu derlemeler toplamda 15 ciltten fazladır. A.Caferoğlu ikinci aşamada topladığı malzemeler esasında Türkiye ağızlarının sınıflandırılması, tasnifiyle uğraşmış, Yozgat ili ağızlarını Orta Anadolu ağızları grubuna ait etmiş, Ankara, Çorum, Amasya ağızları ile birlikte ele almıştır. A.Caferoğlu 1946 yılı yaz mevsiminde yıllık izinli olarak iki ay süre ile Yozgat da dahil geniş bir bölgede malzeme toplamış ve bu malzemeler onun meşhur eserinin 8. cilidini oluşturmuştur. Şunu da belirtelim ki,Yozgat ağzından derlenmiş malzemeler tek dialektoloji açıdan değil, aynı zamanda Türk halk edebiyatı için büyük önem arz etmektedir. Tabii ki,yazar aynı anda bu malzemelerin gramer özelliklerinin tahlilini de yapamazdı.Ünlü bilim adamı söz konusu kitabının(Orta Anadolu ağızlarından derlemeler) ön sözünde haklı olarak belirtiyor ki,ileride bütün Anadolu ağızlarına ait malzeme derlenip yayımlandıktan sonra ayıklama yolu ile kabul edilecektir. Ve şimdilik seri halinde ağızların hüsusiyetleri dikkat nazarına alınmadan neşredilen bu malzeme de ilmi bir surette tasnife tabi tutulmuş olacaktır. Kitapta Yozgat ili ağızlarından toplanan malzemenin yanısıra bölgenin söz varlığının durumunu yansıtan sözlük de eklenmiştir. Bu sözlükte Yozgat ili ağız özelliklerini gösteren çok sayıda dil birimine de yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Caferoğlu,dialektoloji,ağızlar,Yozgat ili,sözlük

Abstract

Prof.Dr.Ahmet Jaferoghlu and the dialects of Yozgat region

Professor Dr. Ahmet Jaferoghlu (1899-1975) was one of the prominent scientists of the famous Istanbul University. The great scientist laid the foundation of the investigation of the dialectological and dialect researches in Turkish turkology. Beginning from the years of 1937-1938 till the end of his life he travelled the various regions of Turkey inch by inch and made collections of dialects and folklore. These collections are totally more than 15 volumes, 9 volumes out of which were published. In the second period A. Jaferoghlu gave the classification of the Turkish dialects on the basis of the collected materials. He included the dialects of Yozgat region into the Middle Anatolian dialects group and discussed them together with the dialects of Ankara, Corum, and Amasya. In the summer of 1946 A. Jaferoghlu collected materials in the broader area, including Yozgat for two months and these materials formed the 8 volumes of his famous work. We must note that materials collected from the Yozgat dialect are of great importance not only from the dialectological point of view, but also from the Turkish folklore point of view. It is natural that it was impossible for the writer to give the analysis of the grammatical features of these materials at that time. In the preface of the mentioned book (Collections from the Middle Anatolian dialects) the great scientist is right to say that in the later years after the materials of all the Anatolian dialects were collected, they will be accepted by selection. Yet these materials that have been published in the form of series and the features of which have not been taken into

¹Prof.Dr., Azerbaycan Bilimler Akademisi Nahçıvan, Kültür Dil ve Edebiyat Enstitüsü Başkanı

²Arş. Gör.

consideration, will be scientifically classified in the later period. The book also includes the dictionary that reflects the condition of word stock of the materials collected from the Yozgat dialects. This dictionary contains a number of language units which shows the characteristics of Yozgat dialects. In our article the topic will thoroughly be explained and discussed.

1. Giriş

İstanbul Üniversitesi profesörü Ahmet Caferoğlunun (1899-1975) zengin bilimsel faaliyetinin önemli bir kolunu dialektoloji araştırmalar oluşturmaktadır.

Genel olarak, Türkiye'deki ağızların öğrenilmesini iki döneme ayırmak mümkündür. 1.1940 yılına kadarki dönem. 2.1940 yılından sonraki dönem. I. dönemde Anadolu ağız ve ağızları daha çok Avrupa'da yaşayan türkologlar tarafından öğrenilmiştir. Bunların arasında İ.Kunos, M.Hatmann, K.Foy, V.Pisarev, Balkanoğlu, Balhasanoğlu, F.Gieze, T.Kovalski, J.Deni, M.Resenen gibi ünlü türkologların araştırma çalışmalarını özellikle belirtmek gerekir. Bu çalışmalar genellikle metin toplama ve bazı ağızların gramer özelliklerini ele alan küçük girişim karakterli ilk yayınlar olup kendi zamanının imkanları ile sınırlanarak, genellikle başlangıç çalışmaları niteliği taşımaktadır.

İkinci dönem ise 1940'li yıllardan başlayıp günümüze kadar devam eden devirdir.

İkinci dönemin ilk ağızbilim uzmanı, bu alanda ekol yaratan, kadro, uzman hazırlayan, alim yetiştiren araştırmacısı hiç kuşku yok ki, Prof.Dr A.Caferoğludur. Mevcut dönemdeki Türkiye türkolojisinin 1 numaralı ağızbilim uzmanı statüsünü taşıyan A.Caferoğlunun yetiştirmesi meşhur alim Zeynep Korkmaz kendi hocasının bu alandaki hizmetlerini kısaca şöyle nitelendiriyor: «A.Caferoğlu ağız çalışmalarındaki öncülüğü ile kendinden sonraki haleflerine sağlam bir güç kaynağı olmuştur. Onları yönlendirme ve yeni çalışmalara ortam hazırlama görevini başarıyla yerine getirmiştir. O bu alanda gerçekten de XI.yüzyılda Kaşgarlı Mahmud «un, XIX yüzyılda da V.Radloffun yaptıkları değerli toplayıcılık hizmetleri ile karşılaştırılabilir nitelikte bir hizmet göstermiş, yorulmak bilmeyen yapısı ve tükenmez enerjisi ile Anadolu'yu karış karış dolaşarak ciltler dolusu bir metin külliyatı ortaya koymuştur» (1, s. 263).

1. A.Caferoğlunun dialektoloji araştırmalarını üç gruba ayırmak mümkündür: I.Dialekt malzemesi toplamak. 2. Hem toplama, hem bilimsel araştırma mahiyeti taşıyan çalışmalar. 3. Ancak araştırma niteliği taşıyan eserleri.

I. Dialekt malzemesi toplama. Caferoğlu'nun Anadolu'daki ağız malzemesi toplama faaliyeti söz ve ifadeleri değil, doğrudan ağız metin'i toplamaktan ibarettir. Bu metin toplama faaliyeti batı Anadolu'dan başlayıp Doğu Anadolu'nun sınır bölgelerine, Kuzey ve Kuzey Batı Anadolu'dan başlayıp güney ve güneydoğu Anadolu'ya kadar uzanan ve her cildi ayrıca başlık taşıyan dokuz ciltlik bir metin silsilesinden ibaret olmuştur. A.Caferoğlu İstanbul üniversitesi rektörünün himayesi ile 1936 yılından itibaren öğrenciler aracılığıyla ağız malzemesi toplamak çalışmalarına başlamıştır :1936-Balıkesir, Manisa, Kütahya; 1937-Afyonkarahisar, İzmir, Aydın, Denizli; 1938-İzmir; 1939 Antalya, Burdur, Isparta, Muğla .

1940 ve 1941 yılları arasında iki yıllık bir süreyi kapsayan bu külliyatın ilk iki cildi Batı Anadolu ağız ve ağızları ile ilgilidir. «Anadolu dialektolojisine ait malzeme» (malzeme) I ve II adlarını taşıyan iki ciltlik eserin İlk cildi Afyonkarahisar, Isparta, Aydın, İzmir, Burdur, Antalya, Muğla, Denizli illerinden toplanan 216 sayfalık metin ile kitabın sonuna eklenmiş sözlükten oluşmaktadır. II kitapta Konya, Isparta, Burdur, Kayseri, Çorum, Niğde eyaletlerinden toplanmış oyun, tekerleme, terimleri gibi folklore ait metinler yer almıştır. Daha çok manzum parçalardan oluşan bu iki cilt geniş bir alanı kapsadığı için her vilayete ayrılan metin

miktarı çok sınırlı olmuş, dialektoloji araştırmalar için sadece bir ilk başlangıç oluşturmuştur. Metinlerde çok ayrıntıya varmayan transkripsiyon işaretleri de kullanılmıştır.

3. Bu çalışmalardan sonra Doğu Anadolu'ya yönelen A.Caferoğlu «Doğu illerimiz ağızlarından toplamalar» adlı cilti ile üst düzey bir metin toplama işini gerçekleştirmiştir. Bu ciltte Kars, Erzurum, oruh ağızlarını ele alan Caferoğlu toplamanın on bölümünden yedisini Kars vilayeti ağızlarına ayırmıştır. Metinler Karakoyunlu, Karapapak, Terekeme, Dnbll, arıkkı, Kaçar, Türkmen, Ayrım, Afşar ve Kars ağız farklarına göre sıralanmıştır. Eserin mukaddimesinde toplamaların ait olduğu  vilayetin ağızları hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Bu mukaddimde Kars'ın ağız zenginliğine özel önem verilmiştir. Bu kitabın 231-288'nc sayfaları dialektoloji sözlükten, 289-294-c sayfaları ise kadın ve erkek şahıs isimlerinden oluşmaktadır.

4. Bundan sonraki ağız malzemesi derlemelerinde Doğu Anadolu'dan Orta Anadolu'ya geçen A.Caferoğlu kllyatın dördüncü eserini «Anadolu ağızlarından toplamalar» (151) başlığı ile Kastamonu, ankırı, Çorum, Amasya, Niğde ağızlarına ayırmıştır.

5. Daha sonra Sivas ve Tokat vilayetleri ağızlarının yer aldığı «Sivas ve Tokat illeri ağızlarından toplamalar» adlı V. cilt yayınlanmıştır.

6. Kllyatın sona ermesi için güney ve güneybatı Anadolu'dan da ağız malzemeleri toplamak gerekiyordu. Nitekim «Güney doğu illerimiz ağızlarından toplamalar» adlandırılan VI ciltte Malatya, Elazığ, Tunceli, Gaziantep ve Kahramanmaraş illerine ait ağızlar yansımıştır.

7. Anadolu'nun Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve çevresi ağızlarına da bu silsilenin «Kuzey-doğu illerimiz ağızlarından toplamalar» adlı VII. cildinde yer verilmiştir.

8. «Orta Anadolu ağızlarından derlemeler» adlı sekizinci ciltte Niğde, Kayseri, Kırşehir, Yozgat, Ankara ağızlarıyla Afşar, Saıkaralı ve Karakoyunlu topluluklarının ağızlarından toplanmış metinler yer almıştır.

9. «Anadolu illeri ağızlarından derlemeler» adlı son ciltte ise Van, Bitlis, Muş, Karaköse (Ağrı), Eskişehir, Bolu, Zonguldak ağızlarından örnekler verilmiştir.

Görüldüğü zere Ahmet Caferoğlunun derlediği ağız malzemeleri 1940-1951 yılları arasında 9 cilt halinde basılmıştır(2). 9 ciltlik bir kllyatta bazı ağızlara ait örnekler çok, bazılarına ise az düşmüştür, ancak Anadolu ağızlarının genel bir görünümünü yansıtın bu kllyat dialektoloji araştırma yapanlara ele aldıkları dar bölgeler için çok iyi bir ortak karşılaştırma materyali vermektedir. Ayrıca bu toplamalar sonucunda ağızbilim uzmanı metinler yoluyla Anadolu'nun oğuz ve oğuz olmayan kabile ve aşiretleri ile ilgili etnik bilgilere ve yerleşme tarihi ile ilgili materyale de sahip olmaktadırlar. TDK 1994 yılında bu kitapların hepsinin ikinci baskısını tekrar yayınlamıştır. Bu araştırmalar A.Caferoğlunu Türkiye'deki dialektoloji araştırmalar tarihinin n safında tutmaktadır.

A.Caferoğlu bu dialektoloji malzeme kllyatındaki bazı metin boşluklarını doldurmak için sonraları makale halinde çıkmış yazılarında da yine metinlere yer vermiştir: Niğde ağızlarından rnekler (3), Muğla ağızları (4) Aydın ili ağızlarından örnekler ve etnografya bakımından nemi (5), Akhisar ve Cihanbeyli ağızları (6), Konya ilinin Ermenek ağızları (7) adlı makaleler bu trdeendir.

I. A.Caferoğlunun toplama ve araştırma karakterli eserleri. «Anadolu ağızlarında metathese gelişmesi» (8), «Anadolu ağızlarında ises nsz benzeşmesi» (9), «Anadolu ağızlarında konson değişmeleri» (10), «Anadolu ve Rumeli ağızlarında ünlü değişmeleri» (11) isimli makaleleri onun dialektolojik ses bilgisinden bahseden yazılarıdır.

III. Ancak araştırma karakterli eserleri. A.Caferoğlu 1957 yılında düzenlenen VII. Türk dili kurultayında “Anadolu ve Rumeli ağızlarının bugünkü durumu” konusunda okuduğu rapor (12) ile Türkiye’de ağız araştırmalarına ait yapılmış çalışmaları genelleştirmiş ve ona değer vermiştir. Daha sonra Anadolu ve Rumeli ağızlarının dil yapısını bir bütün olarak ele alan makalesi (“Die Anatolischen und rumelischen Dialekte”) PHTF I. ciltte (13) yayınlanmıştır. Z.Korkmaz bu makaleye böyle değer veriyor: “Bu yazı 1931 yılında T.Kovalski tarafından İslam Ansiklopedisi IV cildinde yayımlanan “Osmanisch-Türkische Dialekte” adlı yazıdan sonra ağızların dil yapısını toplu olarak ele alan en önemli makaledir” (1, s. 266).

A.Caferoğlunun bu alanda yazdığı makalelerden bir kısmı da ağızlarla etnik yapı arasındaki ilişki konularını inceleyen yazılardan oluşmaktadır. O. “Kırşehir vilayetinin bugünkü etnik teşekkülüne ait notlar” (14) adlı yazısı ile bu tür incelmelerin güzel örneğini vermiş ve birinciliğini korumuştur. Bu araştırmasında Kırşehir ağızlarını oluşturan Geygelli, Boynuinceli, Tülek, Cerit ve Akkoyunlu aşiretleri üzerinde duran bilim adamı aynı zamanda bunların il sınırları içerisindeki bulunma durumlarını da incelemiştir.

A.Caferoğlu Doğu Anadolu ağızları üzerinde (Van, Bitlis, Muş, Ağrı) gözlem yaparken bunların diğer bölgelerden farklı özellikler arz ettiğine dikkati çekmiş ve onları dar çerçevede izah etmenin doğru olmayacağını göstermiştir. Yazar fikrine devam ederek yazıyor: «Çünkü burası diğer komşu ülkeler, komşu ülkeler ağızları ile bir evreni oluşturan doğu türkçemizin bir merkezi mäsabäsindedir ve coğrafi dilsel haritada buraya hiç kuşkusuz her iki Azerbaycan ağızları ile birlikte güneydeki Irak türk aşiret ağızları ile ayarlanmak zorundadır. Bu kadar geniş alana yayılmış olan doğu ağızları arasındaki akrabalık ve benzerlik o kadar bariz ve mahfuzdur ki, bunları birbirinden ayırmak çok zordur. Aynı yakınlık ve birlik gelenekte de göze çarpmaktadır. Belli bir sınır içine alınmak veya, çevresi çizilmek isteniyorsa doğu türkçemizin başlangıç noktasını Kuzey Kafkasya sınırları, doğusunu Urmiye gölü ve çevresi, güneyini Irak Türkleri, Batısını ise Malatya ve Sivas bölgeleri oluşturuyor . Bu suretle doğu türkçemiz dialektoloji bakımından türk ağızlarının belki de en zengini olmuş oluyor» (2, s. XV-XVI.)

Görüldüğü gibi, A.Caferoğlu Anadolu ağızları alanındaki araştırmaları ile çok verimli bir bilim adamı olduğunu kanıtlamış, bu alandaki birinci adam olma görevini başarıyla yerine getirebilmiştir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, A.Caferoğlunun topladığı ağız malzemeleri tek dilcilik açısından değil, edebiyat bilimi, folklor,halk edebiyatı açısından da büyük bir bilimsel önem arz etmektedir. İlginçtir ki, alimin dialektoloji malzeme olarak topladığı materyalin çoğu folklor örneklerinden oluşuyor. Müelifin yayınladığı 9 ciltte toplanmış ağız metinlerindeki dil materyallerini folklor türlerine göre tasnif edersek burada 125 masal, 20 letife, 99 tekerleme, 14 beşik şarkısı, 177 dramatik oyun, 67 halk hikayesi, 1 dini hikaye, 2 menkıbe, 1 efsane, 1 hadis, 57 destan, 10 tekerleme, 1600 maddeye yakın mani, 103 ağı, 443 türkü, 8 Koşma, 16 adet inançlara ait metin, 47 dua, 47 atasözü, 1 seyahatname metninin yansıdığını görürüz . Ağız ve folklorun temel hammaddesi, malzemesi sözlü araçlar, unsurlar, metinler olduğundan bu malzeme aynı şekilde hem bölgesel diller bilimi açısından, hem de folklor açısından incelenerek analiz ve yorum yapılabilir. Burada her ikisinde halk dili, halk kültürü temel kaynak rolü oynuyor. Tüm bunlardan dolayı A.Caferoğlunun büyük emek ve fedakarlık pahasına topladığı bu diyalekt malzemeleri her iki bilim dalı için aynı derecede önem arz etmektedir .

Prof.Dr.Ahmet Caferoğlu topladığı malzemeler esasında Türkiye ağızlarının sınıflandırılması, tasnifiyle uğraşmış, Yozgat ili ağızlarını Orta Anadolu ağızları grubuna ait etmiş, Ankara, Çorum, Kırşehir, Amasya ağızları ile birlikte ele almıştır. A.Caferoğlu 1946 yılı yaz mevsiminde yıllık izinli olarak iki ay süre ile Yozgat da dahil geniş bir bölgede malzeme toplamış ve bu malzemeler onun meşhur eserinin 8. cildini oluşturmuştur. Şunu da belirtelim ki,Yozgat ağzından derlenmiş malzemeler tek dialektoloji açıdan değil, aynı zamanda Türk halk edebiyatı için büyük önem arz etmektedir. Tabii ki,yazar aynı anda bu malzemelerin gramer özelliklerinin tahlilini de yapamazdı.Ünlü bilim adamı söz konusu kitabının (Orta Anadolu ağızlarından

derlemeler) ön sözünde haklı olarak belirtiyor ki, ilerde bütün Anadolu ağızlarına ait malzeme derlenip yayınlandıktan sonra ayıklama yolu ile kabul edilecektir. Ve şimdilik seri halinde ağızların hüsusiyetleri dikkat nazarına alınmadan neşredilen bu malzeme de ilmi bir surette tasnife tabi tutulmuş olacaktır.

Şunu da belirtelim ki, A.Caferoğlu Türkiye çapındaki illerin ağız özellikleri üzerinde derlemeler yaparken bu illerin etnik teşekkülüne dair araştırmalar da yapmıştır. Bu bakımdan onun Kırşehir ve yöresinin etnik teşekkülüne dair yaptığı incelemeler dikkati çekmektedir. Bu araştırmasında Caferoğlu Anadolu sahasında yerleşmiş oğuz –türkmen boylarının iskan yerlerini Osmanlı tahrir defterlerine dayanarak tespit etmeye çalışmıştır. Boynuinceli aşiretinin çoğunlukla Kırşehir ilinde iskan edindiğini, bunun yanı sıra belli bir kısmının da Yozgat Sorgun ilçesinde bazı köylerde oturduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda ceritlerin eskiden Bozok sancağında oturduklarını tahrir defterlerine göre tespit etmiştir. Akkoyunlu aşiretinin bir kısmının Yozgatın Bozalıyan ilçesinin bazı köylerinde oturduğunu tespit etmiştir. Bunun dışında alim Mamalı aşiretinin küçük bir bölümünün Yozgatın Yerköy ilçesinde oturduğunu da belirtmiştir (14).

Kitapa Yozgat ili ağızlarından toplanan malzemenin yanı sıra bölgenin söz varlığının durumunu yansıtan sözlük de eklenmiştir. Bu sözlükte Yozgat ili ağız özelliklerini gösteren çok sayıda dil birimine yer verilmiştir. Bir karşılaştırma sonucu bu kelimelerin Azerbaycan Türkçesindeki aynı sözcüklerle örtüştüğünü, çağrışım yaptıklarını tespit ettik. Belki de Caferoğlu Yozgat ağızlarındaki bu sözcükleri kasıtlı olarak seçmiştir. Bu görüşümüzü pekiştirmek için aşağıya Yozgat ağızlarına ait bir sözlük listesi çıkarmayı uygun gördük:

1) leksikolojik birimler

- goynek :gömlek
- sini :büyük tepsi
- eme : hala(Azerbaycan Türkçesinde emme)
- döş :göğüs
- golük :eşek
- alenmek : durdurmak(Azerbaycan Türkçesinde eyllemek,eylenmek)
- balak : manda yavrusu
- bıldır : geçen yıl
- ağca: beyaz
- camız : erkek manda(Azerbaycan Türkçesinde camış)
- cırnaklamak : tırmalamak
- çimmek : yıkanmak
- çitlek:çekirdek
- depik:tekme
- dibek : buğday ezmek için kullanılan taş
- dingildemek:hoplayıp zıplamak

- dombalah aşmak:takla atmak
- dulda: rüzgar değmeyen kuytu yer(Azerbaycan Türkęesinde dalda şeklindedir)
- doluğ: kulak altı(favori)
- düve: bir yaşındaki dişi dana(Azerbaycan Türkęesinde düye şeklindedi)
- ullaham : sanırım, sanki
- ellik: eldiven
- bi elçim: bir avuç(Azerbaycan Türkęesinde yel baba,yel baba elçimimi ver baba)
- enik : köpek yavrusu
- gatık : ayran
- goruğ : olgunlaşmamış üzüm(Azerbaycan Türkęesinde gora)
- godek: kısa olan(Iğdir ilinde Gödekli köyü vardır)
- herslenmek : sinirlenmek
- kelem : lahana
- mazarat : yaramaz
- pahlâ:fasulye
- toygaşı : bir tür ayranlı çorba(Azerbaycan Türkęesinde doyęa/dovęa)
- urelüün : önceki gün

Gırmızı- domates(Azerbaycan Türkęesi ağızlarında domatesi gırmızı,patlıcanı kara diye adlandırıyorlar)

Goğalamaç- Bir çocuk oyununun adı(Azerbaycan Türkęesinde kovalagaç)

Garabaş- koyunun bir cinsi

Gada –bela manasında

Elekçi- çingene

Dirçelmek- canlanmak,kuvvetlenmek

Direşmek- dayanmak

Desde – demet

Cüt- çift,ekinde kullanılan çift,

Cütçü- çiftçi

Cüce –piliç

Bibi- babanın kız kardeşi

Höbere(heyvere)- iri ve kaba yapılı olan her şey

Kerme- tezek

Koten – tarlayı sürmek için uzunca kalın tahta

Şişek- bir yaşını geçmiş dişi koyun

Uşah – çocuk, hizmetçi, uşak

Yamçı- çobanın kullandığı kepenek(Azerbaycan Türkçesinde yapıncı)

Zoğal –kızcılık

Zerze-kapıyı kilitlemek için arkasından takılan sürgü (Azerbaycan Türkçesinde reze)

Sağmal – sağılan davar

Herg etmek –tarlayı sürmek(Azerb.Türkçesinde herik şumu er,erte,er-geç ve s.)

Ses değişmesiyle(sesbilgisi) kullanılan sözcükler

Yuxa- yufka

Yunmax- yıkanmak(Azerbaycan Türkçesinde yuyunmak şeklindedir)

Alma –elma

Dene - tane

Yoxarı- yukarı

Yesir –esir

Verane –virane

Uruh – ruh

Töbe – tövbe

Tiken – diken(Azerb.Türkçesinde tikan şeklindedir)

Tosbaa- kaplumbağa(Azerb.Türkçesinde tıbağa şeklindedir)

Suvamak- sıvamak

Kölge –gölge

Pendir –peynir

Öşmek- ölçmek

Mahana- behane

Kekil- kakül

Halallaşmak- helallaşmak

Guleşmek- güreşmek

Gılçık- kılçık

Gavuşmak-kavuşmak

Davşan – tavşan

Cuvap- cevap

baarsığ- bağırsak

Babalı- vebalı

Eer - eger(eğer)

A. Caferoğlu “Anadolu ağızları konson değişmeleri”(TDAYB 1963) makalesinde de Anadolu ağızları üzere genel olarak ünsüzlerin değişme özelliklerini ele almıştır.Burada Yozgat ağızının özelliklerine de geniş yer ayrılmıştır.

Anadolu dialektoljisi, özellikle Yozgat ili ağızları hakkında Prof. Dr. Ahmet Caferoğlunun araştırmaları daha derinden ele alınmalıdır diye düşünüyörüz.

2. Kaynakça

1. Korkmaz Z. Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu ve Anadolu ağızları //Türk dili dergisi, 1996, NO:1, sayı 530, s. 262-267
2. Caferoğlu A. Anadolu dialektolojisi üzerine malzeme,I, Balıkesir, Manisa, Afyonkarahisar, Isparta, Aydın, Burdur, Antalya, Muğla, Denizli, Kütahya vilayetleri ağızları. İstanbul universitesi yay.1940. XIII+216 s.; Caferoğlu A. Anadolu dialektolojisi üzerine malzeme II. Konya, Isparta, Burdur, Kayseri, Çorum, Niğde vilayetleri oyunları. İstanbul univers.yay. 1941. XIII+171 s.; Caferoğlu A. Doğu illerimiz ağızlarından toplamalar. Kars, Erzurum ve Çoruh illeri ağızları. İstanbul. 1942, XXV+296 s.;Caferoğlu A. Anadolu ağızlarından toplamalar. Kastamonu, Çankırı, Çorum, Amasya, Niğde ağızları.İstanbul, 1943.XXV+272 s.; Sivas ve Tokat illeri ağızlarından toplamalar. Ankara. TDK yay., 1944, XVIII+276 s.;7. Caferoğlu A. Güney doğu illerimiz ağızlarından toplamalar. Malatya, Elazığ, Tunceli, Gaziantep, Maraş illeri ağızları, İstanbul. 1945. XXVIII+319 s.; Caferoğlu A. Kuzey doğu illerimiz ağızlarından toplamalar. Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve çevresi ağızları. İstanbul .1946.XXII+355 s.; Caferoğlu A. Orta Anadolu ağızlarından toplamalar: Niğde, Kayseri, Kırşehir, Yozgat, Ankara illeri ağızları. İstanbul üniversitesi yay. İstanbul, 1948, XII+264 s.;
- Caferoğlu A. Anadolu illeri ağızlarından derlemeler. Van, Bitlis, Muş, Karaköse, Eskişehir, Bolu ve Zonguldak illeri. İstanbul universiteti nüşri. İstanbul. 1951.XXIII+288 s.
- 3.Caferoğlu A. Niğde ağızlarından nünuneler//TDED I, 3-4, 1946. s. 149-162
4. Caferoğlu A. Muğla ağızı. //TDAYB 1962, Ankara, TDK yay. 1988, s. 107-130
5. . Caferoğlu A. Aydın ili ağızlarından örnekler ve etnografya bakımından özellikleri// TDAYB 1965,

Ankara. TDK yay. 1989, s. 1-28

6. Caferoğlu A. Akhisar ve Cihanbeyli ağızları//TDAYB 1967, Ankara TDK yay, 1989, s. 1-38
7. Caferoğlu A. Konya ilinin Ermenek ağızı//TDAYB 1972. Ankara, TDK yay.1989, s. 1-16
- 8.Caferoğlu A.Anadolu ağızlarında metathese gelişmesi //TDAYB 1955. Ankara: TDK yay.1988, s. 1-7
9. Caferoğlu A. Anadolu ağızlarında içses ünsüz benzeşmesi//AYB 1958, Ankara. 1988. s. 1-11
10. Caferoğlu A. Anadolu ağızlarında konson değişimleri//TDAYB 1963. Ankara:TDK yay.1988,s.1-32.
11. Caferoğlu A. Anadolu ve Rumeli ağızlarında ünlü değişimleri//TDAYB 1964, Ankara TDK yay. 1989, s. 1-33
- 12.Caferoğlu A. Anadolu ve Rumeli ağızları araştırmalarının bugünkü durumu. VII Türk dili Kurultayı bildirileri kitabı. Ankara. TDK yay.1959 , s. 65-70.
- 13.Caferoğlu A. Die Anatolischen und rumelischen Dialekte/ PHTF I,Wiesbaden,1959
- 14.Caferoğlu A. Kırşehir ilinin bugünkü etnik teşekkülüne dair notlar//TDED II, 1-2. 1946. s. 79-96
15. Caferoğlu A. Anadolu ağızlarına dair bir deneme//TDB seriya III, sayı 6-7.1946, s.561-568
16. Caferoğlu A. 1945 yılı kuzey doğu Anadolu siyahetlerinden//TDED I.2. 1946. s. 65-80
17. Caferoğlu A.Eskişehir ağızlarına dair bir nümune//TDED.IV.1-2,1950.s.15-33
18. Caferoğlu A. Pallacı, Tahtacı ve Çepni dilleri üzerine//TM XI (1954), s. 41-56
- 19Ebulfez Amanoğlu.Ahmet Caferoğlu ve Türkoloji/Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuruluş ve gelişmesine hizmeti geçen Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu,Kayseri,1996
20. Sertkaya O.F. Ahmet Caferoğlunun hayatı ve eserleri. İstanbul. 1969. 65 s.
21. Sertkaya O.F.Ölümünün 20.yıl dönümünde hocam Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu //”Türk dili” dergisi, 1996, NO:1, sayı 530, s. 254-261

Özet

Son dönem Türk öykücülüğünün önemli isimlerinden biri olan Mustafa Çiftçi, taşra duyarlılığını ve taşra hayatını anlattığı öykülerinde Yozgat ve çevresine dair güçlü gözlemlerini yansıtır. Yozgat’ta doğup büyüyen yazar, yaşadığı çevreyi ince ayrıntularla anlatırken taşra insanının günlük maceralarını çoğu kez ironik bir yaklaşımla ele almıştır. “Âdem’in Kekliği ve Chopin” ile “Bozkırda Altmışaltı” adını taşıyan iki kitapta topladığı öykülerinde sade ve akıcı bir dil kullanan yazar, Yozgat’ın günlük hayatından ve toplumsal yapısından sunduğu insan tablolarını kendi hatıralarından ve şahit olduklarından hareketle anlatır. Bu öykülerde Yozgat kültürü, dili ve insanı merkezî bir konumdadır. Yozgat’ta yaşayan insanların birbirleriyle ilişkileri, ekonomik sıkıntıları ve bu sıkıntıların neden olduğu problemler yazarın üzerinde durduğu en önemli temalardır. Bu temalarla birlikte aşk, sevgi ve dostluk gibi bireysel temalar da Mustafa Çiftçi’nin önemsendiği konular arasındadır. Yazarın bu çerçevede günlük hayattan seçtiği kahramanlar da farklı toplumsal sınıflardan gelirler. Köylüler, işçiler, esnaf ve memurlar öykülerinin kahramanlarını oluştururlar. Bunun yanında kadınlar, genç kızlar ve çocuklar taşra duyarlılığına sahip karakterler olarak karşımıza çıkarlar. Taşralı olmanın getirdiği mahcubiyet ve mahrumiyet duygusu bu kahramanların ortak özellikleridir. Yazarın yukarıda adı geçen öykülerinin ele alındığı bu bildiriye Yozgat hayatının ve Yozgat insanının nasıl anlatıldığı üzerinde durulacak ve öykülere yansıyan kültür, insan ve kent ilişkisi tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Çiftçi, öykü, Yozgat, insan, kültür, hayat.

Abstract

Yozgat In Mustafa Çiftçi ‘S Stories

Recently, one of the important names of Turkish story Mustafa Çiftçi in rural awareness and the rural life story told in Yozgat and reflects strong observations on the periphery. Born in Yozgat growing writer, living in the rural environment of the daily adventures of telling people dealt with fine detail often with an ironic approach. “The Partridge of Adem and Chopin” and “Steppe in Sixtysix” two books, the author uses a simple and fluent language in collecting the stories bearing the name, Yozgat’s daily life and provide the human picture of social structure refers to the action that they are their own memories and witnesses. These stories Yozgat culture, language and people is a central location. Relations between people living in Yozgat, economic woes and problems caused by these problems are the most important themes on which the writer. love with this theme, individual themes such as love and friendship are among the issues that Mustafa Çiftçi. Author’s heroes also come from different social classes chosen from daily life within this framework. Peasants, workers, artisans and officials form the hero of the story. Besides women, young girls and children appears as the character with rural sensibilities. embarrassment and sense of deprivation that comes with being a countryman common features of these heroes. Everyday life and ordinary purity minister Mustafa Çiftçi who give importance to human life, is also aware of the importance of these traits. The authors of the above-discussed in this paper will focus on the past history of Yozgat described how the life and culture of people and reflected the history, and the city will be determined human relations.

Key Words: Mustafa Çiftçi, story, Yozgat, people, culture, life.

¹Doç. Dr., Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Yozgat. m.kaciroglu@hotmail.com

1. Giriş

Anlatı türleri içinde yoğunluk ve derinlik açısından öykünün özel bir yeri vardır. Kendine özgü anlatım teknikleriyle hayata ve insanın macerasına ait kesitlerin sunulduğu öykünün özellikle modern öykünün olaydan ziyade insan üzerine yoğunlaştığı görülür. İnsanın günlük ve sıradan hayatın akışı içinde yaşadığı küçük ayrıntıları not etme açısından öykünün ulaştığı güç romanla mukayese edilemeyecek derecede yüksektir. Yozgat'ta doğan ve yaşamının büyük bir kısmını bu şehirde geçiren Mustafa Çiftçi'nin “*Bozkırda Altmışaltı*” ile “*Âdem'in Kekliği ve Chopin*” adlı iki kitapta topladığı öyküleri, Yozgat ve çevresinin taşra hayatını yansıtması açısından Türk öykücülüğünün son dönemdeki en iyi örnekleri arasındadır. Yazar, yalın ve canlı diliyle ve çoğu kez ironiye ve sade mizaha yaklaşan anlatımıyla Yozgat'ın gündelik hayatından insan öyküleri sunmaya çalışır. Bütün öykülerin merkezinde taşra duygusu vardır. Taşranın sade ve dingin akışı içinde hayata tutunmaya çalışan köylüler, işçiler, esnaf ve memurların hayatlarına ait tablolar sunan yazarın dikkat ettiği diğer bir duygu aşktır. Bu bildiride Mustafa Çiftçi'nin öykülerinde Yozgat'ın gündelik hayatı ve bu hayat içinde kendine özgü taşra ruhuyla yaşayan insanların nasıl aktarıldığı üzerinde durulacaktır.

2. Yozgat ve Taşranın Hâlleri

Mustafa Çiftçi'nin ilk öykülerinin toplandığı “*Âdem'in Kekliği ve Chopin*” adlı kitabı 16 öyküden oluşmaktadır. Kitaba adını veren ilk öyküde Ankara'da çalışan Yozgatlı marangoz ustası Âdem'in büyük şehirde geçen hayatından kısa bir kesit sunulur. Yozgat'taki iş şartlarının geçimini sağlayamayacağı anlayan ve bu yüzden Ankara'da çalışmak zorunda kalan Âdem'in Kızılay'da bir sanat galerisinin işlerini yaptığı sırada resimleri izleyen bir kadına âşık oluşu öykünün ironik aynı zamanda hüznü tarafını ortaya çıkarır. Bunun yanında bir taşralı olarak büyük kentte kendi ruhunun çok ötesinde bir dünyanın içinde yaşamaya çalışan kahramanın duygusu çok başarılı sunulmuştur. Yozgatlı Âdem'in araba satılan yer olarak bildiği galeride resim ve heykel satılmasına şaşırması taşralılığın saflığını vurgulaması açısından dikkate değerdir. Galeride resimlerin asılacağı yerleri düzenleyen Âdem için burada çalınan yabancı müzik, ki Chopin'in bestelerinde biridir, onun dünyasının çok uzağında şeylerdir. Galeriyeye gelip resimleri seyreden ve onları satın alan insanları anlamakta güçlük çeken Âdem'in soyut bir resmi seyreden tanımadığı bir kadına âşık oluşu traji-komik bir durum oluşturur. Chopin'in bestesi eşliğinde adını bilmediği ve sadece bir kez gördüğü kadının baktığı resmi anlamaya çalışan Âdem'in bu soyut resme bir anlam yüklemesi mümkün olmaz. Ankara'da kaldığı bekâr evinde “keklik” adını verdiği bu kadını düşlemekle geçen gecelerin ardından Yozgat'a dönen Âdem, amcasının kızıyla evlendirilir.

“*Çati'ye Kıyamam*” adlı öyküde ise Yozgat'ta yaşayan ve herkesin “Çati” diye bildiği kısmî görme kaybı olan bir kahramanın yine trajik aynı zamanda komik macerası anlatılır. Annesi onu doğurduktan birkaç ay sonra ölmüştür. Varlığı ve yokluğu belli olmayan bir babası ve iki ayrı köye gelin giden iki ablasından başka kimsesi olmayan Çati, dayısının yanında büyümüştür. Okumayı beceremediği için farklı işlerde çalıştıktan sonra köyden Yozgat'a gelen Çati, bir kahvede hem ayakkabı boyacılığı hem de garsonluk yapmaya başlamıştır. Gözlerindeki probleminden dolayı askere alınmayan Çati'nin hayatı akrabası olan Cevdet'in il başkanlığı yaptığı sırada Süleyman Demirel'le tanışmasıyla birden bire değişmiştir. Yozgat'ta miting yapmaya gelen Demirel'e çay getiren Çati, onun teveccühünü kazanınca Yozgat'ın en tanınan isimlerinden biri olur. Partinin il başkanlığında yatıp kalkmaya başlayan Çati, her şeye müdahale etmeye başlamış, çok geveze olduğu için insanları canından bezdirmiştir. Bu yüzden partiden uzaklaştırılmak için Yozgat'taki bir okulda müstahdem kadrosu verilen Çati'nin hayatında yeni bir dönem başlamıştır. Okulda da insanlar onun ağzına düşmemek için Çati'yle iyi geçinmeye gayret etmişlerdir. Okulun kütüphane memuru Nesli Abla'nın teşvikiyle ayniyat saymanın kızı talip olur; ancak kızın babası şiddetle buna karşı çıkar. Nesli Abla'nın bulduğu Halime isimli bir kızla evlenen Çati'nin hayatının en güzel dönemi başlamış olur. Yazar bu öyküde sıradan bir insanın hayatına ait belli çizgileri renkli tablolar hâlinde anlatarak, taşradaki insan hayatına dair bir kesiti okura sunmaya çalışır.

“*Gülizar*” adını taşıyan öyküde şehirde yaşama sevdası yüzünden Yozgat’ın merkezine uzak bir köyden göç eden bir ailenin macerası anlatılır. Öykünün anlatıcısı konumundaki kadın kocasının şehirde yaşama isteğine karşı çıkmasına rağmen, onu bu sevdasından vazgeçiremez. Yozgat’ın Eskipazar mahallesine yerleşen kocasının bira fabrikasında iş bulma hayalleri suya düşünce, tanıdıklarından birinin verdiği at ve arabayla taşımacılık yapmaya başlar. Gülizar adını taşıyan atın kaderi ile kendi kaderi arasında benzerlikler bulan anlatıcı kadın, şehrin ortamına bir türlü ayak uyduramaz. Kocasının sadece şehirde yaşamak arzusunun neden olduğu sıkıntıları Gülizar’ın taşıdığı yükler gibi duyumsayan anlatıcı, kocasının at arabasıyla geçirdiği kaza sonucunda tekrar köye dönerek şehirden kurtulur.

“*Diyeşet*” adlı öyküde yine Yozgat hayatına ait bir insan manzarası sunan Mustafa Çiftçi, “*diyeşet*” okuyarak ve ölü yıkayarak geçimini sağlamak zorunda kalan Cemiyet Yenge’nin macerasını anlatır. Kocasını öldükten sonra tek başına yaşamak zorunda kalan Cemiyet Yenge geçimini sağlamak için önce Hâlet Hala’nın yanında ölü yıkamaya sonrasında ölü kişilerin ardından ağıt okuyama başlar. Yozgat’ın günlük yaşantısından canlı sahnelerin sunulduğu öyküde, taşra insanının çevresiyle olan ilişkileri üzerinde durulmuştur. Taşra hayatına ait bir özellik olarak sunulan “*dedikodu*”, insanların eylemleri üzerinde o kadar belirleyicidir ki, insanlar hayatlarına dair alacakları kararlarda çevrenin ne düşüneceğini öncelik edinir.

Mustafa Çiftçi’nin “*Bozkırda Altmışaltı*” adlı öykü kitabındaki ilk öykü “*Handan Yeşili*” adını taşır. Yozgat merkezde adı önce Devrim olan sonrasında Mehmet Âkif Ersoy olarak değiştirilen okulda çalışan Handan isimli öğretmene âşık olan Çetin’in öyküsünü anlatan yazar, yine taşralılığın saf ve masum ruhuna vurgu yapar. Öykünün kahramanı Çetin liseyi bitirdikten sonra babası Sansar Sami’nin iğneden deterjana her şeyin satıldığı dükkânında çalışmaya başlayan bir gençtir. Bir gün dükkâna kalem almak için uğrayan Handan’a âşık olur; ancak onun ne ismini ne de ne kim olduğunu bilmektedir. Çetin’in saf ve temiz duyguları taşra insanının ruh hâlini yansıtmaması açısından çok başarılı verilir. Öncelikle Handan’ın kim olduğunu öğrenmesi mümkün değildir; çünkü “*Yozgat’ın adamına laf lazım. Gördün mü Sansar Sami’nin oğlu da ırızıcı olmuş. Dükkâna gelen avratların peşine düşmüş.*” (Çiftçi, 2015: 11) diye çevreden gelecek tepkilerden çekinmektedir. Herkesin birbirini tanıdığı Yozgat’ta insanların bütün davranışları ve hareketleri toplumsal bir gözetim altında gibidir. Çetin, yaşadığı duygularını açıkça ifade edemediği için ancak tesadüfler sonucunda âşık olduğu kadının kim olduğunu öğrenir. Yukarıda adı geçen okulda beden eğitimi öğretmeni olarak çalışan Handan’ın evli olduğunu öğrendiğinde dünyası başına yıkılır. Anılarında sadece Handan’ın gözlerinin yeşili kalır.

“*Kara Kedi*” adlı öyküde yine Yozgat’ın günlük hayatı içerisinde geçimini sağlamaya çalışan sıradan bir insanın Aziz Efendi’nin trajik öyküsü anlatılır. Bir caminin karşısındaki barakasında ayna, çakmak, makas vb. şeyleri satarak karısı Gülbeyaz ve iki kızına bakan Aziz Efendi taşralı tipin sıcak ve sevimli bir örneğidir. Belediye tarafından barakaların kaldırılması sonucu Ankara’da alışveriş yaptığı esnaflardan birinin tavsiyesiyle esans ve türlü kokular satmaya başlar. Bu kokulardan birinin adı da “*kara kedi*”dir. Aziz Efendi ağzının laf yapmasından faydalanarak aslında pek de güzel kokmayan bu kokuyu köylülere ve önüne çıkan herkese saymaya başlar; ancak kadınlar bu kokudan çok rahatsız olurlar. Kara Kedi’den umduğunu bulamayan Aziz Efendi yine başkalarından aldığı fikirle festival yapan kasabalardan birine tezgâhını açar, yine umduğunu bulamaz; sonunda bileğine koku sürmek istediği genç bir kızın sevgilisi tarafından dövülerek hastanelik edilir. Öykünün kahramanı Aziz Efendi örneğinde taşra insanının hayatını sadece kaderin çizdiği sınırlar içinde gören ve bu şekilde yaşamaya çalışan ruhunu verir. Karısı Gülbeyaz’ı sevmemesine rağmen yıllarca ona katlanmak zorunda kalan Aziz Efendi, hayatına dair hiçbir kararı kendi başına almamıştır. Ortam ve şartlar onu nereye ve neye yönlendirdiyse öyle yaşamıştır.

“*Ensesi Sararmış Adamlar*” adını taşıyan öyküde, Yozgat Devlet Hastanesi’nin yanındaki durakta taksicilik yapan emekli memur Sadi ile çocukluk arkadaşı olan ve yıllar sonra karısının ölümü üzerine Yozgat’a dönen emekli kimya profesörü Haydar arasında geçen arkadaşlık anlatılır. Cana yakın ve sevimli

bir adam olan Sadi önceleri Haydar'ın soğuk davranışlarına bir anlam veremez; ancak zamanla ikisi arasında tekrar çocukluklarında olduğu gibi sıkı bir dostluk başlar. Başta Eskipazar olmak üzere çocukluklarının geçtiği mahalleleri gezmeye başlayan iki arkadaş eski günleri yeniden yaşarlar. Karısının ölümünden sonra hayata küsen Haydar'ın Sadi ile yakınlaştıktan sonra eski neşesi yerine gelir. Sadi'nin cana yakın dostluğu ve içten davranışları sonucu önceleri yakınlaşmak istemediği arkadaşıyla aralarındaki eğitim ve kültür farkının ortadan kalktığını gören Haydar, tekrar hayata tutunur. Sadi'nin arkadaşının hayata tutunması için onu yeniden evlendirme düşüncesi içinden gelen samimiyet ve saflığın, iyilik duygusunun yansımasıdır. Bu iki dostu birbirinden ayıran ve öykünün dramatik sonunu hazırlayan olay yine gezmeye çıktıkları bir gün geçirdikleri kaza olur. Sadi'nin öldüğü kazadan yaralı kurtulan Haydar, çok geçmeden beraber gittikleri kahvede eceliyle vefat eder.

“Ankara'daki Evlatlar” adlı öykü konusu itibarıyla Yozgat ve diğer taşra insanının hayata bakışını anlatması açısından ilginç bir öyküdür. Taşra insanın kendini çevreleyen sınırları aşmasının yolu olarak gördüğü okuyup memur olma düşüncesinin ele alındığı öykü, Yozgat'ta babadan kalma dükkânda esnaflık yapan Refet Efendi ve iki oğlunu konu edinir. Kendi dünyası içinde sıradan bir hayat süren Refet Efendi'nin iki çocuklarını karar verme düşüncesinin altında taşra insanın sınırlarını aşma arzusu vardır. İki oğluna okumaları yönünde verdiği nasihatlerde bu duygu ön plândadır. Babasından kalan küçük dükkânı bir delik olarak gören Refet Efendi, oğullarının bu delikte hayatlarını sürdürmelerini istemediği için okumaları, “kravatlı adam” olmalarını ister. Sonunda iki oğlu da okullarını başarıyla bitirip Ankara'da, bir Çalışma Bakanlığı'nda diğeri Sağlık Bakanlığı'nda uzman olarak işe başlarlar. İki oğlunun bu başarısı Refet Efendi'yi Yozgat'ta itibarlı bir konuma yükseltir. Ankara'da işi olan bütün Yozgatlılar artık ondan yardım isterler. Onun dükkânı çocuklarını işe sokmak veya yer değiştirmek isteyen memurların geldiği bir büro olmuştur. Bu yüzden sürekli Yozgat'tan Ankara'ya gidip gelen Refet Efendi'den yardım isteyenlerden biri de gençlik aşkı Güldane'nin oğludur. Otuz yıl evvel cesaret edip de Güldane'yi kaçırılmayan Refet Efendi, şimdi de oğlunu işe koyamamanın verdiği hüznü yaşar.

“Piç Sevi” adlı öyküde Yozgatlı Erkan'ın futbolcu olma hayalleri ve bu hayallerin yıkılışı anlatılır. Sülükçü Müslüm'ün oğlu olan Erkan ve ailesinin yoksulluk içinde geçen bir hayatları vardır. Müslüm sülük yaparak ailesinin geçindirmek zorundadır. Erkan ise sevimli gözü açık aynı zamanda şımarık bir çocuktur. Futbol oynamadaki mahareti yaz tatilinde Bursa'daki teyzesinin yanında kalırken tesadüfen Bursasporlu yöneticilerin dikkatini çekince Erkan'ın hayatı birdenbire değişir. Yozgat'ta babasını ziyarete gelen yöneticiler oğlunu Bursa'ya götürüp hem okutacaklarını hem de futbolcu yapacaklarını söyleyince Erkan'ın şöhreti bütün Yozgat'a yayılır. Sülükçü Müslüm'ün akıl danıştığı Eczaneci Selim Efendi'nin tavsiyesiyle oğlunu Bursa'ya gönderir. Selim Efendi'nin kızı Ebru'ya âşık olan büyük hayallerle Bursa'ya gider; ancak kısa bir zaman sonra kalbindeki bir rahatsızlıktan dolayı futbolculuk hayalleri suya düşer ve geri Yozgat'a dönmek zorunda kalır. Onun bu dönüşü Yozgat'ta türlü dedikodular sebep olur. Ayağının sakat olduğunu bahane eden Erkan'ın yalanı bir müddet sonra ortaya çıkar. Yozgat'ta aylak aylak gezmeye başlayan Erkan, Selim Efendi'nin kızı Ebru'yla gizli gizli buluşmaya başlar. Ebru'nun hamile kalması yüzünden Selim Efendi istemeye istemeye kızını Erkan'la evlendirmek zorunda kalır.

3. Sonuç

Mustafa Çiftçi, Yozgat'ta doğup büyümüş bir yazar olarak yaşadığı çevreye ve insana dair kuvvetli gözlemlere dayanan öyküler anlatır. Yozgat sosyo-kültürel yapısıyla bir taşra şehridir ve taşra mekâna ait olduğu kadar aynı zamanda insana ait bir ruh durumudur. Bu ruh durumu çoğu kez yoksulluğun doğurduğu bir mahcupluk olarak kendini gösterir. Mustafa Çiftçi'nin öykülerinin çoğunda Yozgatlı kahramanlar bu duyguyla karşımıza çıkarlar. Hayata tutunmaya çalışan öykü kahramanlarının komik yerine göre trajik

yaşamlarını canlı ve duru bir dille kaleme alan yazar, hatıralarından ve çevresinde şahit olduğu olaylardan ve insanlardan beslenerek öykülerini oluşturmuştur. Yozgat kültürüne ait çeşitli unsurların kendini gösterdiği öyküler de kahramanlar kendi şiveleriyle konuşturulmuşlar, şehrin gündelik hayatına dair tablolardan kesitler sunan yazar, daha çok insan üzerinde yoğunlaşmıştır.

4. Kaynakça

ÇİFTÇİ Mustafa, Âdem'in Kekliği ve Chopin, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

ÇİFTÇİ Mustafa, Bozkırda Altmışaltı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

TARİHSEL KAYNAKLARDA BOZOK ONOMASTİK (ADBİLİM) BİRİMİNİN AZERBAYCAN BÖLGESİNDE İZLERİ

Nazile ABDULLAZADE¹

Özet

Onomastik birim olarak “Bozok” kelimesinin açıklamasına Türk tarihî kaynaklarından sayılan Oğuznameler’de rast gelinir. Kimi araştırmacılar

“Bozok” kelimesine kırılmış yaya göre “bozuk”, kimileri ise “boz” kelimesine göre “büyük” anlamı kazandırmaktalar. İlk zamanlarda “Bozok” ve “Üçok” kelimeleri o oğullardan türeyenler için “Boz Oğuz” ve “Üç Oğuz” kelimelerine dönüşmüştür.

Azerbaycan bölgesinde milâttan önce 3. yüzyılda ahalinin yerleştiği bölgeler Bozok tayfasının adı ile ilişkilendirilmektedir. Eski zamanlarda bu bölgelerde köy halkı göçebe yaşam tarzı sürmüş, çiftçilik, hayvancılık ve balıkçılıkla uğraşmışlardır. Nitekim Azerbaycan’ın diğer bölgelerinden de yaz aylarında bu bölgelere gelenler hayvan besliyorlardı. İşte bu hususları dikkate alarak söylenebilir ki, Azerbaycan’ın başkenti Bakü’nün 38 km uzaklığında bulunan Buzovna köyünün ismi hayvancılıkla ilgili ortaya çıkmış, «buz-zağ» anlamına gelmektedir.

Anahtar kelimeler: Bozok, Üçok, onomastik birim, tarihî kaynaklar, Oğuznameler.

Abstract

The Traces of Onomastic Units of Bozok in the Azerbaijan Territory in Historical Sources

As an onomastic unit, the definition of the word “Bozdok” can be seen in Oghuznames that can be considered Turkic historical sources. Some researchers are of the opinion that the word “bozok” means “bozuk” /pozuk/ (which means “broken” in the Turkish language), while others think that “boz” is related to “boyuk” which means “big” in the Turkish language. The first three sons were older than the others. “Bozoğul” (bozoghul), “bozoğlan” (bozoghlan), were used in the meaning of “elder son” in the ancient Turkish language.

The territories where population settled in 3rd century BC in Azerbaijan are said to have relation with Bozok tribe. In the past, peasants of those territories were nomad and the main activities were agriculture, cattle-breeding and fishing. At the same time it is worth mentioning that people who came to those territories busied themselves with cattle breeding. Taking into consideration the very fact, it is supposed that the name of the village called Buzovna that is 38 km far from Baku derives from the word “buzov” that is translated into English as calf.

Key words: Bozok, onomastic unit, turkic historical sources, Bozoghuz, Uchoghuz.

Anadolu topraklarında güney-kuzey ve doğu-batı kavşağında bulunan, XIX yüzyılda çeşitli ulusların iç içe yaşadığı Bozok Osmanlı döneminde seçilen şehirlerden, müslümanların sığındıkları bir mekan olmuştur. Tarihi-coğrafi konumu, kültürü ve sanatına göre Bozok tarih açısından eski sayılan oğuz illerinden biri olmuş, zamanla bölgeyi değil, orada yaşayan halkı ifade etmişlerdir. Peki Bozok kelimesi nasıl ortaya çıkmış,

¹ Doç. Dr., Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Bakü/Azerbaycan nazile.s.m.d@mail.ru

bu kelimenin tarihi kökleri bizi nereye götürüyor?

Türk mifolojisine göre, dünyaya yayılan Oğuzlar 24 boydan var olan Oğuzlardır. 12 Oğuz töreni Bozoklardan, 12 boy Üçoklardan kaynaklanıyor. Oğuz Han'ının gökyüzü tanrıçası ile izdivaçından Gün, Ay ve Yıldız isimli 3 oğlu olur. Oğuz Han gökten kendisine gönderilenleri erkek çocuklarının arasında dağıtır. Altın kemani üçe bölüp gökyüzü kızından olan üç oğluna verir ve onları "Bozok" adlandırır. Üç Ok'u ise yer kızından olan üç oğluna verip onları da "Üç_ok" adlandırır. İlk üç oğul ötekilerden büyük idiler, "bozoğul", "bozoğlan" ise eski Türkçe'de büyük oğul anlamında kullanılmıştır [2].

Diğer bir rivayete göre, "Bozok" iki Türk kelimesinin – "Boz" ve "Ok" (ok) kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur. Türk'ün ilk savaş silahlarından biri olarak kabul edilen "ok"un ilkel yapısının mezolit döneminde keşfedildiği tahmin edilmektedir. Orhun-Yenisey Anıtları, "Kitabi- Dede Korkut" ve diğer Türk kaynaklarında "ok" kelimesi daha belirgin şekilde gözükmektedir. Geleneğe göre, Oğuzlar'da "Bozok"lar İç Oğuzları belirtmektedir.

Gün Han, Ay Han, Yıldız Han her birinde 4 oğlu olan Bozoklar Dış Oğuzlardan olup, sağ kolu oluşturmaktalar. Semavi Hanım'dan doğanlar daha saygılı, etkili bilindiğinden Oğuz onları sağ tarafında, diğerlerini ise sol tarafında oturtmuş. Bu durum daha sonra da âdet halini almış ve böylece, Üçoklar'a nispeten ayrıcalıklı olan Bozoklar meclislerde, resmi toplantılarda solda değil, sağda – kendilerine mahsus yerde oturarmışlar. Bozoklardan türeyenler "Biz Bozoklarımız veya Bozokuz", Üç_oklar türeyenler ise "Biz Üçoklarımız veya Üçokuz" demişler. Böylece, Bozoğuz ve Üçoğuz ifadeleri oluşmuştur [2].

Modern Bozokların (Boz Oklar) ataları XII-XIII yüzyıllarda Küçük Asya ve Ortadoğu'da yaşayan aşiretler olmuşlardır. Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'ya Türklerin akımı başlar. Bozoklar kendi kültürleri ile gelip Yozgat ve çevresinde meskunlaşırlar. Deniz seviyesinden 1300 metre yükseklikte bulunan bu yayla başka bölgelerden ender rastlanan dar ve uzun vadileri ile farklılık arz ediyor. Bozokların temsilcileri hakim sülalenin temelini atanlar hesap edilir. Hükümdarlık, kumandanlık, yönetim sadece Türklere verilir, diğer kavimler yalnız ticaret illerinde serbest burakılırdı. Tüm tarih boyunca Bozoklar varlıklarını, dillerini muhafaza etmekle saklı tuta bilmişler [5] .

Gün hanın oğullarından Bayatlar "zengin, nimeti bol" anlamına geliyor. 1480'de Hicaz'da "Dede Korkut" kitabını yazan yazar Hasan Tebrizi ve ünlü Mevlana Mehmed Fuzûlî, XIII. yüzyıl şairi Molla Penah Vagif de Bayat boyundandır. Bozokların bir kolu olan Alka-Bölük / Alka-Evli tayfa adının anlamı "Nereye varsa başarı gösterir" demektir. Azerbaycan'da Alaca, Alacalılar adı taşıyan yerler bu tayfaların adını taşıyarak onlardan bir hatıra olarak kalmaktadır [4] .

"Yasakta perk ciddi ve kuvvetli" anlamına gelen Kızık adına da Azerbaycan topraklarında rastlanmaktadır. Şirvan batısındaki obada meskunlaşanlar bu yere de Kızık adını vermişlerdir.

"Taşkın ve doyurucu" anlamına gelen Karkın / Kargın boylarının adı Azerbaycan'da ilk baharda eriyen karların sukarı ile kopan sel ve su kabarması anlamına gelmektedir [4].

Mahmud Kaşgari'ye göre, "Divan-Lugat-it Türk" eserinde 22 Oğuz kolundan yedincisi "Begdili"lerdir. Kaynaklarda "Begdili" "Ulular gibi aziz" anlamına gelmektedir. Bozoklar'a mensup olan bu kol "Beg-dili", "Beğdili" şeklinde de kullanılmış, zamanla dil özümlemesine uğrayarak yazılı kaynaklarda Beydili - Beydilli - Beğdili - Beğdilü - Beğdilli - Beğdilli - Beydili - Beydilli - Badılı - Badıllı - Badilli şekline dönüşmüştür. Totemi altın kartal olan Beydilli boyu ile ilgili Azerbaycan'da Beydili ve Beydilli adlı iki yer vardır.

Beydili köyü Bilesuvar ilçesi merkezine en yakın olan köydür. Köyün iklimi karmaşıktır. Köy Akde-

niz iklim tipi astropikal kışı kurak geçen yarı çöl ve kuru çöl iklim tipinde bulunmaktadır. Beydili köyünün batı kısmında doğuya nazaran karasallık duyulmaktadır. Doğu bölümünün nispeten ılımlı olması yoğun bitki örtüsü ve su havzalarından gelen nemli hava kitleleridir. Beydili'nin doğu kısmında diğer bölgelerden kendi iklimine göre seçilen bir arazi bulunmaktadır. Bu arazinin iklimi Akdeniz iklimine yakındır.

Beydili köyü arazisinde çeşitli toprak tipleri vardır. Batı'da genellikle tuzlu, doğuda ise alüvyon çim, kestane, boz topraklar yayılmıştır. Topraklar kendi verimliliği ile farklılık arz ediyor. Köy arazisinde yüksek çınarlar, beyaz, siyah ve karadut ağaçları, kavak, akasya, fındık, ceviz, kiraz, elma, üzüm, nar, armut, ayva, erik ve diğer meyve ağaçları yaygındır. Arazi her türlü kuru astropikal bitkiler yetiştirmeye uygundur. İri ağaçlarla birlikte kırsal bölgede bir takım çalı bitkileri ve ayrıca estetik bitkiler yaygındır.

Bu bölgelerde nüfusun yerleşimi M.Ö. III. yüzyıla dayanmaktadır. Eskiden bu bölgelerde köy nüfusu göçebe yaşam tarzı sürmüş, tahıl yetiştiriciliği, hayvancılık ve balıkçılıkla meşgul olmuşlar. Ayrıca Azerbaycan'ın diğer bölgelerinden de yaz aylarında bu topraklara gelenler sığır yetiştiriyorlardı. İşte bu faktörü göz önünde bulundurarak Buzovna köyünün adının hayvancılıkla ilgili oluşması ve "buzağı" anlamına gelmesi tahmin ediliyor. Fakat bazı tarihi kaynaklarda (XIII-XIV yüzyıllar) bu arazi "Bozok" tayfalarının adı ile ilgilidir. Bozok tayfaları kış aylarında bu bölgelerde yerleşmiş ve tarımla uğraşıyorlardı. Yaz aylarında ise onlar dağlara çıkıyorlardı.

Buzovna kendisinin eski tarihi mimari anıtlar ile de zengindir. Köyde en eski mezarlık "Hun mezarlığı"dır. Fakat Hun Milat'tan önce III. yüzyıla ait olan mezarlar, Arnavutluk kilisesi ve köyün girişinde mevcut olmuş Buzovna Kalesi Sovyet iktidarı yıllarında yıkılmıştır. Eski yerleşim birimlerinden biri olan Buzovna Abşeron'un kuzey doğusunda bulunmaktadır; arazisi 8000 km civarında (yaşam alanı), nüfusu ise 25500 kişiden fazladır. Şunu da söyleyelim ki, XIX. yüzyılın ortalarında nüfusun sayısına göre yarımada Maştağa'dan sonra ikinci büyük yerleşim birimi işte Buzovna olmuştur. 1758-1759 yılları arasında burada Bakü hanı I Hacı Mirza Mehmed Han (A.A.Bakıhanov'un büyük babası) "Han bahçesinde kendisine saray inşa etmiştir". Nüfusunun geleneksel mesleği tarım, özellikle sebze, bostancılık, safran yetiştiriciliği, ayrıca hayvancılık, kısmen de balıkçılık ile ilgiliydi.

Buzovna tarihi-mimari anıtları kısmında burç-kaleyi (XV-XVI yüzyıllar), "Siyah elbise piri"yi (1306 yılı), "Halife Ali ve Muhammed Mümin türbesi"ni (1641 yılı), Seyid Gasım, Şeyh Cavad, Seyid Gülşan pîrleri, Mehdi Zaman (af) Camii (XVII yüzyıl), Meşedi Garib Camii (XIX yüzyıl), İmam Hasan (as) Camii (XIX yüzyıl), Ünlü Hazreti Ali (as) mabedini (Ali Ayağı), Mehdigulu beyin evini (XIX yüzyıl), halk banyolarını (XIX yüzyıl) belirtebiliriz.

Bu gün Bozok onomastic birimi bölgeyi değil, orada yaşayan halkı ve bu halkın Azerbaycandaki izlerini ifade ediyor.

Kaynakça

1. Kafarlı R. Mifoloji. I. Mifogenez: rekonstruksiya, struktur, poetika. Bakü: "İlm ve Tahsil", 2015, 451 sah.
2. Tarıverdi A. Dedem Korkutun kitabı araştırmalarda. Bakü: "İlm ve tahsil", 268 sah.
3. Tuncay B. Etnoqonik mifler. Bakü: "Nurlan", 2013, 308 sah.
4. <http://www.newikis.com|tr|wiki|Bozoklar>
5. <http://www.nedirnedemek.com/bozok-nedir-ne-demek>

YOZGAT / BOĞAZLIYAN / GÜRDEN(YAZIKIŞLA) KÖYÜ YER ADLARI ÜZERİNE BİR DENEME

Namık ASLAN¹

Özet

Yer adları bir yörenin tarihi, sosyo-kültürel kimliği ve coğrafi yapısı hakkında bilgi vermesi bakımından çok önemlidir. Adlandırmalar toplumsal hafızanın diri kalmasında ve kültürün geleceğe aktarılmasında mühim bir mevkie sahiptirler. Yer adları, o adları veren kültürler açısından toprağın tapusu hükmünde olup, bölgenin geçmişine ışık tutan en önemli unsurlardır. “Toponimi” tabir olunan ve batı toplumlarında hayli mesafe kat eden bu bilim dalının ülkemizdeki tarihinin çok eski olduğu söylenemez.

XI. yy.dan itibaren özellikle Oğuz boylarının vatanlaştırdığı bu topraklar cumhuriyet Türkiye’sine bir imparatorluk bakiyesi olarak intikal ettiğinden, Selçuklunun, Osmanlının koruması altında Anadolu’da yaşama imkanı bulan kimi etnik unsurlar, Osmanlının çöküşüyle birlikte misafiri oldukları beldeleri sahiplenme hevesine düşmüşlerdir. Bu bağlamda Boğazlıyan ve yaklaşık sekiz pare köyü ile ilgili “Ermenilik” iddialarıyla zihinleri bulandıracak iftiralara başvurmaktan geri durmamışlardır.

Bahse konu bu sekiz köyden biri olan Gürden(Yazıkışla) köyünün yer adlarını inceleyen bu çalışma Ermeni abartılarına bir cevap niteliği taşıması bakımından da önemli olacaktır diye düşünüyoruz. Boğazlıyan bölgesinin Ermeni yerleşkesi olarak bilinen köylerinden biri olan Gürden(Yazıkışla)’de Ermenilerce adlandırılan hemen hemen hiçbir ye adının bulunmaması oldukça manidardır. Geçen yüz yıl içerisinde değişen tek isimlendirme köyün adıdır ki, bunun sebebi de asıl metin içerisinde izah edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yer adları Yerleşim yeri ve mevki adları, yer adlarının sınıflandırılması, Gürden(Yazıkışla) köyü.

Abstract

A Study on the names of places in Yozgat/Bogazliyan/Gurden(Yazikisla) Village

The names of places has an important role to get information about the historical, socio-cultural and geographic properties of a village. All the names given to places help to keep memory of the folk in a dynamic state and conveying the culture to the next generations. The names of places, that can be seen as an evidence to ensure the availability of them by the actual owners, is also one of the most important beacons illuminating the histories of the locations. A relatively new discipline that is popular in the modern cultures and called “Toponimi” cannot have a sound background in our country.

However, with the fall of the Ottoman Empire, some ethnical groups living in the Anatolia region with the support by the Seljuklu and Ottomans started to control demand about the places that were owned by the Oghuzs from the beginning of the XIth century and inherited by the Republic of Turkey as a legacy of the empire. In addition to this, they made a claim about the unrealistic Armenian popuation of the Bogazliyan and its eight neighbor villages.

It is supposed that this study in which the names of the places in Gurden (Yazikisla) village ,that is one of the eight neighbors of the Bogazliyan, were investigated can be a powerful answer to the unrealistic claims of the armenians. There is also another important point that should be noticed that nowhere in Gurden

¹Yrd. Doç. Dr. Niğde Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, namikaslan@nigde.edu.tr

(Yazıkışla) is named by the armenians. In the recent century, the only thing that was changed is the name of the village and the main reasons that lead to the renaming of the village will be expressed in the following parts of the paper.

Key words: Place names, settlement names, classification of place names, the village of Gürden (Yazıkışla)

1. Giriş

Toplumların yaşadıkları coğrafya üzerindeki gerçek damgaları, o coğrafya bağlamında yaptıkları adlandırmalardır. Adlandırmalar milletlerin coğrafyalar üzerindeki tapu senedi, yerleşme belgeleri mertebesindedir. Bir coğrafyayı adlandırmak, adlandırılanlar açısından o coğrafyanın sahiplik hakkıdır. Anadolu'nun pek çok medeniyete beşiklik ettiği nispette mezar da olduğunun bilincinde olan Türkler, bu toprakları vatanlaştırma uğrunda her kıvrımını isimlendirmek suretiyle adeta tescillemiştir. Bu işlemi çokça, algılaması nispetinde yeniden isimlendirerek veya eski isimlerine hançeresinin damgasını vurarak yapmıştır. Aşağıda yer adları bağlamında incelemeye esas alacağımız bölge, bir bölümü (Gürden) itibariyle kurucu unsurun Ermeni asıllı olduğu bilinen bir yerleşke olması ve bu inançla ülkemiz üzerinde hak talep etme emellerine delil oluşturulmaya çalışılan bir durum arz etmesi hasebiyle dikkate şayandır. Öncelikle bu iki yerleşkeyi tanımlayarak ve birleştikten sonraki durumlarını özetleyerek başlamak istiyoruz.

Yazıkışla, Torunoğlu Cemaati Alabaşlı Aşiretinin kışlağı olup, muhtemel 1700'lü yılların sonlarında Osmanlının zorunlu iskâna tabi ettiği Boğazlıyan hudutları içerisinde yer alan bir yerleşim biriminin adıdır. Torunoğlu Cemaatinin kurduğu bu köy, askere alımlarla küçülmüş ve takriben 1850'lerden sonra 4 km batısında yer alan Gürden Köyü ile birleşmişlerdir.

Gürden Köyü, ahalisinin ekseriyeti Ermenilerden meydana gelen 1844-45 Boğazlıyan Temettuat kayıtlarına göre 17 hanelik bir köydür. Yazıkışla'ya Torunoğlu Cemaatinin iskan edildiği tarihlerde bir bölük Ermeni de Gürden'i kurmuş olsalar gerektir. Bu tahminimiz yukarıda belirttiğimiz 1844-45 Boğazlıyan Temettuat Defterlerinde verilen bilgilere istinadendir. Defterdeki bilgilere göre 1844-45 itibariyle Gürden'de yaşayan 17 haneden bölünüp haneye dönüşebilmiş henüz iki aile bulunmaktadır. Evliliklerle ve mal bölüşümüyle hanelerden yeni haneler çıkmadığı dikkate alındığında, yerleşkenin henüz İki kuşaklık bir köy olduğu, 1700'lü yılların sonunda kurulmuş olabileceğine hükümlenabilir.

Yazıkışla ile birleşmeden evvel 15 hanesi Ermeni, iki hanesi Türk olan Gürden, birleşme ve ilave Türk yerleşimleri ile birlikte 1870-80'li yıllarda yarı yarıya Ermeni ve Türk'ün yaşadığı bir köy durumundadır. Ermeni ahalinin ziraatla uğraştığı Gürden'de, Yazıkışla'dan gelenlerle beraber hayvancılık da yaygınlaşmıştır. Köyü boydan boya geçen yolun üst tarafında ve kilise etrafında, güney ve batı istikametince Ermeni yerleşimi, yolun altında ve cami etrafında, doğu ve kuzey istikametince de Türk yerleşimi bulunmaktadır. Türklerin arazisi Gürden'in doğusu ve Yazıkışla istikametince, Ermenilerin arazisi köyün (Gürden) güney ve batısı istikametindedir. Etnik köken itibari ile karma bir özellik arz eden Gürden Köyü ahalisi, tehcir olayına kadar hafızalarda yer edecek bir husumet vuku bulmadan barış içerisinde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Köyde tehcir sırasındaki ermeni hane sayısının boşaltılan ev sayısı dikkate alındığında 25-30 hane olabileceği tahmin edilebilir. Ayrıca kilisenin hacmi, maşatlık (ermenî mezarlığı) ve köy meydanının ebatlarından hareketle de hane sayısı ile ilgili bu tahmini yapmak mümkündür. Hane sayısının Ermeniler açısından yavaş artmış görünmesi, Gürden'e Türk nüfusunun artarak yerleşmesinden sonra, varlıklı Ermenilerin Kayseri başta olmak üzere şehir ve kasabalara göç etmiş olmalarıdır.

Köy, tehcirle beraber Ermenilerden boşalınca ağırlıklı nüfusu oluşturan Torunoğulları kışlaklarının

adını köye vererek “Yazıkışla” demeye başlamışlardır. “Gürden” ve “Yazıkışla” isimleri yerli ahali ve komşu köyler tarafından birlikte kullanılmış ve kullanılmaya devam etmektedir. Köyün bugün ki resmi kayıtlardaki adı Yazıkışla’dır.

Yazıkışla Köyü tehirden sonra da muhtelif iskanlarla büyümeye devam etmiştir. 1924’te Türkiye’ye mübadele ile kabul edilen Selanik-Üsküp-Bosna göçmenleri yerleştirilmiş, 1930’lu yıllarda Erzurum muhacirleri adıyla da aileler iskan edilmişlerdir. Köye ikinci Balkan göçmeni iskanı 1954’te olmuştur. Bu kafilede gelenler arasında bir Arnavut bir de Boşnak aile bulunmaktadır. Köy 1955-65 yılları arasında 100 hanenin üzerinde takribi nüfusu 650-700 civarındadır. 1960’lı yılların sonu ve 70’li yıllar itibariyle hızla göç veren Yazıkışla Köyü, resmi nüfus sayımlarına göre 1985’te 541, 1990’da 488, 2000’de 362, 2012’de 150, günümüzde ise pek çok yeri harabeye dönmüş vaziyette, 100 kişi kadar nüfus barındırmaktadır.

Yazıkışla (Gürden) Köyü, coğrafi konum olarak Boğazlıyan’ın 20 km Güneydoğusunda 39.076 enlem, 35.473 boylam arasında ve 1235m rakımındadır. Ekilir-biçilir sulu ve kıraç arazi bakımından çevre köylere nispetle oldukça geniş bir alana sahiptir. Bunda, iki köyün(Yazıkışla - Gürden) birleşmesinin katkısı büyük olsa gerektir.

Yazıkışla Köyü Yer Adları

Abdal Höyüğü: *b.siz i.t., y.a.* Abdalların toplandığı yığma tepe.

Acırlı Yolu: *b.siz i.t., y.a.* Acırlı köyüne giden yol.

Ağ Pınar: *s.t., s.a.* Beyaz toprağı olan pınar ve çevresindeki arazi alanı

Ağılın Döleği: *b.li i.t., y.a.* Koyun sürülerinin toplandığı düz alan.

Acırlı Yolu: *b.siz i.t., yol a.* Acırlı köyüne giden yol.

Alabaş’ın Altı: *b.li i.t., y.a.* Alabaş köyünün altı.

Arkaç: *is., y.a.* Davarların açıkta toplu olarak yattıkları yer

Aşağı Bahçe: *s.t., y.a.*

Aşağı Değirmen: *s.t., y.a.*

Aşağı Pınar: *s.t., s.a.*

Avşar Oluğu: *b.siz i.t., s.a.* Avşar pınarı.

Ayşe Deresi: *b.siz i.t., d.a.*

Bağlamanın Ağzı: *b.li i.t., y.a.* Köyün içinden akan çayın sulama kanallarına bağlandığı yer.

Belören Yolu: *b.siz i.t., yol a.* Belören(Bölveren-Belveren) köyüne giden yol.

Bent: *is., s.a.* Suyun önünün kesilip(bağlanıp), kanallara verildiği, yer.

Bendin Altı: *b.li i.t., y.a.*

Bendin Üstü: *b.li i.t., y.a.*

Bent Deresi: *b.siz i.t.,d.a.*

Beşik Tepesi: *b.siz i.t.,t.a.*

Bezirana Yeri: *b.siz i.t.,y.a.* Bezir değirmeninin olduğu yer.

Boruklu Deresi: *b.siz i.t., d.a.* Boruk tabir olunan çalılırların bol yetiştiği yer.

Boşnakların Deresi: *b.li i.t., d.a.* Boşnak ailenin evinin bulunduğu dere.

Bucak: *is., y.a.* Kenarda kalan yer

Bucağın Dibi: *b.li i.t., y.a.*

Bucağın Önü: *b.li i.t., y.a.*

Bulduğun Pınarı: *b.li i.t., s.a.* Bulduk lakaplı bir kişinin yaptığı çeşme.

Büyük Sulu Dere: *s.t., d.a.*

Cücük Burnu: *b.siz i.t., y.a.*

Çalının Dibi: *b.li i.t., y.a.*

Çardak: *is., y.a.* Koyun sürülerinin gece tıkkıldığı yarı kapalı ağıl.

Çardağın Önü: *b.li i.t., y.a.*

Çatal Hüyük: *s.t., y.a.*

Çatal Tepe: *s.t., t.a.*

Çay: *is., s.a.* Yerleşim bölgesinin ortasından akan küçük akarsu.

Çayın Altı: *b.li i.t., y.a.*

Çırac Yeri: *b.siz i.t.,y.a.*

Çürük: *is., y.a.*

Dağılgan: *is., y.a.*

Darılı Yolu: *b.siz i.t., yol a.*

Darlı Özü: *b.siz i.t., s.a.*

Değirmenin Arkası: *b.li i.t., y.a.*

Değirmenin Önü: *b.li i.t., y.a.*

Deli Bayır: *s.t., y.a.* Eğimi yüksek, dik yokuş.

Dere Tarla: *s.t., y.a.*

Derin Dere: *s.t., d.a.*

Devecipınar Yolu: *b.siz i.t., yol a.* Devecipınar köyüne giden yol.

Göç Yolu: *b.siz i.t., y.a.* Torunoğlu Cemaatinin zorunlu iskana tabi tutulmadan önce takip ederek Yazıkışla'ya ulaştığı yol.

Göztepe: *s.t., t.a.*

Gürhük Yolu: *b.siz i.t., yol a.* Kuruhyük köyüne giden yol.

Hamam: *is., y.a.* Yerden kaynarak göl oluşturmuş büyük su göleti.

Hamamın Önü: *b.li i.t., y.a.*

Hamamın Altı: *b.li i.t., y.a.*

Hamamın Üstü: *b.li i.t., y.a.*

Has Bahçe: *s.t., y.a.*

Höyük: *is., y.a.* Yığma küçük tepe.

Hüyüğün Dibi: *b.li i.t., y.a.*

İğdeli Dere: *s.t., d.a.*

Kaçamaz: *is., y.a.*

Kağnı Yolu: *b.siz i.t., yol a.*

Kanlı Dere: *s.t., d.a.* İçinde cinayet işlenen, kan dökülen dere.

Karamık Deresi: *b.siz i.t., y.a.* Karamık çalılarının(dikenli bir tür çalılık) çok bulunduğu dere.

Karöön Bağları. *b.siz i.t., y.a.* Yazıkışla'luların bağları.

Karşı Bağ: *s.t., y.a.*

Kavaklık : *is., y.a.*

Kayalı Tarla: *s.t., y.a.*

Kayapınar: *s.t., y.a.*

Kazıklı: *is., y.a.* Öz suyunun kazıklar çakılarak ben edildiği ve sulama kanallarına aktarıldığı yer.

Kemer Köprü: *s.t., yol a.*

Kerpiç Yolu: *b.siz i.t., yol a.*

Kesme yol: *s.t., yol a.* Kestirmeden(kısa mesafeden) giden yol.

Kırgı: *is., y.a.* Tepe eteği, yamaç alan.

Kovalık: *is., y.a.* Kaynak suları sebebiyle, köklü ot getire sulak arazi.

Köyün Altı: *b.li i.t., y.a.*

Kumlu Dere: *s.t., d.a.*

Kurt Deresi: *b.siz i.t., d.a.*

Kuzuluk Yeri: *b.siz i.t., y.a.*

Küçük Sulu Dere: *s.t., d.a.*

Kül Hüyük: *s.t., y.a.* Yığma tepe, muhtemel bir mezar.

Kürt Hasan Deresi: *b.siz i.t., d.a.* Kürt hasan'ın vurulduğu dere.

Mafoğlu: *is., y.a.*

Mal Yatağı: *b.siz i.t., y.a.* Büyük baş hayvanların(sığır sürüsü) öğle sıcaklığında dinlendikleri düz alan.

Manik Deresi: *b.siz i.t., d.a.* Manik isimli bir Ermeninin tarlasının bulunduğu dere.

Maser'in Söğütleri: *b.li i.t., y.a.*

Maşatlık: *is. y.a.* Ermeni mezarlığı.

Navruz Deresi: *b.siz i.t., d.a.* Nevruz gülünün (çiçek) bolca çıktığı dere.

Neşet'in Söğütleri: *b.li i.t., y.a.*

Oğulcuk Yolu: *b.siz i.t., yol a.* Oğulcuk köyüne giden yol.

Ören: *is., y.a.* Tarihi bir harabelik.

Örenin üstü: *b.li i.t., y.a.*

Öz: *is., s.a.* Felahiye'den çıkıp köyün arazisini boydan boya sulayan ve Boğazlıyan istikametince akan büyük su.

Özün Kıyı: *b.li i.t., y.a.*

Özün Altı: *b.li i.t., y.a.*

Paşanın Altı: *b.li i.t., y.a.*

Paşanın Köprüsü: *b.li i.t., y.a.*

Pöhrek: *is., s.a.* Tarihi bir yerleşim yerine su taşınan toprak kanalın kırıldığı su kaynağı.

Pöhreğin Altı: *b.li i.t., y.a.*

Pöhreğin Başı: *b.li i.t., y.a.*

Pöhreğin Üstü: *b.li i.t., y.a.*

Safiyet Deresi: *b.siz i.t., d.a.* Pekmez toprağı, badana toprağı(bir tür kireç) ve höllük(kundak beleme toprağı) çıkartılan dere.

Sağ Kol: *s.t., y.a.* Gürden'e doğru akan büyük bir derenin sağ yöne doğru uzantısı.

Sarı Kaya : *s.t., y.a.*

Say Ağıl: *s.t., y.a.* Toprağı az, kayalık alan.

Saz: *is., y.a.* Kaynak suların bol olduğu kamışlık alan.

Seten: *is. y.a.* Bulgur ve yarma dövülen dibek taşının

Setenin Önü: *b.li i.t., y.a*

Sıypağın Dibi: *b.li i.t., y.a.* Toprağı aşağı doğru akarak yarlaşmış, yamaçlaşmış yokuş.

Sillik: *is., y.a.* Sel akan, sel gelen dere.

Sülo Yeri: *b.siz i.t.,y.a.*

Şefiğin Pınarı: *b.li i.t., y.a.*

Tapan Bağları: *b.siz i.t, y.a.* Ermeni bağları (Taban; dip, çukur yer anlamına olabilir.)

Tapanın Başı: *b.li i.t., y.a.*

Taşlık(köyün altı): *is., y.a.*

Taştepe: *s.t., t.a.*

Taş Ocağı: *b.siz i.t., y.a.*

Tayfur: *is., y.a.*

Tosun Burnu: *b.siz i.t, y.a.*

Tozlu: *is., y.a.* Yazıkışla'nın bitişiğinde bir mezra.

Tozlunun Başı: *b.li i.t., y.a.*

Tozlu Yolu: *b.siz i.t, y.a.*

Türkmen Yazısı: *b.siz i.t, y.a.*

Uzuntaş: *s.t., y.a.*

Uzuntaşın Kahı: *b.li i.t., y.a.*

Yukarı Pınar: *s.t., s.a.*

Yapı: *is., y.a.* Roma devrinden kaldığı sanılan tarihi bina.

Yapının önü: *b.li i.t., y.a.*

Yazı: *is., y.a.* Yüksek düzlük ve kurak arazi.

Yazıkışla: *is., y.a.* Gürden'in 4 km doğusunda Torunoğlu Cemaatinin devlet tarafından iskan edildiği yer(köy).

Yazıkışla Yolu: *b.siz i.t., yol a.* Yazıkışla yerleşkesine giden yol.

Yoncalık: *is., y.a.*

Yukarı Değirmen: *s.t., y.a.*

Yurt Yeri: *b.siz i.t.,y.a.*

2. Sonuç

Yazıkışla(Gürden) köyüne ait 126 yer adı değerlendirilmiştir. Bu yer adlarının 29'u isim, 27'si sıfat tamlaması, 36'sı belirtili isim tamlaması ve 34'ü de belirtisiz isim tamlaması şeklindedir.

Adların 16'sı dere, 10'u yol, 9'u su, 4'ü tepe adı olup, 87'si ise mevki adı olarak verilmiştir. Belirgin bir özelliği ile adlandırılan yerlerin konumuna göre adlandırmalar oldukça yaygındır. Mesela; değirmen merkez alınarak "Değirmenin Önü, Değirmenin Arkası, Değirmenin Altı, Değirmenin Başı", ..., gibi. Aşağı Değirmen, Yukarı Değirmen, ... , veya Hüyüğün Dibi, Çalının Dibi, Yapının Önü, ... Sahiplerinin adıyla yapılan adlandırmalar; Maserin Söğütleri, Ayşe Deresi, Manik Deresi, Şefiğin Pınarı, Bulduğun Pınarı, Paşanın Köprü, ... Yerleşke adlarıyla yapılan adlandırmalar; Gürühük Yolu, Belören Yolu, Acırlı Yolu , ... Bitki örtüsüyle ilgili olarak yapılan adlandırmalar; İğdeli Dere, Boruklu Deresi, Navruz Deresi, Karamık Deresi, Yoncalık, Kavaklık, ... Benzetmeli adlandırmalar; Çatal Tepe, Göz Tepesi, Beşik Tepesi, Tosun Burnu, ... Renk ile alakalı adlandırmalar; Ağ(k) Pınar, Sarı Kaya, ... Hayvan barınağı olarak adlandırmalar; Çardak, Say Ağıl, Arkaç, Kuzuluk Yeri, ... Coğrafi terim bağlamı adlandırmalar; *Bucak*, Bağlamanın *Ağızı*, *Ağılın Döleği*, *Mal Yatağı*, *Derin Dere*, *Taş Tepe*, *Deli Bayır*, *Cüçük Burunu*, *Yazı Kışla*, *Türkmen Yazısı*, *Kaya Pınar*, *Kül Höyük*, ... Ayrıca çay, öz, göl, hamam gibi su kaynaklı adlar ve ebat olarak da *büyük*, *küçük* nitelermeleriyle yapılmış adlandırmalar bulunmaktadır.

Köyün arazisi dahilindeki bu mevki adlarının yakın geçmişte hiçbir surette değiştirilmediğine yedi kuşak geçmişi o köyde yaşayan biri olarak şahsımın da tanık olduğunu belirtmek isterim. Köyün tek ismi değişeni adı olup, bu değişim de resmi kayıtlar itibariyledir. Köyde yaşayanlar ve komşu köylüler eski adını (Gürden) daha baskın olmak üzere yeni ismiyle (Yazıkışla) birlikte kullanmaya devam etmektedirler. Ermeni tehirci bağlamı bir yargılamaya konu olup, Boğazlıyan Kaymakam Kemal Bey'in haksız idamına da sebebiyet veren bu yerleşkelerden birinin, isimlendirme noktasında hiçbir mevkiinde Ermeni izi taşımaması enteresandır. Kadim Türk yurtlarının yalan yanlış, mesnetsiz iddialarla başka etnik unsurlara mal edilmeye çalışılmasına fırsat vermemek için, bu türden çalışmaların kendi resmi ülke tezlerimiz bağlamında sağlam dayanaklar oluşturacağını belirtmek isteriz. Ermenilerin Osmanlı coğrafyasının hemen her bölgesinde olduğu gibi Boğazlıyan bölgesine de gelip yerleştikleri, bu yerleşmelerin ağırlıklı olarak bölgemizde 18., 19. asırlarda başladığı, "yerlilik" ifadesinin bunlar (Ermeniler) için geçerli bir tanımlama olamayacağı aşikardır. Zaten Gürden köyü etrafındaki tüm yerleşkeler Türkmen köyleri olup kuruluş tarihleri çok daha eskidir. Bölge, Ermeniler gelip yerleşmeye başlamadan önceki dört yüz yıldan fazla bir zaman Üç Ok- Boz Ok yurtlukları olup, her kıvrımı isimlendirilmiş durumdadır. Anlaşılan o ki, bir bölük ermeni ahali bu bölgelerde bir yüz yıla yakın eğlenmiş, kimisi daha refah Osmanlı beldelerine göçtükten başka, bir kısmı da devlet tarafından tehcir gerekliliği ile arşiv kayıtlarıyla da sabit olmak üzere göç ettirilmiştirlerdir.

3. Kısaltmalar:

a.: ad, adı.

b.li i.t.: belirtili isim tamlaması.

b.siz i.t.: belirtisiz isim tamlaması.

is.: isim.

s.a.: su adı.

t.a.: tepe adı.

s.t.: sıfat tamlaması.

y.a.: yer adı.

d.a.: dere adı

4. Kaynakça

- ARIKAN, Zeki, “Uluyamaç (Sergevil) Köyü ve Yer Adları”, V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (2328 Eylül 1985) Türk Tarihi Tebliğleri, C. I, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1986, s. 65-86.
- GÜLENSOY, T., (1984), “Elazığ, Bingöl ve Tunceli İlleri Yer Adlarına Bir Bakış”, Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984 Ankara) Milli Folklor Araştırmaları Dairesi Yay: 60, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi: 17, s. 149-156, Ankara.
- GÜLENSOY, T., (1993), “Alanya-Antalya Yöresinde Türk Yer Adları”, 3. Alanya Tarih - Kültür Sempozyumu (12 – 14 Kasım 1993), Alsav Yay., 1996, Alanya.
- GÜLENSOY, T., (1994), “Yer ve Şahıs Adları Araştırmalarının Türk Tarihinin Kaynaklarına Katkısı”, Türk Dünyası Tarih Araştırmaları Kongresi (5 – 9 Eylül 1994), T.T.K. Yay., Ankara.
- GÜLENSOY, T., (1997), “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Yer Adlarına Bir Bakış”, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Yer Adları Paneli (5 Kasım 1997), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- GÜLENSOY, T., (2004), “Yerköy Yer Adları ve Ağız Özellikleri”, Her Yönüyle Yerköy Sempozyumu (6 – 8 Ekim 2004).
- GÜLENSOY, Tuncer, 1995, *Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, TDK yay., Ankara
- KURGUN, L., (2006), “Denizli İlinde Boy Adlarından Kaynaklanan Orun Adları”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı: 39, s.33-42, 2006, Ankara.
- KURGUN, Levent, “Türk Toponimisi Üzerine Bir İnceleme”, Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu (25-27 Nisan 2007) Bildiriler-2, Erzurum 2009, s. 735-747.
- ÖZKAN, Nevzat, «Büyükkişla Kasabası Yer Adları Üzerine», Ahmet B. Ercilasun Armağanı, Akçağ, Ankara 2008, s. 366-377.
- SAVRIM, Meryem Nihal, Boğazlıyan Temettu Defterleri ve Değerlendirilmesi, Niğde, 2007. (Niğde Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- ŞAHİN, Güven, «Türkiye’de Yapılmış Toponomi Çalışmaları» Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 4, Haziran 2010, s. 134-156.
- YAĞMUR, Ömer. “Höbek Köyü Yer Adları Üzerine Bir İnceleme”, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Ankara 2014, 49(49), 243-264.

YOZGAT ETNOGRAFYA MÜZESİ ÖRNEĞİ İLE YAŞAYAN KÜLTÜRÜN AKTARIMI

Handan BÜLBÜL¹

Özet

Kültür, toplumların biriktirdiği tüm maddi ve manevi değerleri içine alan bir olgudur. Kültürün aktarımında en etkili unsurlardan birisi ise müzelerdir. Günümüzde müzelerin pek çok çeşidi olmasına karşın, toplumun kültürel mirasının en canlı ve en somut biçimde yansıtması nedeniyle etnografya müzeleri ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Türkiye’deki etnografya müzelerinden biri olan “Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi” ve müzede sergilenen eserler, Bozok kültürünün aktarılmasında en etkili araçlardan biri olarak görülerek bu çalışmanın çıkış noktasını belirlemiştir. Bu çalışmada, ortaokul öğrencilerine yönelik hands-on uygulamalarıyla müze eğitimi yapılabileceği öngörülmüş ve yapılacak uygulamaların kültürün aktarımındaki işlevi tartışılmıştır. Bozok kültürünün yeni nesillere; müze binasının tavan ve kapılarındaki kabartmalı süslemelerden, müzede sergilenen metal, ahşap ve toprak kaplardan, dokuma kilim ve örtülerden yola çıkılarak yapılacak hands-on uygulamaları ile aktarılabilmesi önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: Bozok Kültürü, Kültürel Çalışmalar, Görsel Sanatlar Eğitimi

Abstract

Yozgat Ethnography Museum – An For Cultural Transmission

Throughout the history, societies have amassed material and spiritual values and culture is the phenomenon that encompass the entire values. One of the most influential factors in the transmission of culture is the museum. Although museums have many types today, ethnography museums have a privileged place since they reflect the society’s cultural heritage in a concrete way. The starting point of this study is “Nizamoğlu Mansion and Ethnography Museum” because the items that have been exhibited are considered as effective tools in the transfer of Bozok culture. In this study, it has been anticipated that secondary school students can be given museum training by using hands-on techniques and the transmission of culture has been discussed in the light of the application. It is suggested that Bozok culture can be introduced to the new generation starting from embossed decoration of the ceiling and the doors of the museum building, metal, wood and clay pots and woven rug and cloths displayed in the museum. For this purpose the suggested method is hands-on applications.

Keywords: Culture of Bozok, Cultural Studies, Visual Art Education

1. Giriş

Genel bir tanım olarak kültür, doğanın sunduğu olanaklar çerçevesinde insanın oluşturduğu tüm maddi ve manevi değerlerdir. Bir toplumun üyesi olarak bireyin öğrendiği bilgi, inanç, sanat, değerler gelenek-görenek ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütün olarak görülmektedir (Güvenç, 1997: 42; Journet, 2009: 15). Bunun yanı sıra, entelektüel, ruhsal ve estetik bir gelişim süreci olan kültür, bir halkın, dönemin, grubun veya genel olarak insanlığın özgün yaşam tarzını gösteren bir olgu, sanatsal faaliyetler sonucu oluşturulan eserler ve pratiklere yapılan atıftır (Akt. Kırıçoğlu, 2014: 7). Dolayısıyla kültür, insanın

¹Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, handan.bulbul@giresun.edu.tr

ve toplumun davranışlarından, alışkanlıklarından ve inançlarından, üretilen dil, bilim ve sanata kadar tüm değerleri içine alan, zamana ve mekâna tanıklık eden toplumsal belleğin göstergesi olarak tanımlanabilir.

Toplumların biriktirdiği somut ve somut olmayan tüm kültürel değerler kültür mirası olarak adlandırılır ve toplumun ilerleyebilmesi için sonraki kuşaklara aktarılmasını gerekli kılar. Kültürel miras; geçmişten miras alınan ve geleceğe miras bırakılmak istenen, insanlar tarafından yapılmış her türlü somut varlığı olan eserler ve bir topluma ait değerler bütünüdür. Somut Kültürel Miras, binaları, tarihi yerleri, anıtları ve insan eliyle yapılmış olan her şeyi kapsayan ve gelecek nesiller için korunması, saklanması önemli görülen eserlerdir (Can, 2009: 3). Kültürel mirasın korunması ve yeni nesillere aktarılmasında müzelerin ayrıcalıklı bir işlevi bulunmaktadır.

Müzeler; kültür ve doğa varlıklarını içeren ve insanlarca değerli görülen nesnelere toplandı, sergilendiği, bilimsel, eğitici ve tanıtıcı nitelikte olan açık ya da kapalı alanlardır (Artut, 2007: 104; Buyurgan ve Buyurgan, 2007: 70). Zaman ve mekânda dağınık olarak bulunan nesnelere bir araya getirilerek ziyaretçilerin zevk alacağı şekilde düzenli olarak sergileyip, geçmişle bu gün arasında köprü kurmaktadır (Gerçek, 1999: 11). Bu nedenle de yaşayan veya yaşamayan uygarlıkların tüm mirasını yeni nesillere aktaran önemli kurumlar olarak değerlendirilmektedir.

İnsanların kendi tarihleri boyunca unutulmaya ve unutmaya karşı direniş içinde olmaları onları, her türlü belge, bilgi ve nesneyi kendinden sonraki nesillere iletebilme yeteneği geliştirmeleri sonucunu doğurmuştur ki bu da tarih yazıcılığını, kütüphaneleri ve müzeleri ortaya çıkarmıştır. Müzelerin bir diğer ortaya çıkış nedeni ise insanların değerli ve nadir olan nesnelere biriktirme ve saklama tutkusudur (Gerçek, 1999: 2-3). Maddi servetlerine manevi bir boyut katmak isteyen zenginlerin, ender ve ilginç bulunan çeşitli nesnelere bir araya getirilerek özel koleksiyonlar oluşturmaları müzeciliğin başlangıcı sayılmaktadır (Shaw, 2004: 9). M.Ö. III. yy.'ın ortalarında İskenderiye'de Museion- Musa'lar mabedi adı verilen sarayda açılan sergi alanı ise tarihteki ilk müze olarak görülmektedir. 17- 18. yy.'lar ise eski eser toplama merakının ve koleksiyonculuğun oldukça geliştiği, büyük saraylarda bulunan koleksiyonların konularına göre sistematik olarak gruplandırıldığı dönemler olmuştur. Koleksiyonların çoğalıp zenginleşmesine rağmen, çok az kişi tarafından görülmesi halkın gezebileceği müzeler oluşturma fikrinin gelişmesine olanak sağlamış, koleksiyonların bağışlanması ve satılması yoluyla sanat galerileri ve müzeler kurulmuş, böylelikle koleksiyonlar devlet himayesi altına girmiştir (Gerçek, 1999: 1-5). 20. yüzyıla gelindiğinde ise müze, sergi ve koleksiyonların sergilendiği mekânlar olmanın ötesine geçerek bir araştırma mekânı ve bilginin tartışılıp yorumlandığı bilimsel bir kurum haline almıştır. Bireylerin, herhangi bir kültürü anlama ve anlamlandırma çabası, geçmiş kültürlerle dayalı gelecek özlemleri, modern yaşamın karmaşasından bir süreliğine kaçış isteği gibi çeşitli nedenler müzeye duyulan ihtiyacı artırmıştır. Müzelerin devlet himayesine girmesiyle ziyaretçiler sergilenen nesnelere kendi servetini, kudret ve ihtişamı görmüş, insanlık tarihinin oluşturduğu eserlerin kendi elinde olduğuna inanmıştır. Bu da müzelerin, geçmiş ve geleceğin temsil edildiği yer, bir bilgi deposu, zaman ve mekânın kontrol altına alınarak denetlenebildiği bir alan olduğu algısını doğurmuştur (Gümüş, 2013: 11).

Ulusal sınırların incelenerek neredeyse kaybolmaya yüz tuttuğu 21. yy'ın küreselleşen iklimi müze ve müzecilik anlayışında yeni dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Küreselleşen dünya bir yandan, 'Dünya Mirası' bilincini geliştirirken, bir yandan da ulusal kültürün ön plana çıkması ve her ulusun kendi mirasını yeni nesillerine aktarmanın yanı sıra diğer uluslara da tanıtma ve onlardan farklı olan yanlarını gösterme çabasını ortaya çıkarmıştır. Ulusal kültürel mirasın en iyi göstergelerinden biri ise o ulusa ait tüm kültürel kodları içinde barındıran etnografik eşyalardır.

Etnografya, her ulusun oluşumundan itibaren meydana getirdiği maddi ve manevi kültür dinamiklerini, yaşam şekillerini, düşünce yapılarını, hayatı algılama ve anlamlandırma biçimlerini yani tüm varlıklarını

ifade etmektedir. Kültürün maddi ürünlerini oluşturan etnografik eşyalardan oluşan koleksiyonları koruma altına alan müzeler etnografya müzeleri olarak adlandırılır (Öztürk, 2005: 62). Etnografya müzelerinin temel yaklaşımı kültür ve kültürün korunmasının gerekliliğidir. Geçmişteki kültürlerle, var olan kültürü birleştirerek toplumun içinde yaşadığı kültüre yabancı kalmamasına yardım etmekte, böylelikle kültürü geliştirip olgunlaştırma amacı gütmektedir (Aydemir, 2003: 170).

2. Yozgat Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi

Bugün için etnografya müzeleri, tarihi ve kültürel birikimlerin, sanatsal değerlerin, maddi ve manevi oluşumların ifade edildiği, ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımının yapıldığı mekânlar olarak değerlendirilmektedir. Bir ulusun en küçük yerleşme biriminden büyük kentlerine ve yönetim merkezine uzanan coğrafi alanında, geçmişte yaşayan insanların izlerini günümüze aktaran kurumlardır. Dolayısıyla, bir milletin geçmiş maddi ve manevi birikimlerini “bugüne” aktararak “geleceğe” yön vererek ulusal belleğin şekillenmesini sağlayan ve böylelikle ülke kültürünün kimliğini ortaya koyan işlevsel bir reklam ve tanıtım mekanizmasıdır. Yozgat Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi ise Bozok kültürünün korunduğu ve tanıtıldığı bir müzedir.

Yozgat’ın ileri gelen ailelerinden Nizamoğulları ailesine ait olan konak, 1871 yılında yapılmıştır. Bu yapı 19. yüzyıl sivil mimari örneklerinden olup Yozgat’ın mimari ve dekoratif özelliklerini de yansıtmaktadır (Gümüş, 2013: 70). Konak, 1979 yılında Kültür Bakanlığı tarafından onarılmış ve 1984 yılında etnografya müzesi olarak ziyarete açılmıştır (Önder, 1999: 375).

Nizamoğlu Konağı bir bahçe içerisinde dikdörtgen planlı ve iki katlıdır. Konağa, yarım daire kemerli bir kapıdan girilmektedir. Konağın sofası sekilerle yaklaşık bir metre yükseltilmiştir. Odalar, sekilerin arkasında sıralanmıştır. Odaların önünde barok desenli ahşap sütun, direkler ve korkuluklar bulunmaktadır. Üst katta dikdörtgen bir sofa ve onun iki yanında da simetrik olarak yerleştirilmiş odalar bulunur. Odaların tavanları barok motiflerle süslü, çiçek ve kıvrık yapraklardan oluşan bir bezeme ile kaplıdır. Resimlerle bezeli konakta daha çok hayvanlar, avcılar, ağaç ve manzara motiflerine yer verilmiştir. Konaktaki resimlerde tüm dinlerle ilgili kutsal olayların tasvirine rastlamak da mümkündür. Müze olarak hizmet veren konağın odaları teşhir salonu olarak düzenlenmiştir. Zemin katında etnografik eserler, yöresel kadın ve erkek giysileri, el yazmaları, eski telefon santralleri sergilenmiş; birinci katta, günlük kullanım eşyaları, bakır kap kacaklar ve mutfak eşyalarına, ikinci katta ise günlük kullanım odaları 19. yüzyıldaki kullanım şekli ile döşenmiş ve mankenlerle seremoni edilerek teşhirine yer verilmiştir (Gümüş, 2013: 11).

Mimari yapısı ve oyma-süslemeleri ile Nizamoğlu Konağı döneminin özelliklerini yansıtan en iyi örneklerden biridir. Yozgat ve çevresine ait 19. yüzyıl Osmanlı dönemi geleneksel ürünlerin sergilendiği ve konak yaşamının deşifre edildiği müzede, yöresel bir dil kullanılarak oluşturulan sunum ile kültürel birikimin devamlılığı amaçlanmıştır. Modern koşullarla yeniden yorumlanarak müze işlevi verilen Nizamoğlu Konağı iç ve dış yapısı ile özgün bir niteliktedir ve hem mimari yapısı hem de bünyesinde barındırdığı teşhiri ile 19. yüzyıl Osmanlı kültürünün yorumlandığı bir vitrindir (Gümüş, 2013: 11).

3. Kültürün Aktarımında Müzeler ve Müze Eğiti

Somut kültürel miras, insan eliyle yapılmış olan her şeyi kapsayan ve gelecek nesiller için korunması, saklanması önemli görülen eserlerdir (Can, 2009: 3). Yaşadığımız çağda her ülke, sahip olduğu doğal ve kültürel varlıklarını korumak ve uluslararası alanda tanıtılabilmek için çaba göstermektedir. Ekonomik yönden büyük masraflar gerektiren bu çaba; mevcut değerleri gelecek nesillere aktarabilme, medeniyetler arası mücadelede üstünlük kurma ve ülkeler arasında itibarlı bir konuma sahip olma arzusudur (Akt. Akpınar, 2007: 82).

Müzecilik tarihine bakıldığında, müzelerin, geçmişte koruma, araştırma ve bilgi işlevinin yanı sıra, yaygın bir eğitim kurumu olarak da işlevi olduğu görülmektedir. Müzelerin eğitimdeki en önemli ayrıcalığı, öğrenciye yaşayarak öğrenme olanağı sunmasıdır. Soyut bir öğrenmenin ötesinde; görerek, dokunarak geçmiş dönemlere ait eserleri inceleme, öğrenenlerin öğrenilecek konuya araştırma ruhu ile yaklaşmalarını olanaklı kılmaktadır (Seidel ve Kenneth, 1999).Eğitimin yaşamın her alanında ve her zaman gerçekleşen bir süreç olduğu kabul edildiğinde okullarla sınırlı kalmayıp, okul dışı kurumlarla da devamlılığı sağlanmalıdır (Erdoğan, 1995: 18). Müzelerin, toplumun kodlarını içeren birikimin yeni nesillere öğretilbileceği en işlevsel kurumlar olduğu söylenebilir.

Bilgi biriktirme işlemini eğitim ile birleştiren ve gerçek anlamda bir okul vazifesi görerek çağdaş yurttaş yetiştirme görevini de üstlenen müzeler, kendilerini ziyaret eden halka teşhirindeki nesnelere aracılığı ile tarih ve kültüre dokunma imkânı sunmaktadır. Müze eğitimi, kültürel varlıkları, eski eserleri anlama, koruma ve yaşatma, kendi kültürünü ve farklı kültürleri çok yönlü ve hoşgörülü bir yaklaşımla tanımayı sağlamaktadır. Bu da müzenin kültürlerarası anlayış ve duygudaşlık geliştirme gibi hedeflere hizmet etmesini beraberinde getirmektedir (San, 2008: 149).

Türkiye’de Kültürel Miras’ın korunması ve yeni nesillere ulaştırılması görevi ise ağırlıklı olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı’ndadır. “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu” ile Kültür ve Turizm Bakanlığı; kültürel değerleri yaşatmak, geliştirmek, yaymak, tanıtmak, değerlendirmek ve benimsetmek, tarihi ve kültürel varlıkların tahribini ve yok edilmesini önlemek, yurdun turizme elverişli bütün imkânlarını ülke ekonomisine olumlu katkı sağlayacak şekilde değerlendirmeyi görevleri arasında almıştır (KTB, 1983). Kültürel mirasın fiziki olarak korunması, yasalar çerçevesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın görevleri arasında yer almasına karşın, bu mirası koruyup gözetleme bilincini taşıyan bireyler yetiştirmek kuşkusuz ki eğitim kurumlarının sorumluluğundadır. Nitekim Türk Milli Eğitiminin genel amaçları arasında, “Türk milletinin bütün fertlerini; Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan... yurttaşlar olarak yetiştirmektir” hükmü yer almaktadır (MEB, 1973). Bu amaç, ulusal kültürün değerini bilen bireyler yetiştirmenin milli eğitimin ana hedeflerinden birisi olduğunu göstermektedir.

Genel eğitim sistemi içinde yer alan görsel sanatlar eğitimi ise bireyin kültür ve sanata karşı duyarlı bir biçimde yetiştirilmesinde ayrıca işlevsel bir rol oynamaktadır. Nitekim ilkökul ve ortaokul görsel sanatlar dersi öğretim programında yer alan öğrenme alanlarından birisi de “Kültürel Miras” olarak tanımlanmıştır. Dersin genel amaçları arasında ise, kültürel mirasa değer vermenin önemini kavratma yer almaktadır (MEB, 2013). Kültürel Miras öğrenme alanında ise öğrencilerin;

- Tarihî süreç içerisinde Türk kültürü başta olmak üzere farklı toplum ve kültürlerde ortaya konulan sanat eserlerini ve sanatçıları incelemeleri,
- Sanat ile kültürün birbirini şekillendirdiğini ve yansıttığını kavramaları,
- Müze, ören yerleri, tarihî mekânlar, sanat galerisi, sanatçı atölyeleri ve bunun gibi yerlerdeki kültür-sanat eserlerini incelemeleri,
- Sanatın farklı duygu, düşünce ve inanışları iletmede bir araç olduğunu anlamaları,
- Görsel sanatların geçmiş ile gelecek arasında köprü vazifesi gören araçlardan biri olduğunu kavramaları,
- Müzeler ile görsel sanatları ilişkilendirmeleri,
- Görsel sanatların tarihsel sürecini incelemeleri,

• Kültür-sanat örneklerini incelemeleri, analiz etmeleri ve yorumlamaları amaçlanmıştır (MEB, 2013).

4. Müze Eğitimi Yoluyla Kültürün Aktarımına Yönelik Bir Uygulama  nerisi

Bu alışmada; “Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi” ve müzede sergilenen eserler, Bozok kültürünün aktarılmasında en etkili araçlardan biri olarak görülerek çalışmanın çıkış noktasını belirlemiştir. Görsel sanatlar eğitimi yoluyla öğrencilerde yerelden ulusala doğru oluşan kültür mirası bilinci oluşturmaya yönelik olarak hazırlanan uygulama  nerisi; sanat tarihi, sanat eleştirisini, estetik ve uygulama alanlarını içeren etkinlik örnekleri ile şekillendirilmiştir.

4.1. Sanat Tarihi Alanı

Bir bilim olarak sanat tarihi, görsel kültür eserlerinin araştıran bilimsel bir alan olarak tanımlanır ve bitmiş bir döneme ait, sanat eserleri aracılığıyla kültürler ve insanlar hakkında bilgi edinmeye ve dünyanın her yerindeki görsel kültürün rolünü çok boyutlu olarak anlamaya çalışır (Stokstad ve Diğerleri, 1995: 32). Sanat tarihinin görevi, yalnızca geçmiş uygarlıkların sanat eserlerindeki güzellikleri arayıp bulmak değil; bu eserler arasında toplumsal, tarihsel değerler yansıtan karakterleri tespit etmektir (Yolcu, 2004: 76).

Sanat tarihi  ğretiminde uygarlık tarihi ve kronolojik bir sıralama içinde sanatın tarihini öğretmek yerine, öğrenciye yaşayan, canlı bir sanat tarihi bilinci kazandırmak amaçlanmalıdır. Bu doğrultuda yapılan sanat tarihi  ğritimi; sanatı tanımak, öğrenmek ve seçmek için bir birikim sağlayacağı gibi öğrencilerin yeni biçimler yaratmasını sağlamaktadır (Kırışoğlu, 2005: 136).

Öğrencilere, Bozok kültürünün tarihini canlı bir biçimde aktarabilmenin en etkili yolu, planlı bir biçimde müzeye yapılan gezidir. Ancak, gezinin mümkün olmadığı durumlar müze eğitimi yoluyla öğrencilere kültürün aktarımını engelleyici bir durum değildir. Günümüzdeki teknolojik olanaklar her müzede sergilenen eserlerin görüntülenmesi ve bu eserler hakkında bilgi edinilmesini kolaylaştırmaktadır. Dersin  ğretmeninin gezinin mümkün olmadığı durumda Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi ve müzede sergilenen etnografik eşyaları tanıtan 10-15 dakikalık görsellerle desteklenmiş bir sunu hazırlaması hem öğrencilerin dikkatini çekecek, hem de konunun öğrenilmesini kolaylaştıracaktır. Ayrıca, konuyu pekiştirmek amacıyla süreçte çalışma yapraklarının kullanılması da müzede bulunan eserlere yönelik öğrencilerin düşünce geliştirmeleri için yararlı olacaktır.

Müzede bulunan eşyalara ilişkin kavramları öğrencilerce öğrenilmesi, bu eşyaların geçmişte kullanım alanlarını sorgulanması, bugünle bağlantı kurulması ve böylelikle geçmişe ait kültürün yorumlanmasını sağmak amacıyla hazırlanan çalışma yaprakları örnek 1 ve örnek 2’de verilmiştir.

Çalışma Yaprağı-1

Kelime ve kavramlar

Aşağıdaki cümleleri uygun kelimelerle (kelimeye uygun ekleri getirerek) tamamlayınız

etnografya kabartma hat stilize

1. Belirli bir yüzeyin oyularak şekillendirilmesine _____denir.

2. _____ sanatı, harflerin belirli bir düzen içinde yan yana getirilmesidir.

3. Toplumların kültürünü inceleyen bilim dalına _____denir.

4. _____ etme, bir nesnenin esas şeklini bozmadan onu basit motif haline getirmedir.

Problem Çözme ve Karar Verme

 Yandaki fotoğraftaki modelin üzerindeki giysinin adı nedir?
.....
Bu giysinin günümüzde kullanıldığını hiç gördünüz mü?
Nerede ve ne zaman gördünüz?
.....
Bu giysi geçmişte ne için kullanılmış olabilir?
.....

Yandaki ev gerecinin adı nedir?
.....
Bu gereç geçmişte ne amaçla kullanılmış olabilir?
.....
.....
.....

Örnek 1 Sanat Tarihi Çalışma Yaprağı 1

Çalışma Yaprağı-2

Karar Verme

 Yanda fotoğrafı görülen oda sizce evin hangi bölümüdür?
.....
Bugün kullandığımız eşyalarla Kıyasladığımızda benzer ve farklı olan şeyler hakkında ne söylersiniz?
.....
.....

Sizce yandaki fotoğrafta görülen nesne nedir?
.....
Geçmişte hangi amaçla kullanılmıştır?
.....
Bugün bu nesnenin yerini neler almıştır?
.....
.....

Örnek 2 Sanat Tarihi Çalışma Yaprağı 2

SANAT TARİHİ TESTİ

1. Etnografya müzelerinde neler sergilenir?

- Geçmişteki toplumların kültürünü yansıtan eşyalar.
- Sanatçıların yaptığı resim ve heykeller.
- Kazılar sonucu elde edilmiş eski eserler.
- Günümüzdeki toplumların kullandığı eşyalar.

2. Yozgat'ta bulunan etnografya müzesinin adı nedir?

- Tahir Paşa Konağı
- Hazeranlar Konağı
- Nizamoğlu Konağı
- Seyitgazi Konağı

3. Yozgat Etnografya Müzesi'nde sergilenen porselen eşyalar hangi döneme aittir?

- Anadolu Selçuklu Devleti
- Osmanlı İmparatorluğu
- Karamanoğulları Beyliği
- Germiyanogulları Beyliği

4. Yozgat Etnografya Müzesi'nde sergilenen porselen eşyalarda en çok hangi renkler kullanılmıştır?

- Sarı- Turuncu
- Kırmızı- Mavi
- Mavi- Sarı
- Beyaz- Yeşil

5. Yozgat Etnografya Müzesi'nde sergilenen kilimlerde en çok hangi motifler kullanılmıştır?

- Geometrik Motif
- Çiçek Motifi
- Hayvan Motifi
- İnsan Motifi

Örnek 3 Sanat Tarihi Testi

Öğretmen sanat tarihi boyutundaki öğrenme öğretme sürecini tamamladıktan sonra, öğrencilerin neyi ne kadar öğrendiklerini tespit etmek için öğrencilere sanat tarihi testi uygulayabilir. Böylelikle etnografya müzelerinin içeriği ve Yozgat Etnografya Müzesinde sergilenen eserlere yönelik öğrenmenin ne oranda gerçekleştiğini görebilecektir. Bu uygulama önerisi için hazırlanan sanat tarihi testi Örnek 3’te verilmiştir.

4.2. Sanat Eserleri İnceleme ve Estetik Alanı

Sanat eserleri inceleme sanat eserine yönelik içsel ve dışsal ipuçlarının araştırılmasına dayanır (Özsoy, 2003: 173). Eleştiri alanında sanat eserine yönelik derinlemesine inceleme yapmayı öğretmek amaçlanmaktadır. Sanat eleştirisi yapmayı öğretmek için, bir takım yöntemler bulunmakla birlikte Feldman’ın ortaya koyduğu ve Mittler’in bir dizi soru ile geliştirdiği eğitsel eleştiri yöntemi en çok kabul gören ve kullanılan yöntemdir (Kırıçoğlu ve Stokrocki, 1997). Eğitsel eleştiri yönteminin betimleme basamağında eserin ön planında bulunan sanatsal unsurların en ince detayına kadar belirlenmesi amaçlanır. Çözümleme basamağında eserdeki sanatsal unsurların nasıl düzenlendiğine ilişkin düşünceler oluşturulmaktadır. Yorumlama basamağında sanatçının izleyiciye söylemek istediklerine ilişkin sorulara yanıt aranırken yargılama basamağında eserin neden değerli veya önemli olduğu tespit edilmeye çalışılır (Alakuş, 2009: 63-66; Boydaş, 2007: 43-47). Öğrencilerin inceledikleri ve sonraki aşamada uygulamasını yapacakları müze içerisinden seçtikleri bir eseri derinlemesine inceleme yapmalarını sağlamaları için uygulanabilecek sanat eleştirisi çalışma yaprağı Örnek 4’te verilmiştir.

SANAT ELEŞTİRİSİ ÇALIŞMA YAPRAĞI

A- BETİMLEME

- 1) Sanat eserinin adı nedir?
- 2) Bu eser ne zaman yapılmıştır?
- 3) Eserdeki nesneleri sıralayınız (ağaçlar, insanlar, hayvanlar, dağlar, nehirler, vb.)
- 4) Bu eserde var olan anlamlı sanatsal unsurları inceleyiniz ve onları tanımlayınız.

B- ÇÖZÜMLEME

- 1) Eserde hangi şekiller etkin görünüyor (düz, eğri, diğerleri)
- 2) İlk baktığında en çok dikkatini çeken nedir?
- 3) Resim genelinde hangi doku var?
- 4) Eser hangi teknik ve tarzda yapılmış?
- 5) Şekiller nasıl düzenlenmiş? (Birbirini tekrar eden şekiller var mı?)

C- YORUMLAMA

- 1) Sence bu eser ne anlatıyor?
- 2) Buradaki şekiller sana ne hissettiriyor? 3) Dokunsan ne hissedersin?
- 4) Nasıl bir tat alıyorsun?
- 5) Nasıl bir koku alıyorsun?
- 6) Nasıl bir ses duyuyorsun?
- 7) Simgeler var mı? Varsa ne anlatıyor olabilir?
- 8) Bu çalışma bugün insanlara neyi ifade ediyor?

D- YARGI

- 1) Sizce bu eser güzel mi? Neden?
A) Gerçeğe uygun yapıldığı için,
B) Alışılmışın dışında renkler, şekiller kullanıldığı için,
C) Duyguları açığa vurduğu için,
D) Bir şeyler anlattığı için,
E) Diğer.....
- 2) Bu eserin sana en değerli ve anlamlı gelen yönü hangisidir?
- 3) Bu yapıt neyi amaçlıyor, neye hizmet ediyor?

Örnek 4 Sanat Tarihi Çalışma Yaprağı

Estetik alan sanatın genel anlamda doğası, kökeni, değerleri, işlevleri ve hedefleri ile ilgili bilgileri içerir. Sanat hakkında ön bilgileri ve tercihleri kazandırmaya ve soru sorarak düşündürmeye yönelir. Öğrencilerin sanat hakkında dikkatlice ve açıkça nasıl düşünmeleri gerektiğini ve kendi fikirlerini tutarlı ve ikna edici bir şekilde nasıl ifade etmeleri gerektiğini öğretir (Rayala, 1995: 120). Yargılama basamağı, eserin değerine ilişkin kararın verildiği basamak olduğundan aynı zamanda eserin estetik değerinin de irdelenmesini sağlamaktadır. Örnek 4’te verilen sanat eleştirisi çalışma yaprağının yargı basamağındaki sorular ile öğrenciler Bozok kültürünü yansıtan inceledikleri eserlere yönelik farkındalık geliştirebilecek, aynı zamanda onun estetik değerine yönelik düşünceler oluşturabilecektir.

4.3.Uygulama Alanı

Uygulama, öğrencilerin sanat tarihi, sanat eleştirisi ve estetik alanlarında oluşturdukları birikimlerini yaratıcılıkları ile bütünleştirerek sanatsal bir çalışma oluşturdukları alandır (Kırıçoğlu, 2005: 11). Uygulama, araç ve gereci uygun bir biçimde kullanarak güçlü bir anlatımı olan sanatsal bir form oluşturma sürecini içerir (Yolcu, 2004: 112- 115). Uygulamalı çalışmalarla öğrenciler önce algılama, düşünme ve sonrasında da bunu yansıtma olanağı bulurlar.

Müze eğitimi, müzelerin dünyası ile eğitim dünyasını içine almaktadır. Zaman içinde, müze eğitimcilerinin güveni ve deneyimi arttıkça müzelerin sergileme yöntemlerinin eğitim açısından iyi sonuçlar vermediği görülerek müzelerde eğitime yönelik ciddi projeler üretilmiştir (Hooper- Greenhill, 1999: 20). Müze eğitiminde farklı yöntemler geliştirilmiş, müze eğitiminin etkililiği artırılmaya çalışılmıştır. Eğitimler gözetiminde ve sunum için hazırlanmış özel alanda gerçekleştirilen etkinlikler hands-on olarak tanımlanan uygulamalar müze eğitimindeki en etkili yöntemlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Öğrenme işlemine katılan duyu organlarının fazlalığı, kendi kendine yaparak öğrenme, öğrenilen konunun yeni ve dikkat çekici olması ve konunun kısa yoldan açıklanması hands-on uygulamalarının temelini oluşturmaktadır. Bu uygulama ile eserin yapım malzemesi, işleyişi hakkında bilgi edinme sonucu katılımcının haz ve heyecan duyması sağlanmaktadır (Yavuzoğlu Atasoy, 2000: 56).

Eğitimde müzeleri kullanırken, çocukların yaratıcılığını tetikleyen teknikler kullanılmalıdır. Her şeyden önce, merakı kışkırtıcı nesnelerin seçilmesi önemlidir. Bununla birlikte, çocukların yalnız ya da başkaları ile birlikte çalışma ortamı hazırlanmalı ve incelenecek esere öğrencilerin yoğunlaşması sağlanmalıdır (Gartenhaus, 2000:37).Müzelerden etkin bir şekilde yararlanılması için, müzedeki eserlere ilişkin bilgilerle eserlerin görsellerle bütünleştirilmesi de gereklidir. Bununla birlikte, bütün müzeyi keşfetmek fikrinin yerine müzedeki bir koleksiyon üzerine yoğunlaşmak daha verimli sonuçlar doğurabilmektedir (Seidel ve Kenneth, 1999). Öğrencilere, hands-on uygulaması yapmaları için tek bir eser seçmelerini önermek ve bu eserinde sanat eseri inceleme ve estetik alanı için belirledikleri eserle aynı olması gerektiğini belirtmek gereklidir. Böylelikle öğrenci, incelemesini yaptığı esere yönelik derinlemesine bir düşünce geliştirebilecek, onun estetik yönün kavrayarak uygulamada daha başarılı olacaktır. Uygulama sürecinde de eseri yapan sanatçı (zanaatkar-usta) ile empati kurarak eserle duygusal bir bağ oluşturabilecektir.

Bu çalışma kapsamında, Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi binasındaki tavan süslemeleri, konağın eski kapılarındaki kabartmalar ve müzede sergilenen 19. yy. Osmanlı İmparatorluğu dönemi seramikleri, kahve ve baharat kapları ortaokul öğrencilerine yönelik yaptırılacak eserler olarak tespit edilmiştir. Uygulama için seçilen eserlerin görselleri Gümüş’in (2013) Etnografya Müzelerinde Sergileme ve Teşhirin Hikâyesi (Ankara, Çankırı, Eskişehir, Yozgat Etnografya Müzeleri Örneği İle) başlıklı yüksek lisans tezinden alınmıştır.Seçilen eserler ve öğrenci sanatsal çalışmalardan bazı örnekler aşağıda verilmiştir.

Fotoğraf 1: Ahşap Kahve ve Baharat Kutusu

Fotoğraf 2: Öğrenci Çalışması

Fotoğraf 1’de müzenin bakır ürünler seksiyonunda sergilenen eserlerden biri görülmektedir. 19. yüzyıl Osmanlı dönemini yansıtan ahşaptan yapılmış olan yuvarlak formlu bu eserin o dönemin beğenisini yansıtmaması ve incelikli bir el işçiliğini yansıtmaması bakımından etkili bir örnek olabileceği düşünülmüştür.

Fotoğraf 3: Porselen Demlik

Fotoğraf 4: Öğrenci Çalışması

Fotoğraf 3’te müzenin porselen eserler seksiyonunda teşhir edilen 19. – 20. yüzyıllara ait Osmanlı dönemi porselen demlik görülmektedir. Ana formun rengi olarak beyazın kullanıldığı bu eserin yan yüzeyinde yeşil, kırmızı ve mavi renklerin kullanıldığı stilize edilmiş çiçek motifleri yer almaktadır.

Fotoğraf 5: Porselen Demlik

Fotoğraf 6: Öğrenci Çalışması

Fotoğraf 5’te müzenin Fotoğraf 3’teki demlikle aynı seksiyonunda teşhir edilen 19. – 20. yüzyıllara ait Osmanlı dönemini yansıtan bir diğer porselen demlik görülmektedir. Bu demlikte de zemin rengi olarak

beyazıkullanılmıştır. Yan yüzündeağırlıklı olarak lacivert olmak üzere, yeşil ve yavruağzı renkleriyle stilize edilmiş çiçek motifleri yer almaktadır. Ayrıca demliğin üst bölümüne yakın altın renkli bordür ve kapakta lacivert ve altın renkli daire şeklinde motifler bulunmaktadır.

Fotoğraf 7: Porselen Kâse

Fotoğraf 8: Öğrenci Çalışması

Fotoğraf 7’de müzeninporselen eserler seksiyonunda teşhir edilen 19. – 20. yüzyıl Osmanlı dönemine ait seramik kâse görülmektedir. Şekerlik olarak işlev gördüğü düşünülen bu kâsenin içi yeşil sırla kaplanmış, dış yüzeyinde de lacivert ve yeşil renklerin bir arada kullanıldığı geometrik bezemeler yapılmıştır.

Fotoğraf 9: Porselen Kâse

Fotoğraf 10: Öğrenci Çalışması

Fotoğraf 9’da müzenin porselen eserler seksiyonunda teşhir edilen 19. – 20. yüzyıl Osmanlı dönemine ait başka bir seramik kâse görülmektedir.Bu kâsenin de şekerlik olarak işlev gördüğü düşünülmektedir. Kâsenin içi diğerinde olduğu yeşil sırla kaplanmıştır. Dış yüzeyi ise ters yönlü olarak düzenlenmiş üçgenlerle biçimlendirilmiştir. Zemininde kıvılcak kahvenin kullanıldığı kâse, krem renginin kullanıldığı ince bordür ve küçük çemberlerle bezenmiştir.

Fotoğraf 11: Konağın Eski Kapısı (Ayrıntı)

Fotoğraf 12: Öğrenci Çalışması

Fotoğraf 11 Konağın eski kapısından bir ayrıntıyı yansıtmaktadır. Müzenin girişinde sergilenen kapı konağın eski kapılarından biridir. Teşhirde yer alan bu kapılarda dikkati ilk çeken nokta ise mükemmel bir oyma işçiliğinin varlığıdır (Gümüş, 2013: 71). Stilize edilmiş çiçek ve yapraklar simetrik olarak düzenlenmiştir.

Fotoğraf 13: Tavan Süslemeleri

Fotoğraf 14: Öğrenci Çalışması

Fotoğraf 13'te müzenin üst kat odalarından birindeki tavan süslemeleri görülmektedir. Geç Osmanlı dönemi üslubunda yapılmış olan bu odanın tavanı barok motiflerle süslü, çiçek ve kıvrımlı yapraklardan oluşan bir bezeme ile kaplıdır. Tavan süslemelerinin yanı sıra Yozgat'ta çıkan bir yangın da tasvir edilmiştir. Müzeye dönüştürülmesine kadar pek çok aileye ev sahipliği yapan ve son sahiplerinin ismi ile anılan Nizamoğlu Konağı, yapıldığı zamandan itibaren konakta yaşayan tüm ailelerden izler taşıyan bir yapıdır. Osmanlı döneminde konakta yaşayan Hıristiyan aile İncil'den, daha sonra konağa taşınan Ermeni bir aile de Tevrat'tan çeşitli dinsel sahneleri tavana resmettirmiştir. Konağın daha sonraki dönemlerde Müslüman ailelere satılmasının ardında da İslamiyet ile ilgili dini tasvirler yapılmıştır. Hiçbir aile konağın orijinal yapısına zarar vermeyerek kendinden önceki ailenin izlerini silmemiş ve bu tasvirler günümüze kadar gelebilmiştir (Gümüş, 2013: 70).

Uygulama için seçilen yukarıdaki 19. ve 20. yüzyıl Osmanlı dönemine ait mutfak eşyası olarak kullanılan eşyaların form ve bezemelerindeki zarafet Osmanlı'nın ahşap ve seramik işçiliğini göstermesi bakımından önemli görülmüştür. Bununla birlikte konağın eski kapısındaki oymalar ve tavan süslemeleri diğer önemli ayrıntılar olarak değerlendirilmiştir.

5. Sonuç

İnsanı diğer canlılardan ayıran en belirgin özelliği biriktirme alışkanlığıdır. Bu alışkanlık kendi içinde aktarımı da beslemektedir. Nesiller boyunca oluşturulan bilgi, kültür ve sanatın aktarım yoluyla biriktirilmesi, gelişme ve ilerlemeyi sağlamaktadır ki bunun en etkili yolu eğitimidir. Bireyin var olduğu dünyadaki ve bugünkü kültürünü anlaması, anlamlandırması ve var olanın üzerine yeni şeyler eklemesinin en etkili yollarından biri de yaşadığı topraklardaki kültürel varlıklara yönelik bilinç oluşturulmasıdır ki kültürel mirasın korunduğu müzeler yoluyla verilecek eğitimle bu daha da olanaklı görülmektedir.

Görsel sanatlar eğitiminin iç dinamikleri kültürün aktarımını sağlamada onu en elverişli disiplinlerden biri yapar. Dolayısı ile kültürel mirasa değer veren ve onu koruyan bireylerin yetişmesinde ilkökul ve ortaokul düzeyinden başlayarak verilecek kültürel çalışmalara dayalı görsel sanatlar eğitiminin işlevsel bir gücü olduğu düşünülmektedir. Bu çalışma kapsamında hazırlanan uygulama örneği ile öğrencilerin Yozgat ve çevresinin kültürüne yönelik bilinç oluşturulabilecekleri öngörülmektedir. Ortaokul görsel sanatlar dersine yönelik hazırlanan bu etkinlik örneğinin sanat tarihi boyutundaki çalışmalarla öğrencilerin Bozok kültür ve sanatını tanıyabilecekler, edindikleri bu bilgiler ile bu kültürde var olan eşyaları (eserleri) derinlemesine inceleyerek eşyaların estetiğine dair değer verme yetisi kazanacaklardır. Etkinlik planının uygulama boyutundaki çalışmalar ile de inceledikleri

eseri birebir kendileri de uygulayarak onu üreten zanaatkar ile empati kurup eseri içselleştirebileceklerdir.

Uygulama boyutu için malzeme olarak kil tercih edilmiştir. Kilin şekillendirilmesi kolay bir malzeme oluşu ve ortaokul öğrencilerinin bu malzemeyle keyifle çalışma istekleri bu tercihte belirleyici olmuştur. Bununla birlikte yapılan uygulamaların boyanmasında akrilik boya tercihen önerilmektedir. Öğrencilerin sağlığına zarar vermemesi ve malzemenin teknik olanakları akrilik boyayı tercih nedeni yapmaktadır.

Müze yaşantısı, bireysel, sosyal ve fiziksel boyutları, objelerle algılar ve ilgiler yoluyla etkileşim, gözlem yapma, düşünce ve duyguları ifade etme, hayal gücünü kullanma, kendi yaşamına bağlama, bilgilenmeyi sağlamaktadır (San, 2008: 149). Bu da ziyaretçilerin, müzede; objeleri okuma, kültürel değerleri ve yaşamı paylaşma, gerçeği arama, uygulamalar yapma ve değerlendirme gibi özellikleri kavramalarını sağlamaktadır. Hazırlanan etkinlik planındaki uygulamalarla öğrencilerin Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi ve müzede sergilenen nesnelere ile girdiği yaratım süreci onlarda aynı zamanda üretime dahil olmanın öz güvenini de sağlayacağından kültürel mirası korumaya yönelik bilinçlenmeyi güçlendirecektir.

Hazırlanan bu uygulama önerisinin öğrencilerde kültürel miras bilinci oluşturmak için dersi okutan öğretmenlere kılavuz olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte, öğrencilerin çalışmalarından okulda oluşturacak “Bozok Etnografya Müzesi” gibi bir proje önerilmektedir. Kendi çalışmalarını kendi müzesini oluşturacak öğrencilerin kültürel mirasa yönelik geliştirdikleri bilinç keyif alabilecekleri bir projeye bütünleşerek süreklilik gösterebilecektir.

6. Müzakere

Prof. Dr. Ayşen SOYSALDI: Sevgili Handan Hocamıza böyle önemli ve güzel bir konuyu işlediği için, paylaşma sunduğu için teşekkür ediyoruz. Kültür aktarımı çok önemlidir. Gelecek nesillere milli kimliğimizi, milli kültürümüzü aktarmak; milli benliğimizi yaşatmak için olmazsa olmaz bir unsurdur. Bu konuyu bu açıdan ele almış olmanız çok güzel bir durum. Yaşayan müzeler, zanaatkarların üretim yaptıkları, gelenlerin de bu ürünleri denedikleri bir yerdir. Ellerinize sağlık.

7. Kaynakça

Akpınar, E. (2007). Türkiye'nin Dünya Mirası Listesi'ndeki Yeri ve Yeni Bir Aday Önerisi. Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi 9(1), 81-106

Alakuş, A. O. (2009). Sanat Eğitimi ve Görsel Sanatlar Öğretimi (Ed. L. Mercin ve A. O. Alakuş), Ankara: Pegem Akademi.

Artut, K. (2007). Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri.(5. Baskı), Ankara: Anı Yayıncılık.

Aydemir, P. (2003). “Türkiye’de Etnografya Müzeleri”, Türkiye’de Halkbilim Müzeciliği ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları 1, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Boydaş, N. (2007). Sanat Eleştirisine Giriş. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Buyugan, S. ve Buyurgan U. (2007). Sanat Eğitimi ve Öğretimi. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Can, M. (2009). Kültürel Miras ve müzecilik. Kültür ve Turizm Bakanlığı Çalışma Raporu.

Erdoğan, İ. (1995). Öğretimde Müzenin Yeri. Yaşadıkça Eğitim. S:39.

Gerçek, F. (1999). Türk Müzeciliği. Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Gartenhaus, A. R. (2000). *Yaratıcı Düşünme ve Müzeler*. (Çev: RuhisarMergenci, Bekir Onur). Ankara: AÜ Çocuk Kültürü ve Uygulama Merkezi Yayınları No:7.
- Gümüş, E. (2013). *Etnografya Müzelerinde Sergileme ve Teşhirin Hikâyesi* (Ankara, Çankırı, Eskişehir, Yozgat Etnografya Müzeleri Örneği İle), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yozgat: Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Güvenç, Bozkurt (1997). *Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları*, (5. Basım) Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Hooper-Grenhill, E. (1999). *Müze ve Galeri Eğitimi*. (Çev: Meltem Öрге Evren, Emine Gül Kapçı). Ankara: AÜ Çocuk Kültürü ve Uygulama Merkezi Yayınları No:4.
- Journet, N. (2009). *Evenselden Özele Kültür, Kültür Nedir?* (Çev: Yümni Sezen) İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kırıçoğlu, O. T. ve Strokrocki, M. (1997). *İlköğretim Sanat Öğretimi*. Ankara: Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi.
- Kırıçoğlu, O. T. (2005). *Sanatta Eğitim*. Ankara: Pagem Yayıncılık.
- Kırıçoğlu, O. T. (2014). *Sanat Bir Serüven*. Ankara: Pagem Yayıncılık.
- KTB (1983). *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*.
<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=1.5.2863&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch>
- MEB (2013). *İlkokul Ve Ortaokul Görsel Sanatlar Dersi Öğretim Programı*.
<http://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72>
- MEB (1973). *Millî Eğitim Temel Kanunu*.
http://mevzuat.meb.gov.tr/html/temkanun_0/temelkanun_0.html
- Özsoy, V. (2003). *Görsel Sanatlar Eğitimi, Resim-İş Eğitiminin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Önder, M. (1999). *Türkiye Müzeleri*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Rayala, M. A. (1995). *Guide to Curriculum Planing in Art Education*. (Second Ed.), Madison, Wisconsin: Wisconsin Department of Public Instruction.
- San, İ. (2008). *Eğitim ve Müze Semineri*, Ankara: Kök Yayıncılık.
- Seidel S. ve Kenneth H. (1999). *Müze Eğitimi ve Kültürel Kimlik*. (Çev: Bahri Ata). Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.
- Shaw, W. M. K. (2004). *Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi Osmanlı Müzeciliği*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Stokstad, M. ve Diğerleri. (1995). *Art History*. New York: A Times Mirror Company.
- Yavuzoğlu Atasoy, N. (2000). *Müze Eğitiminde Etkin Bir Uygulama Hands-on*. V. Müzecilik Semineri. İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Yayınları
- Yolcu, E. (2004). *Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları.

ABBAS SAYAR ROMANLARINDA TABİAT ALGISI

Aybige BAŞEĞMEZ ÇETİN¹

Özet

Çok yönlü bir sanatçı ve gazeteci olan Abbas Sayar (1923-1999), edebiyata öncelikle şiirle başlar, 1950'lerden sonra roman türüne yönelir. *Yılkı Atı*, *Çelo*, *Can Şenliği*, *Dik Bayır*, *Tarlabaşı Salkım Saçak*, *Anılarda Yumak Yumak*, *El Eli Yur El de Yüzü* isimlerini taşıyan bu romanları, köy romanı bağlamında değerlendirilebilir. Yozgatlı olan ve Yozgatlı olmakla gurur duyan Sayar, özelde Yozgat ve genelde tüm Orta Anadolu'yu ve bu coğrafyanın insanlarını, dertlerini, kederlerini, sevinçlerini, dilini, kültürünü eserlerine taşımıştır.

Bu çalışmada, Sayar'ın köy ortamında geçen romanlarından yola çıkılarak, Sayar'ın romanlarındaki tabiat ve bu tabiat algısının eserlerindeki diğer unsurlarla ve Yozgat'la ve Orta Anadolu'yla olan ilişkisi tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Abbas Sayar, tabiat, Yozgat, köy romanı.

Abstract

Perception Of Nature In Abbas Sayar's Novels

Abbas Sayar who was a versatile artist and journalist (1923-1999), started literature primarily with poetry and directed tonove lafter 1950. His novels *Yılkı Atı*, *Çelo*, *Can Şenliği*, *Dik Bayır*, *Tarlabaşı Salkım Saçak*, *Anılarda Yumak Yumak*, *El Eli Yur El de Yüzü*, could be considered as villagenovel. Sayar wasfrom Yozgat and he wasproud of beingfrom Yozgat. He wrote about the sorrows, joys, language and culture of the people from Middle Anatolianand in particular, peoplefrom Yozgat.

Inthisessay, using his novels - used the villagesetting- as a startingpoint, we will seek to find the relationship between the perception of nature in Sayar's novels and the other elements as well as Yozgat andmiddle Anatolia.

Keywords: Abbas Sayar, nature, Yozgat, villagenovel.

1. Giriş

Edebî eser, yaşanan gerçekliğe ait zaman, mekân, durum ve olayların sanatçı idrakinden geçerek yeni bir bütünlüğe sahip olmasıdır (Tural, 1993: 3). İnsanın içinde yaşadığı, sürekli irtibat halinde olduğu tabiatın da zaman, mekân gibi edebî esere yansması kaçınılmazdır. Bu yansmanın, edebiyat tarihi kadar eski olduğu söylenebilir. Çünkü ilhama bağlı olan edebiyatın en büyük kaynaklarından biri tabiattır.

Çevre ve mekân başlıkları altında ele alınan tabiat, tasvirler aracılığı ile okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Tabiat tasvirlerinin rolü, dönemlere, edebî eserin türüne ya da sanatçıya göre farklılıklar göstermektedir. Mitolojik dönemde, Tanrıların maceraları, tabiat unsur ve olaylarının birer sembolüdür. Keçi ayaklı Tanrılar, at bedenli İlahlar, orman ve su perileri, tabiatı insana ve insanı tabiata bağlayan tılsımın birer

¹Araştırma Görevlisi, Bozok Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aybige.cetin@gmail.com.

halkasıdır. İnsanın ruhundaki tabiat ve hayat sevincini öldüren Ortaçağ zihniyeti, tabiat bilgisini de karanlığa gömmüştür (Siyavuşgil, 1993: 8). XVI. yüzyıldan itibaren egemen olan Klasisizm dâhilinde önemsenen üç unsur akıl/sağduyu, gerçek ve tabiatdır. Klasisizmi savunanlara göre sanat tabiatın taklididir. Fakat bu tabiat, dış tabiat değil, insan tabiatıdır (Çetişli, 2004: 60). XVIII. yüzyılda doğan Romantizm akımı içinde Romantikler, gerek tabiatı yoğun bir şekilde kullanarak gerekse sanata yeni bir tabiat anlayışı kazandırarak tabiata bir geri dönüş sürecini başlatırlar. Romantikler, tabiata yepyeni bir bakış açısı ile bakarken, modernleşme, şehirleşme, sanayileşme gibi hayatın bunaltıcı yönünden tabiata sığınmayı tercih ederler. Realizm ve Natüralizmde ise Tanrısız bir dünyada insan, kimyasal bir etki-tepki maddesi olarak tanımlanmış, canlı tabiattaki bitki ve hayvanlarla aynı seviyede görülmüştür (Kantarcıoğlu, 2009: 140).

1960'lı yıllardan itibaren genel veya özel bir mesele üzerinden çevreyi ve çevre sorunlarını ele alan eserler oluşturulmasının yanı sıra, çevreci yaklaşımı esas alan bir eleştiri yöntemi de geliştirilir. Bu bağlamda gelişen Çevreci Eleştiri, son dönemlerde hızla çoğalan endüstriyel tesislerin neden olduğu çevresel kirlilikler ve doğanın tahribatı neticesinde meydana gelen bozulmalara dikkat çekmek için ortaya çıkar. Derin Ekoloji, Ekofeminizm, Toplumsal Ekoloji ve Ekopsikoloji gibi çevreye ilişkin farklı yaklaşımlardan yararlanır (Ayaz, 2014: 292).

Türk edebiyatı dahilinde bakıldığında eski edebiyatta genellikle alegorik değerlerde manzumlarla veya stilize edilmiş şekilleriyle yansıyan tabiat unsurları, Tanzimat edebiyatından itibaren giderek daha gerçekçi bir vasıf kazanmaya başlar. Tabiat, Abdülhak Hâmid'de metafizik düşüncelere yol açarken Rezaizade Mahmut Ekrem ve özellikle Servet-i Fünûn şair ve yazarlarında tabiat algısı gerçeğe yaklaşmaya başlar. Cumhuriyetten sonra ise farklı edebî türlere, farklı yaklaşımlara göre değişmekle birlikte gerçekçi bir yaklaşım dikkat çeker (Okay, 2005: 84).

Bu çalışmada, tabiata karşı duyarlılığı sıkça dile getirilen Abbas Sayar'ın, Yozgat'ta geçen *Yılkı Atı*, *Çelo*, *El Eli Yur El de Yüzü*, *Dik Bayır* isimli romanlarında tabiata yaklaşımının nasıl yansıtıldığı ve tabiatın bu romanlardaki diğer unsurlarla nasıl ilişkilendirildiği tabiat ve insan, tabiat ve olay, tabiat ve zaman, tabiat ve mekân başlıkları altında ele alınacaktır.

1.1. Tabiata tutkun bir yazar: Abbas Sayar

Nail Abbas Sayar, 21 Mart 1923 yılında Yozgat'ta dünyaya gelir. Çocukluk yıllarında yaz aylarını iki ortakçılarının olduğu Seydiyar köyünde ve annesinin köyü olan Gökçekışla'da geçirir. Bu sayede köy ve köy yaşamını yakından tanıma fırsatı bulur. Abbas Sayar, tabiatla iç içe geçen çocukluğunu şu sözlerle anlatır: "Farkında olmaksızın doğa ile ilk ilişkim Seydiyar köyünde oldu. Uzayıp giden vadideki yeşillik ilk tutkum doğaya ilk merhabamdı." (Tomur, 2007: 37). Yozgat Lisesi'nde birinci sınıf öğrencisiyken şiir yazmaya başlar.

1941 yılında liseden mezun olduktan sonra babası, Abbas Sayar'ı Yedek Subay okuluna gönderir. Eğitimini tamamladıktan sonra Yedek Subay olarak Amasya ve Zile'de görev yapar. Burada alkole başlayan sanatçı bu dönemdeki hayatını *Anılarda Yumak Yumak*'ta anlatır.

Abbas Sayar, 1945'te babasının bağlı olduğu Şeyhin kızı ile evlenerek İstanbul'a iç güveysi olarak gider. İstanbul'dayken İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde, Ahmet Caferoğlu, Mehmet Kaplan, Ali Nihat Tarlan gibi hocalardan eğitim alır. Beyoğlu'nda bohem bir hayat yaşar. Necip Fazıl Kısakürek ile tanışır. Anadolu'nun çeşitli şehirlerinden gelen ve şiir sevdalısı gençlerle buluşur. Bu dönemdeki hayatını *Tarlabaşı Salkım Saçak*'ta yansıtır.

1950'lerde Yozgat'a döner, *Bozlak* adlı bir düşünce ve sanat gazetesi çıkarır. Ardından da *Bozok* adındaki Yozgat'ın ilk yerel gazetesini çıkarır. Abbas Sayar, bu dönemde kendini şiire verir. 1946 yılında ilk

şiiir kitabı olan *Gönül Sandalı*, 1953 yılında *Sere Serpe*, 1957 yılında ise *Neco'ya Mektuplar*'ı yayımlanır. Abbas Sayar, Yozgat'ın Sekili köyünde çiftçilikle uğraşır. Bu köydeki tecrübelerinden yola çıkarak *Yılkı Atı*'ni kaleme alır. Bir sürede Yozgat Çamlık mevkiinde bir bağda vaktini geçirir. Buradaki bekçisi Hüseyin Efendi'nin etkisi ile *Can Şenliği*'ni yazar. 1957 seçimlerinde DP'den milletvekili aday adayı olur.

1989 yılında ikinci kez evlenerek Ayvalık'a taşınır. Resim sanatıyla da ilgilenen Abbas Sayar, 1990'larda Ankara, Antalya, Ayvalık ve İzmir'de sergiler açar. Abbas Sayar, 12 Ağustos 1999'da İzmir'de vefat eder.

Abbas Sayar, bu romanlarında Anadolu insanın sevincini, üzüntüsünü okuyucuya akıcı bir üslupla aktarır. Hayatının hiçbir döneminde Yozgat'tan tamamen kopmayan Abbas Sayar, kendi hayat tecrübesinden yola çıkarak kaleme aldığı bu romanlarda gerçekçi bakış açısı ile Yozgat'taki hayata ışık tutar. Abbas Sayar, manzarayı, sesleri, doğayı etkileyici bir şekilde tasvir eder, yazarın köy hayatını ne kadar iyi tanıdığı dikkat çeker (Nazlıgöl, 2007: 15).

2. Abbas Sayar Romanlarında Tabiat Algısı

2.1. Tabiat ve İnsan

Abbas Sayar, her ne kadar karakterlerindeki canlılık ve konularını alışlageldik köy romanlarından farklı şekilde vermesiyle klişelerden uzak bir köy romancısı olsa da (Tomur, 2007: 59) romanlarında diğer köy romanlarında olduğu gibi köy hayatını anlatmaktadır. Abbas Sayar, geçimini topraktan kazanan insanların mücadelesini dile getirir. Köylülerin toprak, bitki, hayvan gibi tabiat unsur ve olaylarına karşı yaklaşımlarını farklı cepheleriyle aktarır.

Köylüler için toprak mücadele edilmesi gereken bir şeydir. Uğrunda pek çok fedakârlık yapılır. Entrikalar, tartışmalar toprak için yaşanır. Hakkı olan toprağı amcasından almaya çalışan, bu uğurda pek çok fedakârlıkta bulunan Çelo, Abbas Sayar romanlarındaki toprak mücadelesinin en önemli örneğidir. Çelo'da tabiat ve toprağın önemi pek çok kez yinelenir:

“Köyde uyku, doğanın yeniden yaratılmasıdır. Yok, doğanın yaratılma başlangıcıdır. Anadolu köylüsü için her sabah doğanın bir “besmelesi”dir. Toprağı attığı tohum yüz santim olsa, onu yeni, topraktan uyanmış gibi görür. Gücü ölçüsünde eler, beler. O büyüdükçe kendinin de büyüdüğünü, geliştiğini sanar. Yani toprağın verdiği için yaşar Türk köylüsü... Kendi değıl toprak önemlidir.” (Sayar, 2002:59).

Romanda çiftçilik ve hayvancılıktan rızklarını çıkaran köylülerin, tabiatın verdiklerini birer geçim kaynağı olarak gördükleri ifade edilir. Çelo'da koyunun yünü ve keçinin tiftiğı, köylü kadınlarının geçim kaynağı olduğu için köylü kadınları nisan ayıyla birlikte kuzuların, keçilerin yavrulamasına sevinirler (Sayar,2002:101). *El Eli Yur*, *El de Yüzü*'de ise seçimlerde köylüye verilen vaatler zikredilir, bunlar cüçük kredisi, culuk kredisi, tiftik keçisi kredisi gibi köylülerin geçim kaynağı olan çiftçilik ve hayvancılıkla ilgilidir (Sayar,2014:71).Köylüler ayakta kalabilmek için tabiata muhtaçtır. Ekmeklerini topraktan, tarım ve hayvancılıktan çıkaran bu insanlar, toprağı kendilerinden bile daha önde görmekte idirler.

Abbas Sayar'ın romanlarında dikkat çeken özelliklerden biri de tabiat unsurlarının, insani özelliklerle tasviridir. Bu özelliğın en yoğun şekilde görüldüğü roman *Yılkı Atı*'dir. Romanda Doru Kısarak'ın duygu ve düşüncelerine sıklıkla yer verilir:

“Doru, doyunca duygulandı. Üşümesi kesildi. Gözlerindeki koyu siyahlığa bir hoşluk indi. Yaşamaya dört elle sarıldı. Üssünoğlu'nu bağışladı kendince. Şimdi ahırın sıcaklığında mutluluk duyup geviş getiren hayvanlara gıpta duymadı. Aksine, onları küçük, zavallı görüyordu. Tayına acıyordu. Hem de iyisinden acıyordu. Bir kalbur saman, bir avuç arpanın kul kölesi olacaktı ömrü boyu...” (Sayar, 2015:48).

Doru Kısrak'ta insan gibi düşünür, gıpta etmez, küçük görür, köleliğe boyun eğmek istemez. Abbas Sayar, bir atın hareketlerinden yola çıkarak neler hissettiğini romanına aktarır. Romanda sadece Doru Kısrak'ın duyguları aktarılmaz. Doru Kısrak ve onun gibi yıllıkıkların, hatta onların peşine düşen kurtların duygularına da yer verilir: “Kurt, sol yamaç tepede artığının tilkiler tarafından kemirildiğini haz ve gururla seyrediyordu. Olayla birlikte kendi yönüne gelen, görünce şaşırıp geçen bir tilkiye gülerek baktı.”(Sayar,2015: 55) denilerek gururlanmak, gülmek gibi insanlara has özellikler, hayvanlar için kullanılır. Hayvanlara ve diğer tabiat unsurlarına insani özellikler yüklemek romantizmin bir özelliğidir. *Yılkı Atı* romanı için bu durum farklıdır, çünkü yazar bir atı, zorlu hayat mücadelesi içindeki insanların durumunu anlatmak için bir metafor olarak kullanır (Tomur,2002:48).

Abbas Sayar, romanlarında sadece hayvanlara değil, tabiat olaylarına da insani özellikler yükler. Çelo'da havanın sıcaklığı anlatılırken şu ifadeler kullanılır: “Güneş, öğleye varmadan, dik konuşuyordu. Toprağı bin güçlkle yaran iştahlı bostan ve sebzeler, gölgede dikleştirdikleri omuzlarını aşağı sarkıtıyorlar...” (Sayar, 2002: 71). Bu sayede, hem güneş hem de bostandaki sebzelerin durumlarına insani özellikler aktararak, kişileştirme yapılır. *Dik Bayır*'da bir akşamüstü vakti için “güneşin ayağı kayıyordu dışarda. Pencereden bahçeye baktı. Ağustos mavisi güze göz kırpyordu. Yorgunluk oturuyordu yapraklarda...” denilerek güneş ve gökyüzü kişiselleştirilmiştir (Sayar, 2002: 99). Abbas Sayar'ın *Can Şenliği*'nde de Yozgat tabiatı romana gerçekçi bir üslupla yansır: “Yamaç: Öğle sıcaklığının ilk yorgunluğunu sırtından atmaya çalışıyordu.”(Sayar,2015:7)denilerek yamaç kişileştirilir. Abbas Sayar'ın romanlarında kişileştirmelerle kurulan şiirsel anlatım tesadüfi değildir. Abbas Sayar'ın köy söylemleri yamuk bakışı, ressam olmasının getirdiği dikkat, şiirsel dile tasvir edilen köy tabiatına da yansır (İlhan, 2015: 111).

Abbas Sayar'ın romanlarında sadece tabiat unsurları insani özelliklerle anlatılmaz, insanlarda çeşitli tabiat unsurlarına benzetilir. *Can Şenliği*'nde Hüseyin Ağa bekçilik yaptığı bağa girip meyveleri çalan çocuklar hakkında: “Bey, bu eşek döleriyle başa çıkamadım bir türlü. Karga kesildiler, sığırcık kesildiler.” (Sayar, 2015: 99)diyerek çocukları çeşitli hayvanlara benzetir. *Dik Bayır*'da köylülerin çoğalmasından bahsedilirken, “Köy çukurun dikliğinde yayılıp gitmiş. Millet rahat, dirlikli bir zaman bulmuş olacak ki, biteviye döl dökmüş. Köylü milleti harada döl için beslenen aygırdan daha azgın” denilerek köylüler aygırlara benzetilmiştir (Sayar, 2002: 26).Çoğaltılabilecek olan bu örneklerden yola çıkılarak, köylülerin tabiat unsurlarını içselleştirdikleri, bir durumu, bir olayı anlatırken tabiat unsurlarından sıklıkla faydalandıkları söylenebilir. Sayar, şairliğin ve ressamlığın verdiği ayrı bir duyarlılığa sahiptir ve bu duyarlılık onun romanlarında da fazlasıyla hissedilir.

Romanlarda, tabiat ve insan ilişkisi bağlamında değerlendirilebilecek mevzulardan biri de hayvanlar ve toprağa karşı sevgidir. Bir atın başından geçenlerin anlatıldığı roman *Yılkı Atı*, Abbas Sayar romanlarındaki tabiat sevgisine en önemli örnektir. Doru Kısrak'ı yıllıklığa bırakan Üssünoğlu, roman boyunca ailesi ve köylüler tarafından eleştirilir ve merhametsizlikle suçlanır. Üssünoğlu'nun karısı, Üssünoğlu'na atı yıllıklığa bıraktığı için gâvur, dinsiz diyerek sitem eder (Sayar, 2015: 22).Üssünoğlu'nun karısı dışarıda fırtına varken de Doru Kısrak'ı düşünür, duyguları romanda şu sözlerle aktarılır: “Vay garip Doru'm vay, dedi. Kimbilir nerde, ne halde şimdi? Allah Doru'ma acısın. Bu tipi iflâh bırakmaz zavallıda... Bu tipi yıkar yavrumu... Sıcak ahırdan yazı yabana... Vay kadersiz Doru'm vay.”(Sayar, 2015: 59). Köylülerde Üssünoğlu'nu suçlar: “Ne günahı var Kısrak'ın? Ulan kerhaneci, ulan rafazı, ulan deyyus, yedirmeyeceğin bir çeten kuru saman için yılın yılı yüzünü ağırtmış atı nasıl yılıya bırakırsın?” derler (Sayar, 2015: 60).Romandaki kişilerden biri olan Hıdır Emmi de Doru Kısrak'a sahip çıkarak onu ölümden kurtarır, besler, şefkat gösterir (Sayar, 2015:86).Romanda Üssünoğlu'nun sert kalpli tutumuna karşın diğer köylüler hayvanlara karşı merhametlidir.

Abbas Sayar'ın hayvanlara karşı sevgi besleyen karakterlerinden biri de Hüseyin Ağa'dır. Evlatlarının onu terk etmesinin verdiği yalnızlığı eşeğiyle gidermeye çalışan Hüseyin Ağa, eşeğinin üzerine titrer, eşeğini bekçiliğini yaptığı bağa götürünce, “CAN ŞENLİĞİM, anam, babam, yavrum! Bu ot, bu çayır şeridi senin... Hepsi senin helâlin... Haydi başla yemeğ!..” diyerek eşeğini ailesinin yerine koyduğunu belirtir

(Sayar, 2015: 67). Hayatta hiçbir şeyi kalmamış olan Hüseyin Ağa hakkında, “Hüseyin Ağa’nın gözleri; eşeğin dudağı ile çayırın diş kesimine gelen noktası arasındaydı. Eşek, dudak diş arası bir “kırt” sesi çıkarsa gözlerinin içi ışıldıyordu.” Denilerek Hüseyin Ağa’nın eşeğinin yemek yemesinin onu hayata bağladığı ifade edilir (Sayar,2015: 69).

Tabiat ve tabiat olayları Abbas Sayar’ın romanlarında hep Allah’a bağlanmaktadır. Bu yazarın ağzından değil, Yozgat köylüsünün ağzından aktarılır. Çelo’da tabiat ve tabiat unsurlarının Allah’la, İlahi güçle ilişkisi sık sık tekrarlanır. Ekini tarlada olan köylüler için yağmur ve bulutlar Allah’tan gelir. Onlara göre “Bu bulutlar ya Allah’ın gazabı, ya da lütfü. Akıbet iyi gelirse ekini kurtarır. Ya da amelimizin karşılığı olursa her bir şey mahvolur.” diye düşünürler (Sayar, 2002: 85). Rüzgâr da köylüler için Allah’tan gelir, “Köylü korkardı bu yelden. Kara bulutlar gibi bir türlü gazab ilâhıydı.” diye düşünürler (Sayar, 2002: 228). *El Eli Yur El de Yüzü*’nde de tabiat unsurlarının Allah’ın kontrolünde olduğu ifade edilir. Anadolu insanının Allah karşısındaki tevekkülü ve yağmurun yağmayışını kendi günahlarına bağlayışları romana aktarılır. Ekini ektikten sonra yağmur bekleyen köylülerin görüşleri şu sözlerle yansıtılır:

“Gök vermiyor, yer vermiyor. Gök verecek ki toprak abad olsun. Sanarım Allah bize iyisinden küstü. Eee!..Ameliğimizin karşılığı helbette bu olacak. Haksızlık bizde, beyinsizlik bizde. Yalan yanlışlık bizde. İrz namus dersene payımal... orta malı. Koca cami yapılmış, üç beş ihtiyar zarın zoru namaza gidiyor. Biz de ezan sesi duyunca cami duvarının gölgesinden sıvışı sıvışıveriyoruz.” (Sayar, 2014:114).

Dik Bayır’da ise Müslim Ağa, bağ bozarken tabiat-insan-Tanrı arasındaki ilişkiyi irdeler ve toprağın yeryüzünde Rabbin elçisi olduğunu düşünür. Onun görüşüne göre, toprağın bereketi namazdan, niyazdan daha büyük bir oluşturmaktadır. Bu görüşlerini “Bizim toprağa kul, kurban olduğumuz bu yüzden... Kanlı, gıtalli olduğumuz bu yüzden... Toprak yeryüzünde Rabbimin elçisi... Biz de onun ümmeti” sözleriyle ifade eder (Sayar, 2002: 145).

2.2. Tabiat ve Olay

Abbas Sayar’ın romanlarında tabiat sadece bir dekor olarak kalmaz, insanlara, olaylara etki eder ve zamana göre değişir. *Dik Bayır*’da “Köylünün harmanda ferahlaması, geniş bir soluk alması yeniden köy laf gevezeliğine buladı.” sözleri köylülerin konuşmalarının bile tabiatın döngüsü ile ilgili olduğunu göstermektedir (Sayar, 2002: 124). Yine aynı romanda kış mevsiminin insanların üstünde oluşturduğu etki “Kışın gelişi, karın yağışı ile birlikte her ev biraz daha kendiliğine gömüldü. İnsanlar biraz daha birbirine sarılırlar” denilerek anlatılmaktadır (Sayar, 2002:177). Bu şekilde yazar, köy ortamında şehirden farklı olarak insanların tabiat şartlarına bağlı bir hayat sürdürdükleri göstermektedir.

Abbas Sayar’ın romanlarında olayların tabiatın etkilenmesi gibi tabiat da olaylardan etkilenmektedir. *Dik Bayır*’da Almanya’dan döndüğünde karısı Halime’yi ölüm yatağında bulan Raşit, eşini hastaneye yetiştirmeye çalışırken “Çok, çok uzaktan bir uluma sesi gelir gibi oldu kulaklarına... Raşit duymak istemedi bu sesi” denilerek romanda Halime’nin ölümünün haberi önceden verilir (Sayar, 2002: 289). Halime, toprağa verilirken de benzer bir olay yaşanır. Bu sefer de sanki tabiatın kuşlar ölüm acısını hissetmiş gibi cıvıltılarını keserler (Sayar, 2002:292).

2.3. Tabiat ve Zaman

Ele alınan romanlarda tabiatın Yozgat gerçeklerine uygun olarak yansıtıldığı görülmektedir. Özellikle mevsimlere ayrı bir önem verildiği görülmektedir. *Yılıkı Atı*’nda bahar şu ifadelerle izah edilir:

“Nisan, pek hoş iner Orta Anadolu’ya... Zaten koskoca bölgenin gün gösteren, umut dağıtan, huzur aktaran, gama gasavete ‘gıt öte’ diyen iki ayı vardır: “Nisan, mayıs...”

Çoğunluk arızalı arazide bahar nisanla birlikte “ben geldim” der. Kara topraktaki kıl boyu yeşile özentî düşer. Alır vurur her bir yönü. Çiğdemden ardından koyungözü (papatya), dağı taşı süt beyazı çiğdem sarısına boyar. Dere kıyılarındaki ismini cismini bilemediğimiz bin bir çeşit, bin bir renk olup ucunu gösterir. Dere kıyılarındaki kavak, söğüt ağaçlarına telaş düşer. Pembeye, beyaza özentî, çiçek çiçek dallanmaya başlar. Ardından yeşil, dallara gülümser.” (Sayar, 2015: 99).

Abbas Sayar, Orta Anadolu’da bahar mevsiminde yaşanan değişiklikleri izah ederken bölgenin çiçeklerinden de bahseder. Bölgede, bahar mevsiminde özel pilavı yapılan çiğdemden ve bölgeye has bir isimlendirmeye koyungözü de denilen papatyadan bahsedilir. Aynı romanda kış mevsimi de yine Yozgat ve Orta Anadolu gerçeklerine göre tasvir edilir:

“Yazın abanı al, kışın ister al ister alma derler. Bunun burası kış... Kırk biçime girer. Bir bakarsın, karayelden, yıldızlamadan, poyrazdan esen yel lodosa çevirir. İnsana kar gibi, kara kor gibi değer. Tüm bir beyaz dünya bir günde tüm bir siyah kesilir.” (Sayar, 2015: 77).

Abbas Sayar, bahar tasvirinde, Orta Anadolu’da açan bahar çiçeklerinden bahsettiği gibi kışı tasvir ederken de kış mevsimiyle ilgili kullanılan bir atasözüne yer verir.

Can Şenliği’nde “Ağaçlar, yapraksızlaşan dallarını, kasım ayının niyeti belirsiz gökyüzüne teslim etmişlerdi çoktan. Don “Çözüleym mi, çözülmeyeyim mi?” diye düşünüyordu her gün. Sonra, vaz geçiyordu” denilerek Yozgat özelinde tüm Orta Anadolu’daki Kasım ayının ayazı anlatılır (Sayar, 2015: 166). *El Eli Yur, El de Yüzü*’nde, “Köyün üstüne eylül ayının mahmurluğu çöktü. Bu mahmurluk aslında büyük bir yorgunluğun susma noktasıydı. Ekin, harman çoktan ölçülmüş, biçilmiş; tohumluk ile yiyeceklik” denilerek zamana göre değişen tabiat anlatılmaktadır (Sayar,2014: 75).

2.4. Tabiat ve Mekân

Abbas Sayar romanlarında tabiat ve mekân ilişkisini, Orta Anadolu’nun, özellikle de Yozgat’ın özelliklerinden faydalanarak gerçekçi bir şekilde anlatmaktadır. Abbas Sayar, *Dik Bayır* romanına, öncelikle köyün coğrafi yapısının tasviri ile başlar:

“Beydiyar, Orta Anadolu bozkırını çizgi çizgi yaran, irili ufaklı binlerce dereden birinin kuytusuna oturmuş, orta boylu bir köydür. Sağında, solunda uzanan düzlüklerden bakınca gözükmeyiz. Düzlük, uzayıp gidiyor sanır insan. Ama, bir noktada hemen burnunuzun dibinde biter. Canalıcı, uzun yeşil şerit çıkarıverir göz şenliğinize...” (Sayar, 2002: 9).

El Eli Yur, Elde Yüzü romanının mekânı olan Yozgat’ın Zağcıoğlu Köyü, şu sözlerle tasvir edilir:

“Zağcıoğlu Köyü Yozgat’ın güneş doğan tarafındadır. 1320 metrelik yüksekliğinden sonra; ayakları kesen bir yokuş, bir yalan düzlük ve hafif bir inişle, burnu tepeli bir vadinin iki yanına dağılmış, evleri küçük bahçeli, otuz kırk haneli bir köy görürsünüz. Güney yamacındaki tepede belki yüzyılları tüketmiş yüzlerce ahlat ağacı vardır. Anadolu’yu çöl eden bu insanların bu ahlat ağaçlarını kesmediğine, yok etmediklerine şaşar kalırdınız.” (Sayar, 2014: 11).

Romanda Zağcıoğlu Köyü’nün coğrafi konumundan bahsedilirken gerçekçilik dikkat çeker. Tasvirde Yozgat’a göre köyün yönü, rakımı belirtilir. Aynı zamanda Orta Anadolu köylerinin kuraklığı ve bu kuraklığa meydan okuyan ahlat ağaçları gözlerde canlandırılmaktadır.

3. Sonuç

Yozgatlı olan, hayatının büyük bir bölümünü Yozgat’ta geçiren ve Yozgat’ı her anlamda benimseyerek

eserlerine taşıyan Abbas Sayar, romanlarında bölge insanlarının yaşam mücadelelerini, günlük alışkanlıklarını, dil özelliklerini, kültürlerini gerçekçi bir şekilde dile getirmiştir. Aynı şekilde romanlarındaki tabiat unsuru da hem gerçeğe hem de Abbas Sayar'ın hedeflediği toplumsal eleştiriye uygun şekilde kullanılır. Tabiat ve insan arasındaki ilişki değerlendirildiğinde, Abbas Sayar romanlarındaki köylülerin hayatında toprak ve tabiatın önemini tespit etmek mümkündür. Bunun yanı sıra tabiat ve insan özelliklerinin yer değiştirerek, tabiata insan ve insana tabiat özelliklerinin yüklendiği görülmektedir. Romanlarda tabiata duyulan saygı, sevgi ve tabiatın İlahi kudretle ilişkilendirilmesi de dikkat çekmektedir. Romanlardaki olaylar ele alındığında, tabiatın olayların gelişimindeki rolü göze çarpar. Tabiat olaylara göre değişirken köylüler de tabiat olaylarına göre değişmektedir. Tabiat ve zaman başlığı altında da mevsim değişikliklerinin tabiatı nasıl şekillendirildiği ve bu değişikliklerin Orta Anadolu ve özellikle de Yozgat gerçeklerinden yola çıkılarak kaleme alındığı görülür. Romanda mekân ve tabiat ilişkisi ele alındığında ise mekân tasvirlerinde göze çarpan tabiat unsurlarının Yozgat'ı yansıttığı söylenmelidir.

4. Kaynaklar

- Ayaz, Hüseyin, “Çevreci Eleştiri Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, C.1, S.3, s.278-292.
- Çetişli, İsmail, *Batı Edebiyatında Edebî Akımlar*, Akçağ Yayınları, 2004: Ankara.
- İlhan, Nilüfer, “Edebiyat Sosyolojisi Açısından Abbas Sayar'ın Romanları” *Folklor/ Edebiyat*, C.21, S.81, s.107-124..
- Kantarcıoğlu, Sevim, *Edebiyat Akımları*, Paradigma Yayınları, 2009: İstanbul.
- Nazlıgül, Nurel, *Abbas Sayar'ın Romanları Üzerine Bir Araştırma*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Osmangazi Üniversitesi, 2007: Eskişehir.
- Sayar, Abbas, *Çelo*, Ötüken Neşriyat, 2002: İstanbul.
- Sayar, Abbas, *Can Şenliği*, Ötüken Neşriyat, 2015: İstanbul.
- Sayar, Abbas, *El Eli Yur; El de Yüzü*, Ötüken Neşriyat, 2014: İstanbul.
- Sayar, Abbas, *Dik Bayır*, Ötüken Neşriyat, 2002: İstanbul.
- Sayar, Abbas, *Yılkı Atı*, Ötüken Neşriyat, 2015: İstanbul.
- Siyavuşgil, Sabri Esat, *Türk Edebiyatında Tabiat*, “Türk Halk Şiirinde Tabiat”, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1993: Ankara.
- Tomur, Sevil, *Klişelerden Uzak Bir Köy Romancısı: Abbas Sayar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi, 2002: Ankara.
- Tural, Sadık, *Türk Edebiyatında Tabiat*, “Edebiyat Eseri ve Çevre Arasındaki Bağlar”, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1993: Ankara.
- Okay, Orhan, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, 2005: İstanbul.

YOZGAT'TA SAĞLIK/HASTALIKLA İLGİLİ BAZI GELENEKSEL UYGULAMALAR, DEĞERLENDİRMELER VE DEYİŞLER

Alparslan SANTUR¹

Özet

Yozgat yöresinde yetişen ve yerel adlarıyla belirtilen bazı bitkilerin geleneksel tedavide kullanımı konunun birinci bölümünü oluşturmakta olup, yörede tedavide nadiren kullanılmakla beraber, idrar ve balgam söktürücü etkilere sahip olan *Çöven Kökü* (*Gypsophila venusta*); ağrı kesici olarak haricen kullanılan veya nefes darlığında tütüne karıştırılan yaprakları sigara gibi içilen *Mor Çiçekli Banotu* (*Hyoscyamus reticulatus* L.); bir türünün yumruları Romalılar döneminde müşhil olarak kullanılan ve yörede Aliöksüz veya Aliökrüz olarak da adlandırılan *Güz Çiğdemi* (*Colchicum*) gibi bitki türlerini örnek olarak vermek mümkündür.

Sadece bitkilerin kullanıldığı yukarıdaki örneklerin yanında bitkisel, hayvansal ve madensel maddelerin de tek başına veya karışım halinde kullanımı söz konusu olup, *çibanda* sabunla karıştırılan pişmiş soğanın yaraya sarılması; *diş ağrısında* karanfil, tuz ve sarımsak karışımının diş konulması; *mide ağrısında* balla karıştırılan nanenin yedirilmesi gibi geleneksel tedavi yöntemleri de konuyla bağlantılı yöresel uygulamalar arasındadır.

Diğer yandan zayıf ve çelimsiz çocuklarda olduğuna inanılan *Kurbağacık* hastalığında bir beze sarılan kurbağanın çocuğun başına konulması veya *Sarılıkta* ocaklı tarafından okunan hastanın giysilerinden bir parçanın hastaya sarılması gibi halkın dinsel/büyüsel inançlarından oluşan geleneksel uygulamalar görülebilmektedir.

Söz konusu uygulamaların bir bölümü de, örneğin Sara hastalığında ziyaret edilen Çekerek ilçesinin Çeltek köyünde bulunan ve aynı adı taşıyan *türbe* veya felçli hastaların götürüldükleri ve halk arasında veli bir kişinin mezarının olduğuna inanılan Akdağmadeni yakınlarındaki *Kuşburnu Ağacı* gibi atalar ve ağaç kültü ile dinsel/büyüsel pratiklerin karıştığı, halk arasında kutsal sayılan ziyaret yerlerinde gerçekleştirilmektedir.

Hastalıkların gitmesi amacıyla derede el, yüz yıkanması ve yine hastalıklardan kurtulmak ve sağlıklı olmak için salıncakta sallanılması, yerlerde yuvarlanması gibi uygulamalar ise 6 Mayıs sabahı gerçekleştirilen *Hidrellez'e* özgü şifa ve sağlık talebine yönelik geleneksel uygulamalardır.

Yöresel dilde yer alan *Akarca*: Kemik Veremi, *Çıban*; *Baba*: Hastalık; *Cıbarmak*: Yaranın iltihaplanması; *Çalık*: Kötürüm, inmeli; *Dem*: Kan; *Ezgi*: Sıkıntı; *Fırlanmak*: Baş dönmesi; *Gevilcenli olmak*: Yaranın iyileşmemesi; *Hauhmak*: Yaranın azması; *Inkılap*: Can çekişme; *İçirikli*: Özürlü, hastalıklı; *Kannama*: Karın ağrısı, barsak gazı; *Oğucu*: Bazı hastalıkları ovarak iyileştirdiğine inanılan kişiler; *Ötürük*: İshal; *Pörtelek*: Böbrek; *Salım*: Nezle; *Tefal*: Em, ilaç; *Ürküntü*: Yüzde çıkan yara; *Zohurdamah*: İrinli yaranın ağrması gibi sağlık/hastalıkla ilgili deyişler konunun son bölümünü oluşturmaktadır.

Sağlık/hastalıkla ilgili rasyonel veya irrasyonel görünümlü bu tür halk hekimliği uygulamalarında, genellikle geleneksel düşünceden kaynaklanan dinsel/büyüsel pratikler büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yozgat, Sağlık/Hastalık, Geleneksel Uygulamalar, Değerlendirmeler, Deyişler.

¹Etnolog. Folklor Araştırmacıları Vakfı. alparslansantur@hotmail.com

Abstract

Yozgat Health / Diseases Related Some Traditional Practices, Assessments and Sayings

Grown in Yozgat region and the subject of the use of traditional treatment of certain plants specified by local name constitute the first part, with rarely been used in the treatment area, which has urinary and expectorant effect Cove Root (*Gypsophila Venus*); used externally as a painkiller or shortness of breath mixed with tobacco in leaves, smoked Purple Floral Henbane (*Hyoscyamus reticulatus L.*); a kind of tuber used as a laxative and Fall of the Roman period, also called the region and Aliöksüz or Aliökrüz crocus (*Colchicum*) as possible to give as examples of plant species.

Besides the examples above using only vegetable plant, animal and mineral substances is the use of the said singly or in mixtures, wrapping the wound with soap boil stirring cooked onion; clove toothache, putting salt and garlic mixture to the teeth; traditional treatments such as stomach pain between the feeding of mint mixed with honey is associated with well-established local practices.

On the other hand weak and put the child's head in a cloth wrapped frog in frail children believed to be froglet disease or jaundice in the furnace, such as by wrapping the patient's part of reading the patient's clothes people's religious / magical consisting of beliefs traditional practices can be seen.

A portion of these applications, such as Sara in the Çeltek villages visited pulling district of disease and the same name as shrines or the paralytic patient taken that and people between the parents of a person's grave is believed to be Akdağmadeni such as Rosehip Tree near ancestors and tree cults with religious / magical practices involving It is performed in sacred places to visit among the people.

Hand in the stream in order to go the disease, facial wash and still get rid of the disease and swinging on a swing to be healthy and traditional practices in place in the applications such as rolling the May 6 morning held Hidrellez specific healing and health claims.

In the local language *Akarca*: Bone TB, boil; *Baba*: Illness; *Cıbarmak*: An inflammation of the wound; *Çalık*: Crippled, stroke; *Dem*: Blood; *Ezgi*: Feds; *Fırlanmak*: Dizziness; *Gevilcenli Olmak*: The healing wound; *Hauhmak*: Less of the wound; *Inkılıp*: Agony; *İçirikli*: Disabled, diseased; *Kannama*: Abdominal pain, flatulence; *Oğucu*: A number of people believed to heal illnesses rub; *Ötürük*: Diarrhea; *Pörtelek*: Kidney; *Salım*: Flu; *Tefal*: Drug; *Ürküntü*: Percentage out; *Zohurdamah*: Such as purulent wound pain of the health / illness-related words are the last part of the subject.

Health / illness related to rational or irrational looking at this kind of folk medicine practices, usually arising from the traditional idea of religious / magical practices is crucial.

Keywords: Yozgat, Health / Medicine, Traditional Applications, Reviews, Sayings.

1. Geleneksel Sağaltma Uygulamaları

Özellikle geleneksel yörelerde görülen ve halkın geçmişten günümüze taşıdığı sağlık ve hastalıkla ilgili bilgi ve uygulamaları kapsayan halk sağaltıcılığını (halk hekimliği, folklorik tıp, vb.) başlıca iki başlık altında incelemekte yarar görülmektedir:

Bunlardan birincisi bitkisel, hayvansal ve madensel ürünlerden yararlanılarak hazırlanan “ilaçların” çeşitli hastalıklarda, yaralanmalarda veya kırık-çıkık gibi vakalarda kullanımı ile ilgili ve bir bakıma rasyonel olarak nitelendirilebilecek uygulamalardır. Eczacılık araştırmaları sonucunda, özellikle bazı bitkilerin, bazı

hastalıklar üzerindeki etkileri kanıtlanmış olup, bunlar halk arasındaki uygulamalarla da benzeşmektedirler.

Diğer yandan doğrudan hastalıkla ilgisi olmayan ve rasyonel olarak nitelendirilebilecek, genellikle halkın geleneksel düşüncesinden kaynaklanan büyüsel nitelikli uygulamalar da yoğun olarak görülmekte ve bu uygulamalara dini içerikli dua, kurban ve objeler uygulamaları kuvvetlendirici unsurlar olarak eşlik etmektedir.

Rasyonel Görünümlü Uygulamalar

Şifalı Olduğuna İnanılan Bitkilerle Gerçekleştirilen Uygulamalar

Çöven Kökü: (*Gypsophila venusta*) türünün kök ve rizomlarıdır. İdrar ve balgam söktürücü etkileri olmakla birlikte, tedavide nadiren kullanılmaktadır. ²

Güz Çiğdemi: (*Colchicum*) türlerine verilen genel ad. Yörede Aliöksüz, Aliökrüz olarak adlandırılıyor. Zehirlidir. Sonbaharda sadece çiçek meydana getiren bitkinin yaprakları ve meyveleri ilkbaharda çıkar. Bitkinin çiçek açması, yayladan inme zamanının geldiğine işaret sayılır. *C. Variegatum* L. Türünün yumruları Romalılar döneminde *Hermodactylus* adı altında müshil olarak kullanılmaktaydı. ³

Isırgan: (*La. Folium Urticae*) Romatizmada ağrıyan yere sarılır. Yaralarda dövülerek sarılır. ⁴

Kırksinir Otu: (*Plantago*) türlerine verilen genel ad. Yaralara sarılır. ⁵

Kuşburnu: (*Fructus Cynosbati*) İshalde kaynatılan suyu içilir. ⁶

Mor Çiçekli Banotu: (*Hyoscyamus reticulatus* L.) Zehirli bir bitkidir. Haricen ağrı kesici olarak, dekoksasyon halinde veya nefes darlığında kurutulmuş yaprakları tütüne karıştırılarak sigara gibi içilmektedir. ⁷

Sarı Civanperçemi (Pire Otu): (*Achilles biebersteinii*) Çiçekleri infüzyon halinde kan şekerini düşürmede kullanılmaktadır. Modern tıpta iştah açıcı etkisi saptanmıştır. ⁸

Sarımsak: (*Allium sativum* L.) türünün soğanıdır. Saçkıranda kafaya sürülür. ⁹

Sütleşen Otu: (*Herba Euphorbiae*) Sıtmada hap yapılarak içilir. ¹⁰

Yavşan Otu: (*Artemisia*) İştahsızlıkta kaynatılan suyu içilir ve aynı su ile yıkanılır. ¹¹

Yavşan (Artemisia), Papatya (Matricaria chamomilla), Sığırkuyruğu (Verbascum), Ayrık Kökü (Agropyron repens), Kuşburnu Kökü (Fructus Cynosbati): Çocuğu olmayan kadınlar, bu otların kaynatılan suyunun buharına otururlar. ¹²

Bazı Hastalıklarda Bitkisel, Hayvansal ve Madensel Ürünlerle Gerçekleştirilen Uygulamalar

²Baytop, Turhan: Türkiye’de Bitkiler İle Tedavi, 190-191. S.

³Baytop, Turhan: Türkçe Bitki Adları Sözlüğü, 126-127. S.

⁴Santur, Alparslan: Yozgat’ta Bazı Halk Hekimliği Uygulamaları...

⁵age

⁶age

⁷Baytop, Turhan: Türkiye’de Bitkiler İle Tedavi, 164-165. S.

⁸Çubukçu, Bayhan-Neriman Özhatay: Anadolu Halk İlaçları Hakkında Bir Araştırma,

⁹Santur, Alparslan: Yozgat’ta Bazı Halk Hekimliği Uygulamaları...

¹⁰age

¹¹age

¹² Santur, Meltem Cingöz: Yozgat İli Doğum Geleneklerinden Örnekler.

Bademcik: İltihaplandığı zaman şeker ve tuzla ıslatılan parmak iltihaplı yere bastırılarak kanatılır. ¹³

Bağırsak Kurdu: Hastaya benzin içirilir. ¹⁴

Baş ağrısı: a) Patates tuzla karıştırılıp ezilerek sarılır. b) Tavuk kemiği ezilip, sarılır. c) Camız yağı sarılır. d) Kaynatılan un lapa halde sarılır. ¹⁵

Böbrek: Yoğurt suyu içilir. ¹⁶

Böcek Sokması: Sokulan yere yoğurt sürülür. ¹⁷

Çıban: Pişmiş soğan, sabunla karıştırılıp yaraya sarılır. Yara olgunlaşınca bir iğne ile delinip, içi boşaltılır. ¹⁸

Diş Ağrısı: a) Karanfil, tuz ve sarımsak karışımı dişe konur. b) Şeker veya bal karabiberle karıştırılarak dişe sürülür. ¹⁹

Felç: Hastanın kafası traş edilerek camız yağı sürülür. ²⁰

Mayasıl: Sülük yapıştırılır. ²¹

Mide Ağrısı: a) Nane ve bal karışımı yenir. b) Çay, acı biber karışımı içilir. ²²

Sancı: a) Hasta ısıtılan suya oturtulur. b) Isıtılan tuğla karına konur. c) Çocuklarda taze tavuk pisliği ısıtılarak karına konur. ²³

Şiş: Camız pisliği sarılır. ²⁴

Verem: Hastaya yağ, bal yedirilir. ²⁵

Yanık: İnsan pisliği sarılır. ²⁶

Yara: Koyun yünü, damar yağı ve tuz karışımı sarılır. ²⁷

Zatüree: Şekerli su içirilip, hasta sıcak tutulur. ²⁸

2. Bazı Hastalıkların Tedavisi İçin Gidilen Su Kaynakları ²⁹

Cavlak Hamamı: İkinci derecede önemli ve öncelikli kaynak suyudur. Kaynağı, yaklaşık olarak 600 m²'lik bir göldür. Su sıcaklığı 39 C, PH değeri 6,8 olup, bikarbonatlı, klorürlü, sodyumlu, kalsiyumlu,

¹³Santur, Alparslan: Yozgat'ta Bazı Halk Hekimliği Uygulamaları...

¹⁴age

¹⁵age

¹⁶age

¹⁷age

¹⁸age

¹⁹age

²⁰age

²¹age

²²age

²³age

²⁴age

²⁵Santur, Alparslan: Yozgat'ta Bazı Halk Hekimliği Uygulamaları...

²⁶age

²⁷age

²⁸age

²⁹Ülker, İsmet: Sağlık Turizmi.

karbondioksitli ve radyoaktif özelliklidir. Romatizma, kalp ve kan dolaşımı, sinir, eklem ve kireçlenme, beslenme bozukluğu gibi hastalıklara etkili olduğu belirtilmektedir.

Sarıkaya Kaplıcası: Doğal çıkışlı olup, birinci derecede önemli ve öncelikli kaplıca sınıfındadır. Su sıcaklığı 44-47 C, PH değerleri 6,4-6,8, radon değeri 3790-5380 picocuri/litredir. Bikarbonatlı, klorürlü, kalsiyumlu, sodyumlu, demirli ve radyoaktif özelliklidir. Romatizma, kadın, sinir ve kas yorgunluğu, eklem ve kireçlenme gibi hastalıklara etkili olduğu belirtilmektedir.

İrrasyonel Görünümlü Uygulamalar

Söz konusu uygulamalarda yoğun olarak kullanılan büyüsel pratiklerin temelini geleneksel düşünce sistemi oluşturmaktadır. Bu düşüncede tesadüflere ve benzerliklere büyük önem verilmekte, konumuzu oluşturan uygulamaların çıkış nedenleri, görünümler ve söz konusu durumlarla bağlantılı olduğuna inanılan olaylar bu düşünce ile değerlendirilmekte ve genel olarak, olumsuz olarak nitelendirilen bazı unsurların vücuda giren bir takım kötü ruhlardan kaynaklandığı, dolayısıyla öncelikle bu kötü ruhların kovulması gerektiği inancı ile büyüsel işlemler devreye girmektedir.

Konuyu biraz daha açacak olursak, irrasyonel olarak nitelendirebileceğimiz bu tür uygulamalar çerçevesinde, sempatik büyü ile ilgili olarak olumsuz sayılan bir durumun benzer yollarla taklit edilerek olumluya dönüştürülmesine dayanan taklit (analoji, homeopatik maji) büyüsü ile “Parça bütüne aittir.” ilkesine göre çalışan ve bütünden ayrılan parçaların, bütünü etkilemeye devam etmesi inancına dayanan temas büyü (kontajiyöz maji) işlemleri gerçekleştirilmektedir.

Ayrıca olumsuzlukların adı ile bağlantılı ad büyü, halk arasında uğurlu veya uğursuz sayılan sayıların tekrarına dayanan sayı büyü, bazı renklerin de büyüsel güçlerle yüklü olduğu inancına dayalı renk büyü ve olumsuz bir durumu, zıttı bir uygulamayla olumluya dönüştürmeye yönelik allopatik büyü yine bu tür büyüsel işlemleri oluşturmaktadır.

Büyüsel uygulamaların zaman zaman dinî içerikli sembol, yazı ve dualarla birlikte kullanılarak, dinsel/büyüsel bir görünüme büründükleri de sık rastlanan bir durumdur.

Konumuzda işleneceği üzere toplumun iyiliğine yönelik özellikle hastalık ve geçiş dönemlerinde karşımıza çıkan büyüsel işlemler aynı zamanda **ak büyü (pozitif maji)** olarak da adlandırılmakta ve burada dini değerlerden de yararlanılmaya çalışılmaktadır. Bu büyüün zıddı yani insanın zararına işleyen büyüsel uygulamalar ise **kara büyü (negatif maji)** olarak adlandırılmaktadır.

Zararlı etkenleri uzaklaştırmaya yönelik büyüsel işlemler aynı zamanda **pasif büyü** olarak adlandırılmaktadır.

Bazı Hastalıklarda Görülen Uygulamalar

1. Alerji (Dabaz): Yaraya kırmızı toprak sürülür. ³⁰
2. Ateş: Hasta soğuk suyla yıkanır. ³¹
3. Baş Ağrısı: Kara tavuk eti ezilip, sarılır. ³²
4. Dermağ: Su ile karıştırılan kına yaraya sürülür. ³³

³⁰Santur, Alparlan: Yozgat'ta Bazı Halk Hekimliği Uygulamaları...

³¹age

³²age

³³age

5. Arpacık (İt Dirseği): Sabah erkenden köpeğin yemek yediği kap yaraya sürülür. ³⁴

6. Kurbağacık (Zayıf ve gelişemeyen çocuklar): Bir miktar kurbağa bir bez içinde çocuğun başına sarılır. ³⁵

7. Sarılık: Hastaya kayısı kurusu yedirilip, hoşafı ve kendi idrarı içirilir. ³⁶

8. Sıtma: Hastanın koluna okunmuş ip bağlanır. ³⁷

9. Siğil: a) Yılanın kabuğu, ekmekle birlikte bir hayvana yedirilir. b) Komşudan tuz çalınarak mezarlığa gidilir ve bu tuz ele sürülür. Daha sonra arkaya bakmadan geri dönülür. c) Arpa ile çizilir. ³⁸

10. Yılancık: Tereyağı ile karıştırılan yılan kabuğu yaraya sarılır. ³⁹

Bazı hastalıkların fiziki görünümüleriyle benzer özellikler taşıyan maddeler arasında sempatik bir bağ kurulmaktadır. Dabazla, kırmızı toprak; dermağ ile kına; sarılıkla, kayısı ve idrar; siğille yılan kabuğu veya arpa örneklerinde görülen uygulamalar bu özellikte olup, bu işlemlerle sempatik büyüünün taklit ve temas ilkeleri işletilmeye çalışılmaktadır. (1, 4, 7, 9)

Bazı hastalıkların adları ile özdeşleşen hayvanlar arasında kurulan sempatik bağ ile, (5, 6, 10) nolu örneklerde görüleceği üzere, yine sempatik büyüünün taklit ve temas ilkeleri işletilmeye çalışılmaktadır.

Allopatik büyüye örnek olarak gösterilebilecek uygulamada ise (2) hastalık, zıttı olan bir işlem ile (sıcak/soğuk) tedavi edilmeye çalışılmaktadır.

Diğer Uygulamalar

1. Doğumu Kolaylaştırmaya Yönelik: Hocaya okutulan su içirilir. Kadının saç bağları açılır. Silah atılır. Çeşmenin suyu açılır. Kolay doğum yapan kadının elinden su içirilir. ⁴⁰

2. Düşük Önlemeye Yönelik: Hocaya kilit kilitlettirilir. Kadının atletine kırmızı renkli iplik bağlanır. ⁴¹

3. Yaşamayan Çocuklar: Çok çocuğu olan yedi veya kırk komşudan toplanan parça kumaşlarla çocuğa giysi dikilir. ⁴²

4. Al Basması: Önlem olarak kadının başucuna ayna, süpürge, balta, bıçak, Kur'an, erkek ceketi bırakılır. ⁴³

5. Et Basması: Önlem olarak çocuk dışarı çıkarıldıktan sonra et içeri sokulur. Et basması durumunda çocuk et üzerinde yıkanır. Çocuk ete bastırılır. Et köpeğe yedirilir. ⁴⁴

6. Gelin Basması: Önlem olarak çocuk gelinin yukarısında tutulur. ⁴⁵

³⁴Santur, Alparslan: Yozgat'ta Bazı Halk Hekimliği Uygulamaları...

³⁵age

³⁶age

³⁷age

³⁸age

³⁹age

⁴⁰Santur, Meltem Cingöz: Yozgat İli Doğum Geleneklerinden Örnekler.

⁴¹Santur, Meltem Cingöz: Yozgat İli Doğum Geleneklerinden Örnekler.

⁴²age

⁴³age

⁴⁴age

⁴⁵age

7.Kırk Basması: Önlem olarak iki kırklı çocuk karşılaştırılmaz. Karşılaşırlarsa anneler iğne değiştirirler. Kırk basması durumunda çocuk türbeden getirilen su ile yıkanır. Çocuğa kurşun dökülür. ⁴⁶

8.Ölü Basması: Önlem olarak cenazenin geçişi sırasında, çocuk damda bekletilir. ⁴⁷

Doğum yapan kadınla ilgili 1 ve 2 nolu örneklerde saç bağları, silah, çeşmenin suyu, kilit ve iplik ile doğum olayı arasında sempatik bir bağ kurularak, taklit büyüsi işletilmeye çalışılmaktadır. Hocaya okutulan veya kolay doğum yapan kadının elinden içirilen su ile temas büyüsi ve dinsel/büyüsel (temas) pratikler birlikte kullanılmaktadır. Temas ve sayı büyülerinin birlikte kullanıldığı diğer bir uygulamayı da 3 nolu örnekte görmekteyiz. Kötü güçlerden kaynaklandığına inanılan çeşitli basmalarla ilgili uygulamalar ise tamamen pasif büyüsel işlemler olarak değerlendirilmelidir.

3. Kutsal Sayılan Mekanlarda Gerçekleştirilen Uygulamalar

Geleneksel düşüncede öldükten sonra da kişinin bir şekilde hayatını devam ettirdiği ve içinden çıktığı toplumla ilişkisini sürdürdüğü inancı Etnolojide “Atalar Kültü” veya “Atalar İbadeti” olarak adlandırılan uygulamaları ortaya çıkartırken, aynı şekilde özellikle çeşitli söylencelerle yine halk arasında önem kazanan bazı ağaçlar, su kaynakları, kayalar, mağaralar, vb. yerlerin de kutsallaştırıldığı ve çeşitli amaçlarla ziyaret edildikleri görülmektedir. Bazı hastalıklarda uzmanlaşılın ve el alma yoluyla nesilden nesile aktarılan “Ocaklı” uygulamaları da konunun diğer boyutudur.

Bu uygulamaların ortak özellikleri dinsel/büyüsel pratiklerle birlikte kullanılmalarıdır.

Türbe/Yatır Ziyaretleri

Emirci Sultan: (Osmanpaşa) Felçli, yürüyemeyen, konuşamayan hastalar ile çocuğu olmayanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Türbe içinde bulunan bir tespih hastalıklı bölgeye sürülür. ⁴⁸

Fakıbeyler: (Fakıbeyli Köyü) Felçli hastaların ziyaret ettikleri bir türbedir. Hasta orada bulunan suyla yıkanır. Bu sudan eve de götürülerek, orada da yıkanılır. ⁴⁹

Hasan Dede: (Büyük İncirli Köyü) Genellikle çocuğu olmayanlar tarafından ziyaret edilmektedir. ⁵⁰

Ocaklı Mezarı: Yerköy, Elmahacılı köyü mezarlığında bulunan ve Yeşil Papuç Ocağı mensubu olduğu ileri sürülen bir kadının mezarında bulunan bir tahta tokaç ağırlı yerlere sürülür. Daha sonra mezar üç kere dolaşılarak, üç tutam toprak yutulur. ⁵¹

Sulu: (Görpeli Köyü) Çeşitli hastalıklarda ziyaret edilen bir türbedir. Hastalar, türbe yanında bulunan su kaynağından su içerler. Cilt hastalığı olanlar bu suyu vücutlarına sürerler. Daha sonra türbe yanından alınan toprak ve su bir kavanoza konarak eve götürülür ve şifa bulunana kadar su içilir. ⁵²

Şeyh Osman Bağdadi: Özellikle felçli ve yürüyemeyen hastaların götürüldükleri bir ziyaret yeridir. Hastalar türbe etrafından gezdirilir. ⁵³

Mezarda yatan şahısla özdeşleşen atalar kültü ile ilgili uygulamalar incelendiğinde, kutsallaştırılan

⁴⁶age

⁴⁷age

⁴⁸Uyar, Akın: Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları

⁴⁹age

⁵⁰age

⁵¹age

⁵²age

⁵³Uyar, Akın: Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları.

kişide var olduğuna inanılan gücün sırasıyla mezarına, mezarın üzerine konulan objelere, mezarın bulunduğu ortama, ortamdaki objelere, türbenin yakın çevresine, bu çevre içinde bulunan ağaçlara, ağaçlardaki meyvelere, su kaynaklarına, sudaki canlılara, toprağa, toprağın içindeki canlılara, taşlara kadar hemen her yere bulaştığı inancı ile karşılaşmaktadır. Dolayısıyla konumuzu oluşturan şifa talebi ile ilgili ziyaretlerde söz konusu gücün bulaştığına inanılan yukarıdaki bütün objelerden yararlanılmaya çalışılmakta ve (bütün=eren, ana kaynak) ve (parça=obje, yan kaynak) olarak ifade edebileceğimiz, parça bütüne aittir özelliği ile öne çıkan sempatik büyüünün temas ilkesi devreye girmektedir.

4. Diğer Ziyaret Yerleri

Dilek Kütüğü: Çocuğu olmayanların ziyaret ettikleri bir yerdir. Çocuk olduğunda adını (Kütük) koyarlar. Bu yapılmadığı takdirde, çocuğun öleceğine inanılmaktadır. ⁵⁴

Kuşburnu Ağacı: Akdağmadeni yakınlarında bulunan ve altında veli mezarı bulunduğu inanılan ağaç, çocuğu yaşamayan ailelerin çocuklarını sattıkları bir ziyaret yeridir. Ayrıca felçli, konuşamayan kişiler de buraya götürülmektedir. ⁵⁵

Ulu Kavak: Görpeli Köyünde Sulu Türbe yakınında bulunan bir çınar ağacı olup, türbede yatan kişi tarafından dikildiğine inanılmaktadır. Çeşitli hastalıklarda ziyaret edilmektedir. ⁵⁶

Temelini ağaç kültürünün oluşturduğu uygulamalarda, söz konusu ağaçlar bir türbeyle birlikte yer alabilmektedirler. Türbe ziyaretlerinde olduğu gibi, ağaçlar çevresindeki uygulamalarda da, temas büyüüne yönelik pratikler öne çıkmaktadır.

5. Ocaklı Uygulamaları

1.Bademcik: Ocaklı tarafından hastanın boğazı ovulur. Daha sonra bir havluyla hastanın boğazından yukarıya doğru çekilir. ⁵⁷

2.Bakır Basması: (Burunun kanaması ve vücutta morarma.) Bir ocaklı tarafından bakırdan yapılmış bir sini ateşte ısıtılarak hastanın vücudunda gezdirilir. ⁵⁸

3.Bulgurlama: (Vücutta görülen küçük kabarcıklar.) Ocaklı ağzına aldığı ılık su ve bulgur karışımını hastalıklı bölgeye püskürtür. Ayrıca ılık suda bekletilen bulgur sürülür. ⁵⁹

4.Dalak: Güneş doğmadan önce hasta ve ocaklı bir akarsu kenarına giderler. Ocaklı, hastanın yanında getirdiği bir miktar tuzu “Sebeğ bizden şifası Allah’tan olsun.” diyerek suya atar. İnanış, tuzun suda erimesi ile hastalığın da eriyebileceğidir. ⁶⁰

5.Felç, Ağrı: Yerköy, Alahacılı Köyünde bulunan ocaklı, el şeklindeki bir ağaç parçasını hastanın felçli veya ağrıyan yerlerine sürer. Ayrıca okunmuş bir ip hastalıklı bölgeye bağlanır. ⁶¹

6.Sarılık: Ocaklı tarafından okunan hastaya ait bir bez parçası hastaya sarılır. Ayrıca hasta ocaklının yerinde yıkanır. ⁶²

⁵⁴Ergun, Pervin: Türk Kültüründe Ağaç Kültü.

⁵⁵age

⁵⁶Uyar, Akın: Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları.

⁵⁷Uyar, Akın: Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları.

⁵⁸Santur, Alparslan: Yozgat’ta Bazı Halk Hekimliği Uygulamaları...

⁵⁹Uyar, Akın: Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları.

⁶⁰age

⁶¹Ergun, Pervin: Türk Kültüründe Ağaç Kültü.

⁶²Santur, Alparslan: Yozgat’ta Bazı Halk Hekimliği Uygulamaları...

7.Şiş: Ocaklı tarafından bir ahşap kaşıkla ovulur. Daha sonra ocak külü ile sarılır. ⁶³

El alma yoluyla nesilden nesile geçen ocaklı uygulamaları, halk hekimliği içinde önemli bir bölümü kapsamaktadır. Ocaklının iyileştirici güçlerle donatıldığına yönelik inanış uygulamalarda önemli rol oynamaktadır. Özellikle bademcik hastalığında ocaklının hastanın boğazını ovması veya bulgurlama adı verilen hastalıkta, ocaklının bulguru ağzıyla püskürtmesi buna iki örnektir. (1, 3) 3 nolu örnekte ayrıca hastalığın adı ile bulgur arasında sempatik bir bağ kurulmakta ve temas büyüğü işletilmeye çalışılmaktadır. Benzer durum bakır basması hastalığı için de geçerli olup, burada da hastalığın adı ile bakır arasında sempatik bir bağ kurulmakta ve beraberinde yine temas büyüğü işletilmeye çalışılmaktadır. (2) Ocaklının kendisinde bulunduğu inanılan gücün, evine veya eşyalarına da geçtiğine yönelik inanışı hastaların bir tahta parçası, kaşık, ocaklının evindeki su ve kül gibi unsurlarla temas etmelerinin sağlanması ile 5, 6 ve 7 nolu örneklerde görmek mümkündür. Dalakla ilgili olarak gerçekleştirilen uygulamada ise tamamen taklit büyüğü işletilmeye çalışılmakta ve dalakla özdeşleştirilen tuzun suya atılıp erimesi ile hastalığın da geçmesi (erimesi) beklenmektedir. (4) Uygulamalarda yoğun olarak temas büyüğünün kullanıldığı görülmektedir. (1, 2, 3, 5, 6, 7)

6. Hidrellez’de Gerçekleştirilen Bazı Uygulamalar

06 Mayıs günü erkenden akarsuya gidilip, hastalıkların suya gitmesi amacıyla el, yüz yıkanır. Hastalıklardan kurtulmak ve sağlıklı kalmak amacıyla salıncakta sallanılır, yerlerde yuvarlanılır. ⁶⁴

Kısmet, şans, mal, mülk ve bereketle ilgili çeşitli taleplerin yanında, bütün bir yıl sağlıklı kalmak veya hastalıklardan kurtulmak amacıyla kutsallaştırılan Hızır ve İlyas ana karakterleri ile çevrelenen Hidrellez Bayramında da çeşitli pratikler uygulanmaktadır. Örneğimizde suyun arındırıcı olduğuna inanılan gücünden veya yeşil bitkilerde var olduğuna inanılan şifadan, su ve bitkilerle temas edilerek yararlanılmaya, dolayısıyla temas büyüğü işletilmeye çalışılmaktadır.

7. Sağlık/Hastalıkla İlgili Değişler ⁶⁵

Akarca: Kemik veremi, Çıban; *Alazlama:* Yüzde ve vücutta çıkan çıban; *Algın:* Zayıf, hastalıklı; *Algömlek:* Kızıl hastalığı.

Baba: Hastalık; *Bakınmak:* Tedavi olmak; *Ballama:* Karın ağrısına karşı bal ve nane karışımı ile yapılan ilaç; *Beklik:* Kabızlık, peklik; *Beli Ayrılmak:* Beli ağrımak; *Buruk:* Topal, aksak; *Büğdez, Büğrüz:* Kambur;

Cıbarmak: Yaranın iltihaplanması; *Cört:* Topal, çolak

Çalık: Kötürüm, inmeli; *Çıkma:* Yara; *Çilez:* Gelişmemiş, zayıf; *Çintmek, Çirtmek:* Bazı hastalıklarda kan almak için ustura ile başı çizmek; *Çor:* Hastalık; *Çot:* Kötürüm, çolak; *Çökel:* Ölüm.

Dem: Kan; *Derma:* Egzama, temriye; *Dınga:* Kellikte başta oluşan iz; *Dıngır:* Kel; *Dutalga:* Sara, epilepsi.

Ezgi: Sıkıntı.

Fırlanmak: Baş dönmesi.

⁶³age

⁶⁴Santur, Alparlan: Yozgat’ta Hidrellez Geleneği İle İlgili Bazı Tespitler.

⁶⁵Öztek, Zafer: Halk Dilinde Sağlık Değişleri Sözlüğü.

Gevilcenli Olmak: Yaranın iyileşmemesi; *Gıldırğücük*: Güçsüz, dermansız; *Gudurmak*: Kudurmak.

Hauhmak: Yaranın azması; *Hışır Hışır Olmak*: Kol veya bacağın çıkması, kırılması.

Inkılıp: Can çekişme.

İçirikli: Özürlü, hastalıklı; *İndal, İnez*: Hastalıktan yeni kalkan kişi.

Kannama: Karın ağrısı, barsak gazı; *Karnı Burmak*: Mide veya bağırsağın ağrması; *Kırksinir*: Yaraları iyileştirmede kullanılan yaprakları damarlı bir bitki; *Kıtmir*: Uyuz, sürekli kaşınan; *Kızıl Yüğüruk*, *Kızıl Yürük*: Yılançık hastalığı; *Kösnü*: Beze iltihabı; *Kurbağacık*: Küçük çocukların dil ve damaklarında oluşan kabarcıklar.

Oğucu: Bazı hastalıkları ovarak iyileştirdiğine inanılan kişiler.

Ötürük: İshal.

Pörtelek: Böbrek.

Salım: Nezle; *Satlıcan*: Akciğer zarı yangısı, zatürcep, plörezi; *Sinil*: Siğil.

Tefal: Em, ilaç; *Tıvka*: Çocuk vücudunda mor lekelerle beliren bir hastalık; *Tomatizma*: Romatizma.

Ürküntü: Yüzde çıkan yara.

Zohurdamah: İrinli yaranın ağrması.

8. Sonuç

Ülkemizde geçmişte daha yoğun olarak görülmekte olan sağlık/hastalıkla ilgili geleneksel uygulamaların yerini büyük oranda modern sağlık hizmetleri almaktadır. Bu durum Yozgat yöresi için de geçerlidir.

Ancak halkbilimin temel prensiplerinden birisi olan inanışların daha ağır değişime uğraması gerçeği, özellikle kutsal sayılan mekanlar çevresindeki uygulamaların devam etmesinde önemli rol oynamaktadır. (Örneğin çocuk sahibi olma isteği.) Burada modern sağlık hizmetleri ile geleneksel uygulamaların birlikte kullanımı da söz konusu olabilmektedir.

Sağlık/hastalıkla ilgili geleneksel uygulamaların yoğun olarak görüldüğü diğer bir alan çocukluk çağı ile ilgili olup, yine inanışlardan kaynaklanan çeşitli uygulamaların günümüzde de devam ettiği gözlenmektedir.

9. Yararlanılan Kaynaklar

Baytop, Turhan: Türkiye’de Bitkiler İle Tedavi, Tayf Ofset, İstanbul 1984, 480 S.

Baytop, Turhan: Türkçe Bitki Adları Sözlüğü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, 508 S.

Çubukçu, Bayhan-Neriman Özhatay: Anadolu Halk İlaçları Hakkında Bir Araştırma, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1987, 103-115. S.

Ergun, Pervin: Türk Kültüründe Ağaç Kültü, THK Basımevi, Ankara 2004, 879 S.

Öztek, Zafer: Halk Dilinde Sağlık Değişleri Sözlüğü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, 155 S.

Santur, Alparslan: Yozgat'ta Bazı Halk Hekimliği Uygulamaları ve Bu Uygulamalarda Görülen Dinsel-Büyüsel İnanışlar, III. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri, Ş. Urfa 2003, Yayınlanmamış Bildiri.

Santur, Alparslan: Yozgat'ta Hidrellez Geleneği İle İlgili Bazı Tespitler, 1. Uluslar arası Bozok Sempozyumu, Yozgat 2006, Yayınlanmamış Bildiri.

Santur, Meltem Cingöz: Yozgat İli Doğum Geleneklerinden Örnekler, 1. Uluslar arası Bozok Sempozyumu, Yozgat 2006, Yayınlanmamış Bildiri.

Santur, Meltem Cingöz: Yozgat'ın Bazı Köylerinde Doğum Öncesi Geleneksel Uygulamaların Halk Hekimliği Açısından Değerlendirilmesi, I. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri, Adana 1999, Yayınlanmamış Bildiri.

Uyar, Akın: Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları, Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yozgat 2013, 101 S.

Ülker, İsmet: Sağlık Turizmi, Yorum Matb., Ankara 1994, 342 S.

Özet

Anadolu'nun merkezinde ve kültür tarihimizin kavşak noktasında yer alan Yozgat; tarih, kültür, sanat ve edebiyat bakımından oldukça zengin bir birikime sahiptir. Kültür kenti olarak tanımlanması yerinde olan Yozgat'ın sosyal yaşamında, edebî zevkinde, halk sanatları ve kültüründe derin izler bırakan düşünce sistemlerinden biri de tasavvuftur. İslâm'ın bir bütün olarak yaşanması yanında, İslâm ahlâk ilkelerinin yaşam felsefesi haline gelmesini hedefleyen tasavvuf, Anadolu'nun diğer kentleri kadar Yozgat için de beslenme kaynağı olmuştur. Anadolu erenlerinin, tasavvuf önderlerinin, sûfî şâirlerin düşünce dünyası Yozgat halkının inanç, kültür, gelenek ve edebiyat zevkinin gelişmesinde öncü rol oynadıkları görülmektedir. Biz bu tesir halkasının Yozgat türküleri bağlamında ne denli güçlü olduğunu ortaya koymak istiyoruz. Yozgat türkülerindeki ana temalardan öne çıkan tasavvufî unsurları şu şekilde sıralayabiliriz:

Allah sevgisi, Peygamber Efendimize bağlılık, ehlibeyte hürmet, sahabe, ulema, meşayih ve gönül erbabı gibi Allah dostlarına vefa, dindarlık deneyimi, ahlâkî ilkelerin izahı, manevî değerlerin ihyası, firkat ve vuslat düşüncesi, insan sevgisi, akraba, komşu, vatan ve millet ülküsü, sıkıntı ve zorluklara karşı sabır ve metanet, kader inancı, bağışlayıcılık, merhamet, adalet, insaf, özlem, yarenlik ve dayanışma ruhu, sosyal adalet, paylaşım kültürü, vahdet ve kesret ilişkisi, Allah-İnsan-Alem ilişkisi, ilahi tecelli, ahiret inancı, tevekkül, takva, ihlas, tövbe, fakr, zühd, marifet, telvin-temkin, fena-baka, kabz-bast, cem'-fark, heybet-üns gibi tasavvufî makam ve haller, Yunus, Mevlana, Hacı Bektaş-ı Veli ve Ahmed Yesevi gibi sûfî şâirlerin edebi üslubu, sûfî şâirlerin şiirlerinden iktibaslar, tekke, dergah, derviş, mürit, mürşit, can, dede ve baba tiplerinin ve mekanlarının kullanılışı

Bu ve benzeri konularla tasavvuftan türkülerimiz vasıtasıyla dilimizde ve geleneklerimizde yaşatılmasına katkı sağlanan tasavvufun irfan kültürü ele alınıp tartışılacaktır. Tebliğimiz türkülerin edebi ve sanat boyutunun değerlendirmesinden çok muhteva analizi işlevini görecektir.

Abstract

Intellectual Profundity in the Folk Songs of Yozgat Region

Located in the center of Anatolia and crossroads of our history and culture, Yozgat has a rich accumulation in terms of history, culture, art and literature. Sufism is one of the systems of thought that engraves on the literary identity, the folk arts, the culture and the social life of the city which can be defined as a culture corner. Sufism, which aims to practice İslâm as a whole and render its moral principles the philosophy for life, has been a source of nourishment for Yozgat as well as for other cities of Anatolia. The world of thought shaped by saints of Anatolia, the leaders of Sufism and sûfî poets also plays a leading role in the development of local people's faith, culture, tradition and literature pleasure. Here we will try to demonstrate how powerful their influence is in the context of Yozgat folk songs. The main theme of the mystical elements that stand out from Yozgat folk songs can be summarized as follows:

Love of God, commitment to the Prophet, reverence to the family of the Prophet, loyalty to the companions of the Prophet, scholars, sages and fellow connoisseurs, experience of religiosity, explanation

¹Prof. Dr. Bozok Üniversitesi Rektör Yardımcısı, YOZGAT. kadir.ozkose@bozok.edu.tr; kadirozokose60@hotmail.com

of moral principles, revival of spiritual values, the idea of separation and reunion, human love, relatives, neighbors, ideals of patriotism and nationalism, patience and fortitude against distress and hardship, belief in destiny, forgiveness, compassion, justice, mercy, longing, companionship and the spirit of solidarity, social justice, sharing culture, relationship of unity and multiplicity, relationship of God-human-universe, divine manifestation, the faith of Hereafter, 1 mystical ranks and states such as resignation, piety, sincerity, repentance, poverty, asceticism, virtue, fluctuation-stability, transitivity-infinity, constipation-dilatation, totting-division and solemnity-familiarity, literary style of sūfi poets such as Yunus, Mevlana, Hajji Bektashi Veli and Ahmed Yasawi, excerpts from the poetry of Sūfi poets, the usage of places such as lodges and dervish convents and figures such as dervishes, disciples, mentor, brother, dede and baba.

Hereby, the Sufi lore and culture practiced in our religion and traditions and revived through folk songs will be addressed and discussed. This communicate will function as a content analysis more than the evaluation of literary and artistic dimension of folk songs.

1. Giriş

Anadolu'nun köklü kültürel dinamiklerini ortaya çıkaran türkülerimiz, tarihi dinamiklerimizi maziden tevarüs eden nağmelerimizdir. Yaşanan acıları dindiren, sıkıntılara göğüs gerilmesini sağlayan, sevgilinin methine koyulan türkülerimiz, cemâl tecellisinin bir göstergesidir. Anadolu coğrafyamızda türkü demek, sevda mektebinin talimi demektir. Muhabbet, hasret ve vuslata tercüman olan gelenek ve içli bir gönül nağmesi demektir. Çünkü türkülerimiz, yaşanan aşkların tercümanıdır.

Türkilerde hayat bir bütün olarak görülür. Yaşanan aşklar kadar maruz kalınan acılar da feryada dönüşür. Dostluklar kadar kavgalar da türkülere yansır. Vatan sevdası, kahramanlık türküleri, asker uğurlamaları, doğa güzellikleri, sıra hasreti, gurbet türküleri kadar iman salabeti, insanlık asaleti, erdemli kimlikler de yansır türkülerde.

Anadolu'da sözün yerli yerince ama özgece söylenmesi, şiir tadında ifade edilmesi esastır. Anadolu'da şiir söylemek âriflerin kerameti addedilir. Anadolu türküleri ise hikmetle yoğrulan şiirlerimizi daha latif, daha zarif ve daha efsunkâr nağmelerle buluşturan içli ve duygu yüklü söz güzellemeleridir.

Anadolu türküleri, fânî tutkuları, geçici hevesleri, şehvi duyguları ve süflî arzuları değil bâkî olanı, evrensel değerleri, bedihî duyguları, ulvî hedefleri çağrıştıran sevdalı gönüllerin muhabbetidir.

Ayrılıktan şikâyet eden ney ve sazın sırrı olan Anadolu türküleri, ümit, vuslat, teselli, coşku, yaşama sevinci ve ruh asaletinden yansıyan güzelliklerdir. Yaşanan sevinçler kadar Anadolu insanının yüreğinde onulmaz yaralar açan acıların da yanık bir yürek nağmesidir. Çünkü herbir türkünün ayrı bir hikâyesi bulunmaktadır.²

2. Yozgat Türküleri

Anadolu'nun her şehrinde tarih boyu süzülerek gelen türkülerin önemli bir adresi de Yozgat'tır. Yozgat sahip olduğu güçlü bir mûsikî geleneği ile hayatı anlamlandırmıştır. Mûsikî kültürü bakımından zengin olan Yozgat'ta; Bozlak, Avşar Ağzı, Zeybek, Misket, Bülbül, Karacoğlan'dan, Kerem'den, Sümânî'den deyişler, Nâzî'den koşmalar, Durnalar, Dahdiri havaları, erkek ve kadın halayları, İmmahan, Gelin Halayı, Gelin Ağlatma, Gelin Bindirme, kına havaları, cirit ve güreş havaları, deyişler, semahlar, sinsin, kaval havaları,

²S. Burhanettin Kapusuzoğlu, *Bozoknağme Yozgat'a Güzelleme*, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara 2009, s. 122-123.

davul zuma havaları yaygın biçimde çalınır, söylenir, oynanır.³

Sadece TRT repertuarında Yozgat'a ait toplam 71 adet türkü mevcuttur. Bu türkülerin 25'i Akdağmadeni'nden, 16 tanesi Boğazlıyan'dan, 26'sı Yozgat merkezden derlenmiştir.⁴

Musiki geleneğimizin bir diğer özelliği tekke atmosferiyle genelde içli dışlı olmasıdır. Tasavvufi neşve türkülerimizin mayasını oluşturmaktadır. Ağyardan şikâyeti ve Yâr ile hemhal olmayı beyan eden türküler, saf ve berrak bir sevginin beyanı olmuşlardır. Yozgat yöresi âşıklarının niyazı “yâr'dan gayrı değildir. Nida Tüfekçi tarafından Deremumlu İbrahim Bakır'dan derlenen şu türküde bu durum apaçık görülmektedir:

Gam gasevet keder yok olur gider
Sevdiğimin cemâlini görünce
Perişan gönlümü şen mamur eder
Sevdiğimin cemâlini *göriñce*
Seversen Mevlâ'yı açma yaremi dost

Gülistan açılmış şakır bülbülü
Açılır bahçede tomurcuk gülü
Medh-i yâri söyler şad olur dili
Gül yüzlümün cemâlini görünce
Seversen Mevlâ'yı açma yaremi dost.⁵

3. Türkülerin Hikmet Yorumu

Şeyh Hacı Ahmed-i Velî (ö. 1313/1895), Hafız Hayreddin Efendi (ö. 1315//1898), Hicâbî Baba (XIX. asır), Yozgatlı Karacaoğlan (XIX. asır), Paşaköylü Âşık Hakikî (XIX. asır), Uhuvvetzade Hayrullah Efendi (ö. 1332/1916), Fennî (ö. 1336/1920), Çapanoğlu Hacı Osman Nuri Bey (ö. 1315/1898), Nâzî (ö. 1320/1902), Gamlı (ö. 1353/1934), Zârî (ö. 1360/1941), Çapanoğlu Edip Bey (ö. 1341/1925), Hüznî Baba (ö. 1355/1936), Sıtkı Baba (ö.1381/1961), Alçılı Dindârî Baba (ö. 1386/1966), Alçılı Kasım Bey (ö. 1396/1976) ve Abbas Sayar (ö. 1419/1999) gibi isimlerle tasavvufi neşve Yozgat halkının dimağına güçlü tesirler icra kılmıştır. Halk muhayyilesinin türkülerinde bu dehaların şiirleri başat rol oynamıştır.⁶

Yozgat'ta türkü denilince akla Karacaoğlan gelir. Karacaoğlan sırlı zatlar arasında kabul edilir, hayatı menkabeleştirilir, halk nazarında “Velî” bir zat olarak görülür, kabri ziyaret mahalli kabul edilir. XIX. asırda Mamalu oymakları arasında yaşayan Yozgatlı Karacaoğlan kendi ahvaline kendisi tercüman olur, Hak'tan özge sevdiğinin olmadığını şu şekilde dile getirir:

Karac'oğlan der ki ismim ögerler
Ağu oldu bildiğimiz şekerler
Güzel sever diye isnat ederler
Benim ‘ Hak’ tan özge sevdiğim mi var.⁷

Yozgat türkülerindeki irfânî boyut Yozgatlı sûfî şahsiyetlerin şiirlerinden süzülerek gelen bir muhabbet halkası olduğu kadar âşıklık geleneğinde yaşatılan gönül kıvamıyla da ayrı bir coşkunluk kazandırmıştır. Âşıklar da tasavvuftan nasipli bâdeli şahsiyetlerdir. Âşıklar gönül âlemleriyle ezelden ebede hakikat namına her güzelliği kuşatmanın derdinde olmuşlardır. Hak'tan bâdeli Yozgat âşıklarının beslendikleri kaynağın

³Kapusuzoğlu, *Bozoknağme*, s. 127-128.

⁴Kapusuzoğlu, *Bozoknağme*, s. 130-131.

⁵Kapusuzoğlu, *Bozoknağme*, s. 112-113.

⁶Kapusuzoğlu, *Bozoknağme*, s. 99.

⁷Kapusuzoğlu, *Bozoknağme*, s. 208-209.

Erzurumlu Âşık Emrah, *Tokatlı Nuri* (ö. 1301/1883), *Zileli Ceyhûnî Baba* (ö. 1331/1912), Âşık Sümmânî Baba (ö. 1329/1915), Âşık Ruhsatî Baba (ö. 1330/1911) olduğu görülmektedir. Yozgatlı âşıklar ismi geçen bu şahsiyetlerden deyişler söyleyerek geleneği yaşatmışlardır.⁸

Bu etkileşim o kadar yaygınlaşmıştır ki, Yozgatlı tasavvuf erbabının bazı şiirleri türkü formatında bestelenerek aktarılmıştır. Örneğin Bahariye Mevlevîhanesi şeyhi ve meşhur neyzen Hüseyin Fahreddin Dede Efendi (ö. 1329/1911), Yozgatlı Akif Paşa'nın (ö. 1261/1845) torununun vefatı üzerine yazdığı;

Tıfl-ı nazeninim unutmam seni
Günler aylar değil geçse de yıllar
Telh-kâm eyledi firakın beni
Çıkar mı hatırdan o tatlı diller.

mısraları ile devam eden şiiri zikre değer bir özelliktedir.⁹

Büyük hattat ve musikişinas Kazasker Mustafa İzzet Efendi (ö. 1293/1876) ise Akif Paşa'nın şu şarkısını bestelemiştir:

Şeb midir bu ya sevâd-ı âh-ı pünhânım mıdır
Şem-i meclis şûle-i dâğ-ı nümâyânım mıdır
Bilmez oldum sâkiyâ derd-i firâk-ı yâr ile
Mey midir yâhud sirişk-i çeşm-i giryâmm mıdır.¹⁰

Yozgat'ın yâren meclislerinde, oda geleneklerinde, zikir ve sohbet meclislerinde okunan en önemli eser Hüznî Baba'nın "Kelime-i Tevhid İlâhîsi" olmuştur. Bu ilahi gönüllerde Hak aşkının alevlenmesine yol açmıştır.¹¹ Aynı şekilde *Hüznî Baba'nın Peygamber Efendimizi yâd eden ilahisi Yozgat halkının irfan*

⁸Kapusuzoğlu, *Bozoknağme*, s. 100-101.

⁹Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, İstanbul 2003. s. 393; Kapusuzoğlu, *Bozoknağme*, s. 112-113.

¹⁰İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, *Son Asır Türk Sairleri*, I, İstanbul 1988. s. 89.

¹¹Cümle zikrin a'lâsi

Lâ ilahe illallah
Dört kitabın mânâsı
Lâ ilahe illallah

Defeder dilden gamı
Sükker eder her semi
Cümle derdin merhemi
La ilahe illallah

Kaldır dilden sivâyı
Mecnun'san sev Leyla'yı
Durma zikr et Mevlâ'yı
La ilâhe illallah

Gel fırsatı fevt etme
Nefsin rahına gitme
Zikret Hakk'ı unutma
Lâ ilâhe illallah

Vazgeç cümle hevadan
Gitsin benlik aradan
İste rıza Mevlâ'dan
Lâ ilâhe illallah

Gece gündüz zikr eyle
Akıbetin fikr eyle
Daim Hakk'a şükr eyle
Lâ ilâhe illallah

dünyasını zenginleştiren tasavvufî bir manzumedir. “Değer Gözlerin” redifli bu manzume, gerçekleşen bestesiyle, muhabbet meclislerinin dilden düşmeyen en güzel nağmeleri olmuştur.¹²

Hüznî Baba'nın manzumeleri gibi kimi tasavvufî şahsiyetlerin şiirleri türkü formatına büründürüldüğü gibi kimi zaman da sevilen ve sayılan bölgenin yetiştirdiği tasavvufî şahsiyetlerin bizzat kendileri türkü meclislerine uğrar olmuşlardır. Örneğin Şeyh Hacı Ahmed-i Velî Efendi, kendisinden sonra dergâhında kaimmakam olan oğlu Hasan Muhyiddin Efendi ile birlikte, Osmanpaşa Köyü güzergâhından faytonla Sarıkaya'daki kaplıcaya gitmek için yola çıkarlar.

Sıdk ile eyle ahi
Mahv et cümle günahı
Gel zikr eyle Allah'ı
Lâ ilâhe illallah

Her şey fâni bil yahu
Allah bakî maksud bu
Lâ ilahe illa hû
Lâ ilâhe illallah

Kul hüvellahu ehad
Rabbim Allahu's-samed
Lem yelid ve lem yüled
Lâ ilâhe illallah

Kad(i)rî 'nin bülbülleri
Rıfai'nin gülleri
Daim söyler *dilleri*
Lâ ilâhe *illallah*

Nakşilerin evradı
Her tarîkin ku'tadı
Veren cümle muradı
Lâ ilâhe illallah

Son nefeste ilâhî
Çektirme bize ahı
Nasip et ilallahı
Lâ ilâhe illallah

Hüznî yalvar Allah'a
Yüz sür ulu dergâha
Tevhidle var *ol şaha*
Lâ ilâhe *illallah*.

¹²Kızarmış ruhların kudret elması
Ma'cun-ı Lokman 'ı değer gözlerin
Kaşlar cellâd lebler hayat çeşmesi
Taht-ı Süleyman'ı değer gözlerin

Mazağa'l-basar'dır na't-ı şerifin
Bir riur-ı Hüda hr cism-i lâtifin
Ve 'ş-şems-i ve 'd-duha hüsn-i zarifin
Ol arşı'r-Rahman 'ı değer gözlerin

Mîm-i muhabbetten ismim âşikâr
Cemâl-i pâkiine Yusuf perdedar
Dünya ve ahiret onda her ne var
Mahlûk-ı Yezdan 'ı değer gözlerin.

Hüznî çok zamandır aşkınla ağlar
Eridi kalmadı yürekte yağlar
Dilin hasta diller merhemini bağlar
Çâr küşe cihanı değer gözlerin.

O sırada, Hasan Muhyiddin Efendi oldukça gençtir ve yeni yetişmektedir. Şeyh Hacı Ahmed-i Velî Efendi, bilvesile ne zaman o taraftan geçse, bu köyde bulunan türbede medfun evliyanın büyüklerinden Seyyid Emirce Sultan-ı Velî'ye hürmetsizlik olmasın diye, Osmanpaşa'yı geçinceye kadar faytondan aşağı iner ve yola yürüyerek devam edermiş. Şeyh Hacı Ahmed-i Velî Efendi ve oğlu yürüyerek geçerlerken, yolları bağ ve bahçelerin bulunduğu bir yere rastlar. Böylece yaşlı bir adamın çift sürdüğünü görürler. Yaşlı adam, hem çiftini sürmekte hem de bir türkü tutturmuş, türkü söylemektedir. Türküyü duyan Hasan Muhyiddin Efendi, önceleri bir mânâ veremez yaşlı adamın türkü söylemesine şaşırır. Yaşlı adam, etrafından habersiz, kendi hâlinde ve işindedir dilinde türküsüyle;

Al elmanın beşini
Topla yârim peşini
Yalnız yatılmıyor
Gönder benim eşimi

diye söylenir.

Hasan Muhyiddin Efendi, biraz da hayret nazarıyla adamcağıza takılmışken, babasının hüzünlendiğini ve göz pınarlarının süzölmeye başladığını fark eder ve;

“Efendi Baba, şu adama bak. Yaşını başını almış. Şu yaşın sahibi olmuş. Bu adamın türkü söyleyecek zamanı mı? Ununu eleyip asmak üzere olan birisi. Fakat adamcağızın bu hâli ve türküsüne rağmen siz hüzünleniyor, hatta ağlıyorsunuz.”

diye sormaktan kendini alamaz.

Oğlunun bu hayretine karşılık Şeyh Hacı Ahmed-i Velî Efendi ise;

“Ah evlâdım ah! Adamcağız pek güzel sözler söylüyor. ‘Al elmanın beşi’, İslâm’ın beş şartıdır. İslâm’ın şartlarına sarıl, riayetini tam olsun diyor. ‘Topla yârim peşini’ derken, ‘kendine çeki düzen ver, edebini takın, tövbe et, geride bir şey kalmasın’ diyor. ‘Yalnız yatılmıyor gönder benim eşimi’ derken de; ‘kabirde yalnız yatılmaz, imanım bana eş olsun, imanım bana yoldaş olsun, beni yalnız koymasın diyor.’”

diye bir hikmet demeti takdim eder.¹³

Benzer bir türkü Karahacızade Abdullah Efendiyi ağlatır. Yozgat’ın alim, arif ve fazıl şahsiyetlerinden Karahacızade Abdullah Efendi (ö. 1305/1887), bir gün bir düğüne davet edilir ve davete icabet hükmünce düğüne iştirak eder. İhtiramla karşılanır, düğün için kurulan büyük çadıra alınır ve ağırlanır. Çadırdaki bulunanlar, Karahacızade Hacı Abdullah Efendi’ye hürmette kusur etmezler. Ondan nasihat alıp, sohbetinden istifade etmeye gayret ederler.

Dışarıda da gençler halaya dururlar yaşlıların önünde, halay çekerken türküler çıkırmaya başlarlar.

Nasıl varayım yâre
Yüzüm kara elim boş
Dil oldu pare pare
Yüzüm kara elim boş

diye pek derin mânâlar ihtiva eden bir manzume geçer.

Bu sözleri duyan Karahacızade Hacı Abdullah Efendinin göz pınarları çatlamaya başlar. Düğün

¹³Kapusuzoğlu, *Bozoknağme*, s. 228-229.

sahibi, üzgün bir vaziyette Karahacıade'nin yanına yaklaşır sorar:

“Aman Efendi Hazretleri, biraz neşelenesiniz ümidiyle gençleri halaya durdurduk. Neden ağlıyorsunuz. Sebebi nedir, yoksa istemeyerek bir kusur mu ettik? Küçükten kusur, büyükten af”.

diye özür beyan eder...

Karahacıade, mendiliyle gözyaşlarını siler ve:

“Estağfirullah efendim, ne münasebet, ne gibi bir kusurunuz olabilir. Asıl kusur bende. Bakınız şu gençler, hayatlarının baharındaki yavrular, ‘Yârin yanına varsam, yüzüm kara elim boş.’ diye çığırıyorlar. Gençler daha bu yaşta, Allahu Tealâ'nın katına gitmeden, ‘yüzüm kara elim boş’ diye hayıflanıyorlar. Oysaki daha bu gençlerin tövbe edecek çok zamanları var. Buna rağmen hayıflanırlar. Ya ben. Görüyorsunuz ki ihtiyarladım. Günlerimizi heder ettik. Senelerimiz böylece geçti. Benim dahi yüzüm kara elim boş. Bu hâlimle Rabbimin huzuruna nasıl çıkarım, ona ağlıyorum.” der.¹⁴

Yozgat'ın mümtaz şahsiyetlerini kimi türküler bu denli duygulandırdığı gibi Yozgatlı bir müezzinin kasidesi de Sivas Valisini ağlatır. Çapanoğlu Camii müezzinlerinden meşhur gazelhan Çakır Hafız, içinde bulunduğu iktisadi buhranın hâl çaresi olması niyeti ile Sivas'a gider. Bu arada Ramazan ayı da yaklaşmıştır. Sıkıntısını bertaraf edebilmek için ufak tefek iş tutsa da, içine sinmez eline geçen üç beş akça. Günler böylece geçerken, kahvehanede oturduğu bir sırada Sivas Valisinin Bektaşî olduğunu öğrenir. Hemen aklına bir “güzellik” gelir. Çakır Hafız, aradığı fırsatı yakalamanın verdiği huzurla doğruca Paşa Konağı'nın yolunu tutar. Konağın yakınına gelir ve Paşa'nın bulunduğu odayı tahminle karşı yerde bir yere oturur:

“Meded Yâ Şâh-ı Şehidân!”

nidası ile Kerbelâ kasidelerinden söylemeye başlar; sesi de fevkalâde güzel, dinlemeyecek yiğit yok. Zaten Vali Paşa da, dışarıdan gelen sese kayıtsız kalamamış, çoktan kendini kaptırmıştır. Esasen, derdi, sesini Vali Paşa'ya duyurmak olan Çakır Hafız'ın istediği olmuştur. Muhrik sadadan sermest olan Vali Paşa, odasının penceresini açmış ve karşı yerde oturmuş kaside söyleyen meçhul zatı yaşlı gözlerle dinlemektedir. Okuduğu kasidelerin tesiri ile gözleri dolan Çakır Hafız, bir de bakar ki pencerenin önünde Vali Paşa da ağlıyor. İki isim bu hâl üzereyken, zaptiyelerden biri koşar adım Çakır Hafız'ın yanına gelir. Maksudı bu densizi susturup konağın etrafından uzaklaştırmaktır. Yaşlı gözlerle kaside dinleyen Vali Paşa, zaptiyenin müdahalesine meydan vermeden pencereden seslenir ve misafire rahatsızlık vermemesini, derhâl yanına alıp getirmesini buyurur. Emir anlaşılmalıdır. Çakır Hafız zaptiye refakatinde konağa götürülür ve hemen huzura çıkarılır. Vali Paşa misafirini karşılar, tanışma faslından sonra kasideye kaldığı yerden devam etmesini rica eder; bir müddet daha yaşlı gözlerle dinler. Böylece Çakır Hafız'ı konakta üç gün misafir eder. Vali, üç gün boyunca misafirinden dinlediği kasidelere gözyaşı döker. Üçüncü günün sonunda Çakır Hafız müsaade rica edince, Vali Paşa takdir ve tebriklerini bildirir. Çakır Hafız'a bir elbise alır, cebine de kendini uzunca bir müddet idare edecek harçlık koyar ve yolcu eder. Vali Paşa ile vedalaşan Çakır Hafız da, güzel sesin ve kasidelerin bereketiyle Yozgat'ın yolunu tutar.¹⁵

Baştan ayağı sevda türküleri olan Yozgat ağzında aşk derdine müptela olan âşıkların halleri beyan edilir. Yozgat türkülerindeki sevdalı gönüllerin dertli halleri tasavvufî şiirlerdeki dermansız derde müptela olan sûfilerin hallerini çağırıştırılmaktadır. Zira sûfi gelenekte sevda derdine ne tabipler derman ne de ilaçlar merhem olur. Tasavvufta aşk derdi en büyük iptiladır. Aşkın ıstırapı büyük de olsa âşığın aşktan şikayeti olmaz. Derdini derman bilen sûfiler Fuzûlî'nin beyanıyla, “El çek ilacımdan ey tabip” derler. Bu duygunun

¹⁴Kapusuzoğlu, *Bozoknağme*, s. 232-233.

¹⁵Kapusuzoğlu, *Bozoknağme*, s. 230-231.

en güzel örneğini Yozgat Akdağmadeni yöresi türküsü olan ve Nida Tüfekçi'nin derlediği “Hastane Önünde İncir Ağacı” türküsünde görmekteyiz.¹⁶

4. Yozgat Türkülerinde Firkat ve Vuslat

Türküde firkat acısı ve vuslat özlemi dile getirilmektedir. Gurbet elde ellerin vatanını yurt edinen, sıla özlemine haykıran âşık gibi derviş de dünya sürgününden feryat eder. Sevgililer Sevgilisine kavuşma özlemi onu deli divane eder. Mâsivâdan kaçma, perdeleri yırtma ve ayrılıktan şikayet onun gündemini teşkil eder.

Firkat ve vuslat konusunu ele alan Yozgat'ın arif şahsiyeti Nâzî (ö. 1320/1902)'dir. O bilhassa “Canan Eli” şiiriyle tasavvufî şiirlerin temel konusu olan firkat ve vuslat konusunu ele alır. Nâzî, medreseden yetişmiş, aruzla söylenmiş manzumeleri olmasına rağmen asıl şöhretini hecenin ahenginde taçlanmış şiirleriyle yakalamış kudretli bir şairdir. Nâzî'nin “Cânan Eli” diye meşhur bu şiiri, “Yozgat Bozlağı” olarak kabul edilmiş, çok sevilmiş ve gönül coğrafyamızı teskin eden bir sesleniş olmuştur. Bu meşhur bozlak, hafızlık geleneğinden gelip klasik mûsikî terbiyesiyle yetişmiş bir musikişinas olan Yozgatlı Arap Hafız ve Hafız Süleyman Efendi tarafından seslendirilmiştir. Ayrıca Hafız Süleyman Efendi tarafından da taş plağa okunmuştur. Bu “Yozgat Bozlağı”, Nida Tüfekçi tarafından seslendirilerek unutulmaz bir kıvama kavuşturulmuştur. Nâzî'nin bu “Yozgat Bozlağı” arı ve duru bir muhabbetin serencamına şu şekilde ışık tutmaktadır:

Bir selâm gönderdim canan eline
Acep şu günlerde yetişir m'ola
Bülbül de hasrettir gonca gülüne
Kavuşur da bir kez ötüşür m'ola

Ölürsem gurbette suyum kim döke
Nazlı yârim yok ki kefenim dike
Yârim hasretinle dert çeke çeke
Açılan yaralar bitişir m'ola

Eser bâd-ı sabâ değer sem gibi
Var mıdır âlemde olmuş ben gibi
Vay biçare Nâziyâr da sen gibi
Ciğerinden yanıp tutuşur m'ola.¹⁷

5. Yozgat Türkülerinde Ahde Vefa Duygusu

Yozgat türkülerinin sûfi gelenekten beslendiği bir diğer içerik ahde vefa duygusudur. Sûfi gelenekte

¹⁶Hastane önünde incir ağacı

Doktor bulamadı bana ilâcı
Baştabip geliyor zehirden acı

Garip kaldım yüreğime derdoldu
Ellerin vatani bana yurdoldu

Mezarımı kazın bayıra düze
Yönünü çevirin sıldan yüze
Benden selam söylen sevdiğimize

Başına koysun karalar bağlasın
Gurbet elde kaldım diye ağlasın. Bkz. TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*, TRT Müzik Dairesi Yayınları, II. Baskı, Ankara 2006, c. II, s. 452.

¹⁷Kapusuzoğlu, *Bozoknağme*, s. 195-196.

ahde vefa esastır. Aşk yoluna baş koymak âşığın şiarındandır. Âşığın davasından dönmesi asla düşünülemez. Aşka sadakat aşkın kemalinden ileri gelir. Seven sevdiğinin şanına hanel getirmez. Seven sevdiğini her hal ve şartta sever. Seven sevdiğini başka bir payeye değışmez. Aşka sadakat âşığı menzil-i maksuda erdirir. Bu temel felsefenin bir yansımasını Muzaffer Sarısözen tarafından derlenen Yozgat/Kırık Soku yöresine ait “İniledi Dağlar Koptu Kayalar” türküsünde görmekteyiz.¹⁸

Aşka vefa sadakat gerektirir. Sevgilinin cevrenden şikayet aşkı ortadan kaldırır. Ölesiye sevmek, sevgiliyi hiç terk etmemek esastır. Sûfî defalarca kovulsa da sevgilinin kapısından başka kapı tanımaz. Bir gün o kapının kendisine de açılacağını bilir. Sevginin gücü her ne şart olursa olsun sevgiliden ayrılmamayı gerekli kılar. Ayrıca sevgilinin yanına giden âşık eli boş varmaz. Giderken ya candan birşeyler götürür, ya da can götürür. Bu sevda ister mecazi ister hakiki aşk olsun, fark etmez. Bu gerçek Soner Özbilen tarafından derlenen ve Yozgat/Boğazlıyan yöresine ait “Kalenin Bedenleri”¹⁹ ve “Keklik Olsam Çalı Dibi Deşerim”²⁰ türkülerinde bariz bir şekilde görülmektedir.

Bülbül-gül benzetmesi tasavvufta âşıkla maşukun remzidir. Bülbül niyaz, gül naz makamındadır. Bülbül dertlidir, âh u zâr eder. Durdine derman ararken feryadı ayyuka çıkar. Bülbül içli, iştıyaklı ve candan davranır. Hakikat gülistanına sevdalanan can bülbülü tasavvufta hakikate susamış, hakikatle yoğrulmuş ve hakikatten haberdar olmanın çabasına bürünmüştür. Muzaffer Sarısözen tarafından derlenen ve Yozgat/ Deremumlu Köyü yöresine ait olan “Mihrican mı Deydi Gülün mü Soldu” türküsünde bülbül örneğindeki âşığın durdine telmihte bulunulmaktadır.²¹

¹⁸İniledi dağlar koptu kayalar
Diğneyince hey ağlar var iş böyl’olur
Haberim götürün gül yüzlü yâre
Bir halden bilmeze zor iş böyl’olur.

Diğneyince (dinleyince) Ferhad’ınan Şirin’i
Onlar ne hub sevmiş birbirini
Ferhat dost (yâr) yoluna koymuş serini
Ahdi bütün sadık yâr iş böyl’olur. Bkz. *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 487.

¹⁹Kalenin bedenleri
Çevirin gidenleri
Vurun vurun öldürün
Yâri terkedenleri

Kuru üzüm sergisi
Güzelin sevgilisi
El yitirmiş ben buldum
Bu da Hakk’ın vergisi

Damdan dama ip gerdim
İpekli mendil serdim
Yâre götürmek için
Demet demet gül gerdim. Bkz. *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 504.

²⁰Keklik olsam çalı gibi deşerim
Zengin olsam kız ardına düşerim
Annenden babandan vefa göremem
Suna boylum düş ardıma gidelim.

Gökteki yıldızın üçü terazi
Bulutlara karışıyor birazı
Bu feleğin bize imiş garazı
Felek beni daşa çalmış neyleyim

Gökteki yıldızı fener mi sandın
Sevip ayrılmayı hüner mi sandın
Beni bu sevdadan döner mi sandın
Felek kırdı kanadımı kolumu. Bkz. *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 541.

²¹Mihrican mı deydi gülün mü soldu
Gel ağlama garip bülbül ağlama

6. Yozgat Türkülerinde Aşk

Tasavvufta aşkta samimiyet esastır. Garazsız ve hesapsız sevda yoluna baş koyulur. Ne cennet umudu ne de cehennem kaygısı Mevla muhabbetini doğurur. Mevlam bilsin beni gerisi yalan olur, denir. Allah'ı can u gönülden sevmeyene Allah nazar mı kılar? Hakiki aşkta bu sebat olduğu gibi mecazi aşkta da aşıkla maşukun sevgilerindeki safiyet esastır. Bunun güzel örneğini;

Enginli yüceli dağların karı
Eridi kalmadı yüreğimin ferî
Beni can yürekten sevmeyen yarı
Bir dahi sevmeyim tövbeler olsun (aman)
Aman aman aman Sürmelim aman

sözleriyle “Sabahından Esen Seher Yeli mi” türküsünde görmekteyiz.²²

Nida Tüfekçi'nin derlediği Yozgat yöresi türkülerinden “Sabahından Esen Seher Yeli mi” türküsü bile Anadolu insanının irfan dünyasına tasavvufun ne denli tesir halkası oluşturduğunu göstermektedir. Tasavvufta vakit bilinci esastır. Vaktin muhafazası, anın yaşanması, feyizli zaman dilimlerinin idrak edilmesi esastır. Sûfinin seher vaktini uyanık geçirmesi esastır. Esen rüzgâr ilahi tecellilerin yansımasıdır. Günlük hayatın en güzel esintisi seher yelidir. “Sabahınan Kalktım Südü Pişirdim” türküsünde ise ezan sesiyle uyanan Anadolu insanının günlük serüvenine dikkat çekilir.²³ Türküde divanelik ile delilik karşılaştırılması yapılmakta, tasavvufta aşkın divane kıldığı insan tipolojisini çağrıştırmaktadır. Bu türküde vurgulanan;

Sabah olmayınca kapının açılmayacağı düşüncesi
Güneş doğmayınca benlerin seçilemeyeceği gerçeği
Aşığın vefadan sevgilinin cefadan bıkmayışı
Saklarım sırrını ellere demem ilkesi
Cennet-i A'laya ben sensiz girmem hissiyatı

gibi konular Hak âşıklarının hallerini çağrıştırmakta ve tasavvufî terbiyenin türküde ne denli sirayet oluşturduğunu göstermektedir.

Sûfî gelenekte aşk derttir, ıstıraptır ve imtihandır. Âşığın değil âşığın hallerine şahit olanları da yakar ve ağlatır. Bunun örneği de “Sabahından Esen Seher Yeli mi” türküsünde yansımaktadır.²⁴ “Sabahından Esen Seher Yeli mi” türküsünde aşka gözyaşının eşlik ettiğinden, aşk yolundaki sebatan ve aşk acısını ancak

Felek baştan başa kimi güldürdü
Gel ağlama garip bülbül ağlama

Şakı benim şeyda bülbülüm şakı
Bu dünya kimseye kalır mı bâkî
Sana da mı değdi feleğin oku
Gel ağlama garip bülbül ağlama

Gonca gül açılır har ile geçer
Dertlilerin ömrü zâr ile geçer
Turabî biçare serinden geçer
Gel ağlama garip bülbül ağlama. Bkz. *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 604.

²²*Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 665.

²³*Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 666.

²⁴Urganım atmadık dallar mı kaldı
Başıma gelmedik halar mı kaldı
Bana acımadık eller mi kaldı
Ya ben ağlamayım kim ağlasın (aman)
Aman aman aman Sürmelim aman.

çekenlerin bileceğinden bahsedilir.²⁵

“Sabahından Esen Seher Yeli mi” türküsünde bahsedilen gurbet kuşunun dertli dertli ötüşü, ayrılık acısını çekenlerin bilişi, ayrılığın ölümün eşi oluşu, ayrılık acısını çekenlerin bileceği düşüncesi firkat odunda yanan sufünün dünya sürgününü hatırlatmaktadır.²⁶

Tekke edebiyatında bâdesiz şiir yazılmaz. Sunuhat ve zuhurat olmadan sözler dile dökülmez. Tasavvufi şiirde vezin ve kafiye endişesi güdülmez. Kemale ermeden söylenen şiirin tesiri görülmez. Destursuz yola çıkmayan, gönül dünyasında manevi açılımları olmayan kişinin şiir söylemesine izin verilmez. Halk edebiyatında da badesiz şiir makbul addedilmez. Dildar görülmeden dile revan olmaz. “Sabahından Esen Seher Yeli mi” türküsünde nazlı yar gelmeyince bade içilemeyeceğinden bahsedilir.²⁷

Yozgat türkülerinde bahsedilen bu duygu derinliklerinin mücessem mekânı genelde Çamlık olarak görülmektedir. Soğluk Dağı’nda adına Çamlık denilen mekân Yozgat türkülerinin de meskeni olmuştur. Şecaat, metanet, kanaat, muhabbet, mehabet, hasret, ciddiyet ve asalet konularının işlendiği Çamlık türküleri erenlerin duasını ve pîrlerin himmetini çağrıştırmaktadır. Çamlık, Horasan Erenlerinden Sarı Baba’nın sırlandığı yer olarak beyan kılınır. Erenler himmeti ile gönülleri imar edilmiş edep abidesi yığıtlerin Çamlıkla sırdaşlıklarına dikkat çekilir. Bu çerçevede Çamlığın “Yedi cerrah gelse iyi olmayan yaralara” derman olup âşıklara tercüman bir mekân olduğu dile getirilir. Böylesi bir kavil üzere başı dumanlı Çamlık, âşıkların “Yüceler Yücesi”ne niyazlarını sundukları mekândır.²⁸

7. Sonuç

Sonuç olarak türkülerimiz geleneğimizin en canlı numuneleridir. Anadolu insanının gönül dünyasını şekillendiren tasavvufi tecrübe türkülerimizin anlam katmanını derinleştiren ana unsurdur. Türkülerdeki asil, erdemli, gözü tok, kanaat sahibi, mümtaz, alicenap, divane, garip, dertli, sevdalı ve hisli insan karakterleri tasavvufi ahlakın kültürel kimliğimize ne denli etki ettiğinin bir göstergesidir. Abdülbaki Gölpınarlı’nın *Tasavvuftan Dilimize Geçen Atasözleri ve Deyimler* kitabında belirttiği üzere, Anadolu insanın kültür dünyasında tasavvuf başat rol oynamaktadır. Sadece Yozgat yöresi türkülerinden birkaç örnek üzerinden hareketle ortaya koyduğumuz bu tespitler türkülerimizde saklı irfan hazinesinin büyüklüğünü göstermektedir. Türkülerin felsefi arka planı çözümlendiğinde o türkünün hikayesi belirginleşmektedir. Türkülerin dinlendirirken düşündürdükleri, eğlendirirken eğittiği, ağılatırken içsel dinamikleri harekete geçirdiği görülmektedir. Bu çerçevede Yozgat türküleri badeli şairlerin iksirini, ariflerin hikmetini, insanlığın evrensel değerlerini çağrıştıran güçlü bir gelenektir.

²⁵TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 665.

²⁶TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 665.

²⁷TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 665.

²⁸Kapusuzoğlu, *Bozoknağme* s. 140-142.

YOZGAT MÜZİK KÜLTÜRÜ VE GELENEKSEL DİNÎ MÛSİKÎ KÜLTÜRÜMÜZ (MUKAYESELİ BİR DEĞERLENDİRME)

Ahmet Hakkı TURABİ¹

Özet

Müzik, ait olduğu toplumun dînî ve içtimâî değerlerinden ayırdedilemeyen ilmî bir sanattır. Tarih, kültür ve bilhassa irfan açısından oldukça zengin olan Yozgat, yani Bozok müzik kültürü akademik açıdan oldukça bâkir bir alandır. Müziğinin -geçmişin ihmalinden kaynaklanan- yerinde ve zamanında doğru bir şekilde tespit edilememesi, günümüz müzik akademisyenlerine malzeme yoksunluğu olarak yansımaktadır. Bununla birlikte irfânın sanatlı ifadesi olan ve günümüze intikâl edebilmiş müzikal eserlerinin, geleneksel dînî mûsikî eserlerimiz ile biçim, form, beste, ritim, ses genişlikleri, karar perdeleri ve bilhassa müzikal ifadeler açılarından yapılacak mukâyeseli bir değerlendirme, ümit ederiz ki gelecek nesillerimize ışık tutacaktır. Bu çerçevede tebliğimizde Yozgat müzik kültürünü yansıtan belli başlı besteler, geleneksel dînî mûsikî eserlerimizle karşılaştırılacak ve müzikal açıdan incelenecek; benzerlikler, farklılıklar veya karşılıklı etkileşim değerlendirilecektir. Ayrıca tebliğimiz Türk Din Mûsikîsi'nde Yozgat'lı şâirlerimizin bestelenmiş eserleriyle desteklenecektir.

Abstract

Music Culture Of Yozgat And Traditional Turkish Religious Music (Comparative Evaluation)

Music is a scientific art that can't be separated from community's social and religious values. There is still not any academic study of Yozgat's Bozok Music Culture. From this point, this area can be thought as untouched. The concept of awareness about collecting musical tradition of specific time and location reflects problems of written materials and audio – visual documents to academicians.

On the other hand, we hope this comparative evaluation of compositional structures like form, maqams, range of scales, rhythmic structures etc. will be beneficial for our future generations.

In that declaration; the most presentative compositions of Yozgat and traditional Turkish Religious Music pieces will be compared and evaluated from the view of similarities, differences and common influences.

1. Dinî Musikimiz

Dinî musikimizin cami ve tekke formları, günümüzde en kalıcı kültür olması açısından İstanbul'dan beslenmektedir. Bununla birlikte İstanbul'u besleyen en önemli damarlar Anadolu'dadır. Bilhassa medeniyetle paralel gelişen musiki kültürünün bu çerçevede bilhassa ilmi müesseseleri en gelişmiş merkezlerde daha parlak olduğunu tespit etmekteyiz. İstanbul, Amasya, Sivas ve tabii ki tespit edilmiş 51 medresesiyle Yozgat bu merkezlerin başında gelmektedir. Medeniyeti gelişmemiş toplumların müzikleri de gelişmemiştir. Bu meyanda Yozgat, dinî musikimizin de gelişmeye başladığı XVII. Yüzyıldan itibaren müziğiyle de sesini duyurmaya başlamıştır. Ne var ki pek çok şehrimizin başına gelen, müziği kaydetmeme hastalığına Yozgat'ta da rastlıyoruz. Kaydedilmeyen müzikler, sahiplerinin vefatıyla birlikte öncelikle bozulmaya ardından

¹Prof. Dr., Marmara Ün. İlahiyat Fak., Türk Din Musikisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. Türkülerin seçimi ve analizi konusunda yardımcı olan Türk Din Musikisi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencim Ali Alpars'a ve İTÜ TMDK Arş. Gör.si Erhan Uslu'ya teşekkür ederim.

unutulmaya mahkûm olmuşlardır. Bozok kültürünün bugün tespit edilmiş müzikal eserleri, bize ne kadar çok unutulmuş eserleri olduğunu ispat etmektedir.

Tebliğimiz için düşündüğümüz ve buluruz ümidinde olduğumuz Bozok kültürüne ait herhangi bir dinî eser tespit edemedik. Bununla birlikte Hüznî Baba ve Gedâî'nin bazı eserlerinin sonradan bestelenmiş hallerini gördük. Bu bize şunu işaret etmektedir ki zamanında buradaki tekke ve zaviyelerde bu güfteler besteli bir şekilde camilerde ve zikirlerde okunmaktadır. Sadece 1891 yılında Emir Sultan'a bağlı yaklaşık 60 zaviyeden söz edilmektedir. Diğer yandan 51 medrese isimleriyle birlikte sayılmaktadır. Dolayısıyla bu kadar medrese, tekke ve zaviyenin bulunduğu bir coğrafyanın dinî mûsikîsi de oldukça zengindir.²

Dinî eserlerin zayıf olmasının bir sebebi de Bozok kültüründe din ve müziğin farklı düşünülmeyip, birbiri içinde değerlendirilmiş olmasıdır.

Cami musikisi açısından ezanlar, salalar, makamlı teravihler, temcidler, mevlid geleneği aynıyla devam etmektedir ve bununla ilgili bir anekdot anlatmakta fayda vardır:

“Yozgat içinde hala güzel bağlama, dolaylarında güzel kaval ve davul zurna çalanlar, güzel oyun oynayanlar vardır.” der ve enteresan bir de hikaye anlatır: “Yozgat dolaylarında vaktiyle çok mahir bir kavalcı yetişmiş. Bir akşam bu kavalcı cami civarında, cami içinde teravih namazı kılınırken kavalını üflemeye başlamış imam içerde bir sabretmiş, iki sabretmiş, nihayet şaşırılmış ve namazı bozarak cemaate dönmüş ve “Ey cemaat, ya bu kavalcıyı susturun, yahut ben namaz kıldıramayacağım” diye bağırılmış. Bu anekdot hem derleyene, hem de nakledenlere göre, her ne kadar kavalcının ustalığını vurgulamak için anlatılmış ise de, madalyonun öbür yüzünde de ince ve sanatkarane duygulara sahip, belli ki müzik kültürü ve hassasiyeti olan bir imam portresi çizilmekte aslında. Ve bu Yozgatlı meçhul imamın, olay karşısındaki manidar tepkisinden, merhum N. Fazıl üstadın nitelemesi ile «ham softa, kaba yobaz» biri olmadığını da zımnen öğrenmiş oluyoruz.”³ Aynı zamanda imam efendinin teravih namazını makamlarla kıldırıldığı ve kavalcının nağmelerinden etkilenerek makamın dışına çıktığı, bundan rahatsız olduğu sonucu da çıkabilir.

Dolayısıyla pekçok unutulmuş dinî musiki eserleri olmakla birlikte mevcut repertuardan hareketle Bozok türkülerinin aslında Geleneksel Türk Müziği kuralları çerçevesinde bestelendiği ve tekke musikisiyle pekçok benzer yönü olduğunu tespit ettik:

²<http://www.turktoresesi.com/viewtopic.php?f=58&t=946>

³<http://www.turktoresesi.com/viewtopic.php?f=29&t=963>

“Arayıp Gezerken Benim Bulduğum” Adlı Türkünün Müzikal Analizi

TMT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
TMT REPERTUAR SIRA NO: 3221
İNCELEME TARİHİ : 8.4.1987
YÖZGESİ
YOZGAT

DERLEYEN
ANK. DEV. KONS.
DERLEME TARİHİ
25.8.1945

ARAYIP GEZERKEN BENİM BULDUĞUM
NOTAYA ALAN
İSMEY AKYOL 6.1.1986

NURİ BEKTAŞ
SÜHRESİ

-1-
ARAYIP GEZERKEN BENİM BULDUĞUM
SENİ SEVEN SENDEN NASIL AYRILIR
ÖNCE GÜNDÜZ HATALINA YELDİĞİN
HATALLARIN BENDEN NASIL AYRILIR

-2-
AŞINA DÜŞÜNEM SEVDANDAN YANA
ÖZÜL HASİRETİN HAYLIDEN SANA
SENDEN AYRI GEZMEK DÜŞSE Mİ HANA
SEN KAŞI KEMANDAN NASIL AYRILIR.

-3-
AŞIYIM DİŞE Kİ ŞAHI CİHANIM
ŞENSİZ GAZAR GILMAZ CİSADDA CANIM
BEN GULUTUM O YAR BENİM SULTANIM
OUL OLAN SULTANDAN NASIL AYRILIR.

“Arayıp Gezerken Benim Bulduğum” türküsü, *Muhayyer Makamı* özelliklerini taşımakta, muhayyer perdesi üzerinde uşşak çeşnisi ile seyre başlanıp, daha sonra hüseyinde uşşak, nevada bûselikli kalışları dügahta uşşaklı karar izlemektedir.

Dizisi: Türk Müziğindeki *Muhayyer* makamı dizisine benzemektedir.

Karar Sesi: La perdesidir.

Güçlüsü: La perdesidir.

Seyir karakteri: İnci seyir karakterine sahiptir.

Donanımı: Türkünün donanımında *si bemol 2* ve Türkünün içerisinde *fa diyez* ses değiştirici işareti kullanılmaktadır. Türkünün notasında her ne kadar değiştirici işaret *fa diyez* olarak belirtilse de icra kayıtları incelendiğinde bu perdenin *fa diyez 3* olarak icra edildiği tespit edilmiştir. Bu perde Türk Müziği ses sistemindeki *evîç* perdesi ile benzerlik göstermektedir.

Ses Genişliği: Türkü ses genişliği bakımından 10 sese sahiptir.

Usûl: Analizi yapılan eser, 7 zamanlı usûl olup, mertebe olarak da 8'lik birim ile gösterilmiştir. Türk Müziği'ndeki *Devr-i Hindi* usûlüyle aynıdır.

Metronom: Eserin metronomu repertuar notası üzerinde süre değeri ile gösterilmiştir. Bir ölçü için metronom değeri 60 bpm olarak belirtilmiştir.

Nota Süreleri: Türkü içerisinde, süreleri bakımından en uzun süreli nota ikilik nota, en kısa süreli nota ise onaltılık notadır.

Değerlendirme: Türkünün ilk 3 satırında *muhayyer* perdesi üzerinde *uşşak* çeşnili müzik cümleleri bulunmaktadır.

Türkünün 4. satırından itibaren *Muhayyer* makamı dizisi içerisindeki perdelerin sırasıyla 6., 5., 4., 3. ve 2. derecelerinde *segah*, *uşşak*, *rast*, *çargah* ve *segahlı asma* kalıplar yapılarak, yerinde *uşşaklı* karar edilmiştir.

Türkü, bu haliyle Hammamizade İsmail Dede Efendi'nin "Toprakta yatacak tenim var deyüp neylersin" isimli Muhayyer ilahisiyle benzerlik arz etmektedir:

Düzyak MUHAYYER İLAHİ Beste : Hammamî z. İsmail Dede Ef. $\text{♩} = 128$ (2/15) (Toprakta yatacak teni...) Çiftö : Y. Nusri EMRE

Toprakta ya ta cak te ni
Te nim var de yüb ney ler sin
Se nin le git me yen ma lı
Ma lim var de yüb ney ler sin
YÜ Nusbu nu söy ler he mân
A hir ol du dev ri ze mân
Yol daş ol ma yın ca ğ mân

"Celal Bacada Yatıyor" Adlı Türkünün Müzikal Analizi

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA No:3044
İNCELEME TARİHİ: 5.2.1988

YÖRESİ
YOZGAT - AKDAĞMADENİ
KİMDEN ALINDI?İ
ATSEL SEZER
SÜRESİ:

CELAL BACADA YATIYOR

DERLEYEN
NİDA TÜFENKİ

DERLEME TARİHİ
10.7.1958

NOTAYA ALAN
NİDA TÜFENKİ

CELAL BACADA YATIYOR
YORGANINI YEL ATIYOR
NE YATARSIN CELAL OĞLAN
NİŞANLINI EL ALIYOR CELAL OY OY
NE NİŞİN DİBİNDEYİM
NE YÜKÜŞÜN BAŞINDAYIM
BAKA DÜLLÜK YAKIŞIR MI
DAHA ON BEŞ YASINDAYIM CELAL OY OY
AŞIT TÜRÜNDE AKDAĞMADENİ ÇESİTLEMESİ

Celal Bacada Yatıyor *Nevâ* makamı yapısını taşımakta olup ilk 5 ölçüde *Nevâ* perdesi üzerindeki Rast çeşnisi vurgulanıp, daha sonra eserin sonuna kadar uşşak makamı dizisi kullanılıp dügahta uşşaklı karar verilmiştir.

Dizisi: Türk Müziğindeki *Neva* makamı dizisine benzemektedir.

Karar Sesi: La perdesidir.

Güçlüsü: Re perdesidir.

Seyir Karakteri: İnci-çıkıcı seyir karakterine sahiptir.

Donanımı: Türkünün donanımında *si bemol 2* ve Türkünün içerisinde *fa diyez* ses değiştirici işareti kullanılmaktadır.

Ses Genişliği: Türkü ses genişliği bakımından 7 sese sahiptir.

Usûl: Analizi yapılan eser, 8 zamanlı (3+2+3) usûl olup, mertebe olarak 8'lik birim ile gösterilmiştir. Türk Müziği'ndeki 8 zamanlı *Müsemmen* usûlüyle aynıdır.

Metronom: Eserin metronomu repertuar notası üzerinde süre değeri ile gösterilmemiştir. İcra kayıtları incelendiğinde her bir 8'lik vuruş için 180-185 bpm değerindedir.

Nota Süreleri: Türkü içerisinde, süreleri bakımından en uzun süreli nota ikilik nota, en kısa süreli nota ise onaltılık notadır.

Değerlendirme: Türkünün ilk satırındaki ilk 2 ölçüde *nevada rastlı* asma kalış yapılmıştır.

Türkünün 2. satırının ilk ölçüsünde *nevada buselikli asma* kalış yapılmıştır.

Türkünün 2. satırının son ölçüsünde *çargahta çargahlı asma* kalış yapılmıştır.

Türkünün 3. satırının başında eksik *segahlı asma* kalış yapılarak son ölçüde *uşşaklı* karar verilmiştir.

Türkü bu haliyle “Bir Garibsin Şu Dünyada” isimli neva makamındaki ilahiye benzemektedir:

NEVÂ İLÂHÎ -
BİR GARİBSİN ŞU DÜNYADA

Usûl : Sofyan Güfte : Yunus Emre
Beste : ?

Bir - ga - rib - sin - şu - dün - ya - da
E - dö - be - kir - sıd - dik - ve - li

Gül - me gül - me - ağ - la gö - nül
Pey - gam - be - re - de - di - be - li

Ol - mak - da - der - din - zi - ya - de
Ka - mi - Os - man - O - mer A - li

Gül - me gül - me - ağ - la gö - nül
Gül - me gül - me - ağ - la gö - nül

“Dar Köprüden Geçerken” Adlı Türkünün Müzikal Analizi

T.R.T. MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T.H.M. REPERTUAR SIRA No: 993
İNCELEME TARİHİ: 12...6...1975

DERLEYEN
M. SARISÖZEN

YÖRESİ
AKDAĞ-MADENİ
KİMDEN ALINDIĞI
HAMDI TÜFEKÇİ
NİDA TÜFEKÇİ
SÜRESİ:

DAR KÖPRÜDEN GEÇERKEN

DERLEME TARİHİ
23...3...1952

NOTAYA ALAN
M. SARISÖZEN

1. DAR KÖP RÜ DEN GE CER KEN
KÖP RÜ NÜN AL TI DI DI KEN
KÖP RÜ NÜN AL TI DI DI KEN
DIZ

2. A MAN KÖP RÜ SAL LA DI BE Nİ
A MAN YAK TIN BE Nİ CÜ LI KEN
A MAN NER DEN GE LI YON BAL KEN
DIZ

3. YAV RUM KÖP RÜ SAL LA DI BE Nİ
YAV RUM YAK TIN BE Nİ CÜ LI KEN
YAV RUM NER DEN GE LI YON BAL KEN
DIZ

4. Gİ Dİ ZA Lİ MİN Kİ Zİ
AL LAH DA GE SE NİN YAK SIN
SEN GİT DE BA CİN GEL SIN

5. A MAN İP SİZ BAĞ LA DI BE Nİ
A MAN ÜÇ GÜN LUK GE LI Nİ KEN
A MAN DU RA MI GE YOM YA Nİ KEN
NİZ

6. YAV RUM İP SİZ BAĞ LA DI BE Nİ
YAV RUM ÜÇ GÜN LUK GE LI Nİ KEN
YAV RUM DU RA MI GE YOM YA Nİ KEN
NİZ

7. DAR VER LER DE GEZ DİR ME DİR BEN SE
... ..

8. Nİ KÖ TÜ SÖY LE YİP KÜS TÜR ME DİR
... ..

9.

“Dar Köprüden Geçerken” türküsü, Hicaz makamı dizisini kullanıp öncelikle Nevâ perdesi üzerinde kalışlar gösterip ardından karar perdesine Hicaz çeşnişi ile inilmiştir.

Dizisi: Türk Müziğindeki *Hicaz* makamı dizisine benzemektedir.

Karar Sesi: La perdesidir.

Güçlüsü: Re perdesidir.

Seyir karakteri: Çıkıcı-inici seyir karakterine sahiptir.

Donanımı: Türkünün donanımında *si bemol* Türkünün içerisinde *do diyez* ses değiştirici işareti kullanılmaktadır. Avrupa müziği ses sisteminde yazılmış eser notalarının donanımda bemol ile diyez değiştirici işaretleri yanyana bulunmamaktadır. Önceleri *T.H.M* ezgilerinin nota yazımında da benimsenen bu anlayış sonraları Türk Müziği nota yazım anlayışına da paralel olarak, eserin dizisinde değiştirici işaret sürekli var olduğu takdirde donanıma yazma noktasında değişmiştir.

Ses Genişliği: Türkü ses genişliği bakımından 8 sese sahiptir.

Usûl: Analizi yapılan eser, 4 zamanlı usûl ve mertebeye olarak 4'lük birim ile gösterilmiş olup Türk Müziğindeki *Sofyan* usûlüyle aynıdır.

Metronom: Eserin metronomu repertuar notası üzerinde süre değeri ile gösterilmemiştir. İcra kayıtları incelendiğinde metronom değeri her bir dördlük için 95-100 *bpm* aralığındadır.

Nota Süreleri: Türkü içerisinde, süreleri bakımından en uzun süreli nota, noktalı dördlük nota ve en kısa süreli nota otuzikilik notadır.

Değerlendirme: Türkünün 1. Satır son ölçüsünde *neva da buselik* yapılmıştır.

2. satır son ölçüsünde yerinde *nikriz* çeşnisi vardır.

3. satırda ise yerinde *hicazlı* kalış yapılmıştır.

Türkünün sonraki satırlarında aynı melodik yapılar farklı güftelerle tekrarlanmıştır. Türkü sözleri Hasan Cemali Baba'ya ait "Bektaşilik Kolay Zannetme" isimli hicaz ilahiyle benzerlik arzemektedir.

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM 127-17/3/1973

YÖRESE
YOZGAT DEREMMULLU KO.

KİMDEN ALINDIĞI
İBRAHİM BAKIR

GAM GASAVET KEDER

DERLEİYEN
NİDA TÜFERÇİ

DERLEMETARİHİ
19/3/1970

NOTAYA ALAN
NİDA TÜFERÇİ

SÜRE :

(♩ = 68)

(Söz.....)

GAM GASA VET KE DER YO HO LUP Gİ DER
SEY Dİ Gİ MİN CE MÂ Lİ Nİ GÖ RÜN UE
PE Rİ ŞAN GÖN LÜ MÜ ŞEN MAH MU RE DER
SEY Dİ Gİ MİN CE MÂ Lİ Nİ GÖ RÜN CE
SE VER SEN MEV LÂ YI
AÇ MA YÂ RE Mİ DO GÖST DO GÖST DO GÖST
DO GÖST DOST

Gülîstan açılmış şakir bülbülü
Açılır bahçede domurcuk gülü

Methî-yâri söyler şad olur dilî
Gül yüzümün cemâlini görürce

(Seversen mevlâyı açma yâremi dost)

2. “Gam Gasavet Keder” Adlı Türkü’nün Müzikal Analizi

“Gam Gasavet Keder” türküsü *Hüseynî* makamına yakın bestelenmekle birlikte *Gülîzar* makamı özelliklerini de taşımaktadır. *Hüseynî* perdesi üzerinde ısrar ederek seyre başlanmış, ayrıca *Gerdâniye* perdesi de sıkça vurgulanmış, karara uşşak çeşnisi ile gidilmiştir.

Dizisi: Türk Müziğindeki *Hüseynî* makamı dizisine benzemektedir.

Karar Sesi: La perdesidir.

Güçlüsü: Mi perdesidir.

Seyir Karakteri: Çıkıcı-inici seyir karakterine sahiptir.

Donanımı: Türkünün donanımında *si bemol 3* Türkü’nün içerisinde *fa diyez* ses değiştirici işareti kullanılmaktadır.

Ses Genişliği: Türkü ses genişliği bakımından 8 sese sahiptir.

Usûl: Analizi yapılan eser, 2 ve 7 (2+2+3) zamanlı usûl olup, mertbe olarakta 4’lük ve 8’lik birim ile gösterilmiştir. Türkü hem basit hem de birleşik zamanı içerisinde barındıran karma usûl yapısına sahiptir. Türk Müziğindeki *Nim Sofyan* ve *Devr-i Turan* usûlleriyle aynıdır.

Metronom: Eserin metronomu repertuar notası üzerinde süre değeri ile gösterilmiştir. Dörtlük birim için tespit edilen metronom 68 bpm’dir. Bu durumda 7/8 lik bölüm için de her bir 8 lik için uygulanması gereken metronom 136 bpm’dir.

Nota Süreleri: Türkü içerisinde, süreleri bakımından en uzun süreli nota dörtlük nota, en kısa süreli nota ise onaltılık notadır.

Değerlendirme: Türkünün 1. ve 2. satırı saz bölümüdür. Bu bölümde *Hüseyini* 5'lisiyle başlayan seyir akışı dizinin 3. ve 2. derecesinde oluşturulan çargahlı ve *segahlı* asma kalışlarla tamamlanmıştır.

Türkünün 3. Satırında *hüseyinde uşşak* çeşniyle oluşturulan müzik cümleleri görülmektedir.

4. *Uşşak* makamının *güçlüsü* olan 4. derece üzerinde bir müzik cümlesi oluşturulmuştur.

5. satırın başında yerinde *Hüseyini* 5'lisini görmekteyiz. 5. satırın son ölçüsünde *hüseyini perdesi* üzerindeki *uşşak* çeşnisini, ve 7. Satırda yerinde *hüseyini* 5'lisi izlemektedir.

Türkünün nakaratı niteliğindeki 8. ve 9. satırlarında, Türkünün 1. ve 2. satırında bulunan saz payındaki müzik cümlelerinin aynısı icra edilmektedir. Bu anlamda saz payında bahsettiğimiz asma kalışlar türkünün 8. ve 9. satırları için de geçerlidir.

Türkü bu çerçevede Cüneyt Kosal'ın "Bir Dertliyim Derdim Vardır" sözleriyle başlayan *Hüseyini* ilahisiyle benzerlik arzlemektedir:

Ustâd Nimsolyan 48- HÜSEYİNİ İLÂHİ *Batek Derviş Kâmilî (C. Kozal)*
Güfte: Nizâmî'nin Seyyid Seyfullah

BİR DEĞ Lİ YİM DER DİM VAR DİR A MAN
 BU SİR RA MÜN NİR LER ER MEZ A MAN

YA BEN Nİ CE DÖN -- ME YE YİM
 DOST YÜ ZÜ NÜ KÖK LER GÖZ MEZ

HER DEM İ SİM Â HÜ ZÂR DİR A MAN
 ÇAR HI PE LER DÖNER... DÜR MAZ A MAN

YA BEN Nİ CE DÖN ME YE YİM

AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH AL LAH

YA BEN Nİ CE DÖN ME YE YİM. BAŞA..

“Git Yarım Sağlıgınan” Adlı Türkü’nün Müzikal Analizi

Y R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
 T H M REPERTUAR SIRA No: 1601
 İNCELEME TARİHİ: 26-9-1977

DERLEVEN
 M. SARISOZEN

YÖRESİ
 YOZGAT

KİMDEN ALINDI?

SÜRESİ:

DERLEME TARİHİ

NOTAYA ALAN
 M. SARISOZEN

GİT YARIM SAĞLIĞINAN
 (HOPLATMA)

1. GİT VA RİM SAĞ LI Ğİ NAN GÜL YOL LA VA LI Ğİ NAN
 GÖK TE BU LUT ÖR SE LER SE Nİ BA NA VER SE LER

2. VAĞ LI KES KİR GÜL SO LAR KA YU SAK SAĞ LI Ğİ NAN
 BİR Tİ YÜN DEN VUZ GEÇ MEM BÖL GE BÖL GE BÖL SE LER

3. ÇİR Cİ Rİ HAN DA VUR HAN DA HEP GÜ ZEL LER BİR YAN DA

-1-
 GİT YARIM SAĞLIĞINAN
 GÜL YOLLA YAĞLIĞINAN
 YAĞLIK ESKİR GÜL SOLAR
 KAVUSAK SAĞLIĞINAN
 Bağlantı — ÇİR ÇİRİ HANDA VUR HANDA
 — HEP GÜZELLER BİR YANDA

-2-
 GÖKTE BULUT ÖRSELER
 SENİ BANA VERSELER
 BİR TÜYÜNDEN VAZGEÇMEM
 BÖLGE BÖLGE BÖLSELER
 Bağlantı..

“Git Yarım Sağlıgınan” türküsü, her ne kadar segah makamı özellikleri taşısa da, kulakta Gerdâniye makamı tadı bırakmaktadır. Dolayısıyla nazari olarak segah makamı olarak tespit ettiğimiz bu türkü, Gerdâniye perdesinden seyre başlanıp, Nevâ perdesi üzerinde Rast çeşnisi ile kalışlar yapıp karara uşşak çeşnisi ile gidilmektedir.

Dizisi: Türk Müziğindeki *Segah* makamı dizisine benzemektedir.

Karar Sesi: Si perdesidir.

Güçlüsü: Re perdesidir.

Seyir Karakteri: İnci seyir karakterine sahiptir.

Donanımı: Türkü'nün donanımında *fa diyez* ses değıştirici işareti kullanılmaktadır.

Ses Genişliği: Türkü ses genişliği bakımından 7 sese sahiptir.

Usûl: Analizi yapılan eser, 4 zamanlı usûl olup, mertebe olarakta 4'lük birim ile gösterilmiştir. Türk Müziğindeki *Sofyan* Usûlü'yle aynıdır.

Metronom: Eserin metronomu repertuar notası üzerinde süre değeri ile gösterilmemiştir. Türkü ağır bir halayın sonunda metronom bakımından daha hızlı icra edilen ve Türk Halk Müziğinde *Hoplatma* adı verilen bölüme ait bir ezgidir. İcra kayıtları incelendiğinde eserin metronomu bir dörtlük için 90-95 bpm aralığındadır.

Nota Süreleri: Türkü içerisinde, süreleri bakımından en uzun süreli nota sekizlik nota, en kısa süreli nota ise onaltılık notadır.

Değerlendirme: Türkünün ilk satırının ilk 2 ölçüsündeki iki müzik cümlesi farklı güftelerle Türkü sonuna kadar tekrar edilmiştir. Bu bağlamda Türkünün melodik yapısının 2 ölçüden oluştuğu söylenebilir. 1. satırın ilk ölçüsündeki *neva* da *rastlı* asma kalışı 2. ölçüdeki yerinde *segahlı* asma kalışı tamamlamıştır.

Türkümüz teorik anlamda ve final olarak segahlı bitmekle birlikte, melodiye hakim olan gerdaniye makamı tadındadır. Hatta bu haliyle Aslan Hepgür'ün "Melce-i penah taşmıştı günah" sözleriyle başlayan gerdaniye ilahisiyle oldukça ciddi benzerlik arzemektedir:

Uşşûş - Sofyan

GERDANIYE İLÂHİ Beste: Derviş ASLAN HEPGÜR
Güfte: MUHYİ

MEL CE'İ PE NAH TAŞ MIŞTI GÜ NAH BU SEY Yİ AT LA
SA HI Bİ MİZ HAK BİZ DEN HAK DI LER HAK KI HAK DAN BİZ
EY MUHYİ PİR DEN AL DI ĞIN HIM MET KUL YA NAR DE YÜP

Dİ VA NE GEL DİK EY U LU SUL TAN HER DER DE DER MAN
TEB Dİ LE GEL DİK HU ZU Rİ PİR DE MÜR DE GÜN LÜ MÜR
TA MU YA GEL DİK NA RI ĞU LI ZAR YA PANES RA RI

TAK Dİ RE MİH MAN OL MA YA GEL DİK
HİM MET LE RİY LE İH YA YA GEL DİK
İH VAN İ LE BİZ AÇ MA YA GEL DİK

3. Sonuç

Bozok türkülerinden seçtiğimiz eserlerin müzikal analizleri çerçevesinde bu türkülerle birlikte aslında

diğer türkülerimizin de Türk Müziği makamları ve usûlleriyle bestelendiğini görmekteyiz. Bu analizler aynı zamanda bize benzerliğin sadece teoriyle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda melodik cümlelerde de ciddi benzerlikler bulunduğunu göstermektedir. Farklı coğrafya, milliyet, din ve beşer unsurlarına rağmen Türk Müziği çatısı altında sanatçılarımız, duygularını benzer bir şekilde anlatmaktadırlar.

Bozok türkülerinde tespit ettiğimiz bir diğer durum ise, dinin ve dinî ritüellerin türkülerde oldukça rahat bir şekilde kullanılmasıdır. Bu durum, Bozok insanının dinî *dünyadan, dünyayı da dinden ayırmayan bir anlayış içerisinde olduğunu* ifade etmektedir. Ayrıca dinî musiki repertuarının zayıflığının bu sebepten kaynaklandığını düşündürmektedir.

Hüznî Baba ve Gedâî gibi divan sahibi şairlerin güftelerinin ne kadar az bestelendiğini tespit ettik. Muhtemeldir ki zamanında yapılan besteler de kayda alınmadığı için unutulmuştur. Günümüze gelen birkaç eserin dışında dinî musiki bestesine ulaşamadık. Belki de divan şairlerimiz ile ilgili yapılacak akademik özel çalışmalar, bestekarlarımızın da ilgisini bu mutasavvıf şairlerimizin anlamlı güftelerine çevirecektir.

ANADOLU VE UKRAYNA TÜRKÜLERİNİN ESTETİK - SANAT MODELLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMASI

Kateryna SERAJYM¹

Yozgat yöresi türküleri & Ukrayna türküleri: estetik - sanat modelleri

Gerek kültürel ve geleneksel ortamların ortaklığı gerekse iki halkımızın ortak tarihi realiteleri sayesinde anlatımlı benzeşimlere sahip Ukrayna ve Anadolu ritüel türkülerinin estetik ve sanatsal modeller, ortak özellikler ve zenginleştirilme kaynakları açısından karşılaştırmalı araştırılması gündeme gelmiştir. Zira Ukrayna ve Türk estetik – sanatsal yaşamları halklarımızın benzer kültürel deneyiminin tezahüratıdır. Daha önce bilim adamlarınca dikkate alınmamış Ukrayna ve Türk türkülerinin karşılaştırmalı araştırılması

Anahtar kelimeler: ritüel türkü, Ukrayna folkloru, Türk folkloru, şiir ve kompozisyon sanatı, kültürel değişim, önkoşullar.

Bildirimizin ana amacı, Yozgat yöresi türkülerine bakarak Ukrayna türkülerinde tematik sınıflandırılması, kompozisyon ve şiir sanatı açısından benzerlikleri bulmaktır. Amaca ulaşabilmek için aşağıdaki etaplardan geçilmiştir: 1. Ukrayna coğrafyasındaki Türk halklarının folklorunda söz konusu temaların olup olmadığı; 2. Ukrayna ve Yozgat yöresi türkülerinde benzer dil simgeleri ve tiplmelerinin olup olmaması açısından detaylı kıyaslanması; 3. Komşu halklarımızın türkülerinde söz konusu tema ve tiplerin ortaya çıkmasını sağlamış önkoşulların belirlenmesidir. Sonuç olarak, ilk bakışta göze çarpan tematik ve motif benzerliği açısından oldukça yakın Ukrayna – Anadolu türkülerinin kültürel değişim ortamındaki benzeşen simge ve motifleri ortaya çıkarılacak, bununla birlikte birbirinden farklılıklarının da özgünlüğün ifadesi ve kanıtı olduğu vurgulanacak, elde edilen sonuçların halklarımızın folklor ve kültürleri konusundaki bilgilerin kamuoyuna tanıtımında nasıl kullanılabileceği konusunda öneriler sunulacaktır.

Abstract

Ukrainian Folk Songs And Turkish Songs From Yozgat Region And Its Aesthetic - Artistic Models

We are studying aesthetic and artistic models of ceremonial Ukrainian and Turkish songs from Yozgat region, their common features, sources of wealth etc. These songs have become expressive analogies not only due to common cultural, traditional environment, but also, of course, due to the common history of our peoples. We prove that Ukrainian and Turkish aesthetic and artistic life is the evidence and manifestation of such similar cultural experience. Key words: folk song poetics, composite features, Ukrainian folklore, Turkish folklore and cultural interchange background.

Previously has not been taken into consideration by scientists, a deep comparative investigation of Ukrainian and Anatolian folk songs needs identification of the similar images and motifs in folk songs in the context of cultural interchange.

Therefore the aim of our paper is to study composition features and find similarities in terms of composition and poetry of Ukrainian and Turkish folk songs from Yozgat region. According to the goals we formulated the following tasks: 1. Reviewing of as much as possible folk songs of Turkic peoples living today in Ukrainian territories and finding common features in their ceremonial songs; 2. A detailed analysis of Ukrainian and Anatolian folk-song from the account of similar verbal symbolism and imaginary

¹Prof., Dr., Kyiv Milli Taras Şevçenko Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü, Yayıncılık ve Redaktörlük Bölümü. Kyiv 00380979314369 k.serazhym@gmail.com

presence; 3. defining preconditions that contributed to the origin of the songs of our neighbor peoples. The practical significance of the work lies in the possibility of using the results of the study to widely promote our knowledge about the folklore heritage of Ukrainian and Turkish peoples.

We concluded that folk song heritage in Ukraine and the region of Yozgat are very similar, which is reflected not only in similarity of motives and story lines, but also in the system of images, symbols and poetics. Nevertheless, the songs have some differences, which however indicates originality and uniqueness of both Ukrainian and Turkish song folklores.

1. Giriş

Dünya kültürü, çok boyutlu bir sistem olup milli kültürleri olan bileşenlerinin zirve başarılarından zenginleşerek işlevini görmektedir. Çok yönlülüğü insanoğlunun varoluşunun moral – psikolojik ve sosyal – tarihi sabitleri, geleneksel kültürlerin kültürlerarası etkileşimi sayesinde sağlanmaktadır. Onun içindir ki kültürel sürekliliğin modeli halk edebiyatımızın eserlerinde tezahür olan estetik – sanatsal dünyayı içinde toplamıştır.

Ukrayna türküsü, halkımızın en kutsal şeylerinden olup en kıymetli manevi mücevheratı, dâhiyane poetik özgeçmiş ve gurur ve güzellik kaynağıdır. Gerek kültürel ve geleneksel ortamların ortaklığı, gerekse iki halkımızın ortak tarihi realiteleri sayesinde anlatımlı benzeşimlere sahip Ukrayna ve Anadolu ritüel türkülerinin estetik ve sanatsal modelleri, ortak özellikleri ve zenginleştirilme kaynakları açısından karşılaştırması ve araştırılması gündeme gelmiştir. Zira Ukrayın ve Türk estetik – sanatsal yaşamları, halklarımızın benzer kültürel deneyiminin tezahüratıdır. Milli kimlik oluşturma dönemindeki Ukraynalıların sezgisel arzuları, bugün Ukrayna denilen sabit uzay-zaman yapısının gelişmiş olduğu yasalarını anlamaktır. Türklüğü ile bizim geçmişi, bugünü ve geleceğimizi sınıksız bağlayan tarihin altın ipini bulmaya çalışacağız. Onun içindir ki Ukrayın türkülerinden nerdeyse her birinde Türk yaşam tarzına ait detayları bulmak mümkündür: Cura, Mamay, Bayda vb. Bu gerçeğin arayışı içinde, ortak atalarımızın fikir, duygu, kahkaha, üzüntü, fedakarlıklarını ritüel türkülerinden inceleyeceğiz.

Araştırmamızın ana amacı, düğün geleneğinde icra edilen Anadolu türkülerine bakarak Ukrayna düğün türkülerinde tematik sınıflandırılması, kompozisyon ve şiir sanatı açısından benzerlikleri bulmaktır. Amaca ulaşabilmek için aşağıdaki etaplardan geçtik: 1. Ukrayna coğrafyasındaki Türk halklarının folklorunda söz konusu temaların olup olmadığı; 2. Ukrayna ve Anadolu türkülerinde benzer dil simgeleri ve tiplerinin olup olmaması açısından detaylı kıyaslanması; 3. Komşu halklarımızın türkülerinde söz konusu tema ve tiplerin ortaya çıkmasını sağlamış önkoşulların belirlenmesidir.

Asıl amaca ulaşabilmek için sn. Prof. Dr. Ö. Oğuz ('Somut olmayan kültürel miras' projesi)'un yaklaşımından yola çıkarak lojik - gnoseolojik analizi, güncelleştirme, karşılaştırma ve seçim, tarihi – retrospektif gibi yöntemleri kullandık. Prof. Dr. Ö. Çobanoğlu (Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş)' kitabında halkbilimin günümüzde aldığı son şeklini tanımlarken "...kültür teorisi ve kültürel süreçlerle yakından ilgilenen kültürlenme, kültürleşme ve kültür değişmesi olaylarını nesnel bir gözle değerlendirdiğini" yazmaktadır. Türkülerimizin de karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkan anlamlı dışavurum formları sınıflandırmak, kültürlerarası denklik açısından yorumlamak yolu, Ukraynalı folklorcularının eserlerinde de takip edilmektedir. Ukrayna düğün folkloru sistematik olarak XIX. yy.dan incelenmektedir. O dönemde İ. Çervinski'nin «Сватання, весілля і родини у люду руського на Русі Червоній» ('Kırmızı Rus devletinde Ukrayınların kız verme, düğün ve doğum gelenekleri', 1805), Y. Lozynsky'nin 'Українське весілля' (Ukrayna düğünü, 1835), İ. Kuljinski'nin 'Малоросійське весілля' (Küçük Rusya düğünü, 1877), O. Markoviç'in 'Кüçük Rusya düğünü' (Малоросійське весілля, 1897)

gibi sırf düğün gelenek ve göreneklerini konu alan çalışmalar dünyayı görmüştür. Olgular derlemeleri açısından değerli olan bu eserler düğün geleneğinin evrimini takip etmeye, kadim düğün örf ve adetlerinin kalıntıları, düğün geleneğindeki değişikliklerinin nasıl XIX. yy. sonunda ortaya çıktığına dair fikir edinme imkânı tanımaktadır. Modern Ukrayna halkbilimcilerinden Lidia Dunaevska², müzikal folklorunun önemini vurgularken anlatı türü yapıtlarına da türkünün belli etkisinden söz etmiştir. Bu arada, Ukrayın ve Türk kadim epik ve şiirsel gelenekleri arasında ilk paralelleri koymuş, ritüel **türküler seviyesindeki arayışların mümkün olabildiği fikrini ortaya atmıştır**³.

Rus **Çeliabinsk** halk bilimcilerinden A. Sısoyeva⁴, “Türk müzik folkloru hakkındaki bilgilerimiz nelerdir? Genel olarak kabul edilen fikir, Türk halk müziğinin çok özel egzotik makamda icra edilişi, halk türkü sanatının yansımasıdır... Dünya, Türk Müzik folkloruna modern tarihi müzik gelişiminde benzerinin olmadığını zannetmektedir” diye yazmaktadır. Bizim çalışmamızda, bu görüşüne pek katılmayarak Türk ve Ukrayna düğün geleneğindeki *kına gecesi / diviç veçir*, gelinin ailesiyle vedalaşıp kocasının evine çıkma, gelinlik giydirme gibi birbirine benzer şekillere bakarak tipolojik paralelleri nevinde egzotik bir şeyin olmadığı, gizli sembollerinin evrensel içerme ve imalara hitap edildiğini ispatlamaya çalıştık. Dolayısıyla adı geçen dominant motiflerin genel semantiğinin ortak kökeninden bahsetmek daha mantıklı olduğunu zannetmekteyiz. **Örnek vermemiz gerekirse, halk mitolojik görüşünde ve düğün semantiğinde** aktif bir şekilde temsil edilip altısı vurgulanan *Dünya ağacı* imgesi. Evrenin integral açıklayıcı şeması olarak yorumlanan bu imge, Ukrayın **düğününde** *Giltse* olarak, Yozgat düğününde ise **şemşamer** vs. gibi bitkisel ekinler olarak temsil edilmiştir:

Bahçesine şemşamer ekmiş

Şemşarner boynun eğiyo

Tarlasına da ekin ekmiş

Ekin kelle döğüyo

Ukrayna düğününde meyve veya çam ağacından bir dal çiçek, kurdela, kartopu meyveleri ile süslenip, bazı güney bölgelerimizde hamur ile sarılıp fırında pişirildikten sonra tüm düğün günlerinde gelin – damat sofrasında durur, düğün sonuna erdiğinde gelinin kız arkadaşları tarafından parçalara kırılıp aralarında paylaşılır, gençlik kızlık bitti anlamına gelir. Genç bir kız hayat yoluna devam ederken ağaca giden çığıra adım atmış, en tepesine tırmanınca şaşırarak Güneş ile Ay’ın düğününe tanık olduğunu görmüş oluyor. Aslında bu imge eski Slav mitolojisinde yeni evlilerin koruyucusu olan Yıldırım Tanrısı’nın Meşe Ağacı şeklinde tasvir edildiğine atıf yapmaktadır [165, s. 181]. Tüm Altay halklarında dilek tutma görevini gören bu Dünya Ağacı’nın yatay çizgisi sabah, gündüz, akşam, gece diye dört elemanlı zaman ritmini, ilkbahar, yaz, sonbahar, kış diye yıllık takvimini, Doğu, Güney, Batı, Kuzey diye uzaysal anlayışı sembolize eder. Dikey çizgisi ise aşağı (kök, yeraltı dünya), ortak (gövde, yeryüzü) ile yukarı (dal ve yapraklar, gök) diye üç kısma ayrılmıştır. Düğün sembolizminde de Dünya Ağacı her bir dalının birer akrabaya sembolik olarak gösterdiği soy ağacı, kaderleri kitabı ile eşleştirilir ve sıkça ev efsanesiyle bağlantılıdır.

Ritüel – mitolojik ekolünün esas öğretilerini ortaya atan K. G. Jung’a **göre**, arketipler, sembolik

²Дунаєвська Л.Ф. Персонажна система української народної міфологічної прози. Аспекти поетики. – К.: Бібліотека українця, 1999.

³Дунаєвська Л. Героїчний епос народів СРСР (до проблеми епічних традицій укр. нар. дум та киргизького епосу Манас) // Література, діти, час. – К., 1989.

⁴Сысоева А.Н. Особенности турецкого музыкального фольклора // Вестник Челябинского университета, сер. 10. Востоковедение. Евразийство. Геополитика. 2003. № 2, с. 272-279.

Uğurlu N Halk Türkülerimiz. İstanbul, 2009.

imalarını mit ve masallarında gösterirler. Kültürel semboller zihniyetin önemli bileşkenleri olup insan imgesinin inşasına can katmaktadır, imgenin yapısal ön koşulu, nesillerin deneyiminde konsantrelenmiş psişik enerjinin bir ifade yoludur. Bizim anlayışımıza göre sanatsal modellerin ta kendileridir. Sembollerin yüce tahsisi, kültürün bütünlüğünü korumak, geçmişten geleceğe aktarmaktır.

Ukrayna ve Türk halklarının milli ve manevi ihyası bugünlerde çok gündemdedir. Bu da ilk sırada insanoğlunun kimliğini kabul ettirme, kendini takdir etme ile bağlantılıdır. Halklarımızın haksızca unutulmuş geleneklerinin en önemli niteliklerinden, sözlü halk edebiyatında yansıtılmış modern sosyo **kültürel durumları** ve demokratik ideolojisidir. Türkü, masal, fıkra, deyim, ata **sözlerinde** bu halklarımız yüzyıllar süren tecrübelerini, hayata sevgi, ağır denemelere karşı dirençliliklerini ışığa vurmuşlar. Fikrimizce bugün itibarıyla Ukrayna halkbilimcilerinin üzerinde halen duramadıkları Türk türkülerinin karşılaştırmalı araştırılmasına ihtiyaç çıkmıştır. Türk ve Ukrayna türkülerinde olan estetik – sanai modelleri, ortak özelliklerinin, zenginleştirme kaynaklarının araştırılması halen gündemdedir. Söz konusu türküler gerek ortak kültürel geleneksel ortamların gerekse halklarımızın tarihlerinin ortaklığı sayesinde yalın gözle **görülen benzerlikleri edinmiştir. Türk ve Ukrayna estetik** – sanai yaşamları birbirine benzer kültürel deneyimlerimizin göstergesidir.

Gerek Ukrayn gerekse Anadolu ritüel türkülerinde uyum ve güzellik fikrinin soyut olmaktan çıkıp Ukrayn ve Türk melodilerinde kendini belli etmektedir. Türküleri icra eden ve dinleyenlerin bireysel enerjileri tek enformasyon – enerjik alana dönüştürülmekte ve bu alanda gerçeğimizin bireysel-psişik parametrelerinin değiştiği özellikler oluşturulmaktadır. Bir türkünün icrası kesinlikle temiz ise tertemiz hava, tertemiz su ile mukayese edilebildiği gibi biz de gerçeğimizi tertemiz görme, ruhlarımızı arındırma fırsatını elde etmiş oluyoruz. Hangi dilde icra edilse edilsin bir ağızdan koro şeklinde icrası herkes tarafından anlaşılabilir, yüzlerce yıl boyu kalpten kalbe giden yol olur, yüce amaçlara ilham verir, halklarımız arasında manevi bir iletişim aracı olarak kültürlerimizi zenginleştirir, insani duygularımızı yükseltir. Türkülerin en arkayık türü takvim ve tören türküler olduğundan dolayı ilk sırada kız isteme / nişan / düğün törenine ait türküler Türk müzik kültürünün binlerce yıllık tarihini içermiş ve **yüzyıllar boyu** vokal enstrümantal, şarkı, destan, mani, dans müziği ile paralel olarak geliştirilmiştir. **Şiirin etnik kültüründeki büyük rolü, içeriğin yaratıcılığı, ezgi, ritim, makam çeşitliliği nedeniyle türküler nerdeyse en yaygın folklorik tür haline gelmiştir.**

Türk düğün folkloru Ukrayna bilim adamlarının halen değinmedikleri bir bilim alanıdır. Ve gayet tabii olarak Ukrayn folkloru da Türk dünyasında hiç bilinmemektedir. Oysaki bizim halk edebiyatımızdaki Türk izleri Türk folklorunun genel kökenleri ve özellikle Karadeniz havzası Türk halk bilimine oldukça ilginç veriler sağlayabilirdi. Bu bildirimizde halklarımızın ikisinin düğün törenleri her yönüyle kıyaslanamaz ise de ikisindeki ortak özellikleri, şiirsel, müzikal, koreografik ve dramatik sanat kompleksleri ahenkli bir birlik şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Selçuklu Türkler kendi folklorunda farklı halkların geleneklerinden miras edindikleri birçok unsuru asimile etmişler. W. Radloff'tan başlayarak türkü araştırmacılarının belirttikleri gibi, düğün geleneğine has olan türküler bazen Türkmen, Yörük, Qırım Tatarlarının türkülerine benzerlikleri ile şaşırtmaktadır. Ayrıca bu türkülerin kaynakları Orta Asya, Kazakistan, Azerbaycan türkülerini örnek alınarak ta araştırılabilir.

Devletlerimiz arasındaki ilişkilerin son dönemde genişletilmesine bağlı olarak Ukrayna ve Türkiye üniversitelerinde bizim müzikal folklorumuzun karşılıklı olarak okutulması ve araştırılması genç nesillerimizi halk edebiyatlarımızın en iyi şaheserlerinde yetiştirmeye imkân sağlayacaktır. Türk folklorunun özellikleri, Türk halk edebiyatı türleri, Türk folkloru ve yaşam tarzı derslerinin üniversite müfredatına uygulanması çok yerinde olurdu. Gerek Türklerde gerekse Ukraynalılarda **örf ve adetler çok gelişmiş olup en çok köy sektöründe sürdürülmektedir. Şehirlerde düğün türkülerini ayrılmaz bir parçası ve olan görseelliği, mahalli renkliliği** yitirmekte, bambaşka anlam kazanmaktadır. Araştırmamızda türkünün potansiyelini

onun hayata köprü vasfından yola çıkarak halk **örf ve adetlerinin yeniden canlandırılması, halklarımızın karşılıklı sosyokültürel mübadelesi gereği açısından değerlendirmektediriz. Türkülerimiz imge ve sembol sistemleri, sanatsal üslup** analogileri ile birbirine benzemekle beraber bazı farklılıkları da mevcuttur ve söz konusu farklılıklar gerek Türk gerekse Ukrayın motiflerinin orijinallliği ve özgünlüğünün altını çizmektedir.

Yozgat düğün türküleri ile Ukrayın **düğün türkülerinin kıyaslamalı araştırılmasında aşağıdaki tablo içinde yer alan benzerlikler gözümüze çarpmıştır:**

Düğün ritüeli ile ilgili gelenek	Türkiye Yozgat düğünü	Ukrayna / bölge
Akibetin programlanmasını simgeleyen Hayat ağacı	Ellere ağaç şeklinde kına sürme Elini kınaya verme, gözünü sürmeye verme, gardaş gurbetten gelmeden sen de gelin olma... Çallılar ocak taşını Kurdular düğün aşını Övdüler kazın başını Kız anam kınan kutlu olsun Vardığın evier tatlı olsun Elimi soktum astara Elimi kesti testere Mevlam şirinlik göstere Kız anam kınan kullu olsun Vardığın evler tatlı olsun...	Viltse (çam ağacından bir dal): Çiftin mutluluğu için çift olmayan sayıda daldan ibaret olacaktır. Kızların türküleri eşliğinde bekar gençler tarafından aranıp bulunur kesilirdi: <i>В дорогу, буйри, в дорогу, Та рубайте ялину здорову, Та рубайте ялину-дереvence Молодій Марусі на гільце. Благослови Боже І отець, І мати, Своему дитяти Гілечко ізвити В долину, дівчата, в долину По червону калину. Червону калину ламати, Молодій гілечко вбирати. Ой, гільце, гільце, Гільце-дереvence Бистрою рікою припливло, В Марусі на столі зацвіло. (Hadi yola buyarlar, yola, koca çam ağacı kesin, genç Marusia'ya Giltse olsun. Yarabbim bize hayır ver, ve babam ve annem, evladınız Giltse öreyim, yuva yapayım, hayır dualarınızı verin. Hadi kızlar ovaya, kartopu almaya, kartopu kopmaya, gelin hanuma Giltse süsmeye. Eyy Giltse ağacı, akıntı ile geldin, Marusia'nın sofrasında çiçek açtın...)</i>
Gelinin beline kırmızı kuşak bağlamak	Baş bağlamaya gelindiğinde düğün alayı kız evinin avlusuna varır, kızı içerden alıp telini duvağını taktıktan sonra duvağın ortasına bir ayna konulur, kızın erkek kardeşi gelinin beline 'Bekaret kuşağı' denilen kırmızı bir kuşak bağlar. Evimizin önu düze Ağlamıya geldim size Oniki ayda iki bayram O da garalı geldi bize Yozgat Sürmelisi'nden: Sabahınan esen seher yeli mi, Benim gönlüm divane mi deli mi Durup durup yar göğsünü geçirir Yoksa bugün ayrılığın günü mü Vay vay anam Sürmelim aman...	Zapoloç: gelin hanımın düğününe gelen herkesin eline bağlaması gereken kırmızı ip. Elini bağlatmayan, gelinin bakire olmadığını iddia etmiş olur. Прощай, прощай, да Марусю, сестро наша. Сестро наша, ми твої подружечки, ти не наша. Ти вже того пана, з ким гуляла. Ой не плач, молода, нехай дружка плаче. Вона би ся віддавала, аж їй серце скаче. Як шуміла дібровонька, як ся розвивала. Ой плакала дівчинонька, як ся віддавала. Ой зацвіла черешенька квітками – та й вже тобі не гуляти з дівками. (Elveda Marusia elveda kız kardeşimiz, senin arkadaşınız bizim artık değilsin, çıktığın beyefendinin. Ağlama genç kız, kız arkadaşın ağlasın, o da ister ki evlensin gönlü çarpana kadar. Meşe ormanı büyürken uğuldadı, kız verilirken ağladı, kiraz çiçekleri açtı, sen de artık kız arkadaşlarıyla gezemez oldun)

Düğün töreninde uygulanan tüm eylemler genç çiftin mutluluğu ve sağlıklı yaşamını sağlar.

Slav sembolüğünde kırmızı, yaşam, güneş, verimlilik, veludiyet, sağlık rengi. Kartopunun olmuş tanelerinin kırmızı rengi kız güzelliğini simgeler, aynı zamanda çiçeklerinin beyazlığı bekareti ile eşleştirilir

Kız sevdiğinden koparılıp sevmediğine verildiğinde hüznü olur Нічого не знає, що я його миленька, до шлюбу ся збираю... (sevgilim bilmiyor ki onun sevdiği evlendiriliyor)	Etme benim orta boylu çıkarım Yüreğime bir od koydun yanarım Kıblem sensin senden yana dönerim Kaşları kemanım eğlenme tez gel Bana yanma derler nasıl yanmayım Ben bu usul boylu yardan ayrıldım Bari benzer olsa ben de yanmazdım Sandım dünya dolu maldan ayrıldım...	Bekaret sembolü olan cezayir menekşesi На молоденькій з барвінку вінок сяє. Нарізала барвіночку пану малому, і будемо вибиратись до його дому. Ой на ставі, на ставочку плавали качата, де ж Іруню той віночок, що сплели дівчата? (gelinin üzerinde cezayir menekşeli çelenk var, delikanlıya cezayir menekşeleri kopardı, evine yol alalım.. gölette ördek yavruları yüzer, güzel Іrunia kızların sana ördükleri çelenk hani ne gezer?) Ой вінче мій вінче – хрещатий барвінче, купувала тя на ринку, замикала –м в скриньку. Ой вінку мій вінку – із руги барвінку. Тепер тя порушу, заплакати мушу. (çelenğim çelenğim cezayir menekşelim seni çarşıdan aldım sandığıma kilitledim, çelenğim çelenğim sedef otundan nanelen ördüm, şimdi de seni bozup ağlamak zorundayım) Вийшла молода до городчика, тай до зіллячка свого, тай рве собі барвінок на вінок, та й жалібненько плаче. Чого ж ти донечко плачеш? Чи жаль тобі подвіря сего, чи мене старесенького? Ой не жаль мені... лишень жаль мені за русую косу, за дівочью ношу. (Bahçeye çıktı gelin, ektiği cezayir menekşeleri çelenk için koparır ağlar durur. Kızım niye ağlarsın, eski avluna mı acıdın yaşlı babana mı? Ne eski avluma nede yaşı babama sarı kekilime acıdım kızlık yüküme acıdım...) Як ми винок вили – гори ся розступили. Як винок завивали – божа матір заплакала. Ходила по полю збирала квасолю, ходила по полю – збирала шавлію. (Bostandan fasulye kırdan adaçayı ala ala biz çelenk örerken dağlar açıldı, biz çelenk bağlarken Meryem Ana aşladı.)

Saç örgüsünün çözmesi / kekilin örmesi / kesmesi	...Bize gel de kekilini öreyim, ayın yeti tezkereni vereyim, ben sensiz eve nasıl gireyim, yavrum anam hu hu hu hu... Kekili kesen kadın, gelinin avucunun içine kına çalarak kırmızı kurdeleyle bağlar. Kara herk içinde ekerler ekin Kara kaş üstüne dökerler kekil Öksüzlere kim olur vekil Ya ben ağlamayım da kimler ağlasın Oy.....oy..... oy.... ...Atladı geçti eşiği Sofrada kaldı kaşağı Evimizin yakışığı Kız anam kınan kutlu olsun Vardıgın evler tatlı olsun	Горіла сосна палала під не в дівчина стояла, під не в дівчина стояла. Пвд не в дівчина стояла русяву косу чесала. Ой коси коси ви мої, довго служили ви мені. Більше служити не будете, під білий вельон підете, під білий вельон підете. Під білий вельон під вінок, більше не підете в танок. (Çam ağacı yanıyor altında kız duruyor sarı saçını örüyor. Saçlarım saçlarım bana uzun zaman hizmet ettiniz artık hizmet etmeyeceksiniz. Beyaz duvağın altına gireceksiniz. Beyaz duvağa duvağa bir de gelin çelengine artık dansa kalkamayacaksınız) Ой, дружки, дружечки, що ви наробили, що ви мою косу на вітер пустили? Тепер заплетіте, най я погуляю, так як інші діти. Бо інші діти підуть в клуб гуляти, а я молоденька – дитя колисати. (kız arkadaşlarım ne'ylediniz ki benim saç örgümü peşkeş çektiniz? Şimdi de örün birazcık olsun diğer çocuklar gibi ben de gezebileyim, zira diğer çocuklar gider kulübe oynamaya ben de bebeğimi sallamaya) Сідай сідай молоденька на стілець та розчеши русу косу під вінець... чесала б матінонька не може, бо їй за свою донсю жаль дуже... (Otur otur genç gelin sandalyeye, sarı saçını ör ki nikah taçına... annesi öremiyor kızına ağlayıp duruyor)
Kına gecesi esnasında / düğün arifesinde gelin adayını sandalye / masa / fiçi etrafında 3 kere dolandırmak veya birkaç kez yukarı kaldırmak / üç defa oturup kalkmak	Kapalı devre, geçilen yol, sonsuzluğun simgesidir Aşağıdan gele gele geldiler Geldilerde avlumuza doldular Gizim seni elimizden aldılar Oy.....oy..... oy Anan kirmenini alsın eline Çıksın baksın gurbet elin yoluna Giz gelin gördükçe bağı deline Oy.....oy.....oy	Beyaz gelinlik giydirilmiş gelin adayı bir yastığa oturtulup kaldırılır 3 kere dolandırılır. Будемо вити вінок – щоб молоду здобити... (çevire çevire çelenk örelim, böylece gelinimizi süsleyelim) Сідай сідай молоденька на м'якому місці – щоби мала стільки грошей, як пір'я в подушці.. (otur otur genç gelin yumuşak yere – altındaki yastıkta ne kadar tüy varsa cebinde bu kadar altın olsun)

Gelin adayı / anne / babanın ağlamaları	Biner atın iyisine Çıkar yolun kıyısına Çağırın bey dayısına Ayrılık anam ayrılık Ayrılık eşim ayrılık Saç ağası saçtan yüce Görelim ayrılık nice Sen duracaksın bu gece Ayrılık anam ayrılık Ayrılık eşim ayrılık Atımın kuyruğu saçak Sineme vurdular bıçak Ayrılık günleri gerçek Ayrılık anam ayrılık Ayrılık eşim ayrılık Gelin arabaya binerken: Yol Üstünde budama Selam söyle babama Sanki kızı çok gibi Beni attı yabana Kara herk içinde ekerler ekin Kara kaş üstüne dökerler kekil Öksüzlere kim olur vekil Ya ben ağlamayım da kimler ağlasın Oy.....oy.... oy....	А брат сестру за стол веде рано-раненько, сестра моя будь розумна ранесенько. Май свекорка за батенька, а свекрухну – за матьонку, а діверка- за братенька, а зовицю – за сестрицю. (Kardeş kız kardeşini erken erken sofraya götürür, kızkardeşim sabahtan beri akıllı ol der, kaynatan sana baba, kaynanan ana olsun, kayınbirader sana abi, görümcen abla olsun) Батько: але як скоро цей часок минає, рік за роком летить. Ти була маленька моя, може мала зо два рочки, я тебе на руках носив. Сльози в очах, то веселі.з маленьких зернок вирости два квіти...жййте з богом, діти! (Babası der ki, zaman nekadar çabuk geçer yıllar geçti farketmedim, sen belki iki yaşındayken seni kucağımda taşırdım..gözlerimde yaşlar, minik tohumlardan çiçek büyümüş açmış farketmedim, şimdi Allah'ın emri ile kalın hayırla yaşayın çocuklar) Не так тобі дівчинонько, не так тобі буде – як ти підеш від мамуні межі чужі люде (kız annenden ayrılıp yabancılara gidersen halin duman olur) Мати: кланяюсь тобі, мамо, що будила мене рано – більш не будеш, не будеш! Кланяюсь тобі тату, що пускав вночі до хати – більш не будеш, не будеш... сестро... пороги... криничко... подвір'я... калино, ворота, тополі.. сусіди (Kız anneye: elini öperim annem beni erken uyandırdığın için ki bundan böyle gelip uyandıramazsın; elini öperim babam eve geç geldiğimde kapıyı bana anne duymasın diye açtığın için bundan böyle açamazsın, aynı şekilde kız kardeşi, kapının eşiği, kuyu, avlu, kuyunun yanındaki kartopu, kapı, selvi ağacı, komşuların eli öpülür teşekkür edilir).

'Korovay' denilen düğün somunu / Düğün ekmeği ve kına ekmeği	1.Şen tabiatlı ve güzel sesli kadınlar çağırılır, def çalarak türkülerle hamur yoğrulur. Açıcılar bir döküm ekmek açarlar. Pişen ekmek ve kalan beziler etrafında güzel bir halay çekerler. 2. Damada yağlı bazlamayı yedirmek Anan kirmenini alsın eline Çıksın baksın gurbet elin yoluna Giz gelin gördükçe bağı deline Oy.....oy.....oy	Korovay dışında sadece düğün esnasında pişirilen gitse (yuk. Bk.), teremok, diven', pokrasa, para (çift), lejen', dviykı (ikilik), sevgililer, düğün ördekleri, puğukuşu, kozalaklar, tırmık, kolaç gibi düğün dramında ritüel işlevi ve kendi yeri olan hamurlar açılıp pişirilir Чотири місило, чотири качало, Чотири сажає, чотири виймає. (dörder hamuru yoğurur, dörder açar, dörder fırına atar, dörder fırından çıkarır). Bu gelenek çiftelik sembolliğini içermektedir. На коровай йшла, В коробці яйця несла. Перестріли мене хлопці, Тай побили яйця в коробці. (Korovay'a giderken kutuya yumurta koydum, çocuklara rastlayınca yumurtalarımı kırdılar). Koca ilerde yumruk göstermesin diye düğün ekmeği parmaklarla dokunmadan sadece el içi ile yoğurulduğuna dikkat edilirdi. Вишеньку підлила, Щоб вишенька родила. Щоб молода молодого любила. (Vişne ağacımı suladım meyvesi olsun gelin damada aşık olsun) Korovay fırındayken de neşeli türküler söylenir: Коровай у печі випікається, А Петро на печі посміхається. Кучерявий піч вимітає, Кучерява у піч заглядає: "Ой де-ж мені сісти На щасливім місті?" (Korovay fırında pişirilir, Petro sobanın üzerinde oturur, kıvrıcık saçlı (damat) fırını süpürür, kıvrıcık saçlı (gelin) fırının içine bakar: nereye oturayım ki mutlu olayım?) Короваю, мій раю, Я тебе вбираю. Овсом, калиною, Усією родиною. (Düğün ekmeğini 'giydirenken' (süslerken): Korovay'ım cennetim seni (ailecek) giydirdik yulaf, kartopu taktık)
Sadece ilk evlendiğinde pişirilir. Kurban hayvanının zamanla yerini almış kurban yemeği. Ritüel düğün ekmeğinin semantiği çok geniştir: ikinin birleşmesini, yeni bir ailenin doğuşu, refah ve bolluğunu, para ve çerezle dolu çanağın gelinin önüne atması / Ukr. eve girmek üzere olan genç çiftin başlarına ekmek tohumlarının atılması insan soyu cinsinin devamlığını temsil etmektedir. Düğün ekmeğinin yanına veya hamurdan dal kozalaklarına konulan yeşil tahıllar, en başta yulaf, erginlik yaşına girme, olgullaşmasında kendini belli eden yaşam enerjisinin imgesidir.		

Düğün alayını damadın avlusunun önünde ritüel ateşten geçirmek veya önüne su dökmek	Güveyi yıkama geleneği, Delikanlıların ellerinde meşalelerle köyü dolanıp güveyi gezdirmeleri	Gelin olan kızını evinden uğurlayan anne başına kutsamış suyu ve çavdar tohumları serperken: <i>Мати дочку радила, Місяцем обгородила, Зорею вперезала, На село виряджала.</i> (anne kızı hazırladı ay ile çevirdi, yıldız ile bağladı köye gönderdi) Сідай сідай молоденька на відро з водою – щоби плило тобі щастя, як вода рікою.. (otur otur genç gelin su ile dolu kovaya sana bunca uğur gelsin bol nehirde su aktığı kadar)
Su vasıtasıyla günahı arındırma, yeni hayata başlama ritüeli		
Çeyiz göstermek işi	Nalinlim...patlıcan oymadın mı? Tadına doymadın mı? Ana beni kınama sen cahil olmadın mı? Çeyiz: kız evinin odasına ipler gerilir, çeyizde bulunan eşyalar bu iplere yerleştirilir. Komşu gelir bakar çeyizde eksiklikler varsa gelen hediyelerle tamamlanır.	Eş anlam: posah, vino, pryvinok. Çeyiz büyük baş hayvan / para / toprak ile sandık olmak üzere iki kısımdan ibarettir. Sandığı gelinin kendisinin hazırlamış olması şarttı. Gelin – damat bağlandıktan sonra çeyiz gelinin kardeşlerince damadın evine götürülür, yolda misafir ve köydaşlara gelinin çalışkanlığını överek gösterilir. Beğenilirse düğün alayı ekmek – tuz, metheden türküler ile karşılanırdı

2. Sonuçlar

Ukrayın düğünü klasik araştırmalarında ritüelin en çok Rum / Bizans ve özellikle Roma geleneğine benzediği sayılmaktadır. Fakat yukarıdaki tablodan görülebildiği gibi, ritüel seviyesindeki göze çarpan model ve imge benzerliklerinin doğası düşündürücüdür. İzninizle nedenini bir varsayıma bağlamak istiyoruz. P. Golubovsky ardından da Prof. Dr. O. Golovko ile Türkmen arkeolog tarihçelerinden O. Gündoğdı Moğol öncesi döneminde Kyiv Rus devletinin gerek sağ gerekse sol kıyısındaki Oğuz Türkleri (Tork, Kara klobuk)'nin yerli Slav ahalisinin asimilasyonuna maruz kaldıkları, Güney Rus halkının kültürel oluşumuna oldukça büyük etki yaptılarından şüphe duymamışlar [Голубовский, 1994; Головко, 1999; Гундогдыев, 1998]. Gerçekten de Ukrayın vakainüvislerimizde Rus devletindeki Kara Klobuklar ile ilgili son bilgiler XII–XIII. Yy. sınırında bulunduktan sonra 1206 tarihinden sonra aniden kaybolup bir daha anılmaz. Ve bütün bu bilgiler bugün Kyiv ve Çerkası şehirlerimizin bulunduğu bölge ile ilintilidir. Kara Klobuk Türklerinin sonraki akibeti bilinmemektedir. Yazılı tarihlerde ise en son kaydı artık Rus kaynaklarında değil, Raşid üd Din'in tarihine aittir... Kanımızca Ukrayın etnosunun kültüründe eriyip giden Kara Klobuk Oğuzlarının izleri kendisini kadim ritüel dilinde belli edebilmiş olsa gerek, sözsel, manevi mirasımız ise mili karakterimizin oluşumuna katkıda bulunmuştur.

Daha Ch.Montesquieu, bir ulusun genel ruhunun inanç, kanun, idare ilkeleri, örf ve adetleri, ahlak ve yaşam tarzının bütünlüğünden oluşturulduğunu düşünmüş, milli zihniyetinin doğa şartlarından kaynaklandığını vurgulamıştır. Günümüzde Georgi Gaçev'in 'Dünyanın milli imgeleri' konulu kitabı milli mantalitenin edebiyatlarındaki yansımalarına adanmıştır. Ayrıca Slav ve Balkan halklarının kültürlerini araştırarak V. Toporov, G.İvanov da karşılaştırmalı tipolojik prensibinden faydalanmaktadırlar. Ukrayna'nın

ilk cumhurbaşkanı olan tarihçi ve halkbilimci Prof. Mykhailo Gruşevsky Ukraynalıların psikolojik portresini çizirken 'Ukrayın halkı Alman'a benzecek kadar utangaç ve sessiz, nazik ve kibar, naif ve misafirperver, fakat çıkarıcı veya girişimci olmayıp neşeli olmaktan daha çok neşesiz ve hareketsiz, dindar ve batıl' diye yazmıştır. Yukarıda görebildiğimiz gibi düğün folklorunda Ukrayın halkının bu sistem oluşturucu nitelikleri de yansımıştır. Çevreyi algılamada yüksel psişik işlevlerinin içedönüklüğü, kendi hayatın olguları ve bireysel dünya üzerinde yoğunlaştırma, santimentalizm, duygusallık, empaksi, doğaya sevgi, yaşam tarzının güzel duyuculuğunda kendini gösteren kordocentrism, bireysel hürriyetin peşinde olmanın partiküler formlarından çıkan anarşik bireysellik, disiplin ve organizasyon eksikliği, fakat irade ve anlıktan üstün heyecan ve duygusallık, var oluşma açısından ahlakının entelektüelin üzerine ağır basması hem Ukrayın hemde Türk halkının karakteri olma niteliğinde ve bu nitelikler tüm parlaklığıyla sizi ve bizim türkülerimizde, rengârenk törenlerimizde, kültürel yaratıcılıkta ortaya çıkmaktadır.

İlk bakışta göze çarpan tematik ve motif benzerliği açısından oldukça yakın Ukrayna – Anadolu türkülerinin kültürel değişim ortamındaki benzeşen simge ve motifleri ortaya çıkarılmıştır, bununla birlikte birbirinden farklılıklarının da özgünlüğün ifadesi ve kanıtı olduğu vurgulanmıştır. Araştırmamızın bu bildiride yansıtılmış sonuçları, halklarımızın folklor ve kültürleri konusundaki bilgilerin kamuoyuna her türlü tanıtımında, iki kültürümüzün birbirine ne kadar yakın olduğu kanıtlanmasında kullanılabilir.

Anahtar kelimeler: ritüel türkü, Ukrayna folkloru, Türk folkloru, şiir ve kompozisyon sanatı, kültürel değişim, önkoşullar.

3. Kaynakça

Боролина И.В. Хрестоматия по турецкому фольклору. Вып. 1. МГУ 1984. 164 с.

Круглий стіл: «Тюркомовні народи України (мови та культури татар, гагаузів, урумів, караїмів і кримчаків)». - К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2005. – 112 с.

Матеріали Другого всеукраїнського круглого столу «Проблеми освіти тюркомовних народів України: гагаузів, урумів, караїмів, кримчаків і кримських татар» / II.Ukrayna'daki Türkçe Konuşan Halklar (Gagauz, Urum, Karay, Kırımçak ve Kırım Tatarları'nın eğitim sorunları) Paneli. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – 257 с.

Матеріали III-го Міжнародного симпозіуму «Тюркомовні народи України», 18-21 вересня 2012 р./ III.Uluslararası Ukrayna'da Türkçe Konuşan Halklar Sempozyumu' 18-21 Eylül 2012. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. – 335 с.

Народна творчість та етнографія. Турецька фольклористика. Türk Halk Bilimi. Київ, 5/2010. Спецвипуск.

Рустам Заде Д.Р. Музыкальный фольклор Турции: дисс. На соискание степени канд. искусствоведения. М., 1987. 208 с.

Серебрякова М.Н. Семья и семейная обрядность в турецкой деревне. М., 1979.

Сумцов, Н. Ф. Религиозно-мифическое значение малорусской свадьбы [Электронный ресурс] / Н. Ф. Сумцова. — Электрон. текст. дан. (1 файл : 7,15 Мб). — К. : Изд. ред. "Киев. старины"; Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1885. — Библиогр. в подстроч. примеч.

Bir düğün türküsü // Halk Bilgisi Haberleri 1931. N.19 s. 160. Yörüklerden alınan türkü.

Düğünün mübarek olsun // ibid. 109-110.

Gel, zülfünü tarayım // **Гордлевский В.А. Образцы народной...** с. 99-100.

Gülcan Çolak Bostancı. Türkçedeki Temel Kelimelerin Çağrışımlarında Altkültürün İzleri // Milli Folklor Dergisi. Sayı: 81, 2009. S. 64-78.

H.Saim Parladır. Mit Simgeciliği ve Mitin Yapısal Çözümlemesi // Folklor / Edebiyat. Sayı: 48. S.17-35.

Hay bacım, müradın buldun // ibid. 100-102.

Hüseyin Cahit Öztelli. Zile şairleri. 1944.

İlhan Başgöz Doğu Anadoludaki Folklor Araştırmaları 1947.

Kabaklı Ahmet. Aşık Edebiyatı.

Kına gecesi türküsü // Öztelli C. Halk türküleri. S. 74 - 77.

Kına türküsü // Balim A. Destanlar ve türküler // s.148-149.

Miller B.V. Tureckie Narodnye Pesni. M.1903.

Nail Tan. Folklor (Halk bilimi). Genel Bilgiler. İstanbul, 2003.

Özkul Çobanoğlu. Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş. Ankara: Akçağ, 2005.

Pertev Naili Boratav. Dastan **Köroğlu. 1931.**

Şükrü Elçin 1933. Hikayeler.

Türk Folklor Araştırmaları dergisi, Mart 1971, cilt: 13 , sayı: 260, sayfa: 5911-5915.

Türk Folklor Araştırmaları dergisi, Şubat 1971, cilt: 13, sayı: 259, sayfa: 5879-5883.

Türkiye’de Halkbilimi Müzeciliği ve Soruları Semp. Bildirileri. Gazi **Üniv.** THBMER Yayını. Ankara 2003.

Türkü // Suat Batur. Açıklamalı – Örnekli Türk Halk Edebiyatı. Altın Kitaplar Yayınevi. İst. 1998. S. 46-105.

YOZGAT AĞIZ KÜLTÜRÜ ÜZERE İNCELEME: “YOZGAT SÜRMELİSİ” SİLSİLESİNDE HASRETİN TERENNÜM RENKLERİ VE İFADE YATIMLARI

Ebülfez EZİMLİ¹

Özet

Yozgat Ağız incelemesi: Yozgat Ağız Kültürü menşe ve menbe bakımından Oğuz-Bozok Dil semantikasına mensuptur.

”Yozgat Sürmeli” silsilesi renkleri. Hasret Aşık Sürmeli’nin ta kendisidir. Hasret onun renginden renk alıp, sesinden ses alıp, sözünden söz alıp, hasretinden-hasret.

Sürmeli’de hasret çokrenklidir.

I Renk: Hasret öz renginde olar. Sürmeli terennümünde Hasret hasretten doğar; Hasret hasrete kovaşar. Hasret Sürmelinin kendinden renk alıp. Onun deyimlerinde Hasretinin sinesi oyuk-oyuktur: **Aşık neden “Galbur alır toprağımı elerim” söylüyor?**

II Renk: Hasretin Gurbet rengi. Aşık Gurbet halindedir. Geribe bir haber gelmez gurbette. Aşık öyle bir haldedir ki, eger yardan bir sorak olmasa-- cevab gelmese, goyun olup onun ardınca gezip meler. Sevgiliden ayrı kalmka da Gurbet rengidir.

III Renk: Hasretin Vay rengi: Gurbet varsa, geriblik var: geriplik varsa, vay-viven var: **“Vay-vay, anem, sürmelim, vay”**. Bu, çaresizlikten yanmadır: aşikin ne hayına yeten var, ne de vayına oturam.

IV Renk: Hasretin Dağ hali. Aşık Sürmelinin her nefes alımı: her anı ürekkeçme-bayılma-baygın olma rengindedir. Sürmelinin aşk rengi Dağ rengidir—Dağ aşikin halinden hal alar: “Yüce dağ başında bir guzu meler”: dağ üstüne dağ çekiler.

V Renk: Hasret Sürmelinin sesinden ses alıp: hasret ses alıp ki, aşiklerin kalplerinden kopan ah ve feryatları sevgili mekanına yetire bilsin. Ses seslendikçe hasretin ahı-amanı arşa kalkar: aşikler kendilerini her zaman maşukanın ayaklarının deydiyi yerlerde yer alar.

VI Renk: Mekan ve makam rengi: ; mekan Sürmelinin hasret yurdudur: Aşık Yar Mekanındadır: Yar mekanı Aşikin kalbindedir. Mekan hasreti Sürmeli’den od tutup yandı.

VII Renk: Hasretin Menevşe rengi: “menevşe koymuşlar gülün adını...” ne menevşede hal kaldı, ne de menevçe hasretinde olan aşikte: “Ölmedikçe gönül yardan ayrılmaz”.

VIII Renk: Hasret bir ışıktır: onda her şey aydın-aşkar görünür. Burada Aşık ışığa bürünüp: onun bin bir rengi renk verir- renk alır.

Yozgat halk dili, halk ilmi özellikleri Oğuz Ağız edebiyatı irsine aid zenginliyi yansıdır.

Anahtar Sözler: Yozgat ağızı, Yozgat Sürmelisi, Sürmeli Hasreti, Hasret Renkleri

¹Doç.Dr., Nahçıvan Devlet Üniversitesi ve Nahçıvan Müellimler Enstitüsü, Azerbaycan. ezimliebulfez@yahoo.com.tr

Abstract

Investigation Of Oral Yozgat Culture: Praising Colours And Pressing Ways Of Longing In “Surmeli Of Yozgat” Series

Oral Yozgat investigation: Oral Yozgat Culture belongs to Oghuz- Bozok language semantics originally.

Colour series “Surmeli of Yozgat”. Longing is lover Surmeli himself. Longing gets colour from his colour, voice from his voice, Word from his Word, longing from longing.

In Surmeli longing is multicoloured:

I Colour: Longing is in its colour. Longing is formed of longing in Surmeli praising. Longing goes to longing. Longing got colour from Surmeli itself. In his sayings the breast of Longing is like hollow.

II Colour: Strange place colour of longing. Lover is in strange place situation. No strange news comes to strange place. Lover is in such situation, if he doesn't get any news or answer from his sweet-heart he will turn to a lamb and bleat after him. When he is far from his sweet-heart it is a strange place colour.

III Colour: Grief colour of longing. If strange place exists there is strangeness exists there is grief. It occurs from helplessness.

IV Colour: Mountain state of longing. Each breathing of lover Surmeli; each moment is in faint colour; have colour of Surmeli; is a mountain colour—Mountain gets strength from lover: “A lamb bleats in high mountain”.

V Colour: Longing has got voice from Surmeli; s voice Longing has got voice to deliver sigh and wail of lover's heart to sweet—heart place. When the voice is heard it increases sigh of longing; Lovers always settle in the places visited by their lovers.

VI Colour: Place and time colour: place is a longing land of Surmeli; the lover is in sweet—heart place. Sweet—heart place is in lover's heart. Longing of place caught fire from Surmeli.

VII Colour: Menevshe colour of longing; “the flower was called menevshe...”

A soul can't be separated from sweet—heart without dying.

VIII Colour: longing is a light; everything is seen clearly in it. Here the lover is surrounded with light.

Folk longing, folk science peculiarities of Yozgat reflects wealth belonging to Oghuz oral literature heritage.

Key Words: Yozgat oral speech, Surmeli of Yozgat, Longing of Surmeli, Colours of longing.

1. Giriş

Yozgat Ağız Kültürünün menşe ve menbei Oğuz-**Bozok** mensupluğuna bağlıdır. Bozok mensupluğu Türk, Millet ve Dil mensupluğu demektir. Yozgat'ın 5000 yıldan fazla tarihe malik olması—Türk kültürünün kadimliğinden ve zenginliğinden gelen makamdır. Tarihen Ural-Altay ailesinin, Sümer uygarlıklarının en büyük zaman ve mekanlara ait olan hangi kültürel mirası varsa, Bozoklar da o mirasa mensuptur. Burada ayrıca bir Oğuz mensupluğu var. Oğuz Türkleri Türk Dünya Kültüründe siyasi ve manavî, iradi ve akli hükümlere malik olan medeniyet yaratmışlar ve onu dünya medeniyet sistemine çevirmişler. Bu anlamda, Oğuzlar kadim dünyanın Türk yaddaşını temsil etmiş, geliştirmiş, yaşatmış ve yaşatmaktadırlar.

Oğuz Türkleri iki neheng guruptan-koldan ibarettir: Birinci gurup-kol: **Bozoklar**, ikinci gurup-kol Üçoklar adlanır.

Bozoklar, Günhan, Ayhan, Yıldızhan kardeşlerinden gelen tayfalardır.

Günhan'dan gelen: Kayı, Bayat, Alkaevli, Karaevli;

Ayhan'dan gelen: Yazır, Döğer, Dodurga, Yaparlı;

Yıldızhan'dan gelen: Avşar, Kızık, Begdili, Kargın.

Üçoklar ise **Gökhan, Dağhan, Denizhan'dan** gelen tayfalardır.

Gökhan'dan gelen: Bayındır, Peçenek, Çavuldur, Çepni;

Dağhan'dan gelen: Salur, Eymür, Alayuntlu, Yüregir;

Denizhan'dan gelen: İğdir, Büğdüz, Yıva, Kımık.

Dil bakımından Bozoklar ve Üçoklar Büyük Türk Dünyasının haritasında önemli yer tuturlar. Oğuzlar Türk Dil Kültürü üzere hem tasvirler ve nişanlar verib, hem de her nişan ve tasvirlerle kurallar tespit edip. Umumiyetle, Oğuzlar da, Kıpçaklar da dünya kültürü tarihinde mahsusi rol oynamışlar: Dünya onların simasında Türk tarihini yaşadan siyasi ve kültürel nizamlar tapmış ve nişanlar elde etmiştir. Bu manada, Bozoklar da Ural-Altay'dan, Orta Asya'dan, Ana Türkistan'dan böyle, bütün Orta Doğu mekanlarında, uzak ve yakın dünyada söz söylemine, makam ve mekan tutumuna malik olan Türklerin Kadim, orta asırlar ve yeni dünya temsilcileridir. Böylece, Oğuz tayfaları Türk Dünyasının iç ve dış varlığında bir Dünya mensupluğu missiyasını yerine yetirmiş ve bu missiyayı yaşatmak, devam ettirmek kudretine malik olmuşlar.

Anadolu illerinin Oğuz-Türkmen mensupluğu, her şeyden önce, mahsusi ağız aydınlığına maliktir. Yozgat ili ağız da Azerbaycan--Orta Anadolu mekanlarının ağız kültürüne mahsus hususi ifade zenginliği ile dikkati celp ediyor. **Yozgat Ağız** zengin ifade özelliklerine maliktir: bu özellikler bilavasite Türkmen-Azerbaycan Türkçesinin ağız yatımına mensup olduğunu kanıtlıyor.

Yazımızda biz Yeni dönem Yozgat ağız edebiyatı numunelerinden biri gibi, “Yozgat Sürmelisi” şiir silsilesinden, orada aşık ve aşık Sürmeli'nin Sürmeli adlandırdığı sevgilisine olan Hasretinin mana, mazmun ve ifade renklerinden bahis edeceğiz.

2. “Yozgat Sürmelisi” Silsilesinin Sesli ve Sessiz Rengleri

Yahut: Sürmeli Aşkının Türkü Yangıları.

Hasret ve Hasret:

Sürmeli hayatından bahs eden ehvalat -hikaye Aşk destanıdır: bu, Yozgat aşkıdır: Biz bu ehvalatı, şerti olarak, “Sürmeli destanı” adlandırırız. Aşık Sürmeli ile Bozok-Yozgat üslubuna has karakteristik alametler aşkar olur: bu, ince ve merhemli, sadık ve necip bağlantılara malik olma üslubunun yansımalarıdır. Yozgat

üslubu Bozok üslubudur—dünyanın üslubunu yaradan Oğuz aile mensupluğuna mansustur.Yozgat Bozok ismini taşıyor. Kahramanlık ve leyakat mekanıdır. Tarihi simasına, Halk kültürüne göre, Bozoklar (Yozgatlılar) necip ve kövrek kalpli, inamı, akidesi, aşkı, vatanı yolunda can koyan aşiklerdir. Burada **Mustafa Kemal Atatürk'ün** Yozgat - Bozok ve onun yiğitleri hakkında dediği güzel bir kelamı, çok yatımlı bir *vasfi* yada salmak isterdik. Atatürk 3 Şubat 1934-cü yılda demiştir: “**Ünlü süvarilerin harp meydanlarında kahramanca dövüşen Türk yiğitlerinin harman olduğu diyar!.. Bozok Yaylasının çocukları, varolun**”.

Aşık Sürmeli de Bozok yaylasındandır. O Aşk yangısından necat tapan Aşık, saz,söz hikmeti ile kamil Aşıktır. Aşık Sürmelinin sazlı-sözlü koşkuları neğmeli, laylalı, ağılı-ağıtlı söylemler, ifade yangıdır. Bu şiirlerin formaca özüne mahsus yığcam, ince ve yatımlı ifade terzi vardır. “Yozgat Sürmelisi” silsilesinin mazmun, mana, idea ve üslup bakımından bir adı var: **Hasret**. Ve bu şiirlerde Hasretin sözle ifade edilen saysız-hesapsız şekilleri, menzil-duracakları, duru-duru akacakları, sesli ve sessiz renkleri vardır. Bunlar Silsile Renklerdir. Ve bu duracaklar, akacaklar hepsi **Hasretin silsileli** oluşu demektir. Bu silsile koşkular, neşmeler- bayatı-ağılar, türküler Sürmeli destanının ifade şekilleridir.

Hasret Aşık Sürmelinin ta kendisidir: sevgilisini **Sürmeli** –deye adlandıran aşık kendi ismini unuttu ve kendi de el arasında **Sürmeli** diye tanındı. Ehvalat böyledir ki, “Bozok yaylasında otlayan sürülerin birini de Sürmeli Bey adında bir Türkmen Yörüğü otlatırdı. Halk tarafından sevilen bu yanık sesli halk ozanı elinde kavalı, sirtında sazi Yozgat'tan Akdagmadeni'ne uzanan ormanların içinde sürüsünün içinde dolasırdı”. http://www.dailymotion.com/...yozgat-surmeli_music

Nağıl devam ediyor: Bozok yaylasında bir çoban var idi. O çoban, güzel bir kıza vurulur. Onun sevdiği bu kız kim idi ve hasret belalarına sebep ne idi? O, el-obada tanınan bir Türkmen beyi de var idi. Denildiğine göre, bir Türkmen beyinin güzel-göyçek,”ahu gözlü, sürmeli kaşlı, ay yüzlü bir dilber” kızı da var idi. Bay Sürmeli adlı aşık, şairin sevgisi ile o kızın sesi-sorağı,, güzelliği bütün Bozok yaylasına yayılmıştır. Bey Sürmeli'nin ata-anası kıza elçiliğe gedir, ancak o “sert, meğrur” Türkmen beyi kızını çobana laik görmediğine göre kızını vermiyor. El-obanın, mahalın, yurdun, Bozok'un sayılıp-seçilen efendilerinin de istekleri geçmiyor ve Türkmen beyi kızını çobana vermiyor. Bu ağır bir dert olur, Sürmelinin kalbine yapışır. Bay Sürmeli Saza, söze bağlanır: derdlerini sazla-sözle dile getirir. Çok çekmir ki, el arsında, bütün etraf yerlerde Aşık-şair Sürmeli gibi tanınır. Aşık Sürmeli'nin yaralı kabinin yaraları söze dönüp sızlayır-göyneyir: aşikin hasret yankıları artır, her tarafa yayılır; kalbi göynüyor, sesi, sözü hüzünlenir, sesinin, sözünün hüznü günbegün, aybaay, yıbayıl bütün mahalları bürüyor.

Ve böylece, “üzüntüsünden sürüsünü birakan Sürmeli Bey alır sazını eline, Beşçamlar mevkiinde kendine bir dergah kurar. Askını, yanık türküleriyle dağlara ağaçlara anlatır. Küser otagına, obasına ve Akdaglar'a kadar uzanan çamların arkasında onu bir daha gören olmaz”.

Ve “O gün- bu gündür dillerde yankılanır Sürmeli Bey'in türküleri”. http://www.dailymotion.com/...yyozgat-surmeli_music

Yankılar onun aşık kalbini şam gibi eridir: hasretten aşigin beli bükülü hala düşür. Bir deyiminde şunu böyle anladır:

**Yozgatın yolları bükülür, gider,
Gözeller üstüne dökülür, gider.
Bir yiğit de sevdiğini almasa,**

Ölenecen beli bükülür, gider (Caferoğlu A. 1995:164).

Yolların “bükülü gitmesi” ile aşikin “belinin bükülü gitmesi” benzetmesinde hangi manalandır-

manı verib şair-aşık Sürmeli? Yollar yolcu aparar, aşık ise derd-gem, nisgil, hasret yüklerini çeker--dartıp aparar. Hasret onun-Aşık Sürmeli'nin belini bükür; hasret onun ömür-gün sırdaşı olar; hasret ona hayal olar, ondan hayal alar, ona umut verir, umut alar; aşikin hayalı elinden alındıysa, demek ki, canı alındı...

Aşık Sürmeli'nin sazla söylediği sözler, nağmeler Türkü olup halkın dilinden düşmüyor.

Aşık Sürmeli'nin hayatında:

derd derde karışır, gem geme, nisgil nisgile, hasret hasrete:

ses kövrelir, söz yara bağlıyor, aşikin sesi yas tutur, sözü **yas tutur, hasret terennümleri okuyor.**

Ve Aşık Sürmeli'de sazın, sözün, neğmenleri ağı-ağıt rengine, laylası layla rengine, hasret hasret rengine bürünür. Aşık Sürmeli'de Hasret çokrenklidir: onun Hasreti binbir renke çalır: nisgil şeklinde, öksüz şeklinde, çaresiz şekilde olan Hasretin bin bir rengi kendi kendinden renk alır. Hasretin renkleri bir-birine bağlıdır: bir-birinden töreyir, bir-birini çekip aparır:

I. Renk: Hasretin Hasret Rengi.

Aşk aleminde Hasret Öz Renginde Olar. Sürmeli Aşıktır: Aşık Sürmeli'nin Hasreti Hasret rengindedir. Başka bir teşbihle desek: pes Hasret ne rengindedir? **Hasret—bütünlükle sevgili Sürmeli rengindedir; Aşık Sürmeli de o renktedir.**

Bay Sürmelinin şiirlerinde Hasret hasretten doğar; hasret hasrete kavuşar. Ve Hasret Sevgili Sürmeli ile Aşık Sürmeli'ye kavuşup: rahat olup: onların kalplerinde yuva kurup: orada beslenir, ohşanır, ezizlenir, sevilir. Aşık Sürmeli ile sevgili Sürmeli için Hasretten sevimli ne var?

Hasret Sürmelinin kendinden reng alıp ki, bütün aşıkların kalblerine bir serinlik sepilsin.

Sürmeli'de Hasretin rengi ne renktedir? Elbette ki, hasret renginde. Hasret renginde mezar rengi de görünür:

**Dersini almışta, ediyor ezber,
Sürmeli gözlerin sürmeyi neyler?
Ölüp de mezara girdiğim zaman—
Ben susayım, kemiklerim söylesin.**

Hasret öz dersini alıb: kimden alıb? Elbette, sevgili Sürmeliden alıb. Ben kendi halimde değilim, mezar halindeyim: ben susum, koy kemiklerim söylesin ne halde olduğumu; bu, cismen ölüp gitme, ruhen hasret çekmedir: hasret neğmesini Aşikin kemikleri söylüyor.

“Yozgat sürmelisi” silsile şiirlerde Hasret özü bir obrazdır: canlıdır; hem aşikin canıdır, hem aşike can veriyor. Hasret hem de sevgilinin-Sürmelinin obrazıdır. Bu anlamda, Hasrette iki taraf var: Aşık Sürmeli ve sevgili Sürmeli. Bu taraflar bir-birlerinden ayrı değil, bilakis bir-birlerine bağlıdır. Hasret -- Aşıkların bir Can üstte karar tapmasıdır.

“Yozgat Sürmelisi” silsile neğmesinin bütün ruhü ve üslubu, mazmun ve ideyası Hasrettir. Hasretle aşıklar arasındaki bağlılığın karakterik mazmunları vardır: Bu, Aşkın hasretidir: aşıkta hasret vüsala ermenin zirvesidir: onsuz aşk yoktur; hasret hayrettir: her nefes aldıkça hasretin yangısı kaynıyor aşikin köksünde; nefes-nefes can verir aşık: nasıl desek, şurada Hasret hasrete can verir, hasret hasretten can alar: sevgili Sürmeli'ye olan hasret Bay Sürmeli'nin yetkinliğinin ifadesidir, onun müdrikliğini yansıdır: bununla Aşık Sürmeli kemale dolup; hasret Aşkın kamil ustasıdır. “Sevdanın dalğası” aşikin başından aşıp; ve onun ne

gecesi gecedir, ne gündüzü gündüz:

**Sevdayın dalğası başdan aşalı
Altın arab atla belim şişeli;
Benim o gözele gönüm düşeli,
Ne gecem gece, ne günüz günüz.**

(Söyleyen:Feyyaz Akgüller; Derleyen: Caferoğlu A. 1995:160).

Mehebbet aleminde Bay Sürmeli Hasretinin öz rengi var- bu, Aşık Sürmeli'nin rengidir. Ve Hasret aşık-şair Sürmelinin renginden renk alıp, sesinden ses alıp, sözünden söz alıp, hasretinden-hasret. Ne hasretin yolu-yolağası var ki, bir ayak saklayıp-dayanıp nefes dersin, ne de sesinin sesine hay veren var ki, sevgiliden bir haber getirsin. Sevgilinin ne sözünden bir haray gelir, ne harayından bir sorak. Ses-sorağı olmağan yarın hasretinden gelen nisgilin ve hasretin tutkun ve bulut gibi dolmuş rengine, azap ve ıztıraplara, gem-kedere, binbir renk katar.

II. Renk: Hasretin Gürbet Rengi.

Sürmeli'nin şiirlerinde gürbet her hansı bir yad yerde kalmak demek değil; şurada gürbet sevgili Sürmeliden ayrı kalmak rengindedir: Sürmelisiz nerede olursan, ol—her zaman gürbettesen, her zaman garipten: gapın bağlı, yolun-yolağan bağlı: dilin bağlı, sözün bağlı. Bütün bunlardan—hasretin gurbet renginden başka bir renk töredi: “Of!”-“Aman!” rengi.

**Of.. Of.. Yüksek gonaklarda al-yeşil perde,
Canım gurban olsun merd oğlu merde,
Düyari-gurbette dutuldum derde,
Gel, tabip, yaramı sar garip-garip--
Vay, vay, anam, Sürmelim, Aman!**

<http://ocaloguzhan.blogspot.com/2007/08/yozygat-srmelisi.html>

Tebip garip yarasını sarsa, garibin yarası sağalacakmı? Gurbet yerlerin yaraları sağalmaz: Aşk yarası sağalarmı ki, garip yarası da sağalsın. Yaraları “garip-garip” kim sarıya biler ve yaralara sarğısız kim sağalda biler? Elbette, Sürmeli sağaldar. Aşık her zaman gariptir: uzaklarda da, yakınlarda da. Yarın gurbetinden güzel ne var dünyada?! Şair ‘gel,tebip’ diyerken sevgili Sürmeli’ni haraylıyor. “Vay, vay, anam, Sürmelim, aman!”çağırışı aşık Sürmeli'nin melhem türküsüdür: yaralar bu türkülerle sarınır, sağalır. Gurbet hasreti bu türkülerle ezizlenir.

Sürmeli aşkında Gürbet özü bir rengdir: Gürbet ona en عزیز, en sevgili yerdir: ve gürbet bütün hallerde Sürmelinin hasret çekmenin rengini yansıdır: çünkü gürbetin içinden, dahili ve harici görkeminden hasret yağar: gurbette olan iki hasret çeker: bir yurd-yuva, doğma yerler-Vatan hasreti çeker, bir de doğma adamların hasretini. Gürbette olan *Gerib* adlanır: gerib yakın olan demektir: yani her kesin yakını; aynı zamanda derdin, nisgilin, gübarın, hasretin yakını. Geribin kapısını açıp-örten olmaz, harayını duyan-eşiden tapılmaz; söz verilmez geribe, çünkü gerib kimsesizdir. Geribin Ah-Ofdan başka sözü de olmaz. Aşık Sürmeli “Of...Of “diye-diye kendinin yangısını püskürür, kendini odsuz-közsüz yandırır:

**Of... Of... Of...
Yozgat ellerinde garip garip gezerken
göründün gözüme, büktün belimi
gariplik elinden candan bezerken
nasıl arz ederdim garip halımı--**

aman, aman, aman, aman, aman, Sürmelim, aman!

Bu, Hasretin bildirişidir: Yozgat ellerinde gezen geribin feryadından, can yangısından ağır bir feryat varmı? Burada Aşık Sürmeli'nin “Garip” sözünden aziz ve etkili söz yoktur: şair Sürmeli aşık garibin birkaç halini aynı anda dile getiriyor:

birincide: dile getirilen gezirken garip olmanın halidir; aşık bu Yozgat elinde ne gezir “garip-garip”? Elbette sevgilinin sorağındadır: bir de ki kim gezmelidir—garipten başka? Aradığı gözüne göründü. “Göründün gözüme”—bir başka ağırlıktır. Çünkü bu görünme geçip geden görünme: ona sesmi yetirmek olur, sözmü söylemek olur? Elacsız aşikin beli de o üzden bükülür;

ikincide: Garibin yangıları, gürbet ağıtı eks edilir: aşık Sürmeli gariplik elinden bezipmi--böyle söylüyor? Elbette, bezikmeyip. Aşık aşk esiridir, aşk esiri neden beşiker ki?! Hasretin yangısından güzel bir nesne yoktur onun için.

Üçüncüsünde: “garip hal” ve bu “garip halı arz etmek müşkülü var. Arz etmek için halmı kalıp aşikte. Aşike ne kalıp? Elbette, “Of...Of”, “Aman,Aman” yanmak kalıp. Bu, hasretin en sert yüzüdür—aşike göründü. Göze görünmenin ağrısından daha nece hasretler od tutub yanar. Bu halbe Hasret kendi rengine “Aman” rengi katır: aşık “Of”, “Aman” renkine bürünür:

**Yüksek binalarda yeşil perde,
Sen yüksek yerdesin ben ise nerde
Senin aşkının tutuldum derde
Kırdı felek kanadımı kolumu
Aman, aman, aman, aman, aman, Sürmelim, aman!**

Şuradaki Aman “Felek Amanı”dır: Aşike felekten ne gelir ki--Amandan, Ofdan savayı! Sürmelinin Of-u, Aman-ı sevgilisinden değil: Feleğin fiilindedir. Sevgilisi feleğin gerdişinden hasret burulğanına düştü. Ancak Sevgili Sürmeli Felekte--yüksektedir: Aşık Sürmeli bu ucalığı “yeşil perde” diye vasf eder. Felek kanadını-kolunu kırıp--bununla aşık kendi halinde olduğunu terennüm ediyor—feleğin halinde olduğunu yok:

Of... Of... Of...
**Gel beri, gel beri, ben adam yemem,
saklarım sırrını, ellere demem,
cennet-i alaya sensiz giremem,
ben bilirim cehennem yolunu,
aman, aman, aman, aman, aman, Sürmelim, aman!**
http://www.dailymotion.com/...yyozgat-surmeli_music

Şair Hasrete yüz tutur: Of...Of... hasretin deruninde—dahilinde-gizlindedir: bu mahram gizlidir, yalnız sevgiliye aittir; yanına çağırır: meğer yanında deyilmi? Yanındadır—bir kimsenin bilmediği kadar yakındadır. Şair, Sevgili hasreti çağırıyor: sevgili neden korksun? Kimsenin bilemeyeceği bir mahramlığı var: mahram olandan ne gizlemek olur? Derdi mi, nisgili mi, ağrını-azabımı? Aşikle sevgili bir gizlinliktedir. Sırr özü mahramdır aşıklere. Hasrete gerek kovuşasan ki, sırta mahram olasan. Aşık Sürmeli her zaman hasrete kovuşmuş haldedir. Aşık Cennet-i Ali'ya sevgilisiz ‘giremem’ diyor. ‘Ben bilirim cehennem yolunu’- sevgiliden ayrılık azabının yoludur: müsibet, ıztırap, işkence yoludur: o yolu ben özüm iyi tanırım; amma Cennet-i Ali yolunu sensiz bulamam. ‘Aman, Aman!’ nidasısı ayrılık mersiyesidir.

Aşık Gürbet halindedir, gürbet de aşık halinde: can onun sırdaşdır, cananın hasreti onun manasıdır, can çeken ağıkin nağlı-masalı onun mazmunudur; Bütün renkler ifade-tasvir ve terennüm bakımından şair,

Aşık Sürmelinin hayat nişanlarıdır.

Lap baştan hasretin Sürmeli rengi “Of...Of” ve “Aman” rengidir. Hasret koşkusu koştu: bu, evveli “Of”, sonu “aman” nidalı koşkudur:

Of... Of... Of...

Altın kaleminden, aman, yazı yazarım:

Eslim Yozgatlıdır, gürbet gezerim.

Yeddi yol üzerine kazın mezarım,

Yar gelip geçtikçe gönlüm şen ola.

Söz hasretin köksünden gelir: aşık Sürmeli sevgilinin altın kalemi ile yazıyor: altın kalemin yazdıkları sözler altın rengindedir. Esli Yozgatlı olan aşikin nefesi, sesi, sözü de Yozgat mihrindedir: bu tarz mihr Yozgatlıların kalp insanı olduğunun ifadesidir: Birce Aşık Sürmeli bes ediyor Yozgat üslubunun inceliğini, kövrekliğini, itibar ve deyanetli oluşunu anlamağa.

Yozgat’ın daha ne hali var? Şair Yozgat’ın hali ile kendi halinin uygun üslubunu terennüm ediyor: şudur, Yozgat’ı sel alıp, Soğluk da duman içindedir:

Yozgat’ı sel aldı, Soğluk’u duman,

Sıtkınan seviyom, Vallahi, inan.

Eller yârini aldığı zaman

Ellerim koynumda kalır bir zaman.

Yozgat selli haldedir, Soğluk duman halinde: tıpkı aşikin halı gibi: aşık her zaman sel içindedir-hasret sel olup onu düzlere, dağlara, derelere çıkarır.

Soğluk Yozgat’ta Çamlık tepesinde olan bir yüce makamdır: görünür, Aşık Sürmeli Soğlukta denilen o yüce makamda olup, derdini dile getirip: Sıtkınan sevdiğine and içir: o dumanlı-çenli Soğluk makamı gibidir—elleri koynunda kalmış halinde. Aşık Sürmeli sadık ve vefalı olduğunu kanıtlamak için Soğluğu da şahit tutur. Ama dert ondan da ağırdır: eller-başkaları yarına kovuştuğu halde, Aşık Sürmeli her zaman “elleri koynunda” kalmış haldedir.

Türkünün başka bir sepkiden deyiminde Soğluk makamından farklı bir makamdaki da bahis ediliyor:

Yozgat’ı sel almış, Soğluk’u duman,

Sıtkınan seviyom, billahi, inan.

Ölüp de kabire girdiğim zaman

Ben susuyum, kemiklerim söylesin.

http://www.dailymotion.com/...yyozgat-surmeli_music

Bu, mezar makamıdır: kbir makamında aşikin derdini nisgilini, hasret yangılarını kabir özü söyleyecek: kabirde sızlayan, göyneyen sümükleri-kemikleri söyleyecek.

Soğluk ögle bir dumanlı-çenli yerdir ki, oradan yalnız sadık ve itibarlı şahıslar geçebilir- makam tuta bilir: her zaman ah çekirmiş gibi dumanlı-çenli oluyor tepesi. Aşikin de ayrılık ve hasret nisgilinden her zaman bağı üstünde duman-çen dolaşır. Mezar-kabir öyle bir yerdir ki, onun çeni-dumanı olmaz, onun azap ve feryadı olur: kemikler söyle her şeyi; ve böylece, Hasret devam eder. Kabirin hali garib hali olur: gabir özü ele Gariptir. Gabir Hasretin ocağıdır, evidir-eşiyidir, bağ-bağçadan uzak mekandır

Gerib Sürmeli’ye bir haber gelmez gürbette. Kim getirecek o haberi? Yolu yok-yoldaşı yok, geleni

yok-gideni yok...

III. Renk: Hasretin Vay Rengi.

Sürmeli nisgillidir: onun nisgilinde Hasret yas içindedir, hşretin, nasıl desek, eli koynunda kalıb. Halk deyiminde “Eli-kolu bağlansın” garğışı var. Amma Hasretin elini-kolunu bağlayacak birisi varmı? Sevgiliden başka Hasretin elini-kolunu bağlayan bir kimse olarmı? Olmaz! Sevgili ise nerede, hanki mekanda makam tutup—aşık o mekanın ve makamın sorağıdadır: gece-gündüz yol gider, yol biter-yolcunun-aşikin hasreti bitmez...

Hasrette bir müdrilik var: çünkü Hasret Aşktandır: Aşk kamil olmak, müdrük olmak ucalığıdır: Aşktan geçmek olmaz: demek ki, Hasretten de geçmek olmaz: Hasret aşikin en yakın-doğma sesidir, en etkili sözüdür, en sadık dostudur: insan sadık dostundan ayrılığa ağı-ağıt demezmi? Derdini, ağrısını dilile izhar etmezmi; sesi ve sözüyle hasrete layla çalmazmı?

Of...Off... Ganatlı gapının demir sürgüsü vay!
Tel-tel olmuş saçlarının örgüsü vay!
Vay, vay anam, Sürmelim, vay!

Of...Off...Dere boylarında yayılan atlar vay!
Yar mendil yumuş da, ikiye katlar, vay!
Vay, vay anam, Sürmelim, vay!

Of... Off... Mezarımın üstünde beş karış otlar vay!
Bitmeyince gönül yardan ayrılmaz, vay!
Vay, vay anam, Sürmelim, vay!

Bu “Vay” türkünün sesinden ve sözünden, akarından, yangılından haki yatımler gelir, hanki sırlar aşkar olur? Elbette, hasretin Vay sırları:

- Ganatlı gapın bağlandı, ganatlı gapının demir sürgüsü sürünmez daha, tel-tel olmuş saçların yasa battı, saçlarının örgüsü bozuldu daha: ganatlı gapına vay!Ganatları kırılmış, açılıp-kapanmaz daha! Bağlı gapına Vay! Gapının demir sürgüsüne vay! Tel-tel olmuş dağımığ saçına Vay! Saçının örgüsüne Vay!

- Dere boylarına Vay! Çünkü o derelerden geçmez oldun! Dere boylarında yayılan atlara Vay! Çünkü o atlar daha binilmez oldu!

- Yar mendiline Vay! Çünkü o mendil daha yar elile yuyulmaz, yuyulup da ikiye gatlanmaz! Bir gati sen, bir gati Sürmelin idi

- Mezarım Vay!—yalgız galdı, hasretli galdı: hasretinden naleli galdı-nisgilli galdı! Mezarımın üstünde bitip büyüyen beş garış otlara Vay! Geleni olmayacak-gideni olmayacak o mzarın ki, otları sulansın, biçilsin;Yar sevdasından saralacak, yar hasretinden guruyacak....Vay, Anam! Vay Sürmelim, Vay!

Otlar bitecekmi? Bitmese, gönül yardan nisgilli galacak: hasretli galacak, Yarsız galacak: mezarsız galacak! Vay, Anam, vay, Sevgilim-Sürmelim Vay!

Şairin neğmesinden neğme, türküsünden haray geldi: Sevgiliden ayrı kalmak da Gürbet rengidir. Gürbet varsa, geriblik var: gariplik varsa, vay-şiven var: “**Vay-vay, anam, Sürmelim, vay**”—ağtılı-yankılı söylemdir:

**Yozgat, seni delik-delik delerem
Halbir alıp toprağını elerem,
Yohlarım postayı, cuvap çıhmasa,
Goyun olur, ardın sıra melerim—
Vay, vay, anam, sürmelim, vay.**

(Söyleyen:Feyyaz Akgüller; Derleyen: Caferoğlu A.; 1995:157)

Yozgat, seni delik-delik delerem—Ne için? Oklamak için. Ne için? Kabir kazmak için. Ne için? Hasretten yandığım için. Ne için? Hasrete kovduğum için. Ne için? Bana hasret dağı çektiğin için. Toprağını eleyerem ki, onu göke savuram-yeller-ruzgarlar aparsın çöllere yaysın, ormanlara, yaylaklara, derelere-tepelere yaysın.

Halbir alıp toprağını elerem- ne için? Benim sinemi delik-delik ettiğin için. Ne için? Toprağını göye sovurmak için.

Aşık Sürmeli’de neden Yozgat’a karşı böyle bir hiddet var?- “**Yozgat, seni delik-delik delerim**”: ka-zaptanmı, nefrettenmi, ağrıdan-acıdanmı? Elbette, yok: çünkü aşiklerde kazap olmaz, aşiklerde nefret olmaz, aşiklerde ağrı-acı olmaz! Bu, Aşık Sürmelinin Aşkından gelen yakınlıktır, mehremliktir: sevgidir, yakınlığın ifadesidir: sırdaşıktır. Aşık Sürmeli’nin Aşkı, Hasreti ile Yozgat bayatı çağırarak nisgiline bürünüp.

Böyle olduğu halde aşık neden Yozgat’a “**Galbur alıp toprağını elerim**” söylüyor? Çünkü Sürmeli Hasretinin sinesi oyuk-oyuktur: böylede, Yozgatın da sinesi oyuk-oyuktur.

**Eger, yarım, sen buradan gidersen,
Koyun olub, ardın sıra melerem—**

Aşık Sürmeli ne ne için “koyun olub, ardın sıra melerem” diyor: çünkü yetim galıb-öksüz galıb, kimsesiz galıb. Ne için? Hasretini ovutmak için; ne için? hasretinin derdini çekmek için; ne için? hasret yangısını çölleri sepmek için; ne için? hasretli olan aşikin nalesini dağalara-taşlara yaymak için; ne için? çünkü bir gün olar sevgili Sürmeli bu çöllerden, yollardan-izlerden geçer: o zaman aşık Sürmelinin halına yanar-odlanar, “Aman, Vay” diyer, saçların yolar, onun hasretine yas saklar.

Daha bir bendinde diyor:

**Anam beni hasda-hasda isdemiş,
Saşlarımı gül suyuna ıslamış,
Anan beni gürbet için beslemiş,
Gel meleme, goyun, ben guzudan ayrıldım—
Vay, vay, anam, sürmelim, vay!**

Sürmeli Ana mihrinden de hasret çekip: amma bu nedir: anası evladını gürbet içinmi besleyip? Sürmeli gürbete düşmekle hem de ana gayğısından, ana nisgilinden hasret çekir? Evlat böyüyür, boya-başa çatır—anadan ayrı kaldıkça gürbette yaşayan gibi olur? Sürmeli bu ağıtla hem de Ana hasretine ah çekir? Anasından ayrılanın haline kim yanar?

Sürmeli, Ana mihrinden mihir alıp: hasda ola-ola anası onu istemiş, beslemiş, sevmiş, ezizlemiş, saçlarını gül suyu ile yumuştur. Amma Sürmelini bekleyen bir güc de var idi: aşk gücü. Aşk gücü onu Anadan ayırdı: Anası onu gürbet için besleyib—doğma yurd-yuva için değil.

Ana nereden bilsin ki, oğlunu gürbet için besliyor. Aşık Sürmeli bununla can yangısının daha artık

olduğuna işare ediyor: ana hsretinde olmak da varmış ki, böglece gürbet yangısına düşüb. Balası için mele-ğen koyunun halı nasıl olar? Elbette, göynedici, kovurucu, yandırıcı. Goyun güzusu için melerken aşık-şairin derdi tezelenir, nisgili artır, hasreti od olub yandırır. Ona göre deyir: **“Gel meleme, goyun, ben guzudan ayrıldım”**—yeni daha benden haray yoktur sene: çünkü ben özüm de sen gündeğem. Buradan Vay-ın şiddeti artır: derd derdin üstüne kalanır: derdin özü de yanır.

Bu, çaresizlikten yanmadır: ne hayına yeten var, ne de vayına oturum. Bır deyim ver: **“Anan vayına otursun”**. Bu halde Aşikin vayına hem anası oturur, hem sevgilisi.

Üslubi mazmun: Aşık öyle bir haldedir ki, eger yardan bir sorak olmasa-- cevap gelmese, goyun olup onun ardınca gezer, meler.

IV. Renk: Hasretin Yaylak Rengi.

Sürmeli yaylaktan gitti—daha yaylak o yaylak olmadı: yaylak yetim kaldı, sessiz kaldı, gülsüz-çi-çeksiz kaldı: sazının sesi olmadı, aşikinın nefesi; sözler söylenmez oldu; yaylağa daha ermağın gelmez. Yaylaktan nisgil gelir, gariplik gelir, soyukluk gelir. Ve yaylak yaylak havasından çıkar aşık Sürmeli'nin hasret havasına tüşer.

Yaylağı yaylak olan ellerin haray neğmesi- “Yozgat Sürmelisi”: bu ne yaylaktır ki, geleni yok-gideni yok: Sürmelinin sine yaylağıdır: sinesine çekilen dağın yaylağıdır. Mübarek olsun yaylağın, Sürmeli! Senin aradığından ne çıkacak! Ararsan-ararsan kendini bulamazsan. Vay- diye şiven teperse:

Sürmeli'nin hasreti oyuk-oyuktur: aşigi içinden didim-didim didir:

**Al gülüdü, bahçenizde açıldım,
Yel esdi de içinizden seçildim,
Ben yavrumu şahin gibi uçurdum,
Dilerim Mevladan dallar gurusun.**

(Söyleyen:Feyyaz Akgüller; Derleyen: Caferoğlu A. 1995:159).

Sürmeli'nin hasreti daş halindedir., yaylakta itkin düşmüş el-oba Kendi-kendini bula bilmeyen bir mekandır—Yaylağın.

Yaylağın dağa döndü- senin kalbine dağlar çekildi

**Al gül gibi açıp solma, sevdiyim,
Serimi sevdana salma, sevdiyim.
Cemalın gördükçe benzim soluyo,
Bana ‘deli’ diye gülme, sevdiyim (s.159).**

Al gül gibi açan sevgili aşikin aklını kasp edip: müracaatta bir bahtiyarlık duygusu var: şairi-aşiki şevke getiren bir vurgunluk var: vurğın olmanın bir mecnunluğu var: cemalı görmekle kendini unutar aşık Sürmeli: sesli unutar, sessiz unutar

Çünkü kendin, kendinde değılsen; kendini sürmelin aparıp; sürmelide itiribsen- kayp edipsen kendini; sürmelin de, kendin de bir-birinizi bu yaylak yamaçlarında, bu yaylak ocaklarında, bu yaylak derelerinde-te-pelerinde, bulak başlarında, dağüstü arama yerlerinde ararsınız. Bin defe heyif! Sürmelin gökden yere ine bilmeyen Durna Katarında katara düzölüp. Bin defe heyif!-sen daha o yaylaktan geçe bilmeyeceksen—çünkü daha yaylak o yaylak değıl!

Yaylak da bir gurbet elidir—senin için: sen yaylaktan, yaylak senden habersiz...

V. Renk: Hasretin Dağ Rengi.

Aşık Sürmelinin her nefes alımı: her anı ürekkeçme-bayılma-baygın olma rengindedir. Sürmelinin aşk rengi Dağ rengidir—Dağ aşikin halinden hal alar: “Yüce dağ başında bir guzu meler”: dağ üstüne dağ çekiler:

**Yüce dağ başında bir guzu meler,
Guzunun feryadı çiyerim deler,
Anasız guzuyu kim çözer, beler?
Gel, meleme, goyum, ben guzudan ayrıldım (Caferoğlu A. 1995: 164).**

Bu dağ ne dağdır? Sirdaşmı? Mekan dağdır. Aşikin sevgisine şahit dağdır, yaylak dağdır, oylak dağdır. O, uca dağdır: onda Aşk ucalığı var. Bes o dağda meleyen guzu ne guzudur? O anasından ayrı düşüp: guzunun melmesi feryattıt: bu feryat aşığın çiyerini deliyor. Anasız guzuya kim bakar: onu kim besleyer? Yetim galmış guzunun çekenmi olar?

**Yüce dağ başında biter, ot olur,
Sevdaya yelenin ahlı gıt olur,
Bir güzel de sevdiğinden ayrılrsa,
Ölene gadar yüreine derd olur (Caferoğlu A. 1995: 162)**

Yüce dağ başında ot biter: şair dağ ucalığını özüne nisbet olarak dile getirir: yüce dağların başında ne biter? Ot biter. Sevdaya düşenin aklı olmaz: onda dert olur, haret olur. Dağla sevgili arasındaki bağıklık nedendir? Bu dağ, sevdiği güzeldir: o güzelin derdi-gemi, elemi, ıztırabı bitmez-tükenmez. O güzel sevdiğinden ayrıldığına göre ölene gadar yüreyünde dert besleğer: derd onun köksüne dağlar çeker. Aşık Sürmeli bununla sevgilisi Sürmelinin derdli haline işare ediyor: sevgilisinin yüreğinde ağır-ağır dağlar, silinmeyen-sağalmayan yaralar var...

Bes dağın rengi ne renktedir? Elbette, dağ renginde. Dağın iki tür rengi var: biri mecazi rengtir: aşiklerin galbine çekilip. Diğer renkleri nelerdir? Tabiatın her rengi var: sevgilinin güzelliğinin rengidir.

Hasret ağırdır—dağ kadar ağırdır: dağın altından çıkmak olar, ancak hasretin altından kalkmak olmaz; ve dağı çekip aparmak olar, amma hasreti çekib aparamazsan.

**Yüce dağ başında yahdım kömürü,
Mefasız niye verdin ömürü?
Suvasız duvara çaldım çamırı,
Suva dutmaz emeklerim zay oldu (Caferoğlu A. 1995: 158).**

Sürmeli Yüce dağ başında kömürü yakıp -- ne için? Kendi ile sevgilisinin ramzi olarak mı yakıp? Ay-rılık ateşinin rengimi olarak yakıp? Ömrü boşunamı sarf edip? Ömrün faydasız renglerinimi karartmak için? Aşktan başka ömürde fayda varmı? Suvasız duvara suvak çekmek istedi, ama faydasız oldu, çünkü o duvara aldanmak olmazdı- çünkü o duvarın dözümü yok idi.

Bir dağ da var. Bu dağ görünen dağlara benzemez: bu dağın şekli aşikin halinden görünür: sırrını saklaya bilmez—her görene büruze verer. Bu da Aşığın ve sevgili Sürmeli'nin sinesine çekilmiş dağdır: Aşk dağdır: göknedici dağdı: yaralayan dağdır: yarası silinmeyen-sağalmayan dağdır: dağ üstünden çekilmiş dağdır: bu, hasret dağdır: hiç vakt sevgiliye kovuşmayacağını anlayan Aşık Sürmeli'nin Hasret dağdır. Hasret dağı Aşk dağı ağırlığındadır: bütün dağlar onun yanında suskun olarlar- dalgın olarlar.

Bütün dağlardan aşmak, geçip gitmek olar, amma Aşkın dağından geçmek olmaz.

**Gel beri, gel beri, ömrümün varı,
Eridi-galmadı dağların garı,
Ni deyer de severdin mefasız yarı,
Beyhude inandım yalannarına.**

(Söyleyen:Feyyaz Akgüller; Derleyen: Caferoğlu A. 1995:160).

Aşık Sürmelinin hasreti dağı da yerinden oynadar: dağı erider: dağ onun ahından dağlanır, sinesi gar-gabar olar, kalbi göynem-göynem. Aşık Sürmelinin her nefes alımı: har anı ürekkeçme-bayılma-baygın olma rengindedir. Sürmelinin aşk rengi Dağ rengidir—Dağ aşikin halinden hal alar: “Yüce dağ başında bir guzu meler”, dağ üstüne dağ çekiler:

**Garşiki dağlara dağlarımı derim,
Etrafı lale-sünbül, bağ olmayınca.
Olura-olmaza ben yarmı derim,
Kendi ağa, cinsi bey olmayınca.**

(Söyleyen: Feyyaz Akgüller; Derleyen: Caferoğlu A. 1995:159).

Şair Sürmeli Garşiki dağlara niye ‘dağ’ demek istemiyor? Çünkü o dağların itibarı yoxdur: lale-sünbülsüz yerlere hasretini çekdiği sevgilisi Sürmeli gelmez: çünkü onlarda yar için güzel olan menzeler yoxdur. Garşıdaki dağların neden lale-sünbülü, bağı, meşesi-ormanı yoxdur? Dağlar niye öz güzelliğine sahip deyil? Dağ dağ halinde dğil. Nasıl ki, Bay Sürmeli öz halinde değil. Dağın dağ rengi de kendinde değil; çünkü dağ da hasretlidir: köksüne dağlar çekilip. Ve dağın neden lale-sünbülü, bağı yoktur? Bağlar neye yarayacak, lale-sünbüller neye yarayacak Aşık Sürmeli için, sevgili Sürmeli için? Dağlar sevgili Sürmeliye layık değil. Her yetene yar demek olmaz. Dağa da dağ güzelliği gerektir. Esli soyu ali olmayana yar demkek olarmı? Bu fikir ona işaredir ki, Sürmeli esli-soyu ali-uca idi: onun ucalığı-aliliğinde dağ ezemeti, dağ saflığı var.

VI. Renk: Al rengin ve Sürmeli Gözlerin Ses Rengi.

Hasret, Sürmelinin sesinden ses alıp: ve Sürmeli ses salıp, haray koparıb: sesine yeteni olmadı, ününe çatnı: inledi—dahilden, içten; iniltisini sessiz söyledi, sesli söyledi. Güzelinin karşısında vecde geldi, hayretten kendine gele bilmedi. Ona göre sesi lal oldu, kar oldu. Renk onun dahilinden akıp geldi: bütün renkler onun için al renge düştü. Al rengden gelr bütün yangılar. Al renk hem de seslemek için geler-- Sürmeli mekanına ve Sürmeli'nin Aşk makamına.

İster renkli gelsin, ister renksiz, ister haylı-haraylı gelsin, ister sessiz, ne fergi? Gelen sesler Hasretin sesleridir. Bir de sessiz sesler var-bu da Hasretin sesleridir: dahildedir: kaynar sesdir, telatumlu sesdir, amma garip sesdir, yetim sesdir. Hasret sevgili Sürmeli'den ses alıp—sesleyir. Hasret ses alıp ki, aşiklerin kalplerinden kopan ah ve feryatları sevgili mekanına yetire bilsin.

Al rengli geyim olar ses, aşikin kalbini sızladar, gökneder: al geyip ala salır alemi; aşiki de al renge salır: bu hasretin kan rengidir: kan rengi canlı olan demektir: kan rengi ruha nisbettir: al reng mehebbet rengidir: lale rengidir: yasa batan lalenin bağı hasretten kara bağlayar.

Aşık Sürmeliden Müracaat geldi:

Geyme, dedim, niye geydin alların,

**Yahın iken irâğ ettin yolları,
Yeyip kohulamadığım gülleri
El elinde gördüm, ona yanarım** (Caferoğlu A. 1995: 160).

Yollar yakın iken uzak oldu: al reng gel-gel diyer; ama ayrılık salar. Yollar uzaklaşar—bitmez yollar. Gül rengidir al rengi: hemişebar gülü var, mehmer gül var—o kadar kırmızıdır ki, aşikin bağırını yarır: o gülleri kohulamadı, o güller el eline düştü: bununla facienin, can yangısının ateş rengine döndü aşikin hasret rengi.

Ses seslendikçe hasretin ahı-amanı arşa kalkar: aşikler kendilerini her zaman maşukanın ayaklarının deydiyi yerlerde yer alar, kaldığı yerlerde yurt salar. Sesin birinci sesi: gözlerin vasfına deyilip:

**Dersini almış da, ediyor ezber,
Sürmeli gözlerin sürmeyi neyler,
Aman, aman, ben yârelendim, aman!**

Şurada Ses haraya döner, amana döner: güzele vasım demekte bir “Vay” da varmış! Sürmeli gözlere sürme gerek değil: hasretten yarelenmiş aşik al rengin renginden çıka bilmez:

**Bu dert beni iflâh etmez, deleyler,
Benim dert çekmeye dermanım mı var?
Aman, aman, Sürmelim, aman!**

Bu dert aşiki mahv etmez, kendi halinden çıkara, mecnun haline salar: mecnun-deli hali dert çekmek halidir: amma aşikin dert çekmeye halımı kalıb: dermanı bulunmayacak derdin.

**Kaşın çeğmellenmiş kirpik üstüne,
Havada buludun ağdığı gibi...
Aman, aman, ben yârelendim, aman!**

Bulutla kaşın vasfı bir cevherdendir: bulut uca, yüksekte olan demektir; zaten kaş da yeksek-te olandır: gözün üstünde: gözü korumak içindir, gözün güzelliğini göstermek içindir: ona göre sürme çekmeye ihtiyaç yok idi, çünkü o göz kaşın özünden gelen bir renge sürmelidir. Kaşın kiprik üstüne enmesi de göze hayranlıktandır; kaş akan gibidir—havada buludun akmasına benziyor. Aman! Aman! Sürmelim, Aman! –Bu aman gözeliikten hayrete düşünme, vecde gelme—kendinden geçme hayretidir.

Çiğ düşmüş de gül sineler ıslanmış,
Yağmurun güllere yağdığı gibi...
Aman, aman, Sürmelim, aman! (Yozgat / Akdağmadeni; Derleyen: Nida Tüfekçi) BKZ:
http://www.dailymotion.com/...yozgat-surmeli_music

Sine ile gül, yağmurla çiğ okşamasıdır: gecenin sakinliğinden, gizlininden geler çiğ ve o güllerin, leçeklerin, çiçeklerin, yaprakların üstüne düşer: bezeye bezek katar, güzel olana can verir; çığın sinelere düşmeyi de bir yağmur halidir: sineler ıslanmış, bundan daha da canlanmışdır: yağmur güllerin üstüne yağarken hangi nezaket ve inceliye kovuşarsa, çiğ, şeh de o nezaket ve inceliye kovuşmuştur. Aşik Sürmeli'den gelen tezat: ben o inceliye, o nezakete, o zarifliye aşigem: amma ona kovuşamam.

VII. Renk: Mekan ve Makam Rengi:

Sürmeli için yar mekanından güzel mekan tapılmaz: oranın bağı var, bağçası var—çiçeklenir, reng-

lenir, yeşillenir; oranın suları var—derelere akır, otları, yaylakları var o sularla göverir, sulanır: bahar nazı gelir o yerlere:

**Dereler sulandı, depe otlanır,
Yayılr da arab atlar etlenir,
Benim könlüm her cefiye gatlanır,
Gatlan, deli gönlüm, buna da gatlan (Caferoğlu A. 1995:159).**

Derelerde sular, depelerde otlar ve o derelerin yayılımlarında, depelerin yal-yamacında her şey öz rengindedir, öz halindedir: birce aşikin rengi özünde deyil, hali özünde deyil: cefalardan bütün yükler aşikin üstüne yüklenip, gönül bu mekanların hükümdarıdır: makam gönül makamıdır. Ondan güzel mekan, ondan güzel makam tata-bula bilmezsen, Deli Gönlüm! Yaz gelir, her yer canlanır, amma aşigin gönlü açulmır: aşik cefa, azap, ıztırap içerisindedir; lakin ıztıraplar ve mühnetler yazın akışına harekete gelir: çünkü yazın gelişi hem de yar intizarını, yarın mihr ve mehebbetini yada salır, gönül yar hasretinin ağırlığı içerisinde yerinden oynuyor; her açılan sabahın yaz renkleri sevgili Sürmelinin ehvalını yad edir; hülase, yarın aşkından üstün bir ovgat yoktur aşik Sürmeli için ve aşigin gönlü “her cefaya gatlanır”; cefalar Sürmeli’ye olan aşkın teskinlik veren gücdür—her zaman aşigin canlı olduğunun nişanlarıdır. Bu dünyanın cefası çoktur, amma aşikin hevesi ondan da çoktur. Aşikin hevesi önünde bütün cefalar sefa renklerine bürünür.

Mekan da sevgili Sürmeli mekanıdır, zaman da: mekandan da kaçıp kurtulamaz Sürmeli, zamanda da. Böylece, her yer yar mekanıdır: bütün makamlar yar makamıdır. Yar makamından üstün makam yoktur aşik için. Baharın gelişinden bütün mekanlar aşk rengine boyanır:

**Evvel bahar, yaz ayları gelince
Guru çayın kenarını sil alır,
Lale açıp, sünbül boyun eyince
Yarım bana nergiz verir, gül verir (Caferoğlu A. 1995:159).**

Her Rengin öz sesi var: tebiette, dağda, derede-tepede, yaylakta, ormanda, bağ-bağçalarda her ne renk varsa, hepsi aşikin aşkının sesi içinde olar: seslener—bülbüller seslendiği gibi: baharın ilk kademi ile –yazın gelişi şevkinden şimdidek kuru kalmış çay gelen selleri ağışına alar, çayın kenarları da seller—sel alar her yeri. Yazın gelişi ile lale açar, sünbül ağırlarşar-boynun eyer: yar hasretinin gülleri güllener, çiçekleri çiçeklener: “yar bana nergiz verir, gül verir”. Yarın nergizine alkış, yarın gülüne alkış!

Yarın kadem koyduğu yerler cana gelir: ses cana gelir, sessizlik hasretin gübarını daha da artırır.. Sesli mekan var, sessiz mekan var. Yar olan yer sesli mekan olar, yarsız yerden ses gelmez: mekan kendi mekanlığından haber tutmaz.

Mekan Sürmelinin hasret yurdudur: Aşik Yar Mekanındadır: Yar mekanında Hasretten doğma bir makam olmaz. Yar mekanı Aşikin kalbindedir. Mekan Sürmeli hasretinden od tutub yandı: o kadar alovlu hal aldı ki: ne gökler göründü Aşik Sürmelinin gözüne, ne yerler: yerler ona göre göze görünmez oldu ki, hasretinden yandığı Sürmelisinin izini-tozunu tapa bilmedi aradığı yerlerde.

Daha bir mekan: Yozgat köprüsü. Köprüden Sürmeli’nin nesibi olmadı:

**Uzun olur bindalının (çiçeğin) sapsı,
Böylemi olur yarın muhabbetlisi?
Yıhılsın şu Yozgadın köplüsü,
Nazlı yap üstünden geçdi, gördünmü? (s.160).**

Bu, Hasretin tükenme kargışımı? Ya Yara minnet koymak kavgası mı? Ya Yar muhebbeti ile Yozgat

köprüsünün benzer rengi mi? Österir ki, güzel Sürmeli de garip, mecnun sürmelini görmek hasretinin so-
rağındadır. Yozgat köprüsü nazlı yara kovuşmanın en umutlu mekanı idi. Amma nazlı yarın da köprüye bir
hasreti olup: aşık Sürmeli’ni görmek hasreti. Köprü her iki aşikin aşkının—hasretinin bağlantı yeridir.

Aşk mekan tanımaz; aşk hiç zaman da tanımaz. Amma Sürmeli aşkının-hasretinin bir Köprü-**Yozgat Köprüsü** mekanı da var. Yozgat Köprüsünün geleni var, gideni var; köprü başında hasret çekip gözleye-
ni-bekleyeni var: orada ümid-umut var, hasret var, hasretin kovuşması var. Bütün bunlara göre demek olmaz
ki, Sürmeli köprünü gerçekten garğayır: bu da bir vasıftır: köprüye olan bağlantının bir üslubudur: ve bu
üslup yar üslubudur—Sürmeli sevgisinin üslubudur: Sürmeliye muhebbet üslubunun bir tarzıdır. Sürmeli
geçen köprüye ne yaraşır? Sözsüz ki, sevgi ve muhebbet yaraşır. Bu Sürmeli aşkının hasret renklerinin bir
başka rengidir. Ne güzeldir nazlı yarın geçip gittiği köprü!

VIII. Renk: Hasretin Menevşe rengi:

Sürmeli menevşe gülüne aşıktır. Yar özü menevşe gülüne benzer: menevşe o kadar bezekli ve etirlidir
ki, bahar onun gelişi ile kndini över. Gülün adını menevşe koymuşlar: çünkü menevşe gülünün duruşu yarın
duruşuna benzer: menevşe boynu bükük halde olar: boynu büküklük hasret çekme halidir. Sürmeli de menevşe
gülü gibi yar sevdalıdır: yarın hasretten rengi benevşe rengine dönüp. Benevşe rengi hasretin en tünt, en
vazibedar rengidir.

**Menevşe goymuşlar gülün adını,
Dünyada ben almadım muradımı,
Ben ölürsem, Murad goyun adımı,
Ölmedikçe gönül yardan ayrılmaz (s.164).**

Aşık Sürmeli dünyada aşk muradını almadığını söylüyor; on göre diyor: ben ölenden sonra adımı
Murad koyun. Menevşe ömrü bir yaz ömrü kadar olmur; güllerin ömrü de yaz ömrü kadar deyil: aşigin hasret
rengi menevşenin solgun rengine benziyor. Menevşe kendi örnü yaşıyor, aşık Sürmeli de kendi ömrünü ya-
şıyor: menevşe her yaz doğulur ve ölür: Aşık Sürmeli kendi gülünden murad almayıp—her ne kadar yaz var,
menevşe de var: amma sevimli Sürmeli yoktur: onun hasreti var—yazda da kışta da.

Menevşe ne rengidir? Menevşe yarın rengidir: “menevşe koymuşlar gülün adını...” ne menevşede
hal kaldı, ne de menevşe hasretinde olan aşikte: “Ölmedikçe gönül yardan ayrılmaz”.

Başka bir dörtlüğünde menevşe ile gülün hasret bağlantısına işare edir:

**Yaz gelince çayır-çimen uyanır,
Mor menevşe penpe güle dayanır;
Meyve bele dallarına güvenir,
Benim meyve dalı gadar hökmüm yağmuş (Caferoğlu A. 1995: 159).**

Yazmı evvel gelir, ya menevşe mi? Yazın gelişi ile her renk öz ilkinin yansıdır: menevşenin ilki yazın
gelişi ile aşkara çıkar: menevşe karın altından çıkar: soyuk olana heraret getirer: aşkın herareti de menevşe
herareti gibidir: menevşe canlıdır- o üzden onun rengine aydın sema rengi var: hasretin rengi aydın olar. Sür-
meli yar gelişinde çayır-çemenin görünümü ile menevşe görünümünün okşarlığını öne çekiyor.

Yaz her şeyin yazıdır: bütün doğanın, etrafların, meşelerin-ormanların, düzlerin, derelerin, tepele-
rin, dağların, taşların, suların, çayların, deryaların-denizlerin de. Ve yaz menevşenin de yazıdır: yaz onunla
üreklenir, menevşe yazın gelişinin müjdecisidir. Pes bu Menevşe niye penbe güle dayanır? Çünkü benevşe
tagetsiz hale düşüp: o boynu büküktür, gemli, kederlidir; böyle bir halde penbe gül ona dayag olur: benevşe
penbe güle sığıdır.

Demek ki, benevşe hasretin ağırlığından güçsüzdür. Menevşe penbe güle güvenir—nasıl ki, meyve ağacın budaglarına-dallarına güvener. Sürmeli bu türbenzetme ile kendinin halını gıyaslıyor. Hasret onun da geddini benevşe geddi gibi eyip: boynubükük galıp: çünkü Sürmeli öz yarını bula bilmedi, ona kovuşa bilmedi. Ona göre yasa battı, boynu bükük galdı, ona göre “ben ağlamayım, kimler ağlasın”—diyor:

**Bu gün efkarlıyam, aşmasın güller,
Derdim içirimde, ne bilsin eller,
Otursam, ağlasam, el beni gınar,
Ya ben ağlamayım, kimler ağlasın (Caferoğlu A. 1995: 161)**

Aşık Sürmeli tekçe bu gün değil, her gün fikirlidir; Niye ”açmasın güller” diyor? Çünkü güllerin açması da bir derttir: çünkü güller açsa, dertten, gemden başka bir şey getirmeyecek hasret çeken aşige. Onun derdi içeridedir, eller bilmez onu. Amma ağlamakda bir fazilet görmür: en esası ona göre ki, el onu gınar. İstemez ki, derd elinde aciz kaldığını görsünler. Amma bir ağlayacak adam varsa, o da Sürmeli gibi dertli aşiktir. Ona göre de nasıl gülsün? Aşıklar gülmez ki! Aşıklar hayretten kendilerini unutarlar:

**Bana ‘gül’, diyollar, neme güleyim,
Gönül gamlı iken gülünmez imiş;
Alnıma yazılan bu gara yazı
Ölüp gidene gadar silinmezmiş (s.163)**

Aşigin gönlü gemlidir; üstegel de bu derdi kendinin alnına yazılmış gara leke hesap ediyor. Gara leke diyende Sürmeli neyi kast ediyor? Elbette ki, sevgilisi Sürmeliye yete bilmemeyi. Bu yazı hiç zaman silinmeyen yazıdır. Daha bir derd odur ki, aşigin menevşesi soldu- tap elemedi rüzgarın sert renklerine:

**Bana ‘gül’ diyollar, neme güleyim,
Ayrılıh serime düşdü, neyleyim?
Ellerin çiçeyi allı-yaşılı,
Şu benim menevşem soldu, neyleyim? (Caferoğlu A. 1995: 163).**

Aşige irat tutanlar aşk bağlantısından haberi olmayanlardır: onların aşk mihrinden haberi olsaydı, aşige “gül” demezdiler. Aşık hemişe aşkın feyzi içerisinde. Ayrılıktan menevşenin rengi soldu: aşikin rengi solmaz mı? Menevşesi solan aşık Sürmelinin daha hanki gülü-çiçeyi kaldı: her yan güllü-çiçekli olsa da, bu, Sürmelinin gönlüne fereh getirmez: çünkü onun gönlü menevşe yasına belendi—bir daha açılmaz o gönül...

3. Sonuç

Hasret Bir Işıktır.

Hasret Aşkın ışığıdır- daima kendi renginde olar. Hasret Nazlı yar ışığıdır, boynubükük menevşe-mekşe-benövşe ışığıdır. Al güllerin yaz yağışında, bahar güneşinden aldığı ışıktır: dereler-tepeler, meşeler-ormanlar, yaylaklar, yollar, bulaklar, köprüler—her yan ve her nişanın ihtiyaç duyduğu ışıktır. Aşkın çırağı daima yanar: onda her şey aydın-aşkar görünür. Burada Aşık kendisi ve sevgilisi sürmeli ışığa bürünüp: ışıktan hasretler gider, aşigin kalbi aram tapar: onun bin bir rengi renk verir- renk alar. Mektub da bir ışıktır: nazlı yar mekanına gedir. Sürmeli, mektuba hopturup hasret renginin ışığını ve oışık sarına bir teskinlik bahş edecek ve yarın bahçesinde bütün güllerin-çiçeklerin aynı açılacak, menevşenin rengi de özüne gelecek:

**Mektup, sen de nazlı yâre varınca,
Ağlayarah, yar eline alınca,**

**“Mektup, sen de kimden geldin?”—deyin
Bildir ehvalımı tek-tek o yâre (Caferoğlu A. 1995:164).**

Aşık Sürmeli yüz tutur mektuba. Yar ehvalını bildirmek için mektuba umut galıp. Aşık Sürmelinin bu vasfı ile Mektub şahıslandırılıp: mektub hasretin habercisidir. Mektubla haber göndermek hasretin başka bir yansımasıdır.

Yar da mektub sorağındadır: yar mektubu alacak, göz yaşı dökcek ve soracak o mektuptan:”Mektub, sen kimden geldin?”. Kimden geldiğini bilir sürmeli, amma gönül yarası tezelenir, yardan geldiği için mektubla dertleşir. Aşık Sürmeli’nin de isteyi budur. Mektub aşığın halını-ehvalını Sürmeliye söyleyecek.

Yardan cevap mektubu geldi:

**Bir mektubun geldi, ucunu yahtım,
Mefasız ellerin boyuna bahdım,
Her türlü çiçekden düşüme tahdım—
Heç biri de senin gibi gohmadı (Caferoğlu A. 1995: 164)**

Hasret hasrete kovuşamadı. Hasretten gelen haber hasretlinin derdine deva olamadı.

Amma hasret renginden güzel renk yoktur Aşık Sürmeli için. Haret ışıktır: o her zaman yanar, odur—her zaman közerer...Sürmeli’nin hasret yangıları ışık renglerindedir: ışığın kaç rengi var? Şunu yalsız aşıkler bilir. Aşikin kaç rengte hasreti olar?—şunu da aşıkler bilir. Aşk ışıkları hasreten, hasret te Aşık Sürmeli’den güc alır.

Yozgat halk dili, halk ilmi özellikleri Oğuz Ağız edebiyatı irsine ait zenginliyi yansıdır. Yozgat ağız halk edebi ve ahlakı: söz ve manevi değerler poetizmi içerisindedir. Halk edebiyatı hazinesinde yüzlerle söylem ve deyimler--koşku ve düzgüler vardır ki, onlar bütün Oğuz Türkçesi mekan ve zamanlarının tarihi simasına ait olan özellikler inikas ettirir.

“Yozgat Sürmelisi” silsile şiirler Aşık ve Aşık Sürmelinin gönül yangılarıdır. Şiirler üçlük, dörtlük formalarında düzülmüş boyunbağını hatırladır: onların üslubu Hasret üslubudur: bayatı ve onun layla, ezizleme, okşama, vasıf akarlarıdır. Bu şiirler aşığın derdinin izharı, gönlünün ışıklarıdır: Yozgat mahallarında yanır; Yozgat laylasına gömgök, yamyaşıl, bembeyez renkler yağır o ışıktan: o ışıklar semanın aydınlığıdır—yar semasının. Her türküden bin bir ışık renkleri sepelenir: renkler ışıklar gibidir: bir-birine mihir salar—yar hasreti o mihirlerin içerisinde sesli ve sessiz haraylar koparar: Yozgat köprüsünde bekleyenlere müjde gelir: müjde gelir ki, bütün yaylalar, dağlar-dereler, ormanlar, çaylar, bulaglar algış türküleri okuyur Sürmeli aşkın hasretine hasret katırlar. Yozgat Sürmelisi” şiirler silsilesi Yozgat mahalının en ince ve en etkili söylem, seslem, duygu ve düşünce yatımına malik olduğunu gösterir. Bu şiirler, türküler ezgi yatımına bürünüp: halk ruhunun en ince ve en kövrek, hassas nisgillerini yansıdır. Yozgat canlı ve coşkulu mekandır: aşık Sürmelinin garip ve nisgilli neğmelerinin avaz aldığı, haray kopardığı, sesli ve sessiz laylalar çaldığı Aşk mekandır.

KAYNAK

Caferoğlu, Ahmed, 1995; Orta Anadolu Ağızlarından Derrlemeler. Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları: 585.

http://www.dailymotion.com/...yozgat-surmelisi_music

<http://ocaloguzhan.blogspot.com/2007/08/yozyat-srmelisi.html>

HASTANE ÖNÜNDE İNCİR AĞACI ADLI TÜRKÜYÜ FENOMENOLOJİK AÇIDAN ÇÖZÜMLEME DENEMESİ

Nilüfer İLHAN¹

Özet

Franz Brentano'nun (1838-1917) temelini attığı, Edmund Husserl'in (1859-1938) ise geliştirdiği ve bir kurama dönüştürdüğü fenomenoloji, öznenin nesne/şey ile kurduğu ilişkide nesnenin özünü ve ortaya çıkan saf bilincin de incelenmesini esas alan bir yöntemdir. Bu yöntemde nesnenin, öznenin gündelik yaşantısı içerisinde bir öge olmasına ve öznenin de ona hazır bilgi kalıplarını bir kenara koyarak yönelmesine dikkat çekilir. Bu şekilde özne ve nesne arasında kurulan bir ilişkinin niteliği, yeni bir anlam ve yeni bir gerçeğin doğmasına imkân tanır. Öznenin, nesne ile kurduğu ilişkiyi göz önüne getiren edebî metinleri de bu bağlamda önemli bir kaynak olarak tanımlamak gerekir. Edebî metinler içerisinde yer alan bireysel ve kolektif bir bilincin ürünü olarak değerlendirilen türkülerin fenomenolojik bir bakış açısıyla incelenmesi ise farklı bir yaklaşımı ortaya koymak noktasında bir önem kazanacaktır. Bu çalışmada, *Hastane Önünde İncir Ağacı* adlı Yozgat yöresine ait bir türkünün fenomenolojik açıdan incelenmesi hedeflenmektedir. İlk düzlemde fenomenolojik kuram hakkında kısa bir bilgi verilecek, ardından da türkü metninin çözümlenmesine gidilecektir.

Anahtar Kelimeler: Fenomenoloji, Edmond Husserl, türkü, özne, nesne.

Abstract

An Analysis Study Of The Song Named Hastane Önünde İncir Ağacı From a Phenomenological Point

Phenomenology, founded by Franz Brentano (1838-1917) and developed and converted to a theory by Edmund Husserl (1859-1938), is a method based on examining the essence of the object / thing in its relationship with the subject and the pure consciousness that come in sight. By using this method, it's drawn attention to make the object an item in the daily life of the subject and also direct the subject towards it putting aside all literal patterns. In this way, the nature of the relationship established between subject and object allows the emergence of a new reality and meaning. In this context, it is necessary to define the literary texts revealing the relationship between the object and the subject as important resources. Considered as a product of individual and collective consciousness involved in the literary texts, the study of folk songs with a phenomenological viewpoint will gain importance in the sense of putting forward a different approach. In this study, it's aimed to make the phenomenological investigation of the Yozgat song called Hastane Önünde İncir Ağacı. First, a brief account about the phenomenological theory will be given and then the text of the song will be analyzed.

1. Giriş

Hegel'in (1770-1831) 1807 yılında yayımladığı bir makalede ilk kez kullanılan fenomen (yun:phainomenon) kavramı, “görünen şey”, “kendini gösteren”, “nesne” ve “görüngü” anlamına gelmekte (Uygur,1972:46), kavramdan bir yönetime dönüşen fenomenoloji ise “bilincin, genel olarak ya içerdeki ya da dışarıdaki bir nesnenin bilgisi olması anlamında bilincin bilimi” (Lyotard, 2007:50) olarak tanımlanmaktadır. Franz Brentano'nun (1838-1917) temelini attığı ve Edmund Husserl'in (1859-1938) geliştirdiği fenomenolojik

¹Yrd.Doç.Dr. Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü YOZGAT

yöntemde, öznenin nesne/şey ile kurduğu ilişkide nesnenin özü ve bu öze yönelen saf bilincin, saf ben'in ortaya çıkarılması düşüncesi esas alınır. Husserl'de saf bilinç, René Descartes'in nesne ile özneyi birlikte değil de öznenin merkeze alındığı düşünce sistemini oluşturan cogito'suna karşı bir itirazın sonucu olarak, öznenin nesnesiz, nesnenin ise öznesiz bir anlam dünyası oluşturamayacağı düşüncesinden hareketle aşama aşama inşa edilen bir bilme biçimidir. Bu bağlamda Husserl, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra "ideolojik bir kriz yaşayan" Avrupa'nın bilgi kaynağını *Beş Ders* ve *Kesin Bilim Olarak Felsefe* adlı metinler ile tartışmaya açarak ve yeniden yorumlayarak "şeylere/nesnelere dönmeyi" teklif eder ve saf bilincin ortaya çıkarılması için nesnelere nasıl bakılması gerektiğinin yöntemini oluşturur (Tepe, 2015:xx). Husserl yöntemini, indirgeme (reduction), ayrıca alma (epoche), yönelme (intentionalite) ve öz tasviri (wesendescription) gibi kavramlarla çözümlenerek, özne ile nesne arasındaki kurulan ilişkinin görüntüsünü ve anlamlandırma sürecini göz önüne getirir.

Husserl'de, fenomenolojik indirgeme, öznenin gündelik yaşamında yer alan nesnelere ait bilgi ve algının anlamları konusunda yapılan köklü değişiklik ile ilintilidir. Bu köklü değişiklik ise "doğal tavrın" adını verdiği özne ve nesne arasında kurulan anlam dünyasının yadsınmasıyla gerçekleşir. Husserl'e göre, özne, gündelik yaşamını sürdürürken cansız nesnelere, bitkiler, hayvanlar ve öteki özneler gibi "çeşitli varlık biçimlerini kucaklayan bir dünyanın içindedir" (Gülenç, 2014:24) ve bunlar ile ilişkisinde var olan, mutlak doğru olarak tanımlanan bilgilerden hareket eder. Ancak özne, zaman zaman bu varlıkların anlamlandırılması konusunda bir ikilem yaşasa da söz konusu varlık biçimlerini "doğal tavrın" uzağında düşünemez. Bu noktada öznenin, dünyayı anlamlandırmak için zihinsel bir çaba göstermediği ve bir uyanıklığı temsil eden bilincinin ortaya çıkmasına da gayret etmediği görülür. Bu bilinç uyuşması ile birlikte öznenin, zamanla doğal tavrından çıkarak, nesne hakkında daha önce denenmiş, ispatlanmış ve bir ezbere dönüşmüş olan bilgileri ayrıca yani askıya alması söz konusu olur. "Ayrıca alma işlemi ile dünyanın sarsılmaz varlığı olduğu gibi kalmakta, yalnız bu varlığın anlamı değişmektedir. *Epokhe*'ye (yargı vermekten geri durma) uğrayan doğal davranışın genel savı, artık araç içine alınmış bir sav'dır; bundan böyle doğrudan doğruya dünyanın varlığından değil, ayrıca alınmış değişikliğiyle dünyanın ve dünyalı olan şeylerin varlığından söz [etmek mümkündür]" (Gülenç, 2014:25). Ayrıca alma yöntemi ile öznenin dışında olan bütün nesnelere olduğu gibi kalırlar; ancak yeniden yorumlanarak farklı anlama sahip olurlar. Böylece özne, nesnenin öz'üne ulaşmak ve onu kendi yaşantısına eklemek için bir uğraş verir. Bu çabada edilgen bir tavrın ortadan kalkması ile birlikte, kesin ve mutlak olanı elde etmek için duyuların aktif bir şekilde çalışması gözlemlenir (Ergiydiren, 2007: 24). Diğer taraftan, öznenin nesneyi ayrıca alması ve onu fenomenolojik indirgemeye tabi tutmasında, ortada kuşatılmayan ve dünyaya ait olmayan tek bir alanın varlığı kendini duyumsatır. Bu varlık alanı ise her şeyin üstünde olan, her şeyi yapılandıran, her yaşantıda aynı kalan kısacası inşa edilemeyen saf ben/saf bilinçtir. Saf ben/saf bilinç, gündelik yaşam nesnesinin dokunamadığı ve etkileyemediği varlık alanını oluşturur ki hem bu dünyanın dışında hem de onu kendi içinde taşıma yetisine sahiptir.

Fenomenolojik yöntemde üçüncü aşamayı Husserl'in hocası Brentano'dan ödünç aldığı ve geliştirdiği yönelme/yönelimsellik (intentionalite) kavramı oluşturur. Yönelme, öznenin, nesneye bakışını çeviren ve bilinçteki saf bilginin açığa çıkmasını sağlayan yöntem biçimidir. Ancak öznenin, nesneye yönelme ediminde, daha önceden eğitim, ideoloji, sanat ve felsefe gibi disiplinlerden edinmiş olduğu hazır bilgilerden kendisini kurtarması gerekir (Kolcu, 2010:201). Bu şekilde yönelmede, özne, nesne ile ilk kez karşılaşır gibi bir tavır sergileyerek, bir bilinç oluşturma gayreti içine girer. Önay Sözer, *Edmund Husserl'in Fenomenolojisi ve Nesnelere Varlığı* adlı kitabında yönelmenin bilinci doğrudan etkilediğini ve bilincin nesnenin bilgisine o anda ulaşılabilirdiğini şöyle belirtir: "İşte şimdi bu türlü "yönelme"min özelliğini meydana getiren şey, yani bu yönelmenin algılamada algılayıcı, anımsamada anımsayıcı, imgelemede imgeleyici vs. olması söylenmek istenmektedir. Bu türlü yönelmemden nesne varmış da ben onu sonradan yorumluyordum gibi değildir bu yönelme: ilk kez bu anlam vermayla nesne benim için var olmakta, ilkin kendisi olmakta, kendi varoluşunun anlamıyla ortaya çıkmakta, görünmektedir" (Sözer, 1976: 33).

Nesneye yönelen öznenin, nesne ile karşılaştığında ve onu ayrıca aldığı yapacağı son işlemi ise akıl yürütmenin bir biçimi olarak ortaya çıkan tasvir/betimleme yöntemi oluşturur. Nesnenin betimlenmesinin yapılabilmesi için de onun “görünen”, “algılanan” ve “verilen” bir şey olması gerekir. “Husserl’in betimleme ile öz arasında bir bağ kurması, daha doğrusu, betimlemenin öze yönelen bir tasvir olmasını, “öz-tasviri” olmasını istemesi; öz betimlemesi olmayan her çeşit betimlemeyi, transzendenal fenomenolojinin dışında bırakması, bu fenomenolojinin en esaslı niteliklerinden biridir” (Uygur, 1972:30-31).

Fenomenolojik yaklaşımda öznenin, nesnelere ve başka ben'lere yönelmesinde, onları yeniden yorumlamasında edindiği saf bilincin/saf ben'in bir önemi olduğu kadar, bedeninin de önemine dikkat çekilir; çünkü Husserl tarafından “algı ve irade” organı (Uygur, 1972:80) olarak tanımlanan beden, şeyleri duyumsamak ve özümsemek noktasında saf bilince/saf ben'e yardımcı olur. Beden, saf bilinç/saf ben'den önce nesnelere yönelir ve bunları kendine göre değerlendirerek bilincin/ben'in algılama edimini yönlendirir. Bu bağlamda beden, bir yer kaplayan ve bir mekânda bulunan bir şey, aynı zamanda da ben'in oluşumuna katkı sağlayan ve duyuların taşıyıcısı konumunda olan şey ötesi bir varlık konumuna gelir. Dolayısıyla beden olmadan, saf bilinç/ben dünyaya yönelmediğinden, hareket edemediğinden ve nesnelere öz'ünü kavrayamadığından söz etmek mümkündür. “Beden olmaksızın hiçbir yaşama eylemi, hiçbir eylem kendini gerçekleştirmez” (Uygur, 1972:83). Ancak “burada olan” ve eylem gerçekleştiren beden, doğal davranışın genel savıyla birlikte fenomenolojik bir indirgemeye uğramış ve ben'in oluşumunu sağlamış olan bedendir.

Bir eleştiri yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımda ise nesnelere olduğu gibi edebî metin de merkeze yahut ayrıca alınarak incelemeye tabi tutulur. Metni oluşturan tarihî bağlam, üretim koşulu, sosyolojik yapı ve yazarın biyografisi metne dahil edilmeyerek, “metinde kendi dışında hiçbir şeyden kesinlikle etkilenmeksizin bütünüyle “içkin” bir yorum yapmak amaçlanır” (Eagleton, 2011:73). Metin, yazarın/anlatıcının/öznenin bilinciyle ilişkilendirilir ve nesnelere öz'ünü nasıl ortaya koyduğuna dikkat çekilir. Nesnelere aracılığı ile anlatıcının yaşam dünyasına, zamanı ve mekânı deneyimleme biçimine ve benliği ile öteki ben'ler arasındaki ilişkinin boyutuna da odaklanılır. Fenomenolojik eleştiride, nesnellik ve tarafsızlığa ulaşmak, önyargılardan arınmak ve nesnelere yeniden yorumlamak esas alınır. Bu bağlamda söyleyeninin belli olmadığı (anonim), tarihsel ve toplumsal üretim koşullarının açıkça görülmediği Yozgat yöresine ait *Hastane Önünde Bir İncir Ağacı* adlı türkünün, fenomenolojik çözümleme yöntemi açısından uygun bir metin olduğunu söylemek mümkündür.

Hastane Önünde İncir Ağacı Adlı Türkünün Fenomenolojik Açıdan Çözümlemesi

2. Türkünün tam metni:

Hastane önünde incir ağacı (anem ağacı)

Doktor bulamadı bana ilacı (anem ilacı)

Baştabip geliyor zehirden acı (anem vay acı)

Garip kaldım yüreğime derdoldu (anem derdoldu)

Ellerin vatani bana yurdoldu (anem yurdoldu)

Mezarımı kazın bayıra düze (anem vay düze)

Yönünü çevirin sıladan yüze (anam vay yüze)

Benden selam söyleyin sevdiğimize

Başına koysun karalar bağlasın (anem bağlasın)

Gurbet elde kaldım diye ağlasın (anem ağlasın) (Trt, 2006: 452)

Türküde, dünya içinde/burada bulunan ancak örselenmiş/incinmiş bir bedene sahip olan öznenin/

ben'in nesnelere aracılığı ile durumunu anlamlandırmaya ve öteki bir ben'e (anne) sesini duyurmaya çalışırken ortaya çıkan bilincin görünümü ele alınır. Özne/ben, incinmiş bir bedene sahip olmanın acısını hafifletmek ve onu yeniden sağlıklı kılmak için bir mekân/nesne/ hastaneye yönelir. Bir yer değiştirmenin söz konusu olduğu bu yönelimde - tanıdık "buradan/sıladan/evden", yabancı "oraya/gurbete/hastaneye- beden ve ruh birlikte hareket ederek, nesnelere ve öteki ben'lerin "kavranması, idrak edilmesi, yaşanması ve duyulması" (Mengüşoğlu, 1945:57) edimine geçilir. Nesnelere algılandığı bu mekânda bir yer değiştirmenin sonucu olarak öznenin ait olduğu "burası" ile yabancı "orası" arasındaki fark çözülmeye uğrar ve özne/ben "orada" kendini yabancı hissetmeye başlar. "Bu deneyim, beden mekânla olan ilişkisindeki tanıma, konumlanma ve anlama ilgilerinin son noktasına varmış hali" (Büyüktuncay, 2013:54) olarak görünür.

Özne, gündelik yaşamı içinde edindiği bir bilinçle hastaneyi ne bir imgelem ne de metaforik bir söyleme baş vurmadan onu "doğal tavrı" içinde algılayarak fenomenolojik bir indirgemeye uğratmaz. Hastane, öznenin bilincine, herkese değil ancak bazı kişilere (hastalara) hizmet veren, bu kişileri gündelik işlerinden alıkoyan, disipline eden, onların beden ve ruhuna tahakküm eden "heterotopik bir mekân" (Foucault, 2014:300) olarak yansır. Ancak, ölüm ve hayatın, sağlık ve hastalığın iç içe geçtiği bu mekânın önünde, ölüm ve hastalığa karşıtlık oluşturacak nitelikte "bir incir ağacı" nesnesi yer alır. Özne, incir ağacının dinî ve mitolojik anlamlarını ayrıca alarak onu salt bir nesne konumuna indirir.

Dinî ve mitolojik metinlerde incir ağacı, gerek pagan gerekse tek tanrılı dinlerde aydınlanma ve hikmetin sembolü; kötü ruhlardan korunmak için gölgesinde sığınılan, koruyucu bir özelliği olduğu düşünülen, bereketin ve çoğalmanın da bir simgesi olarak yer alır. Yunan mitolojisinde Titan, Tanrılar kralı Zeus tarafından takip edilen annesi Gaia'yı, onun altında saklarken, toprak tanrıçası Demeter, kendisine yardım eden Phytalos'a incir ağacı fidesini vererek bu ağaç ile ürünlerinin bereketli olmasını sağlar. Roma mitolojisinde, Roma'nın kurucu isimleri olarak kabul edilen Romulus ve Remus adlı ikiz kardeşleri, anneleri amcalarının zulmünden kurtarmak için onları bir sepette nehre bıraktıktan sonra, nehir kurdun ikizleri emzireceği bir incir ağacının altına onları sürükler. (<http://docplayer.biz.tr/5169491-B-mitlerde-ve-pagan-dinlerinde-incir.html>). İncir ağacı, Yunan ve Roma mitolojisinde bereket ve çoğalmanın karşılığı olarak yer almasına rağmen, Türk mitoloji ve folkloründe bu ağacı diken kişiye ve ailesine bir uğursuzluk getireceğine inanıldığından, olumsuz bir çağrışımı bulunur (Öztürk, 2009: 505). Nitekim zamanla da "ocağına incir ağacı dikmek" gibi de bir deyimün üretilmesi incir ağacının yokluğu çağrıştırdığı inancının gündelik yaşama yansımalarını göstermektedir.

Mitolojik göndermelerin yanı sıra, tek tanrılı dinlerde de incir ağacına meyvesi ile birlikte bir kutsiyet atfedildiği kutsal kitaplarda görülür. Tevrat'ta hem vaat edilmiş toprakların ağacı hem de Yahudilerin göçebelikten yerleşik hayata geçişinin bir simgesi, İncil'de İsa peygamberin kendisi ile diyaloga girmesi ve bu diyalogdan öğrencilerinin ders çıkarması şeklinde yer alır. Kur'an-ı Kerim'de ise İncir ağacı ve meyvesi aynı adı taşıyan Tîn (incir) sûresindeki "(1)andolsun ki o incire, o zeytine, (2)ve o Sinâ dağına, (3)ve bu güvenli beldeye ki, (4)biz, insanı en güzel bir biçimde yarattık" (Yazır, 1994:596) ayetleri ile insanın yaratılış sürecinde tanıklığına başvuru kutsal bir ağaç olarak dikkati çeker. Sûrede incir ağacı, güvenli bir mekân ve yaratılışı güzel olan bir varlık ile olumlu bağlamda bir araya gelirken, türküde, tekinsiz mekân (hastane) ve örselenmiş bir beden (hasta özne) buluşmasında "orada" olan ancak doğurganlığı ve bereketi temsil etmeyen bir nesne olarak konumlanır.

Özne/ben, bedenen kendinin tanımlanması, anlamlandırılması ve bir bilinç geliştirmesi için öteki ben'ler olan "doktor" ve "baştabip"e yönelir. Mekânla birlikte var olan söz konusu ben'ler "öznenin/ben'in dış dünya ve nesnelere ilişkisinde bedeni öne çıkararak" (Büyüktuncay, 2013:47) onun saf bilincini geliştirmesinde rol oynarlar. Doktorun, ilacı bulamadığından yola çıkan özne/ben, baştabibi ise "zehir" olarak algılamak ve tanımlarken onu ayraç içine alarak "doğal tavrın" dışına çıkarır. Oysaki, mitolojik metinler, destanlar ve halk hikâyelerinde zehir; yılan, akrep ve çıyan gibi hayvanlara ait öldürücü niteliği bulunan bir

madde olarak görülür. Kimi zaman söz konusu anlatılarda iktidarını paylaşmak istemeyen saray hanedanından bir kişinin ve sevdiğini kaybetmek istemeyen ihtiraslı aşğın rakibini ortadan kaldırmak için kötü niyetli büyücülere hazırlattığı, kadeh ve renkli bir şişede sunduğu öldürücü nesne, kimi zaman da iktidarını kaybeden yahut düşmana esir düşen hükümdarın kendini öldürmek için içtiği kimyevi bir sıvı olarak yer alır (Andı, 2010:259-260). Ancak türküde, zehir bu bağlamlarından kurtularak iyileştirmesi ve tedavi etmesi düşünülen baştabibin, öteki ben üzerinde çaresizliğini vurgulamak ve yoksunluğunu göstermek için kullanılan bir sıvıya dönüşür. Dolayısıyla özne/ben, doktorun ilacını bulamadığını ve baştabibin de çaresizliğini dile getirmekle, gündelik yaşamının bir parçası olan bu ben'ler ve nesnelere ölümü kavramaya ve bu doğrultuda bir bilinç geliştirmeye başlar.

Garip kaldım yüreğime derdoldu (anem derdoldu)
Ellerin vatani bana yurdoldu (anem yurdoldu)

Dizelerinde, bedenen tedavi edilemeyen özne/ben, ölüm duygusunun bilincine yerleşmesi ile “orada” garipleşmeye ve yaşamında yer etmeyen öteki ben'lere/ellere ait mekâna taşınarak aidiyetini kaybetmeye başlar. İncinmiş bir bedene sahip olan özne/ben, bu mekâna mahkûm olduğunu düşünmekle, sadece bedenen değil, “yüreği”yle de acı çektiğini deneyimleyerek bir bilinç geliştirir. Hastalık, öznenin benliğini ve kişiliği araç içine alarak, benliğinin ve kişiliğinin bu süreçte kendini yeniden inşa etmesine neden olur (Kara, 2013:72). Bu bilinç, “oralı” olan ve “oraya” bir aidiyete duygusuyla kendini eklemleyen öteki benlerin/ellerin bilincinden ayrılarak, öznenin öteki ben ve nesnelere gözlemlemesi ve onlara yönelmesi ile edindiği saf bilinç şeklinde belirir.

Özne/ben, türkünün ilk üçlüğü ve ardından gelen ikili biriminde beden aracılığı ile öteki ben'le gerçekleşen buluşmasını, bilincinde “bulamadı”, “geliyor”, “kaldım”, “derdoldu” ve “yurdoldu” sözcükleri ile yansıtırken, bilinci, geçmiş ve şimdinin algısıyla şekillenir. Bu algıda bedene yönelik bir hayalin yer olmadığı ve mutlak gerçeğin bilinci sınırlandırdığı görülür; çünkü, “bilinç, kendi gücünü ve bedeninin gücünü azaltan veya indiren şeyleri hayal etmeyi bırakır” (Spinoza, 2011:141) ve “şimdiki zamanda acıyı ve yalnızlığı yaşar, geleceği varoluşsal bir boyut olarak hissedemez olur” (Borgna, 2013:155). Ancak türkünün ikinci üçlüğü ve devamı olan ikili birimdeki;

Mezarımı kazın bayıra düze (anem vay düze)
Yönünü çevirin sıldan yüze (anam vay yüze)
Benden selam söylen sevdiğimize

Başına koysun karalar bağlasın (anem bağlasın)
Gurbet elde kaldım diye ağlasın (anem ağlasın)

dizelerinde geçen “kazın”, “çevirin”, “söylen”, “koysun”, “bağlasın” ve “ağlasın” gibi istek eylem kipleri ile geleceğe yönelik olumsuz bir hayal söz konusudur. Bu dizelerde öznenin/ben'in bilincinde umudunu yitirmenin bir sonucu olarak, ölüm düşüncesinin kendini belirgin kıldığından ve etrafında bulunan nesnelere de bu bağlamda fenomenolojik bir indirgemeye uğratarak onları kendi algıladığı şekilde tanımladığından söz etmek mümkündür. Nitekim öznenin/ben'in bilincine ölüm, yaşamı oluşturan istekleri ve planları askıya almak, arzu nesnelere olan buradan-sıldan-anneden-sevgiliden uzak düşmek olarak yansır. Bu şekilde, özne/ben, bedenen ve ruhen ayrıldığı ve bir daha dönemeyeceğini düşündüğü bura/sıla ile mezarı birleştirerek gündelik yaşamda mezar nesnesine atfedilen hazır bilgi kalıplarının da dışına çıkar; çünkü mezar, bedenen ve ruhen dünyadan ayrılacağını düşünen öznenin/ben'in burada gören gözü olmaya devam edecek bir işlevselliğe sahip olur. Aynı zamanda öznenin/ben'in sevdiği ile gerçekleştiremediği buluşmayı ve dokunmayı sağlayacak olan bir nesne olarak da algılanır. Bu algılamayla birlikte bu nesne, öznenin/ben'in gurbetteki/oradaki yalnızlığını ve çektiği acıları sevdiğine hatırlatacak, onun karalar giymesine sebep olacak ve ona

sürekli gözyaşı döktürecek bir nesneye de dönüşür.

Türküde bir dize hariç tüm dizelerin sonunda, öznenin/ben'in orada/hastanede öteki benler'e yönelerek edindiği bilinci duyumsatmak ve tanıdık bir ben'in varlığına sığınmak istediği arketipsel bir nesne olarak da "anne" belirir. Türküde annenin, gündelik yaşamda genel kalıplara uygun bir nesne şeklinde algılanması ile fenomenolojik bir indirgemesi yapılamaz. Ancak, onun "görünmesi" ve "bilinmesi" gibi somut özellikleri, "şefkat", "merhamet", "fedakarlık", "iyilik" ve "sevgi" gibi de soyut kavramlarla özdeşleşen nitelikleri ayrıca alınmamakla birlikte, somut ve soyut özellikleri onun bir fenomen olarak adlandırılmasını sağlamıştır. Türküde özne/ben, yabancı olduğu ve kendini ait hissetmediği bir mekâna, örselenmiş bir bedenden kurtulmak için yöneldiğinde burada bilincini oluşturan her nesne ve durumdan anneyi "ağacı", "ilacı", "acı", "derdoldu", "yurdoldu", "düze", "yüze", "bağlasın", "ağlasın" sözcükleri ile duyumsatır; çünkü, ben'in küçüklüğünden beri anne ile kurduğu psikolojik ve fizyolojik ortaklık, bilinç dışında bir özdeşleşme biçimine dönüştüğünden, annenin yüzünde/hayalinde kendi bilincini görmeye imkan tanır. Özne, anneye, "oradaki" deneyimleri aktararak, ben olmaktan biz olmaya doğru bir bilinç geliştirir ki anne ile yaşamı yalnız başına inşa etmediğini göz önüne getirir.

3. Sonuç

Yazarın ve sosyolojik koşulların ayrıca, eserin ise merkeze alındığı bir eleştiri yöntemi olan fenomenolojik yaklaşım ile bir kısmı anonim bir tür olarak kabul edilen türkülerin incelenmesinin uygun olduğu görülmüştür. Bu bağlamda *Hastane Önünde İncir Ağacı* adlı türkü, fenomenolojide esas olan nesne ve başka ben'ler aracılığı ile özne/ben'deki saf bilincin ortaya çıkarılmasını yansıtır. Öznenin/ben'in, ait olduğu tanıdık/ bildik "buradan", yabancı/tekinsiz "oraya" örselenmiş bir bedeni tedavi ettirmek amacıyla gitmesi, bilincinde "bura" ve "ora" karşıtlığına ve ölüm olgusunun doğmasına neden olur. Bu karşıtlık ve olgu ise onun, "incir ağacı", "zehir" ve "mezar" gibi nesnelere fenomenolojik bir indirgemeye uğrattığını, görünen, dokunulan ve bilinen bir varlık olan anneyi de fenomen olmakla birlikte ayrıca almadan betimlediğini açığa çıkarır. Bu şekilde türküde fenomenler, alışılmadık bir söylem içinde yer aldığı gibi, gündelik yaşamın "doğal tavrı" ile bağdaşan bir anlam bütünlüğü içinde de bilinci yansıtmış bulunurlar.

4. Müzakere

Dr. Yaşar Kalafat: Ben Nilüfer Hanımın sunumunu dinledikten sonra fenomenolojiyi anladım. Ben, fenomenolojiyi, fenomenlerden hareket ederek izah etmeye çalışıyordum. Fakat siz bu güzel tahlilinizde Türk kültürü unsurlarından hareket etseydiniz, benim daha çok hoşuma giderdi. Mutlaka Musevi, İsevi ya da Yunan mitolojisinden yola çıkmayabilirdiniz. Mesela toprak bizim kültürümüzde çok önemli, toprağa emanet ediyoruz, toprağı bol olsun diyoruz. İncir de önemli aynı şekilde.

Bir iki satır bir şeyler daha söylemek istiyorum. Halk inançları çalışmaları, edebiyat eserlerinin değerlendirmeleri öyle bir noktaya geldi ki biz de kına var sizde de kına var şeklinde olmamalı. Gerek edebî eser değerlendirenler gerek halk inançlarını değerlendirenler mitoloji ve tasavvufun da yararlanmalılar. Bunu eksiklik bulmak için söylemiyorum. Artık bizim olanı anlatabilmemiz için biraz mitolojik derinlik de gerekirken, teşekkür ederim.

5. Kaynakça

Andı, M. Fatih (2010), "Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Olumsuz Bir Psikolojinin Yansıması Olarak Zehir Motifi", *Güneşe Tutulan Ayna/ Şiir İncelemeleri*, İstanbul: Hat Yayınevi.

Borgna, Eugenio (2013), *Ruhun Yalnızlığı*, İstanbul: YKY.

Büyüktuncay, Mehmet (2013), "Kış Günlüğü: Paul Auster'in Otobiyografisinde Bedenin Fenomenolojisi ve

Bedensel Algı Sorunu”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.2, S.3, s:34-59.

Eagleton, Terry (2011), *Edebiyat Kuramı*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ergiydiren, Sevinç (2007), *Eleştiride Fenomenolojik Yaklaşımlar*, Ankara: Hece Yayınları.

Foucault, Michel (2014), *Özne ve İktidar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gülenç, Kurtul (2014), *Edmund Husserl’de Başkasının Ben’i Sorunu ve İntersubjektivite Kavramı*, Kilikya Felsefe Dergisi. S 1, s:19-39.

Husserl, Edmund (2015), *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Kara, Zülküf (2013), *Toplumla “Yüzleşme”/ Yüz Nakli Üzerine Fenomenolojik Bir Çözümleme*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kolcu, Ali İhsan (2010), *Edebiyat Kuramları/ Tanım-Tenkit-Tahlil*, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.

Lyotard, Jean François (2007), *Fenomenoloji*, Ankara: Dost Yayınları.

Mengüşoğlu, Takiyettin (1945), “Fenomenoloji Felsefesi/ Fenomenolojisinin Umumi Vasıfları”, *Felsefe Arkivi*, nr:1, C.1, s:47-74.

Öztürk, Özhan (2009), *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*, Ankara: Phoenix Yayınları.

Sözer, Önay (1976), *Edmund Husserl’in Fenomenoloji’si ve Nesnelere Varlığı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Spinoza, Benedictus (2011), *Etika*, Ankara: Dost Kitabevi.

Tepe, Harun (2015), *Edmund Husserl Fenomenoloji Üzerine Beş Ders (Giriş ve Çeviri)*, Ankara: BilgeSu Yayınları.

Trt (2006), *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi/ 2*, Ankara: Trt Müzik Dairesi Yayınları.

Uygur, Nermi (1972), *Edmund Husserl’de Başkasının Ben’i Sorunu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Yazır, Elmalılı Hamdi (1994), *Kur’ân-ı Kerîm ve Meâli*, İstanbul: Huzur Yayınevi.

(<http://docplayer.biz.tr/5169491-B-mitlerde-ve-pagan-dinlerinde-incir.html>)

“DERSİNİ ALMIŞ DA EDİYOR EZBER”: YOZGAT SÜRMELİSİ

Gülşah HALICI¹

Özet

Türküler, geçmişten günümüze uzanan süreçte Türk milletinin yaşamını kare kare fotoğraflamış, eski günlere ayna tutmuş, Türk'ün davranış, düşünce ve duygusunu ezgilerle ifade etmiştir. Türküler yaşamın kendisidir. Yaşam gibi akıp giderler, yaşamı özetlerler. Yaşanırlar türkü olup ezgilerle dile gelir. Bir olaya, duyguya, hayale, isteğe, beklentiye bağlı olarak bir âşık/ozan, şair, türkü atıcı/yakıcı tarafından yaratılan türküler zaman içinde halkın duygusuna tercüman olarak anonimleşir. Anonimleşen türküler Türk'ün yaşadığı coğrafyada çok küçük ağız değişiklikleriyle söylenerek insanların duygularının, düşüncelerinin, hayallerinin, isteklerinin dışı vurumunu sağlarlar. Ülke coğrafyasını türkülerle tanırız. Belki hiç göremeyeceğimiz illeri de türkülerle tanır türkülerle özleriz. Yozgat Sürmeli de Yozgat ilinin kimliği gibidir. Şehirden bahsedildiğinde hemen “Sürmeli” akla gelir. Sürmeli çeşitlemeleri içinde Dersini Almış Da Ediyor Ezber türküsünün yayıldığı coğrafya çok geniştir. Çalışmamızda da yer vereceğimiz üzere türküyü, oyuncudan türkücüye icra eden kişi sayısı oldukça fazladır. Bazı söylemlerde her ne kadar farklılık olsa da kültürel belleği yaşatması açısından bu türkü çok önemlidir.

Anahtar Sözcükler: Türkü, Sürmeli, Medya, Yozgat

Abstract

He Learned A Lesson From It And He Is Memorizing: Yozgat Sürmeli

Folk songs have photographed the daily lives of Turkish nation from past to today, showed an image of old days and expressed the behavior, thoughts and feelings of Turkish people. Folk songs are the lives. They pass like the life and they summarize the life. All the experiences become folk songs and they start to talk with melodies. Depending on an event, feeling, dream, wish, expectation, folk songs created by a poet; becomes anonym as an interpreter to the feelings of folk by time. Incorporated folk songs are sung with small differences in the geography where Turkish people live and they provide expression of feelings, thoughts, dreams and wishes. We recognize the geography of a country by folk songs. And we recognize the provinces which we may never see by folk songs and we miss them by folk songs. The song “Yozgat Sürmeli” is like an identity card of Yozgat. When someone speaks about Yozgat; anyone immediately remembers “Sürmeli (Bolted eye)”. In the variations of “Sürmeli”; distribution of the folk song of “He learned a lesson from it and he is memorizing” is quite wide. As we reported in our study; this folk song has been performed by many people from artists to folk singers. Although there are some differences in some expressions; this folk song is very important to keep alive the cultural memories.

Key words: Folk song, Sürmeli, Media, Yozgat.

1. Giriş

Ana dili Türkçe olan ya da Türk diliyle bildirimde bulunan insanların yaşadığı her yerde varlığı bilinen, sözlü geleneğin vazgeçilmez icra ürünlerinden olan ve Türk dünyasının müştereklerinden kabul

¹Araş. Gör. Dr., Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi, Yozgat/TÜRKİYE. gulsah.yuksel@bozok.edu.tr

edilen türküler, Türk kültürünün temel unsurlarından biridir (Yakıcı, 2010:91).

Türküler, mitolojik dönemden günümüze uzanan süreçte Türk milletinin yaşamını kare kare fotoğraflamış, geçmişten günümüze ayna tutmuş, Türk'ün davranış, düşünce ve duygusunu ezgilerle ifade etmiştir.

Türküler, Türk kimliğinin en önemli söz bayrağı olmuştur. Her birinde ayrı bir hikâyenin yaşatıldığı türküler, aynı duygu ve değerleri paylaştığımız bütün Türk dünyasında nağme nağme dalgalanırken; kötü günde türkülerle ağlamış, iyi günde türkülerle eğlenmiş, cephelerde türkülerle cesur savaşımdır (Şimşek, 2010:72). Kimilerine göre türküler düğünlerde halay olur çekilir, savaşlarda mehter olur çalınır. Sevgiliye valvarmadır. Kahır, sitem, aşk kokar. Mezar başında ağıt olur (Bekki, 2004:37-38).

Türküler yaşamın kendisidir. Yaşam gibi akıp giderler, yaşamı özetlerler. Yaşanılanlar türkü olup ezgilerle dile gelir. Bir olaya, duyguya, hayale, isteğe, beklentiye bağlı olarak bir âşık/ozan, şair, türkü atıcı/yakıcı tarafından yaratılan türküler zaman içinde halkın duygusuna tercüman olarak anonimleşir. Anonimleşen türküler Türk'ün yaşadığı coğrafyada çok küçük ağız değişiklikleriyle söylenerek insanların duygularının, düşüncelerinin, hayallerinin, isteklerinin dışı vurumunu sağlarlar.

Ülke coğrafyasını türkülerle tanırız. Hiç gitmediğimiz ve belki de hiç gidemeyeceğimiz illeri türkülerde tanır, türkülerde özleriz (Açıkgöz, 2010:50). Yozgat Sürmelisi de Yozgat ilinin kimliği gibidir. Yozgat'ı bilmeyenler Yozgat Sürmelisi'ni bilirler çünkü türkünün yayıldığı coğrafya çok geniştir. Kimi türküler vardır ki bir bölge ya da şehrin imgesi olmuştur. Kimi bölge ve şehirler de vardır ki, kendi adı söz konusu olunca insanın aklına hemen imgesi olan türkünün adı gelir. Örneğin şehir olarak Yozgat denilince “Sürmeli” akla gelir, “Sürmeli” denilince de Yozgat. Çünkü türkü olarak Yozgat'ın imgesi Sürmeli'dir (Yakıcı, 2007:267).

Ortak bir şuurun eseri olan Sürmeliler, dinmeyen bir yürek yangınını, Sürmeli gözlerden çağıldayıp gelen gözyaşlarını ifade eder. Geleneğin sahil kıvamı, bu ifadelerin tarzını bereketlendirmiştir (Kapusuzoğlu, 2009:144). Sürmeli denince Yozgat akla gelir bir de Nida Tüfekçi. Sürmeli tavrını ortaya koyandır Nida Tüfekçi. Yozgat adını “Sürmeli” kelimesi ile özdeş hale Nida Tüfekçi getirmiştir. Sürmeli çeşitlemeleri şunlardır: Dersini Almış Da Ediyor Ezber, Sabahınan Esen Seher Yeli Mi, Yaz Gelirse Sarı Çiğdem Uyanır, Yozgat Pınarında Yudum Elimi, Kanatlı Kapının Demir Sürgüsü ve diğerleri Çamlığın Başında Tüter Bir Tütün, Hastane Önünde İncir Ağacı, Yeşil Ayna , Asker Yolu Beklerim, Bir Çift Turna Gördüm, Eydim Kavak Dalını, Gam Gasavat Keder, Mihrican Mı Değdi v.b. (İvgin v.d., 2009:18-19). Sürmeli çeşitlemeleri, her biri ayrı bir çilenin yansıdığı hikâyelerin mısralardaki destanıdır ve kendine has o müstesna üslup içinde hâkimiyet tesis etmiş bir gönül nağmesidir (Kapusuzoğlu, 2009:145).

Öcal Oğuz, bir yazısında şöyle der “Yozgat'ın adeta sembolü olan meşhur “Sürmeli” türkülerinin en tanınmış olanı “Dersini almış da ediyor ezber” türküsü Yozgatlı Karacaoğlan'a aittir. Ama bu türküyü her ortamda söyleyen, dinleyen ve sanatçılardan talep eden Yozgat insanı gibi pek çok sanatçı da şiirin sahibinin Karacaoğlan olduğunu bilmez. Bu konudaki yaygın görüş türkünün sözlerinin sahibinin bilinmediği yani “anonim” olduğu şeklindedir. Bu türkü, Yozgat bozlaklarının ve halay havalarının meşhur okuyucusu ve usta yorumcusu Yozgatlı Hafız Süleyman Bey tarafından 1930'lu yıllarda taş plağa okunmuş ve bu sayede önce Yozgat'ta sonra da Türkiye'de yayılmış ve meşhur olmuştur. Bu nedenle Sürmeli türkülerinden söz ederken nasıl ki “Dersini almış da ediyor ezber” hemen akla geliyorsa aynı şekilde Yozgatlı Karacaoğlan ve onun şiirine ses veren Yozgatlı Hafız Süleyman Bey de hatıra getirilmelidir” <http://www.yozgatgazetesi.com/yazdir.asp?yazar=9&yazi=988>.

2. Yozgat Sürmelisinin Hikâyesi

Sürmeli türkülerinin hikâyeleri için farklı anlatılar vardır. Çalışmamızda yer verilen hikâye “Yozgat Türküleri ve Oyun Havaları” adlı kitaptan alınmıştır.

Sürmeli kız, babası at yetiştiricisi, iyi nam salmış İshak Efendi'nin üç kızının en küçüğüdür. Evin en küçük kızı olması nedeniyle Sürmeli Kız'a yoğunlaşmıştır bütün ilgi. Ailesi onu bir erkek gibi büyütmüş. Ona kazandırılan bu özellikle babasına yardım eder, çiftlik işleriyle ilgilenirdi Sürmeli Kız. Çok güzel olması, iyi ata binmesi hayvanların dilinden anlaması evlilik çağı gelen tüm gençlerin gözlerinin üzerinde olmasına neden olur.

İshak Efendi'nin çiftliğine yakın bir köyde Durak Ağa adında bir köylü yaşar. Ağa'nın da beş oğlu vardır ve çocuklarının içinde en çok ona değer verir. Adı Yiğit'tir ve evin en küçüğüdür. Babası ona iş güç yaptırmaz. Yiğit sadece gezer, dolaşır, düğün alaylarına katılır halay çeker, ava gider. Beraberinde hep en iyi arkadaşı Ali vardır.

Sürmeli Kız, büyüüp serpildikçe yönünü dönüp kimseye bakmaz. Ancak İshak Efendi'nin kâhyası onunla evlenmeyi kafasına koymuştur. Bu işe İshak Efendi de razı gelmekte ancak kızının bu işe evet demesini şart koşmaktadır. Tüm bunlar olup biterken Sürmeli Kız, ne kâhyaya ne de başkalarına dönüp bakmamaktadır. Sürmeli Yiğit de kendisine yanık olan köyün güzellerini bile görmezlikten gelmektedir. Zaman, Sürmeli Kız'ı ve Sürmeli Yiğit'i İshak Efendi'nin Boz Aygırı kaçınca karşılaştırır. Çünkü Boz Aygırı atın dilinden iyi anlayan kâhya bile yakalayamamış, bu işe Sürmeli Kız talip olmuştur. Sürmeli Yiğit, Sürmeli Kız'ı becerisizlikle suçlar. Can Ali'nin kısrak atını yem olarak kullanarak Boz Aygırı'ı yakalar. Ertesi gün Hıdrellez'dir. O gün Sürmeli Yiğit'in annesi Zöhre ve Zeynep de Çamlık'a çıkmışlardır. Zeynep onu elde etmek adına tüm hilelere başvurmakla, kendisine yanık Kadir'i bile terslemektedir. Ne yapsa da Sürmeli Yiğit'ten yüz bulamamıştır.

Aynı gün yani Hıdrellez günü İshak Efendi de tüm hazırlıkları yapmış ailesi ve komşularıyla birlikte Çamlık'a çıkmıştır. Tesadüf eseri çadırını Sürmeli Yiğit'in çadırının yanına kurmuştur Sürmeli Kız. Kalplerine ilk aşk ateşi bu görüşmelerinde düşer. Bir ara Sürmeli Kız salıngaçta sallanırken eli yaralanmış, Sürmeli Yiğit onun kanayan elini mendiliyle sarmıştır. Sürmeli Kız'ın kardeşleri o anda onların bakışmalarından birbirine vurduklarını anlarlar. Bu arada kalaycı Dursun ve arkadaşları biraz sarhoş vurduklarını anlarlar. Bu arada kalaycı Dursun ve arkadaşları biraz sarhoş olmuş vaziyette İshak Efendi'ye saldırırlar. Ancak Sürmeli Yiğit onların aralarına girerek dost olmalarını sağlar. Yenilir, içilir, eğlenilir. Hatta Sürmeli Yiğit'in davul, zurna eşliğinde çektığı halayı büyük bir ilgiyle seyrederek alkışlarlar.

Akşam olup ayrılık vakti gelince buna en çok Sürmeli Kız ve Sürmeli Yiğit üzülür. Sürmeli arkadaşlarını köye gönderip İshak Efendi'yi takip edip nerede oturduklarını öğrenir. Eve girmek ister ama iri bir bekçi köpeğinin engeline takılır. Bu işe çözüm bulmak üzere kalaycı Dursun'un yanına gider. Dursun, bu aşkın sonunun iyi olmayacağını söylese de Sürmeli onu dinlemez. Kızın evinin önüne gelerek bir hastalık numarasıyla kapının önüne düşer. Oradan geçen yaşlı bir kadın kapıyı çalarak yardım ister. Yardıma elinde dolu bir tas su ile Sürmeli Kız gelir. Sevdiğini karşısında gören Sürmeli Kız çok şaşırır ve ona hemen köye dönmesini, kendisinin de geleceğini söyler ama bu durum neticesiz kalır. Sürmeli Kız Yiğit'in arkadaşı Can Ali vasıtasıyla onunla sürekli görüşür. Ondaki değişikliği fark eden kahya ve çiftlikteki ihtiyar dostu onu bir gün takip eder ve yakalarlar. İhtiyar dostu onu vurmaya ister ama kahya buna mani olur. Kahya onu sevdiğini ve evlenmek istediğini anlatır, Sürmeli Kız da onun bu teklifini kibarca reddeder. Durumu İshak Efendi'ye ileten kahya, Sürmeli Kız'ın bir daha evden kaçmaması üzerine hapsedirir.

Durak Ağa ve Zöhre Ana bu durumu yani kızın hapsedilmesine önceleri memnun kalırlar ama Sürmeli Yiğit'in dostu Can Ali durumu hazmedemez. Zaten Yiğit'e sevdasını her hareketiyle belli eden

Zeynep de durumu kabullenmiştir. Çocuklarının günden güne eridiğini gören Durak Ağa ve Zöhre Ana, İshak Efendi'nin çiftliğine giderek oğullarına Sürmeli Kız'ı isterler. Her seferinde güler yüzle karşılanmalarına rağmen istekleri kabul görmez. Son gidişlerinde ise İshak Efendi bu durumdan sıkıldığını belli edercesine onları çiftliğinden kovar.

Artık onların sevdaları dillere düşmüştür artık. Herkes İshak Efendi'ye lanet okur. Sürmeli Kız ise sevdasının ateşiyle...

Yozgat seni delik delik delerim
Kalbur alır toprağını elerim
Eğer anam beni sana vermezse
Koyun olur ardınsıra melerim...

diye türküsünü bitirmeden sesi bahçede duyan ve düğünlerde çalıp söyleyen tefçi kadın içeri girer; "Unutmadan bir daha söyle der". Türküyü iyice ezberine alan kadın düğünlerde bu türküyü söyler. Kulağına kadar giden bu türküye karşılık vermek için aşklarının ilk filizlendiği yere, Çamlık'a çıkar Sürmeli Yiğit. Tabakasından sigarasını çıkartıp daha yakmadan...

Çamlığın yolları bükülür gider
Siyah saç ardına dökülür gider
Bir yiğit de sevdiğini almazsa
Mahşere dek beli bükülür gider...

diyerek aşkının büyüklüğünü haykırır. Onların söylediği bu türküler diyar diyar dolaşır dillerde.

Sürmeli Yiğit'i günden güne eriten bu çıkmaz karşısında arkadaşları onu rahatlar gerekçesiyle Bafra'ya çalışmaya götürürler. Orada rastladıkları bir kervancı vasıtasıyla Sürmeli Kız'a devamlı mektup yazar Sürmeli Yiğit. Çünkü kervancı sürekli Yozgat'a gidip gelmektedir. Mektup, önce kalaycı Dursun gelmekte, ondan kahyaya ve Sürmeli Kız'a iletilmekte ve yine aynı şekilde Sürmeli Yiğit'e mektuplar ulaştırılmaktadır.

Dillerde dolaşan bu sevda yüzünden İshak Efendi'ye duyulan lanet ve beddualar iyice artmaktadır. Kimse onun nalbant dükkânına gidip atını nallattırmamaktadır. Yanında çalışanların hepsi onu yalnız bırakmış, koyunlarına gelen hastalık hepsini elinden almıştır. Tüm bunların yanında Sürmeli kıza eziyet eden kardeşi bir sarhoşla evlenmiş, pişmanlığı bile çare vermemektedir. Diğer kardeşi ise bir kuyuya düşüp ölmüştür Sürmeli Kız'ın. Tüm bunlardan ders çıkaramayan İshak Efendi daha da aksileşir ve Sürmeli'yi kahyayla evlendirmeye kalkışır. Bunu kabul etmeyen kahyanın da işine son verir ve yıllarca hizmetini gören kahyayı kovar. Çok geçmeden bir atın çiftesiyle zalim İshak Efendi de ölür. Günden güne eriyen, hastalanan Sürmeli kız ve annesi kalakalmıştır ortalıkta. Yozgat halkı onları bu durumda yalnız bırakmaz, ziyaretlerini, yiyeceklerini, giyeceklerini eksik etmezler. Ama Sürmeli Kız'ın rahatsızlığı iyice artmış, kan tükürmeye başlamıştır. Son isteği Sürmeli Yiğit'i dünya gözüyle bir daha görmektir.

Dursun, kervancı vasıtasıyla Sürmeli Yiğit'e bir mektup yazar. Mektubu okur okumaz Can Ali ile birlikte yollara düşen ve hasta olan Sürmeli Yiğit, Muslubelen yokuşuna gelince ruhunu teslim eder. Can Ali ve Sürmeli Kız'ın ihtiyar dostu ağlayarak onu ziyaret ederler. Sürmeli Kız durumu anlamış halde çevresine toplanan Yozgatlılara kendisinin onun yanındaki mezara gömülmesini vasiyet eder.

Yozgatlılar, kısa bir zaman sonra ölen Sürmeli kızın mezarını, Sürmeli Yiğit'in mezarının yanına defnederek onun vasiyetini yerine getirirler (İvgin vd. 2009:223-225).

Türkü

Dersini almış da ediyor ezber
Sürmeli gözlerin sürmeyi neyle (aman ben yarelendim aman)
Bu dert beni iflah etmez deleyler
Benim dert çekmeye dermanım mı var (aman sürmelim aman)

Kaşın çeğmelenmiş kirpik üstüne
Havada buludun ağdığı gibi (aman ben yarelendim aman)
Çığ gibi düşmüş de gül sineler ıslanmış
Yağmurun güllere yağdığı gibi (aman sürmelim aman)

Yöre: Yozgat

Kaynak Kişi: Nida Tüfekçi

Derleyen: Nida Tüfekçi

Yukarıda geçen türkü TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 1. ciltten alınmıştır. Türkülerde görülen değişime bu türküde de rastlanılmış, ezgiye değişik sözler eklenerek 3. bir dörtlük oluşturulmuştur. Bu dörtlük şöyledir:

Yozgat'ı sel aldı Sölug'u duman
Sıtkınan seviyom vallahi inan (aman ben yarelendim aman)
Ölüp de mezara girdiğim zaman
Ben susayım kemiklerim söylesin (aman ben yarelendim aman)

3. dörtlüğün kim tarafından derlendiği ya da yazıldığı bilinmemektedir. Bu durumu Mehmet ÖZBEK: *“Sürmeli çeşitlemeleri altında birçok konu vardır. Bunlar 6 kıtaya kadar çıkmakta fakat en sık kullanılan ilk 3 kıtadır. Hece ölçüsü uyduğu takdirde aynı sözler farklı Sürmeli çeşitlemelerinde kullanılmaktadır. Bunlar halka, yöreye aittir, dolayısıyla anonimdir”* şeklinde dile getirmektedir.

Özkul Çobanoğlu da türkülerin değişimi için şöyle demektedir: *“Türkülerde değişme hem sözde hem de ezgide olabilir. Zaman içinde meydana gelen değişmelerle, sözler değişik ezgilerle söylendiği gibi ezgiyle de değişik sözler eklenebilir. Bu nedenlerle aynı türkünün çeşitlemelerini farklı yörelerde görmek mümkündür (Çobanoğlu, 2010:49).”*

3. Medyada Türkü

Türk halk müziğinin tarihi gelişimi açısından, Cumhuriyet kurulduktan sonraki 45–50 yıllık zaman dilimi çok önemlidir. Bu dönemde, her alanda olduğu gibi müzikte de devrim yapılmak istenmiş ve bu yönde çeşitli çalışmalar başlatılmıştır. Oluşturulması istenilen; çağdaş ulusal müziğimizin, halk müziğine dayandırılmasıdır. Atatürk, Türk milletinin varlığına yönelik bütün değişikliklerin milli ve medeni temellere dayanmasını istiyordu 1 Kasım 1934 günü TBMM kürsüsünde yapmış olduğu bir konuşmada; *“Ulusun ince duygularını düşüncelerini anlatan, yüksek deyişlerini, söyleyişlerini toplamak, onları genel musiki kurallarına göre işlemek gerekir, ancak Türk ulusal musikisi böyle yükselebilir, evrensel musiki de yerini alabilir. Kültür işleri bakanlığının buna değerince önem vermesini, kanunun ona yardımcı olmasını dilerim.”* Bu sözlerle daha Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda Türk müziği konusunda yapılacak çalışmaları, bu müziğin nasıl yükseltilebileceğini ve çağdaş Türk müziğinin nasıl oluşturulacağını belirtmiştir. Başka bir toplantıda ise Tamburacı Osman Pehlivan'ı dinledikten sonra; *“Beyler bu bir Türk sazıdır. Bu küçük sazın bağrında bir milletin kültürü dile geliyor. Bir milletin kültür ve sanat hareketlerini ve seviyesini, millî geleneklerine*

bağlı kalarak, medeni dünyanın kendisine ayak uydurmaya mecbur olduğumuzu unutmamalıyız, bunu bu vesile ile de söylemekten memnunuz. Bu küçük sazın kopan nağmeleri, bu istikamette geliştirmeye ve değerlendirmeye kıymet ve ehemmiyet verilmelidir” diyerek Türk müziği politikasının sağlam temeller üstünde geliştirilmesindeki temel ilkeyi de belirtmiştir (Ataman’dan aktaran Ekici, 2004: 2-3).

Türk Halk Müziğinin kurumsal icrası, radyonun ve televizyonun tek kanal olduğu dönemlerde de devam etmiş fakat özel radyo ve televizyonların çoğalarak açılması sonucu, bu türde herhangi bir kuruma bağlı olmayan “piyasa sanatçısı” diye tabir edilen sanatçıların da bu özel kanallarda müziklerini icra etmeleri dönemi başlamıştır. Doğaldır ki bu kanallar ve sanatçıların ticari kaygıları vardır ve bu nedenle de güzel örneklerin yanı sıra kötü örnekler de sunulmaya başlanmıştır. Güzel veya kötü örneklerden ziyade yıllarca tek yayın kanalından, sınırlı bir şekilde müzik dinleyen dinleyici bir anda onlarca sanatçıdan, değişik düzenlemelerle, değişik türlerde müzik dinlemeye başlamıştır. Radyo ve televizyon program yapımcıları ise bir anda kendi ellerindeki sanatçıları adeta bir köşeye iterek, popülizm kaygısıyla kurum dışı sanatçılarla programlar yapmaya başlamış ve aslında daha sonra yaşanacak büyük kaosun da temelini atmışlardır. Daha sonra televizyonların radyolara baskın çıkması ve sınırlı sayıda eve izleme takip oranlarını tespit eden cihazların konup “rating” adı verilen olaydan sonra da sanatsal oluşum kültürel değerler, müzikalite gibi hususlar tamamen ortadan kalkmış ve gününbirlik zevklere hitap eder tarzda müzikler hızla üretilmiş ve tüketilmiştir (Karabulut, 2010:108-109).

Türküler, içlerinde ait oldukları milletlerin “kültürel bellekleri”ni yaşatırlar. Bir milletin kültürel belleğin yaşatması, o belleğe ait olan ürünlerin doğru yansıtılmasıyla gerçekleşir. Dersini Almış Da Ediyor Ezber türküsü bu çalışma için 28 kişiden dinlenilmiştir. Aşağıdaki tabloda türküyü söyleyen kişiler, hangi dördlükleri okuduğu ve türküdeki söylem farklılıkları gösterilmiştir.

Türküyü İcra Eden Kişi	Hangi Dördlükleri Okuyor	Söylemdeki değişiklikler
Ahmet YILMAZ	1. ve 3. dördlük	Sövlük yerine Sorgun diyor.
Altan ERKEKLİ	1. ve 2. dördlük	Çiğ düşmüş yüreğin üstüne Yağmur yağar göller gibi diyor.
Bayram Bilge TOKEL	1. ve 2. dördlük	-
Bedia AKARTÜRK	1. ve 3. dördlük	Sövlük yerine Sorgun diyor.
Canan ÇETİN	1. ve 2. dördlük	-
Çiğdem ELMAS	1. dördlük	-
Çetin AKDENİZ -Erol PARLAK düet	1. ve 2. dördlük	-
Ekrem ÇELEBİ	1. ve 3. dördlük	Yozgad’ı kış almış Sorgun’u duman diyor
Emel TAŞÇIOĞLU	1. dördlük	-
Erdal ERZİNCAN	1. ve 3. dördlük	Sövlük yerine Sorgun diyor.
Erol CÖKE	1. dördlük	Bu dert beni iflah etmez öldürür Benim dert çekmeye mecalim mi var diyor
Funda BAĞBAŞI	1. dördlük	-
Grup Hal Hal	1., 2. ve 3. dördlük	Sövlük yerine Sorgun diyor.
Gülşen KUTLU	1. ve 3. dördlük	-
İbrahim TATLİSES	1. ve 2. dördlük	Kaşın çëğmelenmiş gözün üstüne diyor
Müslüm GÜRSES	1., 2. ve 3. dördlük	Sövlük yerine Sorgun diyor.
Neriman TÜFEKÇİ	1. ve 2. dördlük	-
Nida TÜFEKÇİ	1. ve 2. dördlük	-
Orhan HAKALMAZ	1. ve 2. dördlük	-
Selahattin BÖLÜK	1. ve 2. dördlük	-
Sevcan ORHAN	1. ve 3. dördlük	Sövlük yerine Sorgun diyor.
Sibel PAMUK	1. ve 3. dördlük	-

Süleyman ORUÇ	1. ve 2. dörtlük	Bu dert beni iflah etmez öldürür Kaşın çëğmelenmiş gözün üstüne Havada buludun değdiği yerde Yağmurun göllere yağdığı gibi diyor
Şafak SEZER -Oktay KAYNARCA- Zara düet	1. dörtlük	-
Ümit TOKCAN-Gülşen KUTLU düet	1. dörtlük	Söuluk yerine Sorgun diyor.

Çalışmada geçen türkü TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 1. Ciltte yer alan Nida Tüfekçi'nin derleyicisi ve kaynak kişisi olduğu türküdür. TRT ve özel televizyon kanallarında, kliplerde, radyolarda, konserlerde dinlendiğimiz türküyü birçok sanatçı icra etmiştir. 28 kişiden dinlenen türküde varyantlaşmanın çok fazla olmadığı görülmüştür. Sadece bazı kelimelerde farklı söylemler vardır. Bu 28 kişiden türküyü Nida Tüfekçi'nin derlediği gibi yani sadece 1. ve 2. dörtlüğü söyleyen 9 kişidir. Sadece 1. dörtlüğü söyleyen 8 kişi, 1. ve 3. dörtlüğü söyleyen 7 kişi, 1. 2. ve 3. Dörtlüğü söyleyen 2 kişidir. Söyleyişlerdeki farklılıklar ise şu şekildedir. 1. Dörtlükteki “Bu dert beni iflah etmez deleyler”, “Benim dert çekmeye dermanım mı var” mısraları Erol Cöke tarafından “Bu dert beni iflah etmez öldürür” , “Benim dert çekmeye mecalim mi var” şeklinde söylenmiş, Süleyman Oruç da “Bu dert beni iflah etmez öldürür” şeklinde söylemiştir. 2. Dörtlükteki “Kaşın çëğmelenmiş kirpik üstüne” “Havada buludun ağdığı gibi” (aman ben yarelendim aman) “Çiğ gibi düşmüş de gül sineler ıslanmış” “Yağmurun güllere yağdığı gibi” (aman sürmelim aman) sözleri Süleyman Oruç tarafından “Kaşın çëğmelenmiş gözün üstüne”, “Havada buludun değdiği yerde”, “Yağmurun göllere yağdığı gibi Altan Erkekli, ise yine aynı sözler “Çiğ düşmüş yüreğin üstüne” “Yağmur yağar göller gibi” şeklinde, İbrahim Tatlıses de “Kaşın çëğmelenmiş gözün üstüne” şeklinde söylemiştir. Sonradan eklenen 3. dörtlükte ise sadece ilk mısralar farklı söylenmiştir. “Yozgat'ı sel aldı Sölug'u duman” mısrasında geçen Söuluk (Yozgat-Çamlık Millî Parkının adı) değiştirilerek Sorgun (Yozgat'ın bir ilçesi) olarak okunmuştur. Bu farklı söyleyiş 28 kişinin 9'nda görülmektedir.

4. Sonuç

Ülke coğrafyasını türkülerle tanırız. Belki hiç göremeyeceğimiz illeri de türkülerle tanır türkülerle özlüriz. Yozgat Sürmelisi de Yozgat ilinin kimliği gibidir. Şehirden bahsedildiğinde hemen “Sürmeli” akla gelir. Sürmeli çeşitlemeleri içinde Dersini Almış Da Ediyor Ezber türküsünün yayıldığı coğrafya çok geniştir. Çalışmamızda da yer verdiğimiz gibi türküyü, oyuncudan türküçüye icra eden kişi sayısı oldukça fazladır. Bazı söylemlerde her ne kadar farklılık olsa da kültürel belleği yaşatması açısından çok önemlidir.

5. Kaynaklar

Açıkgöz, Namık. “Zobalarında Guru da Meşe Yanıyor Efem Türküsünün Bendeki Hikâyesi.” *Türk Yurdu*, Cilt,30, Sayı, 269, 91-98. 2010.

Bekki, Selahaddin. *Baş Yastıkta Göz Yolda/Sivas Türküleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul. (2004).

Çobanoğlu, Özkul. Türk Olgusu Bağlamında Türkü ve Şarkı. *Türk Yurdu*, Cilt,30, Sayı, 269, 46-50. 2010.

İvgin, Hayrettin ve diğerleri. *Yozgat Türküleri ve Oyun Havaları*. Yozgatlı Dernekler Federasyonu Yayınları. Ankara.2009.

Kapusuzoğlu, S. Burhanettin. *Bozoknağme Yozgat'a Güzelleme*. Semih Ofset Matbaacılık. Ankara.2009.

Karabulut, Ertuğrul. Türk Halk Müziğinin Dünü, Bugünü, Yarını. *Türk Yurdu*, Cilt,30, Sayı, 269, 107-109.

2010.

Şimşek, Esmâ. Gurbet Elde Kalan Türküler. *Türkü Yurdu*, Cilt,30, Sayı, 269, 71-76. 2010.

TRT. *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi I*. Ankara: TRT Müzik Dairesi Yayınları. 2000.

www.yozgatgazetesi.com/yazdir.asp?yazar=9&yazi=988.

Yakıcı, Ali (2007). Halk Şiirinde Türkü/Tanım-Tasnif-İnceleme-Metin, Akçağ Yayınları, Ankara.

Yakıcı, Ali. Orta Asya'dan Avrupa İçlerine Akan Sözlü Kültür Hazinesi: Türküler. Türkünün Tarihçesi, Tanımı, Türk Dünyasındaki Yeri. *Türk Yurdu*, Cilt,30, Sayı, 269, 91-98. 2010.

YOZGAT'IN İLÇESİ AKDAĞMADENİ'NE BAĞLI ÜÇ KARAĞAÇLAR KÖYÜ MANİ DERLEMESİ

Ömer Faruk KIRMIT¹

Özet

Henüz yazının bulunmadığı ve eserlerin yazılmadığı dönemde milletler örf, adet ve kültürlerini sözlü olarak nesilden nesile aktarmışlardır. Söz uçar, yazı kalır anlayışıyla, bir müddet sonra yazıya geçirilen sözlü kültür ürünleri içinde manilerin ayrı bir yeri vardır. Hemen her konuda yazılabilen maniler, bir halk edebiyatı nazım türüdür.

Yozgat manileri yurdun diğer yörelerinde söylenen manilere benzerlik göstermektedir. Bunun sebebi manilerin söyleyeni belli olmayan, dilden dile dolaşan anonim halk şiiri olmasıdır. Biz bu çalışmamızda Yozgat'ın ilçesi Akdağmadeni'ne bağlı Üç karaağaçlar köyüne ait 29 tane mani derlemesi yaparak, unutulmuş sözlü kültür ürününü, yazıya aktararak halk kültürüne hizmete etmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Mani, Üç karaağaçlar Köyü, Folklor.

Abstract

Mani Compilation of the Village of Uc Agaclar Affiliated Akdagmadeni District of Yozgat

And works written during the period when the nations that have yet to write customs and cultures were transferred from generation to generation orally. Words fly, writings remain with understanding , there is a separate place of mania in oral culture products put into writing after a while . Just about everything that can be written poems, poetry is a genre of folk literature .

Yozgat mania are similar to mania, said the country 's other regions. Saying that because of the mania uncertain , is circulating an anonymous folk poetry from language to language . We will not operate our present , three trees depending Yozgat district Akdagmadeni mania field by compiling one of 15 villages , forgotten oral culture product , transferring the article tried to serve the public culture.

Keywords: Mania, Üç karaağaç Village , Folklore .

1. Giriş

Türkçe Sözlükte “Genellikle birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı olan, daha çok hecenin yedili ölçüsüyle söylenen halk şiiri” biçiminde tanımlanan mani, anonim olarak nitelendirilen Türk halk şiiri türlerinin en çok söylenenleri olarak ilk sırada yerini almaktadır. Sözlü kültür ürünlerinden olan maniler araştırmacılar tarafından konusuna, yöresine, durumuna, şartlarına göre tasnif edilmişlerdir.² Bu bildiride Yozgat'ın Akdağmadeni ilçesine bağlı Üç karaağaçlar köyünden mani derlemesi yaparak, halk kültürüne hizmet amaçlanmaktadır. Geniş bir coğrafyaya yayılan maniler söylendiği yere göre çeşitli şekillerde adlandırılmaktadır. Maniye Erzincan da Ficek, Denizli'de Mâna, Deyişleme, Karsta Meni, Urfada Me'âni gibi çeşitli isimlerle adlandırılmaktadır.³

Yozgat ve Üç karaağaçlar köyünde de çoğu yerde olduğu gibi maniye mani denilmektedir. Üç karaağaçlar köyü halkı arasında mani söylemeye mani yakmak veya mani düzmek denir. Yapmış olduğumuz saha çalışmasında mani söyleyen veya mani düzen kişilerin genelde orta yaş üzerindeki erkek ve kadınlar

¹Arş. Gör., Gazi Üniv. Polatlı F.E.F. Tarih Bölümü, omerfarukkirit@gazi.edu.tr

²Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Haz: Heyet, T.D.K Yayınları, Ankara, 1988, s.986.

³Doğan Kaya, Anonim Halk Şiiri, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s.21.

olduğu görülmüştür. Derlediğimiz manileri yazmaya başlamadan önce bildiri başlığı olan ve saha çalışması yaptığımız Üç karaağaç köyü hakkında bilgi vermek istiyorum.

2. Üç Karaağaçlar Köyü Hakkında Bilgi

2.1. Tarihi

Yozgat'ın Akdağmadeni ilçesine bağlı Üç karaağaç Köyü'nün adının şu şekilde ortaya çıktığı rivayet edilmektedir. Yaklaşık 300 yıl önce yayla için üç kardeş buraya gelmişler. Ormanda Karaağaçların fazla olması nedeniyle “üç kardeş” ve “karaağaç” isimlerinin birleşmesi köye isim olarak verilmiştir.

2.2. Coğrafi Konum

Akdağmadeni ilçesine bağlı Üç karaağaç Köyü'nün doğusunda Eşmebaşı Köyü, kuzeyinde Küçük Akören Köyü, Kuzey batısında Dokuz Köyü, batısında Aşağı Çulhalı Köyü, güney doğusunda Dereyurt Köyü bulunmaktadır. Yozgat ilinin son köyü olan Üç karaağaç Köyü, Akdağmadeni'nin kuzey doğusunda bulunmaktadır.

2.3. Yer Şekilleri

Dağın eteğine kurulmuş olan köyde ova ve yaylalar bulunmaktadır. Köyün arka tarafını gür karaçam ormanlar çevrelemektedir. Çoğunluğu yerleşim seviyesinde ovalar varken yükseklerde yaylalar bulunmaktadır. Bu yaylalardan bazıları Tülin Yaylası, Bağdat Alanı, Kapaklı Yaylası'dır.

2.4. Ekonomik Yaşam

Köyün geçim kaynağı tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Ayrıca orman ürünleri de geçim kaynakları arasındadır. Tarım olarak kuru tarım yapılmaktadır. Üretilen başlıca ürünler; buğday, arpa, fiğ, nohuttur. Traktör ve tarım aletleri yoğun bir şekilde bulunmaktadır. Büyükbaş hayvancılık yaygın bir şekilde yapılmaktadır. Sığır başlıca hayvan tipidir. Az da olsa koyun bulunmaktadır. Ev geçimini sağlayacak şekilde kümes hayvancılığı yapılmaktadır. Köyde dört tane ticari minibüs, iki tane kahvehane, üç tane de bakkal, iki tane internet kafe vardır. Köyün büyük bir çoğunluğu Avrupa'da çalışmaktadır. Bu işçilerin köydeki yakınlara ekonomik katkısı oldukça fazladır

2.5. Sosyal Yaşam

Köydeki insanların birbirleriyle iletişimi kuvvetlidir. Köyde birlik ve beraberlik mevcuttur. Düğün ve cenazelerde bu birlikteliği görmek mümkündür. Köyün işleri imece usulüyle yapılır. Köyde 10 öğretmen, 1 İmam, 1 orman muhafaza memuru, 1 ebe, 1 tarım mühendisi, 1 nakış öğretmeni, 1 bayan kuran kursu öğretmeni görev yapmaktadır. İnsanlar gündüz işlerinde çalışırken akşamları köy kahvelerinde toplanır. Köylüler arasında ev ziyaretleri yaygındır. Köy meydanında ve cami önünde gruplar halinde bulunup sohbet etme şekli yaygındır.

2.6. İklim Ve Bitki Örtüsü

Köyde tipik bir karasal iklim özelliği hakimdir. Yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve kar yağışlıdır. Orman ve bozkır yaygın bitki örtüsüdür.

2.7. Ulaşım

Köy, Yozgat'a 140 km Akdağmadeni'ne 35 km uzaklıkta bulunmaktadır. Köy yolu asfaltdır. Ulaşım, minibüs ve taksiyle yapılmaktadır.

2.8 Gelenek Ve Görenekler

Düğünler davul-zurna ve orkestra eşliğinde yapılır ve halaylar çekilir. Ölüm olaylarında cenaze defnedildikten sonra mezarlıkta taziye verilir. Ayrıca cenaze evine gidilerek taziyeler tekrarlanır. Bayramlarda mezarlıkta bayramlaşma yapılır. Avrupa'dan gelen işçilerin yanına "hoş geldin"e gidilir. Dönüş sırasında da uğurlama yapılır.⁴

2015 yılı nüfus verilerine göre, Üç karaağaç köyünde 344 kadın ve 363 erkek olmak üzere 707 kişi yaşamaktadır.⁵

3. Üç Karaağaç Manileri

1-Yozgatın yazıları

Koşuşur tazıları

Bu kız benim olacak

Kıskanır bazıları. (E.Y)

2-Kara üzüm bağıını

Bağla kız yaşmağını

El görür de söz olur

Yakma benim canımı. (E.Y)

3-Kırmızı yanaklıyım

Sandıklarda saklıyım

Hepsi de biliyor

Oğlana meraklıyım. (E.S)

4-Denizler kum dolu

Kumunda taştrı çoğu

Yarı benden alanın

Kırılısın 2 kolu. (E.S)

5-Yayladan gelir mız mız

Boyu suna pek cılız

Ah sen benim olursan

Adadım bir çil horoz. (Y.S)

6-Elbisenin nakışı

Çok can yakar bakışı

Çeşmeden su alırken

Donar suyun akışı. (Y.S)

7-Sarı saçı yaş durur

Yel estikçe savurur

Yare selam söylesem

Ona kim ulaştırır. (T.S)

8-Mani martta söylenir

⁴<http://www.koylerimiz.net/37244-Yozgat-Akdagmadeni-uckaraagac-Koyu,22.02.2016>, 11.15.

⁵<http://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, 22.02.2016, 11.14.

Gelin yazın evlenir
Evde kalan her kızda
Damat diye dertlenir. (H.C)

9-Karşıda sıra dağlar
Oturmuş yârim ağlar
Eğer benim olmazsan
Yıkılsın böyle bağlar. (E.S)

10-Karanfilin kırmızı
Usandırdı bu nazı
Beni canımdan etti
Yârin kara sevdası. (A.B)

11-Karanfilim ekerim
Eksik olmaz dertlerim
O yar benim olmazsa
Ölüp ölüp biterim. (Z.B)

12-Elinde fincan titrer
Kolunda mercan titrer
Yar kapıdan geçerken
Dil söyler can titrer. (E.Y.)

13-Armudun iyisine
Hayranım birisine
Alırdım üç ağacı
Bana gönül versin de. (Z.B)

14-Yumurthanın sarısı
Yere düştü yarısı
Sizde salavat getirin
Yozgat'ın ağaları. (E.S)

15-Bindim ata 4 nala
Durmada gitti dağa
İliklerim kurudu
Aç susuz yata yata. (A.B)

16-Taş attım kapısına
Ölürüm yapısına
Canlarım kurban olsun
Gözyaşı akışına. (E.S)

8-Masa üstünde hızar
Hızar boynumu çıkar
Siz adam mı oldunuz
Eşek kafalı kızlar. (T.S.)

19-Yaza yaza yaz geldi
Derelere kaz geldi

Daha yazacaktım
Buralara kış geldi. (E.Y.)

20-Kolonyalar olayım
Şişelere dolayım
Lise okuyan kızlar
Nişanlınız ben olayım. (Y.S)

21-Bizim bağ da balık çok
Kumu yemiş karnı tok
Şu Yozgat'ın kızları
Kendi güzel akli yok. (E.Y)

22-Elma atarım elma
Çarşının ortasına
Üç ağaç kızlarının
Ölürüm hepisine. (E.S)

23-Ayakkabi giyerim
Rengini çok severim
Canımı da sıkarsa
Azıcıkta döverim. (E.S)

25-Damdan düştüm pat diye
Bir öpücük şap diye
Babası arkamdaymış
Sırtıma vurdu pat diye. (E.Y)

26-Bizim evin arkası
Sandalye fabrikası
Su akdağın kızları
Tahta plak tahtası. (E.Y)

27-Asmalarda üzüm var
Her dalında gözüm var
Üç ağaç kızlarına
Bir çift tatlı sözüm var. (K.S)

28-Erik dalda top durur
Oğlan atı kopturur
Kızın gönlü oldukça
Al yanaktan öptürür. (E.Y)

29-Maydonuzun yaprağı
Tutmaz kökü toprağı
Üç ağaç kızlarının
Eksik olmaz yaşmağı. (H.C)

4. Sonuç

Kaşgarlı Mahmut ismini ebedileştiren şüphesiz ki Divan-ü Lügat-it-Türk adlı eseri olmuştur. İnsan

ve toplum yaşamıyla, maddî ve manevî kültürümüzle ilgili, ilgi çekici kayıtlara yer vermiş, sözlü kültürü yazıya geçirerek, nesilden nesile aktarmıştır. Söz uçar yazı kalır anlayışını kendimize düstur edinerek, unutulmasın diye K. Mahmut'un yolundan giderek sözlü kültür ürünlerinden olan mani derlemesi yaparak hem kültür dünyasına hem de Yozgat'a hizmet etmek, bu sempozyumu da vesile bilerek ilim camiasına katkıda bulunmayı amaç edindik.

Saha çalışması yaparken genelde gördüğümüz ve bizi üzen; bu tür şeylerin yazıya henüz aktarılmadığı, bu tür şeyleri bilen, gören, duyanların vefat etmeleriyle birlikte yok olması ve yeni neslin halk kültürüne ciddi manada ilgisiz kalarak, gereksiz görmesi gibi şeyler olmuştur. Çalışmamız boyunca yardımcı olan, güler yüzlü misafirperver Üç karaağaç köyünün üzerimizde emeği büyüktür. Onlara da minnettarız.

5. Manilerin Kaynak Kişileri

A.B: Ahmet Balcı

Yaş: 1956 doğumlu

Yer: Üç karaağaç köyü

Derleyen: Yunus Sarar.

E.Y: Emine Yanlak

Yaş: 1959 doğumlu

Yer: Üç Karaağaç Köyü

Derleyen: Yunus Sarar.

E.S: Elmas Sarar

Yaş: 1966 doğumlu

Yer: Üç Karaağaç köyü

Derleyen: Ömer Faruk Kırmıt.

H. C: Haşmet Camcı

Yaş: 1931 doğumlu

Yer: Üç karaağaç köyü

Derleyen: Ömer Faruk Kırmıt.

K.S: Kadir Sarar

Yaş: 1963 doğumlu

Yer: Üç karaağaç köyü

Derleyen: Ömer Faruk Kırmıt.

T.S: Tayfun Sarar

Yaş: 1988 doğumlu

Yer: Üç karaağaç köyü

Derleyen: Yunus Sarar.

Y.S: Yunus Sarar

Yaş: 1996 doğumlu

Yer: Üç karaağaç köyü

Derleyen: Ömer Faruk Kırmıt.

Z.B: Zekiye Balcı

Yaş: 1964 doğumlu

Yer: Üç karaağaç köyü

Derleyen: Yunus Sarar.

6. Kaynakça

Doğan Kaya, Anonim Halk Çiri, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Haz: Heyet, T.D.K Yayınları, Ankara, 1988.

<http://www.koylerimiz.net/37244-Yozgat-Akdagmadeni-uckaraagac-Koyu>,22.02.2016, 11.15.

<http://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> , 22.02.2016, 11.14.

YOZGAT'TA HALK KÜLTÜRÜ VE ONDA ESKİ TÜRK FOLKLORUNUN İZLERİ

Fidan KASIMOVA¹

Özet

Halk kültürü bir ülke, ya da belli bir bölge halkına ait çeşitli konuları kapsayan, bunları kendine özgü yöntemle toplayıp, sistemleştiren, yorumlayan bir bilimdir. O halk geleneklerini, adetlerini, inançlarını, törenlerini vb. kapsamaktadır. Aynı zamanda folklor farklı kültürler arasında ilişki kuruyor. Bu anlamda folklor, geçmişle gelecek arasındaki ilişkinin kaybolmaması, pekiştirilmesinde önemli bir işlev yerine getiriyor. Yozgat halk kültürü de bu bakımdan önem arz etmektedir.

Yozgata has folklor ürünleri arasında mitolojik metinler, masallar, maniler, atasözleri, deyimler, inançlar vs. önemli yer tutmaktadır. Bunlar Yozgatın kent, kültür ve kimliğini ifade etmektedir. Yozgat halkı tarafından eski türk kültürünün izlerini koruyub saklamış birçok gelenek görenek, adet, töre ve tören oluşturulmuştur. Bunlardan bazılarında eski türklerin ilk dini inançlarının, şamanizmin izleri dikkat çekiyor.

Makalede, Yozgata ait halk edebiyatından söz açılmış, inançlar, onların mitolojik kökeni eski türk folkloru örnekleri ile karşılaştırmalı olarak araştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Yozgat, folklor, Türk, din, mitoloji.

Abstract

Folklore in Yozgat and The Ancient Turk Signs in It

Folklore is a science surrounding the different themes belonging to a country or the definite nations, collecting, systematizing and explaining them with a special method. It surrounds folk traditions, customs, beliefs, ceremonies and etc. at the same time the folklore creates the relations among the different cultures. That is why folklore carries out the important function of not to lose the relation between the past and future, to strengthen them. According to this view Yozgat folklore also attains the importance.

The mythological texts, tales, quatrains, proverbs, sayings, beliefs and etc. take important place among folklore examples belonging to Yozgat. They express the city, culture and personality of Yozgat. Many traditions, customs and ceremonies saved the ancient Turk culture signs have been created by Yozgat people. In some of them the first religious beliefs of the ancient Turks, the signs of Shamanism can be seen.

In the article folklore about Yozgat, beliefs and their mythologic source were investigated by mutually comparing ancient turk folklore samples.

Key words: Yozgat, folklore, Turk, religion, mythology.

Giriş

Bildiğimiz gibi, sözlü halk edebiyatı mensubu olduğu halkın tarihini, kültürünü, edebiyatının oluşmasını, gelişmesini, tarzını vb. yansıtır. Dünyanın kurulması, sonu, insanın yaranması, değişik konulu mitler, efsane, rivayetler, masal, fıkra, atasözü, mani, yer, aşiret ve soy isimler, ninniler, ziyaretgahlar vs. her biri ait olduğu halkın eski tarihini, geleneklerini, milli-manevi değerlerini, kültürünü farklı açıdan ifade

¹Doç.Dr. Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü. gasimovafidan@yahoo.com

etmektedir.

Sözlü halk edebiyatının oluşmasından çok önce var olmuş mit kültür tarihinde merkezi fenomenlerden biridir ve insanlık, yaşam hakkında genel bir izlenim yaratmanın eski yöntemidir. Mit istenilen ideolojinin ilk modelidir. O, edebiyatın, sanatın, dinin ve hatta felsefenin ve bilimin de bütünleşmiş beşiğidir (Мелетинский, 1983: 26).

E. V. Dobrova belirtmiştir ki, yeterince evin küresel sorunları hakkında yargıya sahip olursa olsun, mitoloji felsefe ile aynı değildir. Eşsiz şiirsel imajların oluşturulmasının mitolojiye ait olmasına rağmen, onun edebiyatın türleriyle alakası yoktur. Mitolojinin tanrıya adanmış çeşitli inanç ve gelenekleri içermesine rağmen, o dinle aynı değildir. Birçok mitlerin tarihi olaylardan söz etmesine rağmen onu tarihi hikaye adlandırmak olmaz. Tam eminlikle tasdik etmek olur ki, mitoloji en çeşitli sorulara cevap vererek, kendisinde çok çeşitli bileşenleri birleştiren ne ise evrensel, ilk dünya görüşü sistemidir (Доброва, 2003: 14). Mitin faaliyeti ataların dönemi sayılan özel zamanda gerçekleşir. O zaman dünya henüz «hazır değildi». Bu yüzyılda yaşananları örnek ve karakterlerle görmek mümkündür. Bu karakterler dünyanın düzene salınmasının temeline etki ediyorlar. İşte bu yüzden mit sadece geçmiş hakkında rivayet değil, hem de geleceğin açıklanmasıdır.

Tarihsel olarak mitolojik düşüncenin gelişmesinde ilk inançların farklı şekilleri oluşmuştur. Bu mitolojik inançlar insanın dünyayı anlamak yöntemlerini, iptidai bakış açısını yansıtmıştır. Bunlara totemizm, fetişizm, magiya ve mantika, doğa kültü, animizm, şamanizm dahildir. Artık bilindiği gibi eski Türk inanç formlarından biri ve en önemlisi şamanizmdir. Genel olarak, Türk halklarında şaman Tanrı veya ruhla insanlar, hayvanlar, doğa arasında bir tür arabulucu rolünü oynamıştır (Həbiboglu, 1996: 131). Şamanizmin araştırılması her zaman için dikkat merkezinde olmuştur. Buna sebep bu eski dinin kalıntılarının, izlerinin türk halklarının hemen hemen hepsinde rastlanmasıdır. Bu izler esasen de halk inançlarında kendini gösteriyor.

Örneğin, Yozgat halkının inanışlarına göre “lohusa kadını al basar”. Bunu önlemek için kadının baş ucunda sürekli Kur’an bulundurulur. Geceleri kadının yanında kocası ya da kardeşi bekler. Ayrıca kadının üzerinde kocasının ceketini, tuz, iğne ve ayak ucunda balta bulundurulur. Bazı yerlerde kadının yatağına kırmızı bir bez bağlanır ve odasında geceleri korkmaması için sürekli ışık yakılır (<http://www.muhsinkokturk.com/gelenek-ve-gorenekler/halk-inanislari-3>).

Bu inanç yeni doğum yapmış kadına ve bebeğine kötü ruhların zarar vermesi ile ilgilidir. Mitolojide ruhlarla ilgili yeterli malumatlar vardır. Ruhlar esasen şamanizde daha çok rastlanıyor. Bu da onunla alakalıdır ki, şamanın çok sayıda ruhları vardır. Bu ruhlar ona bir çok görevi yerine getirmekte yardımcı olur. Mitolojide adı genellikle «Albastı» olarak verilen bu karakter eski Türklerde su unsuru ile ilgilidir. O, Türk halklarında çeşitli şekilde dile getiriliyor. Al karısını loğusa yanından ancak ya sahibi ya da şaman kova bilirdi. Lohusa kadınların başına bağlanan kırmızı kurdele eski Şamanlıktan günümüze kadar ulaşmıştır. Bu kurdelenin anne ve çocuğu, albız denen şeytana karşı koruduğuna inanılır.

Onu da belirtelim ki, önceleri Kuran-i Kerim yerine yatağın önüne kadim Şamanlıkta kızların ve lohusaların tanrısı “Ayzit”in resmini koyarlardı. Şimdi bunun yerini Kuran aldı (Yörükən, 2005: 36).

Bildiğimiz gibi, şamanın ruhlarla karşılıklı ilişkisi şamanizmin temel maddelerinden biridir. Sanılıyordu ki, şamanlar ruhlarla konuşabilir ve acımasız ruhlarla mücadele edebillirdi. Şamanlar zayıf ruhları o dünyaya kova biliyorlardı. Ancak güçlü ruhlarla şamanlar görüşmeler yapıyor ve kurban vererek onay elde ediyorlardı. Eğer bu görüşmeler yardım etmiyordusa, şaman veli ruhun yardımına ihtiyaç duyuyordu. Bu ruhlar şamanı zalim, gaddar hayaletlerden koruyorlardı (Алексеев, 1992: 132).

Prof. Dr. Yusuf Ziya Yörükən, halk adetlerinde iptidai şamanlığın izlerini araştırırken lohusa ve yeni doğan çocukla ilgili şamanlıktan kalma bazı adetleri açıklıyor. Örneğin, “Lohusanın ve çocuğun yattığı

odada her halde birisi bulunacaktır. Aksi takdirde bir cin gelir, çocuğu değiştirir veya lohusa iyi saatte olsunlara karışır. Bunun için odada mukaddes bazı eşya bulunacak ve çöre otu eksik olmayacaktır. Zira çörekotunun olduğu yere cinler giremezler. Geceleri daima ışık yanacaktır. “Yedi yatağı” kalkmayınca kimse dikiş dikmeyecektir. Lohusanın ve çocuğun suları her yere dökülemez, çünkü bu suya tasarruf ile fena ruhlar çocuğa ve anasına tasarruf ederler. Bilhassa lohusa kanı yere dökülmemeli ve cinlerin ihtilatından mahfuz bulunmalıdır. Bilhassa kana malik olmakla fena ruh, kan sahibine tasarruf eder” (Yörükkan, 2005: 35).

Bunlardan görüldüğü gibi Yozgat inançlarında adı geçen “al basma” inancının kökeni eski türk inançlarından olan şamanizme dayalıdır.

Yozgat inançlarında deniliyor ki, lohusa kadının yanına kedi yaklaştırılmaz. Kedi yaklaşık çocuğun öleceğine inanılır (<http://www.muhsinkokturk.com/gelenek-ve-gorenekler/halk-inanislari-3>). Bu inanç da her bir bölgede vardır. Mitolojik metinlerden bilindiği gibi, bazen alkarısı çeşitli hayvan veya eşyaya da dönüşebilir. Bu hayvanlar arasında kediyeye de rastlanıyor. Bununla ilgili Prof. Dr. Esmâ Şimşek şöyle diyor: “Alkarısı, lohusanın yanına, değişik suretlerle gelir. Bazen, yakın bir akrabasının sıfatında, bazen çirkin bir kadın, bazen de kedi, köpek, keçi, kelle, vs. gibi şekillerde görünür, Alkarısı, daha kapıdan içeriye girer girmez, lohusanın üzerine bir ağırlık çöker. Hasta, o anda, aniden kalkıp dua okursa, alkarısı kaçır. Ama, hiç bir şey yapamaz, bağırarak istediği halde bağırılmaz, al karısına yenik düşerse de, ya ölür, ya da büyük bir hastalığa maruz kalır” (<https://merakedilenler.wordpress.com/2009/07/22/al-basti-ve-al-karisi-nedir/>).

Yozgat inançlarına göre de çocuk kırk günlük olmadan dışarı çıkarılmaz. Bazı yerlerde de kız çocukları kırkını doldurmadan evden çıkarılırsa evde kalmayacağına inanılır. Kırkı çıkan anne çocuğuyla birlikte ilk kez kimin evine giderse ev sahibi çocuğa para, yumurta, tülbent gibi hediyeler verir. Bu, çocuk şanslı, nasipli olsun, anlamına gelir. Çocuğa kırk gün eşik atlatmazlar, melekler verir diye su vermezler. Çocuğu kırk gün yere bastırmazlar. Çocuk, anne sütüyle beslenip kundakta büyütülür. Doğmasından sonra kırk gün suyun içine yumurta kırılır ve çocuk bununla her sabah yıkanır. Kırk gün sonra annesi çocuğu kucağına alır. Gözleri şaşı olmasın diye kırkı çıkıncaya kadar çocuğun yüzü açılmaz (<http://www.muhsinkokturk.com/gelenek-ve-gorenekler/halk-inanislari-3>).

Türk geleneklerinde kırk sayı önemli bir yere sahiptir. Bunu araştırmacılar genellikle çokluğu ifade etmesi ile izah ediyorlar. Kırk sayı ile ilgili Ramazan Kafarlı söylüyor ki, ilk ecdad saymayı yeni öğrenince çok olan eşyaların tam sayısını henüz belirlemeye muktedir değildi. Doğal felaketleri olağanüstü güç olarak idrak ediyordu. Bolluk, çoğunluğa da doğaüstü hal gibi bakıyor ve tasavvurunda aşırı büyüklüğü, doğaüstlüyü «kırk» rakamı ile ifade ediyordu. Aslında mitolojik yapılarıdaki 40 tam sayını değil, saya gelmez çokluğu ifade eder: «Kırk günlük süre», «Kırk menzillik ev», «Kırk ağaçlık mesafe» vs. derken net boyuttan, sayıdan söz etmiyor, yolun aşırı uzaklığından, mühletin ömrünün sınırsız kesinliyinden bahis açılır. Kırk yiğit, kırk cariye, kırk incebelli kız, kırk haydut, kırk kapı, kırk oda, kırk dev, kırkbaşı ejderha mifopoetik karakterleri şiirsel metinlerde ağırlık, büyüklük, yükseklik, korku, afet, kuraklık, sevinç ve ölüm anlamlarının birinin yerini alıyor. «Ölen kişiye kırk gün yas tutulması», «ruhun merhumun mezarını kırkıncı gün terk etmesi» gibi tasavvurlar gösteriyor ki, halk arasında «kırk» rakamının sakrallaşmasının tarihi çok eskidir, bu rakam diğer kutsal rakamlarla karşılaştırıldığında ikili karakterdedir - hem ölümlerle, hem de hayatla ilişkilendiriliyor. Öyle ki, kırk - ölümün astanasını göstermekle birlikte ailenin temelini konulmasını da şartlandırır. Epik gelenekte düğün şenliklerinin süresi kırk gün, kırk gece belirlenir. Demek ki, insan doğduğunda, evlenince ve dünyasını değişince kırk rakamı ile yüz yüze duruyor: küçükken kırktan çıkması ile hayata vesika alır, cemaat yüzüne çıkarılıyor. Gençlikte kırk gün, kırk gece düğünü olur. Ölüncü ruhu kırk güne bedenini terk ediyor (Ramazan, 2013: 48-49).

Türk halklarında şamanizden kalma inançlar sırasında ateş ve ocakla bağlı olanlar da çoktur. A. İnan bildirmiştir ki, Altaylılar’ın ateşe karşı söyledikleri dualarda ateşe “güneş ve aydan ayrılmışsın” derler. Ateşin

gökten Ülgen Tanrı tarafından gönderildiğine inanırlar. Mübarek sayılan bazı şeylere ve ruhlara karşı “küfür” sözler sarf edilebilirse de ateş hakkında böyle şey söylenemez. Ateşi su ile söndürmek, ateşe tükürmek, ateşle oynamak kesin olarak yasaktır (İnan, 1954: 67).

Bazı mitlerde Ülgen sadece yerin ve göğün, hatta Güneşin ve Ayın, gök gürültüsünün, gök kuşağının, ayrıca odun yaratıcısı olarak tasvir edilir (Потанов, 1991: 245). Tanrı Ülgen’in evlatları hakkındaki bir mitolojik metinde Yunan mitolojisinde Zeus’dan ateşi çalarak insanlara veren Prometheus gibi, büyük tanrı Ülgen’in kızları da ateşi Tanrıdan çalarak insanlara vermişler (Ögel, 2004: 68).

Karagasların inancına göre, ateş ıslık çalarsa “Uzaktan bir yolcu gelecektir”. Ateşin gece ıslık çalması iyi değildir, “Aza”ın (şeytan) geldiğini bildirir; o zaman mübarek sayılan “artış” otundan bir parça ateşe atarlar (İnan, 1954: 67).

Azerbaycan türklerinin inancına göre de ateşe su dökmezler - ocak’ta melike var. «Ocağın sönmesin» ifadesi ise Türklerde en büyük alkış sayılır (Bəydili, 2003: 283).

Odlu bağlı inançların kökeni oldukça derinlere gidiyor. V. Y. Propp “Folklor ve Gerçeklik” isimli kitabında mucizevi doğuluğu araştırırken odla ilgili ilginç fikirler söylemiştir. Dünyanın her yerinde odun mukaddesliyi ile ilgili bazı mitler, inançlar vardır. Örneğin, Propp Frobeniusun Kuzey Transilvanya’da yaşayanlar hakkında fikirlerini vermiştir: “Onların canlı çeperle kuşatılmış odları var; bu odlar asla sönmemelidir. Yerliler girerken, sendellerini çıkarıyor, külü öperler”. Bu, hiçbir zaman sönmemeli genel kabile odu idi. Sonra, ayrılıkta her evin ateşi, aile odu oluşan zaman, bu genel ateş yine de mevcut olmakta devam ediyordu. Sonuçta o tapınaklara geçiyor” (Пропп, 1976: 220).

Propp ecdadın ocağın altında defnedilmesi hakkında tasavvurun oluşmasına da değinerek söylemiştir ki, o tarihi zorunluluk taşıyor, çünkü mülkiyetin oluşturulması ve daha önemlisi, mülkiyet serisinin oluşturulması ile, özellikle yeryüzünde tüm yaşam değişiyor. Oturak yaşam kalıcı, sağlam olur. Yerleşik hayata geçitle mülkiyet varisliyi ve mülkiyet ilişkileri temelinde ecdadlar kültü oluşturulur. Bizim gördüğümüz gibi, dışarıda uygulanan ateş, şimdi eve getirilir. Bu da ocağın yaranmasıdır. Ecdad kültü ateş kültüne rastlar ve çaprazlaştırılır ve insanların kafasında ocak, ölmüş ataların olduğu yer olarak yansır (Пропп, 1976: 221).

Bilindiği gibi, bir çok halklar bir yerden başka bir yere taşınan zaman kendileri ile kül de götürürler. İnanca göre bununla da külde yaşayan koruyucu ataları da taşınmaya mecbur ediyorlar. Evin ruhları, ocak ilahileri, ocak olan yerlerin hepsinde vardır (Пропп, 1976: 222).

Yaşar Çoruhlu, Türk-Moğol topluluklarının inançlarında çok kutsal sayılan ateşte bir ruh olduğuna inanıldığını söylüyor. Ateşin temizleyici, kötü ruhlardan ve hastalıklardan koruyucu bir unsur olduğu kabul edildiği için ona kurban sunulduğu ve saç yapıldığı bilinmektedir. Altay Türklerinin ve Moğolların dualarındaki tasvirlerde ateş ruhunun otuz ayaklı dişi bir ruh olduğu ifade edilir (Çoruhlu, 2011: 51).

Ateşle, ocakla bağlı zamanla var olmuş mitlerin, inançların izleri Yozgat inanışlarında da kendini göstermektedir. Örneğin, ateşe tükürmek, ateşe sövmek, ateşe tırnak atmak, su dökmek uğursuzluk getirir. Sabah, evinden başkasına ateş verenin ocağı söner. Ocağın üstünü boş bırakmak uğursuzluk getirir. Ateş çok önceden sönmüş olsa dahi külün yanında yatılmaz. Külde cin ve şeytanın oynak yaptığına inanılır. Ateşin çıkardığı ses ateşi yakan kişi hakkında dedikodu yapıldığına işaretir (<http://www.muhsinkokturk.com/gelenek-ve-gorenekler/halk-inanislari-3>).

Yozgat halkı karanlık ve ışıkla ilgili de inançlara sahiptirler. Akşam soğan yenen yere melekler gelmez. Gece aynaya bakanın ömrü kısa olur. Gece biber, soğan, sarımsak gibi acı şeyler dışarıya verilmez. Yoğurt, süt, peynir gece dışarıya verilmez. Vermek gerektiğinde üzerine kömür, üzerlik ya da yeşil bir dal

konulur. Gece ıslık çalmak günahdır. Gece evden eve tuz verilmez. Akşam kapının önü süpürülmez.

«Gece aynaya bakanın ömrü kısa olur» inancı bazı geleneklerde ayna ruhlar alemine açılan pencere simgesi olarak da görülür. Karanlık düştükten sonra öbür dünya güçlerinin etkinleştiğine inanıldığından ki, Türk halk inançlarında gece vakti aynaya bakmak uğursuzluk gibi yorulur (Bâydi, 2003: 141).

Folklorda ayna genellikle büyüdü özelliklere sahiptir. Aynayı diğer dünyaya, yani ahiret dünyasına açılan bir kapı olarak kabul ediyorlardı. Bir Çin efsanesine göre, eski çağlarda aynalar dünyası ve insan dünyası birbirinden ayrılmamıştı, ayna aracılığıyla oraya ve geri geçmek mümkündür. Ayrıca, aynaya manevi gücü ve enerjiyi biriktirmek, saklamak ve dönüşüm etmek kabiliyeti de veriyorlardı. Böyle sanıyorlardı ki, kırık ayna mutsuzluk getirir. Herhangi bir evde ölü varsa aynanın üzerini mutlaka örtüyorlardı (<http://sigils.ru/symbols/zerk.html>).

Hatta iki gencin evliliği sırasında onların aynı aynaya bakması sadece onlara mutluluklar dilemek değil, onların ruh yakınlığını da yansıtır. Böylece, halk inancına göre ayna sadece insanın fiziki görünüşünü değil, onun ruhunu yansıtır. Bu yüzden de ölüyü evden çıkarmadan önce evdeki bütün aynaların üzerini örtmek gerekir. Geceleri ise aynaya bakmak uygun değildir. Yoksa şeytan görünebilir vs.

Yozgat'ta saçla ilgili de inançlar vardır. Örneğin, baş taranırken dökülen saçları dökmek doğru değildir, bunlar toplanır, ölünce o kişinin kabrine konur. Çünkü bu saçlar kıyamet gününde yeniden bitecektir.

Saç arkaik düşünce açısından artış gücünü, özellikle magik kuvveti kendisinde tecessüm ettirmiştir. Türk halkları etnografyasında saçın kesilmesi veya kazınması bir eylem olarak inisiyasyon niteliktedir. Örneğin, Sibirya'nın Türk halklarından olan Telengitlerde saç kesildikten sonra ya yakar ya da gizlerlerdi ki, kötü «körmös» ruhları görüp götürmesin. Yoksa adam hastalığa tutulurdu. Kırgızlar da kesilen saçları özel ilgi ile saklıyorlardı (Bâydi, 2003: 311).

Yörede yağmurla ilgili inanışlara da rastlanıyor. «Yağmur berekettir, bolluktur. Yağmurun az yağması veya hiç yağmaması Anadolu insanının ürününün az olacağı anlamına gelir. Yağmur yoksulun tarlasına, zengin ocağına yağarsa daha büyük değer kazanır. Yağmurun yağmaması yöre halkını üzer. Halkta ne ile geçineceği, çocuğunu nasıl okutacağı, borçlarını ne ile ödeyeceği endişesi başlar. Allah'tan hep yağmur, hep bereket beklenir. Rüzgarın esme yönüne göre yağmurun yağıp yağmayacağı tahmin edilir» (Rayman, 2003: 90).

Yağmur yağdırmak için erkek at başına Kuran'dan bazı ayetler yazılır. Güvenilen, iyi bilinen bir kişi bu başı dereye götürür, iki rekat namaz kıldıktan sonra başı derede ıslatır... Yağmur yağdırmak için yağmur duası da vardır:

Ben anamın ilkiyim
Derelerde tilkiyim
Gök kuzu kurban
Göbeklice harman
Ver Allahım ver
Selli süllü bir yağmur.

Duayla birlikte yağmur yağması için kurbanlar da kesilir (Rayman, 2003: 90).

Eskiden yağmur yağdırmak için şamanlara müracaat edilirdi. Mitolojiden de bilindiği gibi yada taşı, yağmur duaları vardı. Bu taşın adı ayrı ayrı Türk halklarında farklı şekilde de söylenirdi. Bu taşları çoğunlukla şamanlar kullanıyorlardı. Yakutlar, «yada taşı»na «sata» derler. Bu taş, Yakutlara göre, at, inek, ayı, kurt gibi hayvanların içinde bulunur. En kuvvetli «sata taşı» kurdun karnından çıkarılan taştır. «Sata taşı» ile şamanlar

yağmur, yazın kar yağdırabilirler; müthiş fırtına estirebilirler (İnan, 1954: 162-163).

Yozgat inançlarında saydığımız hayvanlardan atın kellesinin bir nevi adı geçen taşı simgelediğini görüyoruz.

Görüldüğü gibi, Yozgat halk inançlarının eski Türk mitolojisi ve inanışları ile bağlantısı vardır. Folklorun en çok sevilen, günlük hayatta da sıkça rastlanan türlerinden olan atasözleri ve deyimler aracılığıyla öğüt verilir, dünya, hayat hakkında düşünceler söylenir. Burada somut kişilerin değil, tüm halkın görüşü, aklı ifade ediliyor. Yozgat bölgesine ait atasözleri ve deyimleri de kendisinin hikmetli özelliği ile ayrılır. Burada değişik konulu atasözlerine rastlamak mümkündür. Atasözleri doğruluk, dürüstlük, yiğitlik, mertlik, çalışkanlık vs. gibi konuları içerir. Örneğin, “Alma kulun ahını, gökten indirir şahini”, “Arkalı it kurdu boğar”, “El sana taşınan varırsa sen ona aşınan var”, “Dilini tut, yahniyi yut”, “Düşmanı anan doğurur, sen dost kazanmaya bak”, “Elden ekmek yiyen yolda acıkır”, “Ev sahibinin yüzü gülerse misafirin karnı doyar”, “Gençlikte kazan, kocalıkta ye”, “Ot kökünün üstünde biter”, “Söz çoğaldıkça kıymeti azalır” (<http://www.muhsinkokturk.com/atasozleri>).

Vagif Veliyevin dediği gibi, mani halk edebiyatının yaygın türlerindedir. Halk yaşamının tüm alanlarını yansıtan derin içerikli, yüksek felsefi fikirlerle dolu olan bu lirik şiirler sözlü edebiyatla birlikte, yazılı edebiyatta da kullanılır. İnsanlar düşünlerde, iş zamanı, beşik başında, bu veya başka bir vesileyle kendi iç heyecanlarını ifade etmek için maniye başvurmuş ve onu kırılğan bir havacatla okumuşlardır. Mani bütün Türk dilli halkların sözlü ve yazılı edebiyatında kendine özgü bir yer edinmiş, eski tarihe sahip olan şiir örnekleridir (Vəliyev, 1985: 122-123).

Bu açıdan Yozgat manileri de her kesin ilgisini çekmektedir. Bu yöreye ait çeşitli konularda maniler vardır. Bu küçük şiir parçalarında sevgi, ayrılık, kıskançlık, yoksulluk, okumuşluk, cahillik, halkın yaşayış ve anlayışıyla ilgili konulara rastlamak mümkündür (<http://www.muhsinkokturk.com/maniler/yozyat-manileri-uzerine-bir-arastirma-ve-inceleme>).

Genellikle, halk yaşamının, bakış açısının, kültürünün öğrenilmesi önemli konulardan biridir. Bu anlamda her bir yöreye ait folklorun toplanması kültürün yaşatılmasıdır. Çünkü sözlü halk edebiyatı mensup olduğu halkın eski kültüründen, bakış açısından, sanat faaliyeti, kapsamlı yeteneklerinden haber verir. Bin yılların yadigarı olan halk hazinesini toplamak onun yok olmasını, itib-batmasını önler ve bu eşsiz, zengin halk sanatı örneklerinin gelecek nesiller için korunup saklanmasında büyük rol oynar. Bu yüzden de Yozgat halk kültürünün toplanması ve korunması önemli konulardan biridir.

Kaynakça

Bəydili C. (2003). Türk mifoloji sözlüyü. Bakı: Elm.

Həbibəli V. (1996). Qədim türklərin dünyagörüşü. Bakı: Qartal.

Qafarlı R. (2013). Mifoloji dünya modelinin kəmiyyət strukturu // Dədə Qorqud araşdırmaları - II, - Bakı: ADPU-nun nəşriyyatı.

Ögəl B. (2004). Türk mifologiyası. I c. Bakı: Səda.

Vəliyev V. (1985). Azərbaycan folkloru. Bakı: Maarif.

Yörükən Y.Z. (2005). Müslümanlıktan evvel türk dinləri. Şamanizm. Ankara: Yol

İnan A. (1954). Tarihte ve bugün şamanizm. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Çoruhlu Y. (2011). Türk mitolojisinin ana hatları. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Rayman H. (2003). Yozgat yöresinde bazı şamanik ve kozmogonik inançlar // Milli folklor dergisi.
- Алексеев Н.А. (1992). Традиционные религиозные верования тюркоязычных народов Сибири. Новосибирск: Наука.
- Доброва Е.В. (2003). Популярная история мифологии. Москва: Вече.
- Мелетинский Е.М. (1983). Возникновение и ранние формы словесного искусства // В кн.: История всемирной литературы. Т.1. Москва.
- Потапов Л.П. (1991). Алтайский шаманизм. Наука, Ленинград.
- Пропп В.Я. (1976). Фольклор и действительность. Москва: Наука
- <http://www.muhsinkokturk.com/gelenek-ve-gorenekler/halk-inanislari-3>
- <http://www.muhsinkokturk.com/maniler/yozeat-manileri-uzerine-bir-arastirma-ve-inceleme>
- <http://www.muhsinkokturk.com/atasozleri>
- <https://merakedilenler.wordpress.com/2009/07/22/al-basti-ve-al-karisi-nedir/>
- <http://sigils.ru/symbols/zerk.html>

ANADOLU HALK KÜLTÜRÜNDE YER ALAN SEYİRLİK KÖY OYUNLARI (YOZGAT İLİ ÖRNEĞİ)

Elif MAMUR YILMAZ¹

Özet

Seyirlik köy oyunları bir milletin zengin kültüründen hayal gücünden kaynaklanan folklör malzemesidir. Bu oyunlar, Anadolu’da düğünlerde, bayramlarda veya yılın belirli günlerinde, köylülerin kendi aralarında oyun yapma veya oyun çıkarma adı altında geçmişten günümüze kadar yoğrularak taşınan tiyatro gösterileri olarak tanımlanabilir. Yozgat ili ile birlikte Türkiye’nin bazı yörelerinde değişik şekillerde ve farklı adlar altında oynanmaya devam eden bu oyunlar, farklı kesimlerden seyircisini ritüel bir törenin ekseninde birleştirirken seyircinin sorunlarına cevap getiren etik bir ayna olmuştur. Anadolu halk kültürünün içinde yetişen bir oyuncu kitlesi seyirlik köy oyunlarını “Arap oyunu, Cemal oyunu, çoban oyunu, damat tıraşı oyunu, deve oyunu, yastık ile güreş oyunu, oynayan köçekler, at yarışı gibi oyunların yanı sıra denemelere de yer vererek devam ettirmeye çalışmaktadır. Köylerin bugüne kadar ele alınışından farklı bir şekilde, unutulmaya yüz tutmuş seyirlik köy oyunlarının tanıtılması, sürekliliğinin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda, ülkemiz nüfusunun büyük kesimini teşkil eden köy insanlarının, Anadolu kültüründe yer alan seyirlik köy oyunları üzerine düşünce, tutum ve davranışları üzerinde çok yönlü bir alan araştırması ve tanımlaması yapılmasına gerek duyulmuştur. Araştırma kapsamında, günümüzde özellikle Yozgat yöresinde görülen seyirlik köy oyunları teknik, tür ve çeşitlilik açısından tarama modeliyle incelenmiş ve araştırmacı tarafından yapılan gravür baskı resimlerle desteklenerek yorumlamaya gidilmiştir. Araştırma, günümüze değin yaşayarak gelebilmiş olan tarih, kültür ve sanat özelliği taşıyan bu geleneğin bozulmaması, niteliklerini yitirmemesi, yıpranmaması ve yok olmaması yönünde önerilerle sonlandırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Yozgat, Anadolu Halk Kültürü, Seyirlik Köy Oyunları, Zenne, Gravür Baskı Resim

Abstract

Theatrical Village Games As Part Of Anatolian Folk Culture (The Example Of The Province Of Yozgat)

Theatrical village games, which can be defined as plays performed by villagers in Anatolia during wedding ceremonies, religious festivals, or on other important days with different names, are valuable folkloric assets that develop out of the rich culture and fertile imagination of a nation. These games, performed in their distinct forms in some parts of Turkey including the province of Yozgat, have survived due to centuries-long tradition of practicing them and provided an ethical mirror reflecting on the viewers’ problems whilst joining together viewers from all walks of life in a ritual atmosphere. Groups of players/actors raised in Anatolian folk culture still perform these games, such as “the Arab game, Arab and his daughters game, Cemal game, shepherd game, shaving the bridegroom game, the camel game, the pillow wrestling, the köçek dance, and horse racing” as well as experimenting with them, but on a smaller scale. Handling the topic of villages in a different angle, the promotion and preservation of these vanishing games is a matter of importance. To this end, it was considered necessary to conduct a multifaceted field research to determine the attitudes of villagers, who constitute a large part of Turkey’s population, towards theatrical village games as part of Anatolian culture. The games performed particularly in the Yozgat region have been analyzed as regards technique, genre, and diversity through descriptive screening methodology, supplemented with gravure paintings made by the researcher, and evaluated in this study. It can be suggested that this tradition, which

¹Yrd. Doç. Dr. Giresun üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, elifmamuryilmaz@gmail.com

bears historical, cultural, and artistic value, and its characteristics should be preserved. the camel game,

Key Words: Yozgat, Anatolian Folk Culture, Theatrical Village Games, Drag Queen, Gravure Painting

1. Giriş

İnsanın içinde yetiştiği kültür ortamı onun manevi kişiliğinin ve toplumsal yapısının şekillenmesinde büyük rol oynamaktadır. Kültür, Kongar tarafından (1972:17) “toplumların tarihlerinden devraldıkları maddi ve manevi mirasların toplamıdır” şeklinde tanımlanmaktadır. Genel olarak kültür, insandan insana, toplumdan topluma değişen yaşayış biçimleri ve dünya görüşlerinin ortaya koyduğu maddi ve manevi değerler olarak nitelendirilebilir.

Tarihsel süreç içerisinde her insanın her toplumun kendine özgü bir kültürünün bulunmasının yanı sıra farklı bölgelerde yaşayan insan topluluklarının kültürleri arasında farklılıklar olduğu görülür. Bu toplulukları ayıran kültürel özgünlüğün temeli halk kültürüne dayanır. Halk kültürü geçmişten günümüze değin insan, toplum ve doğa gerçeği içinde yaşanarak ve yaşatılarak gelen bir olgu olmakla birlikte kültürel miras içinde önemli bir yere sahiptir. Çeçen ve Berk (2014:14) bir toplumun halk kültürünün gelenekler, görenekler, töreler, anonim halk edebiyatının sözlü ürünleri olan; seyirlik oyunlar, törenler, mitler, atasözleri, destanlar vb. ürünlerden oluştuğunu ifade ederler.

Anadolu Halk Kültürü ise geleneğin içinde yer alan bir kültürel miras olarak Anadolu köylüsünü konu olarak seçen, Anadolu köyleri ve köylülerinin toplumsal ve ruhsal yapısını (gelenek ve göreneklerini, ekonomik durumunu, doğayla ilişkisini, yeniliklere karşı tavrını) yansıtmayı amaç edinen etkinliklerinin tümünü kapsamaktadır. Bu etkinliklerden biri olan köy seyirlik oyunları Anadolu Halk Kültürünün zengin mirasları arasında yer alarak Yozgat gibi ülkemizin bir çok yöresinde önceki yıllara göre azalarak da olsa varlığını devam ettiren kültürel değerlerimiz arasında yer almaktadır. Karadağ (1978:9) bu oyunları “Anadolu halkının kültürel birikiminin yansımalarından biri olan köy seyirlik oyunları, düğünlerde bayramlarda ya da hasat mevsiminde, hayvanların çiftleşme veya ekinlerin ekildiği zamanlarda ya da mevsim dönümlerinde olduğu gibi köy halkı için önem taşıyan belirli zamanlarda “oyun çıkartma”, “oyun yapma” geleneğinden yola çıkılarak sergilenen tiyatro etkinlikleri” olarak tanımlamaktadır.

Köy seyirlik oyunları Anadolu Halk Kültürünün zengin mirasları arasında yer alarak ülkemizin bir çok yöresinde önceki yıllara göre azalarak da olsa varlığını devam ettiren kültürel değerlerimiz arasında yer almaktadır. Karadağ (1978:9) köy seyirlik oyunlarını “Anadolu halkının kültürel birikiminin yansımalarından biri olan köy seyirlik oyunları, düğünlerde bayramlarda ya da hasat mevsiminde, hayvanların çiftleşme veya ekinlerin ekildiği zamanlarda ya da mevsim dönümlerinde olduğu gibi köy halkı için önem taşıyan belirli zamanlarda “oyun çıkartma”, “oyun yapma” geleneğinden yola çıkılarak sergilenen tiyatro etkinlikleri” olarak tanımlamaktadır.

Köy seyirlik oyunlarının eski çağlarda tapınma, bolluk törenleri ve büyüsel amaçların kalıntısı olduğu düşünülmektedir. Ölüp-dirilme, kız kaçırma, tarımla ve çobanlıkla ilgili çeşitli öğelerin yanı sıra ak-kara çatışması, yiyecek devşirme ve toplu yemek hayvan postu giymek, vb öğeler bu durumu kanıtlamaktadır. Tarih boyunca köy yaşamında doğum, ergenliğe erişme, sünnet, evlenme, askerden dönme, hapisten çıkma, dinsel ve ulusal bayramlar, panayırlar törenler ve şenlikler gibi her türlü sevinç ve kutlamamanın bu oyunların oynanmasına vesile olduğu görülmektedir. Yozgat ve yörelerinde düğün, bayram vb etkinliklerde yer yer oynanan bu oyunların yurdumuzun bir çok yöresinde aynı adlarla ya da başka adlarla oynandığı bilinmektedir.

Literatürde Anadolu köy seyirlik oyunları üzerine bir çok yayın bulunmasına rağmen bu oyunlar ile ilgili zengin bir özelliğe sahip olan Yozgat ili bazında yapılmış çalışma sayısı yok denecek kadar azdır. Bu araştırma kapsamında, günümüzde özellikle Yozgat yöresinde görülen seyirlik köy oyunları teknik, tür

ve çeşitlilik açısından tarama modeliyle incelenmiş ve araştırmacı tarafından yapılan gravür baskı resimlerle desteklenerek yorumlamaya gidilmiştir. Bir çok çeşidi olan bu oyunlardan en yaygın olanları aşağıda sıralanarak, bu oyunların görselliği ön plana çıkartılarak araştırmacının yaptığı gravür baskı çalışmaları ile oyunların kısa anlarından kesitler sunularak evrensellik yakalanmaya çalışılmıştır.

Köy seyirlik oyunlarında “oyuncular giyimini kuşamını değiştirerek, maske takarak kendisinden başkası olmaktadır. Nitekim dramatik sanatın en önemli niteliği olan, bu kendisinden başkası olmak Anadolu’daki dramatik oyunlarda en önemli öğedir” (And, 2012:29). Oyuncuların kılık değiştirdiği oyunlardan biri de Yozgat yöresinde “Araboğlu oyunu” adı ile oynanır. Bu oyunda **yüzü** ve görünür yerleri isle karartılmış, koyun postundan bir sakal takılmış, sarıklı ve kürklü bir Arapoğlu lakaplı bir kız babası ve yanında kızları rolünde kadın kıyafetleri içerisinde **yüzü mendille örtülü** iki erkek yani zenne yer alır. Araboğlu ve kızlarına ellerinde palaska taşıyan iki zaptiye ile bostan korkuluğu gibi, beyaz bir giysi giydirilmiş ölü rolü oynayan biri eşlik eder. Oyuncular yanlarında **köylülerden oluşan bir kalabalıkla birlikte** davul-zurna eşliğinde oynayarak ve naralar atarak **önce** kız evine giderek bahşiş alırlar daha sonra oğlan evine dönerler.

Resim 1. Oyuncuların oyun alanına girişini gösteren gravür baskı resim

Anadolu ‘da seyirlik köylü oyunları arasında konusu kız kaçırma ve kaçırılan kızın yeniden bulunmasını konu edinen pek çok oyun vardır. Ancak bu oyunları ölüp-dirilme konusunun çeşitlemeleri de sayabiliriz. Yani ölüp yeniden canlanma yerine, kaçırılan kızın yeniden bulunması gibi” (And:2012:105). Yozgat’ yöresinde oynanan “Arap ve kızları oyunu”nda; Kız kılığına girmiş, yüzleri mendille kapalı bir grup erkek, başlarında babaları rolündeki bir Arap ile birlikte at arabası eşliğinde alana girerler. Arap’ın eli yüzü isle boyanmıştır. Kafasında çarşaftan bir sarık sarılmış olup, keçi ya da koyun postundan bir sakal ve elinde meşe palamutlarından ya da patatesten yapılmış bir tespih alır. At arabasında ise atların yerinde ise insanlar vardır. Kızlar, müzik eşliğinde oynarlarken, köyün gençlerinden biri Arap’ın bütün karşı koymalarına rağmen kızlardan birini kaçıtır, ihtiyar üzülür. Oyunda kız kaçırır genç eli falakalı zaptiyelerce yakalanır ve mizah içerikli bir çok uygulamalarla cezalandırılır.

Resim 2. Zennelerden birini kaçırın gencin yakalanışını gösteren gravür baskı resim

Cemalcık (cemal) oyununda; deve rolünü oynayan iki kişinin sırtlarına merdiven konularak ön tarafa bir kazma ile deve başı yapılır ve üzeri kilim, cecim, battaniye gibi malzemelerle kapatılarak bir semer takılır. Davul, zil ve zurna ile söyleyici, oyuna katılan oyuncularıyla birlikte bütün köyü gezer ve her evin kapısında,

Hey hayadan hey hayadan,
Yılan çıkmış kayadan.
Yoksulluktan gelmedik,
Âdet kaldı sayadan (atadan).

şeklinde **söyleyişlerde bulunulur**. “Kimi törensel-büyüselerde türküler, maniler evler dolaşarak yiyecek toplanırken söylenir. Burada iki işlev vardır, hem uygulamanın uğur, bolluk getireceği belirtilir, bir çeşit kut-samadır; hem de armağan verilmesi hatırlatılır, vermeyen için sonucun iyi olmayacağı uyarısında bulunulur” (Boraatav, 1971:22-30, Akt: And, 2012:127-128). Bu arada müzik eşliğinde oyunlar oynanarak, güldürücü şakalarla eğlence devam ettirilir. Gezilen yerlerden çeşitli hediyeler ve yiyecekler toplanır. Toplananları bir kısmı **köyün en yoksuluna verilir**, bir kısmı ile de yemek yapılarak hep birlikte yenilir. Bu oyun genellikle tohumun toprağa atıldığı ilk gün veya hasat sonunda oynanır. ”Cemal adlı bu oyun tarımsal bir bolluk ritüelidir. Oyun Yozgat’ın köylerinde yaygın olarak oynanmakla birlikte Anadolu’nun bir çok yöresinde de aynı adla ya da benzer adlar ve başka adlarla oynanmaya devam etmektedir.

Yozgat yöresi oyunlarından “çoban oyununda” oyuncular arasında bir çoban, bir kurt ve birkaç koyun kılığında kişiler yer alır. Oyun gereği kurt sürüye dalıp koyunlardan birini kapar. Çoban bunun farkına varır, ama elinden bir şey gelmez. **Çoban** bir koyun postu ile sürü sahibinin yanına gelerek, postu ve koyun rolündeki kişiyi **sürü sahibine** teslim etmeye **çalışır**. Sürü sahibi, koyunun kendisine ait olduğunu bir türlü kabul etmek istemez. Koyunun belirgin bir fiziksel **özelliğini dile** getiren ve kendisine getirilen koyunun bu özellikleri taşımadığını ifade edici sözlerle birlikte koyun kılığındaki oyuncunun kulağını kıvırmak, üzerine salça çalmak gibi güldürü öğesi içeren davranışlarla oyunu devam ettirir.

“Damat tıraşı” adıyla bilinen bir başka Yozgat Yöresi oyununda, ortaya bir sandalye konur ve damat sandalyeye oturtulur. Oynayanlardan biri; bir elinde temizlik fırçası ya da süpürge diğer elinde balta, nacak, orak ya da satırla gelir. Damadın yüzünü sabunlu fırçayla ya da süpürgeyle fırçalar. Sonra balta ya da diğer aletlerden biriyle damadı tıraş etmeye başlar. Bazen de su yerine tükürükle tıraş ederler. Oyunda damadın başına bir kova deterjanlı su döküldüğü de olur. Seyirciler, **tıraş süresince damadın çevresinde halay çekerek, mâni söyleyerek eğlenirler.**

Anadolu köylüsü için oyunları kutsaldır. Uğur getirme, bolluk yaratma, hasta sağaltmak gibi çeşitli işlevleri oyunlarından beklerler (And, 2012:125). Bu nedenle oyunlarını kurallarına uygun olarak büyük bir titizlikle oynamaya çalışırlar. Bu oyunlardan biri olan “deve oyunu” nda damat evinden kız evine sini yürütülürken damat evi tarafından bir deve maketi yapılır, çeşitli gereçlerle süslenerek **üzerine bir beşik yerleştirilir ve içine bir yavru köpek konulur.** Deve maketinin içine biri ön, biri arka tarafta olmak üzere iki kişi girer. Önde damat evince hazırlanan sini, arkada köyün erkekleri, onun arkasında davul-zurna eşliğinde deve ve deveci, kadın giysisi giymiş iki zenne, en arkada da hanımlar, oynayarak kız evine gelirler. Sini kız evine bırakılırken **kız babasından bahşiş alınır ve oğlan evine dönülür.** Deve oyununun köyden köye değişerek farklı şekillerde oynandığı görülmektedir.

Yozgat-Sarıkaya-Hisarbey **köyünde oynanan** “et satma oyununda” satıcının yanında bir yazıcı, ayrıca Arap, Çerkez ve Hıdır adlarında üç yardımcı vardır (Sevinç, 1973:282). Erkeklerden bir kısmına yalancıkta et satılır. Bir yandan da herkesin aldığı et, borç olarak yazılır. Sıra alacak toplamaya gelir. Alacak toplanırken borçlulardan bir kısmı borçlarını ödeyemez. Bu durumda satıcı, yardımcılarına sırasıyla ve gerektiğinde kırbaçlarını birer birer çıkarttırır ve aşağıdaki tekerlemeyi söyler:

Arap
Vermeyenin hali harap
Çerkez
Ne halt eder de vermez
Hıdır
Vermeyenin hâli budur.

Her gelene, ne kadar borç için çağrıldıysa o kadar kırbaç vurulur. Böylece oyun biter.

Kız kaçırma köylerde çok rastlanan bir olay olduğu için bu olayı canlandıran oyunlar yaratılmıştır. Bu oyunlardan “kız kaçırma” adıyla anılan oyunda köylü gençler bir arkadaşlarına kadın kıyafetleri giydirebilirler. Gençlerden biri kadın kılığındaki genci elinden tutarak annesine götürür ve kızını kaçırdığını söyler. Genç ve kaçırılan kız oğlan annesinin elini **öpmesinin hemen ardından** gencin evin dışında bekleyen arkadaşları eve girerler ve **eğlence** başlar. Anne, gençlere yemek ikram eder. And’a **göre (2012:191-192)** bu durum, eski Eleusis ve benzeri törenlerle ilgilidir. Motologyada toprak ve buğday Tanrıçası Demeter’in **kızı** Persephone-Kore kaçırlır. Yaslı Demeter karalar giyinmiş, elinde meşaleyle kızını arar. Kız kaçırıldıktan sonra tarlalarda sap bitmez, saban işe yaramaz olur, insanlar açlıktan kırılır. Hades, Kore’ye nar yedirir, böylece onu yeraltına bağlar. Toprak ürünleri gibi yılın üçte birini yani kışı yer altında geçirir, yarısında yeryüzünde annesiyle buluşur. Kızın, annesine kavuşmasında yağmur yağmaya, ekin bitmeye başlar. Bu konuda Anadolu’da bir çok seyirlik köy oyununda çeşitlemelerle oynanmaya devam etmektedir.

Yozgat ve civarlarında oynanan “**körük oyunu**” **dört kişiyle oynanır. Körük olan kişi yatar ve sürekli üfler. Çıracak, körüğü çeker; usta da kalaylar. Çıracak, körük olan kişiyi körük gibi yaparak ileri geri hareket ettirir. Dışardan gelen çıracak seslenir:**

Usta, eben ölmüş. Boş ver.
Annen ölmüş.

Boş ver.
Usta, baban ölmüş.
Boş ver, onu köylü kaldırır.
Ustam, karın ölmüş.

Usta “Amanın, körüğün ağzını kapat, tez cenazeye gidelim” dediği anda körüğü çeken çırac oturan kişinin ağzına, gözüne kül, çamur, yağ ne varsa çalar ve oyun biter.

“Öğrenci okutma oyunu”nda birisi hoca olur. Tespihi, asası, içine su dolu tas oturtulmuş sarığıyla, erkekler arasından şakaya uygun birkaç kişiyi öğrenci olarak seçer ve onlara diz çöktürür. Sonra öğrencileri sırasıyla okutmaya başlar. Bunun için aşağıdaki sözleri söyler:

Elifcimlisin bori,
Başındadır zoru,
Elinde asa,
Dikkat et tasa.

Hocadan sonra öğrenciler de birer birer yineler. Bunun üzerine hoca, iyi öğrenci olarak nitelendirdiklerine tespihini ve asasını armağan eder. En iyi olarak nitelendirdiği öğrenciyi de başındaki sarığı ters çevirerek öğrencinin başına geçirmek şeklinde ödüllendirir. Sarığın içi su dolu olduğu için öğrenci ıslanır. Bu oyun Düzgün’e göre (1999:120) Yozgat- Sarıkaya- Hisarbey köyünde “talebe okutma” adıyla sergilenmektedir.

“Sinsin oyunu” adıyla Yozgat ve civarlarında oynanan oyun için meydanda büyük bir ateş yakılır. “Anadolu’da ateş kökleri geçmişe ait önemli bir inanç kaynağıdır. Orta Asya Türklerinde hastaların iki ateş arasından geçirilerek iyileştirileceği inancı, bir ölüm durumunda topluluğun ateş üzerinden atlama törenleri ilgi çekiçidir” (Alp, 2009:65). Genç erkeklerden bir oyuncu hızla ortaya çıkar, davulun ritmine göre dört yana dönerek oynar. Bu arada, seyircilerin içinden birdenbire çıkabilecek başka bir oyuncudan korunması gerekir. Çünkü yeni çıkan oyuncu eskisine yumrukla ya da düğüm yapılmış bir mendil ya da bir ip parçasıyla vurabilir. Yeni oyuncu geldikten sonra ilk oyuncu (yumruk yesin yemesin) meydandan ayrılarak halk arasına karışır, öcünü alabilmek için fırsat kollar. Sonra ikinci oyuncuyu öteki oyuncular izler. Oyun böyle sürer gider. **Büyük meydan ateşi sönmeğe başladığı zaman bütün oyuncular el ele verir ya da serçe parmaklarıyla tutuşur; davulcu ve zurnacıyı da aralarına alarak toplu bir oyun oynarlar.**

Anadolu köylüsünün seyirlik oyunlarına kendi günlük yaşamını da yansıttığı “Tarla sınırı” adlı oyunda da açıkça görülmektedir. Bu oyununda; Gençler bir arkadaşlarının ellerini ve ayaklarını bağlarlar. Temsili olarak iki tarlanın sınırına oturturlar. Kendileri de gencin sağına soluna dizilirler. Sağındaki arkadaşı, “Bizim tarlanın sınırına geçmiş” diyerek onu eli ya da ayağıyla taş yuvarlar gibi yuvarlar. Bu kez de solundaki arkadaşı, “bizim sınırı geçmiş” diye itekleyerek diğer tarafa yuvarlar. Gence yapılan bu kadar eziyetten sonra ebe değiştirilir. Sınırı belirlemek için muhtar rolünde bir başka genç oyuna dahil olur. Muhtar üzerine çıktığı bir taşı çiğner, sonra da ayaklarıyla tutup sınıra koyar. Elçin (1977:48-49, Akt. Gönen, 2011:119) Yozgat-Sorgun-Tulum’da bu oyunun “sınır kavgası” adı ile anıldığını ifade eder.

And (2012:187) çoğu kez iki hasım arasında bir savaş, bunlardan birinin ölmesi, sonra ölenin ya büyüyle ya da kendi kendine dirilmesi konusunun Anadolu’nun her yöresinde değişik adlar, ayrıntılar ve çeşitlemelerle oynandığını ifade eder. Ölüp dirilen Tanrılar olan Dionisos, Adonis, Attis, Osiris ve hatta İsa’yı hayvansal ve bitkisel yaşamın doğup ölmesiyle ilişkilendirerek temelini Anadolu kültürüne dayandırır. Buna Anadolu’da çok yaygın olarak oynanmakla birlikte Yozgat köylerinde de sıklıkla oynanan “sayıl çıkarma (köse gezdirme) Oyunu” örnek verilebilir. Oyunu oynamak için gençler toplanarak aralarından birini köse olarak seçerler. And (2012:316) Anadolu’da bu “köse” ismiyle anılan bir çok oyun olduğunu ve bu oyunların

anlamları ve işlevlerinin birbirinden farklı farlı olduğunu ifade eder. Yozgat'ta oynanan “köse oyunu”nda ise gence koyun yününden pala bıyık ve sakal yaparlar. Başına şapka takıp, sırtına aba geçirirler. Birkaç çingirdak ya da deve çanını da bu gencin beline bağlarlar. Bir başka genci gelin olarak seçerler. Geline entari giydirirler ve başına da bir atkı takar. Gencin birinin omuzuna heybe konulur. Gençlerden bir başkasını da tilki yaparlar. Hep birlikte köydeki bütün evleri, özellikle de sürü sahiplerinin evlerini gezerek, türkü eşliğinde köse ile gelin oyununu oynarlar. Oyun sonunda köse evin ağasının kucağına yatarak ölme numarası yapar. Gelin, kösenin başına oturur ve aşağıdaki tekerlemeyi söyler:

Gökte yıldız sayılır mı?

Çiğ yumurta soyulur mu?
Kösem ölmüş, duyulur mu?
Uy ha ha!

Kösem kendi ok gibi,

Yuvarlandı bir top gibi,
Ayak ucuna geçtim,
Baş ucuna kaçtım.
Uy ha ha!

Kösem kösem kan yedi,
Sakalı var on yedi,
Kösem kösem kalk gidelim.
Uy ha ha!

Kösemin adı Omar,
Sağını açar, solunu yumar,
Ağalarından para umar.
Uy ha ha!

Yas ve ağıtın hemen ardından köse yattığı yerden kalkar. Ölünün dirilmesiyle üzüntü şenliğe dönüşür, kutlamalar yapılır. Evin ağası kösenin bahşişini verirken evin hanımı da yağ ve bulgur verir. Bu arada tilki evden kap kaçak, kaşık çalar. Evler arasında köy gençlerinden bazıları gelini kaçırıp saklar. Köseyle delikanlı arasında kavga başlar. Kavga sonunda delikanlı, gelini köseye teslim eder.

Anadolu dramatik oyunlarının hepsi ortada oynanmaz, evleri dolaşarak, her evin önünde yinelenen oyunlar da vardır (And, 2012:117). Bu oyunlardan Yozgat'ın değişik köylerinde oynanan “çiğdem gezdirme oyununda” çocuklar çiğdem çiçeğini değneklerin yardımıyla sökerler. Bu çiğdemleri topladıktan sonra bir çalıya dizerler ve köydeki her evi dolaşarak bulgur, yağ ve para toplamaya başlarlar. Her evin önüne vardıkları zaman şu tekerlemeyi söylerler:

Çiğdem çiğdem çiçecik
Ebem oldu göbecik
Çiğdem geldi kapıya
Yağ çakarım yapıya
Yağ olmazsa bal olsun
Oğlun uşağın sağ olsun
Yağ verenin oğlu olsun
Bulgur verenin kızı olsun
Kız çatlasın ölsün
Oğlan yanınızda yoldaş olsun

Bu sesi duyan ev sahibi çocuklara yağ ve bulgur hazırlarken çocuklardan bir kaçı “hanım abla aptalın bahşişini yağdan ve bulgurdan gönderin” şeklinde söylemekte bulunurlar. Ev sahibi bulguru veya yağı geciktirirse hemen şu tekerlemeyi söylerler:

Dağ başında boyunduruk
Duradura yorulduk
Verirseniz giderik
Vermezseniz dururuk

Ev sahibi hazırladığı yiyecekleri getirir. Çocuklardan birkaç tane çiğdem alır. Toplanılan bulgur ve yağdan köy meydanında pilav yapıp yenilir, içilir, oyunlar oynanır, dans edilir.

Seyirlik oyunlardan bir kısmı konularını doğrudan günlük hayattan alırlar. Yaşanan hayatın içinden bir kesit alınarak dramatize edilir, böylece bir oyun ortaya çıkmış olur (Düzgün, 1999:38). Günlük yaşam konulu oyunlardan biri olan “yastık güreşi oyunu” nda yastıkla güreş yapan bir kişi ve yastığı tutmak için de bir başkası görev alır. Oyun çeşitli güreş figürleriyle izleyiciye sunulur. Yaşlı bir insanın yaşamla mücadelesinin simgelendiği bir oyundur. Oyun izleyiciler için hem güldüren hem de düşündürülen iletilerle doludur. Yozgat yöresinde oynandığı kadar Anadolu’nun diğer bir çok köylerinde farklı adlarla ve uygulanış şekilleri ile oldukça tanınan bir oyundur.

Yozgat yöresi oyunlarından “yumurta **üfleme** oyunu”nda, ortaya bir sehpa, üstüne de bir yumurta konulur. Bu yumurtayı **üfleterek aşağıya düşüren kişiye ödül verileceği söylenir**. Gönüllü iki kişinin gözleri bağlanır ve sehpanın başına karşılıklı oturtulurlar. Gönüllü gençler yumurtayı üfleme için hazırladıklarında diğer gençler sehpanın üstündeki yumurtayı bir tabak unla değiştirirler. Gözleri bağlı gençler yumurta yerine unu üfledikleri için her ikisi de değirmenden çıkmış tazıya dönerler.

Yozgat’ın içinde oynanan “Keşgem baba” oyununun kahramanı Keşgem Baba yetmişin üzerinde görünür. Yüzünde yalnız göz yerleri ve dilini çıkarmak için ağız yerinde delik bulunan beyaz bir gömlek, beyaz bir pantolon, beyaz çorap ellerinde beyaz eldiven bulunur. Dili kıpkırmızıdır ve konuşurken s’lerin üzerine basarak konuşur. Elinde bir bastonla kamburunu çıkararak ağır ağır yürür. Ayağının biri topaldır. Keşgem Baba ölmüş yeniden dünyaya gelmiş olarak kurgu yapılır. Keşgem baba içeri girince herkes şaşkınlık içerisinde Keşgem babaya sorular yöneltirler:

Aman Keşgem Baba nerden geldin böyle?
Cennetten
Cennette ne var ne yok?
Güzellik
Diline ne oldu, Keşgem Baba?
Yalan söyledim de ondan
Keşke söylemeseydin
Keşkem de keşgem (**üç kez tekrarlar**)
Eline ne oldu, Keşgem Baba?
Hırsızlık ettim de ondan
Keşke etmeseydin
Keşkem de keşgem (**üç kez tekrarlar**)

Oyun böyle sürür gider. Çocuklar Keşgem Baba’nın eteğinden çekerler, o da onları bastonuyla kovarlar. Sonra istek üzerine ağır ağır oynar. Artık geldiği yere gitmesini isterler, o da geri geri giderek çıkar (And, 1968:229, Akt. And, 2012:230).

Yozgat yöresinde oynanan bir başka oyun da “ saya oyunu” dur. Bu oyunda eli **yüzü isle boyalı, koyun postundan sakalı olan Arap lakaplı yaşlı bir adamı canlandıran** oyuncu ile birlikte genç bir kadın kılığında giren bir başka oyuncu ve tilki rolünü oynayan bir başka oyuncu eşliğinde kalabalık bir kabile köyde her evi özellikle de sürü sahiplerinin evlerini gezerek aşağıdaki maniye okurlar:

Sayacı geldi duydun mu?
Selam verdim aldın mı?
Hey ne kaldı, ne kaldı?
Şurda elli gün kaldı,
Elli günden az kaldı,
Otuz günden tez kaldı,
Oğlağın yağı yetti,
Kuzunun tüyü bitti.
Şu derede tütün tüter,
Çocumanlar (çocuklar) kefen üter,
Heey **çocumanlar** heeey,

Maninin hemen ardından canlandırılan oyunda rol gereği Arap lakaplı yaşlı adamın çok genç bir kızla evlendiği ve kızın bu durumdan memnun olmadığı için kaçıp gittiği varsayılır. Yaşlı adam tilki kılığında ki kişiye halkı koklatarak kızı buldurur. Yaşlı adam kıza neden kaçtığını sorduğunda kız çeşitli bahaneler uydurur. Oyun süresince tilki, ihtiyara “Bu kız sana değil bana yakışır” gibi sözler söyleyerek, kıza almaya çalışır. And’a göre (2012:89-93) Türkler’in eski yurdu Orta Asya’nın ve Şamanlığın, Anadolu Türklerinin kültürü üzerinde geniş ölçüde izlerine rastlanmaktadır. Kurt, tilki, kertenkele, ayı, som balığı, yılan vb. gibi pek çok hayvan türü Şamanın oyununa girer. Şaman, hayvanları yalnızca hareket ve sesle taklit etmekle yetinmez bazen onların postlarını giyerek kılık değiştirir. Bu oyunda da Şaman etkisi tilkinin konuşma ve hatta geline sahip olmak istemesi gibi insan davranışları sergilemesinde görülmektedir. Oyun yaşlı adamın kızın kendi eşi olduğunu ispat etmek için verdiği büyük mücadele ile devam eder. Yaşlı adam bu amaçla seyirciler arasından bir arabulucu seçer. Bu arabulucu meydana çıktığında diğer oyuncular tarafından sopalarla dövülerek, dışarı atılır. Bu oyun özellikle sürü sahiplerinin kapılarında oynanarak bu evlerden tuz, ekmeğe, yağ gibi gıda maddeleri toplanır. Toplanan yiyecekler köy meydanında pişirilerek köy halkıyla birlikte bir kısmı yenilir. Diğer kısmı ise herkese azar azar dağıtılır. Bu yiyeceklerden hayvanların yemlerine de bolluk ve bereket olsun diye katılır.

Resim 3. Zennelerin oyun alanında oynayışını gösteren gravür baskı resim

Yozgat yöresinde oynanan “deveci oyunu”nda gençlerden biri hırsız kılığına girer ve sırtında abası ve elinde sopasıyla çobanın deve katarından bir şeyler çalmaya çalışır. Çoban hırsızı kovalar.

Yozgat’ın Sarıkaya ilçesinde oynanan “kocaların yüzünü ağartmak” adlı kadın oyunu şakaya dayanır (Sevinç, 1973:282. Akt. And, 2012:205). Bu oyunda birkaç genç kadın kılığına girerler. Kadın kılığındaki erkeklerden her biri seyirciler arasından birer eş seçip yanlarına otururlar. Bir elleriyle de kirmen çevirirler. Avuçlarının içinde un vardır. Oyunu yöneten ana **kılığındaki erkek** “Kızlarım, evinize bir misafir gelince, kocalarınızın yüzünü ağartın” der demez, avuçlarındaki unu kocalarının yüzüne sürerler.

Kuklayı andıran bir oyun Yozgat’ın içinde düğünlerde oynanan “kasnak oyunu” dur. Bu hem erkekler hem kadınlar arasında oynanan bir oyundur. Oyunun başkişisi yüzünü tüllü bir kasnakla örter. Eteğini yukarı çekip ellerini saklar. Göbeğinde insan yüzü çizilmiştir. Bu yüzün omuz düzeyine gelen yere bir oklava bağlanır, bunun iki ucu omuz kabul edilip buraya kollu bir gömlek giydirilir. Müzikle göbek ve kol yerine geçen oklava hareket ettirilerek oynanır (And, 1968:229, Akt. And, 2012:238). Bu oyun Erzurum’da “cüce” adıyla bilinir ve oynanır (Düzgün, 1999:86).

Yozgat gibi Anadolu’nun bir çok yöresinde oynanan “cirit” oyununu oynamak için sayıları eşit olan atlar birkaç yüz metre mesafede karşılıklı dizilirler. Jüri kuralları ve nasıl puan verildiğini açıklar. Baş hakem başlama komutu verdikten sonra kurallara uygun olarak bir disiplin içerisinde iki atlı grup arasında yarış başlar. Bir guruptan bir atlı atını ileri sürer. Buna öteki guruptan başka bir atlı çıkar. İlk çıkan atlı karşındaki atlıya sopasını fırlatırsa hemen dizginlerini geri çevirir. Öteki onu kovalar ve sopasını atar. Hemen karşıdan bir ikinci onu karşılar ve sopasını atar. Cirit oyunu bu şekilde devam eder. Jüri tarafından verilen puana göre galip olan taraf belirlenir.

Yukarıda tür, teknik ve çeşitlilik açısından tanıtılan Yozgat yöresi seyirlik köy oyunlarının günümüzde daha az oynanmasına rağmen bu yöredeki Anadolu insanının içinde bulunduğu toplumun yaşamını, sorunlarını ve toplumsal gelişiminin özelliklerini gözler önüne sermeye ve süreç içerisinde yeni denemelere de yer vererek etkisini halen devam ettirdiği görülmektedir.

2. Sonuç ve Öneriler

Kökleri tarihin derinliklerine değin uzanan eski kültürler, kimi zaman farklı kültürleri çağlar boyunca kendi potaları içinde eriterek günümüzde farklı bir kimlikle varlığını devam ettirirler. Yozgat yöresi seyirlik köy oyunlarının da konularını doğrudan günlük hayattan alarak yaşamın içinden bir kesiti izleyiciye sunmasına rağmen köklerinin eskiye dayanan adet ve inançlardan geldiğini kanıtlayan izlere rastlanmaktadır. Zamanla bu oyunların köy hayatıyla bütünleşmiş oldukları görülmektedir. Araştırma sonuçları bu yöredeki köy halkının köy toplumunun geleneksel kültürüne bağlı birer üyesi olma özelliğini yitirmediklerini ortaya koymuştur.

Günümüzde Anadolu’da oynanan ritüel nitelikteki seyirlik oyunlarının oynanma zamanları değiştirilmiş ve olaylar dizinindeki değişikliklerle birlikte daha çok eğlenceye dönüştürülmüştür. Gönen’in (2011:33) “köy seyirlik oyunlarının icra ortamı köy, oyuncular da köylüler olduğu için başta ekonomik şartlar ve teknolojinin eğlence kültürü içinde önemli bir yeri doldurması, köy seyirlik oyunları için olumsuz bir döneme girilmesinin başlangıcını oluşturmuştur” şeklindeki ifadelerinde de aynı bulguya rastlanmaktadır.

Köy seyirlik oyunlarını Yozgat ve yöreleri bazında ele alarak tanıtan bu çalışma oyunların günümüzde de varlığını koruduğunu göstermektedir. Araştırma Yozgat ve yöreleri ile sınırlı olmasına rağmen oldukça çeşitli oyunların varlığını ortaya koyması yönüyle Anadolu halk kültürünün ne derece zengin olduğunu göstermektedir. Yozgat ve yörelerinde oynanan bu oyunların yurdumuzun bir çok yöresinde aynı adlarla ya da başka adlarla oynandığı bilinmektedir. Aynı adı taşıyan oyunların bile birbirlerinden farklılıkları olabildiği

gibi aynı bölgede aynı adı taşıyan oyunlarda bile oyuncu isimleri, oyun zamanı, oyun kuralları gibi bir çok farklılık gözlemlenmektedir. Bu kadar zengin çeşitlilik gösteren Anadolu seyirlik köy oyunlarının incelenmesi uzun süreli araştırmaları gerektirmektedir. Günümüze değin yaşayarak gelebilmiş olan tarih, kültür ve sanat özelliği taşıyan bu geleneğin bozulmaması, yıpranmaması ve yok olmaması gerekmektedir. Dolayısı ile seyirlik köy oyunlarının derinlemesine incelenmesi bu amaca hizmet edecek bilgilerin gün ışığına çıkmasını sağlayacaktır. Araştırma bulguları Alp'in (2009:21) "ilk önce yeterince oyunun derlenmesi, ayrıca bunlara bağlı mitos'un saptanmasından sonra çeşitli öğelerin gerek Anadolu'daki oyunlarla, gerek başka ülkelerdeki aynı türden oyunlarla karşılaştırılarak işlevlerinin incelenmesinin sonucu, yalnız bilimsel bakımdan değil, ulusal sanatın zenginleştirilmesi, sanatta kendi benliğini bulmakta aydınlatıcı ve esin kaynağı oluşu gibi pratik yararları da büyük olacaktır" şeklindeki bulguları ile örtüşmektedir.

Araştırma sonucundan hareketle; 1. Anadolu seyirlik köy oyunlarını kültürel bilinç anlamında korumak ve geliştirmek için konu ile ilgili tarihi belge, resim gibi doküman ve arşiv kayıtları derlenmeli ve uzmanlar tarafından incelemelerden geçirildikten sonra yayımlanmalıdır. 2. Bu kültür hazinelerini bölge bölge değerlendirmeli, bölgeler arasındaki ortak özellikler tespit edilmeli ve bu malzemelerle yeni eser ve kompozisyonlar yaratılmalıdır. 3. Geleneklerimizi yaşatan bu gösterilerin tanımlanması ve devamını sağlayacak örgütlenmeler kurulmalıdır.

3. Kaynakça

- Alp, K. Ö. (2009). Orta Asya'dan Anadolu'ya Kültürel Sembollere Giriş. Eflatun Yayınevi. Ankara.
- And, M. (2012). Oyun ve Bugü: Türk Kültüründe Oyun Kavramı. Yapı Kredi Yayınları:191. Sanat:106. Genişletilmiş baskı. İstanbul.
- Çençen, N. ve Berk, N. A. (2014). İlköğretim 6. Ve 7. sınıf sosyal bilgiler programında Türk halk kültürü öğelerinin yeri ve önemi. *E-Kafkas Araştırma Dergisi*, 1(3), 13-25.
- Düzgün, D. (1999). Erzurum Köy Seyirlik Oyunları. Kültür Bakanlığı Yayınları:2294. Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 284. Halk Müziği ve Oyunları Dizisi: 2. Ankara.
- Elçin, Ş. (1977). Anadolu Köy Orta Oyunları (Köy Tiyatrosu). s. 48-94. Ankara.
- Gönen, S. (2011). *Geleneksel Konya köy seyirlik oyunları*, Konya: Kömen Yayınları; 75. 1. Baskı,.
- Karadağ, N. (1978). *Köy seyirlik oyunları*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, I. B.,
- Kongar, E.(1997). Küreselleşme ve kültürel farklılıklar çerçevesinde Ulusal kültür. Erişim tarihi: 25.10.2010 www.kongar.org/makaleler/mak_ku.phb.
- Mamur, E. (1998). *Seben İlçesine bağlı Kabak Köyü yöresi seyirlik köy oyunları*, Yayımlanmamış Lisans Bitirme Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı. Bolu.
- Sevinç, E. (1973). *Erkekler Arası düğün oyunları*, Türk folklor araştırmaları dergisi, 14 (282).

Özet

Kaynağını bağlı olduğu toplumdaki alan ve kolektif bir düşünceyi yansıtan davranışlar bütünü olan kutlamalar, döngüsel halk takvime bağlı günlerde topluluk tarafından paylaşılan ve grup kimliğinin dışı vurulduğu çok amaçlı veya çok işlevli ve karmaşık yapılara sahip kültürel formlardır. Aynı zamanda küllürel bir belleği içinde barındıran sözü edilen bu formlar, toplumların yaşayan hafızalarını ve mekânlarını da oluşturmaktadır. Gelenek içinde varlığını sürdüren uygulamaların geçmişin imgeleri ve anımsanan bilgisi olduğu bilinmektedir. Kutlamalarda gerçekleştirilen ritüeller sosyal bütünleşmeyi sağlayan önemli bir öğedir. Bu bakımdan ritüeller, temel özellikleri itibarıyla kolektif bir nitelik taşıırken aynı zamanda ritüeli gerçekleştiren kültürü ve toplumu da bir arada tutmakta, kolektif şuuru ve belleği güçlendirmektedir. Türkiye'nin birçok bölgesinde olduğu gibi Yozgat'ta da bu türden kutlamalar ve kültürel formlar yaşamaktadır. Kutlamalar, şenlikler veya şölenler yaşadıkları toplumların kültürel özelliklerini de içinde barındırırlar. Bu bakımdan sadece yıl içinde halk takvimine bağlı kalarak gerçekleştirilen bu kültürel formları incelemek bile bu formların yaşatıldığı bölge ve onun kültürü hakkında araştırmacılara büyük bilgiler aktarabilir. Bu çalışmada Yozgat'tan tespit edilen on üç kutlamanın yapıları ve işlevleri incelenecektir. Kutlamalar, kışın yapılan, yazın gelişine hazırlık için yapılan, yaza doğru yapılanlar, yazın yapılanlar, Ay takvimine göre yapılanlar ve çeşitli zamanlarda yapılan kutlamalar olmak üzere sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma bağlamında saya gezmesi, yıl günü, kuzu kuzulaması, 9 Mart, çiğdem günü, eğrice/hıdırellez, körkü, koç katımı, yağmur duası, aşure günü, diş hediği, honca, koyun kırma gibi kulamalar yapısal ve işlevsel özelliklerine değinilecektir. Bunun yanında hangi sebeplerle, ne zaman, nasıl, nerede, neyin ve kimlerin bu uygulamaları gerçekleştirdikleri kültürel bellek, kültürel mekân ve kolektif düşünce sistemi bağlamında incelenecektir. Böylece yazıya ve kaydetmeye dayalı olmayan bahsi geçen kutlama pratiklerinin veya ritüellerinin gelenek içinde nasıl kuşaktan kuşağa aktarıldığı açıklanmaya çalışılacaktır.

Abstract

Yozgat Celebrations in Structural and Functional Context

Celebrations emerge from the history of that society and they are complex collective cultural forms showing collective identical thinking and reflects. They are regularly performed in the same time of the year. They reflect a cultural memory and the memories of the places they lived in. It is known that they have the signs of group identity as well as the knowledge survived in the traditions of the past. The rituals performed at celebrations are important elements providing social integration. In this regard, the rituals are outcomes of culture and society and they strengthen collective consciousness . In many regions of Turkey, in Yozgat as well such celebrations have still been held .Celebrations, festivals, or feasts, held within the cultural properties can provide important information to investigators . In this study, we identified and examined 13 celebrations in Yozgat region according to their structure and function . Celebrations are classified as follows: winter celebrations, celebrations done in preparation for the arrival of summer, made according to the lunar calendar and celebrations at various times. On that note, celebrations such as “saya gezmesi, yıl günü, kuzu kuzulaması, 9 Mart, çiğdem günü, eğrice/ Hıdırellez, körkü, koç katımı,yağmur duası,aşure günü, diş hediği, honca, koyun kırma” will be discussed in structural and functional terms. At the same time, the questions such as which one was performed when, how, where and by whom ? will be answered up to cultural memory, and collective cultural context. It will be explained how these unwritten practices of those

¹Yrd. Doç. Dr. Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Halkbilimi Anabilim Dalı, YOZGAT, tugce.isikhan@bozok.edu.tr

celebrations transferred from generation to generation.

1. Giriş

Söz konusu kutlamalara geçmeden önceden bu bağlamda ritüelleri ele almak yerinde olacaktır. Ritüelin tanımını pek çok araştırmacı yapmıştır. Ancak birçoğu ritüelin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda fikir birliğine varamamıştır. Ritüeli, ortak özellik ve işlevlere göre ele alan LauriHonko, birey ya da gruplarla ilgili bazı değerlerin, uygun zamanlarda, sembolik ve aşağı-yukarı değişmeyen ardışık davranış biçimleri ile tekrarlanması olarak tanımlamıştır (Honko, 1979: 372'den aktaran Karaman, 2010: 229). Standartlaşmış başka bir ifade ile kalıplaşmış ve tekrarlanan sembolik davranışlar biçimi olarak da görülebilen ritüeli, N. M TheoSchuyt, ve John J. M. Schuijtortak çalışmalarında bireysellikten öte grup bilincini ve birlikteliğini ortaya koyan duygusal bir kanal, yeni bilgi ve tecrübeler için bir rehber olarak geçmişi günümüze, günümüzü de geleceğe bağlayan bir bağ olarak tanımlamışlardır (Schuyt ve Schuijt, 1998: 400 aktaran Karaman, 2010: 229) Beden pratikleri ile birlikte gelenek aktarımında çok önemli bir araç olan ritüeller bu bakımdan sosyal bilimlerin alanındaki pek çok disiplinin konularındandır. Sembolik davranış modelleri ya da geçmiş ile gelecek arasındaki bağ gibi tanımlarla birlikte ritüellerin işlevlerinin de toplum üzerindeki etkileri araştırılmıştır. ChristellLane, ritüelin katılımcının mutluluğunu etkilediğini ve ritüeli, onları korumak için ya da onları mutlu etmek için yaptığını inanıldığını savlamaktadır (Lane, 1981: 11 aktaran Karaman, 2010: 229). Bu işlevi ile ritüeller katılımcılarını ortak nesnelere, eylemler ve iletişim yoluyla birbirlerine odaklanmalarını ve böylece ortak bir ruh halinin oluşmasını ve tecrübelerin paylaşılmasını sağlamaktadır. RandalCollins, ritüellerin katılımcılar üzerindeki etkilerine değinmiştir. Collins'e göre ritüel öncelikle, grup dayanışması ve grup üyeliği duygusunu ortaya koymaktadır. Ritüele katılanlarda oluşan duygusal enerjiyle kendine güven, zevk, güç vb. duygusal hisler oluşur. Ritüelin gerçekleştirilmesi sırasında kullanılan semboller, kelimeler, jest ve mimikler yoluyla kolektif birleşim sağlanır. Diğer taraftan, grup üyeleri arasında, grubu bir arada tutan semboller yoluyla oluşan kutsal bağlılık duygusu ahlaki hisleri de güçlendirir (Collins, 2004: 49'dan aktaran Karaman, 2010: 230) Ritüeller, yapıma amaçlarına ve dönemlerine göre farklı sınıflandırmalara tabii tutulabilmektedir. Emile Durkheim, Dini Hayatın İlk Biçimleri adlı çalışmasında kutsal alan ile profan alanı tabular koymak suretiyle birbirinden ayıran ritlerin*negatif*, insan ve kutsal alanı birbiriyle etkileşime sokan ritlerin*pozitif rit*olarak adlandırmaktadır (Durkheim, 2005)Durkheim'in bu tasnif biçimini Gökalp *menfiyinler ve müsbet ayinler* başlığı altında kendi modeline uyarlamıştır. Geçiş/giriş ritüelleri, takvimsel ritüeller ve bunalım ya da kriz dönemi ritüelleri ayrımı ise en kabul gören sınıflandırma biçimidir (Ziya Gökalp, 1981: 51-53)

2. Yozgat Kutlamaları

Geçiş/giriş ritüelleri ve bunalım ya da kriz dönemi ritüellerine konunun sınırlılığı açısından değinilmeyecektir. Konunun bağlamı bakımından takvimsel ritüeller değerlendirilecektir. Takvimsel ritüeller, dönemler halinde ortaya çıkan, topluluk tarafından organize edilen ve mevsimlerin çoğunlukla başında ya da sonunda yapılan ritlerdir. Doğanın gözlemlenmesi sonucu ortaya çıkan doğal takvimi izledikleri, ekonomik ilişkilere dayandırılan ekonomik takvimi takip ettikleri ve sosyal etkileşimi düzenleyen bayram takvimini izledikleri için bununla ilgili yazılı hiçbir takvim bulunmamasına rağmen takvimsel ritler olarak adlandırılır. Honko yukarıda adı geçen makalesinde takvimsel ritlerin, sosyal hayatın ritmini oluşturduklarını; günümüzde, öncelikli amaçların ne olduğunu, hangi normların yürürlükte olduğunu rekabetin kurallarının ne olduğunu göstererek toplumun kolektif ve önceden belirlenmiş değerlerini ön plana çıkardıklarına işaret etmektedir (Honko, 1979: 375-376'dan aktaran Karaman, 2010: 231).Makalesinin devamında, takvimsel ritlerin, grup odaklı olduğuna; tek bir kişinin, takvimsel sistemin ritmini oluşturan toplumsal zamanların ritmini ya da nabzını kontrol etmesinin düşünmenin çok zor olduğuna değinen Honko, toplumsal ve ekonomik aktivitelere giriş ve çıkışları düzenleyen bu ritlerin, tekrarlanan nitelikte olduğunu ve katılımcıyı toplumsal çevresine, defalarca tekrarlanan ama aynı zamanda yaratıcı bir yolla bağladığını belirtmektedir (Honko, 1979: 376'dan

aktaran Karaman, 2010: 231).Takvimsel ritlerin uygulamasında halk takvimlerinin önem büyüktür. Zira, halk takvimlerinin tespitlerine göre takvimsel ritlerin tarihleri belli olmaktadır. Takvimsel ritler mevsimsel döngülerdeki uygulamalara göre çeşitlendiği gibi bölgelerin ekonomik farklılıklarına göre de çeşitlenebilir. Bu çeşitlenmeler, tarımla geçinen yerleşik Türk toplumunda takvim, *ekim ve hasat, bağ bozumu* vb. zamana göre belirlenirken; geçimi hayvancılığa dayalı olanlarda hayvanların üreme (*koçkatımı*), ya da sürüye katılma dönemlerine göre şekillenmektedir.

Bu bağlamda Yozgat'tan derlemiş olan kutlamalar da mevsimsel döngülerdeki uygulamalarına takvimsel ritler olarak okunabilir.

Yozgat'tan derlenen kutlamalar yapı ve işlevlerine göre şu şekilde tasnif edilebilir:

1. Kışın Yapılan Kutlamalar

1.1. Saya Gezme

1.2. Yıl Günü

2. Yazın Gelişine Hazırlanan Kutlamalar

2.1. Kuzu Kuzulaması

2.2. 9 Mart

3. Yazın Yapılan Kutlamalar

3.1. Çiğdem Günü

3.2. Yağmur Duası

4. Yaza Doğru Yapılan Kutlamalar

4.1. Eğrice/Hıdırellez

4.2. Körkü

4.3. Koç Katımı

5. Ay Takvimine Göre Yapılan Kutlamalar

5.1. Muharrem Ayında Yapılan Kutlamalar

5.1.1. Aşure Günü

6. Çeşitli Zamanlarda Yapılan Kutlamalar

6.1. Diş Hediği

6.2. Honça

6.3. Koyun Kırkma

1. Kışın Yapılan Kutlamalar

1.1. Saya Gezme: Aynı zamanda köy seyirlik oyunları arasında da olan Saya Gezme Oyununun koç

katımıyla da ilgisi vardır. Koçların koyunlarla çiftleşmesi anlamına gelen koç katımı, sıcak bölgelerde Eylül-Ekim aylarında, daha soğuk bölgelerde Kasım ayında yapılır. Koç katımının 100. gününde (kuzunun ana karnında tüylenmeye başladığı zaman) Saya Bayramı yapılır. Metin And, *Geleneksel Türk Tiyatrosu* adlı çalışmasında Saya'yı ise şöyle açıklar: “Bir anlamı arı, yabancı türlerle karışmamıştır. Bir başka anlamı da, Hristiyanların, haçı suya atma yortusu olan sabaha karşı Rûmî 6 Ocak (bugün 18 Ocak) eskilerin Seb-i Sede dedikleri gün için Saya Gecesi deniyor. Sözlük burada: Yani kâfirlerin haçı suya bıraktıkları geceki soğuşun gayet şiddetli zamanıdır diyor. Bu İran gibi yerlerde koç katımından yüz gün sonraki Saya Günü-Saya Bayramı'na rastladığı için doğrudur. Ayrıca Saya Tokat, Sivas dolayları ağızlarından toplanan sözlüğe göre iki anlam taşıyor: 1. İnce çitten çevrilmiş davar dairesi 2. Çoban veya derviş gibi olup kuzuların doğduğu sıralarda sürü sahiplerini dolaşarak armağan toplayan kimseye de deniyor” (And, 1985: 143). Bu kutlamanın amacı zemheri ayının (Aralık ayının sonu, Ocak ve Şubat ayının yarısından oluşan 40 günlük zaman dilimidir. Bu süre kimilerine göre ise 19 Aralık Zemherinin başlangıcı 30 Ocak Zemherinin sonu olarak kabul görmektedir.) geçtiğini, kışın bitmeye başladığını, hayvanların uyandığını, koyunların gebe olmalarını kutlamak ve kış ayının geçmek üzere olduğunu müjdelemek için kutlanır. And'ın yukarıdaki çalışmasına göre, kalabalığın içinden biri çoban seçilir, çobanın yüzü is ile karaya boyanır, başına keçeden bir külah, üstüne irili ufaklı çanlar takılır. Bu çobana “tomuz” denir, kılavuzu da sayacı, ev ev gezerler (And 1985: 144). Yozgat'ın Kırım'ın köyünden derlenen bilgilere göre, bu kutlamada birer kişi yabancı hayvan, hayvan terbiyecisi, gelin, kaynana, yağcı ve bulgurcu kılığına girer ve katılmak isteyen her erkek katılır. Genellikle bu eğlenceye akşam saatlerinde başlanır ve gecenin ilerleyen saatlerine kadar devam eder. Davul zurna eşliğinde gençler halay çeker ve eğlenirler. Hayvan kılığına girmiş olan kişi istediğini yaptırmak için bayılmış numarası yapar. Onu ayıltmak için köyün ileri gelenlerinden para toplanır. Daha sonra ev ev gezerek yağ ve bulgur toplanır. Sayacı türkü söyler, herkesten yiyecek toplanır, bunlar pişirilir. Yine bu evlerin önünde ayı bayılır, gelin kaynana kavga eder. Yağı, bulguru veya ekmeği alınca gösteri biter başka evlere gidilir. Yeterince erzak toplanınca eğlence biter ve ertesi gün kutlamayı düzenleyen gençler pilav yapıp yerler.

2.2. Yıl Günü:Bu kutlamayı Yozgat/Surgurlu çevresinde bahar başında bolluk için oynanan Congoloz oyunu olarak kabul eden Metin And yukarıda adı geçen çalışmasında oyunu şöyle aktarır: “Oyunun başkışısı koç kürkünden giyinir, başına uzunca bir fes, ayrıca çingiraklar takınır. Bir davulcu ile ev ev dolaşır, verimli bir bahar dileyerek, armağan toplar.” And'ın çalışmasında bu kutlamayı Congoloz oyunu olarak ifade ettiği Yıl Günü demediği görülmektedir. Yıl günü, Yozgat'ta, her yıl ocak ayının 1' i ile 15'i tarihleri arasında; çobanlar tarafından bereket olsun, hayvanlar çoğalsın diye yapılan geleneksel bir kutlamadır. Yozgat'ın Topçu Köyünden derlenen bilgilere göre, çobanlar bir araya gelerek; çeşitli tiplemelere girerler ve sürü sahiplerinin evlerine bahşiş almak amacıyla giderler. Örneğin; congoloz tiplemesi için bir çoban kürk giyer ve hayvanlara takılan çingiraklardan üzerine takar, pamuk veya yünden yüzüne bir sakal takar. İkinci tipleme devedir. Deve olan çobanın sırtına kambur durması için bir yastık bağlanır. Üçüncü tipleme damat, son tipleme de gelindir. Yine gelin ve damat da çobanlar arasından seçilir. Bu çobanlar çalgı eşliğinde oynaya oynaya köy meydanında eğlenirler tek tek sürü sahiplerinin kapısını çalarlar. Gidilen evlerde bulgur, yağ, tavuk vb. yiyecekler verilebileceği gibi sürü sahibinin varlık durumuna göre bu bahşiş para da olabilir. Daha sonra bir araya gelinerek toplanan bahşişlerle köy odalarında eğlence düzenlenir. Toplanan paralar çobanlar arasında paylaşılır.

3. Yazın Gelişine Hazırlanan Kutlamalar

3.1. Kuzu Kuzulaması:Baharın gelmesi ve kuzuların doğması sebebiyle bir nevi kutlama olarak sürdürülen bu geleneğin bereketi artırdığına inanılır. Geleneğin belirli bir tarihi olmamasına rağmen kutlama tarihi, çoğunlukla kuzuların doğum zamanı olan mart ayının ilk iki haftasına denk gelmektedir. Bir nevi bereketi simgeleyen bu gelenekte çobanın otlatmaya götürdüğü sürüden bir koyunun doğurması gerekmektedir. Otlakta kuzunun doğmasıyla çoban, kuzu ayaklarının üzerine kalkana kadar bekler. Çoban kuzu doğunca kuzuyu hayvan sahibine getirerek müjdesini ister. Bunun karşılığında hayvan sahibi çobana müjdesinin karşılığı

olarak yumurta verir. Yumurta alan çoban hayırlı dileklerde bulunarak hayvan sahibinin evinden ayrılır. Bu şekilde olan gelenek günümüze şartların değişmesi sebebiyle farklılaşarak gelmiştir. Bugün sürdürülmeye çalışılan gelenekte yumurta yerine şeker veya para verilmeye başlanmıştır. Ayrıca daha kırsal bölgelerdeki köylerde nüfusun azalmasıyla hayvan sayısının da azalması ve çobanlara ihtiyaç duyulmaması sebebiyle bu işi çoban yapmamaktadır. Bunun yerine gelenek çocukların özenmesi sonucu devam etmektedir yani kuzuyu getirip müjdeyi alan artık çoban değil çocuklar olmuştur.

3.2. 9 Mart: Bu ritüel kimi yerlerde nevruz olarak da kutlanır. Aralık (Karakış), ocak (Zemheri) ve şubat (Gücük) aylarından sonra şubat ayının son haftasından birer hafta sırayla cemrenin hava, su ve en son Mart ayının ilk haftası toprağa düşmesinin hemen ardından yapılan bir ritüeldir. Yozgat'ta yapılan bu geleneksel kutlama bir inanışa dayanır. Bu inanışa göre kış mevsiminin başında ibibik kuşu yuvasına doksan tane taş taşımış. Bu taşlardan her gün bir tane atmış. Bu işlemi taşların bitiminde bahar geldiğini ve yuvadan çıkılması gerektiğini anlamak için yapmış. Ancak ibibik bu taşları bitirip yuvadan çıktığında hala bahar gelmediğini görmüş. Yanlış saydığını düşünerek tekrar dokuz tane taş daha toplamış. Bu dokuz taş da bittiğinde bahar gelmiş olurmuş. İşte bu inanışa dayanarak insanlar bahar gelişini dokuz taş atarak kutlamaktadır. Ayrıca bu inanışta toplam doksan dokuz taş bulunması Allah'ın doksan dokuz isminin olmasıyla olan benzerliğinden dolayı da kutsal sayılır.

Kutlamanın yapılışı şöyledir: Bu ritüelin bölgede genellikle kadınlar tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Köyün bütün kadınları evlerinden çıkıp toplanmaya başlar. Kalabalıklaşarak köyün yakınında olan bir göl veya dere kenarına gelirken yolda dokuztaş toplanır. Köprübaşına ya da akan suyun yanına gelen kadınlar, topladıkları dokuztaşın her biri için içlerinden dilek dileyip suya dualar eşliğinde atarlar. Bununla birlikte dileklerin gerçekleşmesi umulur. Sonrasında piknik yapılarak eğlenilir. Ancak bazı yerlerde önce piknik ve eğlencelerin yapıldığı sonrasında ritüelin gerçekleştirildiği görülmektedir.

4. Yazın Yapılan Kutlamalar

4.1. Çiğdem Günü: Anadolu'da eski çağ dönemlerine kadar uzanan bu ritüel², mart ayının sonunda havaların ısınması karların erimesiyle beraber çiğdem çiçeğinin çıkması baharın müjdecisi olarak görülür. Bahar gelip çiğdem çiçekleri açtığı zaman köyde çocuklar bir araya gelir. Çocuklar önce ucu sivrilmiş kazık ya da karaçalı hazırlarlar. Sonra doğadan çiğdem çiçeği toplarlar. Çiğdemler köklerindeki tomurcukları toprakta bırakmayacak şekilde ucu sivri bir demir ya da sopayla sökölürler. Çocuklar topladıkları çiğdemleri köye getirirler. Karaçalı adı verilen ağacın dalını keserek dikenlerine çiğdemleri takarlar ve çalıyı süslerler. Çocuklardan birisi çiğdemlerin takılı olduğu bu dalı eline alır. Süsledikleri bu çalıyı da ellerine alarak köyde kapı kapı gezip bulgur ve yağ toplarlar. Bu toplama işlemi sırasında gittikleri her kapıda bir de mani söylerler:

Çiğdem çiğdemçicecik

Ebem oğlu göcecik

Ala bulgur saçayık

Kapı kapıgezecik

Çiğdem geldi kapıya

Yağ gönderin kapıya

Yağ olmazsa bal olsun

Az verenin kızı olsun

Çok verenin oğlu olsun

Kız çatlasın ölsün oğlan yolunuza yoldaş olsun

²İlkbahar şenliklerinden olan Hititlilerin bereket ve fırtına tanrısı Telipinu ve Inar(a)'nın dönüşüne ithaf edilen An.Tah. Şum bayramı, kurbanlar ve sunularla çiğdem (crocus) ilk çiçeğini açtığı zaman kutlanmaktaydı. (Bryce 2003: 211).

Yukarıdaki maniye benzer başka bir mani de şu şekildedir:

Çiğdem, çiğdem çiçecik
Ebem oğlu kösecik
Çiğdem geldi kapıya
Yağ çıkarın yalıya
Yağ verenin oğlu olsun,
Bulgur verenin kızı olsun

Bu maniler söylendikten sonra çocuklar komşulardan topladıkları yağ ve bulgurları köydeki fakir bir ailenin evine getirirler. Çocuklar karaçalıya taktıkları çiğdemleri çıkarırlar. Bulgur pişirilir içine çiğdemlerin kökü bırakılır. Bulgur hazır hale geldikten sonra servis yapılır. Artan malzemeler misafir oldukları eve yardım amacı ile bırakılır.

Pilavın hazırlanışı: Önce yağ ve salça kavrulur. Ardından bulgur eklenir. Hepsini beraber 5 dakika kavrulur. Pilav kavrulduktan sonra pilavın üzerine çıkana kadar su koyulur. Pilav suyunu çekene kadar pişirilir. Pişmesine yakın yıkanıp ayıklanan çiğdemler pilava karıştırılır. 1- 2 dakika daha pişirilir ve servis yapılır. Pilav piştikten sonra gençler hep beraber yerler. Bu kutlama Anadolu'da baharın gelişi ve mevsimin bolluk ve bereket getirmesi dileğiyle yapılır.

Konuyla ilgili olarak M. Öcal Oğuz, "Çağdaş Kentte Bir Yeniden Canlandırma Örneği: Çiğdem Günü" başlıklı makalesinde M. Tahir Alangu'nun 1947 yılında Ülkü dergisindeki "Yozgat'ta Çiğdem Pilavı" başlıklı makalesinden 1947 yılında Yozgat'ta kutlanan Çiğdem Günü'nü aktarmaktadır.

1947 yılında Yozgat kent merkezinde *Çiğdem Günü* mevsim şartlarına göre Şubat sonu ve Mart başında karların erimesine ve çiğdemlerin çıkmasına göre yapılmaktadır. Çiğdemlerin çıktığını gören çocuklar toplanarak pilava eklenen sarı çiğdem, eflatun çiçekli Ali öksüzü (Aligülü) ve beyaz çiğdem denilen kardelen toplamaya gitmektedirler. Çeşitli oyunlar eşliğinde sökülen çiğdemler, *Çalkı* denilen karaçalının veya iğde dalının dikenlerine yumru kısımlarından iliştilmekte, çocuklardan biri çiğdem *çalkısını* taşımakta, "abdal" adı verilen bir diğerinin sırtında toplanan yağ, bulgur, kıyma veya soğanların konacağı heybe bulunmaktadır. Ev ev dolaşmakta, her kapının önünde "abdal" "hanım abla yağdan bulgurdan bir şeyler gönder" diye bağırarak ve gruptakiler türkü formunda şunları söylemektedir:

Çiğdem geldi kapıya
Yağ gönderin yapıya
Yağ olmazsa bal olsun
Oğlan uşak sağ olsun

Çiğdem çiğdemçiçecik
Ebem oğlu köçecik
Bir verenin kızı olsun
İki verenin oğlu olsun

Ev sahibinin kapıya gelmekte gecikmesi durumunda ise "velihey" veya "Abdalın hakkını gönderin yağdanbulgurdan" nidaları arasında şunlar söylenmektedir:

Dam ardında boyunduruk
Dura dura yorulduk
Verirseniz giderik
Vermezseniz dururuk

Bütün bu eğlenceli diyalogların sonunda kızı olmasını isteyen bulgur, oğlu olmasını isteyen yağ vermekte, çocuklar da hediye verene bir demet çiğdem vermektedirler. Ev sahibi “*Allahtekrarını nasip etsin, hoş geldinsafa geldin, bu zamana kadar nerelerde idiniz. Allah daim bu günlere eriştirsin*” diye dualar etmektedirler. Hediye veren kadınlar aldıkları çiğdem demetini yüzlerine sürmekte, yağmur yağmasını talep ettiklerini belirtmek üzere çiğdemleri sulamaktadırlar ve “*Çiğdeminiz kutlu, pilavınız tatlı olsun, Allah yağmurunuzu bol etsin*” demektedirler. Daha sonra çocuklar topladıkları yiyeceklerle mahallenin en yüksek damında veya açık bir alanda ateş yakıp pilav pişirmektedirler. Herkes evden ekmeğini, kaşığı getirmekte, kurdukları sofrada içine sarı çiğdemleri kattıkları pilavı yemekte dirler. Yemekten sonra aralarında çiğdem kazanma amaçlı aşık atma oyunu da olan çeşitli oyunlar oynanarak, halaylar çekilerek gün sonlandırılmaktadır (Alangu 1947: 34-35).

Fikret Türkmen, 1969 yılında *Türk Folklor Araştırmaları* dergisinde “Boğazlıyan’ın Çiğdem Pilavı” başlıklı makalesinde, Boğazlıyan ilçesinin Abdilli köyündeki kutlamalar hakkında bilgi vermektedir. Türkmen yapmış olduğu derlemede geleneğin 1969 yılında bu köyde tamamen kaybolmuş olup sadece yaşlılar tarafından kendi çocukluk dönemlerinin hatırası olarak anlatıldığını belirtmektedir. Türkmen’in ifadeleri ile Şubat veya Mart aylarında çiğdemlerin çiçek açtığı belirlenince çocuklar gruplar oluşturarak ellerinde ucu sivriltilmiş ve kırılmasın diye hafifçe yakılmış “köküç” denilen değnekler ve boyunlarında mahalli motiflerle süslü örgü torbalarla kırlara çiğdem sökmeye gitmektedirler. Çiğdemlerin eflatun renklilerine öksüz oğlan, beyazlarına gözenek adı verilmektedir. Toplanan çiğdemlerden demetler yapılmakta, bunlar köküçlerin ucuna bağlanarak köye dönülmekte ve

*Gıdımın geldi kapıya
Yağ çıkarın takıya
Yağ verenin oğlu olsun
Bulgur verenin kızı olsun*

şeklinde maniler söylenerek ev ev dolaşmakta, toplanan yiyeceklerle yapılan pilav yenerek ve çelik-çomak, sülenke, hınzo veya değnek vurma gibi oyunlar oynanarak tören sonlandırılmaktadır (Türkmen 1969: 3889-3890).

Konula ilgili bir diğer araştırma ise Hasan Özbaş’ın yazmış olduğu “Yozgat’ta Çiğdem Pilavı” başlıklı makalesidir. Makaleye göre Mart sonlarında 7-12 yaşlarındaki çocuklar ellerinde küsküçleri ile çiğdem toplamaya giderler. Söktükleri çiğdemlerin bir kısmını hilâl şeklinde alınlarına bağlarla, kalanlarını da deste deste ellerine alırlar. Bu çiğdemleri karamık çalısı dalına tuttururlar. Ev ev dolaşmaya başladıkların maniler söylenir.

*Çiğdem çiğdemçiçecik
Ebem oğlu köçecik
Çiğdem geldi kapıya
Yağ istiyo yapıya

Bir verenin kızı olsun
İki verenin oğlu olsun
Kız çatlasın ölsün
Oğlan yanımıza yoldaş olsun*

Evlerden verilenleri taşıyan bu erkek çocuğa abdal denir. Çiğdem çağırnlara kız çocuklar da katılır. Fakat erkek çocuklar, kızlardan Abdal seçmezler. Çocuklar geldikleri evde alaka görmezler veya evin hanımı ağır aldırırsa o zaman çocuklar:

Çiğdem geldi kapıya
Yağ istiyo yapıya
Yağ olmazsa bal olsun
Oğlun uşağın bol olsun

Bir verenin kızı olsun
İki verenin oğlu olsun
Kız çatlasın ölsün
Oğlan yanımıza yoldaş olsun

Dedikten sonra yine bir şey çıkmazsa:

Dam başında boyunduruk
Dura dura yorulduk
Verirseniz giderik
Vermezseniz dururuk

Diye çağırırlar. Buna rağmen yine bir şey getiren olmazsa o zaman, *hanım abla, yağdan bulgurdan* diye bağıırırlar (Özbaş 1962: 2701-2702). Sonunda da toplanan malzemeler pişirilir.

4.2. Yağmur Duası: Yağmur duası, kuraklık olduğu, hayvanların, bitkilerin ve insanların suya ihtiyaç duydukları zamanlarda özellikle yaz aylarında, Allah'tan dua ile su istemeleridir. Yağmur duasında, cemaatin sayısına göre rahmet geleceği inancı yaygın olduğu için yağmur duasının kalabalık bir cemaatle yapılmasına özen gösterilir. Bu yüzden de çevredeki yakın köyler yağmur duasına davet edilir. Özellikle pazar günü katılımın yoğun olmasını sağlama açısından tercih edilen gündür. Duada katılımcılar, kuraklığın gidip yağmurun yağması için yani mevcut durumun değişmesini sembolize etmek için elbiselerini ters giyerler. Yağmur duasını gerçekleştirmek için imamlar eşliğinde insanlar, o köy için değerli olan evliya ya da türbe alanları varsa genellikle o alanlara yoksa da yüksek ve geniş bir araziye çıkarlar. Örneğin Çekerek ilçesi Cemaloğlu köyünde cemaat, türbeler ve köy mezarlığı bu tepede olduğu için burayı kutsal bir mekân olarak kabul ederler ve Evliyanın Başı adını verdikleri bu tepede toplanırlar. Buraya çıkarken de yaşlılar, çocuklar, hayvanlar yavruları ile birlikte beraberinde getirilebilir. Hayvanların, yaşlıların ve çocukların duaya götürülüş amacı, onların yüzü suyu hürmetine yağmur istemektir. Ritüel, cemaatin önüne geçen imamın öncülüğünde erkekler ön safta, kadınlar ise arka safta kılınan iki rekâtlik bir namaz ile başlar ve namaz sonrası topluluğun ayakta yapacağı dua ile devam eder. Dua, avuç içleri aşağı çevrili ve parmaklar toprağı gösterecek biçimde icra edilir. Bu durum yağmurun toprağı inişini sembolize eder. Topluluk hocanın yaptığı dualara âmin diyerek katılır. Duanın sonunda Fatıha okunur ve böylelikle ritüelin önemli bir bölümü tamamlanmış olur. Ellerini açarak dua eder, cemaat de arkada oturduğu yerden duaya âmin diyerek iştirak eder. Yağmur duasına üç gün üst üste gitmek müstehaptır. Duadan önce fakirlere sadaka vermek, duaya katılacak kişilerin günahlarından tövbe etmesi, haksız yere kazanılanların iade edilmesi ve küslerin barışması gerekir. Yağmur duasına gidilirken mütevazı bir durumda olmak gerekir. Daha sonra dua edilir. Yağan yağmurunda hakkımızda hayırlısı olması istenir. Eğer hayırlı olmayacaksa hayırlı yağsın diye dua edilir. Yozgat'ın bazı bölgelerinde ise toplu olarak namaz kılmak şart görülmez. Kişiler evlerinde iki rekât nafil namaz kılıp, dua edebilirler.

Dua için belirlenen güne kadar ilçe halkı kendi arasında para toplar. Toplanan bu para ile duadan sonra katılımcılara pilav, et ve ayrandan oluşan bir yemek hazırlanır. Yemekler günün başlangıcında büyük kazanlarda pişirilir ve duadan sonra katılımcılara ikram edilir. Duanın sonunda verilen bu yemek birlik ve beraberliğin sağlanması ve duanın kabul olması için yapılır. Yemekten sonra bir şölen havasına dönen yağmur duası ritüeli sona erer. Bazı bölgelerde de kararlaştırılan günden bir gün önce köy halkı arasında para toplanır. Bu toplanan para ile bir koyun alınır ile duadan önce yemek düzenlenir.

Yozgat Merkeze bağılı Recepli köyünde ise yağmur duası yağmur bebekleri ile beraber kutlanmaktadır. Köyden derlenen bilgilere göre yağmur duası genellikle hasat zamanına yakın zamanlarda ve kıtlık durumlarında yapılmaktadır. Yağmur bebeği genellikle çocukların kutladığı geleneksel bir kutlamadır. Bu kutlama köyde bulunan bir eşeğe ayna takılarak onun yanına toplanmış çocukların “yağ yağ yağmur teknede hamur ver Allah’ım ver selli sulu yağmur.” tekerlemesi eşliğinde dolaşarak, uğradıkları evlere “ yağ verenin oğlu olsun bulgur verenin kızı olsun” sözlerini söylemesi ile başlar. Gidilen evde yaşayanlar erkek ya da kız çocuk istemelerine göre yağ ya da bulgur getirirler. Getiren kişi yağmurun bol olmasını istediği için gelen çocukların başına su serper. Bulgur ya da yağı alan çocuklar teşekkür ederek evden ayrılırlar ve diğer evleri dolaşmaya devam ederler. Köydeki tüm evleri dolanan çocukların günün sonunda topladıkları bulgur ve yağ ile pilav pişirilir ve çocuklara ikram edilir. Bu ikram sonucunda bol bol yağmur yağacağına inanılmaktadır. Hane hane dolaşarak evlerden toplanan yağ ve bulgurların çiğdem çiçeği kutlamasına benzediği görülmektedir.

Sorgun merkezden derlenen bilgiye göre ise, eskiden mayıs ve haziran aylarında, özellikle nisan yağmurlarının kesilmesiyle birlikte yağmurun yağması, ekinlerin bitmesi, bolluk ve bereket getirmesi için yeni doğan kız çocukları, mahallede bulunan çocuklar tarafından kapı kapı dolaştırılır, dua edilir ve bu sayede yağmur yağması dilenirdi. Bu ritüel sırasında yeni doğan kız çocuklarının dolaştırılması ise, bebeklerin saflığı ve masumiyeti, kız çocuklarının ise bolluk ve bereketi temsil etmesinden gelmektedir. Günümüzde ise, yeni doğan kız çocukları yerine çocuklar tarafından yapımı kolay olan tahta bebekler dolaştırılmaktadır. Recepli köyünde kutlanan yağmur duasında olduğu gibi tekerleme eşliğinde dolaşan çocuklar topladıkları yağ ve bulguru mahallenin fakirine götürürler. Ondan yağmur yağması için dua etmesini isterler. Yozgat Kadışehri Örencik köyünde de yukarıdaki ritüellerin hemen hemen hepsi yapılmaktadır. Yağmurun yağması için bebek kullanılmasının sebebini bebeğin günahsız ve temiz olduğuna inanılmasına bağlanmaktadır. Diğer örneklerden farklı olarak eski zamanlarda burada kız bebek değil anasının ilk doğan çocuğu yağmurun yağması için kapı kapı gezdirilirken sonraları bu gelenek yerini tahtadan yapılmış oyuncak bebeklere bırakmıştır.

Yağmur bebeğinin Anadolu’nun pek çok yerinde çömçeli gelin, çomça oyunu, çömçe adlarıyla bilindiği ve çocuklara tarafından yukarıda verilen tekerlemeler eşliğinde oynandığı pek çok yazılı kaynakta da yer almaktadır.³

5. Yaza Doğru Yapılan Kutlamalar

5.1. Eğrice/Hidrellez:

Hızır ve İlyas isimlerinin halk ağzında aldığı şekilden ibaret olan hidrellez, kökü ile ilgili pek çok rivayet bulunmaktadır.⁴ Hidrellez, Hızır ve İlyas peygamberlerin isimleri etrafında dinî bir muhtevaya bürünmüş bir kutlamanın adıdır. Bu gün Türk dünyasında da her yıl mayısın altısında kutlanır. Hidrellezin Boz Atlı Hızır tarafından bolluk ve bereket getirdiğine inanılır. Hidrellez, halk arasında, ölümsüzlük sırrına erdiklerine ve biri karada diğeri denizde darda kalanlara yardım ettiklerine inanılan Hızır ve İlyas peygamberlerin yılda bir defa bir araya geldikleri gün olarak kabul edilir. Hidrellez, bütün Türk dünyasında bilinen ve asırlar boyu kutlanan mevsimlik bayramlardandır. Bu bayram daima yeşillik, ağaçlık alanlarda, su kenarlarında, bir türbe ya da yatır yanlarında kutlanıla gelmiştir.

Yozgat’ta hidrelleze “eğrice” ya da “Ağrice” denir ve bu gün Yozgat’ta yoğun olarak kutlanırdı. Halk, sabah namazından sonra erkenden belirlenen mekâna gelmeye başlar. Burada, zaman geçirilecek alanlar tayin edilir. Bu alanlarda, saat 8-9 gibi, kişilerin akrabaları, çevre köylerden, Yozgat’tan gelen yakınları toplanmaya

3 Metin And (1985); *Geleneksel Türk Tiyatrosu Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, s.141-142. Esmâ Şimşek (2003); “Anadoluda Yağmur Duasına Bağlı Oynanan Bir Oyun: Çömçeli Gelin”, *Milli Folklor*, S.60, s.78-87.

4 Ahmet Yaşar Ocak (2007); *İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.

başlar. (Özellikle erkek çocuklarını nişanlayan aileler, bu günde, müstakbel gelinlerini görmek ve birlikte zaman geçirmek için bir araya gelirler.) Ekonomik durumla bağlantılı olarak kurbanlar kesilir. Kahvaltıda geleneksel olarak yumurtalı sucuk pişirilir ve yufka ekmekle dürüm yapılarak yenilir. Öğle yemeğinde de ağırlıklı olarak etli pilav yenilir. Ağrice, bir piknik havası içinde akşamüzerine kadar devam eder.

Yerköy merkezden derlenen bilgiye göre; Hidrellezkelimesikardeş veya arkadaş oldukları rivayet edilen Hızır ve İlyas peygamberlerin isimlerinin birleşmesinden oluşmuş bir kelimedir. Hızır ve İlyas peygamber hıdırellez günü olarak kutlanan altı mayıs günü buluşup beraberce ölümsüzlük suyundan içerek ölümsüzlüğe kavuşmuşlardır. Hızır ve İlyas peygamberlerin her yıl mayıs ayının beşini altısına bağlayan gece doğaya canlandırmak için tekrar bir araya geldiğine inanılır. Hidrellez aynı zamanda baharın da gelişini temsil eder. Hızır peygamber ak sakallı, kırmızı papuçlu ve üzerinde çiçeklerden yapılmış bir cüppesi bulunan biridir. Baharın müjdecisi olan Hızır darda kalanlara yardım eder ve bitkilere can verir. Ayaklarının bastığı yere baharın bereketi yerleşir. İlyas ise uzun boylu ve nur yüzlüdür. Elinde uzun bir değnek vardır ve keçi derisinden yapılmış bir gömlek giyer. O da suların bir inanışa göre hayvanların koruyucusudur. Gezindiği yerde hayvanların sayıları ve bereketi artar. Anadolu'nun birçok yerinde hıdırellez gecesinde dilenen dileklerin gerçekleşeceğine, hastaların iyileşeceğine, uğursuzlukların sona ereceğine inanılır. Bundan dolayı insanlar bu günün feyiz ve bereketinden mahrum kalmamak için bu gün yapılan kutlamalara katılırlar.

Konuyla ilgili olarak Hasan Özbaş, Yozgat'ta Eğrice (Hıdırellez) Hazırlığı başlıklı makalesinde Yozgat'ta Eğrice hazırlığının Nisan ortalarında başladığını belirtmektedir. Bu hazırlıklar daha çok giyim ve yemek üzerinedir. Bu tarihte herkes en güzel ve en temiz elbiseleri ile kutlamaya gelirler. Kutlama yerleri nişanlıların veya genç kız ve erkeklerin birbirlerini görebildikleri yerlerdir. Eğrice hazırlığı nişanlı taraflarda daha hararetlidir. Çünkü Yozgat'ta nişanlı oğlan tarafı kız tarafına Eğricelik gönderir:

Kız için: Entari şalvarlık, bürük, papuç veya ayakkabı, yemeni, kına, mum, şeker (menengiç şekeri, çedene şekeri, badem şekeri gibi)

Kız anasına: yemeni veya örtü. Kızın evde bulunan bacılarına ve yengelerine de çorap, yemeni gibi bir şeyler alırlar bunları bir tepsiye güzelce döşerler ve üzerine kıvrak örterlerdi. Bunun yanısıra bir tepsi de meyve hazırlanırdı. Bunların dışında bir de kuzu alınır.

İli tarafın beraber mesire mahalline gitmelerine de Eğrice Yapma denir. Buralarda gelinler, kaynanalar, annelerhamurlar açarlar, etler pişirirlerdi. 5 mayıs günü akşama kadar yemek işleri biter, bütün ev dip bucak temizlenirdi. Zira Eğrice günü Hızır Aleyhsselam yer yüzünü gezermiş bazı evlere de uğrarmış, hayır bereket getirmiş. Hızır uğradığı evde yiyecek bir şeye dokunursa o şey hiç bitmezmiş. Onun için bu gece birçok kimse erzaklarının ağzını açık tutarmış. Yine bu gün akşam ezanından evvel niyet tutarlarmış. Bazıları ufak bir bal çanağı içine temiz su kor, bunun içine niyet tutanlar yüzük, küpe gibi zati eşyalarını atarlar, çanağı bir gül fidanının dibine koyarlar. Sabahleyin çanaktan çıkan eşya kiminse söylenen manisöylenen mani onun talihi olur. Ayrıca 5 mayıs akşam üstü bahçesinde ekili susam veya soğanlardan birinin aynı kökten süren iki pürünü uçlarından aynı seviyede keser, kestiği pürlerden birini kendi talihine tutar, işaret eder. Sabahleyin kendine tuttuğu pür uzamış ötekini geçmişse niyetinin olacağına işaret sayar. 5 mayıs akşamüzeri, kızının evde kaldığını düşünen anneler evcik yaparlar. Anne evciği yaparken pek samimi bir arkadaşı da tesadüfen oradangeçiyormuş gibi yaparak aralarında şöyle bir konuşma olur:

-Kolay gelsin ne yapıyorsun?

-(Anne kızının ismini söyleyerek) evini yapıyorum.

-Hayırlı olsun, tez gün tez saatte olsun. Diye üç defa tekrarlar.

Bazı kadınlar ise sıkıntılarını yazdıkları ya da yazdırdıkları kağıtları suya bırakırlar.

Ayrıca bu hazırlıkların dışında ciritçiler de atlarını süsleyerek bir gösteri yapmak için hazırlık yaparlarmış. Bu gece pek çok kadın ellerine kına yakarmış (Özbaş 1963: 3164-3165).

M. Öcal Oğuz, Yozgat Gazetesindeki yazılarını topladığını Bozok Yazıları adlı kitabında Hıdırellez ile ilgili üç yazı kaleme almıştır. Hıdırellez'in bir bahar bayramı olmadığına, bir yılbaşı kutlaması olduğuna vurgu yapan Oğuz, mevsime dayalı döngüsel takvimlerin egemen olduğu her kültürde yeni yılın her zaman bahar mevsiminde geldiğine işaret eder. Yozgat'ta eğrice, ârice, Hıdırellez kutlamalarının en görkemli ve en doğal mekanının Çamlık olduğuna değinir (Oğuz 2014: 31-34).

5.2. Körkü/Körki:Yozgat'ta bu kutlama şubat ve mart aylarında koyunun doğurmasına elli gün kala ağılın önüne körkü oynamaya çıkılmasıyla başlar. Bunun nedeni koyunların ağılın önünde oyun oynanırken çıkan sesteki korkarak sarsılması ve birkaç tane doğurması içindir. Halk dilinde söylenen söz de vardır: Yüzünde yüz yeter elli gün sonra döl döker.

Kutlamada bir dede, iki çocuk olur. Dedenin yünden yapılan sakalı ve belinde de tongurdak adı verilen ve ses çıkaran bir zil bulunur. Kız görünümlü erkek iki çocuğu vardır. Bunların da başlarında tülbentleri, üstlerinde etekleri vardır. Bunlar ağılın önünde oynarlar. Birde bulgurcuları vardır. Bu bulgurcu, kapı kapı dede ve çocuklarıyla dolaşarak evlerden eskiden bu yiyecekler çok olduğu için bulgur ve yağ isterler.

Dede ve çocukları oynarken söyledikleri yöresel türküleri vardır:

Kamayı çekdim kından
Gel yakından yakından
Koynundaki memenin
Ben gelirim hakkından
İrbık suya dalda gel
Yardan selam alda gel
Eğer yar gelmezse
Tut kolundan alda gel
Bu şekilde söylenilerek oynanılır.

Bu ritüelin özellikle Yozgat'ın Aydıncık ilçesi ve köylerinde uygulandığı görülmektedir. Bölgeden derlenen bilgilere göre, bu kutlamanın amacı birlik beraberliği sağlamak, baharın gelişini kutlamaktır. Böylece o yılın bereketli ve uğurlu geçeceğine inanılır. Bu ritüel her yıl mayıs aylarının sonlarına doğru yapılmaktadır. Bu tarihler arasında özellikle havanın iyi olduğu bir gün seçilir ve ritüel yapılır.

Körki kutlaması yapmak amacıyla ilçenin ya da köy'ün gençleri, çocukları birkaç gün önceden kendi aralarında karar alırlar. Kutlamanın yapılacağı günden bir önceki gün akşamüzeri gençler toplanırlar. Gençlerden bir kaç kadın elbiseleri giyerek kadın rolü üstlenirler. Yine gençlerden bir kaçının elinde ağaçtan yapılmış sopa birkaçının elinde de büyük torbalar bulunur. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra gençler hep bir ağızdan "körki, körkici geldi" diye bağırır ve kadın kılığındaki gençler oynamaya başlarlar. Eğer oynamazlarsa elinde sopa bulunan gençler tarafından oynamaya zorlanırlar. Daha sonra gençler ev ev dolaşarak yağ, bulgur, para gibi şeyler toplarlar. Gittikleri evlerden boş dönmezler. İlçenin ya da köyün hemen hemen bütün evleri gezilir toplanan malzemelerle bir sonraki gün ilçenin ya da köyün meydanında herkesinkatılımıyla pilavlar pişirilip yiyecek ve içecekler dağıtılır. Toplanan paralarda oyuncular arasında paylaşılır.

5.3. Koç Katımı:Koç katımı ritüeli yukarıda değinilen saya gezme ritüeli ile yakından ilgilidir. And, adı geçen çalışmasında uygulamanın kasım ayında olduğunu belirtmektedir. Bazı yerlerde kasım ayının onuncu günü, bazı bölgelerde bundan on gün sonra yapılır, on beş gün sürdüğü olur. Sıcak yerlerde daha erkendir (And 1985: 143). Koç Katımı ritüeline özellikle küçükbaş hayvancılığın yaygın olduğu bölgelerinde rastlanır. Bu bölgelerde koç katımı gelenek haline gelmiştir ve bu esnada çeşitli kutlama ve şenlikler yapılmaktadır. Bu ritüel esnasında yapılan kutlama, şenlik ve uygulamalar yöreden yöreye değişiklik göstermektedir. Yozgat'ın Sorgun Ağcın köyünden derlenen bilgilere göre,hayvan yavrularının, kışın soğuğa ve açlığa dayanıksız oluşlarından dolayı, yavrulama zamanlarının denetim altına alınması amacıyla sürülerden ayrılan erkek hayvanların sürüye geri salındığı zamandır. Koç katımından önce koçların sürüden ayrılır. Çünkü kış aylarında küçükbaş hayvanların yiyecekleri yavrularının beslenme ihtiyacını yeterince sağlayamadığından ve yavru hayvanlar (kuzular) soğuğa karşı daha az dirençli olduklarından hayvanların doğurganlıklarının denetim altına almak gerekir. Böylece kışın olumsuz etkilerinden yavru hayvanlar bu şekilde bir doğum kontrol yöntemiyle korunmaktadırlar. Bahar mevsiminde nisanın on beşinden eylülün on beşine kadar çoban tutulur. Koçlar altıncı ya da yedinci ayda ayrılır. Ekimin on beşinden sonra davar geldiğinde koçlar boyanır. Bu uygulama her sene aynı tarihler arasında yapılır.

Koç Katımı ritüeli günümüzde Yozgat'ın Yerköy ilçesinin Kocaoğlu Köyü'nde hala yaşatılmaktadır. Buradan derlenen bilgilere göre, bu ritüel her yıl 20-25 Eylül tarihleri arasında yapılmaktadır. Bu tarihler arasında özellikle perşembe günü seçilir ve ritüel yapılır. Koç katımı yapmak amacıyla haziran ayının başında en az üç en fazla beş yaşındaki koçlar sürüden ayrılır. Beş yaşının üstündeki koçların koç katımına katılmamasının sebebi; koç katımına daha önce katıldılarsa kendi kuzularıyla çiftleşmesini önlemektir. Koç katımının yapılacağı gün belirlendikten sonra sürüden ayrılan, özel beslenen koçlar koç katımı için çeşitli boylarla boyanır. Boyama için eskiden kaya kınası, (büyük kayalar üzerinde oluşan ıslatıldığında rengi çıkan bir çeşit madde) pil kırıkları ve kına kullanılırken günümüzde daha pratik olan özel koç boyları kullanılıyor. Boyama için genellikle kırmızı renk tercih ediliyor ancak dileyenler farklı renkler de kullanabiliyor.Koç boyama işlemine aşılama denir. Bunun amacı sürüdeki koçları daha kolay takip etmek ve koçların koyunlarla çiftleşip çiftleşmediğini tespit etmektir.Bundan sonra köylü aşıladıkları koçları sürünün bulunduğu harmana getirirler ve koçları sürüye katarlar. Dileyenler, âdet olduğu için veya çobanı memnun etmek amacıyla çobana, ayakkabı, gömlek, pantolon vs. hediye ederler.

Koç katımı için toplanan köylüler bir yandan koçları takipler eder bir yandan sohbet ederler bir yandan da getirdikleri ayran, çay vs. içecekleri yudumlarlar. Koyunlara karşı ilgisiz veya zayıf olan koçlar varsa bunlar yeni koçlarla değiştirilir. Koç katımı yapılmasının amacı ise koçların belirtilen tarihten evvel koyunlarla çiftleşmesini önlemektir. Dolayısıyla kuzuların kış şartlarına dayanamayacağı için bu aylarda doğmasını engellemektir. Kuzular şubatın sonu ile martın başın doğru doğarlar.

6. Ay Takvimine Göre Yapılan Kutlamalar

6.1. Muharrem Ayında Yapılan Kutlamalar

6.1.1. Aşure Günü: Aşure günü ay takvimine göre Muharrem ayının onuncu günü kutlanmaktadır. Bu günde tutulan oruca da «aşure orucu» denir. Kelimenin kökeni ile ilgili olarak pek çok kaynak bilgi vermektedir.⁵Eyüp Baş, «Aşure Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dini Hayatındaki Yeri Üzerine Düşünceler» başlıklı makalesine göre, Arapça kaynaklarda tam olarak «Aştıra» şeklinde geçen bu kelimeyi, on sayısı ile ilgili olan «aşr» ve «aşir» veya develerin güdülmesiyle ilgili «ısr» kökünden türemiş bir kelime

⁵ Metin And (2012); *Ritüelden Drama Kerbelâ-Muharrem-Ta'ziye*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Adem Şener (2007); *Aşura ve Muharrem Ayı*. 1. Baskı, İstanbul: Sistem Matbaacılık.

Zeynel ÖZLÜ (2014); «Osmanlı Sarayında Aşure Geleneği Uygulamasına Dair», *Milli Folklor*, Sayı: 101, s. 209-224.

kabul edenler olduğu gibi, Arapça'da "fâûlâ" vezninin bulunmadığını ileri sürerek İbranice'den geldiğini söyleyenler de vardır. Fakat âlimlerin çoğu bu görüşe katılmamakta, kelimenin Arapça asıllı olduğunu benimsemektedirler (Baş 2004: 168). Yozgat'tan derlenen bilgilere göre, aşure gününün mitolojik olarak uzantısı Nuh tufanına dayanmaktadır. Hz. Nuh, tufan vahyini aldıktan sonra gemisini yapmaya koyulur. Bu gemiye her canlıdan bir çift (insanlar ve hayvanlar) ve biraz erzak alır. Tufan koptuktan sonra elde olan malzemelerle bu çorba yapılır. Bugün alınan erzaklarla evin bir yıl boyunca bereketli olacağı söylenir. Aşurenin bereketli olması için şu sözler söylenir: "Aşure cana can katar, pişirince bir köye yeter." Aşure günü aşure kaynatıldıktan sonra yedi komşuya dağıtılması esastır. Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi de muharremin onuncu günü gerçekleştiği için, aşure günü aynı zamanda, İslam tarihinde son derece acı, acıklı ve üzücü bir olayı hatırlatma özelliği de taşımaktadır. Bu sebeple Şiiiler, aşure gününü Hz. Hüseyin'in intikamını alma sözünü tazeledikleri bir matem günü kabul ederler. Bunun dışında bölgeden aşure günü ile ilgili derlenen bilgilerde aşure gününde gerçekleştiğine inanılan olaylar şu şekilde sıralanmıştır:

Dinsel Niteliklerinin Halk Arasındaki Söylentileri;

Yerlerin ve göklerin bu günde yaratıldığı,

Hz. Âdem'in tövbesinin kabul edilmesi,

Hz. Yunus'un balığın karnından çıktığı,

Hz. Eyüp'ün hastalığından kurtulması,

Hz. İdris'in yüksek makama çıkarılması,

Hz. İbrahim'in doğması ve ateşten kurtarılması,

Hz. Yakup'un oğlu Yusuf'a kavuştuğu gün,

Hz. Nuh'un Gemisi'nin Tufandan kurtulması,

Hz. Süleyman'a saltanat verilmesi,

Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi,

Kıyamet gününün bugün kopacağı,

Dünya yaratıldığında ilk yağmurun bugün yağdığına inanılması, vb. yer almaktadır.

Tufan koptuktan sonra yapılan çorbanın malzemeleri ve yapılışı ise şu şekildedir:

Aşure

Malzemeler:

2 su bardağı Buğday

1 su bardağı Nohut

1 su bardağı Kuru fasulye

1 su bardağı kuru Üzüm

1 su bardağı İncir

1 su bardağı kuru Kayısı

1/2 su bardağı fıstık

4 su bardağı Şeker

1 yemek kaşığı karanfil

10 – 15 su bardağı Su

Süsleme için:

1 su bardağı kuş üzümü

Çekilmiş ceviz içi, Antep fıstığı

Tarçın, nar taneleri

Yemeğin Tarifi

Buğday, fasulye, nohut ve üzümü yıkayıp ayrı kaplarda bir gece önceden ıslatılır. Ertesi gün buğdayı süzüp büyük bir çelik tencereye alınır. 15 su bardağı su eklenerek kaynatılır. Üzerinde biriken köpük bir kevgirle alınıp tencerenin kapağı kapatılır ve 30dakika kaynatılır. Fasulye ve nohut süzülüp ayrı kaplarda haşlanır.

Buğday taneleri iyice yumuşayınca kadar yaklaşık 4.5 saat kısık ateşte ara sıra karıştırarak pişirilir. Buğdayın suyu un çorbası kıvamına gelmek üzereyken nohut ve kuru fasulye eklenir. İyice kaynatılır. Ardından sırasıyla fıstık, kuruüzüm, karanfil ve dörde bölünmüş kuru kayısıyı ilave edilip karıştırılır. Birkaç taşım kaynatılır. Son olarak şeker eklenip 5–10 dakika kaynatıldıktan sonra incirler katılır ve bir taşım kaynatılıp, ateşten alınır.

Aşure piştikten sonra sıcakken kâselere boşaltılır. Soğuyunca üzeri ceviz içi, antep fıstığı, kuş üzümü, tarçın ve nartaneleri ile süslenecek servis yapılır. İsteğe bağlı olarak gülsuyu da serpilebilir.

7. Çeşitli Zamanlarda Yapılan Kutlamalar

7.1. Diş Hediği: Yozgat'ın da geleneksel ritüellerinden biri olan diş hediği, çocuğun dişinin çıkmasıyla birlikte, aile bireyleri ve akrabaların katılımıyla kutlanır.

Hedik, buğdayın bir tencereye konarak suda şişinceye kadar kaynatılarak haşlanmasıdır. Bunun içerisinde üzüm, kişniş, çedene gibi meyveler karıştırılarak yenir. Çocuğun ilk dişlerinin çıkmaya başladığı fark edildiği gün diş hediği yapılır. O akşam bütün akraba ve komşular toplanır ve diş hediği yenir. Yozgat'tan derlenen bilgiye göre, diş hediği yenmeden önce çocuk bir seccade üzerine oturtulur, önüne Kurân-ı Kerim, ayna, makas, çekiç, defter, kalem gibi eşyalar konulur. Çocuğun başından bir tabak hedik dökülür ve çocuğun önüne konan eşyalardan birini alması beklenir. Çocuk Kurân-ı Kerim'e el uzatırsa hafız veya hoca olacağına, aynaya el uzatırsa berber olacağına, makasa el uzatırsa terzi olacağına, çekice el uzatırsa demirci veya duvar ustası olacağına, kalem ve defteri alırsa okuyacağına işaret olarak görülür. İlerleyen saatlerde gelen misafirler çocuk için yanlarında getirdikleri çeşitli hediyeleri sunarlar. Bu ritüelin diğer önemli bir yanı ise aile ve akrabalar arasındaki bağı kuvvetlendirmesidir.

7.2. Honça: Akdağmadeni ilçesinde eskisi kadar olmamakla birlikte kutlanmaya devam edilen bir

ritüeldir. Honça, baharın gelişini müjdeleyen kutlamalardan biridir. Baharın gelişiyile birlikte koyunların kuzulamasıyla köyün çobanı, “Kuzu ölüyo, kuzu ölüyo, honçamı ver!” diye bağıra bağıra koyunu kuzulayan kişiye gider ve ondan hediye bir şeyler vermesini ister. İşte bu hediyeye “honça” adı verilir. Hediye olarak genelde yumurta verilmekle birlikte, koyun sahibi kişinin varlık durumuna bağlı olarak, tereyağı, şeker, peynir gibi hediyeler de verilmektedir. Hemen herkesin tavuğu bulunduğu için en çok verilen hediye yumurta olarak göze çarpar. Mal sahibiyle honçasını beğenmeyen çoban arasında çoğu zaman pazarlık ortaya çıkar. Sonunda gönlü edilen çoban kuzuyu vermeye razı olur, daha sonra da mal sahibine hayır dualar eder.

7.3. Koyun Kırkma: Koyun kırkma, Yozgat ta 15 Mayıs- 15 Haziran arasında yapılmaktadır. Ritüelin tarihi Yozgat’tan daha doğuya veya batıya doğru gittiğimizde sıcaklığa bağlı olarak değişebilmektedir. Hava sıcaklığına bağlı olarak Koyun Kırkma ritüeli de daha erken veya geç olabilmektedir. Koyunların yünlerinin kırılma hadisesi her yıl gerçekleştirilen bir olaydır. Bu gelenek her bölgede çeşitli kutlamalarla birlikte icra edilmektedir. Bu kutlamalar hemen her bölgede bir biriyle benzerlik göstermektedir. Isınan havalar sebebiyle yünlerin içinde sıkılan koyunlar zayıflamaya başlar. Bu durum koyunlarda et ve süt verimini en aza düşürür. Koyundan daha iyi verim alınması için bu yünlerin kırılması gerekir. Havaaların ısınması ile hayvanın rahatlaması ve temizlik amaçlı yapılan bir uygulamadır. Kırkma işlemi ile hayvanın böceklenmesi de önlenmiş olur. Yünlerin kırılmasında kullanılan alete “kırklık-makas” adı verilir. Kırklığın uçları körleştigi zaman çarklama denilen bileme yöntemiyle keskinletilerek tekrar işleme devam edilmektedir.

Koyun kırkmanın yapılacağı yer köyün belirli bir yeridir. Köylüler belirlenen tarihte sürülerini oraya getirerek kırkma işlemine başlamaktadırlar. Bu ritüel köylüler tarafından imece usulü ile yapılmaktadır. Bu ritüel bir yandan da köylülerin dayanışmasını göstermektedir. Koyun kırıldıktan sonra koyundan çıkan yün, birçok yönden çiftçiye fayda sağlamaktadır. Koyunlar öğle vakti meradan getirildikten sonra köylüler hep birlikte koyun kırkma işlemine başlar. Bir koyun ortalama 5 ile 10 dakika arasında kırılmaktadır. Kırılan bu yünler, genellikle yorganın içini doldurmak için kullanılmaktadır. Kışın hayvanı soğuktan koruyan bu yünler, kırıldıktan sonra da insanların soğuktan korunması amacı ile kullanılmaktadır. Bu kırkma işlemi yapıldıktan sonra koyunlar yaz aylarının getirdiği sıcaklığı kısmen üzerinde atmakta, süt veriminde yükselme görülmekte ve koyun daha da sağlıklı olmaktadır.

Koyunu kırkma işlemi, kırıklık koyunların tutulması ile başlar. Tutulan koyunun daha rahat kırılabilmesi için, kurban edilen hayvanların ayaklarının bağlanması şeklinde olduğu gibi koyun bağlanır. Daha sonra koyunun üç bacağı birbirinin üzerine koyularak bağlanır. Koyunun ayaklarının bağlanmasının ardından da kırkma işlemi başlar. Birkaç saat içinde bu kırkma işlemi bitirildikten sonra köylüler koyun sahibinin evinde toplanırlar ve kırılan yünlerin azlığı-çokluğu kıyaslanır. Bir koyundan yün ne kadar çok çıkarsa koyunun bahar aylarında iyi otlanarak iyi etlendiği anlaşılır. Yünü çok çıkan tarafın koyunu daha çok etlendiği için galip sayılır ve galip taraf karşı tarafı evine davet ederek bir koyun keser ve misafirlerine yedirmesiyle kutlama biter. Koyunların öğleden sonra tekrar meraya çıkış saatine kadar oturulur, çay içilir. Koyunların çıkış saati geldikten sonra çoban koyunları meraya götürür ve köylüler de bir sonra ki gün kimin evinde toplanacaklarsa sözlenerken evlerine dağılırlar.

Koyunu kırkma esnasında bazı türküler söylenmektedir.

1. Türkü

Irmağı ektiler anam ala bostana
Geydirmeyin name kıza fıstanı
Beni vuran düşmanların Osman’ı
Gülüm gonca iken soldum neyleyim

Tabancam belimde, çiftem dalımda
Hazır imiş Osman'ımın elinde
Yedim kurşunu kaldım yerimde
Gülüm gonca iken soldum neyleyim

Aşağıdan geliyor çifte jandarma
Baba beni sol yanıma dönderme
Ben ölürüm Ankara'ya gönderme
Gülüm gonca iken soldum neyleyim

2. Türkü

Taze karlar yağmış karın üstüne
Bülbül figan eder gülün üstüne
Dediler nazlı yârini el almış
Daha iflah olmam bunun üstüne

Ekine gidiyor, elinde orak
Ekini kurumuş, tarlası ırak
Yârini görünce alıyor merak
Ben yâri görmedim bunun üstüne

3. Türkü

Almanya sen babamı götürdün
Hallerimiz yaman oldu dön baba
Hani söz vermiştin, çabuk dönecek
Yaralarım çıban oldu, dön baba

Baba, yazılanlar gider mi sere
Seni arıyorum, vallahi bin kere
Bir oğlun var, gidecektir askere
Seni görem, asker olam dön baba

Mevsimplere bağlı döngüsel takvime göre tasnif edilen kutlamaların yukarıda da belirtildiği üzere pek çok işlevi görülmektedir. Başlı başına ritüeller kavramını incelerken toplumu bir arada tutma, gelenekleri aktarma, bireyin sosyalleşmesi, bireye bulunduğu topluma aidiyet ve meşrutiyet kazandırması, eğitici, eğlendirici özelliği gibi pek çok işlevine ve faydasına da değinilmiştir.

Emile Durkheim' in ritüellerin işlevleriyle ilgili (Günay 1995) ve W. Bascom'ın genel olarak folklorun işlevleriyle ilgili (Bascom2005) çalışmalarından hareketle Yozgat'taki kutlamaların sahip oldukları temel işlevler ve bu işlevlerin nitelikleri şu şekilde belirlenebilir:

1. Ritüel, ferdi toplumda yaşamak için gerekli düzen bağının sıklığına, acı çekmeye hazırlar bu yolla onu eğitir.
2. Ritüel, fertleri bir araya getirir, onlar arasındaki toplumsal bağları güçlendirir, ortaklığı pekiştirir.
3. Ritüelin toplumda canlandırıcı etkisi vardır. Geleneklerin sürmesi, inançların tazelenmesi, değer yargılarının törenlerin kökleşmesine yardım ederek toplumda müşterekliği, paylaşmayı, bütünleşmeyi sağlar.
4. Toplumun bir üyesi olmanın mutluluk duygusunu verir. Özellikle toplumun bunalımlı dönemlerinde,

kişilerin coşku ve duygularını beraberce dile getirmelerine imkân tanıyarak bozulan dengeleri düzeltir.

Durkheim'in ritüellerin işlevleri sıralayışından da görülebileceği üzere ritüeller bütün fonksiyonları ile bir takım ihtiyaçları karşılarlar. Günay'a göre; sevinci, tasayı, müşterek inanç günlerini paylaşma, beraber yaşama ve dayanışma temel ve değişmez ihtiyaç olarak bütün toplumlarda görülür. Ritüeller toplu yapılan törenlerdir, katılanları canlandırır, kıskırtır, korur, yeniden şekillendirir. Kişiye kutsal olaylar, semboller karşısında nasıl davranılacağını öğretir. Törenlerin nitelikleri, amaçları ne olursa olsun hepsinde fertleri bir araya getirmek, aralarındaki bağları yoğunlaştırmak, yakınlaştırmak, daha samimi olmalarını sağlayarak toplum şuuruna ulaştırmak gibi nitelikler müşterektir. Fertler birlik içinde toplumdaki yerlerini ve topluma ilişkili duygularını ritüellerle yenilemiş olurlar (Günay 1995:1)

Durkheim, ritüellerin işlevlerinin yanı sıra William R. Bascom da halk edebiyatı ürünlerinin işlevlerini şöyle sırlamaktadır:

1. Eğlenme, eğlendirme ve hoşça vakit geçirme işlevi
2. Toplumsal kurumlara ve törenlere destek verme işlevi
3. Eğitim ve kültürün genç kuşaklara aktarılması işlevi
4. Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevi

Durkheim'in ve Bascom'un işlevler üzerindeki sınıflandırması göz önünde tutulduğunda Özkul Çobanoğlu'nun aşağıdaki sınıflandırması (Çobanoğlu 1997) Yozgat kutlamaları için de değerlendirilebilir.

1) Birleştirici İşlev: Fertleri bir araya getirir. Fertler arasındaki toplumsal bağları güçlendirip, ortak değerleri pekiştirir. Topluluğun normal zamanlarda dağılmış olarak yaşayan fertlerini bir araya getirir ve ortak bir amaç yaratarak bunun etrafında ortak bir faaliyet yapmaya yöneltir ve topluluğun birliğini sağlar. Öte yandan birlik ve beraberlik içinde olma esasına göre kurulmuş toplumsal yapı içinde çeşitli nedenlerle oluşan ve toplumsal sistemin uyum ve ayarlamalarını azaltarak “ karşı işlev” (Nirun 1990: 260) konumunda olan küslük ve dargınlıkların ortadan kaldırılmasını sağlarlar. Nitekim,incelenen pek çok kutlama küslerin barıştırıldığı görülmektedir.

2) Canlandırıcı İşlev: Bütün bir örnek üzerine kalıplaşmış davranışlar olarak tanımlanan ritüellerin sahip olduğu, toplumda canlandırıcı,geleneklerin devamını sağlayıcı, inançları tazeleyici ve bu yolla değer yargılarının, törelerin köklenmesine yardım ederek toplumun canlı bir biçimde ayakta kalmasını sağlama işlev incelenen kutlamalarda da görülebilir. Böylece, birleştirici işlevle bir araya gelen fertler arasında meydana gelmiş uyumsuzlukları yeniden ayarlayarak barışmalarına imkân tanıyarak bozulan toplumsal sistem ve dengeyi düzeltir ve güçlendirip canlandırır.

3) Eğitici İşlev: Bütün kutlamalar fertleri toplumsal bir hayat yaşamak içintoplumun gerekli kıldığı düzen bağını veya bir arada olma ve aynı değerleri paylaşma gereğini tek tek fertleri aynı değerler etrafında eğiterek yerine getirirler. Geleneksel kültürel değerlerin kuşaklar arasında öğretilip aktarılmasını sağlarlar.

4) Mutluluk Verici (Rahatlatıcı) İşlev: İncelenen kutlamalar toplumun bir üyesi olma mutluluğunu uyandırır. Ayrıca toplumsal ve kişisel baskılardan kaçıp kurtulma mekanizması oluşturarak rahatlayıp mutlu olmalarını sağlar. Kutlamalar esnasında oluşan duygusal gerilim ve baskı eğlencelere ve kutlamalara katılanlaratabiat kuvvetlerini de etkileyip bereketin ve verimin kaçmasına neden olan kötü unsurları kontrolleri altına alabilecekleri inancını pekiştirirler.

Böylece kutlamalar bireysel yalnızlıkların ortadan kalkmasının yanı sıra tabiat karşısındaki

çaresizliklerinde duygusal planda da olsa ilacı gibi iş görürler (Nirun 1990: 261). Başta toplumsal planda beslenme ve beslenme kaynaklarına yönelebilecek kötü tesirlerin izole edildiği ve bireysel olarak da yalnızlıkların giderildiği kutlamalar mutluluk verici bir işlev meydana getirirler.

Bu işlevlerden “birleştirici” ve “canlandırıcı” olanları toplumsal yapı içinde kolaylıkla tanımlanabilen uyum ve ayarlamaları çıplak gözle görünüp gözlenebilen “açık işlev”ler (Nirun 1990: 261) oldukları görülmektedir. Öte yandan gerek Nevruz ve gerekse Hıdrellez kutlamaları esnasında icra edilen “eğitici” ve “mutluluk” verici işlevler, ilk bakışta açıkça gözlenemeyen veya başka bir ifadeyle esas maksatları doğrudan belli olmayan “gizli işlev”ler (Nirun 1990: 261) konumundadırlar.

Sonuç olarak, günümüzle ilgili deneyimlerimizin büyük ölçüde geçmiş hakkında bildiklerimizin üzerine oturduğu ve genellikle geçmişle ilgili imgelerimizin, var olan toplumsal düzeni meşrulaştırmaya yaradığı söylenebilir. Paul Connerton, *Toplumlar Nasıl Anımsar?* adlı çalışmasında anımsama ve bellek kavramlarını bedensel pratikler olan ritüeller ve törenler üzerinden tartışmaktadır. Connerton’un savına göre geçmişin imgeleri ve geçmişin anımsanan bilgileri (törenselleşebilecek) uygulamalarla (performans) taşınıp sürdürülmektedir (Connerton, 1999: 11-12).

Bellekte tutulan olaylar bedensel yaratmalarla tekrar canlandırılmakta ve bu şekilde bellek bilgileri pratikleştirilmektedir. Böylece belli aralıklarla tekrarlanan olaylar tören ya da kutlama olarak anın, bellekte tutulma eylemi askıya almaktadır. Nora’nın ifadesiyle “tarihsel olan’dan hatırlama olgusuna ve hatırlama’dan anma olgusu geçiş” gerçekleşmektedir. (Nora, 2006: 245)

Topluluğa miras kalan semboller ve mitolojiler ritüeller aracılığı ile yaşatılmakta ve belli periyotlarda tekrar edilerek canlandırılmaktadır. Bu şekilde toplumun dinamikleri canlı tutulmakta ve bellek görevini beden pratikleri ile yerine getirmiş olmaktadır.

8. Müzakere

Katılımcı: Ben de bütün konuşmacılara gerçekten teşekkür ederim. Tuğçe Hanımın Eğricesine doğruca katmak istiyorum. Evet, Eğrice gerçekten Yozgat’ta her şeydir. Eminim, Tuğçe Hanım zamanla Yozgat’ı daha iyi algılayacaktır. Ben aynı zamanda Sorgunluyum. Eğrice bizim burada bir festivaldir. Yani Eğrice gününden çok öte anlamları vardır; kapalı toplumun dışa açılması, yılda bir de olsa sevdalılarının birbirini uzaktan görebilme fırsatıdır. Tabi Tuğçe Hanım, çiğdem kazmadığı için kisküç, kusküç, kusküç gibi unsurları buraya taşıyamamış. Kiküç diye bir çiğdem kazma aletinden bahsetti, onu da belki beş on taneye çıkartabiliriz. Çünkü kültürümüz çok zengin, kültürün birçok boyutu var. Tarihî, coğrafi, gelenek ve göreneklerle ilgili boyutları vardır. Eğrice için söylenecek çok şey var, yaşanan çok olay var. Mesela bazı inat aileler sevdalılarının birbiri ile konuşmasında zorluk çıkartır. Eğrice bu anlamda belki aileler için tatsız ama sevdalılar için mutlu sonuçlanır. Bu bilgiler de bundan sonraki çalışmalarınızda yer alacaktır sanıyorum. Hepinize saygılarımı sunuyorum.

Yrd. Doç. Dr. Tuğçe ERDAL: Sayın hocam, değerli katkılarınız için teşekkür ederim. Hoş geldiniz, sefalar getirdiniz. Beni bu kadar yakından takip ettiğinizi bilmiyordum. Çiğdem kazmadığımı bildiğinizi veya burada ne kadar süredir çalıştığımı bildiğinizi bilmiyordum ki yanılıyorsunuz, on yıldır buradayım, çiğdem de kazdım, kazdırdım da. Çocukluğumda da yaptım, endişe buyurmayınız. Dikkat ederseniz, sayın hocam başlığımız Yapısal ve İşlevsel Bağlamda Yozgat Kutlamaları. Eğrice bohçaları denildiğini elbette ki biliyoruz ancak, zamanımız kısıtlıydı, sayın hocam. Eğer bildirilerimiz büyüklerimiz tarafından lütfedilip basılır ise orada ayrıntılı bilgilere yer verdik, siz de okursunuz inşallah. Burada değindiklerim sadece ritüeller, uygulama ve bedensel pratikler bağlamında idi. Sayın hocam inşallah bir dahaki Eğrice’de bir araya geliriz, siz de teşrif edersiniz, birlikte kutlarız. Katkılarınız ve de desteğiniz için teşekkür ederim.

9. Kaynakça

- Alangu, Tahir (1947); "Yozgat'ta Çiğdem Pilavı" *Ülkü*, 1.Cilt, Sayı: 6. ss.34-35.
- And, Metin (1985); *Geleneksel Türk Tiyatrosu Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- And, Metin (2012); *Ritüelden Drama Kerbelâ-Muharrem Ta'ziye*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bascom, William R. (2005); "Folklorun Dört İşlevi" (Çev: Ferya Çalış), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, (Yay. Haz. M. Öcal Oğuz, Selcan Gürçayır), Ankara: Geleneksel Yayıncılık, ss.125-151.
- Baş, Eyüp (2004); "Aşure Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dini Hayatındaki Yeri Üzerine Düşünceler", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XLV, S.1
- Bryce, Trevor (2003); *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, İstanbul: Dost Yayınları.
- Collins,Randal(2004); *InteractionRitualChains*, New Jersey: Princeton UniversityPress.
- Connerton, Paul (1999); *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çobanoğlu, Özkul (1997); *Yapısal ve İşlevsel Bakımdan Geleneksel Bayramlar Bağlamında Nevruz ve Hıdrellez*, 4-5 Mayıs Hıdrellez Seminer ve Şenliği, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Durkheim, Emile (2005); *Dini Hayatın İkel Biçimleri*, İstanbul: Ataç Yayınları.
- Günay, Umay (1995); "Ritüeller ve Hıdrellez", *Milli Folklor*, Sayı: 26, s. 1-3.
- Honko, Lauri (1979); "TheoriesConcerningtheRitualProcess", *Science of ReligionStudies in Methodology*, (Ed. LauriHonko) Paris, New York, pp. 372.
- Karaman, Kasım (2010); "Ritüellerin Toplumsal Etkileri", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 21, s. 227-236.
- Lane, Christel, (1981); *TheRites of Rulers, Ritual in IndustrialSociety- TheSoviet Case*, Cambridge: Cambridge UniversityPress.
- Nirun, Nihat, Cihat Özönder (1990); "Türk Sosyo-Kültürel Yapısı İçinde Âdetler, Örfler, Gelenekler, Görenekler", *Millî Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler*, Ankara: Başbakanlık Basım Evi, s. 251-264.
- Nora, Pierre (2005); *Hafıza Mekânları*, İstanbul: Dost Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2007); *İslâm-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Oğuz, M. Öcal (2014); "Çağdaş Kentte Bir Yeniden Canlandırma Örneği: Çiğdem Günü", *Milli Folklor*, Sayı: 101, s. 25-39.
- Oğuz, M. Öcal (2014); *Bozok Yazıları*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Özbaş, Hasan (1962); "Yozgat'ta Çiğdem Pilavı", *Türk Folklor Araştırmaları*, Sayı: 153, s. 2701-2702.

- Özbaş, Hasan (1963); “Yozgat’ta Eğrice (Hıdırellez) Hazırlığı”, *Türk Folklor Araştırmaları*, Sayı: 170, s. 3164-3165.
- Özlu, Zeynel (2014); “Osmanlı Sarayında Aşure Geleneği Uygulamasına Dair”, *Milli Folklor*, Sayı: 101, s. 209-224.
- Schuyt, N. M Theo, John J. M. Schuijt (1998); “Ritualsand Rules: About Magic in Consultancy”, *Journal of OrganizationalChange Management*, Vol. 11, No.5,pp. 400.
- Şener, Adem (2007); *Aşura ve Muharrem Ayı*. 1. Baskı, İstanbul: Sistem Matbaacılık.
- Şimşek, Esma (2003); “Anadoluda Yağmur Duasına Bağlı Olarak Oynanan Bir Oyun: Çömçeli Gelin”, *Milli Folklor*, Sayı: 60, s.78-87.
- Türkmen, Fikret (1969); “Boğazlıyan’da Çiğdem Pilâvı”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 12. Cilt, Sayı: 242, s.5389-5390.
- Ziya Gökalp(1981);“Dinin İctimai Hizmetleri II”, *Makaleler VIII*, (Haz. Ferit Ragıp Tuncor), Birinci Baskı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Özet

Bahadın Yozgat ili, Sorgun ilçesine bağlı bir kasabadır. Sorgun ilçe merkezine 21 km., Yozgat il merkezine 56 km. uzaklıktadır. Sorgun - Akdağmadeni yol güzergâhının 6 km. güney batısında yer almaktadır. Ankara - Sivas Yolu'na 6 km'lik bir yolla bağlanmakta, Kayseri - Yozgat Yolu'nun 11 km uzağında kalmaktadır. Bu çalışmanın amacı Bahadın Kasabası'nın coğrafi yapısı ve tarihi, nüfus yapısı (göç, hareketlilik vb.), ekonomik yapısı, aile yapısı (aile biçimi ile ilgili değerler ve normlar, ailenin kuruluş biçimindeki değişimler), eğitim, sağlık, sosyal yaşam, siyaset, dinsel yaşam, kültürel özellikleri bakımından tanıtılmasıdır. Betimsel yöntemlerden tarama yönteminin kullanıldığı bu çalışmada veri toplama aracı olarak gözlem, görüşme ve anket kullanılmıştır. Ankete dayalı veriler SPSS programında değerlendirilmiştir. Bulgular yüzdelik frekans olarak analiz edilmiştir. Bu çalışmanın sonucunda kasabaya ait elde edilen bulgular resimlerle de bütünleştirilerek tartışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Bahadın, nüfus yapısı, sosyal yaşam, kültürel yaşam, dinsel yaşam

Abstract

One Bahadın in Yozgat

Bahadın is a district of Sorgun town, Yozgat province, 21 kms away from Sorgun downtown, and 56 kms from Yozgat downtown. It is located 6 km southeast of Sorgun-Akdağmadeni road route. The district is connected with Ankara-Sivas highway through a 6-km road, and it is 11 kms away from Kayseri–Yozgat road. The aim of the present study is to introduce the Bahadın District based on the parameters of geographical structure and history, population structure (immigration, mobility etc.), economic structure, family structure (values and norms pertaining to the form of family, changes with regard to establishment of family), education, health, social life, politics, religious life, and cultural characteristics. Designed as a descriptive study employing the survey method, the present study uses observation, interview, and surveys as tools of data collection. Survey-based data were evaluated via SPSS software. The findings were analyzed in frequencies in percentage. The findings relating to the district were discussed with the aid of visual material.

1. Giriş

1.1. Tarihçesi

16. yüzyılda kurulduğu bildirilen Bahadın'ın, kuruluşuna ve bu adı almasına ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre Osmanlı İmparatorluğu'nun Yavuz Sultan Selim döneminde Sivas yöresinde (Erzincan, Tunceli, Tokat) çıkan ayaklanmaların bastırılması sırasında başlayan göç dalgası ile yurdun çeşitli yerlerine dağılan Türkmenlerden bir kısmı Yozgat yöresine gelmişlerdir. **Demircigil Boyu**'nun ilk **Dede**'si olan **Gülveli Dede**, Gülveli Çayırı'na yerleşmiştir. Daha sonraları ise **Gülveli Dede**'nin yakını olan **Bahattin** (Gülveli'nin oğlu veya torunu, kesin bilinmiyor) günümüzde **Sekiyurt** denilen yere (şimdiki yerleşim yeri) ilk yerleşen kişi olmuştur. Ermeni ve Rum köylülerinin o dönemde çıkardığı karışıklıkları bastırmakla ünlenmiş olan Bahattin, gözü pek bir gençtir. Mert, yiğit, sevilen biridir. Bahattin'in ününü duyan, başka yörelerde yaşayan aileler de birer ikişer gelir, Sekiyurt'a yerleşirler. Bu göçmenlerin bir kısmı Bahattin'in

¹ Yrd. Doç. Dr. Bozok Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, 66100 Yozgat, e-mail: gunes.sali@bozok.edu.tr

yanında kalır bir kısmı da daha batıya gider. Kalanlar, bu yöreye Sekiyurt yerine “Bahattin” adını verirler. Moğolca bir sözcük olan Bahattin, zamanla halk ağzında uyuma girerek **Bahadın** olur (Baş, 2012; web1; web2; web3). Gülveli Yatırı’nın bulunduğu yer, günümüzde park alanına dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Aşağıda bu çalışmalara ilişkin resimler yer almaktadır.

Bahadın halkının ulus olarak tarihi kaynaklarda Türkmen olduğu belirtilmektedir. Bektaşilik ve Alevilik düşünce yapıları halk nezdinde tutulmuştur. Hem toplum kültürü hem de inanç yapısı Azerbaycan ve İran Azerbaycanındaki Türklerle aynı olduğu ifade edilmektedir (Sümer, 1976). Safevî Devleti’nin kuruluşunda etkili olan aşiretlerin önemli bir kısmı Sivas - Amasya - Tokat hattında; Sivas’ın güneyindeki Uzun-Yaylada, Maraş ve Yozgat hattında; Sivas-Tokat -Amasya hattında; Trabzon, Bayburt, Gümüşhane, Giresun ve Canik bölgesinde yaşıyorlardı (Sümer, 1976). Bu aşiretler görüldüğü gibi birbirine yakın coğrafyalarda ikamet ediyorlardı. Özellikle Sivas, Tokat, Amasya ve Yozgat’ı içine alan ve Bozok bölgesi olarak adlandırılan coğrafyanın, sosyal ve dini hayatı özellikle XVI. ve XVII. yüzyıllarda oldukça hareketli olup, temelde göçebe bir yapı sergilemesi, Osmanlı Devleti’nin siyasi ve idarî zaafınının bu yapıyı fazlaca etkilemesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum devamlı krizlerin doğmasına ve çeşitli isyanların patlak vermesine vesile olmuştur (Ocak, 1999). İran’da 16. yüzyılda kurulmuş olan Türk Safevi Devleti’nin kuruluşunda Bozok (Yozgat) yöresinden göç eden Kızılbaşların (veya Kızılbaş Türkmenler) önemli rol üslendiği bildirilmektedir (Sümer, 1976).

1.2. Yönetim, Coğrafi Konumu, İklimi ve Geçim kaynakları

Bahadın Köyü, 1968 yılında belediye kurularak beldeye dönüştürülmüştür. 1968 yılından beri belediye başkanlığı seçimleri yapılmaktadır. Bahadın, Çomak Dağı’nın eteklerine kurulmuştur. Doğuya bakan evleriyle bayıra yaslanmış bir görünümü vardır. Ankara-Sivas Yolu’na 6 km’lik asfalt bir yolla bağlanmakta, Kayseri-Yozgat Yolu’nun 11 km uzağında kalmaktadır. Sorgun ilçe merkezine 21 km., Yozgat il merkezine 56 km. uzaklıktadır. Sorgun-Akdağmadeni yol güzergahınının 6 km. güney batısında yer maktadır Arazisi genel olarak hafif engebeli olan bir beldedir. 39.41 enlem, 35.18 boylam daireleri yer almaktadır. Rakımı 1100 - 1150 arasındadır. Doğusunda Salur Köyü, batısında Pöhrek ve Sarıhamzalı Köyleri, güneyinde Sungur Köyü, Kuzeyinde Sorgun Tatlısı, Göçyolu ile Tekbağ yer almaktadır (web2). Karasal-step ikliminin etki alanı

içerisinde olan Beldede tarım ve hayvancılık yaygın geçim kaynağıdır. Tahıl, nohut, mercimek, şeker pancarı, meyve sebze, özellikle üzüm yetiştirilmektedir. Tarım ve hayvancılığın yanı sıra 1965 yılından itibaren “yurt dışı işçiliği” önemli geçim kaynaklarından biri olmaya başlamıştır. Bu yeni geçim kaynağı Bahadın’da pek çok alanda değişimin itici gücü olmuştur (web1; web2; web3).

1.3. Kooperatifçilik

Bahadın’da, 22.03.2002 de kurulmuş, 01.04.2002’de tescili yapılmış olan S.S. Bahadın Kasabası Salur-Gümüşkavak-Muallı Köyleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi bulunmaktadır. Hayvancılık, süt toplama faaliyetleri ile destek sunmaktadır (web3).

1.4. Alt Yapı

Bahadın Kasabası’nda 1 İlkokul, 1 Ortaokul, 1 Kız Teknik ve Meslek Lisesi, 1 Çok Programlı Lisesi bulunmaktadır. Yaygın eğitim kapsamında Sorgun Halk Eğitim Merkezinin desteği ile ve Avrupa Birliği (AB) Projeleri kapsamında pek çok kurs açılmış ve açılmaya devam edilmektedir. “Tıbbi ve aromatik bitkiler kursu (AB Projesi), nakış ve kültür mantarı yetiştiriciliği kursu, Bahadınlı kadınlar düz dikiş makinesi ve hediyelik eşya kursu” bunlardan bazılarıdır. Kasabada sağlık ocağı, içme suyu şebekesi, kanalizasyon şebekesi PTT acentesi, elektrik ve sabit telefon bulunmaktadır. Kasabaya ulaşımı sağlayan yol asfalt olup Bahadın-Sorgun arasında Bahadın Belediye otobüsü pazar günleri hariç her gün düzenli olarak çalışmaktadır (web1; web2; web3).

1.5. Nüfus, Göç ve Nedenleri

Kasabanın toplam nüfusu 2300, merkez nüfusu ise 1100 civarındadır. Yurt dışında yaşayanların dönmeleriyle yaz mevsiminde merkez nüfusu 2000 i geçmektedir. On beş yirmi yıl öncesine kadar Bahadın’ın nüfusu hızlı bir artış göstermekte iken, bu artışın şimdilerde düştüğü, bu düşüşün göçün yanı sıra doğum hızındaki düşüş ile de ilgili olduğu belirlenmiştir. Okul binasının yetersizliği nedeniyle bir zamanlar ikili öğretim yapıyorken, 1995-1996 eğitim-öğretim yılında ilkokul birinci sınıfa sadece yedi öğrencinin kayıt edilmiş olması bu saptamayı desteklemektedir. Gürlesel’in 2004 yılında yaptığı araştırmaya göre de Yozgat İli sürekli göç veren illerimiz arasında yer almaktadır (Gürlesel, 2004).

1.6. Tarihi ve Arkeolojik Değerleri

Bahadın’ın 11 km güneyinde Kayseri Yolu üzerinde Hititlere ait önemli yerleşim merkezlerinden “Alışar Höyüğü” yer alması sebebiyle eski bir yerleşim yeri üzerine kurmuş olduğu ifade edilmektedir. Günümüze kadar yapılan tesadüfi kazılarda da yontulmuş mermer direk taşları, duvar temelleri, küpler, çanak ve tuğla parçaları, ilkel Roma değirmeni vb. ne rastlanmıştır. Daha yakın bir dönemi çağrıştıran bir “kilise kalıntısı”, bağların Bahadın yönünde tepe başında yer almaktadır. Temel taşlarına kadar sökülmüş olmakla birlikte, “horasan” denilen eski harç döküntüleri halen durmaktadır. Kilise yıkıntısının çevresinde bulunan bağların tepe düzlüklerinde çok az bir kazıma sonucunda bile ufak tefek buluntulara rastlanılmaktadır. Bahadın Belde sınırları içinde yer alan Zeynel Höyüğü’nde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yapılan kazılarda Roma dönemine ait olduğu sanılan 10’un üzerinde tarihi eser ile bir kadına ait olduğu tahmin edilen kemikler bulunmuştur (Baş, 2004; web1; web2).

1.7. Kültürel Zenginlikleri

1.7.1. Demokratik Örgütler ve Etkinlikler

Bahadın’ını Koruma ve Güzelleştirme Derneği 1986 yılından bu yana hizmet vermektedir. Kültürel faaliyetlere yönelik dernekler ise Ankara Bahadın Kültür Derneği, Almanya (Berlin) ve Hollanda (Den Haag)’da

ise Bahadın Dayanışma Derneği adı altında örgütlenmişlerdir. Bahadın Kültür Derneği'nin yayın organı Bahadın Dergisi 1992'den bu yana çıkarılmaktadır. Derneklerin ve Bahadın Belediyesinin ortak çalışmasıyla yılda bir kez Bahadın Kültür Şenliği düzenlenmektedir. İlki 1992 yılında olmak üzere günümüze kadar ondokuz kez düzenlenmiştir. Kültür Şenlikler'inde paneller-şiiir dinletileri, imza, halk konserleri, halk oyunları gösterileri, semah gösterileri, sinema ve tiyatro gösterileri, çocuk şenlikleri, açık hava sinemaları, çeşitli yarışmalar, uçurtma şenlikleri, **karikatür**, fotoğraf ve resim sergilerine yer verilmektedir. Bunun dışında Bahadın Gençliği geleneksel pilav günleri düzenlenmektedir. Bu güne kadar 23 kez düzenlenmiştir. Bu etkinliklere son yıllarda 23 Nisan Çocuk Şenliği, Kadınlar Günü kutlamaları, Yeni Yıl kutlamaları da eklenmiş durumdadır (Baş, 2004; web1; web2).

1.7.2. Açık Hava Müzesi

Arif Baş'ın kendi imkânlarıyla 1994 yılında oluşturmaya başladığı, oğlu tarafından geliştirilen açık hava müzesi ve park alanı Bahadın Belediyesi'nin de katkılarıyla hızla tamamlanmaya çalışılmaktadır. Bahadın Beldesi'nin folklorik eserlerinin yanı sıra, Arif Baş'ın Tokat, Çorum gibi illerden temin ettiği eşyaların da sergilendiği açık hava müzesinde 150 den fazla eser yer almaktadır. Park alanı içerisinde kapalı bir alan, bir anfiyatro, yürüyüş yolları, spor aletleri, açık havada sergilenmesi mümkün olan özellikle taş eserler bulunmaktadır (Baş, 2004; web1; web2). Zaman içerisinde yeni eklemelerle Yozgat'ın ilk ve tek Müze-Park alanı olmaya adaydır. Aşağıda Açık hava müzesinden bazı görüntüler yer almaktadır.

2. Yöntem

Yozgat İli Sorgun İlçesi Bahadın Kasabası'nın coğrafi yapısı, tarihi, nüfus yapısı aile yapısı (aile biçimi ile ilgili değerler ve normlar, ailenin kuruluş biçimindeki değişimler), eğitim, sosyal yaşam, dinsel yaşam ve kültürel özelliklerini belirlemeyi amaçlayan bu çalışma betimsel bir araştırmadır.

Çalışma Grubu: Çalışma grubunu Bahadın kasabasında bulunan mahallelerden tesadüfi yöntemle seçilen 56 aile reisi ve eşi oluşturmuştur.

Veri Toplama Aracı: Yozgat İli Sorgun İlçesi Bahadın Kasabası'nın coğrafi yapısı ve tarihi, nüfus yapısı (göç, hareketlilik vb.) ekonomik yapısı, aile yapısı (aile biçimi ile ilgili değerler ve normlar, ailenin kuruluş biçimindeki değişimler), eğitim, sağlık, sosyal yaşam, siyaset, dinsel yaşam, kültürel özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen anket formu kullanılmıştır.

İşlem: Veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen Anket Formu'nun Bahadın kasabasında, çalışma grubunu oluşturan 56 aile reisine ve eşine uygulanması ile elde edilmiştir. Uygulamalar yapılmadan önce araştırmacının amacı ve önemi hakkında aile reislerine ve eşlerine gerekli açıklamalar yapılmıştır. Araştırmaya katılmaya gönüllü olan Aile reislerinin uygun oldukları saatler belirlenerek, Anket Formu uygulanmıştır. Uygulamalar her bir aile için 45-50 dakika sürmüştür.

Ankete dayalı olmayan nitel verilerin bir kısmına yazılı kaynaklardan, bir kısmına ise Bahadın Belediye Başkanlığı ile yapılan görüşmeler yolu ile ulaşılmıştır.

Verilerin Analizi: Anket Formu kullanılarak ulaşılan nicel verilerin analizinde, SPSS 16.0 (Statistical Package for Social Sciences) istatistik programı kullanılmıştır. Elde edilen veriler üzerinde, bir değişkene ait frekans dağılımına ilişkin betimsel istatistikler kullanılmıştır. Frekans dağılımı, bir ya da daha çok değişkene ait değerlerin ya da puanların dağılımına ait özelliklerini betimlemek amacıyla verileri sayı ve yüzde olarak verir (Büyüköztürk, 2010).

3. Bulgular ve Tartışma

Bahadın Kasabası'nın tarihi, coğrafi yapısı, nüfus yapısı, aile yapısı, eğitim, sosyal yaşam, dinsel yaşam ve kültürel özellikleri bakımından tanıtılması amacıyla yapılan bu araştırmadan elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

4. Bahadın'da Aile Reislerinin Ve Eşlerinin Demografik ve Evlilik İle İlgili Özellikler

4.1. Aile Reislerinin Cinsiyet Durumları

Tablo1. Bahadın'da Aile Reislerinin Cinsiyet Durumları

Cinsiyet	N (Aile reisi)	%
Erkek	52	92.86
Kadın	4	7.14
Toplam	56	100.0

Tablo1'de görüldüğü gibi çalışma grubuna giren aile reislerinden % 92.86'sı erkek, %7.14'ü kadındır. Genelde Türk toplumundaki ailelerde ekonomik gücü elinde tutan ve ailenin reisi erkektir. Erkeğin evin dışında olması veya ölümü halinde bu görev kadına devir edilir. Çalışma grubuna giren kadın aile reislerinin hepsinin dul oldukları belirlenmiştir. Bu sonuçların Türk aile yapısını yansıtan bir sonuç olduğu söylenebilir.

4.2. Bahadın'da Aile Reislerinin ve Eşlerinin Yaş Durumları

Tablo 2. Bahadın'da Aile Reislerinin ve Eşlerinin Yaş Durumları

Yaş	Aile Reisi		Aile Reisinin Eşi	
	N	%	N	%
30-39 arası	5	8.93	6	12.96
40-49 arası	9	16.07	9	16.67
50-59 arası	9	16.07	13	24.07
60-69 arası	17	30.36	18	35.19
70 ve yukarı	16	28.57	5	11.11
Toplam	56	100.0	51*	100.0

* Araştırmaya katılan 56 aile reisinden 52'si erkek ve bunlardan biri duldur; araştırmaya katılan 56 aile reisinden 4'ü kadındır ve hepsi duldur.

Çalışma grubuna giren aile reislerinin yaş grupları Tablo 3'deki gibi saptanmıştır. Çalışma grubunu oluşturan aile reislerinin % 32.14'ünü 40-49 ile 50-59 yaşlar arasında bulunanlar oluşturmaktadır. İkinci büyük grubu %30.36 ile 60-69 yaş grubunda olanlar oluşturmuştur. Üçüncü grubu % 28.57 ile 70 ve daha yukarı yaş grubundakiler oluşturmuştur. Dördüncü ve en küçük grubu ise 30-39 yaş arasındakiler oluşturmuştur. Çalışma grubuna giren aile reislerinin eşlerinin % 35.19'u 60-69 yaş grubunda, %24.07'si

50-59 yaş grubunda, %16.67'si 40-49 yaş grubunda, % 12.96'sı 30-39 yaş grubunda ve % 11.11'i 70 yaş ve üstünde olduğu, Tablo 2'den izlenebilmektedir. Bu sonuçlara göre Bahadın Kasabası'nın yaşlı bir nüfusa sahip olduğu söylenebilir.

4.3. Aile Reislerinin Medeni Durumu

Tablo 3. Bahadın'da Aile Reislerinin Medeni Durumu

Medeni Durum	N	%
Halen Evli	51	91.07
Dul	5	8.93
Toplam	56	100.0

Tablo 3'den izlenebileceği gibi çalışma grubuna giren aile reislerinin % 91.07'si halen evli, % 8.93'ünün dul olduğu saptanmıştır.

5. Bahadın'da Aile İle İlgili Genel Bilgiler

5.1 Bahadın'da Aile Reislerinin Aile Tiplerine Göre Dağılımı

Tablo 4. Bahadın'da Aile Reislerinin Aile Tiplerine Göre Dağılımı

Aile Tipleri	N	%
Kuruluşundan beri çekirdek aile	16	28.57
Sonradan çekirdek aile	23	41.07
Geleneksel geniş aile	5	8.93
Geçici geniş aile	12	21.43
Toplam	56	100.0

Bahadın Kasabası'nda çalışma grubuna katılan aile reislerinin % 41.07'si sonradan çekirdek aile, % 28.57'si kuruluşundan beri çekirdek aile, (toplam % 69.64'ü çekirdek aile), % 21.43'ü geçici geniş aile; % 8.93'ü geleneksel geniş ailelerden oluştuğu, Tablo 4'den izlenmektedir.

5.2. Bahadın'da Aile Reislerinin Geleneksel Geniş Ailede Yaşama Süresi

Tablo 5. Bahadın'da Aile Reislerinin Geleneksel Geniş Ailede Yaşama Süresi

Geniş Aileden Kaç Yıl Sonra Ayrıldığı (Birlikte Oturma Süresi)	N	%
4 yıl	3	13.04
5 yıl	2	8.69
7 yıl	3	13.04
8 yıl	2	8.69
10 yıl	2	8.69
11 yıl	3	13.04
14 yıl	1	4.34

15 yıl	2	8.69
20 yıl	1	4.34
25 yıl	1	4.34
30 yıl	1	4.34
36 yıl	1	4.34
50 yıl	1	4.34
Toplam	23	100.0

Bahadın Kasabası'nda geleneksel aileden ayrılış sürelerinin verildiği Tablo 5 incelendiğinde görüldüğü üzere; çalışma grubuna katılan aile reisleri arasında sonradan çekirdek aileye dönüşen ailelerin en az 4 yıl, en çok 50 yıl sonra geleneksel geniş aileden ayrıldıkları, geleneksel geniş aileden ayrılanların % 56.54'ünün en az 10 yıl geleneksel geniş ailede birlikte oturdukları belirlenmiştir.

5.3. Bahadın'da Sonradan Çekirdek Aile Durumuna Gelen Aile Reislerinin Geniş Aileden Ayrılış Biçimi

Tablo 6. Bahadın'da Sonradan Çekirdek Aile Durumuna Gelen Aile Reislerinin Geniş Aileden Ayrılış Biçimi

Geniş Aileden Ayrılış Biçimi	N	%
Babamın sağlığında bir süre oturduktan sonra evimi ayırdım	10	43.47
Babamın ölümü üzerine hemen evimi ayırdım	8	34.82
Babamın ölümünden sonra kardeşlerimle bir süre oturduktan sonra evimi ayırdım	2	8.69
Diğer	3	13.04
Toplam	23	100.0

Çalışma grubuna katılan aile reisleri arasında geleneksel geniş aileden ayrılış biçimleri Tablo 6'da verildiği gibi; % 43.47'si babasının sağlığında bir süre birlikte oturduktan sonra, %34.82'si babasının ölümünden hemen sonra, %13.04'ü babanın ölümünden sonra erkek kardeşleriyle bir süre oturup sonra ayrı bir ev açmıştır. %13.04'ü ise diğer (ablamın kocasının ölümü üzerine babam ablamın yanına geçti vb) nedenlerle babadan ayrıldıklarını belirtmişlerdir.

5.4. Bahadın'da Sonradan Çekirdek Aile Durumuna Gelen Aile Reislerinin Geniş Aileden Ayrılma Nedenleri

Tablo 7. Bahadın'da Sonradan Çekirdek Aile Durumuna Gelen Aile Reislerinin Geniş Aileden Ayrılma Nedenleri

Geniş Aileden Ayrılma Nedeni	N	%
Babamın ölümü	10	43.47
Resmi görev	2	8.69
Mesken yetersizliği	3	13.04
Toprak yetersizliği geçim zorluğu	3	13.04
Anlaşmazlık	2	8.69
Diğer	3	13.04

Toplam	23	100.0

Bahadın Kasabası'nda çalışma grubuna katılan aile reislerinin geleneksel geniş aileden ayrılma nedenleri Tablo 7'de görüldüğü üzere sırasıyla % 43.47 babanın ölümü, % 13.04 mesken yetersizliği, % 13.04 toprak yetersizliği-geçim zorluğu, % 8.69 resmi görev ve % 8.69 anlaşmazlık olarak belirlenmiştir.

5.5. Bahadın'da Aile Reisi ve Eşinin Gelecekte Evli Çocukları İle Birlikte Oturmaya Karşı Tutumu

Tablo 8. Bahadın'da Aile Reisi ve Eşinin Gelecekte Evli Çocukları İle Birlikte Oturmaya Karşı Tutumu

Evli Çocuklarla Oturmaya Karşı Tutumlar	Aile Reisi		Aile Reisinin Eşi	
	N	%	N	%
Evli oğlumla oturmak isterim	26	46.43	21	37.50
Evli oğlumla oturmak istemem	30	53.57	35	62.50
Toplam	56	100.0	56	100.0
Evli kızım ile oturmak isterim	15	26.79	13	23.22
Evli kızım ile oturmak istemem	41	73.21	43	76.78
Toplam	56	100.0	56	100.0

Tablo 8 incelendiğinde, Bahadın Kasabası'nda çalışma grubuna katılan aile reislerinin % 46.43'ü, eşlerinin %37.50'si gelecekte erkek çocuğu büyüüp evlendikten sonra da birlikte oturmak istedikleri görülmektedir. Yine aile reislerinin % 26.79'u, eşlerinin % 23.22'si gelecekte kız çocuğu büyüüp evlendikten sonra da birlikte oturmak istemektedir. Ancak bu oranların düşük olduğu da göze çarpmaktadır. Bu durum çekirdek aileye doğru gidişi destekler niteliktedir. Her ne kadar bu oranlar düşük de olsa, aile reislerinin ve eşlerinin evli oğullarıyla oturmayı isteme oranının evli kızlarıyla oturmayı isteme oranından bir miktar fazla olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise, kız ve erkek çocuklara atfedilen değerlerin kısmen de olsa farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

6.6. Bahadın'da Aile Reislerini Sahip Oldukları Çocuk Sayısı

Tablo 9. Bahadın'da Aile Reislerinin Sahip Oldukları Çocuk Sayısı

Çocuk Sayısı	N	%
1	3	5.36
2	6	10.71
3	14	25.00
4	15	26.79
5	5	8.93
6	8	14.29
7	1	1.78
8	1	1.78
9	2	3.58

11		1	1.78
Toplam	234	56	100.0

Tablo 9 incelendiğinde çalışma grubuna katılan aile reislerinin %26.79'unun 4 çocuk sahibi, %25'inin 3 çocuk sahibi, %14.29'unun 6 çocuk sahibi, %10.71'inin 2 çocuk sahibi olduğu görülmektedir. Bu ailelerle ilgili olarak yapılan bir başka saptama ise; çocuk sayısının iki katı kadar toruna sahip olmalarıdır (Tablo 19).

6.7. Bahadın'da Aile Reislerinin Sahip Oldukları Torun Sayısı

Tablo 10. Bahadın'da Aile Reislerinin Sahip Oldukları Torun Sayısı

Torun Sayısı	N	%
2	3	5.36
4	6	10.71
6	14	25.00
8	15	26.79
10	5	8.93
12	8	14.29
14	1	1.78
16	1	1.78
18	2	3.58
22	1	1.78
Toplam	468	100.0

Çalışma grubuna katılan aile reislerinin %26.79'unun 4 torun sahibi, %25'inin 3 torun sahibi, %14.29'unun 6 torun sahibi, %10.71'inin 2 torun sahibi olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, doğurganlık hızının giderek düştüğünü göstermektedir (Tablo 10).

6.8. Bahadın'da Aile Reislerine ve Eşlerine Göre İdeal Çocuk Sayısı

Tablo 11. Aile Reislerine ve Eşlerine Göre İdeal Çocuk Sayısı

İdeal Çocuk Sayısı	Aile Reisi		Aile Reisinin Eşi	
	N	%	N	%
1	1	1.78	-	-
2	44	78.57	39	69.64
3	6	10.71	10	17.86
4	2	3.57	5	8.92
5	1	1.78	1	1.79

6	1	1.78	1	1.79
10	1	1.78	-	-
Toplam	56	100.0	56	100.0

Çalışma grubuna katılan aile reislerinin %78.57'si, aile reislerinin eşlerinin %69.64'ü ideal çocuk sayısını 2 olarak belirtmişlerdir (Tablo 11).

5.9. Bahadın'da Aile Reisleri ve Eşlerine Göre Fazla Çocuğun Anlamı

Tablo 12. Bahadın'da Aile Reisleri ve Eşlerine Göre Fazla Çocuğun Anlamı

Fazla Çocuğun Anlamı	Aile Reisi		Aile Reisinin Eşi	
	N	%	N	%
Fazla çocuk masraf kaynağıdır	50	89.28	21	37.50
Fazla çocuk gelir kaynağıdır	4	7.15	9	16.07
Fazla çocuk hem masraf hem de gelir kaynağıdır	2	3.57	26	46.43
Toplam	56	100.0	56	100.0

Katılımcı aile reislerinin %89.28'i, katılımcı aile reislerinin eşlerinin %37.5'i fazla çocuğu masraf kaynağı olarak gördüklerini ifade etmişlerdir (Tablo 12).

5.10. Bahadın'da Aile Reisleri ve Eşlerinin İlk Çocukta Cinsiyet Tercihleri

Tablo 13. Bahadın'da Aile Reisleri ve Eşlerinin İlk Çocukta Cinsiyet Tercihleri

İlk Çocukta Cinsiyet Tercihleri	Aile Reisi		Aile Reisinin Eşi	
	N	%	N	%
İlk çocuk erkek olmalı	28	50.00	21	37.50
İlk çocuk kız olmalı	2	3.57	9	16.08
İlk çocukta cinsiyet ayrımı yapmam	26	46.43	26	46.42
Toplam	56	100.0	56	100.0

Çalışma grubuna katılan aile reislerinin %50'si, aile reislerinin eşlerinin %37.5'si ilk doğan çocuğun erkek olmasını tercih ettiklerini; aile reislerinin %46.43'ü, aile reislerinin eşlerinin %46.42'si ilk doğan çocuğun ilk doğan çocukta cinsiyet ayrımı yapmadıklarını belirtmişlerdir (Tablo 13).

5.11. Bahadın'da Aile Reisleri ve Eşlerinin Erkek Çocuk İsteme Nedenleri

Tablo 14. Bahadın'da Aile Reisleri ve Eşlerinin Erkek Çocuk İsteme Nedenleri

Erkek Çocuk İsteme Nedenleri	Aile Reisi		Aile Reisinin Eşi	
	N	%	N	%
Yaşlılığımızda bize bakar	1	1.78	2	3.57
Soyumuzu devam ettirir	44	78.57	39	69.64
Erkeği eve bağlar	6	10.71	10	17.86
Tarım işlerinde yardımcı olur	2	3.57	3	5.36

Eve destek olur	1	1.78	1	1.79
Arkadaş olur	1	1.78	1	1.79
Sevgi alışverişi	-	-	1	1.78
Toplam	56	100.0	56	100.0

Katılımcı aile reislerinin %78.57'si, aile reislerinin eşlerinin %69.64'ü soyun devamı olarak gördükleri için çocuk sahibi olmayı istedikleri ifade etmişlerdir (Tablo 14).

5.12. Bahadın'da Aile Reisleri ve Eşlerinin Çocuklardan Beklentileri

Tablo 15. Bahadın'da Aile Reisleri ve Eşlerinin Çocuklardan Beklentileri

Çocuklardan Beklentiler	Aile Reisi		Aile Reisinin Eşi	
	N	%	N	%
Ana-baba sözü dinlemesi, itaatkar olması	34	60.71	31	55.36
Bağımsız özerk olması, kendine güvenmesi	22	39.29	25	44.64
Toplam	56	100.0	56	100.0

Çalışma grubuna katılan aile reislerinin %60.71'inin, aile reislerinin eşlerinin %55.36'sının çocuktan beklentilerinin ana-baba sözü dinlemesi, itaatkar olması olarak ifade etmişlerdir (Tablo 15).

5.13. Bahadın'da Aile Reisleri ve Eşlerinin Çocukların Eş Seçimi Konusundaki Tutumları

Tablo 16. Bahadın'da Aile Reisleri ve Eşlerinin Çocukların Eş Seçimi Konusundaki Tutumları

Çocuklar Gelecekteki Eşlerini	Aile Reisi		Aile Reisinin Eşi	
	N	%	N	%
Yalnız kendileri seçmeli	27	48.21	28	50.00
Anne-baba ve kendileri seçmeli	26	46.43	25	44.64
Anne-baba seçmeli	3	5.36	3	5.36
Toplam	56	100.0	56	100.0

Çocuklarınızın gelecekteki eşlerini nasıl seçmelerini istersiniz sorusuna çalışma grubuna katılan aile reislerinin %48.21'i'nin, aile reislerinin eşlerinin 50'sinin "yalnızca kendileri seçmeli" cevabını verdikleri görülmektedir (Tablo 16).

5.14. Bahadın'da Aile Reisleri ve Eşlerinin Çocuklarının Evlilik Öncesinde Evleneceği Kişi İle Tanışıp Görüşmesine Karşı Tutumları

Tablo 17. Bahadın'da Aile Reisleri ve Eşlerinin Çocuklarının Evlilik Öncesinde Evleneceği Kişi İle tanışıp Görüşmesine Karşı Tutumları

Çocukların Evlilik Öncesinde Evleneceği Kişi İle Tanışıp Görüşmesine Karşı Tutumlar	Aile Reisi		Aile Reisinin Eşi	
	N	%	N	%

Normal karşılırim	52	92.86	52	92.86
İyi karşılamam	4	7.14	4	7.14
Toplam	56	100.0	56	100.0

Çalışma grubuna katılan aile reislerinin ve eşlerinin %92.86'i'nin, çocuklarının evlilik öncesinde evleneceği kişi ile tanışıp görüşmesini normal karşılayacaklarını ifade etmişlerdir (Tablo 17).

5.15. Bahadın'da Aile İçi Kararların Alınmasında Aile Reislerinin Tutumları

Tablo 18. Bahadın'da Aile İçi Kararların Alınmasında Aile Reislerinin Tutumları

Aile İçi Kararların Alınmasında Aile Reislerinin Tutumları	N	%
Kararları yalnız ben alırım	9	16.08
Kararları eşimle birlikte alırız	33	58.93
Kararları ailece alırız	12	21.43
Kararları evdeki büyükler alır	3	5.36
Toplam	56	100.0

Tablo 18 incelendiğinde çalışma grubuna katılan aile reislerinin %58.93'ünün, aile içi kararları eşi ile birlikte aldığı ifade ettiği görülmektedir.

6. KONUT

6.1. Bahadın'da Aile Reislerinin Konutlarının Mülkiyet Durumu

Tablo 19. Bahadın'da Aile Reislerinin Konutlarının Mülkiyet Durumu

Konutun Mülkiyet Durumu	N	%
Ev sahibi	52	92.86
Kiracı	1	1.78
Lojman	1	1.78
Ev sahibi değil ama kira ödemiyor	2	3.58
Toplam	56	100.0

Tablo 19 incelendiğinde, Bahadın Kasabası'nda çalışma grubuna katılan aile reislerinin % 92.86'sının kendine ait konutu olduğu görülmektedir.

6.2. Bahadın'da Aile Reislerinin Konutlarının Türü

Tablo 20. Bahadın'da Aile Reislerinin Konutlarının Türü

Konutun Türü	N	%
Müstakil ahşap ev	35	62.50
Müstakil betonarme ev	16	28.57
Apartman dairesi	1	1.78
Tripleks ev	3	5.36

Prefabrik ev (lojman)	1	1.79
Toplam	56	100.0

Bahadın Kasabası'nda çalışma grubuna katılan aile reislerinin yaşadıkları konut türüne bakıldığında % 62.5'inin müstakil ahşap evde, % 28.57'sinin müstakil betonarme evde yaşadığı tespit edilmiştir (Tablo 20).

6.3. Bahadın'da Aile Reislerinin Konutlarının Oda Sayısı

Tablo 21. Bahadın'da Aile Reislerinin Konutlarının Oda Sayısı

Konutlardaki Oda Sayısı	N	%
2	7	12.50
3	17	30.36
4	19	33.92
5	9	16.07
6	1	1.79
8	2	3.57
12	1	1.79
Toplam	56	100.0

Bahadın Kasabası'nda çalışma grubuna katılan aile reislerinin %30'unun konutunun 3 odalı, %33'ünün konutunun 4 odalı olduğu tespit edilmiştir. Bu yönüyle orta düzeyde bir yaşam standardına erişildiğine işaret edebilir (Tablo 21).

6.4. Bahadın'da Aile Reislerinin Konutlarının Hizmet Sunma Olanakları

Tablo 22. Bahadın'da Aile Reislerinin Konutlarının Hizmet Sunma Olanakları

Oturlan Konutta	Var		Yok		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
Elektrik	56	100.0	-	-	56	100.0
Su	56	100.0	-	-	56	100.0
Güneş enerji sistemi	31	55.36	25	44.64	56	100.0
Tuvalet	56	100.0	-	-	56	100.0
Banyo	55	98.21	1	1.79	56	100.0
Mutfak	56	100.0	-	-	56	100.0
Oturma odası	49	87.50	7	12.50	56	100.0
Salon	45	80.35	11	19.65	56	100.0

Bahadın Kasabası'nda çalışma grubuna katılan aile reislerinin evlerinde hizmet sunma donanımına bakıldığında % 100'ünde elektrik, su, gibi temel kaynaklar ile mutfak, tuvalet, banyo gibi bölümlerin bulunduğu görülmektedir (Tablo 22).

6.5. Bahadın'da Aile Reislerinin Konutlarının Isınma Aracı

Tablo 23. Bahadın'da Aile Reislerinin Konutlarının Isınma Aracı

Isınma Araçları	N	%
Soba	55	98.22
Kat kaloriferi	1	1.78
Toplam	56	100.0

Çalışma grubuna katılan aile reislerinin %98.22'sinin ısınma aracının soba olduğu görülmektedir (Tablo 23).

6.6. Bahadın'da Aile Reislerinin Isınma Araçlarında Kullandıkları Yakıt Türleri

Tablo 24. Bahadın'da Aile Reislerinin Isınma Araçlarında Kullandıkları Yakıt Türleri

Yakıt Türü	N	%
Tezek	1	1.79
Odun	2	3.57
Odun-kömür	53	94.64
Toplam	56	100.0

Çalışma grubuna katılan aile reislerinin %94.64'ünün evindeki ısınma aracında odun-kömür tüketildiği ifade edilmiştir (Tablo 24).

6.7. Bahadın'da Aile Reislerinin Konutlarının İç Donanımı

Tablo 25. Bahadın'da Aile Reislerinin Konutlarının İç Donanımı

Oturulan Konutta	Var		Yok		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
Koltuk takımı	40	71.43	16	28.57	56	100.0
Yatak odası takımı	32	57.14	24	42.86	56	100.0
Yemek odası takımı	21	37.50	35	62.50	56	100.0
Buz dolabı	55	98.21	1	1.79	56	100.0
Çamaşır makinesi	53	94.64	3	5.36	56	100.0
Bulaşık makinesi	12	21.43	44	78.57	56	100.0
Fırın	39	69.64	17	30.36	56	100.0
Fritöz	23	41.07	33	58.93	56	100.0
Robot	18	32.14	38	67.86	56	100.0
Blender	12	21.43	44	78.57	56	100.0
Çay makinesi	8	14.29	48	85.71	56	100.0
Kahve makinesi	8	14.29	48	85.71	56	100.0
Yumurta pişirme makinesi	3	5.36	53	94.64	56	100.0
Ütü	46	82.14	10	17.86	56	100.0

Traş makinesi	20	35.71	36	64.29	56	100.0
Saç kurutma makinesi (fön)	31	55.36	25	44.64	56	100.0
Elektrik süpürgesi	48	85.71	8	14.29	56	100.0
Halı yıkama makinesi	5	8.93	51	91.07	56	100.0
Radyo	29	51.79	27	48.21	56	100.0
Teyp	28	50.00	28	50.00	56	100.0
Müzik seti	20	35.71	36	64.29	56	100.0
Televizyon	55	98.21	1	1.79	56	100.0
DVD-VCD	9	16.07	47	83.93	56	100.0
Telefon	51	90.07	5	8.93	56	100.0
Cep telefonu	55	98.21	1	1.79	56	100.0
Bilgisayar	3	5.35	53	94.64	56	100.0

Tablo 25 incelendiğinde Bahadın Kasabası'nda araştırmaya katılan aile reislerinin konutlarının mobilya (%71.43, %57.14, %37.50), elektronik eşya (televizyon%98.21, teyp%51.79, radyo% 50, cep telefonu % 98.21) ve elektrikli ev aletleri (buz dolabı %98.21, çamaşır makinesi %94.64, ütü %82.14, elektrik süpürgesi %85.71) bakımından yeterli donanıma sahip olduğu görülmektedir.

6.8. Bahadın'da Aile Reislerinin Yozgat ve Sorgun'da Konut Sahibi Olma Durumları

Tablo 26. Bahadın'da Aile Reislerinin Yozgat ve Sorgun'da Konut Sahibi Olma Durumları

Kent Merkezinde Konut Sahibi Olma Durumları	Evet		Hayır		Toplam	
	N	%	Hayır	N	N	%
Yozgat'ta evim var	0	0	56	100.0	56	100.0
Sorgun'da evim var	0	0	56	100.0	56	100.0

Tablo 26 incelendiğinde Bahadın Kasabası'nda çalışma grubuna katılan aile reislerinin hiçbirinin Yozgat veya Sorgun'da bir konuta sahip olmadığı görülmektedir.

7. Ekonomik Yaşam

7.1. Bahadın'da Aile Reislerinin Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

Tablo 27. Bahadın'da Aile Reislerinin Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

Meslek Grupları	N	%
Çiftçilik	25	45.64
Hayvancılık	2	3.57
Çiftçilik-Hayvancılık	4	7.14
Bağcılık	10	17.85
Arıcılık	4	7.14
Memur	5	8.92
Memur Emeklisi	2	3.57

İşçi	1	1.78
İşçi Emeklisi (Yurt dışı)	4	7.14
İşçi Emeklisi (Yurt içi)	6	10.71
Ortakçılık	3	5.35
Müzisyen	2	3.57
Esnaf	5	8.92

Bahadın Kasabası'nda çalışma grubuna katılan aile reislerinin %45.64 çiftçilik ile geçindiği belirlenmiştir (Tablo 27).

7.2. Bahadın'da Aile Reislerinin Yıllık Gelir Dağılımı

Tablo 28. Bahadın'da Aile Reislerinin Yıllık Gelir Dağılımı

Ailelerin Yıllık Geliri (YTL)	N	%
1000 ve daha az	4	7.14
1001-2000	5	8.93
2001-3000	5	8.93
3001-4000	2	3.53
4001-5000	2	3.53
5001-6000	4	7.14
6001-7000	6	10.71
7001-8000	5	8.93
8001-9000	8	14.29
9001-10 000	-	-
10 001-11 000	7	12.50
11 001-12 000	-	-
12 001-15 000	5	8.93
18 000	1	1.78
30 000	1	1.78
55 000	1	1.78
Toplam	56	100.0

Tablo 28 incelendiğinde Bahadın Kasabası'nda çalışma grubuna katılan aile reislerinin %14.29'unun yıllık gelirinin 8001-9000 TL, %10.71'inin yıllık gelirinin 6001-7000 TL, %8.93'ünün yıllık gelirinin 12 001-15 000 TL, olduğu görülmektedir.

7.3. Bahadın'da Aile Reislerinin Toprağa Sahip Olma Durumu

Tablo 29. Bahadın'da Aile Reislerinin Toprağa Sahip Olma Durumu

Toprak Sahibi Olma Durumu	N	%
Evet	45	80.36
Hayır	11	19.64
Toplam	56	100.0

Bahadın Kasabası'nda çalışma grubuna katılan aile reislerinin %80.36'sının ekip biçebileceği arazisinin olduğu belirlenmiştir (Tablo 29).

7.4. Bahadın'da Aile Reislerinin Toprak Kiraya Verme ve Kiraya Tutma Eğilimi

Tablo 30. Bahadın'da Aile Reislerinin Toprak Kiraya Verme ve Kiraya Tutma Eğilimi

Değişkenler		N	%
Kiraya Verilen Toprak	Evet	12	21.43
	Hayır	44	78.57
	Toplam	56	100.0
Kiraya Tutulan Toprak	Evet	4	7.14
	Hayır	52	92.86
	Toplam	56	100.0

Bahadın Kasabası'nda araştırmaya katılan aile reislerinin %21.43'ünün işletilmek üzere toprağını (tarla, bağ, bahçe) kiraya verdiği, %7.14'ünün ise işletmek üzere başkasından toprak kiraladığı görülmektedir (Tablo 30). Aile reislerinin, büyük ölçüde kendi toprağını işlediği söylenebilir.

7.5. Bahadın'da Aile Reislerinin En Çok Ürettiği Ürünler ve Miktarları

Tablo 31. Bahadın'da Aile Reislerinin En Çok Ürettiği Ürünler ve Miktarları

En çok Üretilen Ürünler	N	%
Arpa	50	89.28
Buğday	35	62.50
Mercimek	13	23.22
Nohut	17	30.36
Şeker pancarı	18	32.14
Üzüm	40	71.43
Sebze	35	62.50
Diğer meyveler	31	55.36

Bahadın Kasabası'nda araştırmaya katılan aile reislerinin %89.28'inin arpa, %62.5'inin buğday, %71.43'ünün üzüm yetiştirdiği belirlenmiştir (Tablo 31).

7.6. Bahadın'da Aile Reislerinin Evinde Hazırlanan Yiyecek ve İçecekler

Tablo 32. Bahadın'da Aile Reislerinin Evinde Hazırlanan Yiyecek ve İçecekler

Yiyecek ve İçecekler	Evet		Hayır		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
Yufka	50	89.28	6	10.72	56	100.0
Tarhana	28	50.00	28	50.00	56	100.0
Bulgur	26	46.43	30	53.57	56	100.0
Erişte	42	75.00	14	25.00	56	100.0
Peynir	17	30.36	39	69.64	56	100.0
Yağ	7	12.50	49	87.50	56	100.0
Turşu	50	89.28	6	10.72	56	100.0
Reçel	46	82.14	10	17.86	56	100.0
Salça	17	30.36	39	69.64	56	100.0
Sucuk	1	1.79	55	98.21	56	100.0
Şarap	26	46.43	30	53.57	56	100.0
Boğma Rakı	5	8.93	51	90.07	56	100.0
Sirke	5	8.93	51	90.07	56	100.0
Ekşi	9	16.07	47	83.93	56	100.0
Pekmez	35	62.50	21	37.50	56	100.0
Kuru Meyve	40	71.43	16	28.57	56	100.0

Bahadın Kasabası'nda çalışma grubuna katılan aile reislerinin %89.28'inin evinde yufka ve turşu, %82.14'ünün evinde reçel, %62.50'inin evinde pekmez, %46.43'ünün evinde şarap ve %71.43'ünün evinde kuru meyve hazırlandığı belirlenmiştir (Tablo 32).

7.7. Bahadın'da Aile Reislerinin Sahip Olduğu Tarım Aletleri

Tablo 33. Bahadın'da Aile Reislerinin Sahip Olduğu Tarım Aletleri

Tarım Aletleri	Var		Yok		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
Traktör	15		41	73.21	56	100.0
Mibzer	15	26.79	41	73.21	56	100.0
Pulluk	14	25.00	42	75.00	56	100.0
Kazayağı	14	25.00	42	75.00	56	100.0
Römork	15	26.79	41	73.21	56	100.0
Ot biçme makinesi	1	1.79	55	98.21	56	100.0
Ot toplama makinesi	2	3.57	54	94.42	56	100.0
Silindir	4	7.14	52	92.86	56	100.0
Patoz	4	7.14	52	92.86	56	100.0
Holder	13	23.22	43	76.78	56	100.0
Tırmık	11	19.64	45	80.36	56	100.0
Fıfır	13	23.22	43	76.78	56	100.0
Kobra	1	1.79	55	98.21	56	100.0

Tablo 33'e bakıldığında Bahadın Kasabası'nda araştırmaya katılan aile reislerinin %26.79'sının

mibzer ve remork, %25'inin pulluk ve kazayağı gibi tarım aletlerine sahip olduğu görülmektedir.

7.8. Bahadın'da Aile Reislerinin Otomobile Sahip Olma Durumları

Tablo 34. Bahadın'da Aile Reislerinin Otomobile Sahip Olma Durumları

Otomobile Sahip Olma Durumu	N	%
Otomobilim var	18	32.14
Otomobilim yok	38	67.86
Toplam	56	100.0

Bahadın Kasabası'nda araştırma grubuna dahil edilen aile reislerinin sadece 32.14'sinin bir otomobile sahip olduğu belirlenmiştir (Tablo 34).

7.9. Bahadın'da Aile Reislerinin Kız Çocuklarının ve Eşlerinin Çalışması Konusundaki Tutumları

Tablo 35. Bahadın'da Aile Reislerinin Kız Çocuklarının ve Eşlerinin Çalışması Konusundaki Tutumları

Kızın ya da Eşin Çalışması	Kızımın Çalışmasını		Eşimin Çalışmasını	
	N	%	N	%
Kabul ederim	42	75.00	44	78.57
Kabul etmem	2	3.37	6	10.72
Zaten çalışıyor	9	16.07	4	7.14
Kızım yok, olsaydı kabul ederdim	3	5.36	-	-
Zaten çalıştı	-	-	2	3.57
Toplam	56	75.00	56	100.0

Bahadın Kasabası'nda araştırma grubuna dahil edilen aile reislerinin %75'inin kızının çalışmasını, %78.57'sinin eşinin çalışmasını kabul edeceğini ifade etmiştir (Tablo 35).

7.10. Bahadın'da Aile Reislerinin Miras Dağılımında Kız Erkek Çocuk Ayırımı Yapma Eğilimi

Tablo 36. Bahadın'da Aile Reislerinin Miras Dağılımında Kız Erkek Çocuk Ayırımı Yapma Eğilimi

Mirasta Kız-Erkek Çocuk Ayırımı	N	%
Evet	3	5.36
Hayır	49	87.50
Çoğu kez	2	3.57
Kızlar kendileri almak istemez	2	3.57
Toplam	56	100.0

Bahadın Kasabası'nda araştırma grubuna dahil edilen aile reislerinin %87.5'inin miras dağılımında kız erkek çocuk ayırımı yapmadığını ifade etmiştir (Tablo 36).

7.11. Bahadın'da Aile Reislerinin Sosyal Güvenlik Durumları

Tablo 37. Bahadın'da Aile Reislerinin Sosyal Güvenlik Durumları

Sosyal Güvenlik Türü	N	%
SSK	20	35.71
BAG-KUR	14	25.00
Emekli Sandığı	16	28.57
Yok	6	10.72
Toplam	56	100.0

Tablo 37'ye bakıldığında Bahadın Kasabası'nda araştırmaya katılan aile reislerinin %10.72'sinin herhangi bir sosyal güvencesi olmadığı görülmektedir.

8. Eğitim

8.1. Bahadın'da Aile Reislerinin ve Eşlerinin Öğrenim Durumları

Tablo 38. Bahadın'da Aile Reislerinin ve Eşlerinin Öğrenim Durumları

Öğrenim Durumu	Aile Reisi		Aile Reisinin Eşi	
	N	%	N	%
Okuma yazma bilmiyor	-	-	19	33.92
Okur-yazar	5	8.93	13	23.22
İlkokul	38	67.86	18	32.14
Ortaokul	8	14.29	3	5.36
Lise	4	7.14	3	5.36
Köy enstitüsü	1	1.78	-	-
Toplam	56	100.0	56	100.0

Tablo 38'e bakıldığında Bahadın Kasabası'nda araştırmaya katılan aile reislerinin eşlerinin %33.92'sinin okuma-yazma bilmediği görülmektedir.

8.2. Bahadın'da Aile Reislerinin Çocukların Eğitiminde Kız Erkek Çocuk Ayırımı Yapma Eğilimi

Tablo 39. Bahadın'da Aile Reislerinin Çocukların Eğitiminde Kız Erkek Çocuk Ayırımı Yapma Eğilimi

Çocuklarının Ulaşmasını İstedikleri Eğitim Düzeyinde Kız Erkek Ayırımı	Kız		Erkek	
	N	%	N	%
İlkokul	-		-	-
Ortaokul	-		-	-
Lise	-		-	-
Meslek lisesi	-		-	-
Üniversite	-		-	-
Okuyabildiği en yüksek düzey	56	100.0	56	100.0
Toplam	56	100.0	56	100.0

Bahadın'da çalışma grubuna katılan aile reislerinin ve eşlerinin %100'ü, çocuklarını okuyabildiği en

yüksek düzeye kadar okutmak istediklerini ifade etmişlerdir (Tablo 39).

9. Sosyal Yaşam

Bahadın'da Aile Reislerinin ve Eşlerinin Boş Zaman Uğraşları

Tablo 40. Bahadın'da Aile Reislerinin ve Eşlerinin Boş Zaman Uğraşları

Boş Zaman Uğraşları	Aile Reisi		Aile Reisinin Eşi	
	N	%	N	%
Televizyon izleme	55	98.21	55	98.21
Akraba ziyaretleri	46	81.14	46	81.14
Komşu gezmeleri	45	80.36	45	80.36
Kahveye gitme	20	35.71	2	3.57
Eğlenceli periyodik aile toplantıları	7	12.50	7	12.50
Okey oynama	4	7.14	4	7.14
Kağıt oyunları oynama	4	7.14	4	7.14
Saz çalma ve söyleme	3	5.35	1	1.78
Türkü şarkı söyleme	4	7.14	4	7.14
Dans etme	1	1.78	1	1.78
El işi yapma	-	-	1	1.78
Okuma-yazma	1	1.78	1	1.78
Bahçe işleriyle uğraşma	1	1.78	1	1.78

Bahadın kasabasında çalışma grubuna katılan aile reisleri ve eşleri boş zaman uğraşı olarak %98.21 oranında televizyon izlemeyi, %81.14 oranında akraba ziyaretlerini, %80.36 oranında komşu gezmelerini, %12.5 oranında eğlenceli periyodik aile toplantılarını belirtmişlerdir (Tablo 40).

9.2. Bahadın'da Aile Reislerinin ve Eşlerinin Televizyonda En Çok İzledikleri Programlar

Tablo 41. Bahadın'da Aile Reislerinin ve Eşlerinin Televizyonda En Çok İzledikleri Programlar

Televizyonda En Çok İzlenen Programlar	Aile Reisi		Aile Reisinin Eşi	
	N	%	N	%
Haberler	48	85.71	48	85.71
Yerli dizi	27	48.21	27	48.21
Yabancı dizi	18	32.14	18	32.14
Spor	17	30.36	17	30.36
Magazin	7	12.50	7	12.50
Sağlık	12	21.43	12	21.43
Sinema	25	44.64	25	44.64
Belgesel	3	5.35	3	5.35
Çizgi film	4	7.14	4	7.14
Açık oturum	8	14.28	8	14.28

Eğlence	18	32.14	18	32.14
Kadın	1	1.78	1	1.78
Mevlüt	1	1.78	1	1.78

Bahadın kasabasında araştırmaya katılan aile reisleri ve eşlerinin televizyonda %85.71 oranında haberleri, %48.21 oranında yerli dizileri, % 44.64 oranında sinema, %30.36 oranında spor programlarını izledikleri görülmektedir (Tablo 41).

9.3. Bahadın'da Aile Reislerinin Gazete Alma ve Okuma Eğilimleri

Tablo 42. Bahadın'da Aile Reislerinin Gazete Alma ve Okuma Eğilimleri

Değişkenler		N	%
Gazete Alma Eğilimi	Evet alırım	10	17.86
	Hayır	28	50.00
	Bazen alırım	15	26.79
	Çoğu kez alırım	3	5.35
	Toplam	56	100.0
Gazete Okuma Eğilimi	Hiç okumam	24	42.86
	Ara sıra okurum	18	32.14
	Çoğu kez okurum	4	7.14
	Her gün okurum	10	17.86
	Toplam	56	100.0

Bahadın Kasabası'nda araştırmaya katılan aile reislerinin %17.86'sının düzenli olarak her gün gazete alma ve okuma alışkanlığı olduğu görülmektedir (Tablo 42).

9.4. Bahadın'da Aile Reisinin Gazetede En Çok Okuduğu Bölüm

Tablo 43. Bahadın'da Aile Reisinin Gazetede En Çok Okuduğu Yazılar

Gazetede En Çok Okunan Yazılar	N	%
Makale	16	28.57
Politik haber	15	26.79
Ekonomi	10	17.86
Aktualite haber magazin	7	12.50
Spor	7	12.50
Yazı dizileri	6	10.71
Fark etmez hepsini okurum	1	1.78

Bahadın Kasabası'nda araştırmaya katılan aile reislerinin %28.57'si gazetede en çok makale, %26.79'u politika ile ilgili haberleri okuduğunu belirtmişlerdir (Tablo 43).

10. Dinsel Yaşam

10.1. Bahadın'da Aile Reislerinin ve Eşinin Namaz Kılma, Oruç Tutma, Kadere İnanma, Büyüye İnanma Eğilimi

Tablo 44. Bahadın'da Aile Reislerinin ve Eşinin Namaz Kılma, Oruç Tutma, Kadere İnanma, Büyüye İnanma Eğilimi

Değişkenler		Aile Reisi		Aile Reisinin Eşi		
		N	%	N	%	
Namaz Eğilimi	Kılma	Kılmam	22	39.28	47	83.93
		Ara sıra kılarım	-	-	4	7.14
		Beş vakit kılarım	1	1.79	-	-
		Cuma namazlarını kılarım	5	8.93	-	-
		Bayram namazlarını kılarım	14	25.00	-	-
		Cuma ve bayram namazlarını kılarım	10	17.86	-	-
		Cevapsız	4	7.14	5	8.93
		Toplam	56	100.0	56	100.0
Oruç Eğilimi	Tutma	Evet	18	32.15	29	51.79
		Hayır	30	53.57	20	35.71
		Bazen	8	14.28	7	12.50
		Toplam	56	100.0	56	100.0
Kadere Eğilimi	İnanma	Evet	43	76.79	45	80.36
		Hayır	12	21.43	10	17.86
		Bazen	1	1.78	1	1.78
		Toplam	56	100.0	56	100.0
Büyüye Eğilimi	İnanma	Evet	4	7.14	9	16.07
		Hayır	52	92.86	47	83.93
		Bazen	-	-	-	-
		Toplam	56	100,0	56	100.0

Bahadın Kasabası'nda araştırmaya katılan aile reislerinin bayram namazı kılma eğiliminin %25, oruç tutma eğiliminin %32.15, kadere inanma eğiliminin %21.43, büyüye inanma eğiliminin %7.14 olduğu; aile reislerinin eşlerinin namaz kılma eğiliminin %7.14, oruç tutma eğiliminin %51.79, kadere inanma eğiliminin %80.36 ve büyüye inanma eğiliminin %16.07 olduğu görülmektedir. Aile Reislerinin oruç tutma, kadere inanma, büyüye inanma eğilimleri eşlerine göre daha düşük düzeyde iken, namaz kılma eğilimlerinin eşlerine göre daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir (Tablo 44).

11. Sonuç ve Öneriler

Bahadın Kasabası'nın tarihi, coğrafi yapısı, nüfus yapısı, aile yapısı, eğitim, sosyal yaşam, dinsel yaşam ve kültürel özellikleri bakımından tanıtılması amacıyla yapılan bu araştırma sonucunda Bahadın Kasabası'nın hareketli, dinamik ve modernleşmeye açık bir nüfus yapısına sahip olduğu belirlenmiştir. Çekirdek aile biçiminin egemen olduğu kasabada aile biçimi ve aile içi ilişkilerde kentsel eğilimli sonuçlar tespit edilmiştir. Halkının düşük gelire sahip olduğu ve geçim olanaklarının sınırlı olduğu ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak Bahadın, sürekli göç veren bir yerleşme birimi özelliğindedir. Bahadın'da yüksek bir eğitim isteği mevcuttur. Dinsel değer ve tutumlarda kendilerine özgü geleneksel özelliklerin devam ettiği tespit edilmiştir. Batıl inançların değişmesinde kentsel nitelikler ön plana çıkmıştır. Kasabada hızla kentleşmeye doğru yönelmenin olduğu ortaya çıkmıştır.

Katılımcıların kitle iletişim araçlarından yararlandığı, aile reis ve eşlerinin boş zamanlarını

çoğunlukla TV izleyerek geçirdiği, özellikle haberleri dinlemeyi tercih ettiği, yaklaşık yarısının günlük veya belli aralıklarla gazete aldığı ve okuduğu belirlenmiştir. Bu araştırmaya katılanların çoğunlukla 40 yaş üstünde oldukları düşünüldüğünde, bu gruptaki katılımcıların bir yetişkin olarak iletişim teknolojisini kullanmada daha kontrollü davrandıkları söylenebilir. Oysa ki kitle iletişim araçları gençler üzerinde çok etkili olabilmektedir. Çelik (2016) günümüz gençliğinin kendini iletişim teknolojisine, bağlayan ve gerçek yaşamın etkinlik uzamlarıyla ilişkisini zayıflatan etkisinden kurtaramadığını belirtmektedir. Hatta kitle iletişim araçları kişinin olayları doğru ya da yanlış olarak değerlendirmesini, doğru ya da yanlış bir kültürü edinmesini ve değer yargılarını etkileyebilmektedir (Çelik, 2013).

Bu araştırma kapsamına alınmayan örneğin sağlık vb konuları da kapsayacak şekilde yeni araştırmalar planlanabilir. Bundan sonra yapılacak araştırmalarda daha büyük çalışma grubu seçilebilir.

12. Kaynaklar

Baş, A. (2002). Her Yönüyle Bahadın, Grafik Reklamcılık San. ve Tic. Ltd. Şti. İstanbul.

Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı İstatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Çelik, E. (2013). Kitle haberleşme araçlarının gençlerin dil ve anlam algısına etkisi. *Yeni Türkiye Dergisi*, 55, 1243-1256.

Çelik, E. (2016). Youth communication technology addiction and leisure time education. ICLEL, 2015, 1st. International Conference on Lifelong Learning and Leadership for All, Palacky University and Moravian University College Olomouc, Czech Republic. *Proceedings Book*, 1, 423-426.

Gürlel, C. F. (2004). Türkiye'nin Kapısındaki Fırsat,

web:<http://www.erg.sabanciuniv.edu/docs/turkiyeninkapisindakifirsat.pdf>, 8.11.2014 tarihinde bakıldı.

Ocak, A. Y. (1999). Alevîliğin tarihsel, sosyal yanları ile felsefesi arasındaki ilişki problemine dair, *tarihi ve kültürel boyutlarıyla türkiye'de alevîler bektâşîler nusayriler*, (Yayına Hazırlayan: İsmail Kurt-Seyyid Ali Tüz), İstanbul.

Sümer, F. (1976). Safevi Devleti'nin kuruluş ve gelişmesinde Anadolu Türkleri'nin rolü. Ankara: Güven Matbaası, s15-42 ve 57-84

web 1: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Bahad%C4%B1n> 01.04.2014 tarihinde bakıldı.

web 2: <http://www.bahadin.bel.tr/> 01.04.2012 tarihinde bakıldı.

web 3: <http://www.bahadin.bel.tr/> 01.04.2016 tarihinde bakıldı.

YOZGAT EFSANELERİNİN ANADOLU TÜRK EFSANELERİ İÇİNDEKİ YERİ

Zekeriya KARADAVUT¹

Özet

Bir halk edebiyatı türü olan efsane Grimm Kardeşlerin genel kabul gören tarifine göre “gerçek veya hayali muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan bir hikâyedir.” Biz buraya hayvanlar, bitkiler ve olağanüstü varlıklar hakkında anlatılan hikâyeleri de dâhil edebiliriz. Efsanelerin kimi motifleri yerin, şahsın, varlıkların adlandırılmalarından dolayı yerel ve ulusal özellikler taşısa da, evrensel olan motifleri de vardır. Mahalli bir velinin kerametinin anlatıldığı menkıbeyi ulusal bazda pek çok başka veliye bağlı olarak da görmek mümkündür. Ayrıca aynı menkıbeyi özellikle kitabi dinlerin azizlerinin kerameti olarak da görmekteyiz. Bu da efsanelerin uluslararası boyutunu dikkatlerimize sunmaktadır. Halk anlatmalarının uluslararası benzerliği araştırmacıların dikkatini çekmiş, bunun öğrenilebilmesi için çeşitli teoriler geliştirilmiştir, folklorik metinler çeşitli yöntemlerle incelenmiştir. Biz bildirimizde çeşitli tarihlerde saha çalışması ile Yozgat’tan derlediğimiz efsane metinlerini Pertev Naili Boratav’ın Türk efsaneleri için yaptığı tasnife bağlı kalarak tasnif edecek ve anlatıcı, efsane kahramanı (tip) ve motif bakımından diğer Anadolu-Türk efsaneleriyle karşılaştıracamız. Sonuç olarak da Yozgat’ta anlatılan efsanelerin genel Türk efsaneleri içindeki yerini tespit etmeye çalışacağız.

Abstract

Place of Yozgat Legends in The Anatolian - Turkish Legends

In generally accepted definition from Grimm Brothers, “legend is a story about a definite (real or imaginary) person, event, or place”. One can also include the stories about animals, plants and extraordinary creatures. As well as having global motifs, some motifs of the legends have local and national characteristics on the grounds of the denominations of place, people and creatures. It is possible to observe that the legend of a local patron saints miracle can be related to many other national patron saints. The same legend is also seen particularly as a miracle of saints of monotheist religions. This presents our attention to the international aspect of the legends. International similarities of folk narratives have attracted the researchers. Some theories have been developed in order to understand International similarities of folk narratives. Folkloric texts have been investigated with various methods. In this study, we will classify the legendary texts had been compiled from Yozgat on various dates depending on the classifications of Pertev Naili Boratav for the Turkish legends and compare with other Anatolian- Turkish legends in respect to narrative, hero of legend (type) and motif. In conclusion, we will try to evaluate the place of legends told in Yozgat in whole Turkish legends.

1. Giriş

Yozgat efsanelerine geçmeden önce, efsane kavramının tanımı, özellikleri ve Yozgat efsaneleri üzerinde yapılan çalışmalardan bahsetmenin faydalı olacağı inancındayım.

Efsane kelimesi dilimize Farsça’dan geçmiştir. Bu tür, Arapça’da “ustura/esatir” kelimesiyle karşılanmaktadır. Ayrıca, halk nazarında din büyüğü olarak kabul edilen kişilerin kerametlerini anlatan efsanelere “menkıbe” de denilmektedir.

Batı dillerinde efsane kelimesinin karşılığı olarak Latince “Legendus” kökünden gelen terimler kullanılmaktadır. İngilizce’de “legend”, Fransızca’da “legende”, Almanca’da “legende” ve “sage” gibi. Yunan-

¹Prof. Dr.,Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi, ANTALYA

ca'da "myth" / "mythos"² ile Rusça'da "predaniya" ve "skaz" kelimeleri de efsane karşılığı olarak kullanılmaktadır³.

Bu tür, Türk dünyasında bazen küçük ses değişiklikleri ile tıpkı Anadolu'da olduğu gibi efsane şeklinde söylendiği gibi, bazen de farklı terimlerle karşılanmaktadır. Mesela, Azerbaycan'da "mif" ve "esatir" in yanında "efsane"; Türkmenler'de "epsane", "rovayat"; Özbekler'de "efsane", "rivayat"; Karakalpaklar'da "epsane", "legenda", "anız", "anız-engime"; Kazaklar'da "anız", "anız-engime", "epsane-hikayet"; Başkurtlar'da "rivayet", "legenda"; Kazan Tatarları'nda "rivayat", "legenda", "ekiyet", "beyt"; Altay Türkleri'nde "kuuçın", "kep-kuuçın", "mif-kuuçın", "legenda-kuuçın"; Hakaslar'da "kip-çoo", "legenda", "çoo-çaah" ve Kırgızlar "ulamış", "mif", "ılap" ve "comok"⁴ terimleri efsane karşılığı olarak kullanılmaktadır.

Sözlüklerin: Masal, asılsız hikâye, hurafat; şöhret bulup dillere düşen vaka ve hal, boş söz, saçma sapan lakırdı; eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayali hikâye, söylence, diye tarif ettikleri türü bir ansiklopedimiz: "Bir toplumun en eski hayatını, zaman-dışı bir vakalar hikâyesi halinde anlatan hatıralar bütünü. Başlangıçta tabiatüstü nitelikler gösteren kimselerin hayatlarını, sonraları da halkın hayal gücünü veya şairlerin ortaya koydukları eserlerin tesiriyle şekil değiştirmiş tarih olaylarını anlatan harika niteliğindeki hikâyeler..."⁵ şeklinde tarif eder.

Efsaneler üzerinde çalışan yerli ve yabancı pek çok araştırmacı, çeşitli zamanlarda efsane tarifleri yapmışlardır. Ancak bu tariflerin hemen hemen hepsi de Alman Grimm kardeşlerin tarifine dayandırılmıştır. Grimm kardeşler efsaneyi şu şekilde tarif etmişlerdir: "Efsane, gerçek veya hayali, muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan bir hikâyedir."

Bu tarif üç ana unsuru içine almaktadır:

1. Efsane, anlatıcının tarihi zaman kavramına uygundur.

Şöyle ki:

a) Efsane, muayyen bir tarihi (gerçek veya hayali) hadise ile birleştirilmiştir.

b) Efsane, muayyen bir şahısla, yani bir ad verilen tarihi (gerçek veya hayali) bir şahsiyet ile birleştirilmiştir.

c) Efsane, anlatıcının coğrafi alan kavramına uygundur; yani, o, belirli bir yerle birleştirilmiştir.

2. Efsane, anlatıcının coğrafi alan kavramına uygundur; yani, o, belirli bir yerle birleştirilmiştir.

3. Efsane, hakiki bir hikâyedir. Gerçi o, tabiatüstü hadiselerce iş görür, ama anlatıcıları tarafından ona inanılır. Onu anlatanın ve dinleyenin hakiki dünyasına mahsusmuş gibi itibar edilir⁶.

Alman halkbilimci Max Luthi'ye göre yeni bir kavram olan efsane (sage) aslında, gerçekte vukua gelmiş hadiseleri hikâye eder. Fakat o gerçekten iki şekilde uzaklaştırılmaktadır. Ağızdan ağıza nakledilirken değişikliğe uğramasının yanında şairler tarafından edebi olarak işlenmeleri de başlıca değişme sebebi olmaktadır. Dar manada efsane masallarda olduğu gibi, tabiatüstü bir hadisenin takdimidir; hikâye edilmiştir. Asıl halk efsanesi ise alışılmamış, tuhaf ve ekseriyetle huzursuzluk meydana getiren şeylerden, şekillerden

²Saim Sakaoğlu, *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Katalogu*, Ankara 1980, 4.

³Metin Ergun, *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*, I c. Ankara 1997, 1.

⁴ay.

⁵*Yeni Türk Ansiklopedisi*, 2. C. İstanbul 1985, 757.

⁶Heda Jason, "Concerning the "Historical" and the "Local" Legends and Their Relations", *Journal of American Folklore*, 84 (331), 134-144'ten Saim Sakaoğlu age., 4.

ve hadiselerden bahseder⁷.

Ülkemizde ise efsaneleri bilimsel olarak ilk inceleyen kişi olan Saim Sakaoğlu ise yerli ve yabancı birçok araştırmacının tariflerini inceledikten sonra efsanelerin hususiyetlerini şu şekilde tespit etmiştir:

- a) Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar.
- b) Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır.
- c) Umumiyetle şahıs ve hadiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür.
- d) Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatımadır⁸.

2.Efsanelerin Teşekkülü

Bütün efsaneler tek bir konuyu, tek bir hadiseyi anlatmadıkları için teşekküllerindeki kaynak da tabii olarak tek olmayacaktır. Yukarıdaki tariflerden de anlaşılacağı üzere efsaneler dini, tarihi, fantastik veya mitolojik hadiseler üzerinde anlatılabilmektedir. Bu yüzden de onların köklerini, kaynaklarını farklı mecralarda aramak gerekir. Yani efsaneler masallar gibi hayal mahsulü olan hadiselerden teşekkül etmemiştir.

R. Rosiere efsanelerin teşekkülünü şu üç kaide ile açıklamaktadır:

1. Menşelerle ilgili kaide: Aynı akli kapasiteye sahip olan bütün milletlerde muhayyile aynı şekilde tezahür eder. Böylece benzer efsanelerin yaratılışına sebep olur.

2. Birinin yerine diğerinin geçmesi kaidesi: Bir kahramanın hatırası zayıfladıkça onun şerefine yaratılmış olan efsane bu kahramanı terk eder ve daha meşhur birine mal olur.

3. Adapte olabilme kaidesi: Çevre değiştiren her efsane yeni çevrenin sosyal ve etnoğrafik şartlarına kendisini adapte eder⁹.

3.Anadolu-Türk Efsaneleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Efsanelerimiz üzerinde yapılan ilmi çalışmalar son yıllarda hızlı bir artış göstermiştir. Bu artışta Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'nun ayrı bir yeri vardır. Sakaoğlu, doçentlik tezi olarak efsane konusunu ele almış ve akademik bir çıkışı da açmış olur. Efsaneler bugün üniversitelerimizin birçoğunda doçentlik, doktora ve yüksek lisans konusu olarak incelenmektedir. Biz burada tezler hakkında bilgi verip diğer çalışmaların bazılarından kısaca bahsedeceğiz.

Anadolu Türk efsaneleriyle ilgili ilk tez Saim Sakaoğlu'nun doçentlik çalışmasıdır. Sakaoğlu tezinde taş kesilme motifine yer veren efsaneleri incelemiştir. Eserde ayrıca efsanelerle ilgili teorik bilgiler de verilmiştir¹⁰.

Doçentlik tezi olarak ikinci çalışma Bilge Seyidoğlu'na aittir. Seyidoğlu, Erzurum'dan derlediği 192 efsaneyi üç gruba ayırarak incelemiştir¹¹.

Yusuf Olgun, "Tarihi Bursa Efsaneleri" adlı doktora tezinde 142 efsaneyi çeşitli açılardan incelemiştir.

⁷Max Luthi, *Marchen*, Stuttgart 1962, 6-7'den Saim Sakaoğlu, *age.*, 5.

⁸Saim Sakaoğlu, *age.*, 6-7.

⁹Arnold von Gennep, *La Formation des Legendes*, Paris 1917, 284'ten Saim Sakaoğlu, *age.*, 6-7.

¹⁰Saim Sakaoğlu, *age.*

¹¹Bilge Seyidoğlu, *Erzurum Efsaneleri*, Ankara 1985.

ti¹²

Elazığ¹³, Van¹⁴, Diyarbakır¹⁵, Bingöl¹⁶, Erzincan¹⁷, Malatya¹⁸, Konya¹⁹, Giresun,, Muğla²⁰ ve Niğde²¹ gibi pek çok ilimizin efsaneleri de yüksek lisans konusu olarak incelenmiştir.

4.Yozgat Efsaneleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Yozgat efsaneleriyle ilgili ilk bilimsel çalışma tarafımızdan 1992 yılında bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. 1990-1992 yılları arasında yaptığımız derleme gezilerinde Aydıncık ve Kadışehri ilçelerimiz hariç, diğer bütün ilçelerle büyük kasaba ve köylere kadar gidilerek bizzat halktan 176 efsane derlenmiştir. Bunların 101 tanesi çeşitli başlıklar altında tasnif edilerek incelenmiştir. Metinler incelenirken önce ana tasnif grupları hakkında bilgiler verilmiş, sonra efsanenin motiflerini ihtiva eden kısa özetleri çıkarılmıştır. Her motifin **Motif Index**'teki tip numarası verildikten sonra Yozgat efsanelerinin Anadolu'daki diğer varyantlarıyla mukayesesi yapılmıştır. Çalışmamızda incelediğimiz 101 efsanenin metni de yer almaktadır²².

Yozgat'a ait ilk efsaneye görebildiğimiz kadarıyla *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*²³ da rastlamaktayız. Köprülü'nün *Künhü'l Ahbar* ve *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*'nden naklettiği efsane, Emir Çini'nin kerametlerin anlatmaktadır. Bu metin, bizim Yozgat efsaneleri için yaptığımız tasnifte IV/A grubuna girmektedir. Aynı tipte alakalı bir başka efsane de *Vilayet-name*'de yer almaktadır²⁴.

Yozgat efsanelerine yer veren diğer bir kaynak da Martti Rasanen'in *Turkische Sprachproben Aus Mittel Anatolien*²⁵ adlı eseridir. Burada, Hz. Süleyman ile ilgili dört, Hz. Musa ve Hz. İbrahim ile ilgili birer efsane metni neşredilmiştir. Bu efsaneler de tasnifimizde IV/C grubuna dahildir.

C. Bayar, *Bozok* dergisinde “Şahna Kayası” efsanesini neşretmiştir²⁶. Bu efsane tasnifimizde II/A grubuna dâhildir.

Ayhan Sızan ile Aydın Oy “Yozgat'ta Gelin Kayaları”²⁷ adlı makalelerinde meşhur Gelin Kayası efsanesini neşretmişlerdir. Aynı efsane, A. Fevzi Koç'un Bütün Yönleriyle Yozgat²⁸ adlı eserinde de yer almaktadır. Kuddusi Çalatlı bu efsanemizi “Gelin Kayası”²⁹, Mehmet Önder ise “Gelin Kayaları”³⁰ adıyla yayımlamıştır. Efsane. Tasnifimizin I/A grubuna dahildir.

Önder, 1969 yılında yayımladığı başka bir kitabında da Yozgat adını açıklayan bir efsane neşretmiştir³¹.

¹²Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri (Derleme-İnceleme)*, Bursa 1989 (yayımlanmamış doktora tezi)

¹³İsmail Görkem, *Elazığ Efsaneleri Üzerinde Araştırmalar (Metinler ve İncelemeler)*, Elazığ 1987 (yayımlanmamış yüksek lisans tezi)

¹⁴Yılmaz Önay, *Van Folklorunda Yatırlar ve Yatırlara Bağlı Olarak Anlatılan Menkıbeler*, Van 1987 (yayımlanmamış yüksek lisans tezi)

¹⁵M. Helimoğlu Yavuz, *Diyarbakır Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, I. c. Ankara 1989; 2.c. 1990.

¹⁶Ali Duymaz, *Bingöl Efsaneleri (İnceleme-Metinler)*, Elazığ 1989 (yayımlanmamış yüksek lisans tezi)

¹⁷Ruhi Kara, *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, Ankara 1993.

¹⁸

¹⁹Seyit Emiroğlu, *Konya Efsaneleri (İnceleme-Metin)*, Konya 1993 (yayımlanmamış yüksek lisans t

²⁰

²¹Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri.....*

²²Zekeriya Karadavut, *Yozgat Efsaneleri (İnceleme-Metin)*, Konya 1992 (yayımlanmamış yüksek lisans tezi)

²³Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, (I. b. İstanbul 1919), İstanbul 1981, 47, 48; ayrıca bkz. A. Yaşar Ocak, “Emirci Sultan ve Zaviyesi” *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 9, 1978, İstanbul 1978, 129-208.

²⁴Abdülbaki Gölpınarlı, *Vilayet-name (menakıb-ı Hüsnâ Hacı Bektaşî Veli)*, İstanbul 1958, 77-78.

²⁵Martti Rasanen, *Turkische Sprachproben Aus Mittel Anatolien, II Jozgat*, Helsinki 1935.

²⁶C. Bayar, “Şahna Kayası”, *Bozok*, 1 (4), Nisan 1938, 13-14.

²⁷Ayhan Sızan-Aydın Oy, “Yozgat'ta Gelin Kayaları Efsanesi”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 6 (127), Şubat 1960, 2086.

²⁸A. Fevzi Koç, *Bütün Yönleriyle Yozgat*, Ankara 1963.

²⁹Kuddusi Çalatlı, “Gelin Kayası”, *Yozgat*, 12 Nisan 1969, 2.

³⁰Mehmet Önder, *Anadolu Efsaneleri*, Ankara 1966.

³¹-----, *Efsane ve Hikayeleriyle Anadolu Şehir Adları*, Ankara 1969, 104-105.

Aynı araştırmacının Anadolu şehir adlarıyla alakalı başka bir efsane kitabında Yozgat'a ait üç efsane metni yer almaktadır³². Bunlardan Yozgat adını açıklayanı ile Gelin kayaları efsanesine daha önce temas etmiştik. Diğer efsane ise "Çamlık"ın menşini açıklamaktadır. Çamlık efsanesi tasnifimizin II/A grubuna dâhildir.

Sakaoğlu'nun *101 Anadolu Efsanesi* adlı eserinde Yozgat'a ait üç efsane metni yer almaktadır³³. Bunlar: "Gelin Kayaları", "Hz. İbrahim ile İğde Ağacı" ve "Yeşeren Kuru Ağaç"tır. Bunlar tasnifimizde IV/A ve IV/C ye dahil edilebilir.

Aynı araştırmacının doçentlik tezi olan çalışmada da dört efsane tipleri bakımından incelenmiştir³⁴. Efsanelerin üçü "Gelin Kayalar" efsanesinin varyantlarıdır. Bunlar tasnifimizin I/A-l grubuna dahildir.

Yozgat efsaneleri üzerinde ilk bilimsel incelemeyi de yine Sakaoğlu yapmıştır. Sakaoğlu, Kayseri'de sunduğu bildirisinde Çapanoğlu Camii ile Çarşı Hamamı'nın yapılış efsanesini Anadolu ve Anadolu dışındaki Türk efsaneleriyle karşılaştırmıştır³⁵.

M. Şakir Ülkütaşır, bir makalesinde Yozgat'tan derlenen Al Karısı efsanesine yer vermiştir³⁶. Efsane, tasnifimizde III. gruba girmektedir. 1973'teki il yıllığında, "Yozgat'ın Kuruluş Efsanesi" ile "Osman Paşa Efsanesi" yer almaktadır³⁷.

A. Yaşar Ocak aynı efsaneyi 1973 İl Yıllığı'ndan alarak *Türk Folklorunda Kesik Baş* ³⁸adlı eserinde incelemiştir. Bu efsane tasnifimizde II/D ile IV/A'ya dahil edilebilir.

Yozgat Kataloğu 1990 adlı eserde, "Yortan Baba Efsanesi", "Bedir Baba Efsanesi", Osman Paşa Efsanesi" ve "Çapanoğlu Efsanesi" adıyla dört efsane yer almaktadır³⁹.

Duralı Doğan'ın *Bütün Yönleriyle Sorgun* adlı kitabında da özellikle yer adları ve velilerin kerametleriyle ilgili bolca efsane metni vardır⁴⁰.

Ahmet Oğuz, Pınarkaya ve Tepedoğan köylerinden derlediği dört efsaneyi metin olarak yayımlamıştır⁴¹.

Sevinç Karol⁴² ve Enise Arat⁴³ Yamaçlı kasabasıyla ilgili yazdıkları iki ayrı makalede, bizim "Kızıoğlan Kayası" adıyla derlediğimiz efsaneyi isimsiz olarak yayımlamışlardır.

Erdoğan Altınkaynak, "Yerköy'de Bir Yatır: Dede Dağı", ⁴⁴adlı makalesinde bu dağdaki velinin kerametinden bahsetmektedir.

³² -----, *Efsane, Destan ve Öyküleriyle Anadolu Kentleri*, İstanbul 1989, 507-510.

³³ Saim Sakaoğlu, *101 Anadolu Efsanesi*, Ankara 1989, 4, 97-98.

³⁴ -----, *Anadolu Türk Efsanelerinde...*, III-116.

³⁵ -----, "Cami-Hamam İkिलisinin Yapımıyla ilgili Yeni Bir Varyant: Yozgat Çapanoğlu Camii ve Çarşı Hamamı Efsanesi", *Erciyes Yöresi II. Folklor, Halk Edebiyatı ve Etnoğrafya Sempozyumu*, 7-9 Mayıs 1992 kayseri'de sunulan bildiri. Ayrıca bkz. *Efsane Araştırmaları*, 88-91.

³⁶ M. Şakir Ülkütaşır, "Çeşitli Halk Gelenek ve İnançları Üzerine Küçük Araştırmalar", *Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı 1976*, Ankara 1977, 305-328.

³⁷ *Yozgat 1973 İl Yıllığı*, Ankara 1973, 110-111.

³⁸ A. Yaşar Ocak, *Türk Folklorunda Kesik Baş*, 20.

³⁹ *Yozgat Kataloğu 1990 I*, İstanbul 1991, 120-121.

⁴⁰ Duralı Doğan, *Bütün Yönleriyle Sorgun*, Ankara 1990.

⁴¹ Ahmet Oğuz, "Yozgat Efsaneleri", *Milli Folklor*, 1 (6), Haziran 1990, 59-62.

⁴² Sevinç Karol, "Yamaçlı Kasabasının Coğrafi, Tarihi, İdari, Sosyal ve kültürel Faaliyetleri Hakkında Özet Bilgi", *Ka. De. Fe. (Kadın Dernekleri Federasyonu Dergisi)*, 12 (2), Haziran 1988, 22-24.

⁴³ Enise Arat, "Orta Anadolu'da Bir Yamaçlı Kasabası Var", *Ka. De. Fe. (Kadın Dernekleri Federasyonu Dergisi)*, 12 (3), Eylül 1988, 26-28.

⁴⁴ Erdoğan Altınkaynak, "Yerköy'de Bir Yatır: Dede Dağı", *Erciyes*, 10 (III), Mart 1987, 27-32.

Çekerek Tanıtma Bülteni'nde Cemil Kılıçarslan ve Halil Demirel'in yazdığı yazılarda da Çekerek ile ilgili efsane metinleri yer almaktadır⁴⁵.

Yozgat efsaneleriyle ilgili yapılan çalışmalar bizim görebildiğimiz şekliyle bu kadardır. Ancak bizim göremediklerimiz de olabilir.

5.Efsane Tasnifleri ve Yozgat Efsanelerinin Tasnifi

Önceleri masalların içinde ele alınıp incelenen efsaneler daha sonra Batılı bilim adamlarınca ayrı bir tür olarak incelenerek tasnif edilmiştir.

19. yüzyılın başlarından itibaren 20. yüzyılın ortalarına kadar araştırmacıların kişisel gayretleri ile devam eden efsane araştırmaları 1959-1969 yılları arasında toplu çalışmalara dönüşür. "International Society for Folk Narrative Researc" adlı cemiyet etrafında birleşen Avrupalı efsane araştırmacıları 14-16 Ekim 1963'te Budapeşte'de Kurt Ranke'nin başkanlığında toplanarak milletlerarası ilk efsane tasnifini yaparlar. Bu tasnif, dört ana grupta bunlara bağlı alt gruplardan meydana gelmektedir⁴⁶.

Anadolu-Türk efsaneleri üzerinde ilk tasnif denemesini Pertev Naili Boratav yapar. Boratav, yukarıdaki milletler arası tasnifi genelde benimsemekle birlikte alt grupların tartışılır olduğunu ileri sürerek Türk efsaneleri için yeni bir tasnif yapar:

I. Yarattığı efsaneleri - Oluşum ve dönüşüm efsaneleri-Evrenin sonunu (mahşer ve kıyamet günlerini) anlatan efsaneler

II. Tarihilik efsaneler

A. Adları belli yerler (dağ, göl, vb.) üzerine anlatılanlar

B. İnsan topluluklarının oturdukları yerler (şehir, köy vb.)

C. Ünlü büyük yapılar (kilise, cami, köprü, vb.)

D. Tarihilik sayılan kişilerden, ya da uluslardan kaldığına inanılan defineler

E. Milletler, hükümdar soyları

F. Büyük afetler

G. Tarihilik niteliği olduğuna inanılan ünlü kişilerin savaştıkları olağanüstü güçlü yaratıklara

H. Savaşlar, fetihler, yayılışlar

İ Yerleşmiş bir düzene baş kaldırmalar

K. Başkaca tarihilik önemli olaylar ya da sivrilmiş kişiler (uygarlıkta kılavuz olmuş kişiler, bilginler, şairler, şeyhler, mürşitler, vb.)

L. Sevda maceraları ile ün almış âşıklar; kişilerin aile içi çeşitli ilişkileri

M. Çeşitli başka olaylar içindeki yerleri ile bir toplumun tarihinde iz bırakmış "önemsiz" kişiler (ör-

⁴⁵Cemil Kılıçarslan, "İlçemizi Tanıyalım", *Halk Eğitimi Merkezi Müdürlüğü Çekerek Tanıtma Bülteni*, 1 (1), 30 Haziran 1985, 9-10; Halil Demirel, "Tarihi Eserlerimiz", *Halk Eğitimi Merkezi Müdürlüğü Çekerek Tanıtma Bülteni*, 1 (2), 30 Aralık 1985, 6-10.

⁴⁶Saim Sakaoglu, *Anadolu-Türk Efsanelerinde.....*, 15-16.

neğİN: Çoban, hizmetçi vb.) üzerine anlatılanlar

III. Olağan-üstü kişiler, varlıklar ve güçler üzerine efsaneler

A. Alın yazısı

B. Ölüm ve ötesi

C. Tekin olmayan yerler

D. Tabiatın bir parçası olan yerler (Orman, göl vb.) ile hayvanların “sahipleri” (koruyucuları)

E. Cinler, periler, ejderhalar vb. olağanüstü güçte yaratıklar

F. Şeytan

G. Hastalık ve sakatlık getiren varlıklar (Albastı gibi)

H. Olağanüstü güçleri olan kişiler (Büyüce, üfürükçü, afsuncu gibi)

İ. “Mythique” nitelikte hayvan ve bitkiler (adamotu gibi) üzerine anlatılanlar

IV. Dinlik efsaneler⁴⁷.

Boratav’dan başka Anadolu-Türk efsaneleriyle ilgili genel bir tasnif yapılmamıştır. Yukarda bahsettiğimiz Anadolu-Türk efsaneleri hakkında yapılan çalışmaların hemen hemen hepsinde efsane tasnifleri yapılmıştır. Ancak bunlar genel olmayıp sadece eldeki bölgesel malzemeye göre yapılmış tasniflerdir. Yani bunlar ya bir bölgenin efsanelerini tasnif etmişlerdir, ya da belirli bir tipe bağlı efsanelerin tasnifi yapılmıştır. Bu yüzden onlar burada değerlendirilmeyecektir.

6.Yozgat Efsanelerinin Tasnifi

Biz, Yozgat’tan derlediğimiz efsaneleri ilerde Türk efsaneleri için yapılabilecek genel bir tasnife faydalı olur düşüncesiyle Boratav’ın ilk tasnifine göre tasnif etmeye çalıştık. Ancak bazı efsaneleri hangi gruba alacağımız konusunda tereddüdümüz oldu. Bu efsaneler hem hayvanlarla ilgili gruba, hem açıklayıcı efsaneler grubuna, hem de şekil değiştirme grubuna dâhil edilebilirdi. Biz bu tür efsaneleri I. ana gruba alarak alt dallarda tasnif ettik.

Boratav, IV. gruba kerametden çok dini inanışın ağır bastığı efsaneleri dâhil etmekte, evliyalar üzerine anlatılan efsaneleri ise “Tarihi efsaneler” grubuna almaktadır. Biz ise, evliyalar, ziyaret yerleri, peygamberler ve diğer din büyükleri üzerine anlatılan efsaneleri “Dini efsaneler” grubuna almayı uygun gördük.

Bu açıklamalardan sonra Yozgat’tan derlediğimiz efsaneleri şöyle bir tasnife tabi tuttuk:

I. Yaratılış efsaneleri -Oluşum dönüşüm efsaneleri

A. Şekil değiştirme efsaneleri

1. Taş kesilme efsaneleri

2. Diğer şekil değişikliğine bağlı efsaneler

⁴⁷Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, 101-105.

3. Açıklayıcı efsaneler

4. Tarihi efsaneler

II. Tarihi Efsaneler

A. Adları belli yerlerle ilgili efsaneler

B. İnsan topluluklarının yaşadığı yerlerle (Şehir, köy vb.) ilgili efsaneler

C. Ünlü büyük yapılar (Cami, hamam vb.) ilgili efsaneler

D. Kaleler, surlar, köprülerle ilgili efsaneler

III. Olağanüstü varlıklar üzerine anlatılan efsaneler

IV. Dini efsaneler

A. Evliyalar üzerine anlatılan efsaneler

B. Ziyaret yerleri üzerine anlatılan efsaneler

C. Peygamberler, Hızır ve diğer din büyükleri üzerine anlatılan efsaneler.

7.Yozgat Efsanelerinin İncelenmesi

Bu bölümde, Yozgat'tan derlenen efsaneler, tasnifteki yerlerine göre önce genel olarak değerlendirilecek, daha sonra ise örnek metinler verilecektir. Metinler seçilirken bölgede en yaygın olanları ile motif bakımından zengin olanlar tercih edilecektir.

7.1. *Yaratılış efsaneleri/ oluşum dönüşüm efsaneleri*

A. Şekil Değiştirme efsaneleri

Saim Sakaoğlu, şekil değiştirmeyi: "Bir efsanede yer alan canlı ve cansız unsurların bir

üstün güç tarafından cezalandırılması veya bir felaketten kurtarılması için o andaki şekillerinden daha farklı bir şekle çevrilmesi"⁴⁸ olarak açıklar.

Yozgat'tan derlediğimiz efsanelerin 28 tanesinde şekil değiştirme söz konusudur. Bunların ortak özelliği, meydana gelen şekil değişikliğinin sebebini ve bugünkü şekline nasıl dönüştüğünü açıklamasıdır.

7.1.1. **Taş kesilme efsaneleri**

Taş kesilme, efsanelerimizde en sık görülen motiflerdendir. Efsanelerimizde birçok varlık taş kesilirken birinci sırayı insan ve hayvanların aldığı görülür. Taş kesilmede ibret alma ve ders verme ön plandadır. Kötüler cezalandırılmak için taş kesilirken, iyiler kurtuluş yolu olarak dua edip taş kesilirler. Aşk, zor durumdan kurtulma, çeşitli saygısızlıklar, kötü huylar, Hızır ve insanlar, taş kesilmenin sebepleri arasındadır.

Yozgat'tan derlediğimiz dokuz efsanede taş kesilme motifi vardır. Bunlardan beş tanesi aşk, biri zor durumdan kurtulma, biri saygısızlık, biri de değişik taş kesilmelerdir.

Örnek metinde de görüleceği üzere, Fakılı ilçemizin Yamaçlı kasabasında anlatılan Kızıoğlan Kayası

⁴⁸Saim Sakaoğlu, *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme...*, 29.

adlı efsane “aşk” grubuna girmekte ve Şanlıurfa, Kahramanmaraş⁴⁹, gibi ülkemizin birçok yerinde örneği görülmektedir.

Yine aynı gruba giren ve Boğazlıyan ilçemizin Yoğunhisar köyünde “Leyla ile Leclum” adıyla anlatılan Leyla ile Mecnun’a efsanesinin benzerlerini de Ordu, Giresun, Erzurum⁵⁰ ve İzmir’de görmekteyiz⁵¹.

Yozgat’ın mesire yeri olan Cehirlik’teki taşlarla ilgili olarak anlatılan Gelin Kayalar efsanesi, Saka oğlu’ndaki “gelin alayının taş kesilmesi” grubuna girer ve yurdumuzun hemen hemen her bölgesinde benzeri görülür.

Çekerek ilçemizden derlediğimiz Deveci Dağı ile ilgili efsane, “cimrilik ve tamahkarlık sonucu taş kesilme” grubuna dahildir.

7.1.2. Diğer şekil değişikliğine bağlı efsaneler

Bu grupta yer alan efsaneler daha çok menşe anlatan efsanelerdir. Yozgat’tan derlenen efsaneler arasında insandan kuşa, insandan diğer hayvanlara, insandan ağaca, insandan altına; taştan insana ve hamurdan mantara dönüşme vardır.

Şefaattli ilçemizin Paşaköy kasabasından derlediğimiz Yusufçuk efsanesi insandan kuşa; aynı ilçemizin Başköy köyünden derlediğimiz Köstebek efsanesi de insandan köstebeğe dönüşmeyi anlatmaktadır.

Yusufçuk efsanesi bazılarında küçük farklılıklar olsa bile yurdumuzun hemen her tarafında bilinmektedir.

Köstebek adlı efsanemizde cimriliğin ve tamahkârlığın cezalandırılacağı teması vardır. Biz, bu efsanemizin Elazığ⁵² ve Bingöl’de⁵³ ayı için anlatıldığını tespit ettik. Elazığ’da ayrıca köstebek için de anlatılmaktadır⁵⁴.

7.1.3. Açıklayıcı efsaneler

Canlı veya cansız varlıklar ile çeşitli tabiat hadiselerinin sebeplerini açıklayan bu tür efsanelerden dokuz tane tespit edebildik. Yerköy’den derlediğimiz Kayış Kanat (Yarasa) efsanemiz yarasanın kanatlarının tüysüzlüğünün sebebini; kırlangıçla ilgili efsanemiz de kırlangıcın yuvasını neden evlere yaptığının sebebini açıklamaktadır.

7.2. Tarihi efsaneler

Bu bölümdeki efsanelerin çoğunluğunu yer adlarına bağlı efsaneler oluşturmaktadır. Yozgat’tan derlenen efsanelerin 30 tanesi bu gruba dâhildir

7.2.1. Adları belli yerlerle ilgili efsaneler/Tabiat şekilleriyle ilgili efsaneler

Yozgat merkezden derlenen Şahna Kayası ile Sorgun’dan derlenen ve Çavuş köyündeki bir coğrafi şekil için anlatılan Yarıkkaya adlı efsanelerimiz tabiat şekilleriyle ilgili efsanelerdir.

Rüşvet alarak halka zulüm eden Şahna’nın ölümle cezalandırıldığını anlatan efsanemizin benzerine

⁴⁹ age, 116-117

⁵⁰ ay.

⁵¹ Hikmet Tanyu, *Türklerde Taşla ilgili İnançlar*, 148.

⁵² Ali Duymaz, *age*, 374.

⁵³ İsmail Görkem, *age.*, 233.

⁵⁴ *age.*, 234.

başka bir yerde rastlamadık. Sevdaya bağlı, zorda kalan sevgililerin durumunu anlatan ve farklı bir şekilde biten ikinci efsanemizin benzeri Kahramanmaraş'ta da anlatılmaktadır⁵⁵.

7.2.2. İnsan topluluklarının yaşadıkları yerlerle ilgili efsaneler

Bu bölümde yer alan efsanelerde şehir, kasaba ve köy adlarının verilmiş hikâyeleri anlatılmıştır. Bu adların bazıları doğrudan bir hadiseye bağlanarak açıklanırken, bazıları da oraya ilk yerleşen kişiden dolayı o adı almıştır.

Örnek olarak verdiğimiz üç efsane de bir olaya bağlı olarak yerleşim yerine isim vermeyi açıklamaktadır.

7.2.3. Ünlü büyük yapılarla ilgili efsaneler

Bu grupta yer alan efsaneler, cami, han, hamam, kervansaray gibi binaların yapılış hikâyelerini anlatmaktadır.

Çapanoğlu Camii ile ilgili efsane onun yapılış macerasını anlatmaktadır. Camiyi yapan ustanın keramet sahibi olması da ayrı bir motiftir. Efsanede, böyle güzel bir camiyi yine böyle keramet sahibi bir kişinin yaptırabileceği mesajı verilmiştir.

Camilerin yanındaki hamamlar için anlatılan efsanelerin bir benzeri Yozgat'taki Çarşı Hamamı için de anlatılmıştır. İslam inanışına göre, vücudundan bir damla dahi meni çıkan insanın boy abdesti almadan yapamayacağı işler vardır. Bunların başında Kur'an-ı Kerim okumak ve namaz kılmak gelir. Halk, bu düşünceden hareketle namazın kılınacağı mekânın yapımında bile temiz olma şartını efsaneye yansıtmıştır. Cami-Hamam ikilisiyle ilgili efsaneler İstanbul'daki Ali Paşa Camii ve Hamamı, Afyon'daki Gedik Ahmet Paşa Camii ve Hamamı, Tokat'taki Ali Paşa Camii ve Hamamı, Konya'daki Sahip Ata Camii ile Sultan Hamamı ve Bursa'daki Ulu Camii ile Şengül Hamamı hakkında da anlatılmaktadır⁵⁶.

D. Kaleler, surlar, köprülerle ilgili efsaneler

Akdağmadeni ve Yerköy ilçelerimizden derlediğimiz iki efsane iki kalenin adlarını açıklamaktadır.

Birinci efsanedeki kesik başla savaşma motifi ile ikinci efsanedeki hayvanların boynuzuna mum takarak kalabalık görünme motifi Anadolu'da çok yaygın olan motiflerdendir.

7.3. Olağanüstü varlıklar üzerine anlatılan efsaneler

Yozgat'ta olağanüstü varlık olarak Al kızı/Al karısı, Congoloz/Gonculuz ve Cin tespit edilmiştir. Bütün Türk dünyasında "Al Karısı", "Al Bastı", "Albis", "Almis", "Albiz" ve "Abası"⁵⁷ gibi adlarla bilinen Al karısı, Kırgız hurafelerine göre iki çeşittir. Kara Albastı ciddi ve ağırbaşlı olarak tasvir edilirken, Sarı Albastı sarışın bir kadın suretinde hoppa ve şarlatandır⁵⁸.

Yozgat'ta anlatılan Al kızı efsanelerindeki tip daha çok "Sarı Albastı"ya benzemektedir. Bu genellikle loğusalara musallat olur. Onların ciğerlerini alıp suya koyarsa, gelin ölür. Koymadan önce yakalanırsa, ciğeri yerine bırakır. Kendisini yakalayan adama yıllarca hizmet eder. Bu, bazen atları da rahatsız eder.

Al karısı, görünmeyen özelliklere sahip olduğu gibi, çeşitli kılıklara da girebilmektedir. Kıl olarak

⁵⁵ Efsane Derlemeleri, 48.

⁵⁶ Saim Sakaoğlu, Efsane Araştırmaları, 88-91.

⁵⁷ Abdülkadir İnan, Şamanizm, 69-73.

58 -----, Makaleler ve İncelemeler I, 259-267.

yemeğin içine girer. Sesleri taklit edebilir. Erkeklerden, ocaklı ailelerden ve demirden korkar.

Akdağmadeni ve Sorgun ilçelerimizden derlenen örnek metinlerde Al karısının loğusa ve atları rahatsız ettiği görülmektedir.

7.4. Dini Efsaneler

Bu bölümdeki efsaneler İslamiyetle ilgili inanış ve davranışları konu almaktadır.

7.4.1. Evliyalar üzerine anlatılan efsaneler

Anadolu-Türk efsaneleri topluca değerlendirildiği zaman dini efsanelerin ilk sırayı aldığı görülür. Bunların içinde en fazla olanı da velilerin kerametleri üzerine anlatılan evliya menkıbeleridir. Veli kelimesinin çoğulu olan “Evliya” adıyla anılan bu kişiler, halkın gözünde kutsaldır ve olağanüstü vasıflara sahiptirler. Onlar için zaman ve mekan sınırı yoktur. Bunlar ölüyü diriltir, kış ortasında yazlık sebze ve meyve ikram eder, az yemekle çok kişiyi doyurur, halka felaket musallat eder, öleceği zamanı bilir, vahşi hayvanlardan yardım görür vb. gibi keramet gösterirler.

Yozgat efsanelerinde yer alan velilerin hepsi de mahalli velilerdir. İçlerinde “Gazi” ve “Mürşit”ler olduğu gibi, “Köy ve aşiret velisi” olanlar da vardır. Molla Osman bir aşiret velisidir. Emir Çini mürşittir. Şemnel Gazi ise gazi tipinde bir velidir.

Yozgatlı velilerin gösterdikleri kerametler, bütün velilerin gösterdikleri kerametlerle aynıdır. Mesela Şemnel Gazi kesik başıyla savaşır; Şakir Efendi, gizli nesneyi bilir; Molla Osman öleceği zamanı bilir; Emir Çini az yemekle çok kişiyi doyurur; Aliyar, kısa zamanda uzun mesafeler alır.

Bütün bu kerametler ülkemizin hemen hemen her beldesinde bir mahalli veliye bağlanarak anlatıldığı için burada teker teker ele alınmayacaktır. Konu hakkında daha fazla bilgi edinmek için Ahmet Yaşar Ocak’ın eserlerine bakılabilir⁵⁹.

7.4.2. Ziyaret Yerleri Üzerine anlatılan efsaneler

Halk, kendisine yakın hissettiği velileri, ölümlerinden sonra da kutsallaştırmış, kabirleri etrafında çeşitli inanışlar teşekkül ettirmiştir. Yozgat’ta daha çok “yatır” ve “ziyaret” olarak anılan bu yerler hastalıklara deva bulma, çocuk sahibi olma, dileğin yerine gelmesi ve kötülüklerden korunma gayesi ile ziyaret edilmektedir. Buradaki uygulamalar taşın sallanması, bez bağlama ve suya iğne atma şeklindedir.

Veliler, kabrin ve kabrin bulunduğu bölgenin manevi koruyucusu durumundadır. Buralara zarar verip oradaki veliyi rahatsız edenlerin mutlaka cezalandırılacağına inanılmaktadır. Kutsal kabirler etrafında yapılan bu uygulamalar eski Türk inanışının devamı niteliğindedir. Şamanist Türklerde de kabir ve etrafındaki ağaçlar kutsal sayılır, orada kurbanlar kesilir⁶⁰.

Çayıralan ilçemizin Aşağıtekke köyünde bulunan Çoban Dede Yatırı ile Turluhan’daki Ziyaret Tepe, Salur (Sarıkaya)’daki Kömüşlük ve Kara Dede, Hayran köyündeki Şeyh Demir, Yerköy’deki Dedenin Tepe, Çöplükçifliği (Yenifakılı)’daki Turudu Dede gibi yerler bu tür ziyaret yerlerimizdendir.

⁵⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri*, 13-19;-----, *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul 1983.

⁶⁰ Abdül Kadir İnan, *age.*, 462-479.

7.4.3. Peygamberler Hızır ve diğer din büyükleri üzerine anlatılan efsaneler

Yozgat'tan derlenen bu bölümle ilgili efsaneler arasında Hz. Nuh'un gemisinin yapılışı, Hz. Ali ve atı Düldül'ün kayadan su çıkarışı, Hızır ve Hacı Bayram gibi efsaneler anlatılmaktadır.

Yozgat'ın merkez köylerinden Tayıp'ta anlatılan Düldülözü efsanesi Hz. Ali'nin atı Düldül ile ilgilidir. Turluhan'da anlatılan Hacet Çeşmesi Hz. Ali ile ilgilidir. Yine Tayıp ile Paşaköy'de anlatılan efsaneler Hızır ve Hıdırellezle ilgilidir.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Efsaneler, anlatıldığı toplumun sosyal hayatında etkili olur. İnsanlar açıkça söyleyemediği duygu ve düşüncelerini efsaneler vasıtasıyla dile getiri. İyi-kötü, güzel-çirkin, haklı-haksız gibi kavramlar efsaneler vasıtasıyla benimsetilmeye çalışılır. Gelenek-görenek ve adetlerin yaşatılmasında efsanelerin koruyucu tesiri vardır. Efsanelerde kötüler ve kötülükler cezalandırılıp, iyiler ve iyilikler mükafatlandırılmak suretiyle insanlar iyilik yapmaya yönlendirilir. Yaşlıya saygı gösterme, kimse-size sahip çıkmanın gerektiği efsanelerde dile getirilir. Birbirini seven insanlara saygı gösterilmesi, bunları ayırmanın iyi olmayacağı yine efsanenin mesajları arasındadır. Kısacası, efsaneler olayları ve şahısları kuru kuruya anlatmakla kalmaz, ders vererek ibret alınmasını sağlar.

Yozgat'tan derlenen efsanelerin çoğu dini efsaneler grubuna dahildir. Bu da bize yöredeki dini inanışın canlılığını ve halkın velilere verdiği değeri göstermektedir.

Yozgat efsanelerinin bir başka özelliği de, eski Türk inaçlarının efsaneler içinde yaşıyor olmasıdır. Özellikle ziyaret yerleriyle ilgili efsanelerde görülen tepe, dağ, ağaç ve su kültleri bu inançların devamıdır.

8. METİNLER

8.1. Yaratılış efsaneleri/oluşum dönüşü efsaneleri

A. Şekil değiştirme efsaneleri

1. Taş kesilme efsaneleri

1. Kızıoğlan Kayası

Yamaçlı kasabası üç ayrı aşiret tarafından kurulmuştur. Bunlardan biri Marmara, biri Denizli, biri de Toroslardan gelir.

Marmara bölgesinden gelen beyin kızı, çobanlarıyla kaçarak Yamaçlı kasabasına kadar gelir. Bir kayanın içini oyarak orada yaşamaya başlarlar. Bey, peşlerine atlılar salar. Atlılar, bunları yaşadıkları yerde sıkıştırırlar. Çaresiz kalan aşıklar Allah'a dua eder:

“Yarabbi, bizim artık gidecek bir yerimiz yok. Bizi bunların eline bırakma, ya taş yap, donup kalalım, ya da bir kuş eyle de uçup kurtulalım,” derler. Duaları kabul olur ve ikisi de taş olurlar. Beyin atlıları geri dönüp durumu anlatırlar. Bey, sürülerini ve obasını terk ederek Yamaçlıya, kızının taş olduğu Avlak mevkiine gelip yerleşir ve onun yasını tutar

Talip Yılmaz

2. Leyla ile Mecnun

Leyla ile Mecnun birbirini sevmektedir. Leyla'nın annesi kızını Mecnun'a vermez. Evlenemeyen sevgililer kaçmaya karar verirler. Yoğunhisar köyünün yakınlarına kadar gelirler. Leyla'nın annesi de bunları takip eder. Leyla bir tepede, Mecnun da bir tepedeyken ikisinin arasına girer. Bunların kavuşmamaları, taş

olmaları için Allah'a dua eder. Allah, annenin duasını kabul ederek Leyla ile Mecnun'u buldukları yerde taş eder, anne de ikisinin arasında bir karaçalı olur.

Leyla ile Mecnun'un taşlarından cuma akşamları ışık yükselerek kavuşmak ister. İkisinin arasında bulunan karaçalı da uzayarak bu ışıkların arasında perde olur, onların kavuşmalarını önler.

Yaşar Altın

8.1.3. Gelin Kayaları

Cehirlik'e yakın köylerin birinde bir kızı, yine yakın köylerin birine gelin vermişler. Gelin alayı Cehirlik mevkiine geldiğinde, kızı sevip de alamayan başka biri alayın yolunu kesmiş. Alayda bulunan bütün erkekleri öldürmüşler. Yalnız kalan gelin, ağlayarak Allah'a dua etmiş:

"Allah'ım, beni bunların eline bırakma, ya taş yap, ya da kuş et de kurtulayım," demiş. Gelin orada devlerle beraber taş olmuş.

Cehirlik'te mayıs ayının başında laleler açar baskın sırasında ağlayan gelinin gözyaşlarından çıkmıştır.

Alparslan İldemir

8.1.4. Deveci Dağı

Beyler, bahar mevsimi dağlara çıkarak yaylalarda geçirirler. Ladik (Gümüşsuyu)'ten bir bey de o yıl yaylaya çıkar. Üç gece üst üste çok korkunç bir rüya görür. Dayanamaz hale gelir.

"Yarabbi, bana bu korkulu rüyayı bir daha göstermezsen, senin rızan için bir deve kurban edeceğim," der. Aradan aylar geçtiği halde adağını yerine getirmez. Rüyayı tekrar görmeye başlar, yine kurban adar. Ancak, yine kurban kesmekten vaz geçer. Bey, develeri suvarıp yatırır. Kendisi de çobanıyla beraber yemek yemeğe oturur. Bu sırada bey, çoban ve develer oldukları yerde taş kesilirler.

Mahmut Doğru

8.2. Diğer şekil değişikliğine bağlı efsaneler

1. Yusufçuk

Bir adamın ilk hanımından Yusuf ve Hüseyin adında iki çocuğu olur. Bir müddet sonra hanım ölür,

Adam yeniden evlenir. Bu hanımından da çocukları olur. Üvey anne Yusuf ve Hüseyin'e çok zulüm eder, onları ağır işlerde çalıştırır. Evden uzak tutmak için de sürekli kuzu gütmeye gönderir. Çocuklar, yağmur ve soğuktan korunmak için evden bir çul parçası alırlar. Kuzuları güderken çulu kaybederler. Eve döndüklerinde üvey anneleri bunlara çok kızar, hatta ikisini de döver.

"Gidin, çulu bulun. Bulmadan eve gelmeyin," der. Çocuklar gece geç vakte kadar çulu ararlar, bulamazlar. Analıklarından korktukları için eve de gelemezler. Çaresiz kalan çocuklar:

"Allah'ım, bizi bu zalim ananın elinden kurtar. Ya kuş yap uçalım, ya da kalpsiz bir taş yap da hiç bir şey duymayalım," diye Allah'a yalvarırlar. Allah dualarını kabul eder; her ikisi de kuş olup uçarlar. Bu kuşlar:

"Yusuf! Çulu buldun mu, Yusuf! Çulu buldun mu?" diye öterek hala çulu ararlarmış.

Seyit Kazım Türker

2. Köstebek

Zengin bir ağa, adamlarıyla beraber koyunlarını kırktırırken bir dilenci sadaka istemek için yanlarına doğru gelir. Dilencinin geldiğini gören ağa, sadaka vermemek için kırktırdığı yünlerin altına saklanır ve adamlarına kendisinin burada bulunmadığını söylettirir. Meğer dilenci kılığında gelen adam da Hızır (as) imiş. Ağanını yünlerin altına saklandığını görür ve ağaya:

“Kıyamete kadar dünya yüzü görmeyesin, Allah sana bir daha dünya ışığı göstermesin. Köstebek olarak toprağın altında yaşayasın,” diye beddua eder.

Hızır’ın bedduası kabul edilir, Ağa köstebek olur. Yer yüzüne çıkmak için toprağı eşer, fakat bir türlü yer yüzüne çıkamaz.

Semiha Karadavut

8.3. Açıklayıcı efsaneler

1. Kayışkanat (Yarasa)

Sultan Süleyman’ın hanımı kocasından kendisine kuş tüyünden bir yatak yaptırmasını ister. Süleyman (as) kuşları çağırır. İlk önce yarasa gelir, tüylerini bırakır. Sonra baykuş gelir. Baykuş:

“Ya Süleyman, siz ne yapıyorsunuz, bir hanımı sözüne uyararak bütün kuşların tüylerini alıp onları çıplak bırakacaksınız. Kış gelip de havalar soğuduğu zaman bunlar ne yaparlar? Siz de bir kuş kadar da akıllı yokmuş. Bir kadının rahatı için bu kadar kuş soğuğa terk edilir mi,” der. H. Süleyman baykuşa hak vererek kuşların tüyünü almaktan vaz geçer. Fakat kayışkanat (yarasa) tüylerini döktüğü için onun kanatları çıplak kalır. Bu yüzden ona “kayışkanat” derler.

Mustafa Şimşek

2. Kırlangıcın Yuvası

Yılan, sinekten kimin kanının tatlı olduğunu öğrenmesini ve gelip kendisine söylemesini ister. Sinek, bütün canlıların kanlarına bakar, insanın kanını beğenir. Yılan haber vermeye giderken Kırlangıç ile karşılaşır. Kırlangıç, sinege:

“Dudağın neden bu kadar kırmızı?” diye sorar. Sinek de:

“İnsanoğlunun kanına baktım da, onun birazını yılanı götürüyorum,” der. Sineğin konuşmasını önlemek isteyen kırlangıç:

“Dilini çıkar da bir öpeyim,” der. Sinek dilini çıkarınca, gagasıyla vurup dilini koparır. Yılanın yanına giden sinek konuşamadığı için durumu anlatamaz. Yılan kimin yaptığını anlar. Ben de kırlangıcın yavrularını nerede olsa bulup yerim, diye öfkelenir. Kırlangıç:

“Sen benim yavrularımı yersen, ben de yuvamı insanoğlunun tepesine yaparım, onlar beni korur,” der. Bundan sonra kırlangıç yuvasını evlerin içine yapar.

Hasan Ali Sarıaslan

II. Tarihi efsaneler

Adları belli yerlerle ilgili efsaneler/ Tabiat şekilleriyle ilgili efsaneler

1. Şahna Kayası

Çapanoğlu, doğanı ile avlanmaya çıkar. Bir müddet sonra doğanı acıkır. Adamlarından birini Başbüyük köyüne doğanı için piliç getirmeye gönderir. Doğan, piliçten başka bir şey yemez. Adam, köyde rastladığı ilk kadından Çapanoğlu'nun doğanına yedirmek için piliç ister.

Kadın da:

“Piliç bulsam şahnaya yedireceğim, Çapanoğlu da kim oluyor,” der. O gün şahnaya yemek verme sırası bu kadına gelmiştir. Adam köyde piliç bulamadan geri döner. Durumu Çapanoğlu'na anlatır. Çapanoğlu, şahnanın vergi toplarken halka eziyet ettiği, onlardan rüşvet aldığını da bildiği için onu yakalattırır ve ibret olsun diye oradaki kayaya asar. Bundan sonra kayanın adı “Şahnakayası” olarak kalır.

Yılmaz Göksoy

2. Yarikkaya

Çavuş köyünde yakışıklı bir delikanlı ile ağanın da iki güzel kızı varmış. Kızların ikisi de bu delikanlıyı severmiş. Delikanlı ise gönlünü küçük kıza kaptırmış. Aralarında kavilleşip kaçmışlar. Büyük kız hemen babasına haber vermiş. Babası atlılarıyla birlikte bunların peşine düşmüş. Atlılar yaklaşıncaya, sevgililer Allah'a dua eder:

“Yüce Allah'ım, iki aşığın duasını kabul eyle, şu kaya yarılınsın da içine girelim,” derler. O anda kaya yarılır ve iki Âşık kayanın içinde kaybolurlar. O günden sonra bu kayaya “Yarikkaya” adını vermişler.

Mehmet Yalçıntaş

B. İnsan topluluklarını yaşadığı yerlerle ilgili efsaneler

1. Yozgat (I)

Halep dolaylarından Bozok'a gelen Türkmen kocası Çapar Ömer Ağa, yaylada sürüsünü otlatırken, nurani, beyaz sakallı bir ihtiyar yanına gelir.

“Oğlum, soğuk bir suyun var mı?” diye sorar. Çapar Ömer Ağa da:

“Suyum yok da, soğuk ayranım var,” diyerek ayran ikram eder. İhtiyar, bu soğuk ayrandan çok mütehasıs olur. Çapar Ömer Ağa'ya:

“Gönlün gani, yurdun gani olsun. Allah yozuna yoz katsın; memleketinin adı ”Yozgat” olsun der, kaybolur. Çapanoğlu, Türkmen obasına durumu anlatır. Obadaki ihtiyarlar:

“Hızır ile karşılaşmışsın, sana Hızır uğramış, öyleyse memleketimizin adı da yoktu, Yozgat koyalım,” derler. Bundan sonra oranın adı **Yozgat** olarak kalır.

Yılmaz Göksoy

2. Yozgat (II)

Çapanoğlu'nun Halep taraflarından Divanlı köyünün bulunduğu bölgeye sürgün etmişler. Divanlı beyleri bunları yurtlarına koymamışlar. Onlar da Köseyusuflu bölgesine gelerek Abdullah Ağanın topraklarına yerleşmişler.

Abdullah Ağayla dostluk kurmuşlar. Çapanoğlu, kızını Abdullah Ağaya vermiş. Ağa da adamlarına:

“Bunları yozların birleştigi yere götürüp yerleştirin, burası onların yurdu olsun,” demiş. Çapanoğlunu oraya yerleştirmişler ve adına da “**Yozgat**” demişler.

Hasan Çelik

3. Erbek

Erbek ile Dayılı köyleri arasında Kızıldağ adında yüksek bir yer vardır. Kırklar bu dağda toplanırlar. Şimdiki Erbek köyünde de bir arkadaşları vardır. Bir haberci göndererek onu da davet ederler. Haberci olan arkadaşları:

“Efendim, kırkların selamı var, Kızıldağ’da toplandılar, seni de oraya buyur ediyorlar,” der. O da

“Onlar neci oluyorlar da, ben onların yanına varacağım, madem oraya kadar gelmişler, buraya kadar da gelsinler,” der. Haberci, durumu olduğu gibi anlatır. Kırklardan biri:

“Amma da pek ermiş ha, bizi ayağına kadar istiyor,” der.

Bundan sonra köyün adı **Erbek** olarak kalır.

Mahmut Özen

C. Ünlü büyük yapılar ile ilgili efsaneler

1. Çapanoğlu Camii

Çapanoğulları önce Divanlı köyüne, oradan da şimdiki Yozgat’a gelirler. Burada bir cami yaptırmaya karar verirler. Cami yaptırmak istedikleri yer sazlık, kamışlık, bataklık bir yerdir. Bataklığı kurutmak için oraya yün ve ardiç basarlar. Camiyi yapan usta temeli atıp duvarları bir miktar yükselttikten sonra, Çapanoğlu’na haber vermeden Yozgat’ı terk eder. Dört sene dönmez. Buna çok kızan Çapanoğlu, her yerde ustayı aratır, hatta bulunduğu yerde öldürülmesini emr eder. Dört sene sonra usta kendiliğinden geri gelir. Çapanoğlu: “Çapanoğlu, ben bunu öldüreyim, bize bu kadar sahtekarlık yaptı” der. Usta da gitmeden önce yaptığı duvarların yüksekliğini ölçmüş, Çapanoğlu’na bilgi vermişti. Çapanoğlu ustayı öldüreceği sırada, usta:

“Bey, ben giderken duvar şu kadar yükseklikteydi, bir de şimdi ölçelim, duvar aşağı inmiştir. Bu cami ebediyen kalacağı için temeli yerleşsin diye dört sene gelmedim. Sen, caminin erken bitmesini istiyordun. Ben senin dediğin zamanda bitirseydim, sağlam olmaz, yıkılırdı,” der. Usta camiyi yapar bitirir.

Çapanoğlu, caminin benzeri yapılmasını diye ustayı öldürmek ister. Bu durum ustaya ayan olur. Çırağ ile birlikte minarenin tepesine çıkarak uçmaya hazırlanır. Çırak: “keser yerde kaldı” deyince uçamaz. Usta uçup gider.

Besim Parlak

2. Çarşı Hamamı

Çapanoğlu Camii’nin yapımında çalışan işçilerden biri sırtına aldığı taşı yerine koymadan, devamlı olarak getirip götürmektedir. Bunu gören ustası merak eder; işçiyi çağırıp sorar:

“Oğlum, taşı yerine koymadan getirip götürüyorsun. Sebebi nedir?”

İşçi biraz sıkılırsa da şu cevabı verir:

“İhtilam oldum; yıkanacak bir yer bulamadım. Bu halimle de taşı yerine koyamıyorum. Onun için

getirip götürüyorum.”

Usta, Çapanoğlu’nu haberdar eder. O da cami yapımının durdurulup hemen bir hamam yapılmasını emreder. İşçiler hamamı yaparlar. Şimdi bu hamam **Çarşı Hamamı** olarak bilinir. Hamam bittikten sonra camiye devam edilir.

Murat Aslan

D. Kaleler, surlar, köprülerle ilgili efsaneler

1. Muşallim Kalesi

Muş’tan Ali ile Güzelce Mahmut adında iki kişi Çalışkan köyüne gelerek buradaki Rumlarla savaşırlar. Buraları kafirlerden alırlar. Kafirler Muşlu Ali’nin üzerine hücum ederek kafasını uçurur. O, kafasını yerden alarak savaşıma devam eder. Kelle koltuğunda savaştığını gören kadınlar:

“Hele şuna bakın, kellesi koltuğunda hala savaşıyor,” derler. Kadınların nazarı sonunda Ali olduğu yere düşüp ölür. Bu arada Güzelce Mahmut’u da şehit ederler. İkisinin türbesi de Muşallim kalesi’ndedir.

Kaleyi Muşlu Ali yaptırdığı için adına **Muşallim Kalesi** denilmektedir.

Hacı Temel

2. Keçi Kalesi

Yerköy ilçesine bağlı Aşağı Eğrel köyü sınırları içinde Keçe kalesi denilen bir yer vardır. Burada bir zamanlar yabancılar yaşarmış. Bunların Şampas Pir adında bir de firavunları varmış. Müslümanlar ise Büyük Kızılıkale ile Küçük Kızılıkale köylerinde yaşarmış.

Müslümanlar, Keçi Kalesini almak için çalışmalar yaparlar. Bir defasında bin kadar keçinin boynuzlarına mum takarak geceleyin mumları yakıp keçileri kaleye doğru sürerler.

Şampas Pir ve askerleri bu durum karşısında şaşkına döner. Müslümanlar bir taraftan keçileri sürerken, diğer taraftan kendileri de ateş ederek kaleye doğru ilerlerler. Yüksek olan kaleden ateş eden yabancılar, gece olduğu için hedeflerine isabet ettiremezler. Bu durum karşısında çok korkarlar. Buna bir anlam veremezler. Müslümanlar kaleyi alır, Şampas Pir ve askerlerini kaleden atarlar.

Kale böylece fethedilir. Fetihle keçiler kullanıldığı için kaleye **Keçi Kalesi** adı verilir.

Memiş Bağcı

III. Olağanüstü varlıklar üzerine anlatılan efsaneler

1. Al Kız (I)

Yozgat’a Horasan’dan gelen Hüseyin Efendi’nin kızı doğum yapar. Al Kızı:

“Hüseyin Efendi’nin kızına ekmek aş yapacaklardır, ben onun içine kıl olarak gireceğim ve loğusanın ciğerini yiyeceğim,” der. Bunların konuşmasını bir çoban duyar. Hemen gelip ekmek aşının içindeki kılı çıkarır. Sobanın üzerine koyar. Kıl insan şekline döner.

“Beni yakmayın!” diye bağırma başlar. Bunlar Al Kızını yakalayarak dört sene evlerinde çalıştırırlar. Onun yaptığı iş çok daha temiz ve güzel olur. Dokunduğunun bereketi artar. Ekmek yapmak için hamur yoğurur, iki gün ekmek yapar fakat yine de hamuru bitiremezler. Al Kızı, hamurun üzerinden kara tavuk

atarlarsa biteceğini söyler.

Dört yıl sonra bunu bırakırlar. Al kızı

“Beni şu göle atın. Eğer taifem beni öldürürse, gölden kan çıkar. Eğer gölden kan çıkmazsa bilin ki beni öldürmediler,” der. Biraz sora gölün yüzünü kan kaplar. Bundan sonra göle kanlı göl adını verirler.

Müzeyyen Parlak

2. Al Kızı (II)

Eskiden Bişek köyünün muhtarının at, koyun ve sığır sürüleri varmış. Atlardan biri çok zayıfmış. Onu sığır sürüsüne koymuşlar. Çobana da: “Bu at çok zayıf, devamlı da zayıflıyor, atlara uyamıyor, sen bunu burada besle,” diye tembih etmişler.

At, gittikçe zayıflamış. Çoban, atın hiç yayılmadığını, kendi kendine uzaklara gittiğini ağasına anlatır. Ağa, köyün yaşlısından akıl danışır. Yaşlı adam:

“Al kızı atı yakalar. Hiç durmadan akşama kadar biner. At iyice yorulur. Akşam olunca da bırakır gider. Atın sırtına karasakız koyun. Al kızı bindiğinde yapışır kalır, siz de onu yakalarsınız,” der. İhtiyarın dediğini yaparak atı sığıra sürerler. Akşam at eve geldiğinde al kızını yakalarlar. Kaçmasın diye bir de firkete batırırlar. Bunu evde çalıştırmaya başlarlar. Onun dokunduğunun bereketi artıyormuş. Bu arada vücudunda firkete saplı olduğu için de sürekli zayıflayıp eriyormuş. “Beni bırakın” diye yalvarmaya başlamış. Dayanamamış, bırakmışlar. Al kızı:

“Ben bir sudan geçeceğim, eğer sudan köpük gelirse bilin ki ben öldüm, gelmezse ölmediğimi anlayın,” der. Biraz sonra sudan köpük gelir.

Ekrem Güler

IV. Dini efsaneler

A. Evliyalar üzerin anlatılan efsaneler

1. Şemünel Gazi

Kıbrıs Harekatı sırasında, yakıtı bitmek üzere olan pilotlarımızdan biri üsse dönmek üzeredir. Bu sırada yanında Afyonlu bir veli de bulunan Şemünel Gazi pilotun mızuna dokunarak:

“Oğlum, yakıtın bitmedi, bitmez de. Sen işini yapmaya devam et,” der. Pilot, yanında bu iki veli ile beraber geri dönüp düşman üzerine bomba yağdırır. Dönüşlerinde pilota:

“Ben, Akçakale’deki Şemünel Gazi’yim,” der kaybolurlar.

Pilot, savaştan sonra Akçakale’ye gelerek Şemünel Gazi’nin kabrini ziyaret eder. Orada bir tosun kurban ederek halka dağıtır.

Mahmut Doğru

2. Şakir Efendi

Çamurlu köyünden Tekatlınoğlu lakaplı bir çoban, köyün davarlarından sekiz tanesini kaybeder. Köylü çobandan şüphelenir. Çoban ise kaybolduklarını söyler. Köylü durumu Şakir Efendi’ye anlatmaya gider.

Şakir Efendi, Çamurlu'dan adamların geleceğini anlayarak hanımıyla oğlunu diğer odaya gönderir. Gelenlerin atlarına yem verilir. Şakir Efendi misafirlerinin niçin geldiklerini öğrendikten sonra, çobanı yanına alıkoyarak diğerlerini dışarı gönderir. Çobana:

“Bak oğlum, sen bunların üç öğün ekmeğini yiyorsun, ayrıca paralarını da alıyorsun. Bunların ekmeği gözüne durur, davarlarını ver,” der. Çoban inkar etmeye çalışır. Şakir Efendi:

“Oğlum, davarlar Sivri köyündeki arkadaşın Gübel Ali'nin evinde bağlı duruyor, şimdi onlar çatlayacaklar. Git onları gecenin karanlığında getir. Kendiliğinden gelmişler diye sahiplerine ver. Ben, bunlara bir şey söylemem,” der. Adamlar yemeklerini yedikten sonra, Şakir Efendi:

“Komşular, gelmişsiniz, fakat Kör Şakir'den ne istifade umacaksınız. Çoban demek, siyeçsiz bağ demektir. Ben şahsım itibarıyla bu davarların bir tarafa gitmediğini umuyorum. Davarlarımız inşallah bir gece geri gelir,” diyerek komşularını gönderir.

Çoban,ertesi gece davarları sahiplerine teslim eder.

Mehmet Ünal

3. Molla Osman

Molla Osman davarcılık yaparak geçinirmiş. Bir gün yaylaya giderken Delice kenarına çadırını kurar. İkinci namazını kıldıktan sonra, Oğlu Hasan'ı yanına alarak şimdiki mezarının bulunduğu yere gelir. Yere uzanır. Bastonu oğluna vererek etrafını çizdirir. Oğluna:

“Şuraya bir taş koy, bir de karşısına koy,” der.

“Ben, yarın kuşluk namazını kılarken son rekatta ruhumu teslim edeceğim. Benim kefenim ve sabunum için gitmeyin, biri getirir,” der.

Ertesi gün sabah namazını kılar. Kuşluk namazını kılarken son rekatta kafasını secdeden kaldıramaz, ruhunu teslim eder. Komşulardan biri Gövahmetlioğlu'na kefen ve sabun getirmeye gider. Yolda, sarıklı, sırtında sarı bir heybe olan bir ihtiyarla karşılaşır. İhtiyar, adamın kefen ve sabuna gittiğini öğrenince:

“Ölen Molla Osman ise, onun kefeni ile sabunu bende, gitme. Başkasıysa git,” der. İhtiyarla hoca obaya gelir. İhtiyar, cenazeyi yıkar, kefenler. Kabre koymak için tepeye çıkarırlar. İhtiyar:

Ben, bir Kur'an okuyayım. Batıdan İl arkadaş daha geliyor, onları da bekleyelim. Onlar da cenazeye yetişsin,” der. Birkaç dakika sonra batı taraftan İl kişi gelir ve cenazeyi şimdiki bulunduğu yere defnedirler.

Hasan, bu İl kişiye yemek yedirmek ister. Oba halkı yemek hazırlığı yapmak için geri döner. Kendisi hocaların yanında kalır. Hocalar:

Biz burada bir toplantı yapacağız, bir hamaka devri kuracağız, sen bizi mezarın poyraz tarafında bekle, işimizi bitirdiğimiz zaman beraber gideriz,” derler.

Hasan, poyraz tarafında beklemeye başlar. Aralıklarla iki defa bakar, adamlar oturmaktadır. Üçüncü defa baktığında hepsi de kaybolup gitmiştir. Sağa sola koşar, bakar hiçbirini göremez.

Mustafa Şimşek

4. Emir Çini ile Osman Paşa

Emir Çini Sultan hazretleri, bir emir üzere, yanında Isfahanlı Halit Paşa, Veysel Karani'nin torunu Mehmet Şerafettin ve İmam Hüseyin'in torunu Sekune Hanımla beraber Anadolu'nun fethi için şimdiki Osmanlaşa kasabası civarına gelir. Onlar buralara gelirken Seyit Battal Gazi de Rum-ı Kayser hükümetinin üzerine yürür. İkisi de gittikleri yerleri feth etmeye başlarlar. Emir Çini, şehit olan askerlerini şehit oldukları yere defneder. Kendisi de, öldüğü zaman şimdiki türbesinin bulunduğu yere defnedilmesini vasiyet eder.

Fetih tamamlandıktan sonra, Emir Çini tekke kurarak mürid yetiştirir. Gün geçtikçe ünü her tarafa yayılır. Şeyhin ününü duyan Sivas Valisi Osman Paşa onu ziyaret etmek için yola çıkar. "Gelingüllü köyü civarına çadır kurar. Şeyhe haber göndererek 'kendisini ziyaret edeceğini, askerleri için iâşe, atları için de arpa hazırlamasını' söyler. Şeyh de:

"peki, gelsinler," der. Osman Paşa gelir bakar ki türbe ahşap bir yapı. Bir tarafta bir çinik arpa, diğer tarafta da kaynayan küçük bir kazan vardır. Kendisi için hazırlık yapılmadığını gören Paşa:

"Hocam, ben sana askerlerimle beraber geliyorum, diye haber göndermedim mi, niye hazırlık yapmadınız?" der. Şeyh:

"Paşam, buyurun, gelin," der. Askerler gelir. O bir çinik arpadan atının torbasını dolduran gider. Arpayı bitiremezler. Sıra askerlerin yemeğine gelir. Ufacık kazandaki pilavı da o kadar asker yer yer bitiremez.

Durumu hayretle seyreden Osman Paşa, şeyhin yanında mürit olarak kalmak ister. Şeyh de:

"Git, askerlerini teslim et, görevinden de istifa et gel," der.

Osman Paşa, denileni yapar, şeyhin yanına gelir. Uzun zaman şeyhe müritlik eder. Birgün şeyh:

"Madem her şeyi bırakıp burada kaldın, tekkeye senin adını verelim," der. Bundan sonra tekkeye ve tekkenin kurulduğu kasabaya **Osmanpaşa Tekkesi** denir.

Sami Yazarer

5. Aliyar

Ali, bir ağanın yanında azap olarak çalışıyormuş. Ağa hacca gitmiş. Bir gün ağanın hanımı helva pişirmiş. Ali'ye:

"Ali, ağan da olsaydı da, helva yeseydi, ne iyi olurdu," demiş. Ali:

"Abla, bir tepsiye koy da ağama verip geleyim," demiş. Ablası, 'her halde kendisi yiyecek, istemeye utandı, vereyim de yesin' diyerek bir tabak daha helva verir. Ali, ağanın tespihi ile ağızlığını da alarak ortadan kaybolmuş. İkinci namazına yakın bir saatte ağasını bulmuş, helvayı vermiş. tespih ile ağızlığı da ağasına bırakarak, akşam namazına köyüne geri dönmüş. Hanım:

"Neredesin Ali, tespihle ağızlığı ne yaptın?" demiş. Ali de tespih ile ağızlığı ağasına verdiğini, gelirken getireceğini söylemiş.

Hacıların dönme zamanı gelir ve herkes ağayı karşılamaya gider. Ağa:

"Bana gelmeyin, Ali'yi karşılayın. Asıl hacı Ali'dir. Ali dosttur, ali, yarıdır," demiş. Sırrı ortaya çıkan Ali orada ölmüş. Adı da Aliyar kalmış.

Aliyar'ın türbesi tamir edilirken Satılmış'ın Hasan ile Dedefakılılı Hasta Mehmetin Musa: 'Bu adam hakkında böyle böyle diyorlar, şu mezarı açıp da bir bakalım,' diyerek mezarı açarlar. Ali'nin ayağının serçe

parmağı hiç çürümemiş olarak ellerine gelir. Bunlardan birinin evi yanar, diğeri de yüz felci geçirir.

Mustafa Karabulut

6. Mehmet Hoca

Mehmet Hoca bir kış günü hastalanmış. Ziyaretine gelen talebelerine:

“Oğlum, gidin bana Ilıman’dan salatalık getir,” demiş. Talebeler, ‘karda kışta salatalık olur mu? Her halde Hoca bunu hastalığının ateşinden söylüyor,’ diye tereddüt etmişler. Hoca:

“Oğlum, tereddüt etmeyin, hadi gidin dediğime bakın,” demiş. Talebeler varır ki bahçe yemyeşil.

Hocaya yetecek kadar salatalık alırlar. ‘Hiç kimseye demeyelim, sonra gelir biz de toplarız,’ diyerek Hocanın salatalıklarını verirler. Tekrar bahçeye giderler. Bakarlar ki bahçede diz boyu kar vardır.

Sabit Uzel

B. Ziyaret Yerleri Üzerine Anlatılan Efsaneler

1. Çoban Dede Yatırı

Çoban Dede Yatırı Aşağı Tekke köyünde, etraf köylere hakim bir tepe üzerinde bulunmaktadır.

O çevrede altın arayan birisi Çoban Dede’nin mezarını açar. Bir ibrik ile bir zincir bulur. Bunları evine getirir. Kısa bir süre sonra Çayıralan Kaymakamı ile Aşağıtekte köyünün imamı rüyalarında Çoban Dede’yi görürler. Çoban Dede onlara:

“Testi ile zincirimi alan adama söyleyin, testimi geri getirsin. Yoksa köyün başına felaket açarım,” der. Bir de köye giden yolcuların yolunu keserek:

“Testi ile zincirimi alan adama söyleyin, testimi getirsin, abdest alamıyorum. Zincirden vaz geçtim. Yoksa o adamın ve köyün başına felaket açarım,” der.

Köylüler testi alan adama söylerler; ancak adam testi vermez. Bir müddet sonra köyü, yatırım başından yükselen bir bulut neticesinde yedi metre yüksekliğinde bir sel alır. İki insanla birlikte bütün hayvanlar ölür. Bir müddet sonra testi ve zinciri alan adam da ölür. Köylüler testi ile zinciri tekrar eski yerine koyarlar.

Nuri Coşkun

2. Ziyaret Tepe

Ziyaret Tepe’deki ormanlık alanın en yüksek yerinde bir evliyanın türbesi vardır. Halk burada yağmur duasına çıkar. Onlar daha köye varmadan yağmur yağmaya başlar.

Ziyaret Tepe’deki ormandan yaş ağaç alınmaz. Alanın başına mutlaka bir felaket gelir. Orada yatan evliya ormanı korumaktadır.

Hacı Hüseyin adında bir adam buradan ağaç alınamayacağına inanmaz. Ziyaret Tepe’ye ağaç kesmeye gider. Ağaca vuruyorum diye baltayı ayağına vurur ve ayağı sakat kalır.

C. Peygamberleler, Hızır ve diğer din büyükleri üzerine anlatılan efsaneler

1. Döldül Özü

Şimdiki Döldül Özü'nün bulunduğu yer, eskiden ormanlıkmiş. Hz. Ali, kafirlerle savaşarak buraya kadar gelmiştir. İçmeye su bulamamışlar. Döldül, ayağı ile yeri deşmeye başlamış. Ayağı bileğine kadar kayanın içine gitmiş, oradan su çıkmış. Şimdi orada Döldül'ün kayaya giden ayağının izi durmaktadır. Bu yüzden de oraya Döldül Özü denilmektedir.

Kazım Can

2. Hacet Çeşmesi

Hz. Ali, düşmanlarla savaşırken, askerleri susuz kalır. Bismillah deyip kılıcıyla kayaya vurur. Kaya ikiye bölünür ve arasından su çıkar. Askerler ve hayvanlar sularını içerler. Aşığıda, Sarıalan mevkiinde de yine susuz olan düşman askerleri vardır. Kayadan çıkan suyun onlara ulaşmasını istemeyen Hz. Ali:

“Ya su! Başın çıksın, ayağın batsın,”der. Su kaynağından çıktıktan 15-20 metre sonra tekrar kaybolur.

Köylüler, o sudan Turluhan'a getirmek isterler. Fakat suyu kaybolduğu yerden bir metre bile aşağıya götüremezler.

Turan Özkan

3. Eğilen Kavak

Duman Ağa'nın Döndü karı, Hıdırellez gecesi kapıya çıkmış. Kavakların hışır hışır yere eğildiğini görmüş. Hemen başındaki yemeniyi çıkararak bir kavağın tepesine bağlamış. Sabahleyin komşularına haber vermiş.

“Dün gece bütün kavaklar aşağı bükülerek secdeye eğildi,”der. Komşuları buna inanmaz. O da yemenisini bağladığı kavağı göstererek:

“Kavağın başına bağlamaya bir şey bulamadım. Eve gidip gelene kadar da kalkar dedim. Yemenimi çıkarıp kavağın başına bağladım,”der.

Kavağa bağlanan yemeni hala durmaktadır.

Zübeyde Özkıraç

9. Kaynak Şahıslar Listesi

Efsaneleri anlatan kaynak şahıslara ait kimlik bilgileri soyadı sırasına göre alfabetik olarak sıralanacaktır. Kaynak şahıslara şu sorular sorulmuştur:

- Adı soyadı
- Doğum yeri ve tarihi
- Tahsili

d. İşi veya mesleği

e. Anlattığı efsaneler

f. Efsaneleri kimden dinlediği/öğrendiği

Yukarıdaki sorular her kaynak şahısta tekrar edilmeyecek, bunlar için maddeler verilecektir.

1. a. Mehmet AÇIKYÜREK

b. Turluhan-1921

c. Lise

d. Ekeli

e. Ziyaret Tepe

f. Yaşlılardan

3. a. Murat ASLAN

b. Kapaklı-1932

c. Okur-yazar

d. İmam

e. Çarşı Hamamı

f. -

5. a. Kazım CAN

b. Tayıp-1932

c. Yok

d. Çiftçi

e. Düldülözü

f. Yaşlılardan

7. a. Hasan ÇELİK

b. Köseyusuflu-1927

c. Okur-yazar

d. Çiftçi

e. Yozgat (II)

f. Yaşlılardan

9. a. Yılmaz GÖKSOY

b. Yozgat-1931

c. Öğretmen okulu

d. Emekli

e. Şahna Kayası, Yozgat (I)

f. -

2. a. Yaşar ALTINOK

b. Yoğunhisar-1924

c. Okur-yazar

d. Esnaf

e. Leyla ile Mecnun

f. Eskilerden

4. a. Memiş BAĞCI

b. Aşağıteğerci-1915

c. Okur-yazar

d. Çiftçi

e. Keçi Kalesi

f. Yaşlılarından

6. a. Nuri COŞKUN

b. Aşağıteğerce-1945

c. İlkokul

d. Çiftçi

e. Çoban Dede Yatırı

f. Dedesinden

8. a. Mahmut DOĞRU

b. Kadişehri-1934

c. İlkokul

d. İmam

e. Deveci Dağı, Şemnel Gazi

f. Çocukluğunda öğrenmiş

10. a. Ekrem GÜLER

b. Bişek-1939

c. Yüksekokul

d. Öğretmen

e. Al Kızı (II)

f. Köylülerden

11. a. Alparslan İLDEMİR

b. Yozgat 1976

c. Talebe

d. Talebe, ortaokul 3. sınıf

e. Gelin Kayaları

f. Babasından

13. a. Semiha KARADAVUT

b. Üçobalar-1925

c. Yok

d. Ev hanımı

e. Köstebek

f. Anasından

15. a. Turan ÖZKAN

b. Turluhan-1929

c. Okur-yazar

d. Çiftçi

e. Hacet Çeşmesi

f. Arkadaşlarından

17. a. Besim PARLAK

b. Esenli-1918

c. Okur-yazar

d. Serbest

e. Çapanoğlu Camii

f. Arkadaşlarından

19. a. Hasan Ali SARIASLAN

b. Kanlıca-1915

c. Yok

d. Çoban

e. Kırılancın Yuvası

f. -

21. a. Hacı TEMEL

b. Çalışkan-1920

c. Okur-yazar

d. Çiftçi

e. Muşallim Kalesi

f. Yaşlılardan

12. a. Mustafa KARABULUT

b. Saraykent-1911

c. Okur-yazar

c. Serbest

d. Aliyar

f. -

14. a. Mahmut ÖZEN

b. Sarıkaya-1920

c. Okur-yazar

d. İnşaat ustası

e. Erbek

f. Arkadaşlarından

16. a. Zübeyde ÖZKIRIÇ

b. Tayıp-1939

c. Yok

d. Ev hanım

e. Eğilen Kavak

f. Annesinden

18. a. Zübeyde PARLAK

b. Esenli-1925

c. Yok

d. Ev hanımı

e. Al Kızı (I)

f. Babasından

20. a. Mustafa ŞİMŞEK

b. Alahacılı-1944

c. Ortaokul

d. Memur

e. Kayış Kanat, Molla Osman

f. Eskilerden

22. a. Seyit Kazım TÜRKER

b. Paşaköy-1920

c. İlkokul

d. Çiftçi

e. Yusufçuk

f. Yaşlılardan

23. a. Sabit UZEL

b. Köseyusuflu-1926

c. İlkokul

d. Çiftçi

e. Mehmet Hoca

f. -

25. a. Sami YAZARER

b. Osmanpaşa-1939

c. İlkokul

d. Çiftçi

e. Emir Çini ile Osman Paşa

f. Babasından

27. a. Talip YILMAZ

b. Yamaçlı-1951

c. Fakülte terk

d. Belediyede baş katip

e. Kızıoğlan Kayası

f. Büyüklerinden

24. a. Mehmet ÜNAL

b. Gedikhasanlı-1926

c. Okur-yazar

d. Esnaf

e. Şakir Efendi

f. Köylülerden

25. a. Sami YAZARER

b. Osmanpaşa-1939

c. İlkokul

d. Çiftçi

e. Emir Çini ile Osman Paşa

f. Babasından

EFSA NELERDE SOSYAL NORNMLAR: YOZGAT EFSA NELERİ ÖRNEĞİ

Berna AYAZ¹, P. Nurdan GÜMÜŞTEPE²

Bir toplumsal grubun kendisi için ilke edindiği ve grup üyelerinin eylemlerini yönlendiren davranış kurallarının tümü olarak açıklanan norm kavramı, ifade ettikleri toplum için vazgeçilmez bir önemi haizdir. Sosyal normlar yazılı değildir, ancak toplumun her bir üyesi tarafından bilinmektedir. Birey, yaşadığı toplumun sosyal normlarına aykırı davranış sergilenmesi durumunda ciddi yaptırımların uygulanacağı konusunda emindir. Sosyal normların amacı, bireyin toplum içerisindeki uyumsuz davranışları sergilemesini engellemektir. Bu bağlamda sözlü gelenek içerisinde toplumun sosyal normlarının toplumun bireylerine benimsetilmesi, öğretilmesi ve birlikte yaşanılan toplum içerisinde herhangi bir olumsuz davranışın çıkmaması noktasında efsanelerin önemi büyüktür. Bu bildiride sosyal normlar kavramı, Zekeriya Karadavut tarafından hazırlanmış olan “Yozgat Efsaneleri” başlıklı yüksek lisans tezinde yer alan efsanelerden hareketle Yozgat özelinde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: norm, sosyal norm, efsane, Yozgat.

Abstract

Social Norms In Legends: Example Of Legends Of Yozgat

The concept of norm described as the whole of the behavioral rules that are accepted as principles by a social group, and that orient the actions of the group members has an irreplaceable importance for what it means to the society. Social norms are not in written, but known by each member of society. Individuals are sure that serious sanctions will be applied if they exhibit behaviors contrary to the social norms of the community they live in. Aim of social norms is to prevent the individual from exhibiting inappropriate behaviours in society. In this context, legends are important in that they help make the social norms of a community adopted and learnt by the individuals in the society within the verbal tradition, and prevent any negative behaviors in society, where individuals live together. In this declaration, the concept of social norms will be in an effort evaluated as specific to Yozgat, with the starting point being the post graduate thesis titled “Legends of Yozgat” prepared by Zekeriya Karadavut.

Key Words: norm, social norm, legend, Yozgat.

1. Sosyal Norm ve Efsane Kavramı

Norm “kural olarak benimsenmiş, yerleşmiş ilke veya kanuna uygun durum (Türkçe Sözlük, 2005, 1480), “kural, kaide, kanun (Ülgen, 1969, 215), “belirli bir kurala uygun olan” (Hançerlioğlu, 1993, 274) anlamlarına gelmektedir. Belirli bir grupta veya toplumda standartlaşmış, yol gösterici ve idare edici davranış şekilleridir. Bireylerin davranışlarının başkaları tarafından nasıl değerlendirileceğinin rehberidir. Bireyin davranışlarının tasvip edilip edilemeyeceğini ortaya koymaktadır (Erkal, vd, 1997, 253). Aynı toplumun üyeleri arasında belirli olaylara karşılık, bireysel ya da birbirlerine vermiş oldukları tepkiler, sosyal norm adı verilen kavramları oluşturmuştur.

Toplumsal yaşam içerisinde bireylerin birbirleriyle olan ilişkisinin belli kurallar çerçevesinde olması gerekmektedir. Modern toplumlarda bireylerin hakları anayasa çerçevesinde devlet tarafından korunmakla

¹Yrd. Doç. Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, berna.ayaz@beun.edu.tr, bayaz10@gmail.com

²Arş. Gör. Bülent Ecevit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, nurdangumustepe@gmail.com

birlikte yazılı olmayan kuralların da varlığı göz ardı edilemez. Sosyal normlar, sosyal alışkanlıklardan örf, adet, teamül, anane, gelenek, görenek, töre ve kanunlara kadar genişleyen bir tabloyu ele almaktadır (Örnek, 2014,171).

Sosyal norm kavramı çerçevesinde üzerinde durulması gereken en önemli konu ise yaptırımdır. Devlet tarafından, anayasa çerçevesinde belirlenen suçlar ve cezaları ya da kişilere verilen haklar ve bunlara uyulmaması noktasındaki yaptırımlar bellidir. Dini olarak da inanılan dinin kuralları başlangıçta belirlenmiş ve bu noktada kişi bu kurallara uymak zorunda bırakılmıştır. Din tarafından belirlenen kurallara uyulmadığı takdirde yine yaptırımları belirlenmiştir. Bütün bunların dışında toplumun kendi içerisinde belirlemiş olduğu kuralları bulunmaktadır. Bu kurallar toplumun bireyleri tarafından uymakla yükümlü oldukları ve bir şekilde uymaya zorlandıkları davranış kalıplarının tümünü içine alan kurallardır ki, sosyal normlar içerisinde töre başlığı altında değerlendirmek daha uygun olacaktır. Töre kelimesi sözlüklerde “sosyal hayatı düzenleyen normlar toplamı, aile ve fert hayatında “yol”, “yordam”, “görenek”, “yaşam tarzı” olarak ifade edilmektedir (Erkal, vd, 1997, 289). Türkçe Sözlükte ise “Bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kuralların, görenek ve geleneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü, âdet. Bir toplumdaki ahlaki davranış biçimleri, adap”; Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğünde “eğitim, görgü, mahkeme, geline verilen armağan, adet, ahlak, usul, gelenek”; Budunbilim Terimleri Sözlüğü’nde ise “Toplumuna göre, yasa ve aktöre yerine geçebilen, ama gerçekte yasa olmayan davranış kalıbı, Toplumun, iyi ya da kötü saydığı yolların, aldığı durumların ve yordamların tümü” şeklinde tanımlanmaktadır (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.570273590c45d5.72987397).

Divanü Lügati’t-Türk’te sosyal normları karşılamak üzere “törü” kelimesi “atalardan kalan ve yazılı olmayan kurallar” şeklinde açıklanmış ve kelimenin Arapça karşılığı “resm” olarak verilmiştir. Bununla birlikte “öğreyük” kelimesi de adet karşılığında kullanılmıştır. “Resm” kelimesi “usul, kural, düzenleme” anlamlarında kullanılmıştır. Kaşgarlı, eşanlamı kabul ettiği “adet” ve “öğreyük” kelimelerini ise “önceki kuşaklardan aktarılan kalıplaşmış davranışlar” anlamında kullanmaktadır (Düzgün, 2007, 212).

Ziya Gökalp, töre kelimesinin anlamının kanun kelimesindeki gibi sınırlı olmadığını belirtmekte yazılmış yasalardan başka yazılmamış uygulamaların da törenin içinde yer aldığını söylemektedir (Ziya Gökalp, 2014, 20).

Öcal Oğuz, yazılı ve sözlü hukukun mukayesesini şu şekilde yapmaktadır: “Yazılı hukukta anayasa, toplumsal mutabakatın en üst metni olarak yasa ve yönetmeliklerle düzenlenebilecek ayrıntılardan arındırılmış özlü ve daha güçlü bir toplumsal mutabakat metni olarak tanımlanabilir. Sözlü kültürdeki töre veya onun toplumsal işlevselliğini ve gerekliliğini vurgulayan yeni bir bakış açısıyla adlandırılacak olursak kamuoyu da böyledir. Yani töre denilen üst uzlaşma fikri veya mantığı, gelenek ve görenek denilen ve görece daha az bağlayıcı alanlarda tanzim edilebilecek konu ve ayrıntıları içermez. Tıpkı yazılı hukukun anayasası gibi sözlü hukukun töresi, gelenek ve göreneklerden daha güçlü ve esasa yönelik toplumsal mutabakatlara işaret etmektedir.” (Oğuz, 2012, 105).

Efsane kavramına bakıldığında ise Batı dillerine Latince *legendus* kökünden geldiği bilinmektedir. Efsanenin en iyi bilinen ve pek çok tarife de kaynaklık eden tanımını Grimm Kardeşler “ Gerçek veya hayali muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan bir hikâyedir” şeklinde yapmıştır. Efsane tanımlarından çok onun sahip olduğu vasıfları konumuz çerçevesinde önem arz etmektedir ki bu noktada en önemli özelliğinin inandırıcılık vasfı olduğu görülmektedir (Sakaoğlu, 2009, 19-20).

Toplumun koyduğu yazılı olmayan kurallara uyulmadığı takdirde ne olacağının uygulaması sözlü gelenek içerisinde efsanelerde kendisini göstermektedir. Toplum, geçmişten getirdiği ilkeler çerçevesinde koymuş olduğu kuralları masal, efsane, halk hikâyesi, destan gibi anlatı türleri içerisinde toplumun bireyelerine

uygulamalı olarak anlatır. Bu anlatıların içerisinde toplumun normlarına uymayan kahramanın başına gelenler, o toplumun yaptırımlarının göstergesidir. Bu bağlamda toplumun kuralları yani töresi inandırıcılık vasfını bünyesinde barındıran ve dinleyiciyi inandırmak için de anlatı içerisinde kanıtlar sunan anlatı türü olan efsanede kendisini göstermektedir.

Toplumsal normlar, bireyi yaşadığı toplum içerisinde “ben” konumuna getirmekte ve kendisini başka toplumlardan ayırt etme yetisini de kazandırmaktadır. Sosyal normlara uymamak ya da aykırı davranmak ise toplum içerisinde bireyin ötekileştirilmesi sonucunu da beraberinde getirmektedir.

Toplumların kolektif hafızalarını oluşturan anlatılar içerisinde bu kurallar sıkça bireylere hatırlatılmakta ve kurallara uyulmadığı takdirde törenin ya da sosyal normun nasıl bir ceza uygulayacağı da örnekleriyle birlikte verilmektedir.

2. Sosyal Normlar ve Yozgat Efsaneleri

Yozgat efsaneleriyle ilgili kaynağımız, 1992 yılında Saim Sakaoğlu danışmanlığında Zekeriya Karadavut tarafından hazırlanmış bir yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada Yozgat yöresinden 101 adet efsaneye yer verilmiş, bu efsaneler üzerinde tip ve motif esaslı değerlendirmeler yapılmıştır. Bu çalışmada, sosyal normların Yozgat yöresinden derlenen efsanelerdeki yansımaları tespit edilip yorumlanmaya çalışılacaktır.

Zekeriya Karadavut’un derleyip incelediği Yozgat efsanelerinde anlatılan olayların ana fikirlerine bakıldığında; sevenlerin kavuşamaması (5), namusun korunması (2), anneye/büyüğe saygı (3), din büyüklerine saygı (Hz. Muhammed, Hz. Ali, veli, Hızır, Hz. Nuh) (33), açgözlülüğün kötülüğü (1), Tanrı’ya verilen sözün tutulması (adak, yemin vs) (1), Tanrı misafirinin kabul edilmesinin gerekliliği (1), zalimliğin kötülüğü (5), dürüstlük/ iyi niyet (3), zinanın kötülüğü (1), sabır (1), kutsal yerlere saygı (4), evlat sevgisi (2), gurur/onurun önemi (1), kutsal kişilerin/şehitlerin duasının önemi (3), yardım isteyen geri çevirmeme gerekliliği (2), tecrübeye/ustaya saygı duyulması (2) konularının işlendiği görülmektedir. Bu temalara baktığımızda hemen her dinin söylediği temel ve evrensel ilkelerin yer aldığı görülmektedir. Bu temalar, toplumun normları, yani töreleridir. Anlatı çerçevesinde bu törelerin ihlali çeşitli cezaları da beraberinde getirmiştir. Örneğin karısının isteği üzerine annesini öldürmeye götüren genç, tam baltayı kaldırdığı sırada baltayla birlikte taş olmuştur. Oğlan kayası denilen bu yerde elinde baltayla taşlaşmış oğlanın şekli bulunmaktadır. Efsane, görsel olarak da doğruluğunu somut olarak ispatlamaktadır. Ana-babaya saygı, hem dini hem de evrensel bir ilkedir. Türk toplum töresi içerisinde de annenin yeri ve önemi büyüktür. Efsane metninde anneye yapılan saygısızlık cezalandırılmıştır. Efsaneyi dinleyen kişi, töreyi ihlal ettiğinde başına geleceği çok net bir şekilde bilmektedir.

Bir efsanede kızı sevip de alamayan biri gelin alayının yolunu keser. Alayda bulunan tüm erkekleri öldürür, yalnız kalan kız Allah’a yalvarır ve kendisini bir kuş yapmasını ister. Başkasına verilmiş ve baba evinden çıkarılmış olan kız artık evlenmiştir. Evli olan bir kadının da başkasıyla birlikte olması düşünülemez. Çaresizlik içindeki kadın kuş olmayı tercih etmiş ve yine de başkasına varmamıştır. Bu noktada namus kavramı ön plana çıkmaktadır.

Başka bir anlatıda birkaç sene sürecek kıtlık için önlem almaya karar veren bir adam erzak depolamaya gider. Yolda karşısına çıkan veli ona gideceği yerdeki eskiciye verilmek üzere para verir. Adam parayı eskiciye götürür, eskici kabul etmeyerek başka bir fakire gönderir. Fakir de dul bir kadına gönderir. Dul kadın da öğleye kadar hazırlığı olduğunu daha mağdur birine vermesini söyler. Adam parayı kimseye veremediği geri döner. Veliye parayı veremediği anlatır. Veli de kadın bir günlük ihtiyacını düşünmüyor da sen üç beş seneyi nasıl düşünüyorsun der ve açgözlülüğü neticesinde onun taş olması yönünde beddua eder ve adam da taş olur. Bu efsanede de açgözlülüğün kötülüğü üzerine vurgu yapılmıştır.

Tanrı’ya verilen sözün tutulması da bir başka önemli noktadır. Bir bey üç gün üst üste kötü rüya görür.

Allah'a bu rüyayı bir daha göstermemesi için dua eder. Bir daha bu rüyayı göstermezse de deve keseceğine dair söz verir. Aradan aylar geçer adam deveyi kurban etmez. Yine aynı rüyayı görmeye başlar. Yine kurban vaat eder. Bir süre yine rüyayı görmez. Kurbanı kesmeyince yine aynı rüyayı görmeye başlar. Üçüncü defa da kurbanı vaat eder ama yine kesmez. Bunun üzerine bey çobanıyla birlikte develer de yanlarıydayken yemek yiyecekleri sırada taş kesilirler. Tanrı'ya verilen sözler tutulmalı, adaklar yerine getirilmelidir.

Yukarıda örnekleri verilen efsanelerden de anlaşılacağı gibi, efsane metni içerisinde oluşturulan kurgu da toplum için önemli olan değer yargılarının vurgulandığı bu değer yargılarının ihlali noktasında da cezasının da ilahi bir adalet tarafından verildiği görülmektedir. Sosyal normlara uymamak, Tanrı'nın hoşuna gitmemektedir. Bunun sonucunda verilen cezalar metin içerisinde somut örnekler olarak sunulmaktadır.

Bu noktada efsaneler, William Bascom'un folklorun dört işlevi olarak belirtmiş olduğu eğitime, kültürün sürekliliğini sağlama ve toplumun ve kişilerin kabul ettiği davranış kalıplarına uygun davranmayı ve bu yolla toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmayı sağlayan kaçış işlevlerini yerine getirmektedir (Bascom, 2005, 125-146).

Yozgat efsanelerinde öne çıkan temalar, aile ve din büyüklerine saygıyı, yani atalar kültürüne olan bağlılığı göstermektedir. Tanrı'ya verilen sözün tutulması ona karşı olan sorumlulukların yerine getirilmesi gerekliliği ortaya konmaktadır. Kutsala olan saygıyla birlikte namus, onur, iyi niyet, dürüstlük gibi ahlaki kurallara da dikkat çekilmektedir.

Yozgat efsanelerinde öne çıkan temalar, toplumun değer yargılarını ve normlarını ortaya koyması bakımından önemlidir. Yozgat merkezinde yapılan bu değerlendirme Türk dünyası geneline yönelik bir çalışmada çok daha fazla veri sunacak ve Türk töresinin bir bütün olarak gözler önüne serilmesine katkıda bulunacaktır.

3. Kaynakça

Bascom, William. (2005). *Folklorun Dört İşlevi*, (Çev. Ferya Çalış). **Halkbilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2** (Edt: M. Öcal Oğuz, Selcan Gürçayır). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Düzgün, Dilaver. (2007). Düvanü Lügati't-Türk'te Sosyal Normları Karşılamanın Kavramları, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C. 14, S. 35, 201-215.

Hançerlioğlu, Orhan, (1993). **Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar**. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Karadavut, Zekeriya. (1992). **Yozgat Efsaneleri (İnceleme-Metin)**. (Dan. Saim Sakaoğlu), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Oğuz, M. Öcal, (2012). Yazılı Hukuk ve Sözlü Hukuk Açısından Evlenme Pratikleri ve "Töre Cinayetleri", *Milli Folklor*, 2012, Y. 24, S. 95, 103-113.

Örnek, Sedat Veyis, (2014). **Türk Halk Bilimi**. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Türkçe Sözlük, (2005). (10. Basım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ülgen, Hilmi Ziya, (1969). **Sosyoloji Sözlüğü**. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Ziya Gökalp, (2014). **Türk Töresi**. (Haz. Halil İbrahim Şahin), İstanbul: Ötüken Yayınları.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.570273590c45d5.72987397 (4.4.2016)

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ İFADE EDEN MANEVI DEĞER NORMLARI: YOZGAT'TA VE NAHÇIVAN'DA İNANÇ -SINAMA ÖRNEKLERİ (KARŞILAŞTIRMALI ARAŞTIRMA)

Ayten CAFEROVA¹

Özet

Halk arasında yayılan gelenek, inanç ve denemeler, uzun yıllar geçse bile yaşamın her döneminde karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla günümüzde de yaşayan gelenek ve inançlarda Türklerin ilk din ve inanç sistemlerinin izlerini gözlemlemek mümkündür. Türklerde düğün töreniyle ilgili inançlar, yas evinde kırk gün çırak yakılması, kabir üzerine buğday, arpa, pirinç saçılması, çocuk doğduktan sonra kırk gün onun kötü güçlerden korunması gibi inançlar eski inançların günümüze kadar gelen örnekleridir. Fakat çoğu zaman halk, bu eski gelenek ve inançların tarihselliğinin farkına varmadan yerine getiriyor. Eski Türk inançlarını yaşatan halk, birçok inançların niçin uygulandığını bilmese bile, “Geleneğe karşı çıkmak olmaz, gelenek uygulanmalı” fikrinden hareketle inançların yadsınamaz olduğu düşüncesi ile yaşıyor.

Türkiye'nin Yozgat vilayetinde birçok inançlar vardır ki, bunlar halihazırda da icra olunmaktadır. Örneğin Yozgat vilayetinde nazara çok inanılır. Bölgede bazı insanların kötü nazarlı olduğu ve onların bakışlarının önündeki insanı rahatsız ettiğine inanılır. Bunu önlemek için bölgede «nazar boncuğu» kullanılır. Nazar eski Türk inanışlarından biridir. Eski Türklerde kötü nazarlıların insanlarla birlikte hayvanlara da dokunacağına inam vardı. Dağdağan, nazar boncuğu gibi eşyalar ipe dizilerek hayvanların veya çocukların boynuna asılır. Nazar değmesin diye evlerin eşik kapılarından hayvan iskeleti de asılıyor. Bu inançların Türk dünyasının birçok topraklarında da karşılığına rastlıyoruz. Azerbaycan Türklerinde de bu inanca ve bundan kaynaklanan büyülere tesadüf edebiliriz. Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olan Nahçıvan da nazara inanılır ve bundan korunmak için Yozgat'ta yapılan büyü örnekleri ile eynilik oluşturan üzerliksalma, nazar boncuğu gibi yöntemlere başvurulur.

Genelde Türklerin manevi kültür örneği olarak önem taşıyan inanç ve sinama biçimleri üzerinde araştırma yapmak Türklerin İslam'dan önceki dini, tarihi, kültür ve günlük yaşamıyla ilgili dünya görüşünü öğrenmek için değerli kaynaklardır.

Anahtar kelimeler: Yozgat, inanç, Türk, nazar, kültür

Abstract

Spiritual value norms expressing Turkish culture: Superstition and trial samples in Yozgat and in Nakhchivan (comparative investigation)

The customs, superstitions, and trials used most by people are always met in every period of life, though many years passed. In roundabout way, it is possible to observe the first religious and superstition systems' tracks of Turks in our daily life, as existing customs and superstitions. The superstitions dealing with Turkish wedding ceremonies, to burn lamp for forty days in mourning house, to sow wheat, barley, rice on the grave, to protect a new-born child from the evils for forty days are the superstitions which date back from the ancient times to our days as old superstitions. But people mostly perform these superstitions not knowing that they have old history. The people performed the old Turkish superstitions don't know why the superstitions are performed, they say” Customs won't be denied, customs should be performed “ and they

¹Arş. Gör. ceferli_ayten@mail.ru; Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Folklor İnstitutu

live with the idea of the superstitions's being undeniable.

There are some superstitions in Yozgat province of Turkey that these superstitions are being performed at the present time. For instance, in Yozgat province , people believe in having evil eyes and putting the evil eyes on somebody very much. In this region ,people believe that some people have evil eyes and their views can be affected badly to the opposite man. To prevent it, people use talismans. Evil eyes is one of the most ancient Turkish superstitions. There was belief that evil eyes not only affected to people badly, but also they affected to animals. The things like dagdagan, talisman were threaded and hung on the animals' and children's necks. Animals' skeleton are hung at the threshold of the houses not to put the evil eyes. The equivalents of these superstitions are also being used in most regions of the Turkish world. These superstitions and the other superstitions originated from these bewitches are also met in Azeri turks culture. People also believe the evil eyes in inseparable part of Azerbaijan, in Nakhchivan and to protect from the evil eyes ,people use rues, talismans which are the same bewitch samples in Yozgat province.

Generally, to investigate on the most important superstitions and trial kinds of Turkish spiritual cultural samples are valuable and remarkable sources to study the outlooks of the Turks pre-islamic period dealing with religion, history, culture and their life-style. Key words: Yozgat, superstitions, Turkish,evil eyes, culture.

1. Türk Kültürünü İfade Eden Manevi Değer Normları: Yozgat'ta ve Nahçıvan'da İnanç -Sınama Örnekleri (Karşılaştırmalı Araştırma)

Eskiden insanlar doğa olaylarına olağanüstü güçlerin fiili olarak bakmışlardır. Bu yüzden de bu doğa olaylarının verdiği zarardan korunmak için çeşitli kurbanlar vermiş, ayinler icra etmişlerdir. Halk sanatında inançların oluşması insanın uzun süren hayatı anlaması ile alakalıdır. Bu örneklerin çoğu insanın doğada gözlemlediği olaylarla ilgili meydana gelmiştir. Şöyleki inançlar, çeşitli denemelerden geçirildikten sonra halk yaratıcılığı ürünü olmuştur. Bu örnekler hem de Türklerin ortak düşüncesini ifade etmek açısından da önemlidir.

Türkiye'nin Yozgat vilayeti ve Azerbaycan'ın bir parçası olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti folklor örneklerine baktığımızda, her iki folklor örneklerindeki benzerlik, Türklerin aynı dünya görüşünde birleşmelerini ifade eder.

Şu anda Yozgat ve Nahçıvan inanç örnekleri içerisinde kökü geçmişe dayalı, eski dönemlerin yaratıcılığının ürünü olan örnekleri de gözlemlemek mümkündür. Biz bu makalede Yozgat ve Nahçıvan'da mevcut olan inanç örneklerinin benzerliklerini ortaya çıkarmaya çalışacağız. Önce belirtmek isteriz ki, her iki mekandaki örneklerin çoğu şu anda da var olduğu makamın hangi döneme ait olmasına rağmen, kendi koloritini ve güncelliğini kaybetmemiştir.

Yozgat'daki inançlar arasında "Doğum ve yeni doğmuş çocuklara ilişkin inançlar" daha ilgi çekicidir. Bunların birçoğuna Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin Ordubad bölgesinde de karşılaştık. Örneğin, Yozgat'ta böyle bir inanç vardır ki, hamile kadın kötü niyetli, iyi niyeti olmayan, çirkin görümlü insanlara dikkatle bakmaz, aksi takdirde çocuklar o adama benzer. Aynı inancı Nahçıvan, özellikle de Ordubad bölgesinde de göre biliriz: "Hamile kadın kötü niyetli insanlara bakmaz, kötü niyetli insanların verdiyi yemeği yemez, aksi takdirde çocuk o adama benzer." Burada insan kötü bir iş yaptığında Ordubadlılar derler: "Acaba, annesi buna hamileyken kime bakmış, bu çocuğun parçası kimden düşmüştür ?!" (4)

Eskiden insanların tasavvurunda başarı ve başarısızlıkla ilgili inançlar da geniş yayılmıştır. Uğur ve uğursuzluk günlük yaşantıdaki gözlemlerle ilgilidir. Örneğin, aynanın kırılması, yola çıkarken tek hapsirme, lambanın sönmesi uğursuzluk sayılmıştır. (Azad Nebiyev I cild. Azxalq edeb.s.313)

Nahçıvan'da ayna ile ilgili ilginç inanç örnekleri ile karşılaştık: “Ayna elden düşerek kırılırsa, uğursuzluk olacak”, “Küçük çocuklar aynaya bakmaz”, “Hamile kadın aynaya çok bakmaz, ayna onun güzelliğini alır, çocuk çirkin olur.”(4)

Yozgat'ta da bu çeşit inançlar vardır: “Hamile kadınlar, bir de küçük çocuklar aynaya çok bakmazlar.” (8)

Nahçıvan'da baykuşla ilgili inançlar da vardır. Şöyle ki, baykuş gelen evden mutlaka kötü haber gelir. Uğursuzluktan korunmak için baykuşun konduğu mekana ekme ve ayna konur. Ekmeğe yaklaşan baykuş aynada kendi aksini görerek “dayanamaz” ve “kalbi patlayarak” ölür. Baykuş yalnızlığı sevdiğinden “ikinci baykuşun” varlığını kabul etmez. Böylece, insan, baykuşun uğursuluk getirmek istediği ev, uğursuzluktan kurtulur. Bu inancı Azerbycan'ın diğer bölgelerindeki folklor örneklerinde, aynı zamanda, Nahçıvan folklor örneklerinde de göre biliriz:

“Baykuş bahçedeki ağaçlara, eve konduğu zaman derler ki kötü haber getirmiştir, ona şeker ve ateş atarlar.”(4)

Yozgat'ta baykuşla ilgili inanca dikkat edelim: “Bir evin tepesinde baykuş öterse, o evde biri ölür, ya da yıkım olur”; baykuşun ötmesi uğursuzluk sayılır. Mutlaka o evden biri ölür ya da evi yanar.

Nahçıvan'da doğa olayları, gezegenler, bitki, hayvan vb. ile ilgili inançlar vardır ki, bunlar da kendi orjinal detayları ile farklılık arzeder. Ayla ilgili çeşitli folklor metinleri olduğu gibi, inançlar da vardır. Örneğin, “Aya temiz halde bakarlar”; “Eğer bir kadın aya bakarsa, ondan sonra erkeğe, altına ve suya bakmalıdır”. Aya baktıktan sonra erkeğe, altına ve suya bakmak bir kadının geleceğe yönelik arzusunun bir nevi gerçekleşmesidir. Erkeğe bakmak - her zaman hayatında ona eşlik edecek birinin olacağına, altına bakmak - rızıkın, bereketin bol olacağına, suya bakmak ise - hayat yolunun açık, aydınlık olacağına bir işarettir.

Kozmogonik ve astral düşünceyle ilgili halk inançları çok eski tasavvurlara dayandığından onlar yaratılış itibarıyla daha öncelere aittir. Yozgat'ta mevcut olan astral düşüncelerle ilgili inançlarda günlük yaşam - doğum, isim koyma gibi törenlerle ilgili bir takım görüşler de yansıtılmıştır. Bu örneklere dikkat edelim: “Ay ışığında doğan çocuklar sakın, ay battıktan sonra doğan çocuklar yiğit olur”; “Aya bakınca salavat getirmek gerekir”; “Yeni ayın çıktığını görünce suya bakarsan başarı kazanırsın” (9) vb.

Nahçıvan'da nazarla ilgili inançlar da mevcuttur. İnsan, kötü kuvvetlerin var olduğunu ve ona zarar vereceğini düşünür. Ordubadlılar da nazarı kötü kuvvetler tarafından yapıldığı kanısındalar. “Göz değme” bölgede “gözcürme” kavramı ile karşılanır. Örneğin: “Falanca bana göz attı.” Bu kavram aşağıdaki örnekte de kendini gösterir. Nazar değme, nazarı önlemek, kendilerini bu kötü kuvvetlerden korumak için çeşitli yöntemler aramışlar ki, onlardan biri de “üzerlik salma”dır. . Nazardan korunmak için “üzerlik” kullanırlar. “Üzerliği” avuçların içine koyarak, sağ elle karıştırarak derler:

Üzerliksen, havasan,
Derde-sere dövasan.
Seni oda salarlar,
Qada-bala sararsan.
Çıxdım uca dağ başına,
Dedim: Ya Ali, ya Mehemmed.
Dedi: nedir, ey biçare bende,
Dedim: bu derde çare.
Dedi: korlu-koslu üzerlik,

Başı börklü üzerlik.
Onu oda salarsan,
Qada-bala sararsan.
Şenbi, bazar, bazarertesi, çərşenbe axşamı,
Çərşenbe, cüme axşamı, cüme,
Kim mene, balama, erime, ev-eşiyime **göz vursa**,
Gözleri bu odda pırtlasın yansın” (2, 22).

Şimdi genellikle, Nahçıvan’da aynı zamanda, Ordubad bölgesinde her evde “üzerlik salma” âdeti vardır. “Üzerlik” kurutulduktan sonra kabuğundan temizlenir, içindeki siyah tohumlar temizlenerek kullanılır.

“Üzerlik” yakma töreni Azerbaycan’da Nevruz Bayramı arefesinde de yapılır. Bu konuda Azerbaycan bilim adamları Tofiq Babayev ve Behlül Abdulla yazar: “Nevruz Bayramı akşamının şenlik ateşinde (tonqal) “üzerlik” yakmak adeti de vardır. Şenlik ateşi (tonqal) sönene yakın odun içine “üzerlik” atarak: “Ocağıma, eğri bakanın gözleri partlasın, kendisi yanıp çatlasın” – derler (1, 568).

Nazardan, uğursuzluktan korunmak için “üzerlik” yakmak adetinin çok eski kökenleri vardır. Nazarın insana kötü kuvvetler tarafından zarar verilmesi hakkında N. Gencvi`nin “İskendername” şiirinde de bahsedilmiştir. Nazar ve nazardan korunmak için üzerliyin kullanılması şiirin “Hintli Doktorun İsgenderle Sohbeti» bölümünde yer alır. Hintli doktor “üzerliğin” belayı nasıl def ettiğini İskender’e sorar. İskender, nazarın insana havayla birleşerek tesir ettiğini söyler. Hava temiz olursa, nazarın gücü olmaz. Şair İskender’in dili ile hususa şöyle açıklık getirir. Şöyle ki, nazara gelen sadece kötü nazar değildir, aynı zamanda nazara gelende suçludur:

Bednezer özü tek eylemez tesir,
Sebebkar – qarşıda cilvelenendir (3:96)

Nazara geleni sadece üzerliyi yakarak dumanını ona vermekle beladan kurtarabilir düşüncesini de şair şiirinde şöyle açıklamıştır:

Üzerlik yaxarlar göz deyen üçün,
Od yaxıb-yandırar derdi büsbütün....
Üzerlik yananda tüstüsü gedir,
Qara perde kimi tutur havanı.
Qaytarır, ref edir gelen belanı (3,: 97).

Ordubad’da üzerlik, çay gibi demlenerek içilir. Bu, baş ağrısı, kalp hastalığı gibi hastalıklara şifa olmakla beraber, nazarın olumsuz etkisini içten temizlemek için de kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemi Tıva Türkleri de kullanmıştır. Sadece, “üzerliyin” fonksiyonunu burada kekikotu bitkisi üstleniyor. Folklorcu Güllü Yoloğlu bu konuda ilginç bilgiler veriyor: “1998 yılının yazında Tıva yolculuğumuz sırasında kekikotunun yakılarak dumanının çevreye verildiğini, bunun kötü kuvvetleri, hastalığı, nazarı önlemek amacıyla yapıldığına tanık olmuştuk. Tıva hamlarına (şamanlara), Azerbaycan’da kekikotunu yemekte kullanıldığını, çayını demleyip içtiğini söyleyince, onlar hem şaşırmış, hem de bunun daha doğru, daha iyi olduğunu, içten insanı koruduğunu söylemişlerdi” (6: 32).

Nazardan korunmak için üzerlik yakmak adeti bir çok Türk halklarında olduğu gibi, Yozgat’ta da bu adet tanınmaktadır. Nazardan korunmak için üzerlik yakılır, dumanı çevreye verilir ve bu sözler söylenilir:

Üzerliksen, havasan,
Coxlu derde davasan.

Allahdan arzum budur,
Derdleri sen qovasan (3).

Yanmış üzerliyin külünü çocuğun alınına sürülmesi adetine hem Nahçıvan'da hem de Yozgat'da karşılaşıyoruz.

Konuşmada yer alan her inancın kendine özgü tarihi, etimolojik kökeni vardır. Onların her birinin arkasında Türklerin belli tarihsel gelişme aşamasındaki hayatı, maişeti, ahlak ve düşünce tarzı dayanır.

2. Kaynaklar

Azerbaycan Etnografyası. Üç ciltde. III cilt. Bakü, “Şark-Qerb”, 2007, s.568

Azerbaycan Folkloru Antologiyası, XXIII kitab. Nahçıvan Örnekleri, II cilt. Toplayanı: Ceferova A., tertip edenler: f.ü.f.d. Elekberli A., Ceferova A. Bakü, “Elm ve Tehsil” neşriyyatı, 2012, s.332

Gencevi N., İskendername, İkbalname, Bakü, “Lider neşriyyatı”, 2004, s.256

Kaynağı gösterilmeyenler yazarın şahsi arşivindedir.

Nebiyev A., Azerbaycan Halk Edebiyyatı, I bölüm, Bakü, Turan, 2002, s.680

Yoloğlu G. Mövsüm Merasimleri (türk halklarının materialları esasında tarihi-etnografik tetgigat), Bakü, “Hazar Üniversitesi” neşriyyatı, 2009, s. 218

İnternet:

7. <http://www.cigdemliyiz.com/?pnum=83&pt=BATIL%20%C4%B0NAN%C3%87LAR>

8. <http://www.derbent66.com/v1/default.asp?derbent=halkhekimligi>

9. <http://www.yasarkalafat.info/index.php?ll=newsdetails&w=1&yid=77>

10. <http://www.yozgat.org.tr/sayfa.php?no=84>

YOZGAT VE ESKİ TÜRKLERDE MİTOLOJİK KARAKTER –ALKARISI

Şebnem HÜSEYNOVA¹

Özet

Al Karısı eski Türk inançlarında yaygın mitolojik karakterdir. Bu imgeye Yozgat folklorunda da geniş rastlanır. Yozgat inançlarında Alkarısı Al kızı adı ile de tanınır. Çok zaman Al Kızının Türk inançlarındaki diğer isimleri Alkarısı, Hal karısı, Hal anası, Albıs, Almasdır. Anlam potansiyeli geniş olan bu mitolojik karakterler Ulu Anadan dönüşümler. Bundan dolayı bu karakterler Ulu Annenin esas simgelerini taşırlar.

Ulu Anadan dönüşüm olunan mitolojik karakterler ikili yöne sahiptirler. Onlar ne tamamen iyi, ne de ziyankardırlar. Örneğin, Altaylarda su iyisi olan, su ninesinin işlevini taşıyan Albastı hem kötü, hem de iyi ruh olarak kabul edilir.

Türk halklarında Aldan kaçınmanın yolları da farklıdır. Örneğin, Alkarısından korunmak için Yozgat yöresinde lohusanın yanına “Al bezi”, “Kur’an-ı Kerim” ve ekmek parçası konur, Malatya’da lohusanın başucuna su, süpürge koyuyorlar, eğine kırmızı elbise giyindiriyorlar. Azerbaycan’da ise lohusa kadının başının altına bıçak koyar, üstüne sancak takıyorlar. Lohusanın kırkı çıkana kadar su kenarına gitmesine izin verilmez. Görüldüğü gibi Alkarısından kaçınmanın çeşitli yolları var.

Anahtar Kelimeler: Alkarısı, Al Kızı, inanç, Yozgat, mitoloji karakter, türk.

Abstract

Al Karısı – The Mythological Character In Yozgat And Former Turks

Al karisi is widespread mythological image of an ancient Turkish beliefs. This image is also widely found in the folklore of Yozgat. In Yozgat beliefs Alkarisi is known as Al Kizi too. Al karisi, Hal karisi, Hal anasi, Albis, Almas are other names of Al Kizi in Turkish beliefs. Mythological characters in a wide range of potentially great significance are transformed from Ulu Ana (Great Mother). Therefore, these characters carry the main symbol of the Ulu Ana.

The mythological characters transformed from Ulu Ana have dual aspect. They are neither completely good nor wasteful. For example, in Altay the water spirit Albasti is evil spirit, and it is considered to be in good spirit.

There are different ways to protect from the “Al” in the Turkish folklore. For example, in Yozgat to prevent from Alkarisi people put a piece of bread, “Al diaper” and “Koran” to the side of woman recently confined of a child, but in Malatya there are put water, broom to the bedside of red dressed woman. In Azerbaijan the woman recently confined of a child puts a knife under her head, wearing pins on. Woman recently confined of a child not allowed to go waterside in forty edge. As you can see there are various ways to protect from Alkarisi. For the beliefs of Bashkirs Alkarisi can be peril to dead too. For this, a knife, scissors, hammer are worned the deceased’s chest. In general, in the beliefs of the Turkish people Alkarisi afraid of iron.

Our aim is to discover different and similar features of these characters in other Turkish nations.

Key Words: Alkarisi, Al Kizi belief, Yozgat, mythological image, Turkish.

¹Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü, doktora öğrencisi, shebnem.vagif@mail.ru

Yozgat Anadolu'nun folklor ve halk edebiyatı açısından zengin ilidir. Anadolu'da eski yerleşim bilimlerinden olan Yozgat Zekeriya Karadavutun söylediği gibi çeşitli medeniyetlere sahne olmuştur (KARADAVUT, 1992; 2, 5). İşte bu kendini halk edebiyatına da yansıtmıştır.

Birçok mitolojik karakterler var ki, Türk halklarının inançlarında yaygındır. Bu karakterlerin bazıları aynı isimle tanınsa da, bazıları aynı değer taşıyıcısı olup, farklı isimlerle halkın inancında tezahür ediyor. Al Karısı da böyle imgelerden biridir. Yozgat efsanelerinde görülen Al Karısı, eski Türk inancı olan Al ruhu'ndan kaynaklanmaktadır. Çünkü günümüzde yaşayan özelliklerle tarihteki Al ruhu inancının özellikleri çok benzerdir (KARADAVUT, 1992; 104).

Al- Türk halklarının demonoloji düşüncülerinde geniş yer tutan su, dağ, yer unsuru ile bağlanan mitolojik yaratıktır (BEYDİLİ, 2003; 22).

“Karakter ve seciye itibarıyla bütün Türk hürâfelerinde aynı ruh olan bu “Albastı”, “Al Karısı” bütün Türk kavimlerinde aşağı yukarı aynı isim taşımaktadır: “Al Karısı”, “Albastı” (garp Türkleri); “Albastı” (bütün orta Türklerde; “Albız” (eski Osmanlı metninde); “Albıs” (Uranha- Tuba); “Almıs” (Altaylılarda); “Abası” (Yakutlarda) (İNAN, 1987; 160). Araştırmalar gösteriyor ki, aynı bir etnik- kültürel sistemde fonksiyonel özelliklerine göre tek bir mitolojik karaktere benzeyen birkaç isim uygun gelebilir (BEYDİLİ, 2007). Naili Boratav Albastı...Al Karısını “Türk cinciliyi”nin bir figürü kimi kaleme veriyor (BORATAV, 2012; 32). Jan Pol Roux ise Ala “ünlü kırmızı şeytan” ismini veriyor (ROUX, 1994; 113). Al inancının Sarı Denizden Balkanlara, Ural'dan Horasan'a kadar geniş bir coğrafyada yayılması ve işlevlerinin hemen hemen aynı olması, bu demonik varlığın Türk toplulukları içinde ayrı bir bütünlük arz ettiğini kanıtlar (BAYAT, 2007; 322).

Anadolu Türklerinin düşüncelerine göre Al Karısı kayalık dağlarda, nehir kenarlarında gibi ıssız yerlerde, ahurlarda yaşayan peri kızı gibi bir varlıktır (BEYDİLİ, 2003; 26). Al Karısının saçları dağınıktır. “Dağınık saçlı” ifadesini Abdulkadir İnan Fergana özbeklerinin inancındaki Albastı nitelendirirken kullandı. “Albastı”yı pejmürde, dağınık saçlı bir kocakarı suretinde telakki ederler. Taşkent'te Albastı adlı köprü var ki, oradan gelip geçenlerin pejmürde bir kocakarı sureti gördükleri söylenir (İNAN, 1987; 161-162). Geleneksel Türk Dinine mensup Türklerin ruh anlayışında, bir düalizm sözkonusu olup; bu düalizm, gerek dinî anlayış ve uygulamalar gerekse mitolojide iyiler ve kötüler savaşı şeklinde vuku bulmaktadır. Ancak Geleneksel Türk Dininde ruhlar, sadece iyi ve kötü şeklinde değil; dişil/ana ve eril/ata biçiminde de tasvir edilmektedir. Ata ruhlar, yaratıcı ve savaşçı ruhlar olarak tezahür ederken, dişil/ana ruhlar ise genel olarak üreme/çoğalma ve koruyucu gibi özellikleri ile özdeşleşmişlerdir. (KÜÇÜK, 2013;105).

Azerbaycanda Al Karısı Hal Anası, Hal Ninesi, Hal Arvadı adlanır. Mitolojik metinlerinin bir kısmında Hal anası “maymuna benzer”, “kadife” tüyleri olan” kişi olarak tasavvur edilir (AFA, 2005; 59). Hal anası yerin altında yaşayan cinlerin anası olarak da kabul edilir. Hal anası lohusa kadınlara, yeni doğan çocuklara tehlike yaratır, onların ciğerini çıkarıp yiyor.

Al karısı, Hal Avrata su kenarında yaşıyor. Çaldığı lohusa ciğerlerini de suya salıp yiyor. Bu yüzden çayı kılıçlamakla onu korkutmaya çalışırlar. “Hal anası gelmesin diye, kasenin içine soğan koyub ağzıaçık makas ile birlikte ev kapısının ağzına koymak gibi adet de var (AFA, 2002; 93).

Kazan Türklerinin inancındaki Albastı da kötü ruh olup harabelerde, çöllerde olur. Geceler yolcuların karşısına çıkarak onları azdırır, uykuda olana zarar getirir. Kazan Tatarları şöyle düşünüyorlardı ki, Albastı bazen kurbanının kanını içiyor (Basilov,2008; 47).

Al Karısı ona söylenenin aksini edendir. Celal Beydili onun bu özelliğini hitonik alemde, yani öteki dünyadan gelmesi ile bağlıyor (BEYDİLİ, 2007; 143). Fuzuli Bayat yeraltı dünyayı şöyle tanıtlıyor: Nitekim

evrenin bölümleri ve katmanları birbirinin benzeri ve tekrarıdır. O halde yeraltı dünya bizim dünyanın benzeridir. Ancak orada her şey bizim dünyanın tersi durumundadır... Orada açık kapı kapanmalı, kapalı halı açılmalıdır (BAYAT, 2007; 332). Araştırmalar gösteriyor ki, yeraltı dünya “yalancı dünya” - kaos sayılır. Bu yüzden her şey burada terstir. Masallarda yeraltına inmiş ya da devlerin mekanına dahil olmuş kahraman, kendi dünyasına ters olan şeylerle karşı karşıya gelir. Atın önünde et, kuşun önünde ot, aslanın önünde kuş yemi vardır.... Başka bir deyişle, her şey terstir, kaotiktir. (RZASOY, 2012; 174) .

Azerbaycan folklorunda Hal anası ile ilgili mitolojik rivayete dikkat edelim. Hal Karısını ele geçiren kişi onu bir hafta evinde besliyor, kapı-bacada çalıştırıyor. Deyende ki, git çabuk ol su getir, geç gidiyor, hiçbir şey getirmiyor, ama gitme, suyu çabuk getirme derken elüstü gidip getirmiş. Yani, ne desen tersine yapmış (AFA, 2000; 53). Tersine iş yapan kişilere “hal cinsimisin? (AFA, 2005; 64) derler. Metinlerden anlaşılıyor ki, Al Karısının esasen kadınlara zarar getirmesine, erkeklere görünmemesine neden erkeklerden korkuyor olmalarıdır. Çünkü erkekler Alı yakalaya biliyorlar. Fakat bu “erkekler Al Karısını görmüyor” anlamına gelmez. Mitolojik metinlere dikkat etdikde Al Karısı ile ilgili kaynak kişilerin çoğunluğunun erkeklerden ibaret olmasının şahiti oluruz. Erkeklerin gözüne görünen, onların arkasından gelen Al Karısının Azerbaycanda diğer adı Erdov/Erdoval veya Erdoydur. Al Basması erkeklerde daha farklı görünür. Gece yatarken yabancı bir sesle uyanıyorlar. Bu ses çok uzağa, tehlikeli yerlere götürüyor. Bu garip yaratıkların boylarının uzun olması Al Karısı olmalarına işaretir. Yozgatda bu varlığın diğer adı Congolozdur. Kiyafet değiştirme, hayal şeklindeki aldatici fonksiyonu Congolozda da var. Ama Al Karısı, Al Kızı daha çok lohusalara musallat olursa, Congoloz çocukdan büyüye her kese zarar verebilir. Aslında mahiyetce aynı ruhlardır. Anadolu’da bu varlık Kapos, Kepoz, Harparik, Kibilik veya Hibil adları ile tanınır. Füzuli Bayatın “Türk Mitoloji Sitemi” eserinde Anadolunun Kars, İğdir, Artvin yörelerinde de Erdoy/Ardoy adlı demonik varlığın olduğunu yazıyor (BAYAT, 2007; 340).

Yozgat yöresinde Al Karısının diğer adı Al Kızıdır. Al Kızı ruzi- bereket kaynağı olarak kabul edilir. Elleri neye değerse tükenmezmiş. Söyleyicilerin anlattıklarına göre, onlar da peygamberler, evliyalar gibi «iyeler» dendir (BEYDİLİ, 2003; 27). Hatta bazı inançlara göre, Al Karısı olan yer bereketli olurmuş. Al kızın yoğurduğu hamur hiç eksilmiyor, bereketleniyormuş. Evin hanımı buna çok şaşırılmış. Hamurun niye bitmediğini Alkız’a sorduğunda, Alkız: «Hamuru kopardığınızda koparılan parçayı hamurun üstüne atarsan hamur bitmez. Yanına atmanız gerekiyor ki hamurunuz bitsin» demiş. O anda evin kadını kızın başında bir iğne görmüş. Bu iğneyi eğilip Alkız’ın başından çektiğinde tılsım bozulmuş ve Alkız birden kaybolmuş².

Mitolojik metinlerde Al Karısının gelecekte haber verme işlevini görüyoruz. Azerbaycan mitolojisinde Hal Anası bütün olarak ne iyi ne de kötü niyetlidir. Fakat Anadolu’dan toplanan Al Karısı ile ilgili metinlerde Al Karısı tamamen kötü niyetli ruh olarak tasavvur edilir. Ama Yozgat yöresindeki Al Kızı yukarıda söylediğimiz gibi evliyalar gibi «iyeler»dendir. Altayda su iyeli olan, Al Karısının işlevini taşıyan Albastı kötü ruh olarak bilinir. Albastının nitelikleri (sihirli kitap ve kuruş), onun iyi özellikleri hakkında izler önceleri Albastının iyi ilahe, doğum, büyüme, verimlilik, hayvan ve av hamisi olmasını söylemeye esas verir. Daha çok gelişmiş mitolojik sistemin yaygınlaşması ile (zerdüştlükten önceki dönemlerde) Albastı kötü niyetli, öfkeli ruh rolüne girmiştir (BASİLOV, 2008; 48). Şakir Albalyev yazıyor ki, Hal (Albastı) yaranışı, kökü itibarı ile iyeliye bağlanırsa, doğum hamisi olarak hareket ediyorsa, bu gün doğumun düşmanı olarak kendi ilk misyonunda tamamen zıt kutba çekilmiştir (ALBALIYEV, 2007; 61). Acaloğlu “vaktiyle Al Tanrının ululuğunu kaybederek, alçak çalarlar alıp, tapmışın, saygının yerini kinin, korkunun tuttuğunu, Al tanrının Al ruhuna- Hala dönüştüğünü” yazıyor (ACALOV, 1983; 254). Yozgat yöresindeki Al Kızında kökenden gelme iyilik hala korunub kalıyor.

Tabiatıyla, her görünmezin karşıtı olarak bir görünür nesne mevcuttur ve ruhun da görünür karşıtı

²<http://www.yozgat.org.tr/sayfa.php?no=84>

bedendir. Hiçbir ruh, kesin olarak ve her zaman için bir nesne içinde kapalı kalmaz (ROUX, 1994; 131). Mitolojik açıdan ise ruhlar; gözle görünmeden, değişkenlik kabiliyetleriyle mekân ve zamanda kılık değiştirerek dolaşabilme özelliğine sahiptirler (DURAN, 2012; 108). İşte Al ruhu da benzer adlarla çeşitli kılıklarda insanların karşısına çıkıyor. Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinden toplanan örneklerde Hal Arvadının kedi, keçi, kadın şekilleri vardır. Hatta küçük kız şeklinde olan Hal Anası ile ilgili inançlar var. Bu da Hal Anasının kılık değişme fonksiyonunu gösteriyor. Halk bilimcisi Mirali Seyidov Al-Albas (tı) - Al Karısı inançının Türk halklarında 3 yönde yayıldığını yazıyor:

1. Albas-Al Karısı Güneş ve su ile ilişkilendirilmiştir.
2. Hayvan (keçi, inek, öküz) şeklinde (zoomorf) tasavvur edilmiştir.
3. Antropomorflaşarak insan kılığında tasavvur olunmuştur (SEYİDOV, 1989; 11).

Al Karısının kedi şekli de var. Türk inançlarına göre, lohusa kadın olan odaya kedi bırakmazlar, yoksa çocuk ölür. Görünür, bu fikir Alın kedide tecessüm etmesi inançından kaynaklanmaktadır. Kedi, köpek, eşek, teke, oğlak gibi birçok hayvanın —»cin taşıma ayrıcalığı vardır. (BORATAV, 2012; 75). Herhangi bir dona giren ruhlar girdikleri canlı veya cansız bağımlı değildirler. Onlar elbiselerini değiştirerek aslında hiçbir güç kazanırlar.

Anadolu metinlerinde Alın kuş şekline de rastlanır. Lohusanın bulunduğu odaya, Al kuşu gelip de oradaki bir su kabına boncuk atınca, bunu, orada bulunan bir adam hemen alır. Boncuk alınca, Al kuşu, bir kadın şeklinde göze görünür ve ona yalvarmaya başlar. Adam, bir daha, ailesine ve sülalesine dokunmamak şartıyla boncuğu geri verir³. Ayrıca, Bulgaristan Türklerinde Alkuş adlı kötü varlık var. Alkuş, çocuğun yanında kimse yoksa üstüne basıp öldürür (BAYAT, 2007; 339)

Abdulkadir İnan Al Karısının tilki suretinde olduğunu da yazıyor. Esasen, Kırgız- Kazak Türklerinde Albastı adıyla Alın keçi ve tilki şekli var. Sarı Albastı bu kılıklara giriyor. Keçi Albastıları yalnız baksıların(şamanların) gözüne görünür. “Kara Albastı” ise kendisini görmek iktidarına malik olan ocaklı adamdan başka kimseden korkmaz (İNAN, 1987; 160). Kara Albastı bir dudağı yerde bir dudağı gökte telakki edilmektedir (KÜÇÜK, 2013; 122). Özellikle yeni doğmuş lohusa ve kırkı çıkmamış kadınlara mehr düşüren bu demonik varlık su kenarına gelen kadınları kandırıp onlara zarar vermeye çalışıyor. O, kendini kimsesiz, zavallı kocakarı cildine salıp yalvarıyor ki, kadınlar onun saçlarını yıkasınlar. Ona dokunan gibi (esas da saçlarına dokunan gibi) kadın hastalanabilir.

Al Karısının doğuş zamanı bebeği değişmesiyle ilgili inançlar var. Buna işaret olarak Kazaklar “Albastının çocuğu”, “terkedilmiş Albastı” ifadeleri işletmektedirler⁴. Azerbaycan mitolojik metinlerde “cin değiştiği”, “cin değişiyi” ifadeleri var. Bunun anlamı şudur ki, cinler lohusa kadınların yeni doğan çocuklarını kendi çocukları ile deyişirler (AFA, 2000; 93). Araştırmalar gösteriyor ki, Hal cin olarak da tanınır. Cin adı bu tür varlıkların içinde özel bir grup olmakla birlikte, mensup oldukları gelenek çevresinin yayılıp genişlemesiyle neredeyse bütün olağanüstü varlıkların genel adı haline dönüşmüş durumdadır (ÇOBANOĞLU, 2003; 83).

Azerbaycan'ın İsmayilli ilçesinde Al Karısı/Hal Anası Kırmızıdaban yani, “kırmızıtopuk” olarak bilinir. Kırmızıdaban da Hal Anası ile aynı belirtileri ve işlevi taşıyor. O da göğüslerini omuzlarına atıp dolaşıyor. O da su kenarında yaşıyor. Onun Hal olduğunu isbatlayan “taban” kelimesidir. Çünkü Halı ele geçirdiklerinde “nehlet topuğuna”, “Teyze topuğuna” (AFA, 2005; 60, 62) ifadesi kullanılmaktadır. Halı

³http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semp_1/simsek.pdf

⁴<http://www.tarih-begalinka.kz/ru/timetravel/daemonology/>

bırakırken onun topuğunu dağıyorlar. Görünür, Halin sihri topuğundadır. Halın topuğu tersine olur. “Halın toprakda kalan ayak izlerinden toprakların önde, parmakların arkada olması apaçık görülmektedir. Belirtelim ki, Kırmızıdaban da su kenarında olur. Jan Pol Roux “Eski Türk Mitolojisi” eserinde yazıyor ki, suyun içindeki mevcut güç farklı biçimlerde belirir ve göl, —»Su Kaynakları,—»Nehirlerde ya da Türk topraklarındaki tüm “kutsanmış sular”da yaşar (ROUX, 2011; 115).

Yozgat da dahil olmak üzere diğer Türk halk inançlarında Al karısının atları korkuttukları, onların yellerini örüp, geceler binip sürmeleri ile ilgili metinler var. At birden ürkende genellikle diyorlar ki, Al görüp. Rivayette söyleyici bir cinin atı binib ahurun bu başından o başına sürdüğünü, atın beline kır sakızı çekip cini tuttuğunu söylüyor (AFA, 2002; 60). Gece ahurda olan at terlerse, kuyruğu düğünlense derler, onu ya cin, ya da Hal binip sürmüş (AFA, 2002; 93). Yenisey Türklerinden “Kalar” Türklerinin inanmalarına göre at yelini örmek kaya ve dağ ruhunun (dağ izinini) en sevdiği eğlencedir (İNAN, 1987;163). İşte Kırmızıdabanın ahurlara girdiği, yal ördüğü, sabah vakti gittiğinde atların nefes aldığından zorluk çekmesinden anlarlarmış. Al Karısını / Halı ele geçirmek için atların sırtına kır çekiyor, sakız yapıştırdırlarmış. Yukarıda isimlerini saydığımız Erdov at binmeyi sever. “Falan Erdov binen baba gibidir” ifadesi Azerbaycanın Balaken ilinde geniş yayılıb (VAKİFKIZI, 2012; 67). Buradan anlaşılıyor ki, Erdov da aynen Al Karısı, Kayışbaldır gibi atları binip terler. Hal Anasının, Al Karısının, Albastının ata mehr düşürmesi tesadüfi değildir. Eskiden at kutsal sayılmaktadır. Jan Pol Roux “Eski Türk mitolojisi” eserinde atla gök arasında mitolojik ilişkinin olduğunu yazıyor (ROUX, 2011; 35).

Bir zamanlar bu köyde bir ailenin bir atı varmış. At ahırda devamlı bağlı bırakılırmış. Geceleri devamlı ahırdan sesler gelirmiş. Ahıra gidip baktıklarında atın terlediğini görmüşler. Bu sesler ve atın terlemesi ev sahibinin dikkatini çekmiş. Neden olduğunu öğrenmek için atın sırtına kara sakız yapıştırmış. Gene bir gün ahırdan seslerin geldiğini duyan ev sahibi hemen ahıra koşmuş ve bakmış ki at gene terlemiş. Atın üstünde de “Alkız” oturuyormuş. Ahırdan gelen sesleri Alkız tarafından olduğu anlaşılmış. *O gün gene atın yanına gelen Alkız* ata binmiş ve yapışmış⁵.

Türk halklarında Aldan korunmanın yolları farklıdır. Orta Asya Türklerinde loğusayı Albastı'nın saldırısından kurtarmak için bir takım uygulamalar gerçekleştirilir. Özellikle loğusayı korumak için çağrılan baksı/bakşı, yaptığı merasimde Albastı'ya loğusanın ciğeri yerine koyun ciğerini verir ve kadının ölmesini bu yolla önlemiş olur (BAYAT, 2007; 324). Anadolu'nun Yozgat yöresinde Al Kızımdan korunmak için lohusanın yanına «Al bezi», «Kur'an-ı Kerim» ve ekmek parçası, Malatya yöresinde ise su, süpürge koyuyorlar, lohusaya kırmızı elbise giydireyorlar. Bu nedenle lohusa kadınların ve yeni doğmuş çocukların korunması için, loğusa kadına gelincik ve meyan kökü şerbeti gibi kırmızı renklilikler içirmeye, kırmızı atlas kaplanmış yorgan örtmeye, başına kırmızı renkli şal ve ya kordela bağlamaya, loğusa kadını yalnız bırakmamaya ve odasında mutlaka demir buldurmaya çalışılır (ÇOBANOĞLU, 2003; 124). Hatta Yozgatda lohusanın yanı başına maşa, kocasının veya bir erkek ceketini ve iğne bırakılır, iğnenin «Alkız» geldiğinde ayağına batacağına inanılır. Bebeğin yüzüne al tülbent örtülür ki «Alkızı» çocuğa yanaşmasın diye⁶. Azerbaycanda ise lohusa kadının başının altına bıçak koyar, üstüne rapti takıyorlar. Lohusanın kırkı çıkana kadar su kenarına gitmesine izin verilmez. Görüldüğü gibi Al Karısından kaçınmanın çeşitli yolları var. Başkırt inançlarında Al Karısı ölüye de tehlike getirir. Bunun için ölünün göğsüne bıçak, makas, çekiç koyuyorlar. Genel olarak, Türk halklarında Alın demirden korkmasına ait inançlar çoktur. Demircilerin önemli araçlar olan pense, çekiç, örs ve körük gibi alet ve hacatlar da kutsal sayılırdı. Bunların her birinin özel koruyucu melekleri ve ruhları vardı (Ögel, 2006; 81). İşte demirden hazırlanan aletlerin de onlara hayır getireceğini, himaye edeceğini düşünerek olumsuz ruhlardan korunmak için demir eşyalardan kullanılmış. Çocukları Kırmızıdabandan korumak için gömleğine rapti takarmışlar. Kırmızıdaban da en çok lohusa kadınlara, çocuklara ve atlara görünüyor.

⁵<http://www.yozgat.org.tr/sayfa.php?no=84>

⁶Yine orada

Azerbaycanın İsmayılı ilinde Halın diğer adı “Memebedüş” çağrılır. Tercümede “memeleri omuzunda” demektir. Memebedüşü de raptiyle ele geçiremişler. Raptiye takmaya “ halkabegüş” denir. Bu o demektir ki, iş rapti takmakla bitmiyor, önemli olan, raptini takandan sonra kapatıp onu halkaya salasan. İnança göre çocukların üstüne iğne sancsan çocuğa cin, şeytan değmez. Korkan çocuğun da başının altına bıçak ve ekmek parçası koyuyorlar.

Abdulkadir İnan Albastının tüfek sesinden korktuğunu, bunun için Albastı çarpan lohusa kadının yanında tüfek atmanın adet olduğunu yazıyor; öyle muktedir demirci ustalar ve ocaklılar vardır ki bunların bir mendil ve ya külahı “Albastı”yı korkutmak için kafi gelir (İNAN, 1987; 161).

Anadolu metinlerinde Al Karısı kırmızı elbiseli, kırmızı boncuklu tarif edilir. Azerbaycanda ise Al Karısının beyaz elbisede göze görüldüğü anlaşılmaktadır. Azerbaycan halk anlatılarından birinde Salman adlı bir kişinin beyaz elbiseli, omuzunda testi olan bir Halla karşılaştığı söyleniyor. Buradan anlaşılmaktadır ki, kişinin Hal görmesine neden yıkanıp temiz olmasıdır. Demek Hal pak insanların gözüne görünür (AFA, 2005; 61). Kumıklar Albastı’ya Ağ katın derler (BAYAT, 2007; 333).

Hem Anadolu metinlerinde, hem de Azerbaycan metinlerinde Al Karısı altın saçlı, sarı saçlı tarif edilmiştir. İnama göre, Hal anasının boncuğu da sarı olur. Şekiden toplanan metinlerin bir kısmında Hal anası sapsarı veya bembeyaz saçları olan kız olarak tarif edilir (VAKİFKIZI, 2012; 67). Tükün sihirli mahiyetini açıklığa çıkaran Muhtar Kazımoğluna göre, saç, genellikle, tüy folklorda olağanüstü güç kaynağı olarak nişan verilir (KAZIMOĞLU, 2006; 68). Kazımoğlunun geldiği sonuç gösteriyor ki, işte öbür dünyaya gitmek için kahraman altın-gümüş saça yiyelenmelidir (KAZIMOĞLU, 2006; 71). Genelde, dikkat edersek görürüz ki, Ulu Anadan dönüşüm edilmiş karakterlerin çoğu sarı saçlı olarak tarif edilmiştir. Füzuli Bayat yazıyor ki, nitekim Erlik’in hizmetinde olan Almıslar da sarı saçlı kızlar olarak düşünülür. Ayrıca Tuva Şamanist inançlarına göre yeraltında yaşayan yedi kız da sarı saçlı olarak betimlenir (BAYAT, 2007; 334). Sarışın ve al elbisede olan, kadınları korkutan diğer varlık Çarşamba karışdır. Özkul Çobanoğlu yazıyor ki, Çarşamba karısı kedi, köpek, küçük insan cildinde, ayakları ters kadın, tanıdıklarının suretine girebilen, sesini çıkartmakla insanları korkutan varlıktır (ÇOBANOĞLU, 2003; 140). İşte çarşamba gecesi kadınların gördükleri ev işlerini Çarşamba karıları dağıtıp-tökmekle hiç ediyorlar. Bu da onların hitonikliğini gösteriyor. Çünkü hitonik varlıklar kaosun temsilçileridir.

Al Karısı sinsî ve yalancı olarak bilinir. Bu özellik Albastıda da var. Zamanla mitolojik bağlarını kaybeden Albastı hoppa, hilekar, yalancı gibi olumsuz vasıflar da kazanmıştır (BAYAT, 2007; 325). A. İnan bu özellikleri Sarı Albastıya ait edir ve “Kara Albastı” yahut “Kara” yı ciddi ve ağır başlı bir ruh gibi gösterir (İNAN,1987;161). Yozgat efsanelerindeki Al karısı “Sarı Albastı”dır (KARADAVUT,1992; 104).

Mitolojik metinlerde karşımıza çıkan ilginç noktalardan biri de Al Karısına sapanan iğne hakkındadır. Demek iğnenin deliği kırık olmamalı, aksi takdirde Al kaçabilir. Çünkü Al Karısı bu deliğe çöp düşürüp iğneyi üzerinden çıkaracak.

Alın boynunda boncuk olur. Bu boncuğu ele geçiren insan Alın döktüğü dile inanıp boncuğu geri verirse Al Karısının esirine çevriler, eğer inanmayıp boncuğu saklarsa, onun tanelerinden yakınlarına dağıtsa yedi arka dönenine bile Al Karısı çarpıp dokunmaz. Genel olarak, Al Karısı yemin edende verdiği sözü tutuyor. Aynı zamanda karşı tarafın da yeminine inanıyor. Al Karısı insanoğlu tarafından yakasına iğne takılarak esir edilip bazı vaatlerde bulunması karşılığında serbest bırakılmasından sonra yaşamakta olduğu suya giderken hem cinsleri tarafından öldürüleceğini söyler. Koşup suya atladıktan sonra suda büyük dalgalanmalar olur ve suyun yüzünde bu andan sonra kan görünür⁷. Söylentiye göre; bir zaman sonrası köy içindeki bir çeş-

⁷yasarkalafat.info/?p=1445? gizli iletileri ile değirmen su bağlantılı inanmalar

meden kan aktığını görmüşler. Bunun Alkız'ın kanı olduğunu anlamışlar. Alkız'ın ailesi, Alkıza kendini belli ettirdiği için ceza vermiş. Onu çeşmenin başında öldürmüşler. Çeşmeden kanın akmasının sebebi de bu imiş⁸.

Yozgat ilinde Al kızla ilgili bir inanc ardıç ağacı ile ilgilidir: Alkız, hamur yoğurduğu evin insanlarına şu uyarıda bulunmuş: “sakın ardıç ağacını kesip, yakmayın. Çünkü; biz onun etrafında yaşıyoruz” demiş. O yüzden ardıç ağacını ne yakıyorlar, ne de kesiyorlar⁹. Ardıç ağacı mitolojide kayın, soğüt, dut ağaçları gibi kutsal ağaçtır. Türklerde tabiat ve tabiatı meydana getiren unsurlar önemli varlıklar olarak görülmüş ve onlarda bulunan gizli güçlerin insanlara iyilik veya kötülük yapabilecekleri düşünülmüştür. Ağaçlarla ilgili inanışlar ve uygulamalar bunlardan sadece biridir (BARS, 2014; 389).

İlginç noktalardan biri de küp karısı ile ilgilidir. Hatta “küp karısı” ifadesi yeni anlayış değildir. Anadolu inançlarında bazen Al Karısı zencidir, hatta onun küpü var ve o, bu küp ile bir gecede Kırım'a gidip geliyor “(BAYAT, 2007; 330). Bu da büyük olasılıkla Al inancının Kara basma ile çarpazlaşması sonucunda ortaya çıkması ile alakalıdır. Bir başka ihtimale göre de siyah olarak tasavvur edilen Al Karısı Kırgızların Kara Albastı inancının Anadolu varyantından başka bir şey değildir (BAYAT, 2007; 336). Hatta “Albastı” adı Kazaklarda cadı karı, küpegiyen karı “anlamında işleniyor (ALBALIYEV, 2007; 62). İnsanlar Halin bedduasından çok korkuyorlar. Toplanmış metinlerde buna geniş rastlanır. İnama göre, Al Karısının bedduası adamı «tutuyor».

Al Karısı ile ilgili yaptığımız araştırmanın sonucu olarak diyebiliriz ki, Al öbür dünyaya, yani yeraltı dünyaya bağlı varlıktır. Al Karısı kadınlarla muhatap olur, lohusaları korkutuyor. Erkekler onları ele geçirdiklerinde kula çevrilirler. Al Karısının şehir dışında, sivil yerleşim yerlerinde yaşadığına inanılıyor. Al Karısı sinsî, yalancı, hafif karakter sahiptir. Al Karısının boynunda özünde sır, büyü taşıyan boncuk olur. Al Karısı yolcuları azdırır.

Elbise - kılık değişim belirtisi Al Karısından gelir. İşte mitolojik metinlerde, informatorların Hal arvadı ile ilgili verdikleri bilgilerden anlaşılıyor ki, onlar Halı çeşitli kılıklarda görmüşlerdir. Al Karısı kadın elbiselerini giymeyi sever. İnama göre, kadınlar gece uyurken kıyafetlerine ham iğne taksalar geceler cinler ham iğneden korktukları için kıyafete dokunamaz.

Al Karısının öncögörme, gelecekte haber verme işlevi onun mitolojik belirtilerinden biridir. Al Karısı bazı hastalıkların çaresini bilir. Topuğu ve ayakları Al Karısını mitolojik varlık olarak tamamlar. Al Karısı ve benzeri özellikleri taşıyan varlıklar da önceleri hami ruh hesap edilse de, sonradan kötü amaçlı varlık olarak tanınmıştır.

Kaynakça

ACALOV Arif. (M. Novruzov). (1983). “Al” tapınışı ve onun izleri”/Azerbaycan filolojisi meseleleri dergisi, Bakü: 247-258.

ALBALIYEV Şakir. (2007). “Hal obrazı: mitde ve merasimde”. Azerbaycan şifahi halk edebiyatına dair tetkikler. XXV kitab, 50-72.

Azerbaycan Folkloru Antolojisi. (2000). 23 cilt , III cilt., Göyçe folkloru / Hazırlayan İsmayılov H. Bakü.

Azerbaycan Folkloru Antolojisi. (2002). 23 cilt, VI c., Şeki folkloru / Hazırlayan Əbdülhelimov H. Bakü.

Azerbaycan Folkloru Antolojisi. (2005). 23 cilt, XII c., Zengezur folkloru / Hazırlayan Nebioğlu V., Kazımoğlu

⁸<http://www.yozgat.org.tr/sayfa.php?no=84>

⁹<http://www.yozgat.org.tr/sayfa.php?no=84>

M., Asger E., Bakü.

BAYAT Fuzuli. (2007), “Türk mitoloji sistemi”, II cilt, İstanbul.

BARS Mehmet Emin. (2014). Türk Kültüründe Ağaç Kültü Ve Şor Kahramanlık Destanlarına Yansımaları, The Journal of Academic Social Science Studies, Number: 27, Autumn I, p. 379-398.

BASILOV Vladimir Nikolaeviç. (2008), “Albastı”, Mifi Narodov Mira, Ensklopediya, Elektronmaya izdaniya, Moskva.

BEYDİLİ Celal (Memmedov). (2003). Türk mitolojik sözlüyü. “Elm”. Bakü.

BEYDİLİ Celal. (Memmedov). (2007). Türk mitolojik imgeler sistemi: yapı ve fonksiyon (monografi). «Mütercim». Bakü.

BORATAV NAİLİ Pertev. (2012). Türk Mitolojisi (Oğuzların - Anadolu, Azerbaycan Ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi), çev. Recep Özbay Ankara.

ÇOBANOĞLU Özkul (2003), Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları, Ankara.

DURAN Remzi (2012). “Türk Mitolojisi”, Mitoloji ve Din, Eskişehir.

İNAN Abdulkadir (1987), Makaleler ve İncelemeler, Ankara.

KARADAVUT Zekeriya (1992), Yozgat Efsaneleri (inceleme - metin), Konya

KAZIMOĞLU Muhtar (2006), Halk Gülüşünün Poetikası, Bakü.

KÜÇÜK Mehmet Alparslan. (2013). Geleneksel Türk Dini’ndeki ‘Ana / Dişil Ruhlar’a Mitolojik Açıdan Bakış İğdir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı: 1, Nisan: 105-134.

ÖGEL Bahaeddin. (2006). Türk mitolojisi.I cilt. (Çev: Ramiz Asker). “MBM”. Bakü.

ROUX Jean-Paul .(2011). “Eski Türk Mitolojisi”, çev. Musa Yaşar Sağlam, Ankara

ROUX Jean-Paul. (1994). Türklerin ve Moğolların Eski Dini, çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul.

RZASOY Seyfeddin. (2012). Oğuz Mitolojisinde Kaos ve Onun Deli Paradigmaları Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24: 169 - 180

SEYİDOV Mirali. (1989). Azerbaycan halkının soykökünü düşünürken. Bakü.

VAKİFKIZI (Süleymanova) Leman. (2012). Şeki folklor mühiti, Bakü.

Elektronik adres

yasarkalafat.info/?p=1445? gizli iletileri ile değirmen su bağlantılı inanmalar

http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semp_1/simsek.pdf

<http://www.tarih-begalinka.kz/ru/timetravel/daemonology>

<http://www.yozgat.org.tr/sayfa.php?no=84>

YOZGAT MENKİBELERİ

Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL¹

Özet

Menkıbeler Türk halk anlatmaları arasında önemli bir yere sahiptir. Dinî temelli oluşları nedeniyle diğer halk anlatması ürünlere göre daha inandırıcı olan menkıbeler ilk başlarda efsane başlığı altına ele alınmış daha sonrasında müstakil bir tür olarak incelenmeye başlanmıştır. Menkıbeler Anadolu coğrafyasının istinasız tamamına yayılmış durumdadır. Anadolu'nun kapılarının Türklere açılması sırasında “eren” diye adlandırılan din büyüklerinin gittikleri bölgeleri Türkleştirmek ve İslamlaştırmak adına Anadolu'ya yaptıkları göçler, gazalar ve yaşamları boyunca gösterdikleri kerametler üzerine anlatılan menkıbeler Türk halkının zihninde yüzyıllardır kutsi değerlerle birlikte süslenerek varlığını korumaktadır. Yozgat'tan derlenmiş olan menkıbeler de bu bağlamda Anadolu'da karşılaştığımız pek çok menkıbeyle gerek kahramanlar, gerek içerik, gerekse de zihniyet bakımından uyumaktadır. Bu menkıbelerin mitik yönleri de oldukça dikkat çekicidir.

Anahtar Kelimeler: Menkıbe, efsane, evliya, keramet, Yozgat

Abstract

Menkıbes (Hagiographies) Of Yozgat

Menkıbes (Hagiographies) have a special category among the folkloric narratives of the Turkish people. The semenkıbes, based on religion, acknowledged to be much more plausible when compared with other telling and narrations have been initially treated as legends but later on started to be researched as an independent category. The menkıbes were spread all over the Anatolian geography without any exception. During the opening period of the Gates of Anatolia to the Turks, the religious elders who were identified as “eren” paid various visits to Anatolia with the purpose of Turkifying and spread the Islam, had ghting and the tale thus created have been elaborated with adorned with sacred values being perpetuated for centuries in the minds of Turkish people. Yozgat which compiled the tales are also in this context has a lot of common aspects with numerous tales we have come across in Anatolia in terms of the heroes, context and mentalities. This menkıbes' mythical aspects is quite remarkable.

Keywords: Menkıbe (Hagiography), legend, evliya, miracle, Yozgat.

Türk halk anlatıları arasında önemli bir yere sahip olan menkıbeler dinî temelli oluşları nedeniyle diğer halk anlatısı ürünlere göre daha inandırıcı olarak kabul edilmişlerdir. İlk başlarda efsane başlığı altına ele alınan menkıbeler zamanla müstakil bir tür olarak değerlendirilmişlerdir. Menkıbelerin başkahramanları Anadolu'yu Türkleştirip İslamlaştırmak yolunda mücadele eden din büyükleridir. Onların Anadolu'ya yaptıkları göçler, bu göçler sırasında verdikleri savaşlar ve yaşamları boyunca gösterdikleri kerametler üzerine anlatılan menkıbeler Türk halk edebiyatının önemli ürünleridir.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere menkıbeler efsanelerin bir türü olarak kabul edilirler. Efsaneler:

a. Şahıs, yer ve hâdiseler hakkında anlatılırlar,

¹Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, uyesildal@gmail.com

b. Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır,

c. Umumiyetle şahıs ve hâdiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür,

d. Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatmadır.(Sakaoğlu, 1992: 10).

Dilimize Farsçadan geçen efsane sözcüğü Azerbaycan Türkçesinde âfsânâ, Başkurt Türkçesinde legenda ve rivâyât, Kazak Türkçesinde aңыз, Kırgız Türkçesinde ulamış, Özbek Türkçesinde âfsânâ, Tatar Türkçesinde legenda ve rivayât', Türkmen Türkçesinde legenda ve rovâyat, Uygur Türkçesinde äpsanâ kelimeleriyle karşılık bulmuştur (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, 1991: 202-203).

14-16 Ekim 1963'te Budapeşte'de gerçekleştirilen kongrede International Society for Folk Narrative Research (Milletlerarası Halk Anlatısı Araştırmaları Kurumu) tarafından dünya efsaneleri dört ana başlık altında toplanmıştır. Bu dört ana başlık şu şekildedir:

I. Dünya'nın yaratılışı ve sonu (kıyamet) ile ilgili efsaneler.

II. Tarihî efsaneler ve medeniyet tarihi ile ilgili efsaneler.

III. Tabiatüstü varlıklar ve kuvvetler / mitik efsaneler.

IV. Dinî efsaneler / Tanrı ve kahramanlarla ilgili efsaneler (Hand, 1965: 444 ve Boskovic vd., 1964: 129-131, Sakaoğlu, 1992: 18'ten).

Pertev Naili Boratav bu tasnifin temelini benimsemekle birlikte, bu tasnifin Türk efsanelerine tam olarak uymadığını belirterek (Ergun, 1997: 17-18) ve Türk efsanelerini yeniden tasnif etmiştir. Boratav'a göre Türk efsanelerinin tasnifi şu şekildedir:

I. Yaratılış Efsaneleri

II. Tarihlik Efsaneler

III. Olağanüstü Kişiler, Varlıklar ve Güçlükler Üzerine Efsaneler

IV. Dinlik Efsaneler (Boratav, 1992: 100).

Günümüzde menkıbe sözcüğü iki tasnifin de son başlığı olan dinî/dinlik efsaneleri karşılamak için kullanılmaktadır. Arapça menkıbe sözcüğünden gelen sözcük Türkçe Sözlük'te "*Din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kimselerin yaşamları ve olağanüstü davranışlarıyla ilgili hikâye*" ve "*olağanüstü olaylarla ilgili anlatı*" karşılıklarıyla verilmiştir (Türkçe Sözlük, 2005: 1369). Ahmet Yaşar Ocak'a göre menkıbe; "*sûfîlerin izhar ettikleri harikulâde olaylar demek olan kerametleri nakleden küçük hikâyeler*" demektir (1992: 27).

Efsane ve menkıbe kavramlarıyla ilgili olarak verilen hatırlatma mahiyetindeki bu kısa bilginin ardından bildirimizde istifa ettiğimiz Yozgat menkıbeleri hakkında kısaca bilgi vermek istiyorum. Çalışmamızda Zekeriya Karadavut tarafından Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'nun danışmanlığında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Edebiyatı Bilim Dalında 1992 yılında tamamlanan "Yozgat Efsaneleri" adlı yüksek lisans tezinde yer alan ve "Dinî Efsaneler" başlığı altında değerlendirilen 37 menkıbe inceleme konusu edilmiştir. Ancak bu 37 menkıbenin değerlendirilmesi bir bildiri içerisinde mümkün olmayacağından bu menkıbelerin mitik unsurları öne çıkan 7 tanesi ele alınmıştır.

Tebliğimizde ele alacağımız Yozgat menkıbelerinde yer alan mitik unsurlar özellikle yabancı hayvanlara hükmetme, don değiştirme, kemiklerden diriltme ve bunların uzantıları şeklinde karşılık bulmaktadır. Bu üç

unsurun totemizmle olan ilgisi dikkat çekicidir. Ancak bu noktada Türklerin dünyada kabul edildiği şekliyle totemist olup olmadıklarına dair tartışmaların hâlâ devam ettiğini söylemek de doğru olacaktır. Türkoloji terminolojisinde totemizm, atalar kültürünün bir uzantısı olan hayvan ata-hayvan ana kavramlarıyla kendisine yer bulur.

İnsanoğlu tarihin ilk dönemlerinden beri aynı dünyayı paylaştıkları hayvanlarla sık sık çeşitli sebeplerle karşı karşıya gelmiş ve bu karşılaşmaların sonuçlarına göre de bu hayvanlarla ilgili olumlu ya da olumsuz inanmalara sahip olmuştur. Ancak inanma olumlu da olsa olumsuz da olsa bazı hayvanlar ilkel insan zihninde mükemmelleştirilmişlerdir. Roux'a göre kas güçleri, görüş keskinlikleri, güçlü koku alma duyuları ve yön bulma yetenekleri de hayvanların ilkel insanın zihninde mükemmelleştirilmesinin nedenleri arasındadır (2005: 71). Bu bağlamda hayvanların deprem ve sel gibi doğal afetleri de insanlardan önce hissetme özellikleri de ilkel insanın hayvana verdiği değer ve onları mükemmelleştirme çabalarının diğer sebepleri arasında düşünülmelidir.

İlkel insanın hayvanları kendisi gibi yaşayan, düşünen ve konuşan varlıklar olarak algılaması ve onları korktuğu veya gücün simgesi olarak gördüğü için kutsallaştırıp onlarla akrabalık kurma isteği hayvandan türeyiş konulu çok sayıda halk anlatmasını meydana getiren başlıca sebeplerdir (Karadavut, 2010: 74).

Türk halk anlatılarında karşımıza çıkan totemist unsurların en temeli hayvan ata-hayvan ana şeklinde isimlendirilen kültürdür. Bu kült, yukarıda saydığımız nedenlerden ötürü insanın kendisinden güçlü olan hayvanlarla akrabalık kurma arzusuyla ilgilidir. Çünkü insan bu şekilde kendisini koruma altına alabilecektir. Yani en azından artık hayvanlarını otlatırken kurdun, ayının ya da diğer yabani hayvanların saldırısına uğramayacaktır. Eski sancaklarda yer alan hayvan kafası şeklindeki resimlerin nedeni de bu düşünce doğrultusunda yorumlanmalıdır. Aynı şekilde aç kaldığında sütüyle kendisini besleyen dişi bir kurdun ya da geyiğin analık bağlamındaki fonksiyonu da dikkat çekicidir. Bu noktada hayvan atanın haricinde dişil bir unsur olarak karşımıza çıkan hayvan analar da anaerkil düzenin izlerini çağrıştırmaktadır. Bu hayvan ata ya da anaların yabani hayvanlar oluşu da onların ele geçirilemeyişlerinden ileri gelen tanrısalılıklarıyla ilgilidir. Bu hayvanlar tanrı değil tanrısalıdır. Yani tanrı mekânının, ordusunun ya da çiftliğinin hayvanları olarak düşünülmelidir.

Göktürklerin ve Uygurların kurttan türeyişi ile ilgili anlatılar Türklerin hayvan ata-hayvan ana bağlamındaki inanmalarının temelini oluşturur. Yine Oğuz Kağan Destanı'nın en başında yer alan boynuzlu hayvan resmi de dikkat çekicidir. Cengiz Han'ın atalarıyla ilgili olarak anlatılan rivayette Cengiz'in babası bir bozkurt, annesi ise beyaz bir dişi geyiktir (Temir, 1995:3). Kırgız boylarından bazıları sarı bir köpekten, bazıları da geyikten türediklerine inanmaktadırlar (Karadavut, 2010: 74). Kırgızların Kocacaş Destanı ve Cengiz Aytmatov'un Beyaz Gemi adlı romanlarında bu inanmaların izleri görülmektedir.

Şamanist Türklere göre hayvan-ata ve hayvan-analar birer koruyucu ve yardımcı ruh olarak insanlara yardım ederler. Bu ruhlar çoğu zaman hayvan biçimli olup Sibiryaya ve Altaylarda ayı, kurt, geyik, tavşan, her çeşit kuş (özellikle kaz, kartal, karga, baykuş) ve iri solucanlar şeklinde görünebildikleri gibi, hayalet, hortlak, orman ruhları, toprak ve ocak ruhları, vb. olarak da ortaya çıkabilirler (Eliade, 1999: 116).

Şamanizm'e göre her Şaman gizli tuttuğu bir *ye-kılaya* sahiptir. Bu *ye-kılaya* hayvan-ana olarak tasavvur edilmektedir (İnan, 1998: 458). Güçsüz Şamanların *ye-kılaya*ları bir köpek; güçlü Şamanlarınki ise boğa, tay, kartal, sığın ve boz ayı gibi yabani hayvanlardır (Eliade, 1999:117). Bu noktada dikkati çeken bir durum da güçlü Şamanların *ye-kılaya*larının yabani ve dolayısıyla da Tanrısal oluşlarıdır. Zayıf Şamanların *ye-kılaya*sı olan köpek, güçlü Şamanların *ye-kılaya*ları arasında ismi sayılan sığın yani geyikten daha güçlüdür. Ancak geyiğin yabaniliği ve dolayısıyla da tanrısalılığı fizikî gücün önüne geçmiştir.

Hayvan ata-hayvan ana inancıyla ilgili olarak yapılan bu kısa hatırlatmanın ardından bu inanma

tesiriyle oluşan Yozgat menkıbelerini dikkatlerinize sunmak istiyorum. Tebliğimizde ele alacağımız Yozgat menkıbeleri arasında doğrudan hayvan ata-hayvan ana inanmalarıyla ilgili olarak hayvandan türeme konulu olanlar yer almamakla birlikte bu inanmanın uzantısı olarak kabul edebileceğimiz inanmaların görüldüğü menkıbelerden örnekler bulunmaktadır.

Bu inanmalardan ilki insanların yabani hayvanlara hükmedebilme arzusuyla ilgilidir. Daha önce de belirttiğimiz üzere hayvan ata ya da analık inanmaları Türkler arasında önemli bir yer tutan atalar kültürüyle ilgilidir. Şamanizm ya da kamlık dini olarak da adlandırılan eski Türk inanç sistemi içerisinde *töz* ya da *tös* adı verilen ve çadırların bir köşesinde hanenin ölmüş atalarının ruhlarını sembolize etmek maksadıyla bulundurulmuş deri, tahta, keçevs.'den yapılan küçük heykelcikler bulunmaktadır (İnan, 2000: 2-5; 42-45). Bu heykelcikler tapınma maksadıyla değil ölmüş ataların ruhlarının güçlerinden faydalanabilme ve onlara karşı duyulan saygının gösterilmesi bağlamında değerlendirilmelidir. Bu *tös*lerin günümüzdeki karşılıkları olarak odalarımızın duvarlarında bulunan ölmüş ana-baba ya da dede-nine fotoğrafları dikkat çekicidir. Kanaatimizce İslamiyet'in tesiriyle resme karşı hep mesafeli yaklaşan Türk milletinin ata resimlerinden vazgeçmeyişiğin altında yatan sebep *töz* ya da *tös* adı verilen bu küçük heykelciklerdir. Yine aynı bağlamda ölmüş ataların isimlerinin sülalenin yeni doğan bebeklerine isim olarak verilmesi de üzerinde kafa yordığımız başka bir çalışmamızın konusu olup ayrıca vakit ayrılması gereken bir durumdur. Yine Şamanların ayin sırasında dua ile çağırdıkları ölmüş şamanların ruhları da ölmüş Şaman'ın ruhunun gücünden faydalanmak arzusundandır. Atalar ruhu, yaşam tarzının zorunluluğu olarak hayvanlar içinde aynen uygulanmıştır. Örneğin Kırgızlar arasında, develerin iyisi olarak Oysul Ata, koyunların iyisi olarak Çolpon Ata, sığırların iyisi olarak Zangi Baba, keçilerin iyisi olarak Çıçañ Ata, atların iyisi olarak Kambar Ata ile geyiklerin iyisi olarak Kayıperen (Kayberen) kabul edilmiştir (KaadarSalttar Ak Batalar, 2003: 164'ten Temur, 2012: 175). Şorlar arasında avcılıkla ilişkilendirilen ve Sangır adı verilen *töz* de aynı bağlamda karşımıza çıkmaktadır. İnanışa göre bu ruh hızlı bir maral üzerinde gezmekte olup kendisini memnun eden avcılara bol av vermesiyle, darılırsa ormanları yakmasıyla, av hayvanlarını kaçırmalarıyla, avcılara uyuz hastalığı göndermesiyle bilinmektedir (İnan, 2000:46).

Yabani hayvanlara hükmedebilme motifi, özellikle İslâm velilerinin kerametleri arasında sıkça rastladığımız bir durumdur. Özellikle "*Hız. Muhammet ve Geyik*" kıssasına dayandığını düşündüğümüz sebepler, bu evliyaların hayvanlar üzerinde hâkimiyet kurabilmelerinin İslamî öncüllerindedir.

15. yüzyılda buldukları tahmin edilen "Mevlit Hikâyeleri" arasında yer alan "Geyik Destanı" şu şekildedir:

"Bir sabah Hazret-i Peygamber tan namazını kılmış, sahabelerine vaaz verdiği sırada karşıdan kırk atının geldiği görülür. Mescidin önüne gelince atlarından inip selâm verirler, "Bizim dinimize niçin batıl dedi?" diye Peygamber'i sorarlar. Önce Hazret-i Ömer, sonra da Hazret-i Ali bunları cezalandırmak istese de Peygamber sabırlı olmalarını, belki Müslümanlığı kabul ettirebileceğini söyler. Sonra da dileklerinin ne ve beylerinin kim olduğunu sorar. O sırada yanların da ayakları bağlı, gözlerinden sel gibi yaşlar akan bir geyik görür. Geyiği çözmelerini, geyiğin kendisinin peygamberliğini açıklayabileceğini söyler. Kâfirler gülerler, bunun sihir olduğunu, geyiği üç gün at koşturup güçlkle tuttıklarını bırakmayacaklarını söylerlerse de sonunda geyiğin ayakları çözülür. Geyik dile gelip önce salavat sonra da şahadet getirir. Kardeşini aramak için Çin'den geldiğini, Mekke dağlarında iki yavru doğurduğunu, bir yere gizleyip onları doyurmak için otlamaya çıktığında yakalandığını, yavrularının aç kaldığını bildirir, onlara haber verip emzirmek için izin ister. Peygamber, geyiği satın almak için kâfirlere baş vurur, razı olmazlar. Geyik yerine Peygamber kefil olur; geyik salıverilir. Ağlayarak yavrularına gider, durumu bildirir; yavrularını emzirir, Peygamber'i kâfirlerin elinden kurtarmak için geri dönmesi gerektiğini söyleyince yavrular annelerinin hemen geri dönmesini isterler. Peygamber'in kâfirlerin elinden kurtulması için ölüme bile razı olurlar. Geyik geri döner. Ancak yolda kâfirler tuzak kurmuşlardır. Geyik tuzağa düşer. Verdiği sözü tutamayıp geç

kaldığı için ağlayarak kurtulması için Tanrı'ya yalvarır. Tanrı Cebrail'i gönderip geyiği tuzaktan kurtarır. Kâfirler geyiğin geldiğini görünce ve hele Peygamber'den geciktiği için özür dilediğini duyunca imana gelip Müslüman olurlar.” (Cumbur, 1982: 75–76; Albayrak, 1993: 94–110).EbûHafs el- Haddad, Ebû İshak, Ramazan Mecnun, Aynu'd-Devle'yle ilgili olarak anlatılan menkıbeler de yabancı hayvanlara hükmetmenin anlatıldığı anlatmalardır (Ocak, 2003: 214-215). Anadolu'da Hasan Dede geyiklere tuz yalatarak, Koyun Baba geyiklere taş, Baba Hızır ise kereste taşıtarak, Geyikli Baba ise geyiğin üzerine binip savaşıarak yabancı hayvanlara hükmedebilme kerameti göstermektedir (Ocak, 2003:215–216; Önder, 1972:40–41; Yeşildal, 2015: 215; Turyan, 1982:64, Ocak, 2000:207; Köprülü, 2003: 242).Bu noktada özellikle Geyikli Baba'nın menkıbevî şahsiyetiyle ilgili olan anlatmalar daha çok öne çıkmaktadır. “*Geyikli Baba*” menkıbesinde:

“Abdal Musa bir ateş parçasını pamuk içine koyup bir müridiyle Geyikli Baba'ya yollamış; o da müride bir kâse süt verip geri göndermiş. Mürit bundaki mânâyı anlamamış; fakat Abdal Musa, bu sütün geyik sütü olduğunu ve vahşi hayvanlarda tahakküm etmenin ateşle pamuğu birbirine tesir etmeyecek suretle imtizaç ettirmekten daha zor olduğunu, yani, kendinin böyle bir remiz ile insanlar üzerindeki tasarrufunu anlattığını söyleyerek, Geyikli Baba'nın mertebeye kendisinden daha yüksek olduğunu itiraf etmiş.” (Köprülü, 2004: 382-383). Görüldüğü üzere özellikle Geyikli Baba ile ilgili olarak anlatılan bu menkıbeler Anadolu'da yaygın olarak söyleneğelen “*Geyiklere merkeb-i evliya (evliyanın bineği) derler.*” (Boratav, 2003:71) atasözünün kaynağını oluşturmaktadır. Bu atasözünün temelinde Altay kamlarının duasında geçen “*Bindiğim hayvan geyik, sığın...*” (İnan, 2000:83) sözünün yatıyor olması yüksek bir ihtimaldir (Yeşildal, 2007: 32).

Yabancı hayvanlara hükmedebilme şeklindeki keramet Yozgat menkıbelerinden Molla Osman (I) ve Nuh'un Gemisi Menkıbelerinde karşımıza çıkar. Koyunlarına koç katmak için köylüden yardım istemesine rağmen umduğunu bulamayan Molla Osman'ın keramet göstererek dağdan koç ve teke getirmesinin anlatıldığı menkıbe şu şekildedir:

“Molla Osman Alahacılı Köyü'ne yerleştiğinde 500 koyunu varmış. Koyunların koç zamanı gelmiş, fakat Molla Osman'ın koçu yokmuş. Köylülerden istemiş. Onlar da:

‘Keramet sahibiyse davarına koç katsın görelim.’ demişler. Molla Osman, köylülerin bu sözü üzerine davarını Karatut mevkiine vurur yatar. Gece dağdan koç ve teke gelir, sabaha kadar sürüde kalırmış. Molla Osman'ı istemeyen köylüler, gece bunu gözlermiş. Dağdan koç ve tekenin geldiğini görünce, ona yaptıklarından dolayı pişman olmuşlar ve köylerinde kalmasını rica etmişler.” (Karadavut, 1992: 244).

Nuh'un Gemisi adlı menkıbede de at cinsinden Mucmuluk adlı bir hayvanın yemek karşılığında Hz. Nuh için odun taşıdığı görülmektedir. Menkıbe şu şekildedir:

“Mucmuluk at cinsi bir hayvandır. Bir gün Nuh Peygamber bunun önüne geçerek:

‘Bana bir yük odun getirirsen senin karnını doyururum.’ der. Mucmuluk odunu getirirken Şeytan:

‘Sen bu kadar odun götürüyorsun ama, Nuh Peygamber bir kazanın içinde birazcık pilav pişiriyor, bu pilav senin karnını doyurmaz.’ der. Mucmuluk silkinerek odunları döker. Nuh Peygamber'in yanına varır. Nuh Peygamber ‘Neden az odun getirdin?’ diye sorar. O da:

‘Senin pişirdiğin pilavla karın mı doyar?’ der. Hz. Nuh, Mucmuluk'a:

‘Sen besmele çek de yemeğe başla, doyarsın.’ der. Mucmuluk ‘besmele’ çekerek pilavı yemeye başlar, yer yer bitiremez.

Nuh Peygamber Mucmuluk'un sırtında kalan odunlarla bir gemi yapar. Yaptığı gemi ile Nuh

Tufanı'nda ölümden kurtulur." (Karadavut, 1992: 280).

Yabani hayvanlara hükmedebilme arzusuyla aynı olan düşünce yapısının üretimi olan don değiştirme de genel anlamda totemizm tesirli atalar ruhu ve bu inanca bağlı hayvan ata-hayvan ana inanmalarıyla ilgilidir. Sürülerine saldırıp hayvanlarını yiyen, bununla da kalmayıp kendisine de saldıran yabani hayvanlardan korkan insan, onları avlamanın yolunu onların şekline girme yoluyla çözmeyi amaçlamıştır. Yine insanların hayvanlara özgü fiziksel ve içgüdüsel güçleri elde edebilme arzusuyla, hayvanları taklit etmesi de sık görülen bir durumdur. İnsan bir hayvanın postunu giyip, onun kafasını taşıyıp, onun gibi sesler çıkararak o hayvan olmayı ve ona dönüşmeyi amaçlamaktadır. Taklit ederek dönüşme arzusu ilk olarak hayvanların seslerinin taklidiyle karşılık bulur. Bu bağlamda Cücenler ile Hitanların geyiklerin seslerini taklit edip onları kendilerine çektikleri bilinmektedir. İlk olarak ses taklidiyle başlayan insan, sonrasında taklit ettiği hayvanın postunu giyinmiş ve varsa bu hayvanın boynuzlarını takmıştır (Roux, 2005: 114-115). Don değiştirme arzusunun Şamanizm'deki karşılığı, Şaman adayının ruhunun şeytanlar tarafından alıkoyulduğu sırada bir kuşa ya da başka bir hayvana dönüştüğü inancıdır (Eliade, 1999: 60). Yine ayin sırasında Şamanların yaptıkları hayvan taklitleri de bu arzunun uzantısıdır (İnan, 2000: 83). Şaman elbiselerindeki aksesuar fonksiyonundaki hayvan tüy ve uzuvları ile derilerinin büyük kısmı da tamamen bu dönüşme arzusuyla ilgilidir.

İslami dönem menkıbelerinde de Ahmet Yesevi'nin turna; Seyit Battal Gazi, Abdal Musa, Sultan Şücaüddin ve Resul Baba'nın geyik; Hacı Bektaş-ı Veli'nin şahin-güvercin; Resul Baba'nın güvercin; Hacı Tuğrul ve Sarı İsmail'in doğan; Ahmet Yesevi'ye iftira atanların ise köpek donuna girdikleri bilinmektedir (Güzel, 1999: 105).

Don değiştirme şeklindeki kerametın Yozgat menkıbelerindeki karşılığı ise Hafız Nuri Menkıbesi'nde karşımıza çıkmaktadır. Menkıbede Hafız Nuri'nin rüyasına giren Çapanoğlu Mustafa, birden uçup giderek gözden kayboluverir. Menkıbe şu şekildedir:

"Eskiden Yozgat'ta Hafız Nuri adında bir adam varmış. Vaktini yalnızca kendini adadığı camide geçiren Hafız Nuri Efendi, bir gece yatsı namazından sonra, caminin bir köşesine çekilmiş ve Kur'an okumaya başlamış. İşte bu sırada caminin kapısından nurani yüzlü bir ihtiyar belirmiş. Bunun karşısında şaşırın Hafız Nuri, hemen yerinden kalkmış ve gelen ihtiyara doğru koşmuş 'Hoş geldiniz ya Çapanoğlu Mustafa Efendi' diyebilmiş. Nurani yüzlü ihtiyar elini kaldırmış ve:

'Ya Hafız, neden bana zalim dersin, benim zulüm yaptığımı nerden bilirsin?' demiş, uçmuş gitmiş." (Karadavut, 1992: 252).

Bu menkıbede her ne kadar Çapanoğlu Mustafa Efendi'nin uçuşu hakkında bir hayvanın donuna girip girmediği ile ilgili bilgi verilmese de menkıbeyi anlatanın bilinçaltında yatan zihni yapı don değiştirme kerameti ve bu kerametın altında yatan mitik ve dinî inanmalardır.

Yozgat menkıbeleri içerisinde kendisine yer bulan bir diğer mitik ve dinî kökenli inanma da kemiklerden diriltme hadisesidir. Kemiklerin insanın esasını yani özünü oluşturduğuna inanan Türklerin düşüncesine göre ölümden dönme ya da yeniden dirilme yani hayata yeniden dönüş ancak kemikler aracılığıyla yapılabilmektedir. Bu yüzden halk anlatılarındaki düşmanların cesetlerinin yakılması, yeniden dirilmenin önüne geçme amaçlıdır (Roux, 2012: 85). Araştırmalar, Türklerin ölümlerini defin şekilleriyle ilgili farklı görüşleri ortaya çıkarsa da çoğunluk özellikle son dönemlerde Türklerin ölümlerini gömerek defnettiklerini savunmaktadır.² Roux'a göre kemikler de kan gibi kutsaldırlar. İskeletten hareketle de ölmüş insan veya hayvanlar yeniden canlanabilirler. Çünkü iskelet, insanın ölümden sonra şeklini koruyabilen ve yok olmayan

² Gömme haricinde, ağaçlar üzerinde sergileme, hayvanlara terk etme, yakma ve mumyalama da Altaylıların defin için kullandıkları farklı tekniklerdir (Roux, 1999: 236).

tek unsurudur (1999: 127, 137). İnsan kemiklerine gösterilen hassasiyet hayvan kemikleri içinde geçerlidir. Hayvan kemikleri de kırılıp parçalanmadan gömülür, bir ağacın üzerine bırakılır ya da suya atılarak ortadan kaldırılır. İnanışa göre, canlıların ruhu kemiklerde varlığını sürdürür ve dolayısıyla da kemikler yeniden dirilmenin ana unsurudur. Eliade şaman kıyafetlerindeki iskelet figürlerini ve özellikle kürek kemiğinden bakılan falları da bu görüşlerle ilişkilendirir (1999: 190-196). Anadolu’da yeni eşilen mezardan daha önce defnedilmiş birinin kemiklerinin çıkması durumunda bu kemikler zarar verilmeden yeni defnedilen insanla birlikte gömülür. Bu durumda gerçekleştirilen bir başka eylem de ölünün akrabalarının mezarı satın alma arzusuyla maddi değeri olmasa da mezarın içine bozuk para atmalarıdır. Kemiklerin ruh ve canla olan ilişkisinin insanlığın bilinçaltındaki kalıntılarından ileri geldiğini düşündüğümüz bu eylem mitik tasavvurun günümüze yansayan dikkat çekici izlerindedir.

Kemiklerden diriltme hadisesinin Şamanizm’de de karşılığı bulunmaktadır. Aday Şamanlarla ilgili hayal âleminde gerçekleştirilen bir törende şu olaylar anlatılır:

“Adayın bedenini oluşturan tüm parçalar demir bir kancayla birbirinden ayrılır; bütün etler kazınarak kemikler temizlenir; tüm vücut sıvıları boşaltılıp atılır; gözler yuvalarından çıkarılmış. Bu işlemden sonra kemikler yeniden bir araya getirilip demirle birbirine bağlanmış.” (Eliade, 1999:58).

Şamanizm’den başka hak dinlerde de kemiklerden diriltme hadisesinin görüldüğü mucizevi olaylar anlatılır. Hz. İsa’yla ilgili olarak anlatılan mucize de bu bağlamda çok önemli oluşu şeklindedir:

“Hazret-i İsa ile birlikte olan birisi onun su içmeğe gitmesi üzerine müşterek olan bir ekmeği aşırıp yer. İsa’nın ısrarla sormasına rağmen ekmeği yediğini inkâr eder. Nihayet İsa mucizeler göstermeğe başlar; bu cümleden önlerine çıkmış olan bir ahu İsa tarafından (toprak kırmızı edilir) kesilir, bunu kebab yapıp yerler; adam iyice doyar. İsa ahunun kemiklerini toplar ve ortasına doğru üfler; o anda ahu yeniden canlanır ve sahranın yolunu tutar.” (Çağatay, 1988:169). Bu anlatının dayanağı olarak Kur’an-ı Kerim’de Âli İmrân (49) ve Mâide (110) Sureleriyle Matta (9/18-25), Markos (5/35-42), Luka (7/11-15) ve Yuhanna (11/38-44) İncilleri karşımıza çıkmaktadır. Cimcime Sultanî, Destan-ı Cimcime Sultân, Dâsitân-ı Cümcüme, HazaDestân-ı Kuru Kafa Cümcüme Sultan adıyla bilinen eserler de bu anlatılar etrafında şekillenmiştir (Daşdemir, 2015: 389-391).

Kemiklerden diriltme şeklindeki kerametın Yozgat menkıbelerindeki en açık karşılığı Avni Şih Menkıbesi’nde yerini alır. Bu menkıbede misafir edildiği evde kendisine ikram edilen kuzuyu annesinin melemesine dayanamayarak kemiklerinden diriltten Avni Şih’in kerameti anlatılmaktadır. Menkıbe şu şeklindedir:

“Avni Şih, köyünden uzak bir yere misafir olur. Ev sahibi misafirlerini en iyi şekilde ağırlamak için henüz süt emen kuzulardan birini keser ve Şih’a ikram eder. Sofra kurulup sohbe başlanınca, dışardan kuzusu kesilen koyunun melemeleri duyulur. Koyunun melemesinin sebebinin öğrenen Şih, kuzunun bütün kemiklerinin toplanıp getirilmesini ister. Kemikler gelince Avni Şih, ev sahibini odadan çıkarır. Allah’a yalvarıp dua eder ve kuzuyu diriltir. Ancak kuzu topallayarak yürür. Sebebi ise ayak kemiklerinden birisi bulunamamıştır. Kuzuyu koyunun yanına gönderen Avni Şih şöyle der:

‘Bundan sonra et neslime helal, nefsimе haram olsun.’ Bu olaydan sonra Avni Şih’in köyüne Etyemez Şihlar denir.”

Kemikle ilgili bir başka Yozgat menkıbesi olan Şakir Efendi (II) Menkıbesi’nde ise evliyanın yağmur yağdırmak için at kafasına ayet yazdığı ve bunun sonucunda yağmur yağdığı anlatılmaktadır. Roux’a göre kafatası; ruh ve kut ile ilişkilidir. Kafatasına ait güç de saç ve sakallarda bulunur (2002: 165-174). Düşmanın kafaderisini yüzme ve kellesini alma gibi eylemler de öldürülen düşmanın gücünü ele geçirme arzusu ve inancıyla ilgilidir (Roux, 1999: 128-133). Bu menkıbedeki at kafası hem daha önce ele aldığımız hayvan

ata-hayvan ana kavramıyla hem de kemiğe bağlı inanmalarla ilgili görülmektedir. Korkunç ve dolayısıyla da dikkat çekici olması nedeniyle nazardan koruduğu düşünülen hayvan kafatasları günümüzde de Anadolu'nun pek çok yerinde nazarlık olarak kullanılmaya devam etmektedir. Tokat'ta mahsulü iyi olan bir tarlaya kurt başının asılması dikkat çekicidir (Sakaoğlu, 1985: 225-262'ten Karadavut, 1992: 116). Yine Anadolu'nun pek çok yerinde mahsulü korumak adına bostan ya da tarlanın içerisine sırığa geçirilmiş at, eşek, koyun, inek ve köpek gibi hayvanların kafatasları asılır (Çıblak, 2004: 113). Kuzey Kafkasya Türkleri, Kazaklar-Kırgızlar, Başkurtlar, Eski Volga Bulgar Türkleri ve Çuvaşlar da ürünlerini, hayvanlarını ve evlerini kötülüklerden ve nazardan korumak adına at kafalarını kullanmışlardır (İnan, 1963: 3138'ten Çıblak, 2004: 113). Hayvan kafatasına bağlı olarak anlatılan Şakir Efendi (II) Menkıbesi şu şekildedir:

“Sorgun emekli müftüsü rahmetli Bahattin Efendi ile Müftü Hasan Efendi yağmur duasına çıkmak için Şakir Efendi'ye haber gönderirler. Haberci:

'Hocam, Bahattin Efendi ile Müftü Hasan Efendi'nin selamı var yağmur duasına çıkacaklar, seni istiyorlar.' der. Şakir Efendi:

'Kör Şakir'den ne istifade edecekler de çağırıyorlar? Gitmesek gönüllenecekler, bari gidelim.' der.

Atlara binerek yaylaya varırlar. Şakir Efendi bir at kafasına ayet yazarak halka:

'Şüpheli olanlar bu duaya katılmasın. Küs olanlar da barışsın. Eğer bunlar yapılmazsa sabilerle, koyun kuzusuyla, sığır da danasıyla bana yeter.' der. Bunları yanına alarak Karabıyık Köprüsü'ne kadar gider. At kafasını köprüye bağlar. Akoluk yakasındaki sırtın üstüne duaya çıkarlar. Orada sığırı danasıyla, koyunları da kuzularıyla beraber bırakırlar. Sabiler elleri aşağıya çevrili olarak duaya başlar. Kurbanlar keserek pilav pişirirler. Yağmur yağmaya başlar. Şakir Efendi:

'Şapaz olan gitsin at başını oradan kurtarsın. Yoksa Sorgun'u sel alacak.' der.” (Karadavut, 1992: 243).

Yine kemikle ilgili olarak hayvan ata-hayvan ananın ruhunun gücünden faydalanma arzusu Yozgat'tan derlenen Şemnel Gazi (I) ve Şemnel Gazi (III) Menkıbelerinde evliyanın deve kemiği ile düşmana karşı savaşması şeklinde karşılık bulur. Şemnel Gazi (I) Menkıbesinde bir kâfir tarafından kellesi uçurulan Şemnel Gazi'nin kellesini koltuğunun altına alıp elindeki deve kemiği ile düşmanla savaşması anlatılır. Aynı şekilde Şemnel Gazi (III) Menkıbesi'nde de düşmanları tarafından kendisine verilen karısı tarafından tuzağa düşürülen Şemnel Gazi'nin elindeki deve çenesiyle ile bin ay kadar savaştığı anlatılmaktadır. Bu noktada kemiğin deveye ait oluşu dikkat çekicidir. Bu bağlamda Kırgızlar arasında deve eti ruh için şifalı, deve de kutsal bir hayvan olarak kabul edilir (Arık, 2005: 159). Şemnel Gazi (I) Menkıbesi şu şekildedir:

“Şemnel Gazi, Halı Köyü ile Akçakale arasındaki ormanlık bir alanda kâfirlerle savaşırken kâfirin biri Şemnel Gazi'nin kafasını uçurur. Şemnel Gazi kafasını yere düşürmeden koltuğuna alarak elinde deve kemiği ile savaşımaya devam eder. Bu durumu gören düşman paniğe kapılıp kaçmaya başlar. Bu arada kadının biri Şemnel Gazi'nin kafasının koltuğunun altında olduğunu görünce:

'Bakın, adam kellesi koltuğunda savaşıyor.' diye bağırır. Durumu fark eden Şemnel Gazi olduğu yere düşer, ruhunu teslim eder.” (Karadavut, 1992: 238).

Şemnel Gazi (III) Menkıbesi de şu şekildedir:

“Şemnel Gazi Akçakale'de yaşayan Müslümanların komutanıymış. Kafirlerle yaptığı savaşın hepsini kazanmış. Bunu savaşarak yenemeyeceğini anlayan kafirler, kendisini imanlı gösteren bir kadını Şemnel Gazi'ye verirler. Hanımı:

‘Sen ne kadar kuvvetlisin, seni hiç kimse yenemiyor.’ der. Şemunel Gazi de:

‘Allah bana bir kudret verdi. Bundan dolayı bana kimsenin gücü yetmez. Sakalımdan koparılan kollarla parmaklarım bağlanırsa, ben bunları çözemem, ancak o zaman yenilirim.’ der. Şemunel Gazi uykuya daldığı zaman, hanımı sakalından kıl kopararak parmaklarını birbirine bağlar, gider kafirlerin komutanına haber verir. Komutan, Şemunel Gazi’yi alıp götürür ve bir kiliseye hapseder. Döve döve bayıltırlar. Öldü zannedip parmaklarını çözüp bırakırlar. Şemunel Gazi ayıldığı zaman parmaklarını açık görür. Kafirler üzerine saldırırlarsa da tutamazlar. Eline aldığı deve çenesiyle bin ay kadar savaşır.’ (Karadavut, 1992: 240).

Tebliğimizin başında da söylediğimiz gibi incelediğimiz 37 Yozgat menkıbesinin tamamını 15 dakikalık sürede değerlendirmemiz mümkün olmayacağından özellikle mitik uzantılarıyla dikkat çeken 7 tanesini siz saygıdeğer katılımcıların bilgisine sunabildik. Bu 7 menkıbe haricindeki 30 menkıbe de Türk efsane ve menkıbe geleneğinin karakteristik unsurlarından tayy-i zaman-tayy-i mekân, sırlara hâkim olma, bitmek tükenmek bilmeyen yemek, tahta kılıçla savaşma ve Hz. Ali gibi motif, keramet ve kahramanlar yer almaktadır.

Görüldüğü üzere Yozgat menkıbeleri Türk insanın gerek İslam öncesi gerekse İslami dönem inançlarını harmanlayarak yüzyıllardır varlığını sürdüren halk anlatıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Tebliğimizde özellikle dikkatlerinize sunmak istediğimiz husus, dinî efsaneler olan menkıbelerin kökenlerinin sadece kitabı olan dinlerde aranmasının eksik bir bakış açısı olduğudur. Mit adı verilen halk anlatılarının tamamen halk muhayyilesi tarafından uydurulan söylenceler olarak kabul edilmesi de doğru değildir. Mitler ve dinî metinler arasındaki ilişki sadece basit bir tesadüf müdür? Yoksa kitabı olan 4 peygamberden önce dünyaya gönderilen peygamberlerin anlattıklarının bir kısmı da binlerce yıl öncesinden bugüne mit adıyla mı ulaşmıştır? Şu bir gerçektir ki halk anlatılarının kökenlerinin salt mitlerde ya da salt dinlerde aranması bizleri çok da doğru sonuçlara götürmemiş ve götürmeyecektir. Bu yüzden folklor, edebiyat, mitoloji ve teoloji bilimlerinin disiplinler arası çalışmalarının artırılması bu konudaki pek çok bilinmezliğin ve tereddütün giderilmesinde bilim dünyasına katkı sağlayacaktır. Yozgat menkıbeleri özelinde yapmış olduğumuz bu tespitler aslında Türk dünyasının geneline dair tespitler olup bu bağlamda Bolu’dan derlediğimiz bir menkıbeyle ilgili olarak 2013 yılında sunduğumuz bir tebliğimizde de belirttiğimiz üzere en kısa sürede önce Anadolu sonra da tüm Türk dünyasına ait Türk menkıbe kataloglarının hazırlanması bir mecburiyet hâlini almıştır.

Muhterem dinleyenler, kıymetli vakitlerinizi ayırdığınız için hepinize teşekkür eder saygılarımı sunarım.

Kaynakça

- Albayrak, N. (1993). *Dinî Türk Halk Hikâyelerinden Geyik, Güvercin ve Deve Hikâyeleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arık, D. (2005). Kırgızlar Kurban Fenomeni, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (XLVI), 157-174.
- Boratav, P., N. (1992). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, P. N. (2003). *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul: K Kitaplığı.
- Boskovic, M. vd. (1964). DiskussionundArbeitsResultate, *ActaEtnographica...*, 13 (1-3), 129-131.

- Cumbur, M. (1982). Folklorumuzda ‘Geyik’ Motifi Üzerine, **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II, Halk Edebiyatı**, 71-95.
- Çağatay, S. (1988). Türk Hal Edebiyatında Geyiğe Dair Bazı Motifler, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten**, 153-177.
- Çıblak, N.(2004). Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar, **Türklük Bilimi Araştırmaları (15)**, 103-125.
- Daşdemir, Ö. (2015). Düzyazı Şeklinde Yeniden Yazılan Anonim Bir Cümcüme Hikâyesi, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (37)**, 387-414.
- Eliade, M. (1999). Şamanizm, Ankara: İmge.
- Ergun, M. (1997). **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay.
- Güzel, A. (1999). **Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Hand, W. D. (1965). Status of European and American Legend Study, **Current Anthropology, 6 (4)**, 444.
- İnan, A. (1963). Nazarlıklar, **Türk Folklor Araştırmaları, Y.15, C.8, S.169**, 3138.
- İnan, A. (1998). **Makaleler ve İncelemeler I**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnan, A.(2000). **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kaada Salttar Ak Batalar**, El Adabiyatı Serisi, C. 29. (2003). Bişkek: Şam Basması, 164.
- Karadavut, Z. (1992). **Yozgat Efsaneleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Karadavut, Z. (2010). Kırgız Masallarında Mitolojik Unsurlar, **Millî Folklor**, 22 (85).
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü-I**. (1991). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Köprülü, M., F. (2003). **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara: Akçağ.
- Köprülü, M. Fuat (2004). **Edebiyat Araştırmaları II**, Ankara: Akçağ.
- Ocak, A., Y. (1992). **Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ocak, A., Y. (2000). **Babâiler İsyanı (Alevîliğin Tarihsel Alt Yapısı)**, İstanbul: Dergâh.
- Ocak, A., Y. (2003). **Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri**, İstanbul: İletişim.
- Önder, M. (1972). Şehirden Şehire **II**, İstanbul: Yapı Kredi.
- Roux, J., P. (1999). **Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm**, (Çev.:Kazancıgil A.), İstanbul: Kabalcı.
- Roux, J., P. (2002). **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, (Çev.:Kazancıgil A.), İstanbul: Kabalcı.
- Roux, J. P. (2005). **Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar**, İstanbul: Kabalcı.

- Roux, J., P. (2012). *Eski Türk Mitolojisi*, (Çev.: Sağlam M., Y.), Ankara: Bilgesu.
- Sakaoğlu, S. (1985). Anadolu Folklorunda Göktürk Efsanelerinin İzleri, *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 23-28 Eylül 1985, Tebliğler II. Halk Edebiyatı, c. 1.*, 225-262.
- Sakaoğlu, S. (1992). *Efsane Araştırmaları*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yay.
- Temir, Ahmet (Çev.) (1995). *Moğolların Gizli Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Türkçe Sözlük**(2005). Ankara: Türk Dili Kurumu.
- Temur, N. (2012). *Manas Destanı'ndaki Tipler Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Turyan, H. (1982). *Bursa Evliyaları ve Tarihi Eserleri*, Bursa: Öner Matbaası.
- Yeşildal, Ü. Y. (2007). *Anadolu Folklorunda Geyik*,Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yeşildal, Ü. Y. (2015). Bolu İlinin Mengen İlçesinden Derlenen Bir Menkıbe: Baba Hazır (Hızır), *IV. Uluslararası Bolu Halk Kültürü ve Köroğlu Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Akçağ.

KADIŞEHİRİ YÖRESİNDE MEVCUT ZİYARETLERİN BÖLGE HALKININ DİNÎ, KÜLTÜREL ve PSİKO- SOSYAL HAYATINA ETKİSİ¹

Prof. Dr. Ömer YILMAZ²

Özet

Kadışehir, Yozgat iline bağlı beş bin civarında nüfusa sahip küçük bir ilçedir. Burası kuruluş tarihi itibarıyla kadim medeniyetlere ev sahipliği yapmış bir yerleşim birimidir. Cumhuriyet ilan edilmeden önce de bir ilim membâdır. Adından da anlaşıldığı gibi buralarda kadılar ve âlimler yetişmiş, 1920-1930 yılları arasında bir medrese ihdas edilmiştir. İlçenin coğrafi sınırları içinde tam on dokuz adet ziyaret/türbe bulunmaktadır. Bu türbelerde yatan zatlardan kimlikleri tam bilinmeyenlerin Horasan erenlerinden olduğu düşüncesi ağır basmaktadır. Buralarda uygulanagelen bazı ritüellerin “kitabi din” ile uyuşmadığı, hatta bid’at ve hurafe kabilinden olduğu görülmektedir. Gerçi eskiye oranla Diyanet’in de ikazları sonucu mum yakma ve çaput bağlama gibi bazı adetler terk edilmiştir. Bilindiği gibi uzun kış gecelerinde belirli mekânlarda toplanan halk, bu tür mekânlarda medfûn kimselerin kahramanlık hikâyelerini dinleyerek büyümüş, bunları nesilden nesle aktararak sözlü bir geleneğin/edebiyatın oluşumuna vesile olmuşlardır. Bu türbelerde yatan zatların ortak noktaları düşmana karşı iyi bir cengâver olmaları, kötülerini yenmeleri, iyilere ve iyiliklere ön ayak olmaları, zayıf ve güçsüzlerin imdadına yetişmeleridir. Yöre halkı karşılaştıkları sıkıntı ve çaresizlik durumunda buralara gidip dua etmekte, darlığın, kıtlığın ve sıkıntının geçmesi için teberrüken dualarına ve istimatlarına başvurumaktadırlar. Bunlar sadece sıkıntı ve kadastrof durumunda değil, sulh ve sükûnet döneminde de kendilerine müracaat edilen Allah’ın saygın kulları olarak bilinirler. Bu cümleden hareketle türbe ziyaretlerinde insanların eşyayı ve insanları kutsallaştırma ihtiyacı, buldukları beldenin manevi hamiliği, popüler dindarlık, sivil din, aracı kullanıp Tanrı’ya yalvarmada vesile kılma temayülü, ölüme güler yüzle bakabilme anlayışı, metafizik bilinmezlere cevap arama isteği, akla meydan okuma, kadınların sosyal hayata katılma arzuları, ruhsal rahatlama, toplumsal birliktelik ve paylaşım gibi bir takım olgular görüyoruz. Bu haliyle bahse konu zevata atfedilen menkıbe, keramet ve tasarruf halkın dini, psikolojik ve sosyo-kültürel hayatının şekillenmesinde önemli görevler icra etmektedir. Bununla birlikte bölgede mevcut ziyaretlerin her birinin ortak noktası, bu gibi zevatın çocuğu olmayan kadınlara, yaşı büyüdüğü halde konuşamayan ve yürüyemeyen çocuklara, felç geçirmiş hastalara yardımcı olduklarına inanılmaktadır. Keza bu gibi yerler yağmur duası için toplanılan, toplumsal kutlamaların yapıldığı ve adak kurbanlarının kesildiği yerlerdir. Gözlemlerimize göre aynı zamanda bu ziyaretgâhlar bir anlamda çevre koruyuculuğuna da öncülük etmektedir. Çünkü bu mekânların etrafında bulunan ağaçların kesilmesine kötü gözle bakılmakta, bunlar günah sayılmakta, bunu yapanların başına bir belanın geleceğine inanılmaktadır. Özetle Müslüman halkın değer atfettiği bu gibi mekânlar kutsalla olan ilgiyi daha dinamik tutmaya vesile olmaktadır. Yine buralarda buluşan insanlar, bir şeylerini “öteki” ile paylaşarak toplumsal aidiyetlerini tazeleme imkânı bulmakta, birbirlerinin dertleriyle hem-hal olmaktadır. Bu gibi yerleri ziyaret etmek her ne kadar dinen şart olmasa da bu durum, dindarın arzuladığı bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Tabir yerindeyse “kitabi din”in yanında bir de halkın muhayyilesinde yer edinmiş “yaşayan din” (Volks Glaube) gerçeğiyle karşılaşırız. Çünkü halk, bu kimseleri Allah’ın saygın ve sevgili kulları olarak görmekte ve bunları birer “model insan” olarak tasavvur etmektedir. Bütün bu gerekçelerden hareketle biz bu tebliğimizde anılan bölgede popüler dindarlığın uğrak mekânları olarak halkın rağbet ettiği, çeşitli vesilelerle etrafında toplandıkları türbe ziyaretlerine bakacağız. Böyle bir ihtiyacın arkasında yatan bazı saiklere, haklarındaki menkıbelere ve tabir yerindeyse uzmanlık alanlarına değineceğiz.

Anahtar Kelimeler: Kadışehir, Evliya, Ziyaret, Ocak, Türbe

¹ Tebliğin hazırlanmasında yakın desteklerini yanımda gördüğüm Kadışehir İlçe Müftüsü Abdullah YALMAN ve çevre din görevlilerine, ziyaretler hakkında bilgilerini paylaşan tüm köylü vatandaşlarımıza teşekkür ederim.

² Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı, eposta: omer.yilmaz@bozok.edu.tr

Abstract

Effects OF Religious Sights in Kadişehir Region on the Religious, Cultural and Psychosocial Life of People

Kadişehir is a small town with a population of around five thousand in Yozgat. This place considering its first settlements, is an old settlement which has hosted ancient civilizations. Before the proclamation of the Republic it was also a fount of knowledge. As the name suggests, judges and scholars trained here, and a madrasa was founded in 1920-1930.

There are nineteen tombs/visiting sights within geographic boundaries of the district. The idea of that the persons lying in the tombs whose identities are unknown are from Khorasan Dervishes has a strong influence. Some rituals practiced here seem that are not compatible with the “religion of the book,” in contrast they are considered as superstitions and irreligious innovations. Nonetheless with the warnings by Diyanet (Presidency of Religious Affairs of Turkey) burning candles and bounding pieces to trees have been mostly abandoned.

As it is known people who gathered in certain places in long winter nights grew up listening to stories of heroism of who were buried in such places and these people also have formed the literature by passing the stories of holy people to next generations through oral tradition. The common characteristics of the personalities who buried in the tombs are: they fought against the enemies, overcome the evil people, worked for goodness and good people, and helped poor and powerless people. The local people were visiting these places in case of distress and desperation and asking help from God for the sake of the holy personalities in the tombs people. Not only in case of distress, but also known during peace and tranquility such places were visited.

Considering above mentioned issue, we observe the need of people for sanctifying persons and things, spiritual patron of their towns, popular piety, civil religion, using means to beg God, desire for peaceful death, answers for metaphysical matters, spiritual relaxation, and social cohesion. In this context, the personalities who are the subject of this study keep an important role in terms of formation of religious, psychological and socio-cultural life.

Besides, the common point of the visiting sights of the region is the belief that such personalities help childless women, teenagers who cannot speak or walk, and paralyzed patients. Similarly, these places are gathering points for performing prayer for rain, areas of celebration and slaughtering animals. According to our observations these places also contribute to environmental protection in a sense, because cutting of trees around them is considered as evil action and whoever commit such action are believed to face a trouble in the future.

In sum, the places where Muslims attribute values provide more dynamic interest in the issue of sacred. Moreover when people meet in such places, they are able to share something with the “other” and to refresh the social inclusion, and to share troubles and good news with each other. Although it is not a religious obligation to visit such places, such actions emerge as a result of pious desire. In other words we are facing with the reality of “living religion” (Volksglaube) as a result of practice of people, besides the “religion of the book.” It is because people consider such holy personalities in the tombs as “model persons” who are respected and beloved servants of God.

All in all, in the presentation we will examine the visiting sights which are the places of popular religion. We will analyze the reasons behind such desires for visit and stories about the holy personalities.

1. Giriş

Tebliğimizin esasını oluşturan Kadışehri, Yozgat iline bağlı beş bin civarında nüfusa sahip küçük bir ilçedir. Burası kuruluş tarihi itibarıyla kadim medeniyetlere ev sahipliği yapmış bir yerleşim birimidir. Cumhuriyet ilan edilmeden önce bir ilim menbaıdır. Adından da anlaşıldığı gibi buralarda kadılar ve âlimler yetişmiş, 1920-1930 yılları arasında bir medrese kurulmuştur. Her ne kadar bu medresenin yeri tespit edilememiş ise de meşhur ulemadan Müftü-Müderris Davut Efendi ve damadı Seyid Efendi'nin müderrislik yaptığı bilinmektedir.³

İlçenin coğrafi sınırları içinde tespit edebildiğimiz kadarıyla tam yirmi iki adet ziyaret/türbe bulunmaktadır. Bu türbelerde yatan zatlardan kimlikleri belli olmayanların Horasan erenlerinden olduğuna inanılır. Buralarda uygulanagelen bazı ritüellerin "Kitâbî din" ile uyuşmadığı hatta bid'at ve hurafe kabilinden olduğu doğrudur. Ancak eskiye oranla bunların gittikçe azaldığı gözlemlenmektedir.

Bilindiği gibi uzun kış gecelerinde belirli evlerde ve âdetâ halk akademisi gibi işlev gören köy odalarında toplanan halk, bu tür mekânlarda metfun kimselerin kahramanlık hikâyelerini, menkıbelerini dinleyerek büyümüş; bunları nesilden nesle aktararak şifahi/sözlü bir geleneğin/edebiyatın oluşumuna vesile olmuşlardır. Bu türbelerde yatan zatların ortak noktaları; düşmana karşı iyi bir cengâver olmaları, kötülerini yenmeleri, iyilere ve iyiliklere ön ayak olmaları, zayıf ve güçsüzlerin imdadına yetişmeleridir. Yöre halkı karşılaştıkları sıkıntı ve çaresizlik durumunda buralara gidip dua etmekte; darlığın, kıtlığın ve sıkıntının geçmesi için teberriken dualarına ve istimatlarına başvurumaktadırlar. Bunlar sadece sıkıntı ve kadastrof durumunda değil, sulh ve sükûnet döneminde de kendilerine müracaat edilen Allah'ın saygın kulları olarak bilinirler. Bu cümleden olmak üzere kültür mirasımızın irfan halkalarından olan tekke ve medrese ile de onun tamamlayan bir parçası olan köy odaları kitabi bir varoluşun yanı sıra şifahi kültürün dokunduğu mekânlardır.⁴

Bütün bu gerekçelerden hareketle biz bu tebliğimizde anılan bölgede popüler dindarlığın uğrak mekânları olarak halkın rağbet ettiği, çeşitli vesilelerle etrafında toplandıkları türbe ziyaretlerine bakacağız. Bunları yaparken ziyaret/türbe olarak rağbet gören bu mekânların tarihen sabit olup olmadıklarını sorgulamak, yapılanların doğru olup olmadığını irdelemek ve incelemek ya da bunları yargılamak gibi bir niyetimiz ve görevimiz yoktur. Doğrusu folklorik ve sosyolojik olmaları hasebiyle bu bizim alanımıza giren bir konu da değildir. Belki bazılarına göre olması gereken bunlar değil ama olan budur diyerek konuya yaklaşmak istiyoruz.

İlçede bulunan ziyaretler alfabetik olarak sıralanmıştır. Ancak türbeler hakkında detaylı bilgi vermektense sarf-ı nazar edilecektir. Önce konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Kadışehri'nin tarihî, coğrafi ve demografik yapısına kısaca göz atılacak, akabinde ziyaretler/türbeler ile ilgili bilgilerin daha iyi anlaşılabilmesi için evliya kültü hakkında genel bir malumat verilecektir.

2. Kadışehri'nin Coğrafi ve Demografik Yapısı

Yozgat iline bağlı Kadışehri ilçesi; doğuda Tokat/Sulusaray, güneydoğuda Sivas iline bağlı köyler, kuzeybatıda Sorgun ve Çekerek, güneyinde Akdağmadeni ve Saraykent ilçesine bağlı köylerle komşudur. Böylece ilçe Yozgat-Sivas ve Tokat sacayağında yer almaktadır. Bu haliyle Kadışehri Yozgat'a 117, Tokat'a 115, Sivas'a 150 km. uzaklıktadır.

Kadışehri'nin kuruluşu hakkında yeterli bilgi ve belge bulunmamakla birlikte mevcut dokümanlardan ilçenin tarihinin oldukça eski yıllara dayandığı görülmektedir.⁵ İlçenin güney kısmında tunç devrinden

³ S. Burhaneddin Kapusuzoğlu, *Yozgat Medreseleri Tekke ve Zaviyeleri*, Yozgat Belediye Yayınları, Ankara 1999, s. 147-148.

⁴ S. Burhaneddin Kapusuzoğlu, *Bozoknağme*, Mükay Ofset, Ankara 2007, s.34.

⁵ [http://kadisehri.gov.tr/tarihce/\(1.2.2016\)](http://kadisehri.gov.tr/tarihce/(1.2.2016))

kalma iki adet çatal höyük ve tarım arazisi içerisinde bir yassı höyük yer almaktadır.

Kadışehir ismi, 1530 yıllarına dayanan kaynaklarda yer alır. Bu yıllarda Sivas-Tokat Sancağı, Zile kazasının Özükkavak nahiyesine bağlı, 27 hane ve bir mücerreden oluşan küçük nüfuslu bir köydür.⁶ Mülki taksimat bakımından Osmanlı Dönemi'nde bir müddet ilçe merkezi, 1904 yılında ise nahiyeye yapılmıştır. Cumhuriyet'e takaddüm eden 1921 yılında Kadışehir "Devecidağı" ismiyle ilçe olmuş ve Tokat iline bağlanmıştır. 1922 yılında Çekerek, ilçe merkezi haline gelince Devecidağı buraya bağlanmıştır. 1926 yılında tekrar Kadışehir ilçesi adıyla bir teşkilatlanma söz konusudur. 1928 yılında bir bucak merkezi olarak Yozgat Merkez kazasına bağlıdır. Bir zaman sonra Kadışehir ilçe olmaktan çıkarılmış, eski ismi "Köhne" olan, bugünkü Sorgun ilçesine bağlanmıştır. Daha sonraki tarihlerde Çekerek ilçe olmuş, bu defa Kadışehir nahiyeye olarak bu ilçeye bağlanmıştır. Nihayet Kadışehir, 20.05.1991 tarih ve 20523 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan kanunla tekrar ilçe hüviyetini kazanmıştır. İlçe Nüfus Müdürlüğü verilerine göre 2014 yılı nüfus sayımında şehir merkezi 5177, Halıköy beldesi 2118 olmak üzere yirmi beş köyüyle birlikte toplam nüfusu 13397 kişidir.

3. Evliya Kültünün Halk Üzerindeki Tesirleri

Halk İslam anlayışında (folkbelief/Volks glauben/Volksfrommigkeit) teberrüken duası alınan, Tanrı'ya yaklaşma ve yakınlamada aracı kılınan zevat etrafında teşekkül etmiş dinî bir algı mevcuttur. Bir başka ifadeyle "Kitâbî din" yanında bir de "Yaşayan din" denilen bir olgu söz konusudur. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığının 1996 yılında müftülükler vasıtasıyla yaptırdığı bir araştırmada Ülkemizin inanç coğrafyası çıkarılmış, Türkiye'de 1236 türbe olduğu tespit edilmiştir. Üstelik Türk halkının yarısının bir türbe ziyaretinde bulunduğu gözlemlenmiştir.⁷

Şüphesiz böyle bir gereksinimin pek çok sebebi vardır. En önemlisi bu ihtiyaç insani bir insiyaktan doğmuştur. Nitekim Hz. Peygamber'in sakalına ve ayak izine gösterilen hürmet, hacda Hacerü'l-Esved'e dokunma arzu ve iştiyakı bu cümledendir. Çoğu kere buralarda yatan ve kimliği bilinmeyen zevat, Blondel'in ifadesiyle ahlaki hayatın "üstün insanları" olarak kabul edilirler.⁸

Bir Fransız filozof "Yaşayanları ölümler idare eder." demiştir. Bu sözün gerçeklik payını yadsımak mümkün değildir. Böyle bir kült sadece İslam/tasavvufta değil diğer din, millet ve mistik anlayışlarda da vardır. Bir Hint-Müslüman tarihçi bölge sakinlerinin büyük kısmının dindarlığın somut görünümü olan türbelerin bereketi sayesinde İslam'a girdiklerini söyler.⁹

Evliya kültü noktasında "Ricâlü'l-gayb" inancının dinî ve kültürel hayatımızın şekillenmesinde, halk İslam anlayışının tezahüründe önemli görevler yerine getirdiğini belirtmemiz gerekir. İslam coğrafyasının geneli bir tarafa, Ülkemizin her karış toprağında bir evliyanın yattığı, Napolyon'un ifadesiyle "Eğer bir yeryüzü devleti kurulacak olsa tereddütsüz başkenti İstanbul olur." diye methettiği bu şehirde¹⁰ ve diğer pek çok kadim beldede Fatıhasız adım atmanın neredeyse imkânsız olduğu bilinmektedir.

Müslüman halkın değer atfettiği bu gibi kutsal mekânların pek çok önemi ve etkisi vardır: Öncelikle buralar sosyo-kültürel hayatta kişinin kutsalla olan ilgisini daha dinamik tutmaya vesile olmaktadır. Çünkü insanlar soyut olarak tasavvur ettikleri kutsal varlık Tanrı ile olan ilişkilerini daha konuşulur, görünür, hatta dokunulur hâle getirme eğilimi taşırlar. Üstelik bunun için O'na bir makam/mekân bile tayin ederler. Bu mekânı da (Beytullah/Cami) tapınak olarak kendi yerleşim yerlerinin tam merkezine oturturlar. Yine bu tür

⁶ Orhan Sakin, *Bozok Sancağı ve Yozgat*, Ankara Ofset, Ankara 2004, s. 171.

⁷ Ali Köse-Ali Ayten, *Türbeler Popüler Dindarlığın Durakları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 12.

⁸ Maurice Blondel, *Mistisizm*, çev. Ö. Gözel, Dergah Yayınları, İstanbul 2008, s.120.

⁹ Annamari Schimmel, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*, çev. E. Demirli, Kabcacı Yayınları, İstanbul 2004, s.249.

¹⁰ Fatih Şeker, *Osmanlı Entelektüel Geleneği*, Dergah Yayınları, İstanbul 2015, s. 216.

mekânlarla insanın ebedî âlemlerle olan ilişkisi daima hatırlarda canlı ve etkin kılınmak istenir. Neticede insanlar nazarında fâni âlem yerine ebedî âlemin tercihi dikkatlere sunulur, hesap verme inancından hareketle onların sürekli iyilik yapması özendirilir. Bu yaklaşım, aynı zamanda hayatı kutsallaştırmak, nesneyi anlamlandırmak gayesi taşır. N. Sami Banarlı'nın (ö.1974) dediği gibi; "Evliyâ ruhu ile bizzat Allah nûru arasında hiç bir fark yoktur. Evliyâ ruhunun inanmışlara himmeti, bir bakıma, Allah'ın şefkat ve merhametidir."¹¹

Evliya kültü ve onunla irtibatlı diğer anlayışlar dinî ve ferdî boyutla birlikte, kültürel ve sosyal, toplumsal bir fonksiyon da icra ederler. Zira buralarda buluşan insanlar, bir şeylerini "öteki" ile paylaşarak toplumsal aidiyetlerini tazeleme imkânı bulur, başkalarının derdiyle hemhâl olurlar. Erol Güngör (ö.1983) bu bağlamda tarihte devlet gücü karşısında kendisini mağdur ve güçsüz görenlerin bu gibi yerlere sığındıklarını ifade etmektedir.¹²

Evliya türbeleri hakkında Ülkemizde bir araştırma yapan Ali Köse bu konuda ilginç gözlemlerini paylaşır. Yazar, bu türbelerde yatan zevatın belki mensup olduğu din ve mezhebe bile bakılmaksızın içinde bulunduğu, topraklarında gömülü olduğu toplumdaki her tür insanın birlikte yaşamalarına büyük katkı sağladıklarını, onları bir araya getirmede vesile rol üstlendiklerini belirtir ve böylece sivil dinin toplumun bir arada tutulmasını sağlayan bir değer olduğunu iddia eder. Yine Anadolu'nun hemen hemen her yerleşim biriminde tepede bir türbenin bulunması, o yerleşim biriminin manevi muhafızı anlamına gelmektedir.¹³

Schimmel (ö. 2003) ise konuya daha farklı bir zaviyeden yaklaşır türbe ve kabir ziyaretlerinin, pek çok kadının dışarı çıkmasına yönelik nadide imkânlar sunduğuna değinir.¹⁴

Her ne kadar Ülkemizde vatandaşlık için din ve kültür yegâne belirleyici unsur olmasa da paylaşılan ortak değerler toplumsal birlik ve beraberliği sağlamlaştırmakta ve sosyal yapıyı güçlendirmektedir. Ömer Lekesiz peygamber makamlarını, evliya türbelerini barındıran şehirlerin insanların maneviyatına yaptığı büyük katkıyı dile getirir. Ona göre, her makam yeni bir sorumluluk yüklenerek olgunlaşmaya, her türbe yeni bir bakış açısı kazanarak kullukta saflaşmaya basamak teşkil eder.¹⁵

Evliya kültürüne dair algı ve anlayışlar sadece Müslümanlara has bir olgu değildir. İspanya'nın Müslümanlardan geri alınmasında başarılı olamayan Katoliklerin, halkın nazarında saygınlığı olan bir azize mekân (Aziz Yahya) icat ederek bu kutsal yeri savunmada büyük bir başarı elde ettikleri görülür. O halde bazı nesnelere ve mekânlara kutsiyet izafe etme geleneğinin sadece İslam'a özgü bir durum olmayıp bütün dinlere, millet ve medeniyetlere mahsus bir olgu şeklinde telakki edildiği görüyoruz. Benzer bir durum bizden daha fazla üstelik her şeyi akla uyarlayan Batı için de geçerlidir. Katolik Hıristiyanlara göre (Evanjelik azizlik kültürünü reddeder) şehirlerin yanı sıra ülkelerin bazen bir bazen de birden fazla koruyucu azizleri vardır.¹⁶

Yapılan araştırmalar, felaket (katastrof) olarak algılanan olayların hemen akabinde kiliselere giden Amerikalıların sayısında önemli bir artış olduğunu, bu noktada gidilen bu kiliselerin birçoğunun da herhangi bir azize izafe edildiğini gösterir. Yine Moğol İstilasası sonrasında Anadolu'da yaşanan sosyal çalkantılarda insanlar veli, evliya ve erenlerin manevi güçlerinden yararlanmak ve buralarda teselli bulmak maksadıyla türbe, tekke ve dergâhlara akın etmişlerdir.

Evliya kültü öneminin dine hayat hakkı tanımayan komünizmin hüküm sürdüğü Sovyet Cumhuriyetlerinde bağımsızlığını kazanan halkların yeniden İslam'a dönmelerinde büyük bir işlev üstlendiği muhak-

¹¹ N. Sami Banarlı, *Tarih ve Tasavvuf Sohbetleri*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2008, s. 208.

¹² Erol Güngör, *İslam'ın Bugünkü Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000, s. 94.

¹³ Köse-Ayten, *age.*, s.37.

¹⁴ Ömer Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015, s. 355.

¹⁵ Ömer Lekesiz, *Şirazedden Şirazeye*, Timaş Yayınları, İstanbul 1997, ss. 157-161.

¹⁶ Geniş bilgi için bkz. Kemal Polat, *Katolik Hıristiyanlıkta Azizlik ve Azizler*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum 2008, s.173.

kaktır. Nitekim bu konuda araştırma yapan bazı Batılı sosyal antropologlar Kırgız, Kazak, Azerbaycan'da yüz yıllık ateizme rağmen İslâmiyet'in kaybolmayış sebebini, güçlü ve dinamik bir halk mistik folkloruna bağlarlar. Seyfeddin Erşahin konuya paralel bir zâviyeden yaklaşır Rusya'da yaşayan Müslümanların dinî inançlarını büyük ölçüde hurafeler yoluyla hatırladıklarını ve yaşayıp koruduklarını belirtir. Ona göre, bu insanlar için gördükleri bir türbe veya mabet yıkıntısı, dağ başında veya yol üstünde çaput bağlanan bir çalı vb. hurafeler; inancın ayakta kalmasını sağlamış ve bu insanlara güven kaynağı olmuştur.¹⁷

Rusya için söylenen bu tespitler, aynı kaderi yıllardır paylaşmış bir başka kıta Bosna ve Balkanlar için de geçerlidir. Kosova doğumlu Yahya Kemal Beyatlı (ö.1958) bir hatıratında, doğum yeri Üsküp'ü bir "evliyalr şehri" olarak belirtmiş ve şöyle demiştir: "Gerek anne gerekse baba tarafından sofuluk göreneğine vâris değilim. Sadece annem beş vakit olmasa da ara sıra namazını kılardı. Annemin çocukluğundan beri yanından ayırmadığı küçük bir Mushafı vardı. Evde bir de *Muhammediye*'miz vardı. Kapımızın önünde yüksek bir mezar taşı dikili dururdu. Meçhul bir evliyâya ait olduğu için oradan kaldırılmazdı... Müslümanlık âlemine işte o kapıdan girdim diyebilirim..."¹⁸

Öyleyse çoğu zaman batıl inanç ve uygulama denilerek bir bakıma bu gibi unsurları literal algılamak, üstelik sembolik anlam ve değerini de büsbütün göz ardı etmek doğru bir yaklaşım değildir. Ayrıca buralarda yaşayan kişiler açısından mezkûr değerlerin ne anlama geldiğinin bilinmemesi, objektif bir sonuca ulaşmayı engelleyecektir. Edebiyatçı Mehmet Kaplan ısrarla şu noktanın altını çizer: "Batı medeniyeti, eski Türk velîlerinin kerâmetlerinden daha fazla akıl almaz, saçma sapan hikayelerden ibaret Yunan mitolojisine dayanır. XX. yüzyılın akılcı ve maddeci görüşüyle, Türkiye'yi asırlardan beri kutsallık duygusuyla yaşatan ve koruyan velîleri inkar ve ihmal edersek, pek büyük bir şeyi kaybetmiş oluruz."¹⁹

Yüzyıllardır milletimizin hoşgörölü bir İslam algısının oluşumunda, sıhhat derecesi zayıf bazı menkıbeler bulunmakla birlikte, tasavvuf/evliya motifli eserler görmezlikten gelinemez. Yaşanılan zaman itibarıyla, Sîretler, Mucizât-ı Nebîler, Mi'râcnâmeler, Hicretnâmeler, Gazavât-ı Nebîler, Esmâ-i Nebîler, Mevlîdler, Hilyeler, Şefaâtnâmeler, Kırk Hadisler, Yüz Hadisler, Bin Hadisler, Muhammediyye, Ahmediyye Şerhi, Envârü'l-Âşıkîn, Enîsü'l-Âbidîn, Kara Davut, Delâil-i Hayrat, Hazreti Ali Cenklere ve daha niceleri bu geleneğin geleceğe taşınmasında önemli görevler icra etmiştir. Yine bir yazarın dediği gibi Bozok'ta her sahada kendini kamilen hissettiren tasavvufî neşve fevkalade güçlüdür ve her hâliyle kültürümüzün kimyasına sirayet etmiştir.²⁰

O halde, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde halkın gönlünde yer edinmiş kutsiyet atfedilen mekânlar; yeni evlenen çiftlerin kendi evlerinden önce ilk gidecekleri ziyaret mahalli olup mutluluk temennilerinde bulunmalarına, sünnet olacak çocukların vatan, millet, devlet ve dinine sadık birer fert olarak yetişmelerine ev sahipliği yapmaktadır. Dolayısıyla hangi maksatla olursa olsun burada yatan Allah'ın saygın kulları; insanların kaynaşır kucaklaşmalarına, buluşup görüşmelerine, küskünlüklerinin giderilmesine zemin hazırlamaktadır.

Kalenderiler hakkında çalışmalar yapan A. Yaşar Ocak, Kalenderilerin Türkiye tarihinde hem dinî-tasavvufî hem de sosyal ve kültürel hatta folklorik açıdan derin izler bırakan bir akım ve mektep olduğunu, bu gibi zevata ait türbelerin halkın dilek ve dualarının gerçekleşmesi için birer hacet mekânı hâline geldiğini iddia etmektedir.²¹ Keza velîlerin, hatta bazen de yanlışlıkla Hristiyan azizlerin hayat ve türbeleri hakkında halka mal olmuş menkıbe ve hikâyeler de oldukça birleştirici ve bütünleştirici bir rol üstlenmektedir.

¹⁷ Seyfeddin Erşahin, "Hurafe ile Mücadelenin Niceliği ve Niteliği Üzerine", *Diyanet İlmî Dergi*, C. 42, Sayı 1; Ankara 2006, ss.7-20.

¹⁸ Yahya Kemal Beyatlı, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebi Hatıralarım*, Baha Matbaası, İstanbul 1973, ss. 33-35.

¹⁹ Mehmet Demirci, *Gönül Dünyamızı Aydınlatanlar*, Mavi Yayın, İstanbul 2005, s. 9.

²⁰ Kapusuzoğlu, *Bozoknağme*, s.34.

²¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfiler, XIV-XVII. Yüzyıllar Kalenderiler*, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2016, s. 53.

Bu durumda fonksiyonu, isim ve âdetleri farklı ve çok çeşitli açıklamalarla ifade edilmeye çalışılan ricâlû'l-gayb, evliya anlayışı artık İslâm literatürüne girmiş ve halk İslâm yaşantısının ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Zira ricâlû'l-gayb ve evliya denilen zevat, halk nazarında bütün insanlara karşı iyi niyetli, kötülere bağışlayan, ellerindeki nimetleri bir başkasıyla paylaşan, sevgi, merhamet gibi ahlaki umdelerle bezenmiş kimseleri temsil etmektedir. Bunlar, savaş anında cengâverlere Allah'ın izniyle destek veren ve onları motive eden, sulh ve sükûnet döneminde ise darda kalanların imdadına yetişen kimselerdir.

Netice itibariyle, bid'at ve hurafe diye nitelendirilen birçok inanç ve davranış da dâhil olmak üzere, toplumun asırlardır geleneğinde yer edinmiş bazı olgular, üstelik her türlü yasaklamaya rağmen hâlâ hayatta kalabiliyorsa bunun arka planı iyi değerlendirilmeli ve üzerinde düşünülmalıdır.

4. Kadışehri Yöresinde Mevcut Ziyaretler/Türbeler

İlçede yirmi iki adet ziyaret ve ocak mevcuttur. Evveliyatla her birinin ortak noktası tıbbi çaresizlikte başvuru mercii olmalarıdır. Yapılan ziyaretler esnasında dinen bid'at ve hurafe sayılan bazı uygulamalar gözlemlenmekle birlikte, bunların eskiye oranla oldukça azaldığını söyleyebiliriz. Bu azalmada köylerin gittikçe küçülmesi, medyanın tesirleri, yerel müftülük ve din görevlilerinin ikazları ve belli bir **ölçüde bilinçlenme düzeyine erişilmesi ile tıbbi** imkânların artması büyük bir etkidir.

Bölgenin folklorik ve dinî yapısıyla ilgili yapılmış iki adet akademik çalışma vardır: Bunlardan biri Yozgat ve çevresinin inanç haritası başlığı altında yapılmış doktora²², diğeri Yozgat yöresindeki ziyaret yerleri ile ilgili yüksek lisans **çalışmasıdır**.²³

Kadışehri yöresindeki ziyaretler alfabetik olarak sıralanmıştır. Konu işlenirken fazla bir detaya girmek sempozyum hacmini aşacaktır. O nedenle özet bilgiyle yetinmek istiyoruz:

4.1 Abbas Dede

Halk arasında Abbas Dede olarak bilinen bu türbe, ilçenin beş km uzağında yer alan Yelten köyündedir. Tarihî geçmişi hakkında fazlaca bir malumat yoktur. Türbenin keşfedilmesi görülen bir rüya üzerinedir. Abbas Dede türbesi tuğladan yapılmış ve üzeri çatıyla örtülmüştür. Binanın giriş kapısı demirden olup ziyarete sürekli açık tutulmaktadır. Ziyaret yeri içinde, kuzey tarafında duvar kenarında bir tane mezar bulunmaktadır. Burası sadece dua amaçlı ziyaret edilmektedir.

4.2 Abdurrahman Baba

Halkın rağbet ettiği Abdurrahman Baba (Dede); Kadışehri ilçesine on km uzaklıkta, Halıköyü mezarlığının içerisinde yer almaktadır. Türbe tek odalı inşa edilmiştir. Odanın içi serili, temiz ve bakımlıdır. Mezar, binanın girişinde, sağ üst köşededir. Tarihî geçmişi hakkında doyurucu bir bilgi yoktur. Ancak bölgede mevcut ziyaretlerle yakından ilgilenen ve aslen Yozgatlı olup halen İstanbul'da ikamet eden Ramazan Tan (Ramazan Baba) isimli derviş, buranın Abdülkadir Geylani'ye (**ö.561/1166**) bağlı (Kâdirî) bir soydan geldiğine inanır.

4.3. Avşaroğlu Evliyası

Avşaroğlu olarak bilinen evliya; ilçeye sekiz km uzaklıkta, **Üçağaç** köyünün güney tarafında yer almaktadır. Eski ve bakımsız bir yapıya sahiptir. Tarihî geçmişi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

²² Recep Yüner; "İnanç Tarihi Açısından Yozgat", Basılmamış Doktora Tezi, Dan: M. Bozkuş, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sivas 2015, 495 s.

²³ Ebubekir Koçaker, "Yozgat Yöresindeki Ziyaret Yerleri İle İlgili Bir İnceleme", Basılmamış Y. Lisans Tezi, Danışman: A. Gökbel, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sivas 2004, 190 s.

Buzluk köyünde bulunan **Gömlüksiz** (Göyneksiz) evliyanın kardeşi olduğu varsayılır. Köyden bir vatandaş bu zatın etraf köylerde metfun yedi kardeşten (Bunlar Göyneksiz Baba, Gücükburundaki **Kılıçaslan, Yılan-cı**, Akçakalede’ki **Şem’un** el-Gazi, **Çalılıtepede’ki** Hamza Baba, Halıköyde’ki Abdurrahman Baba) Avşar adında bir bayan olduğunu söylemektedir.

4.4 Cemaleddin Efendi

Kadışehri’ne sekiz km uzaklıktaki Gümüşsu (eski adı Ladik, halk **İledik** der) köyünde mevcut ziyaret, Cemalettin Efendi olarak bilinir. Türbe köy camisinin doğu tarafında; üzeri kubbeli, **küçük bir yapı şeklinde inşa edilmiştir. Köy mezarlığı içerisinde “İbrahim Sâni”** olarak bilinen bir başka ziyaret yeri daha vardır. Bu isim tasavvuf tarihi içerisinde Anadolu Aleviliği bağlamında Tahtacıların dedelerinin bağlı olduğu iki ocaktan biri olarak kabul edilir. Her ikisi hakkında da biyografik bilgi bulunamamıştır. Ancak burada yaşayan halk, Cemalettin Efendi’nin doğu bölgelerinden geldiğini tahmin etmektedir.

Bu köyde, bir de dönemin ağır hastalığı olarak kabul edilen sarılık hastalığına karşı “Ocak”²⁴ bulunur.

4.5. Çam Dede

Çam Dede, Kadışehri ilçesine sekiz km uzaklıktaki Yakacık köyünün bir km güneyinde yer almaktadır. Çam Dede ziyaretinin çatısı yoktur, duvarları ve dam kısmı ise betondan yapılmıştır. Muhtemelen bu adı etrafındaki çam ağaçları veya meşe ağaçlarından almıştır. Aslında bunlar doğaya ait kutsallığına inanılan kültlerdir. Tarihi geçmişi hakkında mevsuk bir bilgimiz yoktur.

4.6. Emir Baba

Emir Baba türbesi, Kadışehri ilçesine on km uzaklıkta bulunan Yavuşhan köyünün doğusunda yer almaktadır. Köy, ilçenin Beydili Alevi Türkmenlerinin bir kolu olmaları hasebiyle toplamda 879 nüfusla tek “Sıraç” köyüdür.²⁵ İlçenin Alevi bir diğer köyü ise Elmalı Ütüğü’dür.

Genelde Alevi/Sıraç meşrep vatandaşlarımızın türbe ve ziyaretlerine olan ilgi ve alakası Sünni vatandaşlara göre daha baskındır. Emir Baba türbesinin tarihî geçmişi hakkında fazlaca bir bilgi yoktur. Ancak mezar taşında “**İbrahim oğlu Emir Hüseyin Baba**, Ölüm tarihi: 1936, Kadışehri’nin Üçkaya köyünden gelme” şeklinde bir ibare yer alır.

4.7 Garip Ömer

Garip Ömer, ilçenin beş km uzağında bulunan **Çamsaray köyündedir**. Ziyaret, taş duvarlarla örülmüş olup tavanı ahşaptır. Binanın üzeri çatı ile kaplıdır. Bina içerisinde dört adet mezar bulunur. Bu mezarlardan biri Garip Ömer adıyla bilinen veli zata, diğerleri ise hanımı ve çocuklarına aittir. Bina içerisinde gelen ziyaretçiler için bir de namaz kılma mahalli bulunur. Türbe kapısı sadece ziyaretçi geldiğinde açılır.

Garip Ömer’in kimliği hakkında yeterli bilgi bulunamamıştır. Ancak mezar taşında doğum tarihi H.1228, ölüm tarihi ise H.1289 yazar. Bu tarihler miladi 1813- 1875 yıllarına karşılık gelmektedir. Muhtemelen bu isim kendisine köyde herhangi bir yakını olmadığı için verilmiştir. Türbe içerisinde “Veliyullah Garip Ömer 1228” yazılı bir tabela ile bina girişinde Arap harfleriyle 1289 yazılı ayrı bir tabela bulunur.

²⁴ Ocak: Ananevi olarak belirli bir inanç ve uygulama sonucu korkan, saralı olan kırık-çıkığı bulunan hastaların bir takım pratiklerle hastalığından kurtarılmaya çalışıldığı aile çevresi, bu işi yapanlara “ocaklı” denilir. (Bkz. Doğan Kaya, *Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2014, s. 632.)

²⁵ Bölge Sıraçlarının inanç, örf-adetleri, görenekleri hakkında geniş bilgi için bkz. Orhan Yılmaz, *Sıraçlar (Anşabacı ve Hubyarlılar) Beydili Alevi Türkmenleri*, Veni-Vidi-Vici Yayınları, Zile 2009.

4.8 Gücükburun Ziyareti

Gücükburun adıyla bilinen ziyaret, Kadışehri ilçesinin güneyinde bir km uzaklıktaki “Gücükburun” mevkiinde yer almaktadır. İlçe halkının Gücükburun olarak bildiği bu mekâna çevre köylerden gelenler “Kılıçaslan Ziyareti” olarak bakarlar. Gücükburun denilen mevkide yapılı bir bina yoktur, sadece bir mezar vardır. Ancak mezarda kimin yattığına dair herhangi bir bilgi yer almaz.

4.9 Hacı Osman Aksoy

Halk arasında daha çok “Osman Efendi” diye bilinen Hacı Osman Aksoy türbesi; Kadışehri ilçesine beş km mesafede, Gümüşdiğin köyünün kuzeydoğusunda, köye yaklaşık 200 m uzaklıktaki çimen tepesi mevkiinde ve köy mezarlığının içinde yer almaktadır. Bu hâliyle türbe önce yapılmış, daha sonra etrafında köy mezarlığı teşekkül etmiştir.

Etraf köylerde “Derin Âlim” olarak bilinen Hacı Osman Efendi, 1955 yılında vefat etmiştir. Köyün yerlisi Hacı Osman Efendi otuz yıla yakın İslami ilimler tahsil etmiş, bu bakımdan hem bir zâhir alimi, hem de bir gönül adamı olması hasebiyle bâtin âlimidir. Kendi köyü ve Özükevâk’ta talebeler okutmuştur. Takip ettiği fıkıh ve Arap dili kitaplarının bir kısmı o zaman için hayatta olan oğlu Bekir Aksoy tarafından bize verilmiş ve bunlar hâlen şahsi kütüphanemizde mevcuttur.

Hacı Osman Efendi ile bağlantılı bir diğer husus, evinin “Ocak” olarak kabul edilmesidir. Halk arasında “Ürfe” diye bilinen ve vücutta çıbanların çokça çıktığı hastalar bu eve getirilirdi. Oğlunun vefatıyla birlikte çocukları tarafından devam ettirilmemiş, böylece ocak kapanmıştır.

4.10 Mest Ocağı

Mest ocağı, ilçeye on km uzaklıkta bulunan Halıköyü kasabasının Bahçelievler mahallesinde meskûn “Göğsülüğün Hacı” lakabıyla bilinen Mustafa Aytekin’dir. Mest ocağında gelen ziyaretçiler efsunlanmaktadır.

4.11 Hamza Baba

Hamza Baba ziyareti, Kadışehri ilçesine beş km uzaklıktaki Vasfibey köyünün kuzey batısında bir tepenin üzerinde yer almaktadır. Köyün tarihi, bağlı bulunduğu ilçe merkezine göre çok daha eskidir. Köydeki kayanın ortasında daha önceden küçük bir kilise olduğu için etraf köylerce “Kiliseköyü” olarak bilinir.

Bazı söylencelere göre burada yatan zatın Rufai tarikatına mensup olduğu, Erzurum’un Horasan kazasının Avören köyünden geldiği ve 1966 yılında burada vefat ettiği söylenir. Doğrusu bu yıllara takaddüm eden dönemlerde Yozgat civarında Erzurum/Horasan Sanamer köyünden Kadiri-Rufai meşayih Seyyid Hacı Ahmed Baba ve yerine geçen oğlu Yakup Baba’nın etkinliği görülmektedir.²⁶

Hamza Baba Zile ve Çekerek’te kasaplık yapmış, birçok köyde iki seneye yakın konaklamış, ailesiyle beraber gezginci olarak yaşamıştır. Hayatının son üç- dört yılını ise Vasfibey’de geçirmiş ve burada vefat etmiştir. Ailesi de dâhil köyde hiçbir yakını kalmamıştır.²⁷

Köyde Hamza Baba türbesinden başka yeri tam olarak tespit edilemeyen ve köye ismini veren “Vasfibey” adında birinin daha kabrinin olduğu söylenir. Bu kişinin şehit bir yüzbaşı olduğuna inanılır.²⁸

²⁶ Kapusuzoğlu, *Bozoknağme*, s. 38.

²⁷ - Zübeyir Köse, Vasfibey Köyü, 1933 Doğumlu, Okur Yazar Değil.

²⁸ Bekir Eröz, Vasfibey Köyü, 1933, Okur Yazar Değil.

4.12 Kurtaran Dede

Kurtaran Dede ziyareti, ilçenin Tokat sınırlarına yakın en son köyü “Yukarıkızıöz” ün kuzeydoğusunda ve köye yaklaşık beş yüz metre uzaklıkta yer alan kendi adıyla maruf Kurtaran Tepesi mevkiinde bulunur.

Daha önce adı geçen ve bu bölgenin evliya kültürüyle yakından ilgilenen Ramazan Tan isimli şahıs, buradaki metfun zatın “Şuayip Yuhanna” adında bir tarikat şeyhi olduğunu iddia eder. Muhtemelen bu bir Müslümanlaştırma ameliyesi veya eski din müntesibi olmakla birlikte Hz. Peygamber’in öğretisi üzerine iman ve amel eden bir mühtedir. Zira aynı mevkiin karşısında bulunan dağda da benzer bir durum sezilenmekte, Hz. İsa’nın havarilerinden Pavlus’un olduğuna inanılmaktadır. Bir başka ifadeyle, Kurtaran Dede Gümüşsu köyünün doğusundaki tepede, Pavlus ise batısındaki tepede konumlanmıştır. Ancak Tarsuslu Pavlus gibi Hristiyanlığın kurucusu önemli bir havarinin bu coğrafyaya ulaşması imkânsız gibidir.

4.13 Osman Geylânî

Halk arasında Osman Geylânî Hazretleri olarak nitelendirilen bu ziyaret yeri, ilçeye yaklaşık otuz km uzaklıkta bulunan (Virancek) Örencik köyü merkez camii yanında ayrı bir bina içerisinde yer almaktadır. Köyde 1908 yılından önce yedi derslikli bir medrese bulunmaktaydı. Nitekim medreseye aynı köyden Sıdkı Efendi b. Hüseyin Ağa ismindeki vatandaşın bin kuruş yardımıyla bulunduğu vakfiyelerde yazılıdır.²⁹

Ancak türbenin tavanı oldukça basıktır ve gelen ziyaretçiler eğilerek içeri girmek zorundadır. Aslında bu tür uygulamalar tarikat geleneğinde ve tekke yapımında ve adabında sıkça uygulanagelen bir imar şeklidir. Böylece yanına girilen zata hürmet amaçlanır, dik başlılık ve kibir ve gurur yerilerek alçak başlılık ve mütevazılık önerilir.

Bazı anlatımlara göre bu zat Erzurum’un Horasan ilçesinden gelmiştir. Sadık Türkmen adındaki vatandaş çok eski yıllarda camide bir levha olduğunu, bu levhada eski harflerle “Adım Osman, namım Aslan, Geylan’dan gelme, memleketim Horasan” diye yazdığını ancak bu levhanın daha sonra kaybolduğunu nakletmiştir.³⁰

“Horasan” denilince Erzurum ilimizde aynı adı taşıyan bugünkü adıyla “Pasinler” denilen yer kastedilse de -Bu zatın Ülkemizdeki Horasan ihtimali yüksek olmakla birlikte- tasavvuf kültüründe genelde “Horasan Erenleri” Türkistan bölgesinde Ahmet Yesevi (ö. 562/1167) dervişlerinin geneli için kullanılır. Künyesi hakkında bilgi bulunmayan isimsiz dervişlere “Horasan’dan gelme” denilir.

4.14 Sırlıklı Dede

Yavuşhan köyünün Emir Baba türbesinden başka biraz daha onun gölgesinde kalan, onun kadar tanınmayan bir başka ziyaret yeri daha vardır. Halk arasında “Sırlıklı Dede” namıyla maruf bu ziyaret, tepenin hemen arkasında yer alır. **Köylüler tarafından** buraya da bir türbe yapılmıştır.

15- Pelitli Dede

Pelitli Dede ilçeye on beş km uzaklıkta, Kabalı köyünün batısında ve köye iki km mesafede yer alan Gökçay mevkiinde bulunmaktadır. Türbe betonarme bir yapı olup içerisinde bir adet mezar vardır. Türbenin tarihi hakkında yeterli bir bilgi yoktur. Muhtemelen bu ismi, etrafında bulunan pelit ağaçlarından almıştır.

Bu ziyaretle birlikte aynı köyün sınırları dâhilinde “Ziraat” denilen mevkide, tepenin üzerinde bir

²⁹ Kapusuzoğlu, *age.*, s. 136.

³⁰ Sadık Türkmen 1946, Örencik, İlkokul Mezunu; Hüseyin Cantürk, 1932 Örencik, Okur-Yazar.

türbe daha binası inşa edilmiştir. Burada önce bir taş yığıntısı varmış ve insanlar evliya derlermiş. Bu evliyanın hüviyeti hakkında ise hiçbir bilgi yoktur.³¹

4.16 Şem'un el-Gazi

Bölgenin en tanınmış türbesi burasıdır. Şem'un el-Gazi olarak bilinen bu ziyaret yeri ilçeye beş km uzaklıktaki Akçakale köyünün kuzeyinde, köyü kuşbakışı gören bir dağdaki büyük bir kayanın üzerindedir. Türbe binası tuğladan yapılmış olup üzeri betonarmedir. Türbe içerisinde Şem'un el-Gazi Hazretlerine ait olduğuna inanılan bir mezar yer almaktadır. Mezarın üzerinde ise bu zata ait olduğu söylenen ve savaş malzemesi olarak kullandığı iki tane geyik boynuzu bulunur.

Türbenin yaklaşık yirmi metre altında kaya içerisinde bir de mağara vardır. Mağaranın giriş kısmı demir parmaklıklarla kapalı olup mağaraya taştan yapılmış merdiven basamaklarıyla inilmektedir. Mağarada merdivenlerden indikten üç metre sonra bol su ile karşılaşmaktadır. Söz konusu mağara/kuyu doğal bir yerden ziyade insan eliyle taşlar oyularak yapılmış bir izlenim vermektedir.³²

Yaptığımız araştırmaya göre Şem'ün el-Gâzi'nin doğum ve vefat tarihleri hakkında kesin bir bilgi göremiyoruz. Bu zatın Hz. İsa'dan (as) sonra dünyaya geldiği ve O'nun havarilerinden biri olduğu rivayet edilmektedir.

4.17 Şeyh Bahâüddîn

Şeyh Bahâüddîn; ilçeye beş km uzaklıktaki Seyhan köyünün güneyinde, köye yaklaşık 250 m mesafede ağaçların arasında ve köy mezarlığının içindedir. Büyük bir şekilde kubbeli inşa edilmiş türbe, betonarmedir ve üzeri saçla kaplıdır.

Türbe içerisinde iki adet mezar bulunmaktadır. Mezar taşları betondan olup üzerlerinde herhangi bir şey yazmaz. Tarihî geçmişi hakkında genel kanaat, bu iki zatın isimlerinin Şeyh Bahâüddîn ve Şeyh Alâeddin olduğudur.

Kadışehri Kaymakamlığı Seyhan köyünde bulunan, şehir dışından da pek çok ziyaretçi çeken ve Şeyh Alâeddin ile Şeyh Bahâüddin'in metfun bulunduğu türbenin ait olduğu vakfın vakfiyesini incelettirmek üzere Vakıflar Genel Müdürlüğüne müracaat etmiş ve yapılan incelemede vakfiyedeki bilgilerin doğru olduğu ifade edilmiştir. Muhtemelen ileriki günlerde bu türbe “vakıf kültür varlığı» olarak tescil edilecektir. H 774 (M 1372) yazan bahse konu Arapça vakıfname ve kısmi tercümesi tebliğ metni sonuna ilave edilmiştir.³³

4.18 Şeyh Mansur

Şeyh Mansur, Kadışehri ilçesine beş km uzaklıkta bulunan Gümüşdiğin köyündeki eski camii girişinde yer alır. Tarihî geçmişi hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan bu mekân, eskiden beri ziyaret edilmektedir.

4.19 Şeyh Mehmet Dede

Şeyh Mehmet Dede ziyareti, ilçeye sekiz km uzaklıktaki Yangı köyünün güneybatısında ve köye bir km mesafede, “Bağlar” adı verilen bir mevkide, köyün yeni mezarlığı içinde yer alır. Mezarın geçmişi hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Ancak Şeyh Mehmet Efendi'nin Selçuklulardan biri olduğuna inanılır.³⁴

³¹ Ali Aslan, 1932, Yangı Köyü, İlkokul Mezunları.

³² Ömer Aygün, 1929, Akçakale, Okur Yazar değil; Ahmet Güler, 1951, Dikmesöğüt Köyü, İlkokul Mezunları.

³³ Bkz. EK-I-II.

³⁴ İbrahim Kaya, Yangı Köyü, 1943, Okur Yazar Değil.

4.20 Göyneksiz Baba

Bu ziyaret yeri; Kadışehri'ne on km mesafedeki Buzluk köyü yakınında, Çekerek Irmağı kenarında bulunmaktadır. Önceleri kara bir yapı iken 2015 yılı yaz mevsiminde Ramazan Baba müntesipleri öncülüğünde yeni bir bina inşa edilmiştir.

Göyneksiz Baba'nın (Gömlüksiz) nereden ve hangi tarihte geldiği bilinmemektedir. Ancak normalde bu gibi kutsal sayılan mekânlarda olmayan bir uygulama burada dikkatimizi çekmektedir: Buna göre türbeye gelenler yiyip içip eğlenir, halay çekip oynarlar. Söylence o ki Göyneksiz Dede, "Bana gelenler, oynasın gülsün, şifa bulsun." demiştir.³⁵

4.21 Yılman Ziyareti

Kadışehri'nin doğu tarafında bulunan Yılman Dağı tepesinde bir mezarın olduğu kabul edilmekte; eskiden ziyaret edilen bu yerin taşlarla çevrili bir mezar görünümü arz ettiği, daha sonra türbe şeklinde yapıldığı anlatılmaktadır.

4.22 Ör Dede

İlçe Belediyesinin web sayfasındaki bilgilere göre; ilçenin batı cihetindeki diğer bir dağın tepesinde Ör Dede diye bilinen bir evliya yatmaktadır.³⁶ Burada birkaç çam ağacı vardır ve kutsal sayılır.

5. Değerlendirme ve Sonuç

Ülkemizin hemen hemen her köşesinde halkın rağbet ettiği ve kutsal saydığı mekânlar geçmişten geleceğe adeta bir kültür taşıyıcılarıdır. Günümüzde daha çok teolojik bağlamda gündeme gelen ziyaret/türbeler, buralarda metfun olduklarına inanılan zevat, bu gibi yerlerde uygulanan ritüeller "resmî din" karşısında hayli bir eleştiri konusudur. Bunun doğruluk payı yok değildir. Ancak "Halk İslam"ı olarak adlandırabileceğimiz bu anlayış, âdeta dinin değişik bir formatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların doğruluğu/yanlılığı, tasvibi veya yargılanması biz ilahiyatçıların görevi değildir. Bununla birlikte yeri geldikçe bir ilahiyatçı olarak belli bir değerlendirmeye tabi tutmak gerekebilir. Hal ve şart ne olursa olsun bu gibi yerler kendini dindar sayan kişilerin uğrak mahalleridir. Bu kimseler inandığı ve kutsal saydığı değerleri, nesneleri daha somut ve görünür hale getirmek, dini daha dinamik tutmak niyetindedirler. Eğer "din", sezgi/duygu ağırlıklı ise doğrusu bunun en yoğun hissedildiği yerler de bu gibi mekânlardır. **Üstelik buralarda** çeşitli vesilelerle bir araya gelen farklı dil, kültür, mezhep ve etnik yapıdaki insanlar birbiriyle paylaşmayı, yardımlaşmayı, dayanışmayı ve sosyalleşmeyi öğrenirler. **Özellikle** bu yerler kadınların toplumsal hayata katılmalarında, evden dışarıya çıkmalarında **önemli işlevler** üstlenmektedir. Bir diğer ifadeyle ramazan ayında ve teravîh haricinde fazlaca camiye gidemeyen Müslüman kadınlar için bu türbeler bir anlamda cami görevini yerine getirir.

Bu cümleden hareketle türbe ziyaretlerinde eşyayı ve insanları kutsallaştırma ihtiyacı, buldukları beldenin manevi hamiliği, popüler dindarlık, sivil din, aracı kullanıp Tanrı'ya yalvarmada vesile kılma temayülü, ölüme güler yüzle bakabilme anlayışı, metafizik bilinmezlere cevap arama isteği, akla meydan okuma, kadınların sosyal hayata katılma arzuları, ruhsal rahatlama, tıbbi çaresizlik, toplumsal birliktelik ve paylaşım gibi bir takım olgular görülmektedir. Bu hâliyle bahse konu zevata atfedilen menkıbe, keramet ve tasarruf halkın dinî inanç dokusunu güçlendirmekte, psikolojik ve sosyo-kültürel hayatının şekillenmesinde önemli görevler icra etmektedir.

Bununla birlikte genelde Ülkemizde yerelde Kadışehri bölgesindeki mevcut ziyaretlerin her birinin

³⁵ Ayişe Neşeli, 1943, Buzluk Köyü, Okur Yazar Değil; Hakkı Menteşe, 1940, Buzluk Köyü, Okur Yazar.

³⁶ <http://www.kadisehri.bel.tr/index.php?md=showpage&pID=1&navi=subMenu2&link=subMenuItem6> (1.2.2016)

ortak noktası, bu gibi zevatın çocuğu olmayan kadınlara ya da olup da yaşamayanlara, yaşı büyüdüğü halde konuşamayan ve yürüyemeyen çocuklara, felç geçirmiş hastalara yardımcı olduklarıdır. Nitekim bu bağlamda bölgede doğan çocukların adlarının kız ise satı, oğlan ise satılmış, durdu, dursun, durak, yaşar gibi isimlendirilmesi böyle bir inancın doğal sonucudur. Keza bu gibi yerler yağmur duası için toplanılan, toplumsal kutlamaların ve eğlencelerin yapıldığı ve adak kurbanlarının kesildiği kutsal mekânlardır. Gözlemlerimize göre aynı zamanda bu ziyaretgâhlar/türbeler bir anlamda çevre koruyuculuğuna da öncülük etmektedir. Çünkü bu mekânların etrafında bulunan ağaçların kesilmesine kötü gözle bakılmakta, bunlar günah sayılmakta, bunu yapanların başına mutlaka bir belanın geleceğine inanılmaktadır.

Şüphesiz bu gibi mekânlarda uygulanan ritüellerin dinin emir ve yasaklarına tamamen mutabık olduğu iddia edilemez. Bu tür yerlerde yapılan ve inanılan şeyler eğer dinin asli sabiteleri, taabbudî hükümleri ile çelişiyorsa bunlar yasaklanma yerine **ıslah edilmelidir.** Bu cümleden hareketle **münasip bir üslupla türbelere adak adanmayacağı, kurban kesilmeyeceği, bez-çaput bağlanmayacağı, mum yakılmayacağı, taş- para, tespih atılmayacağı, iz olsun diye herhangi bir eşya bırakılmayacağı ve duvara yazı yazılmayacağı, türbe içinde uyunmayacağı, kapıdan içeri emekleyerek girilmeyeceği, el-yüz, avuç içi öpülmeyeceği, etrafında dönülmeyeceği, kabre karşı namaz kılınmayacağı gibi hususlar hatırlatılmalıdır.**

Kanaatimizce bu bir kültürdür, toplumun hafızasıdır, bunların belirli ölçülerde muhafazası gerekir. **Çünkü yeni bir şeyler söyleyebilmek için milletin belleğinde var olanı bilmek ve bunu şerh etmek şarttır.**

Kadışehri örneğinde **gördüğümüz gibi bu tür yerlere daha çok tasavvuf ve tarikat erbabı ve bunlara bağlı müridan rağbet etmekte ve sahip çıkmaktadır.** Gerçi bu tarikat İstanbul merkezli ve Nakşi/Halidi olsa da Yozgat yöresinde geçmişte Mevlevî ve Halvetî ağırlıklı bir tekke ve tarikat kültürünün bulunmakta, Hâlidîlikle birlikte son yüzyılda bir değişim gözükmektedir. Hâlidîler coğrafi açıdan yakınlığı nedeniyle Kadışehri bölgesinde pek müessir bir rol oynamıştır. Nitekim Tokatlı Mustafa Haki Efendi (1885-1920), halifesi Sivaslı Mustafa Taki Efendi (1873-1925), halifesi Cizözlü Yusuf Efendi (ö. 1935?) bu bölgede saygınlık duyulan tarikat erbabıdır.³⁷

Bir diğer dikkatimizi çeken husus, **türbe ve ziyaretlerde yatan/ya da yattığı bile kesin olmayan şahsiyetlerin kimliklerinin çoğunlukla muğlak kalmasıdır.** Hatta bazılarının **Müslüman olup olmadıkları bile belli değildir. Ancak** asırlardır halk, burada yatan zat kim olursa olsun, ister aziz ister evliya onu kendinden biri saymaktadır. Bu cümleden olmak üzere **Şem'un** el-Gazi ve Pavlus örneği; bir anlamda buraları İslamlaştırma gayretlerinin bir ürünü, millî kimliğin ve benliğin yeniden inşası olarak görülebilir.

Türbeler/ziyaretlerde bulunan zatların nereden ve ne zaman geldiklerinden öte onların birer veli oldukları inancı **çok önemlidir.** Bu açıdan bahse konu mekânlar, âdeta günümüz manevi/psikolojik danışma merkezleri gibi çalışmaktadır.

Netice itibariyle; **günümüzde** modernitenin beşerî ilişkileri oldukça zayıflattığı, sekülerleşme krizinin baş gösterdiği herkesin malumudur. O hâlde bu gibi yerlerde toplanarak millî ve dinî aidiyetlerini tazelenen kişilerin yaptıklarını bir cümlede “bid’at ve hurafe” diyerek reddetmek makul olmasa gerektir. Nitekim bid’at ve hurafe denilen şeylerin günah ve yasaklığı söylenmesine rağmen bunların asırlardır varlıklarını sürdürmeleri, meselenin arka planını iyi analiz etmeyi gerektirir. **Üstelik** Kadışehri örneğinde olduğu gibi buralarda yatan zatlar Allah’ın saygın kulları kabul edilmekte, toplum nazarında birer “model insan” olarak algılanmaktadırlar.

³⁷ Kapusuzoğlu, *Bozoknağme*, s.129.

6. Müzakere

Prof. Dr. Ahmet Hakkı TURABİ: Ben çok gezen birisi olarak gittiğim şehirlerde ilk önce türbeleri ve camileri ziyaret ederim. Çünkü bu yerler o yörelerin dini kimlikleridir. Yerel halkın türbeleri ziyaret etmesi o türbede yatan zatın değerini düşürmez. Hocamızın tebliğinden şunu anladım ki bizim en büyük sıkıntımız din cehaletidir. Bu cehaletin üstesinden geldiğimiz zaman bu yerler bizim en önemli manevi dinamiklerimiz olacaklardır.

7. Kaynakça

7.1. Yazılı Eserler

BANARLI, N. Sami, *Tarih ve Tasavvuf Sohbetleri*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2008.

BEYATLI; Yahya Kemal, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebi Hatıralarım*, Baha Matbaası, İstanbul 1973.

BLONDEL, Maurice, *Mistisizm*, çev. Ö. Gözel, Dergah Yayınları, İstanbul 2008.

DEMİRCİ, Mehmet, *Gönül Dünyamızı Aydınlatanlar*, Mavi Yayıncılık, İstanbul 2005.

ERŞAHİN, Seyfeddin, “Hurafe ile Mücadelenin Niceliği ve Niteliği Üzerine”, *Diyanet İlmi Dergi*, C. 42, Sayı 1; Ankara 2006, ss. 7-20.

GÜNGÖR, Erol, *İslam’ın Bugünkü Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000.

KAPUSUZOĞLU, S. Burhaneddin, *Yozgat Medreseleri Tekke ve Zaviyeleri*, Yozgat Belediye Yayınları, Ankara 1999.

-----, *Bozoknağme*, Mükay Ofset, Ankara 2007.

KAYA, Doğan, *Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2014.

KOÇAKER, Ebubekir, “Yozgat Yöresindeki Ziyaret Yerleri İle İlgili Bir İnceleme”, Basılmamış Y. Lisans Tezi, Danışman: A. Gökbel, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sivas 2004.

KÖSE, Ali-AYTEN Ali, *Türbeler Popüler Dindarlığın Durakları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

LEKESİZ, Ömer, *Şirazedden Şirazeye*, Timaş Yayınları, İstanbul 1997.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufiler, XIV-XVII. Yüzyıllar Kalenderiler*, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2016.

POLAT, Kemal, *Katolik Hıristiyanlıkta Azizlik ve Azizler*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum 2008.

SAKİN, Orhan *Bozok Sancağı ve Yozgat*, Ankara Ofset, Ankara 2004.

SCHIMMEL, Annamarie, *Tanrı’nın Yeryüzündeki İşaretleri*, çev. E. Demirli, Kabalıcı Yayınları, İstanbul 2004.

ŞEKER, Fatih, *Osmanlı Entelektüel Geleneği*, Dergah Yayınları, İstanbul 2015.

ŞENTÜRK, Lütfü, YAZICI, Seyfettin, *İslam İlmihali*, DİB Yayınları, Ankara 2015.

YILMAZ, Orhan, *Sıraçlar (Anşabacılı ve Hubyarlılar) Beydili Alevi Türkmenleri*, Veni-Vidi-Vici Yayınları,

Zile 2009.

YILMAZ, Ömer, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015.

YÜNER, Recep; “İnanç Tarihi Açısından Yozgat”, Basılmamış Doktora Tezi, Dan: M. Bozkuş, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2015.

[http://kadisehri.gov.tr/tarihce/\(1.2.2016\)](http://kadisehri.gov.tr/tarihce/(1.2.2016))

<http://www.kadisehri.bel.tr/index.php?md=showpage&pID=1&navi=subMenu2&link=subMenuItem6>
(1.2.2016)

7.2. Kaynak Şahıslar

Aslan, Ali, 1932, Yangı Köyü, İlkokul Mezunu.

Aygün, Ömer, 1929, Akçakale, Okur Yazar değil.

Cantürk, Hüseyin, 1932 Örencik, Okur-Yazar.

Eröz, Bekir, Vasfibey Köyü, 1933, Okur Yazar Değil.

Güler, Ahmet, 1951, Dikmesöğüt Köyü, İlkokul Mezunu.

Kaya, İbrahim, Yangı Köyü, 1943, Okur Yazar Değil.

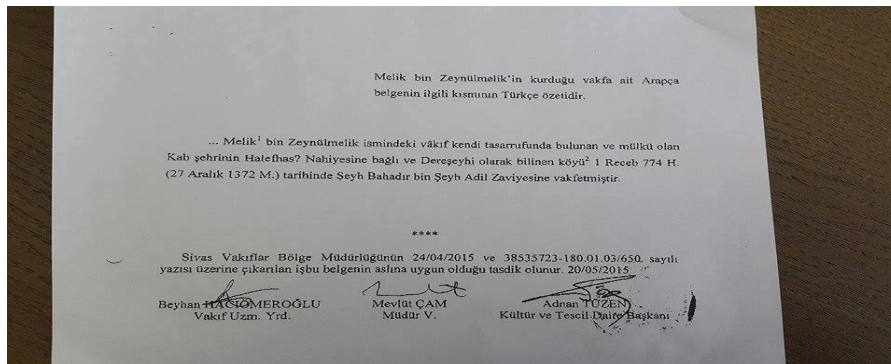
Köse, Zübeyir Vasfibey Köyü, 1933, Okur Yazar Değil.

Menteşe, Hakkı, 1940, Buzluk Köyü, Okur Yazar.

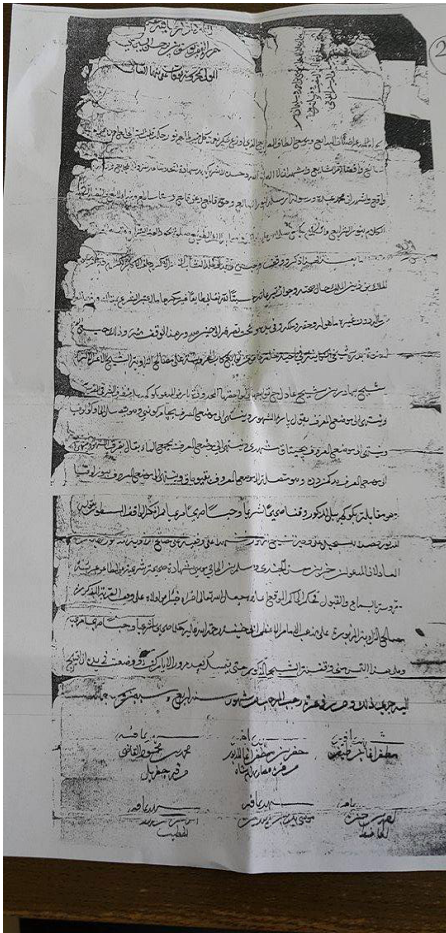
Neşeli, Ayişe, 1943, Buzluk Köyü, Okur Yazar Değil.

Türkmen, Sadık, 1946, Örencik, İlkokul Mezunu.

8. Ekler

EK:1

VAKFIYE TERCÜMESİDİR

Bundan sonra:

Bu vakıf, vakıf malı Allah için ayırmaktır. Yüce insanlara yakışan ebedi bir iş, kerim insanlara yarayan bir sözleşmedir. ZEYNEL MELİK OĞLU MELİK sığığında ve kanuni ehliyetle haiz olarak, sadece Allah rızası için, baskı ve zorlama olmaksızın, şu hayırlı vakıf olana kadar kendi malı, kendi elinde ve tasarrufunda olan

ŞEYH ADİL OĞLU ŞEYH BAHADIR zaviyesi ihtiyaçları için aşağıda sınırları belirtilen arazi ki;

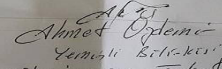
Gökcebel den Kolpare ye oradan Çam güneye oradan Ulukaya (veya okuluir kaya) ya kadar, oradan Çitak şehrine kadar, oradan mecmal mai ye kadar ki karga da denilir, oradan Dökmez dere (veya dönmez dere)ye kadar, oradan kuyucak'a kadar, oradan Buzlu kaya ya kadar ve oradan da karşısındaki Gökge bel e kadar.

Bu araziyi kendi irade ve ihtiyarımla şahitler huzurunda vakıftım ve tescilini istedim. Şahitlerde böylece duyup şahadet etmeleriyle adı geçen köyün mezkur zaviye maslahatı için İmamı Azam ın içtihadı üzere vakıf olarak tesciline ve kararın bir nüshasının Zaviye şeyhine verilmesine .Tarih Recep 774 hicri.

Şahit olarak hazır olanlar

Mahmut oğlu Mehmet Kadı Çiğril den	Mustafa oğlu Hızır ağa Behram şah dan	Zifer oğlu Mustafa

Hamza oğlu Ahmet Hafız	Mehdi oğlu Musa	bir isim oku- namadı

 Ahmet Öptemci
 Zaviye Başkanı
 c meil mal = su bilesinin yeridir. Tokat

EK:2 - 3

Özet

Bozok adıyla anılan Yozgat ve çevresinde; Anadolu'nun farklı bölgelerinden yerleştirilen Türkmen oymakları yaşamaktadır. Türk kadınları her yerde olduğu gibi bu yörede de barınmak için ev döşeme ve erzak taşımada kullanılan eşyaların yapımında dokuma sanatlarını oldukça başarılı icra etmişlerdir.

Bu araştırma 2003-2008 arasında her yıl alan araştırması yapılarak ilçe, köylerin taranmasıyla oluşturulmuştur. Yöredeki dokumalarda hayvancılıkla uğraşan halk yetiştirdiği koyun ve keçiden elde ettiği yün ve tiftiği kullanmış ve az da olsa hala kilim dokunmaktadır. Bununla birlikte ıstar, culhalık(çulhalık) tezgâhı parçalarına da rastlanmıştır. Yörede tespit edilen dokuma çeşitleri filikli-tülü, halı, kilim, cicim-zili, çul, kolan, şayak ve pamuklu bez dokuma olarak sıralanabilir. İhtiyaca uygun olarak geliştirilen eşya örneklerinden evini döşemek için yaygı, duvar, yük örtüsü veya yüklük perdesi, makat örtüsü, beşik örtüsü, yastık, minder, erzak taşımak ve saklamak için heybe, torba, çuval ve kışlık giyim için aba, potur, don-göynek ve peşkirler sayılabilir.

Dokuma atlasının amacı; Yozgat ve çevresinde tespit edilen dokuma örneklerini tanıtmak ve belgeyerek literatüre kazandırmaktır. Bildiride bu örnekler yöreleri, teknik ve desen özellikleriyle analiz edilerek yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yozgat, dokuma, kilim, halı, atlas

Abstract

Atlas of Weaving in Yozgat

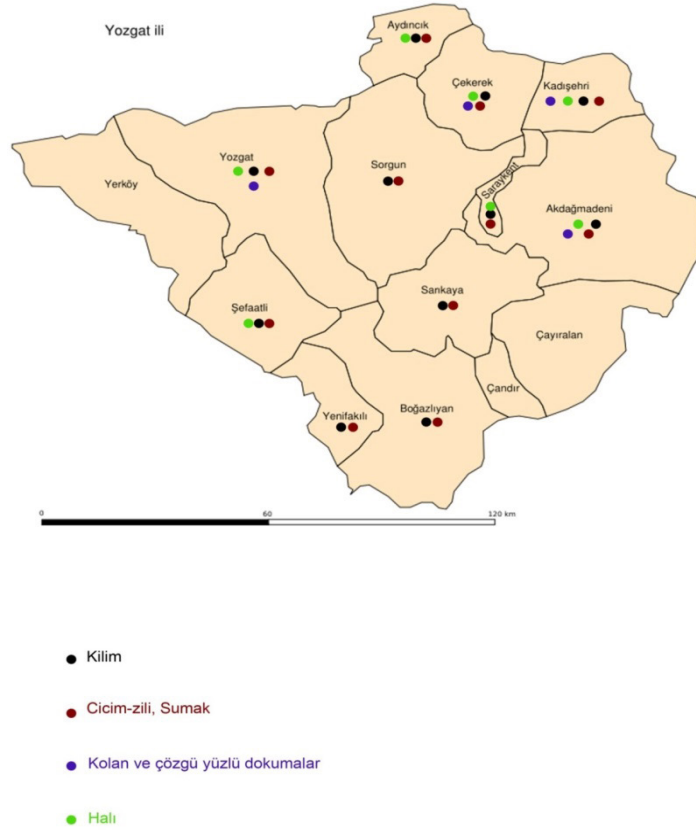
Yozgat and around known Bozok; live Turkmen tribes located in different regions of Anatolia. As it is everywhere in this region Turkish women made a successful weaving for use both home furnishing and transport of clothing or rations for winter.

This field research carry out a documentary about villages and town, between 2003-2008. Weaving decreased by the region, it has been used made of wool and mohair that obtained from sheep and goat which the people grow his own animals. Besides ıstar, culfalık (çulhalık) looms parts have also been found. This kind of weaving types can be listed; shaggy, carpet, kilim, cicim, girth, serge and cotton fabrics, decreased by the region. Samples of goods which developed to meet the requirements; wall panels or curtain, blanket, pillow, cushion for furnishing house, saddlebags, bags, sacks, for provisions carry and store supplies for winter clothing, towel, shirt.

The aim of wowed atlas brings about that literature by documenting samples of carpet and kilim from Yozgat. These texts are reviewed by analyzing the technical and design features of that samples and comparing the similar in Turkey.

Keywords: Yozgat, textiles, rugs, carpets, atlas

¹Prof. Dr. Gazi Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları, asoyalster@gmail.com

Şekil 1. Yozgat ilinde dokuma örneklerinin tespit edildiği yöreler.

1. Giriş

Yozgat ve çevresine 15. yüzyıldan başlayarak Bozok adıyla anılan Türkmen boy ve oymaklarının yerleştirildiği bilinmektedir. Türkler hayat tarzlarının kendilerine sunduğu yün ve kıl malzemeler ile ustaca ürettikleri, barınma ortamları için temel ihtiyaçları olan keçe, halı-kilim vb. sanatlarını Orta Asya'dan Anadolu'ya getirmişlerdir. Yozgat yöresinde de halı, kilim vb. dokuma zanaatının ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte Türklerin yörede yerleşimiyle bu dokuma sanatlarını da getirdiği ve günümüze kadar sürdürdükleri söylenebilir. Ayrıca yörede bu dokumaların yapıldığı hala kurulu veya parçalanmış tezgâh ve dokuma örnekleriyle kendini göstermektedir.

Rahmetli Yusuf Durul "Orta Anadolu Halk Sanatları Yarışması" konulu makalesinde yöredeki dokumacıliktan bahsederken; "Yozgat yöresinde devamlı yerleşme geç olmuştur. Yozgat'ın kuruluş efsanesi Türkmen boylarından Çapanoğlu aşiretine bağlıdır. Türkmen ve Afşar boylarının yaşadığı bu bölgede kök boya ile yapılmış kilim, cicim, halı örnekleri sergilendi. Karamağara bucağı ve köylerini dolaştım hemen her evde ıstar tezgâhı ve çitleri (bez dokuma tezgâhı) çalışır durumda gördüm. Poyrazlı köyü halıları, Divanlı, Topcu köyü cicim ve zili çamaşırılıkları(çuvalları) çok güzeldi" demektedir(Durul, 1975: 34).

Yozgat halkı yetiştirdiği koyun ve keçiden elde ettiği yün ve tiftik ile kendi ihtiyaçlarını karşılamak için ıstar ve culhalık (çulhalık) tezgâhında halı, kilim, cicim-zili, çul, kolan ve kumaş dokumuştur. Bu dokumalarla evini döşemek için yaygı, duvar ya da yük örtüsü veya yüklük perdesi, makat örtüsü, beşik örtüsü, yastık, minder, erzak taşımak ve saklamak için harar-haral, heybe, torba, çuval ve kışlık giyim için aba, potur vb. giysiler yapmıştır.

Yozgat'ta şehir konakları halılarla döşenirken, mütevazı halkın evleri de kilim, cicim-zili dokumalar çoğunlukta olmakla birlikte filikli(tülü), ve halılar da döşemede kullanılmış. Her genç kız kuracağı yuvayı çeyiz olarak dokuduğu yaygı, duvar kilimi, yüklük perdesi, yastık ve minderlerle döşemiş. Ayrıca yaşam tarzının gerektirdiği bütün heybe, torba çuval vb. eşyalar yanında düğünde hediye edilecek heybe, torba, çorap gibi ekstra eşyalar da hazırlamış. Bebeği olduğunda yine anasının veya kendinin dokuduğu çalma(cicim), veya filikli battaniye beşikörtüsü yapılırmış.

Bu durumu kaynak kişi Yılmaz Göksoy şöyle ifade etmiştir; "1950'lere kadar her genç kızın çeyizinde mutlaka bir halı heybe dokur, nişanlısının atı için dokuduğu halı heybe damada verilen en değerli hediyelerdendi. Ayrıca çok sayıda çalma(cicim-zili) heybe dokunur, nakışlı ve düz çorap örülür, töre-saçı getirenlere hediye edilirdi. Düğün için okuntu dağıtılır, hatırı sayılan(itibara göre) dost ve akrabalara bir hediye ile düğünün zamanı bildirilir ve davet edilir. Davetliler hediye olarak çepiş (oğlak), toklu (koç), veya para getirir. Bu hediyelere saçı denir. Saçı getirenlere de çorap, çalma(cicim) heybe veya çalma namazlağı hediye edilirdi. Zelve bağı (öküzü boyunduruğa bağlamak için kullanılır) ve şalvar uçkuru çok sayıda hazırlanır, çeyiz yazanlara hediye verilirdi. Ayrıca gelin evinin eşyaları olan kilim yaygı, kilim ve çalma seccadeler, çalma yük perdesi, makat örtüsü, halı veya çalma yastıklar, halı ve çalma heybeler, esvap çuvalı(alaçuvallı), erzak çuvaları ve azık torbası dokunarak hazır bulundurulurdu. Bu eşyalar tamamlanmadan düğün yapılmazdı."

Yörede çeyizlik dokuma örgü işlerini konu alan manilerde vardır, Yılmaz Göksoy'dan derlenmiştir Deniz, 1999: 667).

Yedi giyim çorap ördüm,
Yedi gaynım giysin diye,
Sandık açtım, poşu seçtim,
Celal güveyi girsin diye.

Evleri çukur mu ola?
Culfalık dokur mu ola?
Yarım düğün ediyo,
Beni de okur mu ola?

2. Yöntem

Bu araştırma 2003-2008 arasında her yıl alan araştırması yapılarak ilçe ve köylerin taranmasıyla oluşturulmuştur. Değerlendirmeye alınan örneklerin ilçelere ve müzeye göre dağılımı, yaklaşık tarihlendirmesi, dokumalarda kullanılan araç ve gereçler, ürün çeşitleri ve ebatları, teknik, renk özellikleri, motif adları ve kompozisyon tipleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu tespitler yörelerdeki bu dokumaları yapmış olan 50 yaş üzeri kadınların (Bkz. kaynak kişi listesi) verdiği bilgiler ve teknik incelemeler sonucu elde edilmiştir. Elde edilen sayısal veriler tablolar halinde sunulmuş ve yazılı kaynaklarla desteklenerek yorumlanmış, diğer bilgilere ise yeri geldikçe metin içinde yer verilmiştir.

3. Tarihlendirme

Yozgat'ta halkın elinde kalan ve ulaşılabilen en eski örnekler günümüzde dede-nine olan 60 yaş üzeri neslin analarından ve büyük ebeveynlerinden kalan, yani üç nesil geriye gidebilen ve müzede korunabilen örneklerdir. Bu veriler bizi 19. yy. ortasına kadar götürmektedir. Ulaşılabilen ve değerlendirmeye alınan 223 örneğin çoğunluğu 20. yy. başı ve ortasına tarihlenmektedir. Önemli bir kısmının da 19. yy.'ın ikinci yarısı veya sonu dokunmuş olabileceği tahmin edilmektedir. Yörede 20. yy. sonunda, özellikle 1970'den sonra dokumacılık oldukça azalmıştır. Yaşamakta olan son nesil dokuyucular 50 ve üzeri yaşlarındadır. Yün ve tiftik eğirip iplik ve dokuma yapmak gibi zahmetli işlerle uğraşmak istemeyen gençler evdeki tezgâhları kaldırmıştır. Ancak Merkez ilçe, Sorgun, Saraykent, Çalatlı, gibi bazı ilçe ve köylerde açılan kurslarda kilim-cicim dokuma öğrenen hanımlar da vardır.

4. Dokuma Araç ve Gereçleri

a-Tezgâhlar

Yörede inceleme yapılan köylerde dokuma tezgâhlarının ancak parçalarına rastlanabildiği gibi kirkit, kirman ve iğ gibi dokuma araçlarına da çarşıdaki saraçlarda rastlamak mümkün olabilmektedir. Sorgun-Dişli köyünde tezgâh tarak ve gücüleri ile Aydıncık'da bir iğ'e rastlanabilmektedir.

Istar Tezgâhı; Istar tezgâhı terimi yörede kullanılmakla birlikte bu tezgâha **ip ağacı** da denilmektedir. Bu tezgâh iki yan tahta ve bu yan tahtalardaki oyuklara oturan iki kirişten meydana gelir.

Sorgun-Bahadın kasabasında gençliğinde dokuma yapan iki kız kardeş Istar'da dokuma işlemini; **"Istara** ıyğı ıyar (çözü çözer), çalgı yapıp (bezeme atkısını geçirip) **argacını geyik boynuzuyla vurup**(atkısını belirli aralıklarla yerleştirip), **kirkitle otururduk"** diye ifade etmiştir (P. ve Ş. Akpınar, 2004:sözlü görüşme). Bu sözler halı ve kilim sanatlarının Türk halkının öz kültürü olduğunu gösteren ifadelerdir.

Çulhalık Tezgâhı; Yozgat'ta culfalık ve ayakcıklı tezgâh denilir. Yozgat'ta savan, örtü, perde, heybe-torba vb. günlük kullanıma yönelik bezayağı dokuma örgülü ve seyrek desenli calma-cicim dokumalar için kullanıldığı ifade edilmiştir. Genellikle iki gücülü ve iki ayaklı en basit düzeneğe sahip olan bez dokuma tezgâhıdır. Aydıncık'ta **culhalık** tezgâhta yastık dokuma işlemi **şöyle anlatılmıştır**; "20 çift iplik bir çile yapar, iki kazık çakar çilelerin sayısınıyan ipi **ıyardık**. Getirip ayakcıklı tezgâhın tarak ve ip gücülerinden geçirirdik. İki günde bir yastık dokurduk" (Demirel, 2004, sözlü görüşme,). Bu ifade cicim yastıkların mekikli tezgâhlarda dokunduğunu açıkça göstermektedir. Mekikli tezgâhta kolay ve hızlı işlem imkânı sağladığından kısa sürede fazla miktarda üretim yapılabilmektedir.

Yer Tezgâhı; Yere istenen mesafede ve birbirine paralel iki kazık çakılır. Bu kazıklara dolanarak çözgü hazırlanır. Çözgüler alt üst olacak şekilde hazırlanan delikli tahtadan geçirilir. Bu şekilde dokuma genişliği ayarlanır. Çözgüleri ip gücü yapılarak dokumaya başlanır. Dokuma ip gücüleri kaldırıp atkı geçirilerek yapılır. Bu tezgâhı Yozgat'ta çözgü yüzlü dar dokumalar yapan Kadışehri-Yavuşan ve Çekerek-Sarıköyde kullanılmaktadır. Renkli uzun şeritler halinde yapılan dokumalar istenilen ölçüde kesilerek birleştirilerek ihtiyaç duyulan eşyalar üretilir.

Fotoğraf 1. çulhalık tezgâh (Yozgat parkı) ve ıstar tezgahı (yastık)örneği Sorgun-Çayözü.

b- Çözgü, Atkı ve Bezeme İplikleri; Tarım ve hayvancılıkla geçinen yöre halkı koyun ve keçi yetiş-

tiriciliği ile uğraşmaktadır. Yozgatlı kadınlar bu hayvanların yünü ve tiftiği ile ihtiyaçları olan çeşitli dokuma eşyalar üretmiştir. İncelenen Yozgat dokumalarında koyunyünü, keçi kılı, tiftik, pamuk ipliklerin yanında boyalı tiftik elyafı da kullanılmıştır.

Yozgat'ta çözüye “eriş, ıyığı”, çözü hazırlamaya “ıstara veya ip ağacına ıyığı ıyma, ıyığı ıyar”, atkıya “argaç, argeç” bezeme ipliğine “nakış ipi” gibi terim ve ifadeler kullanılır. Divanü lügat-it-Türk'de arış; “arış(eriş), arış-arkağ; eriş-argaç demektir”(Çeviri; Atalay, 1992: 61).

Fotoğraf 2. Koyun ve keçi sürüsü (Çekerek-Cemaloğlu köyü).

Fotoğraf 3. İğ (Aydıncık), Yün tarağı, kirman (Yozgat Sorgun-Çayözü) ve Çıkrık (Yozgat Müzesi).

Fotoğraf 4. Cicim ve kilim gözlü bitrak ve göz motifleri.

Fotoğraf 5. Asma dalı ayak, kilim suyu Eli belinde motifleri.

Fotoğraf 6. Mihrap ve niş içinde hayat ağacı, yıldız ve aşık kıvrımı motifleri.

Fotoğraf 7. Koç boynuzu, camuz alını ve saç bağı cicim motifleri.

Fotoğraf 8. Arapeli, Eli belinde-kadın, elma, kıvrım-iğ çeğmeli, Gülbudak motifi.

Fotoğraf 9. Beli kasılı-saç bağı, hanım tarağı-gelin tarağı, çakmak-çengel, küpe-ersin motifleri.

Fotoğraf 10. Dokuz göz ve aşık kıvrımı, eli belinde-karnıyarık ve goraf motifi.

Fotoğraf 11. Kollu kalpaklı ve bıçkı, kuşlu ayak, taraklı top, elma ve goraf suyu motifleri.

Fotoğraf 12. Kırkbudak-kıvrımlı gül, Türkmen gülü ve boncuklu su motifleri (kayma ve ilme atkılı).

Fotoğraf 13. Cıngılı zili, eyer kaşı, gelin ağlatan kıvrımlı su ve küpeli ayak, aynalı eyer kaşı motifleri.

c- Yozgat Dokumalarında En çok görülen motifler; sırasıyla bıtırak, göz, gelin ağlatan-karı boşatan kıvrım, çakmak-çengel-yaybaşı, küpe-ersin, kurbağacık, bıçkı-testere dişi, eli belinde, ağı kıvrım ve gedirgeli-parmaklı, köşe-göbek, kurt izi ve sekiz köşeli yıldız, aşık kıvrımı (gece-gündüz, ying-Yang), elma-alma, koç boynuzu ve çibıklı, tin i pi-kıvrım, top-gül, balıklı ve saç bağı-gelin tacı-veya beli kasılı ve çiçekli dal, hanım tarağı, muska ve küpe, tarih-kitabe, boncuk, rozet ve eyer kaşı, mihrap ve pençe motiflerini diğerleri takip etmektedir.

5. Halı ve Tülü Dokumalar

a-Halı seccadeler; Yozgat'da dokuyucusu belirlenebilen bir adet seccade halı tespit edilebilmiştir. Halı namazlağı 1998'de vefat eden Nazik Zafer tarafından dokunmuştur. Halı **1937, Yadigâr** (anlam; benden hatıra kalsın) kitabeli, mihraplı bir seccadedir. Köy halkının Halep Türkmenleri olduğu ve işgal sırasında göç ederek buraya yerleştiği ifade edilmiştir. Köy adı hâlâ Türkmen Arabı olarak da anılmaktadır. Halı 121x174 cm ebadında, Türk düğümlü (simetrik düğüm), 30x35 düğüm sıklığında, 0,7 cm. hav yüksekliğine sahip, çözgü, atkı ve düğüm ipliği yündür. Çözgü ve atkı rengi doğal beyaz, düğümlü havlı yüzey renkleri ise kırmızı, beyaz, sarı, yeşil, bej, kahverengi ve siyahtır.

Halı iki farklı ince su arasında bir kalın bordür ile çerçevelenmiştir. Dış kenar suyu S kıvrımlı dal bağlantılı dört yaprak çiçeklidir. İç kenar suyu ise vazo içinde bir daldan çıkan dört yaprak ve dörtgen bir çiçeğin üst üste bağlantılı sıralaması ile oluşturulmuştur. Halının kalın bordüründe hayat ağacı, çiçekli bitki, çam kozalağı motifleri bağlantısız sıralanmıştır. Bazı kozalak motiflerinin içinde ay-yıldız yer almıştır. Ayrıca halıda yine ince kenar suyu ile sınırlanan alınlık ve tabanlık bordürleri bulunmaktadır. Alınlık ve tabanlık bordüründe ise; bir saksıdan çıkan çiçekli üç dallı bitki motifleri sıralanmıştır.

Zemin deseni yarım rapor olup tek mihraplıdır. Mihrap basamaklı kemerle sınırlandırılmış ve mihrap nişi içinde dörtgen biçimli, kenarları rozet ve karanfil motifli ortasında rozetten çıkan dört yaprak dilimli bir yıldızdan meydana gelen madalyon bulunmaktadır. Tabanlık tarafında üç adet bıtıraklı göz ve ayak basma yerini belirten iki figür yer almaktadır.

Halı seccade genel bezeme karakteri olarak Çankırı, Kırşehir, Niğde ve Aksaray-Taşpınar halılarına benzemekle birlikte mihrap nişi içinde yer alan madalyon Bergama, Afyon-Dinar ve Denizli-Çal halılarında karanfilli madalyonla oldukça yakın benzerlik göstermektedir (Keskin, 2007:565, Aslanapa,1988:136). Ayrıca yerinde yapılan araştırmalarda Ağrı civarında dokunan halılarda da benzer madalyona rastlanmıştır. Kenar suyu bordürler, alınlık ve tabanlık motifleri de oldukça orijinal ve yöreye has özellik göstermektedir.

Fotoğraf 14. Halı seccade, (1937-yadigâr kitabeli, Türkmen köyü).

Fotoğraf 15. Türkmen köyü, 1937 kitabeli (E. Zafer evi), müze-env: 2100.

b-Halı yastıklar; Şehir konak ve evleri ile köy odalarının döşemesinde halı yastıklar kullanılır. Bu yastıklar duvar kenarlarına sıralanan makat-sedirlerde dayanma yastığı olarak kullanılır. Ön yüzü halı, arka yüzü bez dokuma olan yastıkların içi saz dolguludur. Saz dolgu hafif, sert ve bakteri üretmez olduğundan kullanım için elverişlidir. Örneğin Şefaattli’de ve Merkeze bağlı Divanlı köyünde hala köy odası geleneğinin devam ettiği tespit edilmiştir. Köyde bu odaları söz sahibi ve varlıklı aileler yaptırdığı için döşemeleri de gösterişlidir. Bu odalarda köye gelen misafirler konaklar, ayrıca köyün öğretmeni, imamı veya bilge erkekleri bu odalarda sohbet ederek hem halkın bilgi ve görgüleri artar, hem de hoş zaman geçirilir. Köy kahvelerine alternatif olan bu odalar düğün, bayram ve kandil gibi özel günlerde de toplanma ve kutlama yerleri olarak kullanılır.

Yozgat’ta 20 adet halı yastık tespit edilmiştir. Bu halı yastıklar Şefaattli-merkezde iki köy odasında, Aydıncık-Külhöyük köyü muhtarı, Saraykent, Çekerek-Özükavak ve Yozgat-merkez-Türkmen köyüdür. Müzeden kaydedilen halı yastıkların bazıları da yöredeki örneklerle eşleştirilerek örneklere ilave edilmiştir. Müzede bulunan örneklerin 1984 ve 1985 yıllarında, yöreden satın alınma yoluyla müzeye geldiği tespit edilmiştir.

Halı yastıklar genellikle 50-60 cm. eninde, 90-110 cm. boyundadır. Halı yastık dokuma malzemesi, atkı, çözgü ve düğüm ipliği olarak tamamen el eğirmesi yün kullanılmıştır. 20. Yy. ortasında dokunun bazı örneklerde çözgü pamuk ipliğidir. Dm² de düğüm sayıları 26x33 veya 30x30 civarındadır. Bu yastıkların kaba kalite halı grubunda olduğu söylenebilir. Yastıklar Türk halıcılığının genel düğüm karakteri olan Türk düğümü ile dokunmuş olup hav yüksekliği ortalama 5-7 mm.dir.

Halı yastıkların desenlerinde; kısa kenarlarda ayak veya küpe denilen yarım kartuş biçimindeki niş içind **damgalı ayak** motifleri, **koçboynuzu**, **hayat ağacı** vb. ile yastığı çevreleyen kenar suyunda **S kıvrımlı dal bağlantılı yaprak ve çiçek**, zincir şeklinde **çakmak-yay başı**, **kesme şeker**, **eğri su (sığır sidiği)** motifleri yer alır. Bu kenar suları Muğla-Milas ve Kayseri-Bünyan halı suyu olarak bilinen motiflerdir.

Halı yastıklarda zemin altıgen veya sekizgen bir çerçeve ile sınırlanmıştır. Bu sınır köşelerinde **lale**, çiçekli dal, rozet veya **muska** motifleri uygulanmıştır. $\frac{1}{4}$ simetrik raporlu zemin, sekizgen çerçeve içinde, tırnaklı **hançer yapraklar** veya **pençe** motiflerinin ortasında altıgen veya dörtgen göbek motifleri ile bezenmiştir. Pençe motifleri Kırşehir ve Kayseri yöresi yastıklarında da görülmektedir. Müzedeki bir yastık halı örneği zemininde; **eyerli at figürü** ve köşebentlerde; C kıvrımlı dal ve **lâle** motifli bezemeler özel tasarım olduğu düşünülmektedir.

c-Halı heybeler; Yozgat'ta sekiz adet halı heybe tespit edilmiştir. Bu halı heybeler Çekerek-Cemaloğlu, Şefaati-merkez, Aydıncık-merkez ve Külhöyük köyü, Yozgat-merkez-Gökçekışla köyü ve müzeden kaydedilmiştir. Halı heybe kullanmak yörede zenginlik ve beylik göstergesi idi. Yörede bu konu ile ilgili maniler de söylenmektedir.

“Ekmek yedirmek soydan,
Ata binmek Huydan.
Sırtı Yamçılı, ata binmiş, halı heybeli.
Görürseniz bilin ki taşpınarlı.

Atının halısı, şehir halısı,
Al gana (kana) boyanmış atının yelesi,
Kurban oluyum babamın oğlu,
Sen miydin eşkiyanın delisi”¹

Bu mısıralardan halı heybelerin çoğunlukla Taşpınar'da dokunduğu ve şehirde hazır halı heybe satıldığı, ancak şehir halısını eşkiyaların kullandığı anlamı çıkarılabilir. Ayrıca halı heybenin iyisinin aile içinde dokunduğu uzaktan görünen atın halısının şehir halısı olduğunun anlaşıldığı, bilinen ve sıradan bir ürün olduğu da anlaşılmaktadır. Halı heybelerin kenarları kullanım sırasında fazla sürtünmeye maruz kalarak çabuk eskir. Eskimesini önlemek ve daha gösterişli hale getirmek için kenarlarına saraçlama(deri kaplama) yapılmıştır. Heybeler tamamen yün malzemeli, ortalama göz(cep) ölçüleri; 45-50 cm², ara bağlantı parçaları 20x30 cm, hav yükseklikleri 0,5-7mm. Dm²'deki düğüm sıklığı ortalama 30x35'dir.

Halı heybe gözleri ve ara parçaları genellikle yörede su denilen ince bordürlerle sınırlanmıştır. Bu sular; S kıvrımlı, dal bağlantılı, yaprak ve çiçek motiflidir. Zemin köşe-göbek denilen $\frac{1}{4}$ raporludur. Orta madalyonlar dörtgen, sekiz köşeli yıldız, şemse, çelenk, rozet ve buket motiflidir. Köşebentler madalyonların $\frac{1}{4}$ 'ne benzer özelliktedir. Ara parçalarda ise rozet, göz, kesme şeker veya hayat ağacı motifleri yer almaktadır. Desenlerde halı yastıklara ve seccadelere benzer su ve göbek motifleri uygulanmıştır.

Fotoğraf 16. Heybe cep(gözü) Heybe ara parça ve saraçlama detayı, (Yozgat Müzesi, envanter no: 1905).

d-Filikli (Post tipi-Tülü) Dokumalar; Yörede tiftik keçisine **filik** keçisi denilmektedir. Boyanmış renkli tiftik elyafı ile halı düğümü atılıp, aralara 4-5cm.lik kilim dokuma yapılan, uzun tüylü post görünümüne sahip dokumalara **filikli** denilmektedir. Filikli dokumalar yörede nadir raslanan bir grubu oluşturmaktadır. Bu örneklere Boğazlıyan-Yenipazar cami, Merkez-Karalar, Divanlı köyü ve müzede rastlanmıştır.

Fotoğraf 17. Fayton (aynalı köruk) koltuğu üzerinde filikli seccade (Yozgat Müzesi).

Yozgat filikli dokumalarında desen özelliği çok fazla çeşitlilik göstermemektedir. Renkli tiftik elyafı düğümlerin renk sıralaması şeklinde yapılan iki farklı desen örneği tespit edilebilmiştir. Bunlardan biri yatay, diğeri ise kare biçimli renk düzenlemesidir. Başka bir araştırmada da Yörede filikli dokumaların yapıldığı belirtilmiştir (Deniz, 1990: 51). Bu tarz tiftik düğümlü, post benzeri dokumalara Doğu Anadolu'da **hopan, geve, Balkanlarda ve iç Anadolu'da filikli, tülü-tülüce** gibi isimler verilmektedir (Görgünay, 2005: 30,42).

Fotoğraf 18. Filikli dokuma ters ve yüz detayı (Boğazlıyan-Yenipazar).

6. Yaygı ve Seccade Kilimler

Atkı Yüzlü Dokumalar; Yozgat kilimlerine zemindeki ana desene göre isimler verilmektedir. Bunlar toplu kilim, aynalı kollu-kafalı kilim, aynalı göbekli-sandıklı kilim, boynuzlu-çömçeli kilim, haftıran²-yollu kilim, kemki³ kilim, Yeşilbaş namazla ve mihraplı namazla desenleridir.

a-Toplu kilim; Toplu kilimler Yozgat'ta en çok karşılaşılan kilim tipidir. Bu toplu kilimler yaygın olarak iki tiptir.

Birinci tip toplu kilimlerde; kenarları **parmak** ya da **taraklı altıgen toplar** yatay bordürler içinde bağlantısız sıralamalıdır. Topların ortası im-damga⁴, **göz, elma veya kurt izi** motiflerle doldurulmuştur. Toplu bordür aralarında Tarsus yürükleri tarafından çuvallarda yapılan **goraf** (iç içe giren zikzak biçimli) veya **yaba** motifli ince bordürler yer alır. Bu tip kilimlere merkez köyleri, Sorgun ve Kadışehri'nde rastlanmıştır. İkinci tip toplu kilimlerde ise; zeminde **altıgen toplar (kivrımlı gül)**, üst üste tekli, ikili veya üçlü sıralanmıştır. Topların ortasında **pençe, elma-alma, ondallı** motifleri, zemindeki ara boşluklarda **pençe, elma, kurt izi** vb, dolgu motifleri uygulanmıştır. Bu toplu kilimler yörede en yaygın kilim tipidir. Bu iki tip dışında küçük altıgenlerin ortası **aşık** kıvrımı motifli, **altı köşeli yıldız** ve içi üçgen dolgulu altıgenlerle seyrek bezemeli toplu kilimlere de rastlanmıştır. Ayrıca az rastlanan eşkenar dörtgen biçimli, **kivrımlı gül** motiflerinin orta ekseninde bağlantılı sıralamalı düzenlemelerine de rastlanmıştır.

²Haft: havt; 1-Çeşme yalağı, oluk, 2- Hayvan yemliği, 3- üzüm ezilen taş yalak. Akdağmadeni ve sorgun-Yz.; Afşar-Pınarbaşı-Bün-yan-Ky. Ve birçok yöre (Der. Söz. VII.1993, s:2251).

³Kemki-kemcik: İnsan kafatası, Mersin-iç. Kemcik: 1-alt çenesi çıkık olan..., 2- burnu basık kimse, 3- asık yüzlü, çirkin kimse, eğri şey. (Der. Söz. VIII. TDK. Yay. Ank.1993, s: 2737).

⁴Divanü Lügat-it Türk Tercümesi I, Çev: Besim Atalay, AKDITYK. Türk Dil Kurumu Yay. Ankara 1992,s: 67.

Fotoğraf 19. Toplu kilim Aynalı kollu seccade (Yozgat Müzesi, env. no:2275).

b-Aynalı kollu (kalpaklı); aynalı kollu kilimlerin bir grubu genellikle seccade ebadında yekpare dokunmuştur. Bu kilimler $\frac{1}{4}$ raporlu simetrik **kol ve kalpak** motiflerinin orta ekseninde birleştiği çıkıntılarında meydana gelmiştir. Diyagonal bordürler halindeki kollarda **aşık** kıvrımı, elma ve kurt izi motifleri uygulanmıştır. Kenar bordürlerinde simetrik **kuş figürleri** veya **aynalı su** yer almıştır

Diğer bir grup aynalı kollu kilim ise; büyük ebatlı yer yaygısı veya duvar kilimleridir. Bu kilimler iki şak dokunup dikişle birleştiğinde **aynalı, kalpaklı** desen tamamlanmaktadır. Kalpaklı göbekleri iç içe çevreleyen diyagonal kollar **bıçkı** motifleriyle sınırlanmış ve içinde **on dallı, boynuzlu ve kurt izi** motifleri uygulanmıştır. Kısa kenarlarda **gülbudaklı** ayak ve uzun kenarlarda **aynalı su** yer almaktadır. Bu kilimlerin benzerleri Kayseri, Kırşehir, Niğde ve Adana yöresinde de karşımıza çıkmaktadır (Soysaldı 1998:219).

c-Aynalı sandık göbekli; Bu kilimlerin çevresi de gedirge sınırlı, aynalı su ile çerçevelenmiştir. İki şak halinde dokunan kilimlerin dikilerek birleştiğinde, orta ekseninde sıralanan kenarları **kıvrımlı göz** motifleri tamamlanır. Kıvrımlı eksenin iki yanında yer alan **sandık;** çevresi **bıçkı** motifleriyle sınırlanmış, **basık altıgen** biçimlidir. Bu sandıklara göbek de denilmektedir. Kilimlerin boyu göbek-sandık sayısı ile belirlenir. 6-8-9 Göbekli 4 m.ye yaklaşan boyda sandıklı kilimlere rastlanmıştır. Yekpare dokunan tek göbekli tipleri olduğu gibi üç göbek-sandıklı kilimlerde vardır. En yaygın olanı iki şak ve iki göbekli-sandıklı kilimlerdir. Ayrıca **dikdörtgen biçimli sandıklı** kilimlere de rastlanmıştır. İç içe üç bordürle çerçevelenen kilim zeminindeki sandıklarda simetrik **kanatlı** motifler görülür. Dış kenardan iç doğru **elma, dal bağlantılı salkım ve eğri su** desenli bordürler yer almaktadır.

d-Koç boynuzlu-çömçeli kilim; Kilimde **gedirge** motiflerinin sınırladığı zemin iç içe geçen simetrik **koç boynuzlarından** meydana gelmiştir. Boynuzların uçları yarım altıgen şeklinde olduğu ve çömçe(kepçe) ye benzetildiği için çömçeli **kilim** denilmektedir. Kilimin kenar boşluklarında kanatlı motifler, çömçe içinde **kurt izi**, orta ekseninde altı **köşeli yıldız** içinde **aşık** kıvrımı-yingyang, ve **pençe** motifleri yer almaktadır. Kenar bordürü bir motifin tekrarından meydana gelmiştir. Yöredeki bir başka araştırmada bu kilim kazan kulpu

olarak derlenmiştir (örnek 24, Deniz, 1990: ör. V.)

Fotoğraf 20. Aynalı sandık göbekli kilim (Yozgat Müzesi, envanter no: 2734) ve Koç boynuzlu-çömçeli Kilim, (Boğazlıyan, Hoca Ahmet ağa Camisi).

e-Haftıran-yollu kilim; Yörede derlenen **haftıran** kilim isminin kelime kökü haft: 1- çeşme yalağı, oluk, 2- hayvan yemliğı, 3- üzüm sıkılan taş yalak olarak tanımlanmaktadır, (Derleme sözlüğü VII: 1993) Kilim desenli ve düz renk çubuklu yatay bezeme kuşaklarından meydana gelmiştir. Muhtemelen bu kuşaklar haftıran olarak isimlendirilmiştir.

Desenli bezeme kuşakları eğri su ile sınırlanmış ve aynalı kilim suyu motifi tam ya da yarım şekliyle, bağlantılı sıralamalı şekilde sıralanmıştır. Araları çizgili-çubuklu renk sırası ile atkı yüzlü düz dokumadır. İki şaklı dokunan kilimde ustalık eseri olarak hiçbir bordür kaymadan birleşmiştir. Bu kilim yörenin en özgün kilimlerindedir.

Fotoğraf 21. Yollu (haftıran) ve kemki kilim (Yozgat Müzesi env no:321).

f-Kemki (eli belinde) kilim; Bu kilimde kısa kenar **kuş**, uzun kenar ise; **arabeli** motifli bordürle

çerçevesindedir. Zeminde atlamalı sıralamalı veya orta ekseninde tek sıra halinde **kemki-eli belinde** motifleri tekrar etmektedir. Orta boşluklarında aşık kıvrımı gibi küçük motifler yer almaktadır. Kesişen diyagonal renk düzeni orta eksene simetrik, dörtgenler meydana getirmektedir. Motif kenarları ilme sınır atkılı olduğu için tıllı kilim de denilmektedir.

Bir baştan çıkan, simetrik şekillendirilen, kıvrımlı iki kol ve iki yana açılan kenarları dilimli eteklerden meydana gelen eli belinde olarak bilinen motif Orta Asya'da çift başlı kartal olarak bilinmektedir. Anadolu Selçuklu süslemelerinde ve Türk mitolojisinde çift başlı kartal önemli bir figürdür. Bu kilim deseni Anadolu'nun birçok yöresinde karşımıza çıkmakta ve eli belinde, kara döşeme-melemenci kilimi, seleser-gülsarya kilim gibi isimlerle bilinmektedir (1998:218). Ayrıca Kemki Türkiye Türkçesi ağızlarında; alt çenesi çıkık yüz, dokuma aygıtı, insan kafatası gibi anlamlarda kullanılmaktadır (Derleme Sözlüğü, c:8). Bu da balkanlardaki karakaçki (korkuluk) kötülüklerden korunma motifi olarak karşımıza çıkmaktadır. (Soysaldı, 2000: 631).

g-Seccade kilimler; Yeşilbaş namazla olarak da bilinir. Yörenin önemli kilim örnekleridir (Deniz, 1990:73). Zeminde yeşil renk çok kullanıldığı için bu ismi almaktadır. Çift veya tek **mihraplı**dır. Kenarları üç bordürle çerçevesindedir. Bordürler ve mihrap kenarları **bıçkı** veya **kıvrım** motifleriyle sınırlıdır. Bordür içlerinde **yıldız**, **aşık kıvrımı**, kurt izi, eli belinde, aynalı, elma, kuş, **arabeli**, **pençe** ve **bir eksene bağlantılı salkımlı veya meyveli dal** motifleri sıralanmıştır.

Fotoğraf 22. Yeşilbaş namazla-seccade (Saraykent, HEMM).

Çift **mihraplı** seccadeler merkez köylerinde tespit edilmiştir. Seccade mihrap kemerleri **bıçkı**, **gedirgeli** ve **kıvrımlı** motiflerle sınırlanmış ve tepede **koç boynuzu** ile bitirilmiştir. Zeminde mihrap nişi ve köşelerde **yeşilbaşın gülü** denilen **kıvrımlı küçük madalyonlar** ve boşluklarda **elma**, **eli belinde**, **yıldız** vb. küçük motifler yer almıştır.

Tek mihraplı seccadeler Yenifakılı, Merkez, Saraykent ve müzeden tespit edilmiştir. Seccadelerde **gedirgeli** ve kıvrımlı mihrap kemerleri basamaklı veya üçgen şeklinde daralmış, bazılarında tepesi **koç boynuzu**, bazılarında dörtgen veya altıgen biçimli **baş** formunda tamamlanmıştır. Bir örnekte mihrap başı insan yüzü olarak şekillendirilmiştir. Mihrap nişi içinde **hayat ağacı**, **şamdan**, **kıvrımlı gül**, **pençe** ve **mezar taşı** motifleri görülmektedir.

7. Çalma Nakışlı (Atlama Atkı Bezemeli) Dokumalar

Üç iplikli dokuma olan atlama atkı bezemeli dokuma türlerinde bir çözgü ve iki atkı kullanılır. Birinci atkı zemin dokuma örgüsünü, ikinci atkı da bezemeyi meydana getirir. İkinci atkı Anadolu’da yangış-nakış ipli, atlamalı bezeme atkısı, literatürde ise “kabarık bezeme atkısı” olarak Türkçe’ye çevirebileceğimiz “weft float brocade” olarak adlandırılmaktadır (Stone, 1997: 30, 53, 249).

Yörede bezeme atkısının üçlü çözgü gruplarını atlayarak geçirilmesi işlemine çalgı yapma, bu şekilde bezeme yapılan dokumalara ürün cinsine göre; çalma nakışlı kilim, çalma heybe, çalma yastık, çalma perde denir. Zili dokumalar desene göre tağıllı veya cıngıllı zili olarak isimlendirilir. Literatürde cicim olarak bilinen bu dokumalar için yörede kullanılan “Çalma nakışlı” teknik isim tamlaması Yozgat’ta olduğu gibi Sivas, Nevşehir, Kayseri ve civarında da yaygın olarak kullanılmaktadır (Soysaldı.2009)

Fotoğraf 23. Çalma nakışlı atkı yüzlü (cicim) kilim (Yozgat Müzesi).

a-Çalma Nakışlı Atkı Yüzlü Kilimler; Yörede çalma⁵ nakışlı kilim, çul, çalma nakışlı çul gibi teknik isimlendirmeler ve bu yaygılar yatay bordürlü oldukları için **yollu kilim** gibi isimler de verilmektedir. Bu kilimler genellikle günlük yaygı veya duvar kilimi olarak kullanılan, yeşil dokunmuş kilimlerdir.

Bordürler farklı renk ve motiflerle veya belirli sayıda tekrar eden düzende dokunur. Bir bordürde zemin rengi olan bir diğerinde yangış-yanış-motif rengidir. Bordürlerde **kurbağacık, eli belinde-eli böğründe, aşık kıvrımı, göz, bıtırak, dört göz, kabak çiçeği, kesme şeker, burçak, çakmak, arı peteği** gibi motifler yer alır.

b-Çalma Nakışlı (İnce Cicim) Yüklük Perdeleri, Savan ve Örtüler; Yörede yüklük perdesi, savan, yük örtüsü, yatak örtüsü, battaniye, beşik örtüsü, sedir örtüsü, at örtüsü-çarpi⁶, yüklük eteği, ekmek yapılıırken kullanılan ince yaygı-iteği, sofrta örtüsü-mendil ve namazlağı gibi çok amaçlı olarak kullanılan perde veya örtüler bezayağı dokuma örgülü cicim dokumalardır. Bunlara ince cicim dokumalar da denir ve her bezeme atkısı sırasında, araya bir (tek) zemin atkısı geçirilir.

İlk baskısına 1935’te başlanan Türkiye’de halk ağzından söz derleme sözlüğünde ise; cecim-cicim-çeçim: “1. İnce dokunmuş renkli nakışlı kilim, 2. Yünden dokunmuş nakışlı çul ve çuval, 3. Do-

⁵Çalma: Kabartma işli kilim, çuval, Avanos-Nş. (Derleme. Söz. III. S: 1059).

⁶Çarpi: çerçe, Der. söz. III. s:1083, çerçe: (çarpi, çerği, çerke, çöpken) kilim, bir çeşit dokuma örtü, Çivril, Tavas-Dnz., Mene-men-İz. (Derleme. Söz. III. s: 1145).

kuma Seccade, 4. Yatak, masa ve tepsi-sofra örtüsü, yaygı” tanımları yer almaktadır. Bu terimlerin derlendiği yöreler arasında Yozgat’ın Boğazlıyan ve Yerköy ilçeleri de bulunmaktadır (Derleme Sözlüğü III, 1993: 873).

Yörede 1986’da yapılan araştırmada 20.yy.da Yozgat yöresinde cicim, zili (zilani) dokumaların yapıldığı, ancak bu dokumaların perde, sofra örtüsü, at örtüsü (çarpı), yük örtüsü, beşik örtüsü ve namazlık (namazla) olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Deniz, 1990:51).

Yüklük perdeleri(yük örtüleri) yörede oldukça yaygın olan yakın zamana kadar her gelin kızın çeyizinde mutlaka olması gereken dokuma ürünlerden biridir. Cicim perde ve örtüler çok parçalıdır. Bu parçalar (şaklar) süslü dikişlerle birleştirilmiştir. Söz konusu perdeler cicim teknikli olduğundan yörede **çalma yük çulu** veya çalma perde denilmektedir. Ayrıca bu perdeler arasında **filikli perde** denilen cicim motifli ve tiftik düğümlü, ya da kareli zemin dokuma aralarında tiftik düğüm ile tüylü efekti olan perdeler bulunmaktadır (Soysaldı, 2007).

Çeşitli kaynaklara bakıldığında cicim; “Bilhassa Orta Anadolu’da, perde olarak da kullanılan ince ve sade kilim”, veya Cicim-Cecim; “İnce dokunmuş nakışlı kilim” olarak tanımlanmaktadır (Ögel, 1978:173, Tarama Sözlüğü II, 1996:759). Cicim perdeler Anadolu’dan bazı örnekler vermek gerekirse Maraş-Pazarcık; sine, milli ve Gaziantep; atmalı oymağında **bar** (Dulkadir, 1992-1: 87, 88.), Malatya-Hekimhan, Arapgir ve Arguvan’da **Bedeni, Zilani veya Acem perdesi** olarak bilinmektedir. Bu perdelerin yanırları da Yozgat cicim perde yanırlarına benzerdir. (Dulkadir, 1992-2: 64, 65.). Güney Anadolu’da Toroslardaki köylerde ve Yörüklerde bu perdeler benzer dokumalara **yük çulu** denilmektedir (Pekin, 1976: 122-137).

Cicim perde desenleri: Her parçanın kısa kenarlarında genellikle üst üste üç, bazen iki, nadiren de bir bordür yer alır. Perdenin etek ucunda yani dokuma başlangıcındaki **ayak** olarak isimlendirilen bordürlerde **Gelin ağlatan-karı boşatan kıvrım, hanım tarağı, kurbağacık, arı peteği, küpe veya ersin**⁷ vb. motifli bordürler yer alır.

Perde ve örtülerin yan kenarlarına eklenen parçaların uzun kenarlarında yan ayak veya su denilen bir bordür vardır. Bu bordürlerde kenarlar düz çizgili-çubuklu, boncuklu ve **tek yönlü kıvrım** dallı sınırlar içinde yörede **balık kılıcı kıvrım, iğ çeğmeli** veya **akıtma ve setik**⁸ olarak adlandırılan dişli zikzak motifleri yer alır. Bu zikzaklar içinde **bıtırak, göz, çakmak, burçak**, motifleri bulunur. Perdenin ortasına gelen parçalarda yan kenar sınır bordürleri yoktur. Ancak nadir görülen bazı örneklerin zincir şeklinde **gözlü-boncuklu su** ile sınırlandığı görülmektedir.

⁷Ersin: hamur kesmeye yarayan, üçgen uçlu araç (Derleme Sözl. V:1777).

⁸Setik: İnsan veya hayvan vücudunun eklem yerlerine ve üçgen biçimli boncuk kolyeye denir (Derleme Sözl. X: 3593).

Fotoğraf 24. Cicim perde ters ve yüz detayları (Müzesi, env. no: 57-2344).

Her parçanın ortasında yer alan ana desen dikey yönde kesintisiz zikzaklar halinde veya bir motifin tekrarından meydana gelmiştir. Sonsuzluk ifadesi olan bu desenler bağlantısız zikzaklar veya kesişen diya-gonal hatlar halinde, kenarları **kıvrımlı, üzümlü** vb. motiflerden meydana gelir. Yozgat yöresinde desenin ana hattı olan bu motife **tin ipi**⁹ denilmektedir. Ana motifin iç veya dış boşluklarına ise **sekiz köşeli yıldız** ve yıldız ortasında **kurbağacık, eli belinde-eli böğründe, aşık kıvrımı, göz, bıtrak, dört göz, kabak çiçeği, kesme şeker, burçak, çakmak, arı peteği** gibi motifler yerleştirilir. Yörede tin ipinden başka ana motif ola-rak **kılıçlı, beli kasılının gözlüsü ve bıtraklısı** gibi isimler alan bir motifin tekrarı da görülmektedir.

Yozgat bölgesindeki yük çulu veya perde dokumalarında ana hatlar birbirine benzerlik göstermekle birlikte, çok az örnekte farklı kompozisyonlara rastlamak da mümkündür.

Fotoğraf 25. İnce cicim perde şakı(bir parçası) (Müze, env. no: 57).

Yozgat perdelerinin bazılarında; atlamalı bezeme atkısının yanında zemin atkısı arasına desene göre belirli sayıdaki çözümlerden, fazladan bezeme atkısının bezayağı bağlantı şeklinde iki sıra geçirilerek sı-kıştırılması ile de bezeme yapıldığı görülmüştür. Bazı kaynaklarda “extra weft patterning” denilen (Sto-ne,1997,75), bu bezeme usulü “**ilave atkılı (brokar)**” dokuma tekniğidir. Beyaz renkle yapılan bu desene yörede **kar yağdı, karınca suyu** veya **dokuz (çift) ipten dönen gerik** nakışı denilmektedir. Bu teknikte bezeme atkısı 15-18 çözümler arasında gel-git yaparak motif sınırları içinde fazladan atkı sırası meydana getirir. Bu bezeme her sekiz sırada altı (6) çözümler diya-gonal yönde simetrik olarak kayar ve birbirini kesen zikzak hatlar meydana getirir.

⁹Tin: dokuma tezgâhında çözümler unutulmuş dışarda kalmış tek ilmek (dokunmamış çözümler), sağlam vücut, ruh, can gibi anlamlara gelmektedir (Derleme Söz.X: 3933-3934).

Yörede kareli desenli ve bezayağı dokuma örgüsüne sahip perde, dimi dokuma örgülü beşik örtüsü ve battaniyeler de dokunmuştur. **Filikli savan** (örtü) denilen bu kareli dokumalar, kare ortalarına dört çözü çifti alınarak renkli tiftik elyafı veya kumaş parçaları ile düğümler yapılarak süslenmiştir.

c-Çalma Nakışlı Yastıklar; Yastıklar yörede ev döşeme kültüründe önemli bir işlev üstlenmiştir. Aynı boy ve ende, içi saz dolgulu yastıklar odada pencere duvar kenarlarına yerleştirilen makat (sedir) denilen oturma setinin duvar tarafına sıralanır. Yastıklar yörede ev döşeme geleneğinin vazgeçilmez unsurudur.

Fotoğraf 26. Gerik bezemeli cicim yüklük perdesi (Merkez-Divanlı köyü cami) ve kareli cicim beşik örtüsü (Yozgat Müze).

Fotoğraf 27. Bir sedir-makat örneği ve gözlü bıtrak motifli yastık (Yozgat Müzesi).

Çalma nakışlı yastıkların çözü ve atkısı genellikle yündür. Yastıkların ön ve arka parçaları birleşik dokunur, ön yüzü desenli, arka parça düz dokumadır. İkiye katlanarak süslü dikişle birleştirilir. Bu dikişler genellikle zincir-balıksırtı biçimlidir. Yastıklar genellikle 60-65 cm. en ve 90-110 cm. boy arasında değişen ebatlardadır. Yörede cicim teknikli yastıklara çalma nakışlı yastık, cıngılı zili gibi nadir rastlanan zili teknikli örneklere de tağıllı¹⁰ yastık gibi teknik isimlendirmeler yapılmaktadır. Her iki teknik iç içe uygulandığından çalma nakışlı yastık iki tekniği birden ifade etmektedir. kısa kenar bordürleri iki renkli bükümlü atkı ile sınırlandırılır.

Yastık yüzeyi tamamen desenlidir. Yastığın kısa ve uzun kenarlarında **ayak** olarak isimlendirilen bordürlerde **gelin ağlatan kıvrım**, **kurbağacık**, **küpe-ersin** vb. motifler yer alır. Zemin kompozisyonlarında bir motifin diyagonal renk sıralamalı tekrarı, orta eksene simetrik zikzaklı veya kesişen **kıvrımlı tin ipi** denilen hatlar içinde motif tekrarları görülür. Motif tekrarlarında **eli belinde-karnıyarık**, **sekiz köşeli yıldız**, **kurbağacık**, **gözlü bıtrak**, **çakmak (balıklı)**, **dokuz gözlü**, **eyer kaşı-çavuş nişanı**, **ağ kıvrımlı**, **koç boynuzu**

¹⁰Tagal: (Tagil) işleni, nakış, Tagallamak; Nakış yapmak, Teyel; Hırka, mintan ya da köylülerin giydikleri dizliklerin üzerine yol işlenen nakış, Teyelti; sonradan sökmek üzere dikilen kalın, eğreti dikiş. (Derleme Sözlüğü, X: 3799, 3903).

motifleri sıkça kullanılmıştır.

Fotoğraf 28. Sol; Çakmak motifi ve zincirli dikiş detayı (Aydıncık). Sağ; Çatkılı-karnıyarık motifli yastık örneği (Müze, env. no: 2237).

Sorgun-Çayözü köyü ve Bahadın kasabasında **koçboynuzu**, **eyer kaşı-turna katarı**, **ağ kıvrımlı**, **eli belinde** vb, Akdağmadeni-Bozhöyük köyündeki yine **koç boynuzu**, **kıvrım ve çavuş nişanı** motifli çalma yastıklar tespit edilmiştir. Akdağmadeni Yazılıtaş köyündeki yastık desenleri kaynak kişi tarafından **ağ gıvrım**, **at nalı**, **tağilli** (Eyer kaşı-çavuş nişanı), **koçboynuzu**, **ala kilise** şeklinde ifade edilmiştir. Yörede gidilecek her evde geleneksel hayat tarzı gereği benzer yastıklarla karşılaşılacağı ve Yozgat çevresinde **cicim yastık** geleneği oldukça yaygın olduğu söylenebilir.

d-Çalma Nakışlı Heybe ve Torbalar; Yılmaz Göksoy heybeleri şöyle anlatmıştır. “Üç tip heybe vardır, pazar, eyer ve halı heybe. Halı heybeyi ağalar ve beyler kullanır. Eyer heybesi çalma heybedir, ortası yarıklar olur, at eyerinin kaşına takılır. Büyük ebatlı heybelere tohum heybesi denilir, tarım ve pazar işlerinde de kullanılır. Bu heybeler atkı yüzü **cicim** tekniğinde kalın ve dayanıklı dokunmuştur. Diğer orta ve küçük boy heybeler farklı işlerde kullanılır ve bunlara sırt heybesi de denilir. İnce çalma nakışlı ve oldukça süslü heybeler olup, düğünlerde hediye edilir. Bir de tek cepli azık torbaları vardır. Bunlar da düğünlerde hediye edilir”. Torbaların elde örülen uzun şerit sapları vardır. Torba desenleri heybe cep yüzü desenleri ile aynıdır.

Çalma nakışlı heybeler ıstar dokuması atkı yüzü ve çulhalık dokuması ince **cicim** dokuma tekniğinde olmak üzere iki çeşittir.

Fotoğraf 29. Çalma heybe, 19.yy. (Yozgat müzesi, envanter no: 1413).

Heybelerin kenarları süslü dikişlerle birleştirilir. Cep ağzındaki ersin ya da kurbağacık motifi araları ilikli dokuma yapılmıştır. Heybenin ara parça sınırına çok katlı iki renkli bükümlü atkı ve cep ağzındaki ilik aralarına eşit aralıkla bu bükümlü atkı ipliyle örgü ipler yapılır. Bu örgülü ipler, iliklerden ve birbiri içinden

geçirilerek cep ağzı kilit sistemi oluşturulur. Genellikle bükümlü atkının kenardan sarkan uçları püsküllerle süslenir. Kaynak kişi bu şerit-ip örgüyü şöyle anlatmıştır; “Heybede dört elleme şerit örgü ile kilit bağı yapılır ve atkı ipliği melik yapılarak geçirilir”. Bu ifade şerit örgünün iki elin ikişer parmağına geçirilen uzun iplik halkalarının birbiri içinden geçirilmesiyle yapıldığını anlatmaktadır. Ara bağlantının iki parça yapılması insan tarafından taşınırken başın geçirilmesi ve kolay taşınabilmesi içindir.

Heybe ceplerinin ön yüzü tamamen desenlidir. Atkı yüzlü cicim heybe kompozisyonları genellikle yatay bordürlüdür. Her bordürde bir motifin farklı renkte tekrarı görülür. Bu motifler **dokuz gözlü, berber aynası, karga kanadı, kurbağacıktır**. Sınır motifi ise **sığırsidiği, bıçkı ve deveboynudur**.

İnce cicim cep yüzeyi bir ya da iki ayak bordürü ve iki yan kenar suyu ile çerçevelidir. Ayak bordürlerinde **zincir, ersin-küpe, kurbağacık ve gelin ağlatan kıvrım** motifleri, kenar suyunda ise; **eğri su, eli belinde-iğ çeğmeli**, motifleri uygulanmıştır. Heybe desenlerinde ceplerin yüzeyi eşkenar dörtgenlere bölünür, bu dörtgenler içinde bir motifin, ¼ simetrik ve dikey düzende renk tekrarı yer alır. Bu simetri estetiği şematik düzendeki tarza çatkılı veya satrançlı denir. Yöredeki eski örneklerde dikey düzende Z harfi biçimli motiflere rastlanmaktadır. Günümüze ulaşabilen heybelerde cep yüzeylerinde genellikle balıklı denilen aslı çakmaklı-çengel-yay başı motifleri veya bıtıraklı ve düz çizgi ile çatkılı bölmelerin orta dolgularında **dokuz göz, gözlü bıtırak, eli belinde, sekiz köşeli yıldız, camuz alını** motifleri uygulanmıştır. Bazı heybelerin cep yüzünde yörede tağıllı denilen zili teknikli **eyer keşi-turna katarı ve cıngıllı zili** motifleri de uygulanmıştır. Ara parçalarda çalma nakışlı **gözlü bıtırak, çengel** vb. dolgu ve damga motifleri kullanılmıştır.

Fotoğraf 30. Çalma nakışlı heybe Maşallah yazılı arka yüzü, heybe ağzının kapatılış detayı (Bozhüyük).

e- Çalma Nakışlı Çuval Dokumalar; Yozgat'ta çuvalar genellikle atkı yüzlü cicim, ilme ve kayma atkılı bezeme tekniğinde kalın ve dayanıklı dokunmuştur. Çuval yan dikişleri üzerine çarpanalı veya el dokuma kolanlar süslü şekilde susma-sarma dikişi ile tutturulmuştur. Kenardaki kolan çuvalın taşınmasında kolaylık sağlar. Ayrıca, kolanlar çuvala ekstra estetik bir görünüm kazandırır.

Kilim teknikli (atkı yüzlü ve atkı bezemeli) çuvalar sadece müzede tespit edilmiştir. İki adet kilim çuvaldan ilkinde; çuval ön yüzü tamamen aynalı kollu kalpaklı desenli diğeri ise; dokuma yönünde yatay bordürlü ve kırkbudak motiflidir.

İlme ve kayma atkı bezemeli çuvalar genellikle çeyiz ve esvap-giysi çuvalıdır. Bu çuvalar genellikle dikişi sökülmüş veya dokunduğu şekliyle camilerde serili olarak tespit edilmiştir. Boyutları dikişsiz yaygı olarak ortalama ende 105-120 cm. ve boyda 155-160 cm. arasında değişmektedir. Bu tip çuvalarda dokumanın eninde (yani dokurken enine, kullanırken çuvalın boyuna gelen) iki ana bordür vardır. Bu bordürlerin arasına süslü dikişlerle kolan tutturulur. Yüklük içinde ve yaylada bu bordürlü taraf öne gelecek şekilde yerleştirilir.

Bordürlerin sınırlarında iki renkli zincir veya bükümlü atkı, bıçkı, deveboynu, **boncuk** motifli su arasında ¼ raporlu simetrik sekizgen madalyon içinde **göz** dolgulu dikdörtgen ve üçgen şekilleri, **turnaklı yaprakların** ortasında yıldız ve **göz, kırkbudak, Türkmen gülü vb.** motifler yer almıştır.

Atkı yüzü cecim çuvalların normal boyutları ortalama olarak ende 65-75 cm. ve boyda;130-145 cm.dir. Bu çuvallar taşıma amaçlı ve un, bulgur, fasulye gibi erzak saklamak için kullanılır. Buğday saklamak için kullanılan harar-haral boyutları ende 100-110 cm. ve boyda; 165-180 cm. arasında değişmektedir. Atkı yüzü cecim çuval kompozisyonları genellikle yatay bordürlüdür. Her bordürde bir motifin farklı renkte tekrarı görülür. Bu motifler **dokuz gözlü, gözlü bıtırak, berber aynası, karga kanadı, deli melek, kurbağacık, vb.**dir. Bordür sınırları **bıçkı, sığır sidiği-eğri yanı, küpe, deveboynu ve çakmak-çengel** motifleri ile süslenmiştir.

Fotoğraf 31. Sol; Çeyiz-esvap çuvalı, kırkbudak motifli (müze, env. no: 2597/2692). **Sağ;** Kıl palas gelin ağlatan motif detayı (Müze, env. no: 325).

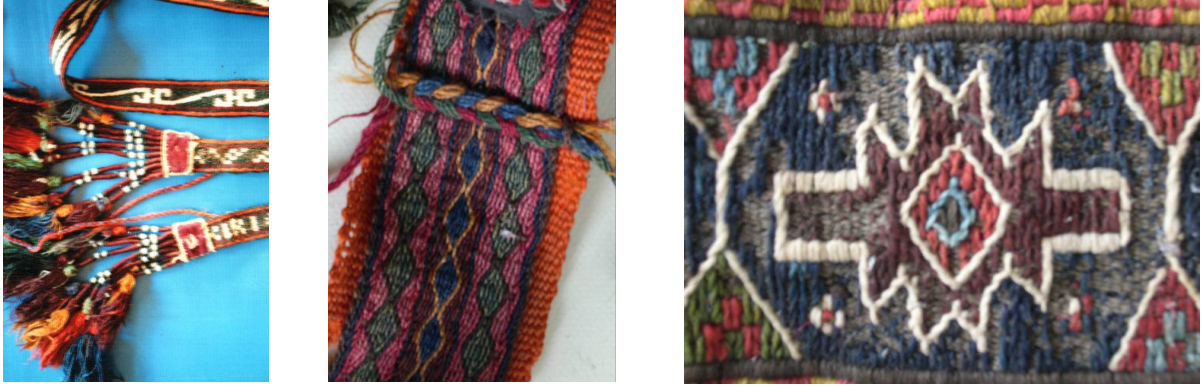
8. Çözü Yüzlü Dokumalar

a-Cecim (palas) Dokumalar; Palas ve cecim çözgü yüzü ve çözgü desenli olduğu için dikey renk çubuklarından meydana gelmiştir. Cecim dokumalarda renkli yün ipliği kullanılır. Bu dokumaların çözgüsü, iki kazık arasına yapılan çözgülerin bir delik bir aralıktan meydana gelen taraktan geçirilmesiyle hazırlanır. Bu tarak yardımıyla açılan ağızlıktan atkı geçirilip, kılıç yardımıyla sıkıştırılarak dokuma yapılır. Akdağmadeni-Yavuhasan köyünde 12 kulaç boyunda yapılan dokuma yedi parçaya bölünerek ve parçalar yan yana birleştirilerek yaygı olarak kullanılmaktadır. Bu yaygı cenazeye de örtülmekte, çuval, heybe, torba vb. diğer eşyalar da bu dokumalardan yapılmaktadır(Akbaba, 2004:kaynak kişi). Çekerek-Sarıköy’de bazı cecim dokumaların yüzeyi boyanmış çok renkli tiftik elyafı düğümlerle süslenmiştir. Ek süsleme olarak çuval ve heybelerin cep ağzına örgü ipler tutturularak üzerine püskül dikilmektedir. “Şavak Türkmenlerinde çözgü yüzü ve çözgü bezemeli dokumalara cecim denilir ve bu dokumalar oldukça zengin motif çeşitliliğine sahiptir” (Kırzioğlu, 1999:187-193). Keçi kılı palas yaygılar üç ve daha fazla şaktan meydana gelmiştir. Her şak zemini üç şerit bezemelidir. Şeritlerde **gelin ağlatan kıvrım** motif tekrarı, kırmızı ara çizgiler ve renkli tiftik veya yün ipliği düğümlerle süslenmiştir.

b-Kolan Dokumalar; Kolan yün veya kıl iplikle yapılan uzun şerit halindeki dokumalara denir.

Bu dokumalarda köşeleri delikli çarpana kartlarının döner gücü sistemi olarak kullanılması ile çok renkli ve zengin desenler meydana getirilir. Ayrıca ip gücülerle çözgü yüzü cecim tekniğinde dokunan, iki renkli desenli kolanlar da oldukça yaygındır. Bunlar çift katlı dokuma tekniğindedir.İnce yün iplikle yapılan kolanlar **gelin ve kadınlar** tarafından **kuşak bağı** olarak kullanılır. Bu kolanların uçları renkli ipliklerle sarma yapılarak, saçak ve püsküllerle süslenmiştir.Geniş kolanlar **deve kolanı** veya çadır bağı olarak kullanılır. Yozgat’ta tespit edilen deve kolanı örneklerinin kenar suyunda; çizgi, üçgen-muska motifi, zeminde ise **kıvrımlı, çam kozalağı, koç boynuzu, çengel, eli belinde, göz, bıtırak, muska ve keser ağzı** motifleri görülmektedir. Ayrıca dokuma sırasında çözgüleri sarma-susma atkı tekniğinde, simetrik koç boynuzu ortasına göz motifli işlenmiştir. Bu motifin iki kenarını sınırlayan zincir şeklindeki bükümlü atkı uçları püsküllerle süslenmiştir.

Ayrıca Yozgat müzesinde bulunan bir deve kolanının bütün yüzeyi ilme atkısı-sumak tekniği bezemelidir. Çözgü yüzlü dokuma zemininde, yüzeydeki çözgülere ilmeli bezeme atkısı (balıksırtı sumak) uygulanarak desen meydana getirilmiştir.

Fotoğraf 32. Kolan gelin kuşak bağı detayı (Akdağmadeni-Yazılıtaş köyü). Deve kolanı detayı (Yozgat Müzesi envanter no: 2455/2550), Deve kolanı detayı (Yozgat Müzesi envanter no: 2564/2659)

9. Sonuç

Araştırma sırasında yörede kilim, cicim-zili olarak bildiğimiz dokuma örneklerinin oldukça yaygın olduğu gözlenmiştir. Halı ve sumak dokumalara ise daha az rastlanmıştır. Günümüzde dokuma yapılmadığı ve halkın elinde kalan dokuma sayısının oldukça azaldığı dikkate alındığında bulunabilen örneklerin önemi bir kat daha artmaktadır. Yörede Halk Eğitim Merkezleri tarafından kilim, cicim kursları açılarak dokuma sanatları yeniden canlandırılmaya çalışılmaktadır.

Yozgat halıcılığı hakkında değerlendirme yaptığımızda Yozgat'ta tespit edilen halı örneklerinden de anlaşıldığı gibi yörede halı geleneği olduğu oldukça açıktır. Halı seccadelerin özgün bordür motifleri ile heybe ve yastıklardaki desenler benzerdir. Halı motiflerinin yöreye has orijinal özellikler göstermesi Yozgat halkının kendi ihtiyaçları için halı dokunduğunu açıkça göstermektedir.

Bu halılardaki farklı bölge etkilerinin nedeni olarak Yozgat'ta Cumhuriyet dönemine kadar yerleşimin devam ettiği gösterilebilir. Çok farklı bölgelerden Yörük oymakları bu bölgeye yerleştirilmiştir. Örneğin; Halep Türkmenlerinde olduğu gibi başka bir araştırmada da kaynak kişiler atalarının Denizli, Manisa, Sivas, Maraş ve Malatya civarından geldiğini ifade etmişlerdir (Deniz, 1990: 49).

Yörede tespit edilen halı seccadeleri ince ve kalın su çerçevelemektedir. Zemin bazılarında sandık denilen, alınlık ve tabanlık bordürleri ile başlar. Zemin tek mihraplı ve ½ raporludur. Mihrap nişinde çiçekli madalyon veya boşluk yer almıştır. Halı dokumalarda ise yastık halılarında damgalı ayak bordürleri yöreye has motiflerdir.

Yozgat kilim, cicim dokumalarının genel kompozisyon düzeninde ayak denilen kısa kenar bordürleri ve su denilen uzun kenar bordürleri ile çerçevelenen zeminde sonsuza kadar tekrar edebilen bir birimlik desen raporu hâkimdir. Ayrıca yöredeki bir motif tekrarlı dokumaların renk düzenlerinde; yatay, dikey, verev (diyagonal) sıralama uygulandığı tespit edilmiştir. Yozgat Dokumalarının renk düzenindeki yatay, dikey ve diyagonal yöndeki renk sıralamaları genel olarak Türk dokumalarındaki renk düzenidir. Genel olarak hem zemin hem de bezeme renklerinde siyah, beyaz, kırmızı, sarı, yeşil ve mavi en çok kullanılan renklerdir. Ara renklerin özellikle 20.yy. ortası ve sonunda çok kullanıldığı gözlenmiştir. Kontrast renk uyumu içinde dindendirici bir boşluk-doluluk ilişkisi vardır.

Anadolu Türk kadını Yozgat'ta tekniği ve deseni ustalıklı kullanarak olağanüstü dokuma sanatı eserleri ortaya koymuştur. Araştırmalar sırasında yörede bulunabilen en eski örnekler XVIII-XIX. yy. özelliklerini taşımaktadır. Bu eserlerde tekniğe göre farklı motifler ortaya konulmasının yanında, aynı motifi farklı tekniklerde uygulama becerisi de ustalıklı sergilenmiştir. Desenlerdeki geometrik üslup soyutlama noktasına ulaşılmış olup, zeminle motif farkını ortadan kaldıran, pozitif ve negatif dengesi kurularak, altın oran yakalanmıştır. "Türk halı, kilim vb. dokuma sanatları konusunda çalışma yapan birçok yabancı bilim insanı da bunun farkındadır" (Soysaldı, 2009:5).

10. Kaynakça

- ANONİM, (1993).**Derleme Sözlüğü VI**. AKDITYK. Türk Dil Kurumu Yay: 211-6. Ankara,
- ANONİM, (1996) **Tarama Sözlüğü II**, 2. Baskı, A.K.D.T.Y.K. Türk Dil Kurumu Yay.212/2, Ankara.
- ASLANAPA, Oktay, (1988) "**Türk Halı Sanatının Bin Yılı (One Thousand years of Turkish Carpets)**", Eren yayıncılık, İstanbul.
- DENİZ, Bekir, (1990), "**Yöre Özellikleriyle Yozgat Kilimleri**", Arkeoloji Sanat Tarihi Dergisi, E.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay, S.5, İzmir.
- DENİZ, Bekir, (1999) "**Türkü ve Manilerde Halı ve Düz Dokuma Yaygılar**", Erdem-Halı özel sayısı III, C:10, S:30, A.K.D.T.Y.K. Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara:661-677.
- DULKADİR, Hilmi, (1992), "Türk Dokuma Yanışları Hakkında **Sosyo-Kültürel Bir Değerlendirme**", IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri-V. Cilt, Maddi Kültür, Kültür Bakanlığı HAGEM Yay:168. Ankara:85-101.
- DULKADİR, Hilmi, (1992) "**Malatya Düz Dokumalarından Örnekler**", Kültür ve Sanat, Malatya Özel Sayısı, Yıl:4, S:16, Türkiye İş Bankası Kültür Yay, Aralık:62-65.
- KAŞKARLI Mahmut, (1992). "**Divanü Lügat-it Türk Tercümesi I**", Çev: Besim Atalay, AKDITYK. Türk Dil Kurumu Yay. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- KESKİN, Sema, (2007) "**20.yy. Çal Yöresi El Sanatları Üzerine Bir Araştırma**", Çal Sempozyumu Bildirileri, Çal Yöresi Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yay:3 Denizli.
- KIRZIOĞLU, Neriman Görgünay, (1999) "**Tanrı dağlarından Ege Denizine Türk Çözgü Yüzlü Dokumaları (kolan ve cecim)**", Uluslararası Üçüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, 25-29 Eylül 1993, A.K.D.T.Y.K. Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara:187-193.
- DURUL, Yusuf, (1975) "**Orta Anadolu Halk Sanatları Yarışması**", Türkiyemiz, S.15, Şubat, s.34.
- GÖRGÜNAY, Neriman, (2005) "**Düğümlü Halının Öncüsü Geve-Tülü vb. Dokumalar**" Güneş Ofset, İzmir.
- ÖGEL, Bahaeddin, (1978) **Türk Kültür Tarihine Giriş-III**, Türklerde Ev Kültürü, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.
- PEKİN, Ersu, (1976) "Yörüklerde Yük Çulu", **Kültür ve Sanat, Yıl: 2, S: 4, T.C. Kültür Bakanlığı-Güzel Sanatlar Genel Müd**, Ankara, Haziran 122-137.

ERDEM-Halı Özel Sayısı-III, Cilt: 10, S: 30, A.K.D.T.Y.K. Atatürk Kültür Merkezi Yay, Ankara.

SOYSALDI, Aysen, (1998) “**Düden Köyü Camii Yanışlı Kilimleri**”, Türk Soylu Halkların Halı, Kilim Ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni 27- 31 Mayıs 1996 Bildirileri, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay. Kongre ve Sempozyumlar Dizisi, Ankara.

SOYSALDI, Aysen, (1998) “**Tarsus Çevre Köy ve Yaylalarından Kilim ve Çuval Örnekleri**”,

Dünden Bugüne 1. Tarsus Sempozyumu Bildirileri, 25-26 Aralık 1998, Berdan Tarih ve Kültür varlıklarını Koruma Vakfı Yay, Tarsus.

SOYSALDI, Aysen, (1999) “**Türk Kilimlerinde Dokuma Teknikleri ve Boyama Özellikleri**”, Erdem-Halı Özel Sayısı-III, C:10, S:30, A.K.D.T.Y.K. Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara, s:599-613.

SOYSALDI, Aysen, (2001), “Şarköy Kilimlerinin Teknik, Renk ve Bezleme Özellikleri”, Balkanlar’da Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Cilt:2, 17-19 Mayıs 2000, Şumnu-Bulgaristan. A.K.D.T.Y.K. Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankaras: 627-648.

SOYSALDI, Aysen, (2009) “**Türk Düz Dokuma Teknikleri ve Teknik Desen Çizimleri**”, A.K.D.T.Y.K. Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara.

STONE, (1997) Peter F, “**The Oriental Rug Lexicon**”, Thames and Hudson Ltd, London.

YOZGAT İLİ GELENEKSEL GİYİM - KUŞAMI

Lale ÖZDER¹

Özet

Yozgat ilinin kültürel zenginliği geleneksel baş süslemeleri ve giyim kuşam üzerinde de etkisini göstermektedir. Birçok kültürün yaşam biçimi, inançları, gelenek, göreneklerinin birikimi ve karışımı ile günümüzde bile güzelliğini koruyan destansı sanat eserleri niteliğinde baş süslemeleri ve bu süslemeleri tamamlayan geleneksel giysiler canlı olarak halen yaşatılmaktadır.

Yozgat İli Geleneksel Giyim - Kuşam Atlasını oluşturan giyim -kuşam örnekleri ve baş süslemeleri maddi kültür değerlerimizin önemli parçalarıdır. Bu etnografik eserler nesilden nesile ulaştırılması gereken evrensel değere sahip, paha biçilemez kültür hazineleridir. Giysiler kullanıldığı grubun hayat tarzlarını da yansıtmaktadır.

G.Ü.BAP Müdürlüğüne desteklenen 08/2003- 04 nolu “ İç Anadolu Bölgesi Yozgat İli El Sanatları ve Geleneksel Giyim Kuşam Atlası” proje araştırmaları kapsamında 2003-2007 yılları arasında Yozgat İlinde tespit edilen giyim -kuşam örnekleri ve baş süslemeleri raporlaştırılmıştır.

Çalışmada Yozgat İli Aydıncık, Çayözü Çekerek, Sarılar,Sorgun, Kazankaya ve Yavuşan’da belgelenen giysilerde şalvar, gömlek, döşlük, üç etek, entari, önlük, kuşak, boncuklu arkalık kullanıldığı tespit edilmiştir. Baş süslemelerinde ve giyim-kuşamda özellikle boncuk süslemelerinin yoğun kullanıldığı görülmüştür.

Bildiride, proje kapsamında tespit edilen giyim-kuşam ve baş süslemeleri örneklerle sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yozgat El sanatları, Geleneksel giyim-kuşam, baş süslemeleri, giysiler.

Abstract

Traditional Clothing In The City Of Yozgat

The cultural richness of the city of Yozgat shows its impact on traditional head decorations and clothing as well. With the life styles of a great many cultures, their beliefs, the mixtures and accumulation of their traditions and customs, head decorations in the quality of epic art masterpieces saving their beauty in the current time and the traditional clothes completing these decorations has still been survived vividly.

The clothing samples and head decorations comprising the Traditional Clothing Atlas of the city of Yozgat are the significant parts of our intangible cultural values. These ethnographic works of arts are invaluable cultural treasures having a universal value that needs to be carried from one generation to another. Clothes reflect the life styles of the group where they are used.

Within the content of the project researches of “Central Anatolian Region, the City of Yozgat, the Atlas of Handicraft Arts and Traditional Clothes” with a no of 08/2003 – 04 supported by G. U. Scientific Researches Unit, the clothing samples and head decorations determined in the city of Yozgat between the years 2003-2007 were reported.

¹Yrd. Doç. Dr., G.Ü.Sanat ve Tasarım Fakültesi Öğretim Üyesi, laleozder@gmail.com

In the resaerch, it was determined in the documented clothes in Aydıncık, Çayözü, Çekerek, Sarılar, Sorgun, Kazankaya and Yavuhasan in the city of Yozgat that shalwar (baggy trousers), shirt, döşlük (breast cover), üç etek (three skirts), entari, apron, belt, beady back cloth were used. In the head decorations and clothing, it was found that mostly beady decorations were used, in particular.

In the paper, the samples of clothing and head decorations determined within the content of the project will be presented.

Keywords: Yozgat Handicraft Arts, Traditional Clothing, Head Decorations, Clothes

1. Giriş

Giyim kuşam kültürünü tanımlarsak; giyilen giysi, başı süsleyen unsurlar gibi özel terminoloji kullanılabilir. Ancak konuya sanat yönü ile bakıldığında tarihsel verilerin çeşitliliği ve zenginliği bizi kısa tanımlar yaparak konuyu topluca anlatabilmekten uzaklaştırmaktadır.

Kültürel miraslarımızı inceleyebilmek için diğer bilim dalları ile el becerisi (el ile yapılanlar-el sanatlarını) ve beyin ilişkisini, gelişmekte olan teknolojiyi birbirlerinden kesin çizgiler ile ayırmadan değerlendirmeliyiz. Eğitim ve sanat, sanat tarihi ve antropoloji, sosyoloji ve psikoloji, estetik ve sağlık bilimleri, resim ve müzik, sinema tiyatro ve edebiyat gibi dallar keskin çizgiler ile birbirinden kesilerek ayrılmamalıdır. Hızla gelişen teknolojinin sunduğu imkanları tarih ve modern yaşamın temelleri olan geleneksel yaşam desteklemektedir. Ana temeller inkar edilemez kuşkusuz.

Giyim kuşamı özellikle geleneksel giyimi sanat yönüyle incelediğimizde ulaşılabilen tarihi belgeler ve günümüze ulaşan örnekler incelendiğinde keyifli, şaşırtıcı ölçüde uçsuz- bucaksız zenginlik ile karşılaşmaktayız. Tarihi bir örneği güzel bir form- biçim, resim veya heykel gibi izleyebiliriz. Sanat zaman zaman pek çok ritüelden de ayrılmamış iç içe olmuştur.

Sanat, törenler, davranışlar ve yapıntılar aracılığıyla simgesel değer üreterek belli bir amaçla toplanmış gruba girebildiğinden ritüel olarak sanat kuramı makul bulunabilir. Pek çok dini ritüelde zengin renkler, desenler ve gösterişli kıyafetler vardır.(Freeland,çev.Demir,2001:s.19).

Sanat kültürlerarasındaki engelleri yıkabilir mi? John Dewey'e göre evet; Dewey, 1934 tarihli Art As Experience adlı kitabında, sanatın bir kültüre açılacak en iyi pencere olduğunu yazıyor. "Sanatın evrensel bir dil" olduğunu vurgulayan Dewey, başka bir kültürün içsel deneyimini yaşamaya çağırıyor bizi (Freeland,çev.Demir,2001:s.69).

Kültür araştırmaları, disiplinler arası bilimsel bir yaklaşım ile tarihsel ve kültürel araştırmaları yapmak için kuram ve yöntemler geliştirmek, uygulamaya yönelik çalışmaları, araştırmaları üstlenerek destekleyebilmektir.

Birçok kültürün, yaşam biçiminin, inanç, gelenek, göreneklerin birikimi olarak günümüzde de estetik ve kültürel değerini koruyan sanat eserleri niteliğindeki giyim kuşam ve baş süslemeleri örneklerini halen görebilmekteyiz. Kültürel çeyizlerimiz olan bu süslenme biçimi ile Anadolu kadını görüntüsü ile evine ocağına sahip çıkmak amacıyla güç ve kuvvet timsali olurken güzellik, kutsallık, sahiplenme, kendini adama gibi mesajları da ileten bir şiir gibidir.

Görüntü çok renkli bir çiçek bahçesi iken o hassasiyet içerisinde kocaman bir banka etkisi ile geçen zırhlı bir süvari gibidir sevdiklerini korumak için. Gönlü ise parlaktır, şeffaftır, şefkat doludur, anadır. Görkemli giyimi ve baş süslemesi ile amacı saygı görmek, güçlü ve zengin görünerek güçlüklerle kolay baş edebilmektir. Etrafını saran dünyaya karşı bir çeşit dil oluşturmuştur.

Kültürel birikimleri ilk çağlardan günümüze taşıyan Türk kadınına tanımak için özellikle mezar kazılarının oluşturduğu kaynaklar, Dede Korkut, Kaşgarlı'nın sözlüğü, el yazmaları önemlidir.

Yazıtların belirttiği olayların, genel olduğunu ve aynı zamanda toplumun alt tabakalarını da ilgilendirdiğini düşünmekten kaçınmak gerekir. Hanedanların başa geçmesinden söz edildiği zaman, hükümdar ve hatun açık bir anlatımla zikredilmektedir. Hatunlardan çok, hükümdarlar üzerinde duruluyorsa da, birinin ya da ötekinin daha az gerekli görüldüğü söylenemez. Hatun da Hükümdar gibi, her ikisi de Tengri (Gök-Tanrı) tarafından atanmışlar, ötekilerin üzerine yükseltilmişlerdir. Hatunda, kağanın büyük ulusal tanrılarla olan ilişkisinin aynına sahiptir, imparator ve imparatoriçe ilan edilirler. (Erdem,1989:s.205)

İlk çağlardaki örnekleri halen Anadolu'da görebilmemizin sebeplerine bakacak olursak büyük imparatorlukların kurulduğu bu tarihi zeminin kültür, sanat, yaşam biçimlerini günümüze ulaştıran zengin bir müze görevini üstlenmiş olduğunu görürüz.

Anadolu'da yurt kuracak Türkler, Türk devletini kuracak Türklerin tarihi macerası bir tek ana çizgide gösterildiğinde bu ana çizgi Asya hunlarından yani Hiongunlardan Göktürklerle, Karahanlılara, Selçuklulara ve Osmanlılara kadar uzanır. Bu tarihi süreç "Büyük Türk Hakanlığı" olarak adlandırılmaktadır (Balta,2014:s.10).

Kültür büyümedir. Bir millet kültürünün gerçek damgasını ve tarzını ne kadar iyi temsil eder, gösterirse (kültürün en soylu yaratıları içinde ait olduğu milletin kendisi vardır) burada iktidar sahibi aileler, çevreler kişiliklerdeki yüksek form düzeyi, gelenek, eğitim, görenek, doğuştan gelen üstünlük yaşamı bütünü kaderini gösterir (Alatlı 2010:s.1685).

Anadolu'nun tarihi birikimi kültürümüzün, kimliğimizin, giyim-kuşam ve süslenme tarzımızın yansımasıdır. Tarihte zor doğa şartlarının ortaya çıkardığı giysi modelleri, pantolon, ceket, çizme, takı-aksesuar, başlık çeşitleri zamanla dünya milletlerince de benimsenmiştir.

Sadece evinde ve tarlasında çalışan kadın, zamanla, yaşam biçimlerinin değişmesi ile memuriyet alanında çalışma haklarına sahip olmuştur. Toplumsal etkileşim, yaşam koşulları, moda etkisi giyim kuşam özelliklerini değiştirmiştir. Özelliklerini koruyan giyim kuşam kültürünün belgelenmesi gelecek kültürlerle aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Anadolu'da giyim kuşam özellikleri bir çok bölgede benzerlik göstermekle birlikte farklılıklar içermektedir. Bu farklılıkların değerlendirilmesinde bilimsel çalışmalar ve alan araştırmaları önemli adımlardır.

2.Yozgat İli Giyim Kuşam Kültürü

Anadolu coğrafyasında çok kültürlü yaşamın izlerini arkeolojik buluntularda ve etnografik eserlerde görmek mümkündür. Yozgat ili yerleşim merkezi olarak geçmiş yüzyıllarda birçok önemli medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Hitit, Galat ve Romalılar dönemlerinde önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Bu bölgedeki tarihsel süreç içinde kültürel birikimlerde güzel sanatlar düzeyinde bir çok arkeolojik ve etnografik eserin üretildiği dikkat çekmektedir.

Yozgat İli geleneksel giyim kuşam kültüründe de çok kültürlü yaşamın izlerini görmek mümkündür. Anadolu'nun ortasına yerleşmiş olması dolayısı ile toplumsal, kültürel, sosyal yönlerden birçok kültür ile etkileşim halinde derin bir sanat sahası oluşturmuştur. Birçok kültürün yaşam biçimi, inançları, gelenek, göreneklerinin birikimi ve karışımı ile günümüzde bile güzelliğini koruyan destansı sanat eserleri niteliğinde baş süslemeleri ve bu süslemeleri tamamlayan geleneksel giysiler canlı olarak halen burada yaşatılmaktadır.

Yozgat; doğudan göç eden Türkmen, Dadaş, Kürt ve Çerkezlerin yanı sıra Balkanlara yerleşip tek-

rar Anadolu ya dönen Balkan muhacirlerine de ev sahipliği yapmıştır. Örneğin; Bulgaristan'ın etnoğrafya müzelerinde sergilenen el dokumalarında, örgülerinde, geleneksel giyim kuşamında biçim, teknik ve motif özelliklerinde Yozgat el sanatı ve giyim kuşam örneklerinin benzer özellikleri vardır.

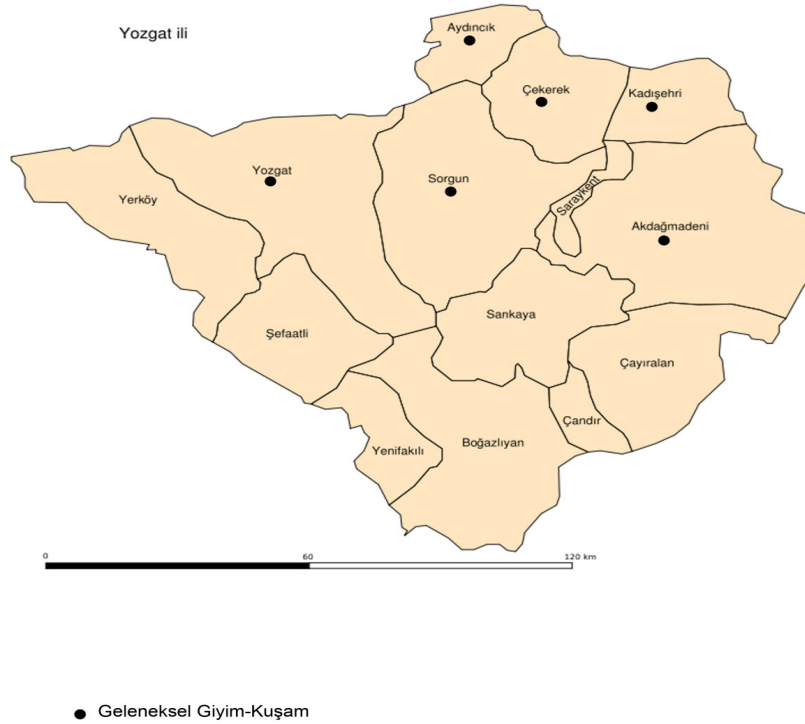
Günümüzde yapılan halk sanatları ile bağlantılı kültürel araştırmalar göstermektedir ki her il çeşitli konularda birçok özelliğe sahip, birçok ürün örneği ile karşımıza çıkmaktadır. Yozgat ili geleneksel giyim-kuşam ve baş süsleme örnekleri ile incelenmeye ve markalaşmaya değer niteliktedir.

Bu bildiriye konu olan “Yozgat Giyim Kuşam Kültürü” G.Ü. BAP Projesi kapsamında çalışılmıştır. Yozgat il merkezi ve ilçelerinde yapılan alan araştırmaları 2003-2007 tarihleri arasında yapılmış ve “Yozgat Nizamoglu Konağı Etnoğrafya Müzesi”nde yapılan çalışmalarla tamamlanmıştır.

Araştırma; merkez ilçe, Akdağmadeni, Aydıncık, Boğazlıyan, Çandır, Çayıralan, Çekerek, Kadışehri, Saraykent, Sarıkaya, Sorgun, Şefaati, Yenifakılı, Yerköy İlçeleri ve bazı köylerinde yürütülmüştür.

Araştırma kapsamında; geleneksel giyim-kuşam alanında 5 adet yöresel giysi örneği belgelenmiştir. Alan araştırmasında Akdağmadeni, Kadışehri, Çekerek ve Sorgun İlçeleri köylerinde tespit edilen geleneksel kadın giyim kuşamı belgelenmiştir (Bkz.Tablo.1).

Tablo 1: Yozgat İli Geleneksel Giyim - Kuşam Atlası (Yozgat El Sanatları ve Giyim Kuşam Atlası. G.Ü.BAP Projesi.2008,Ankara).

2.1. Sorgun (Çayözü) İlçesi Geleneksel Giyim Kuşamı

Fotoğraf.1 : Gelin Başı

Fotoğraf.2 : Gelin Başı Detay

Örnek No: 1

Ürün Cinsi: Gelin başı (baş övme, baş ovma)

Süsleme Özellikleri: Bordo fötr fes üzeri koyu pembe kumaş ile kaplanmıştır. Üzerine tüylü gelin başlığı yerleştirilmiştir. Renkli şifon kumaşlarla çekiler yapılmış, ön yüzüne kırmızı(al), baş arkasına üzeri pullarla süslü yeşil ve kırmızı şifon örtü tutturulmuştur. Renkli çekilerin üzeri altın paralar, mavi boncuklar ve her iki yanına takılan gelin teliyle süslenmiş, alın ortasında bir bayrak, yanlara iki ayna yerleştirilmiştir.

Kullanım Şekli: Gelin başı

Bulunduğu Yer: Sorgun-Çayözü

Kaynak Kişi: Döndü Akdemir

Fotoğraf.3 : Areyçin

Fotoğraf.4 : Areyçin' in kullanımı

Fotoğraf .5Areyçin Detay

Örnek No: 2

Ürün Cinsi: “Areyçin” sepet örgü tepelik

Boyut: 17 cm Çap:14,5 cm

Özellikleri: Bitkisel saplarla dairesel formda ortası boğumlu konik şeklinde örülmüştür. Boğumlu bölümde arkaya doğru uzanan yeşil bir örtü yerleştirilerek bunun üzerine beyaz oyalı bir yazma sarılmıştır.

Kullanım Şekli: Gelin başı süslemesinin önemli bir parçasıdır.

Bulunduğu Yer: Sorgun-Çayözü

Kaynak Kişi: Döndü Akdemir

Fotoğraf.6 : Pullu Kıvrak

Örnek No: 3

Ürün Cinsi: Pullu Kıvrak

Süsleme Özellikleri: Areyçinin çevresine pullarla süslenmiş kırmızı şifondan yapılan gelin alı, sarılmış ve boğumlu kısma üzerinde altınlar bulunan kırmızı kurdele bağlanmıştır.

Kullanım Şekli: Gelin başı

Bulunduğu Yer: Sorgun-Çayözü

Kaynak Kişi: Döndü Akdemir

2.2 Çekerek (Sarıköy) İlçesi Geleneksel Giyim Kuşamı

Fotoğraf .7:Geleneksel Kadın Giyimi (Ön)

Fotoğraf .8:Geleneksel Kadın Giyimi (Yan)

Örnek No: 4

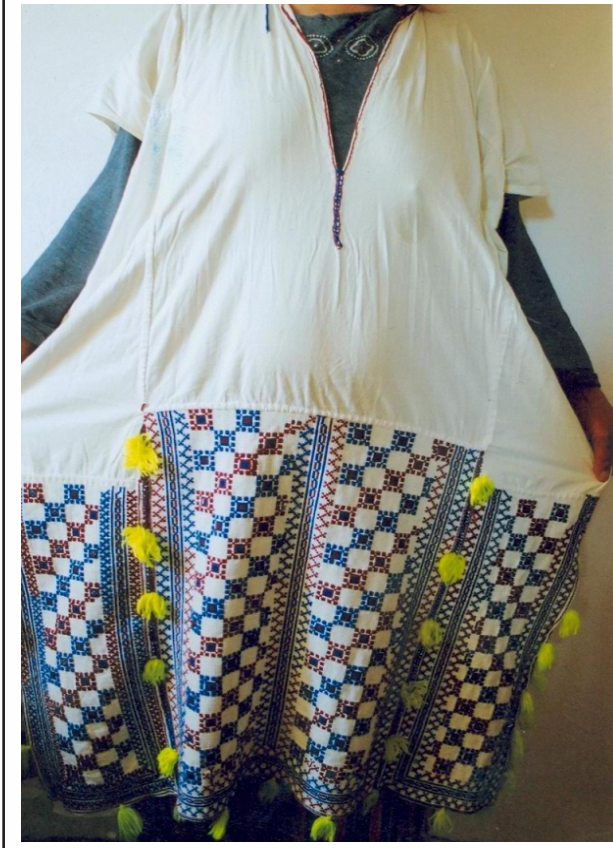
Ürün Cinsi: Geleneksel kadın giyimi; Giysi; şalvar, göynek, üç etek(saya), döşlük(cıngıl), önlük ve kuşak, başta; başlık(fes), örtü, (cenik örtüsü) parçalardan meydana gelmiştir.

Özellikleri: Üç Etek/ Saya; Kadife ya da kutnu kumaştan yapılan üç etek giysilerin yaka kısımları renkli üçgen kumaşlarla, beden kısımları ise geometrik ve bitkisel formda renkli suzeni tekniği ile süslenmiş aralara renkli pullar serpiştirilmiştir.

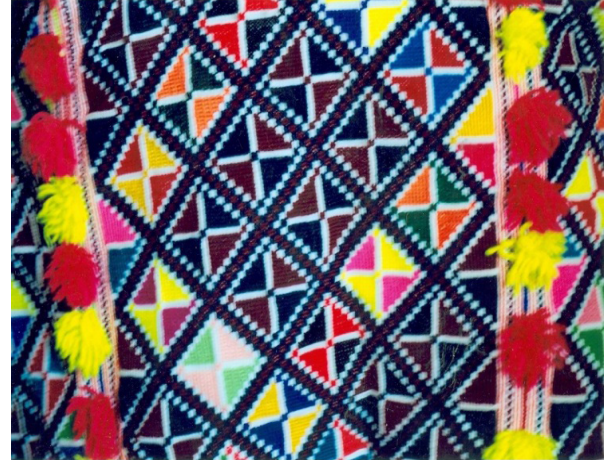
Kullanım Şekli: Tören Kıyafeti (süslemesi daha az olanı ise günlük kıyafettir.)

Bulunduğu Yer: Çekerek-Sarıköy

Kaynak Kişi: Menevşe Çakan

Fotoğraf.9 : İç Göynek

Fotoğraf.10 : İç Göynek Üzerine Yapılan İşleme Detayı

Örnek No: 5

Ürün Cinsi: Geleneksel kadın giyimi / İç giysi, göynek

Süsleme Özellikleri: Üst beden kısmı patiskayla yapılan gömleğin, alt parçaları etamin ile yapılmıştır. Gömleğin yakası basit tığ tekniği, etaminden oluşan alt parçalar mavi, kırmızı ipliklerle, çarpı işi kanava yapılarak işlenmiştir. Parçaların birleştirme dikişleri üzerine sarı ince yün ipliklerle püsküller yapılarak süslenmiştir.

Kullanım Şekli: İç giysi olarak kullanılmaktadır.

Bulunduğu Yer: Çekerek-Sarıköy

Kaynak Kişi: Menevşe Çakan

Fotoğraf.11 : Döşlük

Örnek No: 6

Ürün Cinsi: Geleneksel kadın giyimi / Döşlük

Boyut: 50x28

Süsleme Özellikleri: Genellikle etaminden yapılan döşlük üzeri renkli ince yünlerle çarpı işi (kanava) işlenmiştir. Bu işlemenin üzerine de geometrik şekilde, ucunda pul bulunan beyaz mat boncuk dizileri tutturularak süslenmiştir. Sallanan boncuklar ve ışıltılı pullarla süslenen parçaya yörede çingil adı verilmektedir.

Kullanım Şekli: Üç eteğin yaka içine, boyna bağlanarak göğüs üzerini örtecek şekilde kullanılır.

Bulunduğu Yer: Çekerek-Sarıköy

Kaynak Kişi: Menevşe Çakan

Fotoğraf .12:Keçe Fes

Örnek No: 7

Ürün Cinsi: Geleneksel Başlık “Keçe Fes”

Süsleme Özellikleri: Keçe ile yapılan fesin alın kısmında kumaştan yapılan bir bant yer almaktadır. Bu bant üzeri siyah ve kırmızı renkte sutaşı ile süslenmiş ve boncuk dizisiyle çene bağı yapılmıştır.

Kullanım Şekli: Baş giysisi.

Bulunduğu Yer: Çekerek-Sarıköy

Kaynak Kişi: Menevşe Çakan

Fotoğraf.13 : Geleneksel Kadın Giyimi (Ön)

Örnek No: 8

Ürün Cinsi: Geleneksel kadın giyimi / Önlük

Boyut: Üç etek;1,35 cm, Önlük; 90 cm.

Süsleme Özellikleri: Kadife ya da kutnu kumaşla yapılan önlüğün ve üç eteğin üzeri geometrik, bitkisel formda çok renkli suzeni tekniği ile süslenmiştir. Önlüğü bele bağlayan ince bağcıklar çarpana veya kolan dokuma ile yapılmıştır.

Kullanım Şekli: Üç eteğin ön etek parçaları katlanarak bele arkadan tutturulur, üzerine önlük (günlük işler yapılırken ve süslenmek amacı ile) bağlanır.

Bulunduğu Yer: Çekerek-Sarıköy

Kaynak Kişi: Menevşe Çakan

Fotoğraf.14 : Geleneksel Kadın Giyimi (Arka)

Fotoğraf.15 : Üç Etek

Fotoğraf.16 : Üç Etek (Arka)

Örnek No: 9

Ürün Cinsi: Geleneksel kadın giyimi; Üç etek / Saya, döşlük, önlük, kuşak, şalvar,

Boyut: 1.50 cm

Süsleme Özellikleri: Üç etek/Saya; Renkli kumaş parçalarından yapılan aplike-yama parçalar sırt kısmında simetrik verev, etek ve kollarda yatay şekilde giysi üzerine yerleştirilerek kenarlarından renkli sutaşı ile tutturulmuştur. Sutaşı üzerlerinden, uçlarında pullar bulunan beyaz boncuk dizileri ile süslenmişlerdir.

Kullanım Şekli: Boncuksuz olan üçetekler günlük giysi, boncuk süslemeliler ise tören giyimi olarak kullanılmaktadır.

Bulunduğu Yer: Çekerek-Sarıköy

Kaynak Kişi: Menevşe Çakan

Fotoğraf.17: Önlük

Örnek No: 10

Ürün Cinsi: Önlük

Boyut: 87 cm

Süsleme Özellikleri: Etamin kumaşla yapılan önlüğün üzeri tamamen çarpı işi tekniği ile işlenmiştir. İşlemenin üzerine uçlarında pul boncuklar bulunan beyaz boncuk dizileri sutaşıyla birlikte tutturulmuştur. Önlüğün üç kenarı sarı kırmızı renkli püsküllerle süslenmiştir.

Kullanım Şekli: Üç eteğin ön etek parçaları katlanarak bele arkadan tutturulur, üzerine önlük (günlük işler yapılırken) bağlanır.

Bulunduğu Yer: Çekerek-Sarıköy

Kaynak Kişi: Menevşe Çakan

2.3. Kadişehri (Yavuşan) İlçesi Geleneksel Giyim Kuşamı

Fotoğraf.18: Geleneksel Kadın Giyimi

Örnek No: 11

Ürün Cinsi: Geleneksel kadın giyimi

Süsleme Özellikleri: giysi; şalvar, iç giysi göynek, döşlük(cıngıl), üç etek(saya), önlük başta; başlık(fes), örtü, (cenik örtüsü), gibi parçalardan oluşmaktadır.

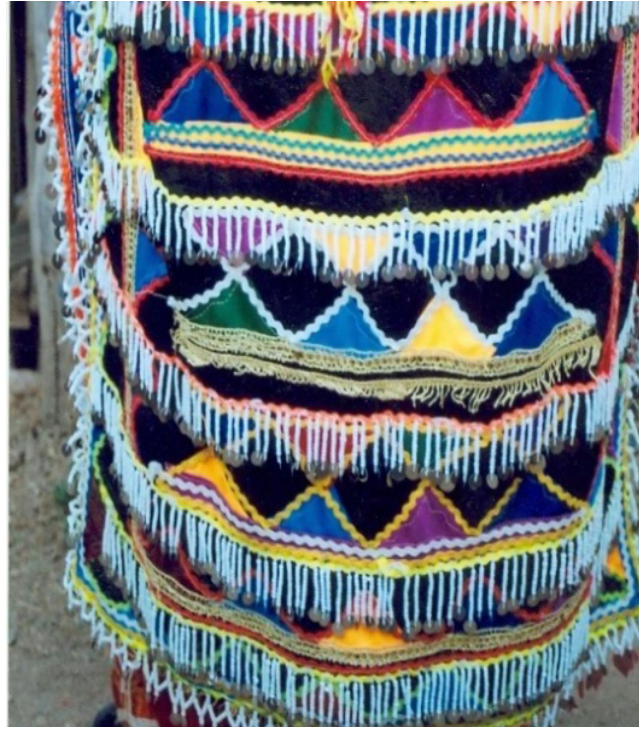
Kullanım Şekli: Boncuksuz olan üçetekler günlük giysi, boncuk süslemeliler ise tören giyimi olarak kullanılmaktadır.

Bulunduğu Yer: Kadişehri-Yavuşan.

Kaynak Kişi: Güldal Akbaba

Fotoğraf.19: Geleneksel kadın giyimi (Ön)

Fotoğraf.20 : Geleneksel kadın giyimi (Arka)

Örnek No: 12

Ürün Cinsi: Geleneksel kadın giyimi

Süsleme Özellikleri: Kadife ya da kutnu kumaştan yapılan giysilerin yaka kısımları renkli üçgen kumaşlarla, beden kısımları ise geometrik ve bitkisel formda renkli Suzeni tekniği ile süslenmiş aralara renkli pullar serpiştirilmiştir.

Kullanım Şekli: Boncuksuz olan üç etekler günlük giysi, boncuk süslemeliler ise tören giyimi olarak kullanılmaktadır.

Bulunduğu Yer: Kadışehri-Yavuşasan.

Kaynak Kişi: Güldal Akbaba

Fotoğraf.21:İç Göyneğin Yaka Detay

Fotoğraf.22 : İç Göyneğin Etek Detay

Örnek No: 13

Ürün Cinsi: Geleneksel kadın giyimi

Süsleme Özellikleri: Patiska veya etamin kumaşla yapılan gömleğin yakası mavi ve kırmızı ipliklerle, çarpı işi kanava yapılarak işlenmiştir. Üzeri, uçlarında pul boncuk bulunan beyaz boncuk şeritlerle süslenmiştir. Alt etek parçaları renkli geometrik formlu Örneklerle süslenmiş, birleştirme dikişleri üzerine renkli ince yün ipliklerle püsküller yapılarak süslenmiştir.

Kullanım Şekli: Üç etek içine giyilir

Bulunduğu Yer: Kadışehri-Yavuşasan.

Kaynak Kişi: Güldal Akbaba

Fotoğraf.23 : Şalvar

Örnek No: 14

Ürün Cinsi: Geleneksel kadın giyimi / Şalvar

Boyut: 90 cm

Süsleme Özellikleri: Belden diz üzerine kadar ve ağ kısmı kumaşla yapılan şalvarın bileğe kadar olan kısmı kutnu kumaştan yapılmıştır. Şalvarın üzeri geometrik formlarda süzeni motifleriyle süslenmiştir.

Kullanım Şekli: Giysinin alt parçası.

Bulunduğu Yer: Kadışehri-Yavuhasan.

Kaynak Kişi: Güldal Akbaba

Fotoğraf.24 : Önlük 1

Fotoğraf.25: Önlük 2

Örnek No: 15

Ürün Cinsi: Geleneksel kadın giyimi / Önlük

Süsleme Özellikleri: Etamin kumaşla yapılan önlüğün üzeri renkli ince yün ipliklerle çarpı işi tekniği ile işlenmiştir. İşlemenin üzerine uçlarında pul boncuklar bulunan beyaz boncuk dizileri yatay yönde üst üste sıralanmıştır. Alt zemine yapılan işlemler boncuk aralarından renkli bir görüntü sergilemektedir.

Kullanım Şekli: Günlük giysi

Bulunduğu Yer: Kadışehri-Yavuhasan.

Kaynak Kişi: Güldal Akbaba

Fotoğraf.26 : Arkalık

Fotoğraf.27 : Arkalık Detay

Örnek No: 16

Ürün Cinsi: Geleneksel kadın giyimi / Arkalık

Süsleme Özellikleri: Bütün giysiler sırasıyla giyildikten sonra, boncuktan yapılan ve aksesuar olarak kullanılan arkalık bele bağlanır. Boncuklarla yapılan bütün püsküller, enine boncuk dizeleriyle birbirine tutturularak yan yana ve üst üste gelecek şekilde dizilmiştir.

Kullanım Şekli: Tören kuşağı.

Bulunduğu Yer: Kadışehri-Yavuşan.

Kaynak Kişi: Güldal Akbaba

3. Sonuç Ve Öneriler

3.1. Sonuç

Yozgat İli Aydıncık, Çayözü, Çekerek, Sarılar, Sorgun, Kazankaya ve Yavuşan'da belgelenen baş süslemeleri, şalvar, gömlek, döşlük, üç etek, entari, önlük, kuşak ve önlükler yöreye özgü kültürel kimlik içermektedir.

Yozgat İli geleneksel giyim kuşamının önemli bir parçası olan başlıklar Sorgun ve Çekerek ilçeleri köylerinde belgelenmiştir. Gelin baş süslemelerinde; Sorgun-Çayözü'nde gelinlere fes üzerine kırmızı başörtü örtülerek boncuklu ve oyalı krep örtülerin yatay sıralar halinde bağlandığı; baş üst kısmının renkli tüylerle, ayna ve bayrak ile süslediği tespit edilmiştir (Bkz. Fotoğraf: 1.2.). Ayrıca, bir başka gelin başı süslemesinde yörede "Areyçin" denilen konik sepet örgünün başa yerleştirildiği ve kat kat pullu kırmızı baş örtüleri ile süsleme yapıldığı görülmüştür (Bkz.Fotoğraf: 3.4.5.6.).

Günlük baş giyiminde fes kullanımı yaygındır. Çekerek Sarıköy yöresinde belgelenen kırmızı keçe fes üzerine kadınlar günlük kullanımda iki kat oyalı yazma kullanmaktadır. Fesin iki yanından çene bağı vardır. Fesin ön alın kısmı siyah kumaş üzerine su taşı ile süslenmiştir. Bazı örneklerde kanaviçe işlemelidir (Bkz. Fotoğraf.7)

Yozgat İli Kadışehri – Yavuşan'da tespit edilen giyim-kuşam örneklerinin özellikle elbise üzerine giyilen önlüklerde boncuk süslemelerinin çok yoğun olduğu, paralel verev çizgilerin oluşturduğu "V" lerin iç kısmının geometrik formlarda boncuk ve pullardan oluşan saçaklarla süslediği, ara boşlukların kanaviçe işleme ile doldurulduğu görülmüştür (Bkz.Fotoğraf.18.,19.,20.,24).Yavuşan'da kadınların giysi üstüne iş yaparken basma kumaşlardan, beli lastikli ve bol kesimli eteklerini giyerek giysilerini korumaktadırlar. Kadınlar basma etek altına kat kat giydikleri boncuklu giysilerini bel kısmına sardıkları dokuma kumaşlarla tamamlamaktadır. Ayrıca, kadınların bel kısımlarında küçük çakı, makas ve anahtar asılıdır.

Araştırmanın yapıldığı 2007 tarihinde kaynak kişilerin aktarması ile boncuklu geleneksel kıyafetin her gün kullanıldığı ifade edilmiştir. Yöre kadınlarımız "kız iken döşümüze altınlar takardık, başımıza siyah örtüyü örterdik. Gelin olunca fes giyer renkli örtüler bağlardık, altın takardık, kutnu üç etek takımı giyerdik, kuşak kuşanırdık" demişlerdir.

3.2. Öneriler

Kültürlerin birikimleri olan sanat eserleri görüntülerinin yanı sıra iletişimi sağlayan ürünlerdir, ancak bu iletişimin gerçek anlamları gözden kaçırılabilir görseelliklerinin yanı sıra halk kültürü açısından ayrıca incelenebilirler. Sanat eski dediğimiz bu yaratıcı kültürel değerlerimiz kültürler arası iletişim objeleri olarak markalaşmalı öncelikle bölgelere kazandırılmalı ve evrensel tanıtılmalıdır.

Yaşam koşulları sebepleri ile değişikliğe uğrayan baş süslemeleri ve giyim kuşam zenginliklerimizi geleneksel kültür olarak incelemek, araştırmak, yazılı belgeler haline getirmek, turistik bebekler ve diğer objeler ile simgeleştirerek ulusal değerlerimizi küresele tanıtmak, markalaştırmak bilimsel ve çağdaş görevlerimizden biri olmalıdır.

4. Kaynakça

ALATLI, Alev 2010, "Batıya Yön Veren Metinler IV" Kapadokya.

APAK, Sevük Tekin Melek, F.GÜNDÜZ, Onat, F.ERAY, Öztürk 1997, "Osmanlı Dönemi Kadın

Giyimleri”, İş Bankası Yayınları, Ankara.

BALTA, Nevin 2014, “*Anadolu Kadın Başlıkları*”, Ankara.

‘ERDEM’ 1989 Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, sayı. 13, Ankara.

FREELAND Cynthia 2001, çev: DEMİR, Fisun, “*Sanat Kuramı*”, Ankara.

KIRZIOĞLU, Neriman Görgünay 1992, “*Giyim Sanatı Ve Kişisel Görünüm*”, Ankara.

KİMBERLY Hart, GEN Elçin 2011, “*Modernliği Dokumak*”, “Bir Batı Anadolu Köyünde Hayat Aşk ve Emek”, İstanbul.

ÖZDER, Lale .1999, “*İç Anadolu Bölgesi Geleneksel Kadın Başlıkları*”, Ankara.

ÖZDER, Lale, KURT, G. 2008, “*Yozgat İli Geleneksel Kadın Kıyafetlerindeki Boncuk Süslemeleri*” I. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri. G.Ü. TESAM Yayınları: 1. Ankamat , Ankara.

ÖZDER, Lale, YALÇINKAYA, T.N., BAYKASOĞLU, N. 2008, “*Yozgat İli Nizamoğlu Konağı Etnoğrafya Müzesi El Sanatları ve Giyim Kuşam Kültürü Örneklerinin Elektronik Ortamda Tanıtılması*” 38. İcanas Kongresi - Maddi Kültür. Cilt III. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yük. Kur. Korza Yayınevi. Ankara.

YOZGAT İLİ ÖRGÜ ATLASI ÇORAP VE PATİK ÖRNEKLERİ

Gülten KURT¹

Özet

Türk giyim kuşamını oluşturan parçalar içerisinde ayağa giyilen çorap ve patikler, kültürümüz ve el sanatlarının geçmişten günümüze yansıyan özellikleri açısından önem taşımaktadır.

Zengin bir konu, üslup ve teknik alana sahip bulunan el örücülüğü Türk el sanatlarının önemli ve en eski alanlarından birisidir. Örücülük sanatının başlangıç tarihi bilinmemekle beraber, Pazırık kurganlarından çıkarılan kadın giyiminden örnekler arasında yer alan, üzeri nakışlı keçe çoraplar, Milattan öncelere kadar uzanan Anadolu Türk örgü sanatının ve çoraplarının 19.yüzyıldan önceki varlığına işaret etmektedir.

Bölgenin bulunduğu konum ve coğrafi şartlara bağlı olarak, Yozgat ve çevresinde yapılan alan araştırmalarında, yöreye ait çorap ve patik örnekleri tespit edilmiştir. Ayrıca Yozgat ili Nizamoğlu Konağı Etnoğrafya Müzesinde bulunan çorap örnekleri de, bölgenin zengin kültürünü ortaya koymaktadır. Bölgelere göre farklı teknik özelliği bulunan örme çorap ve patikler, sadece malzemeleri yönünden değil renkleri ve geleneksel motifleri ile de anlam taşımaktadır. Yöre çorap ve patiklerin de yapım ve kullanım alanına bağlı olarak, iki ve beş şişe yapılan örgülerde, zengin desen süsleme örnekleri dikkati çekmektedir.

Zamanla yaşam kültürünün bir parçası haline gelen çorap ve patik örücülüğü, gelenek ve göreneklere bağlı olarak günlük kullanım alanının yanın da, yöre de kız çeyizlerinde de yer almaktadır.

Bu çalışmayla yörede tespit edilen 60 adet şiş örgü çorap ve patik örnekleri, teknik, renk ve motif özellikleri açısından incelenerek örneklerle sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: El sanatları, örücülük, çorap, patik

Abstract

Knitting Atlas Of The City Of Yozgat Sock And Botee Samples

Among the parts comprising Turkish clothing, socks and bootees worn on foot are of importance in terms of their features that reflect our culture and handicraft arts from the past to the present time.

Having a rich topic, style and technical field, hand knitting is one of the most significant and oldest fields of Turkish handicraft arts. Even though the starting time of the art of knitting is not known, embroidered felt socks that were unearthed in Pazırık cairn and comprising good woman clothing samples indicate that Anatolian Turkish knitting art dates back to the time BC and shows the existence of socks before 19th century.

Depending on the place and geographical conditions of the region, local sock and bootee examples were determined in the researches carried out in the city of Yozgat and its neighbourhood. In addition, the samples of socks in the Ethnographic Museum of Nizamoğlu Konağı in the city of Yozgat indicate the rich culture of the region. Having various technical features depending on the regions, knitted socks and booties bear great meanings not only with their materials used but also with their colours and traditional motives. In terms of the production and field of usage in the regional socks and booties, rich designs and decoration

¹Yrd.Doç.Dr. AİBÜ.Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü Gölköy/ BOLU kgulten@gmail.com

samples are striking in the knitting made with two or three knitting needles.

Having been an indispensable part of life culture, sock and bootie knitting take its place in daily use depending on the traditions and customs as well as in the trousseau of the girls in the region.

In the current study, 60 needle knitted sock and bootie samples that were determined in the region will be investigated and presented in terms of their techniques, colour and motive features with their examples.

Keywords: Handicraft Arts, Knitting, Sock, Bootie

1. Giriş

Gelenek ve göreneğimize bağlı olarak, Türk el sanatları zengin teknik ve ürün özelliğine bağlı olarak geçmişten günümüze kültürümüzün en önemli etnografik eserlerini oluşturmaktadır. Bu gün de hala Anadolu insanının yaşam tarzıyla bütünleşen bu ürünlerin bir kısmı yok olmayla karşı karşıya kalmış ve yozlaşmıştır. Şehirleşmenin ve teknolojinin gelişimine bağlı olarak yaşam kültürümüzle birlikte bu eserlerimizde zaman içerisinde yavaş yavaş kaybolduğunu görmekteyiz. Anadolu da bazı bölgelerde ve kırsal kesimde yaşam koşullarıyla birlikte çeyiz ve düğün geleneğine bağlı olarak yaşayabilenler bu çalışmalarla tespit edilmektedir.

Zengin bir konu, uslu ve teknik alana sahip bulunan el örücülüğü Türk el sanatlarının önemli ve en eski alanlarından birisidir. Örücülük sanatının başlangıç tarihi bilinmemekle beraber, Pazırık kurganlarından çıkarılan kadın giyiminden örnekler arasında yer alan, üzeri nakışlı keçe çoraplar, Milattan öncelere kadar uzanan Anadolu Türk örgü sanatının ve çoraplarının 19.yüzyıldan önceki varlığına işaret etmektedir(Soysaldı, Kurt. 2009.).

Fotoğraf:1.Gelin çorabı ve patik

Tarihi eski olmakla birlikte, bir örme ve dokuma sanatı olarak gelişmesi, Türklerin Anadolu'ya gelişleri ile başlar. Türklerin Anadolu'ya geldikleri zaman diliminde yazılan Divanü Lügat-it Türkler'de yer alan "eliglik, eldiven, elcik, etük, edik-papuç (çedik-örgü patik) gibi terimler çorapla ilgili terminolojiye işaret etmektedir. İzlik bolsa er öldimes, içlik bolsa at yağırmas- çarık olsa adam ölmez; keçe olsa- teyelti bulunsa at yağır olmaz, şeklindeki bilgiler özellikle ata binerken ayağa bir nakışlı keçe (içlik) giyildiğini ortaya koymaktadır. İzlik kesilen hayvanların derisinden yapılan Türk çarığıdır. (Barışta, 1986:873).

El sanatlarının içerisinde yer alan çorap örücülüğü, Anadolu'nun bir çok yöresinde kadınlar tarafından yoğun bir şekilde yapıldığı görüldüğü de, eskiden erkeklerinde çorap örücülüğü konusunda oldukça güzel örnekler ortaya koydukları bazı araştırmalarda tespit edilmektedir.

Fotoğraf:2.Çorap ören bir çift

Çorap ayağa giyilen, baldırın yarısına ya da dize kadar çıkarılan, dış etkenlerden korunmak, aynı zamanda giysiyi tamamlamak amacıyla kullanılan ve pamuk, yün, sentetik vb. elyaflardan elde edilen ipliklerin şiş aracı yardımıyla oluşturduğu ilmeklerin birbiri içerisinden geçerek meydana getirdikleri dokulardır. Anadolu'da sosyal bir nitelik taşıyan çorap örücülüğü ham maddesinin kolay temin edilmesi araç özelliğinin taşınabilir olmasından her yaştaki bireyler tarafından her yerde ve her zaman üretimi kolayca yapılabilir (Akpınarlı, 1995).

Çoraplar;

Kullanım amacına göre, gündelik çoraplar kadın, erkek ve çocuk ölçülerinde; tören çorapları, çeyiz çorapları, gelin ve damat çorapları, yol çorapları, asker çorapları, oynaş, güreş v.b. çoraplar.

Kullanılan araca göre, beş şiş ile yapılan çoraplar, iki şiş ile yapılan çoraplar

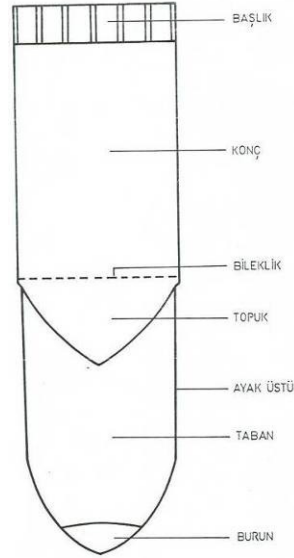
Kullanılan gerece göre; tiftik çoraplar, tüylü çoraplar, yün çoraplar, pamuk çoraplar, çift ipli çoraplar, tek ipli çoraplar.

Kullanılan örgü tekniğine göre; düz örgü çoraplar, ajurlu çoraplar, desenli çoraplardır.

Kullanılan bezeme türüne göre; Geometrik, bitkisel, figürlü, nesneli, sembolik bezemeler

Kullanılan kompozisyon şekline göre: Yatay, dikey, verrev, bütün yüzeye yayılan v.b. (Akpınarlı, 1995; Akpınarlı, 2010:148) sınıflandırılmaktadır.

Kullanılacak araçla birlikte, teknik özelliğine göre başlama kısmı farklılık gösteren çoraplarda, burun ve ayak üstü, taban, topuk, bilek, konç ve başlık kısımları, patiklerde, burun, taban, ayak çevresi, topuk ve yan, yani başlık gibi kısımlar bulunmaktadır.

Çorap Çizimi (Barişta,1986)

Çorap eldiven ve patik örücülüğü, basit araçlardan, tığ, iki veya beş şişe, doğal ve sentetik gereçlerden, tiftik, yün, pamuk, sentetik vb. doğal ve renkli iplikler kullanılarak, farklı örgü tekniklerinin bir araya getirilmesiyle farklı kompozisyonların oluşturulduğu örgülerden oluşmaktadır.

19. Ve 20. Yüzyıla ait müzelerimizde bulunan çoraplarda çok ince eğrilmiş yün iplik, tiftik, pamuk iplik, ipek iplik yanı sıra metal ipliğinde kullanıldığı görülmektedir. Genellikle doğal rengiyle birlikte, doğal boyalarla boyanan elde bükülmüş yün ipliğin kullanıldığı, tiftikten yapılan çoraplar bunlar arasında dikkat çekmektedir.

Fotoğraf:3 .Renkli ve tek renkli desenli örgü çoraplar

Teknolojik gelişmeye ve farklı ihtiyaçlara yönelen üretim sektörüne bağlı olarak doğal ipliklerin yerini hazır sentetik renkli iplikler almıştır. Zamanla yaşam kültürünün bir parçası haline gelen ve kalın örgüler sınıfında yer alan çorap örücülüğü, günümüz ihtiyaçlarına bağlı olarak, uzun konçlu çorap görünümünden çıkıp, konçsuz, çetik, patik, terlik gibi isimlerle anılmakta, literatürde ayağın taban ve ayak üstü kısımlarını saran, soğuktan korumak için kullanılan ayak giysisi olarak tanımlanabilmektedir(Soysaldı, Kurt, 2009).

Çoraplar, tek renkli ve çok renkli olarak iki ana başlık altında uygulanmaktadır. Tek renkli çoraplar genellikle damat ve gelin çorapları olup, yapımında, örgü tekniklerinin farklı kullanımıyla, yatay, dikey, ve diegonal sularla, arttırma ve eksiltme ilmeklerle ajur desenler uygulanmaktadır. Çok renkli çoraplarda ise motifler, dikey ve yatay yönde veya serpmeye olarak çorabın tüm yüzeyine dağılmaktadır.

Ülkemizde çorap ve patik örgüsü olarak isimlendirilen düz ve desenli örgülerin, desen açısından çok zengin olduğu bilinmektedir. Çok renkli çoraplar arasında işleme izlenimini veren özellikleri ile bazı çoraplar dikkati çekmektedir. Örgü ipliğinden başka süsleme iplikleri kullanılarak, düz örgü ilmekleri üzerinde yürütülen veya ilmeklere sarılarak, dolanarak yapılan bu örgülerin dolama, iğne ardı, zincir, sarma v.b. gibi isimlerinin de bulunduğu bilinmektedir(Barışta, 2005:s.243).

Fotoğraf:4.Figürlü ve bitkisel bezemeli patik örneği

Patikler de ise tek renkli örnekler yerine en az iki renkle başlayıp artan renk sayılarıyla, motifli örgülerin yoğun olarak yapıldığı görülmektedir.

Her biri kendi yapıldığı yöre kültürüne ait geleneksel motifleri yansıttığı düşünölen çorap ve patik motiflerinin de diğer el sanatlarında olduğu gibi göç, evlenme, etkileşim ve örnek alma gibi sebeplerle, bir çok örneğin farklı yörelere taşındığı gözlenebilmektedir.

Anadolu'nun hemen her bölgesinde, kullanım, çeyiz, hediye amaçlı olarak, çorap ve patik örücölüğü yapılmakta, yörelere göre özelliği bulunan çoraplar geleneksel motifleri ve renkleriyle de anlam taşımaktadırlar.

Geçmişte bazı bölgelerdeki çoraplara ait inanışlara göre ak çorap hediye edilmesi aydın temennileri, siyah çorap hediye edilmesi olumsuz temennileri ifade etmiştir. Bir çorabın örgüsünde tabii olmayan atmalar ve çoraplar, evliler arasında geçimsizliğe neden olacağına, dul bir kadının erkek çorabı giymesinden, evlenmek istediği manası çıkartılmış. Bir çift çoraptan bir tekinin kaybolması veya çalınması, evli ise ayrılığa sebep olacağı gibi inanışlar yer almıştır(Barışta, 1986:876). Çoraplardaki motiflerin muhabbet çengeli, ergen bıyığı, sarhoş yolu, ciğer deldi, kurt ayağı, incili küpe, sarhoş yolu, ergen bıyığı, dizi yılan gibi isimlerin yanı sıra bekarlar, evliler, dullar, kadınlar ve erkekler için ayrı ve özel çoraplar örölmüştür. Öyle ki birinin giydiği çoraba bakarak evlimi, dul mu, bekar mı olduğu anlaşılmaktadır(Önder, 1995 :45).

Sert iklim koşullarının yaşandığı bölgelerimiz de iklim ve coğrafyasına bağlı olarak ihtiyaçlar doğrultusunda el sanatları ürünleri çeşitlenmiş, gelenek göreneğe bağlı olarak da biçim ve motif özellikleri oluşturulmuştur.

İç Anadolu Bölgemiz de yer alan Yozgat ili, geleneklerine bağlı olarak, geçmişten günümüze kendi içinde geleneksel kültürünü yaşatmaya çalışan illerimizden birisidir. Bu yörede el sanatları ürünleri, çeyiz geleneğinin vazgeçilme bir unsuru olarak yaşamaya ve yaşatılmaya çalışılmakta ve her genç kızın çeyiz sandığı bu ürünlerle çeşitlenmektedir.

Yozgat İli el sanatları ve geleneksel giyim kuşamı, maddi kültürümüzün belgelenmesi, korunması ve tanıtılmasına yönelik olarak bu çalışma Gazi Üniversitesi, BAP Müdürlüğüne sunulmuş proje kapsamında

yapılmıştır.

“Yozgat Giyim Kuşam Atlası” ‘nı oluşturmak amacıyla, 2003 – Haziran 2007 – Haziran ayları arasında, Merkez ilçe, Akdağmadeni, Aydıncık, Boğazlıyan, Çandır, Çayıralan, Çekerek, Kadışehri, Saraykent, Sarıkaya, Sorgun, Şefaati, Yenifakılı, Yerköy İlçeleri ve bazı köylerinde yürütülmüş ve Yozgat Etnoğrafya müzesinde yapılan çalışmalarla birlikte tamamlanmıştır.

2. Yöntem

Bu çalışmada, Nizamoğlu arkeoloji müzesi ve Yozgat merkez ve ilçelere ait çorap ve patik ören kadınları ve örnekleri tespit etmek amacıyla tarama yöntemi uygulanmış veri toplama da görüşme formları uygulanmıştır.

“İç Anadolu Bölgesi Yozgat İli El Sanatları Ve Geleneksel Giyim- Kuşam Atlası” başlıklı proje kapsamında birbirinden farklı özelliklere sahip 60 adet çorap ve patik örnekleri araç gereç, teknik, motif, renk ve kompozisyon özellikleri açısından incelemeye alınmış ve müze çorap örneklerinden bazılarının microsoft excel ortamında çizimleri yapılarak bu örneklere atlas da yer verilmiştir.

3. Yozgat İli Çorap ve Patik Özellikleri

Bu Bildiride; el sanatlarımız içerisinde önemli bir yere sahip olan örücülüğe bağlı olarak, Yozgat, ilçe ve köylerde tespit edilen çorap ve patik örnekleriyle ve Yozgat Nizamoğlu Arkeoloji müzesine kayıtlı çoraplar ve patiklerle ilgili görüşme formlarından elde edilen bilgilere göre; yörede çeyiz ve hediye etme geleneğine bağlı olarak çorap ve patik örücülüğü merkeze oranla kırsal kesimde daha yoğun olarak yapılmaktadır. Özellikle örgü patiklerin kızların çeyizlerin de, kullanılmak ve gelin olunca yakın çevresine hediye edilmek üzere bulunmaktadır.

Fotoğraf:5.Yozgat Nizamoğlu Konağı Müzesi Çalışması

İncelenen çorap ve patiklerin yapımında beş şişle yapılan örnekler çoğunlukta olup, iki şişle yapılmış örnekler de tespit edilmiştir.

Örgü tekniği olarak, ters yüz örgü ve ajur tekniğinin uygulandığı örnekler bulunmaktadır. Tek renkli beyaz ve kremle örülen ajurlu çorapların, damat ve gelin çorapları olarak yapılırken, çok renkli çoraplar arasında da bazı gelin çorabı örneklerine rastlanılmıştır. Çorapların konç ve patiklerin bilek kısımlarında ters yüz tek renkli lastik örgü uygulanmıştır.

Fotoğraf:6.Burundan başlayarak yan ilmeklerden arttırma

Çorap ve patiklerde beş şişle uygulanan, başlama tekniği incelendiğinde; 1- Burundan başlayarak, eşit aralıklarla dönerek arttırma 2- Burundan başlayarak, sadece yan ilmeklerden arttırma yapılmaktadır. Sadece patiklerde uygulanan, iki şişle ön ayak üzerinden başlayarak parmak uçlarına doğru ön yüzün oluşturulduğu örgü tekniğiyle birlikte, üç ayrı başlama tekniğinin yapıldığı tespit edilmiştir.

Fotoğraf:7.Renkli desenli çorap ve patik Örgü

Bazı çorap örgülerde; 2 renk ile 6 renk arasında değişen sayıda renk kullanılmış, örneklerde iki renkli yatay geçişler üzerinde ana motifler kesintisiz devam etmiştir. Patiklerde koyu renk zemin üzerine farklı renklerde ana motifler ve bordürler veya küçük ana zemin üzerine motiflerin serpmeye uygulandığı görülmüştür.

Patik ve çoraplarda uygulanan motifler, üçgen, kare, baklava dilimi, verev ve yatay çizgilerin yer aldığı geometrik formlarla birlikte bitkisel, sembolik ve anlam yüklü motiflerin kullanıldığı farklı kompozisyonların oluşturulduğu görülmektedir. Çorap ve patiklerde motiflerin, yatay, dikey, birbirine bağlantılı veya serpmeye şeklinde yerleştirildiği, bordürler içinde ana motif tekrarları ve dikey olarak yerleştirilmiş motif sıraları yoğun kullanılmıştır.

Çorapların, bir kısmında, taban ve konç kısımları burundan başlayan ana motiflerle devam ederken, topuk kısımlarında, küçük üçgen, verev ve düz çizgilerden oluşan motifler kullanılmıştır. Müzede tespit edilen çorap örneklerinde ise ana motif tüm çorap yüzeyine uygulanırken, taban kısmında, küçük üçgen, damalı ve verev çizgilerden oluşan motifler yer almaktadır.

Fotoğraf:8. Motif ve kompozisyon özellikleri

Patikler de ise; Burun kısmına yerleştirilen küçük bordürlerden sonra ayak çevresi ve patik yan kısımlarına ana motifler yerleştirilmiş, tabanlara düz, vev ve helezon çizgi, damalı, serpm motifler uygulanmıştır. Bazı örneklerde ise, burundan başlayarak, ana motifler taban da dahil olmak üzere tüm patik yüzeyine serpm uygulanmıştır.

Çorap örgülerde sıklıkla: karnıyarık, çulluk başı, sarhoş yolu, şaşırtma, bereket gibi anlam yüklü, çakmak, çengel gibi nesnel, akrep, bülbül gözü, göz gibi figürlü, ve pıtrak, ağaçlı gerdanlık gibi bitkisel bezemelerden oluşan motif isimleri, patiklerde ise, kuşlu, balıklı, kelebekli, gibi figürlü, papatyalı, armutlu, lale gibi bitkisel, kalpli, muskalı gibi anlam yüklü, çengel gibi nesnel, damalı gibi geometrik bezemeli motif isimleri yer almaktadır.

Fotoğraf:9.Çorap ve patiklerin motif özellikleri

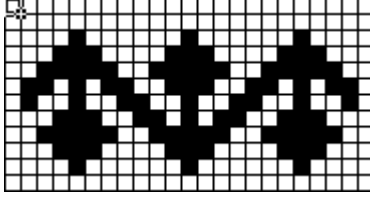
Çorap boyutlarının konç yüksekliği; 22cm ile 44 cm arasında, taban boyları, 24 cm ile 29 cm arasında değişmektedir. Ayak genişlikleri ise 9cm ile 12 cm. arasında değişen boyutlardadır. Patiklerde ise; taban uzunluğu 20 cm ile 27 cm arasında, taban genişliği; 7 cm ile 11 cm arasında değişmektedir.

4. Sonuç

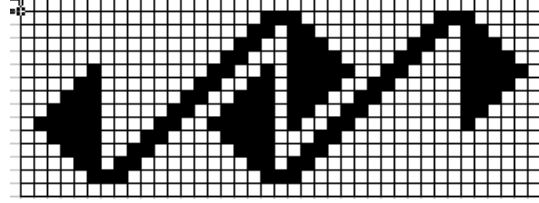
Sonuç olarak; Çeyiz geleneğimiz ve kültürümüzle birlikte Anadolu kadının yeteneğini, beğenisini, zevkini ortaya koyan, çorap ve patiklerimiz zengin motif özellikleri ve anlamlarıyla el sanatlarımızın önemli değerleri arasında yer almaktadır. Türk kadını yaşadığı coğrafyaya bağlı olarak, çevresinde görebildiği ve kendine esin kaynağı olabilecek bütün kavramları süsleme unsuru olarak kullanmış ve bunu motiflerine aktarmıştır. Günümüzde bir çok yöreyle birlikte, etnografya müzelerimiz de farklı motif özellikleriyle birlikte kültürümüzü yansıtan eski güzel çorap örnekleri bulunsa da, eski beğeni, değer ölçülerinin, törelerin, inanç-

ların alışkanlıkların etkileriyle biçimlenen çorapların ve patiklerin yapımı, ne yazık ki günümüzde giderek yerini alternatif teknolojik ürünlere bırakmaktadır. Anadan kıza el becerisi ve öğretilerle kazandırılan bu uygulamaların yerine artık genç kızlarımız teknolojiye bağlı farklı uygulamalarla vakit geçirmektedir. Türk el sanatlarının içerisinde gerek teknik gerek motif özellikleriyle yer alan çorap örneklerimizin belgelenmesinde ve gelecek kuşaklara aktarılmasında bu tür çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

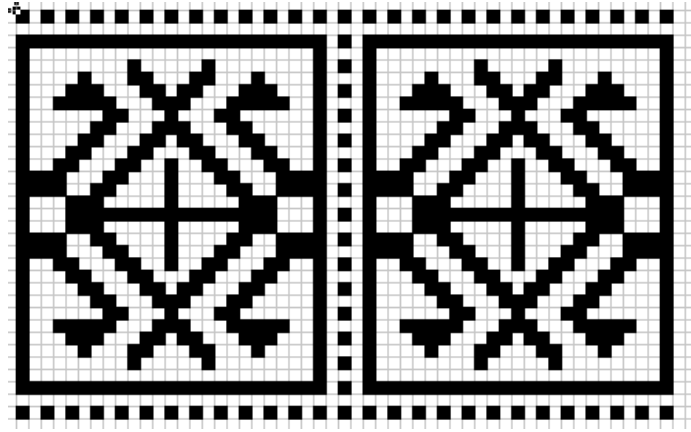
Motif Çizimleri

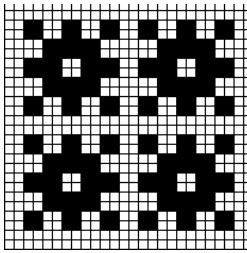
Şekil 2. Ağaçlı Gerdanlık

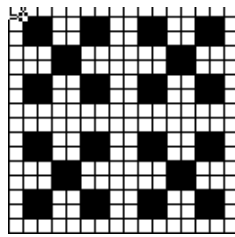
Şekil 3. Çulluk Burnu Motifi

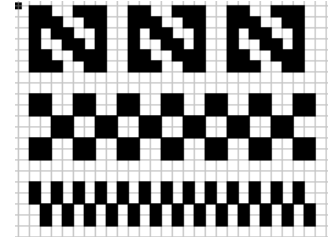
Şekil 4. Çulluk Burnu

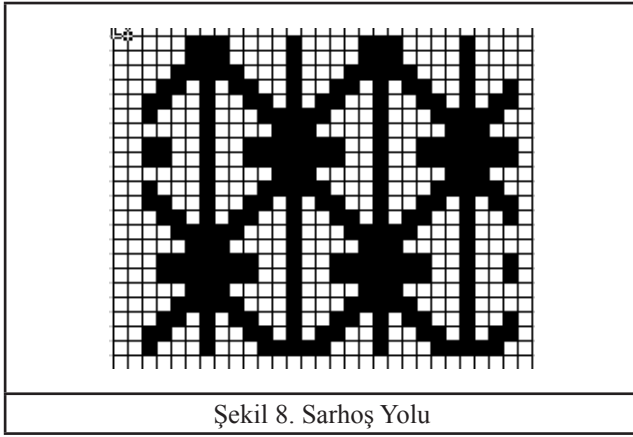
Şekil 5. Bülbül gözü

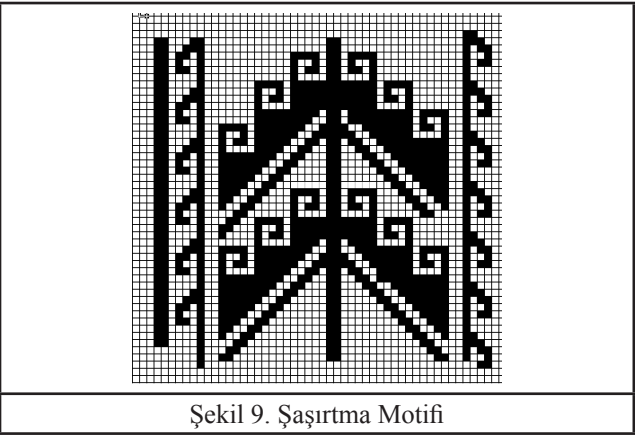
Şekil 6. Bereket Motifi

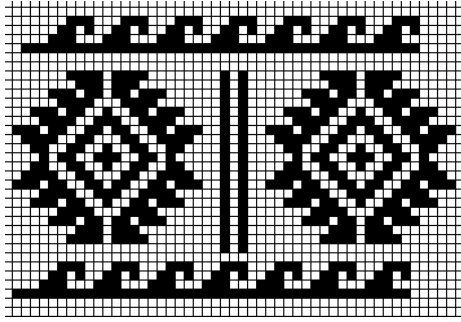
Şekil 7. Çakmak Motifi

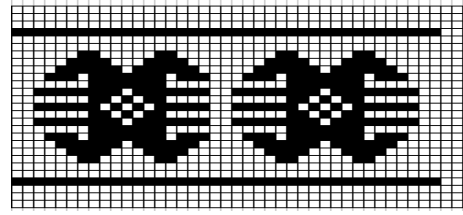
Şekil 8. Sarhoş Yolu

Şekil 9. Şaşırtma Motifi

Şekil 10 Göz Motifi

Şekil 11 Akrep Motifi

5. Kaynakça

- AKPINARLI, H. Feriha. “El örgüsü Çorapların Teknik Desen Renk ve Kullanım Özellikleri” G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara:1995
- BARIŞTA, H.,Örcün.(1986) Türk El Sanatlarından El Örgüsü Çoraplar, Erdem. Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, c.2.s.6 Ankara.
-(2005) Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Halk Plastik Sanatları.T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ÖNDER, Mehmet., (1995) Antika ve Eski Eserler Kılavuzu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ajansmat Ofset Matbaacılık. Ankara.
- SOYSALDI, Aysen., KURT,Gülten.,(2009) “**Günümüz Seydişehir Patik Örucülüğü**” Selçuk Üniversitesi, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Başkanlığı, II. Uluslararası Türk El Dokumaları (tekstil) Kongresi ve Sanat Etkinlikleri, 14-15 Mayıs Konya .

YOZGAT İLİ ÖRGÜ ATLASI : OYA KATALOĞU

N.Tomris YALÇINKAYA¹

Özet

Türk el sanatlarının somut olmayan önemli kültür öğelerinden olan oya ve dantel kültürümüz kadın toplumumuzda bir çeşit iletişim aracıdır. Geleneksel özelliklerini koruyarak yapılan ve Türk danteli olarak bilinen “Oya” ve “danteller” halen Türkiye’de birçok bölgede yapılmaktadır. Oya ve Dantel örgülerin kuşaktan kuşağa kültürel mirasımız olarak aktarılmasında bilimsel araştırmalar önem taşımaktadır.

G.Ü.BAP Müdürlüğünce desteklenen 08/2003- 04 nolu “ İç Anadolu Bölgesi Yozgat İli El Sanatları ve Geleneksel Giyim Kuşam Atlası” proje araştırmaları kapsamında 2003-2007 yılları arasında Yozgat İlinde tespit edilen Etnografik eserler içinde Oyalar ve Danteller incelenmiş ve “Yozgat İli Örgü Atlası “ olarak raporlaştırılmıştır.

Yozgat İli Örgü Atlasında ; Oyalar ve Danteller olarak iki grupta incelenmiştir.Tığ oyaları, iğne oyaları, mekik oyaları, boncuk oyaları ve firkete oyaları;Dantel örneklerde ise kenar ve ara danteller, tek parça danteller ve çok motifli tek parça dantel örnekleri tespit edilmiştir.

Atlas oluşturulmasında ; 21 adet çarşaf kenarı danteli, 4 adet ara danteli, 3 adet yastık başı, 5 adet havlu kenarı,1 adet tek parça kare yastık yüzü, 10 adet tek parça daire örtü, 3 adet tek parça dörtgen örtü, çok motifli tek parça dantellerde ise 4 adet kare örtü, 2 adet dikdörtgen örtü olmak üzere toplam 54 adet dantel örneği ve 352 adet oya çeşidi incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Bildiride Oyalar ayrı bir grup olarak tığ oyaları, iğne oyaları, mekik oyaları, boncuk oyaları ve firkete oyaları olarak incelenmiştir. Atlas için 97 adet oya (boncuk,tığ,iğne,mekik,firkete) örneği değerlendirilmiş ve örneklem olarak seçilen oyalar sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler : Yozgat El sanatları, Geleneksel giyim-kuşam, Oyacılık, Dantel, Örucülük.

Abstract

Knitting Atlas Of The City Of Yozgat : Oya Lace Catalog

Our culture of embroidery and laces that are one of the intangible significant cultural elements of Turkish handicraft arts are a kind of communication means in the woman community. The embroidery and laces that are known Turkish embroidery and produced by saving their traditional features have still been produced in many regions in Turkey. Scientific researches are of great importance in the transmission of embroidery knitting as our cultural heritage.

Within the content of the project researches of “Central Anatolian Region, the City of Yozgat, the Atlas of Handicraft Arts and Traditional Clothes” with a no of 08/2003 – 04 supported by G. U. Scientific Researches Unit, Embroidery and Laces determined among ethnographic works in the city of Yozgat between the years 2003-2007 were investigated and reported as “Knitting Atlas of the City of Yozgat”.

In the Knitting Atlas of the City of Yozgat, embroidery and laces were investigated in two categories. Crochet needle laces, needle laces, shuttle laces, bead laces and hairpin laces; as for embroidery samples,

¹Yrd.Doç.Dr., G.Ü.Sanat ve Tasarım Fakültesi, tomrisyalcinkaya@gmail.com

border and interval embroidery, single part embroidery and single part multi-motive embroidery samples were determined.

In the formation of the Atlas 21 bed sheet borders, 4 interval embroidery, 3 pillow heads, 5 towel borders, 1 single square pillow surface, 10 single part circular clothes, 3 single part square clothes, and as multi-motive single part embroidery, 4 square clothes, 2 rectangular clothes, 54 in total and 352 piece lace types were investigated and analysed.

In the Knitting Atlas of the City of Yozgat, Oya laces were investigated in different categories. Crochet needle laces, needle laces, shuttle laces, bead laces and hairpin laces; In the formation of the Atlas Oya Laces; in total 97 piece lace types were investigated and analysed.

Keywords: Yozgat Handicraft Arts, Traditional Clothing, Lace Making, Embroidery, Knitting .

1. Giriş

Anadolu’da El sanatlarının gelişim sürecini incelediğimizde, geçmiş medeniyetlerin kültür birikimlerinin bir araya geldiği kültürler arası etkileşimi görmek mümkündür. İnsanoğlunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla deneyimlediği birçok ilkel sanat içinde “örgü sanatları”nın tüm sanatların temeli olan ilk el becerisi olduğu düşünülebilir. Antik kültürlerle bakıldığında örgü ve örücülük çeşitliliği, kullanım alanları sadece santsal değil aynı zamanda folklorik izler de taşımaktadır.

Anadolu’da geleneksel yapısı doğrultusunda özgün eserler sunan örgü ve örücülük sanatlarına “kadın sanatları” da denilebilir. Anadolu’da yapılan örgü sanatları içinde oyalar, özgün ve naif çeşitlilikleri ile yüzlerce örnek sunmaktadır. Türk danteli olarak da bilinen oyalarda etnoğrafik eser olarak belgelenmesi, korunması ve yaşatılması için yapılacak çalışmalar büyük önem taşımaktadır.

Türk el sanatlarımızın önemli bir parçası olan oyalar, Türk kadınının duygu ve düşünceleri aktararak aynı zamanda yaşam içinde verdiği mesajlarla bir iletişim aracı olarak da kullanılmıştır (Yalçınkaya, Erkaplan, 2008:s.485). Kimi zaman sevincini, kimi zaman hüznünü kimi zaman da beğenisini oyalara aktaran Türk kadını için oyalarda yapımında en büyük esin kaynağı doğa olmuştur.

Türk kadınının geleneksel olarak yazma, tülbent ve mendil kenarında kullandığı oyalar kullanım alanlarına göre farklılıklar göstermektedir. Yatak, masa sehpa takımlarında örtü, kese, takı ve giysilerde kullanılmaktadır. Erkek oyalarda Ege Bölgesi geleneksel baş süslemelerinde kullanılan efe ve zeybek oyalarda güzelliği ile ünlüdür. Kadın oyalarda ise Hotoz ve Gül dalı iğne oyası çiçek ve yapraklar taç şeklinde kullanılır. Ayrıca, geleneksel giysi kenarlarında kullanılan oya örneklerine etnografya müzelerinde sıkça rastlanmaktadır.

Günümüzde Anadolu’nun bir çok bölgesinde yapılmasına devam edilen sayısız oya örneğine elektronik ortamlardan ulaşmak mümkün. Son yıllarda Türk oyalarda, ülkemize araştırma ve Yüksek Lisans yapmak üzere gelen yabancı öğrencilerin tercih ettiği bir alan olmuştur.

Türkiye’de özellikle iğne oyalarda inceleyen Japon uzmanların yayınları ve japonya’da kurdukları Oya Sevenler Derneği ; elektronik ortamda açtıkları aktif satış portalleri; oya sanatını öğrenmek üzere düzenledikleri Japonya- Türkiye Müşküle Oya Kursu turları; Türk iğne oyalarda dünyanın tanınırlığı için önemli bir adım olmuştur. Bu bağlamda Türk oyalarda kültür kimliğinin korunmasında ve yaşayan sanatların belgelenmesinde çalışacak araştırmacıların desteklenmesi sağlanmalıdır.

Anadolu’da Oyaları ile tanınan merkezlere baktığımızda Namrun, Mudurnu, Müşküle, Nallıhan, Ödemiş ve Gönen oya sanatlarını icra etmesiyle ünlü merkezlerdir. Yapılan kaynak taramalarına göre ise Adana, Afyon, Ankara, Aydın, Balıkesir, Bolu, Bursa, Elazığ, Hatay, İzmir, Malatya, Manisa, Mersin, Muğla, Rize İlleri oyalarıyla tanınmaktadır.

Fotoğraf: 1 -2. Yozgat İğne Oyaları . “Yapraklı”“ Yozgat El Sanatları ve Giyim Kuşam Atlası “Oya Atlası. (G.Ü.BAP Projesi.2008,Ankara)

2. Yozgat Oyacılığı

Bildiriye konu olan Yozgat Oyaları; G.Ü.Bap Projesinin bir bölümüdür.Yozgat ili maddi kültürünün belgelenmesi, korunması ve tanıtılması amacıyla yürütülmüş olan araştırma kapsamında Oyalar örgü sanatları içinde “**Yozgat İli Örgü Atlası; Oya kataloğu**” olarak ayrı bir bölümdür. Yozgat ilinde oyaların zengin birikime sahip olduğu ve ayrı değerlendirilmesinin kültürümüze katkı sağlayacağı gözlenmiştir.

“**Yozgat İli Örgü Atlası ; Oya ve Dantel Örnekleri**”nin alan araştırması Yozgat İli Merkez ilçe,Akdağmadeni, Aydıncık, Boğazlıyan, Çandır, Çayıralan, Çekerek, Kadışehri, Saraykent,Sarıkaya,Sorgun,Şefaatli,Yenifakıllı,Yerköy İlçeleri ve bazı köylerinde yürütülmüştür. 2003 - 2007 tarihleri arasında yapılan alan araştırmaları Haziran 2007 ‘de Yozgat Nizamoğlu Konağı Etnoğrafya müzesi ile tamamlanmıştır. Araştırma 2008-2010 yılları arasında Atlas olarak raporlaştırılmıştır.

Bu süreçte alan araştırması yapılan oyaların bir bölümü 2008 yılında I.El Sanatları Sempozyumunda “**Yozgat İli Tığ Oyalarından Örnekler**” olarak Tomris YALÇINKAYA ve Emel ERKAPLAN tarafından bildiri olarak sunulmuş ve tam metin olarak basılmıştır.

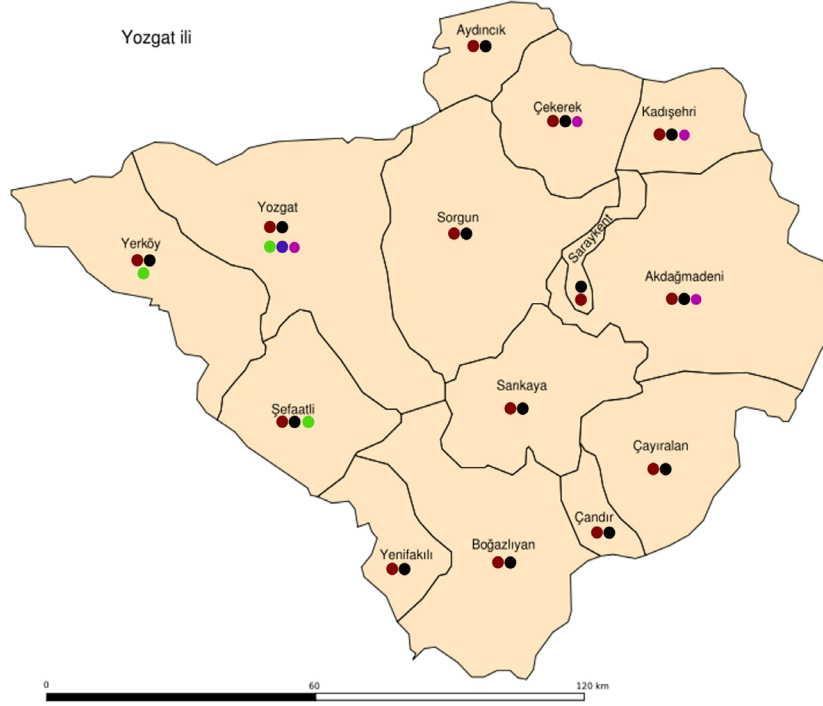
Yozgat Örgü Atlası çalışmalarında belgelenen örnekler her ilçede kullanılan ve halen yapılmakta olan oyalaradır. 167 adet tığ danteli, 352 adet oya çeşidi (boncuk,tığ,iğne,mekik,firkete) toplam 519 adet örgü örneği tespit edilmiştir.

Oya atlasında (Bkz.Tablo.1) 97 adet “tığ, İğne, mekik, boncuk ve firkete oyası” teknik ,renk ve malzeme, kompozisyon ve yaygın olarak kullanımları dikkate alınarak seçilmiştir.

Yozgat’ta yapılan araştırma sonuçlarına göre atlasla yer alan oyalar şu şekilde sınıflandırılmıştır:

1. Tığ Oyaları
2. İğne oyaları
3. Mekik Oyaları
4. Boncuk Oyaları
5. Firkete Oyalarıdır.

Tablo .1 Yozgat Oya Atlası (Yozgat El Sanatları ve Giyim Kuşam Atlası. G.Ü.BAP Projesi.2008,Ankara).

- Tığ oyaları
- Boncuk oyaları
- İğne oyaları
- Mekik oyaları
- Fikrete oyaları

2.1. Yozgat Tığ Oyaları:

Araştırmada tığ oyalalarının tüm ilçelerde ve merkezde yoğun olarak yapıldığı tespit edilmiştir. Oya Atlası'na alınan örnekler yazma kenarında kullanılan oyalarlardır. Ana malzemesi koton veya sentetik iplik olan oyalarda büyük bir çoğunluğu örgü işleminden sonra tülbent veya yazma kenarına dikilmiştir. Bazı oyalarda ise yazma kenarına tığ ile doğrudan örülmüştür. Oyanın, tülbent veya yazma kenarına tığ ile tutturulduğu örnekler de vardır.

Oya Boyutu: Tespit edilen oyalarda uzunlukları ortalama 3.20 cm. ile 4 mt. arasında; oya eni ise 1-3 cm arasında değişiklik göstermektedir. Bazı oyalarda da ise 3 boyutlu ana motifler bu ölçünün dışındadır ve ana

motif eni 4 cm. olan oyalara da rastlanmıştır.

Renk Kullanımı: Tığ oyalarda kullanılan iplik renkleri yazmanın içerisindeki renklere uygun veya isteğe bağlı olarak kullanılmıştır. Oyaların büyük çoğunluğunda kumaş renklerine uygun monokrom ve polikrom renkler kullanılmıştır. Oyalarda sıklıkla kullanılan renkler kırmızı, pembe, sarı, açık ve koyu yeşil, bordo, mavi, krem, eflatun, siyah, kahverengi, beyaz ve mordur. Az sayıda ebruli ipliklerle örülen oyalarda da mevcuttur. Tığ- boncuk oyalarda ise boncuğun rengine göre iplik seçilmiştir. Beyaz tülbentlerde renkli boncuk, beyaz ipliğin yoğun olarak kullanıldığı görülmüştür.

Malzeme Kullanımı: Tığ oyalarda temel malzeme olarak; sentetik ve pamuk ipliği kullanılmıştır. Atlasa alınan örneklerin büyük çoğunluğu sentetik iplikle örülmüştür. Oyalarda süsleme malzemesi olarak boncuk çeşitlerinden kesme ve yuvarlak cam boncuklar ve pullar da kullanılmıştır. Bazı oya örneklerinde ana motif örgülerinin alt yapısında plastik halkalar ve kesilmiş serum hortumu parçalarının kullanıldığı örneklerde rastlanmıştır.

Motif Ve Kompozisyon Özellikleri: Motifleri iki veya üç boyutlu üretilen tığ oyalarda kompozisyon bakımından incelediğimizde; ana ve ara motiflerden meydana geldiği ya da ana motiflerin tekrarından oluştuğu görülmüştür. Kompozisyonlarda ; çiçek, yaprak ve meyve gibi bitkisel motiflerin kullanımı yoğundur. Ayrıca, geometrik, figürlü ve özgün bağımsız motiflerin de kullanıldığı oyalarda vardır. Oyaların yöresel isimlerine örnek olarak “Üzüm” “Ecevit’in bıyığı”, “domates” oyası, “kiraz” oya, “dut” oya, “kelebek” oya, papatya oya ,v.b gibi verilebilir.

2.1.1. Tığ Oya Örnekleri

Fotoğraf : 3
Örnek No : 1
Belgeleme Yeri : Yozgat-Merkez (Türkmen köyü)
Ürün Adı : Tülbent
Teknik : Tığ Oyası
Boyutlar : 86 x 86 cm.
Kompozisyon :
Bitkisel ana motiflerin tekrarından meydana gelmiştir (Ana motif: 2,3 x 1,8 cm.)
Kaynak Kişi : Satı Zafer

Fotoğraf : 4
Örnek No : 2
Belgeleme Yeri : Yozgat-Merkez (Karalar Köyü)
Ürün Adı : Tülbent
Teknik : Tığ oya
Yöresel Adı : Elma Çiçeği
Boyutlar : 86x 90cm.
Kompozisyon : Kenar bordür üzerine bitkisel ana motiflerin tekrarlarından meydana gelmiştir (Ana motif: 2,5 x 1,5cm.).
Kaynak Kişi : Zemzem Duran

Fotoğraf : 5
Örnek No : 3
Belgeleme Yeri : Yozgat-Merkez (Karalar Köyü)
Ürün Adı : Yazma
Teknik : Tığ oya
Boyutlar : 93x 95cm.
Kompozisyon : Bitkisel ana motiflerin tekrarlarından meydana gelmiştir (Ana motif: 2 x 1,5 cm.).
Kaynak Kişi : Emine Ertaş

Fotoğraf : 6
Örnek No : 4
Belgeleme Yeri : Yozgat-Merkez (Karalar Köyü)
Ürün Adı : Yazma
Teknik : Tığ oya
Yöresel Adı : Laleli
Boyutlar : 90x 90cm.
Kompozisyon : Kenar bordürü üzerine bitkisel ana motiflerin tekrarlarından meydana gelmiştir (Ana motif: 2,5 x 2 cm., Ara motif: 1 x 0,7).
Kaynak Kişi : Zemzem Duran

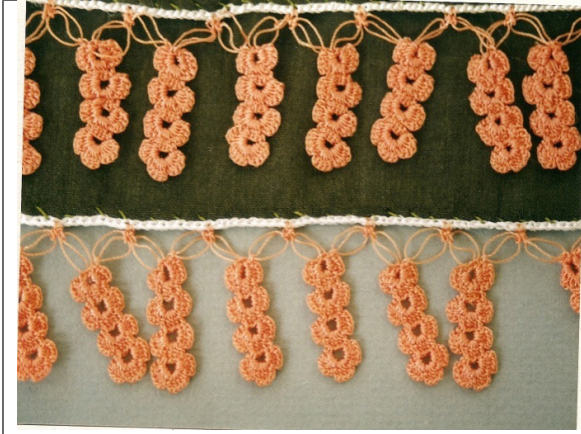
Fotoğraf : 7
Örnek No : 5
Belgeleme Yeri: Yozgat-Merkez (Karalar Köyü)
Ürün Adı : Yazma
Teknik : Tığ oya
Yöresel adı : Papatyalı
Boyutlar : 95x 95cm.
Kompozisyon: Kenar bordürü üzerine figürlü ana motiflerin tekrarlarında meydana gelmiştir (Ana motif: 3 x 3 cm.).
Kaynak Kişi : Zemzem Duran

Fotoğraf : 8
Örnek No : 6
Belgeleme Yeri : Yozgat-Merkez (Musabeyli Köyü)
Ürün Adı : Yazma
Teknik : Tığ oya
Yöresel Adı : Yelpeze
Boyutlar : 97x 95cm.
Kompozisyon : Bitkisel ana ve ara motiflerin tekrarlarından meydana gelmiştir (Ana motif; 3x3,5cm. Ara Motif; 1x1,5).
Kaynak Kişi : Hürriyet Alıç

Fotoğraf	: 9
Örnek No	: 7
Belgeleme Yeri	: Yozgat-Merkez (Sağlık Köyü)
Ürün Adı	: Yazma
Teknik	: Tığ oya
Yöresel Adı	: Tepelikli Gonca
Boyutlar	: 84x 79cm.
Kompozisyon	: Bitkisel ana motiflerin tekrarlarından meydana gelmiştir (Ana motif; 2,5x3 cm.).
Kaynak Kişi	: Döndü Karaköse

Fotoğraf	: 10
Örnek No	: 8
Belgeleme Yeri	: Yozgat-Merkez (Karalar Köyü)
Ürün Adı	: Yazma
Teknik	: Tığ oya
Yöresel Adı	: Üzümlü
Boyutlar	: 92x 90cm.
Kompozisyon	: Bitkisel ana motiflerin tekrarlarından meydana gelmiştir (Ana motif; 3x1cm.).
Kaynak Kişi	: Zemzem Duran

2.2. Yozgat İğne Oyaları

Araştırmada iğne oyalalarının yoğun olarak merkez ilçede yapıldığı diğer ilçelerde yapılmadığı tespit edilmiştir. Atlasa alınan örnekler başörtü kenarında kullanılan oyalardır. Ana malzemesi ipek, koton ve sentetik ipliklidir. Kullanılan araç iğnedir.

İncelenen İğne oyalalarının büyük bir çoğunluğu tülbent veya yazma kenarına doğrudan yapılmıştır. Örneklerde kumaş kenarı iğne ile zürefa yapılarak bastırılıp temizlenmiştir. Az sayıda örnek kurdele kenarına veya zincire yapılmıştır. Tüm oya örneklerinde bilinen geleneksel iğne oyası teknikleri zürefa, kaya ve piko kullanılmıştır.

Oya Boyutu: Oyalar iki boyutlu ve üç boyutludur. Tespit edilen oyalaların uzunlukları ara motif ve ana motif kullanımına göre değişmektedir. Yazma boyutuna göre ise ; 3.20 cm. ile 4 mt. uzunlukları vardır. Oya eni ise 2, 2,5 cm. - 3 cm. arasında değişiklik göstermektedir. Ana motifleri 3 boyutlu oyalar bu ölçünün dışındadır ve ana motif eni 4 cm. olan oyalar da mevcuttur. 3 boyutlu bitkisel motifli oyalar çoğunluktadır.

Renk ve Malzeme Kullanımı: İğne oyalalarında kullanılan renkler yazmanın içindeki renklere uygun veya isteğe bağlı olarak kullanılmıştır. Oyalarda büyük çoğunluğunda kumaş renklerine uygun tek renk ve birden çok renkler kullanılmıştır. Renklerde futurist yaklaşım gözlenen oyalarda sıklıkla kullanılan renkler kırmızı, pembe, gül kurusu, turkuvaz, sarı, açık ve koyu yeşil, bordo, mavi, krem, eflatun, kahverengi, beyaz ve mordur.

Malzeme Kullanımı: Oyalarda malzeme olarak; İpek ve sentetik iplikler kullanılmıştır. Atlasa alınan örneklerin büyük çoğunluğu ipek iplikle yapılmıştır.

Motif Ve Kompozisyon Özellikleri: Motifleri iki veya üç boyutlu üretilen iğne oylarında kompozisyonları ; ana ve ara motiflerden ya da ana motiflerin tekrarından oluştuğu görülmüştür. Kompozisyonlarda ; çiçek, yaprak ve meyve gibi bitkisel motiflerin kullanımı yoğundur. Ayrıca, geometrik yapıya kaya motifleri en sık kullanılan motiflerdir. Büyük ve küçük kaya motifleri ana motifin özelliğine göre seçilmiş ve kompozisyonlarda kullanılmıştır. Oyların yöresel isimlerine örnek olarak “Üzüm”, “Karadut”, “Karanfil”, “Vazoda çiçek”, “Bademli”, “Menekşe”, “Yapraklı”, “Çarkıfelek”, “Çift yelpaze”, “Tin Tin” oya v.b gibi verilebilir.

2.2.1. İğne Oya Örnekleri

Fotoğraf : 11
 Örnek No : 9
 Belgeleme Yeri : Yozgat-Merkez (Sağlık Köyü)
 Ürün Adı : Yazma
 Teknik : İğne Oyası
 Yöresel Adı : Karadut
 Boyutlar : 77 cm- 80 cm.
 Kompozisyon : Bitkisel ana motif ve geometrik ara motiflerin tekrarından meydana gelmiştir (Ana motif; 2x2.5 cm. Ara motif; 1x7 cm.)
 Kaynak Kişi : Gülseren Karaköse

Fotoğraf : 12
 Örnek No : 10
 Belgeleme Yeri : Yozgat-Merkez (Sağlık Köyü)
 Ürün Adı : Yazma
 Teknik : İğne Oyası
 Yöresel Adı : Vazoda Çiçek
 Boyutlar : 80 x 76 cm
 Kompozisyon : Bitkisel ana motiflerin ve ara motiflerin tekrarından meydana gelmiştir (Ana motif; 2.5x 3 cm. ara motif; 0.5 cm.).
 Kaynak Kişi : İkbal Karaköse

Fotoğraf : 13
 Örnek No : 11
 Belgeleme Yeri : Yozgat-Merkez
 Ürün Adı : Yazma
 Teknik : İğne Oyası
 Yöresel Adı : Karanfil Oya
 Boyutlar : 84 cm- 84 cm
 Kompozisyon : Bitkisel ve geometrik ana motiflerin ara motif ile tekrarından meydana gelmiştir (Ana motif Çiçek; 3x 3 cm, Yaprak 1,5x1,5 cm, ara motif; 0.3x 0.5 mm.).
 Kaynak Kişi : Burçin Ergen

Fotoğraf : 14
Örnek No : 12
Belgeleme Yeri : Yozgat-Merkez
Ürün Adı : Yazma
Teknik : İğne Oyası
Boyutlar : 78x 71cm
Kompozisyon : Bitkisel ana motiflerin ve geometrik ara motiflerin tekrarından meydana gelmiştir (Ana motif: 3 x 4 cm. Ara motif 0,2 x 14 cm.).
Kaynak Kişi : Burçin Ergen

Fotoğraf : 15
Örnek No : 13
Belgeleme Yeri : Yozgat-Merkez
Ürün Adı : Yazma
Teknik : İğne Oyası
Boyutlar : 79 x 79cm
Kompozisyon : Bitkisel ve geometrik ana ve ara motiflerin tekrarından meydana gelmiştir (Ana motif; 2,5 x 2 cm. ara motif; 5,5x2 cm.).
Kaynak Kişi : Burçin Ergen

2.3. Yozgat Mekik Oyaları

Araştırmada mekik oyalarının merkez ilçe, Şefaattli ve Yerköy’de yapıldığı tespit edilmiştir.(Bak. tablo.1,s.6)Atlasa alınan örnekler başörtü kenarında kullanılan oyalarlardır. Ana malzemesi koton ve sentetik ipliktir. Kullanılan araçlar mekik ,iğne ve tığdır.

Mekik oyaları teknik olarak tülbent veya yazma kenarına doğrudan yapılamadığı için kenarı iğne ile bastırılıp temizlenen başörtülerine oya yapıldıktan sonra dikilmiştir. Mekik oyalarda düz mekik, çatkılı mekik, kaydırma mekik ve karma teknikler kullanılmıştır.

Oya Boyutu: Oyalar iki boyutludur. Tespit edilen oyalarda uzunlukları 3.20 cm. ile 4 mt. Uzunlukları arasında değişmektedir .Atlasa alınan örneklerde oya eni ise 1cm-2, 2,5 cm. ve 3 cm. arasında değişiklik göstermektedir.

Renk ve Malzeme Kullanımı: Mekik oyalarda kullanılan renkler yazmanın içersindeki renklere uygun seçilmiştir. Aynı sıklıkta tek renk ve birden fazla renkler kullanılmıştır.Oyalarda kullanılan mekik sayısı örnekteki atlamalara ve renk geçişlerine göre değişmektedir. Her renk kullanımında ayrı mekik kullanılmıştır.

Yoğun kullanılan renkler kırmızı, pembe,krem, sarı, açık ve koyu yeşil, bordo,siyah,beyaz, mavi, kahverengi,eflatun ve mordur. Bazı oyalarda kum boncuk ve pul kullanıldığı tespit edilmiştir. Oyalarda malzeme olarak sentetik iplikler kullanılmıştır.

Motif Ve Kompozisyon Özellikleri: Motifleri 2 boyutlu olan mekik oyalarda kompozisyonlar yoğun olarak ana motiflerin tekrarından oluşmaktadır. Kompozisyonlarda geometrik formlar görülmektedir.

Bazı örneklerde çarkıfelek ve çiçek gibi bitkisel motifler de kullanılmıştır. Oyaların yöresel isimlerine örnek olarak “Kaş ile Göz”, “Çarkıfelek”, Bıçak Burnu” oya v.b gibi verilebilir.

2.3.1. Mekik Oya Örnekleri

Fotoğraf :16
Örnek No :14
Belgeleme Yeri : Yozgat-Merkez
Ürün Adı : Tülbent
Teknik : Mekik Oyası
Boyutlar : 80 x 80cm
Kompozisyon : Geometrik ana motiflerin tekrarından meydana gelmiştir (Ana motif; 3x3 cm. Ara motif; 1x1,5 cm)
Kaynak Kişi : Fatma Başdemir

Fotoğraf :17
Örnek No :15
Belgeleme Yeri : Yozgat-Merkez
Ürün Adı : Yazma
Teknik : Mekik Oyası
Boyutlar : 75 x 75cm
Kompozisyon : Geometrik ana motiflerin tekrarından meydana gelmiştir (Ana motif; 1x1 cm.)
Kaynak Kişi : Fatma Başdemir

Fotoğraf :18
Örnek No :16
Belgeleme Yeri : Yozgat-Merkez
Ürün Adı : Demor Örtü
Teknik : Mekik Oyası
Boyutlar : 80 x 80 cm
Kompozisyon : Bitkisel ana motiflerin tekrarından meydana gelmiştir. (Ana motif; 2x2 cm.)
Kaynak Kişi : Fatma Başdemir

2.4. Yozgat Boncuk Oyaları

Araştırmada boncuk oyalарının tüm ilçelerde ve merkezde yoğun olarak yapıldığı tespit edilmiştir. Atlasa alınan örnekler başörtü kenarında kullanılan oyalar dır. Ana malzemesi koton veya sentetik iplik ve boncuktur. Yozgat bölgesinde özellikle iğne boncuk oyaları tanınmıştır. Geleneksel olarak beyaz tülbent kenarına yoğun olarak yapılmaktadır. İncelenen boncuk oyalарının çoğunluğu tülbent veya başörtü kenarına doğrudan yapılmıştır. Bazı örneklerde ise kumaş kenarının iğne ile bastırılıp oyanın tığ veya iğne ile tutturulduğu tespit edilmiştir. İğne ile yapılan boncuk oyaları özgün motifleriyle diğer oya çeşitlerinden farklılık

göstermektedir.

Oya Boyutu: Tespit edilen oyalarda uzunlukları ortalama 3.20 cm. ile 4 mt. arasında değişmektedir.; Oyalarda eni ise 1cm.- 3 cm. arasındadır. Bazı oyalarda ise üç boyutlu ana motifler bu ölçünün dışındadır ve ana motif eni 4 cm. olan boncuk oyalarda da mevcuttur.

Renk Kullanımı: Boncuk oyalarda kullanılan cam boncuk ve iplik renkleri yazmanın içerisindeki renklere uygun veya isteğe bağlı olarak kullanılmış, monokrom ve polikrom renkler kullanılmıştır. Oyalarda sıklıkla kullanılan renkler kırmızı, pembe, sarı, açık ve koyu yeşil, bordo, mavi, krem, eflatun, siyah, kahverengi, beyaz ve mordur. Tülbent kenarına yapılan boncuk oyalarda ise beyaz renkte ipliğin canlı renklerde boncuklar ile kullanımı yoğundur.

Malzeme Kullanımı: Boncuk oyalarda temel malzeme olarak; sentetik ve pamuk ipliği kullanılmıştır. Atlası alınan örneklerin büyük çoğunluğu sentetik iplikle örülmüştür. Oyalarda süsleme malzemesi olarak boncuk çeşitlerinden kesme ve yuvarlak cam boncuklar, sentetik boncuklar ve pullar da kullanılmıştır. Oyalarda dikildiği kumaşlar genellikle beyaz tülbent ,renkli ipek krep, krep demor ve yazmalardır.

Motif Ve Kompozisyon Özellikleri: Motifleri iki veya üç boyutlu olan boncuk oyalarda kompozisyon bakımından incelediğimizde; genellikle tülbent kenarlarında ince bordür olarak yapıldığı, krep kumaşlarda belgelenen örneklerde ise ana ve ara motiflerin veya ana motiflerin tekrarından oluştuğu görülmüştür. Kompozisyonlarda; çiçek, yaprak ve meyve gibi bitkisel motiflerin kullanımı yoğundur. Oyalarda yöresel isimlerine örnek olarak “Dut Oya”, “El Ele”, “Mercimekli”, “Zayıf Asker”, “Menekşe”, “Gözlüklü”, “Çarkıfelek”, “Papatya”, “Çilekli”, “Kirazlı”, “Tavuk Ayağı” oya verilebilir.

2.4.1. Boncuk Oya Örnekleri

Fotoğraf	: 19
Örnek No	: 17
Belgeleme Yeri	: Yozgat-Merkez (Sağlık Köyü)
Ürün Adı	: Yazma
Teknik	: Boncuk Tığ Oya
Yöresel Adı	: Dut Oya
Boyutlar	: 66 x 75 cm
Kompozisyon	: Bitkisel ana motif ve ara motiflerin tekrarından meydana gelmiştir (Ana motif; 1,5 x2 cm.).
Kaynak Kişi	: Gülseren Karaköse

Fotoğraf	: 20
Örnek No	: 18
Belgeleme Yeri	: Yozgat-Merkez
Ürün Adı	: Tülbent
Teknik	: İğne Boncuk Oya
Yöresel Adı	: Kirazlı
Boyutlar	: 80x80cm
Kompozisyon	: Bordür üzerine bitkisel ana motiflerin tekrarından meydana gelmiştir (Ana motif; 2x1,5 cm. Bordür; 0,5 cm)
Kaynak Kişi	: Burçin Ergen

Fotoğraf : 21
Örnek No : 19
Belgeleme Yeri : Yozgat-Merkez
Ürün Adı : Krep demor
Teknik : İğne Boncuk Oya
Boyutlar : 80 x 80cm
Kompozisyon : Geometrik ana motif ve figürlü ara motiflerin tekrarından meydana gelmiştir (Ana motif; 1,5x2cm. Ara motif; 1x1 cm) Ara Motif adı: Tavuk ayağı
Kaynak Kişi : Fatma Başdemir

Fotoğraf : 22
Örnek No : 20
Belgeleme Yeri : Yozgat-Merkez (Sağlık Köyü)
Ürün Adı : Yazma
Teknik : Boncuk Tığ Oya
Yöresel Adı : Elele
Boyutlar : 71 x 79 cm
Kompozisyon : Figürlü ana motiflerin tekrarından meydana gelmiştir (Ana motif: 1,5 x 1,5 cm.).
Kaynak Kişi : Gülseren Karaköse

Fotoğraf : 23
Örnek No : 21
Belgeleme Yeri : Yozgat-Merkez
Ürün Adı : Tülbent
Teknik : İğne Boncuk Oya
Boyutlar : 75 x 75cm
Kompozisyon : Bordür üzerine bitkisel ana motiflerin tekrarından meydana gelmiştir (Ana motif; 1x1 cm.)
Kaynak Kişi : Fatma Taşdemir

2.5. Yozgat Firkete Oyaları

Yozgat ilinde Merkez ilçe ve Kadışehri, Çekerek, Akdağmadeni ilçelerinde yoğun olarak yapılmaktadır (Bak.Tablo.1).

Yörede yeni gelinler için banyo tülbenti olarak beyaz kumaşa, beyaz iplik ve metal pul ile yapılması gelenekseldir. Loğusa tülbenti olarak kırmızı krep, ipek veya sentetik kumaş kenarına, kırmızı iplikle boncuk veya pul kullanılarak örülmektedir. Zincir üzerine tutturulan oya , kenarı temizlenmiş kumaşa dikilerek kullanılır. Atlasa çok az sayıda firkete örneği alınmıştır.

Oya Boyutu: Tespit edilen oyaların uzunlukları ortalama 3.20 cm. ile 4 mt. arasında değişmektedir. Oyaların eni ise 1cm.- 4 cm arasındadır. Ve iki boyutlu oyalarıdır.

Renk Kullanımı: Oyalarda kullanılan iplik renkleri yazmanın içerisindeki renklere uygun monokrom veya polikrom renkler kullanılmıştır .Oyalarda sıklıkla kullanılan renkler krem, sarı, açık ve koyu yeşil, bordo, açık ve koyu mavi, kırmızı, beyaz ,siyah ve mordur. Tülbent kenarına yapılan boncuk oyalarında ise beyaz renkte ipliğin canlı renklerde boncuklar ile kullanımı yoğundur.

Malzeme Kullanımı: Oyalarda yoğun olarak sentetik ve az sayıda pamuk ipliği kullanılmıştır. Atla sa alınan örneklerin büyük çoğunluğu sentetik iplikle örülmüştür. Oyalarda süsleme malzemesi olarak boncuk çeşitlerinden kesme ve yuvarlak cam boncuklar ve pullar da kullanılmıştır.Oyaların dikildiği kumaşlar genellikle beyaz tülbent ,renkli ipek krep, krep demor ve yazmalardır.

Motif Ve Kompozisyon Özellikleri: Motifleri iki boyutlu olan oyalarda tülbent kenarlarında ince bordür olarak yapıldığı , bazı örneklerde ise ana ve ara motiflerin tekrarından oluştuğu görülmüştür. Kompozisyonlarda; çiçek, yaprak ve meyve gibi bitkisel motiflerin yanısıra geometrik formlar da mevcuttur. Oyaların yöresel isimlerine örnek olarak “Yelpaze”, ”zayıf asker” oya verilebilir.

2.5.1. Firkete Oya Örnekleri

Fotoğraf : 24
Örnek No : 22
Belgeleme Yeri : Yozgat-Merkez
Ürün Adı : Loğusa Tülbenti
Teknik : Firkete Oya
Yöresel Adı : Zayıf Asker
Boyutlar : 70 x 73 cm
Kompozisyon : Figürlü ana motif motiflerin tekrarından meydana gelmiştir.(Ana motif; 2,3x1,8 cm. Ara motif; 1x7 cm.)
Kaynak Kişi : Burçin Ergen

Fotoğraf : 25
Örnek No : 23
Belgeleme Yeri : Yozgat-Merkez
Ürün Adı : Yeni gelin banyo tülbenti
Teknik : Firkete Oya
Boyutlar : 92 x 92 cm
Kompozisyon : Geometrik ana motiflerin tekrarından meydana gelmiştir (Ana motif; 1,5x0,5 cm.).
Kaynak Kişi : Burçin Ergen

3. Sonuç

Araştırmaya konu olan Yozgat İli birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir coğrafyada olması nedeniyle zengin bir kültür birikimine sahiptir.

Bu araştırma halk kültürü ve bilimsel açıdan değerlendirildiğinde Yozgat İl ve İlçelerinde yapılmakta olan oyaların kültürel miras kapsamında tanıtılmasına önemli bir katkı sağladığı düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen 352 adet oya çeşitleri, teknik özellikleri, yöresel adları ile incelenmiştir. Atlasa alınan Oya çeşitleri ilçelerde yapılma sıklığı değerlendirilerek seçilmiştir. Oya atlası 97 adet oya içermektedir.

Oya Atlasına alınan 23 adet oya iğne tekniği ile ; 32 adet oya tığ oyası tekniği ile ; 13 adet oya mekik tekniği ile ; 4 adet oya firkete tekniği ile ; 5 adet oya boncuk -iğne, 20 adet oya Boncuk-Tığ tekniği ile Toplam: 25 adet oya boncuk ile yapılmıştır. Bildiride 97 adet oya içinden random yöntemiyle seçilen 23 adet oya örnek olarak verilmiştir.

Oyalarda kullanılan teknik araçlar tığ, iğne, mekik ve firketedir. Oya yapımında en sık tercih edilen iplik sentetik ipliklerdir. En sık kullanılan renkler; kırmızı, beyaz, açık ve koyu yeşil, açık ve koyu mor, sarı, krem, mavi, siyah, bordo, kahverengidir. Oyaların kompozisyonlarında bitkisel ve geometric motifler kullanılmıştır. Oyaların; 43 adeti ana ve ara motifler tekrarlarıyla ; 54 adeti ana motif tekrarlarıyla yapılmıştır. Oyalara verilen yöresel isimler de yoğun olarak bitki ve meyve isimleri kullanılmıştır. Az sayıda anlam yüklü ve nesnel isimlerde vardır.

Araştırma kapsamında oyalarda kullanımına sık rastlanılan bitki isimleri papatya, menekşe, karanfil, yapraklıdır. Meyve ve sebze isimleri, Kiraz, Karadut, Domates, Mercimekli, Bademli, Üzüm, Dut, Çilek, lidir. Hayvan isimleri: Kelebek, Tavuk ayağıdır. Anlam Yüklü İsimlere Ecevitin Bıyığı, Tintin, Elele, Zayıf asker örnek verilebilir. Nesnel İsimlerde Çarkıfelek, Çift Yelpaze, Gözlüklü, Yelpaze ve Vazoda Çiçek en sık kullanılan isimlerdir.

Yozgat İli Oya Atlasına alınan oya grupları içinde yörede yoğun kullanılan iğne-boncuk oyaları naif ve özgün yapısı, teknik özellikleri ile belgelenmeli ve yayın oluşturulması desteklenmelidir. İğne ile yapılan boncuk oyaları Anadolu'da az rastlanılan oyalardır. Yazılı kaynaklar doğrultusunda iğne boncuk oyalara doğu Bölgesi illerimizde ve Karadeniz bölgesindeki illerimizde rastlanılmaktadır. İğne boncuk oyalarının özgün ve geleneksel yapısı bozulmadan belgelenmesi Türk oya kültürünün kimliğinin korunması açısından önem taşımaktadır.

4. Tanımlar:

Boncuk Oyası: Adını yapımında kullanılan boncuktan almış olan bu oyanın ana malzemesi boncuk ve ipliktir. Boncuk dışında metal ve plastik pul, serum hortumu gibi malzemelerde kullanılmaktadır. Araç olarak tığ, iğne, firkete ve mekik kullanılmaktadır (Şenol, 2003: 8).

Firkete Oya: Firkete oyaları; "U" şeklinde iki ucu açık metal şişten oluşmuş firketenin iki tarafına geçirilen ipliklerin orta kısmından tığ aracılığı ile örülmesi ile oluşan örgülerdir

İğne oyası: İğne oyası, yazma, mendil ve çeşitli eşya üzerine ince ipliklerle yapılan veya yapıldıktan sonra dikilen, iğne ile düğüm atılarak oluşturulan düğüm sanatıdır (Özbaşı, T., 1997: s.126).

Oya: Oyalar süslemek ve süslenmek ihtiyacıyla yapılan ve tekniği örgü olan bir sanattır (Özbel, 1945:4). Tığ, iğne, mekik, firkete gibi araçlarla örgü teknikleri kullanılarak yapılan, süsleme ve kenar temiz-

leme amacıyla üretilen bir çeşit danteldir.

Tığ: Çelik, plastik, alüminyum, tahta ve benzeri materyallerden yapılan bir ucu düz ,diğer ucu kancalı olan araçtır(Akpınarlı,F.ve Diğerleri.2008:164)

Mekik Oyası: Belli uzunlukta bir ipliğe işlenmek istenen motifin şekli verilerek mekikteki ipliklerin halkalanmasıyla oluşturulan örgülerdir (Özbel,1945:5).

Mekik: kemik, fildişi, plastik ve gümüş gibi malzemelerden yapılmaktadır.1-2 cm eninde, 6-7 cm uzunluğundadır orta kısmında ise iplik sarılacak bir düzene bulunmaktadı (Aydın, ve Gürsoy, 2008:15-16).

Firkete Oyası: Firkete oyar, bir firketenin iki tarafına geçirilen ipliklerin orta kısmından tığ aracılığı ile örülmesi sonucu oluşturulan örgülerdir.

5. Kaynakça

AKPINARLI,F.,YALÇINKAYA,T.ve Diğerleri.(2008)Çankırı El Sanatları.G.Ü.BAP.Yayını No:1.Ankara.

AYDIN,S.,GÜRSOY, H, (2008) Beypazarı mekik oyaları, Gazi Üniversitesi El sanatlarını Araştırma ve Uygulama Merkezi, I Ulusal El Sanatları Sempozyumu, 24-26 Nisan Ankara.

ÖZBEL, Kenan, (1945) Oya ve Oya Çeşitlerinden Örnekler, Eski El İşlemleri, Ulus Basımevi, Ankara,

ŞENOL, Sevgi, (2003) Balıkesir Boncuk Oyaları. Güngör Matbaacılık, İstanbul,

ÖZBAĞI, Tevhide, (1997) Geleneksel El Sanatlarımızdan Oyaların Dünü Bugünü Ve Geleceği Sorunları, El Sanatları Dergisi, sayı:1, s.125-139, Konya,

ÖNGE, Ergül,(1991) Konya İğne Oyaları, Kültür ve Sanat, Mart, s. 78-81, Ankara,

YALÇINKAYA, Tomris, ve ERKAPLAN, Emel, (2008) Yozgat İli Tığ Oyalarından Örnekler, I. Ulusal El Sanatları Sempozyumu, s.485-491, Ankara,

YALÇINKAYA,T.N ;BAYKASOĞLU,N.;ÖZDER,L.(2014)“Çorum Müzesi Etnoğrafik Eserlerinden “İğne Oyaları Koleksiyonu. 4.Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu. Çorum valiliği İl Kültür ve Turizm Mdr.yayın No: 13.Dumat Ofset.Çorum.

TÜRK OYALARI KATALOĞU, (2001) Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları No:272, cilt:1, Sistem Ofset, Ankara.

ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE BOZOK'UN TAKILARI VE ZİYNET EŞYALARI

İsmail CANSIZ¹

Özet

İncelediğimiz dönem, XIX. yüzyıl'ın son çeyreği ile XX. yüzyıl'ın ilk çeyreğidir. Kullandığımız kaynaklarımız şer'iyeye sicillerinin kassâm defterleridir. Bu defterlerde yer alan terekelerden çıkardığımız takı ya da ziynet eşyaları tebliğimizin konusunu teşkil etmektedir. Bozok sancağında yaşayan insanımızın Müslüman-Türk olanlarının kâhir ekseriyeti, fakr-u zaruret içinde yaşarken, Gayr-ı Müslim unsurların hayat seviyeleri Müslümanların yaklaşık dört katı üstündedir. Müslüman Türklerin İstisnası; subay veya üst seviyede bürokrat olanlardır. Zîra, ellerinde paraları olanlar bu tür kimselerdir. Köylüler arasında altın, gümüş gibi ziynet eşyası olanlar, parmakla gösterilecek kadar azdır. Bu hal; insanımızın uzun süren askerlik ve savaşlar sebebiyle cepheden cepheye gönderilmeleri, Gayr-ı Müslimlerin ise, Islahat Fermanı öncesi hiç alınmayıp sonrasında bedel ödeyerek askerlikten muaf tutulmaları, daha çocukluklarından itibaren iyi bir tahsil ve ticaretle meşgul olmaları, Türklerin ticarete çok meyletmemeleri ya da bu alana yönlendirilmemeleri veya bu tür fırsatların verilmemesi ile izah edilebilir. Bozok sancağının merkezinde yani Yozgat'ta yaşayan insanımızın -çoğunlukla Ermeni ve ya Rum olanlarının- terekelerinden çıkan takı niteliğindeki altın ve gümüş ziynet eşyalarından bazı örnekler aşağıdadır. Çifte fındık altını, Mahmudiye, Adliye, Mecidiye resminde büyük altın,İslâmbol Altını,Beşi bir arada yüzlük, Armudiye, Acem bileziği, Fîrûze küpe, Tebriz taşı sîm yüzük, Seyranî altın hatem, Altın gerdanbaşı, Sîm tepelik, İnci.

Abstract

The period examined is the last quarter of 19th century and the first quarter of 20th century. The resources that we used are Kassam books of Religious registrations. The trappings and jewelery we found out from the heritages including in these books are the topic of our declaration. While most of the people living in Bozok Distirct and being Muslim and Turk were in poverty, the living conditions of the non-Muslim ones were about quadrupled. The exceptions of the Muslim-Turks were military officers and senior bureaucrats. Because, these were the only people who had money. Among the villagers, the ones who had golden and silver jewellery were really few. The reasons of this situation were that our people were sent from a front to another one because of long lasting military service and wars; but non-Muslims weren't taken in the army before Royal Edict of Reform and after then they were exempted by paying money; they engaged in a good education and trade since their childhood; the Turks were not interested in trade or they were not directed in those areas or else they weren't given these kind of opportunities. Some samples of silver and golden jewellery found in the heritages of people having lived in the center of Bozok District, I mean in Yozgat, most of them were Armenian and Rum, are below. Double nut gold, Mahmudiye, Adliye, Big gold in picture of Mecidiye, Gold of Islambol, Five in a row hundred, Armudiye, Persian bracelet, Turquoise earring, silver ring with Tebriz stone, Seyrani golden hatem, Golden head of dewlap, silver hood, pearl.

1. Giriş

İncelediğimiz dönem, XIX. Yüzyıl'ın son çeyreği ile XX.Yüzyıl'ın ilk çeyreğidir. Kullandığımız kaynaklarımız Şer'iyeye Sicillerinin Kassâm Defterleridir. Bu defterlerde yer alan terekelerden çıkardığımız takı ya da ziynet eşyaları tebliğimizin konusunu teşkil etmektedir.

Bozok Sancağının merkezinde yani Yozgat'ta yaşayan insanımızın –özellikle Ermeni veya Rum olanlarının- terekelerinden çıkan takı ya da süs unsuru niteliğindeki altın, gümüş, kıymetli taş vb. ziynet

¹ Yrd. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi

eşyalarından tespit edilebilen örnekler, sırasıyla şöyledir.

2. Altın Eşyalar

Altın, insanlık tarihinde çok büyük rol oynamış bir maddendir. Devletlerin ve insanların, bu kıymetli maddene ilgileri, hiç eksilmeden devam etmiştir. Hazine veya kasalar ne kadar altınla doluyorsa, ekonomik, askerî ve siyasî güç de o kadar fazla olmuştur. Azlığı ise bu gücün kaybına sebebiyet vermiştir.

Sicillerdeki kayıtlar, şahıslar itibarıyla, genel mânada servet teşkil edecek ziynet altını ve altın para birikiminin olmadığını göstermektedir. 3 numaralı sicilde, tereke kaydı olan 127 kişiden, 27'sinde altın çıkmıştır. 84 Müslümandan 20'si 82 parça altına (küpe ve yüzük dahil), 43 gayr-ı müslimden 7'si 31 parça altına sahip bulunmaktadır. Eğer bu rakamları oranla ifade edecek olursak; halkın %6 kadarı altın sahibidir. Bu altınların tasarrufa yönelik olduğu düşünülmektedir.

19. yüzyılın son çeyreği içinde, Yozgat insanının sahip olduğu altın, altın yüzük ve küpe çeşitleri aşağıdadır.

Fındık altını,² Sultan III. Ahmed zamanında kesilen altın sikkenin adıdır. Kenarlarında fındığa benzer habbelerin bulunması sebebiyle, bu adla anılır olmuştur. İstanbul'da bunlara "Mısır zincirli" de denildi. III. Ahmed ve O'ndan sonraki dönemlerde kesilen altınlarla çoğunlukla "fındık" ismi verilmiştir. Gerek III. Ahmed ve gerek I. Mahmud zamanlarıyla ondan sonraki senelerde kesilen büyük altınlar, Osmanlı toprakları dâhilinde ve hatta Afrika ve Hindistan'ın bazı şehirlerinde hulliyât (ziynet eşyaları) ve tezyinâtta kullanılmış ve pek kıymetli olup iyi bir halde muhafaza edilmiş ve yüksek fiyatlara satılır olmuştur.³

Fındık Rub'iyesi,⁴ fındık altınının 1/4'ü nispetinde olan altındır.

Çifte fındık altını,⁵ iki fındık altınının birleştirilmesiyle elde edilmiş altındır.

Mahmudiye, Sultan II. Mahmud tarafından 1249 (1833)'da çıkarılan⁶ ince ve yassı bir altın sikkedir.⁷ 3 numaralı sicilde "muallâk Mahmudiye altunu"⁸ ifadesi, altın paraların, 1880'li yıllarda ziynet olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

Adliye, Sultan II. Mahmud'un mahlâsı olan "Adli"ye izâfeten kesilmiş altınlarla verilen addır. Adliye'nin rub'u (çeyreği) de var idi.⁹

Rub'iyeye (RUBYE) altını, altının çeyreği değerinde olan bir sikke idi.¹⁰

Mecidiye resminde büyük altın,¹¹ Sultan Abdülmecid zamanında 1271 (1854)'de basılan¹² altınların biçim ve görünüşünde olan altınlardır.

İslâmbol Altını,¹³ Sultan III. Mustafa zamanında (1757-1774) sikkelerden "Konstantiniyye" ibaresi

² Yozgat Şer'iyeye Siciller(Y.Ş.S.) 3/14

³ Pakalın M.Zeki, Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul,1971 c.I s.626.

⁴ Y.Ş.S. 3/45

⁵ Y.Ş.S. 3/40

⁶ İslâm Ansiklopedisi (İ.A) "Sikke maddesi" II. baskı İstanbul. 1972 s.637 -Y.Ş.S. 3/17

⁷ Temel Türkçe Sözlük (T.T.S.) *Sadeleştirilmiş ve Geliştirilmiş Kâmûs-u Türkî* (Şemsettin Sâmî), Tercüman Gazetesi Yayını İstanbul. 1985. c.III. s.815.

⁸ Y.Ş.S. 3/49

⁹ Y.Ş.S. 3/45

¹⁰ Y.Ş.S. 3/14 - T.T.S. c.3 s.1115

¹¹ Y.Ş.S. 3/114

¹² İ. A. aynı madde

¹³ Y.Ş.S. 3/45

kaldırılarak, yerine “İslâmbol” ibaresinin konulmasına karar verilmesinden sonra (1760) kesilen altın sikkelerdir. Aynı adla I. Abdulhamid devrinde de altın sikkeler kesilmiştir.¹⁴

Yaldız altını,¹⁵ eski altın sikkelerden birinin adıdır. Buna “yaldızlı altın” da denirdi.¹⁶

İstanbul altını,¹⁷ I. Mahmut devrinde (1730-1754) kesilen altın sikkelerdendir. Bunlara “Fındık” da denirdi.¹⁸

Yazılı İstanbul altını,¹⁹ üzerindeki harfleri bitleştirilmeden yazılmış (Huruf-u mukatta) olan altın sikke idi.²⁰

Beşi bir arada yüzlük,²¹ 18 Şubat 1272 (1855)’de kesilen 500 kuruşluk altın sikkelerdir²² “Beşibirlik” veya “Beşi bir yerde” gibi isimlerle de anılır.

İki buçuk bir arada,²³ 1855 basılan ve 250 kuruşluk yani “2,5’luk” adıyla tanınan altınlardır.²⁴

Üçlük altını,²⁵

Beşlik altını,²⁶ Sultan II. Süleyman zamanında yapılan meskûkât İstılahâtı ile tedavüle çıkmış olan bir sikke idi. II. Mahmud zamanında da bu sikkeden kesilmiştir. Bunların “cihadiye”, “yeni beşlik” ve “diğer yeni beşlik” adlarıyla 3 çeşidi vardı. Sultan Abdülmecid devrinde yapılan değişiklerde beşlikler “çeyrek” adıyla muhafaza edilmiştir.²⁷

Onluk altını,²⁸ Sultan II. Mahmud zamanında basılmış bir altındı. On kuruş karşılığı olduğu için bu adı almıştır.²⁹

Yirmilik altını,³⁰ Sultan II. Mahmud’un 26. saltanat yılı münasebetiyle çıkarılmıştır. I. Mahmud devrinde basılan altın gibi “mahmudiye” de denilirdi.³¹

Armudiye,³² nazarlık olarak çocuklara takılan yassı ve ince, üzeri yazılı altındır.³³

Sandıklı altını,³⁴ I. Mahmud’un cülusunun 21 ve 22. yılında basılan altın sikkelerdir. “Hayriye altını” da denir. Etrafındaki nakışlarından dolayı halk arasında “sandıklı altını” denmektedir. Diğer bir adı da “Gazî altını”dır.³⁵ İki bir arada olanına «çifte sandıklı»³⁶ denmektedir.

¹⁴ İ.A. aynı madde.

¹⁵ Y.Ş.S. 3/47

¹⁶ Pakalın, c.3 s.62

¹⁷ Y.Ş.S. 3/114

¹⁸ İ. A. aynı madde

¹⁹ Y.Ş.S. 3/ 114

²⁰ İ.A. Aynı madde.

²¹ Y.Ş.S. 3/40

²² İ. A. aynı madde.

²³ Y.Ş.S. 3/40

²⁴ İ. A. aynı madde.

²⁵ Y.Ş.S. 1/4

²⁶ Y.Ş.S. 3/41

²⁷ Pakalın, c.1 s.211 - İ.A. aynı madde.

²⁸ Y.Ş.S. 3/49

²⁹ Pakalın c.3 s.637.

³⁰ Y.Ş.S. 3/41,66,92.

³¹ Pakalın, c.3 s.637.

³² Y.Ş.S. 3/50,114.

³³ T.T.S. c.1 s.52.

³⁴ Y.Ş.S. 3/17,41,87,92.

³⁵ Pakalın c.3 s.122.

³⁶ Y.Ş.S. 3/41.

Dürü altını,³⁷ Damat tarafının gelinin akrabalarına, gelinin de damat tarafının akrabalarına hediye olarak verdikleri altındır.³⁸ Sicilde “gerdanda muallak dürü altını” ifadesi, bu küçük altınların gerdana dizilerek kullanıldığını göstermektedir.

Çifte fiskeli(?) altın³⁹

Aynalı onluk altın⁴⁰

Bilezik kaydına üç yerde rastlanmıştır. Bunlar; “altın bilezik”, “acem bileziği”⁴¹ ve “gümüştan mamul kol bileziği”⁴² şeklindedir.

Küpe, Yozgatlı hanımların çoğunluğu tarafından kullanılan ziynet eşyası arsındadır. Çeşitleri aşağıdadır:

Harç küpe,

Harç sîm küpe

Top küpe

Fîrûze küpe İncili küpe

Çarık küpe

Çerh küpe⁴³

Kırma küpe⁴⁴

İnci küpe⁴⁵

Çerh altın küpe⁴⁶

Yüzük, Yozgatlı yetişkinleri kullandıkları nişanlılık ve evlilik alâmeti olan ziynet eşyasıdır. Tesbit edilebilen yüzük çeşitleri aşağıya çıkarılmıştır.

Küçük elmas yüzük

Tebriz taşlı sîm yüzük,

Gök yakut yüzük,

Altın hatem

Seyranî altın hatem

Kaşsız altın hatem

³⁷ Y.Ş.S. 3/114.

³⁸ *Derleme Sözlüğü* (D.S.) c.IV. s.1635 vd. Türk Dil Kurumu Yayını. Ankara. 1974

³⁹ Y.Ş.S. 1/5

⁴⁰ Y.Ş.S. 29/54

⁴¹ Y.Ş.S. 3/79,114.

⁴² Y.Ş.S. 29/54

⁴³ Y.Ş.S. 3/9,17,18,41,45,78,92,94.

⁴⁴ Y.Ş.S. 1/4

⁴⁵ Y.Ş.S. 1/4

⁴⁶ Y.Ş.S. 1/4

Kıbrıs taşı yüzük

Akik kaşlı yüzük

Zümrüt yüzük

Siyah yüzük

Sarı yüzük

Kurşun yüzük.⁴⁷

Elmas yüzük⁴⁸

Sağır Beşli zümrüt yüzük

Hurdalı âdi elmas yüzük⁴⁹

Seyrani kaşlı altın yüzük⁵⁰

Mavigöz beyaz taşlı altın yüzük⁵¹

Âdi gümüş yüzük⁵²

Bu kaydedilen ziynet eşyalarından başka, tespitini yapıp ne zaman kesildiklerine veya nereden geldiklerine -şimdilik- ulaşamadığımız altınlar ise şunlardır.

Dobrin altını

Kırmata

Kırmata rub'u

Yaldızlı iryal (?)⁵³

Gerdanlık, olarak tesbit edilenler de şunlardır:

Altın gerdanbaşı

Kurbağacık gerdanlık başı

Gerdan baş.⁵⁴

Ziynet eşyaları arasında **zincirin** de yer aldığı görülmektedir. Ancak, sadece bir zincir kaydına rastlandığından çeşitleri hakkında fazla bilgi edinilememiştir. Sicilde geçen “Tabl zinciri”⁵⁵ ifadesi bu zincirin kıvrımlı⁵⁶ yahut sarmalı bir mâmul olduğunu göstermektedir.

⁴⁷ Y.Ş.S. 3/17,18,40,41,46,47,50,61,94,80,95,117.

⁴⁸ Y.Ş.S. 1/5

⁴⁹ Y.Ş.S. 1/4

⁵⁰ Y.Ş.S. 1/4

⁵¹ Y.Ş.S. 1/4

⁵² Y.Ş.S. 1/4

⁵³ Y.Ş.S. 3/17,114.

⁵⁴ Y.Ş.S. 3/14,49,60

⁵⁵ Y.Ş.S. 3/13.

⁵⁶ Şemseddin Sâmî, Kâmûs-ı Türkî, s.378.

Altın eşyalar arasında bir de “**altın köstek**”⁵⁷ kaydı görülmüştür. Bu tereke, Hatice adında bir hanıma aittir. Ziyet olarak, emsallerinden daha iyi bir durumda olan bu hanımda, altın bir kösteğin bulunması, Hatice Hanım’ın saat taşıdığı anlamına gelebilir. Hanımlar arasında saat kullanmanın pek yaygın olmadığı o zamanlarda, bu hanımın saat taşıyor olması, O’nun tahsilli, kültürlü bir kadın olduğunun işareti olabilir.

Altın eşyaları arasında, “**altın tılsım**”⁵⁸ da bulunmaktadır. “**Tılsım**” adıyla bir altın çeşidi olmadığına göre, bunun uğur sembolü olarak yaptırılmış veya alınmış bir altın mâmul olduğu ihtimal dâhilindedir. Ayrıca “**alınlık**”⁵⁹ tâbir olunan bir ziyet eşyası vardır ki, kadınların alınlarına taktıkları altın veya elmaslı süstür.⁶⁰

3. Gümüş, İnci ve Diğer Ziyet Eşyaları

Gümüşten mâmul eşyaların azlığı, Yozgat halkının gümüşe fazla itibar etmediğini göstermektedir. Tespit edilebilen gümüş eşyalar aşağıdadır.

Sîm tepelik⁶¹

Sîm armudîye

Sîm tılsım

Sîm sürmedanlık

Sîm düğme

Sarı sîm,

Kolbağı sîm akarca.⁶²

Gümüş estarpus⁶³

Karışık gümüş göğüslük⁶⁴

İncinin⁶⁵ gerdan süsü olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Gerdana asılacak inciler, “âlâsından”⁶⁶ seçilmektedir. Yozgat hanımları, başörtülerinin kenarlarını da incilerle süslemişler ve inciden el çantaları ile panolar yapmışlardır.⁶⁷

Elmas iğne⁶⁸

Beşli zümrüt⁶⁹

Kabak çiçekli elmas bilye⁷⁰

⁵⁷ Y.Ş.S. 3/49.

⁵⁸ Y.Ş.S. 3/41,47,32,114.

⁵⁹ Y.Ş.S. 3/41.

⁶⁰ T.T.S. c.1 s.32

⁶¹ Tepelik: Üzeri altın veya gümüş dizili, süslü kadın fesi (D.S. c.8 s.3882).

⁶² Y.Ş.S. 3/14,60,92,14,17,95,67.

⁶³ Y.Ş.S. 1/4

⁶⁴ Y.Ş.S. 1/4

⁶⁵ Y.Ş.S. 1/4

⁶⁶ Y.Ş.S. 3/49.

⁶⁷ Yozgat Müzesi’ndeki incelemelerde tespit edilmiştir.

⁶⁸ Y.Ş.S. 1/5

⁶⁹ Y.Ş.S. 1/4

⁷⁰ Y.Ş.S. 1/4

Gümüş kösteklik⁷¹

4. Saatler

Gümüş köstekli Serkisof saat⁷²

Gümüş ankallı basma saat⁷³

Gümüş kaplı cep saati⁷⁴

5. Sonuç

Sicillerdeki kayıtlar, şahıslar itibariyle, genel mânada servet teşkil edecek ziynet altını ve altın para birikiminin olmadığını göstermektedir. 3 numaralı sicilde, tereke kaydı olan 127 kişiden, 27'sinde altın çıkmıştır. 84 Müslümandan 20'si 82 parça altına (küpe ve yüzük dahil), 43 Gayr-ı Müslimden 7'si 31 parça altına sahip bulunmaktadır. Eğer bu rakamları oranla ifade edecek olursak; halkın %6 kadarı altın sahibidir. Bu altınların; zenginlik alameti olarak takı, süs eşyası, kara günler için tasarruf veya -az da olsa-sermayeye yönelik olduğu açıktır

Bozok Sancağında yaşayan insanımızın Müslüman-Türk olanlarının kâhir ekseriyeti, fakr-u zaruret içinde yaşarken, Gayr-ı Müslim unsurların hayat seviyeleri Müslümanların yaklaşık dört katı üstündedir. Müslüman Türklerin İstisnası; subay veya üst seviyede bürokrat olanlardır. Zîra, devletin maaşlı elemanları olmaları hasebiyle, köylü veya diğer unsurlara göre ellerinde paraları olanlar bu tür kimselerdir. Köylüler arasında -nadirattan-altın, gümüş gibi ziynet eşyası olanlar, parmakla gösterilecek kadar azdır. Bu hal; insanımızın uzun süren askerlik ve savaşlar sebebiyle cepheden cepheye gönderilmeleri, gazi olarak dönenlerin çoğunda âzâ eksikliklerinin bulunması, yaşlarının ilerlemiş olması sebebiyle yeteri kadar her türlü üretime katkı verememeleri, Gayr-ı Müslimlerin ise, Islahat Fermanı öncesi hiç alınmayıp sonrasında **bedel ödeyerek(para vererek)** askerlikten muaf tutulmaları, daha çocukluklarından itibaren iyi bir tahsil ve ticaretle meşgul olmaları, Türklerin bu alana fazla meyletmemeleri ya da bu alana yönlendirilmemeleri veya bu tür fırsatların verilmemesi... gibi sebeplerle izah edilebilir.

6. Kaynakça

- *Derleme Sözlüğü* (D.S.) Türk Dil Kurumu Yayını. Ankara, 1974 (Bütün ciltleri).
- *İslâm Ansiklopedisi* (İ.A) «Sikke maddesi» II. baskı İstanbul, 1972.
- Pakalın M.Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul,1971 c.I –II- III.
- Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*,
- Temel Türkçe Sözlük (T.T.S.) *Sadeleştirilmiş ve Geliştirilmiş Kâmûs-u Türkî* (Şemsettin Sâmî), Tercüman Gazetesi Yayını İstanbul, 1985. c.I-II-III.
- Yozgat Şer'iyeye Siciller(Y.Ş.S.) 1-3-5-29 numaralı Kassâm Defterleri
- Yozgat Müzesi'ndeki Kültürel Unsurlar.

⁷¹ Y.Ş.S. 29/95

⁷² Y.Ş.S. 29/25

⁷³ Y.Ş.S. 29/84

⁷⁴ Y.Ş.S. 29/105

YOZGAT ETNOGRAFYA VE ARKEOLOJİ MÜZESİ(NİZAMOĞLU KONAĞI) ETNOGRAFİK TAKILARI

Emel ERKAPLAN¹

Özet

Süslenmek, güzel ve estetik görünmek isteği insanların çağlar boyunca vazgeçemedikleri bir duygu olarak devam etmektedir. İnsanoğlunun ihtiyaçları her devre göre farklı değişiklikler göstermiş ancak, beslenme, barınma, giyinme ve süslenme ihtiyaçları hiç değişmemiştir.

İnsanların süslenme gereksinimlerinden birisini en ilkel şekilden en gelişmişine kadar takı oluşturmaktadır. Takı takmak kelimesinden gelmekte olup; vücudun çeşitli yerlerine takılan, çeşitli malzeme ve teknikle, değişik biçimlerde yapılmış süs eşyası olarak tanımlanabilir. Tarih öncesinden beri takılar insanoğlunun vazgeçilmez bir ögesi olmuştur.

Eski çağlara ait ilk takılar doğal biçimleri ile kullanılan renkli taşlar, deniz ve kara yumuşakçalarının kabukları, hayvan dişi, kemik, boynuz gibi sert olmayan, kolay işlenebilen malzemelerden üretilmiştir. Korunma, inanç, gösteriş, süslenme ve en önemlisi de beğenilme amacıyla insanların kendi baş, kulak, burun, dudak, boyun, gövde, kol, parmak, bel ve ayak bileği gibi vücudun belirli bölümlerini süslemeleri farklı kültürlerde, farklı görünümelerde ortaya çıkmaktadır.

Anadolu kültüründe takının ayrı bir anlamı ve önemi vardır. Takılarıyla güzelliklerini bütünleyen Anadolu kadınlarının mesajları ve beklentileri boyunlarında, parmaklarında ve kulaklarındadır.

Geçmişten günümüze üretilen ve kültürümüz önemli parçaları olan eserler müzelerde sergilenmektedir. Bu çalışmada, Yozgat Müzesinde bulunan etnografik takılar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Etnografik Takılar, Gümüş Takı, Tepelik, Yozgat Müzesi.

Abstract

Ethnographic Jewellery Of Yozgat Archaeology And Ethnography Museum (Nizamoğlu Konağı)

Fixing oneself up, the desire to look beautiful and aesthetic has been an indispensable feeling for human being throughout the ages. The needs of man has been so various in every period, however, the needs for nutrition, sheltering, clothing and adorning have never changed.

One of the needs of fixing oneself up is comprised of jewellery ranging from the very primitive one to the most developed. Wearing jewellery can be defined as the decorating materials worn on different parts of body and produced with different materials and techniques in various forms. From the antiquity onwards, jewellery has been an indispensable factor of human being.

The jewellery of the ancient times were made from colourful stones in their natural forms, the shells of sea and land molluscs, such easily treatable materials which are not hard as animal tooth, bones and horns. Fixing up such parts of body as head, ears, nose, lip, neck, body, arm, finger, waist and ankle in order to

¹ Araş.Gör.Dr. G.Ü. Sanat ve Tasarım Fakültesi, Kuyumculuk ve Mücevher Tasarımı Bölümü, Gölbaşı/Ankara-Türkiye, e-posta: erkaplan@gazi.edu.tr, fax:0312 485 11 15, gsm: + 90 54264546 19

protection, faith, showing off, adorning and the last but not least being admired have appeared in different ways.

Jewellery has a distinct meaning and importance in Anatolian culture. The messages and expectations of Anatolian women that complete their beauties with their jewellery are on their necks, fingers and ears.

The masterpieces that are produced from the past to the present time and being the significant parts of our culture have been exhibited in museums. In the current study, the ethnographic jewellery in the Yozgat Museum was investigated.

Keywords: Ethnographic Jewellery, Silver Jewellery, Head Wear, Yozgat Museum

1. Giriş

Süslenmek, güzel ve estetik görünmek isteği insanların çağlar boyunca vazgeçemedikleri bir duygu olarak devam etmektedir. İnsanoğlunun ihtiyaçları her döneme göre farklı değişiklikler göstermiş ancak, beslenme, barınma, giyinme ve süslenme ihtiyaçları hiç değişmemiştir.

İnsanların süslenme gereksinimlerinden birisini en ilkel şekilden en gelişmişine kadar takı oluşturmaktadır. Takı, vücudun çeşitli yerlerine takılan, çeşitli malzeme, teknikle ve çeşitli biçimlerde yapılmış süs eşyası olarak tanımlanabilir (Barışta, 2002: 1310). Tarih öncesinden beri takılar insanoğlunun vazgeçilmez bir ögesi olmuştur.

Takı toplumlarında hem sınıf farklılıklarını, ekonomik seviyeyi yansıtan bir araç olmuş hem de süslenme, nazar, inanç, kötülüklerden ve hastalıklardan korunma amaçlı kullanılmıştır.

Bazı takıların baş veya gövde üzerindeki takıldıkları bölgeye dikkat çekilmesini dolayısı ile güzelliği vurgulama amacının yanı sıra işlevsel olarak da yararlı oldukları görülmektedir. Kemer tokaları ve çengelli iğnelerin öncüsü olan fibulalar, sarınarak kullanılan bol giysileri, özellikle de pelerin ve örtüleri tutarak rahat kullanımını sağlamış, aynı zamanda da süslenme aracı olmuştur. Pandantif ve yüzük mühürleri de işlevsel olarak kullanılan takılar içerisinde değerlendirmek mümkündür (Köroğlu, 2004:1-3).

Takı yapımındaki malzemeler, dönemler ve kültürler arasında çağın teknolojisine göre çeşitlenmektedir. Anadolu’ da ilk dönemlerde etraftan toplanan kemik ve deniz kabuğu gibi malzemelerle takılar yapılmış, zamanla madenlerin işlenmesiyle kuyumculukta önemli bir gelişim başlamıştır.

Anadolu’ da hemen hemen her dönemde altın ve değerli taşlar soylu ve zenginlerin takılarında kullanılmış, halkın kullandığı takılarda ise gümüş, bronz, demir, yarı değerli taşlar ve cam gibi daha ucuz malzemeler ile özellikle metallerin üzerini altın ve gümüş yaldızla kaplama yapıldığı görülmüştür.

Selçuklu döneminde takılar altın, gümüş ve bronzdan yapılmıştır. Altın ise bir statü sembolü olarak daha çok soylular ve sultanlar tarafından kullanılmıştır. Takılarda, firuze, yakut ve inci kullanımı yaygındır. Halka ve hilal formlu gösterişli küpeler hanımlar tarafından tercih edilirken, genç kızlar ise daha çok zarif modelleri kullanırlardı. Tasvirlerde boğmak adı verilen gerdanlıklar önemli bir yer tutmaktadır. Selçuklulara ait olduğu düşünülen takıların çoğunluğu döküm tekniği ile yapılmış, niello, delik işi, taş kakma, kabartma, kazıma, filigre ve granüle teknikleri ile süslenmiştir (Köroğlu, 2004: 50-51).

Osmanlı Döneminde takılar, saray atölyelerinde üretildiği gibi, saray dışında da üretim yapılmış, birçok parça armağan olarak gelmiş ya da Avrupa’dan ithal olarak gelmiştir. Osmanlı Sarayındaki mücevher kullanımı Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethinden sonra giderek artmış, özellikle geç dönemde abartılı bir biçime dönüşmüştür. Bu tutuma paralel olarak, erken örneğin Fatih Döneminde Külliyyat-ı Katibi’deki

kadın figürlerinde, altın düğmeler ve çaprastlardan başka takı görülmez. Buna karşılık takıların zamanla Osmanlı kültüründe giyimin doğal ve önemli bir parçası konumuna geldiği görülür. Takılarda, Osmanlı ruhunu yansıtan natüralist tasarımlar; çiçekler, dallar, kuşlar, ayrıca ay ve yıldız sevilen takı motifleridir. Bunların yanı sıra geç dönemde armalar, gemiler, fiyonklarda görülmektedir. Osmanlı kadının en önem verdiği takılar, baş süsleridir. Başlık ya da fes üzerine takılan diadem, Helenistik takı “stephanephoros” yani “çelenk taşıyan” dan türediği, Türkçe söylenişle “istefan”a dönüştüğü düşünülmektedir. Ancak bu takı geleneğinin oluşmasında Orta Asya geleneğinde görülen taçlı başlıklarda göz ardı edilmemelidir. Murassa ya da yalın altın ve gümüş zincirler ve inci dizileri, yüzün iki yanından sarkıtıldığında “zülflük”, başın arkasına takıldığında “enselik” adını alır (İrepoğlu, 2000a: 102-108). Fes biçimli kadın başlıkları üzerine dikilerek veya doğrudan doğruya saç üzerindeki tülbent üzerine yerleştirilerek kullanılan, çoğunlukla gümüşten bazen de altından ve değişik metallere yapılmış, baş süslerine ise “tepelik” adı verilir. Tepelikler genellikle dairesel biçimdedir. Ancak Anadolu’nun bazı bölgelerinde kare biçimli kullanımlara da rastlanmaktadır.

Dairesel yapıya sahip tepeliklerin merkezinde; bazen renkli bir taş, bazen de süsleme teknikleriyle motifler yer almaktadır. Dairenin etrafında ise zincirlere tutturulmuş değişik penes ve boncuklar bulunmaktadır (Özbağı 1993: 14).

Bilinen bütün maden işleme teknikleri ile üretilmiş olan tepelikler geçmişteki Türk kültürünün önemli bir parçası olmuştur (Kuşoğlu 2006: 221).

Selçuklu döneminden günümüze ulaşan takı sayısı çok az olmakla birlikte, Osmanlı dönemine ait çok sayıda eser özel koleksiyonlarda ve müzelerimizde korunmaktadır.

Bu çalışma, Yozgat Etnografya Müzesinde (Nizamoğlu Konağı) bulunan 18 adet kadın takısı ile sınırlıdır.

Çalışma, Yozgat Etnografya Müzesinde (Nizamoğlu Konağı) bulunan takıların tespit edilerek belgelenmesi, Türk kültürüne ait olan değerlerin korunması ve ayrıca kuyumculuk ve takı tasarımı alanlarına hizmet etmesi açısından önem taşımaktadır.

Yozgat Etnografya Müzesinde bulunan takıların biçim, boyut, teknik, süsleme, motif ve kompozisyon özellikleri açısından incelenerek belgelenmesi amaçlanmıştır.

2. Yöntem

Takıların incelenmesi için bilgi formu düzenlenmiştir. “*İç Anadolu Bölgesi Yozgat İli El Sanatları ve Geleneksel Giyim Kuşam Atlası*” G.Ü. Bilimsel Araştırmalar Projesi kapsamında, Haziran 2007 tarihinde, Yozgat Etnografya ve Arkeoloji Müzesi’nde (Nizamoğlu Konağı) tespit edilen takıların genel-detay fotoğrafları çekilmiş, düzenlenen bilgi formları, incelenen her bir ürün için kullanılmıştır. Bilgi formları doğrultusunda takıların biçim, boyut, teknik, süsleme ve kompozisyon özellikleri elde edilmiştir.

Yapılan bu araştırma bir müze çalışması olduğu için alan araştırması niteliğinde olup, betimsel bir araştırmadır.

Yozgat Etnografya ve Arkeoloji Müzesi (Nizamoğlu Konağı) teşhirde ve deposunda yer alan 35 adet takı çalışmanın evrenini, örneklemine ise; seçilen 2 adet gerdanlık, 2 adet hamaylı, 3 adet bilezik, 1 adet saç tokası, 3 adet kemer ve 1 adet kemer tokası, 3 adet tepelik, 2 adet takı parçası ve 2 adet küpe olmak üzere 18 adet kadın takısı oluşturmaktadır.

3. Bulgular ve Tartışma

Yozgat Etnografya ve Arkeoloji Müzesi’nde (Nizamoğlu Konağı) incelenen ve çalışma kapsamına alınan takılar, kadın takıları olarak ana başlıkta incelenmiş olup, kendi içinde Gerdanlık ve Hamaylılar (muskalık), Bilezikler, Saç tokaları, Kemer ve Kemer Tokaları, Tepelikler, Takı parçaları ve Küpeler olmak üzere altı alt başlıkta incelenmiştir. Ayrıca Yozgat’da alan araştırması sırasında rastlanan bir adet tepeliğe, yöreye özgü olabileceği düşünüldüğünden çalışma kapsamına dahil edilmeden ekler kısmında yer verilmiştir

(şekil 19, 19a).

3.1. Kadın Takıları

Müzedede tespit edilen gerdanlık ve hamaylılarda telkari (şekil 1,2), savat (şekil 3), sıvama mihlama (şekil 3) ve kakma teknikleri (şekil 4) kullanılmış olup, genellikle bitkisel (şekil 1,2,3,4) ve sembolik (2,4) süslemeler kullanılmıştır.

Bileziklerde genellikle savat tekniği (şekil 5,6,7) kullanıldığı ve süslemede bitkisel süslemelerin tercih edildiği tespit edilmiştir (şekil 6,7).

Yalnızca bir adet olan saç tokasında savat tekniği ve geometrik süslemeler kullanılmıştır (şekil 8).

Döküm ve tombak (şekil 9), savat (şekil 10), kakma (şekil 11) teknikleri kullanılan kemerlerin tamamında bitkisel, diğer örneklerde ise; bu tekniklerle birlikte sembolik (şekil 9) ve geometrik (şekil 11) süslemeler kullanıldığı görülmektedir.

Tepeliklerde, telkari (şekil 12,13) ve savat (şekil 13,14) teknikleri ağırlıklı olarak kullanılmış olup yalnızca bir örnekte (şekil 12) renkli camların sıvama mihlama tekniği uygulanarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bitkisel (şekil 12,13) ve geometrik süslemelerin (şekil 14) kullanıldığı tepelikler, daire biçimli yapıda olup, bu yapı içerisinde merkezi bir kompozisyon özelliği göstermektedir.

Savat tekniği uygulanan takı parçalarının gerdanlık ya da baş süsü olarak kullanılan takılara ait olabileceği düşünülmektedir. Üzerlerinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Tespit edilen her iki küpenin de (şekil 17- 18) aynı kompozisyon özelliği taşımış olduğu, çiçek ve hilal biçimli parçaların altından paralar sallanacak şekilde yerleştirildiği belirlenmiştir. Her iki küpe de sallantılı yapıdadır. Yalnızca üzerlerinde bulunan paraların farklı olduğu ve örnek 18'deki paranın bir yüzünde diğerinden farklı olarak Osmanlı arması olduğu görülmektedir (şekil 18b). Küpelere bitkisel ve sembolik süslemeler kullanılmıştır. Müzedede tespit edilen ve incelemeye alınan kadın takılarının Osmanlı son dönem ve Cumhuriyet ilk dönemlerine ait olduğu düşünülmektedir.

3.1.1. Gerdanlık Ve Hamaylılar (Muskalık)

Şekil 1: Gerdanlık

Örnek No : 1

Envanter No: 2504-2599

Eser Adı : Gerdanlık

Dönemi : 19. yy.

Boyutu : Uz:51 cm En: 4 cm

Teknik : Telkari

Süsleme : Bitkisel

Kompozisyon: Gerdanlık, zincir üzerine yerleştirilmiş çok sayıda bitkisel biçimli metal sallantılardan meydana gelmektedir.

Şekil 2: Gerdanlık

Örnek No : 2
Envanter No : 2231- 2325
Eser Adı : Gerdanlık
Dönemi : 19. yy.
Boyutu : Uz: 53 cm
Teknik : Telkari
Süsleme : Bitkisel, Sembolik

Kompozisyon : Gerdanlık, para ve hilal biçimli telkari sallantıların iplik üzerine dizilmesinden meydana gelmektedir. Hilal biçimli sallantıların üzerinde güverse ve renkli boncuklar, üst orta kısmında ise çiçek motifleri bulunmaktadır.

Şekil 3: Hamaylı

Örnek No : 3
Envanter No : 2499-2594
Eser Adı : Hamaylı (hamail)
Dönemi : 19. yy.
Boyutu : En: 6 cm, Boy:1.20 cm
Teknik : Savat, Sıvama mıhlama
Süsleme : Bitkisel

Kompozisyon: Üzerinde savat teknikli bitkisel süslemelerin bulunduğu hamaylı, bir zincire takılmış olup, alt kısmında akik taş, para ve zincirlerden meydana gelen süslemeler bulunmaktadır.

Şekil 3a: Hamaylı detay

Şekil 3b: Hamaylı detay

Şekil 4: Hamaylı

Örnek No	: 4
Envanter No	: - (Teşhir)
Eser Adı	: Hamaylı (hamail)
Dönemi	: 19. yy.
Boyutu	: -
Teknik	: Kakma
Süsleme	: Bitkisel, sembolik

Kompozisyon: Üzerinde kabartma teknikli bitkisel süslemelerin bulunduğu hamaylı, bir zincire takılmış olup, alt kısmından iki sıra penesler sallanmaktadır. Arka kısımda, üçgen formun ortasında kırmızı renkte bir taş bulunmaktadır. Taşın etrafında kabartma tekniği ile oluşturulmuş bitkisel süslemeler yer almaktadır. Daire biçimli peneslerin üzerlerinde el motifleri bulunmaktadır.

Şekil 4a: Hamaylı detay

Şekil 4b: Hamaylı detay

3.2 Bilezikler

Şekil 5: Bilezik

Örnek No	: 5
Envanter No	: 1366-1430
Eser Adı	: Bilezik
Dönemi	: Cumhuriyet
Boyutu	: Uz: 18.4 cm
Teknik	: Savat
Süsleme	: -

Kompozisyon : Üç sıra zincirden meydana gelen bilezik, bir kilit ile kapatılmaktadır.

Şekil 6: Bilezik

Örnek No : 5

Envanter No : 1366-1430

Eser Adı : Bilezik

Dönemi : Cumhuriyet

Boyutu : Uz: 18.4 cm

Teknik : Savat

Süsleme : -

Kompozisyon : Üç sıra zincirden meydana gelen bilezik, bir kilit ile kapatılmaktadır.

Şekil 7: Bilezik

Örnek No : 7

Envanter No : 1477-1545

Eser Adı : Bilezik

Dönemi : Cumhuriyet

Boyutu : Çap:6.5 cm

Teknik : Savat

Süsleme : Bitkisel

Kompozisyon : Bilezik, savat tekniği ile oluşturulmuş bitkisel motiflerle süslü olup arka kısmında bir kilit bulunmaktadır.

3.3. Saç Tokaları

Şekil 8: Saç Tokası

Örnek No	: 8
Envanter No	: 1488
Eser Adı	: Saç Tokası
Dönemi	: Cumhuriyet
Boyutu	: En : 1.7 cm, boy: 8 cm
Teknik	: Savat
Süsleme	: Geometrik

Kompozisyon : Toka, savat tekniği ile oluşturulmuş geometrik motif ve güverselelerle süsüdür.

3.4. Kemer ve Kemer Tokaları

Şekil 9: Kemer

Örnek No	: 9
Envanter No	: 2434- 2529
Eser Adı	: Kemer
Dönemi	: 19. yy.
Boyutu	: En: 4.4 cm, boy: -
Teknik	: Döküm, Tombak
Süsleme	: Bitkisel, Sembolik

Kompozisyon : Bir çok par- çadan meydana gelen kemerin her bir parçasında savat tekniği ile oluşturulmuş manzara, geometrik ve bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Parçaların orta kısmında bulunan kabarık kısmın etrafı bir parçada yeşil diğer parçada pembe olacak şekilde kemerin bitimine kadar renklendirilmeye devam edilmiştir. Kemerin bitkisel süslemeli tokasının orta kısmında ay-yıldız motifi bulunmaktadır. Hareket edebilen parçaların son üç tanesinde kemerde bulunan çengelin geçeceği delikler bulunmaktadır.

Şekil 9a: Kemer detay

Şekil 11: Kemer Tokası

Şekil 10a: Kemer detay

Şekil 11: Kemer Tokası

Örnek No : 10

Envanter No : 1152

Eser Adı : Kemer

Dönemi : -

Boyutu : En:9 Boy:-

Teknik : Savat

Süsleme : Bitkisel

Kompozisyon: Kemer, bordo renkli enli kumaş bir şeridin iki ucuna yerleştirilmiş iki metal tokadan meydana gelmektedir. Tokaların üzerinde savat tekniği oluşturulmuş bitkisel süslemeler yer almaktadır. Kemerin kumaş kısmının üzerinde on iki adet savat tekniği ile oluşturulmuş bitkisel süslemeli, hareket edebilen metal parçalar bulunmaktadır.

Örnek No : 11

Envanter No : 2492

Eser Adı : Kemer tokası

Dönemi : Cumhuriyet

Boyutu : En:8.8cm, Boy:14.6cm, Yük:0.7cm

Teknik : Kakma

Süsleme : Bitkisel, Geometrik

Kompozisyon : Üzerinde kakma tekniği ile oluşturulmuş beşgen yapıdaki kemer tokasının ortasında bulunan büyük çiçek motifi iri noktasal tekrarlı bir bordürle çevrelenmektedir. Çiçeğin sol ve sağ tarafında üçer adet ağaç motifi yer almaktadır. En dışta dört kenarı küçük ağaç motiflerinin yan yana sıralanmasıyla oluşturulan bir bordürle çevrili olan kemer tokası tek parçadır.

3.5. Tepelikler

Şekil 12: Tepelik

Örnek No : 12

Envanter No : 1918-2004

Eser Adı : Tepelik

Dönemi : 19. yy.

Boyutu : Çap:11 cm

Teknik : Telkari, Sıvama mıhlama

Süsleme : Bitkisel, Sembolik

Kompozisyon: Tepelik, daire biçimli yapı içerisinde merkezi bir kompozisyon özelliği göstermektedir. Orta kısımda, içerisinde kırmızı cam boncuk bulunan dairesel bir biçim ve bu biçimi çevreleyen dairesel tekrarlı bir bordür yer almaktadır. Dairesel biçimin dışında çok sayıda dilimden meydana gelen bir süsleme bulunmaktadır. Bu süsleme aynı zamanda zemini oluşturmaktadır. Orta kısımdaki dairesel biçimin dışında, iç içe geçmiş iki üçgen yapıdan meydana gelen altı köşeli yıldız motifi bulunmaktadır. Üçgenlerin iç içe geçmesinden meydana gelen küçük üçgenlerin içlerinde kırmızı, yeşil ve siyah renkte cam boncuklar, dışında ise çiçekler yer almaktadır. En dışta, tepeliğin uç kısımlarında halkalar bulunmaktadır. Bu halkalara takılı, uçlarında dairesel biçimli peneslerin ve metal süslemelerin bulunduğu, farklı boylarda zincirler yer almaktadır. Üzerinde yıldız, ay ve el motifleri bulunan farklı boyutlardaki peneslerin bazılarının orta kısımları deliktir. Bazı zincirlerin uçlarındaki penesler eksik durumdadır.

Şekil 13: Tepelik

Şekil 13a: Tepelik detay

Örnek No : 13

Envanter No : 2493-2588

Eser Adı : Tepelik

Dönemi : 19. yy.

Boyutu : Çap:12 cm, Yük:3.5 cm, Zincir uzunluğu: 3.4- 6 cm

Teknik : Telkari, Savat

Süsleme : Bitkisel

Kompozisyon : Tepelik, daire biçimli yapı içerisinde merkezi bir kompozisyon özelliği göstermektedir. Orta kısımda, dairesel biçimde üst üste yerleştirilmiş iki çiçek motifi yer almaktadır. Dairesel biçimli çiçek motifi, dairesel bir bordürle çevrelenmektedir. Bordürün dışında, telkari tekniği ile oluşturulmuş, aralıklı altı yaprak motifi bulunmaktadır. Bu motifler aynı zamanda zemini oluşturmakta ve aralarında dördü telkari teknikli, ikisi savat teknikli altı kabarık çiçek motifleri yer almaktadır. En dışta, dilimli bir yapıya sahip olan tepeliğin uç kısımlarında halkalar bulunmaktadır. Bu halkalarda, uçlarına damla ve yaprak biçimli peneslerin takıldığı zincirler yer almaktadır.

Şekil 14: Tepelik

Örnek No	: 14
Envanter No	: 846(874)
Eser Adı	: Tepelik
Dönemi	: 19. yy.
Boyutu	: Çap:12.5
Teknik	: Savat
Süsleme	: Geometrik

Kompozisyon

: Tepelik, daire biçimli yapı içerisinde merkezi bir kompozisyon özelliği göstermektedir. Orta kısımda, dairesel biçimde kabarık bir süsleme yer almaktadır. Bu süslemenin iki dairesel biçim bulunmaktadır. Dıştaki geniş dairesel biçimin içerisinde aralıklı, birbirine bakan yaylardan meydana gelen dört adet motifin içlerinde dikey olarak yerleştirilmiş eşkenar dörtgenler bulunmaktadır. Tepelik dışta kıvrımlı motiflerin tekrarlanmasıyla oluşturulmuş iki sıra bordür ile çevrelenmektedir. En dışta, tepeliğin uçlarında halkalar bulunmaktadır. Bu halkalarda, üzerinde iki sıra halinde yerleştirilmiş daire biçimli peneslerin takıldığı zincirler yer almaktadır.

3.6. Takı Parçaları

Şekil 15: Takı parçası

Şekil 16: Takı parçası

Örnek No	: 15-16
Envanter No	: 2824- 1224/ 2825- 1225
Eser Adı	: Takı parçaları
Dönemi	: -
Boyutu (örnek15):	En: 2.2 cm, Boy:3.5 cm, Penes çapı:1.3 cm
Boyutu (örnek16):	En: 2.9 cm, Boy:4 cm, Penes çapı:0.3-1.8 cm
Teknik	: Savat
Süsleme	: -
Kompozisyon	: Üçgen yapıdan meydana gelen parçaların birinin uçlarında, aynı boyda üç sarı para diğerinde ortada büyük bir para bulunmaktadır.

3.7.Küpelere

Şekil 17: Küpe

Şekil 17: Küpe

Şekil 17b: Küpe

Örnek No : 17

Envanter No: 2489

Eser Adı : Küpe

Dönemi : 19. yy.

Boyutu : En:1.8 cm Boy:5.5 cm, Çap:1,8 cm

Teknik : Güverse

Süsleme : Bitkisel, Sembolik

Kompozisyon : Çiçek ve hilâl formulu metal bir parçanın altından sallanan paradan oluşan küpe sallantılı yapıdadır.

Şekil18: Küpe

Şekil 18a: Küpe detay

Şekil 18b: Küpe detay

Örnek No : 18

Envanter No : 2402

Eser Adı : Küpe

Dönemi : 19. yy.

Boyutu : En:1.9 cm Boy:5.5 cm, Çap:1,9 cm

Teknik : Güverse

Süsleme : Bitkisel, Sembolik

Kompozisyon : Çiçek ve hilâl formulu metal bir parçanın altından sallanan paradan oluşan küpe sallantılı yapıdadır.

4. Sonuç ve Öneriler

4.1. Sonuç

Takılarda ağırlıklı olarak savat, telkari ve kakma tekniklerinin kullanıldığı, süsleme özelliklerine bakıldığında bitkisel, geometrik ve sembolik süslemelerin tercih edildiği tespit edilmiştir. Tepelikler daire biçimli yapıda merkezi bir kompozisyon özelliği taşımakta, küpeler ise sallantılı bir yapıdadır. Takılarda penes ve para kullanımı ağırlıktadır. Çalışma kapsamında İncelenen kadın takılarının Osmanlı son dönem ve Cumhuriyet ilk dönemlerine ait olduğu düşünülmektedir.

4.2. Öneriler

Belgelenen etnografik kadın takılarının, tasarımcılar tarafından hazırlanacak olan yeni tasarımlarda yorumlanarak hem tasarım sektörüne, hem de yeni kullanım alanlarına hizmet etmesi ve daha da önemlisi kültürel mirasımızın yaşatılması için yapılacak çalışmalara destek sağlanmalıdır.

5. Tanımlar

Boğmak: Selçuklu döneminde kullanılan gerdanlık (Köroğlu, 2004: 50).

Fes: Silindir veya kesik koni biçiminde, tepesi düz, kırmızı çuhadan yapılarak kalıplanmış bir tür başlıktır.

Güverse (Güherse): Küçük metal küreciklere verilen addır.

Hamaylı (Hamail-Hamayıl): Bir zincir ya da iple boyna takılan, kare ya da parmak biçimli, iki ucu kapalı içinde yazı bulunan takıdır (Kuşoğlu 2006: 100).

Kakma(Gümüş): Altın, gümüş, bakır gibi ince medeni plakaların zift üzerine yapıştırılarak çelik kelem ve çekiçle, çizilen motiflerin kabartılmasına ve dışta kalan zeminin çöktürülerek desenin tüm detaylarının işlenmesine “kakma” denir (Baykal, 1986: 49).

Ökmek: Selçuklu döneminde kullanılan halka ve hilal formlu küpeler (Köroğlu, 2004: 50).

Penes: Çeşitli takılarda özellikle de başlıklarda kullanılan altın, gümüş, madeni paralara, üzeri desenli veya düz pullara verilen addır.

Savat: Eser üzerinde çelik kalemlerle açılan kanalların içine savat denilen karışım ekmek ya da sürmek biçiminde yerleştirilip daha sonrada ocak ateşine tutularak erişen savat boşluklarını doldurunca soğumaya bırakılarak oluşturulan bir maden süsleme tekniğidir (Kuşoğlu 2006: 199).

Telkari: “Telkari’nin sözlük anlamı “tel ile yapılan sanat” tır. Telkari’ye aynı zamanda “vav işi” de denilmektedir” (Kuşoğlu, 1998b: 15). Bunun nedeni telkari’de, Osmanlı Türkçesi’nde vav harfine benzeyen biçimlerin sıklıkla kullanılmasıdır. Telkari tekniğinden hazırlanmış bütün işler çift denilen bir cımbız yardımıyla bir araya getirildiğinden ustalar tarafından “çift işi” adıyla da anılmaktadır (Kuşoğlu, 2006: 220).

Tepelik: Tepelik, kadın fesleri üzerine dikilerek veya doğrudan doğruya saç üzerindeki tülbent üzerine yerleştirilerek kullanılan, çoğunlukla gümüşten bazen de altından ve değişik metallerden yapılan “baş süsü” dür. Bilinen bütün maden işleme teknikleri ile üretilmiş olan tepelikler geçmişteki Türk kültürünün önemli bir parçası olmuştur (Kuşoğlu 1994: 37; Kuşoğlu 2006: 221).

Tombak: Gümüş, bakır, pirinç gibi madenleri altınla kaplama tekniğidir. Altın ve gümüşün diğer bir özelliği de cıva içinde çözünebilmeleri, atomlarının cıva atomları gibi bağlarını kopararak sıvılaşabilmeleri-

dir. Bu cıva ile karışım sıvı yapmaya malgama (amalgam) denilir. Bu özellikten yararlanılarak gerçekleştirilen tekniğe “yaldızlama” veya “tombaklama” denilmektedir (Türe ve Savaşçın, 1988: 15).

Zülüflük (Yanak döven-Zülüf bastı): Anadolu’ da kadın feslerinin, kulak yanına gelen kısmına asılan, kulak, zülüf denilen kulak önü saçlarını örten, zincir ve penesli bir takıdır (Kuşoğlu, 2006: 257; Önder, 1998: 264).

6. Kaynaklar

Barışta, H.Ö. (2002). Osmanlı imparatorluk dönemi Türk mezar taşlarından bazı takı tasvirleri, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. 1309-1313.

Baykal, H.A. (1986). Gümüş kakmacılık. *Antika*,11(Şubat), 49-53.

İrepoğlu, G. (2000). Bir imparatorluğun görkemi-Osmanlı mücevherleri. *P Dergisi-Çağlar Boyunca Takı ve Mücevher*, 5, 100-111.

Köroğlu, G. (2004). *Anadolu uygarlıklarında takı*. (1. Basım). İstanbul: Graphis Matbaa.

Kuşoğlu, M. Z. (2006). *Resimli ansiklopedik kuyumculuk ve maden terimleri sözlüğü*. İstanbul: Baskı Birlik Ofset.

Önder, M. (1998). *Antika ve eski eserler kılavuzu*. (2. basım). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara: Minpa Matbaacılık.

Özbağı, T. (1993). Baş süslemelerinde kullanılan Anadolu kadın takıları. *Kültür ve Sanat Dergisi*, 20, 50-53.

Türe, A. ve Savaşçın, Y. (1988). Takı malzemeleri ve teknikleri, varak, tombak, yaldızlama, *Antika*. 34(2), 11-17.

7. Ekler

Şekil 19: Tepelik
YOZGAT/ Akdağmadeni-Bozöyük

Şekil 19a: Tepeliğin kullanım şekli
(Gelinbaşı)

YOZGAT İLİ NİZAMOĞLU MÜZESİ VE KARAMAN MÜZESİ GİYİM-KUŞAM ÖRNEKLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Nuray DEMİREL AKGÜL¹

Özet

Yaşanılan süreç içinde giysiler; toplumların kültürel mirasının bir parçası haline gelmiş ve giysi koleksiyonları tarihsel dönemler içinde büyük önem kazanmıştır. Geleneksel yaşamda, her kuşak kendinden önceki kuşağı izleyerek giyim- kuşam anlayışını, belli başlı yerler ve kişiler aracılığıyla günümüze kadar taşımıştır. Giysilerin muhafazası ve sergilenmesi için belli şartları oluşturan, aynı zamanda kültürel dinamizmin öğelerinden biri olan müzeler; koleksiyonların gelecek kuşaklara aktarılmasını ve daha az hasarla ulaştırılmasını hedeflenmektedirler.

Müzeler, geçmişten günümüze aktarılan kültürel özelliklerimizi, toplumla ve aynı zamanda farklı toplumlarla paylaşılmasına olanak vermektedir. “Bu anlamda müzeler; toplumun bilimsel ve kültürel geçmişini yansıtan ve geleceğini biçimleyecek öğeleri araştıran, toplayan, koruyan, sergileyen, belgeleyen, yaşatan ve yönlendiren bir yaygın eğitim kurumu” (Atagök, 1995; 3) olma özelliğini korudukları için büyük önem taşırlar. Yozgat İlinde belgelenen zengin etnografik eserlerin yanı sıra Yozgat merkez ilçede bulunan Nizamoğlu Konağı müzesindeki giyim-kuşam örnekleri incelenmiş, kültürel değerlerinin zengin olduğu görülmüştür.

Bu bağlamda yapılan araştırma ile; Yozgat İli, Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi’nde muhafaza edilen kıyafetlerle, Karaman İli, Karaman Müzesi’nde yer alan kıyafetlerin; ait oldukları döneme, türüne, cinsiyete, model özelliğine ve süsleme tekniğine göre karşılaştırması yapılmıştır.

Bu bildiri de amaç; müzeler arası giyim-kuşam örneklerinin benzer ve farklı yönlerini ortaya çıkarmak, bilimsel verilerle belgelemek, maddi kültürümüzün özgün eserlerini tanıtmak ve kültürel birikimlerimizi evrenselleştirmektir.

Bu çalışma kapsamında; Nizamoğlu Müzesi’nde bulunan geleneksel giysilerin örneklemini, Nizamoğlu Müzesi’nde envantere kayıtlı toplam 81 adet giysiden dönemlerine, çeşitlerine, renklerine ve model özelliğine göre, tesadüfi (random) yöntemle seçilmiş 57 adet giysi oluşturmaktadır. Karaman müzesindeki geleneksel giysilerin örneklemini de aynı yöntemle belirlenmiştir. Araştırma verileri, Müze envanterinde bulunan bilgiler ve fotoğraflar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamına alınan giysilerin analizi geliştirilen Giysi Tanıtım Formu ile yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda elde edilen veriler tablolara aktarılarak değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Araştırmada, giysilerin türlerine göre yapılan analizinde, cepken sayısında, kumaş türünde, renk tercihlerinde ve süsleme tekniklerinde benzerlik gösterdiği belirlenmiştir. Araştırmaya konu olan bölgelerin derin bir tarihe ve kültüre sahip olduğu düşünüldüğü de giyim kültürü ile ilgili araştırmaların yetersizliği nedeniyle konu ile ilgili araştırmaların desteklenmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yozgat, Karaman, kültür, giyim-kuşam, müze.

Kaynakça: Atagök, Tomur(1995),”Çağdaş Müzecilik Uygulamaları İçin Müzecilik Eğitimi” II. Müzecilik Semineri Bildirileri.19-23 Eylül. İstanbul.s.3.

¹Öğr. Gör., Gazi Üniversitesi, Polatlı Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Ankara, Türkiye, nuraydemirel@gazi.edu.tr

Abstract

Comparative Analysis Of Karaman Museum Clothing-Finery Samples And Yozgat Nizamoğlu Museum

Clothes have become a part of the cultural heritage of societies over time and clothing collection has gained great importance in historical periods. In traditional life, with following the previous ones, each generation moved their clothes understanding till now by favour of specific place and people. Museums, which are also one of the elements of the cultural dynamism and creates certain conditions for preservation and exhibition of clothes and also one of the elements of the cultural dynamism, aims to be transferred to the future generations and the less damage delivered. Museums allows to share our cultural property transmitted from the past with our society and different societies. In this sense, museums are of great importance because it reflects the scientific and cultural history of the community and the search for elements that shapes the future, collects, preserves it, exhibited, documented and it is a non-formal education where he lived and directing (Atagök, 1995; 3).

As well as a rich ethnographic artifacts documented in Yozgat, samples of clothes were examined found to be rich in cultural values in the Nizamoğlu mansion museum in the center of Yozgat.

With research in this regard, comparison of protected clothes in the Nizamoğlu Mansion Ethnography Museum and located clothes in the Karaman Museum were made depending on the period to which they belong, species, sex, model feature and adornment techniques.

Aims of his communicate are to reveal similar and different aspects of samples of clothes among museum, to authenticate by scientific data, to promote the original works of material culture and to universalize our cultural heritage.

Within the scope of this work, the sample of traditional clothing in the Nizamoğlu Museum creates 57 pieces clothes selected by random method according to Nizamoğlu Museum of the inventory period registered a total of 81 clothes, variety, gender and model feature.

The sample traditional clothes in Karaman museum is determined by the same method. The research data was carried out information and photos which are located in the museum inventory. Analysis of the clothes, which are covered in this research, are made with reformed dress promotion form. The data obtained from analysis were evaluated and commented by transferring the table. In the study, the analysis carried out according to the type of clothing, the number of jackets, fabric type, it was determined that the similarity in color preferences and decoration techniques. Because the research part has a deep history and culture, supporting research on the subject has been proposed due to the lack of research on the clothing culture.

Keywords: Yozgat , Karaman, Culture, Clothes, Museum

Reference: Atagök, Tomur (1995), "Çağdaş Müzecilik Uygulamaları İçin Müzecilik Eğitimi" II. Müzecilik Semineri Bildirileri. 19-23 Eylül. İstanbul. s.3.

1. Giriş

Yaşanılan süreç içinde giysiler; toplumların kültürel mirasının bir parçası haline gelmiş ve giysi koleksiyonları tarihsel dönemler içinde büyük önem kazanmıştır. Geleneksel yaşamda, her kuşak kendinden önceki kuşağı izleyerek giyim kuşam anlayışını, belli başlı yerler ve kişiler aracılığıyla günümüze kadar taşımıştır. Giysilerin muhafazası ve sergilenmesi için belli şartları oluşturan, aynı zamanda kültürel dinamizmin öğelerinden biri olan müzeler; koleksiyonların gelecek kuşaklara aktarılmasını ve daha az

hasarla ulaştırılmasını hedeflenmektedirler.

Başlangıçta eski eserleri toplama ve sergileme amacı taşıyan müzeler, günümüzde pedagojik, sosyolojik, psikolojik içerikler edinmiş, hatta “Müzeoloji” adıyla üniversitelerde ayrı eğitimi alınan bağımsız bir bilim dalı kimliğine kavuşmuştur. Doğal oluşumu içerisinde, önceleri tarihi yapılarda koleksiyonlarını koruyup sergileyen müzeler, giderek çağdaş müzecilik anlayışı ile yeniden yapılanmış, bunun ötesinde saklayacakları eserlere göre tasarımı yapılmış yeni binalarda, yer alan yaygın eğitim kurumları durumuna gelmişlerdir (Atasoy, 1994 : 38). Bu bakımdan, müzeye girecek eserlerin seçimi, bakımları, onarımları, saklama ve sergileme koşulları, yöntemleri; ayrıca tanıtımları konusunda araştırmalar yapılmakta ve her gün gelişen yeni metotlar uygulanmaktadır (Atasoy, 1999 : 16).

Modern Müzecilik anlayışında müzelerin değişik açılardan toplum için önem taşıdıkları da görülmektedir. Her ulus geride bıraktığı yaşantısını yetişen yeni kuşağa tanıtmak, milli benliklerini geçmişten aldıkları güçle sürdürebilecekleri için atalarının oluşturdukları uygarlıkları tanımak ve tanıtmak arzusundadır. Bu açıdan modern müzecilikte müzeler, milli kültür ve terbiye açısından toplum için büyük önem taşımaktadırlar (Başaran, 1995: 48, Başaran, 1996 : 17).

Bu çalışmada, farklı kültürel değerlere sahip iki yerleşim yerinde bulunan Yozgat İli, Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi’nde muhafaza edilen kıyafetlerle, Karaman İli, Karaman Müzesi’nde yer alan kıyafetlerin; ait oldukları döneme, türüne, cinsiyete, model özelliğine ve süsleme tekniğine göre karşılaştırması yapılmıştır.

Bu bildiride amaç; müzeler arası giyim-kuşam örneklerinin benzer ve farklı yönlerini ortaya çıkarmak, bilimsel verilerle belgelemek, maddi kültürümüzün özgün eserlerini tanıtmak ve kültürel birikimlerimizi evrenselleştirmektir. Bu araştırmanın, Karaman Müzesi ve Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi’nde yer alan geleneksel giysilere dikkat çekme ve bölgelerin giyim kültürü ile ilgili çalışmalara katkıda bulunma açısından önemli olduğu düşünölmektedir.

Araştırmada ilk olarak Karaman ve Yozgat illeri tarihi, kültürel ve sosyo-ekonomik açıdan ele alınmış ve illere ait müzeler tanıtılmıştır. Araştırmanın ikinci bölümünde kullanılan yöntem anlatılmış, üçüncü bölümde bulgular ve son bölümde sonuçlar sunulmuştur.

2. Karaman İli ve Karaman Müzesi

Çok eski tarihi geçmişi olan, farklı ekonomi ve kültürlerin karışıp kaynaştığı Karaman, birçok medeniyetlere beşiklik etmiş, en eski çağlardan itibaren bölgeler arasındaki kültür aracılığı rolünü de üstlenmiştir. İl sınırları içerisinde söz konusu medeniyetlerin özelliklerini yansıtan, tarihi, turistik, kültürel ve arkeolojik bakımdan önem arz eden birçok eser vardır. Hititlerden başlamak üzere Roma, Bizans, Karamanoğulları ve Osmanlılardan kalma çok sayıda anıt, yazıt, kilise, manastır, kale, köprü, sarnıç, cami, medrese, türbe, kümbet, han, hamam gibi asırlık eserler bulunmaktadır (www.karamankulturturizm.gov.tr). Şehir Klasik dönemlerde Laranda olarak bilinir. 1256’da Karamanoğulları devletinin başkenti olan Laranda, Cumhuriyetin ilanından sonra Konya iline bağlı olarak Karaman adını almıştır. Karaman 15 Haziran 1989 tarihinde Türkiye’nin 70. vilayeti olmuştur (www.karamankutup.gov.tr).

Fotoğraf 1: Karaman Müzesi

Karaman Müzesi, Karaman'ın merkezinde, Karamanoğulları Beyliği Devrinin örneklerinden birisi olan Hatuniye Medresesi'nin arkasında yer almaktadır. Karaman ve çevresinde tarih öncesi ve tarihi devirlere ait birçok uygarlığın izlerine rastlanmaktadır. Karaman çevresinde pek çok höyük ve ören yeri bulunmaktadır. Ancak Karaman'da müzecilik faaliyetlerinin geç başlaması sonucu buralarda bulunan taşınabilir eserlerden birçoğu başka müzelere götürülmüştür.

Karaman'da ilk müze 1961 yılında Turizm Derneği ve kütüphane içerisinde kurulmuştur. Eserler 1963 yılında çarşı içinde bir binada, 1966 yılında İbrahim Bey İmareti'nde, 1968 yılında kiralık bir evde, 1971 yılında ise şimdiki hizmet verdiği binada teşhir edilmiştir.

Müze binası iki katlı olup, her katta 550 m² kullanım alanı bulunmaktadır. Alt katta ileride ziyarete açılacak ikinci bir teşhir salonu, depo, fotoğrafhane, işlik ve kitaplık yer almaktadır. Üst katta yer alan teşhir salonu iki seksiyondan oluşmaktadır ve eserler 32 vitrinde teşhir edilmektedir. Arkeolojik seksiyonda Neolitik Çağdan Geç Bizans Çağına kadar birçok uygarlığa ait eser bulunmaktadır. Etnografik seksiyonda da Selçuklu, Anadolu Beylikleri, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ait eserler bulunmaktadır. Müze bahçesinde çoğunluğu Roma Dönemine ait mezar stilleri olmak üzere Bizans ve Türk-İslâm Dönemine ait taş eserler yeşil saha üzerinde düzenlenmiştir (www.kulturvarliklari.gov.tr).

Müze 39 adet geleneksel giysi bulunmaktadır ancak bunlardan sadece bir tanesi teşhir edilmektedir. Diğer giysiler depoda tutulmaktadır.

3. Yozgat İli ve Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi

İlin, asıl adı “BOZOK” olup, zamanla “Yozgat” olarak değiştirilmiştir. Oğuz'ların; “BOZOK” koluna mensup Türkmenlerin bu bölgeye akınıyla birlikte, yöre “BOZOK” ismiyle anılmıştır. 1800'lü yıllara doğru bu ismin yanı sıra “YOZGAT” adı da telaffuz edilmiştir. “Yozgat” adının menşei konusunda ise, değişik söylentiler ileri sürülmektedir: Bir rivayete göre, Yozgat Saray Köyü'nden (bugün itibariyle kasaba) itibaren aşağıdan yukarıya doğru kat kat yükselmektedir. Bu kat kat yükselişin ve rakımının yüksekliğinden dolayı önceleri “Yüz kat” denmiş, zamanla bu isim söylene söylene “Yozgat” halini almıştır(www.tmo.gov.tr).

Yozgat İli Hitit, Galat ve Romalılar dönemlerinde de önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Bu bölgedeki tarihsel süreç içinde kültürel birikimlerde güzel sanatlar düzeyinde birçok etnografik eserin üretildiği dikkat çekmektedir. Yozgat İli İlçe ve köylerinde işleme, dokuma, örme sanatlarından kilim, çuval, heybe, yolluk dokumacılığı, tığ, şiş, iğne, mekik, boncuk oyaları örücülüklerinin yanı sıra geleneksel giyim kuşam kültürü açısından da zengin ve çok özel örnekler bulunmaktadır.

Fotoğraf 2: Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi

Yozgat Müzesi (Nizamoğlu Konağı) Gayri Menkul Eski Eserler Yüksek Kurulu Başkanlığınca 1975 yılında korunması gerekli eski eserler kapsamına alınmıştır. Yozgat Merkez İstanbulluoğlu Mahallesinde yer alan konak, 1871 tarihinde yapılmış uzun yıllar konut olarak kullanılmış bir müddet “Kız Sanat Okulu” ve bir dönem de “Tekel Deposu” olarak hizmet vermiştir. 1979 yılında kamulaştırılan Konak büyük bir onarım sonrası 1985 yılında “Müze” olarak hizmete girmiştir. Bu arada Müze binasının idari hizmetlere uygun olmaması da düşünülerek hemen Nizamoğlu Konağının bitişiğinde bulunan iki katlı ahşap bina alt katı idare, üst katı lojman olarak kullanılmak üzere 1983 yılı sonunda kamulaştırılmış ve Müze binasıyla birlikte hizmete girmiştir. Müzenin alt kat salonlarında arkeolojik eserler, üst kat salonlarında ise etnografik eserler sergilenmektedir. Üst kat odalarda 19.yy resim sanatının nadide örnekleri dikkate değerdir. Nizamoğlu Konağı esas itibarıyla bir Etnografya Müzesi olarak açılmıştır. 1985 yılından 2008 yılına kadar Yozgat Müzesi etnografik teşhir özelliklerini korumuş, son yapılan düzenlemelerle ilin arkeolojik potansiyelini yansıtan üç salon ziyaretçilerin beğenisine açılmıştır (www.kulturportali.gov.tr).

4. Yöntem

Bu çalışmada; Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi ve Karaman Müzesi’nde bulunan geleneksel giysilerin incelenmesi, bilimsel tekniklerle analiz edilerek karşılaştırılması ve sonuçların belgelendirilerek geleneksel giysi kültürüne ve literatürüne katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Bu araştırmada betimsel yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Karaman Müzesi’nde envantere kayıtlı toplam 39 adet giysi, Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi’nde envantere kayıtlı toplam 81 giysi oluşturmaktadır. Müzelerde bulunan giysiler dönemlerine, çeşitlerine, renklerine ve model özelliğine göre değerlendirilmiş ve bu değerlendirme sonucunda Karaman Müzesi’nden 15, Nizamoğlu Konağı Etnografya

Müzesi'nden 57, her iki müzeden toplamda 72 adet giysi araştırma örneğine alınmıştır.

Araştırma verileri, Müze envanterlerinde bulunan bilgiler ve fotoğraflar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamına alınan giysilerin analizi geliştirilen Giysi Tanıtım Formu ile yapılmıştır. Giysi tanıtım formunda giysilerin fotoğrafı, envanter numarası, adı, bulunduğu yer, müzeye geliş tarihi, müzeye geliş şekli, devri, ölçüleri, kumaş türü, renk, dikiş türü, model özelliği ve süsleme teknikleri bilgilerine yer verilmiştir. Araştırma kapsamına alınan giysiler ilk aşamada Giysi Tanıtım Formuna göre analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda elde edilen veriler tablolara aktarılarak değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

5. Bulgular ve Yorum

Bu bölümde, araştırma örneğinde yer alan 72 adet giysiden kumaş türü, işleme deseni, model özelliği ve renk bakımından benzerlik gösteren giysiler, analiz etmek amacıyla geliştirilen Giysi Tanıtım Formları ve bu formlardan elde edilen veriler doğrultusunda hazırlanan değerlendirme tabloları ve yorumları yer almaktadır. Giysi tanıtım formlarında bulunan giysilerin fotoğrafı, envanter numarası, adı, bulunduğu yer, müzeye geliş tarihi, müzeye geliş şekli, devri, ölçüleri, kumaş türü ve renk bilgileri müze envanter kayıtlarından alıntı yapılmıştır. Formda yer alan giysilerin dikiş türü, model özelliği ve süsleme teknikleri araştırmacı tarafından yorumlanmıştır. Örneklem grubunda yer alan giysilerden 2 tanesi araştırmacı tarafından geliştirilen Giysi Tanıtım Formunda benzerlik ve farklılıklar açısından tablo1 ve tablo 2'de karşılaştırma yapılmış, diğer giysiler ise fotoğraflar üzerinden değerlendirilmiştir. Tablo 3 ve 4'de; araştırma örneğine dahil edilen 72 adet giysinin; dönem, renk, kumaş ve giysi türü açısından frekans dağılımları tespit edilmiştir.

Tablo 1: Karaman Müze'sine Ait Üç Etek

GİYSİ TANITIM FORMU:1		
ENVANTER NO	417	
ADI	ÜÇ ETEKLİ SIRMALI CEPKEN	
BULUNDUĞU YER	KARAMAN	
MÜZEYE GELİŞ TARİHİ	15.04.1971	
MÜZEYE GELİŞ ŞEKLİ	MUSTAFA KEKLİK'TEN SATIN ALINDI 250L	
DEVİRİ		
TEKNİK ÖZELLİKLERİ		
ÖLÇÜLERİ	Boy:1,42m	En: 68 cm
KUMAŞ TÜRÜ	SIRMALI İPEK	
RENK	KIRMIZI	
DİKİŞ TÜRÜ	Makine dikişiyle iç kısımlar beyaz renkte astarlana- rak çalışılmıştır.	
MODEL ÖZELLİĞİ	Hakim yaka ve önden açık üçetekte, kol alt dikişleri ve yan dikişlerde yırtmaç yapılmıştır.	
SÜSLEME TEKNİKLERİ	Kırmızı ipek üzerine altın sarısı simle işlenmiş neba- ti motifler ve kenarları sırma ile dilim dilim işlenmiş bir cepken olup belden aşağısı üç dilimli olup, za- manla yıpranmıştır.	

(Bayraktar,Fatma, Demirel N, 2016 ;6)

Tablo 1 ve tablo 2 değerlendirildiğinde; her iki giysi türünün müzelere geliş tarihlerinin 1970'lerde olduğu, kumaş türlerinin ipek olması ve model kesim özelliği açısından benzerlik gösterdiği görülmüştür.

Tablo2: Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi Bindallı

GİYSİ TANITIM FORMU:2		
ENVANTER NO	392	
ADI	ÜÇ ETEK ENTARİ	
BULUNDUĞU YER	YOZGAT	
MÜZEYE GELİŞ TARİHİ	02.01.1978	
MÜZEYE GELİŞ ŞEKLİ	SATIN ALMA-1000 L	
DEVİRİ	CUMHURİYET	
TEKNİK ÖZELLİKLERİ		
ÖLÇÜLERİ	Boy:130cm	En: 60 cm
KUMAŞ TÜRÜ	SEVAİ	
RENK	YEŞİL, PEMPE	
DİKİŞ TÜRÜ	Makine dikişle iç kısımlar beyaz renkte astarlanarak çalışılmıştır.	
MODEL ÖZELLİĞİ	Hakim yaka ve önden açık üçetek-te, kol dikişleri ve yan dikişlerde yırtmaç yapılmıştır.	
SÜSLEME TEKNİKLERİ	Sevai tabir edilen kumaştan yapılmıştır. Beyaz yeşil, mor renkli enli bordürlerin arasından sarı bordürler geçmektedir. Üzerinde garip bir çiçek sürekli tekrar edilmiştir. Kenarlar girintili çıkıntılıdır. Siyah iple sırımıştır. Yıpranmıştır.	

Fotoğraf No 3: Karaman Müzesi

Fotoğraf No 4: Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi

Fotoğraf no 3 ve fotoğraf no 4 değerlendirildiğinde; her iki giysi türünün kumaş çeşidi, renk ve işleme motiflerinde kullanılan desen özelliği açısından birebir benzerlik gösterdiği görülmüştür.

Fotoğraf No 5: Karaman Müzesi

Fotoğraf No 6: Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi

Fotoğraf No 7:Karaman Müzesi Kıyafeti

Fotoğraf No 8: Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi Kıyafeti

Fotoğraf no 7 ve fotoğraf no 8 değerlendirildiğinde; her iki giysi türünde benzer süsleme tekniği ve desen özelliği kullanıldığı görülmüştür. Müzeye geliş tarihlerine bakıldığında, Karaman Müzesinde bulunan giysinin daha önce edinildiği görülmüştür. Dönemleri açısından incelendiğinde ise; Karaman'a ait giysinin döneminin bilinmediği, Yozgat'a ait giysinin de Cumhuriyet döneminden olması giysilerin farklı yönlerini göstermiştir.

Fotoğraf No 9: Karaman Müzesi Kıyafeti

Fotoğraf No 10:Nizamoğlu Konağı Etnografya Müze Kıyafeti

Tablo 3: Giysilerin Kumaş, Renk, Ait Oldukları Dönem Ve Giysi Türleri Açısından Değerlendirilmesi

Karaman Müzesi											
Giysi türü	Toplam		Kumaş Türü			Dönem			Renk		
	f	%		Toplam			Toplam			Toplam	
				f	%		F	%		f	%
Bindallı	3	20	İpek	1	6,6	Osmanlı	4	26,6	Kırmızı	1	6,6
Üç Etek	1	6,6	Kadife	8	53,3	İslami	2	13,3	Kahverengi	3	20
Cepken Sarka	10	66,6	Keçe	1	6,6	Yörük	2	13,3	Yeşil	1	6,6
Entari	1	6,6	Keten	1	6,6	Cumhuriyet	1	6,6	Bordo	1	6,6
			Saten	2	13,3	Dönemi yok	6	40	Mor	5	33,3
			Bez	3	20				Siyah	3	20
									Sarı	1	6,6
Toplam	15	100	Toplam	15	100	Toplam	15	100	Toplam	15	100

Tablo 3'de, araştırma kapsamına alınan 15 adet giysinin, envanter bilgileri verilerek, detaylı analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda elde edilen bilgiler, giysi türü, kumaş türü, dönem ve renk açısından

değerlendirilmiştir. Karaman Müze’inde yer alan geleneksel giysilerin oluşturduğu örneklem grubunun % 66,6’sının kadın cepkeni, % 20’sinin bindallı, % 6,6’lık kısımlarının ise diğer giysi türlerini temsil ettiği görülmektedir. Örneklem grubunun yarısından çoğunu oluşturan cepkenler; kadifeden olup, dival tekniğinde (Maraş İşi) zengin kompozisyonlarla ve bitkisel motiflerle işlenmiştir.

Araştırma kapsamına alınan, Karaman Müzesi geleneksel giysilerinde kullanılan kumaş, renk ve dönemleri incelendiğinde; kumaş türünde en çok kadife kumaşın, renkte ise mor renk tercih edilirken, ait oldukları dönemde ise çoğunlukla döneminin bilinmediği, %26,6’sının Osmanlı Dönemine ait olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4: Giysilerin Kumaş, Renk, Ait Oldukları Dönem ve Giysi Türleri Açısından Değerlendirilmesi

Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi											
Giysi türü			Kumaş Türü			Dönem			Renk		
	Toplam			Toplam			Toplam			Toplam	
	f	%		f	%		f	%		f	%
Bindallı	10	17,5	İpek	10	17,5	Osmanlı	-	-	Kırmızı	17	29,8
Üç Etek	12	21	Kadife	25	43,8	İslami	-	-	Renkli	4	7
Cepken Sarka	29	50,8	Keçe	-	-	Yörük	-	-	Mavi	5	8,7
Entari	6	10,5	Keten	-	-	Cumhuriyet	44	77,1	Bordo	10	17,5
			Saten	15	26,3	Dönemi yok	13	22,8	Mor	12	21
			Bez	7	12,2				Pembe	4	7
									Lacivert	3	5,2
									Beyaz	2	3,5
Toplam	57	100	Toplam	57	100	Toplam	57	100	Toplam	57	100

Tablo 4’de, araştırma kapsamına alınan 57 adet giysinin, envanter bilgileri verilerek, detaylı analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda elde edilen bilgiler, giysi türü, kumaş türü, dönem ve renk açısından değerlendirilmiştir. Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi’nde yer alan geleneksel giysilerin oluşturduğu örneklem grubunun % 50,8’inin kadın cepkeni, % 17,5’inin bindallı, kalan %31,7’lik kısımlarının ise diğer giysi türlerini temsil ettiği görülmektedir. Örneklem grubunun yarısından çoğunu oluşturan cepkenler; kadifeden olup, dival tekniğinde (Maraş İşi) zengin kompozisyonlarla ve bitkisel motiflerle işlenmiştir.

Özder ve arkadaşlarının 2007 yılında Yozgat İli “ Nizamoğlu Konağı” Etnografya Müzesi El Sanatları Ve Giyim Kuşam Kültürü Örneklerinin Elektronik Ortamda Tanıtılması konulu çalışmalarının sonuçlarında; Müzede incelenen bindallı, şalvar ve cepkenlerin bir grubunda; kadife ve atlas kumaşlar üzerine dival işi bitkisel ve geometrik motiflerin işlendiği tespiti araştırma bulguları ile örtüşmektedir (Özder, Baykasoğlu ve Yalçınkaya 2008:300).

Araştırma kapsamına alınan, Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi geleneksel giysilerinde kullanılan kumaş, renk ve dönemleri incelendiğinde; kumaş türünde en çok kadife kumaş kullanılırken, renkte ise kırmızı ve bordo renk tercih edilmiş, ait oldukları dönemde ise % 77,1’lik kısmının Cumhuriyet Dönemine ait olduğu, kalan %22,9’ luk kısımda döneminin bilinmediği tespit edilmiştir.

6. Sonuç ve Öneriler:

Yaşanılan süreç içinde giysiler; toplumların kültürel mirasının bir parçası haline gelmiş ve giysi koleksiyonları tarihsel dönemler içinde büyük önem kazanmıştır. Geleneksel yaşamda, her kuşak kendinden önceki kuşağı izleyerek giyim kuşam anlayışını, belli başlı yerler ve kişiler aracılığıyla günümüze kadar taşımıştır. Giysilerin muhafazası ve sergilenmesi için belli şartları oluşturan, aynı zamanda kültürel dinamizmin öğelerinden biri olan müzeler; koleksiyonların gelecek kuşaklara aktarılmasını ve daha az hasarla ulaştırılmasını hedefleyen kurumlar olarak ön plana çıkmaktadır.

Tarihin birçok döneminde, birçok yerleşime sahne olan Yozgat ve Karaman illeri kültürel açıdan önemli bir yere sahiptir. Çalışma kapsamına alınan müzeler, bölgelere ait tarihsel ve kültürel eserlerin yer aldığı önemli mekânlardır. Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi ve Karaman Müzesi'nde bulunan geleneksel giysileri inceleyerek, giysilerin benzer ve farklı yönlerini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmada 72 adet giysi analiz edilmiştir.

Yapılan analizler sonucunda; giysi türlerinde müzelerde çoğunlukla cepkenin bulunduğu, bunu sırasıyla ceket, entari, hırka ve eteğin takip ettiği belirlenmiştir. Kullanılan kumaşlar incelendiğinde en fazla kadife kumaşın kullanıldığı görülmektedir. Kadife kumaştan sonra ipek, saten, bez ve keten kumaş kullanılmıştır. Kullanılan kumaş renkleri incelendiğinde; Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesinde en fazla düz kumaş üzerine sırası ile kırmızı, bordo, mavi, alacalı, pembe, lacivert ve beyaz renk tercih edilmişken; Karaman Müzesi'nde ise; mor, kahverengi, siyah, yeşil, bordo, sarı ve kırmızı renklerin takip ettiği görülmektedir. Giysiler ait oldukları dönem özelliği açısından karşılaştırıldıklarında; Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi giysilerinin büyük çoğunluğunun Cumhuriyet Dönemine ait olması ilgi çekici bir durumdur. Kullanılan astar kumaşı açısından örneklemin yarısından fazlasında Amerikan bezinin (pamuklu bez kumaş) kullanıldığı görülmektedir. Giysilerin daha çok ön ortasında kapama özelliği olduğu, arka ortasının kumaş katı olduğu görülmektedir. Dikim tekniği olarak en fazla makine dikişi kullanılmıştır. Süslemelerde seçilen temalardan bitkisel bezemelerde çiçek, kıvrım dal, lale motifleri; geometrik bezemelerde S kıvrım, düz şerit, daire kıvrım bulunmaktadır.

Müzelerde yapılan incelemeler sonucunda, geleneksel giysilerden yalnızca bir tanesinin teşhir edildiği, diğerlerinin ise depoda saklandığı belirlenmiştir. Bölgenin geleneksel giysilerinden önemli parçalarını bünyesinde bulunduran Müzenin bu durumu, eserlere olan ilgiyi azalttığı ve ön plana çıkmalarına engel olduğu düşünülmektedir. Müzede korumaya alınan giysilerin, müze depolarında kalmayıp gün ışığına çıkarılarak sergilenmesi, araştırmacılar tarafından konu edinilmesine zemin hazırlayabilir. Bu anlamda modern müzecilikte koleksiyonların daha etkili tarzda sergilenmesi için, geleneksel metotlar yanında, teknolojik araçlardan da faydalanmak kaçınılmaz olmuştur.

7. Kaynakça:

Atasoy, Sümer (1999). Müzecilikten Yansımalar, 1.Baskı, Anka Yayınları, İstanbul.

Atasoy, Sümer (1994). “Çağdaş Müzecilik Anlayışı ve Türk Müzeciliği”

Anons Plastik sanatlar Dergisi 41-42, ss. 38-39.

Başaran, Cevat (1996). “Çağdaş Müzeciliğimiz” Akademik Araştırmalar 1, ss.16 – 18.

Bayraktar, Fatma ve Demirel, Nuray (2015). “Karaman Müzesi'nde Sergilenen Geleneksel Giysilerin İnce-

lenmesi” Uluslararası Orta Anadolu e Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü Ve Medeniyeti Sempozyumu – II Karamanoğulları Beyliği Sempozyumu Bildirileri Karaman

Özder, L., Baykasoğlu, N. ve Yalçınkaya, T. (2008). İcanas Bildirileri “Yozgat İli Nizamoğlu Konağı Etnografya Müzesi El Sanatları ve Giyim Kuşam Kültürü Örneklerinin Elektronik Ortamda Tanıtılması” Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 38. İcanas Kongresi - Maddi Kültür. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları. Cilt III. (ISBN 978-975-16-2103-0) Ankara.

Karaman Müzesi (2015). 111, 128, 162, 166, 167, 355, 389, 417, 423, 424, 425, 1226, 1539, 1857, 1817 Nolu Eserlerin Envanter Bilgileri, Karaman.

İnternet Kaynakçası;

<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,69904/turkiyede-muzecilik.html>, Erişim tarihi: 22.08.2015

<http://www.karamankulturturizm.gov.tr/TR,129622/karaman-muzesi.html>, Erişim tarihi: 18.08.2015

<http://www.kultur.gov.tr/TR,24295/kultur.html>, Erişim tarihi: 22.08.2015

<http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yozyat/gezilecekyer/yozyat-muzesi>, Erişim Tarihi: 16.03.2016

<http://www.tmo.gov.tr/upload/images/subharita/kultur/yozyattarihkultur.pdf>, Erişim Tarihi: 16.03.2016

YOZGAT İLİNDE TESPİT EDİLEN SANCAK ÖRNEKLERİ

Ebru ÇATALKAYA GÖK¹, Aysen SOYSALDI²

Özet

Mensubu oldukları devletin ordularının sembolü olarak kullanılan sancaklar, gönder ucunda dalgalanacak şekilde asılan toplama ve birleşmeyi ifade eden bir kumaştan yapılmış kutlu tekstil örneğidir. Osmanlı ordusunda her askeri birliğin ve bu birlikleri oluşturan sancak beyliğinin ayrı ayrı sancakları bulunmaktadır. Bu bakımdan milli birliğimizin alameti olan sancakların Türk tarihinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Yozgat ilinde de Bozok beyliği idaresini yapan Çapanoğlu sancağı ve Bozok sancağı örnekleri bulunmaktadır.

Çalışmada gözleme dayalı tarama metodu kullanılmaktadır. Çalışmanın amacı; bu sancak örneklerinin belgelenmesi ve literatüre kazandırılmasıdır. Bu kapsamda sancakların malzeme, boyut, teknik, renk ve desen özellikleri ile üzerlerinde yer alan isim, ayet ve duaların tespiti yapılacaktır. Ayrıca sancakların bugünkü durumları, yapılması gereken bakım-onarımlar üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yozgat, Sancak, Bozok, Çapanoğulları, Tekstil.

Abstract

Bozok Banners In Yozgat Museum

The banner are used as a symbol of the state's military. It hang to fluctuate in the masthead. It is made of a textile fabric which is holy by expressing acquisition and merger. All the troops in the Ottoman army and flag officer who form these troops have separate starboard. In this regard, the banner which the signs of our national unity is an important place in Turkish history. The cultural heritage examples of bozok banner displayed and stored at the Yozgat Museum.

Observational screening method used in this study. The purpose of the study; this banner samples is reported in the literature and document. In this context, will be determined inventory information, materials, size, technique, color, pattern features, name, verses, prayers of banner in the museum. In addition, it is focused on the current status of the banner and to should be done maintenance and repair.

Keywords: Yozgat, banner of Bozok, textiles.

1. Giriş

Bir milletin, bir kuruluşun ya da askeri bir birliğin renklerini taşıyan, gönderin veya mızrağın ucuna asılan, işaret, toplama, birleşme sembolü olarak kullanılan kumaş parçasına veya tuğa bayrak denilmektedir (Kara, 1989: 288). Bu kelime Eski Türkçede Batrak, zamanla Badrak, Badrak'tan da Bayrak'a dönüşmüştür (Orkun, 1942:4). Arapçada Raye ve Liva'da denilen Bayrağın Türkçe karşılığı sancaktır (Soysal, 2010:213). Eski Türkçede sançmak: saptamak anlamına (Kurtoğlu, 1992:7) gelen sancak; orduların temsil ettikleri devletin sembolü olarak kullandıkları bayraktır (Kara, 1989: 288). Sancak kelimesinin bayrak anlamında söylenmeye başlanması yeniçerilerin kullanmasıyla başlamıştır (Arseven, 1950:196). Türklerin kullandığı

¹Araş. Gör. Gazi Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları, catalkayaebru@gmail.com

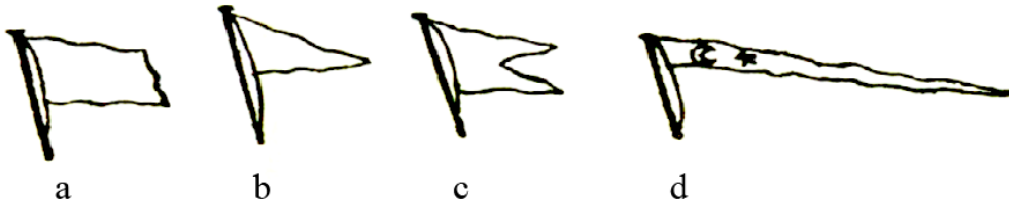
²Prof. Gazi Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları, asoyosal@gazi.edu.tr

sancaklar, İslamiyet'ten önce, İslamiyet'ten sonra ve Osmanlı İmparatorlu döneminde kullanılan sancaklar olarak gruplanmaktadır. İslamiyet öncesinde; "sancaklar; daha çok bayrak, mızrak ve süngü gibi saplanacak bir silahın adı olup, savaşlarda uçlarına, onu kullanan kahramanın veya mensup olduğu kabilenin alameti" konulmaktadır. Üzerlerinde daha çok güneş, hilal, yıldız, semavi gibi semboller bulunmaktadır (Kılıçkaya: 2007:9-10). İslamiyet sonrasında; liva, ra'yet, ukab, alem, zıll (gölge), şatfa, sehab(bulut), ısave, tarrada, mitrad, band ve ukda isimlerinde, anlamca eş ya da çok az farklı olan çeşitli sancak ve bayraklar kullanılmıştır. Üzerlerinde daha çok müh-i Süleyman, Zülfikar ve Pençe-i Al-i Aba gibi dini semboller bulunmaktadır (Kılıçkaya: 2007:11-13). Osmanlı kültüründe saltanat sancaklarının yanı sıra Sancak-ı Şerif, askeri birlik ve orta sancakları, esnaf ve tarikat sancakları gibi çeşitleri bulunmaktadır (Kılıçkaya; 2007: 17- 29).

Her ocağın, her birliğin(alayın) ve her taburun ayrı ayrı sancakları bulunmakta ve üzerinde bulunan motif, sembol, yazı vb. döneme göre değişmektedir (Kurtoğlu, 1992:132). Örneğin İkinci Mahmut ve Üçüncü Selim zamanında da ay yıldızlı sancaklar kullanılırken Yeniçerilerin kaldırılmasından sonra Kelime-i Şahadet, Fetih Surelerinin yazıldığı ortaları padişah tuğralı sırma saçaklı sancaklar kullanılmıştır. İkinci Abdülhamit döneminde ise bir yüzünde Fetih suresi diğer yüzünde Güneş resmi bulunan çift yüzlü sancaklar ön planda olmuştur (Bakırcı, 2007: 246).

Geçmişte sancakların kullanıldığı renklerin çeşitli anlamları bulunmaktadır. Kırmızı renk; ihtilal ve isyan simgesi, yeşil renk; İslamiyet'in simgesi, siyah renk; korsanlığın ve idam cezası uygulanmasının simgesi, sarı renk; hastalığın simgesi, beyaz renk ise; ateşkesin simgesi olarak kullanılmıştır (Kurtoğlu, 1992:11). Sancak ve bayraklar ipekli ve yünlü kumaşlardan yapılmaktadır. Eski zamanlarda genellikle kalın ve sağlam kumaşlar üzerine altın sırma ile işlemler yapılmıştır. Yünlü kumaşların kullanılma sebebi su tutmama özelliklerinden kaynaklı yağmurlu havalardan sonra çabuk kurumalarıdır.

Bayrak ve sancaklar şekillerine göre isimlendirilmektedir. Murabba yani dört köşeli şekilde yapılırsa *Bayrak* (Şekil 1), üçgen (müselles) şeklinde yapılırsa *Flama* (Şekil 2), dış kenarı yırtmaçlı olursa *gidon* (Şekil 3), ince ve uzun şekilde yapılırsa *flandra* (Şekil 4) denilmektedir (Kurtoğlu, 1992:11-12). Kompozisyon özellikleri tek kurgu planına uygundur.

Fotoğraf 1: a)Bayrak, b)Flama, c)Gidon, d)Flandra (Kurtoğlu, 1992:12).

Sancaklar yazılı kumaşların önemli bir kısmını teşkil eder (Arık, 2007: 118). Türkler sancak ve bayraklarının üzerine saltanat arması, sultan tuğrası, ay-yıldız, Kur'andan alınmış fetih sureleri, Kelime-i Tevhit gibi ibareler yanında Allah, Muhammed, Cihar-yarı Güzin efendilerimizin isimleri ve benzeri yazılar yazmış ve işlemişlerdir (Kurtoğlu, 1992:142), (Arık, 2007:118).

Osmanlı imparatorluğunda bir yerin önde gelen, itibarlı nüfuzlu kimse ve ailesini ifade eden ayanlar halk ile devlet arasında bir nevi halk temsilciliği görevini ifa ederlerdi. İkinci Mahmut dönemine kadar devlet, vilayetleri idare eden ayanlara güç ve nüfuzları ile Çapanoğulları ayanları güzel bir örnek teşkil etmektedir. Çapanoğullarının ataları Bozok Sancağı'nda bugünkü Yozgat şehrinin çevresini kendilerine yurt edinmişlerdi (Sakin, 2012:171-175). XIII. yüzyılda Türkmen ve Moğol kabilelerinin yurt edindiği Bozok

Sancağında (Ocak, 1992: 321), XVIII. yüzyılda ise Çapanoğullarının hakimiyeti ve yönetimi söz konusudur (Acun, 2005:6). Bu şehirde Çapanoğlu sancaklarının yanında, milli birlik sembolü sayılan başka kutlu tekstil örnekleri de bulunmaktadır.

Çalışmanın amacı; bu sancak örneklerinin belgelenmesi ve literatüre kazandırılmasıdır. Bu kapsamda gözleme dayalı tarama metodu uygulanarak sancakların malzeme, boyut, teknik, renk ve desen özellikleri ile üzerlerinde yer alan aidiyet ifadeleri ile isim, ayet ve duaların tespiti yapılmış, ayrıca sancakların bugünkü durumları, yapılması gereken bakım-onarımlar üzerinde durulmuştur.

2. Sancak Analizleri

Örnek No: 1

Fotoğraf 2: Envanter no 1033, Çapanoğlu Sancağı, (Gök, Yozgat Müzesi, 11 Mart 2016)

Envanter numarası	: 1033
Aidiyeti	: Çapanoğlu sancağı
Bulunduğu Yer	: Yozgat Müzesi, Üst Hol Teşhir
Tarihlendirme	: 1910-11
Onarım Görüp Görmediği	: Onarım Görmemiş
Bugünkü Durumu	: Kumaş kenarları aşınmış durumda
Koleksiyona Geliş Tarihi	: Belli değil
Koleksiyona Geliş Biçimi	: Belli değil
Örgü Türü	: Saten Z yollu
İşleme Türü	: Aplike
İplik Cinsi	: Çözü: İpek, Atkı: İpek
İplik Sıklığı (adet/cm)	: Çözü Sıklığı: 60 tel, Atkı Sıklığı: 40 tel
Kumaş Boyutları	: En: 124 cm, Boy: 210 cm, Saçak: 5 cm,
Toplam Çözü Tel Sayısı	: 7440 tel
Toplam Atkı Tel Sayısı	: 10080 tel
Tarak Numarası	: 60
Kullanılan Renkler	: Atkı ve Çözüde: kırmızı, işlemede: simli iplik, krem, yeşil, kırmızı
Biçimi	: İki yüzden oluşmaktadır, ön ve arka zemin üzerine yazılar ayrı ayrı applike edildikten sonra, iki parça düz dikiş tekniği ile birbirine birleştirilmiştir.
Yüzey Kompozisyonu	: Ön yüzü: 1-Bismillahirrahmanirrahim, 2-La İlah İllallah Muhammedin Rasulallah, 3-İnna fetahna leke fethan mübina, 4-Nasrun minallahi ve fethun garib (Karin), 5-ve beşşerri'l mü'minin ya muhammed, 6-Hüseyin, 7-Hasan, 8-Ali, 9-Ebubekir, 10-Ömer, 11-Osman, 12-Canla Şanla, 13-Ey vatan bin yaşa, 14-Canıyla vatana hizmete memur, 15-Kanıyla vatana hizmete mecbur, 16-Yanya müstegil firkasına mensup üç yirmi dört (kuası) Efradı müstebdilesinin çapanoğlu, 17-yozgatlıdır. Sene 1328 (Miladi 1910-11) Yozgatta bulunan büyük cami şerife yadigardır ifadeleri ve Osmanlı arması işleme olarak yer almaktadır. Arka yüzü: 1-Bismillahirrahmanirrahim, 2-La ilahe illallah muhammedin Rasullallah, 3-inna Fetahna leke fethan mübina (fetih suresi 1.ayet), 4-Nasrun min Allahi ve Fethun karib, 5-ve beşşeril mü'minin ya muhammed, 6-Hüseyin, 7-Hasan, 8-Ali, 9-Ebubekir, 10-Ömer, 11-Osman, 12-Ustası çerkez Yusuf Ziyadır (Okuma: Hattat Kadir Sakoğlu).

Örnek No: 2

Fotoğraf 3: Envanter no 981, Kastamonu vilayeti sancağı ön yüzü, arka yüzü (Gök, Yozgat Müzesi, 11 Mart 2016)

Envater numarası	: 981
Aidiyeti	: Kastamonu vilayeti
Bulunduğu Yer	: Yozgat Müzesi, Üst Hol Teşhir
Tarihlendirme	: Geç Osmanlı 1888-89
Onarım Görüp Görmediği	: Onarım Görmemiş
Bugünkü Durumu	: Kumaş yüzeyinde hafif aşınmalar bulunmakta
Koleksiyona Geliş Tarihi	: 01.03.1973
Koleksiyona Geliş Biçimi	: Ankara Etnografya Müzesinden
Örgü Türü	: Kırmızı Zemin : çuha, Beyaz parça : bezayağı, yeşil ve kahverengi parça : Dimi 3/1 S yollu
İşleme Türü	: Aplike
İplik Cinsi	: Çözü : yün, Atkı : yün, Aplike parçalar : Pamuk
İplik Sıklığı (adet/cm)	: Çözü Sıklığı : Kırmızı Zemin: 22 tel, Beyaz parça: 22 tel, Kahverengi ve yeşil parça: 32 tel, Atkı Sıklığı : Kırmızı Zemin: 16 tel, Beyaz parça: 22 tel, Kahverengi ve yeşil parça: 32 tel
Kumaş Boyutları	: En : 127 cm, Boy : 130 cm, Saçak : 12 cm
Toplam Çözü Tel Sayısı	: 2860 tel
Toplam Atkı Tel Sayısı	: 2080 tel
Tarak Numarası	: 55
Kullanılan Renkler	: Atkı ve Çözünde : kırmızı, işlemede : yeşil, kahverengi, krem, saçaklarda : yeşil, turuncu, mor, kırmızı, sarı
Biçimi	: İki yüzden oluşmaktadır, ön ve arka zemin düz dikiş tekniği ile birleştirildikten sonra üzerine (bezayağı ve Dimi 3/1 s yollu dokuma tekniği) iki farklı kumaş parçaları ile yazılar applike edilmiştir.
Kompozisyon	: Ön yüz : 1-Hüseyin, 2-Ali, 3-Hasan, 4-Osman, 5-Muhammed ya, 6-Mü'minun, 7-beşiril ve, 8-Karib, 9-Fethun ve 10-Allahi, 11-Min Nasrun, 12-Yaşa, 13-Çok, 14-Padişahım, 15-Istibdal, 16-Vilayeti, 17-Kastamonu ibareleri ile köşelerde ve orta eksende ay yıldız motifleri, iç köşelerde ise sadece yıldız olup bütün yıldızlar 8 köşeli olarak biçimlendirilmiş, ayrıca ara ara dolgu motifi olarak kuş ve zeytin dalı işlenmiştir. Arka yüz : 1-Allah, 2-Ebubekir, 3-Muhammed, 4-Ömer, 5-Maşallah, 6-sene 1306, (fetih suresi 1 ve 2. ayet) 7-inna, 8-fetehna, 9-leke, 10-fethan, 11-mübina, 12-liyağfina, 13-lekeallahü, 14-ma, 15- tekaddeme, 16-min, 17-zembike, 18-ve <u>ma</u> , 19-teahhana, ve 20-yütimme, 21-ni'metehu, 22-aleyke ve, 23-yehdike, 24-sıratın, 25-mustakim (Okuma: Hattat Kadir Sakoğlu) ibareleri ve merkezde büyük bir ay yıldız, iç ve dış köşelerde 8 köşeli yıldız ve küçük ay yıldız motifleri yer almaktadır.

Örnek No: 3

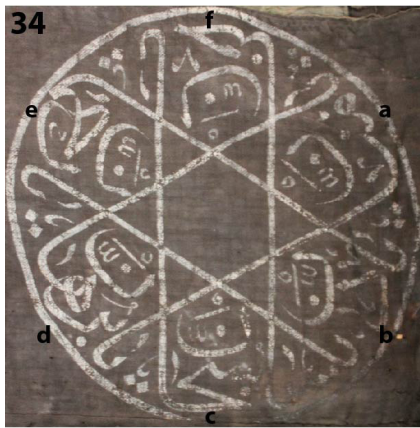

Fotoğraf 4: Envanter no 1034, Tarikat Sancağı 1895-1896 (Gök, Yozgat Müzesi, 11 Mart 2016)

Envater numarası	:1034
Aidiyet	: Ahmed el Rufai Kudduse Sirruh
Bulunduğu Yer	: Yozgat Müzesi, Gelin Odası Büyük Dolap Üst Raf
Tarihlendirme	: Cumhuriyet (1895-1896)
Onarım Görüp Görmediği	: Onarım Görmemiş
Bugünkü Durumu	: Kumaş yüzeyinde aşınmalar bulunmaktadır
Koleksiyona Geliş Tarihi	: 01.03.1973
Koleksiyona Geliş Biçimi	: Ankara Etnografya Müzesinden
Örgü Türü	: Zemin, applike ve kenar kumaş: Bezayağı Arka kumaş: Dimi 3/1 S
İşleme Türü	: Applike
İplik Cinsi	: Çözü: yün, Atkı: yün, Applike parçalar: Pamuk
İplik Sıklığı (adet/cm)	: Çözü Sıklığı: Zemin: 28 tel, Applike kumaş: 32 tel, Kenar Kumaş: 24 tel, Arka Kumaş: 24 tel Atkı Sıklığı: Zemin: 24 tel, Applike kumaş: 30 tel, Kenar Kumaş: 22 tel, Arka Kumaş: 20 tel tel, Kahverengi ve yeşil parça: 32 tel
Kumaş Boyutları	: En: 135 cm, Boy: 167 cm, Saçak: 12 cm
Toplam Çözü Tel Sayısı	: 3780 tel
Toplam Atkı Tel Sayısı	: 4008 tel
Tarak Numarası	: 70
Kullanılan Renkler	: Kırmızı, yeşil
Biçimi	: Tek yüzden oluşmaktadır, Yeşil Zemin üzerine bezayağı örgüsünden oluşan beyaz kumaş üzerine yazılar düz dikiş tekniği ile applike edilmiş. kenarları ise keten kumaş ile çerçevelenmiştir. Arka yüzü ise keten kumaş ile astarlanmıştır.

Kompozisyon	: Merkezde daire biçimli kartuş içinde; 1-El meded ya Sultan-il Evliya Eş Şeyh Ebu el-alemeyn Ahmed el Rufai Kudduse Sirruh, kısa kenarda uzun oval biçimli kartuş içinde; 2-İnna Fetejna leke Fethan mübina (Fetih suresi 2. ayet), 3-Saff suresi 13. Ayet (Nasrun min Allahi ve fethun karib ve beşşiril mü'minun ya muhammed), uzun kenarlarda küçük dairesel formlar içerisinde cihar yar-i Güzin isimleri: 4-Ebubekir (R.A), 5-Muhammed Sallallahu Aleyhi Vesselam, 6-Allah cellecelalühü, 7-Ali radiyallahu anhu, 8- Osman (R.A), 9-Hasan (R.A), 10- Hüseyin (R.A), 11-Ömer (R.A) ile çevrilmiştir (Okuma: Hattat Kadir Sakoğlu)

Örnek No: 4

Fotoğraf 5: Envanter no 1035, Tarikat Sancağı (Gök, Yozgat Müzesi, 11 Mart 2016)

Fotoğraf 5: Envanter no 1035, Tarikat Sancağı (Gök, Yozgat Müzesi, 11 Mart 2016)

Envater numarası	: 1035
Aidiyeti :	: Şeyh sultan Abdulkadir Geylani
Bulunduğu Yer	: Yozgat Müzesi, Üst Hol Teşhir
Tarihlendirme	: Cumhuriyet (Env. kaydı)
Onarım Görüp Görmediği	: Onarım Görmemiş
Bugünkü Durumu	: Kumaş yüzeyinde çok fazla aşınmalar bulunmaktadır.
Koleksiyona Geliş Tarih	: 01.03.1973
Koleksiyona Geliş Biçimi	: Ankara Etnografya Müzesinden
Örgü Türü	: Zemin kumaşları: bezayağı, Arka Zemin: D 3/1 Dimi S yollu
İşleme Türü	: Aplike
İplik Cinsi	: Çözü: Pamuk, Atkı: Pamuk,
İplik Sıklığı (adet/cm)	: Çözü Sıklığı: Zemin kumaşları 36 tel, Arka kumaş: 26 tel, Atkı Sıklığı: Zemin kumaşları 24 tel, Arka kumaş: 20 tel
Kumaş Boyutları	: En: 182 cm, Boy: 190 cm, Saçak: 5 cm
Toplam Çözü Tel Sayısı	: 6552 tel
Toplam Atkı Tel Sayısı	: 4560 tel
Tarak Numarası	: 90
Kullanılan Renkler	: Siyah, yeşil
Biçimi:	: Tek yüzden oluşmaktadır, üç yandan siyah bez eklemeli ortada yeşil renkli bezden oluşmaktadır.

Kompozisyon : 1-Bismillahirrahmanirrahim, Merkezde besmele altında ; 2-Ya bazel Eşheb hazreti şeyh sultan Abdulkadir Geylani, çevresinde; 4- Muhammedurrasulullahi sadikul va'dil emin, 5- La İlahe İllallah el melikul hakkul mübin, 6-Sadakallaha El azim, 7-Fallahu hayrun hafızan ve huve Erhamerrahim, siyah zeminli kenar çerçevesi içinde; 8-Ya Fettah Ya Kerim, 9-Rıdvanallahu aleyhim Ecmain, 10-Hatice tül Kübra, 11-Fatumattu Zehra ile dört halife; 26- Ebubekir, 32-Ömer R.A, 30-Osman, aynalı yazı formunda; 3-Ali, ve on iki imam efendilerimizin isimleri; 12- İmam Muhammedin El Mehdi, 13-İmam Hasan el askeri, 14-İmam Aliyil Murtaza, 15-İmam Hasan Rıza, 16-İmam Hüseyin, 17-İmam Zeynel Abidin, 18-İmam Muhammed Bakır, 19-İmam Caferi Sadık, 20-İmam Musa el-Kazım, 21-İmam Ali Rıza, 22-İmam Muhammed Taki, 23-İmam Ali Naki, yeşil zeminin köşelerinde; 24-Muhammed, 25-ve beşşiril müminin Ya Muhammed, 27-Ya miftah el ebvab iftih'al-hayr'el bab, 28-Allah(c.c.) 29-Nasrun minallahi ve fethun karib, kırmızı zencerek süslemeli kufi yazı ile; 31-Ya Allah, 33- (fetih suresi 1. ayeti) İna Fetehna leke fethan mübina, daire içindeki mührü Süleyman düzenlemesinin altı köşesinde Esmâ-ül Hüsna ; 34- a-Ya Mennan, b-Ya Deyyan, c-Ya Subhan, d-Ya Burhan, e-Ya Rahman, f-Ya Hannan ibareli yer almaktadır (Okuma: Hattat Kadir Sakoğlu). Üç yandan siyah bez eklemeli ortada yeşil renkli bezden oluşmaktadır. Orta nüshada Ali yazısı aynalı celi sülüs yazılıdır. Siyah bez üzerine ehli beyittin ve on iki imamın ismi yazılıdır.

Örnek No: 5

Fotoğraf 6: Çapanoğulları Sancağı (Çapanoğulları Cami, Gök, 11 Mart 2016)

Fotoğraf 7: Çapanoğulları Sancağı (Acun, 2009)

Bulunduğu Yer	: Yozgat Çapanoğulları Cami Turbesi
Aidiyet	: apanoğulları
Tarihlendirme	: Yaklaşık 200 yıllık
Onarım Gorup	: Onarım Gormuş
Gormediği	: Prof. Dr. Hakkı Acun tarafından restorasyon edilmiştir. Ortadaki u sıra yazıdan yalnız besmele ile bir pano yazı orijinal kalmış, diğer dort panolu yazıdan u ve alt sıradaki fetih suresinin ilk ayeti hattat Prof. Dr. Mustafa Aşkar tarafından yazılmıştır (Acun)
Bugunku Durumu	: 2009
Koleksiyona Geliş Tarih	: En: 210 cm, Boy: 235 cm,
Kumaş Boyutları	: Yeşil, Krem, Fuşya, Eflatun, Altın sarısı Simli iplik
Kullanılan Renkler	: Tek yuzden oluşmaktadır, Orta da yan yana u farklı renk kumaş birleştirilmiş ve çevresi krem renkte kumaş ile çerçevelenmiştir.
Biçimi:	: Krem rengi zemin ereve içinde; 1-Euzubillahimineşseytanirracim. Bismillahirrahmanirrahim. Hadis-i kutsi; 2-Levlake levlah lema halaktu eflak (Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım) 3-Nasrun minallah ve fethun karip ve beşşiril muminin. 4-Ya Muhammet. 5-Ve ma erselnake illa rahmeten lil alemin. 6-Hasbin allahu velimen vekil. 7-Ya mufettihul ebvab fathi lena hayrul bab. 8-Ya hafiyuttaf fenehenna mimma ne haf. yeşil kuşakta; 9-Bismillahirrahmanirrahim, fuşya renkli kuşakta; 10-La ilahe illallahul.11-Muhammeden Resulallahul. 12-Sıdık ul vadul emin. eflatun kuşakta; 13-İnna fetehnaleke fethan mubina.14-El melikul hakkın mubin yer almaktadır (Kaynak: Hakkı Acun, Ayrıntı için bakınız: Abdulkadir Çapanoğlu, Yozgat gazetesi, 25.05.2015 http://www.yozgatgazetesi.com/yazarlar.asp?yazar=37&yazi=2138&s=9). Bu ifadelerde genel olarak peygamberimize hamd u senalar sunulmuştur.
Kompozisyon	

Örnek No: 6

Fotoğraf 8: Dağboymul Köyü (Gülyayla) Sancağı, ön ve arka yüzü (Acun, 2012)

Bulunduğu Yer	: Dağboymul Köyü (Gülyayla)
Aidiyet	: Bilinmiyor
Tarihlendirme	: 1910-1911
Onarım Görüp Görmediği	: Onarım Görmemiş
Bugünkü Durumu	: Kumaş yüzeyinde çok fazla aşınmalar bulunmaktadır.
Kumaş Boyutları	: Fotoğraf üzerinden çalışıldığı için boyutları hakkında bilgi edilememiştir
Kullanılan Renkler	: Kırmızı, Siyah, Krem
Biçimi:	: İki yüzden oluşmaktadır, Orta zemin kırmızı kumaş, etrafı siyah kumaş ile çerçevelenmiştir. Arka yüzey kırmızı kumaştandır. Ön yüze aplike edilmiş yazıların dikişleri arka yüzde de görülmektedir.
Kompozisyon	: Kırmızı iç zemin üzerinde; 1a-Muhammed, Hz Fatıma Ana Eli, 1b-Allah (c.c.), altında Hz. Ali'nin Zülfikar kılıcı, 2- La ilahe İllallah Muhammeden Resullallah, 3-Levlake levlah lema halaktü eflak (Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım),4a-Fetebarekallah, 4b-Maşallah, 5-Yadigar musa ve selim ve necib, 6-sene 1329 safer ayı (hicri 1910-11), 1326 kanunni sani (Rumi 1910-11), köşelerde ise ay yıldız motifleri yer almaktadır, Siyah zemin kumaşı ile çevrilmiş çerçeve içerisi; 7-ve beşşiril müminin, 8-ya muhammed, 9-Ebubekir, 10-Osman, 11-Ömer, 12-Ali, 13-İnna fetehna leke fethan mübina, 14-Nasrun min Allahi ve fethan garib, 15-Ya muhavvilel havli vel-ahval havil halena ila ahsenil hal, 16-ya haffiyyel eltaf neccina mimma nehaf, 17- Euzubillahimineşşeytanirracim, 18- Bismillahirrahmanirrahim işlenmiştir (Okuma: Hattat Kadir Sakoğlu).

Fotoğraf 9: İstanbul Deniz Müzesinde bulunan Sancak (Kılıçkaya, 2007:124)

3. Sonuç

Bu çalışma sonucunda Yozgat ilinde ulaşılabilen altı adet sancaktan ilk dört örnek Yozgat Müzesinde, 5. örnek Çapanoğulları Cami Türbesinde, 6. örnek ise Dağboymul Köyü'nde tespit edilmiştir.

Bu sancaklardan 1.ve 5. örnekler Çapanoğullarına, 2. örnek Kastamonu vilayetine ait olup liva yani il sancağı, 3. örnek Ahmet El Rufai Kudduse Sirruh, 4. örnek Abdulkadir Geylani hazretlerine atfedilmiş, tarikat sancakları, 6. Örneğin üzerindeki ifadelerde ise ait olduğu yer ve kurum hakkında bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ancak üzerinde Zülfikar kılıcı, Pençe-i Al-i Aba, dört halife ismi, Fetih suresi ilk ve Saff suresinin 13. Ayeti olmasından Osmanlı Ordusuna ait Alay sancağı olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin; İstanbul Deniz Müzesinde bulunan “Hayreddin Paşa'nın Preveze Muharebesi'nde donanmaya çektikleri sancak numunesinin ön yüzünde (Kılıçkaya, 2007: 125) de aynı semboller ve renkler bulunmaktadır.

İncelenen eserlerden kitabesi olmayan 5. Örneğin, Çapanoğulları torunlarından alınan bilgiye göre, yaklaşık 200 yıllık olduğu, diğer sancakların kitabelerinden anlaşıldığı gibi 1., 3. 4. ve 6. sancak örnekleri 20. Yüzyıl başlangıcı, 2. sancak örneği ise 19. yüzyıl sonu olarak tarihlendirilmektedir. Altı sancağında formu murabba yani dört köşeli şekilde yapılan bayraktır. Günümüz sancakları ve bayrakları da bu özelliğini devam ettirmektedir. İncelenen sancak örneklerinden Çapanoğullarına ait olanların; hammaddesi ipek atlas (çözümlü sateni), Alay sancağı olan 6. Örneğin hammadde tespiti yapılamamıştır. Kastamonu livasına ait olan 2. örneğin hammaddeyi yün bezayağı örgü yani çuhadır. Tarikat sancakları olan 3.ve 4. örneklerin hammaddelerinde yün ve pamuk, örgülerinde bezayağı örgü tespit edilmiştir. Aynı zamanda zemin astarlarında 3/1 Dimi s yollu örgü gözlemlenmiştir. Kullanılan renklere bakıldığında Çapanoğullarına ait sancakların birisi tamamen kırmızı zeminden oluşurken diğeri eflatun, fuşya, krem, yeşil olmak üzere dört farklı renkten oluşmaktadır. Ordu ve Liva'ya ait sancak örneklerinin zemininde de kırmızı renk hakimdir, tarikat sancaklarının da ise ikisinde de yeşil renk kullanılmıştır.

Kutlu tekstillerin güzel örneklerini oluşturan altı sancak üzerindeki Arap alfabesi ile yazılı metinlerin her biri ayrı mesajlar vermektedir. Çapanoğulları sancaklarına baktığımızda üzerlerinde; Euzübesmele, fetih suresinin 1.ayeti, saff suresi 13.ayeti, Kelime-i Tevhid, Peygamberimize övgü içeren Hadis-i kutsi, dört halifenin ismi ve Ehli beyt, Mehter marşının seferde ve savaş sırasında söyledikleri Cenk Gülbangi³'nin son nakaratından sözler, Osmanlı arması ve vatana bağlılığı gösteren sözler ile Allah'a hamdü senalar, Liva sancaklarında; Allah (c.c.), Ehli Beyt, maşallah, fetih suresinin 1. ve 2. ayetleri, Cenk Gülbangi'nin son nakaratından sözler, padişaha övgüler, ay yıldız, sekiz köşeli yıldız, kuş, zeytin dalı motifleri, tarikat sancaklarında ise; tarikat Pirinin adı ve O'na atfedilen sıfatlar; fetih suresi 1. ve 2. ayeti, saff suresi 13. ayeti, Ehli beyt, Cihar yar-i Güzin ve oniki imam efendilerimizin isimleri ve mührü Süleyman içerisinde Esmâ-ül Hüsna yer almaktadır.

İncelenen altı sancağın üzerine “Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik” mealindeki fetih suresinin 1. Ayeti ile ve “Seveceğiniz daha başka şeyler de var: Allah'tan bir yardım, çok yakın bir fetih... İman sahiplerine müjde ver!” mealindeki saff suresinin 13. Ayeti çoğunlukla işlenmiştir. Bu ayetler genel olarak fetih, zafer, gaza, Allah'ın yardımı gibi konularla ilgilidir. Bunlar dışında çoğunlukla karşılaşılan kelimeyi tevhit ile de yine Allah'a olan bağlılıklarını ifade etmektedirler. Yine beşinci ve altıncı sancak örneklerinde Peyg-

³“Eüzübillâh, eüzübillâh. Hudâ'ya şükr-i bîhad, lâ ilâhe illallah el-melikü'l-hakku'l-mübîn Muhammedün resûlullâh şâdiku'l-va'di'l-emîn. İnnâ fetahnâ leke fethan mübînâ ve yensurake'llâhu nasran azîzâ. Ey pâdişahu halîfetullâh-ı İslâm, aleyke avnullah. Sensin hâris-i dîn-i mübîn, hâris-i şeriatullâh. Uğrun açık olsun ey pâdişahım, ömr ü ikbâlin mezîd. Hudâ kılıcını keskin eylesin, nûr-ı şân-ı safvetini gün gibi bedîd. İşte furkân-ı adâlet, işte seyf-i şerîat. Tahtgâh-ı mülkünü eylesin tâ haşre kadar medîd. Rûh-i pâk-i fahr-i âlemi hoşnûd ettin; Hak gazâ-yı ekberin etsin mübârek ve saîd”. Takımın içinden güzel sesli biri tiz perdeden, “Nasrun minallâhi ve fethun karîb ve beşşiri'l-mü'minîn” âyetini okur ve üç defa “Allah” diyecek kadar durulduktan sonra bütün aletlerle beraber davullar ve kösler hafifçe vurularak devamlı nüans yapılırken hep bir ağızdan “Allah Allah” denir. Ayrıntı için bkz: Nuri Özcan, TDV İslam Ansiklopedisi cilt 28, sayfa 548.

amber efendimize yönelik; “Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım” , “Biz seni alemlere rahmet olsun diye gönderdik”, “Sadık ve vaadine güvenilir”, “Hz. Muhammet (SAV) onun elçisidir” gibi peygamberimize olan sevgi ve hürmeti betimleyen ifadeler yer almaktadır. Ay-yıldız ve Osmanlı Arması devletın sembolü olarak kullanıldığı bilinmektedir. Osmanlı devletinde Hilal devlet remzi iken Üçüncü Selim’in yaptığı askeri ıslahat sırasında Hilal içine Sekiz köşeli yıldız ilave edildi, Sancakların yeşilin solarak bozulmasından dolayı, has boyalı kırmızı şal kumaşa dönüşü de aynı zamana rastlamaktadır (Kurtoğlu, 1992: 111). Bu nedenle 19.yy. örneği olan liva sancağında hilal içinde ve dışındaki yıldızlar sekiz köşelidir. Sekiz köşeli yıldızın Selçukludan günümüze kadar Türklerin bütün süsleme sanatlarında, özellikle mimari eserlerde kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıca Osmanlı Devletine tabi olan Orduya ait Alay sancaklarında yer alan islamın kahramanlık, cesaret ve adelet sembolü; Hz. Ali’nin kılıcı “Zülfikar” ve Ehli beyt sembolü; Pençe-i Al-i Aba (Kurtoğlu, 1992: 132) da 6. sancak üzerine işlenmiştir.

Milli kimliğimizin sembolleri olan bu kutlu tekstil ürünlerinin doğal biyolojik malzemeli olmaları nedeniyle çeşitli fiziksel, kimyasal ve biyolojik etkenlere maruz kalmaları kaçınılmazdır. Bu nedenle yıllar içinde muhafaza edilemeleri için gerek depolama, gerekse sergileme esnasında çok daha fazla özen gösterilmelidir. Bunun için gerekli onarımları yapıldıktan sonra kullanılan ipliklerinin türüne göre saklandıkları ortamdaki havadaki bağıl nem oranları ortalama %40-60, sıcaklıkları 15-20°C, aydınlatmanın gerekli olduğu zamanlar değerleri 50 lüks, gerekli olmadığı zamanlar ise aydınlatma kesilmelidir. Ortamdaki kimyasal gazları için filtreler, biyolojik korumalar için ise ortamın zaman zaman havalandırılıp, gerektiğinde pestidiler, biosidler kullanılmalıdır.

4. teşekkür

Beşinci ve altıncı sancak örneklerine görsel olarak ulaşmamıza sağlayan değerli Prof. Dr. Hakkı ACUN hocamıza ve birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve altıncı sancakların üzerindeki metinlerin okunmasında yardımını esirgemeyen değerli Hattat Kadir SAKOĞLU’na teşekkür ederiz.

5. Kaynakça

- Acun, H. (2005). *Bozok Sancağı (Yozgat İli) ’nda Türk Mimarisi*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Arık, S. (2007). Yazılı Tekstillerde Kompozisyon Özellikleri. *1. Uluslararası Türk El Dokumaları Kongresi*, (s. 117-123). Konya: S. Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Arseven, C. E. (1950). Bayrak ve Sancak. *Sanat Ansiklopedisi*, 4, 196.
- Bakırcı, N. (2007). Mevlana Müzesindeki Sancaklar, *Mevlana Ocağı*, Konya, s: 241-258.
- Kara, M. (1989, Ekim-Kasım-Aralık). Peygamberimizin Sancak ve Bayrakları. *Diyanet Dergisi*, 25(4 (Peygamberimiz (S.A.S.) Özel Sayısı), 287-292.
- Kılıçkaya, M. (2007). *İstanbul Deniz Müzesi ’ndeki Osmanlı Dönemi Sancakları*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kurtoğlu, F. (1992). *Türk Bayrağı ve Ay Yıldız*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mert, Ö. (1980). *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ocak, A., Y. (1992). Bozok: Osmanlı Devletinde Bugünkü Yozgat İlini İçine Alan Bir Sancak, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, S.321-322.

Orkun, H. N. (1942). Eski Türklerde Bayrak. *Çınaraltı*, 3(62), 4.

Sakin, O. (2012). *Tarihten Günümüze Bozok Sancağı ve Yozgat Tarihi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Soysal, M. (2010). Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*(42), 209-239.

Sümer, F. (1954). Türklerde Bayrak ve Tuğ, *Resimli Tarih Mecmuası*, 5(58), s.3397-3399.

Uygur, A. (1999). Müzelerde Bulunan Tarihi Tekstil Ürünlerinin Korunmasını Etkileyen Koşullar ve Alınabilecek Önlemler, *I. Ulusal Taşınabilir Kültür Varlıkları Konservasyonu ve Restorasyonu Kolokyumu*, 6-7 Mayıs 1999, s.65-73.

Kaynak Kişiler

Hakkı Acun, 1950, Yozgat, Prof.Dr.

Hasan Kerim Şenyurt, 1971, Samsun, Yozgat Müzesi Müdürü, Arkeolog,

Serpil Ölmez, 1978, Kayseri/Develi, Arkeolog

Büşra Özkaynar, 1991, Çorlu, Sanat Tarihçi

Bahar Hasırcı, 1983, Almanya, Arkeolog

YOZGAT NİZAMOĞLU KONAĞI ETNOĞRAFYA MÜZESİ İŞLEMELERİ

Süheyla BİLKİ KALE¹

Özet

Anadolu kültüründe İşleme sanatlarının belgelenmesi ve gelecek kuşaklara aktarımı önemli bir husustur. Geleneksel işleme (nakış) örneklerinin korunduğu Etnoğrafya Müzeleri ve çeyiz sandıklarında yer alan örnekler araştırmacıların asıl kaynaklarıdır. Etnoğrafya Müzeleri seksiyonlarında bulunan işleme örneklerinin incelenmesi Türk el sanatları ve kültür tarihine de önemli bir katkı sağlamaktadır. Yozgat İli İşleme Atlası araştırmaları kapsamında “Nizamoğlu Konağı Etnoğrafya Müzesi”nde bulunan çevre, mendil, uçkur, yağlık ve peşkirler belgelenmiştir. Çevre, Mendil, Uçkur, Yağlık ve peşkirlerde yoğun olarak Türk işi, hesap işi, sarma işi, yassı tel ile tel kırma, ve sim ile sarma, ve zincir işi kullanıldığı tespit edilmiştir. Bildiride sunulan İşleme Atlasında eserlerin kullanım yerleri, uygulanan teknikler, kullanılan malzeme, motif ve kompozisyon özellikleri incelenmiş ve işleme özelliklerine göre sınıflandırılmıştır.

Abstract

In order to preserve the Anatolian culture and transfer it to the next generations, documentation of embroidery handcraft and the dresses worn in special days is very crucial. The samples from the doweries and the Ethnography Museums where traditonal embroidery samples are preserved are the main sources of information for the researches. Investigation of the embroidery samples in the sections of the museum is a great contribution to the Turkish handcraft culture and art history. In the project “The Atlas of Yozgat Embroidery”, çevre, napkin, uçkur (drawstring), yağlık (a kind of large handkerchief) and peşkirs (towel) in the Nizamoglu Konagi Ethnography Museum were documented and it was observed that Turkish embroidery, Hesap embroidery, Sarma embroidery, Tel kırma with flat wire, Sarma with tinsel and Zincir embroidery techniques were applied widely on them. This presentation about the atlas of embroidery describes the areas the pieces are used; the properties of the materials, techniques, motives and compositions. The presentation also classifies the pieces according to their embroidery techniques.

1. Giriş

Kültürümüzün dününü bugüne, bugünü yarına taşıyıp aktarmak araştırmaları ve yayınları çoğaltmakla olur. Bunun için özellikle el sanatlarında müzede bulunan eserleri inceleyerek bilgi edinmek mümkündür. Müze geçmiş demektir.

Müzelerin ise geçmişteki kaynağı olan çeyiz sandıkları, incelendiğinde kültür tarihimize hiç de küçümsenmeyecek ölçülerde katkı sağladığı anlaşılır. Çeyiz sandıkları toplumu oluşturan parça olarak aile yaşantısını dolayısıyla toplumun yaşantısını bize sembolik olarak anlatır ve tanıtır. Özellikle el sanatlarında sandıklar bir hazinedir. Kadının en güzel ve özel eşyaları sandıklarda saklandığı için Türk kadını sandığıyla bütünleşir, kendini özel hisseder.

Bu nedenle sandıklar geleneksel Türk el sanatlarını yaşatmakta da önemlidir. Eserler asırlardır, kadınlar tarafından özenle korunarak çeyiz sandıklarında saklanmış, artık bu eserler çeyiz sandıklarından çıkarılarak müzelere taşınıp sergilenmektedir. Yozgat Nizamoğlu Konağı Etnoğrafya Müzesinde oldukça fazla işleme örneği bulunmaktadır.

¹Öğr. Gör. Gazi Üniversitesi, skale@gazi.edu.tr

2. İşleme Örnekleri

2.1. Mendil

Dört köşesi işlemeli kare şeklinde 50x50cm ölçülerinde giysilerle birlikte belde ya da kuşakta süsleme ya da elde aksesuar olarak kullanılan örtüdür. Mendiller başkasına verilen hediyeler ve işlemeli örtüler arasında önemli bir yer tutar. Bu nedenle mendillerde değişik kumaşlar kullanılmıştır. Kumaşların özenle seçilmiş, özellikle ipek olmasına ya da kaliteli, ince keten bezden olmasına dikkat edilmiştir. Kenarlarına ince oyalar yapılarak daha da sanatsal hale getirilmiştir.

“Tütün, merasim mendili vb. gibi işlevine göre isimlendirilen mendillerin ya çevresi kalın bordür biçiminde işlemelerle süslenmiştir ya da karşılıklı köşelerin işlenen motiflerle belirlenmiştir. Merasim mendilleri arasında göbeği de işlemelerle bezenmiş parçalara rastlanmaktadır”(Barışta, 1999:219).

Mendillerde kullanılan desenler ise şöyle tanımlanabilir.

“Bordürlere en fazla geometrik şekiller, rozetler ve stilize çiçek motifleri işlenmiştir. Bazen da zikzaklı şekiller içine yapılmış çok güzel örnekler mevcuttur, bazen mendillerin renkli ketenlerden yapıldıkları görülür. Bunlardan en fazla yeşil, lacivert ve tarçını renkler göze çarpar. Mendillerin iki yüzü de kullanıldığından bunlar için tersi ve yüzü aynı olan hesap işleri tercih edilmiştir” (Gönül, 1973: 63).

2.2. Yağlık

Eskiden sofralarda el ve ağız silmek için peçete gibi kullanılan örtülerdir. Yağlıklar mendilden biraz büyüktür.

Bazı yörelerde ise daha değişik amaçla kullanılmaktadır. “Güneydoğu Anadolu’da da bazı aşiretler arasında kadınların başlarına koydukları fesin üzerine örttükları örtünün adına da yağlık denir” (Okan, 1975: 21).

Yağlıklarda kullanılan desen ve kompozisyon özellikleri de şöyle anlatılabilir.

“Yağlıklarda ekseriya geometrik veya stilize olmuş küçük çiçek motifli bir su üzerine daha geniş geometrik şekiller veya stilize çiçek motifleri yapılır” (Gönül,1973: 65).

2.3. Çevre

Dörtkenarı işlemeli çevreler, boyutları 60x60 cm civarında kare biçimli örtülerdir. İşlemeler arasında sanatsal öneme sahiptirler. Nakış yapanlar renk, desen, kompozisyon bakımından çevreler üzerinde bütün becerilerini sergileyerek sanat değeri yüksek olan eserler çıkarmışlardır.

Dört etrafını dolaşarak, ortada küçük kare boşluk kalacak şekilde bordür biçiminde işlemeler yapılmıştır. Bu bordürler kalın ya da su şeklindedir. İnce su şeklinde olanların dört köşesinde motifler ya da ortalarda serpm motifler veya her ikisi bulunur. Bazı çevrelerde sadece dört köşesine motifler yerleştirildiği de görülmektedir. “XVII. yüzyıllarda da çevrelere gereken değer verilmiş ve zengin motifler işlenmiştir. Daha sonraki devirlerde mesela XVIII ve XIX y.y.’da çevrelerin etrafları bazen çiçek ve bazen de manzara motifleriyle doldurulmuştur” (Gönül, 1973: 63-65).

Çevreler süsleme dışında başka yerlerde de kullanılmıştır.

“XVI. yüzyıldan itibaren başa örtmek, hediye vermek, hediye sarmak, Kur’an saklamak için

kullanılan çevrelerde genellikle hesap işi, pesent ve sarma teknikleri kullanılmıştır” (Sürür, 1976:48).

3.1. Çevre Örnekleri

	Örnek No: 1 Envanter No: 4(4) Eser Adı: Çevre Dönemi: Cumhuriyet Boyut: 72x72 cm. Tanımlama:Pamuklu dokuma üzerine, koton iplik ile hesap işi, yassı tel ile sarma tekniğinde bitkisel motif işlemelidir.
	Örnek No: 2 Envanter No: 425(442) Eser Adı: Çevre Dönemi: Cumhuriyet Boyut: 77x77cm. Tanımlama:Pamuklu dokuma üzerine, yassı tel ile sarma ve pesent, tekniğinde bitkisel ve figürlü motif işlemelidir.
	Örnek No: 3 Envanter No: 576(593) Eser Adı: Çevre Dönemi: Cumhuriyet Boyut: 53x53cm. Tanımlama:Pamuklu dokuma üzerine, koton iplik ve yassı tel ile sarma tekniğinde bitkisel ve geometrik motif işlemelidir.

	Örnek No: 4 Envanter No:606(623) Eser Adı: Çevre Dönemi: Cumhuriyet Boyut: 45x45cm. Tanımlama:Pamuklu dokuma üzerine, simle ve yassı tel ile sarma tekniğinde bitkisel ve yazılı motif işlemelidir.
	Örnek No: 5 Envanter No:704 (721) Eser Adı: Çevre Dönemi: Cumhuriyet Boyut: 55x55 cm. Tanımlama:Pamuklu dokuma üzerine, koton iplik ve yassı tel ile sarma tekniğinde bitkisel motif işlemelidir.
	Örnek No: 6 Envanter No:1214 (1256) Eser Adı: Çevre Dönemi: Cumhuriyet Boyut: 80x80cm. Tanımlama:İpekli dokuma üzerine, ipek iplikle Türk işi ve yassı tel ile sarma tekniğinde bitkisel motif işlemelidir.

Erkeklerin bellerine bağlayarak süslenmek ve giydikleri şalvarın belini tutturmak için kullandıkları bağa uçkur denir.

“Uçkurlar genellikle ince ve kalın keten bezler üzerine yapılmıştır. 25-35cm eninde 190-220cm boyunda uzun parçalardır” (Sürür, 1976: 54). İşlemelerde desen genellikle uçkurların iki kısa ucunda geniş bir yüzeye yayılıp, kare ya da dikdörtgen oluşturur.

Uçkur desenlerinde “Eğer bordür ince ise kenara yakın işlenir. Ayrıca su ve bunların üzerine motifler dizilir. Suların üzerine dizilen çiçekler ya bir daldan çıkıp etrafa doğru genişler ya da eşit aralıklarla sıralanır. Bazen tek tek, küçük motifler bütün alanı kaplar. Nakış malzemesi sırma, sim ve ipektir. İki tarafları da kullanıldığından hesap işi tercih edilir” (Gönül, 1973: 66).

Teknik olarak hesap işinin dışında, Türk işi, sarma işi, yassı tel ve sim ile sarma, tel kırma, zincir

işi kullanılmaktadır. Uçlara ise iğne oyası, işleme tekniğine uygun su ya da temel işleme tekniklerinden yapılmaktadır.

4.1. Uçkur Örnekleri

Örnek No: 7

Envanter No: 620(637)

Eser Adı: Uçkur

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 12x190cm.

Tanımlama: Pamuklu dokuma üzerine, koton iplik ile hesap işi tekniğinde bitkisel ve geometrik motif işlemelidir.

Örnek No: 8

Envanter No:635(652)

Eser Adı: Uçkur

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 23x170cm.

Tanımlama: İpekli dokuma üzerine, simle sarma işi tekniğinde bitkisel ve geometrik motif işlemelidir.

Örnek No: 9

Envanter No:637(654)

Eser Adı: Uçkur

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 25x210cm.

Tanımlama: Pamuklu dokuma üzerine, koton iplik ve simle sarma tekniğinde bitkisel ve yazılı motif işlemelidir.

Örnek No: 10

Envanter No: 663(680)

Eser Adı: Uçkur

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 27x162cm.

Tanımlama: Pamuklu dokuma üzerine, koton iplik ile Türk işi, yassı tel ile sarma tekniğinde bitkisel motif işlemelidir.

Örnek No: 11

Envanter No: 698

Eser Adı: Uçkur

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 30 x110cm.

Tanımlama:Pamuklu dokuma üzerine, yün iplikle Türk işi, yassı tel ile sarma tekniğinde bitkisel motif işlemelidir.

Örnek No: 12

Envanter No:916 (948)

Eser Adı: Uçkur

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 19x193 cm.

Tanımlama:Pamuklu dokuma üzerine, koton iplikle hesap işi tekniğinde bitkisel motif işlemelidir.

Örnek No: 13

Envanter No:2303 (2397)

Eser Adı: Uçkur

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 31x98 cm.

Tanımlama:Pamuklu dokuma üzerine, koton iplikle hesap işi tekniğinde bitkisel ve geometrik motif işlemelidir.

Örnek No: 14

Envanter No:2328 (2435)

Eser Adı: Uçkur

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 30x145 cm.

Tanımlama:Pamuklu dokuma üzerine, ipek iplikle hesap işi, yassı tel ile sarma tekniğinde bitkisel ve yazılı motif işlemelidir.

5. Peşkir

Dikdörtgen şeklinde iki ucu işlemeli örtüye peşkir denir. Peşkirler el ve yüz kurulamak için kullanılır, genellikle keten ya da pamuklu dokumalar üzerine işleme yapılarak süslenir.

“El tezgâhlarında dokunan peşkirlerin enleri 50cm’e yakın, boyları 70-80 cm. kadar olur. Bu yer sofrasında kullanılan “Peşkirlerin aynı zamanda peçete gibi dize örtülerek de kullanıldığı bilinmektedir. Bazen de bir yer sofrasını kuşatacak gibi 2-2,5 m uzunluğunda olanları da vardır”. Bunlara “sumak peşkir” adı verilir ve uzun peşkirler yer sofrasının çevresine oturanların hepsinin dizlerine örtülerek kullanılırdı” (Barışta, 1999: 224).

Peşkirlerde işleme tekniği olarak daha çok, Türk işi, hesap işi, sarma işi, yassı tel ve sim ile sarma, tel kırma, zincir işi kullanılır. İşlemelerle süslenen peşkirlerin bazıları çözüğü bükülerek ve püskül bağlanarak veya çözüğü serbest bırakılarak iki kısa kenarı süslenir. Bazıları ise temel işleme teknikleri ile kenar temizliği yapılır.

5.1. Peşkir Örnekleri

Örnek No: 15

Envanter No: 424(441)

Eser Adı: Peşkir

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 42x134cm.

Tanımlama:Pamuklu dokuma üzerine, koton iplik ile hesap işi ve yassı tel ile sarma tekniğinde bitkisel motif işlemelidir.

Örnek No: 16

Envanter No: 434 (451)

Eser Adı: Peşkir

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 35x198 cm.

Tanımlama:Pamuklu dokuma üzerine, koton iplik ve yassı tel ile sarma tekniğinde bitkisel motif işlemelidir.

Örnek No: 17

Envanter No: 453 (470)

Eser Adı: Peşkir

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 35x160 cm.

Tanımlama:Pamuklu dokuma üzerine, koton iplik ve yassı tel ile sarma tekniğinde bitkisel ve geometrik motif işlemelidir.

Örnek No: 18

Envanter No: 491(508)

Eser Adı: Peşkir

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 40x108 cm.

Tanımlama:Pamuklu dokuma üzerine, koton iplik ile hesap işi tekniğinde bitkisel ve nesnel motif işlemelidir.

Örnek No: 19

Envanter No:502 (519)

Eser Adı: Peşkir

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 47x51cm.

Tanımlama:Pamuklu dokuma üzerine, koton iplik ile Türk işi, yassı tel ile sarma tekniğinde bitkisel ve geometrik motif işlemelidir.

Örnek No: 20

Envanter No: 536 (553)

Eser Adı: Peşkir

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 68x6130 cm.

Tanımlama:Pamuklu dokuma üzerine, koton iplik ile hesap işi, yassı tel ile sarma tekniğinde bitkisel motif işlemelidir.

Örnek No: 21

Envanter No: 537 (554)

Eser Adı: Peşkir

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 47x112 cm.

Tanımlama:Pamuklu dokuma üzerine, koton iplik ile Türk işi, yassı tel ile sarma tekniğinde bitkisel motif işlemelidir

Örnek No: 22

Envanter No: 580 (597)

Eser Adı: Peşkir

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 43x66 cm.

Tanımlama:Pamuklu dokuma üzerine, koton iplik ve yassı tel ile sarma tekniğinde bitkisel ve geometrik motif işlemelidir.

Örnek No: 23

Envanter No: 622 (639)

Eser Adı: Peşkir

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 46x125cm.

Tanımlama:Pamuklu dokuma üzerine, koton iplik ile Türk işi, sim ve yassı tel ile sarma tekniğinde bitkisel motif işlemelidir.

Örnek No: 24

Envanter No: 625 (642)

Eser Adı: Peşkir

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 47x145 cm.

Tanımlama: Pamuklu dokuma üzerine, koton iplik ile hesap işi, yassı tel ile sarma tekniğinde bitkisel ve nesnel motif işlemelidir.

Örnek No: 25

Envanter No: 638 (665)

Eser Adı: Peşkir

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 54x90 cm.

Tanımlama: Pamuklu dokuma üzerine, koton iplik ile Türk işi, yassı tel ile sarma tekniğinde bitkisel motif işlemelidir.

Örnek No: 26

Envanter No: 639 (656)

Eser Adı: Peşkir

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 56x114 cm.

Tanımlama: Pamuklu dokuma üzerine, koton iplik ile hesap işi tekniğinde bitkisel ve nesnel motif işlemelidir.

Örnek No: 27

Envanter No: 651

Eser Adı: Peşkir

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 56x118 cm.

Tanımlama: Pamuklu dokuma üzerine, koton iplik ile Türk işi, yassı tel ile sarma tekniğinde bitkisel motif işlemelidir.

Örnek No: 28

Envanter No: 669 (686)

Eser Adı: Peşkir

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 70x86 cm.

Tanımlama: Pamuklu dokuma üzerine, koton iplik ile Türk işi, yassı tel ile sarma tekniğinde bitkisel motif işlemelidir.

Örnek No: 29

Envanter No: 698 (715)

Eser Adı: Peşkir

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 30x110 cm.

Tanımlama: Pamuklu dokuma üzerine, yün iplik ve yassı tel ile sarma işi tekniğinde bitkisel ve geometrik motif işlemelidir.

Örnek No: 30

Envanter No: 1221(1263)

Eser Adı: Peşkir

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 38x80 cm.

Tanımlama: Pamuklu dokuma üzerine, ipek iplikle hesap işi, simle sarma tekniğinde bitkisel motif işlemelidir. Kenarına renkli püsküller yapılmıştır.

Örnek No: 31

Envanter No: 1372 (1436)

Eser Adı: Peşkir

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 39x90 cm.

Tanımlama: Pamuklu dokuma üzerine, koton iplikle zincir işi tekniğinde bitkisel ve nesnel motif işlemelidir.

Örnek No: 32

Envanter No:1601

Eser Adı: Peşkir

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 40x91cm.

Tanımlama: Pamuklu dokuma üzerine, koton iplikle zincir işi tekniğinde bitkisel motif işlemelidir.

Örnek No: 33

Envanter No:1858

Eser Adı: Peşkir

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 70x73 cm.

Tanımlama: Pamuklu dokuma üzerine, koton iplikle zincir işi yassı tel ile sarma tekniğinde bitkisel motif işlemelidir.

Örnek No: 34

Envanter No:2314 (2408)

Eser Adı: Peşkir

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 41x110 cm.

Tanımlama: Pamuklu dokuma üzerine, ipek iplikle ve yassı tel ile sarma tekniğinde bitkisel ve nesnel motif işlemelidir.

6. Bohça

Bohçalar içine, çamaşır, elbise gibi eşyaları saklamak ve koruma amacıyla sarılan ya da dolap, sandık gibi yerlerin düzenlenmesi için kullanılan kare şeklinde işlemeli ürünlerdir. Bir çeşit paketleme eşyası olarak da kullanılır.

Eskiden dolapların evlerde yaygın olmadığı dönemlerde giyim eşyası bohçada ve sandıkta saklanırdı. Bohçanın gelin bohçası, damat bohçası, kaynana bohçası, hamam bohçası, kırpıntı bohçası gibi işlevsel, parçalı bohça, yamalı bohça gibi çeşitleri vardır. İşlemeli bohçalar çeyiz geleneğimizde önemli bir yer tutmaktadır. Erkek tarafı kıza ve yakınlarına göndereceği nişan ve düğün hediyelerini bohçaya paketleyerek, kız tarafı da damat ve yakınlarına göndereceği hediyelerini bohçaya paketleyerek gönderir. Bohça dört köşe yani kare 90X90 cm. 100X100 cm. ya da özel ölçü tercihleri vardır. Kullanım alanına göre ölçü seçilebilir. Ama genellikle 90x90 cm kullanılır. Belki bu ölçü kullanılan kumaş enine de bağlı olarak geliştirilmiş bir ölçü olabilir.

Bohçalar genellikle işlemeli olmakla birlikte kullanılan yere göre özellik kazanırlar. Bohçaların yekpare kumaştan veya parça kumaşlardan kırkyamalı olarak da yapılanları vardır. Ailenin maddi durumuyla da yakından ilgili olan bohçalarda maliyetine göre kullanılan kumaş ve üzerine uygulanan işlemler değişebilir. Genellikle gelin bohçalarında kadife, ipek, saten, gibi fantezi kumaşlar, günlük kullanım için yapılan bohçalarda patiska, hassa, Amerikan bezi gibi kumaşlar kullanılır.

Bohçaların üzerine yapılan işlemler ise Türk işi, hesap işi, dival işi, Antep işi, Çin iğnesi, beyaz iş, delik işi, sarma, tel sarma gibi çeşitlilik gösterir.

6.1.Bohça Örnekleri

Örnek No: 35

Envanter No: 408 (425)

Eser Adı: Bohça

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 57x57cm.

Tanımlama: Pamuklu dokuma üzerine, batık yapılmış, yassı tel ile sarma ve pesent tekniğinde bitkisel ve geometrik motif işlemelidir.

Örnek No: 36

Envanter No:725 (742)

Eser Adı: Bohça

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 79x79 cm.

Tanımlama: Saten dokuma üzerine, simle dival işi tekniğinde bitkisel motif işlemelidir.

Örnek No: 37

Envanter No:726 (743)

Eser Adı: Bohça

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 80x80 cm.

Tanımlama:Kadife dokuma üzerine, simle dival işi tekniğinde bitkisel motif işlemelidir.

7. Peştamal

Peştamal hamam içinde örtünmek içindir. Erkeklerde bele, kadınlarda göğüsten bağlanarak kullanılır.

Ayrıca “Esnaf peştamalı, hamam peştamalı ve kadınların sokağa çıkarken başları ile beraber gövdelerini örttükleri car peştamallar” (Koçu, 1996:236) vardır.

7.1. Pestamal Örnekleri

Örnek No: 38

Envanter No:1393 (1437)

Eser Adı: Peştamal

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 96x167 cm.

Tanımlama: Pamuklu dokuma üzerine, koton iplikle hesap işi, yassı tel ile tel kırma tekniğinde bitkisel ve geometrik motif işlemelidir.

8. Namaz Başörtüsü

Örnek No: 39

Envanter No: 623 (640)

Eser Adı: Namaz Örtüsü

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 78x155 cm.

Tanımlama: İpek dokuma üzerine, ipek iplik ile hesap işi tekniğinde bitkisel motif işlemelidir.

9. Kirlent

Örnek No: 40

Envanter No:1890(1975)

Eser Adı: Kirlent

Dönemi: Cumhuriyet

Boyut: 50x50cm.

Tanımlama: Pamuklu dokuma üzerine, koton iplikle kanaviçe tekniğinde bitkisel ve geometrik motif işlemelidir.

10. Geleneksel Giysiler

Doğa koşullarından korunma ve örtünme ihtiyacıyla ortaya çıkmış olan giysiler, geçmişten günümüze toplumsal, dinsel değerlerin etkisiyle biçim değişiklikleri göstermiş, kişinin kendi zevk ve tercihi

de eklendiğinde ortaya zengin bir giyim biçimi çıkmıştır.

Türk kadınının giyim kuşamına da her dönemde önem verilmiştir. Geçmişte maddi kültürümüzde kadın giyimi çeşitlilik, dolayısıyla zenginlik arz etmektedir. Kıyafetler bölgelere, ekonomi, mevki, mekân ve zaman koşullarına göre farklılık gösterir.

En önemli geleneksel giysilerimizden bindallılar ise birçok bölgemizde düğünlerde ve özel günlerde giyilmektedir. “Bindallı kıyafetler, koyu renkli kadifeden yapılan ve boyun kısmından yırtmaçlı bedene oturmamış, elbisenin özellikle ön ve arka tarafı simle gösterişli olarak işlemelidir” (Arık,1972:161). Kolları hafifçe bol ve uzundur. Kol ve yaka kenarları iki parmak genişliğinde beyaz dantellidir.

Ayrıca bu bindallıların bir kısmı kutu içi entarileri olarak da bilinmektedir. İstanbul’da belli kişiler ya da firmalar tarafından yapılarak kutular içine paketlenip, Anadolu’da birçok şehre düğün elbisesi olarak gönderildiği için halk arasında bu isimle anılmaktadır (www.zeybekler.net).11 Mart 2011

Yozgat bölgesinde gelin kıyafeti, “Çoğunlukla pembedir, Damasadan denir, iki parçalıdır. Etek kuyrukludur. Buluza kat kat dantel yapılır.” (Arık,1972:154).

10.1. Geleneksel Giysilerden Örnekler

Örnek No: 41

Envanter no:1355 (1419)

Ürün Cinsi: Giysi (Etek, Buluz)

Teknik: Dival işi (Sim Sarma)

Malzeme: Pembe saten kumaş, sarı sim, pul, beyaz astarlık kumaş, hazır dantel, koton iplik, sim kordon, tırtıl, sarma

Giysinin Tanımı: Giysinin önü kapalı, yuvarlak yakalı, kollar uzun. Buluz ve etek olarak iki parça ve ayrıca dilimli bir yaka göğüs üzerine düşmektedir. Kol uçları üçgen dilimlidir. Etek aşağıya doğru genişlemiştir. Yaka, kol, etek ve yakadaki parça kenarında dantel kullanılmıştır. Gelinlik olarak giyilmiştir.

Kompozisyon: Ön ve arka bedende bitkisel bezemeli desenler simetriktir. Motifler etek ve kol ucunda su şeklinde yer almaktadır. Nesnel bezeme olan vazodan çıkan büyük çiçekler kıvrımlı dallar, göğüs ve sırtta kolye biçimli motifler ve giysinin boşluklarında küçük motifler yer almaktadır.

Müze geliş tarihi ve biçimi: Yozgat, Cumhuriyet, 20.9.1979 satın alma

Örnek No: 42

Envanter no: 656 (673)

Ürün Cinsi: Giysi (Elbise)

Teknik: Dival işi (Sim Sarma)

Malzeme: Bordo kadife kumaş, sarı sim, pul, beyaz astarlık kumaş, siyah koton iplik.

Giysinin Tanımı: Giysi sol yandan göğse kadar açık. Dik yaka, kollar uzun ve uca doğru daralmış. Giysinin önü boydan üç parça, orta yatay olarak 6 parçaya bölünmüş, parçalar bir sıra sırma işlemeli, bir sıra petek büzgülü olmak üzere ayakucuna kadar uzanmaktadır. Arka bedende koltuk altından itibaren yanlara peş konulmuş, Arkada etek ucu uzatılarak kuyruk oluşturulmuştur. Kadife kumaşın öne gelen kısımları yıpranmış kumaşın tüyleri dökülmüştür.

Kompozisyon: İç kısmında küçük çiçeklerin bulunduğu dilimli yarım daire şeklindeki motiflerden meydana gelen su. giysinin bütün çevresini dolaşmaktadır. Bu suya paralel olarak kıvrımlı dal ve çiçeklerden meydana gelen ayrı bir su görülmektedir. Kıvrık dal ve çiçeklerden büyük bir fiyonkla buket haline getirilmiş ana motif, arka eteğin kuyruk kısmında yer almakta, bu motifin değişik boyları sırt ve kollarda görülmektedir. Ön parçada fiyonk, püskül gibi nesnel ve bitkisel bezemelerden meydana getirilen motif, yukardan aşağıya büyütülerek yerleştirilmiştir.

Müzeye geliş tarihi ve biçimi: Yozgat, Cumhuriyet, 23.5.1978 satın alma

Örnek No: 43

Envanter no:2333 (2427)

Ürün Cinsi: Giysi (Cepken)

Teknik: Kordon tutturma

Malzeme: Bordo muare kumaş, beyaz simli kordon, beyaz pul, koton iplik, hazır harç

Giysinin tanımı: Giysi önden açık, yuvarlak yaka, kollar uzun. Kol arkasında yırtmaç bulunmakta, kol uçlarının iç kısmı beyaz kumaşla aplike edilmiş, el üstüne düşmektedir.

Kompozisyon: Yaka, kol, beden çevresinde hazır kordonla geometrik su motifi ile süsleme yapılmıştır. Göğüs üzerinde geometrik bir motif bulunmaktadır. Aynı motiften arkada yatay olarak yer almaktadır. Omuzlar ve kol uçları değişik motiflerle süslenmiştir.

Müze geliş tarihi ve biçimi: Yozgat, Cumhuriyet, 23.10.1979 satın alma

12. Sonuç

Müzedeki geleneksel işlerimizden olan Türk işi, hesap işi, kanaviçe, sarma, susma işi, tel kırma, yassı tel ile sarma, sim sırma ve dival işi bulunmaktadır.

Müzedeki yoğun olarak bulunan bu geleneksel işlerimiz korunarak ilerde yeni nesillere aktarılmalı ve yaşatılmalıdır.

El sanatları çok emek ve büyük çabalar harcanarak üretilmesine karşın günümüzde yeterince değerlendirilememektedir. Bu ürünleri sergilemenin yanı sıra aile ekonomisine ve ülke kalkınmasına katkıda bulunmak üzere geniş bir yelpazeye tanıtılmalı ve turizme yönelik üretime geçilmesi düşünülmelidir. Bunun için ise yerel yönetimlerin, üniversitelerin ve müteşebbislerin ortak üretecekleri plan ve projeler geliştirilmelidir. Satışa sunulacağı pazar yerlerinin ve ihracat yollarının açılması sağlanmalıdır.

13. Müzakere

Katılımcı: Süheyla Hanım bildiriniz güzeldi fakat bildirinizde yer alan bazı figürler var, sanat tarihçilerinin yorumlamış olduğu bu figürler ele alınırken tarihlendirmesi ve benzetmeler yapılmalı. Gösterdiğiniz duvar resimlerinin benzerleri var; balığın bereket olduğu belli, hamam taşlarında bile vardır. Selvi ve hayat ağacının pek çok yerde kullanıldığını biliyorsunuz, bu örneklerle bakmalısınız. Ayrıca divan işi Yozgat'ta yaygındır. Bunun sebebi ailesinin sarayla ilişkisinin olmasıdır. Bunun yanında gemili tasvirler önemlidir.

Öğr. Gör. Hamide SOYSAL DEMİRCİ: Bildiğiniz gibi biz sanat tarihinin alanlarına girmiyoruz.

Prof. Dr. Hakkı ACUN: Sanat tarihine girmeyin, benzerleri ve karşılaştırmalı tarihlendirmeye giderseniz bildirinin kalitesi artar. Hamide Hanım o gösterdiğiniz tavanlar künde-kârî değil, bir de plandan biraz bahsetmeliydiniz. Ayrıca Ülkem Hanıma da bir şey söylemek istiyorum. Bildiğiniz gibi ben Moğolistan'da uzun süre çalışmalar yaptım. Orada çok güzel balbal örnekleri var. Bildirinizde gösterdiğiniz o bellinde fişek ve tüfek bulunan örnek 19.yy.'a aittir. Gösterimde bir hata olmuş sanırım.

14. Kaynakça

APAK, Melek Sevüktekin. Ve Diğeri "Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri" Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1997

ARIK, Rüçhan Ve Diğeri. "Bölgesel Türk Giysileri" Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1972

BARIŞTA, H.Örcün. "Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri." Ankara Kültür Bakanlığı, 1999

DEVELİOĞLU, Yakude. "Cankırı El Sanatları"Gazi Üniversitesi Ankara 2008

BERKER. Nurhayat ve Yusuf Durul. "Türk İşlemelerinden Örnekler" Ak Yayınları Türk Süsleme Sanatları Serisi: 1 Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonlarından

KALE, Süheyla. "Gaziantep Yöresi " Altın Tel İşi "Motif dergisi Yıl.9 Sayı.33 İstanbul 2003
KOÇU, Reşat Ekrem. "Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü" Güncel Yayıncılık Ankara 1996

MARKALOĞLU, Şehdabe. "Dival İşleme" Özkan Matbaacılık Ltd. Şti Ankara.

GÖNÜL, Macide. "Türk Elišleri Sanatı" Ankara,1973

OKAN, Nevzer: "Nakış Öğrencilerine Kaynak Kitap" MÖM Yayınları:10 Ankara 1975

SÜRÜR, Ayten. "Türk İşleme Sanatı" Ak Yayınları Türk Süsleme Sanatları Serisi:4 İstanbul,1976

ÜLKER, Nuran. "Ayas Yöresi Peşkirleri" Motif dergisi Yıl.9 Sayı.33 İstanbul 2003

www.karabukkulturturizm.gov.tr Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Bilgi İşlem ve Bilgi Yönetimi Daire Başkanlığı 11 MART 2011

www.zeybekler.net/forum Kadın Giysileri 11 Mart 2011

Özet

Kündekâr, “Künde sanatını” yapan kişiye verilen ad olup bir mesleğin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Künde, Anadolu’da Selçuklu döneminde gelişmiş, kendine özgü bir şekil almıştır. Selçuklu, dönemi ağaç eserleri daha çok mihrap, cami kapısı, dolap kapakları gibi mimari elamanlar olup çivi ve tutkal kullanılmadan seren ve kayıtların zıvanalara geçirilip sıkıştırılmasıyla toplanır. Kündekâri ahşap sanatında kullanılan tekniklerden biridir. Ufak parçalar tek tek hazırlanır ve daha sonra bir kompozisyon oluşturacak şekilde çitalar yardımı ile birleştirilir. Kapı kanatlarında ve minberin yan aynalıklarında kullanılan kendine özgün bir teknik ve en zor işçilik gerektirir. İslam sanatında ilk örneklerini XII. yüzyılında Mısır, Halep ve Anadolu’da bulduğumuz kündekâri tekniği bu üç merkezde birbirine paralel olarak gelişmiştir. kündekâri tekniği büyük ustalık isteyen zor bir tekniktir. Sekizgen, baklava, yıldız vs. gibi geometrik şekillerin bir çatma tekniği ile birbirine bağlanmasıyla oluşturulur. Bu ahşap parçalar oluklu ahşap kirişler iç içe geçirilerek bağlanır. Bunları bağlamak için çivi veya tutkal kullanılmaz. Parçalar birbirine geçme olduğundan ağaç kurduğunda ufalıp parçaların ayrılmaması için satırların altında ahşap bir iskelet bulunmaktadır. Genellikle geometrik şekillerin oluşturduğu bu parçaların içleri arabesk, rumi, kıvrık dal ve çiçeklerle oyma veya kabartma olarak desenlenmiştir.

Abstract

Yakup Kılıç, a Living “Kündekari” Craftman in Yozgat,

“Kündekar” means that the person who makes Künde craft. It is used as a job. Künde was developed in Anatolia at the period of Seljuk’s and formed by itself. In Seljuki, the wooden works formed in Mosque doors, mihrap, closet (door) covers as architect elements, made of squeezing boom, and heeds without using any nails and glues. Kündekari is one of the techniques used in wooden craft. Small pieces are prepared one by one, then it is joined in a composition by the aid of laths. It needs the most difficult workmanship and special original technique used in door leaven and pulpit backboards. In XII. Century, the original samples in Muslim art, the Kündekari technique found in Egypt, Halep and Anatolia has been developed in three centers as a parallel. This technique is the most difficult one needed the great proficiency. It’s made of octogan, star, baklava as a geometric forms. These wooden pieces (gutter wooden planks) connect each other. There is no need for nails and glues to fasten them. As these pieces fit each other, the woods dry, smaller and not separated, a wooden framework has been under these surfaces. Generally, these pieces made of geometrics are ornamented by flowers, arabesk, rumi, curled leaven us carving or reliefs. This work is very important that these wooden carving arts can’t be made anymore and forgotten, as an example of old works in a new style, implying the new designers or craftsmen to make these original works are in a big effort to grow up by using these local craftsmen. In this introduction, we can see the general meaning of this search. In the second part, we can see the examination of wooden hand carvings in Yozgat. The third part includes the craftsman, Yakup Kılıç’s introduction, his works, present works, present works analysis. In the end, the qualified works in cooperation with local craftsman and University being provided this wooden carving art and Kündekari being continued in Yozgat will be considered.

¹Öğr. Gör. Bozok Üniversitesi

Kündekâri Oyma Örneği

Bu çalışma ahşap oyma sanatında çığır açan eserlerin günümüzde yapılamayışı ve unutulmaya yüz tutması bağlamında, eski eserleri koruyarak yeni tasarımlara örnek teşkil etmesi açısından önem taşımakta olup orijinal eserleri yapacak usta veya tasarımcıları yetiştirme çabasında yerel ustalardan ne ölçüde faydalanabileceğini içermektedir.

Araştırmanın giriş bölümü araştırma ile ilgili genel kavramların tanımlamasını içermekte olup ikinci bölüm Yozgat'taki ahşap el oyması eserlerin incelenmesini ele almaktadır. Üçüncü bölüm ise Yakup KILIÇ ustanın tanıtılması ve ustanın eserlerini, mevcut çalışmalarının analizlerini içermektedir. Sonuç kısmında ortaya konulmuş bilgiler doğrultusunda ahşap oyma sanatı ve kündekari sanatının Yozgat'ta sürdürülebilmesinin sağlanması için üniversite ve yerel ustaların işbirliği içerisinde kalifiye elaman yetiştirme çalışmaları ele alınacaktır.

1. Genel Kavramlar

Ağaç Oymacılığı: Ağaç oymacılığı, ağaç üzerine çizilen bir şekli, özel olarak hazırlanmış olan kesici aletlerle lüzumsuz yerlerini çıkarttıktan sonra şekillendirme sanatıdır.

Geçit-Geçme: Minberlerde çita parçalarını birbirine geçecek şekilde bağlayan teknik.

Kafes: Minber korkuluklarında kullanılan çitaların bir kafes oluşturacak şekilde çakılması ile oluşan teknik.

Künde: 1-İri ve kalın ağaç. 2-suçlunun ayaklarına geçirilen tomruk. 3-kütük, kalınağaç gövdesi. Künde Osmanlı sözlüğünde tutma kavrama yakalama sözcüğünden gelmiştir.

Künde-kâr: Kıymetli ağaçları işleyen marangoz, sedefçi

Kündekâri: İnce marangozluk. Sedefçilik. Birbirine geçme olarak düzenlenen, küçük tahtalardan yapılan bir bezeme tekniği.

Rölyef: Kabartma

Ağaç Oymacılığı: Ağaç oymacılığı, ağaç üzerine çizilen bir şekli, özel olarak hazırlanmış olan kesicilerle lüzumsuz yerlerini çıkarttıktan sonra şekillendirme sanatıdır.

Ahşap Süsleme Teknikleri: Kündekâri tekniği (hakiki ve taklit kündekâri), oyma tekniği (düz satırlı, yuvarlak satırlı, oluklu oyuklu, çift katlı, eğri kesim tekniği), kazıma tekniği, kakma tekniği, tarsi tekniği, kafes tekniği, çıtalarla yapılan kafes tekniği, kafes oyma (ajur) tekniği, maşrabiye tarzı kafes tekniği, ajur yapıştırma tekniği ve ahşap üzerine boyama tekniğidir.

Bu tekniklerden; Kündekâri tekniği minberlerinyan aynalıklarında ve kapılarda, Oyma tekniği, kapı ve pencere kanadı, rahle, minber, mihrap, kürsü ve sandukalar gibi çeşitli yerlerde yaygın olarak; Eğri kesim tekniği, minberlerin yan aynalıklarında; Kafes tekniği, minberlerin korkuluklarında; Ajur tekniği; minber kapılarının taç kısımlarında ve rahlelerde, Maşrabiye tarzı kafes tekniği; Kürsülerde, Ahşap üzerine boyama tekniği ise sütun başlığı, konsol ve girişlerinde uygulanmaktadır.

Kündekâr, “Künde sanatını” yapan kişiye verilen ad olup bir mesleğin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Kündekâri; ahşabın nem ve ısı gibi dış şartlardan etkilenmesiyle ortaya çıkan ve “çalışma” diye adlandırılan doğal kusurlar, kündekâri tekniğinde giderilmiştir. Genelde büyük boyutlu kapı ve pencere kanatlarına uygulanan bu teknikte, strüktürü, “seren” adlı düşey kalaslarla, bunlara yatay olarak bağlanan ve “başlık” olarak adlandırılan kalaslar oluşturur. Bu ana iskeletin boşluklarını da “baş” “göbek” ve “etek” adı verilen birçok ufak parçanın bir araya gelmesiyle meydana gelen tablalar ve bunların arka yüzünde yer alan “ayna” adlı levhalar doldurulur. Ufak parçaların bir araya getirilmesiyle oluşturulan tablalar, tekniğin en önemli bölümünü teşkil eder. Geometrik kompozisyonlu tabla, “kordon” adı verilen kayıtlar arasında, oynak bir şekilde duran ufak parçaların, yapıştırıcı, ve çivi gibi yardımcıları kullanılmaksızın, birbirine geçme tekniğinin uygulanmasıyla oluşturulmuştur. Tablaların arka kısmına iç ve dıştaki soğuk sıcak havanın sirkülasyonunu önlemek ve arka taraftaki seren kalınlığını doldurmak için arkaya, ayna tablalar konmuştur. Ön yüzdeki tablalar ile aynaların aralarına, birbirlerine değmelerini önleyen, ızgara biçiminde kalınlık çıtaları yerleştirilir. Böylece, kanatların her yanında, fark edilmeyen hava boşluğunun bir başka yararı vardır: Aradaki durgun hava, iç ve dış mekânlar arasındaki ısı farkını bir ölçüde dengeler. Böylelikle, hem mekânın ısı yalıtımı sağlanmış, hem de kanatların ahşabın “çalışmasından” etkilenmesi en aza indirilmiş olur. Kayıtlar seren cumbalarına açılan yuvalara yerleştirilir ve dışarıdan bakıldığında çivi başını andıran ufak ahşap kavalaların serenlere dik doğrultuda açılan yuvalara geçirilmesiyle strüktür tamamlanır. Cumbalarının iç tarafa göre dış tarafı dört milim delikleri geniş delinir ve son toplama aşamasında zıvananın dış cumbadan görülen başlarına ucu sivri zıvana genişliğindeki kama çakılarak zıvananın arka başları şişirilir. Bu işlem hem zıvananın çıkmamasını hem de serendeki deliğin tam dolmuş olması nedeniyle kapının sarkmamasını sağlar. Ana kompozisyon, etek ve baş tablalarından daha geniş tutulan göbek tablasında yer alır. Tablalardaki en önemli nokta, ufak parçaların kordonlarına sıkı sıkıya oturmayıp, aralarında hafifçe boşluk bırakılarak monte edilmiş olmalarıdır. Değişen nem miktarı ile küçülüp büyüeyebilen bu parçalar ne yerlerinden kurtulup düşerler, nede fazla şişerek birbirlerini itme yoluyla tablaların kamburlaşip bozulmasına neden olurlar. Görüldüğü gibi, çok hassas bir çalışmayla bu sistem kendi kendini korur. Tabii, tabla ve aynaların önceden yapılması ve seren ile kayıtların birleştirilmesinden önce yerlerine takılmış olmaları gerekmektedir. Geometrik ufak oynar parçaların üzeri işlemez, düz olabildiği gibi kabartma Rumi desenli ya da sedef, bağa, fildişi kakmalı olabilir. Seren ve kayıtların üzerinde genellikle işleme ve kakmalar olmaz ama kimi eserlerin kabartma ya da kakmalı olarak işlendiği görülür. Kullanılan malzemeye gelince; seren ve kayıtlar sert ağaçlar olarak bilinen ceviz, meşe ve çok ender olarak da abanozdan çalışılır. Tablaları oluşturan parçalarda ise şimşir, armut gibi dayanıklı ağaçlar tercih edilir. Kanatların kapandığı anda kapının çalışması için bırakılan boşluğun görülmemesi ve bir aksesuar olarak üzeri oymalı veya kakmalı ya da sade bini ismi verilen bir parça monte edilir. Binin boyu serenin boyundadır, eni ise dar, tek parça olarak şekillendirilir. Bu parçanın eni serenle tümüyle örtüşmez, bir kısmı, boşlukta bırakılır ki böylelikle kapının arasındaki boşluk görülmez. Kündekâri

teknîği ile işlenmiş eserlerin hava şartlarından korunması ve canlı bir görünüm kazanması için, yüzeyleri yağlanarak cilalanır. Kimi zaman da doğal boyalarla renklendirilir. Bu amaçla, genellikle bezir yağı, seyrek de olsa zeytin veya acı badem yağı ve terebentin (saf çam neft yağı eşit oranda karıştırılarak sürülür. Veya tik yağı gibi bitkisel yağlar kullanılır, parlak bir görünüm vermek içinse gomelak cilaya başvurulur.

Ahşap İşlerinde Kullanılan Oyma Teknikleri: Yüzey oymacılığı: Az derinlikli yüzey oymacılığı, Az derinlikli düz satırlı, Az derinlikli yuvarlak satırlı, Çok derinlikli yüzey oymacılığı, Çok derinlikli düz satırlı, Çok derinlikli yuvarlak satırlı, Çift katlı kabartma (röliyef) tekniği: Eğri kesim tekniği, Kündekâri Tekniği: **Çatma** kündekâri, taklit kündekâri, çakma ve kabartma kündekâri, tamamen çakma ve kabartma kündekâri, tamamen kabartmalı kündekâri, Kafes ajur tekniği: Sade kafes tekniği ve arası dolgu kafes tekniği, Kesme dekupe oyma “aplike oyma”, Doğal şekil oymacılığı “üç boyutlu heykel oyma”, Kakma tekniği, boyama tekniğidir.

2. Yozgat'taki Ahşap El Oyması Eserler

Ahşap oymacılığının geçmişi Türklerin Orta Asya'da buldukları döneme kadar dayanıyor. Ahşap oymacılığı bugün de varlığını sürdüren geleneksel el sanatlarından biri. Çünkü eski fonksiyonelliğini yitirse de ahşap her devirde hayatımızın bir parçası olmaya devam ediyor.

Yozgat'taki ahşap oyma eserler daha çok dini yapılarda görülmektedir. Dini yapıların dışında devlete ait okullarda ve resmi binaların bazılarında karşımıza çıkmaktadır. Camilerin minber, mihrap, vaaz kürsüsü, kapılarda, pencere kepenklerinde, tavan süslemelerinde, rahlelerde görülmektedir.

Başçavuş Camii (1)

Resmi kurum ve kuruluşlardan ise eğitim binalarında kapı ve pencere kepenklerinde ve masa sandalye tarzı kullanım eşyalarında, müzelerde, konaklarda, köy odalarında ağırlıklı olarak görülmektedir. Bunların dışında günlük kullanım eşyalarında, mutfak araç gereçlerinde, tarım aletlerinin sap veya uç kısımlarında kullanılmasında rastlanmaktadır (1)

Yozgat Müzesi (1)

Nizamoğlu Konağı (1)

Ulu Cami: Çapanoğlu Mustafa Bey tarafından 1779'da yaptırılmıştır. İlin en eski camisi olup Çapanoğlu Camii olarak da bilinir. Çapanoğlu Süleyman Bey Camii: Çapanoğlu Süleyman Bey tarafından 1794'te yaptırılmıştır. Kesme taş işçiliği, iç ve dış süslemelerinin sanat değeri büyüktür. Ulu Caminin ön kısmında olduğundan bu iki cami iç ve dış cami olarak anılır.

Cevahir Ali Efendi Camii: Ali Efendi tarafından 1788'de yaptırılmıştır. Günümüzde oldukça yıkık vaziyettedir. Başçavuşoğlu Camii: 1880 tarihinde yapılmıştır. Ahşap bezemelerinin sanat değeri büyüktür. Tavanı Barok motiflerle kaplıdır. Çapanoğlu Camii: Ahmed Paşa tarafından 1749'da yaptırılmıştır. Yerköy ilçesindedir. Taş işçiliği ve iç süslemeleri çok güzeldir (1).

3. Usta Yakup Kılıç

“Ustaların ustası”, “Sanat başka, para başka maddiyatla sanat yapılmaz!”

1955 Yozgat-Sorgun doğumlu olup ilkokul mezunudur. İzmir ve Tekirdağ'da askerliğini yapmıştır.

Marangozlukla tanışması; okumak için 11 yaşında evden kaçması ve kaçınca da Ankara Siteler’de çalışmaya başlamasıyla olmuştur. Evli ve beş çocuk babasıdır.

Kündekâri uygulamalarında karşılaştığı sorunlardan bahsederken “ işte sorun mu olur” düsturuyula hareket ederek yeni arayışlara ve yeni çözüm yolları bulmaya yöneltmesi meslek erbapları arasında ustaların ustası olarak tanınmasına sebep olmuştur. Teknolojiden faydalanamamasını; yeni makine ve teçhizatların sürekli olarak üst modellerinin çıkmasına pahalı olmasına bağlamaktadır. Bu sebeple hala el işçiliği yapmasından aranan usta olmasını sağlamıştır.

Ahşap ustalarının bilgi ve becerilerinin gelecek nesillere aktarılması için yapılacak asıl işin kaliteli eğitimden geçtiğini, bunun olması içinde sahada eğitim verilmesi gerekliliğini savunan usta stajların yeterli olmadığı görüşündedir. Sahada eğitim olmaması ve normal eğitimin erken başlayıp geç bitmesi çırak bulmada sıkıntılara sebep olduğunu bunun sonucunda da mesleği öğretecekleri ve aktaracakları genç nesile ulaşamadıklarından yakınmaktadır Yakup KILIÇ. “Ya mesleki eğitim okullarına destek verilecek ya da çocuklar yarım gün çalışıp yarım gün okuyacak şekilde eğitim programı değiştirilecek” şeklinde çözüm önerilerinde bulunmaktadır. Alanda eğitim programı geliştirilmesi gerektiğini ve MEB çalışmalarının bu doğrultu üzerine yönlendirmesi gerektiğini belirtmektedir. Teknolojinin hızlı gelişmesi ve bu sürecin iyi takip edilememesinin el sanatlarına en büyük sıkıntı yarattığını vurgulamaktadır. “Sonuçta el sanatı ölüyor, Sanat eskidendi. Makinalar ve teknoloji, para ve zaman kazandırıyor ama sanatı öldürüyor” diyerek sanatın yok oluşunu belirtmektedir. Bu mesleklerin devam etme durumunu ise sanat için değil sadece para kazanmak için olacağını ve teknolojiyle devam edeceğini belirtmekle beraberusta- çırak ilişkisinden yetişen kaliteli usta ve çırakların olmayacağından endişe ediyor. Hiç şüphesiz ki büyük eserler bir ekip çalışması olmadan ortaya çıkmamaktadır. Bunu Yakup KILIÇ “Ekip yok nitelikli usta yok yetişmiyor sabır yok, sebat yok” diyerek dile getirmektedir. Çevresindeki aile üyelerinden birkaç kişi dışında bu işle ilgilenen bir ekibinin olmaması ve bu mesleğe ilgi duyan kişilerin kalmaması gibi nedenlerden bir ekip kuramadığından bahsetmektedir. Gelecek nesiller bunu devam ettirecek mi ? diye sorulduğunda :“evet ama teknoloji sayesinde, sanat sayesinde değil. Makine ile para kazanmak amacıyla devam edecektir.” şeklinde bir görüşe sahip olan Yakup ustaya “Beni zıvanadan çıkartma” ne demek dediğimizde ise zıvana deliğinden bahsedip o delikten çıkınca tüm parçaların dağılacığını ve geride hiçbir şeyin kalmayacağından bahsetmekte ve o ünlü sözün kündekâri sanatıyla ilgisine vurgu yapmaktadır.

11 yaşında evinden çıkıp ahşap oyma ve kündekâri ustası olan Yakup Kılıç usta “sıcak yemek görmeden yaşayarak bu hale geldim. Ustam Selahattin Savaş’a ve Ankara Siteler’de çalıştığı birçok ustaya hepsine ayrı ayrı teşekkür ederim” diyerek ustalarına olan vefa borcunu dile getirmektedir.

Eserleri:

Artvin’de iki adet camii kapısı

Sivas Organize Camisinin kapısı

Haymana Balçıkhisar Camii kapısı

Çamlıdere’de köy camisinin kapısı

Ankara Gölbaşında ahşap işleri

Yozgat’taki konaklar “ Karslıoğlu ve Nizamoğlu”

Çırakken yaptığı Boğazcuma Fakılı Camii

İstanbul'da Çırağan Sarayının pencerelerini

Safranbolu Türk Otomotiv Derneğinin giyotinle pencerelerini

Avanos'ta Pazar ElliDördün ahşap işleri

Yozgat Sorgunda Salihpaşa Camii

Yozgat Sorgun Garajlar Yeni Camii

Selahattin Alan Camii,

Agahefendi Camii

Şeker Fabrikası Camii

Kayhanlar Camii

Ankara Kocatepe Camisinin ahşap pencereleri

Genel olarak camii kapısı ve ahşap işlerini, villa, daire, masa, sandalye, doğrama, dekorasyon, kapı pencere, dolap vs. sağlık ocakları, ameliyathane lambri çalışması anti bakteriyel olması için, Sorgun Termal Hotel gibi sayısı 100 ü geçen eser bırakmıştır.

4. Yakup Ustanın Yaptığı Camii Kapılarından Birinin İncelenmesi:

Selahattin Alan Camii

FOTO NO :1

YAPI ELEMANI : Kapu

YERİ : Taç Kapu –Kuzeyden “son cemaat mahallinden mihraba doğru ana ünite girişi

ADET :İki kanat bir kapı

MALZEME : Serenle başlıkları limba arka ayna tablaları sapelli geometrik taksimatı oluşturan kayıtlar sapelli tablalar limba

YAPIM TEKNİĞİ : Çatma kündeîari

Ön Yüz: Alt Pano: Kare ve dikdörtgen çatma kündeîari

Orta pano: Kare ve dikdörtgen çatma kündeîari

Üst Pan : Düz tabla üzerine sağ kanatta “lailaheillallahu”, sol kanatta “Muhammedür

Resurullah” düz satırlı oyma

Arka Yüz Alt Pano: Düz tabla

Orta Pano: Düz tabla

Üst pano: Düz tabla

Bezeme Tekniği

FletoYeri :Yok

Teknik: Onkollu yıldız açıları doğrultulu

Malzeme: Sapelli

Kakma Yeri : Yok

Teknik: Düz tabla

Boyutlar:

Serenler Kayıtlar Tablalar

Kapak eni (e) :110

Kapak boyu (b) :2.70

Kapak kalınlığı (k) :6.5

Bini alt genişliği(bg) :7.4

Bini kalınlığı (bk) :7.3

Mil çapı (mr) :20mm

Kapağın duvara uzaklığı (f) :7

Kapağın zeminden başlangıcı (g) :3

Kapağın tavana uzaklığı (h) :45 cm

5. Sonuç

Üniversitelerin Geleneksel Türk El Sanatları Bölümlerinde bu sanatla ilgili olarak verilen eğitim yeterli gelmemektedir. Geleneksel el sanatlarımızın daha iyi tanıtılıp sevilmesi ve eğitim için uygun imkânlarla eğitim ortamı iyileştirilmelidir.

Kültür mirasımıza, insan emeğinin değerine ve estetiğine yönelik ilgiyi canlandıran fuarlar, sergiler, seminerler, konferanslar, gösteriler, gibi etkinlikler ile daha da renklendirilmelidir. Kündekâri gibi el sanatlarımızın genç nesil tarafından sevilip yaygınlaşması için uygulamalı yarışmalar düzenlenmeli iyi eserlerin de dereceye göre değerlendirilmesi yapılıp ödüllendirilmelidir. Devlet katkısı ile yurt içi ve yurtdışında bu tür etkinlikler desteklenmelidir. Üniversitelerde Fakülte ve Yüksekokulların Ağaç İşleri ve El Sanatları Bölümlerinde okuyan öğrencilerin stajlarını kündekârların yanında yaparak Kündekâri sanatını yakından tanımasını sağlanmalıdır.

Kündekârlar eserlerini meydana getirebilmeleri için ağaç temininde zorluk çekmektedirler. Ağaç temininde devletin teşvik amacıyla kereste tahsis etmesi sanata çevreden ilginin artmasına neden olacaktır. Usta, çırak kalfa bulmada zorluk çekmeyecektir. Birçok sanat dallarındaki sanatçılara vergi muafiyeti gibi

devletin tanıdığı haklar ve destekler vardır. Günümüzde sayıları çok azalmış olan künde-kârî sanatçılarının da vergiden muaf tutulması devlet tarafından desteklenmesi sağlanabilir. Künde-kârî haftası gibi etkinlikler düzenlenip tanıtımlar yapılabilir, Böyle etkinliklerde hem usta çırak ilişkisi, hem de akademisyenler bir arada karşılıklı fikir ve bilgi alışverişi ile bu sanatı layık olduğu yere taşıyabilirler.

6. Müzakere

Prof. Dr. Aysen SOYSALDI: Sevgili Hamide, ustalarımızın belgelendirilmesi, yaşarken literatüre geçirilmeleri çok güzel bir şey. Kutlarım. Gönlünüze sağlık.

Alparslan SANTUR: Sayın Başkan, ben Hamide Hanım'a bir katkıda bulunmak adına söz almak istiyorum. Benim çalışma alanım da yaşayan müzeler olduğu için bildiriniz ilgimi çekti. Rahmetli hocamız Hamit Zübeyr KOŞAR, Türkiye'de ilk defa açık hava müzecilik faaliyetlerini başlatan isimdi. Kültür ve Turizm Bakanlığı da 80'li yıllarda bu konuda bir sempozyum düzenlemişti. Oradaki konuşmalarda da bu tür müzelerin açılmasında geç kaldığımız gerçeği konusunda birleşilmişti. Biz halen bu müzeleri kurmaya, yaymaya çalışıyoruz. Arkeoloji Müzelerine, Etnografya Müzelerine ve Kent Müzelerine çalışma alanı olarak yoğunlaşmaktayız. Belirtmek isterim ki, geleneksel kültür değerlerinin maddi ve maddi unsurlarının korunmasında rol oynayan müze tipi bu açık hava müzeleridir. Elimizdeki geleneksel mimari örneklerini kaybediyoruz; yakıp yıkıyoruz. Ancak bunların örneklerini gelecek kuşaklara aktarmak zorundayız. Malzemeler depolarda çürümeye bırakılmamalı, bu malzemelere işlevsel bir yön kazandırılmalıdır. Buralar ziyaretçilerin paylaşımına açılmalıdır. Usta ve zanaatkarlar da bu müzelerde ürünlerini sergileyerek uygulamalı olarak gösterebilirler.

7. Kaynakça

SOYSAL,Hamide.(2007) Geleneksel“Türk El Sanatlarımızı

Yaşatan Künde-kârî Ustası Mevlüt Çiller”. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

www.turkcebilgi.com/yo zgat_tarihi_eserler_ve_turistik_yerler

